T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

ANADOLU TÜRK MİMARİSİNDE TABHANELİ CAMİLER

DOKTORA TEZİ

Türkan ACAR

DANIŞMANI : Yard. Doç. Dr. Şakir ÇAKMAK

İZMİR-2011

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum **Anadolu Türk Mimarisinde Tabhaneli Camiler** adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Türkan ACAR

Türkan Acar

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 01/06/2011 tarih ve 17/09 sayılı kararı ile oluşturulan jüri Türk-İslam Sanatı anabilim dalı doktora öğrencisi Türkan ACAR'ın aşağıda başlığı (Türkçe / İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve adayı 23/06/2011 günü saat 10.00'da ..90 dakika.süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız/düzeltilmesi gerekli olduğuna oybirliğiyle / ~~oyçokluğuyla~~ karar vermiştir.

BAŞKAN
Yrd. Doç. Dr. Şakir ÇAKMAK
Başarılı [X]
Başarısız [ ]
Düzeltme (6 ay süreli) [ ]

ÜYE
Prof. Dr. Bozkurt ERSOY
Başarılı [X]
Başarısız [ ]
Düzeltme (6 ay süreli) [ ]

ÜYE
Doç. Dr. Gürcan POLAT
Başarılı [X]
Başarısız [ ]
Düzeltme (6 ay süreli) [ ]

ÜYE
Yrd. Doç. Dr. Ertan DAŞ
Başarılı [X]
Başarısız [ ]
Düzeltme (6 ay süreli) [ ]

ÜYE
Yrd. Doç. Dr. Şenay ÖZGÜR YILDIZ
Başarılı [X]
Başarısız [ ]
Düzeltme (6 ay süreli) [ ]

Tezin Türkçe Başlığı : Anadolu Türk Mimarisinde Tabhaneli Camiler

Tezin İngilizce Başlığı : Mosques with Tabhanes in Anatolian Turkish Architecture

* 1. Doktora Tezi savunma süresi asgari 90 azami 120 dakikadır.
2. Tutanak (jürinin karar ve imzaları haricinde) **bilgisayarda** doldurulmalıdır
3. **Tez başlığı (İngilizce ve Türkçe) mutlaka belirtilmelidir**.
3. Doktora Tez savunmasında üyelerden en az birinin **üniversite dışından** olması zorunludur.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ I

1-GİRİŞ 1

1.1. Konunun Önemi ve Amacı 1

1.2. İlgili Kaynaklar 3

1.3. Yöntem 11

2-TABHANELİ CAMİLERİN İŞLEVİ, KÖKENİ VE TASARIM ÖZELLİKLERİ 15

3-KATALOG 38

3.1-İznik Orhan Gazi İmareti/Camii 39

3.2-Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi 46

3.3-Arapkir Ulu Camii 55

3.4-Bilecik Orhan Gazi İmareti 61

3.5-Bursa Hüdavendigâr İmareti/Camii 68

3.6-İznik Nilüfer Hatun İmareti 95

3.7-İznik Yakup Çelebi Zaviyesi/Camii 102

3.8-Bursa Ali Paşa İmareti/Camii 105

3.9- Milas Firuz Bey İmareti/Camii 113

3.10-Bursa Ebu İshak Zaviyesi/Camii 131

3.11-Bursa Yıldırım İmareti/Camii 139

3.12-Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi/Camii 159

3.13-Edirne Yıldırım Bayezid İmareti/Camii 170

3.14-Balıkesir Yıldırım İmareti 192

3.15-Tokat Horozlu İmaret 196

3.16-Tokat Hamza Bey Zaviyesi/Camii 199

3.17-Amasya Yakup Paşa İmareti/Camii 203

3.18-Amasya Bayezid Paşa İmareti/Camii 209

3.19-Bursa Yeşil İmaret/Cami 224

3.20-Bursa Orhan İmareti/Camii 264

3.21-Manisa Ali Bey İmareti/Camii 288

3.22-Edirne Gazi Mihal İmareti/Camii 299

3.23-Edirne Muradiye İmareti/Camii 307

3.24-Bursa Muradiye İmareti/Camii 333
3.25-Edirne Beylerbeyi İmareti/Camii 355
3.26-Havza Mustafa Bey İmareti 363
3.27-Amasya Yörgüç Paşa İmareti/Camii 368
3.28-Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti/Camii 378
3.29-Ankara Karacabey İmareti/Camii 384
3.30-Edirne Mezid Bey İmareti/Camii 397
3.31-Tire Yahşi Bey İmareti/Camii 405
3.32-Kütahya Yakup Çelebi İmareti 415
3.33-Osmancık Akşemseddin Camii 423
3.34-Kastamonu İsmail Bey İmareti/Camii 426
3.35-Bursa Karacabey İmareti/Camii 435
3.36-Bursa Hamza Bey İmareti/Camii 441
3.37-İstanbul Mahmut Paşa Camii 449
3.38-Amasya Hızır Paşa İmareti/Camii 455
3.39-Bursa Aynalı İmaret/Cami 458
3.40-İstanbul Murat Paşa İmareti/Camii 463
3.41-İstanbul Rum Mehmet Paşa İmareti/Camii 468
3.42-Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti/Camii 473
3.43-İnegöl İshak Paşa İmareti/Camii 480
3.44-Geyve Elvan Bey İmareti 487
3.45-İstanbul Davut Paşa Camii 491
3.46-Tokat Hatuniye İmareti/Camii 497
3.47-Amasya Sofular İmareti/Camii 505
3.48-Amasya Mehmet Paşa İmareti/Camii 510
3.49-Edirne II. Bayezid İmareti/Camii 518
3.50-Manisa Hatuniye Camii 544
3.51-Kurşunlu Yıldırım İmareti/Camii 558
3.52-Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti/Camii 563
3.53-İnecik Hüseyin Bey İmareti/İmaret Camii 569
3.54-Yenişehir Bali Bey İmareti/Camii 576

3.55-İstanbul II. Bayezid İmareti/Camii 581
3.56-İstanbul Kara Davut Paşa Camii 596
3.57-Trabzon Gülbahar Hatun İmareti/Camii 600
3.58-Amasya Hatuniye Camii 605
3.59-Diyarbakır Fatih Paşa Camii.....611
3.60-İstanbul Sultan Selim Camii 619
3.61-Sincanlı Sinan Paşa İmareti/Camii.....628
3.62-İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii 633
3.63-Fethiye Uzun Hasan İmareti/Camii.....637
3.64-Kozluk İbrahim Bey İmareti/Camii 640

4-DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 645
4. 1. İNŞA MALZEMESİ VE TEKNİK 645
4. 2. PLAN ÖZELLİKLERİ 651
4. 2. 1. MEKAN DAĞILIMI 651
4. 2. 1.1.Son Cemaat Yeri.....651
4. 2. 1.2. Batar Kat 660
4. 2. 1.3. Geçiş Mekanları.....660
4. 2. 1.4. Avlu 662
4. 2. 1.5. İbadet Mekanı.....665
4. 2. 1.6. Tabhane Mekanları 667
4. 2. 2.TİPOLOJİ.....677
4. 3. MİMARİ UNSURLAR 696
4. 3. 1. Minareler.....697
4. 3. 2. Kalkan Duvarları ve Saçaklar 703
4. 3. 3. Giriş Açıklıkları.....708
4. 3. 4. Pencereler.....719
4. 3. 5. Örtü Unsurları 727
4. 3. 6. Kasnaklar 731
4. 3. 7. Kubbe Geçişleri.....731
4. 3. 8. Aydınlatma Fenerleri.....736

4. 3. 9. Havuz....737
4. 3. 10. Mihrap....739
4. 3. 11. Minber....747
4. 3. 12. Ocak ve Dolap Nişleri....752
4.4.TABHANELİ CAMİLERDE SÜSLEME....759
4. 4. 1. Taş Süslemeler....759
4. 4. 2. Tuğla Süslemeler....763
4. 4. 3. Alçı Süslemeler....766
4. 4. 4. Çini, Çini Mozaik ve Sırlı Tuğla Süslemeler....767
4. 4. 5. Kalemişi Süslemeler....770
4. 4. 6. Ahşap Süslemeler....774
4. 5. USTA/SANATÇI SORUNU....776
4. 6. KORUNMA DURUMLARI....783
5-KAYNAKÇA....790
6-RESİMLER....829

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nun küçük bir uc beyliğinden devletleşmesi ve sonrasında da üç kıtaya yayılan bir imparatorluk haline gelmesi çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk kuruluş aşamasındaki siyasi, ekonomik gücü, coğrafi sınırları, demografik yapısı ve bölgeye hakim olma stratejileri o dönemdeki kaynakların yetersiz olması nedeniyle tam olarak gün yüzüne çıkartılamamıştır. Bugün tamamına yakını sadece dini işlevi ön plana çıkarılarak kullanım imkanı bulan, ancak araştırmamızda da tek bir amaç ve ideoloji için tasarlanmadıklarını ortaya koymaya çalıştığımız tabhaneli camiler, Osmanlı Beyliği'nin devletleşmesine geçiş sürecinin meydana getirdiği özel bir yapı tipi olarak kabul etmek pek de yanlış olmayacaktır. Tabhaneli camiler, yerli halk ile fetih ve gaza yoluyla yeni topraklara gelen Türklerin yeme-içme, barınma gibi yaşam için temel gereksinimlerin giderildiği, aynı zamanda da dini ideolojinin, doktrinlerin empoze edildiği, siyasi iktidarın gücünün kabul edilerek yayılmasına ön ayak olan yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Tek bir çatı altında farklı işlevlere hizmet edebilen bu yapı tipi, Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu coğrafyalarda sıklıkla tercih edilen plan şeması olmuştur. Osmanlı Devleti'nin ekonomisinin ve siyasi iktidarının doruk noktasına ulaştığı klasik dönemde, artık bu yapı tipinin inşası, tercih edilmemeye başlamıştır.

Anadolu'daki tabhaneli camileri bir bütün halinde ele alan bir çalışmanın bulunmaması ve terminolojik olarak yapılara verilen adlandırılmaların artık netlik kazanması Türk mimarlık tarihi araştırmaları açısından acilen giderilmesi gereken bir eksiklikti. Bu bağlamda XIV-XVI. yüzyıllar arasında tabhaneli camilerin gelişimi ve değişiminin incelenmesi ve irdelenmesi temel amacımız olmuştur. Tabhaneli camilerin XIV. yüzyıldan itibaren geçirdiği değişimin araştırılması, çizim ve rölövelerinin yapılması, bu değişim sürecini aydınlatacak birer adımdır. Katalog bölümünde her yapının tek tek ele alınmasından elde ettiğimiz veriler ile tabhaneli camilerin değişiminin genel sonuçları tespit edilmiş ve yapıların tipolojisi oluşturulmuştur.

Konunun belirlenmesi ve irdelenerek tamamlanması sırasında değerli eleştiri ve katkılarını eksik etmeyen danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Şakir ÇAKMAK'a, teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmamız sırasında bazı kaynaklara ulaşmamı sağlayan sayın hocalarım ve çeşitli yardımlarını gördüğüm sevgili arkadaşlarımın desteğini de unutamam. Hocalarım Yrd. Doç. Dr. Yekta DEMİRALP ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet TOP'a; dostlarım Restoratör Nalan ÇETİN, Y. Mimar Sema MESUT, Sanat Tarihçileri Araş. Gör. Şebnem TAMCAN PARLADIR, Rahime SİVAS, Betül SAĞIT, Elif GÜRSOY ve Dr. Başak KATRANCI KASALI'ya saygı ve sevgilerimle şükranlarımı sunarım. Çalışmamızda manevi desteklerini her zaman hissettiğim anneme ve babama, arazi çalışmalarım sırasında bana eşlik eden kardeşlerim Hadra, Muhsin, Cemal ve yengem İndira ACAR'a da çok teşekkür ederim.

Türkan ACAR

İzmir 2011

1-GİRİŞ

1.1. Konunun Önemi ve Amacı

Anadolu, binlerce yıldır, birçok medeniyete ve kültüre ev sahipliği yapmıştır. Birçok kavim, devlet ve imparatorluk bu kültüre alt yapı oluşturmuş, her yeni devlet bir önceki medeniyetin mirasçısı olarak kendi kültürü ile birlikte var olan kültür öğelerini de benimseyerek kendince yorumlamıştır. Siyasal ve kültürel alanda Anadolu'da etkin olan devletlerden biri de Anadolu Selçuklu Devleti'dir. Türklerin Anadolu'da bir güç haline gelmesi Selçuklu Devleti'nin büyüyüp gelişmesi ile pekişmiştir. Ancak her güç gibi bu devlet de gücünü kaybetmeye başlamış ve Anadolu'da yeni güçler ortaya çıkmıştır. Yeni oluşumların başladığı dönem XIII. yüzyılın sonudur. Anadolu Selçuklu Devleti'nin gücünün zayıflamaya başlaması ile ortaya çıkan beylikler, patrimonyal devlet yapısındadır ve Selçuklu sultanına bağlıdır. Devletin kurucusunun adıyla anılan bu beyliklerde egemenlik babadan oğula geçmektedir[1]. Bu beyliklerin çoğu, Hristiyan devletlere karşı uclarda gaza ve ganimet için savaşmışlardır. Bu beyliklerden Batı Anadolu'da kurulan ve Selçuklu siyasi geleneklerinin devamcısı olmakla beraber, ele geçirdikleri topraklar üzerinde, en eski imparatoluklardan biri olan Bizans'ın mirasını kendince yorumlayan Osmanlı Devleti, hızlı bir gelişim ve yayılım politikası ile kısa sürede bir imparatorluğa dönüşmüştür.

Siyasi oluşumdaki değişim, kültür öğelerinden biri olan mimariyi de etkilemiştir. Beylikler döneminde, gerek Osmanlılar gerekse diğer beylikler, geleneksel bir yapı tipi

[1]Selçuklu ve Osmanlı devletinin kuruluşu ve teşkilat sistemi için bkz. M. Bayram, "Anadolu Selçukluları'nda Devlet Yapısının Şekillenmesi", **Cogito**, S.29, İstanbul, Güz 2001, s.61-72; R. Aksarayi, **Anadolu Selçuki Devletleri Tarihi**, (Çev. M. N. Gençosman), Ankara, 1943; Anonim, **Selçuk-Nâme Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III**, (Çev. F.N. Uzluk), Ankara, 1952; B. Tuncer, "Türkiye Selçuklularında İdari Birim ve Bununla İlgili Meseleler", **Vakıflar Dergisi**, XIX, 1985, s.49-60; M. Bayram, "Türkiye Selçuklularında Devlet Yapısının Şekillenmesi", **Türkler**, 7, 2002, s.169-175; C. Cahen, "Selçuki Devletleri Feodal Devletler midir?", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, XVII, 1-4, 1955-1956, s. 348-358; C. Claude, **The Formation of Turkey; The Seljukid Sultanate of Rum:** ***eleventh to fourteenth century***, P. M. HOLT (ed.), London, 2001; M.A. Köymen, "Selçuklularda Devlet; Tarihi ve Siyasi Bakımlardan", **TTK Belleteni**, LIV, 209, 1990, s.403-415; M.A. Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 1993.D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul, Mayıs 2007, s. 11-55; H. İnalcık, "Osmanlı Medeniyeti" ve Saray Patronajı", **Osmanlı Uygarlığı**, I, Ankara, 2009, s.13-27; "Osmanlı Tarihinde Dönemler: Devlet-Toplum-Ekonomi", **Osmanlı Uygarlığı**, I, Ankara, 2009, s.30-235; **Osmanlılar, Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler**, İstanbul, Mayıs 2010, s.11-93; **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, İstanbul, Ekim 2006, s.9-15;61,65,71; H.W. Lowry, **Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı**, İstanbul, Ocak 2010, s.143-157.

olan ve birçok yapıda tercih edilen dört eyvanlı plan tipini kendilerince yorumlayarak kullanmayı tercih etmiştir. Bu plan tipi devletin kuruluş ve gelişimi ile paralel bir gelişim çizgisi izlemiştir. Yoğunlukla XIV. yüzyıl ile XVI. yüzyıllar arasında inşa edilen ve işlevleri nedeniyle "*tabhaneli cami*" şeklinde adlandırılan, ancak inşa kitabeleri ve belgelerde "*zaviye-imaret*" gibi adlarla anılan bu yapılar[2], dönemin sosyo-kültürel yapısını en iyi şekilde açıklayan yapılar olmaları bakımından önemlidirler (Tablo I). Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde uygulanan bu plan şemasına ait yapıların Anadolu sınırları içerisinde bilinen en erken tarihli örnekleri İznik'te görülmektedir. Tabhaneli camiler Anadolu genelinde yaygın olarak Marmara Bölgesi'nde inşa edilmişlerdir. Yukarıda da değindiğimiz gibi imparatorluğun gelişimi ile paralellik gösteren yapılar, XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin bir imparatorluk haline gelmesi ve Sünni ulema sınıfının devlet yönetiminde güçlenmesi sonucunda inşa edilmemeye başlanmıştır. Bunun nedeni bu tip yapıların hizmet ettiği kurum ve kişilere duyulan ihtiyacın azalmasıdır. Osmanlının ilk yıllarında tarikat ve zaviyeler toplum örgütlenmesini, medreseler de yeni Sünni devletin örgütlenmesini temsil ediyordu. Kentlerde en örgütlü, ekonomik ve dini gücü elinde bulunduran Ahi teşkilatı için tasarlanmış bu yapılar, *II. Bayezid*'in Kalenderi tarikâtine üye olduğu düşünülen bir dervişin saldırısına uğraması sonucu (1492) gözden düşmeye başlamış ve devlet ulemasının güçlenmesi ile bu tip yapıların inşası terk edilmeye başlanmıştır[3].

Çalışmamızda Anadolu'daki tabhaneli camileri ayrıntılı bir şekilde tanıtmayı ve belirlemeyi amaçladık. Çalışma kapsamındaki yapılar yoğunlukla XIV. yüzyıl ilk yarısından XVI. yüzyıla kadar uzanan bir zaman dilimine tarihlenmektedir. Bununla beraber XVIII. yüzyıl başlarına ait, bir adet örnek de bulunmaktadır. İncelenen yapılar arasında tabhaneli camilerin karakteristik ve ilginç sayılabilecek örnekleri, anıtsal

[2]İncelediğimiz 64 yapıdan 21'inin inşa kitabesi yoktur. 10'nun ise onarım kitabesi vardır. İnşa kitabesine sahip 33 yapının 20'sinde "imaret", 1'inde "*zaviye*", 2'sinde "*Dar-u Hayr*", 1'inde "*Dar-u Rafi*", 1'inde "*Darü'l hadis*", 1'inde "*Binaül-hayr*", 1'inde "*Mübarek Mekan*", 1'inde "hem *cami* hem de *mescid*", 2'sinde sadece "*mescid*", 3'ünde "*cami*" şeklinde adlandırılmıştır. İnşa kitabelerinde cami diye adlandırılan iki yapı da XVI. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir, diğer yapıda "*cami*" kelimesi, onarım kitabesinde geçmektedir.

[3]S. Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi, Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi**, XXI, İstanbul, 1962, s.1-80; D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.75,80.

örnekleri ve bugünkü plan şemalarından yola çıkarak tartışmaya açık özgün detaylarının birçoğu zamanla yok olmuş örneklerini bir arada bulmak mümkündür.

Tabhaneli camiler, işlevlerinden kaynaklanan farklı tasarımlarıyla, Anadolu Türk mimarisi içerisinde çok özel bir grup oluşturmaktadırlar. Bu plan şeması gerek Anadolu'da gerekse Anadolu dışındaki Osmanlı topraklarında inşa edilmiştir[4]. Yapıları tek yapı ölçeğinde ya da şehir/bölge/dönem olarak ele alan birkaç örnek dışında Anadolu örneklerini bir bütün halinde ele alınarak yapılmış bir çalışma yoktur. XIV. yüzyılın ilk yarısı ile XVIII. yüzyıl başlarına ait 64 yapıyı kapsayan çalışmamız Anadolu'daki tabhaneli camileri bütüncül olarak ele alan ilk çalışma niteliğindedir. İncelememizde yer alan yapılar kronolojik şekilde sıralanmıştır.

1.2. İlgili Kaynaklar

Tabhaneli camileri bir bütün halinde ele alan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bununla birlikte bu yapıları tek yapı ölçeğinde, kent monografisi kapsamında ya da dönemsel olarak ele alan bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bu yayınlar arasında, yapıların ibadet dışında değişik amaçlar için inşa edildiğini öne süren ve çeşitli tartışmalara neden olan ilk eser *S. Çetintaş* tarafından hazırlanmıştır[5]. Araştırmacı bu eserinde, Osmanlı devri yapılarını işlemiştir. Yoğunlukla Bursa'da inşa edildikleri için

---

[4]Anadolu dışındaki tabhaneli camiler:
Üsküp (Yugoslavya) Alaca Camii (1438-39), Bkz. S. Eyice, **a.g.m.**, s.40; E.H. Ayverdi, "Yugoslavya'da Türk Abideleri", **Vakıflar Dergisi,** III, Ankara, 1957, s.4; E.H. Ayverdi, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Yugoslavya,** C.3, 3.Kitab, İstanbul, 1981, s.254-58.
Üsküp (Yugoslavya) İsa Bey Camii (1475-76), Bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.3, s.250-54; S. Eyice, **a.g.m.**, s.43; E.H. Ayverdi, "Yugoslavya'da…, s.5; E.H. Ayverdi-İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.80-82.
Filibe (Bulgaristan) İmaret Camii=Şihabüddin Paşa Camii (1430), Bkz. S. Eyice, **a.g.m.**, s.39; E.H. **Avrupa'da Osmanlı…**, C.4, 4.Kitab, s.156-59.
Selanik (Yunanistan) Alaca (İshak Paşa/İshakiye Camii) İmareti (1486-87), Bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.4, 5. Kitab, s.351; S. Eyice, **a.g.m.**, s.44; İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.362-64; S. Eyice, "Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri", **Türkiyat Mecmuası**, XI, 1954, s.168-69.
Rodos Süleymaniye İmareti (XVI. yy. başları), Bkz. S. Eyice, **a.g.m.**, s.47; H. Balduccı, **Rodos'ta Türk Mimarisi**, Ankara, 1943, s.118; Z. Çelikkol, **Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe**, Ankara, 1986, s.51.
Saraybosna (Yugoslavya) Gazi Hüsrev Bey Camii (1530-31), Bkz. S. Eyice, **a.g.m.**, s.48; E.H. Ayverdi, "Yugoslavya'da Türk Abideleri", s.48; E.H. Ayverdi, **Avrupa'da Osmanlı…**, C.II, 3.Kitab, s.341-50.
Halep Hüsreviye Camii (1545-46), Bkz. S. Eyice, **a.g.m.**, s.48; F. Yenişehirlioğlu (Çalışlar), **Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari Yapıtları**, Ankara, Temmuz 1989, s.123; E. Egli, **Sinan**, Zürich, 1953, s.57-57.
Serez (Yunanistan) Mehmed Bey Camii (1492), Bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.4, 5.Kitab, s.361; İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.366-68.
[5]S. Çetintaş, **Türk Mimari Anıtları, Osmanlı Devri**, İstanbul, 1946.

"*Bursa tipi*" diye de adlandırılan bu camilerde, Osmanlıların Selçuklulardan gelen bir geleneğin özünü taşıyarak ve Osmanlı hükümetinin idari ihtiyaçlarına cevap verebilecek yeni bir yapı tipi meydana getirdiklerini; bu binaların ibadet dışında aslında sosyal birer yapı olduklarını belirtmektedir. Kitabın birinci cildinde *Orhan* dönemi yapılarıyla beraber *Bursa Orhan İmareti*, ikinci cildinde de *I. Murad* ve *Yıldırım Bayezid* dönemi yapılarıyla *Bursa Hüdavendigâr İmareti* ve *Bursa Yıldırım İmareti* plan, kesit ve fotoğraflarıyla tanıtılmıştır.

S. Çetintaş'ın diğer bir çalışmasında da tabhaneli camilerin dini fonksiyonu dışında sosyal amaçlara hizmet eden birer sivil mimari eser olduğu iddia edilmiştir. Bu tezini de bu yapıların kitabelerinde geçen *imaret, zaviye, mabed, dar-ı hayr* gibi kelimelere dayandırmaktadır[6]. Çalışmada, *İstanbul*'daki *Mahmut Paşa Camii, Murat Paşa Camii, Davut Paşa Camii* ve *II. Bayezid İmareti, Edirne Muradiye İmareti*, *Manisa Hatuniye Camii* ile birlikte *Bursa*'daki *Orhan*, *Hüdavendigâr*, *Yıldırım*, *Yeşil* ve *Muradiye* imaretlerinin şematik birer planı verilmiş ve plan özellikleri kısaca tartışılmıştır.

Bu tip yapılar hakkında ayrıntılı ilk çalışmayı yapan *S. Eyice*'dir. *Eyice*, yapıları "*Zaviyeli Camiler*" olarak adlandırmaktadır. *S. Eyice*'nin makalesinde Anadolu'daki tabhaneli camilerin hemen hemen hepsinin bir listesi bulunmaktadır. Bu çalışmada yapılarla ilgili terminoloji tartışılmış ve yapıların şematik de olsa birer planları verilmiştir[7]. Bu konuda çalışmalarını devam ettiren araştırmacının ayrıca yapıların adlandırılması konusundaki yanlışlıkları, plan özelliklerini, yan hücrelerin fonksiyonlarını tartıştığı ve tabhaneli cami olarak adlandırdığımız bu yapılara "*zaviyeli-cami*" denmesinin daha doğru olacağını ileri sürdüğü "Osmanlı-Türk Mimarisinin İlk Devrinin Bir Cami Tipi Hakkında" isimli bir bildirisi de bulunmaktadır[8]. *S. Eyice,* "zaviyeli cami" olarak adlandırdığı bu tür yapıları, 1970 yılındaki bir başka makalesinde de "*Tabhaneli Cami*" olarak adlandırmayı uygun görmüştür[9]. *Eyice* çalışmalarında tabhaneli camilerin plan şemasının zaviye ve hankahların plan şemasından geliştiğini,

[6]S. Çetintaş, **Yeşil Cami ve Benzerleri Cami Değildir**, İstanbul, 1958.
[7]S. Eyice, **a.g.m.**
[8]S. Eyice, "Osmanlı-Türk Mimarisinin İlk Devrinin Bir Cami Tipi Hakkında", **Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi Ankara 19-24 Ekim 1959**, Ankara, 1962, s. 187-88.
[9]S. Eyice, "Trakya'da İnecik'de Bir Tabhaneli Cami", **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, I, İstanbul, Ekim 1970, s.171-196.

ibadet mekanı ile bağlantısı olmayan tabhane mekanlarının da birer misafirhane olduğunu belirtmektedir. Araştırmacının çalışmalarında üzerinde durduğu en önemli nokta, yapıların işlev değiştirdikten sonra sadece plan şemalarına bakılarak bazı yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından yanlış olarak adlandırmalarıdır.

Anadolu'daki tabhaneli camilerin hemen hemen hepsi *E.H. Ayverdi*'nin eserlerinde ele alınmıştır. *Ayverdi*'nin çalışmalarında, yapıların planlarını çok küçük detaylar dışında doğru olarak verilmiş ve yapıların tarihlendirilmesi konusunda belgeler ışığında ayrıntı ile durulmuştur[10]. Neredeyse tüm yapıları incelemesine rağmen *Ayverdi*'nin eserlerinde yapıları imaret terimi altında tanıtmaya başlaması, ancak daha sonraki bir aşamada yapıları cami başlığı altında irdelemeye devam etmesi, araştırmacının bu tip yapıları tam olarak bir kategoriye sokamadığını göstermektedir. Oysa araştırmacı tarafından yabancı yazarların Osmanlı mimarisinin menşei hakkındaki yanlış saptamaları eleştirilmektedir. *Ayverdi*, yapılar ile ilgili vakfiye ya da arşiv belgelerinde yer alan imaret ya da zaviye gibi kelimeleri anlamadığını, bu kaynaklarda da imam ve müezzinlerin maaşlarından bahsedildiğine değinerek, bu yapıların cami olduğunu ileri sürmektedir. *Ayverdi*'nin gözden kaçırdığı durum, işlev değişikliği nedeniyle camiye dönüştürülen bu yapıların, özgünde zaviye ya da imaret olarak adlandırılan birer tabhaneli cami olmalarıdır.

Tabhaneli camilerin ele alındığı bir diğer çalışma *A. Kuran*'a aittir[11]. Araştırmacı çalışmalarında erken dönem Osmanlı camileri ile ilgili bir tipoloji çalışması yapmıştır. Bu çalışmada camiler çeşitli gruplara ayrılmıştır. Araştırmamıza konu olan pek çok yapı da birer cami olarak ele alınmış ve farklı gruplara dahil edilmiştir. Örneğin *Kurşunlu Yıldırım İmareti*, *Tokat Hatuniye İmareti*, *İstanbul Davut Paşa İmareti* ve *Amasya*

[10]E.H. Ayverdi, "Bursa Orhan Gazi Camii ve Osmanlı Mimarisinin Menşei Meselesi", **Vakıflar Dergisi**, VI, İstanbul, 1965, s.69-83; E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (855-886) (1451-1481)**, III, İstanbul, 1966; E.H. Ayverdi, "Osmanlı Mimarisinin İlk Asrı", **Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi Ankara 19-24 Ekim 1959, Ankara, 1962, s.**70-82; E.H. Ayverdi, "Orhan Gazi Devrinde Mi'mari, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yıllık Araştırma Dergisi**, I, 1956, Ankara, 1957, s.115-155; E.H. Ayverdi, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Romanya-Macaristan**, C.I, 1 .ve 2. Kitap, Yer ve Tarih belirtilmemiş; E.H. Ayverdi, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Yugoslavya**, C.III, 3. Kitap, İstanbul, 1981; E.H. Ayverdi, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Bulgaristan, Yunanistan**, **Arnavutluk,** C.IV, 4.,5.,6. Kitap, İstanbul, 1982; E.H. Ayverdi, "Yugoslavya'da Türk Abideleri", **Vakıflar Dergisi**, III, Ankara, 1957; E.H. Ayverdi-İ.A. Yüksel, **İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi**, İstanbul, 1976.

[11]A. Kuran, **İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami**, Ankara, 1964; **The Mosque in Early Ottoman Architecture**, USA, 1968.

Mehmet Paşa İmareti'nin ibadet mekanları baz alınarak, "*tek üniteli camiler"* grubunda yer almaktadır. *İznik Orhan İmareti*, *Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi, Bursa Ebu İshak Zaviyesi, Bursa Karacabey İmareti*, *Amasya Bayezid Paşa İmareti*, *Amasya Yörgüç Paşa İmareti*, *Edirne Gazi Mihal İmareti*, *Edirne Beylerbeyi İmareti*, *Tire Yahşi Bey İmareti*, *İstanbul Murat Paşa İmareti* ve *İstanbul Rum Mehmet Paşa İmareti*'nde ise avlu ve ibadet mekanını birer bütün olarak ele almış ve aynı eksen üzerinde yer alan "*eyvanlı camiler*" gurubunda incelemiştir. "*Çapraz mihverli-eyvanlı camiler*" olarak adlandırdığı bir başka grupta da *Bursa*'daki *Orhan İmareti*, *Hüdavendigâr İmareti, Yıldırım İmareti, Yeşil İmaret, Hamza Bey İmareti, Muradiye İmareti, Edirne Yıldırım İmareti*, *Edirne Muradiye İmareti, Edirne Mezid Bey İmareti*, *İnegöl İshak Paşa İmareti* yer almaktadır. "*Çok üniteli camiler başlığı*" altında ise *İstanbul Mahmut Paşa İmareti* ve *Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti* irdelenmiştir. "*Farklı bölümlü çok üniteli camiler*" grubu içerisinde de *Sincanlı Sinan Paşa İmareti*, *Amasya Hatuniye Camii*, *İstanbul II. Bayezid İmareti*'ne yer verilmiştir. Görüldüğü gibi tabhaneli camiler olarak incelediğimiz yapılar, araştırmacı tarafından cami mimarisi içinde ele alınmış, tabhane mekanları ile birlikte sosyal işlevi göz ardı edilmiştir. Araştırmacı çalışmasında yukarıda adı geçen yapıların plan, kesit ve bazı fotoğraflarını da yayınlamıştır.

Tabhaneli camiler ile ilgili çalışan bir diğer araştırmacı *S. Emir*'dir[12]. *Emir*, çalışmasının ilk cildinde bu tip yapıların öncülleri olan zaviyelerden bahsetmiş, II. cildinde de *Orhan Gazi* dönemine ait *İznik, Bilecik* ve *Bursa*'daki *Orhan Gazi* imaretleri ile *Yenişehir*'deki *Postinpuş Baba Zaviyesi*'ni ele almış, bu yapıların kitabelerini, vakfiyelerini, rölöve, restitüsyon planlarını ve bazı fotoğraflarını yayınlamıştır. *Emir*, bu yapıları çok işlevli yapılar olarak adlandırmış, zaviyeli camilerin kökenini ve plan şemasını tartışmamış, sadece yapılar hakkında bilgi sunmuştur. *Emir*'in yayımladığı rölöve ve restitüsyon projelerinde de bazı küçük detay hataları vardır.

H.K. Söylemezoğlu, tabhaneli camileri iki fonksiyonlu cami şeklinde adlandırmaktadır. *Söylemezoğlu* yapıların ilk inşa edildiklerinde kadılık dairesi veya cami-medrese şeklinde kullanılmak üzere tasarlandıklarını iddia etmektedir. Bu fikrini de *S. Çetintaş*'a gönderme yaparak desteklemektedir. *Söylemezoğlu*, *Bursa*'daki *Orhan*

[12]S. Emir, **Erken Osmanlı Mimarisinde Çok-İşlevli Yapılar: Kentsel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zaviyeler**, I-II, İzmir, 1994.

İmareti, *Muradiye İmareti*, *Yeşil İmaret*, *Yıldırım İmareti, Timurtaş Paşa Zaviyesi, Hüdavendigâr İmareti* ile *İstanbul II. Bayezid İmareti*'ni örnek göstererek bu binaların camilik fonksiyonunun ancak ikinci, üçüncü planda olduğunu ve bu tip yapıların "*sivil mimariye*" daha yakın olduklarını da eklemektedir. Çalışmasında bu yapıların bazı fotoğraflarına da yer verilmiştir[13].

A. Gabriel, Bursa'daki *Hüdavendigâr İmareti* ile ilgili makalesinde[14], *Hüdavendigâr İmareti*'nden önceki Osmanlı eserlerini yok saymaktadır. Araştırmacı *Hüdavendigâr İmareti*'ni Osmanlı mimarisinin ilk eseri olarak kabul etmektedir. Çalışmada imaretin Osmanlı mimarisi içindeki yerini tartışılmış, yapının planı, kesitleri ve fotoğrafları yayınlanmıştır. *Gabriel*'in ayrıca Bursa'yı ele aldığı **Une Capitale Turque Brousse** eserinde[15], Bursa'daki yapıların ayrıntılı fotoğrafları, planları ve kesitleri verilmiştir.

D. Kuban'ın, **Osmanlı Mimarisi**[16] adlı çalışmasında Osmanlı Devleti'nin kuruluş koşul ve ortamları, Osmanlı kimliği, tarihi çevre, göçerler, kültürel yapı, toplumu oluşturmada öncülük eden gaziler, dervişler, babalar ve dönem yapıları irdelenmiştir. Osmanlı mimarisinin öncül yapıları olarak kabul ettiği tabhaneli camilerden bazıları "*Zaviye*" başlığı altında bir bölüm oluşturularak plan, kesit ve fotoğrafları ile kısaca tanıtılmıştır.

D. Kuban ayrıca *H. İnalcık-G. Renda* tarafından hazırlanan iki ciltlik **Osmanlı Uygarlığı** adlı eserde, "*Osmanlı Mimarlığı*" adlı bir bölümü hazırlamıştır. Araştırmacı, Osmanlı mimarisinin başlangıcından XX. yüzyıla kadar çeşitli yapı tiplerine değinmiştir. Çalışmanın "*çok amaçlı ya da zaviyeli camiler*" alt başlığında *Bursa Orhan İmareti, İznik Orhan İmareti, Bursa Hüdavendigâr İmareti, Bursa Yıldırım İmareti, Milas Firuz Bey İmareti, İznik Nilüfer Hatun İmareti, İznik Yakup Çelebi Zaviyesi, Bursa Yeşil İmaret, Edirne II. Bayezid İmareti* ve *İstanbul II. Bayezid İmareti* plan ve fotoğrafları ile işlenmiştir[17].

---

[13]H.K. Söylemezoğlu, **İslam Dini İlk Camiler ve Osmanlı Camileri**, İstanbul, 1955.
[14]A. Gabriel, "Bursa'da Murad I. Camii ve Osmanlı Mimarisinin Menşei Meselesi", **Vakıflar Dergisi**, II, Ankara, 1942, s.37-50.
[15]A. Gabriel, **Une Capitale Turque Brousse**, Bursa, Texte I, Paris, 1958.
[16]D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul, Mayıs 2007, s.9-122.
[17]D. Kuban, "Osmanlı Mimarlığı", **Osmanlı Uygarlığı**, (Yay. Haz.lar H. İnalcık-G. Renda), 2, Ankara, 2002, s.626-697.

Yukarıdaki eserler tabhaneli camilerin plan özellikleri, işlevleri ve adlandırılmasının tartışıldığı eserlerdir. Bu çalışmalar dışında araştırmamıza konu olan yapılara sadece cami olarak yer veren ya da süsleme ve mimari detaylarını irdeleyen eserler de bulunmaktadır.

A. Batur'un Osmanlı mimarisinde duvar tekniği üzerine çalışmaları bulunmaktadır[18]. Almaşık duvar örgüsü üzerine yapmış olduğu çalışmada, erken dönem Osmanlı yapılarıyla birlikte, çalışmamız kapsamında yer alan almaşık örgüye sahip bazı yapıları, duvar teknikleri açısından ele almıştır. Bu makalede tuğlanın almaşık dekorasyon kapsamında almaşık duvar ile bağlantısına değinilmiştir.

Erken Osmanlı döneminde cephe düzenleri ve dönem yapılarındaki Bizans etkilerini araştıran *A. Ersen*'in çalışması, dönemi açıklayan literatürdeki tezlerden birisidir[19]. Hem Bizans hem de Erken Osmanlı mimarisini her bakımdan dikkate alarak inceleyen *Ersen*, *Bilecik Orhan Gazi İmareti, Bursa Orhan İmareti, İznik Orhan İmareti, Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi, Bursa Hüdavendigâr İmareti, İznik Nilüfer Hatun İmareti, İznik Yakup Çelebi İmareti, Bursa Ali Paşa İmareti, Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi, Bursa Ebu İshak Zaviyesi* ve *Bursa Yıldırım İmareti*'ne de tezinde yer vermiştir.

A.O. Uysal çalışmalarında[20] tabhaneli camilerin minare biçimlerinin gelişimini ve süslemelerini incelemiştir. Araştırmacı çalışmalarında, minareler hakkındaki karşılaştırma ve tartışmaları yayınlamış, zaviyeli camilerdeki minareler sorunu üzerinde durmuş, minarelerin konumlarını ve orijinalliklerini ele almıştır. *Bursa*'daki *Timurtaş Paşa İmareti, Yeşil İmaret, Muradiye İmareti*, *Ali Paşa İmareti*, *Orhan İmareti*, *Hüdavendigâr İmareti*, *Yıldırım İmareti*, *Milas Firuz Bey İmareti, Edirne'deki Yıldırım İmareti, Gazi Mihal İmareti* ve *Muradiye İmareti, Tire Yeşil İmaret, Ankara Karacabey*

[18]A. Batur, "Osmanlı Camilerinde Almaşık Duvar Üzerine", **Anadolu Sanatı Araştırmaları**, II, İstanbul, 1970, s. 135-208.
[19]A. Ersen, **Erken Osmanlı Mimarisinde Cephe Biçim Düzenleri ve Bizans Etkilerinin Niteliği**, İstanbul, 1986.
[20]A.O. Uysal, "Anadolu Selçuklularından Erken Osmanlı Dönemine Minare Biçimindeki Gelişmeler", **A.Ü.D.T.C.F. Dergisi**, C.33, S.1-2, Ankara, 1990, s.505-33; "Erken Osmanlı Döneminde Sırlı Tuğlalı Minareler", **X. Türk Tarih Kongresi, Ankara 22-26 Eylül 1986 Kongreye Sunulan Bildiriler**, C.V, Ankara, 1994, s. 2349-2367.

İmareti, İznik Orhan Gazi İmareti, Bilecik Orhan Gazi İmareti ve *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi* araştırmacının incelediği yapılar arasındadır[21].

Y. Özbek'in Erken Osmanlı dönemi yapılarında yer alan taş süslemeleri irdelediği çalışmasında, süslemeleri açısından *Bursa*'daki *Orhan İmareti, Hüdavendigâr İmareti, Yıldırım İmareti, Yeşil İmaret, Muradiye İmareti*; *Edirne*'deki *Gazi Mihal İmareti, Muradiye İmareti, Yıldırım İmareti*; *Amasya*'daki *Yörgüç Paşa Zaviyesi, Bayezid Paşa İmareti*; *İznik Nilüfer Hatun İmareti, Milas Firuz Bey İmareti, Osmancık Koca Mehmed Paşa İmareti, Ankara Karacabey İmareti, Havza Mustafa Bey İmareti* ve *Tire Yeşil İmaret*'e de yer verilmiştir. Araştırmacı yapıların orijinal işlevlerini dikkate alarak, zaviye-imaret şeklinde adlandırmıştır[22].

Erken dönem Osmanlı yapılarında yer alan kitabelerin araştırıldığı ve bizim de çalışmamızda sıklıkla başvurduğumuz kaynaklardan bir diğeri *A. Tüfekçioğlu*'nun çalışmasıdır[23]. Araştırmacı dönem yapılarında yer alan kitabeleri ve yazıları Arapça yazılışları, okunuşları ve anlamları ile vermiştir.

Çalışmamız kapsamında yer alan yapıların bazıları çeşitli lisans, yüksek lisans ve doktora tezlerinde de ele alınmıştır[24]. Tarafımdan hazırlanan **Bursa'daki Tabhaneli**

---

[21]A.O. Uysal, "Zaviyeli Camilerde Minare Problemi", **Türk Etnografya Dergisi** (Ayrı basım), S.XX, Ankara, 1997, s.47-63.

[22]Y. Özbek, **Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)**, Ankara, 2002.

[23]A. Tüfekçioğlu, **Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı**, Ankara, 2001.

[24]Ö. Onat, **Bursa Yeşil Cami Çinileri**, (Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Türk-İslam Sanatı A.B.D. Yayınlanmamış Lisans Tezi), İzmir, 1991; H. Rodoplu, **Edirne ve İnecik'teki (Tekirdağ) Tabhaneli Camiler**, (Ege Ü. Ed. Fak. Türk-İslam Sanatı A.B.D. Yayınlanmamış Bitirme Tezi), İzmir, 1989; N. Yapraklı, **Balıkesir ve İlçelerinden Edremit İle Burhaniye'deki Türk-İslam Anıtları (Camiler-Türbeler)** (Ege Ü. Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi), İzmir, 1987; A. Savaş, **Bursa ve İlçelerindeki 15.Yüzyıl Türk Devri Yapılarında Tuğla Süsleme**, (Ege Ü. Sosyal Bilimler Enst., Sanat Tarihi A.B.D. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1999; S. Gök, **Bursa'daki Türk Yapılarında Yer Alan Çini Süslemeli Örnekler**, (Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi A.B.D. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2000; S.T. Yıldız, **Bursa Yıldırım Bayezid Külliyesi**, (Sos. Bil. Enst., Türk Dünyası Araştırmaları A.B.D. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2001.
A. Erdem, **Muradiye Camii'nin Akustik Karakteristikleri Üzerine Bir Araştırma**, (Trakya Ü. Fen Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Edirne, 1992; A. Erbaş, **Fatih ve II. Bayezid Devrinden Günümüze Ulaşan İstanbul Camilerinin Kitabe ve Celi Yazıları**, (Marmara Ü. Sos. Bil. Enst. Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1990; B. Yalman, **Bursa Yeşil Cami Pencere Parmaklıklarındaki Gümüş Kakma Motifler**, (İ.Ü. Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi A.B.D. Doktora Tezi), Bursa, 1991; S. Temuçin, **İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Taş Üzerinde Bitkisel Süsleme**, (Atatürk Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1988; Z.K. Bilici, **Kastamonu'da Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi** (18.yy. sonuna kadar), (Ankara Ü. Sos. Bil. Enst. Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Sanat Tarihi) A.B.D. Doktora Tezi), Ankara, 1991; Z. Oğuz, **Multi-Functional Buildings of The T-Type in Ottoman Content: A Network of Identity and Territorialization**, (A Thesis Submitted to The Graduate School of Social Sciences of Middle East

Camiler adlı yüksek lisans tezi de bunlardan biridir[25]. Tez kapsamında Bursa il merkezinde yer alan 10 adet yapı, plan ve süsleme özellikleri ile irdelenmiş ve yapılar gerek kendi içlerinde gerekse de Anadolu'daki diğer örneklerle karşılaştırılmıştır.

Araştırmamıza konu olan yapıların meydana gelmesinde etkin olan, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında görev alan ahiler, akıncı beyleri, gaziler gibi çeşitli unvanlar taşıyan kişiler ve topluluklar da çeşitli araştırmalara konu olmuştur[26]. Bu kişi ve kurumlar tek tek ele alınarak **Tabhaneli Camilerin İşlevi ve**

Technical University, Master Degree), Ankara, August 2006; D. M. Karataş, **Karacabey Külliyesinin İncelenmesi, Değerlendirilmesi ve Zaviyenin Restorasyon Kritiği**, (Gazi Ü. Fen. Bil. Enst.Mimarlık A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1996; M.K. Oğuzer, **Arapgir Ulu Cami'i Rölöve ve Restorasyonu**, (Gazi Ü. Fen. Bil. Enst.Mimarlık A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1991; İ.N. Zeyrek, **Çandarlı Ailesi'nin Sanat Hamiliği ve Bursa Ali Paşa Camii**, (Uludağ Ü. Sos.Bil.Enst. Sanat Tarihi A.B.D. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2004; Ü. Karabiberoğlu, **Kastamonu İsmail Bey Külliyesi**, (Hacettepe Ü. Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1997; Ö. Gönülal, **Erken Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Çok İşlevli Camilerde Kubbeye Geçiş Elemanları**, (Hacettepe Ü. Sos.Bil. Enst. Sanat Tarihi A.B.D. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, Haziran 1997 gibi.

[25]T. Acar, **Bursa'daki Tabhaneli Camiler**, (Ege Ü. Sosyal Bilimler Enst. Sanat Tarihi A.B.D., Türk-İslam Sanatı B.D. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2007.

[26]N. Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik**, Ankara, 1974; H.Ç. Arslan, "Erken Osmanlı'nın Fetih ve Yerleşim Sisteminde Akıncı Beylerin Stratejik Önemi", **Türkler**, C.9, Ankara, 2002, s.116-132; Z. Erginli, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Türk Dervişlerinin İzleri", **Türkler,** C.9, Ankara, 2002, s.107-115; Ö.L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri", **Türkler,** C.9, Ankara, 2002, s.133-153; "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,** C. XI, S. 1-4, İstanbul, 1950; "İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, II, Ankara, 1942, s. 279-304; C. Cahen, "İlk Ahiler Hakkında", **Belleten,** L/!97, Ankara, 1986, s. 591-601; M.A. Erdoğru, "Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, IV, İzmir, 2000, s.37-55; A. Kal'a, "Fütüvvet ve Ahiliğin Doğuşu", **Türk Dünyası Araştırmaları,** 65, Nisan 1990; İ. Numan, "İlk Devir Türk Sufi Merkezlerinin Mahiyetleri ve Mimarilerinin Menşei Hakkında", **Vakıflar Dergisi,** XIX, Ankara, 1985, s.31-48; M. Şeker, **İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı İle Ahilik**, Ankara, 1993; **Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması**, Ankara, 1987; R. Ay, **Anadolu'da Derviş ve Toplum**, 13-15. Yüzyıllar, İstanbul, Ekim, 2008; A.T. Karamustafa, **Tanrının Kuraltanımaz Kulları, İslam Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550)**, İstanbul, Mayıs 2007; K. Arıcı, "Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Anadolu Ahiliği (Ahiyan-ı Rum)", **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri 13-15 Ekim 1999 Kırşehir**, Ankara, 1999, s.38-48; İ. Çetin, "Bir Fikir Sistemi Olarak Ahilik", **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri 13-15 Ekim 1999 Kırşehir**, Ankara, 1999, s.88-94; G. Demir, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Ahilerin Rolü", **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri 13-15 Ekim 1999 Kırşehir**, Ankara, 1999, s.95-112; F. Erarı, "Ahilik ve Ahilik Kültürünün İktisadi Hayatımızdaki Anlam ve Önemi", **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri 13-15 Ekim 1999 Kırşehir**, Ankara, 1999, s.117-124; H. İnalcık, "Ahilik, Toplum, Devlet", **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri 13-15 Ekim 1999 Kırşehir**, Ankara, 1999, s.189-200; M. Keskin, "Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Hayatının Tanziminde Ahiliğin Oynadığı Rol", **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri 13-15 Ekim 1999 Kırşehir**, Ankara, 1999, s.203-13; M. Mustafa, "Balkanlarda (Romanya-Dabruca dahil) Ahilik Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar", **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri 13-15 Ekim 1999 Kırşehir**, Ankara, 1999, s.234-40; Y. Ocak, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Ahilik ve Şeyh Edabalı: Problematik Açıdan Bir Sorgulama", **II.**

Kökeni bölümünde değerlendirilmeye çalışılmıştır[27].

1.3. Yöntem

Çalışmamızda Anadolu'da bugün ayakta olan ve tespit edebildiğimiz 64 adet yapı incelenmiştir. İncelediğimiz yapılarla ilgili en büyük sorun yapıların belli bir bölgede değil Anadolu'nun çeşitli il ve ilçelerine dağılmış olmasıdır. Yapılar Anadolu'da 22 il ve bu illere bağlı 32 ilçededir. Bu bağlamda çalışmamız sırasında yaşadığımız en önemli sıkıntı arazi çalışmaları olmuştur. Bir program yapılarak, aynı bölge içerisindeki yapıların incelendiği beş büyük arazi çalışması gerçekleştirilmiştir. Marmara bölgesi yapıların yoğunluğu nedeniyle üç çalışmada tamamlanabilmiştir. İç Anadolu, Ege, Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri kendi içlerinde bütünlük sağlayarak ayrı ayrı çalışmalarla bitirilebilmiştir.

Arazi çalışmaları dışında çalışmamızın en önemli sorunu bugüne kadar bu tür yapıların işlevi ve kökeni ile ilgili yapılmış olan tartışmaların bir sonuç oluşturmamasıydı. Bugüne kadar farklı araştırmacılar tarafından tabhaneli camilerin köken sorunu üzerine çeşitli görüşler ileri sürülerek tartışılmıştır. Konunun netlik kazanması için biz de öncelikle köken sorunu üzerine yapılan bu tartışmaları inceleyip, kaynaklardan özetleme yoluna gittik[28]. Bu görüşlerin ortak sonucu, bu plan tipinin Orta Asya'daki ev tipinden gelen, kervansaray, han, ribat, medrese, hamam, zaviye gibi pek çok yapıda da kullanılan ve son olarak da tabhaneli camilerde görülen ortası avlulu eyvanlı tipin bir uzantısı olduğudur.

Çalışmamız kapsamında zorlandığımız bir diğer konu, yapıların kısmen de olsa özgünlüklerini yitirmeleridir. Yapılar inşa edildikleri dönemlerde ve daha sonra yapılan onarımlarla, çeşitli depremler ve yangınlar sonucu zarar görerek değişmiştir. Yapılar

---

Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri 13-15 Ekim 1999 Kırşehir, Ankara, 1999, s.241-47; F. Taeschner, "İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilâtı)", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası** (İFM), C.15, S.1-4, İstanbul, (Ekim 1953-Temmuz 1954), s.1-32; A.Y. Ocak, **Türk Sufiliğine Bakışlar**, İstanbul 1996; M. Bayram, **Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu**, Konya 1991; S. Güllülü, **Ahi Birlikleri**, İstanbul 1977; A. Gülerman-S. Taştekin, **Ahi Teşkilâtının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri**, Ankara 1993; H. Doğru, **XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri**, Ankara 1991; A.E. Bozyiğit, **Ahilik ve Çevresinde Oluşan Kültür Değerleri Bibliyografyası**, Ankara 1989.

[27]Bkz. s.15-35.

[28]**Ay.yer.**

Osmanlı döneminde çeşitli devlet adamlarınca, son yıllarda ise Vakıflar Genel Müdürlüğü, Rölöve ve Anıtlar Yüksek Kurulu, belediyeler vb. kurum ve kuruluşlarca onartılmıştır. Onarımlar sonucunda, yapıların plan kurgusunda mekan ilişkileri; bazılarının özgün malzemeleri ve görünüşleri; bazılarında da son cemaat yeri, minare, kapı ve pencere gibi yapı detaylarında orijinal dokuyu bozacak ciddi boyutlarda değişiklikler yapılmıştır. Bazı yapıların içindeki süslemeler de bu onarımlardan nasibini almış, yapıyla çağdaş olmayan süsleme programlarıyla yenilenmiştir. Anadolu'daki yapılar arasında özgün durumunu koruyan çok az yapı kalmıştır. Yapıların mülkiyetine sahip kurum ve kuruluşlar ile koruma kurullarının arşiv kaynaklarında yeterli verinin olmaması, orijinal dokuya ya da onarım öncesi müdahalelere yönelik yeterli belge ve fotoğraflara ulaşılamaması bu kurumlardaki çalışmalarımızın verimli geçmesini engellemiştir.

Çalışmamızın başında öncelikle literatürdeki yayınlar taranmış, bugün ayakta olan ve tespit edebildiğimiz tabhaneli camilerin listesi çıkarılmıştır. Listedeki şehir ve ilçelerdeki Müftülük, Vakıflar Bölge Müdürlükleri ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarına yapıların incelenmesi sırasında zorluk yaşanmaması ve arşiv kaynaklarından yararlanılması adına izin dilekçeleri gönderilmiştir. İzin belgelerinin elimize geçmesinden sonra arazi çalışmalarına geçilmiştir. Yukarıda da değinildiği gibi yapıların geniş bir coğrafyaya yayılması arazi çalışmalarını güçleştiren en önemli etken olarak karşımıza çıkmıştır. Arazi çalışmalarında, çalışmamızdan daha önce rölöveleri yayınlanmış yapıların planlarının kontrolü yapılmış, eksik ve hatalı olan kısımlar tespit edilmiş ve yeni veriler ışığında eski planlar altlık oluşturacak şekilde yeniden çizilmiştir. Çelişkili yapıların rölöveleri ise tamamen yeniden alınmıştır. Arazi çalışmalarımız yapılarda detaylı fotoğraf çekimleri ile tamamlanmıştır. Yapılardaki onarımların tespiti ve arşiv belgelerine ulaşılmak üzere ilgili şehirlerdeki yapının mülkiyetine sahip kurum ve kuruluşlarla, koruma kurullarına gidilmiş, elde edilen veriler derlenerek katalog bölümünde ilgili bölümlerde kullanılmıştır.

Çalışmamız üç ana bölümden meydana gelmektedir. Katolog bölümü olarak adlandırdığımız ikinci bölümde yapılar kronolojik olarak sıralanmıştır. Bu bölümde tek tek ele alınan yapıların mimari ve süsleme özellikleri belirtilerek, Anadolu'da ve Anadolu dışındaki benzer tabhaneli camilerle karşılaştırmaları yapılmıştır. Bazı

yapılarda rastladığımız Osmanlıca kitabelerin Arapça harfleriyle yazılmış metinleri ve okunuşları; Arapça kitabelerin ise Arapça metinleri ve Türkçe'ye çevirileri verilmiştir. Şekiller metin içinde resimler metin sonunda yer almaktadır. Dördüncü bölüm olan değerlendirme ve sonuç bölümünde, yapıların kendi aralarındaki benzer ve farklı yönleri irdelenmiş, mekan özelliklerinden yola çıkılarak bir tipoloji oluşturulmuştur. Yapılarla ilgili şekil ve dipnotlar metin içinde, fotoğraflar ise metin sonundadır. Çalışmamızda yararlandığımız tüm kaynakları içeren bibliyografya bölümü sonda yer almaktadır.

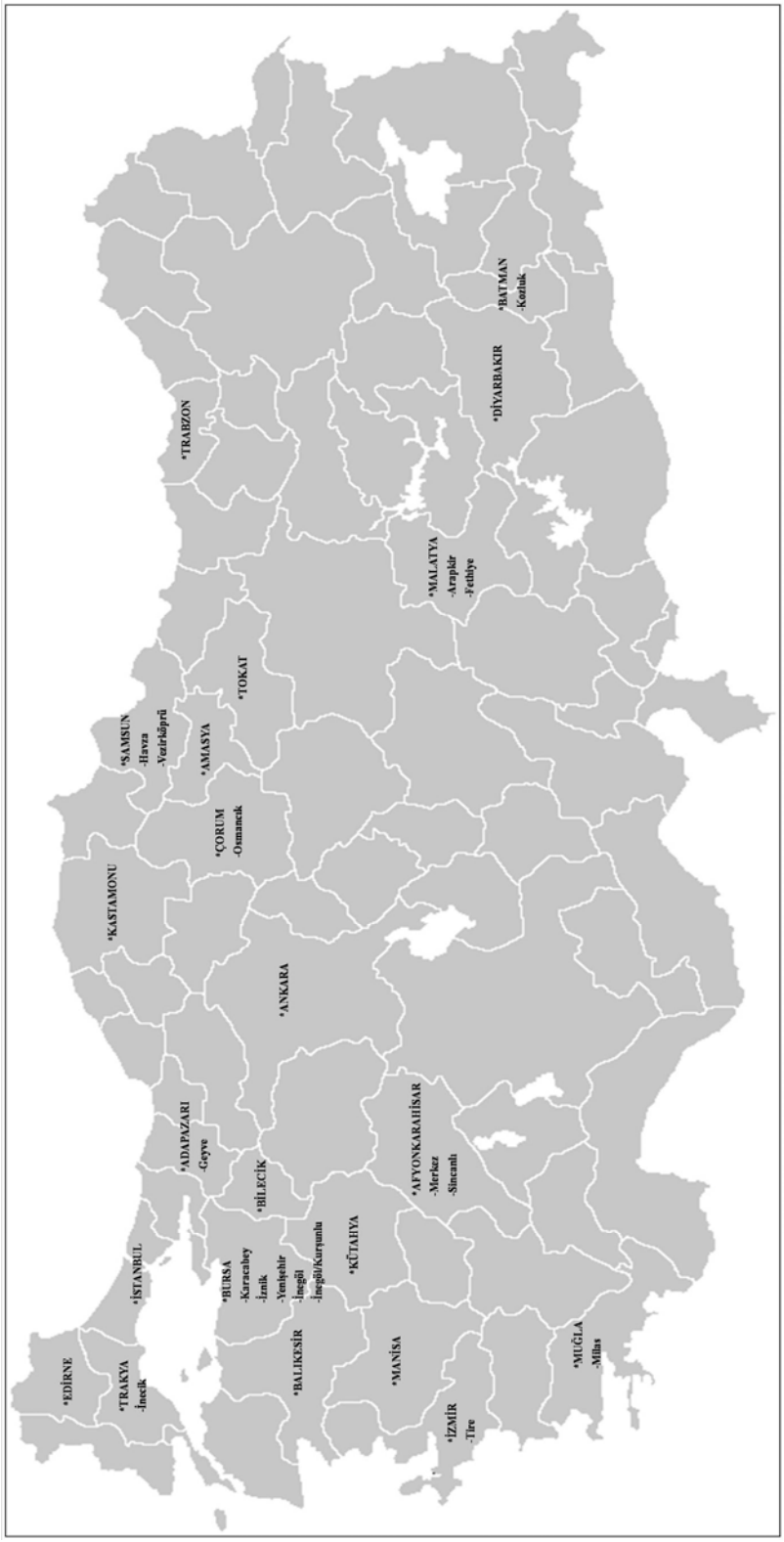

Harita 1. Tabhaneli Camilerin Anadolu'da Yer Aldığı İl ve İlçeler.

2. TABHANELİ CAMİLERİN İŞLEVİ, KÖKENİ VE TASARIM ÖZELLİKLERİ

Kuruluş aşamasında bir devletin genişleme çabalarıyla yeni imar hareketlerine başlaması, siyasi, coğrafi ve ekonomik olarak gelişmesine katkıda bulunacak bir yapı tipinin düşünülüp uygulama alanı bulması, ancak dönemin tarihi, siyasi ve demografik yapısının irdelenmesi ile açıklık kazanacaktır. Bu bağlamda yapıların inşa edilmeye başlandığı dönem ve bu dönemde etkin olan kişi ve kurumlara kısaca değinmekte yarar vardır.

XI. yüzyıl Anadolu için bir dönüm noktasıdır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulması ile başlayan yoğun göçler ile demografik yapıda ciddi değişiklikler meydana gelmiş ve Anadolu'daki Türk nüfusu artmıştır. Selçuklu Devleti'nin siyasi ve kültürel etkinlikleri Anadolu üzerinde her alanda dominant bir güç oluşturmuştur. Selçuklu Devleti'nin toprak düzeninde, Anadolu toprakları, Hristiyan devletlerle sınır oluşturan askeri stratejik öneme sahip Uc eyaletleri adı altında örgütlenmiştir (Harita 2). İktidarın patrimonyal yapısı, Orta Asya Türk devlet geleneğinden gelen ülke topraklarının hanedan üyeleri arasında paylaşılması geleneğini devam ettirmekteydi[29]. Yüzyılın sonlarına doğru Anadolu Selçuklu Devleti'nde merkezi otorite gücünü kaybetmeye başlamış, iktidardaki bu güçsüzlük, birtakım beyliklerin tarih sahnesine çıkmasına neden olmuştur. Türk Beyliklerinin kurulması, Anadolu'da olumlu ve olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Beyliklerin ortaya çıkması Anadolu'da siyasi bütünlüğün bozulmasına neden olmuştur (Harita 3). Siyasi bütünlüğünü kaybetmiş olan Anadolu,

[29]Selçuklu Devleti hakkında daha fazla bilgi için bkz. K. Özcan, "Ortaçağda Anadolu'nun İdari Coğrafyasına Bakış Anadolu'da Selçuklu İdari Birimleri", **A. Ü. Coğrafi Bilimler Dergisi**, S. 3 (1), Ankara, 2005, s.73-99; C. Cahen, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. yüzyılın ilk yarısı)", s.1375-1431; C. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, İstanbul, 1994; R. Hüseynof, **a.g.m.**, s.725-740; F. Sümer, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?", s.567-594; Aksarayi, **Anadolu Selçuki Devletleri Tarihi**, (Çev. M. N. Gençosman), Ankara, 1943; Anonim, **Selçuk-Nâme Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III**, (Çev. F.N. Uzluk), Ankara, 1952; B. Tuncer, "Türkiye Selçuklularında İdari Birim ve Bununla İlgili Meseleler", **Vakıflar Dergisi**, XIX, 1985, s.49-60; M. Bayram, "Türkiye Selçuklularında Devlet Yapısının Şekillenmesi", **Türkler**, 7, 2002, s.169-175; C. Cahen, "Selçuki Devletleri Feodal Devletler midir?", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, XVII, 1-4, 1955-1956, s. 348-358; C. Cahen, **The Formation of Turkey; The Seljukid Sultanate of Rum:** ***eleventh to fourteenth century***, P. M. HOLT (ed.), London, 2001; M.A. Köymen, "Selçuklularda Devlet; Tarihi ve Siyasi Bakımlardan", **TTK Belleteni**, LIV, 209, 1990, s.403-415; M.A. Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 1993; S. Koca, "Diyâr-ı Rûm'un (Roma Ülkesi=Anadolu) "Türkiye" Hâline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü", **Selçuk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enst. Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.23, Konya, Bahar 2008, s.1-53; D.E. Pitcher, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, (Çev. B.Tırnakcı), İstanbul, Şubat 2007.

20 civarında parçaya bölünmüştür. Bu, hiç şüphesiz, istilalara açık bir ülke olan Anadolu için tehlike oluşturmaktaydı. Beyliklerin Türk tarihinde oynadıkları en önemli rol ise kuşkusuz Anadolu Selçuklu sultanlarının Anadolu'da tamamen ele geçiremedikleri Ege, Karadeniz ve Akdeniz bölgelerinde bazı yerleri fethetmeleridir. Özellikle Anadolu Selçuklu Devleti'nin batı, kuzey ve güney uçlarında kurulan Türk Beylikleri, bu yerleri alarak, Anadolu'nun fethini tamamlamışlardır. Böylece, Anadolu Selçukluları ile başlayan Anadolu'yu Türkleştirme ve Türk vatanı haline getirme faaliyeti, Beylikler devrinde Ege, Karadeniz ve Akdeniz bölgelerindeki henüz alınamamış yerlerin de fethi ile büyük ölçüde hedefine ulaştırılmıştır[30].

Harita 2. Anadolu'da Selçuklu Dönemi İdari Birimleri (*K. Özcan*'dan).

Yaptığı çalışmalarla Anadolu siyasi hayatında söz hakkı kazanan beyliklerden, Selçuklu Devleti'nin idari sistemi içerisinde bir uc beyliği olarak görev alan Osmanlı ucu, kısa sürede bölgede kimliğini benimsetip, iktidar yarışında kendini göstermeye başlamıştır. Osmanlı beylerinin Anadolu'daki en önemli faliyetleri yukarıda da kısaca değindiğimiz Anadolu siyasi bütünlüğünün sağlanması gereğini fark edip bu yönde

[30]S. Koca, **a.g.m.**, s.16-17; H. İnalcık, **Devlet-i 'Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim**, İstanbul, Ocak 2010, s.3.

faaliyet göstermeleridir[31]. Selçukluya bağlı askeri-siyasal bir yapılanmadan yeni bir devletin şekillenmesi üç temel etkene dayanmaktadır. Bu etkenlerden birincisi, yukarıda da değinildiği gibi demografik hareketlilik, ikincisi Türk-İslam gazâ hareketinin yeni bir ivme kazanması, üçüncüsü de Batı Anadolu'daki önemli ticaret merkezlerinin Türklerin elinde bulunması böylelikle Anadolu'nun dünya ticaret yolları üzerindeki öneminin korunmasıdır[32]. Osmanlı Devleti, ilk kuruluş aşamasında Anadolu Selçuklu idare sisteminin bir parçası olmakla beraber, kendi sistemini oluşturmaya başlamış ancak yarı göçebe yaşam tarzı devam etmiştir. Uc beyliğinden devletleşme sürecinde ise siyasal birlik ve kurumsallaşmanın başlaması ile birlikte yarı yerleşik yaşama geçilmiştir. Siyasi ve idari sistemde yükselme ve merkezileşme, tamamen yerleşik yaşama geçilmesi ile mümkün olmuştur.

Anadolu'nun Türk yurdu olmasında, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde, dini ve ideolojik sorumluklar yüklenen kişi ve gruplardan destek alınmıştır. Batı Anadolu'da Selçuklu Devleti idari sistemi tarafından çeşitli uclara yerleştirilen *Alp-lar*, *Alp-erenler*, *gaziler*, *heterodoks dervişler*, *babalar* ve *ahiler* bu kişi ya da gruplardan bazılarıdır. *Gazâ* ve *gazilik* ideolojisi altında uclarda yer alan

---

[31]S. Koca, **a.g.m.**, s.17.

[32]H. İnalcık, "Osmanlı Tarihinde Dönemler Devlet-Toplum-Ekonomi", **Osmanlı Uygarlığı**, I, (Yay. Haz.lar H. İnalcık-G. Renda), Ankara, 2009, s.31; H. İnalcık, **Devlet-i 'Aliyye**, s.3; İ.H. Uzurçarşılı, "XII ve XIII. Asırlarda Anadolu'daki Fikir Hareketleri İle İçtimai Müesseselere Bakış", **III. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 15-20 Kasım 1943, Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara, 1948, s.287-306; Ö.L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri", **İkinci Türk Tarih Kongresi**, İstanbul 20-25 Eylül 1937, Kongreye Sunulan Tebliğler, İstanbul, 1943, s.1002-1013. Osmanlılara kadar Türklerde toprak rejimi için bkz. H.Z. Ülken, "Türkiye Tarihinde Sosyal Kuruluş ve Toprak Rejiminin Gelişmesi", **Vakıflar Dergisi**, X, Ankara, 2006, s.1-62. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu için ayrıca Bkz. H.Ç. Arslan, "Erken Osmanlı'nın Fetih ve Yerleşim Sisteminde Akıncı Beylerin Stratejik Önemi", **Türkler**, C.9, Ankara, 2002, s.116-132; S. Ayverdi, **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları**, İstanbul, 1977; İ.H. Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.I, İstanbul, 1925-1947; Z. Erginli, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Türk Dervişlerinin İzleri", **Türkler**, C.9, Ankara, 2002, s.107-115; H. İnalcık, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", **Türkler**, C.9, Ankara, 2002, s.66-80; F. Köprülü, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, Ankara, 1959; Y. Öztuna, "Osmanlı İmparatorluğu", **Türk Ansiklopedisi**, C. XXVI, Ankara, 1977, s. 89-156; J.V.H. Purgstall, **Osmanlı Devleti Tarihi,** I, Tarih ve Yer belirtilmemiş; İ.H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi,** C.I, Ankara, 1972; Y. Yücel-A. Sevim, **Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, Ankara, 1989; Y. Yücel-A. Sevim, **Türkiye Tarihi, Osmanlı Dönemi (1300-1566)**, C.2, Ankara, 1990; H.W. Lowry, **The Nature of the Early Ottoman State**, Albany, 2003; H.W. Lowry, **Erken Dönem Osmanlı Devlet Yapısı**, İstanbul, Ocak 2010; H.W. Lowry, **Studies in Defterology: Ottoman Society in the Fifteenth and Sixteenth Centuries**, İstanbul, 1992; Y. Halaçoğlu, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara, 2007; Y. Yücel, **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar**, I, Ankara, 1991; 1-8; F. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, I, 1969, s.1-147; S. Koca, **a.g.m.**, s.1-53; M. Akdağ, **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi**, İstanbul, 1979.

beylikler bu kişilerin de desteği ile Anadolu'nun Türkleşmesine ve İslamlaşmasına bir ivme kazandırmıştır. Uc beyleri de *gazi* ünvalarını alabilmek için savaşmışlardır. *Osman Bey*, diğer uc beyleri gibi beyliği içinde "*gazi*" ünvanını kullanma geleneğini başlatmış, bu gelenek son Osmanlı sultanlarına kadar en başta tercih ettikleri bir unvan olmuştur[33].

Harita 3. Anadolu'da Selçuklu Dönemi Sonunda Ortaya Çıkan Türk Beyliklerinin Siyasal Egemenlik Alanları (*K. Özcan*'dan).

Yukarıda değinilen *gazâ, gazi, fütüvvet, alp, alp-eren, nöker, heterodoks derviş, baba* ve *ahi* kelimelerin anlamları ile bu kişi, kurum ve ideolojilerin Osmanlı toplumu içindeki yerinin açıklanması gereği düşünülmüştür. Konunun kapsamı, erken dönem Osmanlı tarih yazıcılığının gelişmemiş olması, dönem ile ilgili yeterli kaynağın günümüze ulaşamaması ve bu konuda çalışan bilim adamlarının farklı görüşler öne sürmesi gibi nedenlerle konunun derinlemesine irdelenmesi sanat tarihi disiplini dışında tarih, siyaset bilimi, sosyoloji, coğrafya, ekonomi gibi farklı disiplinlerin ortak çalışmaları ile ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Çalışmamızın ana hedefinin dönemin tarihi ile birlikte, esasen mimarisini irdelemeyi amaçlaması ve konunun kapsamı

[33]H. İnalcık, **Devlet-i Aliyye**, s.25; **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ**, s.194-195; **Doğu Batı**, **Makaleler I**, Ankara, Kasım 2010, s.126; M. Neşri, **Kitâb-ı Cihan-Nümâ, Neşrî Tarihi**, (Yay.lar F.R. Unat-M.A. Köymen), Ankara, 1995, I, s.58.

düşünülerek, dönem ve bu dönemde etkin olan kişi ve kurumlarla ilgili bilgilere, sanat tarihi disiplini sınırlarını aşmamaya dikkat edilerek kısaca değinilmiştir.

Yukarıda değinilen "*Gazâ*" ve "*Gazi*" kelimeleri dini bir gaye ile ortaya çıkmış, İslam dininin yayılması için temel hedefleri belirlemiştir. Moğolların Anadolu Selçuklu Devleti'ni yenerek Anadolu'da egemenlik kurmaları (1243) ve Haçlıların Mısır ve Suriye ile birlikte Anadolu'ya saldırmaları (1291), *gazâ*'nın önem kazanması ve *gazi*'liğin uclarda çeşitli beyler tarafından kazanılıp yayılmasında etken olan iki temel nedendir. *Gazi* ünvanına sahip beyler, *gazâ* ideolojisi ile çevrelerini genişletmekte, nüfuslarını artırarak büyük bir güç kazanmaktadırlar. Fütüvvet düşüncesi ile gelişip bir güç kaynağı olan bu ideolojinin gelişerek Anadolu'ya yayılması, bu gücün kullanılmasının faydalarını gören devlet adamları tarafından fark edilmiş ve bu gücü elinde tutan kişi ve gruplarla bağlantıları ön plana çıkartmışlardır[34]. *Gaziler*, başarı gösteren ünlü beyler etrafında toplanmışlardır. Bu beyler *Gazilerin* yeni ele geçirdikleri kent ve kasabalarda mülk edinmelerine ve o yöreden kadınlarla evlenmelerine ön ayak olmuşlar ve böylece bugüne kadar göçer bir hayat süren bu toplulukların yerleşik hayata geçmelerini de sağlamışlardır. Böylece kent de Müslümanlaşmıştır. *Gazilik* dönemin heterodoks yapısına karşın *Sünni* bir kahramanlık olarak görülmektedir. Sınırı belirsiz bu savaşçı gruplar, İslamiyetin ilk yıllarında sınır ribatlarında cihat için savaşan *gazi*lerle, Bitinya zaviyelerindeki dervişler ile aynı yaşam tarzında değildirler. Bu *gazi*lerin *Abdalan*'dan farklı olarak zaviyeleri, kışlaları ya da örgüt merkezleri yoktur[35]. *Gaziler* hakkında kimi araştırmacılar da aşiret kökenli bu savaşçıların küçük gruplar halinde paralı profesyonel savaşçı oldukları ileri sürülmektedir[36]. Ancak bugüne kadar *Gazi* kimliği yeterince irdelenmemiş, çoğunlukla Sünni devlet tarihi içerisinde ele alınmıştır. Müritleri ile birlikte gazalara katılan bir *Babai* müridi olan *Geyikli Baba*'ya

[34]Gaza ve gaziliğin ortaya çıkışı için bkz. H. İnalcık, **Devlet-i Aliyye**, s.3-47; "Osmanlı Tarihinde Dönemler", s.41-44; M. Neşri, **a.g.e.**, I, s.58,93,113,155,159; Y. Yücel, **a.g.e.**, I, s.3-5; C. Kafadar, "İki Cihân Âresinde", **Cogito**, S.19, Yıl:1999, İstanbul, 2006, s.41-61; **İki Cihan Aresinde Osmanlı: Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, Ankara, Mart 2010; H. İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ**, s.11-14.

[35]D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.19, 29, 33, 39, 48-49; M. Neşri, **a.g.e.**, I, s.113,159,187,201; H. İnalcık, **Osmanlılar**, s.49-55.

[36]H. İnalcık, "State and Ideology under Sultan Süleyman I", **The Middle East and the Balkans under the Otoman Empire: Essays on Economy and Society**, Indiana, 1993, s.34.

Orhan Bey'in şarap ve rakı göndermesinin bir Sünnilik göstergesi olmadığı açıktır[37]. Bu bağlamda gazilerin dini inanışlarında çeşitliliğin olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Alp, *Alp-eren*'ler, kendini İslami gazaya adamış, kutsal ganimetlerle yaşayan uc gazileridir. *Alp-erenler*, *Abdalan*'lar ve *heterodoks dervişler* XVI. yüzyılda Sünni ulema egemenliğine kadar, bir tür göçer aristokrasisi oluşturmuşlardır. XIV. yüzyılda dervişler ve tarikatleri göçer toplumla iç içe bir ilişki içerisindedir. Pagan Türkmen toplumu içerisinde *Şamanlar* gibi spiritüel güçleri olan *babalar*, aynı zaman da savaşçılardır. Bu da onların yeni topraklar açan göçer toplumlar içerisinden çıktığını kanıtlamaktadır. Osmanlı'da *Ertuğrul Gazi*'nin babasının da bir *Babai* şeyhi olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır[38]. *Abdalan* ve *Baciyan* denen zümrelerin de Sünni olmadığı, göçer kökenli olduklarına dair görüşler bulunmaktadır[39]. Diğer yandan dervişler ise yeni benimsenen İslam dinini yaymaya çalışarak misyonerlik görevini de üstlenmişlerdir. Misyonerlik görevi ayrıca göçer toplum içerisinden gelen "*Abdalan*" diye adlandırılan kalenderlerin oluşturduğu, *horasan erenleri* de denilen dervişler tarafından da üstlenilmiştir[40].

Nöker, lidere "anda" ile bağlanmış, ona ölüme kadar sadık yoldaş demektir[41]. Bugün farklı yörelerde çeşitli anlamları karşılayan "*Nöker*" kelimesi Moğolca askeri sınıf veya tabakayı ifade etmekteydi. Başlangıçta *nökerler*, eski Moğol hanlarının, klan ve oymak reislerinin hizmetinde çalışmışlardır[42]. Anadolu'da da *nöker* kelimesi çeşitli uc beylerinin yanında savaşan yoldaşları için kullanılmıştır[43]. *Nöker/yoldaş*ların arasında mutlaka kan bağı olmasına gerek yoktur. Bu kişiler genellikle kutsal savaş ve

---

[37]D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.50. Gaziler için ayrıca bkz. H. İnalcık, **Devlet-i Aliyye**, s.11, 17-18, 20.

[38]S. Divitçioğlu, **Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu**, İstanbul, 1999, s.30; M. Neşri, **a.g.e.**, II, s.61; H. İnalcık, "Osmanlı Tarihinde Dönemler", s.47-52.

[39]D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.50; S. Divitçioğlu, **a.g.e.**, s.53; *Bacıyan-ı Rum* ve *Abdal* hakkında ayrıca bkz. Z. Ergenli, **a.g.m.**, s.108-109; A.T. Karamustafa, **a.g.e.**, s.77-79, 81-84, 87; M. Bayram, "Bacıyân-ı Rum (Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı", **Türkler**, C.6, Ankara, 2002, s.365-379.

[40]M.F. Köprülü, "*Alp*", **İslam Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1978, s.379-384; D. Kuban, **ay.yer.**; H. İnalcık, **Devlet-i Aliyye**, s.6, 26-33.

[41]H. İnalcık, "Osmanlı Tarihinde Dönemler, Devlet-Toplum-Ekonomi", **Osmanlı Uygarlığı**, I, Ankara, Kasım 2009, s.38.

[42]Kelimenin bölgelere göre anlamı ve müessesesi hakında daha fazla bilgi için bkz. A. Caferoğlu, "Türk Tarihinde 'Nöker' ve 'Nöker-zâdeler' Müessesesi", **IV. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 10-14 Kasım 1948, Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara, 1952, s.251-261.

[43]M. Neşri, **a.g.e.**, I, s.77, 147; H. İnalcık, **Osmanlılar**, s.108; **Devlet-i Aliyye**, s.26-33; "Osmanlı Tarihinde Dönemler", s.47-52.

ganimet için daha ziyade dışarıdan gelen "garibler", yabancılar ve kullardan meydana gelmiştir. Osmanlıda da tutsak düşen *Köse Mihal*, *Osman*'ın nökeri olmuş, akınlarda onun yanında yer alarak savaşmış ve nihayet İslama geçmiştir.

Fütüvvet Arapça bir kelime olan *feta* (çoğulu *fityan*) kelimesinden türetilmiştir. Yiğit, övgüye layık nitelikleri ifade eden bu kelime, ahlaki bir terim olarak da görülmektedir. Kelime ahlaki faziletlerin gereklerini yerine getirmeyi vazife edinmiş, aynı fikirlere sahip gençlerin (*fityan*) teşkil ettikleri birlikleri bildirmek üzere, sosyal bakımdan "delikanlılar birliği, gençler birliği ve korporasyon" gibi kavramları içererek sosyal içerikli bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece *fütüvvet* kelimesi, hem her toplumda karşılaşılabilen yiğitlik ülkülerinin Arap toplumundaki tezahürünün adı hem de bu ülkü etrafında şekillenen birliklerin adıdır[44].

Ahilik, *fütüvvet* düşüncesinin etkisi altında gelişmiş sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik hayatın şekillenmesinde önemli rollere sahip olmuş bir teşkilattır[45]. Bu teşkilat ilk kez XIII. yüzyılın başlarında *34. Abbasi Halifesi el Nasır Li Dinillah*'ın

---

[44]G. Akça, "Ahilik Geleneği ve Günümüz Fethiye Esnafı", **Selçuk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enst. Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.14 Güz, Konya, 2004, s.212; F. Taeschner, "İslâm Orta Çağında Futuvva – Fütüvet Teşkilatı" Çev. Fikret Işıltan, **İ.Ü.İ.F.M**., C.V, S:1-4, 1953-1954, s. 3. Fütüvvet ve İslam ülkelerinde fütüvvet anlayışı ve bu ideolojinin temsilcileri hakkında daha fazla bilgi için bkz. M. Bayram, **Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu**, Konya, 1991, s.17-18; N. Çağatay, **a.g.e.**, s.6; A. Kal'a, "Fütüvvet ve Ahiliğin Doğuşu" **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S: 65, 1990, s. 273; A. Gölpınarlı, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı" **İ.Ü.İ.F.M.**, C. 2, S. 1-4, 1949-1950, s. 9; "Burgazi ve Fütüvvetnamesi" **İ.Ü.İ.F.M.** C. XV, S. 1-4, 1953- 1954, s. 86, 121, 124.; "Şeyh Seyyid Gaybi Oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnamesi", **İ.Ü.İ.F.M.**, C. XVIII, S. 1-4, 1955-1956, s. 44; C. Anadol, **Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler**, Ankara, 1991, s. 2; A. Demirpolat-G. Akça, "Ahilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları", **Selçuk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enst. Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.15, Konya, Güz 2004, s.356-57; Y. Karasoy, "Ahi Kelimesi ve Türk Kültüründe Ahilik", **Selçuk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enst. Türkiyat Araştırmaları Dergisi,** S.14, Konya, Güz 2004, s.12-13, 18-20; İ. Çiftçioğlu, **Ankara Ahileri Devleti ve Dönemi**, (Selçuk Ü. Sos. Bil. Enst.Tarih A.B.D. Ortaçağ B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 1995, s.19-24.

[45]H. İnalcık, **Devlet-i Aliyye**, s.37-40; "Osmanlı Tarihinde Dönemler", s.52-56; Z. Ergenli, **a.g.m.**, s.107; A. Demir, "XIV-XV. Yüzyılda Batı Anadolu Tarihi", **Erken Osmanlı Sanatı**, İstanbul, 1999, s.7-8; M. Şeker, **İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun..,** s. 71; D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.53-54; F., Köprülü, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu,** s.64; M. Neşri, **a.g.e.**, II, s.191; C. Cahen, "İlk Ahiler Hakkında",s. 591-601; A. Kal'a, **a.g.e.,** s.273-82; G. Akça, "Ahilik Geleneği ve Günümüz Fethiye Esnafi", s.209-219; A. Demirpolat-G. Akça, "Ahilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları", **Selçuk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enst. Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.15, Konya, Güz 2004, s.355-376; N. Çağatay, **a.g.e.**; M. Bayram, **Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu**, Konya, 1991, s.5-6; "Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi", **Selçuk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enst. Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.10, Konya, Güz 2001, s.1; F. Erarı, "Ahilik ve Ahilik Kültürünün İktisadi Hayatımızdaki Anlam ve Önemi", **II. Uluslar arası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, 13-15 Ekim 1999 Kırşehir**, Ankara, 1999, s.118.

kurduğu fütüvvet teşkilatına bağlı olarak kurulmuştur[46]. Anadolu'ya geçen Arap ve İranlı hocalar, özellikle *Hoylu Şeyh Nasırüddin Mahmud (Ahi Evran) Ahilik*'in Anadolu'ya yayılmasını sağlamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin kültür ve idaresi altında gelişen *Ahilik,* esnaflıktan eğitime, siyasetten savaşa kadar geniş bir faaliyet alanına sahip, Anadolu Türklerine özgü bir oluşumdur. Selçuklu idare yapısı içerisinde sivil valiler olarak görev alan Ahiler[47], Osmanlı Devleti'nin idare teşkilatında da etkin olmuşlardır.

Ahiliğe *şerbet içme*, *şalvar giyme* ve *şedd* bağlamak suretiyle girilirdi. Bunların dini ve menkıbevî derin manaları vardı. Bunlardan *şerbet* (tuzlu-su) adına içilen kimseye bağlılığı ifade ederdi. *Şalvar*, iffeti, cinsi güdülere hakimiyeti sembolize ederdi. *Şedd* ise; fütüvvete kabul edilmişliği, yani elinin, belinin ve dilinin bağlılığını ifade ederdi[48].

Ahi kelimesinin Türkçe'de "cömert, eli açık, yiğit" anlamına gelen *Akı* sözcüğünden; Arapça "kardeşim" anlamına gelen *Ahi* sözcüğünden türediği kabul edilir. "Yiğitlik" (şövalyelik), "ahlaklılık" ve "sanat" kavramları üzerine kurulmuş olan *Ahilik*'te, esnafların uyması gereken kurallar belirlenir, kurallara uymayanların esnaflık yapmasına izin verilmezdi. Siyasi kargaşa ortamında Ahilerin, oturdukları kenti savundukları hatta yönettikleri de görülmüştür[49].

İslam dünyasında VIII. yüzyıl, fetihlerin hız kazandığı ve bu genişlemeyle gelen köklü yapısal değişiklikler ile sosyal ve politik çalkantıların görüldüğü bir dönemdir. Bu ortamda yeni fethedilen şehirlerde merkezi birliklerin oluşumu ve örgütlenmeleri *Fütüvvet* birlikleri ile mümkün olmuştur. Birlik sayesinde şehir ekonomisi gelişmiş,

---

[46]G. Akça, **a.g.m.**, s.214-215; Y. Karasoy, **a.g.m.**, s.14-15; İ. Çiftçioğlu, **a.g.t.**, s.17.
[47]Ahilerin Selçuklu idaresindeki konumu için bkz. K. Özcan, "Ortaçağda Anadolu'nun İdari Coğrafyasına Bakış Anadolu'da Selçuklu İdari Birimleri", **A.Ü. Coğrafi Bilimler Dergisi**, S. 3 (1), Ankara, 2005, s.75; M. Bayram, "Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi", s.1-11; İ. Çiftçioğlu, **a.g.t.**, s.24-28.
[48]G. Akça, **a.g.m.**, s.216; S. Güllülü, **Ahi Birlikleri**, İstanbul, 1992, s.42; Y. Karasoy, **a.g.m.**, s.20-21.
[49]N. Çağatay, "Anadolu Türkleri'nin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler-Bu Alanda Ahiliğin Etkileri", **Belleten**, C.LII, S.203, 1988 den ayrı basım, Ankara 1988, s. 489-491; A. Demirpolat-G. Akça, **a.g.m.**, s.363; İ. Durak-A. Yücel, "Ahilerin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", **Süleyman Demirel Ü. İkisadi ve İdari Bilimler Fak. Dergisi**, Y.2010, C.15, S.2, s.152; Y. Karasoy, **a.g.m.**, s.1-23; İ. Çiftçioğlu, **a.g.t.**, s.17-19.

cemaat ilişkilerinin yerini cemiyet ilişkileri almaya başlamıştır[50]. Uc beyliğinden rüştünü ispat edip bağımsız bir devlet olma isteği ile yeni topraklarda mücadele eden Osmanlı beyleri, İslam toplumları ve Anadolu Selçuklu devleti içinde etkin ve haklı bir güce sahip olan bu teşkilattan faydalanmayı göz ardı etmemiştir.

Erken dönem Osmanlı toplumunda topraksız ve işsiz, geçimlerini savaşlardan sağlayan göçebelerin ve gazilerin şehir hayatına adaptasyonları kolay olmamıştır. Bu kişiler benimsedikleri yaşam tarzları nedeniyle yerleşik hayatın toplumsal sınıflarından (köylü, sanatkar, v.s.) hiçbirine dahil olamıyorlardı. Bunlardan kırsal alanda yaşayanlar resmi İslam ideolojisinin tesirinden çok geleneksel Türk inanç sistemleri ile heterodoks bir yapıda bulunurken, şehirlerde yaşayanların şehrin ideolojik yaşamına ahi birlikleri sayesinde adapte olmuşlardır. Ahi birliklerinin sosyal yaşama katkıları, yeni fetih ve iskan alanlarında bu göçer ya da yarı göçer Türkmen kitlelerinin iskanı ve mevcut sosyal dokuya uyum sağlamalarına ön ayak olmalarıdır. Böylece yeni coğrafyada farklı kültür değerlerine sahip kitlelerin aynı toplum içerisinde çatışmalarını da engellemişlerdir. Anadolu'daki Ahi birliklerinin yeni toplum düzenine en önemli katkılarından birisi, anayurtlarından Anadolu'ya gelen göçer ya da yarı göçer Türklerin kendi sanat ve ticaretlerini, farklı topraklarda ve kültürde özümseyerek yeni bir yaşama ve çalışma kültürü oluşturmalarında yol gösterici ve örgütleyici olmalarıdır. Bu ideallerin gerçekleştirilebilmesi adına öncelikle bütün esnaf ve sanatkârlar tek bir örgüt altında toplanmış ve bunlar ahlaki, mesleki ve askeri bir eğitimden geçirilmişlerdir. Böylece, Ahi Birlikleri göçer bir hayat tarzını benimsemiş bir topluma mesleki ve ticari bilgilerle birlikte kent hayatına adaptasyonu sağlamalarında ön ayak olmuşlardır. Devlet otoritesinin dışında kurulmuş olan bu teşkilat, sadece ticari eğitimin ve birliğin gelişmesinde etkin olmamış, devletin devamlılığının sağlanmasında, kalkınmada, bilimde, sanatta ve hatta askerlikte toplum ve devlet içerisinde etkin olmuştur. Ahilik teşkilatının sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısının bu özelliklerinden dolayı teşkilata sadece tüccar, esnaf ve sanatkârlar değil, aynı zamanda bilim adamları ve hatta hükümdarlar da üye olmuştur. Ahi teşkilatının bu çalışmaları ile yeni fethedilen

[50]A. Demirpolat-G. Akça, **a.g.m.**, s.359; N. Çağatay, "Fütüvvetnameler Nedir ? Niçin Düzenlenmişlerdir ?", **VIII. Türk Tarih Kongresi**, C.II den ayrı Basım, Ankara 1981, s. 565; S. Güllülü, **Ahi Birlikleri**, s.31.

Anadolu topraklarında sosyal bir düzen sağlanmıştır. Çeşitli savaşlara da katılan Ahiler[51], gezici dervişlerle birlikte Türklerin memleket ve toprak açıcılarıdırlar. Bu kişiler, ele geçirilen yerlerde, tıpkı Batı'nın şövalye rahipleri gibi fethedilen topraklardaki kişilere manevi destek de oluyorlardı. Ayrıca misyonerlik vazifelerini sürdürebilmeleri için zaviyeleri kullanıyorlardı. Osmanlı Devleti de Anadolu Selçuklu Devleti'nin bu şeyhleri manevi nüfuzlarından faydalanmak için zengin vakıflara dayalı zaviyeler açmışlardır[52]. Osmanlı beyleri ve ahiler arasındaki sıkı ilişkiyi gösteren en büyük kanıt *Orhan, I. Murad, Yıldırım Bayezid* ve *I. Mehmed* zamanında dönemin en görkemli yapıları olan sultanların inşa ettirdikleri imaret-zaviyelerdir. Bu da sultanların da bu örgüte mensup olduklarını kanıtlayan en önemli kanıttır[53].

Osmanlı Devleti'nde Ahi birlikleri, küçük yerleşim merkezleriyle hükümet merkezi arasında iletişimi de sağlamaktaydılar. Bu iletişim genelde zaviye ve zaviye şeyhleri vasıtasıyla meydana gelmekteydi. Gezginler zaviyelerinde konakladıkları için dünyada olup bitenlerden herkesten önce haberdar oluyorlardı[54].

Ahiler sadece sosyal hayatın gelişmesinde etkin olmamışlar, yeni toplumun kültürel gelişmesine de bir ivme kazandırmışlardır. Bu kültürel gelişmenin en önemli öğesi, toplumda bir okuma geleneği oluşturmasıdır. Ahi zaviyeleri, diğer bütün fonksiyonlarından önce eğitim fonksiyonlarıyla tanımlanmaktaydı. Birer eğitim ocağı olan zaviyelerde özellikle yamak ve çırakların okur-yazarlık vasfına sahip olmalarına büyük önem verilirdi. Nitekim, okur-yazar olmayana fütüvvet düşmeyeceği kabul edildiğinden, okur-yazar olmayanın ahi olması düşünülemezdi[55].

Sosyal yaşantı ile birlikte dini yaşantı da ahiliğin temel prensipleri arasındaydı. Namazlarını toplu olarak kılan Ahiler, zaviyelerde yemeklerden sonra Kur-an-ı Kerim

---

[51]A. Demirpolat-G. Akça, **a.g.m.**, s.365; S. Güllülü, **Ahi Birlikleri**, s.82-83; M. Bayram, **a.g.e.**, s.134; S. Koca, **a.g.m.**, s.33.
[52]A.Y. Ocak, "Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi,** XII, Ankara, 1978, s. 247- 268; S. Koca, **a.g.m.**, s.33; H. İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ**, s.61-62.
[53]İ. Durak-A. Yücel, **a.g.m.**, s. 153; M. Şanal-M. Güçlü, "Bir Toplumsallaştırma Aracı Olarak Ahilik", **Erciyes Ü. Sos. Bil. Ü. Dergisi**, S.23, 2007-2, s.388; D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.54; A. Demirpolat-G. Akça, **a.g.m.**, s.365-66; H. İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ**, s.61-62.
[54]A. Demirpolat-G. Akça, **a.g.m.**, s.367; Y. Karasoy, **a.g.m.**, s.17.
[55]A. Demirpolat-G. Akça, **a.g.m.**, s.368; Y. Ekinci, **Ahilik ve Meslek Eğitimi**, İstanbul, 1990, s. 37; Y. Çalışkan-M.L. İkiz, **Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik**, Ankara, 1993, s. 12; İ. Durak-A. Yücel, **a.g.m.**, s.154, 157, 161.

okur, sema ve raksa kalkardı. Özellikle mübarek gün ve gecelerde bu ibadetlere daha bir önem verilirdi. Nitekim, *İbn Batuta*, Geyve ile Mudurnu arasında bir Cuma gecesi gecelemek zorunda kaldıkları bir köyde, köylülerin zaviyede toplandığından ve sabaha kadar Allahı zikrettiklerinden ve köylülerin imkanları nispetinde evlerinden yiyecek getirerek kendilerine ikram ettiklerinden söz etmektedir[56].

Sonuç olarak Ahilik, ne sadece bir tarikat ne de sadece bir esnaf teşkilatıdır. Bu iki müessesenin özelliklerinin uyumlu bir bütünlüğüdür[57]. Ahiler başta Selçuklular dönemi olmak üzere Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş ve gelişim dönemlerinde şehrin gelişiminin önemli unsurlarından biri olan sosyal ve toplumsal hayatın gelişmesinde etkin olmuşlardır. Hatta Anadolu'da ahiler, buhran dönemlerinde devletsizliği hissettirmeyecek güç kullanımı ve idari örgütleniş örnekleri sergilemişler, devletin güçlü olduğu dönemlerde ise, fitne ve fesattan uzak kalarak devlete sadakatin en güzel örneklerini vermişlerdir[58]. Bu sosyal ve politik konumları ile *Ahiler* kentlerde beylerin hemen yakınlarındadır[59]. Anadolu'nun pek çok yerindeki zaviyelerde konaklama hizmetleri de veren Ahilerin, Osmanlı Devleti üzerindeki etkileri *Fatih* dönemine kadar sürmüştür[60]. Klasik Osmanlı döneminde Ahilerin devlet ile ilişkilerin bozulması birkaç nedene bağlanmaktadır. Bunlardan en önemlisi Avrupa'da siyasal oluşum paralelinde gelişen teknik ilerlemenin yeni ticaret anlayışı oluşturması, Osmanlı Devleti'nin uluslararası ticaretteki konumunu koruyamaması ile birlikte askeri ve siyasi başarısızlıklardır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin beylikten imparatorluğa geçişinde yaşanan yapısal değişim sıkıntıları, esnaf arasına katılan sosyal gruplar (yeniçeri, müteşebbis sermayeci grubu ve köylüler) ve bütün bu değişikliklerle esnaf birliklerinde ahlaki ilkelerin uygulanamaz hale gelişi, Türkmenler'i tümüyle dışlayan bir kul sisteminin kurulması ve Sünni ulemanın güç kazanması ile açıklanabilir[61]. Bunlar içinde

---

[56]A. Demirpolat-G. Akça, **a.g.m.**, s.370-71; M. Şeker, **İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik**, Ankara, 1993, s. 82; İ. Durak-A. Yücel, **a.g.m.**, s.154.

[57]A. Demirpolat-G. Akça, **a.g.m.**, s.370; Y. Oğuzoğlu, "Anadolu Şehirlerinde Osmanlı Döneminde Görülen Yapısal Değişiklikler", **V. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, C.I, Ankara, 6-10 Nisan 1987, s.7.

[58]A. Demirpolat-G. Akça, **a.g.m.**, s.374.

[59]N. Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik**, Ankara, 1974, s.55.

[60]İ.H. Uzunçarşılı, **a.g.e.,** s.105; F. Köprülü, **a.g.e.**, s.13.

[61]G. Akça, **a.g.m.**, s.216-217; İ. Durak-A. Yücel, **a.g.m.**, s.162-163; A. Gülerman-S. Taştekil, **Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri**, Ankara, 1993, s. 1. Ulemanın devlet yönetimindeki rolü için bkz. İ. Çiftçioğlu, "Osmanlılar ile Anadolu Beylikleri Arasındaki İlişkilerde Ulemânın Diplomatik Rolü", **Selçuk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enst. Türkiyat**

belki de bu düzenin değişiminde en önemli unsur, padişahların Türk kökenlileri yönetimden olabildiğince uzak tutma politikasıdır. Bu davranış, padişahların sınırsız iktidar isteğinden doğuyordu. Çünkü kurucu millet olarak Türklerin bazı ayrıcalıkları, doğuştan bazı hakları, özgürlükleri vardı. Bu kısıtlamalarla birlikte toplumda seçkinler grubu içerisinde yer alan Ahiler ve Ahilik müessesesinin toplum içindeki gücü zayıflatılmış, kurum, XVI. yüzyıldan sonra önemini ve anlamını kaybederek bir esnaf teşkilatı halini almıştır[62].

Yukarıda da değinildiği gaza ideolojisi altında XIII-XIV. yüzyıllar içerisinde Anadolu'da ve Balkanlarda hızlı bir demografik hareketlilik sağlanmış, çeşitli coğrafyalarda devlet yeni imar hareketlerine ihtiyaç duymuştur. Yeni bir toplum oluşturma çabaları içinde Osmanlı beyleri, Batı Anadolu'da ve yeni fethedilen şehirlerde hızlı bir imar faaliyetine başlayıp, birçok şehri adeta yeniden kurmuşlardır. **Bursa**, **İznik**, **Merzifon**, **Amasya**, **Bolu**, **Edirne**, **Dimetoka**, **Filibe** gibi şehirleri geliştirip, buralarda önemli eserler meydana getirmişlerdir[63].

Yukarıda, zaviye-imaret işlevinde inşa edilen yapıların oluşumu sırasındaki ortam, Osmanlının küçük bir uc beyliğinden Anadolu ve Rumeli'ye kadar geniş bir coğrafyaya yayılmalarında etkin olan ideolojik düşünceler ile kişi ve kurumlara değinilmiştir. Bu bölümde de tabhaneli camilerin kökenine değinilecektir. Tabhaneli camilerin kökeni hakkında, Anadolu'yu gezen seyyah ve çeşitli bilim adamları farklı hipotezler ileri sürmüşlerdir. Bu bölümde de bu görüşleri özetleyerek derledik.

Tabhaneli camiler olarak adlandırdığımız bu tip yapılar, farklı araştırmacılar tarafından çeşitli şekilde adlandırılmış, bugüne kadar bir birlik sağlanamamıştır. Yapılar *Bursa Tipi, Ters T Planlı, Çok Fonksiyonlu, Zaviyeli, Yanları Kanatlı* ve son olarak ta *Çapraz Mihverli* cami gibi çeşitli şekillerde adlandırılmıştır. İlk örneklerinde tabhane mekanlarının girişlerinin esas ibadet mekanından ayrı olması ve içlerinde ocak/dolap

---

Araştırmaları Dergisi, S.26 Güz, Konya, 2009, s.193-205; M., Baktır, "Beylikleri Döneminde Anadolu'da Ulemâ-Ümerâ Münasebetleri", **Türkler**, C. 7, Ankara, 2002, s.560-568; M. İpşirli, "Osmanlı Ulemâsı", **Osmanlı**, C.8, İstanbul, 1999, s. 71-79; M.H. Lekesiz, "Osmanlılarda Sünnî-Hanefî Geleneğinin Oluşmasında Ulemânın Rolü", **Osmanlı**, C. 8, İstanbul, 1999, s.80-84; A.Y. Ocak, "Dinî Bilimler ve Ulemâ", **Osmanlı Uygarlığı**, (Haz. Halil İnalcık, Günsel Renda), C. I, İstanbul, 2003.

[62]S. Eyice, **a.g.e.**, s.26.

[63]İ.A. Yüksel, "XV. Yüzyıl Ortasına Kadar Osmanlı-Türk Dönemi Bursa Mimarisi", **Bir Masaldı Bursa**, İstanbul, 1996, s.159; F. Kaya, **Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Uyguladığı İskan Siyaseti**, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006.

nişlerinin bulunması, bize bu plan tipinin zaviyelerden geldiği düşündürmektedir. Biz yukarıdaki adlandırılmaların sadece plan şemalarına yönelik olduğunu, yapıların işlevlerine yönelik bir tanımlama içermediğini düşünmekteyiz. Yapıların işlevlerini açıkça belirten *zaviyeli/tabhaneli* cami terimlerini bu yapılar için daha uygun bir isim olarak görmekteyiz. Bu yapılar, inşa kitabelerinde çoğunlukla imaret ya da zaviye şeklinde adlandırılmaktadırlar (Tablo I). İncelediğimiz 64 yapıdan 21'inin inşa kitabesi yoktur. 10'nun ise onarım kitabesi vardır. İnşa kitabesine sahip 33 yapının 20'sinde "*imaret*", 1'inde "*zaviye*", 2'sinde "*Dar-u Hayr*", 1'inde "*Dar-u Rafi*", 1'inde "*Darü'l hadis*", 1'inde "*Binaül-hayr*", 1'inde "*Mübarek Mekan*", 1'inde "hem cami hem de mescid", 2'sinde sadece "mescid", 3'ünde "cami" şeklinde adlandırılmıştır. İnşa kitabelerinde cami diye adlandırılan iki yapı da XVI. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir, diğer cami kelimesi de yapının onarım kitabesinde geçmektedir (Tablo I).

İncelememiz kapsamındaki yapıların günümüzde cami şeklinde adlandırmalarına ve konu başlığımızında da "*cami*" terimi kullanılmasına rağmen, yukarıda geçen nedenlerle, katalogumuzda yapıların özgün işlevlerini dikkate alarak "*imaret*" ve "*zaviye*" terimleri tercih edilmiştir. Ancak yapıların büyük bir kısmı bugün cami olarak adlandırılması, kaynaklarda ve halk arasında bu şekilde tanınması nedeniyle içindekiler bölümünde yapıların özgün isimlerinin yanına bir de günümüz kullanımında tercih edilen "cami" kelimesini de koyarak, bazı yanılmaların önüne geçilebileceği düşünülmüştür. Katolog bölümünde yapıların varsa halk arasında ve kaynaklarda geçen diğer adlandırılmaları da verilmiştir.

Tablo I. Tabhaneli Camilerin Kitabelerindeki Özgün İşlevlerini Belirten Adlandırmalar.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Yapının Kitabesinde Geçen Özgün Adı	Kitabe Türü	Dili
1	Orhan Gazi İmareti	İznik	1334-35	İmaret	İnşa	Arapça
5	Hüdavendigâr İmareti	Bursa	1362-1385		Onarım	Türkçe
6	Nilüfer Hatun İmareti	İznik	1388	İmaret	İnşa	Arapça
9	Firuz Bey İmareti	Milas	1396	İmaret	İnşa	Arapça

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Yapının Kitabesinde Geçen Özgün Adı	Kitabe Türü	Dili
10	Ebu İshak Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonu/1479		Onarım	Arapça
13	Yıldırım Bayezid İmareti	Edirne	1399-1400	İmaret	İnşa	Arapça
14	Yıldırım İmareti	Balıkesir	14. yy. sonları		Onarım	Arapça
16	Hamza Bey Zaviyesi	Tokat	1412	Zaviye	İnşa	Arapça
17	Yakup Paşa İmareti	Amasya	1413		Onarım	Arapça
18	Bayezid Paşa İmareti	Amasya	1414	İmaret	İnşa	Arapça
19	Yeşil İmaret	Bursa	1415-19		İnşa	Arapça
20	Orhan İmareti	Bursa	1339-40/1417	İmaret	İnşa	Arapça
21	Ali Bey İmareti	Manisa	1418-19	İmaret	İnşa	Arapça
22	Gazi Mihal İmareti	Edirne	1422	Mübarek mekan	İnşa	Arapça
23	Muradiye İmareti	Edirne	1425-1426	İmaret	İnşa	Arapça
24	Muradiye İmareti	Bursa	1425-26	İmaret	İnşa	Arapça
25	Beylerbeyi İmareti	Edirne	1429		Onarım	Türkçe
26	Mustafa Bey İmareti	Havza	1429-30	İmaret	İnşa	Arapça
27	Yörgüç Paşa İmareti	Amasya	1430	İmaret	İnşa	Arapça
28	Koca Mehmet Paşa İmareti	Osmancık	1430-31	İmaret	İnşa	Arapça
29	Karacabey İmareti	Ankara	1427-28/1440	İmaret	İnşa	Arapça
30	Mezid Bey İmareti	Edirne	1441-1442	Mescid	Onarım	Arapça
32	Yakup Çelebi İmareti	Kütahya	1411-12/1414-1440-41	İmaret	İnşa	Arapça
34	İsmail Bey İmareti	Kastamonu	1454	İmaret	İnşa	Arapça
35	Karacabey İmareti	Bursa	1456-57	İmaret	İnşa	Arapça
36	Hamza Bey İmareti	Bursa	15.yy. ortaları		Onarım	Arapça
37	Mahmut Paşa Camii	İstanbul	1462-1463	Dar-u Hayr	İnşa	Arapça
40	Murat Paşa İmareti	İstanbul	1471-72	Dar-u Hayr	İnşa	Arapça
41	Rum Mehmed Paşa Camii	İstanbul	1471-1472	Dar-u Rafi	İnşa	Arapça

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Yapının Kitabesinde Geçen Özgün Adı	Kitabe Türü	Dili
42	Gedik Ahmet Paşa İmareti	Afyon	1472		Onarım	Arapça
43	İshak Paşa İmareti	İnegöl	1476	Cami	Onarım	Arapça
45	Davut Paşa İmareti	İstanbul	1485	Binaül-hayr	İnşa	Arapça
46	Hatuniye İmareti	Tokat	1485	İmaret	İnşa	Arapça
47	Sofular İmareti	Amasya	1485	Darü'lhadis	İnşa	Arapça
48	Mehmet Paşa İmareti	Amasya	1486	İmaret	İnşa	Arapça
49	II. Bayezid İmareti	Edirne	1487-1488	Cami/mescid	İnşa	Arapça
50	Hatuniye Camii	Manisa	1490-91		İnşa	Arapça
55	II. Bayezid İmareti	İstanbul	1501/1505-6	Cami	İnşa	Arapça
56	Kara Davut Paşa İmareti	İstanbul	1505-6		Onarım	Arapça
60	Sultan Selim İmareti	İstanbul	1522	Cami	İnşa	Arapça
61	Sinan Paşa İmareti	Sincanlı	1524-25	İmaret	İnşa	Arapça
63	Uzun Hasan Camii	Fethiye	1566	İmaret	İnşa	Arapça
64	İbrahim Bey İmareti	Kozluk	1705	Mescid	İnşa	Arapça/Türkçe

Köken konusunun tartışıldığı en önemli kaynaklardan birisi *S. Eyice*'nin "Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler" adlı makalesidir. *Eyice*, bu plan tipinin dört eyvanlı kapalı avlulu tipten geliştiği düşüncesindedir. Çalışmada bu yapıların farklı plan tiplerinden geliştiğini öne süren pek çok araştırmacı ve görüşlerine de değinilmiştir. Bu araştırmacılar bazı tabhaneli camilerin Bizans binaları olduğu ya da Bizanslılar tarafından yapıldığı[64], Mısır Memluklu binalarıyla benzerlik gösterdiği[65], kilise plan tipinden doğduğu[66], üç/dört eyvanlı ev tipinden geliştiği[67], yan odaların devlet daireleri

[64]A.D. Moradtmann, **Anatolien,** (Yay. F. Babinger), Hannover, 1925, s.69; C. Texier, **a.g.e.**, C.I, s.227.
[65]H. Saladin, **Manuel d'Art Musulman, I L'Architecture**, Paris, 1907, s.468 vd.
[66]H. Wilde, **a.g.e.**, s.10.
[67]O. Reuther, **Die Qa'a, Festschrift F.Sarre, "Jahrbuch d.Asiat.Kunst",** Leipzig, 1925, s.205-216.

olduğu[68], dört eyvanlı kapalı avlulu Selçuklu medreseleriyle bağlantılı oldukları[69], medrese-cami[70], zaviyelerden[71] geldiklerini öne sürmektedirler.

E.H. Ayverdi,"Osmanlı Mimarisi'nin İlk Devri" adlı eserinde, bu tip yapıların kesinlikle cami olduğunu, Osmanlı devletinin ilk kez ele geçirdiği yerlerde, han, hamam, çarşı, medrese gibi yapılar yaparken; kanunlarının bile şer'i olduğu bir cemiyetin cami inşa etmemesinin mümkün olmadığını savunmaktadır. Araştırmacı, çalışmasında *S. Çetintaş*'ın bu tip yapıların "*zaviye*" olduklarını ileri sürmesinden de rahatsız olduğunu belirtmektedir[72].

Bu tip yapılar hakkında görüş bildiren bir diğer araştırmacı, *H.K. Söylemezoğlu*'dur. Araştırmacı, XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uygulanan tabhaneli camilerin, kadılık dairesi veya cami-medrese şeklinde kullanılmak üzere yapıldıklarını savunmaktadır. *Söylemezoğlu*, bu binaların camilik fonksiyonunun ancak ikinci, üçüncü planda olduğunu ve bu tiplerin "sivil mimariye" daha yakın olduklarını düşünmektedir. Yazar, tezini "*bu binaların özellikle Murad Hüdavendigâr Camii'nin birinci katta serin taraf olan kuzey yönünde revaklı veya eyvanlı bir de ikamet kısmının mevcut olduğunu ve bu giriş cephelerinin sivil bir mimari karakter taşıdığını, bu binaların minarelerinin de oturtulması için binada esaslı bir yer düşünülmemiş olduğunu ve minarenin, adeta yabancı bir eleman gibi, bina üstüne eklendiği*", düşüncesiyle desteklemektedir. Araştırmacı yapılar hakkındaki görüşünü *S. Çetintaş*'ın çalışmalarına dayandırmaktadır[73].

A. Kuran, çalışmasında bu tip yapıları, cami ana başlığı altında "*çapraz-mihverli*" şeklinde adlandırmaktadır. Cami tipolojisi içerisinde ele aldığı yapılarla

---

[68]S. Çetintaş, **a.g.e.**, s.19-20; E. H. Ayverdi, "Orhan Gazi Devrinde Mi'mari", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yıllık Araştırma Dergisi**, I, 1956, Ankara, 1957, s. 131; E. Diez-O. Aslanapa, **Türk Sanatı**, İstanbul, 1955, s.121 vd (s.123, yan odalar mollaların oturması için denir); S.K., Yetkin, **a.g.e.**, s.223-24; H.K. Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.103.

[69]H.K. Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.103-104; A. Kuran, **a.g.e.**, s. 64-67; E.H. Ayverdi, "Osmanlı Mimarisinin İlk Asrı", **Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi Ankara 19-24 Ekim 1959, Ankara, 1962, s.** 73.

[70]S. Çetintaş, **a.g.e.**, s.18; H.K. Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.103-4; S. Çetintaş, **Yeşil Cami ve Benzerleri Cami Değilir**, İstanbul, 1958; B. Ünsal, **Turkish Islamic Architecture, in Seljuk and Ottoman Times 1071-1923**, London, 1959, s.22.

[71]S. Çetintaş, **a.g.m.**,; S. Eyice, "İki Türk Abidesinin Mahiyeti Hakkında Notlar: "İznik'te Nilüfer Hatun İmareti ve Kayseri Köşk Medrese", **AÜIFSTY**, II, Ankara, 1958, s.107.

[72]E.H. Ayverdi, "Osmanlı Mimarisinin İlk Asrı", s.82-88.

[73]H.K. Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.96-106.

Selçuklu medreselerinin ilişkilerini, açık ve dört eyvanlı medrese tipiyle kapalı avlulu medrese tipinin birleşmesinden ortaya çıktığı şeklinde açıklamaktadır[74].

Detaya inmemekle birlikte tabhaneli camiler hakkında görüş bildiren bir diğer araştırmacı, *S.K. Yetkin*'dir. Osmanlı mimarisini irdelediği çalışmasında, *Bursa Orhan İmareti*, *Yeşil İmaret* ve *Hüdavendigâr İmareti*'ni örnek vererek, bu yapıların tabhane odalarının icra-i kaza için yapılmış kadılık daireleri ve eğitim yapıları olduğunu, Selçuklu medreselerinin dört eyvanlı mimari geleneğinin devam ettiğini savunmaktadır[75].

S. Eyice bir başka çalışmasında, ibadet mekanlarının sadece cami işlevinde olduğunu, bu bağlamda bu tip yapıların tek kubbeli camiler grubunda değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. İbadet mekanının süslemeleri ve mimarisi bakımından bariz şekilde ayrıldığı, hatta bu kısmın döşemelerinin diğerine nazaran bir iki basamakla çıkılan bir set halinde yapıldığını belirtmektedir. Avlunun ise karakteristik unsurlarından biri olan şadırvan ve kubbesinin ortasındaki aydınlık feneri ile benzerlerine hamam, medrese ve evlerde rastlanan kubbeli bir "avludan" başka bir şey olmadığını belirtir. Yan hücre şeklinde adlandırdığı tabhane mekanlarının da medrese hücresi veya her türlü seyyaha mahsus misafirhane olduğunu eklemektedir. Yapıların diğer mekanlarla özellikle de ibadet mekanı ile bağlantısının olmamasından ve duvarlarında yer alan ocak ve dolap nişlerinden yola çıkarak bu hücrelerin ibadete tahsis olunmadıklarını, mekanların içlerinde oturulmak için düşünüldüğünü ifade etmektedir[76].

S. Eyice'nin üzerinde durduğu diğer bir nokta yapıların kitabelerinde geçen "*imaret*" kelimesidir. Kitabelerde geçen bu kelimeleri referans göstererek, bu yapıların sıradan mahalle camileri olmadığını, ideolojik gayelerle inşa edildiklerini gösteren en önemli kanıt olarak görmektedir. *Eyice*, Osmanlı'nın küçük bir uc beyliğinden geniş coğrafyalara yayılan bir devlet olmasında etkinlikleri tartışmaya mahal vermeyen ve ekonomide dominant etkileri bulunan Ahi teşkilatının ve gezgin dervişlerin zaviyelerinin de bu yapılar olduğunu eklemektedir. Ahi teşkilatın XVI. yüzyılın ortalarından itibaren kaybolması ile bu cami tipi de unutulmuş, bu zaviye-camiler

[74]A. Kuran, **İlk Devir Osmanlı…**, s.3.
[75]S.K. Yetkin, **a.g.e.**, s.222-230.
[76]S. Eyice, "Osmanlı-Türk Mimarisinin İlk Devri Bir Cami Tipi Hakkında", s.187-88.

mahalle camileri olmuştur. Sonuç olarak *Eyice*, bu tip camilere zaviye-cami demenin daha doğru olacağını belirtmektedir.

S. Çetintaş, **Yeşil Cami ve Benzerleri Cami Değildir**[77] adlı çalışmasında, bu tür yapıların cami değil ayrı ayrı sosyal hizmetler için yapılmış birer sivil mimari eseri olduğunu ileri sürmektedir. Bu görüşünü de yapıların kitabelerinde geçen imaret, zaviye, mabed, dar-ı hayr gibi kelimelere dayandırmaktadır. Araştırmacı yapıların kitabelerinde cami veya mescit kelimesine yer verilmediğini de eklemektedir. Görüşlerini *Bursa Orhan İmareti, İstanbul Murat Paşa İmareti* ve *İstanbul Mahmut Paşa İmareti*'nin şematik birer planlarını yayınlayarak desteklemektedir. *S. Çetintaş*, *Orhan İmareti*'nin *Karamanoğlu Mehmed Bey* tarafından yakılmasını da şöyle açıklamaktadır: Dindar bir İslam devleti reisinin herhangi bir İslam mabedini yakamayacağını, *Karamanoğlu Mehmed Bey*'in *Orhan Camii*'ni değil, *Orhan Bey*'in yaptırmış olduğu zaviye binasındaki zamanın mühim bir hükümet müessesesi olan kadılık dairesini ve içindeki eşya ve evrakını yaktırdığını ileri sürmektedir.

Son yıllarda bu yapılara ilişkin en sağlıklı saptamalardan birini de *D. Kuban* yapmıştır. Çalışmada bugün cami şeklinde adlandırılan bu yapıların, orijinalinde zaviye-imaret şeklinde inşa edildikleri belirtilmektedir. Yeni fethedilen yerlerde beylerin ve sultanların yerleşik hayata geçmek için camilerden çok bu tip yapıların inşasının tercih edilmesi ve dönemin siyasi politikaları irdelenmektedir. Yapıların *II. Bayezid* döneminden itibaren Sünni ulemanın güç kazanmasıyla gözden düşen Ahi ve tarikat şeyhlerinin nüfuslarının azalması ile birlikte bu tip yapıların o dönemden başlayarak değişime uğradığı ve yanlış olarak cami şeklinde adlandırıldığı da belirtilmektedir. Araştırmacının çalışmasında, birçok yapıda meydana gelen değişim ve onarımlara da değinilmiştir[78].

Sonuç olarak tabhaneli camiler yukarıda da özetlenmeye çalışıldığı gibi çeşitli bilim adamlarınca farklı olarak yorumlanmış ve çeşitli başlıklar altında adlandırılmıştır. Bugün asıl işlevini kaybetmiş olan yapılar, sadece dini işlevi ile Anadolu Türk mimarisinin yeni bir cami tipi olarak kabul görmüş ve cami olarak işlevini sürdürmeye devam etmektedir.

---

[77]S. Çetintaş, **a.g.m.**
[78]D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.9-122.

Tabhaneli cami olarak adlandırdığımız bu yapılar ile ilgili olarak bizim görüşlerimiz ise şöyledir: Anadolu Türk mimarisinde tabhaneli camiler, rastlantısal, sürekliliği olmayan bir plan tipi olarak değil, geçmişin verdiği birikim ile bilinçli olarak tasarlanmış bir plan tipidir. Bu plan şemasında da tercih edilerek geliştirilen, ortası avlulu, dört eyvanlı plan tipi, İslamiyet öncesi Orta Asya mimarisinde görülmektedir[79]. Bu plan tipi Türklerle Anadolu'ya gelmiş ve cami, medrese[80], kervansaray[81], hamam[82] gibi çeşitli yapılarda uygulanmıştır. Bu tipin ribatlarda da[83] kullanıldığı bilinmektedir. Orta Asya'nın dört eyvanlı-avlulu bina tipi, erken Osmanlı döneminde, XIV-XV. yüzyıllarda, hem dini hem de sosyal işlevi olan bu tip yapılarda uygulanarak gelişmiş ve zaviye-imaret şeklinde adlandırdığımız bu yapılar için en kullanılır bir plan şeması olmuştur. Bu savı destekleyen en önemli kanıt da yapıların inşa kitabeleridir.

Anadolu'da dört eyvanlı, kapalı avlulu plan tipi ilk kez, kubbeli medreselerden farklı olarak hanikahlarda uygulanmıştır. Zaviye, tekke, hanikah adı altındaki bu yapılarda genellikle kapalı avlu ve bu avlunun çevresinde odalar bulunmaktadır. Anadolu Türk mimarisinde kapalı medreselerde görülen aydınlık feneri, havuz gibi unsurlar, bu plan tipinden doğan tabhaneli camilerin avlu mekanlarında da karakteristik unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu yapılar yeni fethedilen şehirlerde ticaretin gelişmesi ve yerleşik hayat düzeninin benimsenip bir düzen ile devam etmesinde etkin olan kişi ve kurumlar için tasarlanmış sosyal amaçlı yapılardır. Bu kişiler için tasarlanan yapılar çevresinde yerleşim gelişmekte hem devlet ekonomisi gelişip istikrar kazanmakta hem de demografik yapı hızla gelişmektedir.

Zaviye-imaret olduklarını kabul ettiğimiz bu tip yapılar, yukarıda belirtmeye çalıştığımız özellikleri ile geleneksel cami mimarisinden daha farklı bir karaktere sahiptirler. Bugün Anadolu ve Anadolu dışındaki tabhaneli camilerin "*cami*" şeklinde

---

[79]M. Cezar, **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**, İstanbul, 1977.
[80]A. Kuran, **Anadolu Medreseleri**, Ankara, 1969; M. Sözen, **Anadolu Medreseleri**, İstanbul, 1971-72.
[81]A. Turan, "Selçuklu Kervansarayları", **Belleten**, C.X, S.39, Ankara, Temmuz 1946, s.471-496; İ. Kuyulu, "Anadolu Selçuklu Kervansarayları İle Orta Asya Kervansaraylarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Deneme", **E.Ü. Sanat Tarihi Dergisi**, VIII, İzmir, 1996, s.51-80.
[82]S. Eyice, "İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", **Tarih Dergisi**, S.XI, İstanbul, 1960, s.99-120; K.A. Aru, **Türk Hamamları Etüdü**, İstanbul, 1949; M.Y., Önge, **Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları**, Ankara, 1995.
[83]F. Köprülü, "Ribat",**Vakıflar Dergisi**, II, Ankara, 1942, s.267-278.

adlandırılması, geç devirde meydana gelen değişimlerin sonucudur. Çalışmamız başlığında yapıların kitabe ve arşiv belgelerinde geçen isimlerinde de olduğu şekilde *imaret* ya da *zaviye* kelimelerinin kullanımının tercih edilmemesi, bizden önce bu yapılar ile ilgili çalışmış araştırmacıların düştüğü durumu tekrarlamak istememizden kaynaklanmaktadır. Bugün *zaviye* ya da *imaret* şeklinde adlandırılan yapılar, plan ve işlev olarak başka tip yapıları ifade etmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda bir karışıklığa sebep vermemek adına zaviyeli cami/imaret camii şeklinde bir başlık yerine, bu yapıları daha iyi ifade edebileceğini düşündüğümüz *tabhaneli cami* terimi daha uygun bir başlık olarak düşünülmüş ve kullanılmıştır.

"*Tabhane*" terimi, erken Osmanlı döneminde farklı işlevlere hizmet eden imaret-zaviye olarak inşa edilen yapılarda, ana kütlenin iki yanında yer alan ve *misafirhane* olarak kullanılan mekanlara verilen isimdir. Mekanlar bazen misafirhane, bazen de toplantı salonu şeklinde kullanılmaktaydı. Bu yapılarda yoldan geçenler üç gün boyunca ücretsiz olarak da kalabilmekteydi[84]. Yapıların kitabe ve vakfiyelerinde binaların iki yanında yer alan bu mekanların, "ayende ve revende" yi yani gezici dervişleri, sofuları misafir etmek için tasarlanmış birer mekan oldukları ve bu bağlamda bu tip yapıların da sıradan birer cami olmadıkları belirtilmektedir[85].

Tabhaneli camilerde ana şema, aynı aks üzerinde avlu ve ibadet mekanı ile yanlarda avludan girişi sağlanan tabhane mekanlarından meydana gelmektedir (Şekil 1). Ana şemada değişim XV. yüzyılın ikinci yarısından görülmeye başlamıştır. İbadet

---

[84]A. Petersen, "*Tabhanes*", **Dictionary of Islamic Architecture**, New York, 1999, s.274; M. Sözen-U. Tanyeli, "*Tabhane*", **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Aralık 1994, s.228-29; C.E. Arseven, "*Tabhane*", **Sanat Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul, 1998, s.1889; M. Sözen-U. Tanyeli, "*Zaviye*", s.260; "*Zaviyeli Cami*", s.260; D. Hasol, "*Tabhane*", **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**, İstanbul, Ocak, 2008, s.445, "*Zaviyeli Cami*", s.105; F. Develliođlu, "*Tab-hâne*", **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, 2001, s.1011; A. Demirpolat-G. Akça, **a.g.m.**, s.371; M. Şeker, **İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik**, s. 75-82; T. Özcan, **(Klasik Dönem) Osmanlı İmaret Sisteminin İktisadi Yükselişi**, (Marmara Ü. Sos. Bil. Enst., İktisat Tarihi A.B.D. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1991, s.18.

[85]S. Eyice, "Sincanlı Sinan Paşa İmareti", **Vakıflar Dergisi**, X, Ankara, 2006, s.309-310, 326; R. Şeşen, "Sinan Paşa'nın Arapça Vakfiyesinin Tercümesi", **Vakıflar Dergisi**, X, Ankara, 2006, s.337,340'ta *Sincanlı Sinan Paşa İmareti*'nin vakfiyesinde, külliyenin ve imaretin vakıfları ve personeli hakında bilgi verilmiş, ayrıca tabhane mekanları için misafirhane (Beyt) kelimesi kulanılarak bu misafirhanelerde barınma süresi üç gece olarak şarta bağlanmıştır. Vakfiyede misafirlere gün içerisinde verilecek yemeğe de yer verilmiştir. Kaynaklarda *İznik*'teki *Orhan İmareti*'nde yemek pişirildiği ve *Orhan Gazi*'nin, imarette pişen yemekleri kendi eliyle fakirlere dağıttığı belirtilmektedir. Bkz. M. Neşri, **Kitab-ı Cihan-nüma**, I, Ankara, 1987, s.163,187; **Aşıkpaşaoğlu Tarihi [Tevarih-i Al-i Osman]**, Yay. Atsız, İstanbul, 1970, s.46-47.

mekanı giderek küçülmekte ve avluya doğru kaydığı görülmektedir. Bu çözülme tabhane mekanlarında da kendini göstermiş, tabhane mekanlarının girişleri dışarıdan sağlanmaya başlamıştır (Pafta 1-2).

Tabhaneli camilerde girişten ulaşılan ilk mekan avludur. Mekan iç avlu=kapalı avlu ya da orta avlu diye de adlandırılmaktadır. Avlu genellikle kubbe ya da bir tonoz ile örtülüdür. Bu mekanın zemini taş döşelidir. Bazı örneklerde kubbenin ortasında bir fener ve bu fenerin altına gelecek şekilde yerleştirilmiş bir havuz/şadırvan bulunmaktadır. Bu özellikleri ile mekanın ayakaltı diyebileceğimiz bir özelliği vardır. İbadet için ayrılmış bir mekan değildir. Hem diğer mekanlara geçişi sağlayan bir dağılım mekanı hem de bir toplantı mekanı durumundadır (Şekil 1, Pafta 1).

Avlu ile aynı aksta yer alan güneydeki mekan, ibadet mekanıdır. İbadet mekanı ile avlu birbirinden enine atılmış bir kemer ile ayrılmaktadır. Ana kütlede diğer mekanlara oranla dışa taşıntılı kurgusuyla dikkati çeken ibadet mekanının zemin kotu, avlu ve tabhane mekanlarına göre daha yüksektir. Mekana avludan bir iki basamakla çıkılmaktadır (Şekil 1, Pafta 1).

İbadet mekanının en belirleyici unsurlarından biri de süsleme programıdır. Mekan, süslemelerindeki itina ile de önemini vurgulamaktadır. Mekanın vazgeçilmez öğelerinden biri olan mihrap, birkaç örnek dışında girişin tam karşısına gelecek şekilde yerleştirilmiştir.

İbadet mekanı ve avlu eş büyüklükte mekanlar olabileceği gibi farklı boyutlarda da olabilmektedir. Erken tarihli örneklerde bu mekanların kubbe boyutları ve yükseklikleri farklıdır. Genellikle avlu kubbesi daha geniş ve/veya yüksektir. Bazı örneklerde tam tersi bir uygulama görülmektedir. İbadet mekanı ve avlunun farklı örtü sistemine sahip olduğu yapılar da bulunmaktadır (Şekil 1, Pafta 1).

Avlunun iki yanına konumlandırılmış tabhane mekanlarının ibadet mekanı ile hiçbir şekilde doğrudan bağlantısı yoktur. Girişleri erken örneklerde avluya açılmaktadır. Mekan dağılımı olarak gelişmiş örneklerde tabhane mekanlarına birer koridor ile ulaşım sağlanmaktadır (Tablo 12). Geç tarihli örneklerde ise tabhane mekanları doğrudan dışa açılmaktadır. Birkaç ünik örnekte ise tabhaneler kendi içinde bağımsız birer şemada inşa edilmiştir. Tabhanelerin zemin seviyesi avlu ile aynı

seviyede olduğu gibi bazı örneklerde daha yüksek olabilmektedir. Tabhanelerin boyutları çoğu örnekte avlu ve ibadet mekanından daha küçüktür. Mekanlar genellikle kubbe ya da tonoz ile örtülüdür. Dışta örtü kademelenmesine bakıldığında, tabhane mekanlarını örtülerinin diğer mekanlardan daha alçak tutulduğu gözlenmektedir. Tabhane mekanlarının bir çoğunda dolap ve ocak nişleri vardır. Böylece bu mekanların ibadet için değil, ikamet için ayrılmış mekanlar olduğu ortaya çıkmaktadır.

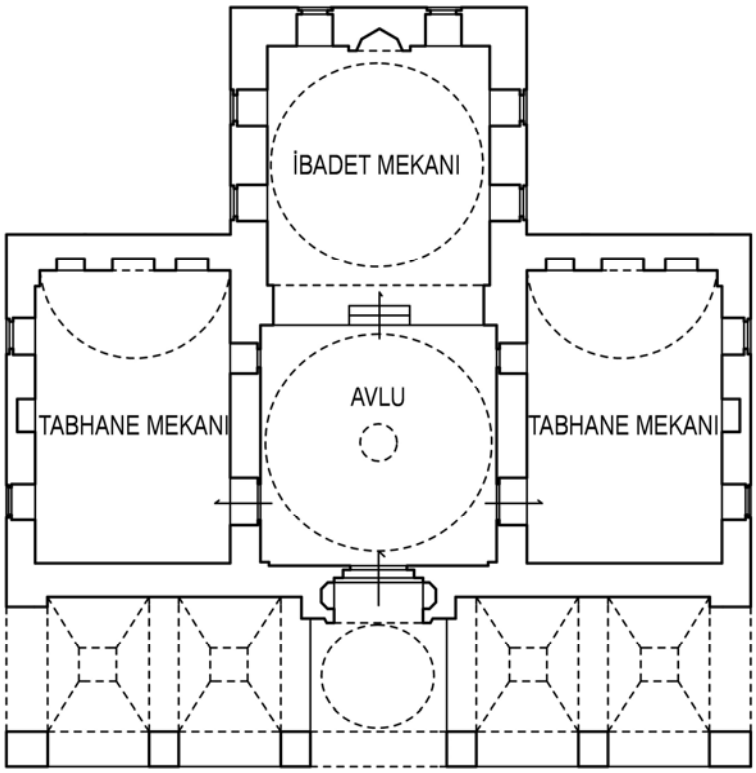

Şekil 1. Tabhaneli Camilerde Mekan Dağılımı.

Bu tip yapıların inşasından vazgeçilmesinden sonra ve de yapılar tamamen cami işlevinde kullanılmaya başlandıktan sonra avlu ile tabhane mekanlarını ayıran duvar kaldırılmış, avlu zemini yükseltilerek tabhaneler ibadet mekanına dahil edilmiştir. Bu yapıların bugünkü görünümü bizi yanıltmamalıdır (Şekil 1, Pafta 2).

Bu tip yapıların ilk örnekleri minaresizdir. Fakat bazı erken tarihli sayılabilecek yapıların da minarelerinin orijinal olduğu görülmektedir. Bu yapıların ilk yapıldıklarında da minarelerinin planlandığını kanıtlayan en önemli unsur, duvarların içinden minarelere çıkışı sağlayan merdivenlerin varlığıdır. Minarelerin birçoğu

onarımlarla yenilenmiştir. Bazıları da doğal ya da çeşitli yollarla yıkıldığından tamamen yeniden inşa edilmiştir (Tablo 28).

Tabhaneli camilerin hemen hepsinin giriş cephelerinde bir son cemaat yeri vardır. Destek sistemi olarak sütun ve payeler tercih edilmiştir. Örtüde ise genellikle kubbe ve tonoz bir arada kullanılmıştır. Sadece kubbe, sadece tonoz örtülü örneklerde bulunmaktadır. Giriş hizasındaki orta birim yine birçok örnekte yükseltilerek vurgulanmıştır (Tablo 9-11).

Yöresel gelenekler ve coğrafi özeliklerin el verdiği imkanlar çerçevesinde duvar örgüsünde genellikle kesme taş kaplama ya da tuğla ve taş malzemeli almaşık duvar örgüsünün uygulandığı görülmektedir. Birkaç ünik örnekte mermer de kullanım alanı bulmuştur (Tablo 1-8).

Sonuç olarak tabhaneli camiler, dini işlevi ile birlikte sosyal amaçlara hizmet edebilecek şekilde tasarlanmış plan tipi ile diğer camilerden ayrılmaktadır. Tabhaneli camiler, Ahilerin ve gezici dervişlerin toplantı, ibadet ve barınma gereksinimlerini karşılayacak, devlet adamlarının idari işlerin yürütülebileceği şekilde tasarlanmış zaviye-imaret yapılarıdır.

3-KATALOG

Katalog No	**:**3.1		
Yapının Adı	**:ORHAN GAZİ İMARETİ/CAMİİ**[86]		
Yeri	**:**İznik	**İnceleme Tarihi**	**:**18.12.2009
Şekil No	**:**2	**Resim No**	**:**1-3

Yapı, kentin güneyinde *Yenişehir Kapısı* dışında zeytin ağaçlarının bulunduğu bir arazi içerisinde yer almaktadır. Orhan İmareti tabhaneli camilerin ilk örneğidir[87]. Kaynaklara göre imaret, XX. yüzyılın başında yıkılmıştır[88]. Yapı 02.12.1963-12.07.1963/09.07.1964-17.07.1964 yılında *O. Aslanapa* tarafından yürütülen kazı çalışmaları ile gün ışığına çıkmıştır[89]. **İznik Müzesi**'nde bulunan kitabesine göre; *Orhan Gazi* tarafından inşa ettirilmiştir[90]. Ancak kitabenin tarih kısmı kırık olduğundan bu konuda bazı çelişkiler bulunmaktadır. Yapı büyük olasılıkla Osmanlıların İznik'i fethi sonrasında, 1334-1335 tarihinde *Orhan Gazi* tarafından yaptırılmıştır. Yapının şeyhi *Şeyh Edabali*'nin müritlerinden *Hacı Hasan*'dır[91].

2009 yılının Aralık ayında yapmış olduğumuz incelemede; yapının, şehir merkezinin dışındaki konumu, içinde bulunduğu arazideki ağaçlar ve zaman ile biriken moloz toprak nedeniyle yapının plan şemasının tarafımızdan tespiti mümkün olmamıştır. Yapının bugün moloz ve bitki yığınları arasındaki durumu, imaretin literatürde yayınlanmış plan şemasını gösterecek verilerin tarafımızdan da görülerek rölövesini almamıza olanak sağlayamamıştır (Resim 1-2). Bu bağlamda belirsiz duvar kalıntıları imaretin ilk şekli hakkında fikir yürütmemize olanak sağlamadığı için,

---

[86]Yapı kaynaklarda *Orhan Gazi Mescidi*, *Orhan İmareti*, *Sultan Orhan İmaret Camii*, *Sultan Orhan Camii*, *Orhan Camii*, *Zaviye-İmaret* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.167; E.H. Ayverdi, "Orhan Gazi Devrinde Mimari", Yıllık Araştırma Dergisi, I (1956), Ankara, 1957, s.123; O. Aslanapa, "İznik'te Sultan Orhan İmaret Camii Kazısı", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı**, I (1964-1965), İstanbul, 1965, s.23; O. Aslanapa, **Türk Sanatı**, İstanbul, 1989, s.220; A. Kuran, **The Mosque…**, s.72, 78-79; S. Eyice, **a.g.m.**, s.56, dipnot 140; F. Müderrisoğlu-Ç. Arslan, "Tarihsel Süreç İçerisinde İznik", **Vakıf ve Kültür**, Yıl:1, C.1, S.3, Ankara, Kasım 1998, s. 45; G. Öney, **Beylikler Devri…**, s.5-6; H. Yılmazyaşar, **Orhan Gazi Döneminde İznik Kenti ve Mimarisi**, (Hacettepe Ü. Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Ocak 2003, s.120.

[87]O. Aslanapa, **a.g.m.**, s.19.

[88]S. Emir, **a.g.e.**, II, s.9.

[89]O. Aslanapa, "İznik'te Sultan Orhan İmaret Camii Kazısı", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı**, I (1964-1965), s.23; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.167.

[90]A. Kuran, **a.g.e.**, s.78.

[91]S. Eyice, **a.g.m.**, s.56, dipnot 140; S. Eyice, "İznik", **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, I (1987), s.102, S. Emir, **a.g.e.**, II, s.12.

kaynaklardaki plan şemaları değerlendirilerek kullanılmıştır (Şekil 2). Kaynaklarda yayınlanmış plan şemalarında kendi aralarında bazı çelişkiler bulunmuş, bu farklılıkların tarafımızdan kontrolü yukarıda da değindiğimiz gibi yapının bugünkü durumu göz önüne alındığında mümkün olmamıştır.

Daha önce yayınlanmış plan şemalarına göre yapı avlu, ibadet mekanı ve iki adet tabhane mekanından meydana gelmektedir[92]. Kazı sonuçlarına göre yapının kuzeyinde bir de son cemaat yeri bulunmaktadır[93]. Kaynaklarda son cemaat yerinin solunda bir minarenin olduğu belirtilmektedir[94]. Duvar ve örtüleri yıkılmış yapıda sadece beden duvarlarından bir kısmı bugün dıştan görülebilmektedir (Resim 1-2).

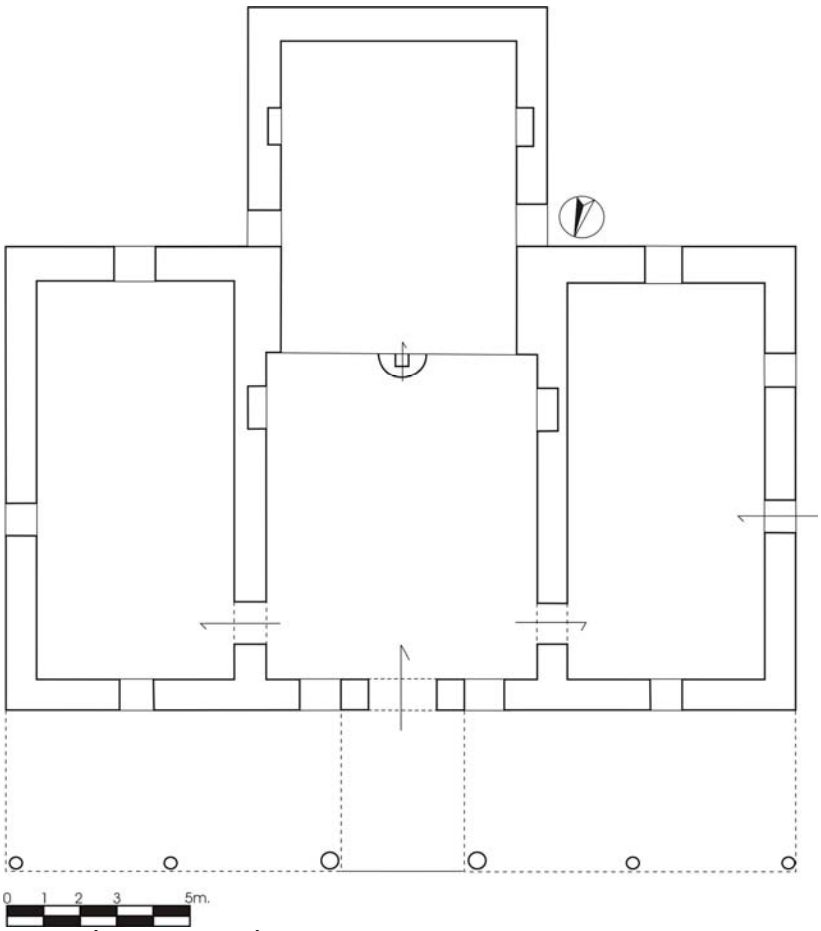

Şekil 2. İznik Orhan İmareti. Plan (*O. Aslanapa*'dan).

[92]Yapının plan ve mimari özellikleri O. Aslanapa, "İznik'te Sultan Orhan İmaret Camii Kazısı", s.23; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.167; A. Kuran, **a.g.e.**, s.78-79; S. Emir, **a.g.e.**, II, s.11'deki bilgi ve planlardan ve 2009 yılının Aralık ayında yapmış olduğumuz incelemeden yararlanılarak anlatılmaya çalışılmıştır.
[93]O. Aslanapa, **a.g.m.**, s.23.
[94]A. Kuran, **a.g.e.**, s.78.

Kalan duvar parçalara göre, yapı tek sıra tuğla hatıllı moloz taşlarla inşa edilmiştir. Bugün örtü, saçak gibi unsurlara yönelik herhangi bir veri yoktur (Resim 1).

Kazılarla yapının kuzeyinde yer alan son cemaat yeri ortaya çıkartılmıştır. Kazı bulgularına göre beş birimli son cemaat yerinde örtünün devşirme sütunlarla taşındığı belirtilmektedir[95]. *O. Aslanapa* ve *E.H. Ayverdi* planlarında son cemaat yerinin sekileri ile destekleri işlenmiş ancak örtüler çizilmemiştir[96]. *S. Emir* restitüsyon denemesinde ise son cemaat yeri işlenmemiştir[97]. *A. Kuran*'ın restorasyon planında ise son cemaat yeri beş birimlidir ve ortadaki birim pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Diğer dört birim ise çapraz tonoz ile örtülü şekilde gösterilmiştir[98].

Yapının kuzey cephesi ortada giriş açıklığı, girişin iki yanında yer alan ikişer pencere ile simetriktir. Avlu ve aynı akstaki ibadet mekanı dikdörtgen planlıdır. Avlu ile ibadet mekanı arasında kot farkı vardır. İbadet mekanı zeminine iki basamakla çıkılarak ulaşılmaktadır. *O. Aslanapa* avlu ile ibadet mekanı arasında 40 cm.lik kot farkı olduğunu ve iki basamak ile ibadet mekanına çıkıldığını belirtmektedir[99]. *Ayverdi* de avlu ile ibadet mekanı arasında 40 cm.lik bir fark olduğunu belirtmekte daha sonra avlu döşemesinin 42 cm. indirilmesi ile 82 cm. olduğunu eklemektedir[100]. İbadet mekanının zemini tuğla, avlununki ise mermer kaplıdır[101]. *E.H. Ayverdi* çinilerin ampatmanlarda son bulduğunu belirtmekte böylelikle duvar kenarlarındaki yeni çıkartılan sekilerin temel seviyesi olduğunu iddia etmektedir. *S. Emir* ise *Ayverdi*'nin görüşlerini kabul etmemekte, çinilerin sekiler tarafından da kesintiye uğrayabileceğini ve bugünkü durumun bir kanıt olmadığını eklemektedir[102]. Zemin hakkında netleşebilmek için duvar ve kapı girişlerinin bağlantılarının irdelenmesi gerekmektedir. Ayrıca çini plakların varlığı da bu konuda net konuşulmasını engelleyen bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapıdaki çini süslemelerin, konusunda uzman araştırmacılar tarafından

[95]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.167; O. Aslanapa, **a.g.m.**, s.23; S. Emir, **a.g.e.**, II, s.11; A. Kuran, **a.g.e.**, s.78.
[96]O. Aslanapa, **a.g.m.**,, Çizim 1; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, R.232.
[97]S. Emir, **a.g.e.**, II, Çizim 2.
[98]A. Kuran, **a.g.e.**, s.78-79.
[99]O. Aslanapa, **a.g.m.**, s.19.
[100]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.168.
[101]O. Aslanapa, **a.g.m.**, s.22-23, R.6-7.
[102]S. Emir, **a.g.e.**,II, s.11; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.168.

dönem ve yapı için erken sayılabileceği ve yapıya sonradan eklenmiş olabileceği belirtilmektedir[103].

Yayınlanmış plan şemalarına göre avlunun doğu ve batı duvarlarının kuzey uçlarındaki birer giriş açıklığı ile tabhane mekanlarına ulaşılmaktadır. *O. Aslanapa*'nın planında dikdörtgen planlı mekanların her duvarında birer pencere açıklığı bulunmaktadır. Batıdaki tabhane mekanının batı duvarında ayrıca bir giriş açıklığı da işlenmiştir[104]. *E.H. Ayverdi*'nin planında ise tabhane mekanlarının güney duvarlarındaki pencereler verilmemiştir. *S. Emir*'in restitüsyon denemesinde tabhane mekanlarının dışa bakan doğu ve batı duvarlarında aralarında birer ocak nişi bulunan ikişer pencere öngörülmüştür[105]. Her dört planda da avlunun doğu ve batı duvarlarının güney uçlarına yarım dikdörtgen planlı birer niş işlenmiştir.

Avlu ile aynı aksta yer alan dikdörtgen planlı eyvan şeklindeki ibadet mekanının tabhane mekanları ile birleştiği noktada birer pencere açıklığı yer almaktadır. İbadet mekanındaki mihrap dikdörtgen formdadır.

Kaynaklardan yapıda çini ve alçı süslemelerin olduğunu öğrenmekteyiz. Avlu ve ibadet mekanının duvarları çini plakalarla, mihrabın yer aldığı duvar ve kapı çevresinde de alçı süslemeler bulunmaktaymış[106]. *O. Aslanapa Papadopulos*'un makalesinden alıntı yaparak yapının içerisinde pencere ve kapıların korniş seviyesine kadar süslü olduğunu, iç duvarların ve mihrabın çinilerle süslü olduğunu belirtmektedir[107]. *Aslanapa*'nın 1963 ve 1964 yıllarında yürüttüğü kazılarda hafriyat sırasında geometrik ve bitkisel süslemeli alçı parçaları bulunmuştur. Bu çalışmalarda ayrıca altıgen formlu çini plakalara da rastlanmıştır[108] *Otto-Dorn* ise *Orhan İmareti*'ndeki süslemelerin 1396 tarihli **İznik Yeşil Cami** ile mukayese edilebileceği, çini kaplamaların ise XV. yüzyıl Bursa ve Edirne yapılarında görülen mavi-beyaz çini plaklarla aynı karakterde rumi ve hatayi süslemelere sahip olduğunu eklemektedir[109]. *Ş. Yetkin* ise İznik'teki ilk çinili yapı

[103]O. Aslanapa, **a.g.m.**, s.17; K. Otto-Dorn, **Das islamische Iznik**, Berlin, 1941, s.14.
[104]O. Aslanapa, **a.g.m.**,, Çizim 1.
[105]S. Emir, **a.g.e.**, II, Çizim 2.
[106]Y. Demiriz, **Erken Osmanlı Mimarisinde Süsleme**, I, İstanbul, 1979, s.594.
[107]O. Aslanapa, **a.g.m.**, s.16, dipnot 4.
[108]**Ay.es.**, s.17; Resim 3-5.
[109]K. Otto-Dorn, **a.g.e.**, s.13-14.

olduğunu belirtmektedir[110] Bugün yapının moloz toprak ve bitkilerle üzerinin örtülü olması çinilere yönelik bir inceleme yapmamıza olanak vermemektedir.

Yapı hakkında farklı araştırmacıların çeşitli görüşleri bulunmaktadır. Bu görüşlere aşağıda kısaca değinmeyi gerekli gördük. Bugün yapının örtüsü yoktur. Kaynaklarda mekanlarda kullanılmış örtüler hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. *Ayverdi* ve *Aslanapa* duvarların *ince ve zayıf harçlı* olduğunu ve kagir bir örtüyü taşıyamayacağını belirtmekte ve örtünün ahşap konstrüksiyonlu olabileceğini eklemektedirler. *Aslanapa*'nın makalesinde çini ve alçı süslemeleri ile ilgili fotoğraflar dışında yapının strüktürü ve detayları konusunda fikir verecek çok fazla fotoğrafa yer vermemiştir. Son cemaat yeri, sütunların ebatları *Ayverdi*'den farklıdır ve herhangi bir görsel veri yayınlanmamıştır. Duvar kalınlığını da 115 cm. dir. *Ayverdi* ise sütun çapları ve farklarını belirtmekte, duvar kalınlıkları ise *Aslanapa*'nın planından farklı olarak 102 cm. dir. Araştırmacı ayrıca yapı ile ilgili yedi adet fotoğraf yayınlamıştır. *Aslanapa* ve *Ayverdi*'nin yayınlamış olduğu planlarda avlu ile ibadet mekanı arasında 0,40 cm.lik kot farkı vardır. Tabhane mekanlarının kapı ebatları da her iki planda farklı işlenmiştir[111].

S. Emir ise yapının duvarlarının *Bilecik*'teki *Orhan Gazi İmareti*'nin duvarlarından en az 0,20 cm daha kalın olduğunu ve harç zayıflığı konusundaki görüşlere, yukarıda adı geçen araştırmacıların bir kanıt göstermediğini belirtmektedir. *Emir* ibadet mekanı ve tabhane mekanlarının birer tonoz ile örtülü olduğu, avlunun ise *A. Kuran*'ın yayınlamış olduğu plana gönderme yaparak bir kubbe ile örtülü olduğu görüşündedir. Araştırmacı bu durumun netleşmesi için daha detaylı çalışılması gerektiğini ve kazı sonucunu gösteren yayınların yetersiz kaldığını da eklemekte ve kitabe dışında herhangi bir fotoğraf yayınlamamasına rağmen *Ayverdi*'nin planını işleyerek yapının restitüsyonunu yayınlamaktadır[112].

A. Kuran, *O. Aslanapa*'nın rölöve planından yola çıkarak bir restorasyon planı hazırlamıştır. Planda ibadet mekanının güney duvarına yarım daire kesitli bir mihrap nişi çizilmiştir. Bu niş, *O. Aslanapa*'nın rölövesinde işlenmemiştir. *Kuran* kapı-pencere gibi açıklıklarda bir değişiklik yapmamış sadece rölöveye örtüleri eklemiştir.

[110]Ş. Yetkin, **Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi**, İstanbul, 1972, s.195.
[111]O. Aslanapa, **a.g.m.**, s.16-31; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.167-171.
[112]S. Emir, **a.g.e.**, II, s.11-12, Resim 2; *A. Kuran*'ın restitüsyonu için Bkz. A. Kuran, **a.g.e.**, s.79.

Dikdörtgen planlı avlunun kuzey ve güney duvarlarına birer kemer atılarak kare bir alan oluşturulmuş ve birim geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülmüştür. *Kuran*, örtü ve geçişlere dair herhangi bir iz olmamasına rağmen, *Bursa Hüdavendigâr İmareti* ile XIII. yüzyıl Selçuklu medreselerinde avluda kubbenin tercih edildiğine dayanarak, İznik Orhan İmareti'nin avlusunun da bir kubbe ile örtülü olduğunu düşündüğünü belirtmektedir. İbadet mekanı ile tabhane mekanları ise sivri kemerli birer tonoz ile örtülüdür. Son cemaat yeri beş birimlidir ve ortadaki birim pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Diğer dört birim ise çapraz tonoz ile örtülü şekilde gösterilmiştir[113].

Yapının adlandırmasında da çeşitli ikilemler yaşanmıştır. *Evliya Çelebi*, ibadet mekanındaki mihraptan yola çıkarak yapıyı mescit şeklinde adlandırmaktadır[114]. *Otto-Dorn* ise **Orhan Camii**'ni anlatırken imareti ayrı bir yapı olarak yapının güneydoğusunda olduğunu ve tamamen ortadan kalktığını belirtmektedir[115]. *E.H. Ayverdi* ise yapıyı aynı kitap içerisinde *mescit* başlığı altında, mescit, imaret, cami gibi farklı adlar altında tanıtmıştır[116].

Tarihlendirme

Yapının inşa kitabesi bugün *İznik Müzesi*'ndedir. 505 envanter numaralı parçalar halindeki kitabe, 1963 yılındaki kazı çalışmaları sırasında meydana çıkartılmıştır. Celi sülüs yazı türü mermer üzerine kabartma tekniğindedir (Resim 3). Kitabenin Arapça harfler ile yazılışı şöyledir:

١- امر هزه العمارة الشريفة السلطان ا...

٢- اعلي اعلاه الله سلطان ارخان بن عثمان حلد الله

٣- ملكه للخدمه زين الحاج وال حرمين حاجى پاش...

٤- وبركته اجرهما الله اجر المحسنين ا ...

٥- ربيع الاول واتمامها في شهر شوال المبارك لسنه خمس...

[113]A. Kuran, **a.g.e.**, s.78-79.
[114]**Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C.II, s.696.
[115]K. Otto-Dorn, **a.g.e.**, s.15,50.
[116]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.167, 179.

Kitabenin Anlamı: *Allah'ın yücelttiği, Osman oğlu Sultan Orhan –Allah onun mülkünü hizmet etmek için ebedi kılsın-, bu şerefli imaretin yaptırılmasını hacıların ve harameynin süsü olan Hacı Paşa'ya emretti, Allah o ikisini en güzel mükafatlarla mükafatlandırsın… Rebîu'l-evvelde (inşasına başlandı). İmaretin tamamlanması (yediyüz otuz) beş senesinin şevval ayındadır*[117].

Kitabeye göre inşaatı yedi ay süren yapı *Sultan Orhan*'ın hizmetkarı *Hacı Paşa* tarafından yaptırılmıştır[118]. Kaynaklarda imarette yemek pişirildiği ve ilk yemeğin *Orhan Gazi* tarafından dağıtıldığı belirtilmektedir[119]. *Neşri* eserinde *Orhan Gazi*'nin Bursa ve İznik'te birer imaret yaptırdığını belirtmektedir[120].

Kaynaklarda yapının H.735 tarihinde *Sultan Orhan* tarafından yapıldığı belirtilmektedir. İznik'in fethi 2 Mart 1331'dir. İznik'in ilk camisi H.734/1334 tarihli **Hacı Özbek Camii**'dir[121]. Kitabenin sonundaki 5 rakamından yola çıkarak yapıyı H.735/1334-35 yılına tarihlemek mümkündür[122].

[117]A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.19-21; Kitabenin farklı okunuşları için bkz. O. Aslanapa, **a.g.m.**, s.23; Y. Demiriz, **a.g.e.**, s.59; Y. Ötüken-vd, **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, IV, Ankara, 1986, s.243; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.171; S. Emir, **a.g.e.**, II, s.9.
[118]O. Aslanapa, **a.g.m.**, s.23; S. Emir, **a.g.e.**, II, s.9.
[119]**Aşıkpaşaoğlu Tarihi [Tevarih-i Al-i Osman]**, Yay. Atsız, İstanbul, 1970, s.46-47.
[120]M. Neşri, **Kitab-ı Cihan-nüma**, I, Ankara, 1987, s.163,187.
[121]G. Öney, **Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl (1300-1453)**, Ankara, 2007, s.4.
[122]O. Aslanapa, **a.g.m.**, s.25; **Türkiye'de Vakıf Abideler Eski Eserler**, IV, Ankara, 1986, s.244.

Katalog No	**:**3.2		
Yapının Adı	**:POSTİNPUŞ BABA ZAVİYESİ**[123]		
Yeri	**:**Yenişehir	**İnceleme Tarihi**	**:**17.12.2009
Çizim No	**:**3-5	**Resim No**	**:**4-10

İlçenin kuzeybatısında park olarak düzenlenmiş bir tepe üzerinde yer almaktadır. Bugün yapının çevresinde başka bir eser yoktur. XIX. yüzyılın sonlarına ait eski bir fotoğrafta ise yapının yakınlarında hımış duvarlı kırma çatılı iki yapı görülmektedir. Bu yapılar bazı kaynaklarda bahsi geçen türbe ve mescit olmalıdır[124].

Doğu-batı yönlü yerleştirilmiş zaviye, ibadet mekanı ile iki adet tabhane mekanından meydana gelmektedir[125] (Şekil 3).

Yapının inşasında kesme taş, moloz taş ve tuğla kullanılmıştır. Yapının giriş cephesi dışında kalan cepheleri, bir sıra küfeki taşı ve üç sıra yatay tuğla hatıllarla almaşık düzendedir. Giriş cephesinde ise moloz taşlar ile düzensiz sıralarla tuğlalar kullanılmıştır. Duvar örgüsündeki bu fark giriş cephesinin farklı dönemlerde elden geçtiğini göstermektedir.

Yapının güneydeki tabhane mekanının aynı cepheye bakan duvarında tuğla ve taşlarla şekillenmiş güneş kursu, yürek motifi ve balıksırtı motifleri dikkat çekmektedir. Balıksırtı motifi ayrıca ibadet mekanının güney duvarında yer alan çökertmede de görülmektedir. Beden duvarları saçak hizasında kesme taşlarla son bulmaktadır. Taş tuğla almaşıklığında olan kasnaklar, eski fotoğraflarda bugünkünden daha yüksektir. Kasnakların bugünkü boyuta hangi tarihte getirildiğine ilişkin bir kaynağa

---

[123]Yapı *Pustînpûş Baba Zâviyesi, Seyyid Mehmet Dede Zaviyesi, Postinpuş Baba Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. S. Emir, **a.g.e.**, II, s.51; D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.85; O. Aslanapa, **Yüzyıllar Boyunca…**, s.186; R.H. Ünal, "Postinpuş Baba Zaviyesi", **Erken Osmanlı Sanatı**, s.149; A. Batur, "Osmanlı Camilerinde Almaşık Duvar Üzerine", s.148; R. Ousterhout, "Ethnic Identity and Culturel Appropriation in Early Ottoman Architecture", **Muqarnas Volume XII: An Annual on Islamic Art and Architecture**, Leiden, 1995, s.59; A. Ersen, **Erken Osmanlı Mimarisinde Cephe Biçim Düzenleri ve Bizans Etkilerinin Niteliği**, (İTÜ. Fen Bil. Enst.Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1986, s.34; E. H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.208; S. Eyice, "La Mosquée-Zaviyah de Seyyid Memhed Dede à Yenişehir", **Beıträge Zur Kunstgeschıchte Asiens**, İstanbul, 1963, 49-68; Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.656-59.
[124]F. Taeschner, "Das Heiligtum des Postin Pos Baba in Jenischehir", **Der Islam**, 20, 1932, s.126, S. Emir, **a.g.e.**, II, s.53-54, Res.124; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.216.
[125]Plan şemasındaki farklar için bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.211, Y. Demiriz, **Osmanlı Mimarisinde Süsleme**, s.657; S. Emir, **a.g.e.**, II, Res.125.

ulaşamadık[126]. Örtüler dere kiremidi ya da antik kiremit olarak da adlandırılan düz oluklu formdaki kiremitlerle örtülüdür.

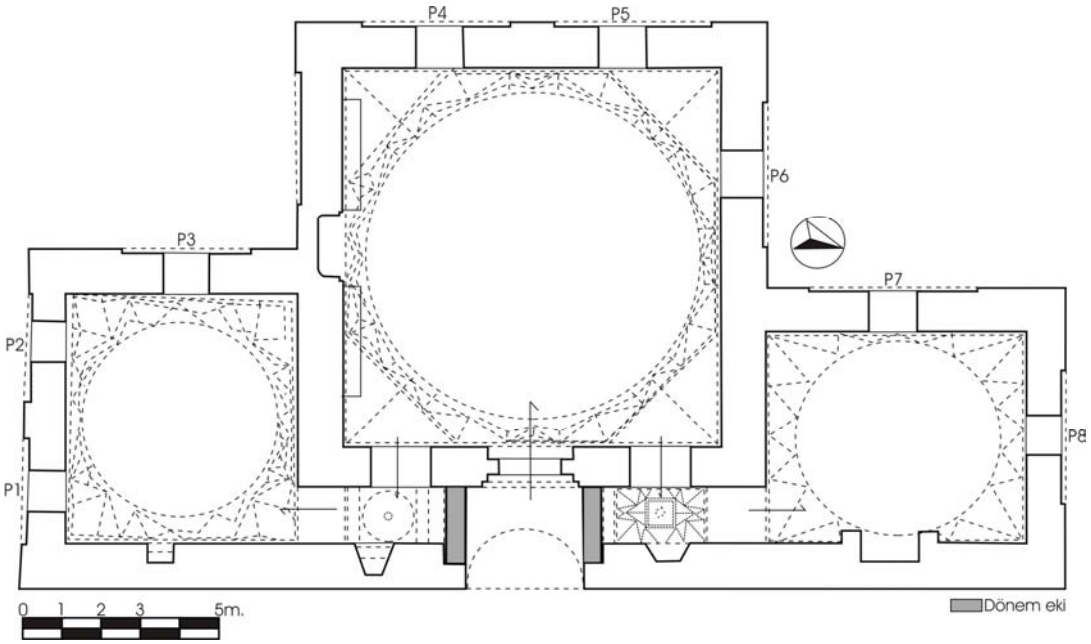

Şekil 3. Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi. Plan (*S. Emir*'den işlenerek).

Yapının sivri kemerli pencereleri yuvarlak kemerli çökertmeler içerisindedir. Pencerelerin kemerleri ile çökertmeler üç adet tuğla ile bir adet kesme taşın dönüşümlü olarak kullanılması ile şekillenmiştir. Kemerler ayrıca bir sıra tuğla bordür ile çevrelenmektedir. Güneydeki tabhane mekanının güney duvarındaki çökertmelerin kemeri ise bir sıra testere dişi silme ile son bulmaktadır. Pencere alınlıkları, tuğlaların yatay ya da dikey şekilde yerleştirilmesi ile meydana gelen geometrik örnekli süslemeler ile hareketlendirilmiştir.

Arazinin topografyasından kaynaklanan nedenlerle doğu-batı yönde yerleştirilmiş yapıda giriş, doğu cepheye yerleştirilmiştir. Cephenin ortalarında yer alan giriş açıklığı, dıştan üçgen alınlıklı yerden 6.62 cm. yükseklikte 2.92 cm. genişlikte beşik tonoz ile örtülü bir eyvanın dip duvarına yerleştirilmiştir. Dikdörtgen formlu giriş açıklığının üzerinde kademeli şekilde verilmiş üç adet sivri hafifletme kemeri vardır.

[126]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.213-16, R.302, 305-309'da yayınladığı fotoğraflarda kasnaklar oldukça yüksektir. Araştırmacı "*kasnakların standarttan yüksek olduğunu ve basık birer kubbe ile örtülü olduğunu*" eklemektedir.

Tuğla kemerlerden içten ikisinin, kemer alınlığındaki ve kapının iki tarafındaki tuğla dolgulardan yola çıkarak kapının sonradan daraltılmış olduğu düşüncesindeyiz. Giriş açıklığı bugün 2009 onarımında eklenen iki kanatlı ahşap bir kapı ile örtülüdür.

Giriş eyvanının güney ve doğu duvarlarında bugün birer çökertme bulunmaktadır. Onarım sırasında yapılan yanlış müdahalelerden biri olan ve bugün bir çökertme gibi görülen unsurlar orijinalde birer açıklıktı ve bu açıklıklar ile tabhane mekanlarına girişi sağlayan bir koridora girilmekteydi. Kuzey-güney yönlü uzanan bu koridor, mekanlar arasında dağılım işlevi üstlenmiştir[127]. Bugün bu koridorlara ibadet mekanının doğu duvarının kuzey ve güney uçlarında yer alan sivri kemerli açıklıklar ile ulaşılmaktadır. Güneydeki koridor basık bir kubbe ile kuzeydeki kesim ise bindirme taş bir tavan ile örtülmüştür. Taş tavan mukarnaslardan meydana gelen dekoratif unsurlarla hareketlendirilmiştir. Her iki örtünün merkezinde küçük bir aydınlatma feneri bulunmaktadır. Kuzeydeki fener yerden 6.82 cm., güneydeki ise 6.49 cm. yüksekliktedir. Koridorun doğu duvarlarında bugün birer ahşap kapak ile kapatılmış iki adet niş bulunmaktadır.

Asimetrik olarak yerleştirilmiş tabhane mekanları, geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. 6.78x5.71 cm. ölçülerinde olan güneydeki tabhane mekanında güney duvarında iki adet, batı duvarlarında ise alt kotta bir adet pencere açıklığı bulunurken; 6.38x5.19 cm. ölçülerindeki kuzeydeki tabhane mekanının kuzey ve batı duvarlarında birer adet pencereye yer verilmiştir. İki tabhane mekanının doğu duvarlarının ortasında birer ocak nişi bulunmaktadır. Kuzeydeki niş güneydekinden daha büyüktür. Güneydeki niş bugün bir ahşap kapak ile kapatılarak dolap şeklinde kullanılmaktadır. Her iki ocağın bacası sağlam olarak dıştan görülebilmektedir[128].

İbadet mekanı 9.47x9.36 cm. ölçülerinde kareye yakın planlıdır ve geçişleri tromplarla sağlanmış, yerden 11.79 cm. yükseklikte bir kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçişte ayrıca üçgen kuşaklarla ikinci bir kademe oluşturulmuştur. İbadet mekanının

[127]Koridorların açık olduğunu gösteren plan şemaları için Bkz. O. Aslanapa, **Yüzyıllar Boyunca…**, s.186; D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.85; E. H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, R.299.

[128]D. Kuban, **a.g.e.**, s.85'te yayınlamış olduğu planda tabhane mekanlarında yer alan ocaklar işaretlenmemekle birlikte, araştırmacı eserin metin kısmında da ocakların olmadığını belirtmektedir. O. Aslanapa, **Yüzyıllar Boyunca…**, s.186'da ve E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, R.299'da yayınlamış oldukları planda ocak nişlerini işaretlenmemiştir.

batı duvarında alt sırada iki adet, kuzey duvarında ise bir adet dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Kaynaklarda mekanın doğu duvarında giriş kapısının iki yanında yerden 15 cm. yükseklikte birer pencere yer aldığı ve son onarımda da bu pencerelerin kapalı olduğu öğrenilmektedir[129]. Bugün tabhane mekanlarına ulaşımı sağlayan koridorlara açılan birer açıklık şeklindeki unsurlar, giriş eyvanındaki açıklıklar kapatıldıktan sonra pencerelerin form değiştirmesi ile meydana gelmiş olmalıdır.

İbadet mekanında yer alan mihrap giriş ile aynı aksta değildir. Yapının konumundan dolayı giriş doğu duvarına yerleştirilmiştir. Mihrap, kenarları pahlanmış dikdörtgen formdadır. Süslemesiz unsur, çeyrek küre şekilli bir kavsara ile örtülüdür. Kavsara nişin formuna uygun olarak pahlıdır. Mihrabın iki yanına neredeyse tüm duvar uzunluğunda traverten kaplı birer seki yerleştirilmiştir. Duvarın doğu köşesindeki vaaz kürsüsü ile batıdaki minber 2009 onarımında eklenen unsurlardır.

Yapıdaki süslemeler dış cephede ve pencere alınlıklarındadır. Geometrik örnekli bu süslemeler tuğla/taş ile şekillenmiştir. Güneydeki tabhane mekanının aynı cepheye bakan duvarının dış yüzeyinde güneş kursu ve yürek motifi yer almaktadır. Güneş kursları *Bursa*'daki *Orhan İmareti*'nde (Resim 182) ve *İznik*'te *Nilüfer Hatun İmareti*'nde (Resim 35-36), yürek motifini de **İstanbul**'da **Fenari İsa Camii**'nde[130] görmek mümkündür.

Pencere alınlıkları ise tuğlaların yatay ya da dikey şekilde yerleştirilmesi ile meydana gelen geometrik süslemeler (Bkz. Şekil 3,4, P3, P4, P5, P6) ve balıksırtı motifleri ile hareketlendirilmiştir (P7). Bazı pencere alınlıklarındaki süslemeler ise bozulmuştur (P1, P2, P8). Yatay ve dikey tuğlalarla meydana getirilen kompozisyonları *Bursa*'daki *Timurtaş Paşa Zaviyesi* (Resim 86-87; Şekil 56-59) ile *Ebu İshak Zaviyesi*'nde (Resim 72), *Edirne*'de *Gazi Mihal İmareti*'nde (Resim 200-201), *Geyve*'de *Elvan Bey Zaviyesi*'nde görmek mümkündür (Resim 403-405).

[129]S. Emir, **a.g.e.**, II, s.60.
[130]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.215; W. Müller-Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, İstanbul, Mart 2007, s.126-131.

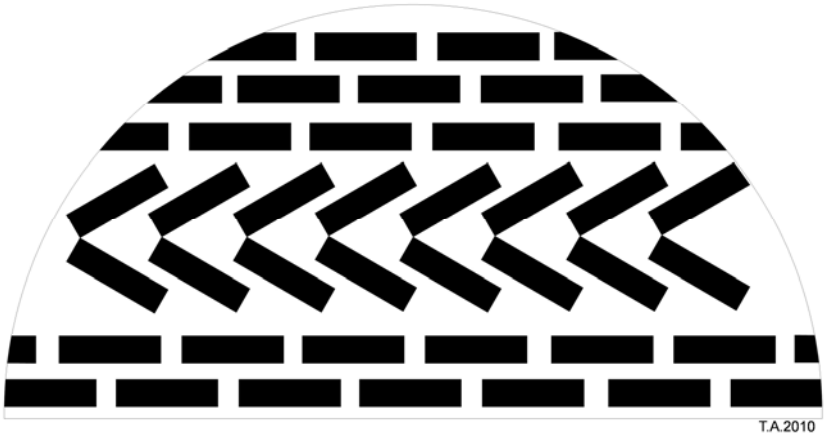

Şekil 4. Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi. Pencere Alınlığındaki Tuğla Süsleme (P7).

2009 yılının Aralık ayında yapmış olduğumuz incelemede yapının restorasyonu tamamlanmış ancak yetkili kurum tarafından henüz kabulü yapılmamıştı. Yapmış olduğumuz gözlemlerde yapılan onarımda restorasyon ilkelerine uymayan, yapının özgün dokusuna zarar veren, yapının tarihi kimliği ve plan şemasını bozan bazı uygulamalara gidildiği tespit edilmiştir. Yapının restorasyon projesi ve önerilerini inceleme imkanımız olmadığından projedeki uygulama kararları hakkında bilgi edinemedik. Sadece yapı içerisinde tespit edebildiğimiz uygulamalarda ise; restorasyon çalışmaları kapsamında yapının çevresinde drenaj yapılmadığı, bu bağlamda toprak zeminden alınan nem ile yapının duvarlarının rutubet ve rutubete bağlı etkilere açık bırakıldığı, yapının örtü katında yapılan çalışmaların da yetersiz kaldığı ya da gerekli izolasyon yapılmadığı için kubbelerde de rutubetin izlerinin oluştuğu, yapının orijinal plan şemasını bozan uygulamalardan biri olan giriş kapının iki yanında yer alan koridorların açıklıklarının kapatıldığı, yapının güneydeki tabhane mekanının altında yer alan sarnıcı belli edecek herhangi bir izin kalmadığı unsurun üzerinin tamamen kapatıldığı, döşemede kullanılan ahşap elemanların tabhane mekanları içerisinde yer alan ocak nişlerinin içlerinde de devam ettirildiği, ibadet mekanında mihrap nişinin iki yanına mermer kaplı sekiler yerleştirildiği gözlenmiştir.

Yapının bugünkü plan şeması ile mimari detayları, bazı araştırmacılar tarafından farklı şekilde yorumlanmıştır. Bizden önce yapıyı inceleyen bu araştırmacıların yorumları derlenmiş ve yapmış olduğumuz incelemenin sonucunda da yapı ile ilgili kesin olmamakla birlikte tahmini yorumlara gidilmiştir.

Dış cephe duvar örgüsü ve kullanılan malzeme irdelendiğinde giriş cephesi dışında kalan cephelerde özenli malzeme ile şekillenmiş bir örgü sistemi dikkat çekmektedir. Bu itina yapının en önemli cephelerinden biri olan giriş cephesinde görülmemektedir. Birçok araştırmacının bu cephe ile ilgili farklı görüşleri bulunmaktadır. Kaynaklarda 1926 ve 1927 yıllarında yapının giriş cephesinde, güney duvarın bir mihrap ile sınırlandığı ahşap bir revaktan bahsedilmektedir[131]. Aynı kaynakta XIX. yüzyıl sonlarından bir fotoğraf referans gösterilerek güneydeki tabhane mekanına bitişik fevkani bir yapıdan bahsedilmektedir[132]. *S. Eyice İznik Nilüfer Hatun İmareti* ve *Yakup Çelebi Zaviyesi*'nin revaklarını örnek göstererek bu yapıda da revak olabileceğini düşünmektedir[133]. Bugün revak ya da bu yapıya ilişkin bir veri yoktur. Unsurlar XX. yüzyılda yıkılmış olmalıdır. Kimi araştırmacılar ise cephede bir son cemaat yeri olabileceğini, güney cephenin doğu ucunda kalmış olan yarım kemeri referans göstererek iddia etmektedir[134]. Araştırmacılar, cephenin duvar örgüsündeki uyumsuzlukların, farklı dönemlerdeki onarımların bir getirisi olabileceği de göz ardı etmektedirler. Oysa yukarıda bahsi geçen güneydeki tabhane mekanının güney duvarının doğu köşesinde kalan kemer bize yapının plan şemasını bugünkünden farklı olabileceğini düşündürmüştür. Bu kemer bir son cemaat yerinin kemeri olmaktan çok aynı cephedeki diğer kemerler gibi cepheye hareket sağlayan bir unsur olarak tasarlanmış olmalıdır. Kemer ve yapıdaki diğer unsurlar şöyle değerlendirilmektedir.

Öncelikle gözlenen en önemli tespit yapının plan şemasındaki aksayan yönlerdir. Yapının mevcut avlusuz plan şeması daha geç tarihlerde rastlanan örneklerle benzerlik göstermektedir (Bkz. Tablo 13, Pafta 1). Oysa yapının inşa edildiği dönemdeki çağdaş yapılarda bu plan şemasının uygulanmadığı görülmektedir. İkinci aksayan yön ibadet mekanının doğu duvarının kuzey ve güney köşelerine açılan giriş açıklıklarıdır. Unsurların bugünkü konum ve formları sonradan açıldıklarını göstermektedir. Üçüncü kanıt yapının giriş cephesine yerleştirilen geçiş koridorlarıdır. Bu koridorlara neden gerek duyulmuştur. Dördüncü kanıt, tabhane mekanlarının doğu duvarlarına açılan

[131]S. Emir, **a.g.e.**, II, s.54, dipnot 81.
[132]**Ay.es.**, s.54-55.
[133]S. Eyice, "La mosquée-zaviyah de Seyyid Mehmed Dede á Yenişehir", **Beiträge zur Kunstgeschichte Asiens, in Memoriam Ernst Diez**, İstanbul, 1963, s.52.
[134]R.H. Ünal, **a.g.m.**, s.149.

ocaklardır. Bu tip yapılarda tabhane mekanlarında ocak açılacaksa genellikle güney ya da yan duvarların tercih edildiği görülmektedir. Giriş cephesinin olduğu duvar yapının statiğini zayıflatacağı düşünülerek tercih edilmemektedir. Ocakların bugünkü formu bunların sonradan yapıya dahil edildiğini göstermektedir[135]. Beşinci kanıt ise giriş cephesinde yer alan eyvandır. Eyvanın tonozu, giriş açıklığının yeni örüldüğü belli olan kademeli kemerleri, unsurların birer dönem eki olduğunu göstermektedir. Cephelerde kullanılan çökertme kemerlerinin yuvarlak, pencere kemerlerinin ise sivri formda olması da yapının kendi içinde çelişen unsurlarıdır. Yapıdaki koridorun bir *narthex* gibi doğu-batı şekilde yerleştirilmesi ve dış cephedeki testere dişi kemerler ile tuğla güneş kurslarının varlığından yola çıkarak yapının ustasının Bizanslı olabileceği pek de uzak bir ihtimal gibi gözükmemektedir[136].

Tabhane mekanlarına dağılımı sağlayan koridorda yer alan nişler hakkında da bazı görüşler bulunmaktadır. *S. Emir* bu nişlerin birer mazgal pencere olduğunu iddia etmektedir[137]. Bugün doğu cephede pencere izine rastlanmamaktadır. Ancak yukarıda da değindiğimiz gibi duvar örgüsündeki farklar cephenin elden geçtiğini göstermektedir. Onarımlar sırasında pencerelerin kapatılmış olabileceğini ve duvar örgüsünün değişmesi ile izlerinin yok olması mümkün görülmektedir. *Emir* ayrıca giriş koridoruna yerleştirilen camekanlardan bahsetmekte ve eklentinin 1976 onarımında yapıldığını da eklemektedir[138]. *Emir*'in tespitlerinden de yola çıkarak bir dönem eki olan koridorun eyvana açılan kemerlerinin son onarımda kapatıldığı daha da netlik kazanmaktadır. Yapının mülkiyetine sahip olan kurum ile korunması ve uygulama kararlarının verildiği koruma kurulunun hangi şartlarda ve veriye göre böyle bir karar

[135]D. Kuban, **a.g.e.**, s.85'te yayınlamış olduğu planda tabhane mekanlarında yer alan ocaklar işaretlenmemekle birlikte, araştırmacı eserin metin kısmında da ocakların olmadığını belirtmektedir. O. Aslanapa, **Yüzyıllar Boyunca…**, s.186'da ve E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, R.299'da yayınlamış oldukları planda ocak nişlerini işaretlememiştir.
[136]S. Emir, **a.g.e.**, II, s.58. *S. Eyice*, yapıdaki işçiliğin Erken Osmanlıdan çok Bizans etkili olduğunu, *Hartmann* ise yapının Bizans yapısı olduğunu iddia etmektedir. R. Ousterhout ise erken dönem yapılarında böyle etkileşimlerin olmasını olağan karşılamakta ve Bizans ile olan benzerliğe rağmen M.I. Tunay'a gönderme yaparak yapının duvar örgüsünde ve süslemelerinde kullanılan tuğlanın Bizans yapılarından daha küçük ve ince olduğunu eklemektedir. Bkz. S. Eyice, "La mosquée-zaviyah de Seyyid Mehmed Dede á Yenişehir", s.49-66; R. Hartmann, **In neuen Anatolien, Reisedrüeke**, Leipzig, 1928, s.42-43; R. Ousterhout, **a.g.m.**, s.59; R. Ousterhout, "The Byzantine Heart", **Zograf** 17, 1986, s.36-44.
[137]S. Emir, **a.g.e.**, II, s.59.
[138]**Ay.es.**, s.57.

aldığını, bu kurumların arşivlerinde yapmış olduğumuz incelemeye rağmen, herhangi bir belgeye ulaşamadığımız için anlayamadık.

Yukarıda değinilen kanıtlardan yola çıkarak, yapıdaki değişimler ve yapıdan gelen izlerle tahmini restitüsyon planı hazırlanmıştır (Şekil 5). Yapının plan şemasının geç örneklerde görülen avlunun ortadan kalması ile ibadet mekanının ana mekan olarak tasarlandığı örneklere göre erken bir tarihte inşa edilmiş olması, güneydeki duvarda kalan yarım kemer, giriş cephesindeki zorlayıcı unsurlardan yola çıkarak, yapıda avlu ve iki adet daha tabhane mekanının var olabileceği düşünülmüştür. Restitüsyon planında yapının batı cephesine bir son cemaat yerinin tasarlanmaması, cephenin beş birimli bir son cemaat yeri için uygun olmasına rağmen, unsura ilişkin herhangi bir verinin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Bu tip yapılarda genellikle minare, son cemaat yeri gibi unsurların yapıya sonradan eklenmesi yadırganmayacak bir durum olsa da, birçok yapıda bir son cemaat yerinin var olduğu da göz ardı edilmemelidir.

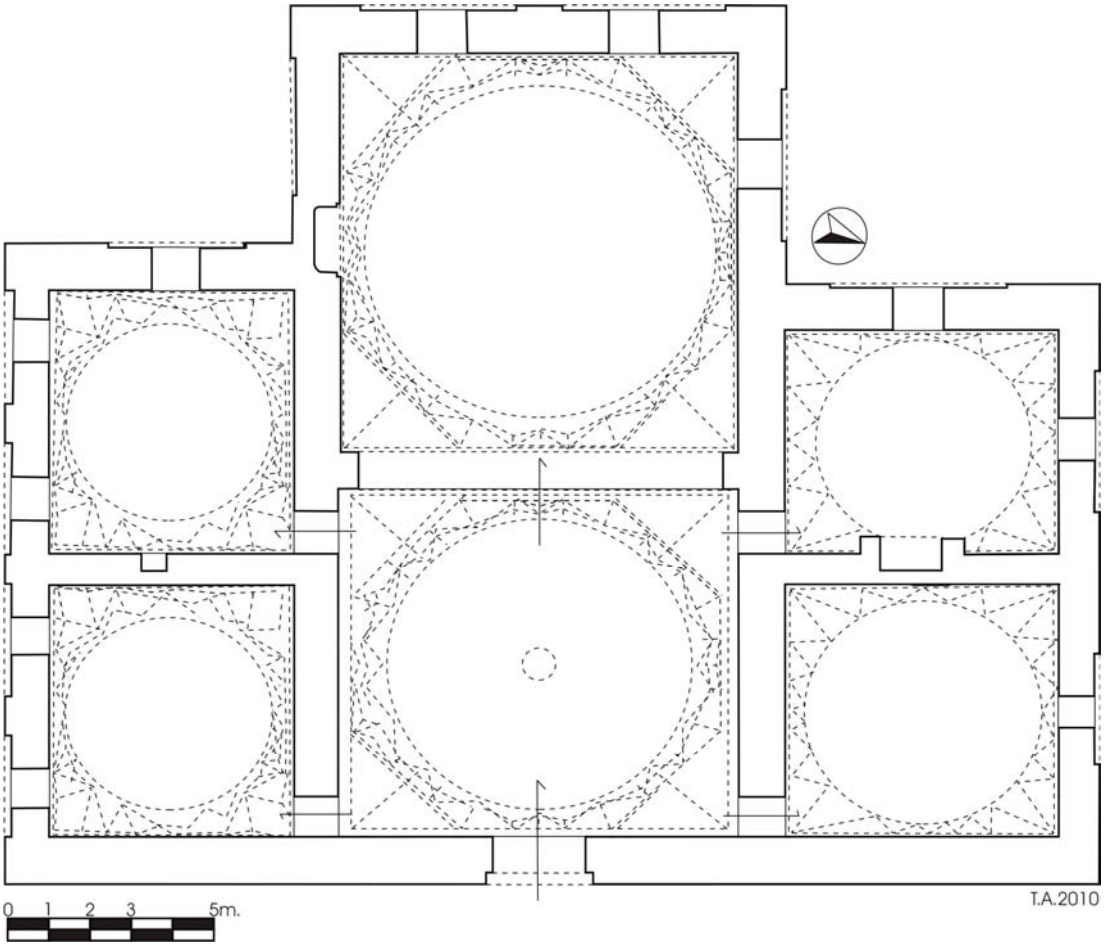

Şekil 5. Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi. Tahmini Restitüsyon.

Tarihlendirme

Yapının kitabesi yoktur. Kaynaklarda yapının *I. Murad*'ın saltanatı sırasında (1360-1389) yaptırıldığı belirtilmektedir[139]. H.979/1571 tarihli bir divan hükmünde ise yapının banisinin *Sultan Orhan* olduğu geçmektedir[140]. Yapı hakkında çalışan çeşitli araştırmacılar gibi biz de yapının 1347 yılından önce yaptırılmış olabileceğini düşünmekteyiz[141].

Postinpuş Baba olarak bilinen dervişin asıl adı *Seyyid Mehmed Dede*'dir ve **Buhara**'dan gelmiştir. Kaynaklarda *Orhan* döneminde **Bursa**'da yaşadığına dair bilgiler bulunan dervişin, **Yenişehir**'de öldüğü ve *I. Murad*'ın kendisi için yaptırdığı zaviyeye gömüldüğü belirtilmektedir[142].

[139]**Aşıkpaşazade Tarihi** [Tevârîh-i Âl-i Osman] (Yay.lar: [Nihal] Atsız, İstanbul, 1970, s.216; M. Neşri, **Kitab-ı Cihan-nüma**, I (Yay.lar: F.R. Unat-M.A. Köymen), Ankara, 1987, s.203; O. Aslanapa, **Yüzyıllar Boyunca…**, s.186; D. Kuban, **a.g.e.**, s.85; R.H. Ünal, "Postinpuş Baba Zaviyesi", s.149; R. Ousterhout, **a.g.m.**, s.59.
[140]Metin için bkz. S. Emir, **a.g.e.**, II, s.51; E. H.Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.209-210.
[141]S. Emir, **a.g.e.**, II, s.52; **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, IX, İstanbul, 1935, s.9; A. Ersen, **a.g.t.**, s.34.
[142]S. Emir, **a.g.e.**, II, s.53; dipnot 76; R.H. Ünal, **a.g.m.**, s.149.

Katalog No	**:**3.3		
Yapının Adı	**:ARAPKİR ULU CAMİ**		
Yeri	**:**Arapkir/Malatya	**İnceleme Tarihi**	**:**25.11.2009
Şekil No	**:**6-9	**Resim No**	**:**11-18

Eski Arapkir'de bir tepe üzerinde yer almaktadır[143]. Yapının batı duvarı tepenin yamacına yaslanmıştır. Yapının kuzeybatısındaki kalıntılar, bir medreseye aittir[144]. Kitabesi olmayan yapı, XIV. yüzyıla ilk yarısına tarihlemektedir[145] (Resim 11-12).

Arapkir Ulu Cami, avlu, ibadet mekanı ve iki adet tabhane mekanından meydana gelmektedir (Şekil 6).

Yapının beden duvarları düzgün kesme taş kaplıdır. Beden duvarlarında kullanılan kesme taşların renk ve cinsleri pencerelerde kullanılanlardan farklıdır. Pencere çerçevelerinde gri renkli kesme taşlar kullanılmıştır. Beden duvarlarının üst kesimi ile örtülerde kırma taş kullanılmıştır (Resim 11-14).

Yapının doğu duvarında alt ve üst kotta üçer pencere bulunmaktadır. Alt sıra pencereleri silmelerle çerçevelenmiştir. Atkı taşları birer gülbezek ile hareketlendirilmiştir. İbadet mekanının penceresinde yer alan gülbezek, bezemesizdir. İşlemesiz gülbezek üst tarafta bir zengi düğümü silme ile taçlandırılmıştır. Dışa hafifçe bombe yapan diğer ikisi, yivli kaytan silmelerden meydana gelen geometrik bir kompozisyona sahiptir (Resim 12) (Şekil 8-9).

Dışa taşıntı yapan taçkapı, sivri kemerli bir tonoz ile giriş açıklığı ise basık bir kemer ile örtülüdür. Basık kemer, altı kollu yıldız ve baklava motifinden meydana gelen geometrik bir kompozisyonla bezenmiştir. Kapının üst kısmında da bir gülbezek yer almaktadır. Taçkapının yan kanatları dörder adet gömme sütunce ile sınırlandırılmıştır. Palmetlerle tezyin edilmiş sütun başlıklarından bugün sadece bir tanesi yerindedir.

---

[143]Arapkir hakkında bkz. B. Darkot, "*Arapkir*", **İslam Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1978, s.553-554; R.H. Ünal, "Arapkir'de Osmanlı Öncesi Devirden Bilinmeyen İki Anıt", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, S:4 (Ayrı Basım), Erzurum, 1972, s.57-59.

[144]Külliye yapıları için bkz. R.H. Ünal, **a.g.m.**, s.58; A. Uluçam, "Arapgir'deki Mimari Anıtların Bugünkü Durumu", **I. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, Tebliğler**, Malatya, 22-24 Ekim 1986, s.141.

[145]R.H. Ünal, **a.g.m.**, s.61; İ. Aytaç, **Malatya ve Yöresindeki Türk-İslam Dönemi Yapıları**, (Selçuk Ü. Sos. Bil. Enst. Arkeoloji ve Sanat Tarihi A.B.D., Sanat Tarihi B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 1998, s.79.

Diğer başlıklar, taçkapının çevresindeki moloz yığını içinde olabilir. Unsurların molozlar dışında başka bir yere götürülmüş olabilme ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Taçkapının çerçevesindeki bordürlerden biri bitkisel diğer ikisi geometrik örneklidir. Dıştaki bitkisel süsleme palmet ve rumilerden meydana gelmektedir. Farklı formdaki bu soyut süslemeler birbirlerine yivli saplarla bağlanmaktadır. İkinci sıradaki geometrik örgü dört düz kaytan silme ile şekillenmiştir. Son şeritte de sekiz kollu yıldızlardan meydana gelen bir kompozisyon dikkat çekmektedir. Taçkapı yan kanatlarında yer alan nişler birer gemi teknesi kemerle son bulmaktadır. Kemerler palmet ve rumilerden meydana gelen bitkisel süslemeler ile bezelidir[146] (Resim 12-13).

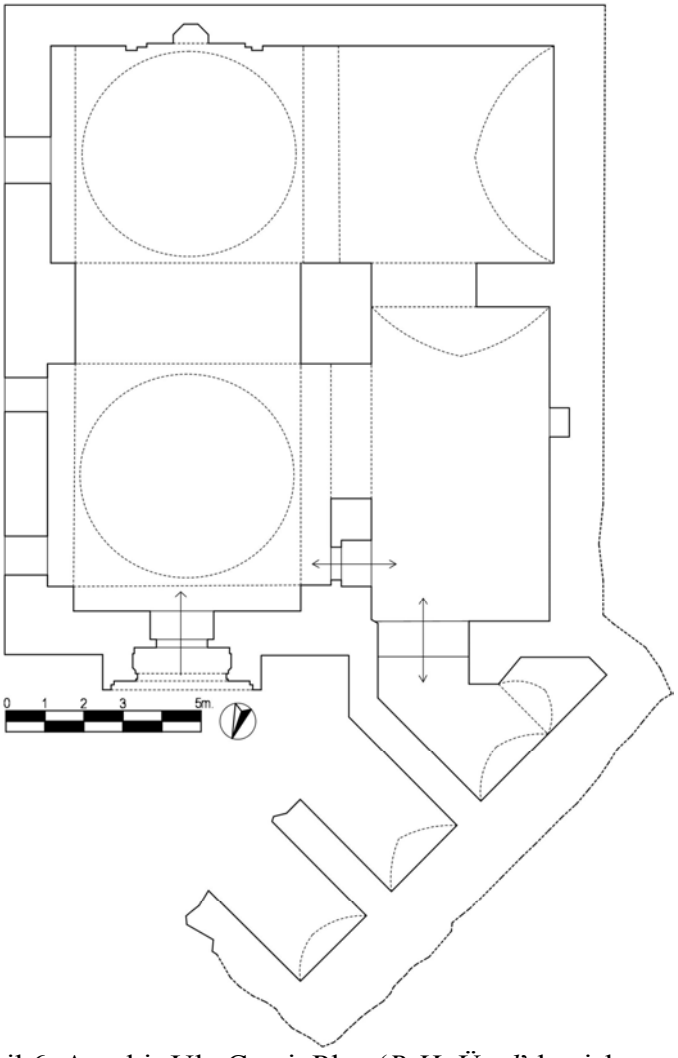

Şekil 6. Arapkir Ulu Cami. Plan (*R.H. Ünal*'dan işlenerek).

[146]Taçkapıdaki süslemelerin çizimleri için bkz. R.H. Ünal, **a.g.m.**, Şek.5-8.

Kare planlı avlu geçişleri pandantiflerle sağlanan bir kubbe ile örtülüdür. Avlunun doğu duvarında altta iki, üst kotta ise bir adet pencere bulunmaktadır. Batı duvarındaki sivri kemerli iki açıklık ile tabhane mekanına geçilmektedir (Resim 15-16).

Kuzey-güney yönlü sivri kemerli bir tonoz ile örtülü kuzeybatıdaki tabhane mekanı, boyuna dikdörtgen planlıdır. Tabhane mekanının kuzeyindeki açıklık ile medrese hücrelerine, güneyindeki açıklık ile de güneydeki tabhane mekanına ulaşılmaktadır. Kuzeydeki açıklık sonradan örülerek kapatılmıştır. Duvardaki izlerden aynı duvarda bir ocak nişinin olduğu anlaşılmaktadır. Mekanın batı duvarı dikdörtgen planlı küçük bir niş dışında sağırdır. Güneyde yer alan tabhane mekanı ise doğu-batı yönlü sivri kemerli bir tonoz ile örtülüdür. Mekan ibadet mekanına sivri bir kemer ile açılmaktadır. Birimin güney duvarı kısmen yıkıktır.

Avlu ile aynı aksta yer alan ibadet mekanı geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Her iki mekanı enlice bir kemer ayırmaktadır. Mekanının doğu duvarında alt kotta bir adet, üst kotta ise iki adet pencere bulunmaktadır (Resim 17).

Düzgün kesme taş kaplı, beş kenarlı mihrap nişi mukarnas kavsara ile örtülüdür. Mihrap, geometrik ve bitkisel örnekli dışa taşıntılı bir çerçeveli ile çevrelenmiştir. Dış sıradaki süsleme sekiz kollu yıldızlardan, iç sıradaki ise palmet fistosundan meydana gelmektedir. Dıştaki süsleme şeridinin orta kısımlarında kabartma birer gülbezek bulunmaktadır. Sekiz kollu yıldızların yüzeyleri de kazıma tekniğinde girift bitkisel ve geometrik kompozisyonlu süslemelerle hareketlendirilmiştir. Mihrap bitkisel örnekli tepelikle taçlandırılmıştır. Mihrabın kesme taşlarının büyük bölümü yerinden sökülmüştür[147] (Resim 17-18) (Şekil 7).

Yapının plan şemasında aksayan bazı yönlerin tartışılması gerektiği düşünülmektedir. Yapının plan şeması incelendiğinde Anadolu'daki tabhaneli camilerin plan şemasının büyük bir bölümünün uygulandığı, bazı özelliklerin ise uygulanma olasılığının mümkünü olmadığından farklı bir tarzın uygulandığı görülmektedir. Yapının plan şeması irdelendiğinde aynı aks üzerinde yer alan avlu ve ibadet mekanının bu yapıda da tercih edildiği görülmektedir. İki mekan enlice bir kemer ile ayrılmaktadır. Zemin arasında kot farkının olup olmadığı yapının içindeki molozlar nedeniyle netlik

[147]Kaynaklarda mihrapta araya çini levhaların kakıldığı belirtilmektedir. Bugün biz herhangi bir çiniye rastlamadık. Bkz. A. Uluçam, **a.g.m.**, s.141.

arz etmemektedir. Avlunun iki yanında bulunması gereken tabhane mekanları ise arazinin konumu nedeniyle batı cephede uygulama olanağı bulmuştur. Kuzeybatıdaki tabhane mekanının avlu ile bağlantısı yukarıda da değinildi gibi iki açıklık ile sağlanmıştır. Açıklıklardan kuzey uçtakinin orijinal olduğu, güneye yakın olan ise sonradan açıldığı görülmektedir[148]. Güneydeki tabhane mekanının ise ibadet mekanına açılması diğer tabhaneli camilerde görülmeyen bir uygulamadır. Burada da ibadet mekanı ile ortak olan duvar sonradan kaldırılmıştır. Orijinalde bu tabhane mekanına kuzeydeki tabhane mekanının güney duvarında yer alan açıklık ile ulaşılıyor olmaktaydı. Yapının kuzeybatısında yer alan medrese hücrelerinin varlığı, tabhane mekanında yer alan ocak ve dolap nişleri bu mekanların tabhane olarak düşünülerek inşa edildikleri kanaatindeyiz.

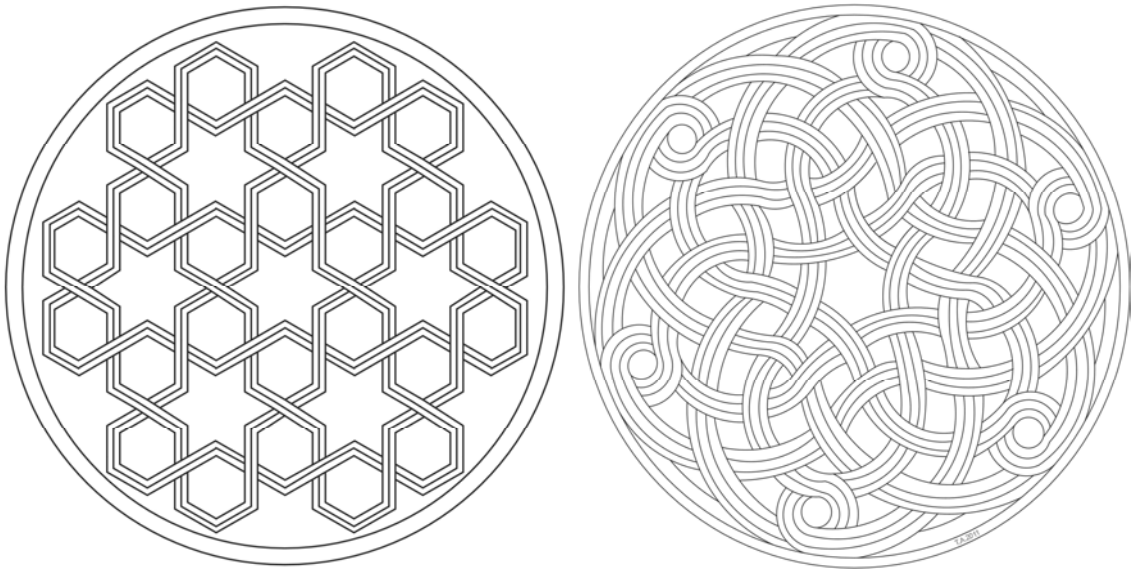

Şekil 8-9. Arapkir Ulu Cami. Doğu Cephedeki Pencerelerde Yer Alan Süslemeler.

Yapının süsleme programında da değinilmesi gerektiği düşünülen bazı detaylar bulunmaktadır. Yapıda görülen süslemeler taş üzerine kabartma tekniğindedir. Geometrik ve soyut bitkisel örnekli süslemeler yukarıda da değinildiği gibi taçkapıda, pencerelerde ve mihraptadır. Süslemelerin dönem özellikleri ile karşılaştırıldığında Osmanlı süsleme karakterinden uzak, Selçuklu süsleme programına yakınlığı dikkat

[148]R.H. Ünal, **a.g.m.**, s.60; A. Uluçam, **a.g.m.**, s.145.

çekmektedir. Taçkapı ve mihrap çerçevelerindeki süslemelerden bitkisel örnekler **Erzurum Çifte Minareli Medrese**'nin güney eyvanını çevreleyen şeritlerden birine ve **Yakutiye Medresesi**'nin taçkapısındaki ana şeride benzemektedir. Taçkapıdaki gömme sütuncelerin başlığı ise geç devir Selçuklu süsleme özelliklerini göstermektedir[149].

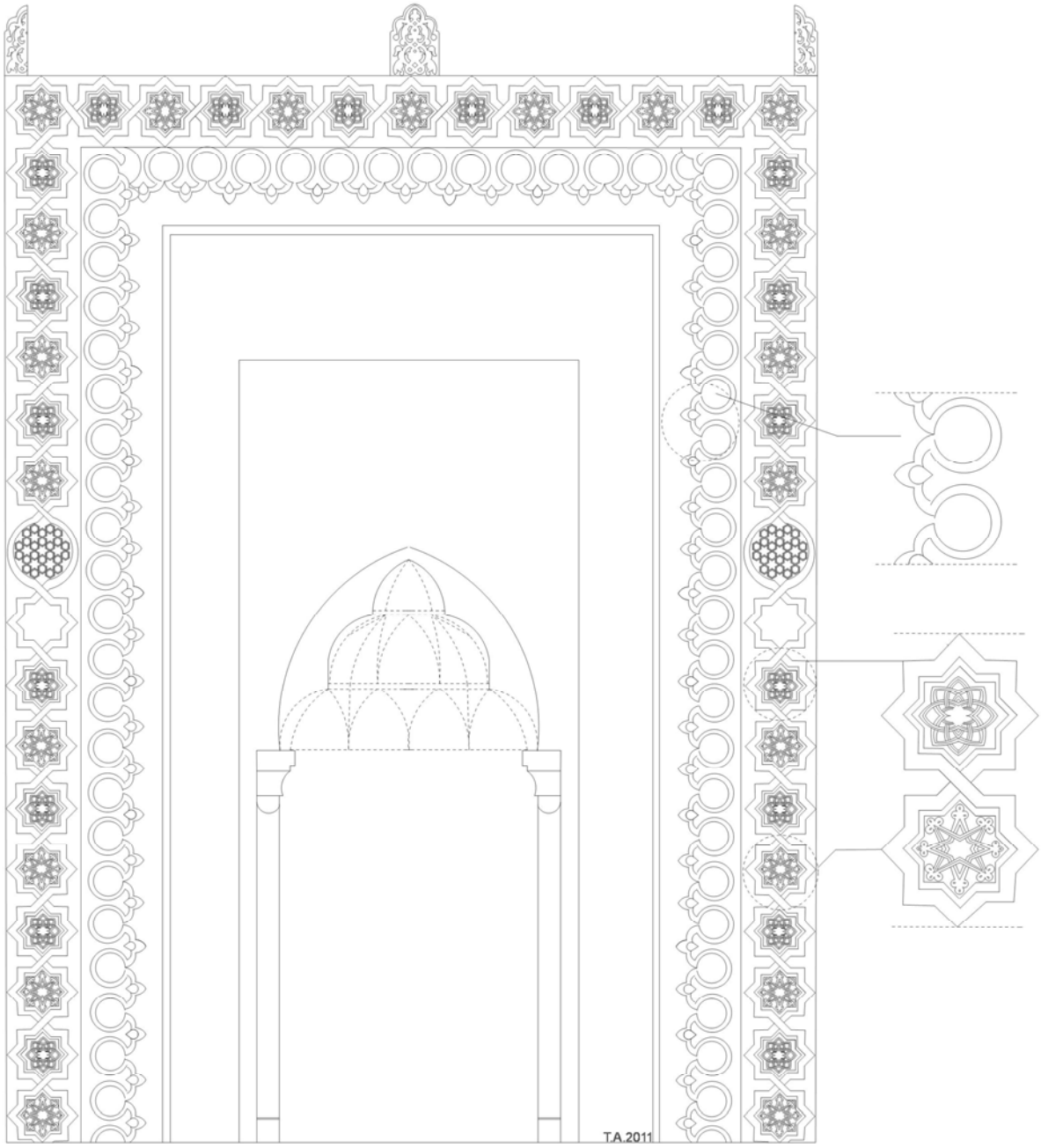

Şekil 7. Arapkir Ulu Cami. Mihrap.

[149]R.H. Ünal, **a.g.m.**, s.60-61.

Tarihlendirme

Yapının kitabesi yoktur. Bazı araştırmacılar külliyeyi XIII. yüzyıla tarihlemektedir[150]. Yapının tarihlendirilmesi yukarıda da değinildiği gibi plan ve süsleme özellikleri dikkate alınarak yapılmıştır. Kimi araştırmacılarında üzerinde durduğu gibi bizde plan şeması araştırmamıza konu olan tabhaneli camiler özelliklerini gösterdiğini ancak süsleme özellikleri bakımından Osmanlı'dan daha önceye, Selçuklu karakteristik özelliklerine daha yakın olması ile değerlendirilmiş ve yapıyı XIV. yüzyılın ilk yarısına tarihlemenin daha uygun olduğu fikrini desteklemekteyiz[151].

[150] A. Uluçam, **a.g.m.**, s.141, 145.
[151] R.H. Ünal, **a.g.m.**, s.61; İ. Aytaç, **a.g.t.**, s.79.

Katalog No	**:**3.4		
Yapının Adı	**:ORHAN GAZİ İMARETİ**		
Yeri	**:**Bilecik	**İnceleme Tarihi**	**:**16.12.2009
Şekil No	**:**10	**Resim No**	**:**19-24

Kentin güneydoğusundaki yapı, **Orhan Camii**'nin bulunduğu yamacın karşı tarafındadır. Yapının çevresi mezarlıktır. Kitabesi olmayan yapı araştırmacılar tarafından XIV. yüzyıla *Orhan Gazi* dönemine tarihlenmektedir[152]. Yapı çeşitli araştırmacılar tarafından incelenmiştir. 1962 yılında yapıyı inceleyen *E.H. Ayverdi*'nin eserinde, ibadet mekanı ile kubbelerdeki hasarların ciddi boyutlarda olması ile birlikte iki kubbenin de ayakta olduğu belirtilmektedir. Araştırmacının dikkat çekmesi yetkililerce değerlendirilmemiş ve hemen bu tespitin ardından yapının ibadet mekanının kubbesi 1964 kışında çökmüş ve doğu cephesinde ise büyük bir gedik açılmış olduğu *Ayverdi* tarafından tespit edilmiştir. Aynı araştırmacı 1965 yılında da kuzeyde bir gedik oluştuğu tespit etmiştir. 1966 yılında **Vakıflar Genel Müdürlüğü**'nce yapı ile ilgili bazı önlemler alınmaya başlanmış ve 1967 yılında yapının içerisine avlu ile ibadet mekanını ayıran kemeri iskele kurularak desteklendiği ve zemindeki molozunda kısmen alındığını öğrenmekteyiz. 1967 yılında iskele kurulduktan sonra yapıda herhangi bir tamirata gidilmemiş, üstelik *Y. Demiriz*'in 1972 yılında yapmış oldukları incelemede iskelelerin kaldırıldığı tespit edilmiştir. Yapı ile ilgili onarım ya da korumaya yönelik bir çalışma olmaması sonucunda 1985 yılında yapılan incelemede ise ibadet mekanı ile avlu arasındaki ana kemerin önemli bir kısmı ile üzerindeki malakari süslemelerin yok olduğu tespit edilmiştir[153].

Yapı ve bulunduğu alanda 05.06.2001-06.08.2001 ve 06.08.2001-06.10.2001 tarihleri arasında **Söğüt Müzesi** başkanlığında **Anadolu Üniversitesi** öğretim üyeleri tarafından kazı ve sondaj çalışmaları yapılmıştır. Kazı çalışmalarında yapının tabhane

[152]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.36-40; E.H. Ayverdi, "Orhan Gazi Devrinde Mi'mari", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi**, I, 1956, s.115-197; S. Eyice, **a.g.m.**, s.34-35; S. Emir, **a.g.e.**, II, s.14; E. Altınsapan-A. Deveci, "Bilecik Orhan Gazi İmareti Kazısı", **Anadolu'da Tarikat Yapılarına Bakış (13-15.YY) Bilecik Orhan Gazi İmareti Kazı Sonuçları**, (Ed. E. Altınsapan), Eskişehir, 2003, s.99; A. Kuran, **The Mosque…**, s.81; Y. Demiriz, "Bilecik'te Orhan Gazi İmareti'nin Bugünkü Durumu ve Süslemesi Hakkında Notlar", **Vakıflar Dergisi**, XXI, İstanbul, 1990, s.165; Y.Can-R. Gün, **Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği**, Samsun, Ocak 2005, s.222.

[153]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.38; Y. Demiriz, **a.g.m.**, s.165-166; C. Parla, "Bilecik Orhan Gazi İmareti Restitüsyonu, s.342-43.

mekanlarının ve son cemaat yerinin temelleri, avlu ve ibadet mekanının zemin döşemeleri gibi literatürdeki yayınlarda olmayan, yapının restitüsyonuna yön verecek, mimari ve plan özelliklerinin tam olarak okunabilmesini sağlayacak verilere ulaşılmıştır. Yapılan kazıda ayrıca envanterlik ve etütlük mimari plastik malzemeler, sikkeler ve seramikler gibi pek çok küçük buluntu da gün ışığına çıkartılmıştır[154]. Bu çalışmaların ardından avlu ve ibadet mekanı çelik konstrüksiyonlu bir uzay çatı ile örtülmüştür. Yapıyı incelediğimiz tarihte giriş aralığını örten herhangi bir kapıya rastlamadık. Bu durum yapının içerisine herkesin kolaylıkla girmesine ve iç mekanın tahribata açık olmasına neden olmaktadır. Benzer durum dışarısı içinde söz konusudur. Kazı sonrasında meydana çıkartılan tabhane mekanlarının duvarları ile özellikle yapının doğusundaki alanda ciddi tahribatlar oluşmuştur. Doğu cephede, tabhane mekanının bulunduğu alan ve mezarların olduğu kısımlarda sondaja benzeyen açmalar ve çukurlar bulunmaktadır. Bu açmaların kazı ekibi tarafından mı ya da defineciler tarafından mı yapıldığı açmaların bugünkü durumları göz önüne alındığında netleşmemektedir. Yapının ana kütlesinin korunmasına yönelik çalışmaların, kazı sonrasında literatürdeki yayınlarda olmayan ve yapı hakkında yeni verilerin elde edildiği doğu ve batıdaki tabhane mekanlarının da uygulanmaması, yapılan çalışmanın ciddiyetini eleştiriye açık hale getirmektedir. Korumaya yönelik yapılacak projelerin bu yapıda olduğu gibi sadece ayakta olan kısımlar için değil, tüm yapıyı kapsamasının daha sağlıklı bir uygulama olacağı kanısındayız. Yapı ve çevresi bugün bilimsel bir kazı alanından çok defineciler talanına uğramış gibi görünmektedir. Bu bağlamda imarette yapıya yönelik herhangi bir koruma önlemi alınmazsa; yapı, vadideki kendi haline terk edilmiş diğer yapıların kaderini yaşayarak yok olmaya mahkum olacaktır. Yapının tekrar ayağa kaldırılması şehir merkezinden uzaktaki konumu ve bu tip yapılara ihtiyacın olmaması gibi nedenlerle yapılmamış olabilir. Ancak günümüzde yapılan restorasyon çalışmalarında yapılar plan şemasında değişiklik yapılmadan farklı işlevler kazandırılarak canlandırılabilmektedir. İnşa edildiği dönemi ve tabhaneli camilerin plan

[154]Kazı çalışmalarının detayları için bkz. E. Altınsapan-A. Deveci, "Bilecik Orhan Gazi İmareti ve Osmanlı Dönemi Bilecik Kenti 2001 Yılı Sondaj ve Kazı Çalışmaları", **VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (08-10 Nisan 2002), Bildiriler**, Kayseri, 2002, s.41-54; **Anadolu'da Tarikat Yapılarına Bakış (13-15 yy) Bilecik Orhan Gazi İmareti Kazı Sonuçları**, (Ed. E. Altınsapan), Eskişehir, 2003.

tiplerinin ana şemasını bozmadan yapının işlevine ters düşmeyecek doğru bir konservasyon çalışması ile yapının ömrünü uzatmak mümkün olacaktır.

Orhan Gazi İmareti bugün avlu ve ibadet mekanından meydana gelmektedir. Yapının tabhane mekanları ile son cemaat yeri yıkıktır. İbadet mekanının kubbesi de oldukça tahrip olmuş ve büyük bir kısmı yıkılmıştır. Kalan izlerden avlunun iki yanında birer tabhane mekanı ve kuzeyde de bir son cemaat yerinin varlığı anlaşılmaktadır (Şekil 10).

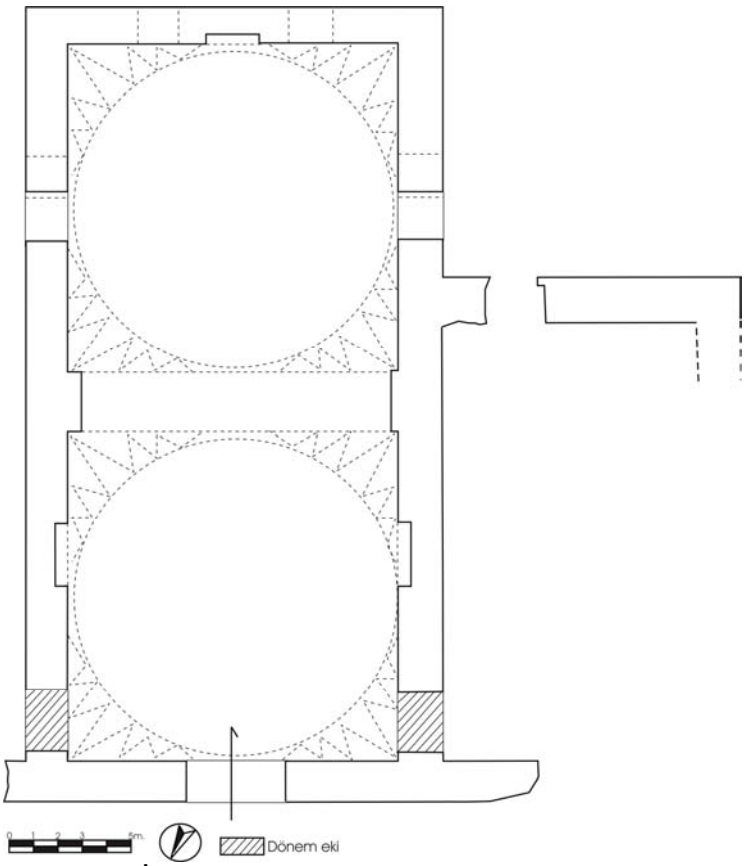

Şekil 10. Bilecik Orhan Gazi İmareti. Plan (*E.H. Ayverdi* ve *E.Altınsapan-A.Deveci*'den işlenerek).

Yapının inşasında kesme taş, moloz taş, kaba yonu taş, tuğla ve devşirme malzeme kullanılmıştır. İmaretin duvarlarında kesme taş ve tuğla ile almaşık duvar örgüsü, tabhane mekanlarının kalan tonozlarında ve yan duvarların alt seviyesinde kaba yonu taş, kubbe kasnakları ile saçağın altında moloz taş duvar örgüsü görülmektedir.

Almaşık duvar örgüsü yapının geç devirlerde onarım geçirdiğini göstermektedir[155] Kubbeler ise tuğla ile örülmüştür. Yapıda örtüler, kalan kiremitlerden anlaşılacağı üzere alaturka kiremit ile kaplıdır. Yapının eski fotoğraflarında kubbeler sağlamdır ve alemleri de yerlerindedir. Bu fotoğrafta alaturka kiremitler de görülebilmektedir[156].

İmarette son cemaat yerinin varlığını kanıtlayan unsurlardan biri avluya girişi sağlayan açıklığın iki yanındaki devşirme yastıklar ve diğeri de kubbelerin geçiş unsuru olan pandantiflerdir. Bugün son cemaat yerinin önü giriş kotundan aşağıdadır ve giriş kapısına demir bir platform ile ulaşılmaktadır. Literatürdeki yayınlarda son cemaat yerinin beş birimli olarak gösteren restitüsyon denemeleri bulunmaktadır. *E.H. Ayverdi*'nin eserinde yapının kuzeyine beş birimli bir son cemaat yeri işlenmiştir. Her birim geçişleri pandantiflerle sağlanan birer kubbe ile örtülüdür. Kemerler kuzeyde altı adet sütun ile taşınmaktadır ve son cemaat yerinin doğu ve batısı dışa kemerlerle açılmaktadır[157]. *S. Emir*'de eserinde *E.H. Ayverdi*'nin plan şemasını kullanmış ve son cemaat yerini beş birimli olarak göstermiştir. 2001 yılındaki araştırma kazısından sonraki verilere göre hazırlanan restitüsyonda ise son cemaat yerinin doğu ve batı cepheleri birer duvar ile dışa kapalı olarak işlenmiştir. Beş birimli son cemaat yerinde orta birim ise diğer birimlerden farklı şekilde bir tonoz ile örtülüdür[158]. Ne yazık ki yapının bugünkü durumu ve kazı sonrasındaki verilerin üzerlerinin örtülmesi ve zamanla tahrip olması kazı ekibinin ulaştığı verilerin tarafımızdan da görülebilmesini engellemektedir. Bugün kuzey cephede mevcut kemer yastıkları, kubbe geçişlerini sağlayan pandantiflerin izleri gibi yapıdan gelen izler ve yapı ile ilgili yapılmış en son restitüsyonu değerlendirilerek, yapıda beş birimli bir son cemaat yerinin var olduğunu söyleyebiliriz.

Yapıya girişi sağlayan açıklık dikdörtgen planlıdır. Üzerinde sivri kemerli bir çökertme bulunmaktadır. Çökertmenin içerisinde de dikdörtgene yakın kare formlu niş kitabe için yapılmış olmalıdır. Açıklıkta yükün aşağıya homojen şekilde dağılımını

---

[155]A. Ersen, **Erken Osmanlı Mimarisinde…**, s.30.
[156]S. Emir, **a.g.e.**, II, R.3.
[157]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.37, R.47.
[158]Bkz. C. Parla, "Bilecik Orhan Gazi İmareti Restitüsyonu", **Anadolu'da Tarikat Yapılarına Bakış (13-15.YY) Bilecik Orhan Gazi İmareti Kazı Sonuçları**, (Ed. E. Altınsapan), Eskişehir, 2003, s.342-357, Çizim 2-3.

sağlayan hatıllar sıvanın dökülmesi nedeniyle rahatlıkla görülebilmektedir. Giriş açıklığı çelik iskelelerle askıya alınmıştır.

Kare planlı avlu geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Bugün kubbeden çok az bir bölüm kalmıştır. Kubbeden düşen parçalardan bir kısmı 2001 kazısından sonra insitu halde yerinde bırakılmıştır. Kalan parçalardan kubbenin kare formlu tuğla ve bağlayıcı olarak kullanılan harçlarla örüldüğü anlaşılmaktadır. Avlunun doğu ve batı duvarlarının kuzey uçlarında yer alan birer kapı ile tabhane mekanlarına girilmektedir. Yuvarlak kemerli birer çökertme ile taçlandırılmış girişler bugün kapalıdır. Kapılar tabhane mekanları yıkıldıktan sonra kapatılmıştır[159]. Avlunun doğu ve batı duvarlarının ortalarında sivri kemerli birer çökertme bulunmaktadır. *Y. Demiriz* ve *S. Erken*'in eserlerinde bu nişler tabhane mekanlarına girişi sağlayan açıklıklar şeklinde tanımlanmaktadır[160]. Avlu ile ibadet mekanını ayıran kemerin alın ve karnında malakari süslemeler bulunmaktaymış. Kemerin yıkılması ile birlikte yok olan süslemelerde rumilerden meydana gelen bir kompozisyon dikkat çekmekteydi[161]. Avlunun doğu ve batı duvarlarında yer alan çökertmelerin kemer karınlarının da kalemişi süslemelerle bezeli olduğu bugün çok az kalan izlerden anlaşılmaktadır. Bitkisel örnekli kompozisyon palmet, rumi ve kıvrım dallardan meydana gelmiştir[162]. Benzer süslemeler **İznik**'teki **Kırgızlar Türbesi**'nde de görülmektedir[163]. *Y. Demiriz*, bu benzerlikten yola çıkarak imaretteki kalemişi ve malakari süslemelerin yapıyla çağdaş olduğunu belirtmekte ve süslemelerin Osmanlı kalemişi süslemelerinin en erken örnekleri olduğunu eklenmektedir[164]. 2001 yılı kazı çalışmaları sırasında avlunun zemin döşemeleri de meydana çıkartılmıştır. Tuğlalar balıksırtı formunda döşenmiştir[165]. Bugün zeminin moloz toprak ile dolu olması döşemeyi görmemizi engellemektedir.

---

[159]C. Parla, "Bilecik Orhan Gazi İmareti Restitüsyonu, s.343.
[160]Y. Demiriz, "Bilecik Orhan Gazi İmareti'nin Bugünkü Durumu ve Süslemesi Hakkında Notlar", **Vakıflar Dergisi**, XXI, 1990, s.166; S. Erken, **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, II, Ankara, 1977, s.63.
[161]Malakari süslemeler ile ilgili detaylı bilgi ve fotoğraflar için bkz. Y. Demiriz, **a.g.m.**, s.166-167, Res.1,3,4; Y.Can-R.Gün, **a.g.e.**, s.222.
[162]Süslemelerin daha iyi durumdaki hallerini belgeleyen resimler için bkz. Y. Demiriz, **a.g.m.**, Res.6-8.
[163]Y. Demiriz, **a.g.m.**, Res.10-11.
[164]Y. Demiriz, **a.g.m.**, s.167.
[165]C. Parla, "Bilecik Orhan Gazi İmareti Restitüsyonu, s.345.

Avlu ile aynı boyutlarda olan ibadet mekanı, örtü ve geçiş unsurlarıyla da avluyu tekrarlamaktadır. Avlu gibi ibadet mekanının kubbesinin de neredeyse tamamı yıkıktır. İbadet mekanının doğu ve batı duvarlarının ortalarında alt kotta birer pencere bulunmaktadır. Doğu, batı ve güney duvarlarının üst seviyesinde de ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Alt ve üst sıra pencereleri dikdörtgen formludur. Üst sıra pencerelerinin dıştan yarım daire formlu tuğla hafifletme kemerleri vardır. Doğudaki alt sıra penceresinin söveleri devşirmedir[166]. Bizde *S. Emir*'in de vurguladığı gibi sövelerin ve lentonun bugünkü durumu ve almaşık duvar örgüsünün kesilmesinden yola çıkarak pencereleri sonradan açılmış olduğunu söyleyebiliriz[167]. 2001 yılındaki kazıda yukarıda da değinildiği gibi avluda tuğla zemin döşemelerine rastlanmışken, ibadet mekanının döşemelerine ulaşılamamıştır[168]. Mihrap nişinin mevcuttaki zeminden daha yüksekte olması, ibadet mekanının döşemesinin avlu zemininden daha yüksekte olduğunu göstermektedir. Bu tip yapıların en karakteristik unsurlardan biri ibadet mekanının döşemesi ile avlu döşemesi arasında kot farkıdır. Bu bağlamda ibadet mekanının zemini bir dönemde avlu ile aynı kota getirilmiş olmalıdır. Yapılan araştırma kazısı sırasında döşemeye ait bir veriye ulaşılamamasının nedeninin de bu müdahale olduğu düşüncesindeyiz.

İbadet mekanında yer alan mihrap nişi dikdörtgen formludur. Mukarnas kavsarası tahrip olmuştur. Kalan izlerden mihrabın alçı ile süslü olduğu anlaşılmaktadır. Ana niş iki yandan sekizgen prizma formlu köşe sütuncesi ile sınırlandırılmıştır. Sütuncelerden batıdakinin alt kesimi tamamen yok olmuştur. *E.H. Ayverdi*, nişi mihrap olarak kabul etmemektedir[169]. Nişin güney duvarındaki yeri ve süslemeleri unsurun mihrap olarak değerlendirmesi gerektiği düşüncesindeyiz[170].

---

[166]Yapıdaki devşirme parçalar için bkz. Y. Mergen, "Bilecik Orhan Gazi İmareti Çalışmalarında Bulunan Devşirme Mimari Plastik Eserlerin Değerlendirilmesi", **Anadolu'da Tarikat Yapılarına Bakış (13-15.YY) Bilecik Orhan Gazi İmareti Kazı Sonuçları**, (Ed.E. Altınsapan), Eskişehir, 2003, s.326-341.
[167]S. Emir, **a.g.e.**, II, s.16.
[168]C. Parla, "Bilecik Orhan Gazi İmareti Restitüsyonu, s.345-46.
[169]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.38.
[170]S. Emir, **a.g.e.**, II, s.16'da nişi mihrap olarak değerlendirirken, C. Parla, "Bilecik Orhan Gazi İmareti Restitüsyonu, s.345'te mihrap olarak tarif etmekte ve Çizim 6'da da restitüsyon çizimini vermektedir. M. Top, **Erken Dönem Osmanlı Mihrapları (XIV-XV. Yüzyıl)**, (Yüzüncü Yıl Ü. Sos. Bil. Enst. Arkeoloji ve Sanat Tarihi A.B.D., Sanat Tarihi B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van, 1997, s.37-38, Çiz.4'te de unsuru mihrap olarak değerlendirmiştir.

2001 yılında yapılan kazı çalışmaları ile bugüne kadar yayınlanmış literatürdeki yayınlarda olmayan bazı verilere ulaşılmıştır. Yapı hakkında yayınlanan kaynaklarda tabhane mekanlarının konumları, girişleri ve örtüleri hakkında farklı görüşler sunulmuştur. *E.H. Ayverdi*'nin restitüsyonunda doğu ve batıdaki tabhane mekanları eş büyüklükte kuzey-güney yönlü uzanan dikdörtgen planlıdır ve birer beşik tonoz ile örtülüdür. *Ayverdi*'nin planını destekleyen unsurlardan biri yapının duvarlarında kalan tonoz izleridir. 2001 yılındaki kazılarda mekanların temel duvarları, zemin döşemeleri, iki mekanın kuzey duvarlarında yer alan ocak nişleri meydana çıkartılmıştır. Araştırma kazısında bulunan en önemli unsur, sütun kaidesidir. Batıdaki tabhane mekanında bulunan bu kaideden yola çıkarak mekanın kemerlerle ikiye bölündüğü ve birer tonoz ile örtülü olduğu öngörülmüştür[171]. Yapının bugünkü durumu, kazı yapılarak meydana çıkartılan tabhane mekanlarının duvarları, ocak, zemin döşemesi gibi unsurların tekrar moloz toprakla örtülmesi bu verilerin görülmesini engellemektedir. Bugün batıdaki tabhane mekanının duvarlarının sadece bir kısmı görülebilmektedir. Bu bağlamda hazırlamış olduğumuz rölöve planında sadece görebildiğimiz unsurlar işaretlenmiştir. Kazı sırasında hazırlanan rölöve ve restitüsyon çizimleri ise sadece yukarıda adı geçen ve *Anadolu Üniversitesi* öğretim üyeleri tarafından yürütülen kazı sonuçlarının yayınlandığı kaynaklardan değerlendirilebilmiştir[172].

Tarihlendirme

İmaretin kitabesi yoktur. Yapı kaynaklarda plan şeması ve arkaik özellikleri ile 1335-1339 yılları arasına *Orhan Gazi* dönemine tarihlenmektedir[173].

[171]E. Altınsapan-A. Deveci, "Bilecik Orhan Gazi İmareti Kazısı", s.105-121, R.10-21.
[172]Bkz. dipnot 168, 172.
[173]S. Emir, **a.g.e.**, II, s.17; E. Altınsapan-A. Deveci, "Bilecik Orhan Gazi İmareti Kazısı", s.99; A. Kuran, **a.g.e.**, s.81; Y. Demiriz, **a.g.m.**, s.165; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.36-37; N. Güney, **Bilecik Tarih ve Coğrafya Etüdü**, Bilecik, 1937, s.66; Y.Can-R.Gün, **a.g.e.**, s.222; M.A. Erdoğdu, "Ertuğrul Gazi'nin Bilecik'teki Vakıfları", **Vakıflar Dergisi**, XXI (1990), Ankara, 1990, s.85-89.

Katalog No	**:**3.5		
Yapının Adı	**:HÜDAVENDİGAR İMARETİ/CAMİİ**[174]		
Yeri	**:**Bursa	**İnceleme Tarihi**	**:**10.08.2006,19.12.2009
Şekil No	**:**11-23	**Resim No**	**:**25-34

Çekirge Semti'nde, *Hüdavendigâr Mahallesi*, *No: 11*'de, Cami Sokak ile I. Murad Sokağı arasındadır.

Hüdavendigâr Külliyesi, *Murad Hüdavendigâr* tarafından Bursa'da bir tepe üzerine inşa ettirilmiştir (Resim 25-28). Külliyenin yapımı, şehrin batıya doğru gelişimini sağlamıştır[175]. Külliye, imaret, hamam, medrese, çeşme ve türbeden oluşmaktadır. Külliyenin merkezindeki imaret, diğer yapılardan biraz daha yüksekte yer almaktadır. Doğusunda hela ve hamam, kuzeybatısında türbe ve çeşme bulunmaktadır. Külliyede, imaret ve türbe sonraki onarımlarda yenilenmiştir[176].

Hüdavendigâr İmareti, kubbeyle örtülü bir avlu, sivri kemerli tonozla örtülü ibadet mekanı, avlunun iki yanında birer eyvan ve tabhanelerden meydana gelmektedir (Şekil 11). Giriş cephesinde 2.20 m. kalınlığındaki taş ayaklara oturan beş birimli bir son cemaat yeri vardır. Minare yapının kuzeydoğusunda, beden duvarları üzerinde yükselmektedir. Şadırvan ise imaretin kuzeyinde bugün çay bahçesi olarak düzenlenmiş alan içerisindedir. Altıgen planlı şadırvan, kare kesitli ahşap ayaklarla taşınmaktadır. Şadırvanın ahşap örtüsü kurşun levhalarla kaplanmıştır.

---

[174]İmaret, Bursa il merkezinde yer alan dokuz adet yapı ile birlikte yüksek lisans tezimizin kapsamında da yer almaktadır. Bkz. T. Acar, **a.g.t.**, s. 63-82.
Yapı, *Kaplıca İmareti, Murad I Camii, Murad Hüdavendigâr Camii, Murad Han Camii* olarak da adlandırılmaktadır. Bkz. Y. Demiriz, **Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme,** I, s.247; H.K. Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.97-100; N.Ş. Doğan, "Bursa Murad Hüdavendigâr Camii ve Niğde Ak Medrese'nin Düşündürdükleri", **Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı, Sanat Yazıları**, Kayseri, 2001, s.211; S. Eyice, **Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler**, s.32; İ.A. Yüksel, "XV.Yüzyıl Ortasına Kadar Osmanlı-Türk Dönemi Bursa Mimarisi", s.161-165; **Yurt Ansiklopedisi**, "*Bursa*", C.3, s.1766; A. Kuran, **İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami**, s.71-77; A. Kuran, **The Mosque…**, s.102-104; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.231; G. Öney, **Beylikler Devri Sanatı**, s.15; G. Goodwin, **A History of Ottoman…**, s.41; Y. Dağlı-S.A. Kahraman, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit**, Cilt:2, Kitap:1, İstanbul, Ocak 2008, s.15; D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.86-88; C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.245-249; C.E. Arseven, **Türk Sanatı**, İstanbul, 1973, s.144; O. Aslanapa, **Türk Sanatı**, s.223-24.
[175]N.Ş. Doğan, **a.g.m.**, s.211.
[176]İ.A. Yüksel, **a.g.m.**, s.163; G. Cantay, **a.g.e.**, s.32.

Yapının inşasında taş, tuğla ve devşirme malzeme kullanılmıştır[177]. Yapının tüm cepheleri, üç sıra tuğla, bir sıra kesme taştan oluşan almaşık örgüdedir[178] (Resim 25-28). Kuzey cephesinin alt kat revakında, ayaklar taş, üst kat revakındakiler ise tuğladan yapılmıştır. Küçük nefeslik pencerelerin kemerleri testere dişi ile vurgulanmıştır. Tuğla hatıllı kesme taş duvarlar, bir dizi yuvarlak kemerden oluşan saçak ile sona ermektedir. Yuvarlak kemerler yan duvarlarda daha geniş tutulmuştur (Resim 25-28).

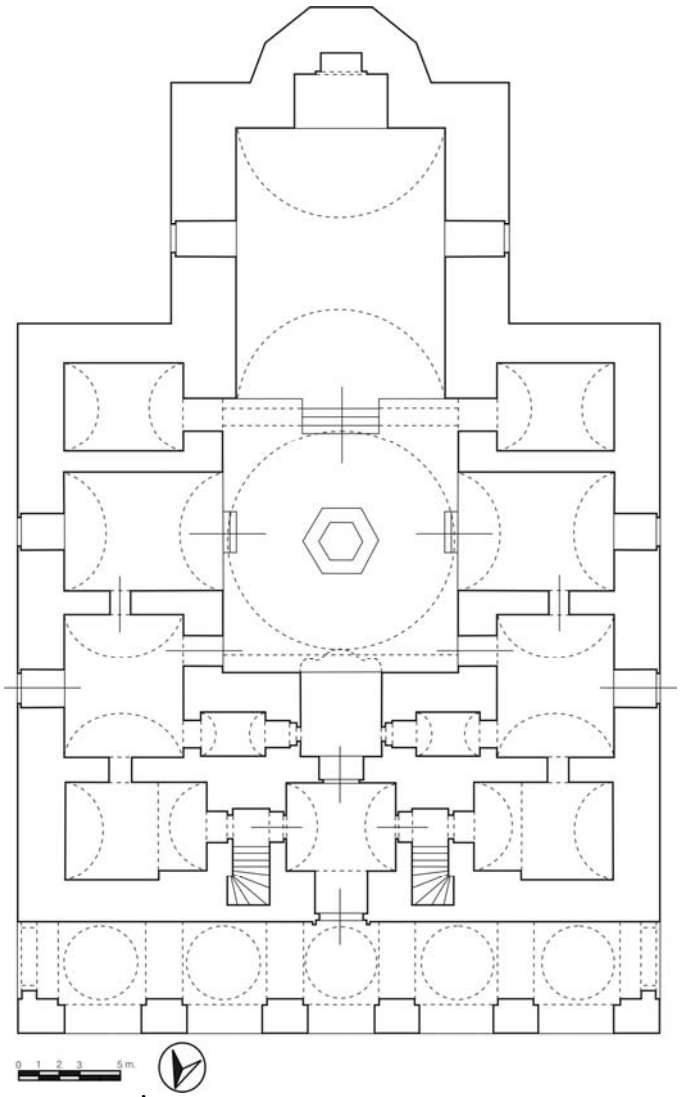

Şekil 11. Bursa Hüdavendigâr İmareti. Zemin Kat Planı (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

[177]Yapıdaki devşirme malzeme hakkında daha fazla bilgi için bkz. B. Yosunkaya, **Bursa ve İznik'teki Erken Dönem Osmanlı Yapılarında Devşirme Malzeme Kullanımı**, (Yıldız Teknik Ü. Fen. Bil. Enst. Mimarlık A.B.D., Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007, s.33-44.

[178]Taş örgüsü hakkında ayrıca bkz. Y.S. Şener, **14. Yüzyıl Bursa Yapılarında Erken Osmanlı Duvar Örgüsü**, (Ankara Ü. Sos. Bil. Ens. Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Sanat Tarihi) A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1993, s.62-70.

Külliyenin merkezi konumundaki imaretin üst katına medrese inşa edilmiştir[179] (Şekil 12). Üst kata çıkış, alt kattaki giriş mekanında yer alan merdivenlerle sağlanmıştır. Medrese, "U" şekilli koridor çevresine dizilmiş öğrenci hücreleri ve odalardan oluşmaktadır. Medresede onaltı hücre vardır. Hücreler, sivri kemerli tonozla örtülü koridorların doğusuna ve batısına yerleştirilmiştir. Tonozlu dar bir geçit, güney eyvanının üzerini doğu ve batıdan dolanan ve mihrabın üstüne denk gelen kubbeli küçük bir hücrede birleşmektedir. Bu hücrenin imaretin içine bakan bir penceresi vardır. Üst kattaki koridorlarda imaret içine açılan pencereler sonradan kapatılmıştır[180]. Alt kattaki imaretin avlusu, iki kat yüksekliğinde olduğundan medresenin avlusu yoktur. Hücrelerden bazılarında görülen köşelere yerleştirilmiş ocaklar, sonradan inşa edilmiştir[181]. Son cemaat yerinin üstüne medresenin revakı inşa edilmiştir. Revak kemerleri ikiz sivri kemer şeklindedir. Üst revak ayakları son cemaat yeri ayaklarından daha zariftir. Revak birimleri doğu ve batıda birer aynalı manastır tonozu ile geri kalan üç birim ise geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülmüştür. Orta birimin kubbesi diğerlerinden daha yüksek tutulmuştur. Bu revaklarda iki sıra ahşap gergi bulunmaktadır. Sütun ve başlıkları devşirmedir. Genellikle sütunların kaideleri yoktur, fakat bazı sütunların boyu yeterli gelmediğinden altlarına tersine konmuş başlıklar yerleştirilmiştir. Üst kat revakının orta açıklığı, 60 cm. kadar genişlikte bir şeritle çevrelenmektedir. Bugün bu şerit tabakası kısmen dökülmüştür. Ancak eski resimlerinden[182] ve kalan izlerden, bunun iki renkli taştan almaşık ve geometrik bir süsleme olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Katlar halinde yükselen ve kemerlerle dışa açılan bu görüntüsüyle yapı, bazı araştırmacılarca kilise yapılarına[183] benzetilirken,

[179]Medrese konumuz dışında olduğu için kısaca değinilmiştir. Medrese hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Y. Demiralp, **Erken Dönem Osmanlı Medreseleri**, s.30-38; Ayrıca kaynaklarda üst katın medrese değil Ahi dergahının derviş hücreleri olduğu görüşü de vardır Bkz. D. Kuban, **a.g.e.**, s.86-87.

[180]S.K. Yetkin, **İslam Mimarisi**, Ankara, 1965, s.231; S. Çetintaş, **a.g.e.**, s.5'te *Texier*'nin planında asıllarının mevcut olduğu halde *Wilde*'nin planlarında örülmüş oldukları görüldüğüne göre bunlarında 1832 ile 1909 yılları arasındaki bir tamirde kapatılmış olduğunu, bu koridorların güney uçlarındaki birer küçük pencereden başka ışık alacak yerleri olmadığını ve bu pencerelerin daha fazla ışık almak için yapılmış olduklarını belirtmektedir.

[181]S. Çetintaş, **a.g.e.**, s.5'te yapıyı incelediği dönemde, öğrenci hücrelerindeki ocakların sıvalar altında gizlenmiş olduklarını belirtmektedir.

[182]A. Batur, **a.g.m.**, s.145; Bkz. A. Gabriel, **a.g.e.**, pl.xxı bis.; A. Gabriel, **a.g.m.**, s.37-43.

[183]S. Eyice, **Son Devir Bizans Mimarisi**, İstanbul, 1963, s.97'de "yapının bu cephesinin *Ohri*'deki *Ayasofya*, *İstanbul'*daki *Kilise Camii* narteks cepheleriyle karşılaştırılabileceğini, XIV. yüzyılda hakim bir sanat zevkinin birbirinden uzak ve inançları farklı çevrelerde benzer ilkelerle uygulandığını"

bazılarınca da bu almaşık süslemeli orta birimin bir taçkapı anısı olarak kullanılmış olabileceği vurgulanmaktadır[184].

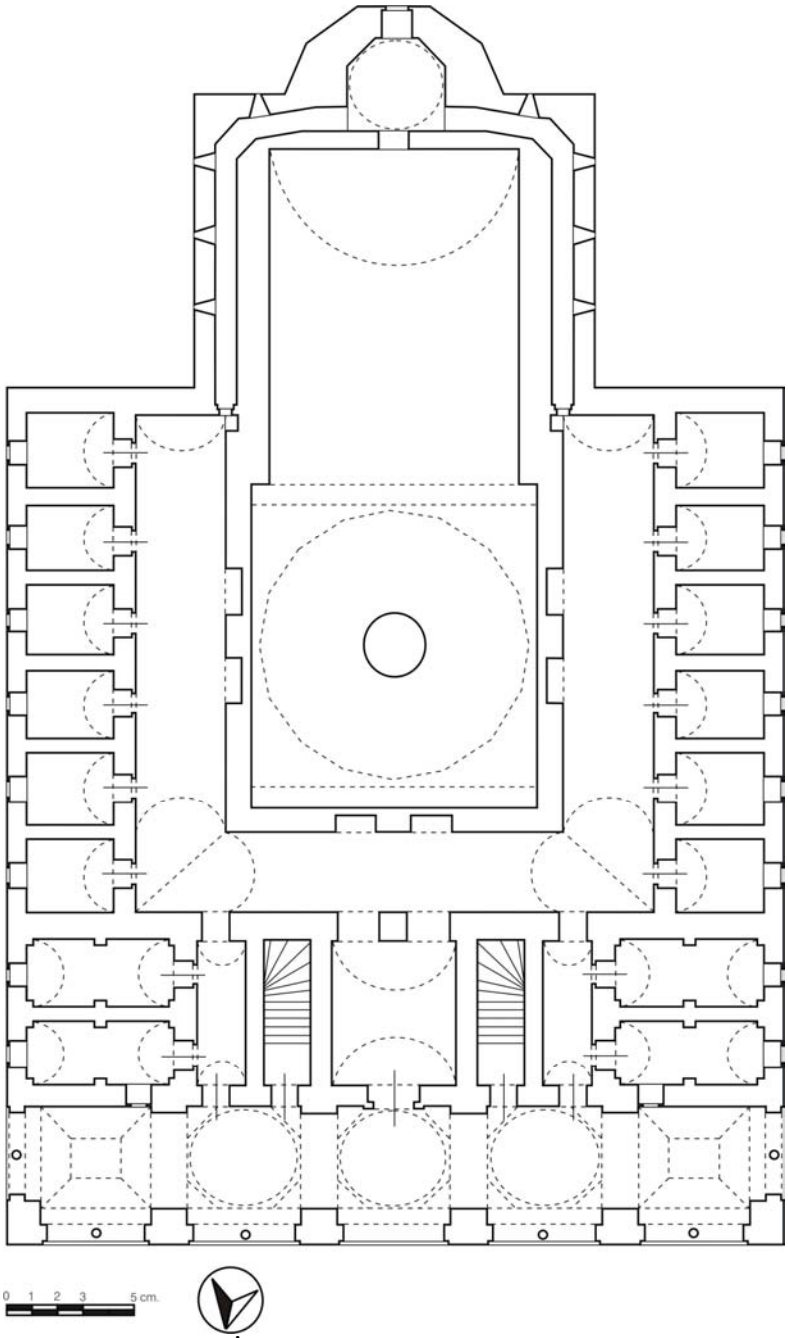

Şekil 12. Bursa Hüdavendigâr İmareti. Medresenin Planı (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

belirtmektedir. A. Gabriel, "Bursa'da Murad I…..", adlı makalesinde "yabancıların Osmanlı yapısı olan bu camiyi Batıya mal etmek için; 1- *I. Murad Camii* eski bir Bizans sarayıdır. 2-Cami, sonradan camiye çevrilen bir Bizans kilisesidir. 3- Yapının cami olarak inşa edildiği fakat mimarının Yunanlı ya da batıdan gelen ve *I. Murad*'ın seferlerinin birinde esir olan bir Frank mimar tarafından inşa edildiği gibi farazilerin bulunduğunu ve bu iddiaları ispat edecek metin, kayıt bulunmadığını" belirtmektedir.

[184]A. Batur, **a.g.m.**, s.145-46.

İmaretin kuzeydoğu köşesinde, beden duvarı üzerinde yükselen minarenin silindirik gövdesi tuğladandır. Gövde üzerinde zencirek, iki sıra kuş gagası ve balıksırtı motifleri ile içlerinde çarkıfelek motiflerinin bulunduğu madalyonlar vardır. Şerefenin altı mukarnas sıralarıyla hareketlendirilmiştir. Petek, küçük bir kubbe ile örtülüdür (Resim 25-26, Şekil 13,18). Kaynaklarda minarenin XIX. yüzyılda yapı bünyesine dahil edildiği belirtilmektedir[185].

Son cemaat yeri, yerden 1m. yüksekliktedir. Kesme taş örgülü ayaklar, üç sıra tuğla, bir sıra kesme taştan oluşan sivri kemerleri birbirine bağlamaktadır (Resim 25-26). Kemerler sade tutulmuş, sadece orta birimin kemerinde bir silme kullanılmıştır. Beş birimli son cemaat yerinde, her birim geçişleri pandantiflerle sağlanan birer kubbe ile örtülüdür. "T" şekilli kalın ayaklarla taşınan kemerler, devşirme yastıklara oturmaktadır. Son cemaat yeri, doğu ve batıda dışa devşirme sütunlara oturan ikiz kemerlerle açılmaktadır. Bu kemerler, iki kademe halinde sağır sivri kemerli çökertmeler içerisine alınmıştır (Resim 25-26). Ayaklarının arası geometrik örnekli mermer korkuluklarla hareketlendirilmiştir. Son cemaat yerinde, kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki birimler dışında, kubbe ve geçişlerde, kemer karınlarında geç döneme özgü kalemişi süslemeler yer almaktadır. Son cemaat yeri birimleri, kuzey-güney yönlü ahşap gergilerle desteklenmektedir. Son cemaat yerinin doğu ve batı köşelerindeki birimleri 1900'lü yıllara ait bir fotoğrafta da görüldüğü gibi kerpiç duvarlarla örülerek oda haline getirilmiş, ikiz kemerlerin ortasındaki devşirme sütunlar gizlenmiştir. Bunlar sonradan tekrar açılmıştır[186]. Aynı fotoğrafta minare ile birlikte bütün cephelerin de badanalanmış olduğu görülmektedir. Son cemaat yerinde ortadaki üç ayağın biraz yukarısında, kubbelerle üst kat arasındaki boşluğu havalandıran nefesliklerin testere dişi kemerleri vardır. Bu nefeslikler kuzey cephede üç, doğu ve batı cephede ise birer adettir. Bunlar hem kubbelere hava aldırmakta hem de cepheye hareket sağlamaktadır. Üst kattaki medresenin revakları ise oldukça hareketlidir. Ayaklar tamamen tuğladandır. Üst kattaki ikiz kemerler *Bursa Orhan İmareti* ve **Niğde Ak Medrese**'deki kemerlerle benzemektedir. *N.Ş. Doğan* kuzey cephesindeki ikiz kemerleri ve iki katlı uygulamasıyla **Niğde**'deki **Ak Medrese** ve Hüdavendigâr İmareti'nin banilerinin,

[185]D. Kuban, **a.g.e.**, s.88.
[186]S. Çetintaş, **a.g.e.**, C.II, s.6, Res.6.

mimarlarının ve sanatçılarının ortak olabileceğini düşünmektedir. Karamanoğulları ve Osmanlı mimarisindeki bu etkileşimi, aralarındaki akrabalık ilişkilerine dayandırmaktadır[187]. Üst kat revakının zemininin onarımlarla yükseldiği anlaşılmaktadır. Sütunların altındaki Bizans başlıklarının gömülü durumda olması bu durumu desteklemektedir.

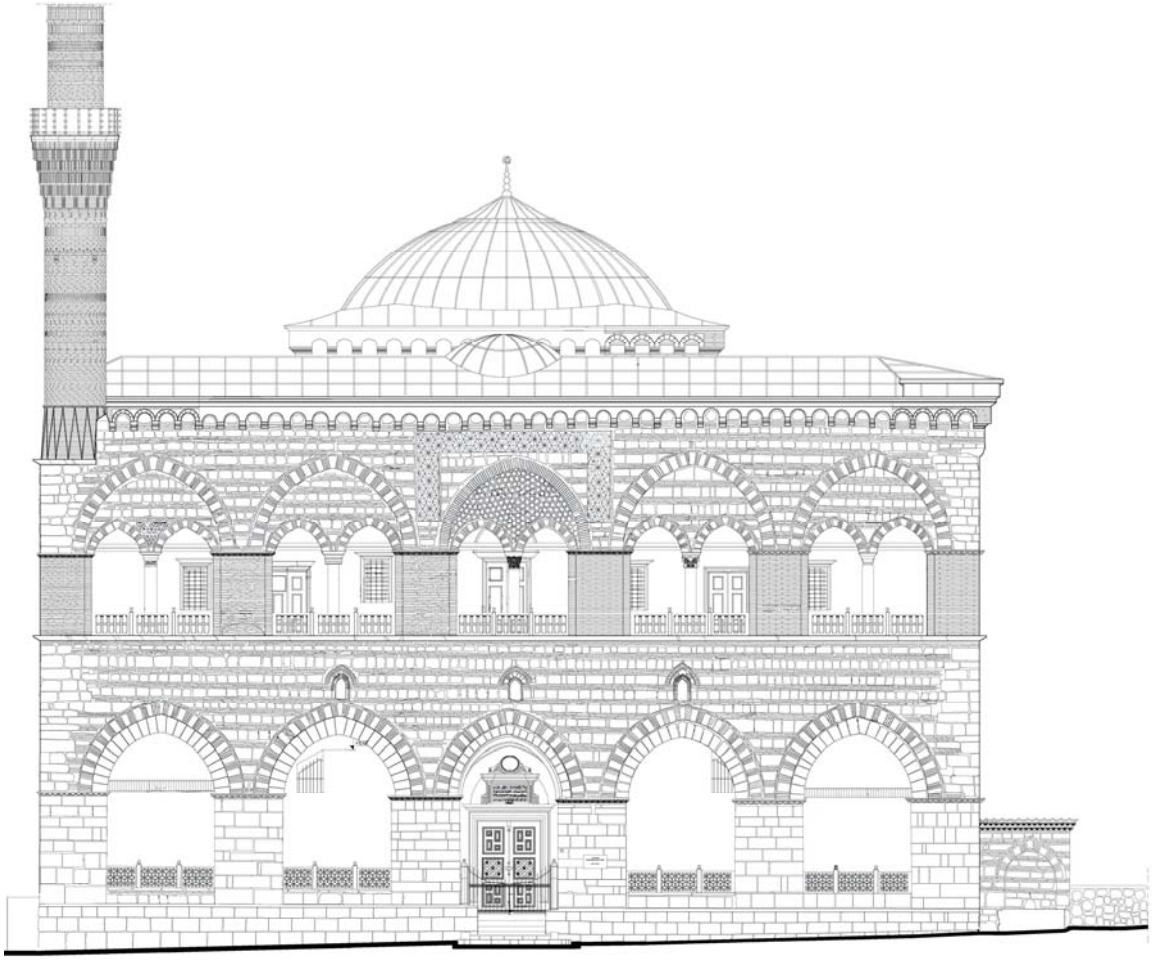

Şekil 13. Bursa Hüdavendigâr İmareti. Kuzey Cephe (*VGM Arşivi*'nden işlenerek).

Yapının kuzey duvarı, ortadaki giriş açıklığı dışında sağırdır. Giriş açıklığı, medrese ile ortaklaşa kullanılmaktadır. Kapının söveleri mermerdir. Profilli silmelere sahip söveler 1322/1904 onarımında yapılmıştır. Giriş açıklığının üzerinde, kaval

[187]N.Ş. Doğan, **a.g.m.**, s.213'te *Doğan*, **Niğde Ak Medrese**'yi yaptıran *Ali Bey*'in Hüdavendigâr İmareti yapılırken Bursa'da olduğunu, *Ali Bey*'in dedesi *I. Murad*'tan etkilenerek Niğde'deki yapıyı yaptırmış olabileceğini düşünmektedir.

silmelerle hareketlendirilmiş bir kemer vardır. Kemer ayakları silmeli birer yastığa oturmaktadır. Girişin üzerinde dört satırdan oluşan bir onarım kitabesi yer almaktadır. Ahşap kapı kanatları yenidir (Resim 29, Şekil 14).

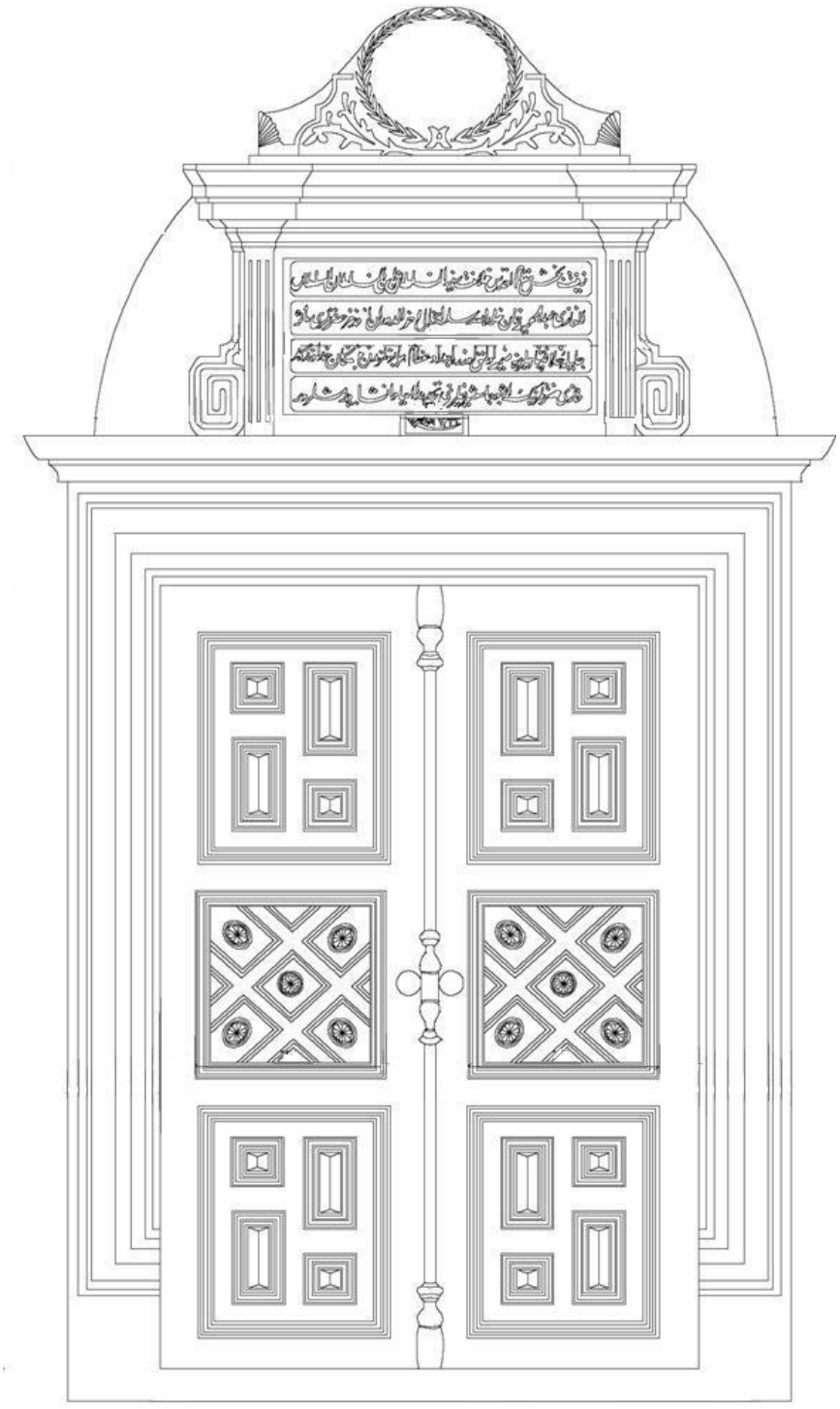

Şekil 14. Bursa Hüdavendigâr İmareti. Kuzeydeki Taçkapı.

Yuvarlak kemerli tonoz ile örtülü geçiş mekanından kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki tabhane mekanlarına ve giriş eyvanına geçilmektedir. Kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki tabhane mekanlarının girişleri dikdörtgen formdadır. Mermer söveler silmelerle hareketlendirilmiştir Atkı taşı da profillidir. Kuzeybatıdaki tabhane mekanının girişi bugün bir ayakkabılıkla kapatılmıştır. Geçiş mekanını örten tonoz, geç döneme özgü kalemişleri ile süslenmiştir.

Yuvarlak kemerli tonoz ile örtülü giriş eyvanından hem avluya hem de birer koridorla kuzeydeki tabhane mekanlarına geçilmektedir. Eyvana ahşap bir mahfil katı eklenmiştir. Mahfile, kuzeydoğudaki tabhane mekanına geçişi sağlayan koridorda yer alan ahşap basamaklarla ulaşılmaktadır. Mahfilin tabanı geç döneme özgü bitkisel örnekli kalemişleri ile hareketlendirilmiştir.

Bir dağılım mekanı olan avlu zemini, ibadet mekanından daha aşağıda kalmakta ve ortasında XIX. yüzyılda inşa edilmiş altıgen formlu bir fıskiyeli havuz bulunmaktadır[188] (Resim 30). Avlu kubbesinin geçişleri pandantiflerle sağlanmıştır. Onaltı kenarlı kasnağın her bir kenarında "S" kıvrımlı birer konsol bulunmaktadır. Pandantiflerin alt kesiminde, üzerinde korint yaprağı bulunan konsollar vardır. Konsolların üzerinde de bitkisel süslemeli birer yastık bulunmaktadır. XIX. yüzyıl yapısı olan mevcut hafif sivri kubbenin tepesinde bir aydınlatma feneri vardır. Fenerin pencereleri yuvarlak kemerlidir. 11 m. çapındaki kubbe, hem imaret hem de medrese katını örtmektedir. Kubbe göbeğinde, eteğinde, geçişlerde, konsolların üzerinde ve duvarların üst kesiminde, bitkisel örnekli kalemişi süslemeler yer almaktadır (Resim 31).

Alt katta avluya açılan eyvanların güneyinde birer, kuzeyinde ikişer tabhane mekanı bulunmaktadır. Güneyde yer alan tabhaneler doğrudan avluya açılmaktadır. Kuzeyde bulunanlardan eyvana bitişik olanlar hem avluya hem de kuzeydeki giriş eyvanına ve kuzeybatı ile kuzeydoğu köşelerdeki tabhanelere açılmaktadırlar. En kuzeydekiler de geçiş mekanına açılmaktadır. Mekanların örtüleri yuvarlak kemerli tonozdur. Bu birimlerin zemini, ibadet mekanında olduğu gibi avlu zemininden daha yüksek tutulmuştur. Hiçbirinde ocak, dolap vb. unsur yoktur (Resim 32). Binanın bugün

[188]**Türkiye'de Vakıf Abideler…**, III, s.130; A. Kuran, **a.g.e.**, s.72; O. Aslanapa, **Yüzyıllar…**, s.22.

mevcut olan alt sıra pencereleri sonradan açılmıştır[189]. Üst sıra pencereleri ise medrese odalarınındır.

Avlu ile ibadet mekanı arasında 60 cm.lik bir kot farkı vardır. Hüdavendigâr İmareti'nde avludan beş basamakla çıkılan ibadet mekanının kuzey kesiminde basamakların iki yanı sivri kemerli pabuçluklarla değerlendirilmiştir (Resim 33). İbadet mekanı dikdörtgen formdadır ve yuvarlak kemerli beşik tonozla örtülüdür. Yapının üst katında, mihrabın üzerinde kubbe ile örtülü küçük bir birim vardır. Bu birimin eyvana bakan bir penceresi bulunmaktadır. Bugün dikdörtgen formdaki bu pencerenin daha önce mazgal formunda olduğu bilinmektedir [190]. İbadet mekanının mihrap nişi dışa taşkın olarak inşa edilmiştir. Yapının içinde günümüze gelebilen yegâne özgün mimari unsur, baklavalı başlıklara sahip köşe sütunceleri ve mukarnaslı kavsarası ile mihraptır. Mihrap 2.50 m. derinlikte ikinci bir eyvanın içindedir. Oldukça geniş boyutlarda tutulmuş taş mihraptaki kalemişi süslemeler yapıyla çağdaş değildir[191]. Mihrabın çevreleyen yazılar ve kalemişi süslemeler H.1322/1904 yılı onarımında yapılmıştır[192].

Eyvan başlangıçlarındaki geometrik geçmeli mermer korkuluklar orijinaldir.

İbadet mekanının güneybatısında bulunan minber ve kuzeydoğusundaki vaaz kürsüsü yenidir.

Hüdavendigâr İmareti, avlu, ibadet mekanı, avluya açılan üç eyvan ve altı tabhane mekanından meydana gelmektedir. Hüdavendigâr İmareti, erken tarihli olmasına rağmen mekan dağılımı yönünden oldukça hareketli bir yapıdır. Yapı, kalın duvarları, ikiz kemerleri, saçakları ve iki katlı oluşuyla Bursa'daki diğer camilerden ayrılmaktadır. Mimarı belli olmayan yapı, 1520, 1563, 1619, 1906 yıllarında ve 1975-1976'da önemli onarımlar geçirmiştir[193]. Yapı en son 2006 yılında **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından onartılmıştır.

---

[189]İ.A. Yüksel, **a.g.m.**, s.163.
[190]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.251, res.352,360,361.
[191]Mihrap hakkında ayrıca bkz. M. Top, **a.g.t.**, s.40-41, Çiz.7.
[192]**Türkiye'de Vakıf Abideler…**, III, s.130.
[193]**Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu** arşivinde, kapsamı belirtilmemekle beraber yapının 1970 yılında restore edildiği, 1987 yılına ait şadırvan projesi olduğu, 1997 yılında kurul kararı ile bakım izni verildiği ve boya-badana yapılıp, kurşunlarının değiştirildiği belirtilmektedir. Yapının 2006 yılında ise restitüsyonu istenmiştir. Restitüsyonda kalemişi, dış cephedeki taşların ve

Hüdavendigâr İmareti-Medresesi'nin giriş cephesinde revaklar, ikiz kemerler ve süslemelerle son derece hareketli bir görünümdedir. Buna karşılık yapının yan ve arka cepheleri, herhangi bir kademelenme olmaksızın dimdik yükselen beden duvarları, az sayıda ve ufak boyutlarda tutulmuş pencereleri ile durağan ve masif bir ifadeye sahiptir (Resim 25-28). Binanın mekanları da, Osmanlı mimarisine ters düşen bir loşluk içindedir. Nitekim zaman içinde, muhtemelen XVII veya XVIII. yüzyılda, bu loşluktan rahatsız olunarak duvarların alt kesimlerinde iri boyutlu dikdörtgen pencereler açılmıştır[194].

Yapının dört eyvanlı plan şeması onu bundan önceki tabhaneli camilerden farklı kılmaktadır (Şekil 11). Hüdavendigâr İmareti'nin ibadet mekanı derin bir eyvan şeklinde düzenlenmiştir. Giriş eyvan şeklindedir ve avlunun iki yanında da birer eyvan daha vardır. Tabhaneli camilerde karşılaştığımız eyvanlar, kapalı avlulu Selçuklu medreselerindeki eyvanların devamcısı gibidir. Eyvanlı olarak inşa edilen tabhaneli camiler erken tarihlidir ve az sayıda inşa edilmişlerdir[195]. Bu türdeki en erken tarihli örnek olan Hüdavendigâr İmareti, iki katlı plan şemasıyla da tabhaneli camiler içinde özel bir yere sahiptir. *Bursa Orhan İmareti*'nde olduğu gibi Hüdavendigâr İmareti'nde de merkezi hacim, **Cacabey Medresesi**[196], **Karatay Medresesi**[197] ve **İnce Minareli Medrese**'nin[198] kubbeli iç avluları karakterindedir[199]. Üzeri açık kubbesi ve şadırvanıyla Hüdavendigâr İmareti bu hususta şüphe bırakmamaktadır. Giriş cephesinin bu farklı düzeni ve revaklarda kullanılan devşirme Bizans parçaları nedeniyle, bazı Batılı araştırmacılar, yapının bir Bizans sarayı olduğunu öne sürmüşlerdir[200].

---

saçakların onarımının yapılması istenmiştir. Minare külahının ise ahşap üzerine kurşun kaplama yapılması uygun görülmüş ve onaylanmıştır.

[194]B. Tanman, "Bursa'da Osmanlı Mimarisi", s.129-130.

[195]*Bursa Yeşil İmaret* ve *Bursa Yıldırım İmareti*'nde Hüdavendigâr İmareti'nde de olduğu gibi avluya açılan iki yan eyvan vardır. *Bursa Ali Paşa İmareti* ve *Bursa Ebu İshak Zaviyesi*'nde ise Hüdavendigâr İmareti'nde de olduğu gibi ibadet mekanı derin bir eyvan şeklindedir ve bir tonoz ile örtülüdür.

[196]O. Aslanapa, **Anadolu'da İlk…**, s.76-77.

[197]A. Kuran, The Mosque…, plan s.77.

[198]E. Diez-O. Aslanapa, **Türk Sanatı**, plan s.76.

[199]O. Aslanapa, **Yüzyıllar…**, s.22.

[200]*A. Gabriel*, caminin Osmanlı mimarisinin ilk yapısı olduğunu iddia etmekte, *E.H. Ayverdi* ise bunu kabul etmemektedir. *Ayverdi*, yapının ünik bir eser olduğunu, daha sonra tekrarlanmadığını bu nedenle bir dönemi yansıtmadığını belirtmektedir. *Gabriel* eserinde *Wilde* ve *Texier*'i karşılaştırmakta ve *Wilde*'ın hatalarını göstermektedir. *Gabriel*, mihrabın yeni *Ayverdi* ise eski olduğunu ileri sürmektedir. *Gabriel*, **a.g.e.**, s.39'da *Texier*'nin Osmanlı mimarisi hakkındaki yanlış saptamaları çürütmekte, Hüdavendigâr İmareti'nin eski bir kilise veya Bizans sarayı olmadığını, cami olarak yapıldığını, mimarının da Rum ya

Plan şeması dışında yapının örtü unsurları da ilginçtir. Avlu büyük bir kubbe ile son cemaat yeri dışındaki diğer mekanların tamamı ise birer tonoz ile örtülmüştür. Erken dönem Osmanlı mimarisinde en çok tercih edilen örtü unsuru kubbeydi. Hüdavendigâr İmareti'nde ikinci bir katın söz konusu olması, tonoz kullanımını gerektirmiştir. Yapıda sadece avluda kubbe kullanılmıştır. Avlu kubbesi iki kat yüksekliğindedir.

Kubbeden başka yapının çatı örtüsü üç parçadan oluşmaktadır. Birinci cepheye paralel yüksek seviyedeki çatı, duvarların yüksek tutulmasıyla meydana gelen kaideye oturmaktadır. Bu çatıda yalnız üst revakın orta kubbesi kısmen dışa taşmaktadır. İkinci çatı yan hücreleri örterken üçüncü çatı ibadet mekanını örtmektedir. Mihrap hücresinin çatısı bu çatıya monte edilmiştir. Çatı, onarımlardan birinde kurşun kaplanmıştır[201]. Türk mimarlık tarihinde kurşun örtünün XVI. yüzyıl başında kullanılmaya başlanmış olduğu görülür. *S. Çetintaş*, çatının kalın kiremitlerle kaplı olduğunu ve odalardaki ocakların bacalarının da sırasıyla damda dizili bulunması gerektiğini söylemektedir. *Çetintaş*, çizdiği kesitlerde bu unsurları göstermiştir. Araştırmacı, ayrıca bu bacaların sonraki onarımlarda kapatıldığını ve çatının sıvanıp kurşun döşenmiş olduğunu gördüğünü söylemektedir[202]. Kurşunlar en son 2006 yılındaki restorasyonda yenilenmiştir. Yapıda, tabhane mekanlarının çatı örtüsünün, *N.T. Dostoğlu*'nun yayınladığı eski fotoğraflardan yola çıkarak kiremit kaplanmış olduğunu söyleyebiliriz. Avlu kubbesi ise kurşun kaplıdır. Aynı resimde aydınlatma fenerinin de yıkık olduğunu görülmektedir[203]. Avlu kubbesinin ilk inşa edildiğinde kurşunla kaplandığı ya da sadece sıvanıp bırakılabilmiş olabileceği ihtimalini de göz ardı etmememiz gerekir. Ne yazık ki bu durum hakkında elimizde herhangi bir veri yoktur. Bugün görülen kalkan duvarı çatı onarımı sırasında yapılmıştır.

Hüdavendigâr İmareti'nde dikkat çekici bir unsur da avlu kubbesinin kasnağında ve beden duvarlarının üst kesimindeki saçaklardır. Saçaklar kuzey ve güney cephelerde küçük kemerleme dizilerinden, doğu ve batı cephelerinde ise daha geniş kemerleme

---

da Frenk olmadığını belirtmektedir. Aynı fikirde olan *Ayverdi*'de, yapının bazı kısımlarında bir Frenk'in çalışmış olmasını muhtemel görmektedir Bkz. E.H. Ayverdi, "Bursa Orhangazi Camii…, s.72.

[201] E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.226.

[202] S. Çetintaş, **a.g.e.**, C.II, s.3.

[203] N.T. Dostoğlu, **a.g.e.**, s.65,67,69,71,73.

dizilerinden oluşmaktadır (Resim 25-28). Saçaklardaki kemerler, orijinalde sivriyken sonradan yapılan kalın sıva tabakaları yüzünden formlarında bozulmalar meydana gelmiştir[204]. Bu saçak formu, Avrupa'daki Roman ve Gotik yapılarda sıklıkla kullanılan bir formdur. **Milano**'da **S. Ambrogio Katedrali**, **İtalya**'da **Como'da S. Abbondino Kilisesi** ve **Köln**'de **Apostles Kilisesi** gibi birçok yapıda benzer saçak örnekleri görülmektedir[205]. Bu saçak örneği daha sonra inşa edilen yapılarda pek tercih edilmemiştir. Edirne'de *Çelebi Sultan Mehmet*'in kızı *Ayşe Hatun* tarafından yaptırılmış olan **Ayşe Kadın Camii**'ndeki[206] kemercikler formundaki saçak ise, sade duvar yüzeyi üzerine hafif çıkıntılı bir friz şeklindedir[207]. **İznik Mahmut Çelebi Camii** (1442-43) kuzey cephesi[208], **Bursa Mustafa Kemal Paşa Lala Şahin Paşa Türbesi**'nin (XIV. yüzyıl) cephesindeki kemerlemeler de[209] bu etkileşimi gösteren örnekler arasında sayılabilir. 2006 yılındaki restorasyon sırasında, kubbe kasnağındaki saçakların üzerindeki sıva tabakalarının kaldırılması, saçakların daha iyi görülebilmesini sağlamıştır. Restorasyon sırasında saçakları birebir inceleme fırsatı bulamasak da onarım sırasında çekilmiş ve bir web sayfasında yayınlanmış fotoğraflardan görebildiğimiz kadarıyla, kubbedekilerin hemen hemen hepsi yuvarlak kemer formundadır[210]. Bu, saçakların ilk inşa edildiğinde de yuvarlak kemerli olduğunun kesin kanıtı değildir. Çünkü yapı farklı dönemlerde onarımlar görmüştür.

Yapının alt ve üst sıra pencereleri düz atkı taşlıdır (Resim 25-28). Tabhane mekanlarında yer alan pencereler, *Ayverdi*'nin yayınladığı eski bir fotoğrafta da görüldüğü gibi mevcuttur[211]. Aynı fotoğraftan anlaşıldığı gibi bugün görülen doğu ve batıdaki kapılar o dönemde yoktur. Bu kapılar, olasılıkla H.1322/1904 yılındaki onarımda açılmış olmalıdır (Resim 27-28). *S. Çetintaş* yapının dört büyük penceresinin sonradan açıldığını, doğu ve batıdaki kapıların yerinde daha önceleri birer ocağın

[204]S. Çetintaş, **a.g.e.**, C.II, s.7.
[205]M. Binan, **Türk Saçak ve Kornişleri**, İstanbul, 1952, s.72.
[206]Cami hakkında daha fazla bilgi için bkz. S. Bayrakal, **Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler**, s.61-66, Res.44-47.
[207]M. Binan, **a.g.e.**, s.72, Res.65.
[208]Y. Ötüken-A. Durukan vd, **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, IV, Ankara, 1986, s.235-239.
[209]**Ay.es.**, Res.291-92.
[210]Web sayfasındaki fotoğraf için bkz., http://www.pbase.com/dosseman/image/38757479 (31.01.2010).
[211]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.248, Res.352.

bulunduğunu belirtmekte ve yayınladığı planda bu ocakları göstermektedir[212]. Alt sıra pencereleri *Texier*'in planında gösterildiğine göre 1833'ten evvelki tamirlerden birinde açılmış olmalıdır. Yan cephelere açılan kapıların, *Texier*'de görülmediği halde *Dr. Wilde*'nin planında mevcut oluşuna bakılırsa, 1832 ile 1909 arasında ve pek kuvvetli bir ihtimalle 1904 tamirinde yapılmış olabilir. *Çetintaş* ise ocakların yıktırılarak kapıya çevrilmiş olduğunu iddia etmektedir[213]. Mihrabın üzerinde yer alan pencere, eski fotoğrafında da görüldüğü gibi mazgal şeklinde küçük bir açıklıkken, sonradan büyütülmüştür[214]. Bu şekilde ibadet mekanında daha ferah bir ortam oluşmuştur. Yakın tarihli onarımlarda, imaret ile medrese arasında görsel bağlantı sağlayan ve üst katın bir tür kapalı avlulu medrese olarak yorumlanmasını gerektiren orta avlu kubbesindeki pencereler örülmüş, böylece yapının en önemli mimari unsurlarından biri yok edilmiştir[215]. Bu pencereler yapı içindeki loşluğu gidermek için yapılmış olmalıdır. Çünkü yukarıdaki medrese hücrelerinin imaret ile bir ilişkisi olmaması gerekir.

Kuzeydeki giriş açıklığı yapıyla çağdaş değildir (Resim 29). Üzerindeki kitabeye göre 1904 yılında yapılmıştır. Kapı söveleri yenidir ve pek fazla özelliği yoktur. Giriş bölümünden kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki tabhane mekanlarına girilmektedir. Buradan ayrıca merdivenlerle üst kata çıkış sağlanmaktadır. Geçiş mekanı olarak adlandırılabilecek bu birimden[216] sonra küçük bir giriş eyvanına geçilmektedir. Tonozla örtülü mekandan hem avluya hem de iki yanındaki tabhane mekanlarına geçiş vardır[217]. Ortadaki avluyla dört eyvanlı bir şema karşımıza çıkmaktadır. Bu da bize kapalı avlulu Anadolu Selçuklu medreselerini hatırlatmaktadır. Avlunun iki yanındaki yan eyvanlar tabhaneli camilerde çok yaygın değildir. Bu uygulama, Hüdavendigâr İmareti'nden

[212]S. Çetintaş, **a.g.e.**, C.II, levha 3,8.
[213]**Ay.es.**, s.3.
[214]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.248, Res.352-55.
[215]B. Tanman, "Bursa'da Osmanlı Mimarisi", **Bursa**, İstanbul, 1996, s.130; S. Çetintaş, **a.g.e.**, C.II, s.5.
[216]*Bursa*'daki *Hüdavendigâr*, *Yıldırım* ve *Yeşil* imaretlerinde karşılaştığımız bu dağılım ya da giriş mekanlarının varlığını şöyle açıklayabiliriz: Eyvanların yanına tabhaneler yerleştirilmek istenince ve sayısı da fazla olunca kuzeye doğru bir taşma olacaktır. Hem eyvanı hem de tabhaneleri bir arada inşa etmek isteyen kişi aradaki boşluğu bir giriş, dağılım mekanı olarak düzenlemek durumunda kalmış olabilir.
[217]Yapı içinde hem orta avludan ulaşılan hem de bir koridorla ulaşılan tabhane mekanı olan camiler: *Bursa*'da *Orhan, I. Bayezid, Muradiye* ve *Yeşil* imaretleri; *Selanik Alaca İmaret*, *İstanbul Mahmud Paşa İmareti.*

başka, *Bursa*'daki *Yıldırım İmareti* ve *Yeşil İmaret* ile *Edirne*'deki *Yıldırım İmareti*'nde karşımıza çıkmaktadır (Pafta 1).

Eyvanların kuzeyindeki, avluya açılan tabhane mekanlarının bugünkü girişleri daha önceleri birer pencere olmalıydı. Yapı camiye dönüştürüldükten sonra bugünkü garip şekilleri almış olmalılar. *S. Çetintaş* planında eski kapı ve pencereleri göstermiştir[218]. *Çetintaş*, "geçitlerle ulaşılan tabhane mekanlarını eskiden ocaklı ve konforlu kadı veya müderris yahut şeyh odaları olduklarını, bu odalardaki muhteşem ocaklar, ki bu ocaklara ait herhangi bir fotoğraf ya da kanıt göstermediği halde, yıktırılarak dışarıya birer kapı açıldığını böylece birimlerin kuruluşundaki şahsiyet ve fonksiyonlarını tamamıyla kaybettiklerini" iddia etmektedir. *Çetintaş,* ibadet mekanına bitişik tabhane mekanlarındaki ocakları aramış ama bulamamış, bunun üzerine sıvalar arasında sondaj yapılmasını önermiştir. Girişin iki yanında, pencereleri ve ocakları olmayan ve birer koridorla ulaşılan tabhane mekanlarının kadı odaları veya mahkeme salonları için birer giriş veya bekleme yerleri olduğunu söylemektedir[219]. *E.H. Ayverdi* ise, giriş eyvanının iki yanında yer alan mekanların, mahzen olarak kullanıldığı belirtmektedir[220]. Bizce giriş eyvanına açılan ve üzerleri birer beşik tonoz ile örtülü bu mekanlar da birer tabhane mekanıdır. Bu tabhane mekanlarının, biri yanlara diğeri son cemaat yerine açılan dar mazgal pencereleri vardır.

S. Çetintaş kitabı için araştırma yaptığı sırada, çevre sakinlerinden yapı hakkında bazı bilgiler elde etmiştir. Bu kişilerden, "*ibadet mekanında daha önceleri kalın meşe ağacından gergilerin olduğunu, bu gergilerin kaldırılmasının düşünüldüğünü ve bir komisyon kararıyla kesildiklerini*" öğrenmiştir. Ayrıca *Çetintaş*, kesilen ahşapların kapı ve minberde kullanıldığını söylemektedir. Bugün olmayan bu gergiler, araştırmacının çizdiği kesitlerde görülmektedir[221]. *E.H. Ayverdi* ise ibadet mekanındaki gergileri gösteren fotoğrafı, kitabında yayınlamıştır[222].

---

[218]S. Çetintaş, **a.g.e.**, C.II, s.4, levha 2-3.
[219]**Ay.yer.**
[220]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.250.
[221]S. Çetintaş, **a.y.yer.**
[222]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.249, Res.356.

Yapıda bazı aksayan yönlerin bulunması, bu planının bir daha tekrarlanmamasına neden olmuştur. İmaretin içi, orta avludaki aydınlatma feneri ile kısmen de olsa aydınlanmasına rağmen, kasvetini korumaktadır. Yüksek duvarları ve bu duvarlara göre oranları küçük kalan pencereleri yapının kasvetini kıramamış, sonradan alt sıralara pencereler açılsa da yapının loşluğu giderilememiştir.

Yapıdaki tartışmalı bir diğer konu da, mihrap çıkıntısının farklı zamanlarda yapılan rölövelerinde değişik boyutlar göstermesidir. Örneğin *C. Texier*'in rölövesi[223] genelde hatalarla yüklüdür ve mihrabı mevcut durumdan 1.50 m. daha derin göstermektedir. Mihrap nişi iç içe iki niş içerisinde olmasına rağmen *Texier* bunu planında tek niş şeklinde göstermiştir. *Gabriel* ve *Ayverdi*'nin planı ise bugünkü mevcut durumu göstermektedir[224].

Zemin kattaki odalardan kuzeydekilerin iç kapıları sonradan açılmıştır. Alt ve üst kattaki kapı ve pencere sövelerinin hepsi mermerdendir. *S. Çetintaş*[225] gibi bazı araştırmacılar bu parçaların Bizans yapısından toplanmış olduklarını söylemektedirler. Bu kadar çok sayıda aynı boyutları yineleyen yapı elemanının toplanıp bir yapıda kullanılması akla pek yatkın görünmemektedir. Bu mimari parçaların devşirme olmasından çok Hüdavendigâr İmareti için özel olarak yapıldığını, bununda sanatçıyla ilgili olduğu düşüncesindeyiz. Bu taşlara bilimsel bir analiz yapamasak ta, Türk ustalarla beraber Bizanslı bir taş ustasının da bu şantiyede çalıştığı ihtimali aklımıza gelmektedir.

Hüdavendigâr İmareti'nin minaresi tabhaneli camilerin çoğunda görüldüğü gibi beden duvarları üzerinde yükselmektedir. *Bursa Orhan İmareti* (Resim 181), **İznik Yeşil Cami** (1378-91), *Edirne Muradiye İmareti* (Resim 209-210) ve **Balat İlyas Bey Camii** (1440)[226] minareleri de beden duvarları üzerinde yükselmektedir. Onarım gören minarede, ne ölçüde orijinal örgüye bağlı kalındığı bilinmemektedir. Minare ahşap bir alt kısımla başlamaktadır. Kagir gövde çatı seviyesinden biraz aşağıya oturmaktadır.

[223]C. Texier, **Küçük Asya**, s.217-221.
[224]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.243, Res.347.
[225]S. Çetintaş, **a.g.e.**, C.II, s.7.
[226]Minareler için bkz. Ş. Özgür, **Tire Minareleri**, (Dokuz Eylül Ü. Sosyal Bil. Enst., İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1988, s.135.

Tuğla gövde üzerindeki zincir, meander ve zikzak motifleri minare gövdesini halkalar halinde sarmaktadır. Çift bilezikle başlayan şerefe, mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Petekte ise balıksırtı ve düşey süslemeler vardır (Resim 25,27; Şekil 18). Külah önceleri sivri iken 1322/1904 onarımından önce taşa çevrilmiş, 1963 yılındaki onarımda ise küçük bir kubbe şeklinde yapılmıştır[227]. *S. Çetintaş*, minarenin orijinal olduğunu, sadece petek ve külahın yıkıldığını ve petek kısmının 1904'teki tamirde bugünkü şekle sokulmuş olduğunu belirtmektedir. *S. Çetintaş*, binanın sağ tarafında çatıya giren ikinci bir minare izini aramış fakat bulamamış, bu nedenle binayı tek minareli kabul etmiştir[228]. *D. Kuban*'da minarenin yapıya XIX. yüzyılda eklendiğini belirtmektedir[229].

Erken Osmanlı sanatında çevredeki üsluplardan etkileşim açısından dikkat çekici mimari öğelerden biri, *Bursa Orhan İmareti*'nin son cemaat yeri revakının doğu ve batıya açılan ikiz kemerleridir (Resim 181). Bu öğe Hüdavendigâr İmareti kuzey cephesinde daha muhteşem olarak görülmektedir. XIV. yüzyıldan itibaren Balkanlar'da hızla ilerleyen, özellikle *I. Murad* döneminde Rumeli'de fetihler yapan Osmanlı'nın bu yörelerdeki mimariden etkilenmemesi olanaksız gibi görünmektedir[230]. Örneğin **Arta Parigoritissa Kilisesi** (1283-96)[231] ile **Daphi Manastır Kilisesi**'nin (XI. yüzyılın 4. çeyreği)[232] cephelerine bakıldığında bu etkileşim rahatlıkla algılanabilmektedir. Öte yandan aynı tür ikiz kemerler Memluk mimarisinde yaygın olarak kullanılmıştır. Özellikle **Şam Emeviye Camii**'nde Memluk döneminde (1340) yenilenen güneydoğu minaresinin ikiz pencereleri bu uygulamaya verilecek en önemli örneklerden biridir[233].

Hüdavendigâr İmareti'nde taş, taş-tuğla ve kalemişi ile meydana getirilmiş süslemeler vardır.

Yapıda taş süslemeler, dışta son cemaat yeri korkuluklarında, içeride ise üç eyvanın başlarında görülmektedir. Beyaz mermerden şebeke olarak uygulanan

---

[227]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.252. *Dostoğlu*'nun yayınladığı eski bir resminde minarenin peteği kubbemsi bir örtüyle kapatılmıştır ve petek yamuktur. Bir başka resimde ise petek, kurşun kaplama konik bir külah ile örtülüdür.
[228]S. Çetintaş, **a.g.e.**, C.II, s.6.
[229]D. Kuban, **a.g.e.**, s.88.
[230]M.B. Tanman, "Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Memluk Etkileri", **Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı "Uluslarüstü Bir Miras", 25/26/27 Kasım 1999**, İstanbul, s.85.
[231]C. Mango, **Byzantine Architecture**, New York, 1976, s.148.
[232]**Ay.es.**, s.127.
[233]M.B. Tanman, **a.g.m.**, s.87.

süslemeler, eşkenar dörtgenlerin altı köşeli yıldızlar meydana getirdiği sonsuzluk prensibindedir. Bunların bir kısmı orijinal, bir kısmı ise tamir sırasında yapılanlardır. İçerdeki şebekelerle dışarıdakiler aynı karakterdedir, fakat dolu kısımları daha fazladır[234] (Şekil 15-16). Bu şebekelerin biraz daha farklı formlarını **Balıkesir Zağnos Paşa Camii** ahşap kapısında[235], **Ürgüp Damsa Köyü Taşkın Paşa Camii** minberinde[236], **Konya Alaeddin Camii**[237], ahşap minber şebekesinde görmek mümkündür. Üst kat revakındakiler ise devşirme ya da yukarıda da söylediğimiz gibi şantiyede çalışan yabancı bir sanatçının yorumu olabilir. Kafes oyma tekniği *Hüdavendigâr* döneminden itibaren görülmeye başlayan bir tekniktir. *II. Murad* dönemine kadar bu teknik daha çok, son cemaat ya da giriş revağındaki açıklıkları kapatan şebekelerde uygulanmıştır[238]. Kat silmeleri ile kemer üzengilerinden dolaşan bütün mermer silmeler Bizans süsleme karakterini yansıtmaktadır. Sütunlar ve başlıklar ise devşirmedir. **Mustafa Kemal Paşa Lala Şahin Paşa Türbesi** (Vakfiye 1348) kemer yastığındaki süsleme[239] Hüdavendigâr İmareti'nin kemer yastıklarındakiler ile aynıdır (Şekil 17).

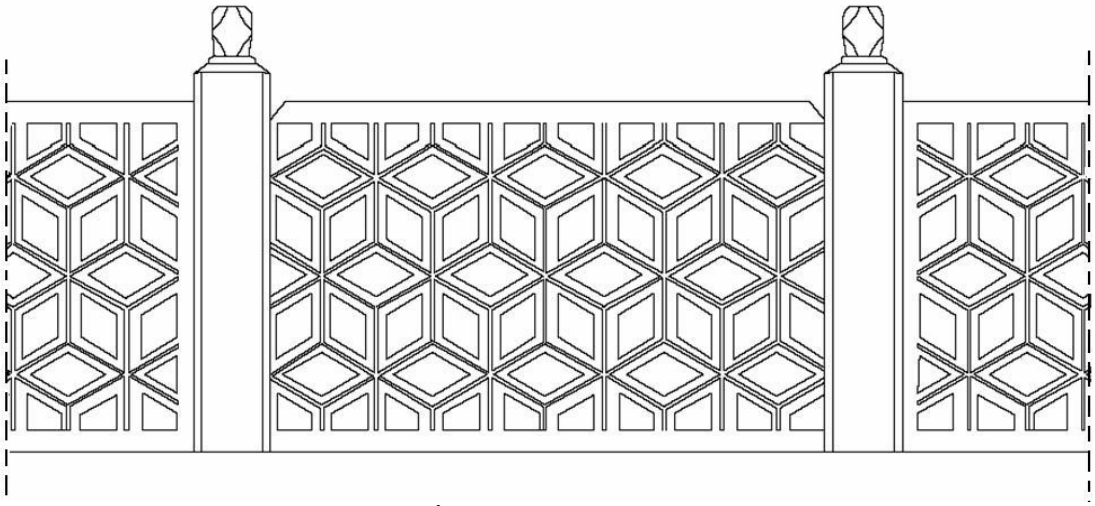

Şekil 15. Bursa Hüdavendigâr İmareti. Son Cemaat Yeri. Mermer Korkuluklar.

[234] Yapıdaki süslemeler için ayrıca bkz. A. Bilsel, **Bursa Dini Mimari Yapılarında Görülen Taş-Tuğla-Kalemişi-Ahşap-Çini ve Maden Süsleme Çeşitlerinin İncelenmesi Fotoğraflarla Belgelenmesi**, (Uludağ Ü. Sos. Bil. Enst. Resim-İş Eğitimi Bölümü Grafik Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1995, s.4.
[235] Y. Demiriz, **İslam Sanatında Geometrik Süsleme**, İstanbul, 2000, s.42
[236] Y. Demiriz, **Osmanlı Mimarisinde Süsleme**, s.64.
[237] Y. Demiriz, **İslam …**, s.23.
[238] Y. Özbek, **a.g.e.**, s.514.
[239] **Ay.es.**, s.47.

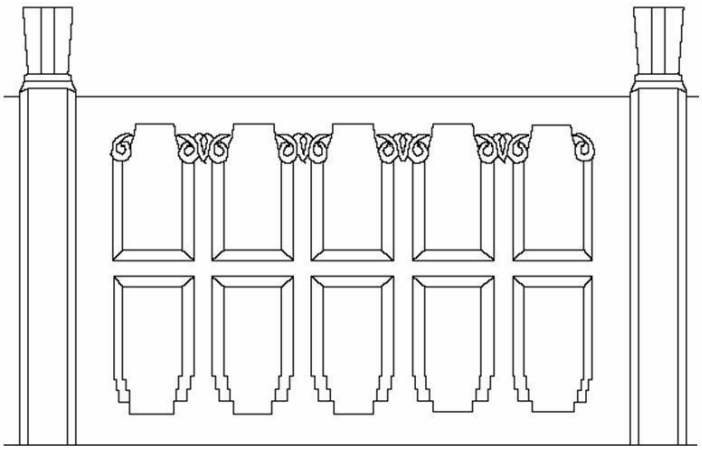

Şekil 16. Bursa Hüdavendigâr İmareti. Medrese Revaklarının Mermer Korkuluklar.

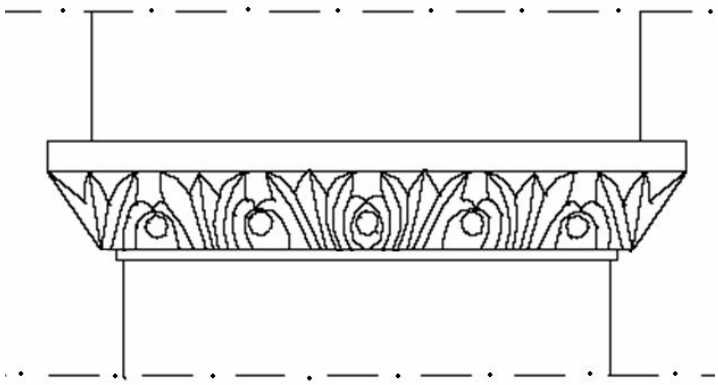

Şekil 17. Bursa Hüdavendigâr İmareti. Kemer Yastıklarındaki Süslemelerden.

Üst kattaki revakın yan cephelerinde *Bursa Orhan İmareti*'nde de olduğu ikiz kemerler yer almaktadır. İkiz kemerlerin alınlıklarında taş ve tuğla ile iç içe geçmiş altıgenler oluşturulmuştur. Altıgenleri altı kollu yıldız ve eşkenar dörtgenler meydana getirmektedir. Benzer süslemeleri *Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi*'nde (Resim 86-87), **Bursa Yıldırım Darüşşifası**'nda duvardaki panoda[240], **Bursa Yıldırım Medresesi** tuğla alınlıkta[241], **Akşehir Ulu Cami** çini mihrap kavsarasında[242] görmek mümkündür. Üst kat revağının ortasındaki kemerin alınlığında siyah-beyaz mermerden, iki renkli almaşık sistemle üçgenlerden oluşan bir süsleme meydana getirilmiştir. Ancak bu

[240]Y. Demiriz, **Osmanlı …** , s.447, Res.440.
[241]Y. Demiriz, **a.g.e.**, Res. 428; Y.Demiralp, **a.g.e.**, s.43, şekil 14.
[242]Y.Demiralp, **a.g.e.**, şekil 7.

dekoratif süslemenin cephenin bütünü içindeki oranının çok küçük olduğu açıktır[243]. *Çetintaş*, "üst kat revakının ortasında ayrıca doğu ve batıdaki kemerlerdeki geometrik süslemelerin taş ve tuğla ile değil, harçla ve mala ile işlenmiş olduğunu, gerek *Bursa Orhan İmareti*'nde gerekse **Yıldırım Darüşşifası**'nda bulabildiği numunelerden yola çıkarak bu harcın içine gömülerek mozayikvari işlenmiş sırlı veya sırsız kırmızı tuğlalarla rekabet edecek metanette hala yaşamakta olduğunu" belirtmektedir. *Çetintaş*, sırlı veya sırsız tuğlaya rastlamadığından süsleme yüzeyinin yalnız harçla meydana getirilmiş olduğunu iddia etmektedir[244]. *Bursa Orhan İmareti*'nde de bu çelişkiyi görmüş ve süslemelerin boyayla tuğla görünümü verilmiş unsurlarla yapılmış olabileceğini belirtmiştik. Ancak *Bursa Orhan İmareti*'nde rahatlıkla görülen bu uygulamayı Hüdavendigâr İmareti'nde göremedik. Buradaki tuğlalar orijinal görünmektedir. Süslemeler hakkında daha sağlıklı bilgiler verebilmek için bir bilimsel malzeme analizi yapılması gerekmektedir. Taş ve tuğla ile yapılmış geometrik örnekli süslemeleri *Bursa Muradiye İmareti*'nin son cemaat yerinde görebiliriz. Kemer alınlıklarının her birinde farklı bir süsleme vardır. Süsleme kompozisyonları, altıgen, sekizgen, dört kollu yıldız, zikzak, balıksırtı, üçgen şekilli tuğla noktalı, baklava, onikigen ve kare formlarından meydana gelmektedir.

Minare gövdesinde normal tuğla örgüsünün arasında yer yer zikzak, meander, rozet şekilli tuğlalarla işlenmiştir (Şekil 18).

Yapının tamamının saçak hattı küçük sağır kemerlerle hareketlendirilmiştir. Kemerlerin çoğu yuvarlak kemer şeklinde olmasına rağmen, sivri kemer şeklinde olanlar da vardır (Resim 25-28).

Hüdavendigâr İmareti'nde yapıyla çağdaş kalemişi yoktur. Son cemaat yeri kubbelerinde, giriş eyvanının üzerine yerleştirilmiş mahfilin tabanında, avlu kubbesinde, eyvanlarda, ibadet mekanında, pencere üzerlerinde ve mihrapta geç döneme özgü, Barok karakterli kalemişi süslemeler bulunmaktadır.

[243]D. Kuban, **a.g.e.**, s.88'de bu süslemelerin Rum ustalar tarafından yapılmış olduğunu belirtmektedir.
[244]S. Çetintaş, **a.g.e.**, C.II, s.7, levha 9.

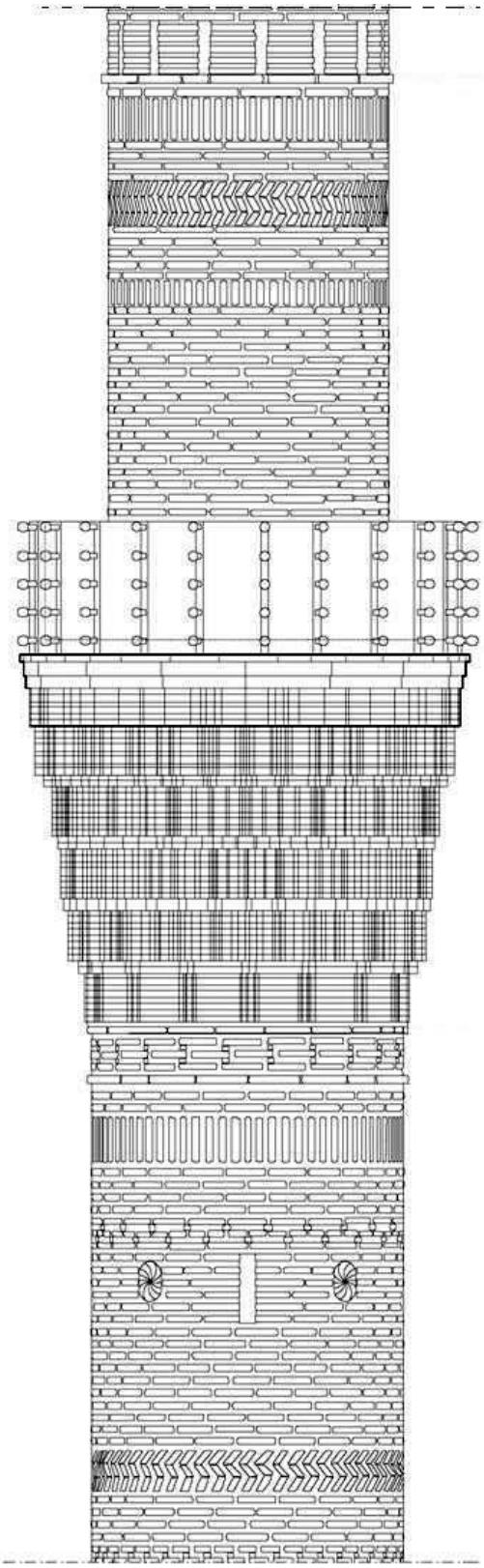

Şekil 18. Bursa Hüdavendigâr İmareti. Minareden Detay (*VGM. Arşivi*'nden işlenerek).

Son cemaat yeri kubbelerinin göbeği, dilimli dairesel bir madalyonla bezenmiştir. Madalyonun içerisi palmet, rumi ve kıvrık dallarla dolgulandırılmıştır. Kubbe eteğinin dört yönünde ise basit eşkenar dörtgenlerden oluşan süslemeler vardır. Süslemelerde kahverengi, siyah, beyaz ve yeşil renkler kullanılmıştır. Kemer karınlarında da kubbe göbeğindeki süslemeler karakterinde palmet, rumi ve kıvrık dallardan meydana gelen kartuşlar bulunmaktadır. Bu süslemelerde de aynı renkler kullanılmıştır (Şekil 19).

Şekil 19. Bursa Hüdavendigâr İmareti. Son Cemaat Yerinin Ortadaki Kubbenin Göbeğindeki Kalemişi Süsleme.

Giriş eyvanının üzerinde yer alan mahfilin tabanında, göbekte palmet, rumi, kıvrık dal ve yapraklardan gelişen bitkisel bir madalyon bulunmaktadır. Köşelerde ise göbekteki süslemeden gelişen örnekler saadet düğümleri ile birbirlerine bağlanmaktadır. Süslemelerde kırmızı, mavi, hardal yeşili, kahverengi ve krem tonları hakimdir.

Avlunun kubbe göbeğine, girift şekilde birbiri içine geçmiş palmet, rumi ve kıvrık dallardan meydana gelen bir kompozisyon uygulanmıştır. Zemin mavi, süslemeler ise kahverengidir. Kasnaktaki bordürde, uçları yuvarlatılmış, uzun enine dikdörtgen kartuşlar bulunmaktadır. Kartuşlar birbirlerine girift dallarla bağlanmıştır. Kartuşların içerisinde palmet, rumi ve kıvrık dallardan oluşan süslemeler vardır. Süslemelerde kahverengi, beyaz ve mavi kullanılmıştır. Pandantiflerin altındaki konsolların üzerleri, ters şekilde yerleştirilmiş palmet, rumi ve kıvrık dallardan oluşan bir süsleme ile hareketlendirilmiştir (Resim 31). Avlu duvarlarının üst kesimindeki

enlice bordür ibadet mekanında da devam etmektedir. Kahverengi zemin üzerinde enine dikdörtgen kartuşlar ve bitkisel örnekli süslemeler mavi, kırmızı, yeşil, kahverengi renklerle meydana getirilmiştir. Aynı bordür ibadet mekanının tonozunun eteklerinde de devam etmektedir. Tonozun ortasında eşkenar dörtgen formundaki süsleme palmet, rumi ve kıvrık dallarla oluşturulmuştur. Süslemede kahverengi, siyah, yeşil ve mavi renkler hakimdir. Avluya açılan doğu ve batıdaki eyvanların tonozlarındaki süslemeler de aynı karakterdedir. Bu eyvanların güney duvarlarına birer mihrap resmedilmiştir (Şekil 20-21). Mihrap tepeliği palmet ve rumilerle taçlandırılmıştır. Kavsarada iki yana çekilmiş perde motifi uygulanmıştır. Ortadan bir kandil sarkmaktadır. Çerçeve bitkisel örneklerle dolgulandırılmıştır. Yeşil, kahverengi, mavi, beyaz ve kırmızı renkler kullanılmıştır.

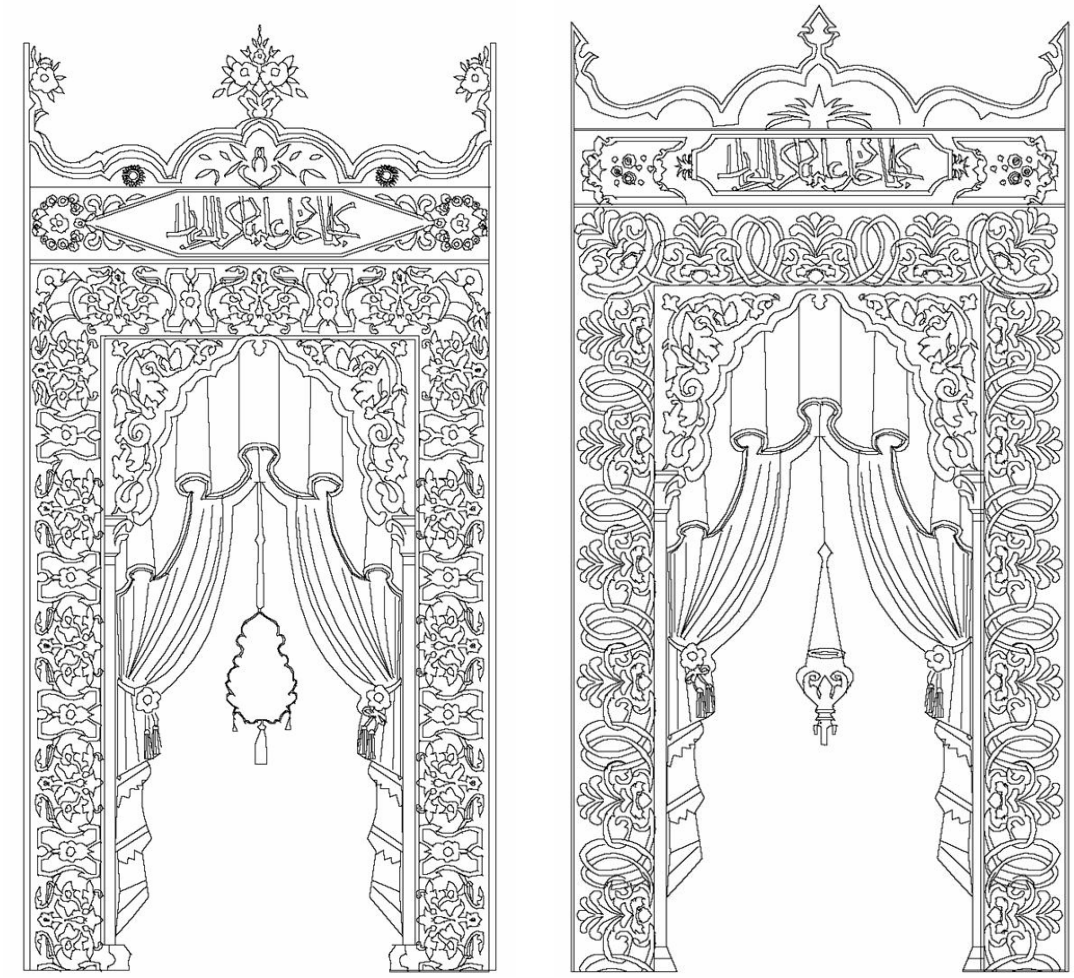

Şekil 20-21. Bursa Hüdavendigâr İmareti. Batı ve Doğu Eyvanlarında Yer Alan Kalemişi Mihrap Süslemeleri.

Yapıdaki tüm pencereler palmet, rumi, kenger yaprağı ve kıvrım dallardan oluşan birer bitkisel süsleme ile taçlandırılmıştır (Resim 33).

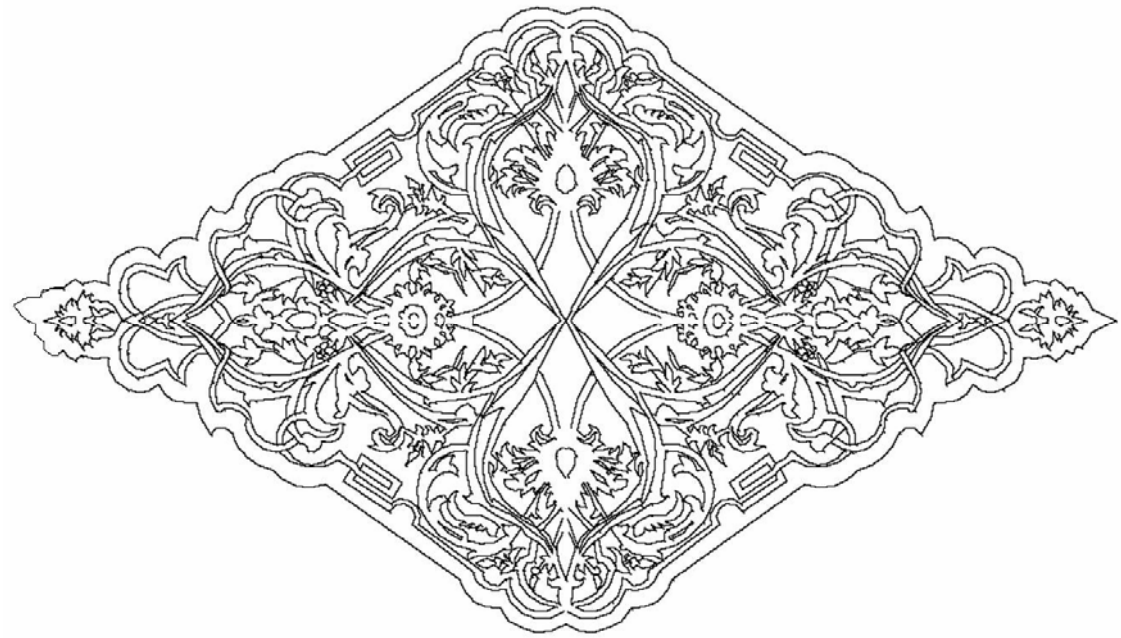

Şekil 22. Bursa Hüdavendigâr İmareti. Mihrap Eyvanının Tonozunda Yer Alan Kalemişi Süsleme.

Derin bir niş içerisine yerleştirilen mihrap, dikdörtgen kesitlidir[245]. Mukarnaslı bir kavsara ile örtülüdür. Köşe sütuncelerinin başlıkları ve altlıkları baklava formundadır. Mihraba ait eski bir resimde, mihrabın şimdiki gibi eyvan boyunca yükselmediği, daha alçak olduğu görülmektedir. Orijinalde sade bir kuruluş gösteren mihrap, XIX. yüzyılda altın yaldız ve çeşitli geç dönem süslemeleriyle kimlik değiştirmiştir. Şimdiki mihrap kavsarasının üzerinde yer alan ayet panosu ve kalemişi süslemeler 1322/1904 onarımında yapılmıştır[246].

[245]*Gabriel* mihrabın yeni yapıldığını *Ayverdi* ise bu görüşü, aynı devirdeki *Şehadet* ve *Bursa Orhan, Ankara Ahi Elvan, Genbemüz* köyünde *Samsa Çavuş, İznik Orhan Gazi* camilerinin mihraplarını örnek vererek çürütmeye çalışmıştır Bkz. E.H. Ayverdi, "Bursa Orhan Gazi Camii…, s.74. *Çetintaş* yerli halktan mihrabın bugünkü şeklinin yeni olduğunu eski mihrabın daha derin olduğunu son tamirlerde bunun geriye çekilerek yeniden yapılmış olduğunu öğrenmiştir. *Texier*'nin planında da mihrabın kare planlı olduğunu göstererek, bugünkü mihrabın değersiz olduğunu imamın önüne rastlayan düzlükten duvarı delip arkasındaki orijinal mihrabın aranmasını bulunacak mihrabın bugünkünden daha sade ve kıymetli olacağını bildirmektedir. S. Çetintaş, **a.g.e.**, C.II, s.4.
[246]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, s.257; M. Top, **a.g.t.**, s.40-41.

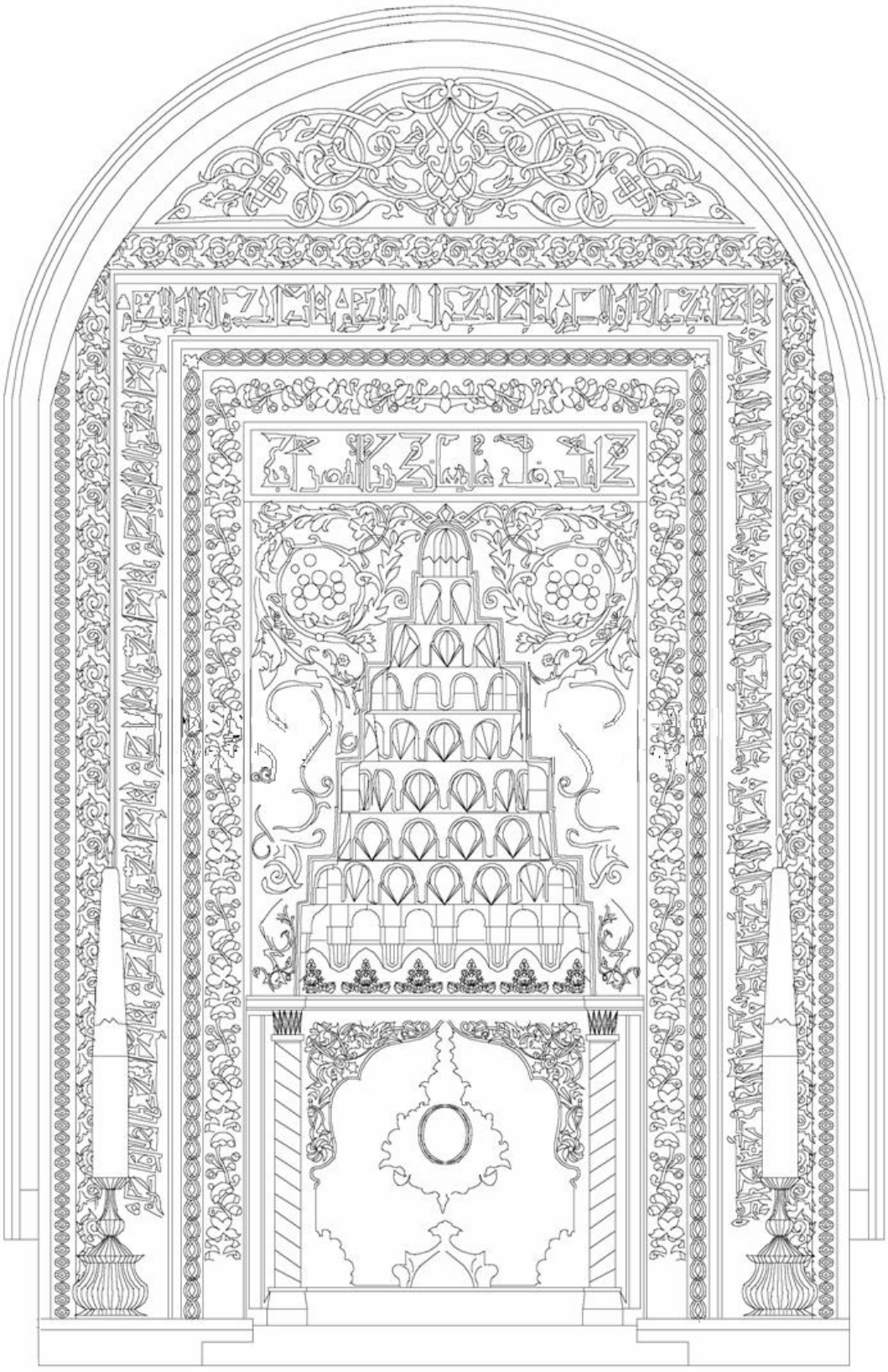

Şekil 23. Bursa Hüdavendigâr İmareti. Mihrap.

Mihrabın içinde yer aldığı nişinin üzerinde bitkisel örnekli bir kartuş bulunmaktadır. Yarım daire formlu mihrap tepeliği palmet, rumi ve kıvrım dallardan meydana gelmektedir. Kavsaranın köşeliklerindeki bitkisel süslemeler farklı renkte realist çiçeklerden meydana gelmektedir. Çiçek buketlerinin etrafı kıvrım dallarla çevrelenmiştir. Mihrap ana nişi içerisinde de palmet, rumi ve kıvrık dallardan meydana gelen süslemeler vardır. Çerçevede yazı, realist çiçekler, palmet ve rumilerden meydana gelen bordürler vardır. Süslemelerde kahverengi, kırmızı, yeşil, krem, beyaz ve altın yaldız kullanılmıştır[247] (Resim 33; Şekil 22-23).

Tarihlendirme

İmaretin kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Yapının inşa tarihi ile ilgili farklı görüşler vardır. *S. Çetintaş Hammer*'den alıntı yaparak *I. Murad*'ın 766/1363'te **Sırp Sındı Savaşı**'ndan sonra Bursa'da bir cami yaptırdığını ve buradan yola çıkarak da imaretin ve tüm külliyenin inşa tarihinin 1363'te başlamış olabileceğini bildirmektedir[248]. *Wilde* **Brussa** adlı tezinde inşa tarihini vermemiş, yapıyı XIV. yüzyılın sonlarına tarihlendirmiştir[249]. **İslam Ansiklopedisi**'nde de *E. Diez*, yapının inşa tarihi olarak XIV. yüzyılın sonlarını göstermiştir[250]. *Sedad* yapıyı 767 yılına tarihlemektedir[251]. **Yurt Ansiklopedisi**'nde yapının inşa tarihi olarak 1363 yılını verilmiştir[252]. *A. Kuran* ve *A. Gabriel*, H.767/1365 yılında yapının inşaatın başladığını H.787/1385 yılında tamamlandığını söylemektedirler[253]. *S. Eyice* ise yapının *I. Murad* tarafından kesin olmamakla birlikte 1365'e doğru yapıldığını belirtmektedir[254]. *N.Ş. Doğan*'a göre imaret, 1365/66 yıllarında inşa edilmiştir[255]. *S.K. Yetkin*'e göre yapının inşaatı 1363 yıllarında başlamıştır[256]. *R. Akbulut* ise inşa tarihi olarak H.766/1363 yılını

[247]Yapıdaki kalemişi süslemeler için ayrıca bkz. E. Çalıkuşu, **Bursa Dini Mimarisinde Türk Barok Bezemeler**, Ankara, 2010, s.43-50.
[248]S. Çetintaş, **a.g.e.**, C.II, s.1.
[249]H. Wilde, **a.g.e.**, s.13.
[250]E. Diez, "Bursa", **İslam Ansiklopedisi**, C.II, Eskişehir, 1997, s.815.
[251]H.E. Sedad, **Bursa Tarihi Yerler, Müze, Camiler, Türbeler**, Bursa, 1939, s.15.
[252]**Yurt Ansiklopedisi**, "Bursa", C.III, İstanbul, 1982, s.1755.
[253]A. Kuran, **The Mosque…**, s.102; A. Gabriel, Une Capitale Turque Brousse, s.59.
[254]S. Eyice, **Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler**, s.32.
[255]N.Ş. Doğan, **a.g.m.**, s. 211.
[256]S.K. Yetkin, **İslam Mimarisi**, s. 230.

vermektedir [257]. *M.T. Gökbilgin* ise imaretin H.767/1366'da padişahın çocuklarının sünnet düğünü senesinde yapıldığı, vakfiyesinin ise H.787/1385 yılında tanzim edildiğini belirtilmektedir[258]. Yapının inşaatı, *I. Murad*'ın tahta çıkmasından (1359-1389) hemen sonra başlamıştır. Buradan yola çıkarak yapıyı **1362-1385** yılları arasına tarihlemek mümkündür.

Yapının bir onarım kitabesi vardır (Resim 34). Kuzey taçkapısı üzerindeki mermerden kitabe R.1322/1904 tarihlidir. Küçük boy Talik yazı ile Türkçe yazılmış 60x120cm. boyutlarındaki onarım kitabesinin Arapça harflerle metni şöyledir:

زینت بخش مقام اقدس خلافت سنی اسلطن ابن اسلطن اسلطن

الغازی عبدلحمید خان خالد سلطننه الی اخر الدوان افندمز حزرنلریم اثر

جلیل خلافت پناحلیرین زمحم اومق اوزر اجداد عظام

حمیدنلرندن دننمكان خداوندکر

غازی حزرنلرینك اشبو جامیشرفلری تجدید احیا و انتا بیورمتلردر

سنه١٣٢٢ جمادی الاخر ١٨

Kitabenin Anlamı: *Ziynet-bahş-i makaam-ı akdes-i Hilâfet-i Seniyye es-sultan ibn'üs-sultan*

Ül-Gaazi Abd'ül-Hamid Han halleda'llahü saltanatahû ilâ âhiri'd-Devrân Efendimiz hazretleri me'âsir-i

Celile-i hilâfet-penâhîlerine zamîme olmak üzre (üzere) ecdâd-ı ızam-ı hümayûnlarından cennetmekan Hüdavendigâr

Gaazî Hazretlerinin işbu cami-i şeriflerini tecdiden ihya ve inşa buyurmuşlardır.

Sene 1322 Cemâziyü'l-âhir 18

---

[257]R. Akbulut, **Her Şeyi İle Bursa**, İstanbul, 1957, s.122.

[258]M.T. Gökbilgin, "Murad I. Tesisleri ve Bursa İmareti Vakfiyesi", **Türkiyat Mecmuası, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü,** C.X (1951-1953), İstanbul, 1953, s.219; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.231-32.

Kitabeye göre yapı, *II. Abdülhamid*'in emriyle R.1322/1904 yılında yapılan onarımda yenilenmiştir[259]. H.787/1385'te düzenlenen vakfiyenin H.802/1400 yılındaki kopyası Başbakanlık Arşivi'nde bulunmaktadır. Burada *Yıldırım Bayezid*'in eklediği vakıflar da gösterilmiştir[260]. Yukarıda da belirttiğimiz gibi yapı *I. Murad* dönemine, 1362-85 yıllarına tarihlenmektedir.

[259]K. Baykal, **Bursa ve Anıtları**, s.27.
[260]Y. Demiriz, **a.g.e.,** I, s.247.

Katalog No	**:**3.6		
Yapının Adı	**:NİLÜFER HATUN İMARETİ**[261]		
Yeri	**:**İznik	**İnceleme Tarihi**	**:**18.12.2009
Şekil No	**:**24-25	**Resim No**	**:**35-44

Yapı, *İznik Merkez*'de *Lefke Kapısı* yolu üzerinde, Müze Sokağındadır. İmaretin karşısında **Şeyh Kutbeddin Camii**[262], güneydoğusunda da **Yeşil Cami**[263] bulunmaktadır. Yapı uzun yıllar kullanım dışı kalmıştır. 1955 yılındaki onarım sonrasında imaret, işlev değiştirmiş ve 1960 yılından sonra müze olarak hizmet vermeye başlamıştır[264]. İnşa kitabesine göre yapı 1388 yılında inşa ettirilmiştir. Yapının banisi *Sultan Murad*'tır ve imareti annesi *Nilüfer Hatun* adına yaptırmıştır[265].

Yolun konumundan dolayı doğu-batı yönlü yerleştirilmiş olan yapı, avlu, ibadet mekanı ve iki adet tabhane mekanından meydana gelmektedir. Giriş cephesi olan doğu cephede ise beş birimli bir son cemaat yeri vardır (Şekil 24).

Yapının duvar örgüsünde dönem özelliği tuğla hatıllı taş malzeme kullanılmıştır. Üç sıra tuğla hatılla dönüşümlü olarak kullanılmış kaba yonu taşlar oldukça özenlidir. İyi yontulmuş taşlar, neredeyse kesme taşa yakındır. Örtülerin kasnaklarında ve son cemaat yerinin üst kesimlerinde taş sıraları arasına dikine yerleştirilmiş tuğlalara da rastlanmaktadır. Ancak bu tuğlalar belli bir düzende değildir. Beden duvarları ve avlu

[261]Yapı kaynaklarda *Nilüfer Hatun Zaviyesi* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. G. Goodwin, **a.g.e.**, s.45; L. Mozzati, **Islam**, Milan, 2002, s.274.
[262]Bkz. S. Tunalı, **İznik'te Mimarlık ve İç Mimarlık Olgusunun Tarihsel Gelişimi**, (Marmara Ü. Güzel Sanatlar Enst. İç Mimarlık Ana Sanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2004, s.128-130.
[263]Bkz. S. Tunalı, **a.g.t.**, s.130-32.
[264]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.328; A. Ersen, **a.g.t.**, s.36.
[265]G. Öney, **Beylikler Devri…**, s.14; A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.68; S. Eyice, Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler, s.33; S. Eyice, "İki Türk Abidesinin Mahiyetleri Hakkında Notlar İznik'te Nilüfer Hatun İmareti ve Kayseri'de Köşk Medrese", **Ankara Ü. İlahiyat Fak. Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü, Yıllık Araştırma Dergisi**, II, 1957, Ankara, 1958, s.108; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.320,328; A. Batur, "Osmanlı Camilerinde Almaşık Duvar Üzerine", s.147-148; A.S. Ülgen, "İznik'te Türk Eserleri", **Vakıflar Dergisi**, I, 1938, s.65; O. Aslanapa, **Yüzyıllar…**, s.19; **Vakıf Abideler**, IV, s.239-242; Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.100; D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.88; Y. Özbek, **a.g.e.**, s.76; Gurlitt, **Die islamitischen Bauten von İznik**, OA, III (1912/13), s.54; K. Otto-Dorn, **Das islamische İznik**, Berlin, 1941, s.52.

kubbesinin kasnağı üç sıra kirpi saçakla, diğer örtülerin kasnakları ise iki sıra kirpi saçakla son bulmaktadır[266]. Örtüler düz oluk şekilli çatı kiremitleri ile kaplıdır.

Yapıdaki alt sıra pencereleri düz atkı taşlı sivri kemerli alınlıklıdır. Üst sıra pencereleri ise alınlıksız dikdörtgen şekillidir. Üst sıra pencereleri alçı dışlıklar ile kapatılırken, alt sıra pencereleri lokma demir parmaklıklara sahiptir.

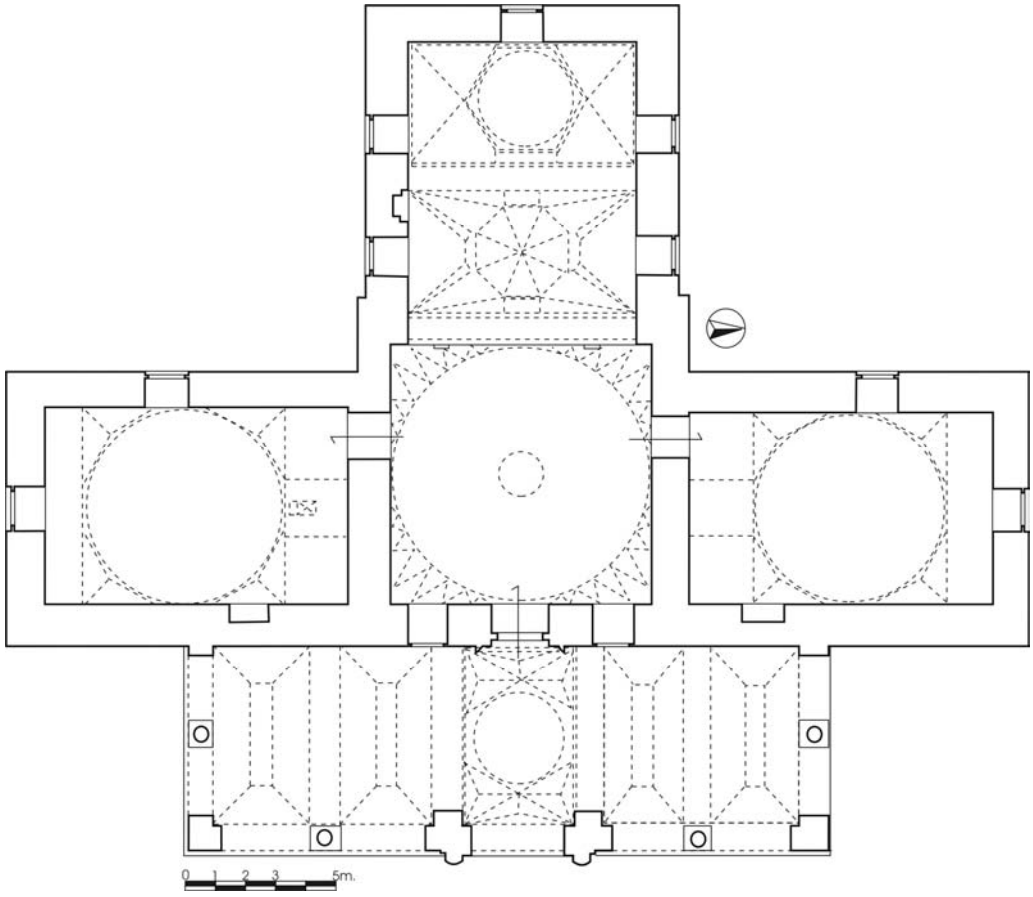

Şekil 24. İznik Nilüfer Hatun İmareti. Plan (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Son cemaat yerinin tasarımı ilginçtir. Normalde son cemaat yerleri bulundukları cephenin tamamını kapsayacak şekilde inşa edilmektedir. Bu yapıda doğu cephede yer alan son cemaat yeri tüm cepheyi kapsayacak şekilde tasarlanmamıştır. Son cemaat yerindeki bu tasarım, cephelerde kullanılan rozetler, güneş kursları ve orta birimdeki kaval silmeli ayaklarla da farkını belli etmekte, tasarım ve farklı biçim anlayışlarının bu yapıda uygulandığını göstermektedir. Bu tasarım anlayışını açmamız gerekirse; son

[266]Saçaklar hakkında daha fazla bilgi için bkz. M. Binan, **a.g.e.**, s.65, Res.55.

cemaat yeri ayakları, bundan önceki yapılarda gördüğümüzden farklı olarak duvar örgüsünde de olduğu gibi taş ve tuğla malzeme ile almaşık düzendedir. Ayaklarda son cemaat yerinin üst kesiminde kullanıldığı gibi dikine tuğla tercih edilmemiştir. Son cemaat yerinin güney cephesinde testere dişi düzeninde yerleştirilmiş iç içe halkalar şeklinde bir güneş kursu ve altıgen formlu tuğlalarla şekillenmiş rozet şeklinde süslemeler bulunmaktadır. Son cemaat yerinin yan cephelerinde *Burs*a'daki *Orhan* ve *Hüdavendigâr* imaretlerinde de olduğu gibi ikiz kemerler söz konusudur (Resim 181, 27-28).

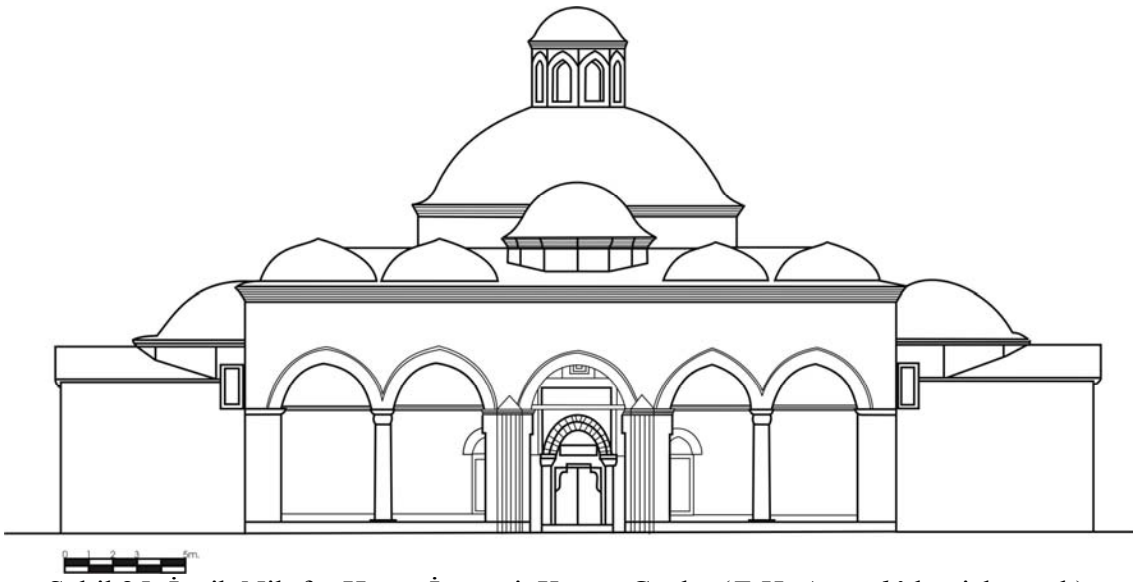

Şekil 25. İznik Nilüfer Hatun İmareti. Kuzey Cephe (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Son cemaat yeri beş birimlidir. Birimler dışarıya sivri kemerler ile açılmaktadır (Şekil 25). Kemerler sütunlar ve taş/tuğla almaşıklığındaki ayaklarla taşınmaktadır. Son cemaat yerinde kullanılan sütunlar devşirme olmasına rağmen başlıklar XV. yüzyılın ortalarından itibaren görülemeye başlanacak formda mukarnaslıdır[267]. Bu da bize bir onarımı işaret etmektedir. Mukarnaslı başlıklar form ve işleniş bakımından **İznik Yeşil Cami** ile benzerlik göstermektedir. Bu da iki yapıda da aynı ustanın çalışmış olabileceğini düşündürmektedir[268]. Son cemaat yerinin güney kesimi 1955 yılındaki onarımda yeniden yapılmıştır[269]. Orta birimin ayaklarının dış yüzlerine yarım daire

[267]Yapıdaki devşirme parçalar için bkz. B. Yosunkaya, **a.g.t.**, s.58.
[268]Y. Özbek, **a.g.e.**, s.77.
[269]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.323; A. Ersen, **a.g.t.**, s.36.

profilli, üstleri konik birer unsurla biten kaval silmelerden oluşan payandalar yerleştirilmiştir. Bu tarz silmeli uygulamalar Selçuklu ve Bizans mimarisinde de görülmekle birlikte, Bizans mimarisinde çok yaygın değildir. Kaynaklarda benzer uygulamanın sadece *Gülhane*'deki bir Bizans kilisesinin kalıntısında görüldüğü belirtilmektedir[270]. Son cemaat yerinin batı duvarı taçkapı ve iki yanındaki pencerelerle çok fazla hareketli değildir. Taçkapının üst kesimi ile iki yandaki pencereler taş/tuğla dokusu ile bir uyum içerisindedir. Sivri kemerli alt sıra pencerelerinde kemer, 3 tuğla ile 1 adet taştan meydana gelen almaşık örgüdedir. Kemer sırtı, testere dişi tuğla şerit ile çevrelenmiştir. Benzer kemer formları *Bursa Orhan İmareti* (Resim 181), **Bursa Muradiye Medresesi** giriş cephesi pencerelerinde[271], *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi*'nde güney cephedeki pencerelerin çökertmelerinde (Resim 4), **Bursa Tuz Pazarı Camii**'nde[272] de görmek mümkündür. Kemer aynası tuğla deseni ile dolgulandırılmıştır. Taçkapının sağındaki pencerenin alınlığı dama tahtası süslemelidir. Kaynaklarda bugün sıvalı olan batı duvarının pencere ve taçkapının üzerinde de olduğu şekilde almaşık düzende olduğu belirtilmektedir[273].

Son cemaat yerinde ortadaki birim bir kubbe ile diğer birimler ise birer aynalı manastır tonozu ile örtülüdür. Orta birimde merkezi alanda yer alan kubbe doğu ve batıdan iri üçgenlerle dolgulandırılmıştır. Örtü farkı dışında orta birimdeki kubbe, ayrıca dıştan diğer örtülerden daha da yüksek tutularak vurgulanmıştır.

Doğu cephenin ortalarında yer alan taçkapı, taş/tuğla ve mermer malzemelerle şekillenmiştir. Taçkapının üst kesiminde taş ve tuğlalar iki sıra arasında şaşırtmacalı olarak verilmiştir. Yapıda görülen bu teknik Bizans etkilidir[274]. Taçkapı, pahlı, düz ve oluk silmelerle hareketlendirilmiştir. Mermer söveli giriş açıklığı, Bursa kemeri tarzında aynalı bir kemer ile örtülüdür. Sövenin iç kısmında mukarnaslı konsollar yer almaktadır. Konsolların üzerindeki dilimli kemerli panonun ortasında birer gülbezek motifi

[270]A. Ersen, **a.g.t.**, s.36.
[271]N.Y. Uluengin, **Osmanlı-Türk Sivil Mimarisinde Pencere Açıklıklarının Gelişimi**, İstanbul, Ocak 2000, s.31, Res.49a, 49b.
[272]Ş. Özüdoğru, "Bursa'da 15-16.yy. Kalkan Duvarlı Camilerde Taş-Tuğla İşçiliği", **III. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 16-30 Haziran 2003**, Eskişehir, Haziran 2003, s.445, Res. 3.
[273]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.323.
[274]Duvar örgüsü ve süslemeleri hakkında bkz. A. Batur, **a.g.m.**, s.147-148.

bulunmaktadır. Giriş açıklığı üzerindeki kitabe panosunun köşeleri, palmet motifleri ile bezenmiştir[275]. Taçkapının üst kesimine alçı dışlıklı bir mazgal pencere yer almaktadır.

Taçkapıdan ulaşılan avlu kare planlıdır. Geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Türk üçgenleri erken örneklerde olduğu şekilde burada da yalındır. Yapı düzenlemesi içerisinde anıtsal ve tüm örtülerin üst kotunda yer alan avlu kubbesinin merkezine bir aydınlatma feneri yerleştirilmiştir. Tuğlalarla örülmüş sekizgen planlı fener, düz oluklu dere kiremitleri ile kaplı küçük bir kubbe ile örtülüdür. Sekizgen fenerin her yüzüne alçı dışlıkları olan birer sivri kemerli pencere açılmıştır. Örtülerin hiç birinde taş kaidesi olmasına rağmen alemlerin hilalleri bulunmamaktadır.

Avlunun kuzey ve güney duvarlarının batı köşelerinde yer alan dikdörtgen planlı giriş açıklıkları ile tabhane mekanlarına girilmektedir. Güney-kuzey yönlü yerleştirilmiş dikdörtgen planlı mekanların güney ve kuzey duvarlarına birer Bursa kemeri atılarak kare bir alan oluşturulmuş ve birer kubbe ile örtülmüştür. Tabhane mekanlarının doğu duvarlarında birer dikdörtgen formlu niş bulunmaktadır. Mekanların doğu duvarlarında pencere açıklıklarına yer verilmezken, dışa bakan diğer duvarlarının alt kesimine birer adet dikdörtgen formlu pencere açılmıştır. Alt sıra pencerelerinin aksına üst sıraya da birer dikdörtgen formlu pencere yerleştirilmiştir.

Avlunun batı cephesinin güney ve kuzey köşelerine yakın şekilde yerleştirilmiş birer basamak ile ibadet mekanına ulaşılmaktadır. İbadet mekanında örtü çeşitlemesi vardır. Dikdörtgen planlı mekan, örtü katı kademeli olarak düzenlenmiş ve iki birime ayrılmıştır. Doğudaki birimin sekizgen kasnaklı kubbesi mukarnaslarla dolgulandırılmıştır. Batı uçtaki birim ise son cemaat yerinin orta biriminde olduğu gibi önce üçgenlerle dolgulandırılmaya gidilmiş, ortada altıgen alan, altıgenin içine de bir kubbe oturtulmuştur. İbadet mekanında mihrap ve giriş aynı aksta değildir. Yolun konumundan dolayı doğu-batı şekilde yerleştirilmiş yapıda giriş cephesi doğuya, ibadet mekanı ise batıdaki eyvana açılmaktadır. Batıdaki eyvanın güney duvarında ise ihtiyacın bir getirisi olduğu aşikar olan, yüzeysel ve bezemesiz bir çökertme, mihrabı simgelemektedir[276]. Benzer bir uygulama *Kütahya*'daki *Yakup Çelebi İmareti*'nde de

[275]Taçkapının profili için bkz. Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.209, Profil.2.
[276]Mihrap ile ilgili yorumlar için bkz. S. Eyice, "İki Türk Abidesinin…, s.109-110; D. Kuban, **a.g.e.**, s. 88'de yapının mihrapsız olduğunu iddia etmektedir.

görülmektedir (Resim 301). Batı eyvanının güney duvarında yarım daire kesitli niş oldukça yüzeyseldir. İbadet mekanının güney ve kuzey duvarlarında altta ikişer adet, batı duvarında ise bir adet dikdörtgen formlu pencere yer almaktadır. Alt sıra pencerelerinin üst aksına da birer adet sivri kemerli pencere yerleştirilmiştir. İbadet mekanının tüm duvarlarını, avlu duvarlarında olduğu şekilde, çepeçevre dolanan ters-düz palmet motiflerinde meydana gelen bir fistoya yer verilmiştir.

Yapıda taş, tuğla/taş ve alçı süslemeler vardır. Taş süsleme taçkapının söve ve konsollarında, son cemaat yerinin sütun başlıklarındadır. Taçkapıda sövenin iç kısmında mukarnaslı konsollar yer almaktadır. Konsolların üzerindeki dilimli kemerli panonun ortasında birer gülbezek motifi bulunmaktadır. Giriş açıklığı üzerindeki kitabe panosunun köşeleri, palmet motifleri ile bezenmiştir. Beyaz mermerden unsurlarda bezemeler kabartma ve oyma tekniğindedir[277].

Tuğla/taş süslemeler dış cephede beden duvarları ile son cemaat yerindedir. Süslemeler dikdörtgen formda panolar, güneş kursları tuğlaların değişik şekilde yerleştirilmesi ile meydana gelmiştir. Son cemaat yerinin güney cephesinde testere dişi düzeninde yerleştirilmiş iç içe halkalar şeklinde bir güneş kursu ve altıgen formu tuğlalarla şekillenmiş rozet şeklinde süslemeler[278] *Bursa Orhan* İmareti (Resim 181-182), *Bursa Hüdavendigâr İmareti* (Resim 25-26), *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi*'nde (Resim 4) ve **Bursa Gülçiçek Hatun Türbesi**'nde[279] de görülmektedir. Taçkapının sağındaki pencerenin alınlığında da dama tahtası süslemelidir (Resim 38).

Avlu ve ibadet mekanının duvarlarını dolanan palmet fistosu alçı üzerine kabartma tekniğindedir. Bu süsleme XIV-XV. yüzyılın sevilen bir kompozisyonudur. Onarımlarda palmetlerin uç kısımları bozulmuştur.

Tarihlendirme

Yapının inşa kitabesi taçkapı üzerindedir. Celi sülüs Arapça kitabe, mermer üzerine kabartma tekniğindedir (Resim 44). Üç satır halinde verilmiş kitabenin, Arapça harflerle yazılışı şöyledir:

---

[277]Bezemeler hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.586-93; Ş. Çakmak, **a.g.e.**., s.209, Profil.2.
[278]D. Kuban, **a.g.e.**, s.89'da bu süslemelerin Bizanslı ustalarca yapıldığını belirtmektedir.
[279]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.245, R.121.

١- امر ببناء هده العماره المباركه الشريفه لارالت معموره الملك المعظم الحقان المكرم

٢- سلطان بن سلطان مراد بن اورخان حلدالاه مملكته لو الدته المرحومة المغفوره ناسره الحيرات سيده المحدرات

٣- نيلوفر خاتون تغمدها بالغفران فى اول جمادى الاول لسنه تسعين وسبعمايه

Kitabenin anlamı: *Büyük hükümdar, iyilik sahibi hakan, sultan oğlu sultan, Orhan oğlu Murad –Allah memleketini (yönetimini) devamlı kılsın-; merhum, mağfur, hayırlı işleri yayan, örtünmüşler (kadınlar) in efendisi olan annesi Nilüfer Hatun adına –(Allah) onu mağfiretiyle örtsün-, imar edilmiş (ya da imaret) olarak devam edecek bu mübarek ve şerifli imaretin inşa edilmesini 790 senesinin Cemaziye'l-evvel ayının başında emretti*[280].

İnşa kitabesinde de belirtildiği gibi imaret, H.790 Cemaziye'l-evvel/Mayıs 1388 yılında *Nilüfer Hatu*n anısına, oğlu *Sultan Murad* tarafından inşa edilmiştir.

[280]A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.69; kitabenin farklı okunuş ve yazılışları için bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.327; **Vakıf Abideler**, IV, s.239-240; Y. Özbek, **a.g.e.**, s.76; **Türkiye'de Vakıf Abideler**, IV, s.239-240.

Katalog No	**:**3.7		
Yapının Adı	**:YAKUP ÇELEBİ ZAVİYESİ/CAMİİ**[281]		
Yeri	**:**İznik	**İnceleme Tarihi**	**:**18.12.2009
Şekil No	**:**26	**Resim No**	**:**45-52

İznik şehir merkezinde, *Yeni Mahalle, Yakup Sokak*'tadır. Yapının bugün konutlar arasında sıkışıp kalması çevresinden fotoğraf çekilmesini zorlaştırmaktadır. Aynı alanda zaviye ile birlikte bir türbe de bulunmaktadır. Yapının kuzeybatısına konumlanmış yapı, baldaken kuruluştadır. Türbede *Yakup Çelebi*'nin sandukası yer almaktadır[282]. Yapı, *Murad Hüdavendigâr*'ın oğlu *Yakup Çelebi* tarafından zaviye olarak inşa ettirilmiştir[283]. 1919 yılına kadar imaret olarak, 1940-1950 yılları arasında ise müze deposu şeklinde kullanılmıştır[284]. Günümüzde ise cami olarak kullanılmaktadır. 1963 yılında ve 1996 kubbe kaplamaları yenilenmiş ve 1963 onarımda avlunun kubbe feneri kaldırılmıştır[285].

Yapı avlu, ibadet mekanı ve iki adet tabhane mekanından meydana gelmektedir. Yapının kuzeyinde beş birimli bir son cemaat yeri vardır (Şekil 26).

Yapının beden duvarlarında kabayonu taşı ve tuğlalar kullanılarak almaşık bir örgü meydana getirilmiştir. Ancak örgüde taş ve tuğla sıralarında belli bir düzenin tekrar edilmediği gözlenmektedir. Duvardaki bu farklı örgüler, bir hatta daha fazla onarıma işaret etmektedir. Son cemaat yerinde ve kasnaklarda ise kesme taşlar üçer sıra tuğla hatıl ile dönüşümlü olarak kullanılmıştır[286]. Yapının beden duvarları üç sıra kirpi

[281]Yapı kaynaklarda ve halk arasında *Yakup Çelebi Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. Yapının zaviye olarak inşa edildiğini kanıtlayan en büyük delil, 1 Kanun-ı Sani 1580 tarihli vesikadır. Bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.328; S. Eyice, "İki Türk Abidesinin…, s.110; O. Aslanapa, **Yüzyıllar…**, s.197; S. Eyice, **a.g.m.**, s.33; A. Batur, **a.g.m.**, s.148; G. Goodwin, **a.g.e.**, s.45; D. Kuban, **a.g.e.**, s.108; O. Aslanapa, **Türk Sanatı**, s.222.

[282]Türbe için bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.332; E. Daş, **Erken Dönem Osmanlı Türbeleri**, İstanbul, 2007, s.244-45; S. Tunalı, **a.g.t.**, s.166-68.

[283]E.H. Ayverdi**, a.g.e.**, I, s.328; O. Aslanapa, **Yüzyıllar…**, s.197; S. Eyice, **a.g.m.**, s.33.

[284]E.H. Ayverdi**, ay.yer.**

[285]A. Ersen, **a.g.t.**, s.36; K. Klinghardt, **Türkische Bäder**, Stuttgart, 1927, s.23, Res.16; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.328.

[286]A. Batur, **a.g.m.**, s.148'de duvar örgüsündeki bu farkların son değil daha önceki onarımların birinin getirisi olduğunu belirtmektedir.

saçak ile kasnaklar ise iki sıra kirpi saçak ile son bulmaktadır[287]. Örtüler kiremit kaplıdır (Resim 45-48).

Yapının alt sıra pencereleri dikdörtgen formdadır ve sivri kemerli alınlıkları vardır. Üst sıra pencerelerinin kemerleri ise yuvarlaktır. Duvar örgüsündeki farklardan da yola çıkarak üst sıra pencerelerinin sonradan açılmış olabileceği ya da onarımlarla form değiştirmiş olabileceği pek de uzak bir ihtimal gibi gözükmemektedir (Resim 46-47).

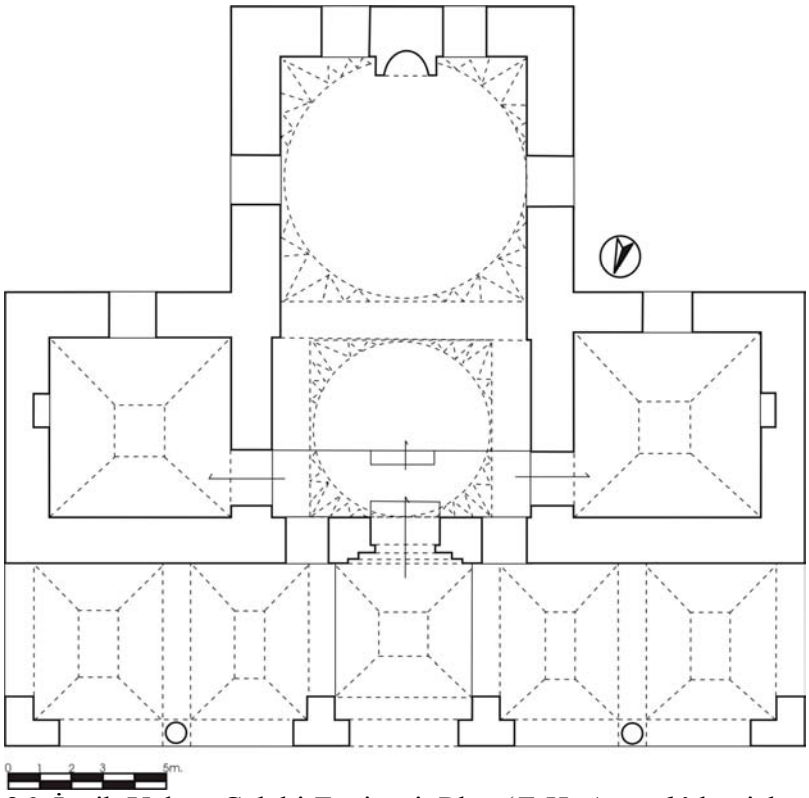

Şekil 26. İznik Yakup Çelebi Zaviyesi. Plan (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Beş birimli son cemaat yeri beden duvarlarından daha yüksek tutulmuştur. Örgü tekniği, kullanılan malzeme ve kademe farklı ile cephe vurgulanmıştır. Son cemaat yeri dışa sivri kemerler ile açılmaktadır. Kemerler doğu ve batı köşelerde "L" şekilli, ortada ise "T" formunda ayaklar üzerine oturmaktadır. "T" formundaki ayakların iki yanında ise birer adet devşirme mermer sütun kullanılmıştır. Bugün kemer gözleri camekanlarla kapatılmıştır. Beş birimli son cemaat yerinde birimler birer aynalı manastır tonozu ile

[287]Saçaklar hakkında daha fazla bilgi için bkz. M. Binan, **a.g.e.**, s.65,Res.54.

örtülmüştür. Ortadaki birim diğer birimlere göre kareye daha yakındır ve daha yüksek tutularak vurgulanmıştır. Orta birimin iki yanındaki iki birim diğer uçlardaki birimlerden daha dardır. Son cemaat yerinin kuzey duvarı basit bir giriş açıklığı ve iki yandaki birer pencere ile oldukça sade bir görünümdedir. Her iki pencere de dikdörtgen formdadır ve sivri kemerli alınlıkları vardır. Dikdörtgen formlu giriş açıklığı sivri kemerli bir çökertme içerisindedir. Açıklığın mermer söveleri, düz ve dış bükey pahlı silmelerle hareketlendirilmiştir (Resim 48).

Enine dikdörtgen planlı avlu, ibadet mekanından daha küçüktür. Mekanın doğu ve batı duvarlarına kuzey-güney yönlü kemerler atılarak kare bir alan oluşturulmuş ve geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanan bir kubbe ile örtülmüştür. Mekanın doğu ve batı duvarlarının kuzey uçlarında tabhane mekanlarına geçişi sağlayan birer açıklık yer almaktadır. Tabhane mekanlarına ulaşımı sağlayan bu aks üzerinde, avlu zemin kotunda bir kademe oluşturulmuştur. Bir basamak ile giriş kademelendirilmiştir (Resim 49).

Dikdörtgen formlu açıklıklar ile kare planlı tabhane mekanlarına geçilmektedir. Simetrik düzendeki mekanların dışa bakan duvarlarında birer adet dikdörtgen formlu niş, güney duvarlarında da alt kotta birer adet pencere açıklığına yer verilmiştir. Mekanlar birer aynalı manastır tonozu ile örtülüdür (Resim 50).

Kare planlı ibadet mekanının doğu ve batı duvarlarında alt ve üst kotta birer adet, güney duvarında ise alt kotta iki adet pencere bulunmaktadır. Bu iki pencerenin ortalarına gelecek şekilde bir adet de üst pencere yerleştirilmiştir. Tüm pencereler dikdörtgen formdadır. Mekan, geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür (Resim 51-52).

Onarımlardan birinde mermer kaplanan mihrabın özgün inşa malzemesi bilinmemektedir. Ahşap minber ise niteliksizdir.

Tarihlendirme

Yapının kitabesi yoktur. İmaret, banisi *Yakup Çelebi*'den yola çıkarak 1389 yılına tarihlenmektedir[288].

[288]Bkz. F. Müderrisoğlu-Ç.Arslan, "Tarihsel Süreç İçerisinde İznik", s.45; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.328.

Katalog No	**:**3.8		
Yapının Adı	**:ALİ PAŞA İMARETİ/CAMİİ**[289]		
Yeri	**:**Bursa	**İnceleme Tarihi**	**:**10.08.2006, 19.12.2009
Şekil No	**:**27	**Resim No**	**:**53-62

Yapı, *Yüceyer Caddesi*, *Ali Paşa Mahallesi*, *Eski Sokak*'ta yer almaktadır. 1855 depreminde hasar görmüş olan yapı, geçirdiği kapsamlı onarımlarla büyük ölçüde özgünlüğünü yitirmiştir[290]. Sokak dokusunun değişmesi ile yapı evler arasında sıkışıp kalmış, kolaylıkla algılanamaz duruma gelmiştir. Kaynaklarda yapının batısında medrese ve imaretin olduğu, 1855 yılındaki depreminde bu yapıların yıkıldığından bahsedilmektedir[291].

Ali Paşa İmareti, avlu, ibadet mekanı ve iki tabhane mekanından oluşmaktadır. Kuzeyindeki beş birimli son cemaat yeri yenidir (Şekil 27). Yapının batısında bir hazire bulunmaktadır. Yapıyı incelediğimiz 2006 yılının Ağustos'unda onarım devam etmekteydi ve henüz minaresi yapılmamıştı (Resim 53). 2009 yılındaki incelememizde ise yapının restorasyonunun tamamlandığı ve yapıya bir minare ve bir şadırvanın eklendiği görülmüştür (Resim 53-57). Kaynaklarda orijinal minarenin 1855 yılındaki depremde yıkıldığı belirtilmektedir[292].

Yapının onarım öncesine ait fotoğrafları, bugünkü durumu ile ilgili bazı detayları açmamızı gerektirmektedir. Kesin tarihi tespit edilmemekle beraber 1855 depreminden sonra orijinal kimliğini kaybetmesine sebep olan bir tamirde tonoz ve kubbeli örtü sistemi çatı olarak değiştirilmiştir[293]. *E.H. Ayverdi*'nin yayınladığı resimde ve bizim **Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü** arşivinde bulduğumuz raporda yer alan

---

[289]İmaret, yüksek lisans tezimizin kapsamında da yer almaktadır. Bkz. T. Acar, **a.g.t.**, s.108-116.
Yapı günümüzde *Ali Paşa Camii* şeklinde adlandırılmaktadır. H.Ç. Arslan, **Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları (1300-1451)**, Ankara, 2001; s.154.

[290]R. Kaplanoğlu, **Bursa Anıtları Ansiklopedisi**, Bursa, 1994, s.27; H.Ç. Arslan, **Erken Osmanlı Döneminde Akıncı Beyleri ve Banilikleri**, (Hacettepe Ü. Sos. Bil. Enst. Arkeoloji ve Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Ağustos 1995, s.117.

[291]R. Kaplanoğlu, **ay.yer.**; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.387; K. Baykal, **a.g.e.**, s.80. Kaynaklarda geçen imaret ve medrese gibi unsurlar, *Bursa Hüdavendigâr* İmareti'nde de bahsettiğimiz gibi aynı yapının tabhane mekanı, ibadet mekanı gibi birimlerinin farklı yapılar gibi yorumlanmasıdır.

[292]S.M. Arık- vd, **Bursa Camileri Albümü**, Bursa Müftülüğü, İstanbul, 2004,s.9.

[293]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.238; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.386, Res.647,651,

fotoğrafta son cemaat yeri doğu ve batıda dışa kapalıdır. Yuvarlak kemerler ve ayaklar sıvalıdır. Kemerlerin arası camekanlarla kapatılmıştır. Batıdaki tabhane mekanının arkasından bir minare yükselmektedir ve örtü kiremitlerle kaplanmıştır. Ayrıca son cemaat yeri ile sokak arasında kot farkı olduğu, basamaklarla son cemaat yerine çıkıldığı görülmektedir. Orta kemerin batısındaki kemerin önünde de küçük bir çeşme vardır. Başka bir resimde ise ahşap tavanın yıkıldığı, son cemaat yerinin sıvalarının söküldüğü, ayakların sadece bir kısmının kaldığı, yapının örtülerinin olmadığı, pencere ve giriş açıklıklarının bozulduğu görülmektedir. 1998 yılından sonraki fotoğraflarda yapının daha kötü durumda olduğu ortaya çıkmaktadır. 1998 yılında son cemaat yeri örtüsü dışında iyi durumda olan yapının birkaç yıl içinde nasıl böyle kötü duruma geldiği ve son onarımla da tamamen değişmesi insanı düşündürmektedir.

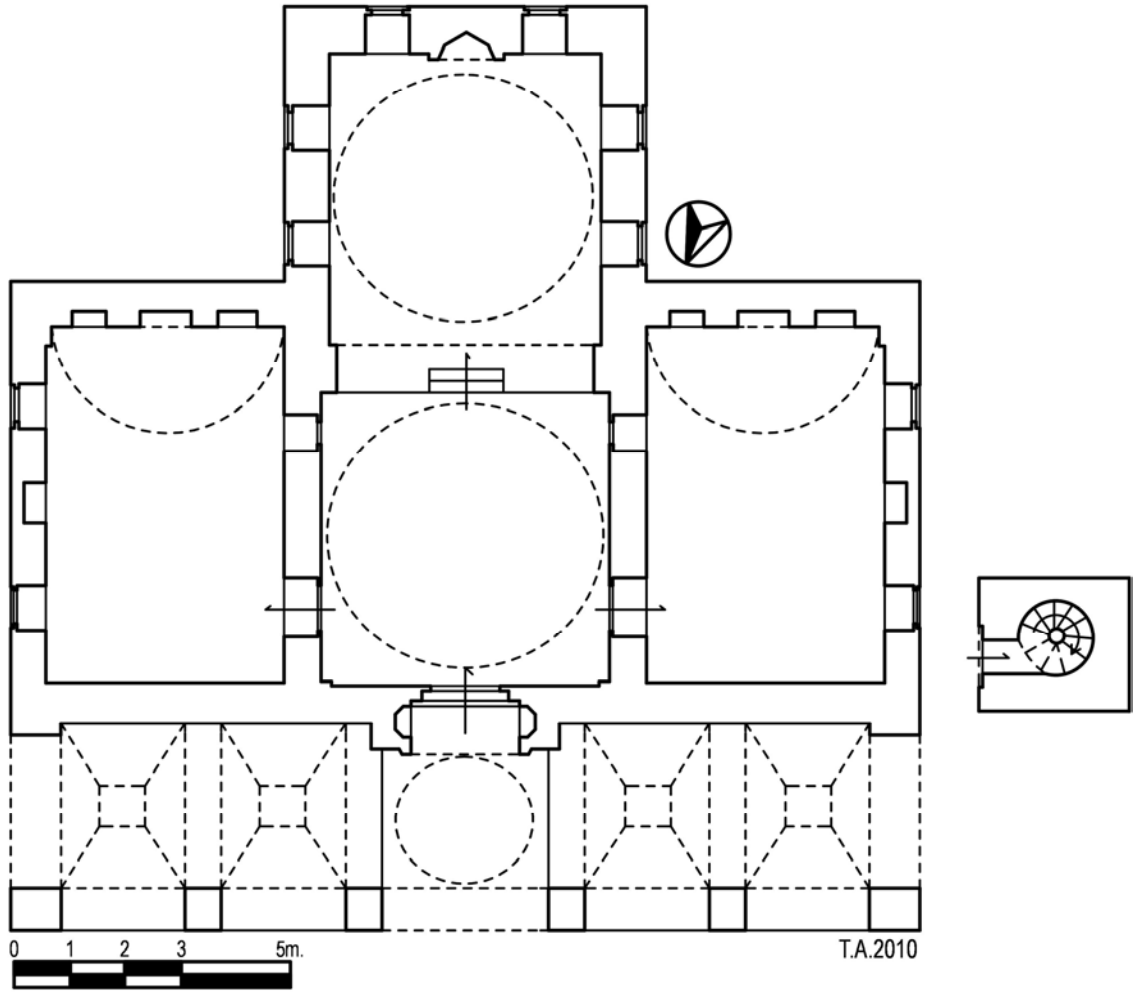

Şekil 27. Bursa Ali Paşa İmareti. Plan.

İmarette inşa malzemesi tuğla ve taştır. Yapının beden duvarları ve son cemaat yeri, üç sıra yatay bir sıra dikey tuğla ile kasetlenmiş düzgün kesme taşlarla örülmüştür[294]. Haziran 2000'den önceki bir fotoğrafta son cemaat yeri güney duvarının üst kesimlerinin tuğla ile örülmüş olduğu görülmektedir. Bu, cephenin kapsamlı onarımlarla değiştiğinin açık bir kanıtıdır. Duvarlar, iki sıra kirpi saçakla son bulmaktadır. Yapının örtüleri alaturka kiremitlerle kaplanmıştır (Resim 53, 55, 56). Yapının son restorasyon raporunda duvarların dışta bir sıra kesme taş, üç sıra tuğla, içte ise moloz taş dolgu olması istenmiştir. Dolgu duvarda çimento harcı, dış yüzeylerde kıtıklı harç kullanılması önerilmiştir[295].

2006 yılının Ağustos ayından sonra inşa edilmiş olan minare yapıdan bağımsızdır. Yapının kuzeybatısında yer alan minarenin kaidesi kare planlıdır. Kaide kesme taş sıraları arasına yerleştirilmiş üçer sıra tuğla ile almaşık düzendedir. Silindirik gövde tuğladandır. Şerefe altı kademelendirilerek vurgulanmıştır. Silindirik planlı tuğla petek, dıştan kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür (Resim 56). Kaynaklarda orijinal minarenin 1855 yılındaki depremde yıkıldığı belirtilmektedir[296].

Son cemaat yerinin kuzeybatısında yer alan sekizgen planlı mermer şadırvan da yapıya 2006 Ağustos'undan sonra eklenmiştir. Unsur, ahşap desteklerle taşınan kiremit kaplı bir saçak ile örtülüdür.

Beş birimli son cemaat yeri dışa yuvarlak formlu kemerlerle açılmaktadır. Ortadaki kemer daha geniş ve yüksek tutulmuştur (Resim 54). Orta kemerin doğusundaki ve batısındaki kemerler daha dar, en dıştakiler ise daha geniştir. Kemerler kuzey-güney ve doğu-batı yönlü ahşap gergilerle desteklenmektedir (Resim 54). Son cemaat yeri ayaklarından kuzeydekilerde düzgün kesme taş kullanılmıştır ve ayaklar kareye yakın dikdörtgen formdadır. Güneydoğu ve güneybatıda duvara gömülü olanlar ise üç sıra yatay tuğla ve bir kesme taş ile dönüşümlü olarak örülmüşlerdir. Ayakların kaideleri yoktur, başlıkları ise düz profillidir. Ayakların arası demir parmaklıklar kapatılmıştır. Son cemaat yerinin doğusu ve batısı ikişer basamakla çıkılan birer seki ile

[294]Duvar örgüsü için ayrıca bkz. Y.S. Şener, **a.g.t.**, s.90-93.
[295]**Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü**'nde gördüğümüz raporda duvarların yukarıdaki şekilde yapılması önerilmiştir. Ancak ne ölçüde uygulandığı tartışmaya açıktır.
[296]S.M. Arık- vd, **Bursa Camileri Albümü**, Bursa Müftülüğü, İstanbul, 2004,s.9.

yükseltilmiştir. Son cemaat yerinde ortadaki birim geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile diğer birimler ise birer aynalı manastır tonozu ile örtülmüştür (Şekil 23). Bazı kaynaklarda ise birimlerin tümü birer kubbe ile örtülü şekilde gösterilmiştir[297]. Birimlerin örtülerindeki kalemişi süslemeler yenidir. Son cemaat yeri ile diğer birimler arasında bitişme çizgisi yoktur. 1855 yılındaki depremde tabhanelerle birlikte son cemaat yeri de yıkılmıştır. Bu depremden sonra son cemaat yeri bir dönem düz ahşap tavan ile örtülmüş, kuzeydeki kemerler ise yuvarlak formda örülmüştür. Kalan izlerden son cemaat yerinin kubbelerle örtülü olduğu anlaşılmış ve bu veriler dikkate alınarak yeni bir son cemaat yeri yapılmıştır[298]. Ancak kemerlerde yapının ilk inşa dönemini yansıtacak sivri kemer formu yerine yuvarlak kemer formu uygulanmıştır.

Yapıdaki özgün sayabileceğimiz unsurlardan biri, kuzey cephenin ortasında yer alan taçkapıdır. Giriş açıklığı basık kemerle örtülüdür. Mukarnaslı bir kavsaraya sahip olan kapının kuşatma kemeri sivridir. Taçkapının iki yanındaki köşe sütunceleri beş kenarlıdır ve başlıkları pahlıdır (Resim 58). Taçkapı mihrabiyeleri de beş kenarlıdır ve mukarnas kavsaralıdır. Taçkapı eski fotoğraflarda da görüldüğü gibi kısmi müdahaleler görmüştür. Son cemaat yerinin zemininin yükseltilmesi nedeniyle mihrabiyelerin formu bozulmuştur.

Taçkapıdan girişi sağlanan kare planlı avlu, geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Kubbenin ortasında aydınlatma feneri bulunmaktadır. Örtü geçişleri ve beden duvarları üzerinde kalemişi süslemeler yer almaktadır (Resim 59). Avlu kubbesindeki süslemeler son onarımın eseridir. **Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü**'ndeki eski fotoğraflardan avlu kubbesinin yıkık olduğu ve avlu zeminin yükseltildiği görülmektedir.

Avludan girişleri sağlanan ve avlu ile kot farkı olmayan tabhane mekanları, dikdörtgen planlıdır ve birer yuvarlak kemerli tonoz ile örtülüdür. Her iki mekanında güney duvarlarında ortada kare formunda bir niş ve bu nişin iki yanında birer kare formunda sonradan dolap nişi haline getirilmiş pencere açıklığı yer almaktadır. Mekanların dışa açılan doğu ve batı duvarlarında ise ortalarında dikdörtgen formlu birer

[297]**Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, III, s.16; E. H. Ayverdi, **a.g.e.** I, s.385, R.647.
[298]R. Kaplanoğlu, **a.g.e.**, s.27.

niş bulunan kare profilli iki pencere yer almaktadır. Doğudaki tabhane mekanı kısmen özgünlüğünü korumaktaysa da batıdaki mekan yeniden yapılmıştır. Her iki mekanın örtüsü de yenidir (Resim 60).

Avludan altı basamakla çıkılan kare planlı ibadet mekanı, geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Birimin doğu, batı ve güney duvarlarında altta ve üstte ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Alt sıra pencereleri dikdörtgen formdadır ve tuğladan alınlıklara sahiptir. Üst sıra pencereleri ise yuvarlak kemerlidir. Yuvarlak profilli eyvan kemerinin ayakları mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Birimin örtüsünde ve beden duvarlarında kalemişi süslemeler vardır. Kemer ayağındaki devşirme yastık ve mukarnaslı süslemeler onarımda korunan unsurlar arasındadır (Resim 61-62).

Dört kenarlı mihrap nişi bir mukarnas kavsara ile örtülüdür. Mihrap, basit geometrik bir silme ile çevrelenmiştir (Resim 61).

Güneybatıda yer alan minber ile güneybatıda yer alan vaaz kürsüsü yenidir.

XIV. yüzyıla tarihlenen yapı, 1855 yılındaki büyük depremde zarar görmüştür. Bu depremde kubbeler, tabhane mekanları ve minare yıkılmıştır. İbadet mekanında ise bir çarpılma meydana gelmiştir[299]. Yapı bu tahribatlar nedeniyle kapsamlı onarımlar geçirmiştir. Onarımlar sonucu özgünlüğünü yitiren yapı, 1955 yılında **Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu** tarafından[300], 2000 yılında itibaren **Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü** tarafından onarılmıştır. 2006 yılının Ağustos ayında Bursa'daki incelememizde onarım halen devam etmekteydi.

Beş birimli son cemaat yerinde ortadaki birim bir kubbe ile diğer birimler ise birer aynalı manastır tonozu ile örtülüdür[301] (Şekil 23). Bir dönem ahşap tavanla örtülü son cemaat yeri, bazı kaynaklarda kubbe ile örtülü şekilde gösterilmiştir[302]. Bugünkü örtülerin hangi veriyi değerlendirerek yapıldığı belli değildir. Çünkü **Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü**'nde bulunan 2000 Haziran'ına ait onarım öncesini gösteren bir

[299]S.M. Arık vd, **a.g.e.**, s.9.
[300]**Ay.yer.**
[301]Tabhaneli camilerde orta birimi kubbe, yan birimleri tonoz ile örtülü olan son cemaat yerleri için Bkz. Tablo 9, 11.
[302]**Türkiye'de Vakıf Abideler**, III, s.16; E. H. Ayverdi, **a.g.e.** I, s.385, R.647.

fotoğrafta kubbelerin oturduğu kemerler algılanabilmektedir. Ancak bu fotoğrafta örtülerin hepsinin kubbe olduğunun bir kanıtı değildir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi yapı farklı dönemlerde kapsamlı onarımlar geçirmiştir.

2000 yılının Haziran ayında **Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu**'na sunulan restorasyon raporuna göre, yapının özgün duvarları ve müdahale gören bölümler plan üzerinde gösterilmiştir. Bu rölövede avlu, doğudaki tabhane mekanı, taçkapı, son cemaat yerinde kuzeydoğudaki iki ayağın temelleri sağlam kalmış, ibadet mekanı ve batıdaki tabhane mekanı şakulden kaymış ve iki mekanın kimi yerleri yıkılmıştır. İbadet mekanında güney duvarı sonradan ve farklı bir teknikle yapılmıştır. Avlu ile batıdaki tabhane mekanını ayıran ortak beden duvarındaki pencere sonradan kapatılmıştır. Simetriği olan pencere ise yükseltilmiş ve daraltılmıştır. Son cemaat yerinden tabhane mekanlarına açılan girişler sonradan yapılmıştır. Doğudaki tabhane mekanının doğu cephesindeki dolap üstlük pencereye dönüştürülüp yükseltilmiştir. Avlu, ibadet mekanı, tabhane mekanları ve son cemaat yerinin taban kotları orijinal olmayıp yükseltilmiştir. Son restorasyonda beden duvarları onarılmış, ağır hasarlı kısımlar, ibadet mekanı, batıdaki tabhane mekanı ve son cemaat yeri yeniden inşa edilmiştir. Raporda ibadet mekanının beden duvarlarının kubbeyi taşıyan kemerlere kadar olan kısımları, doğudaki tabhane mekanının tonoz başlangıcına kadar olan kısımları, taçkapının tüm unsurları, son cemaat yeri kemerlerini taşıyan doğu taraftaki iki adet ayak temeli, yapının güneydoğusundaki istinat duvarı, yapıdaki mekanların özgün taban kotları, malzeme ve yapım tarzı, özgün dış kapı kilidi, revak çeşmesi ve şamdanları, hazire alanı ve kalemişlerinin aynen korunacağı belirilmiştir. Raporda ibadet mekanının beden duvarları ve kubbesi, batıdaki tabhane mekanının beden duvarları ve tonozu, son cemaat yeri ayakları, kemerleri, kubbe ve tonozları, avlu kubbesi ve kemerleri, doğudaki tabhane mekanının tonozu ve minarenin tamamlanacağı belirtilmiştir.

Son cemaat yerinde mevcut ayak temelleri esas alınarak basınca dayanıklı kesme taşların kemer yastıklarının başlangıcına kadar örülmesi, kemer yastıklarının ön üretimle yapılıp yerine konulması önerilmiştir. Yapıdaki izlerin kemer üzengilerinin iki sıra taş ve üç sıra tuğla dizileriyle yükseltilmiş olduğunu gösterdiğini, buradan yola

çıkarak revak kemerlerinin tuğla ile yapılması, dış cepheye bakan yüzlerinin bir sıra taş ve iki sıra tuğla örgüsü şeklinde yapılması eklenmiştir.

Son cemaat yerinde taçkapıya kadar olan bölüm, son cemaat yerine çıkan basamaklar ve minare kaidesine giriş basamakları, avlu zemini ve ibadet mekanına çıkan basamaklar, avluda yer alan havuz tabanı ve yan kenarları, kemer yastıklarının doğal taş (mermer) ile yapılması önerilmiştir. İbadet mekanı, tabhane mekanları ve son cemaat yeri zeminlerinde taban tuğlası önerilmiştir.

Minarenin kaidesinin kesme taş, gövde ve peteğinin tuğla, şerefenin doğal taş (mermer), külahın ise ahşap karkas üzerine kaplama tahtası ve kurşun kaplama olması istenmiştir. Yukarıda sayılan restorasyon önerilerinin tümüne yakını yanlış uygulanmış, yapı, orijinallikten uzaklaşarak yeni bir görünüm kazanmıştır.

Yapıda pek fazla süsleme bulunmamaktadır. Süslemeler alçı ve kalemişi ile meydana getirilmiştir.

Taçkapının kavsarası sarkıtsız basit mukarnas dolguludur (Resim 58). İbadet mekanını avludan ayıran kemer yastığında ise alçıdan tek sıra basit mukarnas, bir friz meydana getirmiştir. *Bursa Yıldırım* ve *Yeşil* imaretlerinin ibadet mekanının kemeri de mukarnas dizileri ile hareketlendirilmiştir. Ancak oradaki süslemeler mermerdendir. Avlunun doğu ve batı duvarlarının üst kesimindeki alçıdan çarkıfelek motifli kabaralar, 2000 Haziran'ında başlayan onarımdaki korunan unsurlar arasındadır.

Son cemaat yeri kubbe ve geçişlerinde, tonozlarda; avlu kubbesi ve geçişlerinde, beden duvarlarında, ibadet mekanı kubbesi ve geçişlerinde ve beden duvarlarında 2006 yılı onarımına ait kalemişi süslemeler vardır (Resim 59, 61, 62). İbadet mekanının doğu ve batı beden duvarları üst kesiminde yer alan ağaç ve madalyon motifleri ise onarım öncesinde de bazı kayıplarla beraber iyi durumda görülmekteydi. Özgün süslemelerin korunmaları önerilmiş, ancak son onarımda tamamen yeniden yapılmışlardır (Resim 61-62). İbadet mekanı doğu ve batı duvarlarının üst kesimine realist üslupta resmedilmiş çiçek açmış ağaç tasvirleri yer almaktaydı. Minyatürlerde resmedilen Çin bulutları tarzında bir kaya silueti zemini oluşturmaktadır. Ağaç motifinin üzerinde daire formlu bir madalyon yer almaktadır. Madalyonun dış bordüründe Çin bulutları yer alırken,

madalyonun içerisinde palmet ve rumilerden gelişen bir süsleme vardır. Yapılan onarımlarda, iyi durumda olan bu süslemeler yok edilmiş, yerlerine bugün görülen resimler yapılmıştır.

Tarihlendirme

Kesin inşa tarihi bilinmeyen yapının H**.** Zilhicce 796/Ekim 1394 tarihli vakfiyesi vardır[303]. Banisi *Çandarlı Halil Hayreddin Paşa*'nın oğlu, *Yıldırım Bayezid*'in veziri *Ali Paşa*'dır[304]. İmaretin haziresindeki mezartaşı *Ali Paşa*'ya ait olup, 703 tarihlidir. Fakat bu tarih yanlış yazılmış olmalıdır, çünkü o tarihte henüz Bursa alınmamıştı. *Ali Paşa*, *Hüdavendigâr* ve *Yıldırım* devrinin kazaskeri, sadrazamı ve ünlü bir komutanıdır. Vefat edince babasının yanına İznik'e gömülmüştür. Mezar kitabesinde H.809/1407 tarihi ile ismi açıkça yazılıdır. İmaretin haziresindeki mezar ise bir makam kabri olmalıdır[305]. Yapı, 1394 yılından birkaç yıl önce inşa edilmiş olmalıdır.

[303]Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.102; S.M. Arık- vd**, a.g.e.**, s.9; E. H. Ayverdi, **a.g.e.**,I, s.385; H. Ç. Arslan, **a.g.t.**, s.117.
[304]**Türkiye'de Vakıf Abideler**, III, s. 15.
[305]K. Baykal, **a.g.e.**, s.80.

Katalog No **:**3.9
Yapının Adı **:FİRUZ BEY İMARETİ/CAMİİ**[306]
Yeri **:**Milas/Muğla **İnceleme Tarihi:**05.11.2007, 20.12.2007, 03.01.2008, 03.08.2008.
Şekil No **:**28-47 **Resim No** **:**63-70

Yapı, *Muğla İli*, *Milas İlçesi*, *Kışla Caddesi*, *Firuz Paşa Mahallesi*'ndedir. Medrese, imaret ve hazireden meydana gelen Firuz Bey Külliyesi'nde, medrese hücreleri avlunun batı kenarında tek bir hat boyunca sıralanırken, haziredeki mezar taşları 1930'lu yıllarda başka bir mezarlığa taşınmıştır[307] (Şekil 28). Kuzey-güney yönde uzanan medresenin altı hücresi vardır. Yaklaşık kare planlı olan medrese hücrelerinin üzerleri, sivri kemerli beşik tonoz, çapraz tonoz ve kubbe ile örtülüdür. Hücrelerin, mazgal pencereye benzeyen dar ve küçük pencereleri bulunmaktadır. Bu hücrelerin alt kısımları ve köşeleri kesme taş ile inşa edilmişken, üst kısımları moloz taş ile inşa edilmiştir. Bacalar tuğladandır. Bugün kendi haline terk edilmiş olan medrese hücrelerinin bazıları depo olarak kullanılmaktadır. Medresenin **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından yürütülen onarımı, 03.08.2008 tarihindeki incelememizde halen devam etmekteydi.

Kitabesine göre Firuz Bey İmareti, *Yıldırım Bayezid* zamanında, *Mübarizüddin Hoca Piruz (Firuz) Bey* tarafından M.1396 yılında inşa ettirilmiştir[308]. Yapı, XIX. yüzyılın başlarında esaslı bir onarım geçirmiştir. H. 11 Cemazie'l-ahir 1242/11 Aralık 1826 tarihinde yapının onarımı başlamıştır. Bu tamir için 5016 kuruş 30 para harcanmıştır[309].

---

[306]Yapı, halk arasında *Firuz Bey Camii*, *Kurşunlu Cami*, *Gök Cami* olarak da adlandırılmaktadır. Bkz. Y. Özbek, **a.g.e**, s. 123; A. Kızıl, **Uygarlıkların Başkenti Mylasa ve Çevresi**, Milas, 2002, s.44; G. Öney, **Beylikler Devri Sanatı**, s.14; Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.627.
Biz ise yapıyı inşa edildiği dönemde adlandırıldığı şekilde, *imaret* adıyla tanıtmaya çalışacağız.
[307]R.H. Ünal, "Firuz Bey Camii (Kurşunlu Cami)", **Erken Osmanlı Sanatı**, İstanbul, 1999, s.39.
[308]A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.80; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.I, s. 522; R.H. Ünal, **ay.yer.**; A. Kızıltan, **Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler**, İstanbul, 1958, s.119; D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.94; A. Kızıl, **a.g.e**, s.44; N. Oktik-vd, **Milas Araştırması 2003**, Muğla, 2004, s.34; G. Cantay, **a.g.e.**, s.28.
[309]N. Adıyeke, **XIX. Yüzyılda Milas'ın Sosyal, Demografik, Ekonomik ve Kültürel Gelişimi**, İzmir, 1994, s.75,76. 27.07.2005 tarihli ve 1007 numaralı **Muğla Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Kararı**'nda; a) Cami demir giriş sol kanadının menteşe vazifesi gören mafsal aksamının yuvasına yerleştirilmesi ve kapı kanatlarının bakımı,

İmaret, avlu, ibadet mekanı, iki tabhane mekanı ve üç birimli bir son cemaat yerinden meydana gelmektedir. Minare ise yapının beden duvarları üzerinde yükselmektedir (Şekil 29).

Firuz Bey İmareti, güneyi medrese odaları ile çevrili bir avlunun ortasındadır. Avlunun batı cephesi hariç üç cepheden girişi bulunmaktadır.

Yapının duvarları, yörenin kendine özgü mavi damarlı mermerleri ile kaplanmıştır. Eski çağlardan beri kullanılan mavi damarlı *Sodra* mermerinin yapıya kattığı ahenk dolasıyla halk arasında yapı, "*Gök Camii*" şeklinde adlandırılmaktadır[310]. Yapının zemini de mermer döşelidir. İç mekanlar sıvalı olduğu için, duvarların yapı malzemesi anlaşılmamaktadır. *48-07 Dosya No'lu Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Eski Eser Fişi*'nde, dış cephenin eski çağda kullanılmış olan mavi damarlı Sodra mermerinden bloklarla kaplanmış olduğu, içte ise yalnız iki orta bölümün mermer kaplı olduğu belirtilmiştir. Kasnaklarda sıvalı ve boyalıdır. Yapının örtüleri kurşun kaplıdır (Resim 63-64).

Yapının her cephesinde ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Dikdörtgen formlu pencereler oldukça hareketlidir. Pencerelerin üst kesimi mukarnas şeritleri, iki renkli taştan oluşan kakma teknikli süslemelerle bezenmiştir. Kasnak seviyesinde ise

---

b) Medrese üst örtüsünü oluşturan ve çürümüş durumda bulunan sac malzeme yerine örtünün kurşunla kaplanması,
c) Medresenin arka cephesine bitişik halde bulunan okul alanı içerisinde gerekli yağmur suyu drenaj kanallarının yapılması,
d) Caminin pencere, korkuluk ve dışlıkların boyalarının orijinal rengine uygun boyanması,
gibi basit onarıma yönelik kararlar alınmış ve bu uygulamaların **Vakıflar Genel Müdürlüğü**'nce yapılacağı belirtilmiştir. Kararda ayrıca, taş temizliği, kubbealtı dış duvar sıva tamiratı ve izolasyonu, caminin içinde kubbede bulunan bezemelerin bulunduğu alanın içinde kalan kısmının boyasının yenilenmesi, medrese hücrelerine kapı ve pencerelerinin yapımı, beden duvarları derzlerinin yenilenmesi, medrese hücrelerine kapı ve pencerelerin yapımı, beden duvarları derzlerinin bakımı, tabanının mermerle kaplanması önerisi ve vb. bakım amaçlı işler adı altında önerilen işlemlerle ilgili;
a) Mermer taban döşemesi, kapı, pencere vs. yeni imalatların ne şekilde olacağını malzeme ve özellikleriyle tanımlayan,
b) Boya ve badana işlerini özgün renk ve dokusunu koruyan hangi malzemenin kullanılacağını belirten mevcut durumu gösteren ayrıntılı bilgi ve belgelere dayalı uygulamaların ne şekilde ve teknikte yapılacağını belirten ayrıntılı rapor ve projelerin Koruma Kuruluna iletilmesinden sonra konunun yeniden değerlendirilebileceğine karar verilmiştir. **Vakıflar Genel Müdürlüğü**'nün 480801007-0F001 barkot numaralı Abide ve Eski Eser Onarım Fişinde; 1968 yılındaki Adi tamirde caminin avlusu önündeki dükkanların istimlakı ile açılan güney cephede avluya giriş merdivenleri ve ihata duvarı yapılması için 45.000,00TL. tahsisat ayrıldığı belirtilmektedir.

[310] **Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672)**, IX, İstanbul, 1935, s.208,209; A. Kızıl, **a.g.e**, s.44.

geç dönem özelliği daire şekilli pencereler vardır. İbadet mekanının batı duvarı üzerindeki pencereler, alttakiler sade tutulurken üsttekiler iki renkli taş kakma tekniği ile geometrik ve stilize palmet motifleri ile taçlandırılmıştır (Resim 63-64).

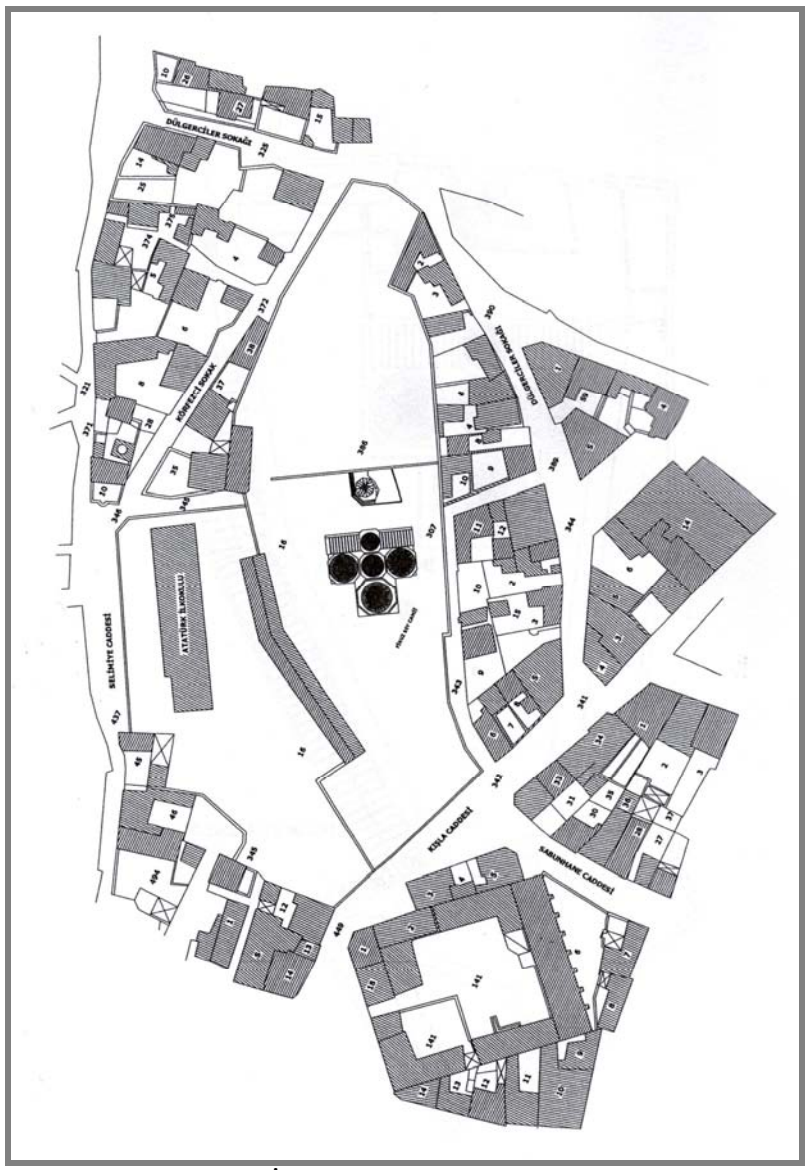

Şekil 28. Milas Firuz Bey İmareti. Vaziyet Planı (*B. Erturan*'dan işlenerek).

Minare yapının kuzeybatı köşesinde, batıdaki tabhane mekanının doğu duvarının üzerinde yükselmektedir. Kaidesi olmayan minarenin silindirik gövdesi kesme taş ile örülmüştür. Mukarnaslarla hareketlendirilmiş şerefenin altında bir adet kaytan silme bulunmaktadır. Taş petek kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Minarenin girişi avludaki merdivenlerle sağlanmıştır. *48-07 Dosya No'lu Vakıflar Genel Müdürlüğü*

Vakıf Eski Eser Fişi'nde, "*…avlunun batı duvarı içerisinde yükselen merdiven minare, dış merdiven mimarisinin bir tekamülüdür. Üzerine ilave edilen şerefesi stalaktitli sivri külahlı bugünkü minarenin daha sonraki bir tarihe ait olduğu*", belirtilmiştir (Resim 63-64).

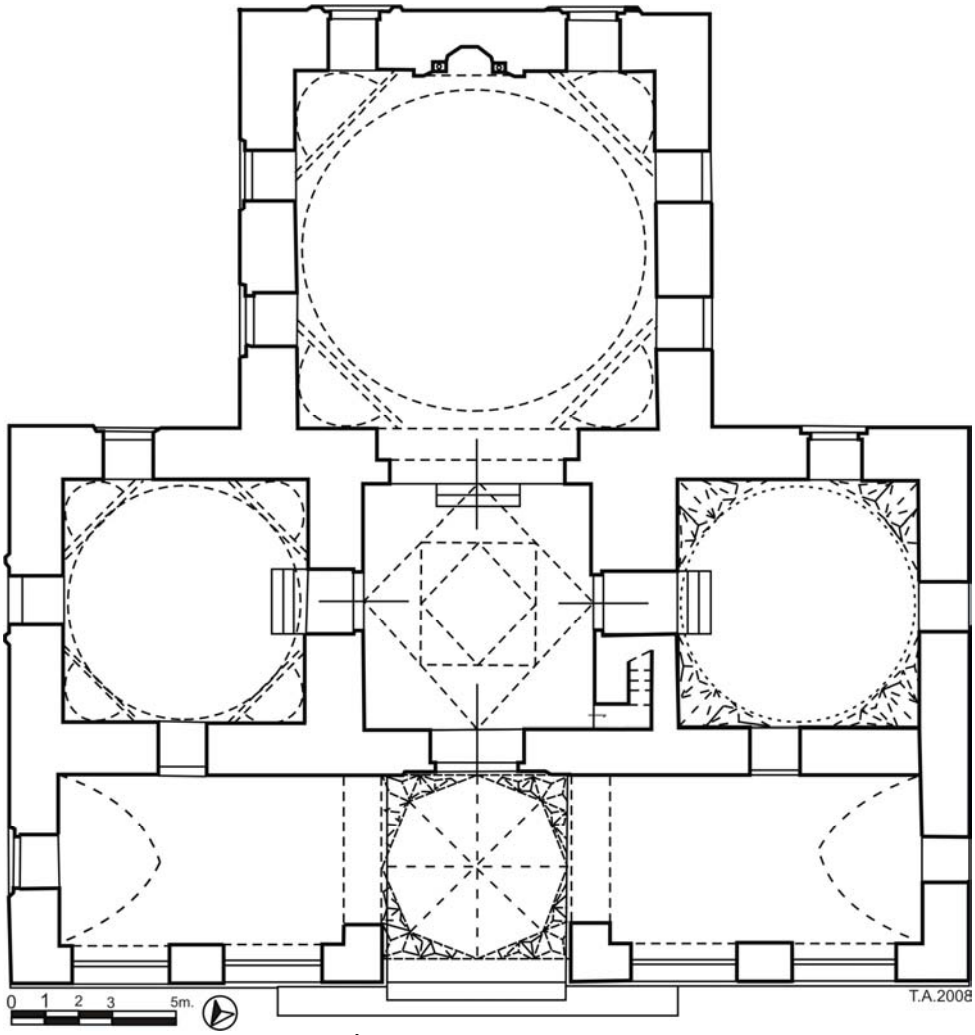

Şekil 29. Milas Firuz Bey İmareti. Plan.

48-07 Dosya No'lu Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Eski Eser Fişi'ne göre imaretin önündeki sekiz köşeli küçük mermer şadırvan XIX. yüzyılda yapılmıştır.

Son cemaat yeri dıştan bakıldığında beş birimli bir son cemaat yeri gibi algılanmakla birlikte, içte üç birimlidir. Son cemaat yerinde ortadaki birim geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış sekiz dilimli bir kubbe ile yandaki birimler doğu-batı yönlü sivri kemerli birer beşik tonoz ile örtülüdür. Son cemaat yerinin doğu ve batısı

yönlü sivri kemerli birer beşik tonoz ile örtülüdür. Son cemaat yerinin doğu ve batısı dışa kapalıdır. Cepheler altlı üstlü ikişer pencere ile dışarı açılmaktadır. Son cemaat yeri kuzey cephesi oldukça hareketlidir (Şekil 31-40). Kuzeydeki iri altı payeden, ortadaki iki paye "L" formlu, duvar ile bu payelerin arasındakiler ise dikdörtgen formludur. Orta birim ve iki yandaki kemerlerde zikzak şekilli süslemeler söz konusudur. Kemerlerin konsol kısmında da ince işçilikli bir mukarnas dizisi bulunmaktadır. Orta birim üzerinde konsollarla taşınan bir saçakla daha da vurgulanmıştır. Dört konsolla taşınan ilginç saçak, alt yüzeyinde iki renkli taşlarla oluşturulmuş kakma teknikli geometrik kompozisyonlarla bezenmiştir. Konsol yüzeylerindeki ve aralarındaki kabartma olarak yapılmış süslemelerde dönem özelliklerine aykırı sahici çiçek motiflerine yer verilmiştir. Natürmort tarzı, vazodan çıkan çiçekler bulunmaktadır. Son cemaat yerinin payelerinin arasında her biri farklı geometrik kompozisyonlara sahip mermer korkuluklar yer almaktadır (Resim 63, Şekil 32-34).

Yapının kuzey duvarının ortasında yer alan taçkapı ilginçtir. Çerçevesinin alt kesimi düğüm şeklinde silmelidir. Taçkapı cepheden taşıntılı değildir. Çerçeve mukarnas şeritlerden meydana gelmiştir. Giriş açıklığı üzerindeki kitabenin çevresindeki bitkisel süslemeleri ve kemerdeki iki renkli kakma teknikli taş işçiliği dikkat çekicidir. Üstteki kemerde de yazı, bitkisel süsleme ve kakmadan oluşan süslemeler vardır. Girişin iki yanında altlı üstlü yapılmış ikişer pencere ve taçkapı ile yapının kuzey duvarı oldukça hareketlidir (Resim 65-66).

Giriş açıklığından ulaşılan kare planlı avlu kubbemsi tonoz/basık bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe iç içe eşkenar dörtgenlerle kademelendirilmiştir. Bindirme tekniği ile yapılan bu uygulama, sadece dekoratif amaçlıdır ve yapıya hareketlilik sağlamıştır. Bu tarz kubbe bazı kaynaklarda "düz atkılı örtü" şeklinde de adlandırılmaktadır[311] Bu kubbe **Milas**'taki **Gümüşkesen** anıtında da kullanılmıştır[312] *G. Öney*, avlunun orta mekanının kırlangıç bir kubbe ile örtülü olduğunu söylemektedir[313] (Resim 67). Tabhaneli camilerde genellikle avlu ibadet mekanında büyük olurdu ve daha yüksek bir

[311]İ.A. Kolay, **a.g.e.**, s.111.
[312]A. Kızıl, **a.g.e**, s.45. D. Kuban, **a.g.e.**, s.94'te, her düzeyde 90° değişen ve küçülen diyogonal kare parçaları ile oluşturulan örtünün Roma çağından beri bilindiğini belirtmektedir.
[313]G. Öney, **Beylikler Devri Sanatı XIV. Yüzyıl (1300-1453)**, Ankara, 1989, s.14.

kubbe ile vurgulanırdı. Bu yapıda ise avlu ibadet mekanından daha küçük ve ibadet mekanının kubbesi avlu kubbesinden daha yüksek tutulmuştur. Anadolu'daki tabhaneli camiler arasında *İznik Yakup Çelebi Zaviyesi*'nde (XIV. yüzyılın son çeyreği)[314] (Şekil 26) ve *Osmancık Akşemseddin Camii*'nde (XV. yüzyılın ilk yarısı) avlu ibadet mekanından daha küçüktür (Şekil 157).

Avludan ikişer basamakla ulaşılan tabhane mekanları kare planlıdır. Kubbe ile örtülü mekanlardan batıdaki tabhane mekanının tromplarının içleri dilim ve mukarnaslarla zenginleştirilmiştir. Doğudaki tabhane mekanının kubbe geçişleri ise Türk üçgenleri ile sağlanmıştır. Kubbe ve geçişler geç döneme özgü kalemişleri ile bezenmiştir. Tabhane mekanlarının girişleri sadece avludan sağlanmaktadır. Doğudaki tabhane mekanının doğu ve güney duvarlarında, batıdaki tabhane mekanının ise batı ve güney duvarlarında altta ve üstte ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Batıdaki tabhane mekanının avluya bakan doğu duvarı daha kalındır, bu durum minarenin bu mekan üzerinde yükselmesinden kaynaklanmaktadır (Resim 68).

Avludan üç basamakla ulaşılan ibadet mekanı kare planlıdır. Mekanda kubbeye geçiş unsurları ilginçtir. Trompların içi farklı şekilde dolgulandırılmıştır. Kuzeydeki iki trompun üst kesimi üçgenlerle, alt kesimi ise mukarnası çağrıştıran süslemelerle, güneydekiler ise dilimlerle süslenmiştir. Kubbe ve geçişlerdeki koyu renkli kalemişi süslemeler yapıyla çağdaş değildir. İbadet mekanının doğu, batı ve güney duvarlarında altta ve üstte ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Güney duvarının ortasındaki mihrap, mihrabın batısında da mermer minber yer almaktadır (Resim 69-70).

Beş kenarlı mermer mihrap taçkapıdaki gibi oldukça zengin süslemelere sahiptir. Ancak oranlarında bir bozukluk vardır. Mukarnaslı kavsara ana nişe göre bodur kalmıştır. Ana niş iki yandan birer sütunce ile sınırlandırılmıştır. Sütuncelerin kaide ve başlıkları mukarnaslıdır. Çerçeve mukarnaslar, kavsaranın üst kesiminde ve ana nişte ise yoğun şekilde girift bitkisel süslemeler kullanılmıştır. Tepelikte palmeti çağrıştıran figürlerin üzeri karmaşık bezemelerle dolgulandırılmıştır. Mihrap çerçevesinin üst

[314]S. Eyice, Zaviyeli Camiler, s.33; A.S. Ülgen, "İznik'te Türk Eserleri", **Vakıflar Dergisi**, I, Ankara, 1938, s.66; Y. Ötüken-vd, **Türkiyede Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, IV, Ankara, 1986, s. 253-56; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.328-31.

kısmındaki kitabede yapının mimarı *Hasan bin Abdullah* ve *Musa bin Adil* adında bir nakkaş adı geçmektedir[315].

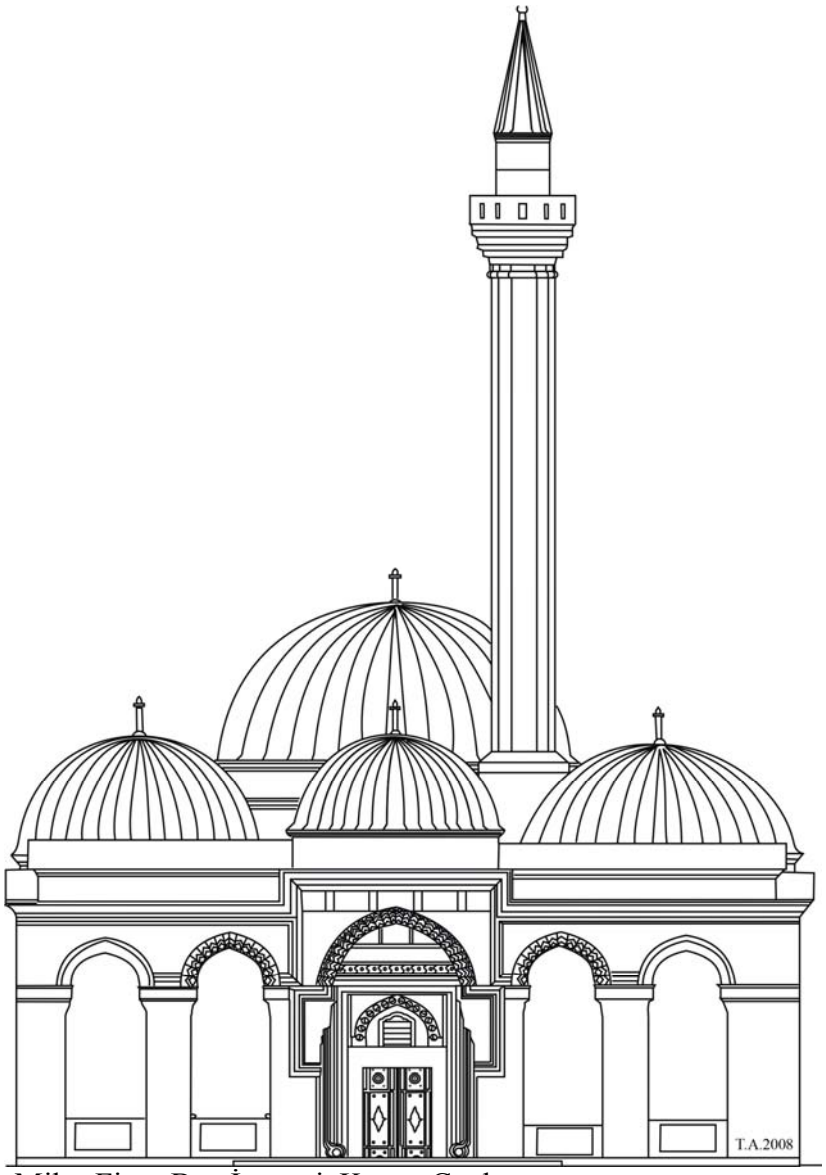

Şekil 30. Milas Firuz Bey İmareti. Kuzey Cephe.

Mihrabın batısındaki mermer minber orijinal değildir. 48-*07 Dosya No'lu Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Eski Eser Fişi*'nde; *İmaretin orijinal minberi ile kapısının 1875 yılında İstanbul'a götürüldüğü, yerine yeni bir minber ile mermerden*

[315]R.H. Ünal, **a.g.m.**, s.40.

küçük bir vaaz kürsüsü ve demir bir kapı yapıldığı belirtilmiştir[316]. Bugünkü minberin dolap aynalığında "Mühr-ü Süleyman" motifi bulunmaktadır.

Firuz Bey İmareti, süslemeleri bakımından, erken Osmanlı mimarisi içinde, eklektik özellikler göstermektedir. Yapıda Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Akdeniz mimarisine özgü süslemeler görüldüğü gibi, Uzakdoğu ve Timurlu motiflerinin de kullanılmasıyla, yapı süsleme açısından zenginleştirilmiştir. Yapıda görülen süslemelerde yerli ustalar ile birlikte Doğu'dan ya da Memluk ülkelerinden gelen sanatçıların çalıştığı düşünülmektedir[317]. Yapı gerek mimarisi gerekse de süslemeleriyle Bursa, İznik ve Edirne'deki yapılarla yarışmaktadır.

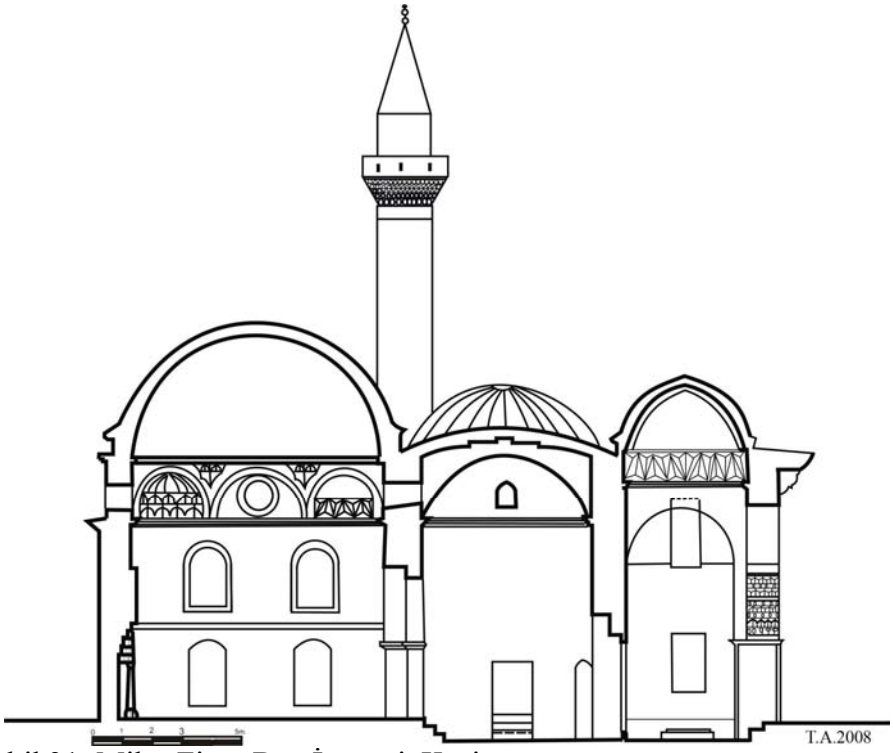

Şekil 31. Milas Firuz Bey İmareti. Kesit.

İmaretin taçkapısı, kemer biçimleri, pencere alınlıklarında yassı mukarnas ve kakma uygulamaları, zengin silmeler işçiliğin kökenin **Ayasuluk**'taki **İsa Bey Camii**'nde de olduğu gibi Suriyeli ustalardan kaynaklandığı düşünülmektedir[318].

[316]Ayrıca bkz. A. Kızıl, **a.g.e**, s.47.
[317]D. Kuban, **a.g.e.**, s.94.
[318]**Ay.yer.**

Firuz Bey İmareti'nde taş ve kalemişi süslemeler bulunmaktadır. İbadet mekanı ve tabhane mekanlarının örtü ve geçişlerindeki kalemişi süslemeler geç döneme özgü süsleme programına sahiptir. Süslemeler yakın tarihte tekrar canlandırılmıştır.

Yapıdaki taş süslemeler; son cemaat yerinin kemer ve korkuluk levhaları ile saçak seviyesinde, son cemaat yeri orta kemerinin üst kesiminde yer alan sundurmada, son cemaat yerinin doğu ve batı duvarının üst seviyesindeki pencere tavanında, taçkapıda, mihrapta ve beden duvarlarının üst kesiminde yer alan pencerelerde bulunmaktadır.

Süslemelerde kafes oyma, kabartma, kakma ve kırmızı-beyaz renk almaşıklığı şeklinde teknikler kullanılmıştır. Süslemelerde geometrik, bitkisel kompozisyonlar ile yazı ve mukarnasların da tercih edildiği görülmektedir. Dış cepheler silmelerle hareketlendirilmiştir.

Son cemaat yerinin kuzeye açılan kemerleri zikzaklarla hareketlendirilmiştir (Resim 63). Son cemaat yeri ayakları da gerek bitkisel gerekse de mukarnas süslemelerle daha da vurgulanmıştır. Ayaklardaki bitkisel süslemeler yüksek kabartma tekniği ile verilmiştir. Bitkisel kompozisyonları palmet, şemse, sap ve kıvrım dal motifleri şekillendirmektedir.

Son cemaat yerindeki ayakların arasında yer alan korkuluk şebekeleri kafes oyma tekniği ile yapılmıştır (Şekil 32-34). Geometrik kompozisyonlar içeren bu dört şebeke, birbirinden farklıdır. Kuzeydoğudaki korkuluk şebekesinde köşeleri çapraz şeritlerle birleştirilen bir karenin, köşelerini merkez alarak düzenlenen düzgün sekizgen ve onu çevreleyen düzgün olmayan sekizgenden oluşan birimin tekrarıyla meydana gelen geometrik düzenlemeye sahiptir. Son cemaat yeri orta kemerinin doğusunda yer alan şebekede ise bir dairenin merkezi etrafına birbirleriyle geçmeler yaparak on köşeli yıldız oluşturacak biçimde dizilmiş düzgün olmayan altıgenlerin oluşturduğu geometrik düzeni içermektedir. Batıdaki şebekede ise birbirleriyle bal peteği oluşturacak biçimde düzenlenen, köşe ve kenar ortaylarından birer şeritle birleştirilen altıgenlerin içine yerleştirilmiş onikigen ve onikigenin her bir kenarını eşit olarak ikiye bölen kısa şeritlerin altıgenlerin köşelerini ve kenarlarını birleştiren şeritlere bağlanmasıyla elde edilmiş bir düzenlemeyle süslenmiştir. Kuzeybatıdaki şebekede ise tasarım itibariyle

ikinci korkuluk şebekesi ile aynı olmakla birlikte, burada daire merkezi etrafında birbiri ile geçme yapan beşgenlerin sayısı onikidir. Dolayısıyla oluşan yıldız oniki köşelidir. Ancak burada yatay ve dikey eksenlerde beşgenlerin yardımıyla kareler oluşmaktadır. Düzenleme simetrik olarak çoğaltıldığında oniki köşeli yıldızın çapraz eksenlerinin kesiştiği merkezde dört köşeli bir yıldız oluştuğu görülmektedir. Benzer süslemeli şebekeleri **İznik Yeşil Cami**'de görmek mümkündür[319].

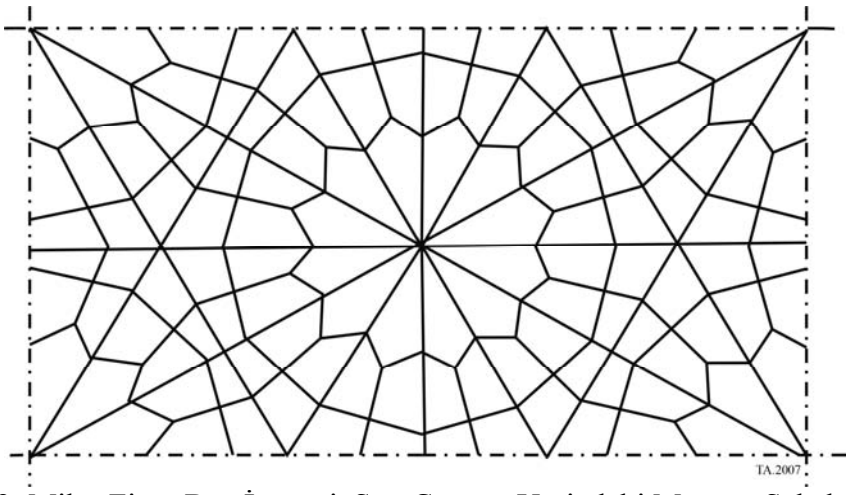

Şekil 32. Milas Firuz Bey İmareti. Son Cemaat Yerindeki Mermer Şebekelerden.

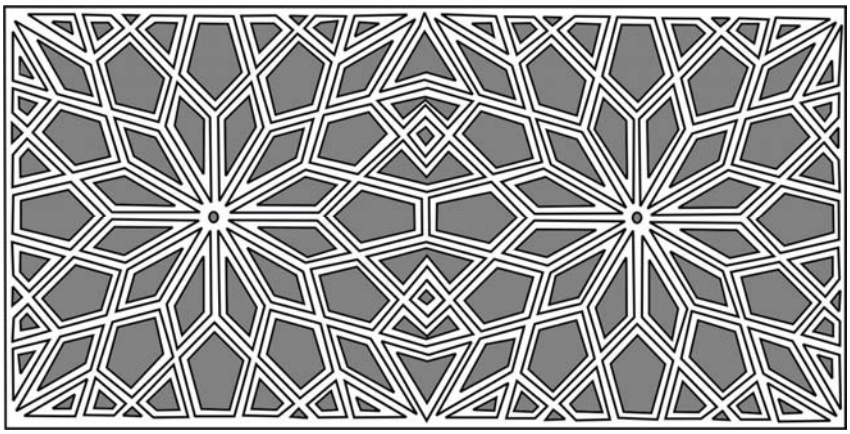

Şekil 33. Milas Firuz Bey İmareti. Son Cemaat Yerindeki Mermer Şebekelerden.

Son cemaat yerinin orta kemerinde eşit aralıklarla yerleştirilmiş dört konsola binen bir sundurma bulunmaktadır. Konsolların her biri profillidir. Sundurma tavanı, siyah ve beyaz renkli mermerlerle kakma tekniğinde yapılmış iki farklı geometrik düzenle süslenmiştir. Geometrik süslemelerden biri, kırık çizgilerin bir altıgenin merkez

[319]Bkz. Y. Özbek, **a.g.e.**, s.103,Res.64, s.105,Res.67.

ve köşelerinde on kollu yıldızlar meydana getirmesiyle oluşmuş bir programdan çıkarılmıştır. On kollu yıldızların merkezindeki on köşeli yıldızlara ve yıldız kol aralarındaki küçük altıgenlere, siyah mermer veya harç kakılarak siyah-beyaz renk zıtlığı elde edilmiştir. Kol uçlarındaki beş köşeli yıldızlar, beyaz mermerle vurgulanmıştır. İkinci kompozisyon, kırık çizgilerin bir beşgenin merkez ve köşelerinde on kollu yıldızlar yapacak şekilde düzenlenmesiyle elde edilmiş bir tasarımdan çıkarılmıştır (Şekil 35-36).

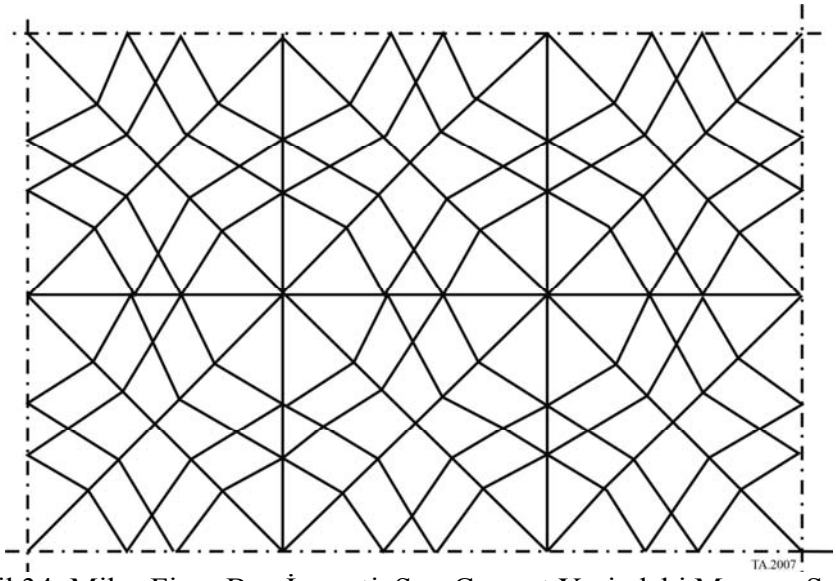

Şekil 34. Milas Firuz Bey İmareti. Son Cemaat Yerindeki Mermer Şebekelerden.

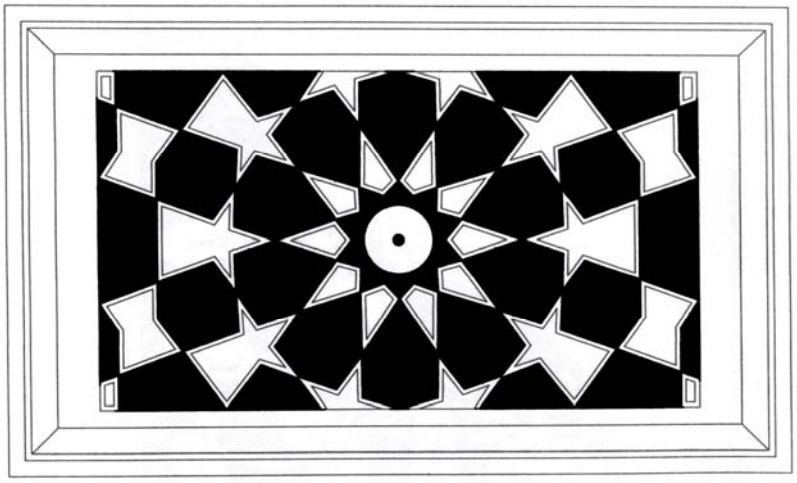

Şekil 35. Milas Firuz Bey İmareti. Son Cemaat Yerinin Orta Biriminin Üzerinde Yer Alan Saçağın Tavanında Yer Alan Geometrik Süsleme.

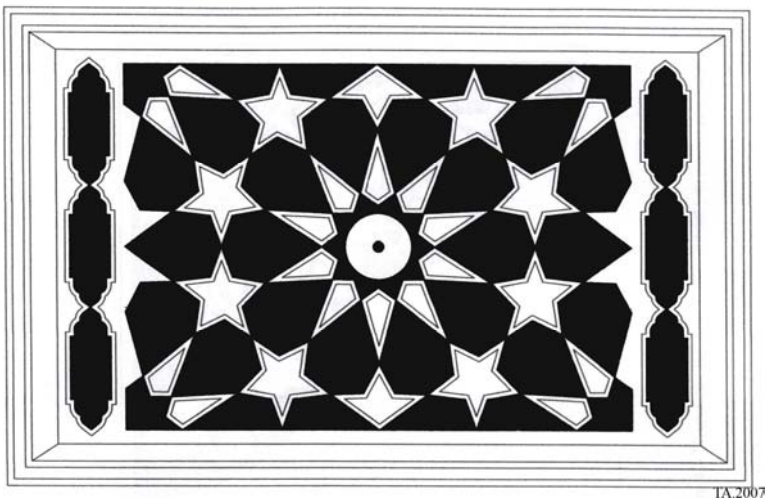

Şekil 36. Milas Firuz Bey İmareti. Son Cemaat Yerinin Orta Biriminin Üzerinde Yer Alan Saçağın Tavanında Yer Alan Geometrik Süsleme.

Şekil 37. Milas Firuz Bey İmareti. Son Cemaat Yeri. Sundurmadaki Bitkisel Süslemelerden.

Şekil 38. Milas Firuz Bey İmareti. Son Cemaat Yeri. Sundurmadaki Bitkisel Süslemelerden.

Şekil 39. Milas Firuz Bey İmareti. Son Cemaat Yeri. Sundurmadaki Bitkisel Süslemelerden.

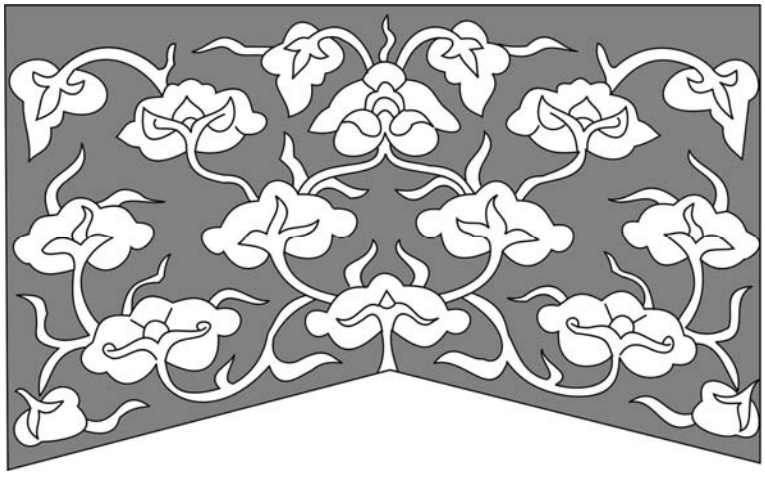

Şekil 40. Milas Firuz Bey İmareti. Son Cemaat Yeri. Sundurmadaki Bitkisel Süslemelerden.

Taçkapı, alt kısmında kıvrılarak bir daire oluşturan iki sıra düz silmenin kuşattığı ve üste de devam eden üç sıra mukarnas dizisinden oluşmuş bir bordür ile çevrelenmiştir. Kapı lentosu üzerine yerleştirilmiş kitabenin çevresinde bitkisel süslemeler yer almaktadır. Alınlık kemerini de beyaz ve kırmızı taşların kakılması ile oluşturulmuş yan-ying motifleri süslemektedir. Taçkapıyı kuşatan iki sıra düz silmenin üzeri kırmızı taşla gri mermerin basit geçmeler yaparak dönüşümlü kullanıldığı ve kırmızıya beyaz, beyaza kırmızı taşların kakıldığı bir sıra frizle doldurulmuştur (Şekil 41) (Resim 66). Bu friz üzerinde yer alan kuşak, sülüs ve kufi hatla doldurulmuştur. Ortada dört defa "*Muhammed*" yazılıdır.

Mihrap beşgen profillidir ve mukarnas kavsara ile örtülüdür. Üst kısmı yedi dilimli palmet motifinin bir tam iki yarım örneğinin kullanımıyla taçlandırılmıştır. Mihrap ana nişi kırmızı mermerden iki sütunce ile sınırlandırılmıştır. Sütuncelerin altlık ve başlıkları mukarnaslıdır. Mihrap ana nişinin alt kesimi, kazıma tekniği ile yapılmış kandil motifleri içerir. Kandillerin üzerinde sırası ile yazı ve bitkisel süsleme kuşakları yer almaktadır. Mihrap nişinin sağ ve sol pervazlarında ise mimar ve hattat-nakkaş kitabeleri yer almaktadır. Mihrap alınlığı üst kısmında basit ve dilimli rumilerle bezenmiş spiraller oluşturan kıvrık dallı zemin üzerine celi sülüs hatla yazılan ayetle doldurulmuştur. Süslemeler alçak kabartma tekniğinde işlenmiştir[320].

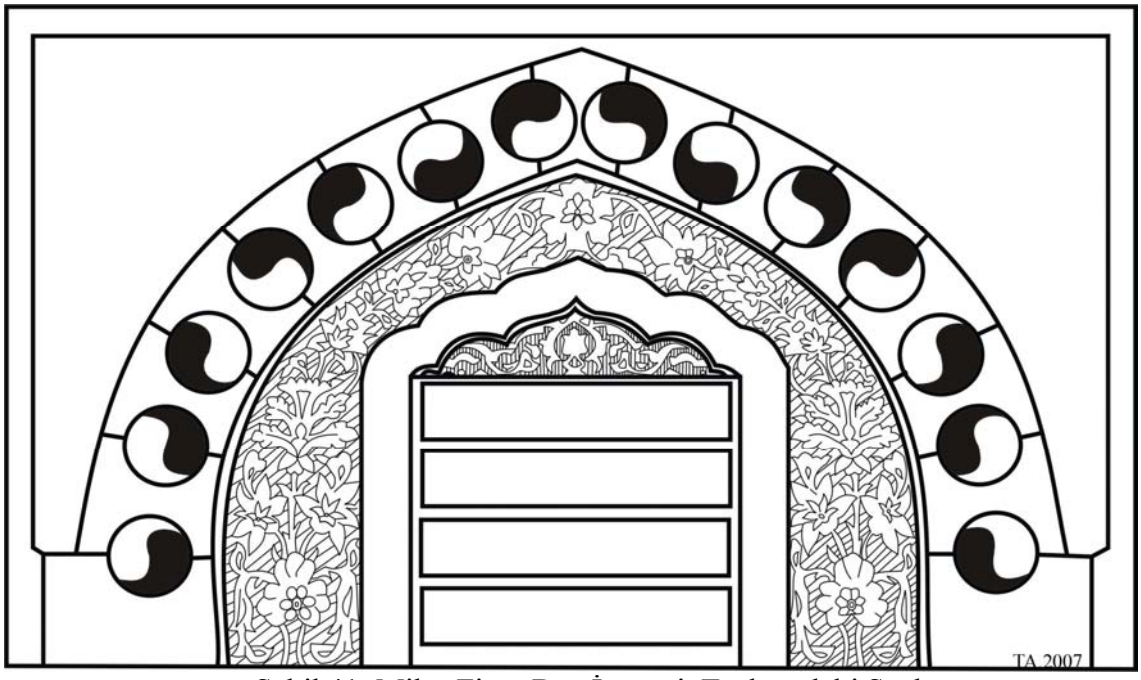

Şekil 41. Milas Firuz Bey İmareti. Taçkapıdaki Süsleme.

Yapıdaki pencereler ise taş süslemelerin farklı bir uygulaması ile yorumlanmıştır. Son cemaat yerinin batı cephesindeki üst seviyede yer alan pencerenin tavanında bir dikdörtgenin merkez ve köşelerinde on kollu yıldızlar oluşturacak şekilde düzenlenmiş kırık çizgiler ve eşkenar dörtgenlerden meydana gelmiş geometrik düzenle doldurulmuştur. Doğu duvarının üst sırasındaki pencere tavanında ise onikigen, beşgen ve sekizgenler yardımıyla oluşturulmuş birim kurgunun tekrarıyla elde edilen düzende,

[320]Mihrap hakkında daha fazla bilgi için bkz. M. Top, **Erken Dönem Osmanlı Mihrapları (XIV-XV. Yüzyıl)**, (Yüzüncü Yıl Ü. Sos. Bil. Enst. Arkeoloji ve Sanat Tarihi A.B.D. Sanat Tarihi B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 1997, s.62-64, Çiz.17.

yıldız kolları arasında oyulan bazı bölümlere sistemli olarak, siyah renkli harç doldurulduğundan siyah-beyaz zıtlığı elde edilmiştir.

Yapıdaki pencerelerin söve ve kirişlerinde herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamaktadır. Atkı taşı üzerinde yaklaşık kiriş yüksekliğindeki bölümler, beyaz mermer ve kırmızı renkli taşların değişik şekillerde kesilmesiyle elde edilmiş parçalarıyla geçmeler yapacak şekilde düzenlenerek kırmızı-beyaz renk almaşıklığı sağlanmıştır (Şekil 42-47).

Pencerelerin üst kısımlarının çökertilen duvar yüzeyi ile sıfırlanmasında, genellikle mukarnas kullanılmıştır. Çoğunda mukarnas yüzeyleri boş bırakılmışken nadiren birkaçında, yüzeyin istiridye kabuğu biçiminde süslendiği ve mukarnas süslemeli bölümün tek blok taştan meydana getirildiği gözlenmektedir[321].

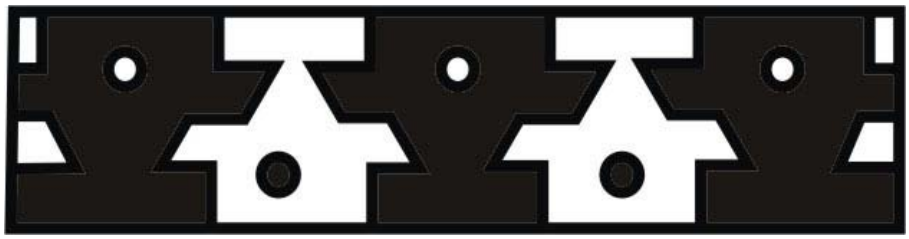

Şekil 42. Milas Firuz Bey İmareti. İbadet Mekanının Batı Cephesindeki Üst Penceredeki Taş Süslemelerden.

Şekil 43. Milas Firuz Bey İmareti. İbadet Mekanının Batı Cephesindeki Üst Penceredeki Taş Süslemelerden.

[321]Yapıdaki taş süslemeler için ayrıca bkz. M. Görür, **Beylikler Dönemi Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1435)**, (Hacettepe Ü. Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, Ağustos 1999, s.239-52.

Şekil 44. Milas Firuz Bey İmareti. Doğu Cephedeki Pencere Alınlığındaki Taş Süsleme.

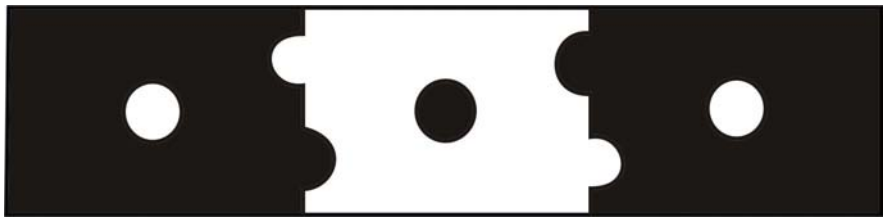

Şekil 45. Milas Firuz Bey İmareti. Batıdaki Tabhane Mekanı. Üst Penceredeki Taş Süsleme.

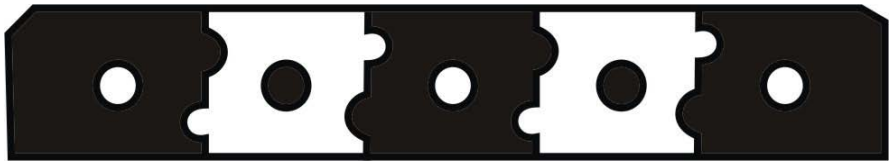

Şekil 46. Milas Firuz Bey İmareti. Batıdaki Tabhane Mekanının Güney Cephesindeki Üst Penceresindeki Taş Süsleme.

Şekil 47. Milas Firuz Bey İmareti. İbadet Mekanının Güney Cephesindeki Üst Sırasında Yer Alan Penceredeki Taş Süsleme.

Tarihlendirme

Firuz Bey İmareti'nin inşa kitabesi giriş kapısının lentosu üzerindedir. Mermer levha üzerine yazılmış kitabe metni Arapça'dır (Resim 66). Kitabenin Arapça harfler ile yazılışı şöyledir:

١ـ بسم الله الرحمن الرحدم امر بعمارة

٢ـ هزه العماره المبارکة في ايلم دوله الملك

٣ـ السلطان جلال الدين بايذيد خان ابن مراد خان ابن

٤ـ اورخان عذنصره مبارذ الدين خواحه بيرور بك دام عذه

٥ـ وذاد توفيقه وعمره من يوم الاحد في السادس و العسرين من شهر صفر لسنه سبع وتسعين سبعمية

Kitabenin Anlamı: *Bağışlayıcı ve merhamet edici olan Allah'ın adıyla Hükümdar, sultan, dinin yücesi, Orhan oğlu Murad han oğlu Bayezid Han'ın-zaferi kutlu olsun- yönetimi günlerinde, Mübarizüddin Hoca Piruz (Firuz) Bey-onun şerefi devamlı olsun, başarısı ve ömrü artsın-, 797 yılının Safer ayının yirmialtısında Pazartesi günü, bu mübarek imaretin yapılmasını emretti*[322].

İnşa kitabesinin üzerinde yer alan dini içerikli kitabede de: *(Dört kez), Muhammed. İşiten ve bilen Allah'a sığınırım. Bağışlayıcı ve merhamet edici olan Allah'ın adıyla. Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimseler imar ederler*[323], yazılıdır.

Bu kitabeden yola çıkarak imaretin, *Mübarizüddin Hoca Firuz Bey* tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Yapının inşasına H.26 Safer 797/21 Aralık 1394 tarihinde başlandığı anlaşılmaktadır[324].

Menteşe emirlerinden biri olan *Hoca Firuz Bey*, Osmanlı Sultanı *Yıldırım Bayezid*'in Menteşe Valisi'dir. *M. Süreyya* ve *E.H. Ayverdi*, *Firuz Bey*'in ölüm tarihi

---

[322]Kitabenin okunuşu, yazılışı ve anlamlarındaki farklılıklar için Bkz. A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.82; E. Çelebi, **a.g.e.**, VIII, s.580; İ.H. Uzunçarşılı, **Kitabeler**, s.158-159; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.521-522; Y. Demiriz, **a.g.e.**, s.627; P. Wittek, Menteşe Beyliği, Ankara, 1999, s.144-146; S. Eroğlu, **Batı Anadolu Beylikleri Mimarisinde Tipolojiye Bağlı Süsleme Tasarımları**, (Mimar Sinan Ü. Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi ABD., Türk İslam Sanatları Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2006, s.207; **Vakıflar Genel Müdürlüğü Eski Eser Kitabe Fişi**'nde, yapının kitabesi İzmir Müftülüğü epigrafları *H.Ö. Engin* ve *M. Karaaslan* tarafından 16.02.1971 tarihinde şu şekilde okunmuş ve kitabe fişine işlenmiştir:
Bismillahirrahmanürrahim
Menarı Zeyneddin Hoca Niruz Bey (Allah onun izzetini devam ettirsin, ömrünü ve mufaffakiyetini artırsın) Orhan oğlu Murat Han oğlu Sultan Celaleddin Bayezid Han (Allah onun yardımını aziz etsin) Devlet mülkünün sultanı olduğu günlerde bu mübarek imaretin yapılması emrolundu. Sefer ayının 26 Pazar günü sene 799.

[323]Bkz. A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.82.

[324]R.H. Ünal, inşaatın bitim tarihi olarak, 1396 yılını vermektedir Bkz. R.H. Ünal, **a.g.e.**, s.39; A. Kızıl, **a.g.e**, s.44.

olarak 816/1413-1414 tarihini vermektedirler[325]. *A.R. Hakses* ise *Firuz Bey*'in 791/1389-805/1402-1403 yılları arasında yaşadığını belirtmektedir[326].

[325]M. Süreyya, **Sicill-i Osmani**, C.II, İstanbul, 1972, s.538; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.514.
[326]A.R. Hakses, **Muğla Menteşe Büyükleri**, Muğla, 1999, s.38.

Katalog No	**:**3.10		
Yapının Adı	**:EBU İSHAK ZAVİYESİ/CAMİİ**[327]		
Yeri	**:**Bursa	**İnceleme Tarihi**	**:**09.08.2006
Şekil No	**:**48	**Resim No**	**:**71-77

Cumhuriyet Caddesi, Kızyakup Mahallesi'nde bulunan zaviye, *Yıldırım Bayezid* tarafından, *Ebu İshak* adına yaptırılmıştır. *Fatih* döneminde büyük bir onarım gören yapı, 1479 yılında ibadete açılmıştır[328]. Zaviye son olarak 1969 yılında *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu* tarafından onarılmıştır[329] (Resim 71-72). Yapının kuzeyindeki mermer havuz, doğusundaki abdest muslukları ve tuvalet yenidir. Zaviyenin kuzeyinde XVII. yüzyılda inşa edilmiş bir türbe vardır. Türbenin içindeki sandukanın başucunda "*Abdullah Mustafa*" yazılıdır[330].

Avlu, ibadet mekanı ve iki tabhane mekanından oluşan yapının kuzeyinde beş birimli bir son cemaat yeri vardır. Minare yapının kuzeydoğusundadır (Şekil 48).

Yapının inşasında kesme taş, kabayonu taş ve tuğla kullanılmıştır. Beden duvarlarında kabayonu taşların arasında düzensiz sıralar halinde tuğla hatıllar vardır (Resim 71-72). Son cemaat yerinde ise kesme taşlar yatay şekilde yerleştirilmiş üç sıra tuğla ile dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Beden duvarları yuvarlak kemerli çökertmeler ve iki sıra kirpi saçakla hareketlendirilmiştir. Tabhane mekanlarının bacaları çatı üzerinde yükselmektedir. Bu bacalar da onarımlarda yenilenmiştir[331].

Tabhane mekanlarının her cephesinde birer pencere açıklığı yer almaktadır. İbadet mekanının doğu ve batısında da birer, güneyinde ise iki pencere vardır.

---

[327]Zaviye, yüksek lisans tezimizin kapsamında da yer almaktadır. Bkz. T. Acar, **a.g.t.**, s.117-125.
Yapı, *Baba İshak Zaviyesi, Ebu İshak Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. A. Kuran, **The Mosque…**, s.81; D. Kuban, **a.g.e.**, s.90.
[328]M.S. Arık-vd, **a.g.e.**, s.33; D. Kuban, **a.g.e.**, s.90'da yapının 1764 yılında yandığını, 1765 yılında tamir edildiğini belirtmektedir.
[329]R. Kaplanoğlu, **a.g.e.**, s.50; M.S.Arık, **ay.yer**.
[330]**Ay.yer.**
[331] Duvar örgüsü hakkında daha fazla bilgi için bkz. Y.S. Şener, **14. Yüzyıl Bursa Yapılarında Erken Osmanlı Duvar Örgüsü**, (Ankara Ü. Sos. Bil. Ens. Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Sanat Tarihi) A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1993, s.123-127.

Pencerelerin hepsi dikdörtgen profillidir. Yuvarlak kemerli alınlıkları basit tuğla süslemelerle bezenmiştir (Resim 72).

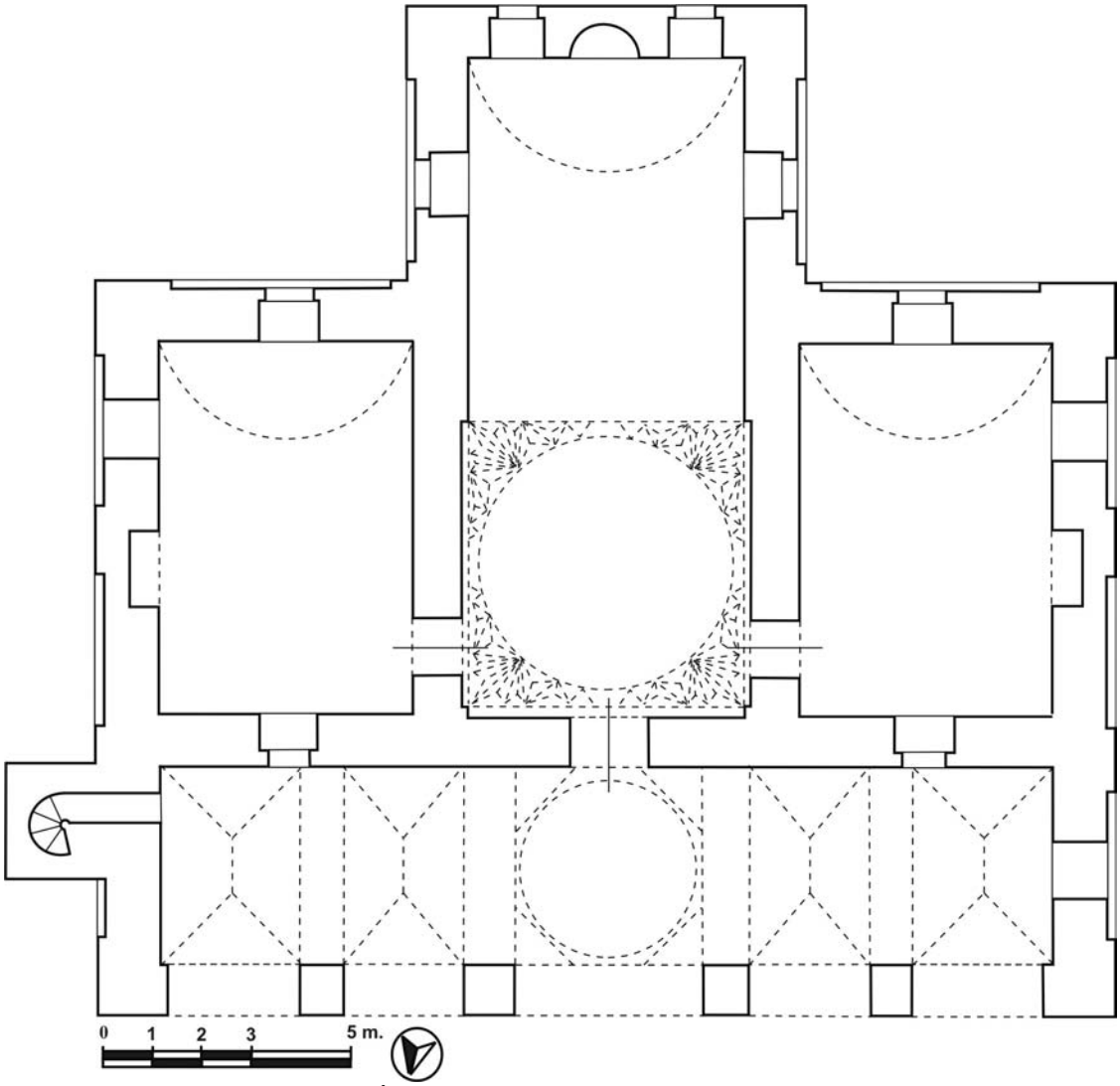

Şekil 48. Bursa Ebu İshak Zaviyesi. Plan (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Yapının kuzeydoğu köşesindeki minarenin kaidesi kübik formdadır. Kaide, kesme taş ile üç sıra yatay bir sıra dikey tuğlalarla örülmüştür. Kaidenin üst kesimi dilimli kemerli sağır nişler ve gülbezeklerle hareketlendirilmiştir. Silindirik gövde tuğladandır. Şerefe altı testere dişleri ile dolgulandırılmıştır. Basit dikdörtgen formlu minare girişi, son cemaat yerinin güneydoğu köşesindedir. **Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu**'nun arşivindeki yapının eski fotoğraflarında şerefe altının bugünkü gibi testere dişleri ile dolgulandırılmamış olduğu görülmektedir.

Düz bırakılan şerefe altında sadece basit bir silme vardır. Taş külah geç döneme özgüdür. Basit silmelerle hareketlendirilen külah yukarı doğru daralmaktadır.

Beş birimli son cemaat yeri dışa sivri kemerlerle açılmaktadır. Kemerler kuzey-güney ve doğu-batı yönlü ahşap gergilerle desteklenmektedir. Kuzeyde ayakların arası camekanlarla, doğu ve batı cephede ise birer duvarla dışa kapatılmıştır (Resim 71,73). Batıdaki duvarda dikdörtgen formlu bir pencere vardır. Pencerenin üzerinde alınlık sivri kemerlidir. Eski fotoğraflarda bu pencere görülmemektedir (Resim 73). Pencere ya sonradan açılmış ya da eski fotoğraflarda duvar sıvalı olduğu için pencereyi görememekteyiz. Son cemaat yerinin kuzeybatısındaki ayak üç sıra yatay, bir sıra dikey tuğla ile kasetlenmiş düzgün kesme taşlarla güneydoğudaki ayak ise kabayonu taşlarla örülmüştür. Diğer dört ayak ise dikdörtgen formludur ve kesme taştandır. Kaideleri olmayan ayakların başlıkları taştan silmeli sade başlıklardır (Resim 71,73). Son cemaat yerinde orta birim diğerlerinden daha geniştir ve bir kubbe ile örtülüdür. Diğer birimler ise birer aynalı manastır tonozu ile örtülmüştür.

Basit dikdörtgen formlu giriş açıklığı, sivri kemerli bir çökertme içerisindedir. Herhangi bir süsleme unsuruna sahip olmayan kapının üzerinde üç satırlık bir inşa kitabesi vardır. Kitabenin üzeri altın yaldızla boyanmıştır (Resim 73).

Giriş açıklığından ulaşılan kare planlı avlu, geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe göbeği ve eteği kalemişi süslemelerle hareketlendirilmiştir. Doğu, batı ve kuzey duvarlarının üst kesiminde birer adet pencere vardır. Kuzey duvarındaki pencere dikdörtgen formlu bir çökertme içerisindeyken, diğer pencereler sivri kemerli birer çökertme içerisindedir. Doğu ve batıdaki pencereler sonradan doldurulmuştur (Resim 74).

Avlunun doğusunda ve batısında dikdörtgen planlı birer tabhane mekanı yer almaktadır. Tabhane mekanlarının girişleri yuvarlak kemerli basit açıklıklar şeklindedir. Tabhaneler yuvarlak kemerli birer tonoz ile örtülüdür. Mekanların üç cephesinde de dikdörtgen formlu yuvarlak kemerli birer pencere yer almaktadır. Batıdaki tabhane mekanının batı duvarı ortasında, doğudaki tabhane mekanının ise doğu duvarında dikdörtgen formlu, yukarıya doğru kademelenerek daralan bir yaşmak ile örtülü birer ocak bulunmaktadır. Avlu ile tabhane mekanları arasında kot farkı yoktur (Resim 75).

Avludan iki basamakla ulaşılan ibadet mekanı, dikdörtgen planlıdır ve yuvarlak kemerli bir tonoz ile örtülüdür. Doğu ve batı duvarlarında birer, güney duvarında ise ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Pencereler dikdörtgen formludur ve yuvarlak kemerli alınlıklara sahiptir. Üst seviyedeki tek pencere mihrabın üzerindeki yuvarlak kemerli açıklıktır. Eyvanın üç duvarını, üst seviyede, yağlıboya ile yapılmış bitkisel bir bordür dolanmaktadır (Resim 76).

Yarım daire kesitli mihrap nişi, çeyrek küre şekilli bir kavsara ile örtülüdür. Mihrap ana nişine yağlıboya ile bir perde motifi yapılmıştır. Kavsara içerisindeki ve çerçevedeki dini içerikli yazılar da yağlıboyadır (Resim 76).

Harimin güneydoğusunda yer alan ahşap vaaz kürsüsü ve güneybatısında yer alan minber yenidir.

Bursa'daki pek çok yapı gibi bu yapıda zaman içinde çeşitli onarımlar gördüğü için tabhane mekanı, kemer, pencere, örtü gibi unsurlarında bazı değişiklikler olmuştur. *Bursa*'daki *Orhan, Hüdavendigâr* ve *Yıldırım* imaretlerinde de karşımıza çıkan örtü kaplamalarının orijinalliği bu yapıda da bir tartışma konusudur. Bugün kurşun kaplı örtülerin orijinalde de kurşun kaplama mı olduğu belli değildir. Kaynaklardan yapının H. 15 Zi-lka'de 1260/26 Kasım 1844 yılında 117,5 kuruşa tamir edildiğini, şiddetli rüzgar sonucu zarar gören kurşunlarının ve kirpi saçaklarının onarıldığını, 1855 depreminden sonra 1892 yılında 1.600 kuruş harcanarak tamir edildiğini öğrenmekteyiz[332].

İbadet mekanının tonozunda bir deformasyon görülmektedir. Dönem özelliği olan sivri kemer yerine yuvarlak kemer kullanılmış, bu kemer de onarımlarla garip bir şekil almıştır (Resim 76). Bu da ibadet mekanının örtüsünün onarım geçirdiğini göstermektedir. Son cemaat yerindeki kuzey-güney yönlü kemerler ve tabhane mekanlarının tonozlarının da sivri kemer yerine yuvarlak kemer şeklinde yapılmışlardır. Onarımların sonucu olan bu uygulamalar, *Bursa*'daki *Hüdavendigâr İmareti*'nde de karşımıza çıkmaktadır. Bu yapıda da sonradan yapılan kemerler yuvarlak kemer formundadır.

[332]M.S. Arık, **a.g.e.**, s.33.

Yapının pencere alınlıklarında değişimlerin izleri görülmektedir. Tuğlaların dikey ve yatay şekilde yerleştirilmeleri ile meydana gelen basit kompozisyonda da farklılıklar vardır. Özellikle güney cephedeki pencere alınlıklarında tuğlalar yenilenmiş, derzler garip bir şekil almıştır. Batıdaki pencere alınlıklarında da oynamalar vardır. Tuğlalar güneydeki pencerelerden daha eski olmalarına rağmen, tuğlaların bazıları düzensiz şekilde yerleştirilmiştir (Resim 72).

Son cemaat yeri yıkılmış olan zaviyede sadece güney duvarında kemer ayaklarının izleri ve son cemaat yerinin doğu ve batı duvarları ayakta kalmıştır. Eski fotoğraflardan kalan duvar yüzeylerinin sıvanmış olduğunu görmekteyiz. Sıvaları dökülen duvarların üst kesiminde ise duvar örgüsünün tamamen tuğla olduğu görülmektedir. Alt kesimlerin de tuğla ile devam ettiği net olarak algılanamamaktadır. Fotoğraflarda iki adet kare kesitli ayak da görülmektedir. Bu fotoğraflar onarım devam ederken çekilmiş olmalıdır. Bu nedenle ayakların orijinal mi yoksa yeni mi yapıldığı anlaşılamamaktadır. Son cemaat yeri kalan izlerden yola çıkılarak ortadaki birim bir kubbe ile yan birimleri ise birer tonoz ile örtülmüştür.

Yapının kuzeydoğu köşesindeki minare ile yapı arasında bitişme çizgisi vardır. Külahının geç döneme özgü özellikler taşımasından da yola çıkarak, minarenin zaviyenin camiye dönüştürülmesinden sonra yapılmış olabileceği akla gelmektedir.

Yapının batı cephesine bitişik evler cephenin hava almasını engellemekte ve yapıya bir baskı uygulamaktadır. Çevredeki bu ek yapıların kaldırılması ve yapının rahatlaması sağlanmalıdır.

Ebu İshak Zaviyesi'nde fazla süsleme yoktur. Süslemeler taş ve taş-tuğla ile meydana getirilmiştir. Yapıdaki kalemişi süslemeler ise geç döneme özgü süsleme özellikleri göstermektedir.

Yapıdaki taş süslemeler minare kaidesindedir. Kaidenin üst kesiminde dilimli bir sağır kemerin üzerine enine dikdörtgen yekpare bir mermer parça üzerine yan yana üç tane gülbezek yerleştirilmiştir. Alçak kabartma şeklindeki bu süslemelerin benzerlerini,

Manisa Muradiye Camii (1583-86) doğu ve batıdaki girişler üzerinde[333], **Edirne Eski Cami** minber kapısı[334] gibi pek çok Anadolu Türk mimarisi örneklerinde görmek mümkündür. Minare sonradan yapıldığına göre bu parça başka bir yapıdan devşirilmiş olmalıdır.

Taş ve tuğla ile meydana getirilmiş süslemeler pencerelerin alınlıklarındadır. Süslemeler tuğlaların, taşların arasına yatay ya da dikey şekilde yerleştirilmesi ile meydana gelen basit kompozisyonlar şeklindedir (Resim 72). *Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi* (Resim 86-87), *Edirne Yıldırım İmareti*[335] (Resim 93-94), **Bursa Yıldırım Medresesi**[336], **Bursa Muradiye Medresesi**'nde[337] de benzer süslemeleri görmek mümkündür. Güneydeki pencerelerin alınlıkları onarımlar sırasında yenilenmiştir. Batı cephedeki evler nedeniyle pencerelerin bir kısmını göremedik. Kuzeybatıdaki pencerenin alınlığında da benzer süslemelere yer verilmiştir.

Yapıda kalemişi süslemeler, avluda kubbe içi ve eteğinde; ibadet mekanında ise mihrapta ve beden duvarlarının üst kesimindedir. Avlu kubbesinin içinde, göbekteki çok çenekli bir çiçekten gelişen, palmet, rumi ve yapraklardan meydana gelen bir kompozisyon bulunmaktadır. Daire şeklindeki bu madalyonun eteğinde sekiz adet palmet motifi vardır. Kubbe eteğini ise palmet ve rumilerle şekillenmiş enine gelişim gösteren bir bordür dolanmaktadır. Süslemelerde mavi, yeşil, kahverengi, pembe ve bordo renkler kullanılmıştır. Bu süslemeler yapıyla çağdaş değildir. İbadet mekanının içinde bulunduğu eyvanın duvarlarının üst kesiminde avlu kubbe eteğinde tekrar eden süsleme bordürü devam etmektedir (Resim 76). Süslemeler yağlıboya ile yapılmıştır. Mihrap ana nişinde iki yana çekilmiş perde motifi bulunmaktadır. Ortadan da bir kandil sarkmaktadır. Kavsara yüzeyinde ve mihrap çerçevesindeki dini içerikli yazılar da yağlı boya ile yapılmıştır (Resim 76). Batılılaşma dönemi süsleme programı içinde mihrapta alçıdan perde motifi uygulamaları dönem için karakteristiktir. Bazı geç dönem yapılarında alçı mihrap örneklerine öykünerek yağlı boya ile perde motifleri

[333]H. Acun, **a.g.e.**, s.214-215; A. Ogan, "Manisa Muradiye Külliyesi", **Türk Turing Kurumu Belleteni**, S.150 (1954), s.9; M.Ç. Uluçay, "Muradiye Camii Onarılırken",**Gediz**, S.95 (1946), 4.
[334]Y. Özbek, **a.g.e.**, s.262.
[335]**Ay.es.**, s.180.
[336]N.Y. Uluengin, **a.g.e.**, s.29, Res. 44.
[337]**Ay.es.**, s.31, Res.49-49b.

uygulanmıştır. Ancak bu yapıdaki perde motifi oldukça niteliksizdir. Son yılların bir uygulaması olmalıdır.

Ahşap minber ve vaaz kürsüsü yenidir.

Tarihlendirme

Yapının giriş kapısı üzerinde üç satırdan oluşan kitabesi vardır (Resim 77). Kitabe Arapça'dır. Celi sülüs ile yazılmıştır. Mermer üzerine yazılan yazıların zemini ve üzerleri altın yaldızla boyanmıştır. Kitabenin Arapça harflerle yazılışı:

١- قد بنا هزه البقعة الشريفة السلطان السعيد الاعظم بايريد خان اسكنه الله في فراديس الحنان ووقفها علي اصحاب الشيخ الكبير الصمداني

٢- شيخ ابو اسحق الكازورنى رحمة الله عليه فامر بتجديدها سلطان البرين وخاقان البحرين سلطان محمد ابن مراد خان خلدالله ملكه وسلطانه

٣- وسعي العبد الفقير ابن افتخار معين المرشدى القرشي فى تجديدها وهو من اصحاب الشيخ الكبير واقاربه في شهر جمادى الاول سنه اربع وثمانين وثمايه

Kitabenin Anlamı: *Büyük ve mutlu padişah Bâyezid Han –Allah onu cennetlerin bahçesine yerleştirsi-, bu şerifli mekanı inşa etmiş ve Şeyh Ebu İshak Kâzûranînin dostlarına (dervişlerine) vakfetmişti. Murad Han'ın oğlu, karaların sultanı ve denizlerin hakanı Sultan Mehmed- Allah onun mülkünü ve yönetimini ebedi kılsın- ise onun onarılmasını emretti. 884 yılının Cemâziye'l-evvel ayında binanın yenilenmesi sırasında, şeyhin dervişlerinden ve yakınlarından olan aynı zamanda Kureşî mürşidin yardımcılarının iftihar ettiği kişinin oğlu fakir kul da çalışmıştır.*

Kitabeye göre yapı, *Yıldırım Bayezid* tarafından *Ebu İshak Kazurani* ve dervişlerinin ikameti için inşa edilmiştir. Yapı *Fatih Sultan Mehmet* zamanında

H.884/1479 yılında yenilenmiştir[338]. *Yadigar-ı Şemsi*'ye göre de yapı *II. Bayezid* tarafından yaptırmıştır[339].

Yıldırım Bayezid döneminde Bursa'ya ünlü *Emir Buhari* ile birlikte gelen Kazeruni tarikatından *Seyyid Ali Nata* adlı bir şeyh için yaptırılan Ebu İshak Zaviyesi'nin vakfiyesi 1400 tarihlidir. *Şeyh Ebu İshak Kazeruni*'nin (352/426;963-4/1034-35) bu tarikati, Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluş döneminde "*gaza*" için derviş yetiştirdiği söylenen tarikatlerden biridir[340].

[338]Kitabe farklı araştırmacılar tarafından da okunmuştur. H.B. Kunter, "Kitabelerimiz", **Vakıflar Dergisi**, I, Ankara, 1942, s.438-39; A. Tüfekçioğlu, **Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı**, Ankara, 2001, s.381-83; K. Baykal, **a.g.e.**, s.129-130.
[339]R. Kaplanoğlu, **a.g.e.**, s.50; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.395-6.
[340]F. Köprülü, "Abu Ishaq Kazeruni und die Ishaqi-Dervische in Anatolien, **Der Islam**, XIX, 1930; D. Kuban, **a.g.e.**, s.90.

Katalog No	**:**3.11		
Yapının Adı	**:YILDIRIM İMARETİ/CAMİİ**[341]		
Yeri	**:**Bursa	**İnceleme Tarihi**	**:**10.08.2006
Şekil No	**:**49-52	**Resim No**	**:**78-85

Yıldırım Semti'nde, *Cümlekapı Caddesi*'ndedir. Dik bir tepe üzerinde kurulmuş olan Yıldırım Külliyesi'nde binalar arazi durumuna göre dağınık bir şekilde yerleştirilmiştir. Külliyeye biri kuzeyde biri de batıda olmak üzere iki kapı ile ulaşılmaktadır. Külliye yapılarından imaret, türbe[342], hamam ve dar'üş-şifa halen ayaktadır[343]. İmaret külliyenin diğer birimlerinden daha yüksek kottadır. İmaretin yaklaşık 30 m. kadar kuzeybatısında medrese, 30 m. kadar kuzeyinde türbe, 100 m. kadar güneybatısında hamam ve yaklaşık 300 m. kadar güneydoğusunda ise dar'üş-şifa bulunmaktadır (Resim 78). Yapı 1854 yılındaki depremde harap olmuştur. 1876 yılında kubbesi çökmüştür. Son cemaat yeri ayakları yeniden yapılmıştır. Minarenin petek kısmı ile mihrap sonradan yapılmıştır. Son olarak 1948 yılında onarım görmüştür[344].

Yıldırım İmareti, avlu, ibadet mekanı, avluya açılan iki eyvan ve dört tane tabhane mekanından oluşmaktadır. Kuzeyinde beş birimli bir son cemaat yeri vardır. Yapının kuzeydoğusunda ve kuzeybatısında birer minare yer almaktadır (Şekil 49-50). Kuzeyindeki sekizgen planlı şadırvan yenidir.

Son cemaat yeri ve yapının dış cepheleri farklı boyutlarda mermerle kaplanmıştır. Erken dönem Bursa yapılarında mermerin tüm yapıda kullanıldığı ilk eser

---

[341]İmaret, yüksek lisans tezimizin kapsamında da yer almaktadır. Bkz. T. Acar, **a.g.t.**, s.83-107.
Yapı, *I. Bayezid Zaviyesi, Yıldırım Bayezid Camii* ve *Yıldırım Camii* diye de adlandırılmaktadır. A. Kuran, **The Mosque…**, s.110-113; D. Kuban, **a.g.e.**, s.91-93; H.K. Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.97,101-102; C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.255; B. Çakıroğlu, İslam **Dinindeki Temel Kavramların Osmanlı Dönemi (13.YY-17.YY.) Dini Mimarisine Yansımaları**, (K.T.Ü. Fen Bil. Enst. Mimarlık A.B.D. Mimarlık Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Trabzon, 2006, s.183-88; O. Aslanapa, **Türk Sanatı**, s.226-28; L. Mozzati, **a.g.e.**, s.275.

[342]İmaretin kuzeyinde yer alan türbe, külliyeye *Yıldırım*'ın ölümünden sonra eklenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, "Yıldırım Bayezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnamesi", **Vakıflar Dergisi**, C.VIII, Ankara, 1969, s.44, S.T. Yıldız, **Bursa Yıldırım Bayezid Külliyesi**, (E.Ü. Sosyal Bil. Ens. Türk Dünyası Araştırmaları A.B.D. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2001, s.14.

[343]Yapının 802 tarihli vakfiyesinde, müştemilat olarak, matbahlar, mahzenler, hamam, iki medrese, han, hademelerin yerleri, ahır, kuyu ve dar'üş-şifa gösterilmiştir. Bunlardan şimdi matbahlar, mahzenler, su kemeri, ahır ve medreselerden biri yoktur, ayrıntılı bilgi için Bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.420-25; G. Cantay, **a.g.e.**, s.33-34.

[344]C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.255.

Yıldırım İmareti'dir[345]. Tonoz, kubbe gibi örtü elemanlarında ve geçişlerde ise tuğla kullanılmıştır. Yıldırım İmareti'nde mermer duvarlar profilli saçaklarla son bulmaktadır. Örtü dış kaplamaları ise kurşundur (Resim 78).

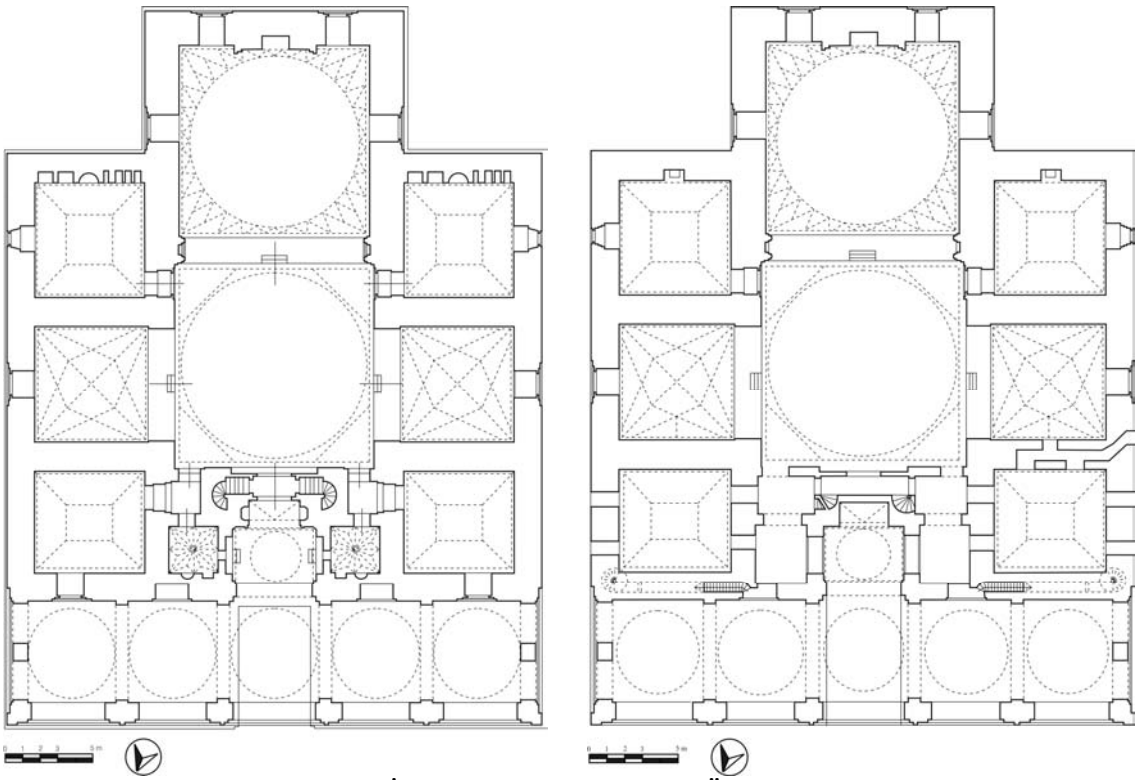

Şekil 49-50. Bursa Yıldırım İmareti. Zemin Kat ve Üst Kat Planı (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

İmaretin kurşunları, farklı tarihlerde yenilenmiş ya da onarılmıştır. Yapıdaki kurşunların Evâhır-ı Rebi'ül-Evvel 1027/Mart 1617 sonu tarihli bir fermandan yola çıkarak tamir edildiğini öğrenmekteyiz[346]. 16 Cemâziy'ül-Âhır 1044/6 Kânûn-ı Evvel 1634 tarihli sicile göre Yıldırım İmareti'nin örtülerinin kurşun tahtalarının çoğu eski olduğundan, 101800 akçe ile tamir edildiği ve bir yıl sonra Evâîl-i Rebî'ul-Evvel 1045/Temmuz 1635 tarihinde imaretin kurşunlarının tekrar tamir edildiği

[345]Bayezid döneminde malzeme ve süsleme, boyutları büyüyen yapılarda prestij diline dönüşmüştür. Ancak burada prestijin daha çok malzeme ile vurgulandığı dikkati çekmektedir. Külliyeyi oluşturan diğer yapılardan medrese ve darüşşifada gözenekli küfeki ve kumtaşı kullanılmışken bu yapıda mermer kullanılmış olması yapıya diğerlerinden daha fazla önem verilmiş olabileceğine işaret etmektedir. Bkz. Y. Özbek, **a.g.e.**, s.188. Duvar örgüsü için ayrıca bkz. Y.S. Şener, **a.g.t.**, s.134-39.
[346]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.423.

anlaşılmaktadır[347]. Evâhır-ı Zilhicce 1049/Nisan 1640'ta cami kurşunlarının yenilendiği, Evâhır-ı Zilka'de 1059/Kânûn-ı Evvel 1649'da imaretin ve diğer külliye yapıların tamiri için 35125 akçe harcandığı belirtilmekte ancak, tamiratın içeriğinden bahsedilmemektedir. Evâsıt-ı Zilka'de 1079/Nisan 1669, 14 Safer 1082/22 Haziran 1617, 13 Şa'ban 1240/3 Nisan 1825 imaretin kurşunlarının tekrar yenilendiğini[348], 5 Zilka'de 1263/8 Kânun-ı Sânî 1847 yılında da kurşunların 1830 kuruşa tamirinin emredildiği öğrenmekteyiz. Bu tarihten iki ay sonra şiddetli rüzgar sebebiyle zarar gören kurşunların, 27 Muharrem 1263/8 Kânun-ı Sânî 1847 yılında tekrar tamir edildiği anlaşılmaktadır. 21 Şevval 1265/9 Eylül 1849 yılında kurşunlar tekrar 13822 kuruşa tamir edilmiştir[349].

Yapının avlusundaki sekizgen planlı şadırvan, geçişleri üçgen kuşaklarla sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe dıştan kurşunla kaplı piramidal bir külah ile kapatılmıştır. Şadırvanın kemerleri Bursa kemeri formundadır. Kemerler çokgen kesitli ahşap ayaklarla taşınmaktadır. Mermer bir platform üzerinde yer alan şadırvanın ortasında mermer aynalıklı abdest muslukları yer almaktadır.

Yıldırım İmareti'nde iki minare vardır. İmaretin kuzeybatısındaki minare sonradan inşa edilmiştir[350]. Yapıdan bağımsız olan minarenin kare planlı kaidesi ve silindirik gövdesi düzgün kesme taşlarla örülmüştür. Şerefe altı silmelerle hareketlendirilmiştir (Resim 78). Beden duvarları üzerinde yükselen kuzeydoğudaki minarenin kaidesi kesme taş ve tuğladan, gövdesi ise sadece tuğladandır. Sadece bir kısmı ayakta olan gövdenin üzeri madeni bir külah ile kapatılmıştır[351]. *N. Dostoğlu*'nun yayınladığı 1895 ve 1900'lü yıllara ait iki fotoğrafta imaretin kuzeybatısında beden duvarları üzerinde yükselen bir minare görülürken, kuzeydoğudaki minare görülmemektedir. 1894 yılına ait bir fotoğrafta ise, kuzeydoğudaki minare görülmektedir[352]. 25 Cemâziy'ül-Evvel 1047/15 Teşrîn-i Evvel 1637 tarihli sicil

[347]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.423.
[348]**Ay.es.**, s.423,425.
[349]**Ay.es.**, s.425.
[350]E. Çelebi, **a.g.e.**, Cilt:2, Kitap:1, s.15'te yapının bir tane tek şerefeli minaresi olduğunu belirtmektedir.
[351]Yapının eski fotoğraflarında, kuzeybatı köşesinde bir minare olduğu görülmektedir. Bkz. A. Gabriel, **a.g.e.**, C.II, s.22, Res.1,2. Beden duvarları üzerinde yükselen minarelerin günümüze ulaşamamaları, yapı üzerine baskı ve olumsuz yük yaratmaları nedeniyle olabilir.
[352]N.T. Dostoğlu, **a.g.e.**, s.85.

kaydından, minarenin şerefe kapısından yukarısının yıkıldığı, şerefe kapısının külaha kadar tuğla, kiremit, kireç ve kum ile tamirine 8000 akçe harcandığını ve minare külahı için yeni baştan 17.5 tahta, kurşun için 29910 akçe harcanıp tamir edildiğini öğrenmekteyiz[353]. *S. Çetintaş*[354] ve *A. Gabriel*[355] minareleri Klasik döneme yani XVI. yüzyıla tarihlemektedirler. *E.H. Ayverdi* ise 1882 tarihli fotoğraftan yola çıkarak bugünkü minarelerin daha sonra yapıldığını söylemektedir. *Ayverdi*, 1965 yılındaki imamdan, minarelerin 1303 veya 1305 yılında yıkık olduğunu bilgisini almıştır[356]. Araştırmacı ayrıca yapının iki minareli olduğunu söylemektedir[357]. Yapıdaki minarelerin durumu tartışmalıdır. **Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu** arşivinde, 1965 yılında minarenin, ki hangi minare olduğu belirtilmemiştir, yeniden yapıldığı, 1968 yılında kurul kararıyla betonarme iki minare inşaatı kararı alındığına ve yapıldığına dair belgeler bulunmaktadır. 1968 yılına ait bir başka kararda ise minarelerin tuğladan inşa edilmesi önerilmiştir. 1969 yılında alınmış olan bir diğer kararda, minarelerin taştan yapılmalarına yönelik bir belge vardır. Yapılan işlerin ayrıntılı bir dökümüne ulaşamadığımız için bu kararların ne ölçüde uygulandığı konusunda bir bilgimiz yoktur. Ancak kurul kararlarında bahsi geçen minarenin yapının kuzeybatısındaki yapıdan bağımsız minare olması ihtimali kuvvetli görülmektedir.

Yapının her cephesinde alt seviyede ikişer pencere açıklığı yer almaktadır. Alt sıra pencereleri dikdörtgen bir çökertme içerisindedir. Sivri kemerli alınlıkları vardır. Pencereler dört yönden mukarnas dizileriyle çevrelenmiştir. Köşelerinde kare şekilli küçük süsleme panolarına yer verilmiştir. Doğu ve batı cephelerde üst sıralarda yedişer pencere açıklığı vardır. Üst sıra pencereleri dikdörtgen profillidir ve alt sıra pencerelerine oranla daha küçüktür (Resim 79). Ayrıca ibadet mekanının doğu ve batı duvarlarının alt seviyesinde dikdörtgen çökertmeler içerisinde sivri kemerli birer pencere, üst seviyesinde ise dikdörtgen profilli ikişer pencere açıklığı vardır. Güneydeki tabhane mekanlarının güney duvarlarında ocak ve dolap nişleri bulunması nedeniyle bu cephenin alt seviyede penceresi yoktur (Şekil 49). Pencerelerin demir doğramları

[353]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.423.
[354]S. Çetintaş, **a.g.e.**, C.II, s.24-25.
[355]A. Gabriel, **a.g.e.**, s. 70.
[356]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.428, Res.726.
[357]**Ay.es.**, s.440.

lokmalıdır. Son cemaat yeri cephesinin sade ancak hareketli yapısına karşın binanın diğer cephelerindeki monotonluk ve küçük demir parmaklıklı pencereler dış cephelerin ahengini bozmaktadır[358].

Son cemaat yeri, diğer cephelere oranla daha koyu renkli mermerlerle kaplanmıştır (Resim 80). Beş birimli son cemaat yerinin her birimi, geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Son cemaat yeri kubbeleri yapıyla çağdaş değildir. 1882 tarihli fotoğraftan yola çıkarak son cemaat yerinin kubbelerinin yıkıldığı ve üzerinin kiremit çatıyla örtüldüğü, bugünkü kubbelerin de sonradan yapıldığını söyleyebiliriz[359]. Kubbelerin göbeğinde ve eteğinde geç döneme özgü kalemişi süslemeler vardır. Son cemaat yeri dışa Bursa kemerleri ile açılmaktadır. Bursa kemerleri niteliklerini yitirmiştir. Kemerlerin dört tarafını bir silme kuşağı dolaşmaktadır. Son cemaat yeri cephesinin mermerle kaplanmış olmasına karşın taşıyıcılar düzgün kesme taştır. Taşıyıcıların konsolları, sonları palmetlerle biten mukarnaslarla hareketlendirilmiştir (Resim 80). Son cemaat yeri orta biriminin doğu ve batısındaki kemerler Bursa, onun yanındaki iki birimin kemeri sivri, son birimler ise ikiz kemer şeklindedir. Orta kemer ise diğerlerinden büyük ve sade tutulmuştur. Son cemaat yerinin doğu ve batı kesimi, ikişer basamakla çıkılan sekilerle yükseltilmiştir. Yapının kuzey cephesi ortada giriş açıklığı, açıklığın iki yanında aralarında dış mihraplar bulunan birer pencere ile simetrik bir düzendedir. Kuzey duvarının üst kesiminde, dış mihrapların üzerinde, birer şahnişin yer almaktadır. Şahnişinlerden minarelerin merdivenleri görülmektedir[360]. Şahnişinlerin tavanı alçı üzerine iki renkli dama tahtası görünümlü süslemelerle bezenmiştir. Dikdörtgen kesitli dış mihrapların mukarnas kavsaraları firuze renkli çinilerle hareketlendirilmiştir. Girişin iki yanındaki dikdörtgen profilli pencerelerin sivri kemerli alınlıkları vardır. Pencereler dikdörtgen çökertmeler içerisindedir. Pencerelerin atkı taşı ve sövelerinde içlerinde ayetler içeren geometrik örnekli kartuşlar bulunmaktadır. Tamiratların birinde son cemaat yerindeki kemerlere kuzey-güney yönlü ince demir gergiler konmuştur.

---

[358]Yapıdaki aydınlatma düzeni için ayrıca bkz. T. Doğan, **Osmanlı Cami Mimarisinde Aydınlatma Düzeni Gelişimi (XIV-XVII. Yüzyıllar)**, (Yüzüncü Yıl Ü. Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2001, s.21-22.

[359]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.427, Res.724.

[360]Minareye ulaşımı sağlayan koridorun girişi daha sonradan kapatıldığı için bu kesim hakkında ayrıntılı bilgi edinemedik.

Giriş *Bursa Orhan İmareti*'nde de olduğu gibi eyvan şeklindedir. Girişin eyvan şeklinde verilmesi tabhane mekanlarının çokluğundan kaynaklanmaktadır. Buradaki amaç, iki yandaki mekanlara geçişi sağlamak ve ortadaki alanı değerlendirmektir. Taçkapı, yapının kuzey cephesinin ortasında, giriş eyvanının dip duvarı üzerindedir. Dikdörtgen formlu giriş açıklığı basık bir kemerle örtülüdür. Kapının kavsarası yarım manastır tonozu biçimindedir. Taçkapı kuşatma kemeri sivridir. Taçkapı düz, oluk, kaval ve pahlı silmelerle hareketlendirilmiştir. Taçkapıyı yanlardan sınırlayan ve üstte yedi, altta iki sıra mukarnas dizisiyle hareketlendirilen başlık ve kaideye oturmuş olması düşünülen sütuncelerin yuvaları boş bırakılmıştır (Resim 81). Beş kenarlı yan nişler mukarnaslı kavsara ile örtülüdür. Taçkapının içinde yer aldığı eyvan, ortasında bir kubbe olan doğu-batı yönlü beşik tonozla örtülüdür. Eyvanın doğu ve batı duvarının alt kesiminde Bursa kemerli çökertmeler içerisinde birer pencere, üst kesimde de şahnişinlerin pencereleri yer almaktadır. Eyvan kemeri, Bursa kemeri formundadır. Kilit taşı kabara ve palmet motifi ile bezenmiştir. Kemer ayakları mukarnas ve sivri kemerli çökertmelerle hareketlendirilmiştir.

Girişin üzeri iki katlı olarak düzenlenmiştir (Şekil 50). Üst kata, giriş eyvanıyla avlu arasındaki alanın doğu ve batısına yerleştirilmiş merdivenlerle çıkılmaktadır. Merdivenlerden düz tavanla örtülü dar birer koridorla üst kattaki mekanlara ulaşılmaktadır. Bu mekanlardan, giriş eyvanının üzerinde yer alan mekana da geçilebilmektedir. Bu mekanlar birer kemerle iki bölüme ayrılmıştır. Mekanların doğu ve batı duvarlarında minare girişleri vardır. Minarelere duvar içerisine inşa edilmiş dar birer koridorla ulaşılmaktadır. Bu koridorlar bir paravanla kapatıldığı için içeriye girmemiz mümkün olmamıştır. Doğudaki mekanın güney bölümünden dar küçük merdivenlerle küçük bir birime çıkılmaktadır. Giriş eyvanın üzerinde yer alan mekanın üzerinde bulunan bu biriminin hangi amaçla kullanıldığı bilinmemektedir. Bu birimde biri avluya açılan diğeri taçkapının üzerinde yer alan iki penceresi vardır. Giriş eyvanının üstündeki birim de bir kemerle ikiye bölünmüştür. Güneyde kalan bölüm bir manastır tonozu ile kuzey bölüm ise bir kubbe ile örtülüdür.

Giriş eyvanından ulaşılan kare planlı avluda kubbe geçişleri tromplarla sağlanmıştır. Avlu kubbe göbeği ve eteği kalemişi süslemelerle hareketlendirilmiştir.

Kasnakta dört pencere vardır. İbadet mekanına bakan güneydeki pencere kapalıdır. Avlunun kuzeybatı köşesine, tüm cepheyi kaplamayan bir mahfil yerleştirilmiştir (Resim 82). Mahfil dört ahşap sütunla taşınmaktadır ve yapıyla çağdaş değildir. Girişin hemen üzerinde boyuna dikdörtgen bir çökertme içerisine yerleştirilmiş Bursa kemeri formunda bir pencere ve onun da üzerinde enine dikdörtgen formunda ikinci bir pencere yer almaktadır (Resim 82). Avlu kuzey duvarının doğu ve batı kesimlerinde dikdörtgen çökertmeler içerisine alınmış, basık kemerli giriş açıklıkları bulunmaktadır. Bu açıklıklarla önce düz tavanla örtülü bir koridora, bu koridorun doğu ve batı duvarlarındaki birer açıklıkla kuzeydoğudaki ve kuzeybatıdaki tabhane mekanlarına, kuzeyindeki birer açıklıkla ise mukarnaslarla dolgulandırılmış düz tavanla örtülü kare planlı küçük mekanlara geçilmektedir. Bu küçük mekanların tabhane mekanlarına açılan girişleri dolaplarla kapatılmıştır. Kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki tabhane mekanları birer aynalı manastır tonozu ile örtülüdür. Tonozun dört yönünde ikişer pencere açıklığı bulunmaktadır. Kuzeydoğudaki tabhane mekanının doğu duvarında, kuzeybatıdakinin ise batı duvarında birer baca vardır[361]. İki birimin de kuzey duvarlarında dikdörtgen formlu, taş söveli birer pencere yer almaktadır. Pencerelerin atkı taşlarının üst kesiminde, derin birer yuvarlak kemer dikkati çekmektedir. Bu kısımlarda ilk inşaatta birer alınlık bulunduğu, sonradan içlerinin boşaltıldığı akla gelmektedir.

Avlunun doğu ve batısında, tabhane mekanlarının arasına yerleştirilmiş birer eyvan vardır. Üçer basamakla avludan girişi sağlanan eyvanlar dikdörtgen formludur. Birer sivri kemerlerle avluya açılmaktadırlar (Resim 83). Avlunun doğu ve batısında yer alan bu eyvanlarının üzerleri iki kademeli bir örtü sistemi ile kapatılmıştır. Önce yıldız tonoz inşa edilmiş; tonozun ortasına sekizgen bir kasnak yerleştirilmiş ve üzeri bir kubbe ile örtülmüştür. Mekanların dışa açılan dikdörtgen formlu birer penceresi bulunmaktadır. Pencere nişinin tavanı birer tonozla örtülüdür. Batıdaki eyvanın penceresini diğer eyvan penceresinden ayıran özellik, tavanında taş süslemelerin olmasıdır. Kubbe eteğinde, göbekte ve pencerelerin çevresinde kalemişi süslemeler vardır. Eyvanların kuzey ve güneyindeki tabhane mekanlarıyla bağlantıları yoktur (Şekil 49).

[361]S. Çetintaş, baca şeklindeki bu açıklıkların yer aldığı duvarlar üzerinde, alçı ocak ve dolap nişlerinin bulunduğunu belirtmektedir. Bkz. S. Çetintaş, **a.g.e.**, s.28.

Güneybatı ve güneydoğudaki tabhane mekanları, kare planlıdır ve birer aynalı manastır tonozu ile örtülüdür. Avluyla kot farkı olmayan tabhane mekanlarının girişleri basık kemerlidir. Girişlerin tavanları mukarnaslarla hareketlendirilmiştir (Resim 83). Batıdaki mekanın batı duvarında, doğudaki mekanın da doğu duvarında içte mazgallaşan dikdörtgen formlu, basık kemerli birer penceresi vardır. İki mekanın da girişlerinin üzerinde dikdörtgen formunda büyük birer pencere daha yer almaktadır. Her iki mekanın güney duvarlarında alçıdan ocak ve dolap nişleri bulunmaktadır (Resim 84). İki mekandaki alçı ve dolap nişleri birbirinden farklıdır. Doğudakinde onsekiz küçük, iki büyük niş ve bir maşalık, batıdakinde onüç küçük, üç büyük niş ve bir maşalık bulunmaktadır. İki tabhane mekanında tam ortada ocak nişi yer almaktadır. Doğudakinde ortada üç, batıdakinde tek alçı pano vardır. Doğudakinde üstte mukarnaslı bir saçak, diğerinde geniş ajurlu bir su yapılmıştır. Bu farklara rağmen süsleme karakteri aynıdır. Geometrik örnekli süslemeler genellikle oniki kollu yıldızlardan gelişmektedir. Kimi yerlerde alçı üzerine yeşil renkli çiniler kakılmıştır. Geometrik süslemelerin dışında nesih, sülüs ve kufi yazılarla kabartma şeklinde dini içerikli yazılar da yer almaktadır. İki mekanın tonoz eteğinde ve pencerelerin çevresinde kalemişi süslemeler vardır.

Avludan üç basamakla ulaşılan kare planlı ibadet mekanı, geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Mekanın doğu ve batı duvarlarında alt sırada birer, güney duvarında ise ikişer adet mermer söveli, dikdörtgen formlu pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencerelerin yuvarlak kemerli alınlıkları vardır. Alçı içliklere sahip üst sıra pencereleri vitraylıdır. Orta avluyu ibadet mekanından ayıran kemer, Bursa kemeri formundadır. Kemer karnındaki dikdörtgen pano kalemişi ile süslenmiştir. Kemer ayakları mukarnaslar ve dikdörtgen çökertmeler içerisindeki kare formlu, mukarnas kavsaralı nişlerle hareketlendirilmiştir. Kubbe göbeği ve eteğinde; kasnak penceresi çevresinde ve duvarların üst kesiminde kalemişi süslemelere yer verilmiştir. Üst seviyede dikdörtgen, alt kesimde daire şekilli kartuşların içerisinde de süsleme amaçlı yazılar kullanılmıştır (Resim 85).

Dikdörtgen formlu mihrap nişinin kavsarası mukarnaslıdır. Mihrap palmetlerden oluşan bir tepelikle taçlandırılmıştır. Çerçeve dev boyutlarda tutulmuş geometrik

örneklerden meydana gelmiştir. Mihrap nişini iki yandan mukarnas başlıkları olan yeşil renkli sütunceler sınırlamaktadır. Altlıklarının üzerinde bitkisel süslemeler vardır (Resim 85). 24 Ağustos 1825 tarihli bir vesikadan, imaret ve diğer yapıların acilen bakımının gerektiği ve mihrap, minber, müezzin ve hünkar mahfillerinin yeni elvan boya ve nakkaş ücreti olarak 23447 kuruşla tamir edildiği öğrenilmektedir[362].

Güneydoğudaki vaaz kürsüsü ve güneybatıdaki minber yenidir.

Yapıdaki bazı unsurların sonradan yapılan onarımlarla değiştiği kimi araştırmacılarca farklı şekilde yorumlanmıştır. Örneğin Yıldırım Külliyesi'nin 1271/1855 depreminden nasıl bir zarar gördüğüne ilişkin hiçbir belge yoktur. *S. Çetintaş*, 1876 yılında muhacir olarak gelen bir kişinin sözlerinden yola çıkarak, imaretin kubbelerinin çökmüş olduğunu, avlu kubbesinde delik denecek bir hasarın olduğunu söylemektedir. *Çetintaş*, son cemaat yeri kubbelerinin de çökmüş, kalın ayaklarının binadan ayrılırcasına eğilmiş, kimisinin de yıkılmış olduğunu ve 1876 yılından iki yahut üç sene sonra İstanbul'dan birilerinin geldiğini yapıyı temizleyip, son cemaat yeri ayaklarını yeniden yaptıklarını belirtmektedir[363]. *S. Çetintaş*'ın verdiği bu bilgileri, *E.H. Ayverdi* 1300/1882 tarihli eski bir fotoğrafla çürütmektedir. *Ayverdi*, fotoğrafta da görüldüğü gibi yapının kubbelerinin çökmediğini, avlu kubbesinde de delik denecek kadar bir hasarın olmadığını söylemekte ve son cemaat yeri ayaklarının da sapasağlam yerlerinde durduğunu, sadece revak kubbelerinin yıkıldığını bunların da bir çatı ile kapatıldığını eklemektedir[364]. *Ayverdi*, bu fotoğrafta örtü unsurlarının kurşun kaplı olduğunu söylemekteyse de örtünün alaturka kiremitlerle kaplı olduğu görülmektedir. Fotoğrafta minareler de görülmemektedir. *Ayverdi*, 1965 yılında imaretin imamının verdiği bilgilerden 1303 veya 1305 yıllarında son cemaat yeri ayaklarından bir takım taşların kaymış ve ileri geri fırlamış, ayakların bazısının da eğrilmiş olduğunu öğrenmektedir. Aynı kişi, son cemaat yeri kubbelerinin tamamen çökmüş olduğunu, avlu kubbesinde ufak deliklerin bulunduğunu da eklemektedir. Bu imamın babasının hem imaretin imamı hem de dülger ustası olduğunu ve bu tarihten sonra başlayan tamiratlarda kendisinin de çalışmış olduğunu öğrenmekteyiz. Son

[362]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.423,425.
[363]S. Çetintaş, **a.g.e.**, C.II, s.24-25.
[364]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.427, Res.724.

cemaat yerinde ustanın ayakları yıkmadan düzelttiğini ve ayakların lüzumlu yerlerine şimdiki demir gergileri koyup, son cemaat yeri kubbelerini yaptığını eklemektedir. *Ayverdi* verdiği bu bilgileri 1882 yılına ait başka bir fotoğrafla da desteklemektedir[365]. Fotoğrafta imaretin büyük kubbesinin değil medresenin kubbesinin yıkılmış olduğu ve son cemaat yeri ayaklarının sağlam olduğu görülmektedir.

Yapının rölövesi farklı bilim adamlarınca değişik tarihlerde alınmıştır. *H. Wilde*'ın rölövesinde girişin üzerindeki ikinci kat gösterilmemiştir. Giriş eyvanından avluya geçiş kısmında, doğu ve batı duvarlarındaki, üst kata çıkan merdivenler yanlış çizilmiştir. Avlunun kuzeybatı ve kuzeydoğusundaki tabhanelere ve kare planlı küçük birimlere giden koridor girişleri de çizilmemiştir. Bugün kare planlı küçük mekanlar şeklinde olan birimler ve koridor giriş eyvanına açılmaktadır ve kuzeydoğudaki ve kuzeybatıdaki tabhane mekanlarına buradan ulaşılmaktadır. Üst kat merdivenleri de bu koridorun güneyine çizilmiştir. Yapının kuzey duvarının batı ve doğu uçlarına birer minare yerleştirilmiştir. Avludan eyvanlara dörder basamakla çıkılmaktadır. Güneydoğu ve güneybatıdaki tabhane mekanlarının güney duvarlarında yer alan ocak ve dolap nişleri duvarın içine yapılmıştır ve ortadaki ocak nişi dikdörtgen kesitli olarak verilmiştir. Yapının doğu ve batı beden duvarlarında çökertmeler çizilmiştir. Son cemaat yeri ayaklarının formları da farklıdır. Kuzeydoğu ve kuzeybatıdakiler "L" şekilli diğerleri "T" formundadır[366]. *S. Çetintaş* ise yapının bugünkü durumu ve restitüsyon planını vermiştir. Bugünkü planı diye adlandırdığı rölövede[367] kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki tabhane mekanlarının girişlerini giriş eyvanından vermiş, avludaki girişleri işaretlememiştir. Avludan eyvanlara çıkılan merdivenleri de bir basamaklı olarak göstermiştir. Bozulmamış durum planı dediği restitüsyonda[368] ise kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki tabhane mekanlarının giriş eyvanı ile bağlantısını kesmiş, girişleri bugün de olduğu gibi avludan vermiştir. Kuzeydoğu tabhane mekanının doğu duvarına ve kuzeybatıdaki tabhane mekanının batı duvarına güneydeki tabhane mekanlarında da olduğu gibi birer ocak ve dolap nişleri çizmiştir. *Çetintaş* da üst kat planını vermemiştir. *A. Gabriel*'in planında kuzeydeki mekanların dağılımı ve geçişleri bugünkü gibidir.

[365] **Ay.es.**, s.428, Res.726.
[366] H. Wilde, **a.g.e.**, s.21, plan 20.
[367] S. Çetintaş, **a.g.e.**, C.II, levha 28.
[368] **Ay.yer.**, levha 29.

Kuzeydoğudaki tabhanenin doğu duvarında, kuzeybatıdaki tabhanenin de batı duvarında dikdörtgen kesitli nişler işaretlenmiştir. Avludan eyvanlara ve ibadet mekanına çıkılan merdivenler dörder basamaklı olarak çizilmiştir. Güneydeki tabhane mekanlarının yarım daire formlu ocak nişleri de kare formda verilmiştir. Üst kat planında kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki büyük mekanların giriş açıklıkları ve pencereleri eksik gösterilmiş, üst kata çıkış merdivenlerini de tek yönlü olarak işaretlenmiştir[369]. *Ayverdi*'nin rölövesi ise bugünkü durumu göstermektedir (Şekil 49).

1956 yılında **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından yapının restorasyon projelerinin hazırlanmış olduğunu öğrenmemize rağmen gerek bu kurumda gerekse **Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu**'nda, bu projelere ulaşamadık. Yapı, 1999 yılında da basit onarım geçirmiştir, ancak bu onarımın kapsamı hakkında da herhangi bir bilgi elde edemedik.

Yıldırım İmareti'nde taş, çini, alçı ve kalemişi süslemelere yer verilmiştir.

Yapıda taş işçiliği dikkat çekicidir. Süslemelerin çoğu küfeki taşı üzerine kabartma ve düz yüzeyli oyma tekniğindedir. Bu süslemelerin bazılarında kakma tekniği de kullanılmıştır. Taş işçiliği taçkapı ve çevresinde, son cemaat yerinde kemer yastıkları ve payelerde, konsollarda, kemer kilit taşı üzerinde, cephelerde, nişlerde, pencerelerde ve ibadet mekanındaki büyük kemer yastıklarındadır.

Eyvan şeklinde düzenlenmiş taçkapı, dikdörtgen formdadır. Kavsarası yarım manastır tonozu biçimindedir (Resim 81). Erken Osmanlı dönemi taçkapılarının büyük bir çoğunluğu, düzgün kesme taşlarla veya mermerlerle kaplanmıştır. Bu nedenle taçkapılarda en sık görülen süsleme, taş süslemelerdir. Ancak bu dönem süslemeleri Anadolu Selçuklu taçkapılarına göre oldukça sadedir[370]. Selçuklu taçkapılarının çerçevelerinde görülen süsleme şeritlerine, bu dönemde sadece Bursa Yıldırım İmareti ile birlikte **İznik Yeşil Cami**[371], **Bursa Ulu Cami**[372], *Ankara Karacabey İmareti*[373] gibi,

[369]A. Gabriel, **a.g.e.**, s.65-72, levha 22-26.
[370]Taçkapılardaki gelişim ve süslemeler için bkz. Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.71-84.
[371]R.H. Ünal, "Yeşil Cami", **Erken Osmanlı Sanatı**, s.134-36.
[372]Y. Demiralp, "Ulu Cami", **Erken Osmanlı Sanatı**, s.109-111.
[373]Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.127.

erken tarihli sayılabilecek birkaç taçkapıda rastlanmaktadır[374]. Yıldırım İmareti taçkapısında, köşe sütunceleri ve yan nişleri çevreleyen dar şeritler üzerinde zencirek motiflerinden oluşan geometrik geçme örnekleri görülmektedir[375]. Benzer süsleme örneğini **Bursa Koza Hanı**[376] taçkapısının çerçevesindeki enli şerit üzerinde görmek mümkündür.

Taçkapıda giriş açıklığından sonra gelen ara bölümün tavanı üzerinde yer alan geometrik örnekli bezeme ilginç özelliklere sahiptir. İç içe geçmiş üç silmenin ortasında yarım kesilmiş oniki kollu yıldızlar, sekizgenler ve farklı geometrik şekiller görülmektedir[377].

Taçkapıdaki sütunce başlıkları yedi sıra mukarnasla hareketlendirilmiştir. Kaideleri ise daha basit mukarnaslıdır. Sağdaki kaidenin üst kısmında ayrıca bir palmet frizi bulunur. Bu friz kabartma tekniğinde yapılmıştır. Soldakinde bu kısım ise düz bırakılmıştır. Taçkapının basık kemeri iki renk taştan kakma olup, yukarısında Zengi tarzında düğüm motifi bulunmaktadır (Resim 81). Bu düğüm motifi daha sonra **Bursa Ulu Cami**'de[378] çalışan Suriye ya da güney kökenli sanatçıların burada da çalışmış olabileceğini akla getirmektedir. Kuzey cephedeki şahnişinlerin tavanlarındaki alçı üzerine boya ile yapılan dama tahtası düzenlemesi de bu sanatçıların işi olabilir[379]. Taçkapının yan nişleri düşey karakterli şeritlere bölünerek alçak kabartma tekniğinde, düz ve ters palmet motifleri ile bezenmiştir. Kavsara mukarnaslıdır. Nişin dışında basit zencirek bordürü bulunmaktadır.

Bugün pencere halindeki yan hücre girişleri Bursa kemeri şeklindedir. Kemerin yastıkları birkaç sıra mukarnasla hareketlendirilmiştir. Kemerin orta kısmında ise beş sıra mukarnasla bezenmiş konik şekilli bir yaşmak bulunmaktadır.

Son cemaat yeri kemerlerinin ayaklarla birleştiği kısımlarda mukarnas ve benzeri süslemeler yer almaktadır. İç kemerde zengin ve ince mukarnaslı üçer niş meydana getirilmiştir. Altta bitişler ters şekilde yerleştirilmiş palmetlerle son

[374]Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.78-79.
[375]**Ay.yer.**, Şek.49.
[376]Y. Demiralp, "Koza Hanı", **Erken Osmanlı Sanatı,** s.108-109.
[377]Ş. Çakmak, , **a.g.e.**, s.80, Şek.53.
[378]Y. Demiralp, "Ulu Cami", **Erken Osmanlı Sanatı**, s.109-111.
[379]Y. Özbek, **a.g.e.**, s.188.

bulmaktadır. Diğer bazı kemer yastıkları ise daha şematik ve sadeleştirilmiş mukarnas süslemelidir. Burada da alt bitişler palmet şeklindedir. Kemer kilit taşlarının alt yüzeyleri ise damla şeklinde sarkıtlar ve mızrak ucu motifleriyle bezenmiştir (Resim 81).

Son cemaat yeri dış mihraplarında kavsara, sarkıt şekilli mukarnaslıdır. Bu mukarnasların aralarında mekik şeklinde firuze çiniler kakılmıştır. Mihraplar iç içe geçmiş ince silmelerle çevrelenmiştir.

Yıldırım İmareti'ndeki pencerelerde yer alan taş süslemeler oldukça dikkat çekicidir. Son cemaat yerindeki pencereler, duvar yüzeyinden 10-15 cm. çökertilmişlerdir. Pencereler ve alınlıkları bir sıra kaval silme ile çevrelenmiştir. Pencereler ayrıca yarım daire formlu yivle çerçevelenmiştir. Yapının kuzey cephesinin doğu ve batı ucundaki pencerelerin söve ve atkı taşlarının üzeri bir zincirek bordürü ile uzun ve eşkenar altıgenlere bölünmüştür. Altıgen formlu panoların her birinde geometrik kufi yazıyla "*Ali*" ismi üç kere tekrarlanmıştır[380] (Şekil 51). Uzun panoların içlerinde ise nesih yazı ile yazılmış dini konulu metinler bulunmaktadır. Aynı pencerelerin sivri kemerli alınlıklarının çerçevelerinde iki renkli taşla zikzak bordürü meydana getirilmiştir. Diğer cephelerdeki pencerelerin söve ve lentolarının üzeri iri mukarnaslarla süslenmiştir. Doğu ve batı cephedeki pencerelerin köşelerinde kare şekilli küçük süsleme panoları vardır. Bu panolardan, pencerelerin üst bölümündeki iki pano boştur. Alt bölümdeki iki panonun üzerinde ise geometrik kufi yazıyla dört defa "*Muhammed*" ismi yazılmıştır (Şekil 52). Bu yazı, *Milas Firuz Bey İmareti* (1394-95)[381] taçkapı alınlığındaki yazının daha küçük bir yüzeye işlenmiş şeklidir[382]. Doğu cephedeki panolarda oyma tekniğinde meydana getirilen yazılar, batıda kabartma tekniğindedir. Doğu ve batı cephelerin alt seviyesinde yer alan küçük pencerelerin üst kesimlerinde yüzeysel oyma tekniğiyle yapılmış bezemeler dikkat çekmektedir. Süslemeler, palmet motiflerinin bir ters, bir düz şekilde yerleştirilmesiyle

[380]Üçlü *Ali* yazısının *Yıldırım Türbesi*'nde adı geçen mimar *Hüseyin oğlu Ali* olduğuna ya da kartuşlar içerisindeki öğüt verici sözlerin *Hz. Ali*'ye ait olduğu için burada geçen ismin *Hz. Ali* olduğuna dair fikirler öne sürülmüştür. Bkz. S. Çetintaş, **a.g.e.**, II, s.29; Y. Özbek, **a.g.e.**, s.186. Kartuşlar içindeki sözlerden yola çıkarak burada adı geçen kişinin mimar *Ali* değil *Hz. Ali* olabileceğini söyleyebiliriz.
[381]S. Eyice, **a.g.m.,** s.36; R.H. Ünal, "Milas Firuz Bey Camii", **a.g.e.**, s.39-40; G. Öney, **Beylikler….**, s.14; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.514-23.
[382]Y. Özbek, **a.g.e.**, s.187.

oluşturulmuştur. Palmetlerin içleri rumi ve kıvrım dallarla dolgulandırılmıştır. Türk süsleme özellikleri taşıyan bu süslemeli parçalara, *S. Çetintaş* devşirme demektedir[383].

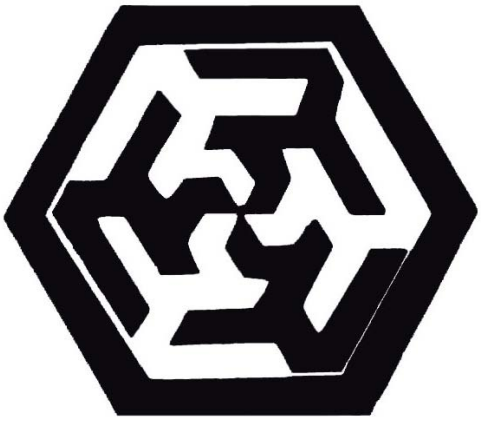

Şekil 51. Yıldırım İmareti. Kuzey Cephe. Pencere Söve ve Lentoları Üzerindeki Geometrik Kufi Yazı Panosu.

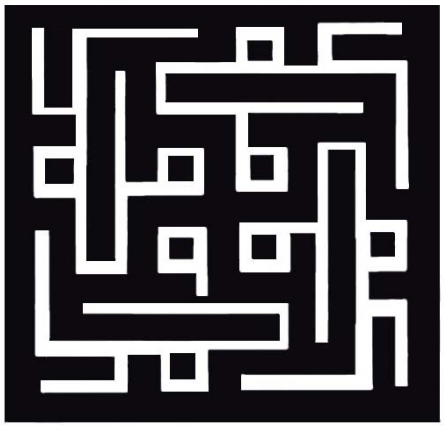

Şekil 52. Yıldırım İmareti. Doğu Cephe. Pencere Köşeliklerindeki Geometrik Kufi Yazı Panosu.

İbadet mekanı ile avluyu ayıran büyük kemerin ayakları ise yanda çokgen sütunceleri bulunan niş şeklinde düzenlenmiştir. Kemer ayağından nişe geçiş sarkıtlı mukarnaslarla sağlanmıştır. Mukarnaslı bölümün altında ise palmetlerden oluşan bir bordür yer almaktadır. Nişin kavsarası ise basit mukarnaslarla hareketlendirilmiştir.

İbadet mekanındaki mermer mihrap dikdörtgen formludur. Mihrap kavsarası mukarnaslıdır. Mihrap nişini iki yandan mukarnas başlıkları olan yuvarlak formlu, yeşil renkli sütunceler sınırlamaktadır. Sütuncelerin kaide ve başlıkları mukarnaslıdır. Kaidelerinin üzerinde bitkisel süslemeler vardır (Resim 85). Mihrap iki yanda rumi ve ortada palmetten oluşan bir tepelikle taçlandırılmıştır. Çerçeve dev boyutlarda tutulmuş geometrik örneklerden meydana gelmiştir[384]. İmaretin kuzey cephesindeki pencerelerin kiriş ve söve yüzeyleri ile mihrabında görülen eşkenar ve uzun altıgenlerin atlamalı olarak dizilmesiyle meydana gelen süslemeye **Kastamonu Kasabaköy Mahmut Bey Camii** mihrabında alçı[385] üzerinde görmek mümkündür. **Sinop Ulu Cami**'n 1429-1430

[383]S. Çetintaş, **a.g.e.**, II, s.29-30.
[384] Mihrap hakkında daha fazla bilgi için bkz. M. Top, **a.g.t.**, s.59-60, Çiz.16.
[385] Ö. Bakırer, **Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları**, Ankara, 1976, s.330, Şek.77.

yılları arasında onarılan anıtsal mihrabında da [386] bu düzen çerçeve bordürü olarak ele alınmış, ancak Yıldırım İmareti'nden farklı olarak uzun ve eşkenar altıgenlerin içi birbirine kıvrım dallarla bağlanmış palmet ve rumilerle bezenmiştir. Bu tarz geometrik bordürlerin, **Akşehir Ulu Cami**[387], **Karaman Yollarbaşı Camii**[388], **Ayaş Ulu Cami**[389] gibi XIV-XV. yüzyıl yapılarında görülmesi, bir etkileşimden ziyade dönem modası olarak benimsenmiş olduğunu gösterir[390].

Güneydoğu ve güneybatıdaki tabhane mekanlarının giriş aralıklarının tavanlarında eşkenar dörtgenlerden oluşan altı kollu yıldız şekilli sarkıtlar bulunmaktadır. Sarkıtların üzeri boyanmıştır.

Yapıda az miktarda çini süsleme bulunmaktadır. Bunlar tek renk sırlı firuze parçalardan ibarettir. Tabhanelerdeki alçı duvar süslemesinde geometrik bölmelerin bazılarında çini levhacıklar bulunmaktadır. Ayrıca son cemaat yerindeki dış mihraplarda mukarnaslar arasında mekik şeklinde tek renkli sır tekniğinde yapılmış, firuze renkli çiniler vardır. *G. Öney*, pencere oyuntularının tavanlarının eskiden zengin çinilerle kaplı olduğunu, belki de mihrabının da çinilerle süslü olabileceğini söylemektedir[391]. *S. Çetintaş*, yapının duvarlarının alt seviyesinde yer alan büyük boyutlu tüm pencerelerin tavanlarında, son cemaat yerindeki nişlerin mukarnasları arasındakine benzer özellikler gösteren çinilerinin bulunduğunu belirtmektedir[392].

Alçı süsleme yapıda güneydeki tabhane mekanlarının kıble duvarlarındadır. Ocak ve dolap nişleri üzerindeki süslemeler alçak kabartma olarak yapılmıştır. *Bursa*'da *Yeşil İmaret* (Resim 169) ve *Amasya*'daki *Bayezid Paşa İmareti*'nde alçıdan ocak ve dolap nişleri vardır (Resim 146-147). Yapının ayrıca orta avlu ve ibadet mekanındaki pencerelerinde, girişin doğu ve batısında kalan iki küçük mekanın örtülerinin duvarla birleştiği bölümlerde ve kubbe kasnaklarındaki pencerelerde kalıplama tekniğinde yapılmış alçıdan içlik ve dışlıklar vardır.

---

[386]O. Aslanapa, **Anadolu'da İlk…**, s.50-51, Res.57-58.
[387]Y. Demiralp, **Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları**, s.9-16.
[388]Ö. Bakırer, **a.g.e.**, s.228-31, Res.181,182,184.
[389]**Ay.es.**, s.224-26, Res.175,178.
[390]Y. Özbek, **a.g.e.**, s.188.
[391]G. Öney, **a.g.e.**, s.73.
[392]S. Çetintaş, **a.g.e.**, II,s.29.

Güneybatıdaki tabhanenin ocak nişinin üzerinde, kare şekilli bir süsleme panosu yerleştirilmiştir. Pano, dışta "*Kelime-i Tevhid*", içte enine rumilerle oluşturulan iki sıra bordürle çevrelenmiştir. Duvarın üst kesiminde ise oniki kollu yıldızlardan oluşan[393] geniş bir bordür bütün duvar boyunca uzanmaktadır. Ortadaki panonun sağında ve solunda yukarıdan aşağıya doğru sıralanan birer geometrik pano ve üçerden iki sıra nişler bulunmaktadır. İki niş sırasının arasında arkad şeklinde bir bordür yer almaktadır. Alt bölümde bu simetri bozulmaktadır. Ocağın soluna maşalık, bir dolap ve üst üste iki niş yerleştirilmiştir. Sağ kesimde ise iki büyük dolap bulunmaktadır. Kompozisyonun bütünü dini içerikli bir yazı bordürüyle kuşatılmıştır. Niş, pano ve diğer bölümlerin araları bitkisel kıvrım dal bordürüyle sınırlandırılmıştır. Niş köşeliklerinin süslemelerinde ise bitkisel kıvrım dal kompozisyonları bulunmaktadır.

Güneydoğudaki tabhane mekanının ocak ve dolap nişleri de alt bölümler dışında simetriktir. En üstte bir mukarnas bordürü bulunmaktadır. Bordürün altındaki kısım dikey olarak üç bölüme ayrılmıştır. Ortadaki bölümde ikisi dikdörtgen, diğeri kare şekilli üç süsleme panosu vardır. Bu panoların iki yanında, üstte dikdörtgen şekilli birer pano, altlarında ise üçerden iki sıra niş yer almaktadır. Alt bölümde ortada ocak, ocağın sağında maşalık ve altı küçük niş bulunmaktadır. Sol kesime iki büyük niş yerleştirilmiştir. Panolar, nişler ve ocaklar geometrik dar bordürlerle birbirlerinden ayrılmıştır. Niş köşeleri de kıvrım dallarla süslenmiştir. Yazı şeklindeki bordürde dini içerikli bir yazı vardır. Ocak nişinin çevresini kufi bir yazı bordürü dolaşmaktadır, fakat derin bir geçme içine yazıldığı için okunamamaktadır (Resim 84).

İki tabhane mekanında da geometrik süslemeler en büyük alanı kaplamaktadır. Beş, sekiz, on ve oniki kollu yıldızların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş kompozisyonlar bu bölümlerdeki panoların içlerini süslemektedir. Bordürlerde rozet, çiçek, nesih yazı, zencirek, rumi ve palmet desenleri bulunmaktadır. Geometrik bölümlerin içleri çiçek ya da rumilerle bezenmiş; köşelerde rozet biçiminde bitkisel

[393] Aynı süslemeleri; **Ankara Hacı Arap Camii** alçı mihrap köşeliğinde Bkz. Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.192, Res. 57 -59. **Edirne Şah Melek Camii** alçı mihrapta bkz. Y. Demiriz, **a.g.e.**, Res. 522-23. *Edirne Yıldırım İmareti* alçı ocak (Resim 97); Bkz. Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.507, Res.523. **Erzurum Yakutiye Medresesi** taçkapıda taş Bkz. S. Mülayim, **Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler-Selçuk Çağı**, Ankara, 1982, Res.212. **Manisa Muradiye Camii** mahfil tavanındaki ahşap üzerine kalemişi olarak C.E. Arseven, **Les arts décoratifs turcs**, İstanbul, 1952, Res.180'de görülmektedir.

desenler kullanılmıştır[394]. Tabhane mekanlarındaki alçı süslemelerde görülen üç dilimli çınar yaprakları ve sekiz yapraklı çiçekler *Milas Firuz Bey İmareti*[395]'nde taşa aktarılmıştır (Şekil 37-40). Sekiz kollu yıldızlardan gelişen süslemeleri **Aksaray Ulu Cami** minber yan yüzünde[396], **Akşehir Kızılca Mescid**'in ahşap kapısında[397], **Ankara Molla Büyük Camii** alçı mihrabında[398], **Birgi Ulu Cami** ahşap minberinde ve çini mihrabında[399], *Bursa Yeşil İmaret* hünkar mahfili tavanı, döşemesi ve duvarında (Resim 166) görmek mümkündür. Geometrik panoların ve nişlerin bordürlerinde firuze renkli çini parçaları göze çarpmaktadır.

Yapıdaki kalemişi süslemeler, örtü ve geçişlerde, duvar yüzeylerinde ve mihrapta, palmet, rumi, kıvrım dal, perde, çeşitli çiçekler ile kartuşlar ve madalyonlar içerisine yerleştirilmiş yazılardan oluşmaktadır. Bu süslemeler yapıyla çağdaş değildir. Muhtemelen onarımların birinde, büyük bir olasılıkla da 1855 yılındaki onarımda yapılmış olmalıdırlar[400]. Son cemaat yerindeki kubbelerin içinde ve kubbe eteklerinde benzer karakterde süslemeler vardır. Ortadaki birimde yer alan kalemişi süsleme diğer kubbelerdekinden farklıdır. Bu kubbede yıldız motifinin ortasında toplu halde çiçekler vardır. Yıldız motifinin kenarlarındaki çiçekler ise buket şeklindedir. Etekteki bitkisel bordüründe siyah, mavi, turuncu renkler kullanılmıştır. Benzer özellikler gösteren diğer kubbelerin ortasında, sekiz kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Motif siyah renkte ince kıvrım dallarla meydana getirilmiştir. Kenarlarda palmet motifleri yer almaktadır. Kubbe eteklerinde palmet, rumi ve kıvrım dallardan oluşan bir bordür vardır.

Giriş eyvanını örten kubbenin göbeğinde uçları palmetlerle biten sekizgen bir madalyon vardır. Madalyonu yeşil renkli bir daire formu çevrelemektedir. Bu daireden kubbe eteklerine onaltı adet kuşak yayılmaktadır.

---

[394]Yapıdaki alçı süslemeler için ayrıca bkz. A. Karaçağ, **Beylikler Devri Mimarisinde Alçı Süslemeler**, (Selçuk Ü. Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2002, s.98.
[395]Bkz. Y. Özbek, **a.g.e.**, s.123-141, Res.105-107,112-113,115-131,134,137.
[396]S. Mülayim, **a.g.e.**, desen 223.
[397]Y. Demiralp, **a.g.e.**, Şek.26, Res.34.
[398]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.179, Res.89-99.
[399]Y. Demiriz, "XIV. Yüzyılda Ağaç İşleri", **Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14.yüzyıl)**, İstanbul, 1977, s.61; R.H. Ünal, "Ulu Cami", **Birgi**, s.59-79, Res.18-20,25-28.
[400]S.T. Yıldız, **a.g.t.**, s.34; kalemişi süslemeler için ayrıca bkz. Çalıkuşu, **a.g.e.**, s.55-64.

Yıldırım İmareti'nin avlusundaki kalemişi süslemeler, kubbe içi ve eteklerinde; kubbe kasnaklarında ve kornişlerdedir. Kubbe içinde palmet, rumi ve kıvrım dalların iç içe geçmesiyle meydana gelen bir süsleme vardır. Kubbe eteğini ince kıvrım dal ve yapraklardan oluşan bir bordür dolaşmaktadır. Bu bordürün altında stilize yaprak ve palmetlerle şekillenmiş bir başka bordür vardır. Kasnağın alt kesimindeki bordürde ise küçük palmet ve rumiler farklı formlardaki geometrik kartuşlar içerisine yerleştirilmiştir. Bu bordürün de altında palmet, rumi ve kıvrım dallarla meydana getirilmiş bir başka bordür yer almaktadır. Kubbedeki bu süslemelerde kırmızı, mavi, yeşil, turuncu ve lacivert renkler kullanılmıştır.

Güneydoğu ve güneybatıdaki iki tabhane mekanının tonozlarının ortasında kare şekilli bir pano vardır. Panonun ortasındaki baklava şekilli madalyon palmet, rumi ve kıvrım dallarla şekillenmiştir. Kare şekilli madalyonunun kenarlarına da ortadaki bu madalyonun ortadan ikiye kesilmesiyle meydana gelen süslemeler yerleştirilmiştir. Tonoz eteklerini palmet, rumi ve kıvrım dallardan meydana gelen bir bordür dolaşmaktadır. Tonozlarda yer alan kalemişi süslemelerde mavi, yeşil ve turuncu renkler kullanılmıştır. Her iki tabhane mekanında yer alan pencere çevresinde de palmet, rumi ve kıvrım dallardan oluşan bir bordür vardır. Bu süslemelerde ise sadece siyah renk kullanılmıştır.

Avlunun doğu ve batısındaki eyvanlardaki kalemişi süslemeler kubbe, kasnak ve eyvan kemerlerinin karınlarındadır. Kubbe içinde palmet, rumi ve kıvrım dallardan meydana gelen daire formlu bir madalyon vardır. Kubbe kasnağının her bir yüzünde dikdörtgen formlu birer kartuş vardır. Yatay dikdörtgen şekilli bu kartuşların içlerinde palmet ve kıvrım dallardan meydana gelen bir süsleme yer bulunmaktadır. Dikdörtgenin köşelerindeki süslemeler de aynı karakterdedir. Eyvan kemerlerinin karnındaki kartuşlar da palmet, rumi ve kıvrım dallardan meydana gelmiştir. Bu süslemelerde mavi, kırmızı, siyah ve turuncu renkler kullanılmıştır.

İbadet mekanındaki kalemişi süslemeler kubbede, Türk üçgenlerinin altındaki kornişlerde, beden duvarlarında ve mihraptadır. Kubbe göbeğinde palmet, rumi ve kıvrım dallardan meydana gelen süslemeler vardır. Kubbe eteğinde iki bordür bulunmaktadır. Üstteki bordür daha kalındır. Bordürlerdeki süslemeler kubbedekilerle

benzer karakterdedir. Geçişlerin altında bir meander bordürü vardır. Korniş üzerindeki bordür, palmet ve rumi motifleri ile meydana gelmiştir. Kasnaktaki pencerelerin çevresindeki süslemeler, bordürlerde kullanılan süslemeler tarzındadır. Bu süslemelerde mavi, yeşil, turuncu, lacivert ve beyaz renkler kullanılmıştır (Resim 85). İbadet mekanı doğu, batı ve güney duvarlarındaki kartuşlar, palmet, rumi ve kıvrım dallarla meydana gelmiştir. Bu kartuşların içerisinde dini içerikli yazılar vardır. Doğu duvarının üst kesiminde yatay dikdörtgen formlu kartuşların içerisinde "*Ömer, Ali, Hüseyin*", batı duvarında ise "*Ebu Bekir, Osman, Hasan*" isimleri nesih yazı ile yazılmıştır. Bu kartuşların altında dıştan sekizgen içten daire şekilli birer madalyonun içine daire şeklinde sülüs yazıyla dini içerikli bir yazı yazılmıştır. Harflerin uçları uzatılarak madalyonun ortasında sekiz kollu yıldız motifi meydana getirilmiştir. Bu madalyonların yanında yer alan kartuşların içine simetrik olarak yazılmış "*Besmele*" ile bir balık motifi oluşturulmuştur. Güney duvarının üzerinde mihrabın iki yanında üst üste iki pano vardır. Üstteki daire şekilli, alttaki ise yatay dikdörtgen şekillidir. Bunların içindeki dini içerikli yazılar da sülüs yazıyla yazılmıştır.

Mihrap ana nişinin içerisinde iki yana çekilmiş bir perde motifi vardır. Mihrap tepeliğinin ortasında yer alan kartuşun içinde yer alan çiçekler realist üsluptadır.

Yıldırım İmareti'ndeki kalemişi süslemelerin hangi döneme ait olduğu konusunda kesin bir veri yoktur. Ancak yapıyla çağdaş olmadıkları kesindir. Mihrap nişinin içindeki iki yana açılan perde motifinin benzerleri, **Aydın Cicin Köyü**'ndeki **Cihanoğlu Camii** (1785)[401], **İzmir Çakaloğlu Hanı** sebili (1805)[402], **İzmir Şadırvanaltı Camii**[403], **Bursa Sitti Hatun Mescidi**[404] ve **Manisa Hüsrev Ağa Camii**'nde[405] görülmektedir. Ayrıca mihrap tepeliğinin ortasındaki kartuş içinde verilen realist çiçekler şeklindeki süslemelerin ve mihrabın iki yanındaki kompozisyonun benzerlerinin **Denizli Acıpayam**'daki **Yazır Köyü Camii** (1802)[406] ve **Soma Hızır Bey**

[401]Bkz. R. Arık, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, Ankara, 1976, s.30.
[402]B. Ersoy, **İzmir Hanları**, Ankara, 1991, s.58-65, Res.98, 104-113.
[403]Ayrıntılı bilgi için Bkz. R. Arık, **Bazı Örnekleriyle Anadolu'da "Barok" Denen Camiler**, Ankara, 1971, s.101-113.
[404]Ayrıntılı bilgi için Bkz. E. H. Ayverdi**, a.g.e.,** III, İstanbul, 1966, s.104.
[405]Ayrıntılı bilgi için Bkz. H. Acun**, Manisa'daki Türk Devri Yapıları**, Ankara, 1999, s. 181, Resim. 146-47.
[406]R. Arık, **a.g.e.**, s. 42-46.

Camii'nde (1791-92)[407] görmek mümkündür. Büyük bir olasılıkla bu süslemeler yapıya 1855 yılındaki onarımda eklenmiş olmalıdır[408].

Tarihlendirme

Yapının inşa kitabesi yoktur. Vakfiyesi de 802/1400 tarihlidir. *E.H. Ayverdi, Ş. Ulusoy*'a gönderme yaparak yapıyı *Yıldırım*'ın padişah olduğu seneye tarihlemektedir[409]. *Ayverdi*, Yıldırım İmareti'nin vakfiyesinin Remazan 802/Mart 1400 tarihli olduğunu bildirmekte ve vakfiyeyi yayınlamaktadır[410]. *A. Kuran* imaretin ve külliyenin inşaatının H.793/M.1390 yılında başlandığını ve Niğbolu Savaşı'ndan önce bitirildiğini belirtmektedir[411]. *S. Çetintaş* ise yapının inşaatının H.979/1394 yılında tamamlandığını söylemektedir[412]. Yapı, vakfiyenin hazırlandığı tarihten evvel, muhtemelen *Yıldırım Bayezid* tahta çıktıktan (1389) birkaç sene sonra inşa edilmiş olmalıdır[413].

[407]R. Arık, **a.g.e.**, s. 32-39.
[408]S.T. Yıldız, **a.g.t.**, s.43.
[409]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.419.
[410]**Ay.es.**, s.420-25; E.H. Ayverdi, "Yıldırım Bayezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnamesi", **Vakıflar Dergisi**, VIII, Ankara, 1969, s.37-46.
[411]A. Kuran, **a.g.e.**, s.77.
[412]S. Çetintaş, **a.g.e.**, II, s.22-23.
[413]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.429; M.Hattstein-P.Delius, **İslam Sanatı ve Mimarisi**, Italy, 2007, s.545.

Katalog No	**:**3.12		
Yapının Adı	**:TİMURTAŞ PAŞA ZAVİYESİ/CAMİİ**[414]		
Yeri	**:**Bursa	**İnceleme Tarihi**	**:**09.08.2006
Şekil No	**:**53-59	**Resim No**	**:**86-92

Gemlik Caddesi'nin doğusunda, *Demirtaş Mahallesi*'nde bulunan yapının, *Yıldırım Bayezid*'in komutanı *Kara Timurtaş Paşa* (öl.1403)[415] veya *Timurtaş Paşa*'nın oğlu *Ali Bey* tarafından yaptırıldığı sanılmaktadır. Yapı XIV. yüzyılın sonlarına tarihlenmektedir. Zaviye 10 Rebiülevvel 981/10 Temmuz 1573'de camiye çevrilmiştir[416]. 1802 yılındaki tamirde yapı oldukça değişmiştir. Mihraptakiler dışında yapıda, özgün süsleme kalmamıştır[417].

E.H. Ayverdi, külliyenin yapılarından biri olan imaretin, zaviyenin batı köşesinde olduğunu, 11 m. boyunda ve 6 m. genişliğinde ve üstünün tonoz ile örtülü olduğunu belirtmekte ve rölövesinde imareti de göstermektedir. Araştırmacı, ayrıca imaretten bugün herhangi bir iz kalmadığını da eklemektedir[418]. *Timurtaş Paşa Hamamı* ise yapının batısındaki diğer sokaktadır.

Yapı, avlu, ibadet mekanı ve iki tabhane mekanından oluşmaktadır. Kuzeyinde beş birimli bir son cemaat yeri vardır (Şekil 53). Yapıdan ayrı ve caminin kuzeyinde bulunan minare, özgün özellikleri ile Bursa'nın en ilginç yapılarındandır. Altı ayağın üzerinde yer alan minarenin altında şadırvan bulunması ilginç bir uygulamadır. Bir benzeri olmayan bu minare, 1966-67 yılında *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu* tarafından onarılmıştır[419]. Yapının batısını ve güneyini bir hazire çevrelemektedir. Caminin batısında yer alan *Timurtaş Paşa*'nın mezar taşı ise halen ayaktadır[420].

---

[414]Zaviye, yüksek lisans tezimizin kapsamında da yer almaktadır. Bkz. T. Acar, **a.g.t.**, s.126-137.
Yapı, *Demirtaş Camii, Kara Timurtaşpaşa Camii* olarak da adlandırılmıştır. H.K. Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.84; D. Kuban, **a.g.e.**, s.119; A. Kuran, **The Mosque…**, s.80.
[415]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.313; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.387.
[416]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.387'de zaviyenin önceleri mescit olduğunu, 10 Rebî'ul-Evvel 981/10 Temmuz 1573 yılında camiye çevrildiğini elindeki vesikalara göre bildirmektedir. Bu tarihte yapıya minber konulmuş böylece cami vazifesi görmeye başlamıştır.
[417]R. Kaplanoğlu, **a.g.e.**, s.47.
[418]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.391, plan 653. *Ayverdi* yapıyı incelediği sırada imaretin yıkılmış olduğunu sadece duvarının bir parçasının kaldığını belirtmektedir. Yapıyı incelediğimiz Ağustos 2006 tarihinde imaretle ilgili herhangi bir ize rastlayamadık.
[419]*Bekir Usta* tarafından yapılmıştır.
[420]R. Kaplanoğlu, **a.g.e.**, s.48.

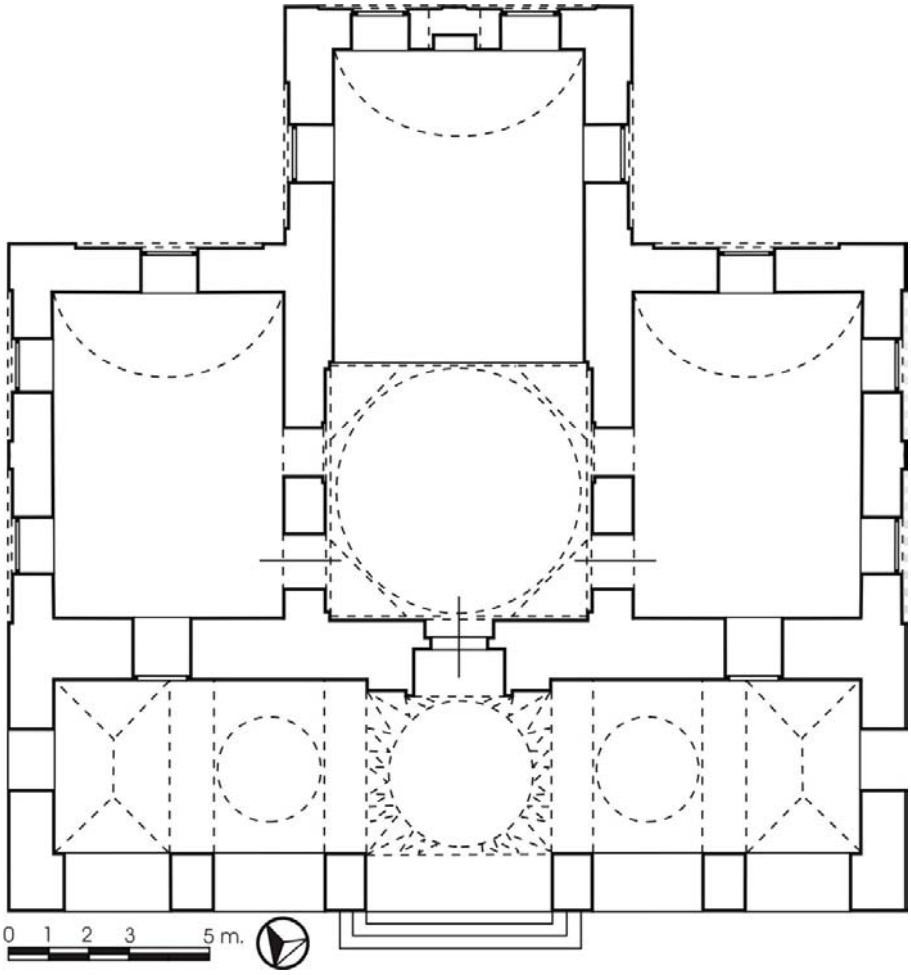

Şekil 53. Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi. Plan (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Yapıda inşa malzemesi olarak taş ve tuğla kullanılmıştır. Kuzey cephede yer alan son cemaat yerinin duvarlarında, üç sıra yatay tuğla ile bir adet dikey tuğla kesme taşları çevrelemektedir. Diğer cephelerde ise üç sıra yatay tuğla bir sıra kesme taşla dönüşümlü olarak kullanılmıştır (Resim 86-87). Yapının beden duvarları ve kuzeydeki kalkan duvarı üç sıra kirpi saçakla, avlu kubbesi ise dört sıra saçakla son bulmaktadır. Avlu üzerinde yer alan tuğla aydınlatma feneri ve örtüler kurşun kaplıdır. Yapı 1963 yılında onarılmıştır. Son cemaat yeri yeniden inşa edilmiştir. Bu onarım sırasında beden duvarlarının ne ölçüde korunduğunu gösteren herhangi bir veri yoktur[421]. Derzlerin ve bazı taşların elden geçtiği görülebilmektedir.

[421] A. Batur, **a.g.m.**, s.150; duvar örgüsü için ayrıca bkz. Y.S. Şener, **a.g.t.**, s.98-104.

Yapının her cephesinde ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Dikdörtgen formlu pencerelerin sivri kemerli alınlıkları vardır. Pencereler sivri kemerli çökertmeler içerisindedir. Pencere alınlıklarında taş-tuğla ile oluşturulmuş geometrik süslemeler bulunmaktadır. Bazı alınlıklarda çini parçalarına da rastlanmaktadır (Resim 87). Pencereler sövesizdir. Parmaklıklar ahşap doğrama kasalarına geçirilmiştir.

Yapıdan bağımsız olan minare XV. yüzyılın başlarında inşa edilmiştir[422] Minarenin kaidesi baldaken kuruluşludur ve unsur şadırvan olarak tasarlanmıştır. Baldakenin ayakları tuğladandır. Ayakları birbirine bağlayan kemerler sivridir. Mermer bir platform üzerinde yer alan şadırvan da mermerdendir. Minareye demirden bir merdivenle çıkılmaktadır. Kaideyle pabuç ve pabuçla silindirik gövde iki sıra kirpi saçakla birbirlerinden ayrılmaktadır. Altıgen pabuç kesme taştandır. Silindirik gövde ve petek ise tuğladandır. Bombeli tarzdaki külah, kurşun kaplıdır. 1300/1882 yılına ait bir resimde minarenin gövdesi tuğla olup, ters düz bir su dalgası gibi işlenmiştir. Arada düz kuşaklar da vardır[423] (Resim 88). Minare üzerinde "*Bekir Usta 1967*" ve "*Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından onartılmıştır*" yazısı vardır.

Beş birimli son cemaat yerinde diğerlerinden daha geniş tutulmuş olan orta birim, geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Orta birimin iki yanındakilerde kemerler kalın tutulmuş ve ortaya birer kubbe yerleştirilmiştir. En dıştaki birimler ise birer aynalı manastır tonozu ile örtülüdür. Son cemaat yeri doğu ve batıda dışa kapalıdır. Sadece sivri kemerli birer pencere ile dışa açılmaktadır. Son cemaat yerinde kuzeye açılan kemerler sivridir. Ortadaki kemer diğer kemerlerden daha geniştir. Kemerler kuzey-güney ve doğu-batı yönlü ahşap gergilerle desteklenmiştir. Kare kesitli düzgün kesme taş ayakların üzeri içten sıvalı ve boyalıdır (Resim 86-87). Son cemaat yerine iki basamakla çıkılmaktadır. Son cemaat yerinin kuzey cephesinin doğu ve batı köşelerinde tuğla ve taştan birer güneş kursu vardır (Resim 86). Cephenin iki köşesinde *Ebu İshak Zaviyesi*'nde de olduğu gibi dikdörtgen şekilli birer konsol yer almaktadır. Doğu cephesinden de görüldüğü gibi tabhane mekanları ile son cemaat yeri arasında bitişme çizgisi yoktur. Son cemaat yeri kuzey cephedeki kalkan duvarıyla

[422]F. Şen, "Demirtaşpaşa Mahallesi", **Bursa Araştırmaları Kent Tarihi ve Kültürü Dergisi**, S.12, Bursa, Bahar 2006, s.45.
[423]E. H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.391, Res.665-666.

tabhane mekanlarından daha yüksek kottadır. Son cemaat yerinin güney duvarının ortasında avluya girişi sağlayan kapı, doğu ve batı ucunda da tabhane mekanlarının dikdörtgen formlu birer giriş açıklığı yer almaktadır. Bu girişler dikdörtgen formlu ve yuvarlak kemerli iki çökertme içerisindedir. Son cemaat yeri doğudaki tabhane mekanı 1855 depreminde yıkılmış ve 1963 yılında *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu* tarafından onarılmıştır[424]. Son cemaat yeri kuzey cephesinin doğu ve batı ucundaki konsollar bu tamir sırasında konulmuştur[425].

Yapının kuzey duvarının ortasında yer alan taçkapı, dışa çok fazla taşıntı yapmamaktadır. Taçkapının üzeri sıvalı olduğu için inşa malzemesi bilinmemektedir. Taçkapının kavsarası mukarnaslıdır. Kuşatma kemeri ise sivridir. Kavsaranın altında alçıdan meander, rumi ve zikzak motiflerinden oluşan bordürler vardır[426]. Taş malzemeli giriş açıklığı basık kemerle örtülüdür. Basık kemerin kilit taşı bir palmet motifi ile taçlandırılmıştır. Taçkapının mihrabiyeleri ve köşe sütunceleri yoktur (Resim 89). Taçkapının yanında 1966 yılında *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu* tarafından onarıldığı yazan bir yazıt vardır.

Kare planlı avlu, geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Pandatifler mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Kubbe eteğini zikzaklardan oluşan bir bordür çevrelemektedir. Avlu, kubbe göbeğindeki altıgen formlu bir aydınlatma fenerinden ışık almaktadır. Fenerin her yüzü sivri kemerli birer pencere ile dışa açılmaktadır. Avlunun iki yanındaki tabhane mekanları ile kot farkı yoktur. Kubbe göbeği ve eteği, tabhane mekanlarının girişlerinin alınlıkları geç döneme özgü kalemişleri ile süslenmiştir (Resim 90-91).

Avlunun iki yanındaki tabhane mekanlarının avluya açılan ikişer girişleri vardır (Resim 90). Kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki girişler dikdörtgen formdadır ve yuvarlak kemerli birer alınlıkları vardır. Bu girişler onarımlar sonrasında pencereden giriş açıklığına dönüştürülmüş olmalıdır. Güneydoğu ve güneybatıdaki girişler ise sivri kemerlidir ve dikdörtgen birer çökertme içerisindedir. Avlunun doğu ve batısındaki tabhane mekanları dikdörtgen formdadır ve yuvarlak kemerli birer tonoz ile örtülüdür.

[424]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.389.
[425]**Ay.yer.**
[426]Kapı 1966 yılında *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu* tarafından onartılmıştır.

Tonozlar üzerinde ikişer adet nefeslik bulunmaktadır. Batıdaki tabhane mekanının güney ve kuzey duvarlarında birer, batı duvarında ise ikişer tane pencere vardır. Dikdörtgen formlu pencerelerin, sivri kemerli alınlıkları vardır. Doğudaki tabhane mekanı da aynı düzendedir, sadece kuzeydeki pencere dolap haline getirilmiştir. Doğudaki tabhane mekanının dış duvarı son cemaat yeri ile beraber yıkılmış, son tamirde yeniden yapılmıştır[427].

Avludan üç basamakla çıkılan ibadet mekanı, dikdörtgen formludur ve sivri kemerli bir tonoz ile örtülüdür (Resim 92). Mekanın batı ve doğu duvarlarında birer dikdörtgen formlu pencere vardır. Pencerelerin sivri kemerli alınlıkları bulunmaktadır. Güney duvarının ortasında dikdörtgen formlu mihrap iki yanında da birer pencere yer almaktadır. Mihrabın üzerindeki pencere ise sivri kemerlidir ve vitraylıdır. İbadet mekanında beden duvarları, pencere alınlıkları ve tonoz yapıyla çağdaş olmayan, yakın tarihli kalemişleri ile süslenmiştir. Özellikle duvarlarda, yerden 1m. yükseklikten sonra başlayan palmet fistosu yağlı boya ile yapılmıştır ve avlu duvarlarında da devam etmektedir. Benzer süslemeler avlu kubbe ve kasnağında da görülmektedir.

Dikdörtgen planlı mihrap nişi, mukarnaslı kavsara ile örtülüdür (Resim 92). Niş, mukarnas başlıklara sahip iki gömme sütunceyle sınırlanmaktadır. Mihrap ana nişi ve kavsara köşelikleri aynı karakterdeki bitkisel motiflerle bezenmiştir. Yazı ve bitkisel bordürler, mihrap çevresinde dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Mihrap yağlı boya ile boyalıdır. Mihrabın üst kesimine boya ile sonradan bir tepelik yapılmıştır. Mihrap güneyden 8° batıya doğrudur. Bursa'da kıble 29° doğuya dönük olduğundan, 37°'lik bir kıble hatası vardır[428].

Harimin güneybatı köşesindeki ahşap minber ve kuzeydoğusundaki vaaz kürsüsü yenidir (Resim 92).

Yapının plan şemasına baktığımızda tabhaneli camilerin arkaik yapıları ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Plan şeması inşa edildiği XIV. yüzyılın son yıllarına göre sade ve basittir (Şekil 53). Çağdaşı olan *Bursa*'daki *Yeşil* ve *Yıldırım* imaretlerinden çok *Bilecik Orhan Gazi İmareti* (Şekil 10) ve *İznik Orhan Gazi*

[427]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.390.
[428]**Ay.yer.**

İmareti'ne (Şekil 2) benzemektedir. Tabhane sayısı ikidir[429] ve *Bilecik Orhan Gazi İmareti*, *İznik Gazi Orhan İmareti*, *Bursa Ali Paşa İmareti* ve *Ebu İshak Zaviyesi*'nde de olduğu gibi birer tonoz ile örtülüdür. İbadet mekanı da örtü unsuru, *Hüdavendigâr İmareti* ve *Ebu İshak Zaviyesi*'ndeki gibi bir beşik tonozdur (Pafta 1-2).

Yapının *Bursa*'daki *Hüdavendigâr* ve *Ali Paşa İmareti*'nde de olduğu gibi farklı dönemlerde geçirdiği onarımlar, bazı unsurlarının değişmesine neden olmuştur. Yeniden inşa edilen beş birimli son cemaat yerinde köşe birimler birer aynalı manastır tonozu ile ortadaki üç birim ise birer kubbe ile örtülüdür[430]. Ortadaki birimin iki yanındaki birimlerde kuzey-güney yönlü kalın kemerler atılarak kubbenin oturacağı dar bir alan oluşturulmuş ve kubbe merkeze yerleştirilmiştir. Bu formdaki kemerler ve kubbe onarımlarla şekillenmiş olmalıdır. Son cemaat yeri ayaklarının arası camekanlarla kapanmıştır. Tabhane mekanlarının pencereleri giriş açıklığına dönüştürülmüştür. Tabhane mekanlarının sivri kemer olması gereken tonozları *Bursa Ali Paşa İmareti*'ndeki onarımlarda da olduğu gibi yuvarlak kemer formuna getirilmiştir. Avlunun ortasında aydınlatma fenerinin altında olması gereken şadırvan/havuz, muhtemelen yapı camiye dönüştürüldükten sonra *Bursa*'daki *Ali Paşa İmareti, Ebu İshak Zaviyesi, Hamza Bey İmareti, Hoca Tabib İmareti, Orhan İmareti, Muradiye İmareti* ve *Yıldırım İmareti*'nde de olduğu gibi kaldırılmıştır.

Yapıdaki süslemeler taş-tuğla, alçı ve çini ile yapılmıştır. Kalemişi süslemeler ise yağlı boya ile yapılmıştır ve yakın tarihlidir. Yapıda nitelikli ahşap işçiliği yoktur. Ahşap minber ve vaaz kürsüsü yenidir.

Taş-tuğla ile meydana getirilmiş süslemeler, pencere alınlıklarında; son cemaat yeri cephesinde iki rozet, geometrik friz ve kirpi dişi saçak şeklinde; minare gövdesinde ise geometrik süslemeler şeklindedir.

[429]İki adet tabhane mekanına sahip yapılar için bkz. Tablo 14, Pafta 2.
[430]*Bursa Muradiye İmareti* ve *Bursa Orhan İmareti*'nde de son cemaat yeri örtüleri farklıdır (Pafta 1).

Şekil 54. Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi. Son Cemaat Yeri Cephesindeki Tuğla Süsleme.

Son cemaat yerinde saçağın alt kesimindeki üç sıra basit zencirek/meandr frizi, taş-tuğla ile yapılmıştır. Üstteki ve alttaki meander frizi aynıdır (Şekil 54). Aynı frizi **Bursa Hacı Seyfettin Camii** kalkan duvarında tuğla ile[431], **Bursa Nalbantoğlu Camii**'nde cephe ve minarede[432], **Bursa Subaşı Eyne Bey Medresesi** revak cephesinde kemer köşeliklerinde[433] ve **Bursa Rehan (Yeni Bezzaz) Camii** kalkan duvarında tuğla ile[434] görmek mümkündür. Ortadaki zencirek frizi de **Bursa Abdüllatif-i Kudsi Türbesi**[435], **Bursa İbrahim Paşa Camii**[436] **Bursa Zeyniler Camii**'nde alınlıkta[437] ve **Tokat Alaca Mescit** minare gövdesi'nde[438] de kullanılmıştır (Şekil 55).

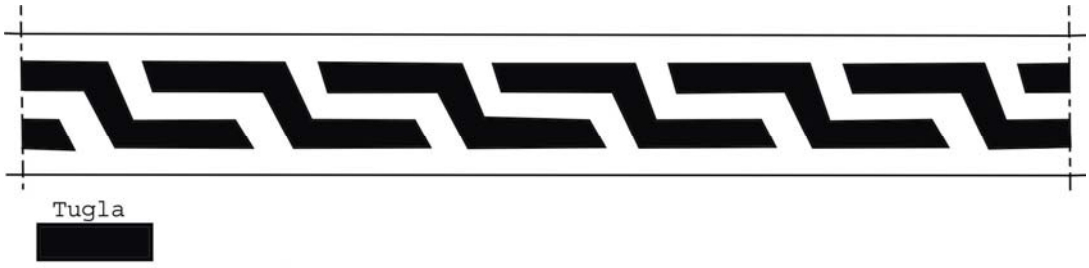

Şekil 55. Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi. Son Cemaat Yeri Cephesindeki Tuğla Süsleme.

[431]Y. Demiriz, **İslam Mimarisinde Geometrik Süsleme**, s.297.
[432]Y. Demiriz, **Osmanlı…**, I, s.297, Res.197.
[433]Bkz. Y. Demiralp, **Erken…**, Şek.27.
[434]Y. Demiriz, **İslam…**, s.297.
[435]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, Res.449.
[436]**Ay.es.**, I, Res.140-42.
[437]**Ay.es.**, I, Res.448.
[438]Ö. Bakırer, **Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı**, Ankara, 1981, Kat.81.6, Şek.47b, Res.93.

Cephelerde çökertmeler ve bu çökertmelerin içine yerleştirilmiş pencerelerin kemer alınlıklarında, taş ve sırlı tuğla veya iki renkli taş ile yapılmış, almaşık ve geometrik motifli süslemeler vardır. Tabhane mekanlarının kuzey uçlarındaki pencerelerde, batıdaki tabhane mekanının güney duvarındaki pencere ve ibadet mekanının doğu duvarındaki pencere ile güney duvarının batı ucundaki pencere alınlıklarında altı köşeli yıldız ve eşkenar dörtgenlerden meydana gelen altıgenlerin iç içe geçmesi ile oluşan geometrik bir kompozisyon görülmektedir[439] (Şekil 56). Batı taraftaki süslemelerde çiniler dökülmüşken doğu taraftakiler daha iyi korunmuştur ve hemen hemen tamamı yerindedir (Şekil 57). İbadet mekanının güney duvarının doğusundaki pencere alınlığında dört köşeli yıldız ve eşkenar dörtgenlerden meydana gelen bir süsleme vardır. İbadet mekanının batısındaki pencere alınlığı ise dört kollu yıldız ve eşkenar dörtgenlerin meydana getirdiği sekizgenlerden oluşan bir geometrik süsleme ile hareketlendirilmiştir[440]. Doğudaki tabhane mekanının güney ucundaki pencere alınlığında altıgen ve üçgenlerle meydana gelen bir süsleme vardır[441]. Son cemaat yerinin doğu ve batı cephelerindeki pencere alınlıklarında altıgen taşlar etrafında hasır örgüsü meydana getiren tuğlalar[442] geometrik bir ağ oluşturmaktadır (Şekil 58). İbadet mekanının batı cephesindeki pencere alınlığındaki fırıldak motifini (Şekil 59), *Beyşehir Eşrefoğlu Camii*, çini mozaik mihrabı[443], *Divriği Ulu Cami*'nin taçkapısında[444] ve *Konya Sahip Ata Camii*'nin çini mozaik mihrabında[445] görmek mümkündür. Batı ve güney cephelerinde bulunan kemer alınlıklarındaki motifler birbirinden farklıdır. Altıgen/üçgen formlu firuze renkli sırlı tuğlalarla yapılmış altı köşeli yıldız, araları altıgen taşlarla doldurulmuş tuğladan çapraz sepet örgüsü gibi çeşitli motifler yer

[439] *Bursa Yıldırım Medresesi* pencere alınlığında yer alan süsleme Bkz. Y. Demiralp, **a.g.e.**, Şek.15; *Bursa Yeşil İmaret*'te taş korkulukları (Resim 235).
[440] *Afyon Mısri Camii'nin* çini mozaik mihrabında Bkz. Ö. Bakırer, **a.g.e.**, s.185-187; *Akşehir Ulu Camii* mihrap kavsarasında Bkz. Y. Demiralp, **a.g.e.**, 1966, Şek.7 ve *Gülpayegan Minare*, çini mozaik mihrapta Bkz. D. Hill-O. Grabar, **a.g.e.**, Res.286.
[441] Aynı süslemeleri *Bursa Muradiye İmareti*, *Muradiye Medresesi* ve *Yeşil İmaret*'te çini ile, *Ankara Karacabey Türbesi* pencere alınlığında Bkz. Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, Res.85; *Bursa Gülçiçek Hatun Türbesi*'nde taş ve tuğla ile Bkz. Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, Res.121; *Tim Arap Ata Türbesi* taçkapı çevresinde tuğla ile Bkz. M. Cezar, **a.g.e.**, Res. 77'de görmek mümkündür.
[442] Aynı süslemeyi *Kahire Kalavun Türbesi*'nde şebekede Bkz. Y. Demiriz, **İslam…**, s.33'te görebilmek mümkündür.
[443] Ş. Yetkin, **Anadolu'da Türk…**, Res.59; Ö. Bakırer, **a.g.e.**, s.315, Şek.61.
[444] M. Sözen, **Geleneksel Türk…**, s.21-23.
[445] Ş. Yetkin, **a.g.e.**, 1972, Res.31; Ö. Bakırer, **a.g.e.**, s.296, Şek.42.

almaktadır. İbadet mekanının güney cephesinin doğu ucundaki pencerenin içinde yer aldığı çökertme kemerinde de çini parçalarına rastlanmaktadır.

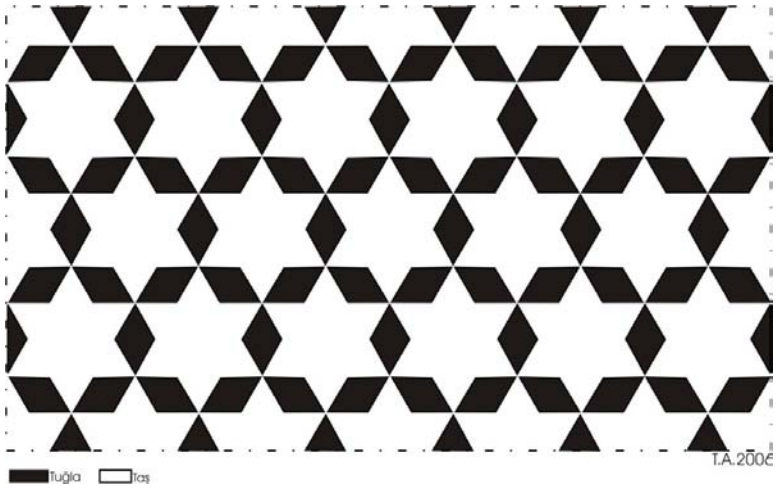

Şekil 56. Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi. Pencerelerdeki Taş-Tuğla Süslemelerden.

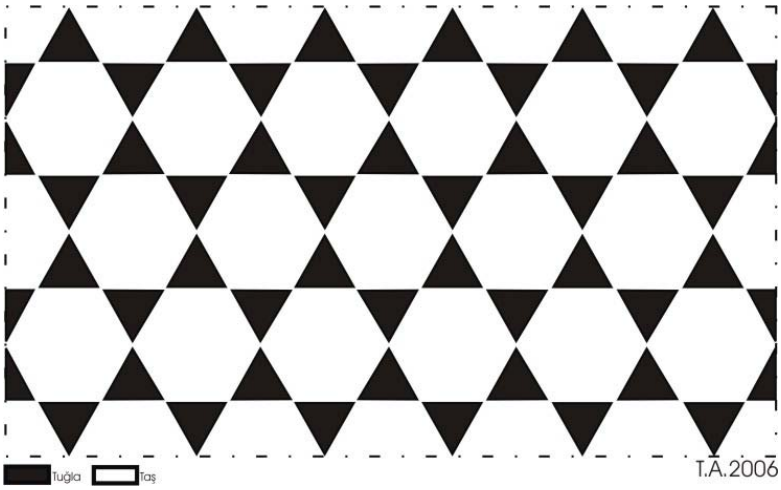

Şekil 57. Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi. Pencerelerdeki Taş-Tuğla Süslemelerden.

Şekil 58. Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi. Pencerelerdeki Taş-Tuğla Süslemelerden.

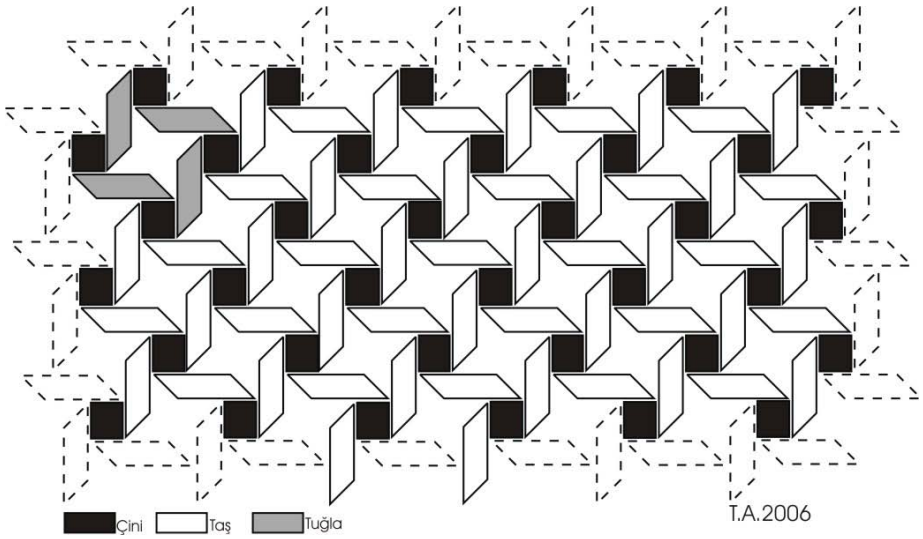

Şekil 59. Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi. Pencerelerdeki Taş-Tuğla-Çini Süslemelerden.

Minare gövdesinde zikzaklardan oluşan bir süslemeye yer verilmiştir. Bu motifin benzerini *Bursa Muradiye Medresesi'nin* doğu cephesindeki pencerenin taş-tuğla alınlığında[446] görmek mümkündür. Gövde ters yüz bir su dalgası gibi işlenmiştir. Arada düz kuşaklar da vardır. *Kazım Baykal* **Bursa ve Anıtları** adlı kitabında Timurtaş Paşa Zaviyesi'nin minare kaidesinin eskiden çini ile kaplı olduğunu ileri sürmekte ve bugüne ulaşmış mavi renkli çini parçalarından bahsetmektedir[447]. *A.O. Uysal* ise "Erken Osmanlı Döneminde Sırlı Tuğlalı Minareler" adlı tebliğinde[448] çiniye rastlamadığını belirtmektedir. Biz de araştırmamız sırasında minarede herhangi bir çini parçasına rastlamadık.

Yapıdaki alçı süslemeler ise, taçkapıda ve mihraptadır. Taçkapının mukarnas kavsaranın altındaki üst üste üç farklı friz yer almaktadır. En üstteki friz, bir zincirekten meydana gelmektedir. *Bursa Abdüllatif-i Kudsi Türbesi*'nde[449], *Bursa İbrahim Paşa Camii*[450], *Bursa Zeyniler Camii*[451] ve *Tokat Alaca Mescit'*in minare gövdesinde[452] de aynı motifi görmek mümkündür. Ortadaki palmet, rumi ve kıvrım dallardan meydana

[446]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, Res.178.
[447]K. Baykal, **a.g.e.**, s.111.
[448]A.O. Uysal, "Erken…, s.2355.
[449]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, Res.449.
[450]**Ay.es.**, I, Res.140-42.
[451]**Ay.es.**, I, Res.448.
[452]Ö. Bakırer, **a.g.e.**, Kat.81.6, Şek.47b, Res.93.

gelen bitkisel bordür, yok olmak üzeredir. Bu da onarımların sonucu olmalıdır. En altta ise zikzaklardan meydana gelen bir friz vardır.

Kalıplama tekniğinde yapılmış alçı mihrap, mukarnaslı bir kavsara ile örtülüdür. Kavsaranın üzeri boyanmıştır. Mihrap çerçevesi en dıştan içe doğru, taçkapıda da kullanılmış olan palmet ve rumilerden meydana gelen bir friz, dar bir bitkisel friz, dini içerikli yazı kuşağı, zikzak frizi ve yazı kuşağından meydana gelen süslemelerle hareketlendirilmiştir. Mihrap ana nişi ve kavsara köşelikleri içleri palmet ve rumilerle dolgulandırılmış çok çenekli çiçeklerle bezenmiştir. Mihrap iki yandan üzerleri boyanmış sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Alında dini içerikli ayetler içeren enine dikdörtgen bir pano yer almaktadır. Süslemeler ve yazı alçak kabartma olarak verilmiştir. Yakın tarihli bir onarımın eseri olan kalemişi ile yapılmış tepelik ise yağlı boya ile boyanmış mihrabı daha da kötü göstermektedir[453].

Tarihlendirme

Yapının inşa kitabesi yoktur. *Yıldırım Bayezid*'in komutanı *Kara Timurtaş Paşa* (öl.1403) tarafından yapıldığına dair bilgiler vardır[454]. Yapının batısındaki hazirede yer alan *Timurtaş Paşa*'nın kabrinde baş ve ayak taşlarının iki yüzü de yazılıdır[455]. Taşlardaki metine göre *Kara Timurtaş Paşa* Ramazan 806/ Mart 1404 yılında vefat etmiştir[456]. Kesin inşa tarihini söyleyemezsek de, yapının *Yıldırım Bayezid*'in saltanatı döneminde (1389-1402) inşa edildiği kesindir[457]. Haziredeki mezar taşındaki tarih ve *Yıldırım*'ın saltanat yıllarından yola çıkarak yapıyı XIV. yüzyılın sonlarına tarihlemek yanlış olmayacaktır.

[453]Mihrap hakkında ayrıca bkz. M. Top, **a.g.t.**, s.55-56.
[454]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.313; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.387.
[455]Mezar taşlarının okunuşu ve yazılışı ile ilgili bkz. K. Baykal, **a.g.e.**, s.192; H.B. Kunter, **a.g.m.**, s.444.
[456]E. H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.392.
[457]**Ay.es.**, s.387.

Katalog No	**:**3.13		
Yapının Adı	**:YILDIRIM BAYEZİD İMARETİ/CAMİİ**[458]		
Yeri	**:**Edirne	**İnceleme Tarihi**	**:**20.11.2008
Şekil No	**:**60-69	**Resim No**	**:**93-102

Yapı, eski Kapıkule yolu üzerinde, *Taşbahçe Caddesi*, *Yıldırım Mahallesi*'ndedir. *Yıldırım Mahallesi* şehrin merkezine 1,5 km. uzaklıktadır[459] (Resim 93). Yapının doğusunda imareti/aşevi bulunmaktaydı. Aşevinden günümüze duvar kalıntıları ve ocak bacası gelebilmiştir. Duvarlar ve baca, **Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü** tarafından 2006 yılındaki restorasyonda onartılmıştır. Kaynaklarda aşevinin H.1294/1878 yılına kadar ayakta olduğu ve ahşap çatı ile örtüldüğü; külliye yapıları arasında da *II. Murad*'ın oğlu şehzade *Ahmed*'in ve başka bir şehzadenin türbesinin bulunduğu belirtilmektedir. Osmanlı-Rus savaşında (H.1293/1877-78) aşevinin yıkıldığı, caminin avlusundaki şadırvanın ve tabhane duvarlarındaki çinilerin bu sırada harap olduğu, 1910 yıllarında da türbenin yıkıldığını öğrenmekteyiz[460]. Ayrıca kaynaklarda külliye dahilinde bir de kervansaraydan bahsedilmektedir[461]. Bugün mevcut olmayan yapının yeri de belli değildir.

15.12.2005 yılı 669 numaralı **Edirne Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu** Kararı doğrultusunda, **Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü** tarafından 08.06.2006 yılında sözleşmesi yapılan yapının restorasyonu, **Vakıf İnşaat** tarafından üstlenilmiştir. Sözleşmeye göre işin bitiş tarihi olarak 09.12.2006 yılı belirlenmiştir.

---

[458]Yapı, bazı kaynaklarda *Küpeli Cami* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bu adın yapının içerisine asılan halkalardan ya da Timur istilasında yarım kalan inşaatın *Yıldırım*'ın kızı *Küpeli Sultan*'ın tamamlatmasından kaynaklandığına dair bilgiler bulunmaktadır. Bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.485. Yapı kaynaklarda ve halk arasında ayrıca *Eski İmaret, Yıldırım Camii, Yıldırım Bayezid Camii, Yıldırım Han Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.551; T. Gökbilgin, "Edirne Hakkında Yazılmış…, s.92; T. Gökbilgin, "Edirne Şehrinin Kurucuları", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara, 1993, s.164; H.S. Selen, "Yazma Cihannüma'ya Göre Edirne Şehri", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara, 1993, s.307; O. Oral, **Edirne Minareleri**, Edirne, 1973, s. 19; R. Osman, **Edirne Rehnüması**, (Yay.R.Kazancıgil), Edirne, 1994, s.42; E. Çelebi, **a.g.e.**, Cilt:2, Kitap:1, s.561-62; C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.271-72; Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.551. Ayrıca A. Kuran, **The Mosque…**, s.105'te yapıyı *Hüdavendigâr Camii* şeklinde adlandırmakta, s.109'da da *Yıldırım Camii* olarak adlandırmakla beraber yapının *Murat Hüdavendigâr* tarfından yapıldığını eklemektedir.

[459]Şehir dokusu ve yapı ilişkisi için bkz. S. Yıldırım, **a.g.t.**, s.164-67.

[460]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s. 484-486; O. Aslanapa, **Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri**, İstanbul, 1949, s.54; H. Rodoplu, **a.g.t.**, s. 17; G. Cantay, **a.g.e.**, s.36.

[461]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.494.

Restorasyon kapsamında, yapının beden duvarlarında derzler, kirpi saçaklar, örtülerin kurşunları, pencerelerin alt söveleri yenilenmiştir. Duvarlardaki çatlaklara dolgu yapılmış, son cemaat yerindeki kaidelerin üzerindeki sütunlar yenilenmiş ve ahşap bir saçak ile örtülmüştür. Son cemaat yerinin duvarları sıvanmıştır. Zemine traverten döşenmiştir. Bahçe duvarlarının derzleri yenilenmiş ve taş duvar üzerine harpuşta yerleştirilmiştir. Minare külahının deformasyona uğramış kurşunları değiştirilmiştir. Şadırvanın örtüsü ve döşemedeki taşlar yeniden yapılmıştır. Tabhane mekanlarının alçı ocaklarının dökülen kısımları tümlenmiştir. Yapının iç duvarları ile örtülerin sıvaları ve kalemişi süslemeleri yenilenmiştir. Yapının içerisinde zemine taban tuğlası döşenmiştir.

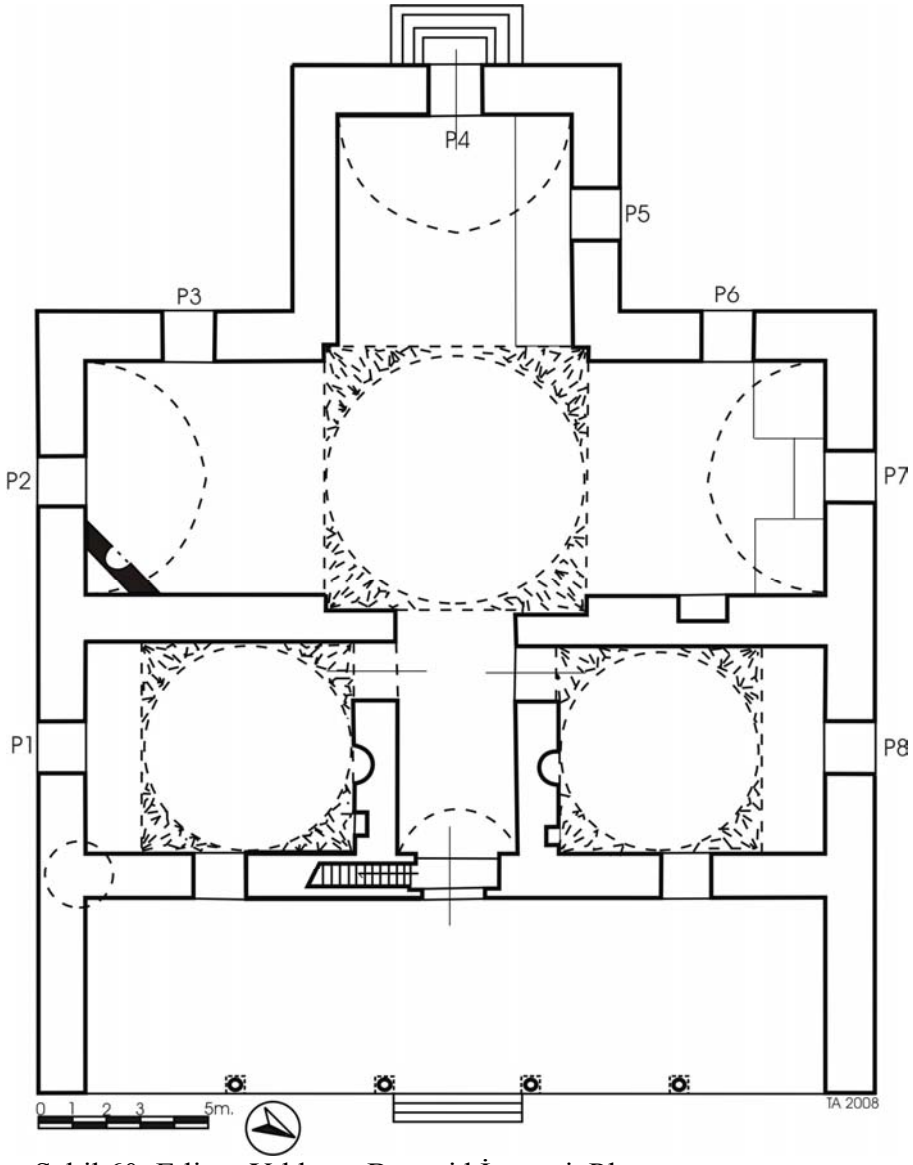

Şekil 60. Edirne Yıldırım Bayezid İmareti. Plan.

Yıldırım Bayezid İmareti'nde gözenekli sarımtırak küfeki taşıyla birlikte, moloz taş ve tuğla malzemenin duvar örgüsünde kullanıldığı gözlenmektedir. Yapının duvarlarının alt kesimi yaklaşık olarak pencerelerin üst seviyesine kadar moloz taşlarla örülmüştür. Moloz taşlar arasında tuğla sıraları yer almaktadır. Pencerelerin üst seviyesinden itibaren beş sıra kesme taş kullanılmış, kesme taşlar arasına dikine tuğlalar yerleştirilmiştir. Üst kesimde saçağa kadar kabayonu taş sıraları arasında dört sıra tuğlanın dönüşümlü olarak devam ettiği görülmektedir. Yapının doğu duvarı sıvalıdır. Duvarlar üç sıra kirpi saçakla son bulmaktadır. *H. Rodoplu*'nun 1989 yılında hazırladığı tezde kullandığı fotoğraflarda, son cemaat yerinin batı duvarının sıvasının yer yer döküldüğü gözlenmekte ve duvar örgüsünün kabayonu taşlarla şekillendiği anlaşılmaktadır[462]. **Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü** arşivinde yaptığımız çalışmalarda da son cemaat yerinin batı duvarının sıvasının dökük olduğu ve kabayonu taş örgünün görülebildiği bir fotoğraf bulunmaktadır[463]. Buradan yola çıkarak yapının duvar örgüsünde ve özellikle almaşıklık sisteminde belli bir standardın kullanılmadığı söylenebilir (Resim 93-94).

Yapının kuzey ve güney cephelerinde alt ve üst seviyede ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Üst kotta pencerelerden doğudakiler mazgal formda, diğerleri sivri kemerlidir. Alt sıradaki dikdörtgen formlu pencerelerin sivri hafifletme kemerleri bir kesme taş, üç sıra tuğla ile dönüşümlü olarak örülmüştür. Pencere alınlıkları, tuğla ve taşların geometrik düzende yerleştirilmesiyle hareketlendirilmiştir. Yapının batı eyvanının kuzey duvarında da alt seviyede bir pencere, batı duvarında da bugün giriş açıklığına çevrilmiş pencerenin üzerinde bir pencere yer almaktadır. Pencereler kuzey ve güneydekilerle aynı formdadır (Resim 94). Eyvanın kuzey duvarının simetriğinde, güneyde bir pencere yoktur. *E.H. Ayverdi*'nin belirttiğine göre pencerenin olması gereken yerde eyvan içinde sonradan açılmış olan bir niş yer almaktaydı[464]. Bahsedilen kısım bugün sıvalıdır. Yapıdaki bütün açıklıların simetrik bir şekilde yerleştirilmiş olduğu göz önüne alınırsa bu duvarda pencere olmayışı dikkat çekmektedir. Yapılan son

[462]H. Rodoplu, **a.g.t.**, Res.16-17.
[463]*Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü*'nde yapmış olduğumuz çalışmada, şehirdeki incelememiz kapsamındaki yapılar ile ilgili çok az veriye ulaşmış olmamıza rağmen bu veri ve fotoğraflardan örnekler almamıza izin verilmemiş, sadece yüzeysel olarak incelememize izin verilmiştir. Bu bağlamda fotoğraf ya da bilgi için referans gösterebileceğimiz bir sayfa ya da fotoğraf numarası verememekteyiz.
[464]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.I, s.490.

onarımda bu bilgilerin göz önüne alınıp alınmadığı, yapılan sıva raspalarında da nasıl bir uygulamaya gidildiği bilinmemektedir. Bugün duvarın sağır olması bu duvarda gerçekten bir pencere olmadığını ya da yapılan çalışmalarda yeterli inceleme ve araştırma yapılmadan onarımın gerçekleştiği düşüncesi akla gelmektedir. Ne yazık ki bu konu hakkında ilgili kurumlarda yaptığımız arşiv çalışmalarında herhangi bir veriye ulaşamadık.

Güney cephede tabhane mekanının güneydoğu köşesinde duvarın üzerinde kare kesitli minare kaidesi yer almaktadır. Kaide kesme taşlarla örülmüştür. Kaide kısmen son cemaat yerinin doğu duvarına taşmış ve güneyde de boydan boya devam eden kirpi saçağın kesintiye uğramasına neden olmuştur. Dikey silmeler halinde süslenen silindirik gövdede de kaideden sonra ve şerefe altında kalın bileziklerin yer aldığı görülmektedir. Şerefe altı da kalın bilezikler şeklinde genişlemektedir. Şerefe korkulukları şebekelidir. Silindirik petek silmeli olarak yükselmekte ve konik bir külah ile son bulmaktadır. Minare çıkışı doğu eyvanının içinden güneye doğru ilerleyen merdivenlerle sağlanmaktadır (Resim 93-94). *H. Rodoplu*'nun 1989 yılında yaptığı incelemede minarenin kürsüden itibaren, **Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü** arşivinde yer alan fotoğrafta da minarenin pabuçtan itibaren yıkık olduğu görülmektedir[465]. Minare, 1953 yılındaki depremde şerefeye kadar yıkılmıştır[466]. 2006 yılındaki onarımda minare külahı ve kurşunları yenilenmiştir. *E.H. Ayverdi* ile *O. Onur*, bugünkü minarenin ilk yapıdan değil sonradan olduğunu söylemekte, *Evliya Çelebi*'ye atfen orijinal minarenin burmalı olduğunu, yıkılınca yerine minare yapılırken güney duvarının taş sıralarından bir bölümünün de onarıldığının belirtmektedir[467]. **Vakıflar Genel Müdürlüğü**'nün arşivinde yer alan 1957 tarihli fotoğrafta minare gövdesinin silindirik olarak yükseldiği görülmektedir.

Yapının doğusunda üç yönden girişi olan bir avlu yer almaktadır. Son cemaat yerinin kuzey ve güney duvarlarına birleştirilmiş avlu duvarları aralarında yer yer tuğlaların olduğu moloz taşlarla örülmüştür. Avlu duvarlarına dikdörtgen pencereler açılmıştır. 2006 yılındaki son onarımda avlunun güneydoğu köşesine bir mekan inşa

[465]Bkz. H. Rodoplu, **a.g.t.**, Res.12,13,16.
[466]O. Onur, **Edirne Minareleri Türk Mimari Vesikalarından**, İstanbul, 1974, s.19; O. Onur, **a.g.e.**, s.19.
[467]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.I, s.495,488; O. Onur, **a.g.e.**, s.19.

edilmiştir. Avlunun doğusundaki duvarlar bugün sadece ocak bacasının kaldığı imaretin duvarlarına aittir. Son onarımda duvarlar ve baca elden geçmiştir.

Avlunun ortasında daire kesitli şadırvan yer almaktadır. Ahşap desteklerle taşınan şadırvan, kurşun kaplı bir örtü ile örtülüdür. Şadırvanın hemen yanında bir de kuyu bulunmaktadır. Şadırvanın örtüsü ve döşemesi 2006 yılındaki onarımda yenilenmiştir.

Yapının son cemaat yeri doğudadır. Son cemaat yerinin kuzey ve güney duvarları eğimlidir ve bu duvarlar sağırdır. Son cemaat yeri doğuda dört sütun üzerine oturan ahşap bir çatı ile örtülüdür. Sütunlar abidevi kaideler üzerinde yükselmektedir. Sütunlar yenidir. Başlıklar ise devşirmedir. Son cemaat yerinin batı duvarında ortada dikdörtgen formlu giriş açıklığı ve kapının iki yanında birer dikdörtgen formlu pencere yer almaktadır. Pencereler dıştan lokma demir parmaklıklarla kapatılmıştır. Bu duvarda ikisi kapının sağında ikisi de solunda olmak üzere dört adet yastık bulunmaktadır. Son cemaat yerinin duvarları sıvalıdır (Resim 95). 1989 yılına ait bir fotoğrafta, son cemaat yeri duvarlarının sıvasız olduğu ve duvar örgüsünün moloz taşlarla şekillendiği, duvarların sıvanması ile güneydeki tabhanenin buraya açılan penceresinin izlerinin de kaybolduğu gözlenirken, aynı fotoğrafta son cemaat yerinin devşirme sütunlarından sadece biri ayaktadır ve diğer sütunların ise sadece kaideleri vardır. Sütun başlıklarından da bir tanesi bahçenin bir köşesinde durmaktadır[468].

Yapının doğu cephesinin ortasında dikdörtgen formlu giriş açıklığı bulunmaktadır. Mermer söveli girişin üst kesimi sivri kemerlidir. Üst kesim bugün pencere görünümündedir. Kapının iki yanında dikdörtgen formlu giriş pencereleri yer almaktadır. *H. Rodoplu*'nun tezinde yer alan fotoğrafta bu pencerelerin sivri kemerli alınlıkları mevcuttur. Aynı fotoğraftan güneydeki pencerenin bir dönem kapatılmış olduğunu ve kuzeydeki tabhane mekanına girişi sağlayan bir kapının var olduğu anlaşılmaktadır[469]. Bu kapı da sonradan açılmıştır ve son onarımda tekrar kapatılmış olmalıdır.

Yapının doğu cephesinde dikkat çekici bir diğer unsur pencerelerin üst kesiminde yer alan yastık izleridir (Resim 95). Yastıklar desteklerle aynı hizada

[468]Bkz. H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.19, Res.16-18.
[469]**Ay.tez**, Res.20.

değildir. Yapının eski bir fotoğrafında girişin üstünde saçağın hemen altında bir pencere bulunmaktadır. Giriş tonozu üstündeki boşluğa açılan bu pencere bugün kapatılmıştır[470].

Yapının plan şeması incelendiğinde avlunun dört yönde eyvanlarla çevrelenmiş olduğu gözlenmektedir. Son cemaat yerindeki kapı ile doğudaki giriş eyvanına ulaşılmaktadır. Diğer eyvanlara göre daha dar ve daha alçak tutulmuş olan eyvan, yuvarlak kemerli bir tonoz ile örtülüdür. Mekanın duvarlarında ve örtüsünde kalemişi süslemeler bulunmaktadır. Giriş eyvanının kuzey ve güney duvarlarının batı uçlarındaki sivri kemerli giriş açıklıkları ile tabhane mekanlarına girilmektedir (Şekil 60-61, Resim 96).

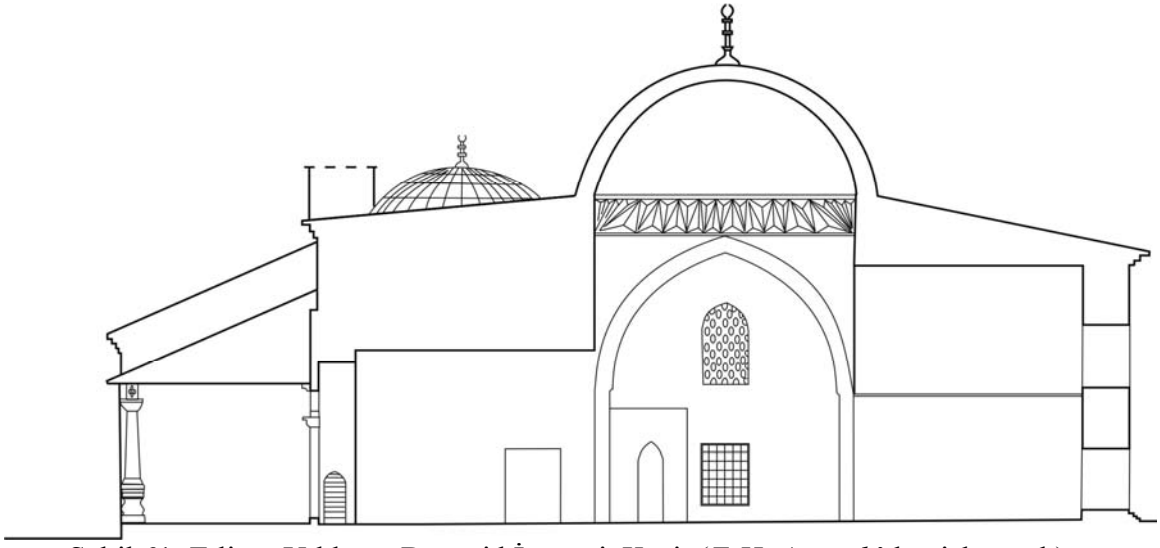

Şekil 61. Edirne Yıldırım Bayezid İmareti. Kesit (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Doğudaki giriş eyvanının kuzey ve güneyinde de birer tabhane mekanı yer almaktadır. Simetrik konumdaki dikdörtgen mekanlar, boyutları açısından birbirlerinden farklıdır. Tabhane mekanlarının bir yönlerine kemer atılarak mekanlar kareye dönüştürülmüştür. Mekanlar geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Kubbeler dıştan kurşun levhalarla kaplanmıştır. Son restorasyonda kurşunlar yenilenmiştir. Her iki tabhane mekanının giriş eyvanı yönündeki duvarlarında geometrik örnekli süslemelerle hareketlendirilmiş birer alçı ocak, dikdörtgen formlu birer küçük niş ve giriş açıklıkları yer almaktadır. Yarım daire kesitli ocaklar son restorasyonda onarılmıştır. Mekanların dışarıya açılan alt kotta dikdörtgen formlu üstte

[470]H. Rodoplu, **a.g.t.**, Res.19.

de mazgal formda birer penceresi vardır (Resim 97). 2006 yılındaki restorasyondan önce alçı ocakların alt kesimindeki süslemeler harap olmuş ve ocak yaşmağı yıkılmıştı. Kuzeydeki tabhane mekanının giriş eyvanına açılan kapısı kapatılmıştı. Mekanın kuzey duvarında da pencerenin doğu yüzünde sıva üzerine siyah boya ile çizilmiş grafitiler bulunmaktaymış. Kaynaklardan süslemelerin harap olması nedeniyle algılanmalarının pek mümkün olmadığını öğrenmekteyiz[471]. Bugün görünmeyen resimler son yapılan restorasyonda kapatılmış olmalıdır. Güneydeki tabhane mekanının güney duvarında yer alan pencerenin atkı taşı devşirmedir. Geometrik ve bitkisel süslemeli örneklerin bir kısmı tahrip edilmiştir. Mekanının son cemaat yerine açılan penceresi bir dönem kapatılmıştır. Mekanın giriş açıklıkları da sonradan daraltılmıştır. Güneydeki tabhane mekanının giriş açıklığı üzerinde yer alan tuğladan hafifletme kemeri de sonraki onarımda sıvanarak kapatılmıştır[472].

Kare planlı avlu, geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe yüzeyi ve geçişler kalemişi süslemelerle hareketlendirilmiştir. Son onarımda kubbedeki ve geçişlerdeki süslemelerden birer dilim modül bırakılarak diğer kısımlar yenilenmiştir (Resim 98). Avlu ile eyvanlar arasında kot farkı yoktur.

Batı eyvanı sivri kemerli bir tonoz ile örtülüdür. Eyvanın kuzey duvarında ahşap bir mahfil yer almaktadır. Mahfil mekana sonradan eklenmiştir. Mekanın kuzey ve batı duvarında dikdörtgen formlu birer pencere bulunmaktadır. Batıdaki pencere sonradan kapıya dönüştürülmüştür[473] (P4). Eyvanın batı duvarında kapının güneyinde sıva üzerine çizilmiş manzara tasviri bulunmaktadır. Ayrıca duvarlarda dini içerikli hatlar, örtüde de bitkisel örnekli kalemişi süslemeler yer almaktadır. Kalemişi süslemeler yenidir (Resim 99).

Kuzeydeki eyvan da sivri kemerli bir tonoz ile örtülüdür. Eyvanın kuzey duvarına ahşap bir mahfil eklenmiştir. Mekanın duvar ve örtüsünde dini içerikli yazı ve batılılaşma dönemi süsleme programı karakterinde kalemişi süslemeler bulunmaktadır

[471]Bkz. H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.20, Res.22, Şek.1.
[472]**Ay.es.**, s.20, Res.23, Şek.1.
[473]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.486.

(Resim 100). Eski resimlerinde, bir dönem eyvanın kuzeybatı köşesine sonradan bir odanın eklendiği görülmektedir[474].

Kuzey eyvanı ile aynı aksta yer alan güney eyvanı, ibadet mekanı olarak kullanılmaktadır. Eyvan diğer eyvanlarda da olduğu gibi sivri kemerli bir tonoz ile örtülüdür. Eyvanın güney ve batı duvarlarında dikdörtgen formlu birer pencere yer almaktadır. Mekanın güneydoğu köşesine tüm duvar boyunca yükselmeyen bir ek duvar örülmüş ve bu duvar üzerine yarım daire kesitli bir mihrap yerleştirilmiştir. Mihrap nişi mukarnas kavsara ile örtülüdür. Mihrabın üst kesimi bir tepelikle taçlandırılmıştır. İbadet mekanının duvarlarında ve örtüsünde geç döneme özgü kalemişi süslemeler yer almaktadır. Batı duvarındaki ahşap minber orijinal değildir (Resim 101).

Yapının plan şeması farklı araştırmacılar tarafından tartışılmıştır. Yapılan tartışmalar ve bu tartışmalara neden olan unsurlara değinme gereği olduğunu düşünerek bu bölümde yer vermeyi uygun bulduk. Yapıda girişin alışılmışın dışında doğu cephede olması, mihrabın konumu, son cemaat yerinin konumu, destek kaideleri ve örtüsü, eyvanların örtüsü, doğu eyvanının diğerlerine göre daha alçak-dar olması ve üzerindeki tonozlu mekanın varlığı ve işlevi, dış cephelerdeki taş sıralarının oransızlığı tartışmaya sebep olan konular arasındadır.

Araştırmacılardan bazıları yukarıda sayılan unsurlardan yola çıkarak yapının bir kilise kalıntısı üzerine inşa edilmiş olabileceğini iddia ederken, bazıları ise kesin bir karara varamamaktadır. Bu araştırmacılardan *E.H. Ayverdi* ve *H. Rodoplu* ise kusurlarıyla birlikte yapının bir Osmanlı eseri olduğu görüşündedir. Araştırmacılar yapının bulunduğu yerde **Tiris İyehares Kilisesi**'nin bulunduğunu, caminin kilisenin kalıntıları üzerine inşa edildiğini belirtmektedirler. Bu görüşlerini de *Rifat Osman Bey*'e atfetmektedirler[475]. *S. Eyice*, *"Bizans Devrinde Edirne ve Edirne'deki Bizans Eserleri"* adlı makalesinde, yapının bir kilise kalıntısı üzerine inşa edilmiş olabileceğini belirtmekle beraber, yapının isminin bir kaynağa dayandırılmadığını bu bağlamda bu iddiayı kabul etmemektedir[476]. *Eyice* aynı makalede IV. ya da V. yüzyılda inşa edilen kilisenin XIV. yüzyılda Osmanlılar tarafından camiye çevrildiği, tabhane odaları ve son

[474]H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.21, Res. 30.
[475]O.N. Peremeci, **Edirne Tarihi**, İstanbul, 1939, s.53; O. Aslanapa, **Edirne'de Osmanlı…**, s.2; A. Kuran, "Edirne'de Yıldırım Camii", **Belleten**, Ankara, 1964, s.419; H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.23.
[476]S. Eyice, "Bizans Devrinde Edirne ve Edirne'deki Bizans Eserleri", **Edirne'nin 600.Fethi…**, s.71-72.

cemaat yerinin de bu dönemde ilave edildiğini belirtmekle birlikte dış duvarların Türk üslubunda olduğunu da eklemektedir[477].

Gurlitt ise aynı tarihlerde yapılan **Ravenna**'daki **Gala Placidia Mozolesi** ile Yıldırım İmareti'nde benzer plan şemasının uygulandığını ve yapının sonradan camiye çevrildiğini belirtmektedir. *Gurlitt*'in çizdiği planda yapının dört eyvanı da bugünkünden farklı şekilde eşit büyüklüktedir[478]. Batı ve kuzey eyvanlarında da girişler işaretlenmiştir. Halbuki bu açıklıklar penceredir. Batıdaki sonradan giriş haline getirilmiştir. Batı eyvanının güney duvarında bugün mevcut olmayan bir pencere, kuzey ve güney eyvanlarında da tabhanelere açılan pencereler işaretlenmiştir. Tabhane mekanlarının dışa bakan duvarları ile son cemaat yerinin kuzey ve güney duvarları bugünkünden farklı olarak daha ince çizilmiştir. Aynı planda son cemaat yeri giriş aralığı üstünde bir kubbe işaretlenmiştir. Mevcut avlu duvarları da beşgen bir şekilde gösterilmiştir.

H. Rodoplu tezinde, *Gurlitt*'in makalesindeki bilgileri eleştirmekte ve araştırmacının çizdiği plandaki hataları vermektedir. Araştırmacının planında yer alan batı, kuzey ve güney eyvanlarındaki pencerelerin var olmadığını belirtmektedir. *Rodoplu*, yapıyı incelediği tarihte duvarlardaki sıvaların dökük olduğunu ve herhangi bir pencere izine rastlanmadığı fotoğraflarla desteklemektedir[479]. Bugün yapının tüm duvarları sıvalı ve boyalıdır. Yapılan son restorasyon esnasında yapılan sıva ve boya raspaları sonrasında pencereler ya da izlerinin araştırılmasının konusunda uzman kişiler tarafından yapılıp yapılmadığı, bir veriye ulaşılıp ulaşılmadığı konusunda ilgili makamlarda yaptığımız çalışmalarda herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Bu bağlamda pencerelerin varlığı konusunda netleşememekteyiz.

A. Kuran, Gurlitt'in plan şemasını desteklemekte, dört kollu Grek haçı plan şemasındaki yapının dört eyvanının eşit büyüklükte olduğunu ve doğu eyvanının iki yanında hücreler ya da şapeller bulunduğunu iddia etmektedir. *Kuran*, dış duvarlarının alt kesimi ile üst kesimi arasındaki taş sıralarının oransızlığından yola çıkarak, Türklerin orijinal yapının beden duvarlarını zeminden 250 cm'den yukarısını inşa ettiklerini

[477]S. Eyice, "Bizans Devrinde Edirne ve Edirne'deki Bizans Eserleri", s.73-74.
[478]V.C. Gurlitt, "Die Bauten Adrianopolis", **Orientalisches Archiv**, 1, 11, Leipzing, 1910/11, s.4, Şek.5; C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.271, Şek.538A'da *Gurlitt*'in yanlış planını yayınlamıştır.
[479]H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.24, Res. 1-32, Şek.1.

belirtmektedir. Ayrıca "*giriş eyvanının bu sırada daraltılmış ve tabhanelere buradan geçit verilmiştir*" demektedir. Araştırmacı tabhane mekanlarında yapılacak sondajlarla şapel olduğunu düşündüğü mekanlarla eyvanlar arasında geçit olup olmayacağının anlaşılacağını belirtir. *Kuran*, eyvanların ilk yapıda kubbe ile örtülü olabileceğini de eklemektedir[480]. *E.H. Ayverdi* ise eyvan boyutlarının kareye yakın olduğundan kubbe ile örtülmeye olanak vermeyeceği için ilk yapıda da tonozlu olduklarının belirtmektedir. Kubbeli olsaydı avluya bakan yüzlerde kemer inşa etme zorunluluğu doğacak ve mekanlar dikdörtgen bir hale gelecek bu da kubbe ile örtülmesine engel olacak demektedir[481]. *Ayverdi*'nin bu fikirlerine katılmak bizce de daha akla yatkındır.

E.H. Ayverdi tabhanelerin şapel olduğu düşünülünce buralara kuzey ve güney eyvanından geçit olması gerektiğini, *A. Kuran*'ın belirttiği gibi duvarların 250 cm.ye kadar olan kesiminin ilk yapıdan olduğu düşünülünce bir çelişki doğduğunu belirtir[482]. *H. Rodoplu*'nun tezinde yayınlamış olduğu fotoğraflarda, tabhanelerin eyvanlarla birleştiği duvarların sıvalarının dökük olduğu ve kapı olabilecek bir izin mevcut olmadığı görülmektedir[483].

Yapının iç duvarları bugün sıvalı ve boyalıdır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere *H. Rodoplu*'nun fotoğraflardan yola çıkarak tabhanelerle eyvanlar arasında bağlantının olmaması tabhane mekanlarının şapel olabilecek bir durumda olmadığını düşündürmektedir. Ayrıca *A. Kuran*'ın düşündüğü gibi doğuda şapelleri olan bir kilise olsa idi batı eyvanından bir giriş olması gerekirdi. Oysa bugün kapı olan batı açıklığının önceden pencere olması gerektiğinin daha önceden belirtmiştik. *Ayverdi* duvar örgüsündeki düzensizliğin alt kesimin Arnavut derzli, üst kesiminde sıvama derzli olmasından kaynaklandığını belirtmekte ve yapının istikrarsız bir bina olduğu için bu farklılıkların olağan görülmesi gerektiğini, temelden itibaren Osmanlı olduğunu belirtmektedir. Temeller kullanılmış bile olsa, sadece temelden yararlanarak, bina yapmanın pek akla yatkın olmadığını görüşündedir[484].

---

[480]A. Kuran, **a.g.m.**, s.421-423.
[481]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.I, s.487.
[482]**Ay.yer.**
[483]H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.25.
[484]E.H. Ayverdi, **ay.es.**, s.488-493.

Bugün kapatılmış olan doğudaki eyvanın üzerinde yer alan boşluk, yapının ilgi çeken noktalarından bir diğeridir. *Kuran* burasının bir mahfil olarak değerlendirilmiş olabileceğini ve ilk yapıldığı sıralarda ahşap bir merdivenle çıkışın sağlandığına dair bilgiler vermektedir[485]. *Ayverdi* ise bu bölümün hiçbir zaman kullanılmadığını, duvarlarında kullanıma dair bir iz olmadığını belirtmektedir. Bu mekanın doğu cepheye açılan penceresinde, duvar ve tonoz çökünce onarım sırasında çıkışı sağlamak için bırakılmış bir açıklık olduğunu belirtmektedir[486].

Bizim bu mekana çıkmamız mümkün olmadı. Açıklık son onarımda kapatılmıştı. Fakat yapıya göz attığımızda giriş eyvanının diğerlerinden daha dar düzenlendiğini görmekteyiz. Burası hem son cemaat yerine hem de tabhanelere geçit veren bir ara mekan olduğundan fazlaca geniş olmasına da gerek yoktur. Tabhane duvarları ise neredeyse yapının eyvan duvarlarına kadar yüksekliğe sahiptir. Giriş eyvanı da diğerlerine göre daha dar olduğundan tabhane duvarları hizasından başlayacak bir tonoz ile örülseydi dar ve çok yüksek bir mekan ortaya çıkacaktı. Yapının tam girişinde böyle kuyu gibi bir yer hiç de hoş bir görünüm yaratmayacağından ve doğu cephenin duvarlarını da aynı hizada olmasına sağlamak için üst üste iki tonozlu bölüm inşa etmek zorunluluğunda kalınmış olmalıdır. Doğu cephedeki bu mekanın penceresi onarım sırasında çıkışı sağlamak için açık bırakılmış olmalıdır[487].

E.H. Ayverdi, tabhaneler daha alçak tutulsaydı böyle bir durum olmayacağını ve cephede de bir kademelenme olacağını belirtmektedir[488]. Bu görüşe katılmak tabii ki en doğrusudur. Yalnız erken tarihli yapılarda bazen dış görünümde pek estetik kaygısının olmadığını görmekteyiz. Örneğin, *Bursa*'daki *Hüdavendigâr* ve *Yıldırım* imaretlerinde de tabhane duvarları oldukça yüksek tutulmuş ve yapılar kübik bir görünüm almıştır (Resim 25-28; 93-94). Edirne'de de yapı erken tarihli olduğu için böyle bir görünüm almış olabilir.

Son cemaat yeri de yapının sorunlu yönlerinden birisidir. *A. Kuran,* "*ilk yapıda ortası kubbeli iki yanları aynalı manastır tonozlu veya basık kubbeli son cemaat yeri olmalıydı. Barok devirde bu son cemaat yeri yıkıldı ve ahşap çatılı olarak onarıldı.*

[485]A. Kuran, **a.g.m.**, s.423.
[486]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.I, s.487.
[487]Açıklığın, onarım öncesi fotoğrafı için Bkz. H. Rodoplu, **a.g.t.**, Res.16,19.
[488]E.H. Ayverdi, **a.y.es.**, s.488.

Sütunların altlarındaki kaidelerde bu onarımda konuldu", demek; kaideler kaldırılınca sütun yüksekliği ile destek izlerinin aynı hizaya denk geldiğini eklemektedir. Yan duvarların bu onarım sırasında kesildiği ve avlunun da XVIII. yüzyılda eklendiğini belirtmektedir[489].

E.H. Ayverdi ise yapının ilk şeklinde de ahşap son cemaat yerine sahip olduğunu söylemektedir. Yan duvarların kirpi saçağı da hiçbir şekilde bozulmamıştır, duvarlarda sonradan eklendiğine dair bir izde mevcut değildir demektedir. Doğu cephedeki destek izlerinin düzensizliğini zaten ahşap çatıda bu düzensizliğin pek önemli olmadığını belirterek aslını koruduğunu söylemektedir[490]. Yaptığımız ölçümlerde destek izleri ile destekler arasındaki mesafelerin eşit olmadığını ve aynı hizaya denk gelmediklerini gördük. Zaten izlerin ve sütun boyunun zeminden yükseklikleri arasında da fark vardır. Ayrıca sütun başlığı genişliğinde atılacak bir kemerde izlerden daha dar gelmektedir. Bu durumda bugün için kesin bir söz söyleyemeyeceğimiz, fakat kaidelerin yerleri değiştirilmiş olabilir ve XVIII. yüzyılda bir onarım geçirdiği kesindir. Son onarımlarla da kaideler yerlerinden sökülmüş, zemine traverten döşenmiş, yerlerine yerleştirilen kaidelerin üzerine yeni sütunlar yerleştirilmiştir. Devşirme sütun başlıkları yerlerine konmuştur. Son cemaat yeri ahşap bir sundurma ile örtülmüştür.

Yapının plan şeması farklı araştırmacılarca ufak detay farkları ile çizilmiştir. Yapıyı incelediğimiz 2008 yılından önceki çalışmalardan *H. Rodoplu*'nun planında güneydeki tabhane mekanının son cemaat yerine açılan penceresi çizilmemiştir. Kuzeydeki tabhane mekanının da kuzey köşesine bir giriş işaretlenmiştir. Tabhane mekanlarında yer alan ocak nişleri bugünkünden farklı olarak üç kenarlı verilmiş ve güneydekinin doğu kesiminde yer alan nişe yer verilmemiştir. Kuzeydeki tabhane mekanının giriş eyvanına açılan girişi de sonradan kısmen kapatılmış olarak işlenmiştir. Güney eyvanında yer alan mihrap duvarı, yapının beden duvarları ile bir bütün gibi verilmiştir. Plan şemasındaki diğer unsurlar doğrudur. Yapıdaki değişiklikler son restorasyonla şekillenmiş olmalıdır[491].

[489]A. Kuran, **a.g.m.**, s.424, 425.
[490]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.I, s.490.
[491]H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.30, Şek.1.

S. Eyice'nin makalesinde verdiği planda da güneydeki tabhane mekanının son cemaat yerine açılan penceresi, kuzeydeki tabhanenin giriş eyvanına açılan kapısı verilmemiş, kuzeydeki tabhane mekanından son cemaat yerine ve kuzey eyvanına birer giriş işaretlenmiştir. Ayrıca tabhane mekanlarındaki ocaklar verilmiş, aynı duvar üzerinde yer alan nişlere ise yer verilmemiştir. Güney eyvanındaki mihrap ile duvar bağlantısı, *Rodoplu* gibi işlenmiştir. Yapının doğusunda yer alan avlu ise planda yer almamaktadır[492].

O. Aslanapa'nın **Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı**[493]**,** *Y. Demiriz*'in **Osmanlı Mimarisinde Süsleme**[494] ve *Y. Özbek*'in **Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme**[495] adlı kitaplarında yayınladıkları planla bugün bizim hazırladığımız plan arasında iki fark bulunmaktadır. Batıdaki eyvanın güney duvarına bir niş işaretlenmiştir. Diğer fark ise *Aslanapa*'nın kitabında metinde değinildiği halde güneydeki eyvanın doğu köşesine yerleştirilen mihrabın plana işlenmemesi, *Özbek*'te ve *Demiriz*'de ise sadece ince bir duvar çizgisi ile verilmesidir.

A. Kuran "Edirne'de Yıldırım Camii" adlı makalesinde, kitabesi olmayan yapının Edirne'deki en eski cami olduğu, Osmanlılardan önce inşa edilen yapının H.799/1397 veya H.802/1400 yılında camiye dönüştürüldüğü görüşündedir. Yapının farklı dönemlerde onarım gördüğü bu bağlamda yapının inşa tarihi hakkında kesin bir yargıda bulunamayacağını eklemektedir. Araştırmacı makalesinde *Dr. Osman Rıfat*'a gönderme yaparak caminin **Tiris İye Hares Kilisesi** harabesi üzerine inşa edildiği, ayrıca *Gurlitt*'i de referans göstererek yapının Ravenna'daki mezar yapısı ile benzerlik gösterdiği, ancak araştırmacının hazırladığı planda yanlışlıklara da değinmektedir. *A. Kuran*'ın yapıyı incelediği dönemde son cemaat yerinin örtüsünün olmadığı, sadece bir kaide ile sütununun yerinde ve ayakta olduğu, diğer kaide ve başlıkların avlunun güney kapısının dışında yerde atılı oldukları, minarenin ise petek ve külahının mevcut olmadığı belirtilmektedir. Tabhane mekanlarındaki alçı ocaklardaki firuze renkli çinilerin kısmen durduğunu eklemektedir[496].

---

[492]S. Eyice, Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler, s.67, Şek.11.
[493]O. Aslanapa, **Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. Yüzyıl)**, İstanbul, 1977, s.185.
[494]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.550, Plan 21.
[495]Y. Özbek, **a.g.e.**, s.177, Şek.60.
[496]A. Kuran, "Edirne Yıldırım Camii", s.419-420.

Yapının plan şemasındaki oransızlıklar farklı araştırmacılar tarafından tartışılmıştır. Bu araştırmacılar arasında yer alan *A. Kuran* orijinal yapının *Gurlitt*'in iddia ettiği gibi Grek-haçı biçiminde olup olmadığının kesin olarak söylenemeyeceği, tabhane odalarında yapılacak hafriyatla bu sorunun cevabına ulaşılabileceği belirtmektedir. Doğu eyvanının diğer eyvanlardan farklı olması ve yapının **Ravenna**'daki **Galla Placidia Mozolosi** ile plan şemasının benzerlik göstermediğini, Türkler yapıyı camiye çevirselerdi tabhane mekanlarını batı eyvanının iki yanına ve son cemaat yerinin de aynı cepheye yerleştireceklerini belirtmektedir. Ayrıca girişin mihrabın karşısına kuzeye yerleştirileceğini eklemektedir. İki durumun da uygulanmamış olmaması, odalarının apsisin olabileceği ve plan şemasının el verdiği gibi doğu eyvanının iki yanına birer mekan yerleştirilmiş olası doğu kolunun iki yanında hücreler veya şapeller bulunan dört kollu, Grek haçı biçimli Bizans kilisesinin akla geldiğini iddia etmektedir[497].

T. Gökbilgin'de *Yıldırım Han* döneminde meşhur mimarlar varken garip plan şeması ve mihrabının konumuyla caminin kiliseden dönme olduğunu belirtmektedir[498].

Yukarıda yapının özelliklerini ve bu özelliklerle ilgili farklı araştırmacıların görüşlerini belirtmeye çalıştık. Yapı ile ilgili bizimde ilgimizi çeken bir konu bulunmaktadır. Tabhaneli camilerin hemen hepsinde olduğu gibi giriş ile aynı aksta olan mekanın ibadet mekanı olarak kullanıldığından yola çıkarak, yapının batı eyvanının ibadet mekanı olarak düşünülmüş olabileceğidir. Yapıdaki mevcut açıklıkların simetrik bir şekilde düzenlenmiş olduğunu görmekteyiz. Kuzey ve güney eyvanındaki pencere açıklıkları, tabhanelerin girişleri, pencerelerin konumu ve ocakların konumu hep simetriktir. Bu veriler dikkate alındığında batı eyvanının kuzey duvarında bir pencere açıklığına yer verilmişken bunun simetriğinde olan güney duvarında pencere olmaması bizi düşündürmektedir. Bu duvarın dış yüzünde kapatılmış olabilecek bir pencere izi de yoktur. Tuğla ve taş sıraları oldukça düzenlidir. *E.H. Ayverdi*, bu duvarda yaptığı sondajda bir dolap nişinin varlığına ve çeşitli zamanlarda değişikliğe uğramış olduğuna dikkat çekmektedir. Çizdiği kesitte bu nişi

[497]A. Kuran, **a.g.m.**,s.421.
[498]T. Gökbilgin, "Edirne Hakkında Yazılmış…, s.92.

işaretlemiştir[499]. Bugün bu duvar sıvalıdır ve herhangi bir niş izi görülmemektedir. *H. Rodoplu*, nişin yüksekliğinin 2.25 cm. olduğunu, üzerinde var olabilecek bir kemer ile bu yükseklik daha da artacağını ve burasının mihrap için ayrılmış olabileceğini belirtmektedir[500]. Bütün bunları dikkate alarak biz de *Rodoplu* gibi bu duvarın yapı cami olarak kullanılmaya başlandıktan sonra mihrap için ayrılmış olabileceğini düşünmekteyiz.

Yıldırım İmareti'nde batı eyvanı ibadet mekanı olarak tasarlanmıştır. Anadolu'daki tabhaneli camiler arasında ibadet mekanının yan eyvanda yer aldığı diğer örnek *İznik Nilüfer Hatun İmareti*'dir (Şekil 24). İmarette ibadet mekanı ile giriş aynı akstadır. Giriş ve son cemaat yeri doğu cephede konumlanmıştır. Mihrap girişe karşı gelen duvar yerine yan duvar üzerinde yer almaktadır[501]. Edirne'de de belki sokağın durumuna uydurularak yapı doğu-batı yönlü inşa edilmiş olabilir. Son cemaat yeri de doğu cephede yer almıştır.

Mihrabın girişe göre yan duvar üzerinde yer aldığı bir diğer örnek de *Kütahya Yakup Çelebi İmareti*'dir (Şekil 155). Bu yapıda da avlunun etrafında eyvanlar yer almaktadır. Kütahya'da eyvanlar farklı olarak kubbe ile örtülmüştür. Tabhane mekanlarına geçit avludan sağlanmaktadır. Edirne'den ayrılan bir özelliği de son cemaat yerinin yapının bünyesine dahil edilmiş olmasıdır. Ayrıca doğu eyvanına sonradan bir türbe eklenmiştir.

Yıldırım Bayezid İmareti'nde taş-tuğla, alçı, çini ve kalemişi süslemelere yer verilmiştir. Çok az da olsa devşirme parçalarda kullanılmıştır.

Taş-tuğla ile meydana getirilmiş süslemeler yapının dışında pencere alınlıklarında görülmektedir. Geometrik örnekli süslemelerde hasır örgüsünü andıran desenler, tuğlalarla çevrelenmiş altıgenler, birbirine düğümlerle bağlanmış izlenimini veren sekizgenler bulunmaktadır. Alınlıklardaki kompozisyonlar sonsuz geometrik düzende verilmiştir (Şekil 60). Güneydeki tabhane mekanının güney duvarındaki pencerenin alınlığındaki sonsuz düzendeki geometrik süsleme, altıgen formlu taşlar ile yassı tuğlalarla şekillenmiştir (P1) (Şekil 62). P2 ve P8'deki pencerelerde kare taşlar ve

[499]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.I., s.490, Şek.837.
[500]H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.28.
[501]Plan için Bkz. Şek.20

yassı tuğlalarla hasır örgüsü tarzında bir süsleme görülmektedir (Şekil 63, 67). P3'te altıgen formlu taşların çevreleri yassı tuğlalarla sınırlandırılmıştır (Şekil 64). P4'te yatay şekilde yerleştirilmiş iki tuğla ile kare taşlar alternatif şekilde yerleştirilmiştir (Şekil 65). P5 ve P7'de normal tuğla işçiliktedir (Şekil 62, 66). P6'da ise ikişer tuğla yatay ve dikey şekilde alternatif şekilde yerleştirilerek bir hasır örgüsü görünümü verilmiştir (Şekil 65). Pencere alınlıklarındaki taş-tuğla süslemeler *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi* (Şekil 4), *Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi* (Şekil 56-59), **Bursa Yıldırım Medresesi**'ndeki ve **Muradiye Medresesi**'ndeki pencerelerde yer alan süslemeleri de anımsatmaktadır[502].

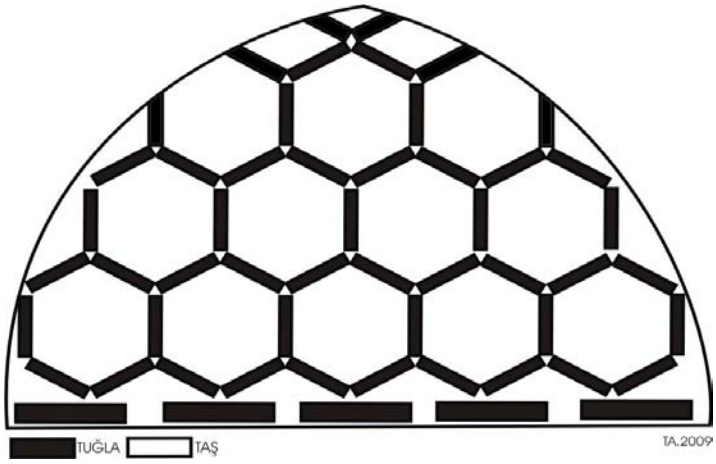

Şekil 62. Edirne Yıldırım Bayezid İmareti. Pencere Alınlığındaki Taş-Tuğla Süsleme (P1-P7).

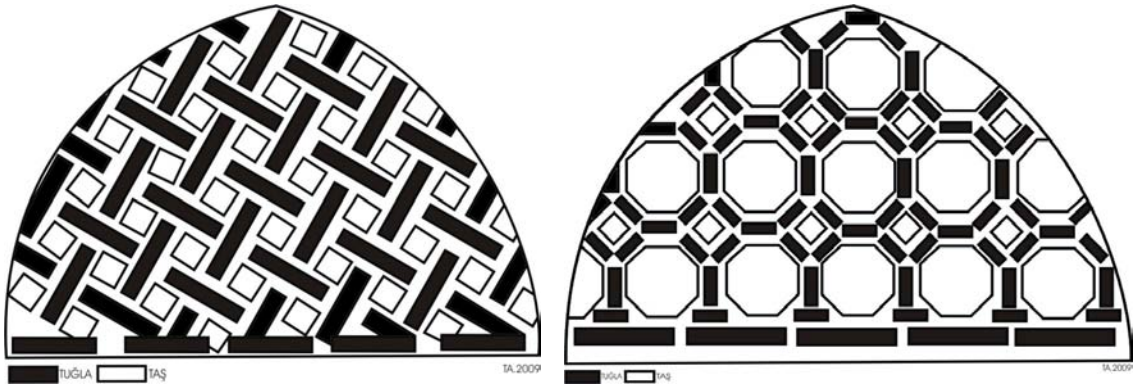

Şekil 63-64. Edirne Yıldırım Bayezid İmareti. Pencere Alınlığındaki Taş-Tuğla Süsleme (P2)-(P3).

[502]Y. Demiralp, **Erken Dönem Osmanlı Medreseleri**, Ankara, 1999, s.43-Şek.13, s.44-Şek.16-17; N.Y. Uluengin, **Osmanlı-Türk Sivil Mimarisinde Pencere Açıklıklarının Gelişimi**, Ocak, 2000, s.29, Res.44; s.31-Res.49a,49b.

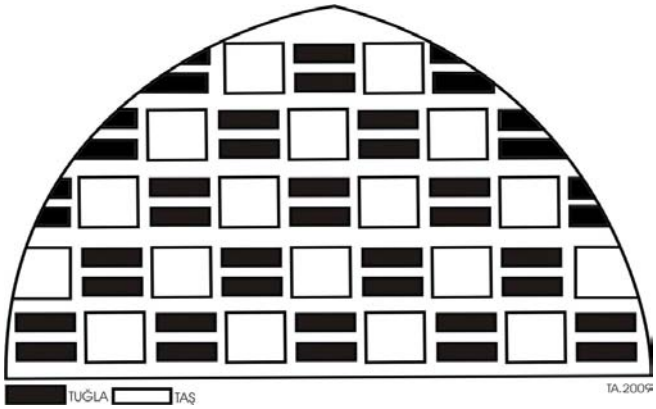

Şekil 65. Edirne Yıldırım Bayezid İmareti. Pencere Alınlığındaki Taş-Tuğla Süsleme (P4-P6).

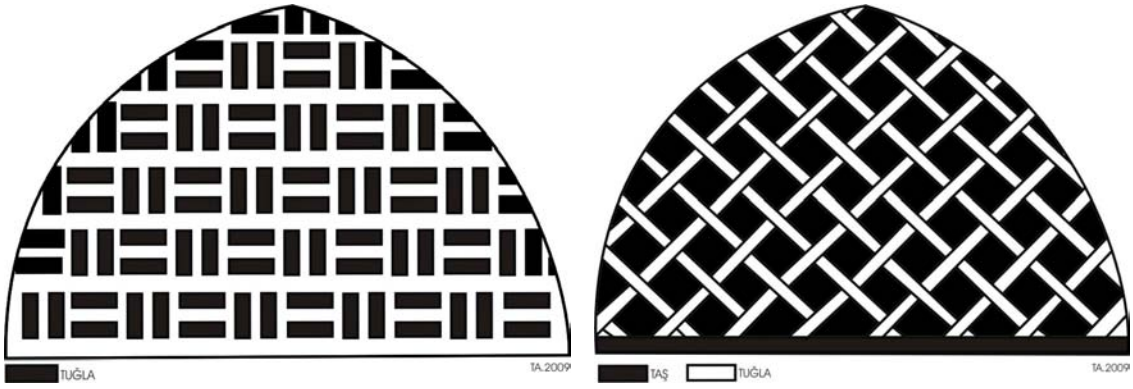

Şekil 66-67. Edirne Yıldırım Bayezid İmareti. Pencere Alınlığındaki Taş-Tuğla Süsleme (P5)-(P8).

Yapıda alçı süslemeler ibadet mekanında mihrapta, tabhane mekanlarında ise ocaklardadır. Yarım daire kesitli alçı ocaklarda süslemelerde geometrik örnekler kullanılmıştır. Her iki ocakta süsleme programı hemen hemen aynıdır. Desenler alçak kabartma olarak işlenmiştir. Ocakların aynalıklarında merkezde kabartma rozetlerin yer aldığı, oniki kollu yıldızlardan meydana gelen bir kompozisyon bulunmaktadır (Şekil 68). Eski fotoğraflarında, yaşmağın iki yanında aynı örneğin tekrar edildiği görülmektedir[503]. Yapılan son restorasyon tahrip olan yaşmak ve etrafındaki geometrik süsleme tekrarlanmamış, yarım daire kesitli niş basık bir kemer ile örtülmüştür. Ocağın aynalık kısmı rumilerden oluşan dar bir şerit ile çevrelenmiştir. Ocaklar dikdörtgen formlu bir şeritle çevrelenmiştir. Şerit birbirine geçmeli geometrik desenlidir[504]. Benzer

[503]Bkz. **Ege Ü. Sanat Tarihi Bölümü Arşivi**.
[504]Yapıdaki alçı süslemeler için ayrıca bkz. A. Karaçağ, **a.g.t.**, s.93-97.

süslemeleri **Konya Sırçalı Medrese**'de taçkapıda[505]; **Balat İlyas Bey Camii**'nin doğu cephedeki pencerenin tavan süslemesinde[506] ve **Diyarbakır Ali Paşa Camii**'nin minaresinde alt bilezikte[507] de görmek mümkündür. Ocaklar palmet ve rumilerden meydana gelen bitkisel bir kompozisyonla taçlandırılmıştır. Kaynaklarda 1877-78 Rus işgaline kadar tabhane duvarlarındaki çinilerin varlığından söz edilmektedir[508]. Güneydeki tabhane mekanının ocağı, üç yönden geometrik bir geçme bordür ile çevrelenmektedir. Kapalı alanın içerisinde yer alan oniki kollu yıldızların iç kısımlarında, kollar arasında kalan baklava motifli alanlarda ve geometrik süslemeli çerçeve bordüründeki motiflerin içlerinde yeşil çini parçaları görülmektedir. Oniki kollu yıldızlardan meydana gelen bu kompozisyonu **Bünyan Ulu Cami**'nin mihrabında[509], **Damsaköy Taşkın Paşa Camii**'nin mihrabında[510], *Bursa Yeşil İmaret*'in ibadet mekanındaki pencere tavanlarında da görebilmek mümkündür. İki ocağında özellikle alt kesimlerinde ciddi tahribatlar olmuş, son onarımda da kalan modüller örnek alınarak süslemeler tamamlanmıştır. Ancak dökülen çini parçaların yerlerine yenileri yapılmamıştır. Alçı ocaklardaki süslemeler de *Yıldırım Bayezid* dönemine tarihlendirilmektedir[511]. Tabhaneli camilerden *Bursa*'daki *Yeşil İmaret* (Resim 169) ve *Yıldırım İmareti*'nde de (Resim 84) alçıdan ocak nişleri bulunmaktadır. Her iki yapıda da ocaklar geometrik ve bitkisel kompozisyonlarla bezenmiştir. *İstanbul*'daki *Sultan Selim Camii* (Resim 564) ile *Edirne*'deki *II. Bayezid İmareti*'nde (Resim 450) tabhane mekanlarında yer alan ocak nişleri basit silmelere sahiptir. Her iki yapının ocakları 2008-2009 yılındaki restorasyonlarda onarılmıştır.

İbadet mekanının güneydoğu köşesine yerleştirilen yarım daire kesitli mihrap nişi, mukarnas kavsara ile örtülüdür. Kavsara köşeliklerinde yapraklar ve kıvrım dallardan meydana gelen bitkisel bir kompozisyon bulunmaktadır. Mihrap, merkezinde dini içerikli bir yazının bulunduğu dilimli kemerli bir tepelikle taçlandırılmıştır.

---

[505]R.H. Ünal, **L'Etude Du Portail Dans L'Architecture Pre-Ottomane**, İzmir, 1982, Ph.49.
[506]Y. Özbek, **a.g.e.**, s.616, Res.575.
[507]O.C. Tuncer, "Taşın Bezeme Şekli Üzerine Düşünceler", **VII. Vakıf Haftası Bildiriler**, Ankara, 1990, s.246.
[508]O. Aslanapa, **Edirne'de Osmanlı…**, s.4; H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.22.
[509]Ö. Bakırer, **a.g.e.**, s.295, Şek.41.
[510]**Ay.es.**, s.326, Şek.73.
[511]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.552.

Yapıdaki çini süslemeler, doğudaki giriş eyvanının iki yanındaki tabhane mekanlarındaki alçı ocaklara kakılmıştır. Bugün sadece güneydeki tabhane mekanında yer alan ocağın aynalığında çok az kalan çini parçaların büyük bir kısmı dökülmüştür. Yayınlarda iki ocakta da firuze renkli çiniler görülmektedir[512].

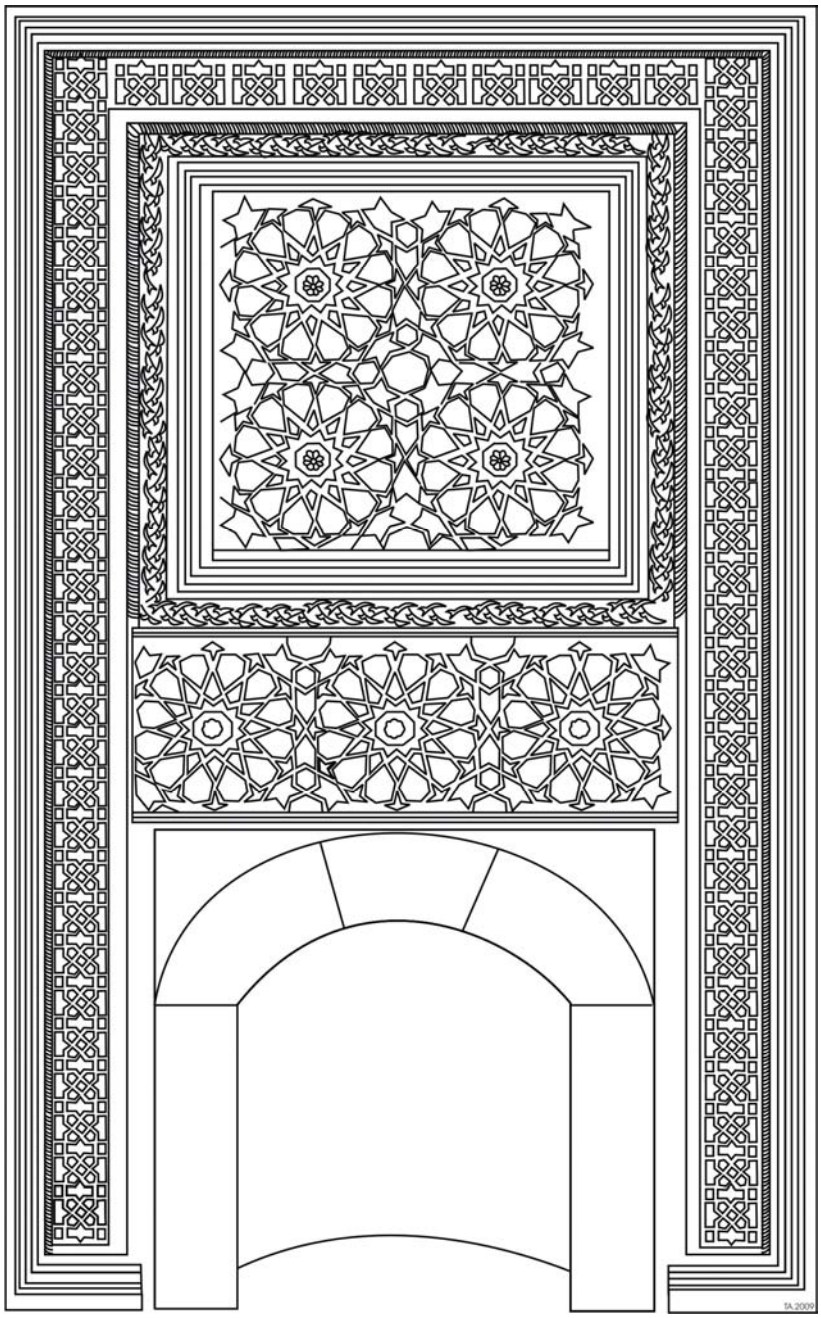

Şekil 68. Edirne Yıldırım Bayezid İmareti. Güneydeki Tabhane Mekanında Yer Alan Alçı Ocak Nişi.

[512]O. Aslanapa, **Edirne'de Osmanlı Devri…**, s.4.

Kalemişi süslemeler yapının duvarlarında, örtü ve geçişlerdedir. Süsleme unsurları geç dönem süsleme özellikleri gösteren bitkisel motifler ve iri harflerle yazılmış dini içerikli yazı panolarıdır. Bu süslemeler son onarımda yenilenmiştir. Sadece avlu kubbesinde eski süslemelerden birer dilim modül bırakılmıştır.

Batı eyvanında girişin güneyinde yakın tarihte yapılmış bir resim bulunmaktadır. Resimde dağlar, nehir, gemiler, cami, köprü, otomobil ve tank benzeri araçlar betimlenmiştir. Bunlar Kurtuluş Savaşı sırasında yabancı askerler tarafından çizilmiş grafitilerdir[513]. Kaynaklarda benzer resimlerin kuzey tabhane mekanında da olduğu ve bu resimlerin süsleme amacıyla değil, burada kalanların oyalanmak amacıyla yaptıkları gelişi güzel karalamalar olduğu belirtilmektedir[514]. Bugün bu süslemelere dahil herhangi bir veri bulunmamaktadır. Muhtemelen son onarımda üzerleri kapatılmış olmalıdır.

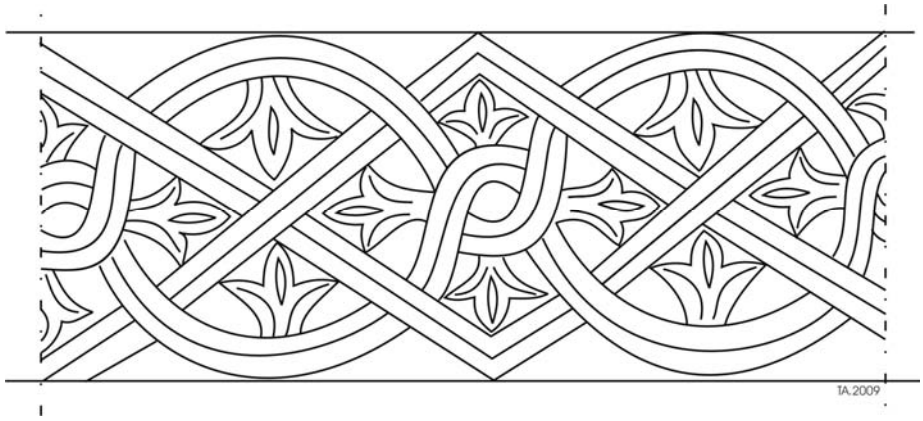

Şekil 69. Edirne Yıldırım Bayezid İmareti. Güneydeki Tabhane Mekanında Yer Alan Mermer Devşirme Parça Üzerinde Yer Alan Süsleme.

Yapıda devşirme parçalar güneydeki tabhane mekanının güney penceresinde kullanılmıştır. Pencerenin tavanında ve üst kesiminde yer alan mermer parçalar üzerinde yatay eksende yan yana dizilen ve birer düğümle birbirine bağlanan daireler ana kompozisyonu oluşturmaktadır. Kırık çizgiler dairelerin merkezlerinde kesişmektedir. Oluşan her bölüm içerisine birer palmet motifi yerleştirilmiştir (Şekil 69). Benzer süslemeleri İzmir/Menderes İlçesi'nin **Gölovası** beldesindeki sarnıcın kapısının

[513]H. Rodoplu, **ay.yer.**
[514]**Ay.yer.**; S. Eyice, "Eski Bir Türk Karikatürü", **Türk Kültürü**, S.14, Ankara, 1963, s.73-77.

sövelerinde mermer olarak[515], **Konya-Aksaray** kervanyolu üzerinde yer alan **Sultan Han**'da taçkapıda taş üzerinde[516], **Kayseri-Malatya** kervan yolu üzerindeki **Karatay Han**'da taçkapıda taş üzerinde[517], **İstanbul**'da **Hazreti İsa Pantokrator (Zeyrek Kilise Camii)**, güney kilisede içten zemin döşemesinde de görmek mümkündür[518].

Tarihlendirme

Kaynaklarda yapının inşa tarihi olarak H.789/1387-88 ve H.805/1402-1403 yılları arasında değişen tarihlere rastlanmaktadır. *O. Aslanapa*, yapıyı H.789/1387-88 veya H.802/1399-1400 yılına[519], *S. Eyice*, *I. Bayezid* tarafından (1389-1403) muhtemelen XIV. yüzyılın sonlarına tarihlerken[520], *T. Gökbilgin* XIV. yüzyılın sonlarına[521], *O.N. Peremeci*, H.802/1399-1400 yılında inşa edildiğini belirtmektedir[522]. *A. Kuran* ise şehrin fethedilmesinden önceye *Murad Hüdavendigâr* dönemine tarihlemektedir[523]. *O. Onur*[524] ve *Y. Özbek*[525] ise Edirne Müzesi 1537 numarada kayıtlı olan kitabenin Yıldırım Camii'ne ait olduğunu söylemektedir. *A. Tüfekçioğlu* **Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı** adlı eserinde, Yıldırım İmareti'nin **Edirne Türk-İslam Eserleri Müzesi**'nde **1537** numarada kayıtlı, inşa kitabesinin fotoğrafını ve metnini yayınlamıştır[526]. Celi sülüs olan kitabe Arapça'dır. Üç satırdan oluşan kitabe, mermer üzerine kabartma tekniği ile yapılmıştır (Resim 102). Kitabenin Arapça harfler ile yazışı şöyledir:

١- امر السلطان المعظم ظل الله في ا...

٢- بايزيد بن مراد بن اورخان ناصر الما .... لا زالت معموره وقفا للفقرا

٣- والعلماء ولساير ال ... رسنه اثني وثمانمايه الهلاليه

[515]Bkz. T. Acar, **Menderes'teki Türk Eserleri**, İzmir, 2011, Res.104.
[516]R.H. Ünal, **L'Etude Du Portail Dans L'Architecture Pre-Ottomane**, İzmir, 1982, Ph.29.
[517]**Ay.es.**, Ph.14.
[518]C. Mango, **Bizans Mimarisi**, s.200, Res.208.
[519]O. Aslanapa, **Edirne'de Osmanlı…**, s.2; O. Aslanapa, "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişimi", s.224.
[520]S. Eyice, Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler, s.35.
[521]T. Gökbilgin, "Edirne Şehrinin Kurucuları", s.164.
[522]O.N. Peremeci, **a.g.e.**, s.54.
[523]A. Kuran, **a.g.m.**, s.426,477; A. Kuran, **The Mosque…**, s.105-109.
[524]O. Onur, **Edirne, Türk Tarihi Vesikalarında Kitabeler (Tamamı)**, İstanbul, 1972, s.79.
[525]Y. Özbek, **a.g.e.**, s.177.
[526]A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.92.

Kitabenin Anlamı: *Orhan oğlu Murad oğlu, Allah'ın (yeryüzündeki) gölgesi, milletin yardımcısı, yüce sultan Bâyezid, âlimler, fakirler ve diğer kimseler için vakfedilmek üzere imar edilmiş olarak devam edecek (bu imaretin yapılmasını) hilâlî (hicri) 802 yılında emretti*[527].

Müzedeki kitabesinden, yapının H.802/1399-1400 yılında *Sultan Bayezid* tarafından inşa ettirildiği öğrenilmektedir.

[527]Kitabenin farklı okunuşları için Bkz. H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.29; Y. Özbek, **a.g.e.**, s.177, A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.92; Z. Dikici, **Edirne Camilerinde Yazı**, (Dokuz Eylül Ü. Sos. Bil. Enst. İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2003, s.25-28.

Katalog No	**:**3.14		
Yapının Adı	**: YILDIRIM İMARETİ**[528]		
Yeri	**:**Balıkesir	**İnceleme Tarihi**	**:**09.01.2009
Şekil No	**:**70	**Resim No**	**:**103-108

Balıkesir Merkez, Yıldırım Mahallesi'nde yer alan yapı, cami ve medrese ile birlikte Yıldırım Külliyesi'ni oluşturmaktadır. Caminin avlusunu "U" şeklinde medrese hücreleri çevrelemektedir. İmaret ise caminin yaklaşık 500m. ilerisindedir. Yapının inşa kitabesi yoktur. Kaynaklarda ve vakfiyesinde 1388 yılında *Yıldırım Bayezid* tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Yapı külliye yapıları ile birlikte 1818 ve 1897 yılındaki depremlerden sonra ve son olarak da 1994-1995 yıllarında onarım görmüştür[529]. İmaret bugün işlev değiştirerek, **Ziraat Odası**'nın deposu şeklinde kullanılmaktadır.

Doğu-batı şeklinde yerleştirilmiş yapı, avlu, ibadet mekanı ve iki adet tabhane mekanından meydana gelmektedir (Şekil 70).

İmaretin duvarları kaba yonu taş ve moloz taş ile örülmüştür. Harç içerisinde yer yer tuğla parçaları bulunmaktadır. Duvarlar üç sıra kirpi saçakla son bulmaktadır. Çatı alaturka kiremit kaplı kırma birer çatı ile örtülüdür (Resim 103-104).

Yapının dikdörtgen formlu pencerelerinin, yuvarlak ya da sivri kemerli tuğladan alınlıkları vardır. Üst sıradaki pencereler içten mazgal dıştan ise dikdörtgen formludur. Doğu cephesinde giriş kapısının kuzey ve güneyinde birer pencere açıklığı bulunmaktadır. Kuzeydeki pencere sonradan kapı şekline dönüştürülmüştür (Resim 103-104). Güneydeki tabhane mekanının güney ve batı duvarlarının ortalarında yer alan, batıdaki tabhane mekanının kuzey duvarında yer alan pencereler son onarımda yapılmış olmalıdır. *E.H. Ayverdi*'nin yayınlamış olduğu planda ve *N. Yapraklı*'nın tezinde bu pencere açıklıkları gösterilmemiştir[530]. *N. Yapraklı*'nın rölövesinde ayrıca güneydeki tabhane mekanı da işlenmemiştir. Sadece o yöndeki duvar dişleri rölövede yer almıştır.

---

[528]Yapı *I. Bayezid İmareti* şeklinde de adlandırılmaktadır.
[529]**Balıkesir İli**, Özyürek Yayınları, Balıkesir, 1991.
[530]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.372, R.610; N. Yapraklı, **Balıkesir ve İlçelerinden Edremit İle Burhaniye'deki Türk-İslam Anıtları (Camiler-Türbeler)** (Ege Ü. Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi), İzmir, 1987, Şek.4.

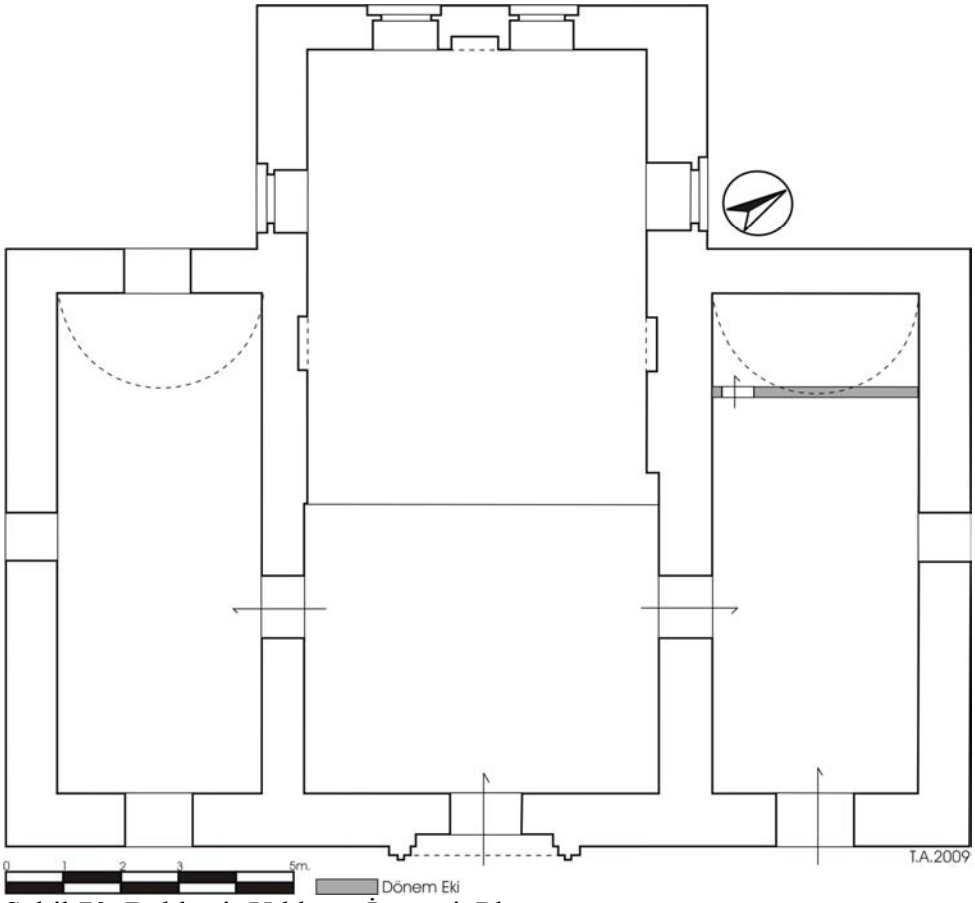

Şekil 70. Balıkesir Yıldırım İmareti. Plan.

Doğu cephede yer alan taçkapı, dışa taşıntılı şekilde inşa edilmiştir. Kesme taş malzemeli kapının çerçevesi düz, iç ve dış bükey silmelerle hareketlendirilmiştir. Taçkapı ana nişi bir sivri kemerle örtülüdür. Basık kemerli giriş açıklığı üzerinde kare formlu bir pencere onun da üzerinde beş satırdan meydana gelen bir kitabe bulunmaktadır. Kitabe bugün okunamayacak durumdadır (Resim 104).

Doğu-batı yönlü dikdörtgen planlı avlu bugün ahşap bir tavan ile örtülüdür. Zemin ise kare formlu döşeme taşları ile kaplanmıştır. Duvarlar sıvasızdır. Dış duvarlardan farklı olarak taş örgünün arasında belli bir düzen göstermeyen yatay ya da dikey şekilde yerleştirilmiş tuğlalar da bulunmaktadır. Bazıları ise boya ile tuğla görünümündedir. Avlunun kuzey ve güney duvarlarında tabhane mekanlarına girişi sağlayan dikdörtgen formlu birer kapı bulunmaktadır. Kapıların üzerinde sivri kemerli hafifletme kemerleri vardır. Kemerler tuğladan örülmüştür (Resim 105).

Avlunun kuzey ve güneyinde yer alan dikdörtgen planlı tabhane mekanları, doğu-batı yönlü uzanmaktadır ve birer beşik tonoz ile örtülüdür. Tonozlar kuzey-güney yönlü ahşap gergilerle desteklenmiştir. Mekanların batı duvarlarının üst kesiminde birer mazgal pencere yer almaktadır. Her iki mekanın dışa bakan duvarlarında da birer pencere vardır. Güneydeki tabhane mekanının batı duvarında da alt kotta bir pencere vardır. Daha önce yayınlanmış planlardan yola çıkarak her iki mekandaki söz konusu pencerelerin son onarımla açıldığı söylenebilir. Bu onarımlardaki uygulamalardan biri de kuzeydeki tabhane mekanında görülmektedir. Mekanın batı kesimi bir perde duvar ile bölünerek mutfak ve Wc şekline dönüştürülmüştür (Resim 106-107). **Balıkesir Vakıflar Bölge Müdürlüğü**'nde yapmış olduğumuz araştırmada yetkili *Betül Dikici*'den aldığımız bilgilerle, yapının mülkiyetinin **Vakıflar Genel Müdürlüğü**'ne ait olmadığı ve şu anda da yapının mülkiyetinin hangi kurumda olduğunun bilinmediği öğrenilmiştir. Bugün **Ziraat Odası**'nın deposu olarak kullanılan imarette, depo yetkililerinden 1994-1995 yılında onarımı yapılan yapının restorasyon öncesinde örtülerinin tamamen yıkık olduğu öğrenilmektedir. Depo sorumluları da yapının mülkiyetinin kime ait olduğu konusunda bilgi sahibi değildir.

Avlu ile arasında yaklaşık 10 cm. yükseklikte bir kot farklı olan ibadet mekanı da dikdörtgen planlıdır. Mekan ahşap tavan ile örtülüdür. Mekanın kuzey ve güney duvarlarında alt kotta bir dikdörtgen formlu pencere, üst kotta da sivri kemerli birer hafifletme kemeri bulunmaktadır. Aynı hafifletme kemeri batı duvarında da yer almaktadır. En üst kotta da mazgal pencereler yer almaktadır (Resim 108). Kaynaklarda batı duvarında alt kotta yer alan iki pencerenin bir dönem örülerek kapatılmış olduğu görülmektedir[531].

Yapının içinde ya da dışında herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamıştır.

Tarihlendirme

Taçkapı üzerindeki kitabe bugün okunamamaktadır. Kaynaklarda kitabenin talik yazı ile yazılmış olduğu ve *Yıldırım* döneminde bu yazı tipinin tercih edilmediğinden yola çıkılarak kitabenin bir onarım kitabesi olduğu ve sonradan yapıya eklendiği

[531]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.372, R.613.

bilgileri bulunmaktadır[532]. Kitabesi olmayan yapı, kaynaklardan ve vakfiyesinden yola çıkarak *Yıldırım Bayezid* dönemine XIV. yüzyılın son çeyreğine tarihlenmektedir.

[532]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.372, R.613.

Katalog No	**:**3.15		
Yapının Adı	**:HOROZLU İMARET**[533]		
Yeri	**:**Tokat	**İnceleme Tarihi**	**:**27.09.2010,02.12.2010
Şekil No	**:**71	**Resim No**	**:**109-118

Şehir merkezinde, *Meydan Çarşısı*'ndadır. Kaynaklarda *Çelebi Mehmed* (1413-21) döneminde, XV. yüzyılda yapıldığı belirtilmektedir[534]. 2009 yılında **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından restore edilen yapı, bugün ihtiyacı olan kişilere yemek dağıtımının sağlandığı aşevi olarak işlevini sürdürmektedir.

Yapı avlu, ibadet mekanı ve dört adet tabhane mekanından meydana gelmektedir (Şekil 71).

Yapının beden duvarları moloz taşlarla kaplıdır. Köşe taşları olarak kesme taşlar tercih edilmiştir. Giriş eyvanının cephesinde tuğla görünümlü düzgün kesme taşlar, eyvan kemerinde ve pencere kemerlerinde de tuğla kullanılmıştır. Pencere söveleri ise kesme taştır. Örtüler dıştan kurşun kaplıdır (Resim 109-111).

İbadet mekanı üç cephesinde yer alan birer adet pencere dikdörtgen formludur. Diğer cephelere yerleştirilen ikişer adet pencere ise mazgal formdadır. İbadet mekanındakilerin söve ve atkı taşları kesme taştır. Mazgal pencerelerin ise söveleri kesme taş, yuvarlak kemerleri ise tuğladandır[535]. Pencereler son onarımda yenilenmiştir (Resim 109-111).

Giriş sivri kemerli bir eyvan şeklinde düzenlenmiştir. Unsur, yanlardaki tabhane mekanlarının saçak kotundan daha yüksek tutularak vurgulanmıştır. Eyvan kemeri tuğla ile kemer çevresi ise düzgün kesme taşla örülmüştür. Eyvan kemeri iki yanda profilli yastıklar üzerine oturmaktadır. Eyvanın iç duvarları ve sivri kemerli tonoz sıvalı ve boyalıdır. Eyvanın dip duvarı üzerine basık kemerli bir giriş açıklığı yerleştirilmiştir.

---

[533]Yapı halk arasında *Horozoğlu İmareti* şeklinde de adlandırılmaktadır. N. Seçgin, **Tokat'taki Türk Mimari Eserleri**, (Mimar Sinan Ü. Sos. Bil. Enst. Arkeoloji ve Sanat Tarihi A.B.D., Türk ve İslam Sanatları Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1993, s.45-47; Ş. Yetkin, "Tokat'ta Horozlu İmaret", **IX. Türk Tarih Kongresi**, C.III, (21-25 Eylül 1981), Ankara, 1990, s.1337-1344.

[534]S. Eyice, **a.g.m.**, s.37.

[535] Yapının onarım öncesine ait fotoğraflarında, mazgal pencerelerin sövesiz olduğu görülmektedir. Bkz. N. Seçgin, **a.g.t.**, s.45-47, Res.99-104.

Basık kemer ve söveler mermer, çevresi ise kesme taş kaplıdır. Kapının üst kesiminde sivri kemerli bir pencere bulunmaktadır (Resim 112).

Giriş eyvanındaki açıklık ile örtü katında iki kademeli olarak planlanmış dikdörtgen planlı avluya geçilmektedir. Avlunun güney kesiminde sivri kemerler ile kare bir alan oluşturulmuş ve üzeri geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbenin merkezine bir aydınlık feneri yerleştirilmiştir. Kuzey kesiminde ise sivri bir tonoz, örtü unsuru olarak tercih edilmiştir. Avlunun doğu ve batı duvarlarında yer alan kapılarla tabhane mekanlarına geçilmektedir. Geçişler birer basık kemer ile örtülüdür. Kemer ve söveler kesme taştır (Resim 113-115).

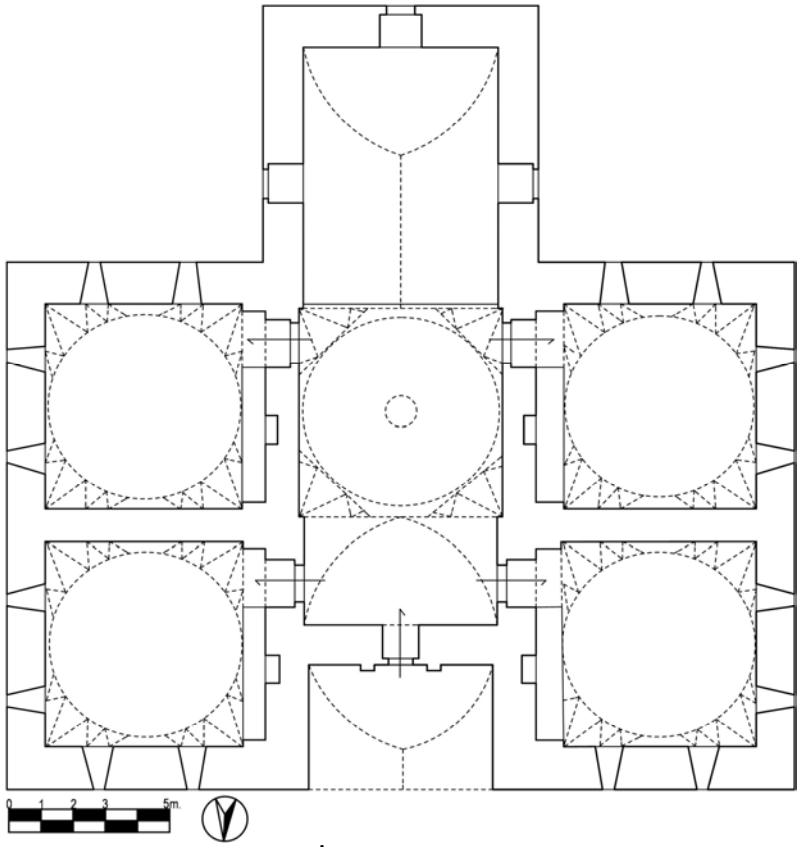

Şekil 71. Tokat Horozlu İmaret. Plan (*S. Eyice*'den işlenerek).

Avlunun iki yanına ikişer adet tabhane mekanı yerleştirilmiştir. Kareye yakın dikdörtgen planlı mekanların avluya bakan duvarlarına kuzey-güney yönlü kemerler atılarak kare bir alan oluşturulmuş ve alanlar geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış birer kubbe ile örtülmüştür. Dört mekanın da plan şeması simetriktir. Hepsinin dışa bakan iki duvarında ikişer adet mazgal penceresi vardır. Dördünün de avlu ile organik bağı olan

duvarlarında birer adet giriş açıklığı ve dikdörtgen formlu birer niş yer almaktadır. Bugün bir niş şeklindeki unsurlar orijinalde birer ocaktı (Resim 116-117).

Avlu ile aynı aksta yer alan ibadet mekanı, ana kütleden dışa taşıntı yapan bir eyvan görünümündedir. Mekan sivri kemerli bir tonoz ile örtülüdür. Mekanın üç duvarında birer adet dikdörtgen formlu pencere vardır. Avlu ile ibadet mekanını ayıran sivri kemerin arası, yapı aşevi olarak kullanılmaya başlandıktan sonra bir perde duvar ile kısmen kapatılmış ve ibadet mekanı aşevinin mutfağı şekline getirilmiştir (Resim 118).

Yapıda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. *Y. Demiriz*, yapıyı incelememiş, ancak yapıyı gören bir öğrencisinin verdiği bilgilerden yola çıkarak tabhane mekanlarının ocaklarında kırık dallar arasında kuş figürlerinin olduğunu, bezemelerin stuco üzerine kabartma tekniğinde işlendiğini belirtmektedir. *Demiriz*, süslemelerin bugün mevcut olmadığını da eklemektedir[536].

Tarihlendirme

Yapının inşa kitabesi yoktur. Plan şemasından ve kaynaklardaki bilgilerden yola çıkarak yapıyı *Çelebi Mehmed* (1413-21) dönemine, XV. yüzyıl başına tarihlemekteyiz[537].

[536]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.653. Ayrıca bkz. A. Karaçağ, **a.g.t.**, s.245.
[537]S. Eyice, **a.g.m.**, s.37; Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.653.

Katalog No	**:**3.16		
Yapının Adı	**:HAMZA BEY ZAVİYESİ/CAMİİ**[538]		
Yeri	**:**Tokat	**İnceleme Tarihi**	**:**20.12.2010
Şekil No	**:**72	**Resim No**	**:**119-123

Yapı *Tokat* il merkezinde, *Örtmeliönü Mahallesi*, *Meydan Çarşısı*'nda *Çekenli* iş merkezinin arkasındadır. Ekim 2009 yılında **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından onarım ihalesi yapılan zaviye, 2010 yılında ibadete açılmıştır. Yapı *Çelebi Sultan Mehmet* döneminin önemli devlet adamlarından *Bicaroğlu Hacı Nureddin Hamza Bey* tarafından H.815/1412 yılında zaviye olarak inşa edilmiştir[539]. Kaynaklara göre yapı ilk inşa edildiğinde *Bicar* ailesinin evi ile iç içedir. Aile evi yapı için vakfetmiştir[540]. Yapılan son onarımda yapı, üst katında konut ve yapıyla çağdaş olmayan şadırvan gibi eklerden arındırılmıştır.

Asimetrik plan şemasında olan yapı avlu, ibadet mekanı ve üç adet tabhane mekanından meydana gelmektedir. Yapının 10 m. kadar ilerisinde bir de minaresi vardır (Şekil 72).

İnşa malzemesi moloz taştır. Son onarımda taş dokuda tamamlamalar yapılırken, derzler tamamen yenilenmiştir. Örtüler dıştan kiremit kaplıdır (Resim 119-120). Eski fotoğraflarda da örtü kaplaması kiremittir. Kubbe ise sundurma tarzında bir çatı ile örtülüdür[541].

Yapının alt sıra pencereleri dikdörtgen formlu ve taş sövelidir. Üst sıra pencereleri ise mazgaldır (Resim 119-120).

Yapının 10m. kadar ilerisinde yer alan yapıdan bağımsız minarenin kaidesi kare planlıdır. Kare planlı kaide almaşık düzendedir. Taş ve tuğla sıraları belli bir düzen

[538]Yapı kaynaklarda ve halk arasında *Hamza Bey Mescidi, Hamza Bey Camii, Çekenli Hamza Bey Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.201; A.O. Uysal, **a.g.m.**, s.314; K. Karabay, **63 No'lu Tokat Şer'iye Sicili**, (Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü. Sos. Bil. Enst., Tarih A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, Ocak, 2007, s.13; A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.102; N. Seçgin, **a.g.t.**, s.52-53; N. Altaş, **T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Tarafından Tescili Yapılan Cami ve Mescitler**, (Gazi Ü. Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi A.B.D., Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s.217-24.
[539]K. Karabay, **a.g.t.**, s.13; A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.102; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.201.
[540]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.201.
[541]**Ay.es.**, s.202, R.339.

göstermemektedir. Kaidenin kuzeyindeki kapısı sivri kemerlidir. Kemer ve söveler kesme taştır. Silindirik gövde tuğladandır. Şerefe altı testere dişleri ve kemerleme dizisi ile hareketlendirilmiştir. Silindirik formu tuğla petek dıştan kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür (Resim 119). Minare yapıya zaviye cami işlevi kazandıktan sonra eklenmiştir[542].

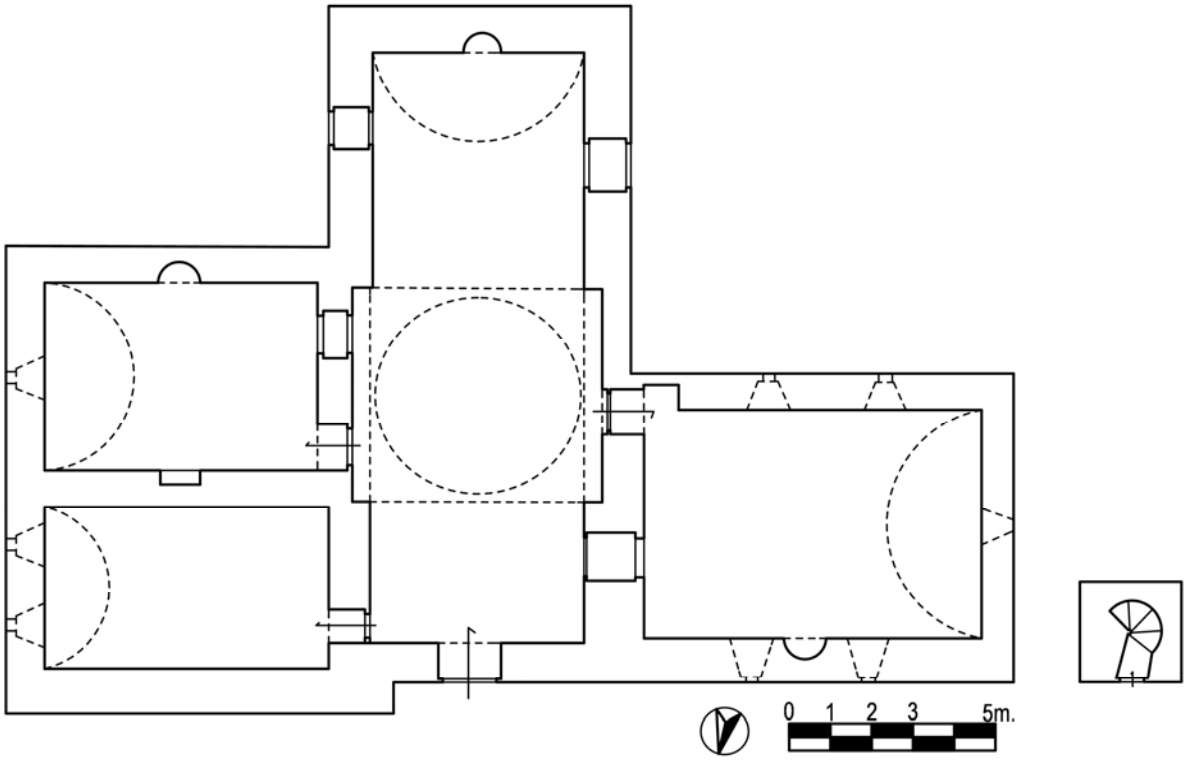

Şekil 72. Tokat Hamza Bey Zaviyesi. Plan (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Yapıya basık kemerli basit bir kapı ile girilmektedir. Kemer ve söveler mermerdir. İnşa kitabesi yapının sağına yerleştirilmiştir (Resim 119,123).

Giriş açıklığı ile dikdörtgen planlı avluya girilmektedir. Avlunun kuzey kesimi bir beşik tonoz ile merkezi ise dört yönden sivri kemerler üzerine oturan nervürlü bir kubbe ile örtülüdür. Avlunun doğu duvarının kuzey ucunda aynı yöndeki tabhane mekanına girişi sağlayan basit bir giriş açıklığı güney kısmında da yine aynı yöndeki tabhaneye girişi sağlayan bir kapı ile dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Avlunun batı duvarında da bir pencere ve bu yöndeki tabhane mekanına girişi sağlayan bir kapı bulunmaktadır (Resim 121-122).

[542]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.202.

Avluya açılan üç adet tabhane mekanı da enine dikdörtgen planlıdır ve birer adet beşik tonoz ile örtülüdür. Mekanların dış duvarlara açılan mazgal formlu pencereleri vardır. Güneydoğudaki tabhane mekanının güney duvarında, batıdakinin de kuzey duvarında yarım daire kesitli birer ocak nişi vardır.

Avlu ile aynı aksta yer alan ibadet mekanı dikdörtgen planlıdır ve bir beşik tonoz ile örtülüdür. Mekanın doğu ve batı duvarlarında alt kotta dikdörtgen formlu birer adet pencere bulunmaktadır. Güney duvarında da mihrabın üst kısmında mazgal formda bir adet pencere vardır (Resim 122).

Yarım daire kesitli mihrap nişi, çeyrek küre şekilli bir kavsara ile örtülüdür. Niş iki yandan birer sütunce ile sınırlandırılmıştır. Tepelik dönem ile uyuşmayan barok tarzı bitkisel süslemeler ile meydan getirilmiştir (Resim 122).

Ahşap minber son onarımda eklenmiştir. Yapıda herhangi bir süsleme unsuru yoktur.

Tarihlendirme

Giriş kapısının sağında yer alan mermer üzerine kabartılarak işlenen inşa kitabesi, altı satırdır (Resim 123). Arapça kitabe aynı zamanda yapının vakfiyesinin özetidir. Muhakkak yazı türündeki kitabenin Arapça harflerle yazılışı şöyledir:

١- امر بعمارة هزه الزاوية الشريفة عمرها الله تعالي الامير الاعر رانر الحرمين السنريفين نورالدولة والدين الحاج حمزه بن بيجار تقبل

٢- الله منه فى ايام دولة السلطان الاعظم الخاقان المعظم مولي ملوك العرب والعجم سلطان سلاطين البر واليم ابي الفتح

٣- السلطان غياث الدنيا والدين محمد بن المرحوم اللامير السهيد بايزيد خان بن مراد خان خلدالله سلطانه فوقف على مصالحها جميع القرية زنغار

٤- وجميع القرية اكسفاد وجميع نصف القريه سبيروس الكاننة كلها في صحر اقاراباد و جميع الحنينة المعروفه بعبدالرحمن وجميع الحنينه المعروفه

٥- بيحي قراز وحميع الحنينه المسهوره بجينيه شجاع وحميع الحنينه الكننه حنب مقبره اليهود وحميع الارض المعروفه باركلك وحميع ثلاثه ارباع الطاحونه

٦- مملان ونصف جميع الحان الكاين قريب الاحم مسحد الكاين كلها في توقات فى بعض شهر سنه خمس عسره وثمانمايه

Kitabenin Anlamı: *Yüce emir, Haremeyn-i şerifeynin ziyaretçisi, dinin ve devletin nuru, Bicar oğlu Hacı Hamza, büyük hükümdar, ulu hakan, Acem ve Arap meliklerinin efendisi, kara ve sultanların sultanı, fethin babası, sultan, din ve dünyanın yardımcısı, Murad Han oğlu, merhum şehid, emir Bayezid Han oğlu Mehmed'in –Allah onu (zaviyeyi) sürekli kılsın- inşa edilmesini emretti. Allah onu kabul etsin. Onun (zaviyenin) faydasına (geliri) olmak üzere Tokat'ta şehrin bir kısmında, Kazabad sahrasında olan Zingar köyünün tamamını, Eksifad köyünün bütününü ve Sebirus köyünün yarısının hepsini, yine Yahudi kabristanlığı yakınındaki Abdurrahman, Boyacı Kazzaz ve Şu'a' bahçeliği diye bilinen bahçelerin hepsini; Alaca Mescid yakınındaki hanın tamamının yarısını, Mimlan değirmeninin dörtte üçünün hepsini ve Eriklik diye bilinen mevkiin tamamını 815 yılında vakfetti*[543].

Kitabeden zaviyenin, H.815/1412 yılında *Hamza Bey* tarafından inşa edildiği öğrenilmektedir.

Yapının banisi *Bicar oğlu Hamza Bey*, *Bicar* sülalesindendir. 821 yılında *II. Sultan Murad*'ın şehzadeliği sırasında *Lalası* olmuş, 822 yılında da Samsun'u fethetmiştir. H.5 Ramazan 823/13 Eylül 1420 yılında da vefat etmiştir[544].

[543] A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.102-103; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.203.
[544] *Hamza Bey*'in mezar taşı Tokat Müzesi'ndedir. Mezartaşının metni için bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.201,204; R.341-343.

Katalog No	**:**3.17		
Yapının Adı	**:YAKUP PAŞA ZAVİYESİ/CAMİİ**[545]		
Yeri	**:**Amasya	**İnceleme Tarihi**	**:**06.06.2010
Şekil No	**:**73	**Resim No**	**:**125-136

Amasya Merkez'de, Pirler Semti'nde, Sofular (Yakup Paşa) Mahallesi'ndedir. Zaviye, 1413 yılında *Ankara Beylerbeyi Pazarlı oğlu Yakup Paşa* tarafından inşa ettirilmiştir. H.815 Zi'l-Kade/1413 Şubat tarihli vakfiyesi, *Amasya Kadısı Mevlana Rüknüddin Mahmud bin Mehmed'ül-Buhariy'ül-Burani* tarafından onaylanmıştır. H.1031/1621-22 yılında bir şeyh tarafından idare edilen yapı, daha sonra medrese işlevinde de kullanılmıştır[546]. 1939 yılındaki Erzincan depremin zarar gören yapı, 1964-67 yılında **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından onartılmış ve 1968 yılında ibadete açılmıştır[547].

Yapı avlu, ibadet mekanı, iki adet tabhane mekanı ve 12 adet çilehane hücresinden meydana gelmektedir (Şekil 73).

Yapının inşasında dere taşı, kesme taş ve tuğla kullanılmıştır. İki sıra dere taşı duvar örgüsünde, üçer sıra tuğla hatıllar dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Köşelerde de kesme taşlar kullanılmıştır. Beden duvarları bir sıra tuğla ebatlarında kesme taş sıraları ile avlu ve ibadet mekanının kasnakları ise iki sıra kirpi saçak ile son bulmaktadır. Örtüler kurşun kaplıdır. Taş ve tuğla sıraları arasındaki çıkık derzler, onarıma işaret etmektedir (Resim 125-127).

Dikdörtgen formlu pencerelerde atkı taşı ve söveler küfekidir. Üst sıra pencerelerinin sivri kemerleri ise tuğlalarla şekillenmiştir. Güney cephede çilehane hücrelerinin aralarında yer alan koridorun cepheye açılan dikdörtgen formlu pencereleri ise tuğladan dilimli kemerler içerisindedir (Resim 125-127).

---

[545]Yapı kaynaklarda ve halk arasında *Çilehane Camii, Yakup Paşa Mescid-Tekyesi, Pir İlyas Zaviyesi* olarak da adlandırılmaktadır Bkz. **Amasya Kültür Envanteri**, s.112, **Türkiye'de Vakıf…**, I, s.253-254; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.26; D. Kuban, **a.g.e.**, s.95; N. Atlaş, **a.g.t.**, s.15-18.

[546]**Amasya Kültür Envanteri**, s.112, **Türkiye'de Vakıf…**, I, s.253-254; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.26; D. Kuban, **a.g.e.**, s.95.

[547]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.28; G. Urak, **Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapıların Analiz ve Değerlendirilmesi**, (Gazi Ü. Fen Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1994, s.247; N. Atlaş, **a.g.t.**, s.15.

Minareye ibadet mekanının sağında yer alan koridorla ulaşılmaktadır. Taş tuğla almaşıklığındaki gövde ve petek silindirik formdadır. Şerefe altı üç sıra kirpi saçak ile dolgulandırılmıştır. Petek kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Minare yapıyla çağdaş değildir, 1968 yılındaki onarımda yeniden inşa edilmiştir[548].

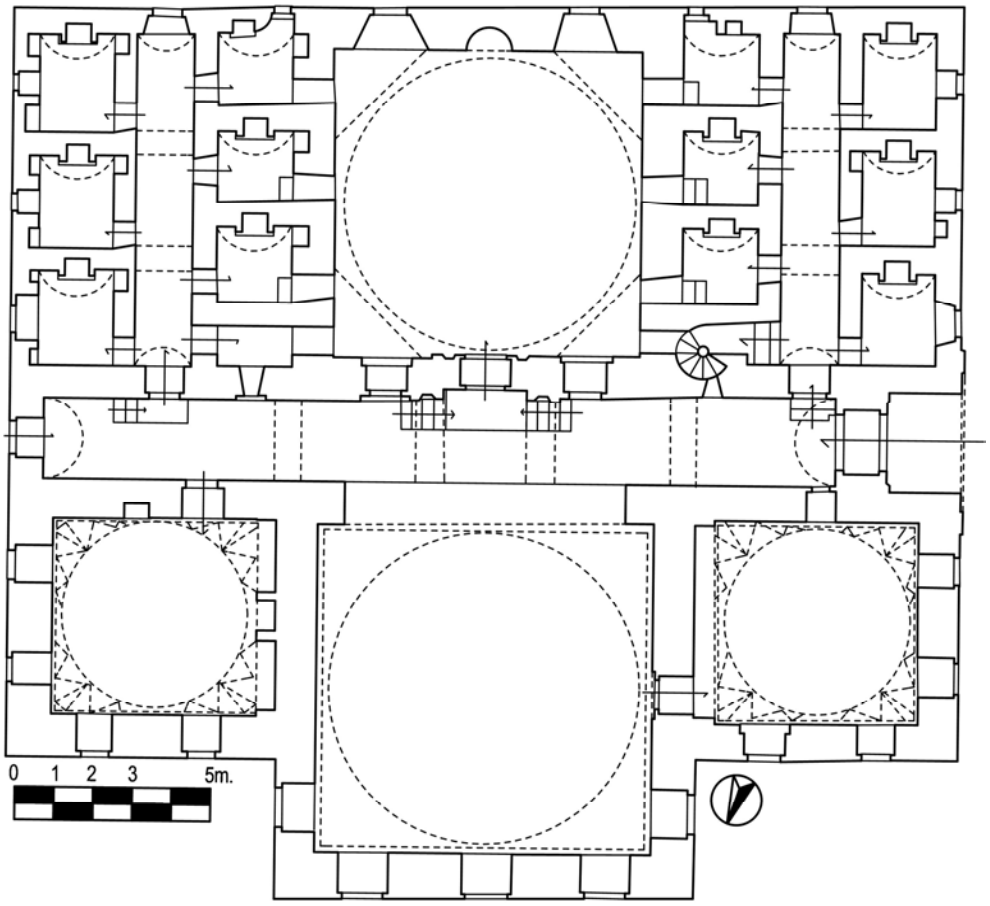

Şekil 73. Amasya Yakup Paşa Zaviyesi. Plan (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Yapıda taçkapı batı cephesinin ortalarında yer almaktadır. Derin bir eyvan formundaki küfeki taşından taçkapı sivri kemerli bir tonoz ile örtülüdür. Düz silmelerle çevrili taçkapıda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Basık kemerli giriş açıklığı iki kanatlı ahşap bir kapı ile örtülüdür. Basık kemer üzerinde yer alan dikdörtgen formlu kitabe çökertmesinde orijinal kitabe yerine Türkçe karakterli bir pirinç levha bulunmaktadır (Resim 125,128).

[548]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.29.

Taçkapıdan doğu-batı yönlü uzanan, beşik tonoz ile örtülü bir koridora geçilmektedir. Koridorun tonozu kuzey-güney yönlü destek kemerleri ile desteklenmektedir. Avlu ile ibadet mekanını birbirinden ayıran bu koridorun doğu duvarında da bir adet giriş açıklığı bulunmaktadır. Koridor geniş sivri bir kemer ile avluyla basık kemerli bir giriş açıklığıyla da kuzeydoğu kesimindeki tabhane mekanıyla ilişkilendirilmiştir. Birimin kuzeybatı kesiminde yer alan ve o yöndeki tabhane mekanına açılan pencere üzerinde onarım kitabesi yer almaktadır. Koridorun güneybatı ve güneydoğu kesiminde çilehane hücreleri ulaşımı sağlayan birer kapı vardır. Merkezde de iki yönlü merdivenlerle ulaşılan ibadet mekanının kapısı bulunmaktadır (Şekil 129).

Kare planlı avlu, geçişleri pandantiflerle sağlanan bir kubbe ile örtülüdür. Mekanının kuzey duvarında üç adet, doğu ve batı duvarlarının kuzey ucunda da birer adet pencere vardır. Ayrıca batı duvarının ortalarında batıdaki tabhane mekanına açılan bir adet kapı bulunmaktadır. Basık kemerli giriş açıklığı iki kanatlı dövme demir bir kapı ile örtülüdür. Kapı üzerinde yer alan usta imzası çeşitli dönemlerde üst üste yapılan yağlıboyalar nedeniyle zorlukla algılanabilmektedir. Kapı kanatları iç içe geçmiş geometrik örneklidir ve kafes oyma tekniğinde verilmiştir (Resim 130).

Avlunun iki yanında yer alan tabhane mekanları kare planlıdır ve geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Batıdaki tabhane mekanı türbe olarak işlevlendirilmiştir. Mekanın kuzey ve batı duvarlarında ikişer adet, güney duvarında da bir adet pencere açıklığına yer verilmiştir. Doğudaki tabhane mekanında da kuzey ve doğu duvarlarında ikişer adet pencere yer almaktadır. Güney duvarında girişin doğusunda bir adet dikdörtgen formlu niş bulunmaktadır. Doğu duvarında yer alan alçıdan ocak ve dolap nişleri de dilimli kemerlidir (Resim 131).

İbadet mekanının iki yanında yer alan çilehane hücreleri simetrik düzendedir. Altışar adet hücre kuzey-güney yönlü olarak yerleştirilmiş birer koridor etrafına yerleştirilmiştir. Mekanlar birer beşik tonoz ile örtülüdür ve her biri dolap ve ocak nişine sahiptir (Resim 133).

Kare planlı ibadet mekanı geçişleri tromplarla sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Mekanın doğu ve batı duvarlarında yer alan basit açıklıklarla çilehane hücrelerine

ulaşılmaktadır. Kuzey duvarında giriş açıklığı girişi iki yanında da dikdörtgen formlu pencereler bulunmaktadır. Giriş açıklığı mukarnas kavsarası ve silmelerle içe de taçkapı formunda yansımıştır. Ahşap kapı kanatları 1967 yılındaki onarımda eklenmiştir[549]. Pencerelerin üst kesiminde yer alan dikdörtgen formlu nişlerin doğu ve batı duvarlarına sivri kemerli küçük nişler yapılmıştır (Resim 134-135).

Yarım daire kesitli mihrap nişi çeyrek küre formlu bir kavsara ile örtülüdür. Unsurda herhangi bir süsleme kullanılmamıştır. Ahşap minber yenidir.

Yapıdaki maden ve alçı süsleme görülmektedir. Batıdaki tabhane mekanının kapısı dökme demirdendir. İki kanat ve bir biniden meydana gelen kapıda her kanat üç bölüme ayrılmıştır. Üstteki bölümler sac levhalıdır ve bezemesizdir. Orta panolar iç içe geçmeli onikigen, alt panolar ise sekizgenlerden meydana gelen geometrik kompozisyonlarla hareketlendirilmiştir. Bezemeler kafes oyma tekniğinde verilmiştir. Bini üzerinde yer alan usta kitabesi iki defa basılmıştır. Üst üste yapılan boyalar nedeniyle yazılar zorlukla algılanmaktadır. Kaynaklarda bu yazıların kakma değil, sıcakken mühürle yapıldığı belirtilmektedir[550]. Unsurun bugünkü durumu bizim teknik konusunda net bir şey söylememize olanak vermektedir (Resim 130,132). Kapının benzeri **Amasya**'daki **Pir İlyas Türbesi**'nde de karşımıza çıkmaktadır[551].

Tarihlendirme

Yapının batıdaki tabhane mekanının koridora açılan güneydeki penceresinin üzerinde dört satırdan meydana gelen mermer üzerine kabartma tekniğinde verilmiş bir onarım kitabesi bulunmaktadır. Kitabede her satır dikdörtgen formlu dörder adet kartuşa ayrılmıştır. Kitabe sol tarafı kartuşlar dışında da devam etmektedir. Arapça kitabe celi sülüstür. Kitabenin Arapça harfler ile yazılışı şöyledir (Resim 136):

چون شي يخما حسامی از نسل پير الياس عمر عزيز او چون بر شصت وسه تمام شد

كوبود قطب عالم بی شك اشتبماهی هردم رمكر شيطان ميكرد حق پناهی

[549]Orijinal kapı kanatları için bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.26, Res.41.
[550]Kitabenin boyasız haldeki fotoğraflar için bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.27, Res.43-44.
[551]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.27,Res.45; E. Daş, **a.g.e.**, s.141-144.

ان صاحب کرامت وان مرشد حقیق ان دم که یافت رحات د ر قرب حق تعالی

دعوت حق همی کرد خلق رازان بیل اهی درویش کفته تاریح براو رحمتالهی ۹۰۳

چون بعد این شیخ دامادش حمر شد حق مرشد چو در مکم شب عقیب جمعه عید قربای

کم بودعالم وهم عارف کرداهل حال مجزوین مکاقی شد بقرب حق برحمت کرده ایصال

چو اودیکر رسید بشصت سه شوق اوافزون رجال شیب نا مش را ابدال هبه می کفتند

کم با حق باد (?) کند مخاوط بحاك پاك با افضال دعا کردیم وشد تاریخ باد مر حمت بر ابدال ۹۳۵

دعا ناماغچون روضۃ خلد اولدی بو تاریخ مزاره بافجاق هر دم دعاایله وامین دی

کتبه مورخه حسین جلا ل الدین الاتا بکی عفی عنه

Kitabenin Anlamı: "*Alemin Kutbu olduğunda şek ve şüphe olmayan Pir İlyas neslinden şeyh Hüsami, o keramet sahibi, o hakiki mürşid hayıra olan meylinden herkesi tanrı yoluna davet ederdi. Onun aziz ömrü altmış üç olduğu zaman o daima şeytanın mekr-ü hilesinden tanrıya sığınırdı, tanrı yanına göçtüğü zaman "rahmet beru ilahi" dedi. Şeyhden sonra damadı Mehmet hakiki bir mürşid oldu, o hakikaten alim ve arif ve ehl-i halin meczubu idi. O da almış üç yaşına geldiği zaman kabenin toprağına ulaşmak arzusu kalbinde uyandı. Kurban Bayramı'nın akabinde Mekke'de Allah'ın yanına gitti, rahmetine kavuştu, bütün rical-ül gayb…de ona abdal derlerdi, biz dua ettik ve onun vefat tarihi …(935) oldu*".

Ketebe Kısmının Okunuşu: *Dua kılmağçun ravza-i huld oldu bu tarih*
Mezara bakcak her dem dua eyle ve amin de
Ketebehu mürerrihihu Celal bin Hüseyin El-Atabeyi afa anhu

Dörderden sekiz beyit Farisi kitabede, türbede yatan iki zatın vefat tarihleri ile kimlikleri yazılmıştır. Yan tarafta da ketebe ibaresi bulunmaktadır. Kitabeye göre

Abdurrahman Çelebi 903/1497-98'de, *Mehmed Çelebi* 935 Ramazan bayramının aynı gününde (15-20 Ağustos 1529)'da vefat etmiştir[552].

Türbe olarak kullanılan batıdaki tabhane mekanının demir kapısının binisi üzerinde usta kitabesi bulunmaktadır (Resim 132). Kitabede: عمل رمضان القسطمو بی yazılıdır[553].

Zaviye, 1413 yılında *Ankara Beylerbeyi Pazarlı oğlu Yakup Paşa* tarafından inşa ettirilmiştir. H.815 Zi'l-Kade/1413 Şubat tarihli vakfiyesi, *Amasya Kadısı Mevlana Rüknüddin Mahmud bin Mehmed'ül-Buhariy'ül-Burani* tarafından onaylanmıştır. H.1031/1621-22 yılında bir şeyh tarafından idare edilen yapı, daha sonra medrese işlevinde de kullanılmıştır.

[552]Kitabe için ayrıca bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.29-31; G. Urak, **a.g.t.**, s.245-47.
[553]Kitabenin bugünkü durumu yukarıda da değinildiği gibi tarafımızdan okunamamıştır. Metin, unsurun kat kat boyanmasından önce tespit edilmiş kaynaklardan alınmıştır. Bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.27.

Katalog No	**:**3.18		
Yapının Adı	**:BAYEZİD PAŞA İMARETİ/CAMİİ**[554]		
Yeri	**:**Amasya	**İnceleme Tarihi**	**:**06.06.2010
Şekil No	**:**74-77	**Resim No**	**:**136-160

Şehir merkezinde Künç Köprüsü'nün kuzeydoğusunda, Bayezidpaşa Mahallesi'ndedir. H.817 Muharrem/Mart-Nisan 1414 yılında Bayezid Paşa tarafından inşa ettirilmiştir[555]. 1888 yılında ve son olarak 2004 yılında **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından restore edilmiştir. 1949 yılına ait bir fotoğrafta büyük kubbenin kurşun diğer kubbelerin alaturka kiremit kaplı olduğu görülmektedir. *Evliya Çelebi* yapının kurşun kaplı olduğunu söylemektedir. Bu da yapının XVII. yüzyıldan önce onarım geçirdiğini göstermektedir. İmaret, 1952-56 yıllarında tekrar onarılmıştır. Bu tarihten önceki fotoğraflarda ve 1975-77 tarihindeki onarımından önceki fotoğrafta minarenin şerefesinin kısmen ayakta olduğu, petek ve külahının ise yıkık olduğu görülmektedir. Kurşun kaplama sırasında minareye dair izler tamamen kapatılmış üst pencerelere de dışlık takılmıştır[556]. İlgili kurumda bu dönemlere ait herhangi bir projeye rastlayamadık. Onarım raporunda ise kubbe kurşunlarının yenilendiği, döşemelerin imitasyon tuğla ile avlu duvarlarının da kesme taş ile tamamlandığı öğrenilmektedir.

Yapı avlu, ibadet mekanı, dört adet tabhane mekanı, iki adet hücre, bir adet tuvalet, batar kat ve beş birimli bir son cemaat yerinden meydana gelmektedir (Şekil 74).

Yapının inşa malzemesinde küfeki taşı, kabayonu taş, kiremit rengi kalker taşı, tuğla ve beyaz mermer kullanılmıştır. Beden duvarlarının alt kesimi, pencerelerin tepe noktalarının üst kesiminden başlayarak yatay şekilde devam eden silmeye kadar küfeki taşı kaplamadır. Yer yer mermer parçalarda görülmektedir. Silmenin üst kesimi ise

---

[554]Yapı kaynaklarda ve halk arasında *Bayezid Paşa Camii, Bayezid Paşa Zaviyesi* şeklinde adlandırılmaktadır. Bkz. S. Eyice, **a.g.m.**, s.37; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.4; **Amasya Kültür Envanteri**, s.115; A. Yardım, **Amasya Kaya Kitabesi (Bayezid Paşa İmareti Vakfiyesi)**, Ankara, 2004; s.51; A. Kuran, **The Mosque in Early …**, s.82-85; Y. Özbek, **a.g.e.**, s.295; Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.117; Z. Sönmez, **a.g.e.**, s.410; **Türkiye'de Vakıf…**, I, s.211; G.Goodwin, **a.g.e.**, s.78; D. Kuban, **a.g.e.**, s.108; C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.296-97; Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.151-166; N. Atlaş, **a.g.t.**, s.6-14.

[555]A. Yardım, **a.g.e.**, s.67; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.5; A. Kuran, **a.g.e.**, s.82; Y. Özbek, **a.g.e.**, s.295; Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.117; **Türkiye'de Vakıf…**, I, s.211; S. Eyice, **a.g.m.**, s.37.

[556]G. Urak, **a.g.t.**, s.249-70, Res.317, 147.

saçak altına kadar yatay ve dikey tuğlalar ile kasetlenmiş kaba yonu taşlarla kaplıdır. Almaşık düzen iki sıra kirpi saçağın altında beş sıra yatay tuğla sırası ile son bulmaktadır. Üst kesimdeki bu farklı örgü sistemi onarımı işaret etmektedir. Son cemaat yeri cephesi ise küfeki taşı, kiremit rengi kalker taşı ve beyaz mermer kaplıdır. Pencere sövelerinde, son cemaat yeri kemerlerinde iki renkli taş ve mermer de kullanılmıştır. Üst sıra pencerelerinin kemerleri tuğladandır. Örtüler kurşun kaplıdır (Resim 137-138). Eski fotoğraflarda tabhane mekanlarının örtülerinin alaturka kiremitlerle kaplı olduğu görülmektedir[557].

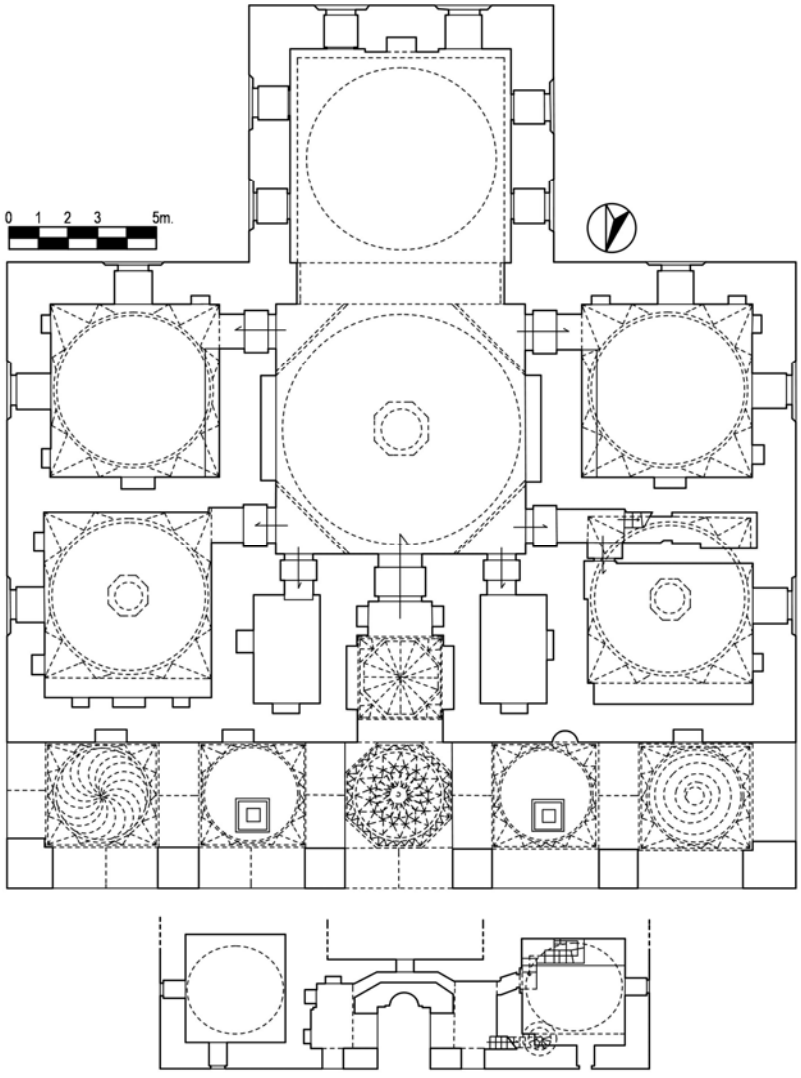

Şekil 74. Amasya Bayezid Paşa İmareti. Zemin Kat ve Batar Kat Planı (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

[557]A. Yardım, **a.g.e.**, s.48-49.

Yapının alt sıra pencereleri dikdörtgen formlu çökertmeler içerisindedir. Dikdörtgen formlu pencerelerin sivri kemerleri iki renkli kesme taş ile şekillenmiştir. Açıklıklar lokma demir parmaklıklarla kapatılmıştır. Sivri kemerli üst sıra pencerelerinin alçıdan dışlıkları vardır. Kemer tuğladandır. Kemeri dıştan bir sıra testere dişi tuğla bordür çevrelemektedir (Resim 137-138).

Son cemaat yerinin kuzeyinde yer alan şadırvan kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Unsur son onarımda yenilenmiştir (Resim 137).

Yapının minaresi 1939 yılındaki depremde yıkılmıştır[558]. Minareye batar kattaki merdivenlerle ulaşılmaktaydı. Eski fotoğraflarda minare gövdesinin ve peteğinin silindirik formda olduğu, şerefe altının mukarnaslarla dolgulandırıldığı görülmektedir[559].

Yapının beş birimli son cemaat yeri dışa sivri kemerler ile açılmaktadır. Kemerler en dışlarda "L" şekilli, ortada ise dört adet kare formlu ayak ile taşınmaktadır. Kemerler ve ayaklar iri renkli kesme taş kaplıdır. Sivri kemerler ayrıca dış bükey profilli silmeler ve kırmızı renkli taş üzerine kazıma tekniği ile işlenmiş bitkisel bir bordürle çevrelenmektedir. Kemer aynaları arasında daire formlu kabaralar yazı ve geometrik örneklerle bezenmiştir. Kemer aynaları mermer kaplıdır. Kemer aynaları silmelerle kademelendirilmiş ve ilk kademenin altına tüm cephe boyunca devam eden bir vakfiye kitabesi yerleştirilmiştir. 25.5 m. ve 20cm. genişliğindeki kitabe, kırmızı taş üzerine kazıma tekniğinde işlenmiştir. Silmenin üst kesiminde son cemaat yerini üç yönden çevreleyen geometrik bir bordür yer almaktadır. On kollu yıldızlardan meydana gelen geometrik örnekli bordür, mermer üzerine kazıma tekniğindedir. Saçak altı ise mukarnas sırası ile son bulmaktadır (Resim 137-141).

Son cemaat yerinin doğu ve batıdaki kemer gözleri cephedeki düzeni ve süslemeleri tekrar etmektedir. Ancak, batıdaki kemer gözünde bazı farklar bulunmaktadır. Burada bitkisel örnekli kırmızı renkli bordürün bir kısmı usta kitabesi ile bölünmektedir. On kollu yıldızdan meydana gelen süsleme yerine de dini içerikli bir yazı tekrar etmektedir. Kufi karakterli yazı, cepheyi üç yönden dolanmaktadır (Resim 138).

---

[558]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.6.
[559]Minareli fotoğraflar için bkz. A. Yardım, **a.g.e.**, s.48-49.

Son cemaat yerinin güney duvarının ortasında taçkapı bulunmaktadır. Taçkapının batısında bir adet yarım daire formlu dış mihrap ve bir adet niş, doğusunda da iki adet niş bulunmaktadır. Dış mihrap ve nişler süslemesizdir. Cephenin üst kesiminde sivri kemerli üst sıra pencereleri ve ara katın dışa açılan basık kemerli şahnişinleri bulunmaktadır. Şahnişinlerin geometrik örnekli ahşap korkulukları yenidir.

Son cemaat yerinde birimler hareketli kubbelerle örtülmüştür. Çarkıfelek ve dilimli süslemelerle hareketlendirilen kubbe geçişlerinde Türk üçgenleri tercih edilmiştir. Kemer karınlarda ve taçkapıdaki kalemişleri yapıyla çağdaş değildir. Onarımlarda eklenmiştir. Son cemaat yerinin iki yanı sekilerle yükseltilmiştir. Bu sekilerin taçkapıya yakın birimlerinde dikdörtgen formlu kaideli çarkıfelek formlu mermerden fıskıyeli havuzları bulunmaktadır. Fıskiyeler bugün işlevsizdir (Resim 139-140).

Giriş ayvanı dilimli bir kubbe ile örtülüdür. Eyvanın doğu ve batı duvarlarında sivri kemerli çökertmeler vardır. Çökertmelerin üst kesiminde de ara katın şahnişinleri bulunmaktadır. Eyvanının dip duvarı üzerinde yer alan mermer taçkapı mukarnas kavsara ile örtülüdür. Çerçevede düz ve bir kenarı kavisli silmeler bulunmaktadır. Taçkapı yan kanatlarında yer alan dikdörtgen formlu mihrabiyeler birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Kavsaraların alt kesiminde birer adet dikdörtgen formlu pabuçluk bulunmaktadır. Pabuçlukların alt kesimi dilimli birer taş ile son bulmaktadır. Yan kanatların dışa bakan cephelerindeki sekizgen planlı sütuncelerin gövdeleri zikzaklarla hareketlendirilmiştir. Sütuncelerin başlık ve altlıkları da mukarnaslıdır. Giriş açıklığı basık kemer ile örtülüdür. Basık kemer ve söveler mermerdir. Basık kemerin üzerinde üç yönlü inşa kitabesi bulunmaktadır. Giriş açıklığı iki kanatlı ahşap bir kapı ile örtülüdür. Kapı kanatları orijinaldir (Resim 141-142).

Taçkapıdan kare planlı avluya geçilmektedir. Avlunun kuzey duvarında giriş açıklığı ve iki yandaki hücrelere girişi sağlayan dikdörtgen formlu kapılar bulunmaktadır. Doğu ve batı duvarlarında ise dikdörtgen formlu çökertmeler ve tabhane mekanlarının girişleri vardır. Basık kemerli tabhane mekanlarının girişlerinin çevresi ile sivri kemerli çökertmelerin kemerleri kesme taştır. Duvarların kalan kısımları sıvalı ve boyalıdır. Çökertmelerin kemer tepe noktalarının altında, dikdörtgen nişler içerisinde,

menfezler bulunmaktadır. Mekan geçişleri üçgen dolgularla sağlanan bir kubbe ile örtülüdür. Sekizgen planlı kasnak ise Türk üçgenleri ile dolgulandırılmıştır. Kasnağın her yüzünde sivri kemerli birer pencereye yer verilmiştir. Kubbenin merkezinde daire formlu bir aydınlatma feneri vardır. Fenerin iç yüzeyi mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Eteğine de pencereler açılmıştır (Resim 144).

Giriş eyvanının iki yanında yer alan dikdörtgen formlu hücreler birer düz tavan ile örtülüdür. Mekanların kuzey, doğudakinin doğu, batıdakinin de batı duvarlarında birer adet dikdörtgen formlu niş bulunmaktadır.

Giriş eyvanı ve iki yanındaki hücrenin üstünde bir batar kat düzenlemesi bulunmaktadır. Bu kata kuzeybatıdaki tabhane mekanından ulaşılmaktadır. Mekanının giriş aksı ile devam eden koridorunda üst kata ulaşımı sağlayan merdivenler vardır. Bu merdivenlerle bir sahanlığa sahanlıktan kuzeybatıdaki dikdörtgen planlı mekana ve giriş eyvanının arkasından dolanacak şekilde tasarlanan dar bir dehlize girilmektedir. Bu dehlizle de kuzeydoğudaki diğer mekana ulaşılmaktadır. Mekanlar birer dilimli kubbe ile örtülüdür. Son cemaat yerine ve giriş eyvanına şahnişinlerle açılmaktadırlar. Duvarlarında farklı gabarilerde ufak nişler vardır. Kuzeybatıdakinin kuzey köşesinden çatıya-minareye ulaşımı sağlayan basamaklar vardır (Resim 143). Giriş eyvanının üst katıda bir batar kat düzenlemesi *Bursa*'daki *Yıldırım* ve *Yeşil* imaretlerde de karşımıza çıkmaktadır (Şekil 50,79).

Avlunun iki yanında yer alan dört adet tabhane mekanından kuzeydekiler dikdörtgen planlı, güneydekiler ise kare planlıdır. Dikdörtgen planlıların kuzey duvarlarına doğu batı yönlü kemerler atılarak kare bir alan oluşturulmuş ve diğer tabhane mekanları gibi geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış birer kubbe ile örtülmüştür. Her dört mekanın dışa bakan duvarlarının ortalarında birer adet dikdörtgen planlı pencere vardır. Güneydekilerin güney duvarlarına da birer adet pencere açılmıştır. Kuzeydeki iki tabhane mekanlarının kubbelerinde birer adet sekizgen planlı aydınlatma fenerine yer verilmiştir.

Kuzeybatıdaki tabhane mekanının güneyinde dehliz şeklinde bir birim oluşturulmuştur. Kaynaklarda burasının bir tuvalet olduğu belirtilmektedir. Son onarımda birimin içine çeşitli malzemeler istif edilmiştir (Resim 145).

Güneydeki iki tabhane mekanının avluya bakan duvarlarında bütün duvar boyunca devam eden alçıdan ocak ve dolap nişleri vardı. Yapılan son onarımda çok küçük modüller bırakılarak tüm alçılar kırılmış ve yeniden yapılmıştır. Güneydoğudaki yenileme işlemi tamamlanmış, güneybatıdakinin ise ilgili kurum ve müteahhit adına açılan dava sonucunda onarım yarım kalmıştır. Alçı süslemelerin bulunduğu duvar bir paravanla kapatılmış, yapılacak süsleme bir eskiz üzerine çizilerek bu paravana tutturulmuştur. Sanat değeri yüksek ve bezeme özelliklerini tarif edecek kadar iyi durumda olan bu süslemelere yönelik yapılan bu bilinçsiz ve böyle yanlış uygulama, bir eserin detaylarının daha yok olmasına neden olmuştur (Resim 146-147).

Avlu ile ibadet mekanının enlice sivri bir kemer ayırmaktadır. Kemer doğu ve batı duvarlarında yer alan kesme taş payelere oturmaktadır. Bu kemer ile ibadet mekanındaki hafifletme kemerleri renkli boyalarla boyanmıştır. Bu uygulama da son onarımın bir müdahalesidir. Kare planlı avlu geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Avluda da olduğu gibi sekizgen planlı kasnak Türk üçgenleri ile dolgulandırılmıştır. Mekanın her üç duvarında alt kotta ikişer adet dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Pencerelerin ahşap kapakları orijinaldir.

Dikdörtgen planlı mihrap nişi mukarnas kavsara ile örtülüdür. Alçı mihrap son onarımda yenilenmiştir. Bugün çerçevede ve ana niş içerisinde yer alan geometrik örnekli süslemeler özgün değildir, kartonpiyerdir[560]. Mihraptaki tek orijinal unsur iki yandaki sütuncelerdir. Mermer ve kırmızı renkli kesme taşlarla meydana gelen gövde boğumlar meydana getirmektedir. Kaide ve başlık ise mukarnaslıdır (Resim 148).

Ahşap minber ve vaaz kürsüsü yenidir (Resim 148).

Yapıda taş, ahşap, kalemişi ve alçı süslemeler bulunmaktadır.

Taş süsleme son cemaat yerindedir. Geometrik, bitkisel, mukarnas ve yazıdan meydana gelen süslemeler kabartma tekniğindedir. Son cemaat yerinin saçak altı iki sıra mukarnas dizisi ile son bulmaktadır. İç ve dış bükey kaval silmeler mukarnas sırasının altında, geometrik süslemeli bordürün alt ve üstünde ve kemerlerdedir. Geometrik süslemeli bordür on kollu yıldızların kollarından meydana gelen girift bir

[560]Orijinal mihrabı gösteren fotoğraflar için bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.16, Res.22-23; **Türkiye'de Vakıf…**, I, s.215; Y. Özbek, **a.g.e.**, s.314; M. Top, **a.g.t.**, s.76-77.
15, Res.323-325.

kompozisyondur. Son cemaat yeri kemerleri kiremit rengi taşlar üzerine kabartma tekniğinde verilmiş bitkisel bir bordürle de çevrelenmektedir. Rumiler ve kıvrım dallardan meydana gelen süslemelerde saplar bir sıra yivlidir. Bu süsleme programı doğu cephede bire bir tekrar ederken batı cephede farklı bir uygulamaya gidildiği görülmektedir[561]. Kaval silmelerin sınırladığı geometrik bordür yerine geometrik kufi yazı bordürü kullanılmıştır. Dini içerikli yazıda "*Elhamdülillah*" kelimesi tekrar etmektedir. Süsleme mermer üzerine yüksek kabartma tekniğindedir (Şekil 75).

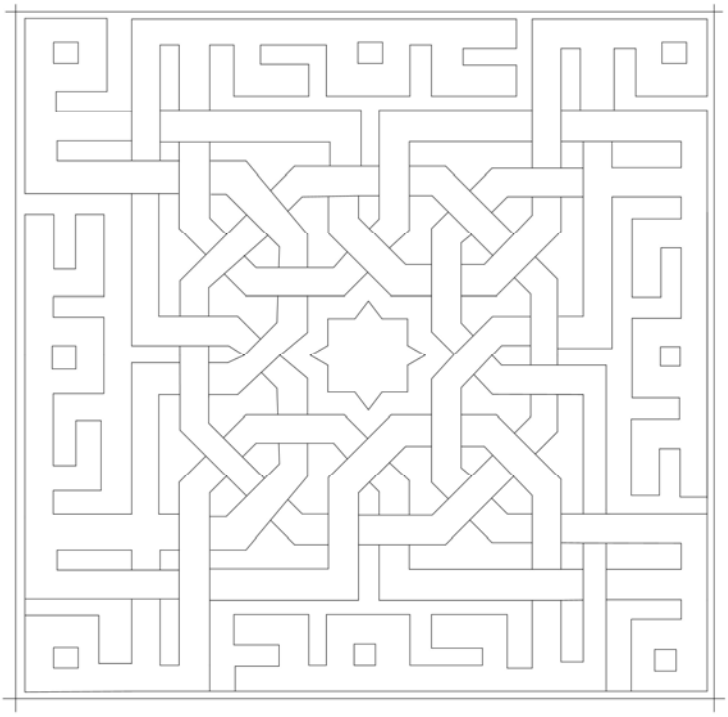

Şekil 75. Amasya Bayezid Paşa İmareti, Son Cemaat Yerindeki Kufi Yazı Süslemesi.

Son cemaat yerinde kuzey cephede kemer aynaları arasında dört adet kabara bulunmaktadır. Doğu ve batıdakilere geçmeli kufi hatla yazılmış dört adet "*Muhammed*" ismi işlenmiştir. Ortadaki kabaralarda ise geometrik süslemenin tercih edildiği görülmektedir. On kollu yıldız oluşturan kompozisyon, kabaraların kenarlarının dış bükey silmelerle kademelendirilmesi ile tamamlanmıştır (Şekil 76-77).

[561]Yapıdaki taş süslemeler için ayrıca bkz. S. Temuçin**, İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Taş Üzerinde Bitkisel Bezeme**, (Atatürk Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1988, s.57-59.

Son cemaat yerindeki sekilerde yer alan fiskiyelerin çark-ı felek biçiminde yivli yalakları vardır. Merkezdeki bu süslemenin çevresinde üç dilimli ters ve yüz palmet fistosu bulunmaktadır.

Taçkapıdaki taş süsleme kitabenin altındaki ortada geçme yaparak dairesel bir dilim oluşturan silmedir. Dairesel madalyonun merkezi, son cemaat yerindeki yazılı kabaraları tekrarlamaktadır. Taçkapı yan kanatlarındaki sütuncelerin gövdeleri de yatay eksende zikzak çizgilerle hareketlendirilmiştir. Kitabenin altındaki Zengi düğümü yapıda Suriye kökenli ustaların çalışmış olabileceğini gösteren kanıtlardan biridir. Bir diğer kanıtta kitabelerde kullanılan "*muallim*" unvanlarıdır. Bu unvan Memluklu sanatçılar arasında tercih edilmektedir[562].

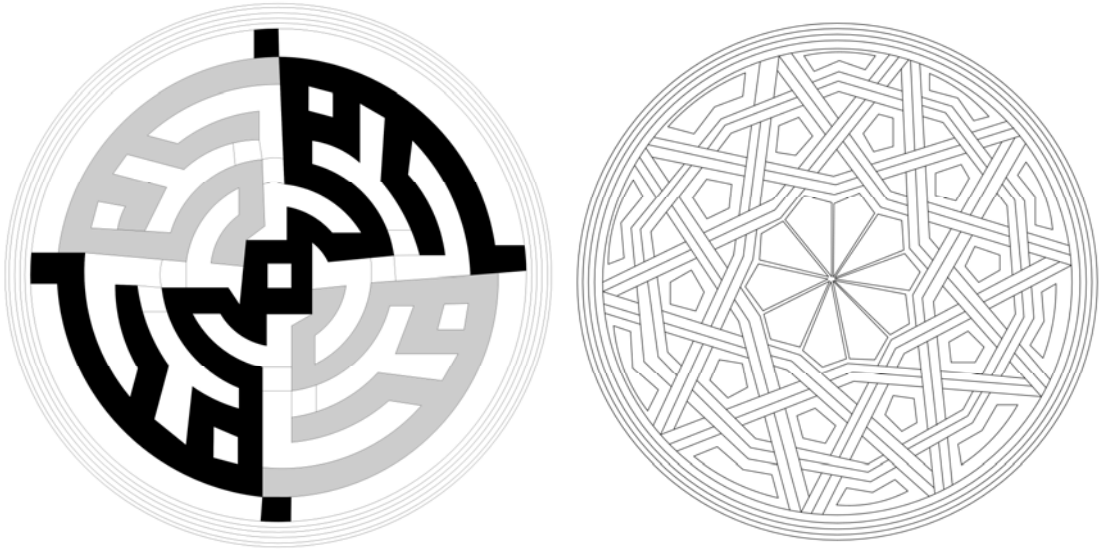

Şekil 76-77. Amasya Bayezid Paşa İmareti, Son Cemaat Yerindeki Mermer Kabaralardan.

Yapıda ahşap süsleme taçkapıda ve ibadet mekanındaki pencere kapaklarındadır. Taçkapıdaki ahşap kapı kanatları iki kanat ve bir biniden meydana gelmektedir. Her kanat dörder panoya ayrılmaktadır. Üstteki iki pano yazı, oradaki büyük dikdörtgen pano, on kollu yıldızdan meydana gelen geometrik örnekli bir kompozisyonlu, alt pano ise girift bitkisel örneklidir. Dini içerikli yazı panoları çift katlı rölyef tekniğindedir [563]. Bininin üstteki ilk boğumunda yer alan gülbezek içerisinde usta kitabesi

[562]Y.Özbek, **a.g.e.**, s.300.
[563]Dini içerikli hatlar hakkında detaylı bilgi için bkz. A. Yardım, **a.g.e.**, s.53-61.

bulunmaktadır[564]. Orta panolarda yer alan geometrik parçaların yüzeyleri yuvarlak yüzeyli oyma tekniğinde bitkisel örneklerle hareketlendirilmiştir. Alt panolardaki bitkisel süslemeler palmet, rumi ve kıvrım dallardan meydana gelmektedir. Çatma tekniğindeki kapıda süslemeler, yuvarlak satıhlı oyma ve çift oyma tekniğindedir. Kapının malzemesi cevizdir[565]. Kapı bezemeleri ile **Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi** (1414-17)[566], *Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti* (Resim 267) ile benzerlik göstermektedir.

İbadet mekanında yer alan alt sıra pencerelerinin ahşap pencere kepenkleri iki kanat ve bir biniden meydana gelmektedir. Geometrik örnekli ceviz panolarda kündekâri, çakma, yapıştırma ve oyma teknikleri kullanılmıştır. Mihrabın solundaki kanatlarda çapraz çıtalar arasına zikzaklar yapılarak geometrik kompozisyonlar meydana getirilmiştir. Birbirinin aynı olan doğudaki iki pencere kanadında altta ve üstte çark-ı felek motifli iki tabla arasında ikisi düz üç birim vardır[567] (Resim 149).

Yapıda son cemaat yeri, avlu ve ibadet mekanı kemerlerinde, taçkapıda kalemişi süslemeler bulunmaktadır. Son onarımda yapılan bu süslemelerin herhangi bir özelliği yoktur.

Yapıda güneydoğu ve güneybatıdaki tabhane mekanlarında avluya bakan duvarlarını tamamen kaplayacak şekilde alçıdan alçak kabartma tekniğinde ocak ve dolap nişleri bulunmaktaydı[568]. Son onarımda bu sanat eserleri yok edilmiş yerlerine kartonpiyer süslemeler yapılmıştır. Bugün mihrapta yer alan alçı süslemeler de yapıyla çağdaş olmayıp son onarımda yapıya yapılmış en büyük zararlardan birinin belgesidir. Mihrabın eski fotoğraflarında süslemelerin çok iyi durumda olduğu ilgili koruma kurulu ve yapının mülkiyetinin bulunduğu kurumda hangi karar ile böyle bir değişikliğe gidildiği anlaşılamamıştır. Yüklenici tabhane mekanlarındaki alçı dolap ve ocaklara yaptığı bu yanlış uygulamalarla mahkemelik olmuştur. Yapıyı incelediğimiz tarihte

[564]Bkz. Tarihlendirme bölümü s. 219-224.
[565]Kapı hakkında daha fazla bilgi için ayrıca bkz. S. Alp, **Ahşap ve Alçı Süslemeciliğinde Çelebi Mehmet Dönemi Süsleme Repertuarı**, (Hacettepe Ü. Sos. Bil. Enst. Arkeoloji ve Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Temmuz 1995, s.43-49.
[566]R. Bozer, **15. Yüzyılın Ortasına Kadar Anadolu Türk Sanatında Ahşap Kapılar**, Ankara, 1992, s.225.
[567]Pencereler hakkında daha fazla bilgi için bkz. S. Alp, **a.g.t.**, s.50-60, Çiz.20, 23, 27, 28.
[568]Alçı süslemeler için ayrıca bkz. S. Alp, **a.g.t.**, s.42-60, 79-83; A. Karaçağ, **a.g.t.**, s.136.

ibadete açık olan yapıda güney batıdaki tabhane mekanının alçı süslemelerinin tamamlanmadan yarım kaldığı görülmüştür. Ancak güneydoğudaki süslemeler ile mihrap tamamen yenilenmiştir[569].

Tarihlendirme

Yapının inşa, onarım kitabeleri dışında vakfiyesi ve usta kitabeleri bulunmaktadır. Kitabeler taçkapıda, orijinal ahşap kapı kanatlarında, son cemaat yeri payeleri ve saçak altında son cemaat yeri kuzey cephesinde ve güney duvarındadır. Kaya üzerine işlenmiş vakfiyesi ise *Künç Köprüsü*'nün 50m. ilerisindedir (Resim 150-160.

Taçkapı üzerinde yer alan üç taraflı inşa kitabesi mermer üzerine kabartma tekniğindedir. Celi sülüs kitabe Arapça'dır (Resim 150-154). Kitabenin Arapça harflerle yazılışı şöyledir[570]:

أنشأ هزه العمارة المباركة في أيام دولة

السلطان الاعظم الشاهنشاه

المعظم السلطان محمد بن السلطان المرحوم بايزيد خان خلدالله سلطانه الامير الكبير

الوزير الخطير المفخم بايزيد پاشا عظم الله جلال قدره

في تاريخ محرم سنة عشرة و ثمانماية

Kitabenin Anlamı: *Bu mübarek imareti, yüce Sultan ve büyük hükümdar/merhum Sultan Bayezid Han oğlu Sultan Mehmed'in- Allah saltanatını daim eylesin- devletli olduğu günlerde; büyük Emir, ulu ve yüce Vezir –Allah kadr ü kıymetini yüceltsin- Bayezid Paşa, / 817 senesinin Muharrem'inde yaptırmıştır*[571].

[569]A. Balamir, "Moloza Karışan Tarih", **Mimarlık**, S.316 Y:41, İstanbul, Mart-Nisan 2004, s.5'te 4-6 Mart 2004 tarihinde yapı restore edilirken fotoğraflarını çekmiş ayrıca sökülen alçı süslemelerin yapının önünde yığılmış halini belgelemiştir. Orijinal alçı mihrapların fotoğrafları için bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.17, Res.24-25; Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.153-154.

[570]Kitabenin sağ tarafı, orta ve sol tarafı sırası ile verilmiştir.

[571]Kitabenin çizimi ve detaylı bilgileri için bkz. A. Yardım, **a.g.e.**, s.64-67; Ayrıca bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.22.

Kitabe çerçevesinin dışa bakan kısımlarında da usta kitabesi bulunmaktadır. Dört satır halindeki metin sülüstür. Kitabenin Arapça harflerle yazılışı şöyledir[572]

امل العبدالفقير / المحتاج الى/ رحمةالله تعالى/ المعلم أبي بكر بن

محمد المعروف/ ببن مشيمش/ الدمشقي رحم/ الله من يرحم عليه

Kitabenin anlamı: *Allah'ın rahmetine muhtaç fakir kul, İbn Müşeymiş diye bilinen Şamlı Mehmed oğlu muallim Ebu Bekir yapdı. Ona rahmet okuyana, Allah da rahmet etsin*[573].

İnşa kitabesinin altındaki dini içerikli kitabenin ortasında, içinde *Hz. Muhammed*'in adının yazılı olduğu bir madalyon bulunmaktadır. Son cemaat yerinde yer alan kabaralarda da görüldüğü gibi metin dörtlü şekilde kufi olarak işlenmiştir. Dini içerikli metin ise rumiler ve kıvrım dallardan meydana gelen bir fon üzerinde iki kademeli olarak verilmiştir. Metin sülüstür[574].

Son cemaat yerinin sağ orta ayağında mimar kitabesi, sol orta ayağında da usta kitabesi vardır. Her iki kitabede kırmızı taş üzerine kabartma tekniğinde işlenmiştir. Sağdaki mimar kitabesi iki satır, soldaki usta kitabesi ise bir satırdır. Sağdaki mimar kitabesinin Arapça harflerle yazılışı şöyledir (Resim 155):

معمار هزا الباب يعقوب بن عبدالله من مماليك بايزيد پاشا عظم الله

جلال قدره و نفزأحكام أمره لسنة اثنين وعشرين و ثمانماية

Kitabenin Anlamı: *Bu kapının mimarı, Bayezid Paşa'nın-Allah, kudretinin büyüklüğünü yüceltsin ve buyruklarının hükmünü geçerli kılsın- azaldı kölelerinden Abdullah oğlu Yakub'dur. 822 yılında yapılmıştır.*

Soldaki usta kitabesinin Arapça harflerle yazılışı şöyledir (Resim 156):

عمل العبد الفقير المعلم زين الدين بن زكريا

[572]Kitabenin önce sağ tarafı sonra da sol tarafı verilmiştir.
[573]Kitabenin çizimi ve detaylı bilgileri için bkz. A. Yardım, **a.g.e.**, s.68-71; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.22.
[574]Bkz. A. Yardım, **a.g.e.**, s.71-75; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.22; R. Gün, **Amasya ve Çevresindeki Mimari Eserlerde Yazı Kullanımı**, (Ondokuz Mayıs Ü. Sos. Bil. Enst. İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 1993, s.26-29, 63, 70, 74.

Kitabenin Anlamı: *Fakir kul Zekeriya oğlu muallim Zeyneddin yaptı*[575].

Son cemaat yerinin batı cephesindeki kemeri üzerinde kırmızı renkli bordürde mimar kitabesi bulunmaktadır (Resim 157). Kitabenin Arapça harflerle yazılışı şöyledir:

معمارها طغان بن عبدالله عتيق بايزيد پاشا

Kitabenin Anlamı: *Bunun (imaretin) mimarı, Bayezid Paşa'nın azadlısı Abdullah oğlu Doğan'dır*[576].

Taçkapının ahşap kapı kanatlarında 1 adet ayet-i kerime, 3 adet hadis-i şerif, 1 Farsça-Arapça mülemma (*mülemma: her mısrası başka dilde olan manzume*), 1 adette marangoz kitabesi bulunmaktadır[577] Bininin birinci boğumunda yer alan Arapça usta kitabesinin Arapça harflerle yazılışı şöyledir:

عمل أستاد مصطفى النجار

Kitabenin Anlamı: *Marangoz Mustafa usta yaptı*.

Bu kitabelerden yapının ikişer adet mimarı ve ustası olduğu ortaya çıkmaktadır. İmaretin mimarı *Doğan bin Abdullah*, ustası ise *Zeyneddin bin Zekeriyya*'dır. Kapının mimarı, *Yakup bin Abdullah*, ustası da *Ebu Bekir bin Mehmed*'dir. Ahşap kapının ustası da *Marangoz Mustafa*'dır[578]. *İ.H. Uzunçarşılı* ve *E.H. Ayverdi*, taçkapı üzerinde adı geçen mimar ve ustanın ilk inşaatta çalıştığını, H.822/1419 tarihli diğer kitabede geçen mimar ve ustanın ise onarımda çalıştıklarını öne sürmektedirler. Bu iddiayı da *Hüseyin Hüsameddin*'in 1415 yılında Amasya bir deprem meydana geldiğini bildirmesine ve bu bilgiden yola çıkarak depremde zarar gören yapının onarım geçirdiğine dayandırmaktadırlar[579]. Ayrıca *A. Gabriel*, H.822/1419 yılında son cemaat yerinin yapıya ilave edilmiş olabileceği ileri sürmektedir[580]. *O. Aslanapa* ise 1419 tarihinin yapının inşasının tamamlanma tarihi olarak görmektedir[581].

---

[575]A. Yardım, **a.g.e.**, s.79-80.
[576]Ayrıntılı bilgi için Bkz. A. Yardım, **a.g.e.**, s.85.
[577]Metinlerin yazılışları, okunuşları ve anlamları için bkz. A. Yardım, **a.g.e.**, s.52-61.
[578]Ayrıntılı bilgi için Bkz. A. Yardım, **a.g.e.**, s.87. Mimar ve sanatçılar hakkında da bkz. Z. Sönmez, **a.g.e.**, s.410-413; D. Kuban, **a.g.e.**, s.109.
[579]İ.H. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.113; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.4; Y.Özbek, **a.g.e.**, s.296.
[580]A. Gabriel, **Monuments Turcs D'Anatolie**, II, Paris, 1934, s.30.
[581]O. Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul, 1986, s.33.

Yukarıdaki araştırmacıların verdiği bilgiler değerlendirildiğinde bazı görüşlerin irdelenmesini uygun gördük. Örneğin son cemaat yerinin batı kemer gözü üzerinde yer alan kitabe dikkat çekmektedir. Bu usta kitabesi neden taçkapıdaki usta kitabesinin yanında değil de buraya işlenmiştir. Bu bize mimari inşa süreci ile süsleme programının farklı tarihlerde tamamlanmış olabileceğini düşündürmüştür. Benzer bir uygulamaya *Bursa Yeşil İmaret*'te de gidildiği görülmüştü. Bizde *S. Eyice*, *A. Kuran*, *Y. Özbek* ve *Z. Sönmez* gibi 1414 ve 1419 tarihlerinin inşaatın sürecini gösteriyor olabileceğini düşünmekteyiz[582].

Yapıda inşa ve usta kitabeleri dışında, son cemaat yerinin saçak altında üç yönü dolaşan mukarnas şeridin altında beyaz mermer üzerine oyma tekniği ile yapılmış, geometrik örnekli kufi yazı şeridi bulunmaktadır. Yazı dörtlü olarak cephede 15, yanlarda 8'er olmak üzere 31 defa tekrar edilmiştir. 124 defa tekrar eden dini içerikli yazının Arapça harflerle yazılışı şöyledir: الحمدلله

Kelimenin Anlamı: *Allah'a hamd olsun*'dur.

Son cemaat yerinde kemer ayakları arasında dört adet mermer kabara bulunmaktadır. Bunlardan iki baştaki kufi yazılıdır. Kabaralarda *Hz. Muhammed*'in adı (محمد) ayna usulü simetrik dörtlü olarak işlenmiştir[583].

Son cemaat yeri kemerlerini dolanan vakfiye kitabesi kırmızı renkli taş üzerine işlenmiştir. Sülüs kitabe Arapça'dır. Kitabenin büyük kısmı doğa etkileri ile deforme olmuş, okunamaz duruma gelmiştir (Resim 158). İmaretin vakıf bilgilerinin bulunduğu kitabe 820 yılında yazılmıştır[584].

Bayezid Paşa İmareti'nin taşa oyulmuş vakfiyesi ise, *Künç Köprüsü*'nü geçtikten sonra 50 m. kadar ilerideki dağın eteğindedir (Resim 159). Bugün çevresi bir park düzenindedir. 300x110 cm. ebatlarındaki Arapça kitabe, sekiz satırdan meydana gelmektedir. Zilhicce 820/Ocak 1418 tarihinde yazılmıştır. Zaman ve iklim etkileri ile harflerde bozulmalar-deformasyonlar dikkat çekmektedir[585].

---

[582]S. Eyice, **a.g.m.**, s.37; A. Kuran, **a.g.e.**, s.82; Y.Özbek, **a.g.e.**, s.296-97; Z. Sönmez, **a.g.e.**, s.410.
[583]Ayrıntılı bilgi için Bkz. A. Yardım, **a.g.e.**, s.91-92.
[584]Kitabenin çizimi, okunuşu detaylı bilgileri için bkz. A. Yardım, **a.g.e.**, s.95-126; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.23-25.
[585]Kaya kitabesi ile ilgili bkz. A. Yardım, **a.g.e.**, s.9-25; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.24.

Son cemaat yerinde taçkapının doğusundaki duvarda talik yazılmış dört satırlık bir de tamir kitabesi bulunmaktadır (Resim 160). Türkçe kitabenin Arapça harfler ile yazılışı şöyledir:

١- اب و تابي قالمامشدي بويله معبد خانه نك/ كلدي مظهر ابر رحمت تك بو كا اقتدي اب

٢- صو كبي عمر طويلي حق نصيب ايتسن اكا/ چونكي قلدي بونجه سعي و غيرتي بي ارتياب

٣- داخل و خارجده اصلا قويمدي فرسوده ير/ بانيً ثاني ثوابن ايلدي اول اكتساب

٤- بندخي نوله ثباتي سويله سم تاريخني/ رحمت اولسون روح باني يه ديسونكم ايچه اب

(١٣٠٥)

Kitabenin okunuşu:

1-Ab u tabı kalmamışdı, böyle ma'bed-hanenin;

Geldi Mazhar, ebr-i rahmet tek, buna akıtdı ab.

2-Su gibi, ömr-i tavili, Hak nasib etsün ana;

Çünkü kıldı bunca sa'y ü gayreti, bi irtiyab

3-Dahil ü haricde asla koymadı fersude yer;

Bani-i sani sevabın eyledi ol, iktisab.

4-Ben dahi n'ola Sebati söylesem tarihini:

"Rahmet olsun ruh-i baniye, disün kim içe ab!."[586]

Son satır ebced hesabı ile 1305/1888 tarihini vermektedir.

Yukarıdaki tüm kitabelerde de anlaşılacağı üzere yapı H.817 Muharrem/Mart-Nisan 1414 yılında *Bayezid Paşa* tarafından inşa ettirilmiştir. Yukarıda da değinildiği gibi süsleme programı da 1419 yılında tamamlanmış olmalıdır. 1888 yılında da tamir edilmiştir. Biri yapıda, biri kaya üzerinde, diğer beş tanesi de arşivlerde olmak üzere

[586]**Ab u tabı:** Tazelik, güzellik. **Ebr-i rahmet:** Rahmet bulutu. **Ab:** Su. **Ömr-i tavili**: Uzun ömür. **Bi irtiyab:** Şüphesiz. **Fersude:** Eskimiş, yıpranmış, pörsümüş**. Bani-i sani:** İkinci bani, binayı ikinci defa yaptıran. **İktisab:** Kazanma. Bkz. A. Yardım, **a.g.e.**, s.128.

yedi adet vakfiyesi vardır. Arşivlerdeki vakfiyelerden biri H.820/1418, iki adeti H.821/1418-19, ikisi de H.823/1420 tarihlidir[587].

Amasyalı Bayezid Paşa, 1413 yılında *Çelebi Mehmed* döneminde veziriazamlığa atanmıştır. Paşa görevini 1421 yılında tahta geçen *II. Murad* döneminde de devam ettirmiştir. *Şehzade Mustafa (Düzmece)* ile yapılan mücadele soncunda ele geçen Paşa, 1421 yılında öldürülmüştür[588].

[587]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.5; Y. Özbek, **a.g.e.**, s.295.
[588]A. Yardım, **a.g.e.**, s.6; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.5.

Katalog No :3.19
Yapının Adı :**YEŞİL İMARET/CAMİ**[589]
Yeri :Bursa **İnceleme Tarihi:**08-09.08.2006, 19.12.2009, 08.05.2011
Şekil No :78-99 **Resim No** :161-180

Yeşil Semti'nde, *Çelebi Sultan Mahallesi*'nde bulunan yapı, 1419 yılında *Çelebi Sultan Mehmed* tarafından yaptırılmıştır. Bazı kaynaklarda *I. Mehmed* tarafından inşa ettirilen yapının, savaş yüzünden yarım kaldığını ve 1422 yılında *II. Murad* zamanında tamamlandığı belirtilmektedir[590]. Cephedeki pencerelerin pencere sövelerinin pervazlarının yarım kalmış olarak durması inşaatın birden bire durdurulmuş olduğunu göstermektedir. Külliyenin mimarı *Hacı İvaz Paşa*, nakkaşı *İlyas Ali oğlu Ali*, çini ustası *Mecnun Muhammed* ve oyma ustası *Tebrizli Ahmed oğlu Hacı Ali*'dir[591].

Bursa'nın en önemli külliyelerinden biri olan Yeşil Külliyesi, imaret, türbe (824/1421) ve medreseden (821/1418) meydana gelmektedir (Resim 161). Külliyeye 1485 yılında bir de hamam ilave edilmiştir[592]. Yapıların hepsi dönem dönem kapsamlı onarımlar geçirmişlerdir. İmaret ise 1233/1818, 1241/1825, 1242/1826 yıllarında ise küçük çaplı onarımlar geçirmiştir[593]. Hamam haricindeki diğer yapılar halen ayaktadır ve iyi durumdadır. Medrese 1924 yılından beri müze olarak kullanılmaktadır[594]. Yapının **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından 2009 yılında başlayan

[589][589]İmaret, yüksek lisans tez çalışmamız kapsamında da yer almaktadır. Bkz. T. Acar, **a.g.t.**, s.138-181. Yapı kaynaklarda ve halk arasında *Yeşil Cami* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. A. Kuran, **The Mosque…**, s.114-119; D. Kuban, **a.g.e.**, s.98; H.K. Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.97,103-105; C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.255-266; O. Aslanapa, **Türk Sanatı**, s.228-29; B. Çakıroğlu, **a.g.t.**, s.189-194; L. Mozzati, **a.g.e.**, s.276; R. Saoud, "Muslim Architecture under Ottoman Patronage (1326-1924)", **FSTC**, July 2004, s.5-6.

[589]R. Akbulut, **Her Şeyi İle Bursa**, İstanbul, 1957, s.129; S.K. Yetkin, **İslam Ülkelerinde Sanat**, s.63; Y. Can-R. Gün, **Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği**, Samsun, Ocak 2005, s.178-181; M. Hattstein-P. Delius, **İslam Sanatı ve Mimarisi**, Italy, 2007, s.545.

[590]R. Akbulut, **Her Şeyi İle Bursa**, İstanbul, 1957, s.129; S.K. Yetkin, **İslam Ülkelerinde Sanat**, s.63; Y. Can-R. Gün, **Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği**, Samsun, Ocak 2005, s.178-181; M. Hattstein-P. Delius, **İslam Sanatı ve Mimarisi**, Italy, 2007, s.545.

[591]E. Yücel, "Bursa Yeşil Külliyesi", **Arkitekt**, S.318, 1965, s.31; R. Akbulut, **a.g.e.**, s.119; S.K. Yetkin, **ay.yer**.; Z. Sönmez, **Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar**, Ankara, 1995, s.423-24.

[592]E. Yücel, **a.g.m.**, s.31; G. Cantay, **a.g.e.**, s.35.

[593]K. İnce, **III. Selim-IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescidleri**, (Atatürk Sos. Bil. Enst. Arkeoloji ve Sanat Tarihi A.B.D. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1995, s.273.

[594]K. Baykal, **Bursa**, S.5, Bursa, tarihsiz; E. Yücel, **a.g.m.**, s.35.

restorasyonunun, son incelememizde de halen devam ettiği görülmüştür[595]. Restorasyon sırasında kubbe ve geçişlerdeki kalemişi süslemeler tamamlanarak canlandırılmış, bezemeler özgünlüklerini yitirmiştir (Resim 172).

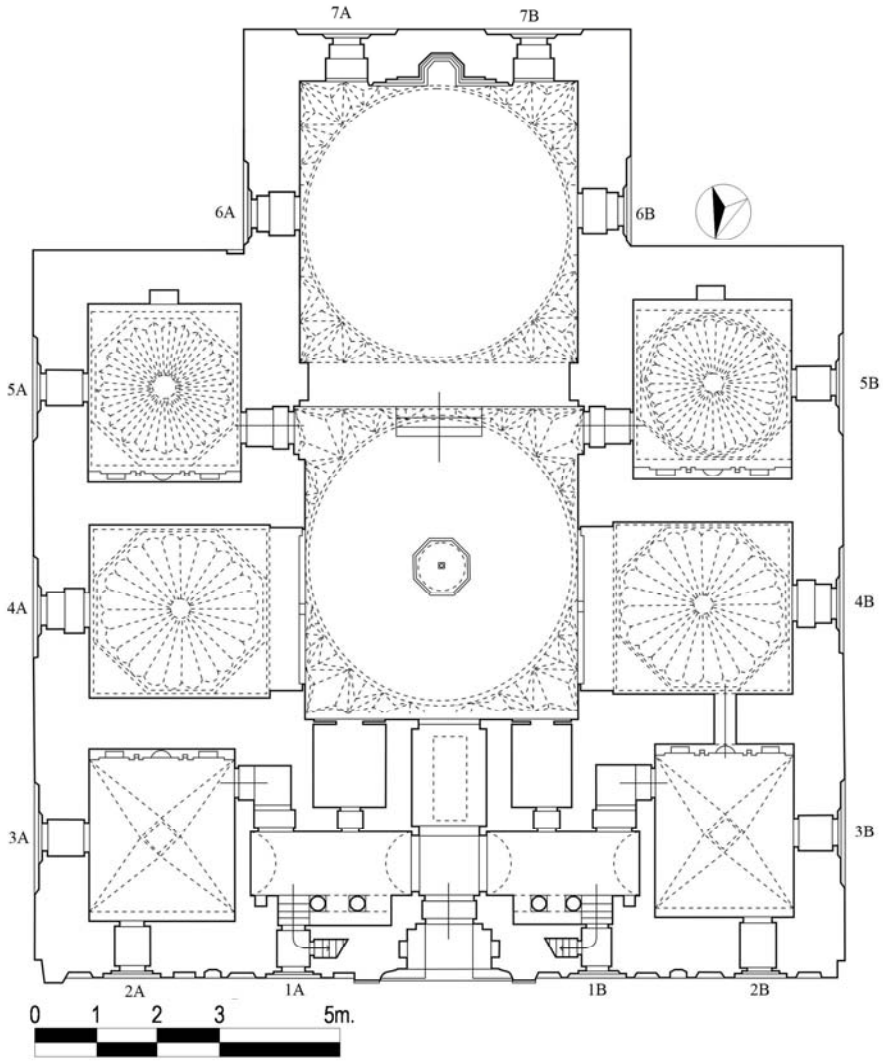

Şekil 78. Bursa Yeşil İmaret. Zemin Kat Planı (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Yapı avlu, ibadet mekanı, avluya açılan iki yan eyvan ve dört tabhane mekanından oluşmaktadır (Şekil 78). Yapının son cemaat yeri yoktur. Kuzey cephesi üzerinde yer alan konsollardan yola çıkarak, beş birimli bir son cemaat yeri inşasının tasarlandığı; ancak yapılamadığı anlaşılmaktadır. Yapının kuzeydoğu ve kuzeybatı

[595]2009-2010 yılı restorasyonu hakkında bkz. D. Yavaş, "Bursa Yeşil Cami'de 2009/2010 Restorasyonu", **XIV. Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 20-22 Ekim 2010**, Konya, 2011, s.629-653.

köşelerinde birer minare bulunmaktadır. İki minare de yenidir[596]. Ahşap desteklerle taşınan düz tavanlı, kurşun kaplı şadırvan kuzeydedir. Şadırvanın ortasındaki havuz mermerdir. Eski fotoğraflardan şadırvanın kemerlerinin bugünkü gibi üç dilimli değil, kaş kemer formunda olduğu anlaşılmaktadır. Üzeri, günümüzdeki gibi kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür[597].

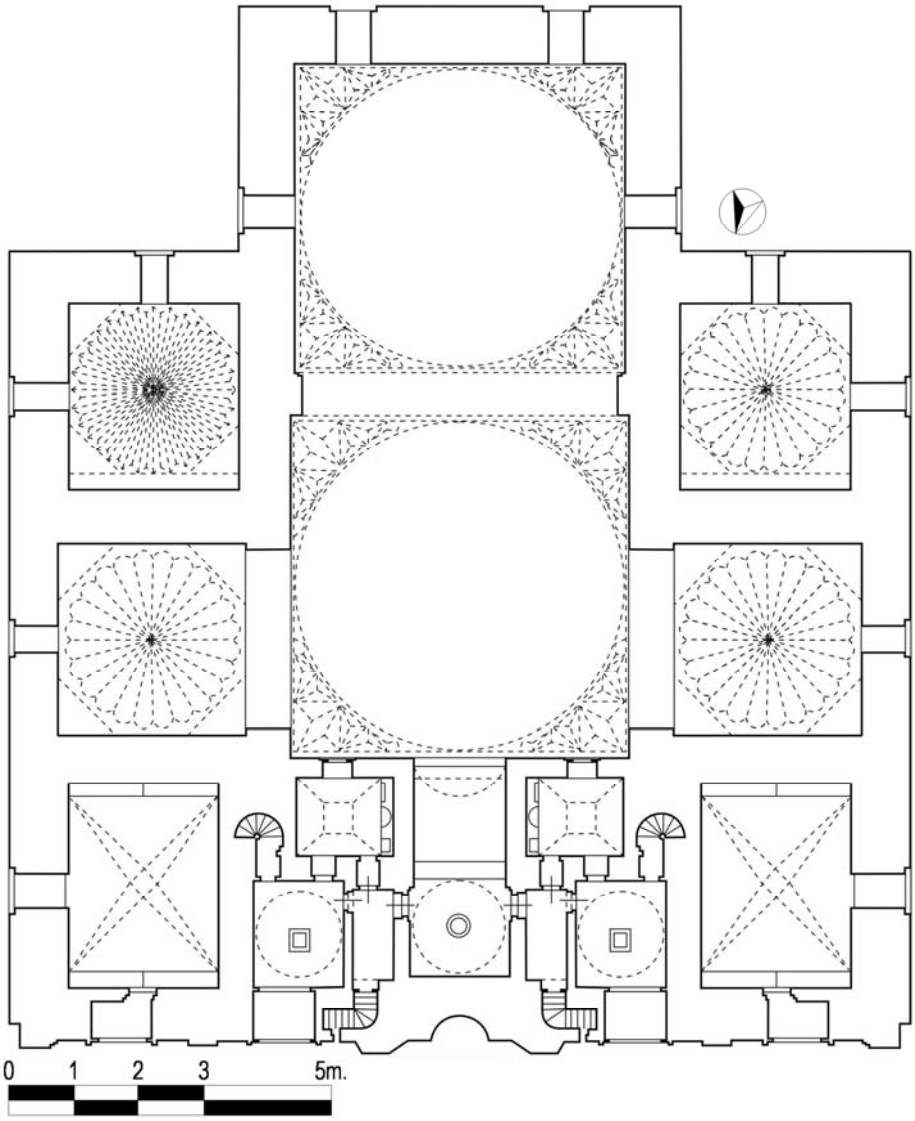

Şekil 79. Bursa Yeşil İmaret. Üst Kat Planı (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Yapının inşasında mermer, taş ve tuğla kullanılmıştır. Kuzey cephesinin tamamı mermer kaplıdır (Resim 161-163). Diğer duvarların alt kesimleri, pencere hizasına

[596]R. Kaplanoğlu, **a.g.e.**, s.129.
[597]N.T. Dostoğlu, **a.g.e.**, s.175,177.

kadar düzgün kesme taş iken, üst kesimleri mermerle kaplanmıştır. 1890-95 yılları arasına ait fotoğraflarda duvar dokusunda mermer ve düzgün kesme taş örgü rahatlıkla algılanabilmektedir[598]. Bugün yapının tüm örtü unsurları kurşunla kaplıdır. Eski fotoğraflarda aynı eksendeki iki kubbenin ve eyvan kubbelerinin kurşun kaplı olduğu, yan mekanların ise kiremitlerle kaplandığı görülmektedir[599]. 1863 yılında Bursa Valisi *Ahmet Vefik Paşa* tarafından Yeşil İmaret'in tamiri için Fransa'dan *Parvillèe* isimli bir mimar getirtilmiştir. Mimar, kubbeleri çemberlerle bağlamış ve çatlaklar arasına çimento dökmüştür[600]. **Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu** arşivindeki belgelerden de, Kasım 1954 yılında yapının kubbe kasnağındaki ve dış cephedeki sıvalarının yenilenmiş olduğunu öğrenmekteyiz.

Yapının doğu ve batı cephelerinde altta ve üstte üçer pencere, güney cephesinde altta ve üstte ikişer pencere ve kuzey cephesinde ise altta ve üstte dörder pencere açıklığına yer verilmiştir. Alt sıra pencereleri dikdörtgen formludur ve sivri kemerli alınlıkları vardır. Pencereler dikdörtgen silmeler içerisine alınmıştır. Alınlıklarında farklı örneklerde bitkisel ve yazı motiflerinden meydana gelen süslemeler vardır (Resim 162-163). Bazı pencereler çini kakmalar ve mukarnaslarla da hareketlendirilmiştir. Üst seviyedeki pencereler ise sivri kemerlidir ve dikdörtgen çökertmeler içerisindedir. Pencerelerin alçıdan dışlıkları vardır (Resim 162). Yapının pencerelerinin metal doğramalarında, hemen hemen her lokmasında, gümüş kakma ile yapılmış bitki, yazı ve sembollerden oluşan süsleme ve işaretler vardır. Bugün bu süslemeler çok fazla algılanamamaktadır[601].

Yeşil İmaret'in kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde, beden duvarları üzerinde yükselen iki minaresinin de pabuçları bombelidir. Çokgen gövdeler tuğladır. Şerefe altları sarkıt tarzı süslemeler ve bir sıra kirpi saçakla hareketlendirilmiştir. Petek ve külahlar taştandır (Resim 161). İki minare de XIX. yüzyıla aittir[602]. 1890 ve 1895 yıllarına ait iki fotoğrafta minarenin petek ve külahı bugünkünden farklıdır.

[598]N.T. Dostoğlu, **a.g.e.**, s.149,151,159,161,163.
[599]**Ay.yer.**
[600]R. Akbulut, **a.g.e.**, s.132.
[601]Yapıdaki aydınlatma düzeni için ayrıca bkz. T. Doğan, **a.g.t.**, s.25-26.
[602]A. Kuran, **a.g.e.**, s.80; R. Akbulut, **a.g.e.**, s.129.

Bugünkünden daha kalın formda olan petek, küçük bir kubbe ile örtülüdür[603]. Minarelerde petek ve külah, XIX. yüzyıldan sonra da müdahale görmüş olmalıdır. *Evliya Çelebi* minarelerin ve kubbelerin çini ile kaplı olduğunu belirtmekte[604], *Ayverdi* ise *Evliya*'nın verdiği bilgileri abartılı bulmaktadır. Yapının adından yola çıkarak minarelerin çini ile süslenmiş olabileceğini ancak kubbelerin *Evliya*'dan önce kurşun kaplı olduğunu eklemektedir[605]. *Ayverdi* yapının geçirdiği onarımları ve kubbenin durumunu İstanbul Belediye Kütüphanesi Mu'allim Cevdet Fermanlar kısmında bulduğu vakfiyesinden yola çıkarak desteklemektedir. Yapının vakfiyesi Rebi'ıyyîn 822/28 Mart 1419 tarihlidir. Bu vakfiyeye göre yapı ilk inşa edildiğinde de kubbeleri kurşun kaplı idi. Yapı inşasından 132 yıl sonra tamir edilmiş ve o tarihten sonra cami işlevini almıştır. Kuzeydoğudaki tabhane mekanına bir dönem kapı açılmış, daha sonra kapatılıp ocak ve çinileri onarılmıştır[606].

Yapının son cemaat yeri yoktur. Kuzey cephesi simetrik düzendedir. Ortada giriş açıklığı, açılığın iki yanında, aralarında birer dış mihrap bulunan ikişer pencere yer almaktadır. Dikdörtgen formlu pencerelerin sivri kemerli alınlıkları vardır. Çerçeveleri silmelerden oluşmaktadır. Üç kenarlı dış mihraplar, birer mukarnaslı kavsara ile örtülüdür. Kavsaraların kemer köşelikleri ve mihrap ana nişi bitkisel örnekli süslemelerle bezenmiştir. Dış mihraplar iki yandan, renkli mermer sütuncelerle sınırlanmaktadır. Üst seviyedeki şahnişinler Bursa kemeri formundadır ve geometrik örnekli mermer korkuluklara sahiptir (Resim 162).

Yeşil İmaret'in mermer taçkapısı, cephenin ortasındadır. Giriş açıklığı zıvanalı basık kemerlidir. Dikdörtgen formlu kapı, mukarnaslı kavsara ile örtülüdür. Taçkapının mermer söveleri içten mukarnaslarla son bulmaktadır. Kapı, düz, kaval ve oluk silmelerle hareketlendirilmiştir. Köşe sütunceleri silindirik kesitlidir ve mukarnaslı başlıklara ve altlıklara sahiptir. Yan nişler, dikdörtgen kesitlidir ve birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Kavsara köşeliklerinde ve yan nişlerde yoğun bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Nişlerin üst kesiminde de kitabe panoları bulunmaktadır. Bitkisel

[603]N.T. Dostoğlu, **a.g.e.**, s.159.
[604]Y. Dağlı-S.A. Kahraman, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit**, Cilt:2, Kitap:1, İstanbul, Ocak 2008, s.15-16.
[605]E. H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.46.
[606]**Ay.es.**, s.49-50.

süslemeler ve yazı şeritleri taçkapı çerçevesinde dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Kitabe basık kemer üzerinde taçkapının üç yüzünü dolanmaktadır. Taçkapının ahşap kapı kanatları üçer panoya ayrılmıştır. Orta panoda geometrik örnekli bir süsleme, alt ve üst panoda ise yazılar vardır. Kavsaranın alt kesiminde, kitabe panosunun üzerinde dikdörtgen kesitli, küçük bir pencere yer almaktadır (Resim 163-164)[607]. Taçkapıya XIX. yüzyılda, dönemin karakterini yansıtan iri konsollarla taşınan bir sundurma yapılmıştır. Bu sundurma sonradan kaldırılmıştır[608]. *Ayverdi* ise rokoko tarzı bu sundurmanın belki de Haziran 1775 yılındaki onarımda yapıya eklenmiş olabileceğini belirtmektedir[609].

Taçkapıdan ulaşılan giriş eyvanı iki kademelidir. Kuzeydeki kısım kareye yakındır ve düz tavan ile örtülüdür. Tavan kalemişleri ile tavan eteği ise mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Bu kesimde, kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki tabhane mekanlarına geçişi sağlayan koridorların girişi bulunmaktadır. Girişler dilimli kemerlidir. Giriş eyvanının güney kesimi dikdörtgen formdadır ve ortasında dikdörtgen formlu bir çökertme bulunan kuzey-güney yönlü bir Bursa kemerli tonozla örtülüdür. Duvarları tek renk yeşil çini plakalarla kaplanmıştır. Bu çiniler, ayet ve bitkisel örnekli bordürlerle son bulmaktadır. Çinilerin ortasında içlerinde bitkisel örnekli süsleme bulunan birer madalyon yer almaktadır (Resim 165).

Yeşil İmaret'in kuzey kesimi *Bursa*'daki *Yıldırım İmareti*'nde de olduğu gibi iki katlı olarak düzenlenmiştir (Şekil 79). Giriş eyvanının iki yanındaki koridorlarda yer alan merdivenlerle üst kata çıkılmaktadır. Birbirleri ile bağlantıları olan altı birimin ortasında dağılım mekanı görevini de üstlenen hünkar mahfili yer almaktadır. Hünkar mahfili iki bölüm halindedir. Kuzey kesimi kare planlıdır ve birim ortasında aydınlatma feneri bulunan mukarnaslı bir kubbe ile örtülüdür. Güneydeki hünkar mahfilinin düz tavanı, zemini ve duvarları tamamen çinilerle kaplanmıştır. Mahfil, avluya açılan kapının üzerinde mermer balkonlu olarak, yapının içine tamamen hakim şekilde inşa

[607]Taçkapının kavsarasında pencere uygulaması pek yaygın değildir. Bu uygulamanın hünkar mahfili ile bağlantısı olabileceği akla gelmektedir.
[608]N.T. Dostoğlu, **a.g.e.,**, s.173.
[609]E. H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.53.

edilmiştir (Resim 166). Hünkar mahfili ilk defa Yeşil İmaret'te ortaya çıkmıştır[610]. Hünkar mahfilinin, doğu ve batısında da ikişer mekan yer almaktadır. Her iki mekan, kare planlıdır ve birer aynalı manastır tonozu ile örtülüdür. Doğudaki mekanın batı duvarında; batıdaki mekanın ise doğu duvarında alçıdan ocak ve dolap nişleri vardır. Duvarlar alt kattaki birimlerde de olduğu gibi çinilerle kaplıdır. Bu mekanların kuzey duvarlarında, kuzeyde yer alan mekanlara açılan birer pencere vardır[611]. Kuzeydeki mekanlardan doğudaki dilimli bir kubbe ile batıdaki ise geçişleri pandantiflerle sağlanan bir kubbe ile örtülüdür. Mekanların duvarları çinilerle kaplıdır. Bu mekanların kuzey duvarlarında şahnişinler yer almaktadır. Kuzeybatıdaki mekanın tabanının ortasında mermer bir havuz vardır. Üst kattaki kapı ve pencere kanatları ahşaptandır ve panolarında bitki ve yazılardan oluşan süslemeler yer almaktadır. Ocak ve dolap nişleri ile su giderlerinin bulunması nedeniyle bu mekanların maiyet erkanına veya muhafızlara ait olabileceği akla gelmektedir[612].

Giriş eyvanından kare planlı avluya girilmektedir. Birim geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbe eteğinde dört pencereye yer verilmiştir. Güneydeki pencere kapalıdır. Avlunun aydınlatılması ve hava sirkülasyonu, kubbedeki, dışa altı pencere ile açılan bir aydınlatma fenerinden sağlanmaktadır. Fener 18 Eylül 1826 yılında onarılmıştır[613]. Kubbe eteğini, zemini kırmızı renkte bir ayet panosu dolanmaktadır. Avlunun ortasında, aydınlatma fenerinin altına gelecek şekilde yerleştirilmiş, sekizgen planlı mermer bir havuz vardır. Avlu kuzey duvarı oldukça hareketlidir. Ortada mermer, sivri kemerli giriş, girişin iki yanında müezzin mahfilleri, mahfillerin üzerinde dikdörtgen formlu, sivri kemerli alınlıkları olan birer pencere, madalyon ve girişin üzerinde hünkar mahfili vardır (Resim 167). Hünkar mahfilinin de üzerinde dikdörtgen formlu, iki satırlık kitabe panosu bulunmaktadır. Avlunun duvarları mermer kaplıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında ibadet mekanını genişletmek amacıyla avlu ve ibadet mekanı aynı seviyeye getirilmiştir. Avlu mekanı toprak ile doldurulduğu sırada havuz/şadırvan toprak altında kalmıştır. *Ahmet Vefik*

[610]E. Yücel, **a.g.m.**, s.33.
[611]Kuzeyde yer alan bu mekanlarının koridordan ulaşılan girişleri kapalı olduğu için içlerine giremedik. Bu mekanlardan fotoğrafları ancak batı ve doğudaki mekanların pencerelerinden çekebildik. Bu mekanlarda detaylı fotoğraflarımız yoktur.
[612]E. Yücel, **a.g.m.**, s.33; A. Kuran, **a.g.e.**, s.80.
[613]E. H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.54.

Paşa'nın Bursa valiliği sırasında şadırvan meydana çıkarılarak imaret eski haline getirilmiştir. Şadırvanın etrafındaki altın ve gümüş kakmalı parmaklık ve fiskiye üzerindeki akik ve mücevherler bulunamamıştır[614].

Avlunun kuzeybatısında ve kuzeydoğusunda ikişer basamaklarla ulaşılan birer müezzin mahfili bulunmaktadır. Eyvan formundaki birimler Bursa kemerleri ile dışa açılmaktadır. Birimler düz tavan ile örtülüdür. Mahfillerin kuzey duvarlarında dikdörtgen formlu birer pencere vardır. Pencere nişinin tamamı, eyvan duvarları, tavanı ve kemer tamamen çinilerle kaplanmıştır. Pencerenin ahşap kapı kanatları üçer panoya ayrılmıştır. Eyvanların başlangıç kemerleri, geometrik örnekli, mermer şebekelerle başlamaktadır. Eyvana çıkılan basmakların yanları dilimli kemerli pabuçluklarla değerlendirilmiştir (Resim 167).

Yapının dört tabhane mekanından kuzeydoğu ve kuzeybatıdakilere, giriş eyvanıyla bağlantısı bulunan, basık tonozla örtülü "L" planlı birer koridorla ulaşılmaktadır. Koridorun kuzeyinde iki devşirme sütun ile taşınan üç sivri kemerli bir revak uygulaması vardır. Cins ve şekil itibariyle birbirine benzemeyen bu sütunları aynı seviyeye getirmek için kaidelerine bir takım ilaveler yapılmıştır. Taşıyıcı bir fonksiyonu olmayan bu sütunlar, dekoratif amaçlarla kullanılmış olmalıdır. Ayrıca bu kesimde üst kata ulaşımı sağlayan merdivenler bulunmaktadır. Koridorun güneydoğusundan kuzeydoğudaki tabhane mekanına ulaşılmaktadır. Tabhane mekanının girişi dikdörtgen formdadır ve sivri kemerli bir alınlığı vardır. Kare planlı mekan bir yıldız tonoz ile örtülüdür. Mekanın doğu ve batı duvarlarında altta ve üstte birer pencere açıklığına yer verilmiştir. Tabhane mekanının güney duvarında ise, alçıdan ocak ve dolap nişleri bulunmaktadır. Geometrik ve bitkisel süslemeler içeren bu alçıların bazı yerlerine çini parçaları kakılmıştır. Mekanın duvarları belli bir seviyeye kadar tek renk sırlı altıgen formlu çini plakalarla kaplanmıştır. Plakalar bitkisel örnekli bir bordürle sonlanmaktadır. Kapı ve pencerelerin alınlıkları da yazı ve bitkisel örnekli çinilerle hareketlendirilmiştir. Kuzeydoğudaki tabhane mekanının simetriği olan kuzeybatıdaki tabhane mekanı plan ve süsleme özelliği açısından diğer mekanı tekrar etmektedir. Aralarındaki farklar ise kuzeybatıdaki tabhane mekanın kuzey duvarındaki bir açıklıkla

[614]E. Yücel, **a.g.m.**, s.32.

batı eyvanına ulaşılması ve mekanın örtü ve duvarların üst kesiminde kalemişi süslemelerin olmasıdır (Resim 169-171).

Güneydoğu ve güneybatıdaki tabhane mekanlarına ise avludan ulaşılmaktadır. Avlu ile aralarında kot farkı olmayan birimlerin girişleri basık kemerlidir ve sivri kemerli çökertmeler içerisindedir. Kare planlı mekanlar birer dilimli kubbe ile örtülüdür. Dilimler kalemişi süslemelerle bezenmiştir. Mekanların duvarları iki metre yüksekliğe kadar geometrik örnekli tek renk sırlı çini plakalarla kaplanmıştır. Plakalar bitkisel örnekli bir bordürle sınırlandırılmıştır. Mekanların kuzey duvarında alçıdan ocak ve dolap nişleri bulunmaktadır. Güneydoğudaki tabhane mekanı ile güneybatıdaki tabhane mekanı arasındaki fark, doğudakinin örtüsünde kalemişi süslemenin olmamasıdır (Resim 169-171).

Avludan ikişer basmakla çıkılan doğu ve batı eyvanları, dışa sivri kemerlerle açılmaktadır. Eyvanlar, geçişleri mukarnaslarla hareketlendirilmiş pandantiflerle sağlanan birer dilimli kubbe ile örtülüdür. Kasnaktaki Türk üçgenleri de dahil olmak üzere örtü ve geçişler kalemişleri ile hareketlendirilmiştir. Eyvan duvarları yerden belli bir seviye kadar tek renk altıgen formlu çini plakalarla kaplanmıştır. Bitkisel örnekli ve dini içerikli yazı bordürü ile sınırlanan bu çini plakalardan batıdakilerin üzerine sır üstü baskı tekniği ile altın yaldızlar işlenmiştir. Eyvanların pencereleri dikdörtgen formludur ve sivri kemerli alınlıkları vardır. Pencerelerin ahşap kapı kanatları bitkisel örnekli süslemelere sahiptir. Doğudaki eyvanın doğu ve güney duvarlarının üst kesiminde, içlerinde dini içerikli yazılar bulunan madalyonlar vardır. Batıdaki eyvanın kuzey duvarındaki bir açıklıkla kuzeybatıdaki tabhane mekanına ulaşılmaktadır. Bursa kemeri formundaki kapı ve söveleri pembe renkte mermerdir (Resim 171).

Avlunun güneyindeki dört basamakla çıkılan ibadet mekanı, kare planlıdır. Mekan, geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Türk üçgenleri kalemişleri ile süslenmiştir. Kubbe eteğini bir ayet bordürü dolanmaktadır. Kasnaktaki üç pencere vitraylıdır. Doğu ve batı duvarlarında birer, güney duvarında ise mihrabın iki yanına yerleştirilmiş iki pencere vardır. Alt sıra pencereleri, dikdörtgen formlu, mermer söveli, üst sıra pencereleri ise sivri kemerli ve vitraylıdır. Alt sıra pencere nişlerinin tavanları, geometrik süslemeli mermerlerle kaplanmıştır. İbadet mekanının duvarları tek

renk sırlı, kobalt mavisi, altıgen formlu çini plaklarla kaplıdır. Çiniler diğer mekanlarda da olduğu gibi dini içerikli yazıların bulunduğu bir bordürle sınırlanmaktadır. Duvarların üst kesiminde, çiniden halife isimlerinin bulunduğu panolar, büyük boyutlarda madalyonlar ve dikdörtgen formlu hat örnekleri yer almaktadır. Avlu ile ibadet mekanını ayıran Bursa kemerinin karın kısmında, ortasında mukarnaslı sarkıtı olan geometrik örnekli altın yaldızlı dikdörtgen bir pano vardır. Kemer yastıkları mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Kemer ayaklarında da mukarnas kavsaralı nişler bulunmaktadır. İbadet mekanına çıkışı sağlayan merdivenlerin iki yanı dilimli kemerli pabuçluklarla değerlendirilmiştir (Resim 173). Hangi duvarı olduğu belirtilmemekle birlikte, *Ayverdi*'nin içeriğini yayınlandığı Evahir-i Zi'l-Hicce 1026/Kanun-i Evvel 1617 tarihli vesikada, ibadet mekanının duvarı tamir edilmiştir[615]. Bu vesikadan başka harim duvarının tamir edildiğine dair üç adet daha vesika bulunmaktadır. 13 Nisan 1645[616], 18 Eylül 1671[617] ve Teşrîn-i Sânî 1671[618] tarihli bu vesikalarda geçen "harim" terimi ibadet mekanı için mi yoksa tüm yapı için mi kullanılmıştır bilinmemektedir.

Güney duvarının ortasında yer alan ve neredeyse tüm duvar boyunca yükselen mihrap nişi beşgen formdadır. Niş, mukarnaslı kavsara ile örtülüdür. Tepelik palmet fistosundan oluşmaktadır. Mihrap tamamen çini kaplamadır. Mihrap çerçevesinin en dışında yazı bordürü bulunmaktadır. Daha sonra içe doğru mukarnas dişlerinden meydana gelen bir bordür gelirken onu geometrik örnekli bir başka bordür takip etmektedir. Çerçeve bitkisel süslemeli bir kaval silme, lotus-palmet fistosu ve geniş bitkisel bordürlerle son bulmaktadır. Mihrap ana nişi iki yandan yivli gövdeli, üzeri bitkisel süslemeli, başlık ve altlıkları kum saati formunda birer sütunce ile sınırlanmaktadır. Kemer köşelikleri, ana niş ve süpürgelik tümüyle çinilerle kaplıdır. Mihraptaki usta kitabesi de çinidendir (Resim 173, 175). Bu mihrap çinilerinin renk ve desenleri *Timur* devrinde **Meşhet**, **Herat** ve **Semerkant**'ta yapılmış örnekleri hatırlatmaktadır. Bu benzerlik aynı ekole mensup olan işçilerin her iki tarafta çalışmış olmalarını akla getirmektedir. Mihrabın sol tarafında *Gülüstan*'dan bir beyit, sağ

[615]E. H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.51.
[616]**Ay.yer.**
[617]**Ay.es.**, s.52.
[618]**Ay.yer.**

tarafında da *Fetih Suresi* yazılıdır[619]. Mihrabın sağ tarafı 1300/1893 yılında çıkan bir yangında tahrip olmuş, yangın sırasında patlayan çinilerin yeri kalemişi ile tamamlanmıştır[620]. Mihrabın üzerindeki kırmızı zemin üzerindeki yazının yapıyla çağdaş olduğu düşünülmektedir[621].

İbadet mekanının güneybatısında yer alan ahşap minber ve güneydoğusundaki vaaz kürsüsü yenidir.

Yeşil İmaret'te taş, çini, ahşap ve kalemişi süslemelere yer verilmiştir. Pencere parmaklıklarında da gümüş kakma süslemeler ve işaretler bulunmaktadır. Tezyinat işleri *Çelebi Sultan Mehmed*'in ölümünden sonra üç yıl devam etmiş, 1424 yılında inşaat durdurulmuştur[622]. Yapının beş yerinde inşası ve süslemesiyle ilgili kitabeler bulunmaktadır. Kitabelerine göre Yeşil İmaret, H. Zilhicce 822/Aralık 1419-Ocak 1420'de yapılmış, süslemesi ise H. Ramazan 827/Ağustos 1424'te tamamlanmıştır[623]. Yapının banisi *Sultan I. Mehmed*, mimarı ise *Hacı İvaz bin Ahi Bayezid*[624]'dir. İmaretin tüm süsleme ve çinilerinin yapımı, ünlü şair *Lami Çelebi*'nin babası olan *Nakkaş Ali* tarafından idare edilmiştir. Çinilerin büyük kısmı *Vefik Paşa* tarafından yapılan tamirat sırasında yenilenmiştir. Yeşil İmaret'in çinileri *Mecnun Muhammed* adlı bir usta tarafından işlenmiştir.

Yeşil İmaret'te taş süsleme dış cephede yoğunlaşmıştır. Kuzey cepheyi tam ortadan simetrik olacak şekilde ikiye ayıran ve saçağa kadar yükselen taçkapı, taçkapının iki yanındaki ikişer pencere, bu pencerelerin aralarındaki yüzeylere oyulmuş mihrabiyeler ve üst kat şahnişinlerin şebekeleri kuzey cephede süslemelerin yer aldığı

---

[619]E. Yücel, **a.g.m.**, s.32.
[620]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.68.
[621]**Ay.es.**, s.71.
[622]A. Kuran, **a.g.e.**, s.80.
[623]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.333.
[624]Tokat'ın Kazabat nahiyesinde doğan *Hacı İvaz Paşa* Osmanlı ordusunda tımarlı sipahi olarak hizmet etmiş, H.814/M.1411 yılında subaşı olmuştur. *Çelebi Mehmed*'in maiyetinde Bursa muhafızı olmuştur. Hacı İvaz Paşa H.831/M.1428 yılında veba salgınında vefat etmiştir. Askerlikteki başarılarının yanı sıra mimarlıkta yaptığı eserlerle de ölümsüzlüğü yakalayan *Paşa*, Yeşil Külliyesi'nden başka Kazabad'da medrese, Tuzpazarı'nda *İmadiye Medresesi*, İnegöl'de mekteb, Bursa *Pirinç Hanı* karşısındaki İmaret, Bursa ve İnegöl arasındaki birçok han ve çeşmeler sayılmaktadır. E. Yücel, **a.g.m.**, s.31; ayrıntılı bilgi için Bkz. S. Pay, "Baş Mimar Hacı İvaz Paşa", **Bir Masaldı Bursa**, İstanbul, 1996, s.177-185; İ.H. Uzunçarşılı, "Hacı İvaz Paşa'ya Dair", **İ.Ü. Edebiyat Fak. Tarih Dergisi**, C.X, S.14, İstanbul, 1959, s.25-49.

bölgeler olarak dikkati çekmektedir (Resim 162-164). İç mekanda taş süsleme, ibadet mekanları ile avluyu ayıran kemerin üzengi ve kilit taşında, ibadet mekanını aydınlatan dört pencerenin tavanları ve hünkar mahfili altındaki eyvan biçimli müezzin mahfillerinin korkuluklarında görülmektedir. Süslemelerde gri damarlı beyaz Marmara mermerinden çok keskin konturlu alçak kabartma olarak yapılmıştır. Sadece korkuluklar şebeke olarak işlenmiştir.

Taş süslemenin yoğun şekilde bulunduğu taçkapı dikdörtgen formlu, derince bir niş şeklindedir. Kuzeyden fazla çıkıntı yapmamaktadır. Taçkapının geniş profilli çerçevesi çeşitli kompozisyonlar içeren birkaç bordürle süslenmiştir. Bordürler dıştan içe doğru sıra ile enine gelişen palmet-rumi; sülüs yazı; uzunlamasına gelişen kartuş bölümle kıvrım dallar; kufi yazılı ve çiçekli kıvrım dallardan gelişmiştir. Bu çerçeve içindeki çok zengin mukarnas kavsaralı niş, iki yandan silindirik duvar payeleriyle sınırlanmış olup, köşeleri çok girift spiral dolguludur. Basit profilli sövelere sahip giriş açıklığının iki renkli basık kemeri de oldukça sadedir. Giriş açıklığı ile kavsara arasında mihrabiyelerin yukarısında da devam eden yapı kitabesi yer almaktadır. Yanlarda bu kitabenin altındaki mimar kitabesinde *Hacı İvaz Paşa*'nın adı vardır. (Resim 176-180).

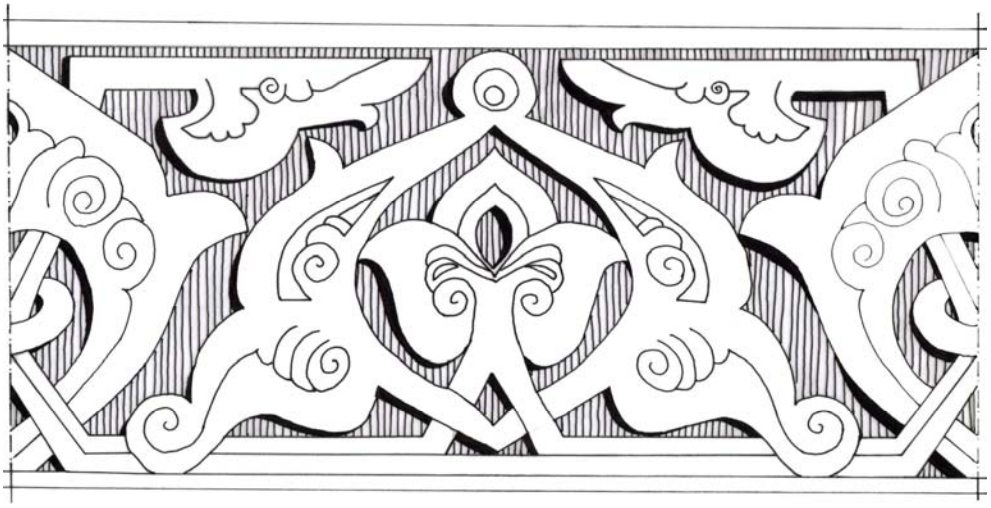

Şekil 80. Bursa Yeşil İmaret. Taçkapıdaki Birinci Bordür.

Daha aşağıda ise mukarnas kavsaralı mihrabiyeler yer almaktadır. Birbirlerinin eşi olan mihrabiyeler gerek köşelikleri, gerekse içleri sonsuz düzende kıvrım dal esasına

dayalı yüzey dolguları içermektedir[625]. Taçkapının ana niş kavsara köşelikleri, hiç boş yer bırakılmaksızın, birbirine kıvrım dallarla bağlanan iri rumi motifleriyle süslenmiştir (Resim 164, Şekil 80-82)[626].

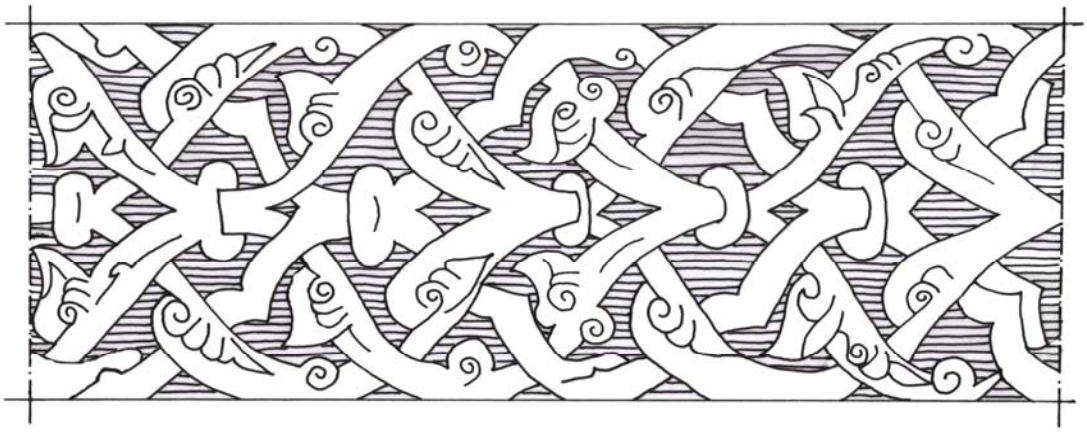

Şekil 81. Bursa Yeşil İmaret. Taçkapıdaki Üçüncü Bordür.

Şekil 82. Bursa Yeşil İmaret. Taçkapıyı Kuşatan Dördüncü Bordür.

Taçkapıdaki mihrabiyeler mukarnas kavsaralı üç yüzlü birer niş şeklindedir. Yuvarlak profilli silmelere sahip olan mihrabiyeler iki yandan yeşil renkli sütuncelerle sınırlanmıştır. Nişte ve alınlıktaki kıvrım dallı yüzey süslemesi simetri esasına dayanmaktadır. Nişin dolguları yukarıda birer palmetle sonuçlanmaktadır[627]. Taçkapı mihrabiyelerinin alt kesimi pabuçluk olarak değerlendirilmiştir. *Amasya Bayezid Paşa İmareti*'nde de bu uygulamaya rastlanmaktadır[628]. Erken dönem Osmanlı mimarisinde ve beylikler döneminde Selçuklunun anıtsal taçkapı örneklerine pek rastlanmamaktadır. **Bursa Ulu Cami**'n[629] kuzey taçkapısı erken Osmanlı döneminin ilk anıtsal taçkapısıdır.

[625]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.333.
[626]Taçkapıdaki diğer süslemelerin çizimi için bkz. Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.72.
[627]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.333.
[628]Ayrıca *Merzifon Çelebi Mehmed Medresesi*, *Bursa Yeşil Türbe* ve *Osmancık Koca Mehmed Paşa İmareti*'nde de taçkapıların yan nişlerinin alt kesimlerinde pabuçluklar vardır. Bkz. Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.52.
[629]Bkz. Ş. Çakmak, **a.g.e.**, Res.10-13.

Eyvan formu, kavsarası ve süslemeleri ile *Bursa Yıldırım İmareti*'nin taçkapısı Anadolu Selçuklu dönemi taçkapılarından ayrılmaktadır. Yeşil İmaret'in taçkapısı ise yukarıda da saydığımız özellikleri ile Selçuklu taçkapılarına en yakın örnektir[630].

Yapının kuzey duvarında, taçkapının doğu ve batı kesimlerdeki iki pencere arasında yer alan dış mihraplar, üç kenarlıdır ve mukarnas kavsara ile örtülüdür. Duvar yüzeyinden çıkıntı yapan düz silmelerle çerçevelenmiştir. Dış mihraplarda ana niş, iki yönden siyah mermerden yapılmış sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Mihrap nişleri ve kavsara köşelikleri bitkisel süslemelerle hareketlendirilmiştir. Köşeliklerde üç dilimli palmetler, bir saptan çıkan dilimli rumiler, çanak yaprakları ve taç yaprakları ile bir kompozisyon meydana getirilmiştir. Yaprak yüzeyleri basit yivlerle damarlandırılmıştır[631].

Yeşil İmaret pencereleri sivri kemerlidir ve basit profilli silmelerden bir dikdörtgen içerisindedir. Pencerenin geniş sövesinin dış kısmında daire ve oval formlu kartuşlar alternatif olarak dizilmişlerdir. Uzun bölümlerde girift sülüs yazılar vardır. Alınlıklarda ışınsal sistemde düzenlenmiş örgülü, çok girift kufi yazılar ve bitkisel süslemeler kullanılmıştır. Sövelerin iç kısmı mukarnaslıdır. Alınlık köşeliklerinde ise klasik rumilerle kıvrım dal esasına göre düzenlenmiş dolgular yer almaktadır. Güneydeki cephedeki iki pencere, kuzeydeki iki farklı kompozisyondaki dört pencere ve doğudaki pencerelerle simetriği olan batıdaki pencerelerin alınlıklarında aynı süslemeler vardır.

Kuzey cephede dış mihrapların iki yanında bulunan pencerelerden köşelerde yer alanlar, duvar yüzeyinden kademelenerek derinleşen, iç ve dış bükey üç sıra silmeyle çerçevelenmiştir. Süslemelerde yazılar hakimdir. Pencerelerin söveleri yekpare mermerdendir ve dikey olarak iki bölüme ayrılmıştır. Dış kısımda pencere alınlık kemerinde de devam eden içleri boş dairevi madalyonlar ve oval formlu kartuşlar bulunmaktadır. Kartuşların içi dini içerikli yazılarla dolgulandırılmıştır. Düz profilli

[630]Osmanlı öncesi taçkapılar için Bkz. R.H. Ünal, **Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar**, İzmir, 1982; Erken Dönem Osmanlı taçkapıları için Bkz. Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.8.
[631]Dış mihraplar için ayrıca bkz. M. Top, **a.g.t.**, s.82-83.

kabartma harfler sülüstür[632]. Pencerelerin alt kesimindeki kartuşlar boş bırakılmıştır. Pencere alınlıkları, ışınsal olarak düzenlenmiş, girift ve düğümlü bir kufi hatla bezenmiştir. Pencerelerin alınlık köşeliklerinde de palmet, dilimli rumiler ve kıvrım dallarla meydana gelen bir kompozisyon dikkat çekmektedir. Süslemelerin yüzeyleri basit yivlerle damarlandırılmıştır (Şekil 83).

Taçkapının sağında ve solunda yer alan pencereler alınlık süslemesi dışında form olarak diğer iki pencere ile aynıdır. Pencere sövelerindeki kartuşların bazıları yarım kalmıştır. Kartuşların içerisinde *Hz. Ali*'nin sözleri vardır[633]. Pencere alınlık kemerinde kartuş içerisinde dini içerikli yazılar bulunmaktadır[634]. Alınlıkta palmet, dilimli rumi, kıvrım dallar ve yapraklarla girift bir süsleme meydana getirilmiştir. Tüm yaprakların yüzeyi yivlendirilmiştir (Şekil 84).

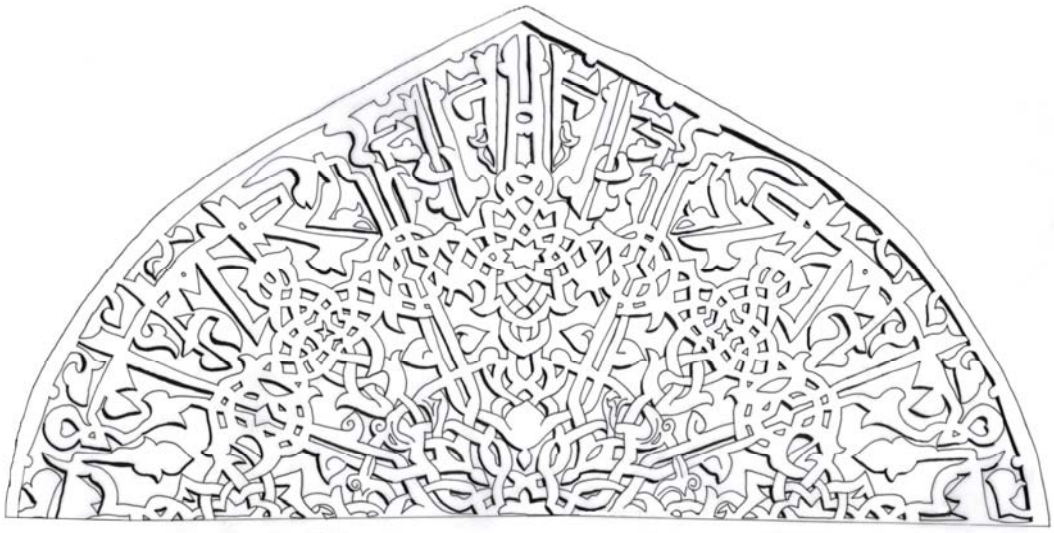

Şekil 83. Bursa Yeşil İmaret. Kuzeydeki Pencere Alınlığındaki Taş Süsleme (1A-1B).

Kuzeydeki tabhane mekanlarının doğu ve batısındaki pencerelerde yer alan süslemeler aynıdır. Dikdörtgen formlu pencereler duvar yüzeyinden iç ve dış bükey silmelerle çevrelenmiştir. Silmelerin dışında da firuze renkli sırlı çinilerle bir çerçeve

[632]Kartuşların içerisinde *Zümer Suresi*'nin 53. ayeti yazılmıştır. Bkz. **Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meal)**, Ankara, 1985, s.463.
[633]Bkz. Y. Özbek, **a.g.e.**, s.336.
[634]Ahzab Suresi 56. Ayet. Bkz. **Kur'an-ı Kerim…**, s.425.

meydana getirilmiştir. Söveler ve atkı taşı mukarnaslarla hareketlendirilmiştir[635]. Alınlık bitkisel süslemelerle dolgulandırılırken, köşelikler kuzeydeki pencerelerden farklı şekilde boş bırakılmıştır. Alınlıktaki süslemenin merkezinde sekiz kollu yıldızdan gelişen palmet, rumi, yaprak ve kıvrım dallardan meydana gelen girift bir süsleme vardır. Rumilerin yüzeyi oyularak boşaltılmıştır. Saplar bir sıra yivle hareketlendirilmiştir (Şekil 85).

Şekil 84. Bursa Yeşil İmaret. Kuzeydeki Pencere Alınlığındaki Taş Süsleme (2A-2B).

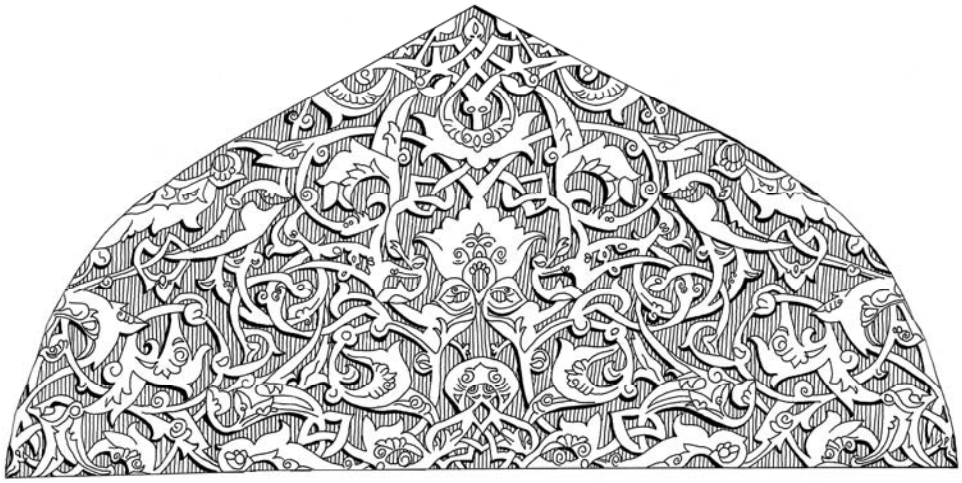

Şekil 85. Bursa Yeşil İmaret. Kuzeydeki Tabhane Mekanlarının Pencere Alınlığındaki Taş Süsleme (3A-3B).

[635]*İznik Yeşil Cami*'nin son cemaat yeri giriş kapısının söveleri ve atkı taşı, Bkz. Y. Özbek, **a.g.e.**, s.97, Res. 52; *Milas Firuz Bey İmareti* taçkapısı (Resim 65-66); *Ankara Hacı Bayram Veli Türbesi*, batı cephedeki pencere Bkz. Y. Özbek, **a.g.e.**, s.423, Res. 436; *Bursa Yıldırım İmareti* doğu, batı ve güney cephedeki pencereler de mukarnaslarla hareketlendirilmiştir (Resim 78-79).

Avlunun doğu ve batısında yer alan eyvanların pencerelerinin formları, diğer iki pencere ile aynıdır. Alınlıktaki süsleme büyük boyutlarda tutulmuş beş dilimli palmetlerlerden gelişmektedir. Ortadaki palmetin içi hatayi üslupta bir çiçekle doldurulmuştur. Kompozisyon palmet, rumi, yaprak ve kıvrım dallarla hareketlendirilmiştir. Bitkisel örneklere ve saplara yivlerle derinlik kazandırılmıştır. Benzer süsleme örneğini *Bursa Muradiye İmareti*'nin kuzey cephesinin doğu tarafındaki pencerenin çini alınlığı ile benzerlik göstermektedir (Şekil 86).

Güneyindeki tabhane mekanlarının pencereleri de form olarak diğer pencerelerle aynıdır. Sadece alınlık süslemesi farklıdır. Merkezde küçük dairenin içinde hatayi tarzı bir bitkisel süsleme, ikinci daire içinde sülüs yazı ile yazılmış bir metin[636], en dış dairede ise ters ve düz şekilde yerleştirilmiş bir palmet fistosu bulunmaktadır. Geri kalan kısımlarda ise ışınsal düzende yerleştirilmiş palmet, rumi, yaprak ve kıvrım dallardan meydana gelen bir kompozisyon ile dolgulandırılmıştır. Süslemelerdeki kabartmalar, konturlarda derin oyma tekniğinde, yaprak yüzeylerinde ise konturlardan işlenen ikinci yüzeye doğru içbükey olarak oyularak boşaltılmıştır (Şekil 87).

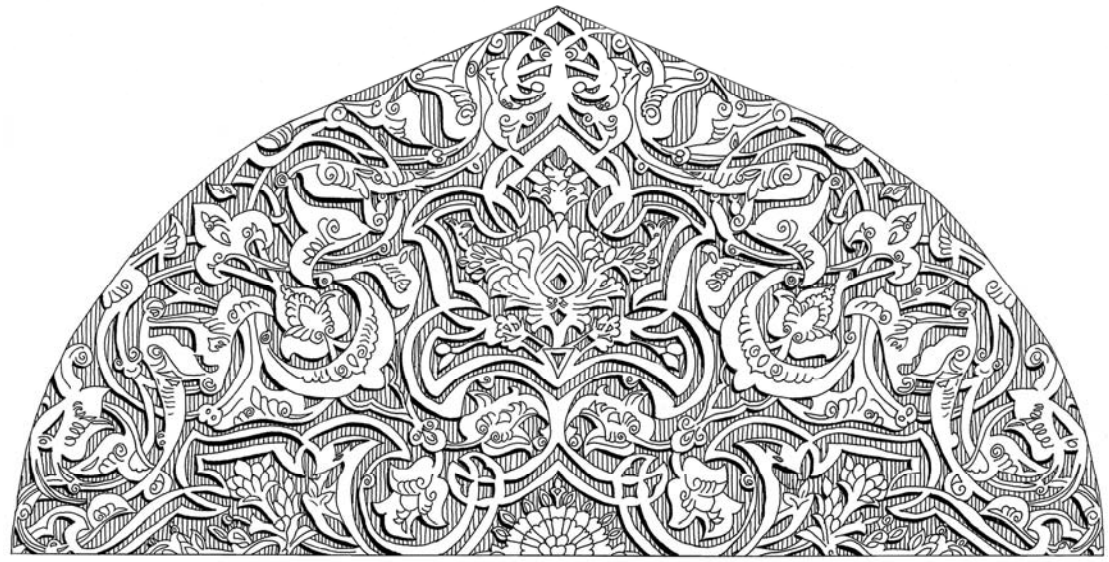

Şekil 86. Bursa Yeşil İmaret. Eyvanların Doğu ve Batı Cephelerindeki Pencere Alınlığındaki Taş Süsleme (4A-4B).

[636]"Ey Şefkatli, Ey Bağışlatıcı, Sultan Sensin, Ey İspat Edici" anlamında Tanrı sıfatları yazılmıştır. Bkz. Y. Özbek, **a.g.e.**, s.341.

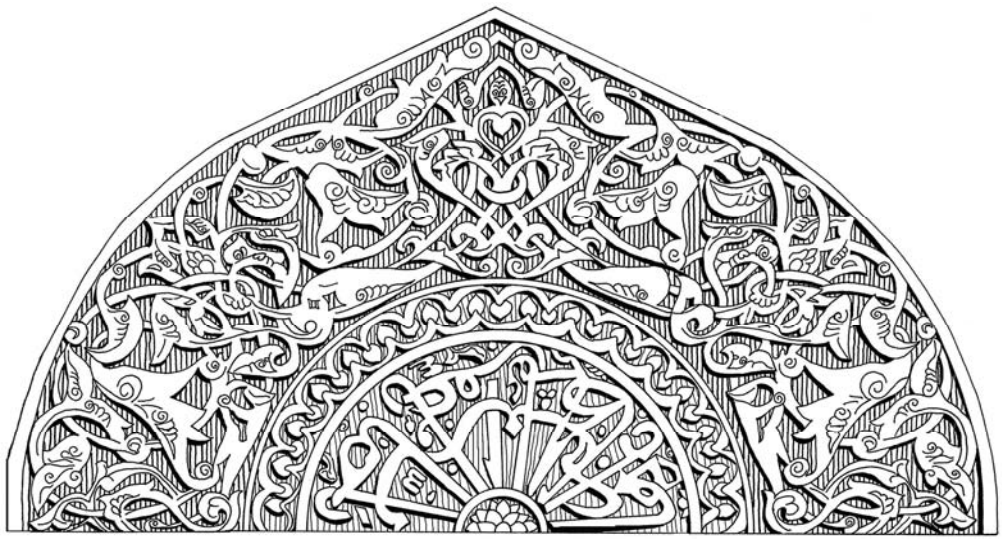

Şekil 87. Bursa Yeşil İmaret. Güneydeki Tabhane Mekanların Pencere Alınlığındaki Taş Süsleme (5A-5B).

İbadet mekanının doğu ve batı duvarlarında yer alan pencereler, duvar yüzeyinden kademelenerek daha derine yerleştirilmesi, dikdörtgen formu ve çini çerçevesi ile aynı cephedeki pencereleri tekrarlamaktadır. Alınlık sivri kemerlidir. Kemer içerisinde merkezde içi palmet, rumi, yaprak ve kıvrım dallarla dolgulanmış iri bir palmet motifi yer almaktadır. Yüksek kabartma tekniğinde yapılmış palmet motifinde konturlar derin oyma tekniklidir. Tüm motiflerin yüzeyi içbükey yivlerle hareketlendirilmiştir (Şekil 88).

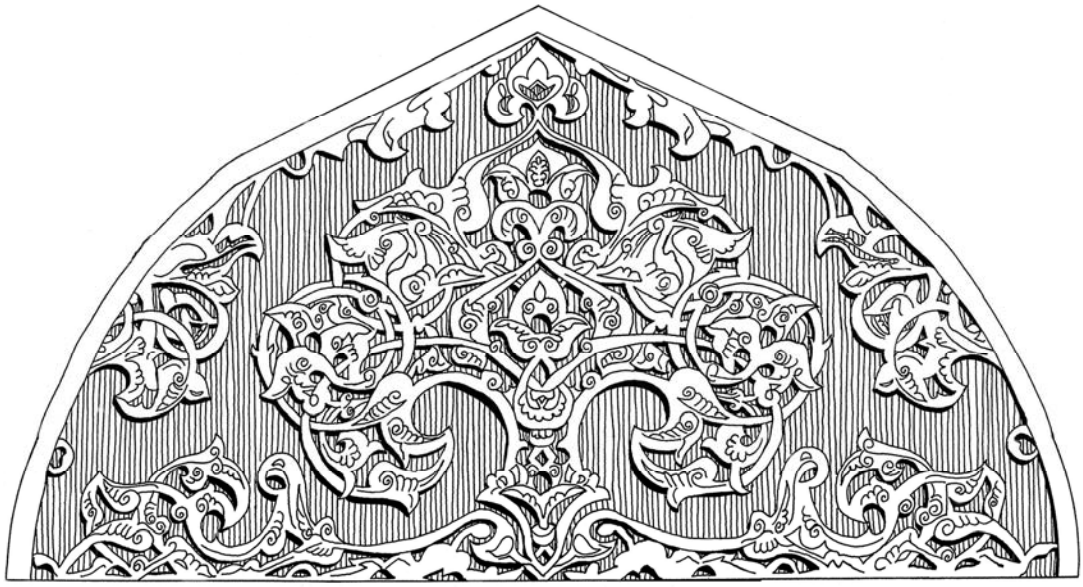

Şekil 88. Yeşil İmaret. İbadet Mekanının Doğu ve Batısında Yer Alan Pencere Alınlıklarındaki Taş Süsleme (6A-6B).

İbadet mekanının güney duvarında yer alan iki pencere diğer pencere formlarını tekrarlamaktadır. Bu pencerelerdeki fark dıştaki çini çerçevenin ok ucunu anımsatır formda palmet şeklinde son bulmasıdır. Kakma tekniğindeki bu çinilerle mihrap cephesi daha da vurgulanmıştır[637]. Konturları yuvarlak yüzeyli kabartma olarak işlenmiş palmetler, rumiler, yapraklar ve kıvrım dallarla girift şekilde tüm alınlık yüzeyi dolgulandırılmıştır (Şekil 89).

Şekil 89. Bursa Yeşil İmaret. İbadet Mekanının Güneyindeki Pencere Alınlığındaki Taş Süsleme (7A-7B).

Pencere alınlıklarının tümünde dört farklı kompozisyon vardır. Alınlık yüzeylerinde hiç boş yer bırakmama düşüncesinden yola çıkılarak formlar oluşturulmuştur. Kompozisyondaki süslemelerde yivler de kullanılarak vurgu arttırılmıştır. **İznik Yeşil Cami**[638] kuzey cephenin batı tarafındaki pencerenin alınlığı da bitkisel örnekli süslemelerle hareketlendirilmiştir.

Yeşil İmaret'in üst kattaki şahnişinlerinin korkuluklarından bazıları son yıllarda tamamlanmış olmakla beraber, eski resimlerde de mevcuttur[639]. Korkuluklarda altı kollu yıldız ve altıgenlerden meydana gelen geometrik kompozisyon, sonsuz düzendedir[640] (Resim 162). Kafes oyma tekniğinde yapılan süslemelerin benzerlerini **Bitlis Şerefiye**

[637]Y. Özbek, **a.g.e.**, s.343.
[638]**Ay.es.**, s.112, Res.82.
[639]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.334.
[640]Yapıdaki taş süslemeler ile ilgili ayrıca bkz. S. Temuçin, **a.g.t.**, s.61-72.

Camii taş pencere şebekesinde[641], **Çorum Hamit Camii** minberinde[642] ve **Kahire Kalavun Maristanı** pencere şebekesinde[643] görmek mümkündür. Müezzin mahfilinin eyvan kemerleri başlangıcındaki korkuluklarda merkezlerinde altı kollu yıldızlardan gelişen onikigenlerin meydana getirdiği bir geometrik süsleme vardır. Kafes oyma tekniğinde yapılan süslemelerin yüzeyi yivlenmemiştir. Süslemeler farklı malzeme ve teknikle **Çorum Ulu Cami**'n minber korkuluğunda[644], **Konya Sahip Ata Türbesi** pencere korkuluğunda[645], **Amasya Mustafa Bey Hamamı** sıcaklık bölümündeki şebekede mermerden[646] ve *Bursa Muradiye İmareti'*nin son cemaat yeri beşinci kemer aynalığında sırlı tuğla süsleme (Resim 223) olarak uygulanmıştır.

İbadet mekanı ile avluyu ayıran kemerin üzengileri, mukarnas kavsaralı birer nişle hareketlendirilmiştir. Kavsaradaki mukarnasların alt sırası ters yerleştirilmiş palmetlerle son bulmaktadır. Eyvan kemerinin karnı (kilit taşı) oniki kollu yıldızların kollarının uzatılmasıyla meydana gelen bir süsleme ile şekillenmiş geometrik bir kompozisyon oluşturmaktadır. Süslemenin üzeri yaldızlanmıştır. *Tire Yeşil İmaret*'in ibadet mekanının kemer yastığı[647] ve *Milas Firuz Bey İmareti*'nin son cemaat yeri orta kemer üzengisi de[648] mukarnaslarla süslenmiştir.

İbadet mekanının doğu ve batı cephesindeki pencere tavanları ise mermerden yuvarlak kabartma olarak oniki köşeli yıldız etrafında beş köşeli yıldızlar teşkil eden kıvrım çizgilerden meydana gelen geometrik sistemden ibarettir. Zemin düz bırakılmıştır[649]. Benzer süslemeleri **Aksaray Sultan Hanı**, köşk mescit mihrabında taş kabartma olarak[650] ve **Ayaş Ulu Cami** alçı mihrabı[651] gibi pek çok örnekte görebiliriz.

---

[641]O. Tuncer, "Diyarbakır, Mardin ve Dolaylarında Bazı Hıristiyan Dini Yapılarında Türk-İslam Mimari Unsurları", **Sanat Tarihi Yıllığı**, 5, 1972-73, s.212, Res.9.
[642]Y. Demiriz, "XIV. Yüzyılda Ağaç İşçiliği", s.63, Res. s.62.
[643]G. Öney, "İslam Süsleme ve El Sanatlarına Türklerin Katkısı", **İslam Sanatında Türkler**, İstanbul, 1976, Res.35.
[644]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.62, Res. s.26.
[645]S. Mülayim, **a.g.e.,** Res.143.
[646]Y. Özbek, **a.g.e.**, s.440, Res.458.
[647]**Ay.es.**, s.447, Res.468.
[648]**Ay.es.**, s.143-44, Res.106-107.
[649]Y. Demiriz, **ay.yer.**
[650]Ö. Bakırer, **a.g.e.**, s. 154-156, Res.67-68.
[651]**Ay.es.**, s. 225-27, Res.175,177.

Milas Firuz Bey İmareti'nin son cemaat yerinde üst pencere tavanında da geometrik örnekli mermer süsleme vardır[652].

Giriş eyvanının iki yanındaki koridorda yer alan revak uygulamasındaki sütunlar ve korint tarzı başlıkları devşirmedir.

Erken Osmanlı dönemine özgü kalemişi süslemeler avlu, ibadet mekanı ve eyvan kubbeleri, geçişleri ve eteklerinde; güneydoğudaki tabhane mekanının kubbesi, kasnağı, geçiş bölgesi ve duvarlarının üst kısmı ve giriş bölümlerinde ahşap tavanlardadır[653]. Süslemeler sıva üzerine çoğu kırmızı veya lacivert zemin üzerine beyaz ve sarı motif ve siyah konturlu olarak yapılmıştır. Yapıda örtü ve geçişlerde yer alan kalemişi süslemeler 2009 yılında başlayan ve halen devam etmekte olan son onarımda tamamlanarak canlandırılmış ve özgünlüklerini yitirmiştir. Süslemelerde kullanılan renklerin oldukça koyu tonlarda verilmesi, mekanın ahengini bozmuş ve kasvetli görünmelerine neden olmuştur (Resim 172). Danışman eşliğinde yapılan bu müdahaleler yapının tarihi kimliği ile örtüşmemektedir. Bu bağlamda kalemişi süslemeler ile bölümde, yapıyı incelediğimiz onarım öncesi 2006 ve 2009 yılındaki özgün süslemeleri betimlemeyi uygun gördük.

Büyük kubbelerin Türk üçgenli geçiş bölgelerinde, her yüzeyde kıvrım dal esasına uygun bir dolgu bulunur. Ancak, yüzeyler birbirinin eşi olmadığından, farklı kompozisyonlar gerekmiş, yerine göre simetrik veya asimetrik düzen ve daima kapalı form kullanılmıştır. Motifler genellikle rumi, pek azı ise hatai grubundandır. Türk üçgenli bölümün altını ise bir yazı kuşağı dolaşmaktadır. Kırmızı zemin üzerine beyazla yer yer örgüler ihtiva eden kufi yazının arası klasik rumili kıvrım dallarla süslüdür.

Giriş açıklığından ulaşılan ilk bölümün tavanında kırmızı zemin üzerine merkeze bir şemse motifi yerleştirilmiştir. Simetrik süsleme içeren şemse ve köşeliklerin içleri rumilerle dolgulandırılmıştır. Dar bir lotus-palmet bordürü kompozisyonu tamamlamaktadır. İkinci bölümün tavanında zemin mavi renktedir. Zemin üzerinde ortada rumili, simetrik kıvrım dal süslemeli yuvarlak bir madalyon ve enine gelişen

[652]Y. Özbek, **a.g.e.**, s.164, Res.146.
[653]Y. Can-R. Gün, **a.g.e.**, s.221; E. Çalıkuşu, **a.g.e.**, s.79-82; C. Nemlioğlu, **15, 16 ve 17. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Kalemişleri**, (İstanbul Ü. Sos. Bil. Enst., Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1989, s.80-83.

rumili bir bordür vardır. Madalyonun dört köşesine geometrik kufi yazılar yerleştirilmiştir.

Kuzeybatıdaki tabhane mekanının yıldız tonozunda ve duvarların üst kesimindeki kalemişi süslemelerde kısmi bozulmalar dikkat çekmektedir. Palmet, rumi gibi soyut süslemelerin yanında çok çenekli natüralist çiçekler ve kıvrım dallarla şekillenen süslemelerde kırmızı, sarı, yeşil ve siyah renkler kullanılmıştır. Süslemelerin bir kısmı dökülmüş, bir kısmı da boya ya da sıva tabakası altında kalmış olabilir (Resim 169-170). Kalemişlerine yönelik yapılan uygulamalarla ilgili herhangi bir veriye ulaşamamış olmamız, bu konuda net saptamalar yapmamızı engellemektedir. Duvar yüzeylerinin üst kesiminde yer alan daire formlu madalyonlar ve pencere görünümü verilmiş süslemelerin, sıva altından devamları gelecek gibi bir görünümleri vardır. Daire formlu madalyonlar giriş eyvanında yer alan çiniden madalyon süslemesini tekrarlamaktadır. Kuzeydoğudaki tabhane mekanında ise kalemişi süsleme yoktur. Süslemelerin üzerleri ya boya ile kapatıldı ya da örtü onarımları sırasında tamamen yok edildi. Boya tabakalarının altında kalmış olma olasılığı yüksek olan bu süslemelere ulaşmak için ince boya raspası yapılmalıdır. Kalemişi süslemelerin tarihlendirmesine ve bozulmalarına yönelik bilgiyi Evâil-i Cemâziy'ül-Âhir 1032/Nisan 1623 tarihli bir vesikadan öğrenmekteyiz. Bu vesikaya göre kurşunları bozulan kubbeden yağmur içeriye girmiş yapının nakışlarının ve çinilerinin zarar vermiştir[654]. Demek ki yapının özgün kalemişi süslemeleri bu tarihten önce bulunmaktaydı. Süslemelerde meydana gelen kayıplar bu ve bundan sonraki onarımlar sonrasında meydana gelmiş olabilir. Ayrıca Haziran 1775 tarihli bir başka vesikada da sıva ve nakışların yenilendiği belirtilmektedir[655]. *Ayverdi* bugünkü sarı badanalı zeminin *Parvillée* onarımı sırasında yapıldığını, süslemelerin bir kısmının sıva ve boya tabakası altında kaldığını ve bunların sonradan ortaya çıkarıldığını bildirmektedir[656]. Kalemişi süslemeler son onarımda tamamlanarak canlandırılmıştır.

Avlunun doğusunda ve batısında yer alan eyvanların örtü ve geçişlerinde; beden duvarlarının üst kesiminde; güneybatıdaki tabhane mekanının örtü ve geçişlerinde ve

[654]Bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.51.
[655]**Ay.es.**, s.53.
[656]**Ay.es.**, s.79-80. Ayrıca bkz. C. Nemlioğlu, **a.g.t.**, s.80-83.

ibadet mekanının örtü, geçişleri ve beden duvarlarında yer alan kalemişi süslemeler özgün gibi gözükmektedir. Kubbe ve geçişlerde tüm yüzeyler palmet, rumi ve çok çenekli çiçeklerle, duvar yüzeylerinin üst kesiminde ise içi dini içerikli yazılarla bezenmiş daire formlu madalyonlarla hareketlendirilmiştir. İbadet mekanında kırmızı ve yeşil zemin üzerine yazılmış yazılar *Ayverdi*'ye göre 1275 yılına aittir[657]. Yakın tarihli onarımlar sırasında meydana çıkarılan süslemelerin büyük kısmı sıva ve boya tabakalarının altındadır. Yapılacak ince boya raspalarıyla daha fazla süslemeye ulaşılabilir. Mevcut süslemelerin bazı kesimlerinde de bozulmalar ve kayıplar dikkat çekmektedir. İçlerinde hat olan madalyon şeklindeki süslemeler *Bursa Yıldırım İmareti*'nde de vardır (Resim 85).

Yeşil İmaret'te çiniler mihrap, ibadet mekanı ve yan eyvanların duvarlarının alt bölümlerinde, pencere ve kapı alınlıklarında, alt kattaki mahfillerin bütün yüzeyleri ile pencerelerin tavanlarında, ibadet mekanında Allah, peygamber ve halife adlarını taşıyan madalyonlarda, hünkar mahfili ve çevresindeki oda ve balkonlarda ve şahnişin sofalarında yer almaktadır. Çinilerin çoğu renkli sır tekniğinde olup, önemli sayılabilecek bir kısmı kabartma veya profillidir. Firuze lacivert, beyaz, sarı gibi bu tekniğin klasik renkleri yanında yer yer kırmızı kontur görünmesi dikkate değerdir. Bazı yerlerde ise altın yaldız kullanılmıştır. Altın yaldız ya çok renkli çinilerin bazı kısımlarında veya tek renkli çiniler üzerinde baskı tekniğinde görülmektedir. Bazı yerlerde mozaik tekniği de kullanılmıştır[658].

Yapının dış cephelerinde çini çok fazla kullanılmamıştır. Doğu ve batı cephelerdeki pencerelerin çevrelerindeki çiniler düz küçük dikdörtgen parçalar halinde birer şerit oluştururken, güney cephelerde yer alan pencerelerin çevresindekiler palmet şeklindedir. Firuze renkli çiniler güneyde taşın içine kakılmıştır.

Yeşil İmareti'nde taçkapıdan giriş eyvanına geçilmektedir. Eyvanın doğu ve batı duvarlarında yeşil renkli altıgen formlu çinilerle kaplanmıştır. Bu çinilerin ortasında

[657]C. Nemlioğlu, **a.g.t.**, s.61.
[658]İlk Osmanlı çinileri için bkz. Ş. Yetkin, **Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi**, İstanbul, 1972, s.195-205; Yeşil İmaret'in çini süslemeleri için ayrıca bkz. N. Özlük, "Selçuki ve Osmanlı Çinileri İşçiliği", **Selçuk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enst. Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.23, Konya, Bahar 2008, s.321-24.

karşılıklı şekilde yerleştirilmiş büyük iki madalyon vardır. Simetrik olan bu madalyonların merkezinde altı kez tekrarlanmış rumiler ve kıvrım dallardan gelişen girift bir kompozisyon yer almaktadır. Merkezdeki bu süslemeyi dışta palmet-rumi bordürü çevrelemektedir. İki bölüm arasında ise bir sıra inci dizisi dikkat vardır.

Giriş eyvanının iki yanındaki koridorlardan üst kata çıkılmaktadır. Üst katta bir balkon görünümünde avluya açılan hünkar mahfilinin bütün duvarları ve tavanı, giriş kemeri, tabanı[659] ve imarete açılan kemeri ile korkuluğu tamamen çini kaplıdır. Duvar, tavan, korkuluk şebekesi ve mahfilin imarete bakan yüzündeki geniş yüzeyler sekiz ve beş köşeli yıldızlar meydana getiren geometrik desenler ile bezenmiştir[660] (Şekil 90). Tavan ile duvarların birleştiği bölümdeki mukarnaslar da aynı planı tekrarlamaktadır. Bu sistemi meydana getiren çiniler renkli sır tekniğinde kabartma, korkulukta ise şebeke şeklinde ajurludur. Kabartmalı çinilerin birebir aynısı, **Bursa Yeşil Türbe**'nin[661] ve *Edirne Muradiye İmareti*'nin mihrabında[662] bulunmaktadır. Hünkar mahfilindeki Bursa kemerinin kemer karnında beş ve on kollu yıldızlardan gelişen geometrik kompozisyon, çini mozaik tekniği ile yapılmıştır. Aynı kompozisyon kemer içinde simetrik olarak renkli sır tekniği ile yapılmıştır. Bu geometrik süsleme **Konya Karatay Medresesi**'nin eyvan tonozlarındaki[663] geometrik düzenleme ile büyük benzerlik göstermektedir. Kemer süslemeleri ile duvar süslemeleri arasında basit bir lotus-palmet bordürü bulunmaktadır. Bu bordür, kemerin diğer tarafında da devam etmektedir. İkinci bordür boyuna gelişmektedir ve hatai ve kıvrım dallardan meydana gelmektedir.

Üst kattaki hünkar mahfilinin kuzey kesimi ile doğu ve batısındaki mekanların duvarları, altıgen ve üçgen formlu çinilerle kaplanmıştır. Çiniler basit kıvrım dallardan

---

[659]Tabanına çini levhaların uygulandığı ilk ve tek örnektir. Bkz. Ş. Yetkin, "Bursa'da Yeşil Camii'nin Hünkar Mahfilindeki Çiniden Zemin Döşemesi", **Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı**, Konya 1993, s.98.
[660]Aynı süslemeyi; Ahlat mezar taşlarında, bkz. B. Karamağralı, **Ahlat Mezar Taşları**, Ankara, 1972; *Aksaray Ulu Cami* minber yan yüzeyinde, bkz. S. Mülayim, **Anadolu Türk…**, Desen 223; *Akşehir Kızılca Mescid*'in ahşap kapısı, bkz. Y. Demiralp, **a.g.e.**, Şek.26, Res.34; *Akşehir Maruf Köyü, Şeyh Hasan Türbesi* taçkapı yan nişi, bkz. Y. Demiralp, **a.g.e.**, Şek.60a, Res.103; *Birgi Ulu Camii* ahşap minber ve çini mihrabında, bkz. Y. Demiriz, "XIV. Yüzyılda Ağaç İşleri", s.61; S. Mülayim, **a.g.e.**, Res.154; *Bursa Yıldırım İmareti*'nde alçı (Resim 128,130) gibi pek çok yapıda farklı malzeme ile görmek mümkündür.
[661]G. Öney, "Bursa Çinileri", **Bursa**, İstanbul, 1996, s.108.
[662]H.M. Tuğrul-R. Kazancı, **Edirne'de Osmanlı Döneminden 2000 Yılına Kalan Mimari Eserler Albümü**, İstanbul, 2000, s.34; B. Eskici, "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Alçı Mihraplar", **Sanat Tarihi Dergisi**, XV/1, İzmir, Nisan 2006, s.57.
[663]Ş. Yetkin, **Anadolu'da…**, Res. 21-26.

gelişen bir bordür ile son bulmaktadır (Şekil 93, 99). Giriş aralıkları simetrik rumilerden meydana gelen bir bordür ile çevrelenmiştir (Şekil 95). Köşeliklerde hatai ve rumilerden oluşan desen simetrik şekilde yer almaktadır. Alınlık ise dini içerikli yazılarla bezenmiştir. Hünkar mahfilinin iki yanında yer alan mekanların pencerelerinde basit bir kıvrım dal bordürü vardır. Alınlıkları ise dini içerikli yazılarla hareketlendirilmiştir. Kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki mekanlarında duvarları altıgen ve üçgen formlu çinilerle kaplanmıştır. Bu çiniler üst kattaki diğer mekanlardan farklı şekilde bitkisel bir bordürle değil, bir mekik bordürü ile sonlanmaktadır.

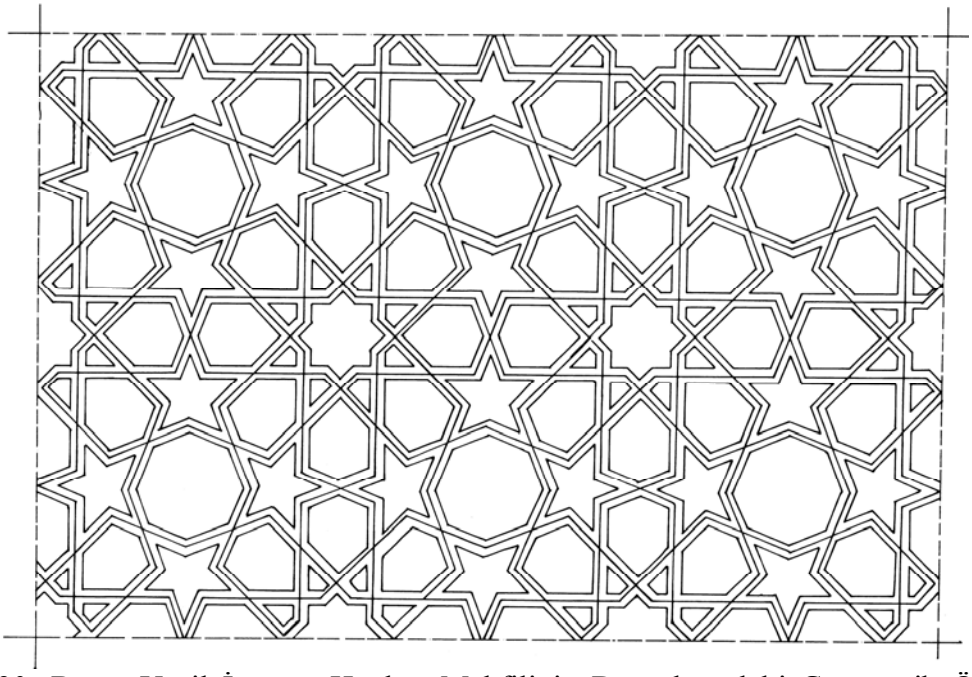

Şekil 90. Bursa Yeşil İmaret. Hünkar Mahfilinin Duvarlarındaki Geometrik Örnekli Çini Süslemelerden.

Giriş eyvanının iki yanında avluya açılan loca şeklinde müezzin mahfilleri vardır. Mahfillerin bütün duvarları ile tavanı ve kemerlerinin alt ve dış yüzü tamamen renkli sır tekniğindeki çinilerle kaplanmıştır. Duvarların alt kısımları, lacivert altıgen çini levhalarla ve nesih-kufi yazı bileşimi geniş üst bordürle yan eyvanların benzeridir. Üst duvarlarda ise çiçek ve rumilerle bezeli iç içe geçmiş üçgenlerden oluşan sonsuz dekor bulunmaktadır. Tavanda, ortada büyük daire formlu bir madalyon vardır. Dışa ise dar bir bordür yerleştirilmiştir. Bordür kıvrım dallı bitkisel, madalyon ise enine gelişen lotus-palmet frizinden ibarettir. Madalyon zemininde altı defa tekrarlanan ışınsal

simetrik rumili süsleme yer almaktadır. Madalyonun ikinci halkasını lotus-palmet bordürü çevreler. Madalyonun dışında zemin, palmet, rumi, hatai ve kıvrım dallarla bezenmiştir. Kemer karnında tavan süslemesiyle yakınlık gösteren geniş bordürler yer almaktadır (Şekil 88). Kemer karnında rumi, palmet ve hatailerden meydana gelen süslemelerle, kemer yüzeyi ise palmet ve rumilerden oluşan bir kompozisyonla süslenmiştir. Kemer ayakları mukarnaslıdır. Mukarnasların altındaki süslemeler karşı kemer ayağında da tekrarlanmıştır. Bu süslemelerin altında da basit bir lotus-palmet bordürü yer almaktadır. Mahfillerin avluya açılan yüzündeki iki bordür mahfilin içindeki simetrik bordürle aynıdır (Şekil 91). Kemer köşeliklerinde yine kıvrım dal ve rumilerden meydana gelen bir girift kompozisyon vardır. Bunun üzerinde ise enine dikdörtgen formlu bir pano içerisinde dini içerikli yazı yer almaktadır. Mahfillerin kuzey duvarlarında dikdörtgen formlu birer pencere vardır. Pencere nişlerinin tavanının çinileri, mozaik tekniğindedir. Bordürü kartuşlara bölünmüş, zemin ise ışınsal simetrik merkezi kompozisyonla teşkilatlandırılmıştır. Motifler, karşılıklı rumilerin meydana getirdiği iri palmetler arasında hatai tarzı çiçeklerden ibarettir. Yeşil İmaret'te hünkar mahfili ve müezzin mahfilerinde görülen basit lotus-palmet bordürü, **Sivas Gök Medrese**'nin yan eyvanı arka duvarında görülen bordürle[664] benzerlik göstermektedir. Aynı bordür **Konya Karatay Medresesi**'nde[665] kubbe kasnağının çevresini dolanan lotus-palmet bordürü ile yakınlık gösterir. Yeşil İmaret'te mahfillerin avluya bakan cephelerinde dolanan bordür, **Edirne Şahmelek Camii**'ndeki [666] ile aynıdır.

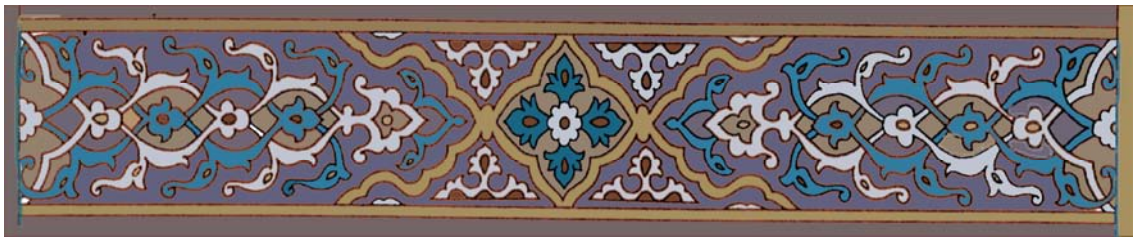

Şekil 91. Bursa Yeşil İmaret. Müezzin Mahfilinde Yer Alan Çini Süsleme Bordürü.

[664]Ş. Yetkin, **Anadolu'da Türk…**, Res.41-43.
[665]M. Sözen, **Geleneksel Türk El Sanatları**, İstanbul, 1998, s.58-59.
[666]S. Bayrakal, **a.g.e.**, s.184, Res.8; B. Eskici, " Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Alçı Mihraplar", **Sanat Tarihi Dergisi**, XV/I, İzmir, Nisan 2006, s.58.

Şekil 92. Bursa Yeşil İmaret. Müezzin Mahfilindeki Bursa Kemerinin Karın Kısmında Yer Alan Çini Süsleme.

İbadet mekanında, yan eyvan duvarlarında, tabhanelerde, hünkar mahfilinin yanındaki odaların duvarlarında birbirine benzeyen çiniler vardır (Şekil 93-94). İbadet mekanının duvarlarının alt kısımları altıgen ve üçgen[667], sadece altıgen veya dar beyaz çinilerle sınırlandırılmış altıgen[668] çinilerle kaplanmıştır[669]. Duvar yüzeyindeki çiniler dar tutulmuş bordürlerle sınırlandırılmıştır. Dar yüzeyli bu bordürler mihrap çerçevesinin en dışındaki basit kıvrımlı dar bordürle aynıdır. Duvar yüzeylerindeki tek renk çini plakaları sınırlandıran bu bordür, **Yeşil Türbe**[670], *Bursa Muradiye İmareti* (Resim 231, 235), **Bursa Muradiye Medresesi**[671] ve **Edirne Şahmelek Camii**'nde[672] de vardır. Eyvanlarda duvar kaplamasının yukarısında pencere söve ve kemerlerini dolanan geniş yazı frizleri vardır. Diğer yerlerde pencere ve kapıların sivri kemerli alınlıkları dini konulu yazılarla kaplanmış, bazı alınlıklarda ise simetrik kıvrım dallı süsleme tercih edilmiştir. Duvarların üst kısımlarında "*Allah*", "*Muhammed*" ve ilk altı halife adlarının yazılı olduğu yuvarlak madalyonlar da alınlıklar gibi süslenmiştir. Bu

[667]Aynı süslemeleri *Bursa Muradiye İmareti*'nde çini (Resim 318); *Bursa Muradiye Medresesi*'nde çini Bkz. Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, Res.182; *Tokat Murat Sevdakar Türbesi*'nde kubbe kasnağında çini, bkz. Ş. Yetkin, **Anadolu'da…**, s.96, Res.50; *Tokat Gök Medrese*'de çini levhalarda, bkz. Ş. Yetkin, **a.g.e.**, s.94, Res.48; *Tim Arap Ata Türbesi* taçkapı çevresinde tuğla, bkz. M. Cezar, **a.g.e.**, Res.77; *Gülpayegan, Minare*, duvar payesinde, D. Hill-O. Grabar, **a.g.e.**, Res.286; *Bursa Selçuk Hatun Camii*, cephede taş, bkz. Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.307.

[668]Aynı süslemeyi *Bursa Koca Naib Camii*, minare kaidesinde tuğla ve taş ile bkz. Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, Res.144; *Bursa Yıldırım Medresesi*'nde tuğla ve taş ile bkz. Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, Res.432; *İstanbul Çinili Köşk*'te çini bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.II, Res.1056-2.

[669]A. Gabriel, **a.g.e.**, Texte I, s.87-89'da ibadet mekanı duvarlarındaki çinilerin sırlarının bazen dalgalı ve kabarık olduğunu, diğer çinilerden belirgin bir şekilde ayrıldığını, ancak bu çini plakaların daha sonradan yapıldığına dair hiçbir kanıtı olmadığını söylemektedir. *Gabriel,* çinilerin bir kısmının beklide 1864 yılındaki onarımda değiştirilmiş olabileceğini eklemektedir. Araştırmacı çiniler hakkında kesin bir şeylerin söylenebilmesi için ciddi bir analiz yapılması gerektiğini de eklemektedir.

[670]G. Öney, "Bursa Çinileri", s.108.

[671]Y. Demiralp, **Erken Dönem…**, s.277, Res.50.

[672]B. Ersoy, "Edirne Şah Melek Camii'nin Tanıtımı ve Mimari Özellikleri Hakkında Düşünceler, **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi**, VI, İzmir, 1982, s.47-62.

madalyonlar renkli sır tekniğinde yapılmış çiniyle işlenmiştir[673]. Avluya açılan eyvanların yeşil tek renk sırlı altıgen formlu çinilerinin üzeri altın yaldız ile desenlendirilmiştir. **Bursa Şehzade Mustafa** ve **Cem Sultan Türbesi**'nde[674] de altın yaldız baskılı çiniler vardır.

Duvar yüzeylerindeki çiniler tek renkli sır tekniğindedir. Bu tekniğin tipik renkleri kullanılmıştır. Duvar yüzeyindeki çiniler mihrap çinilerine göre daha farklı ve sadedir. Altıgen ve üçgen çinilerden bazıları palmetli ve rumili rozetlerden ibaret altın bezemelidir. Başkalarında da bu çeşit bezemelerin bulunduğu, fakat zamanla silindiği tahmin edilmektedir[675].

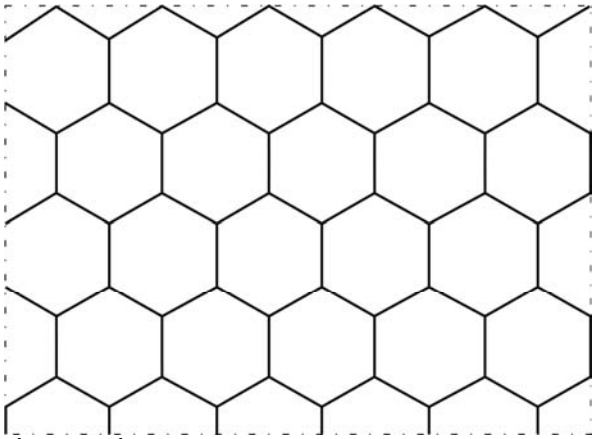

Şekil 93. Bursa Yeşil İmaret. İbadet Mekanı, Eyvanlar, Tabhaneler ve Mahfil Katındaki Duvarlarda Yer Alan Çini Süslemelerden.

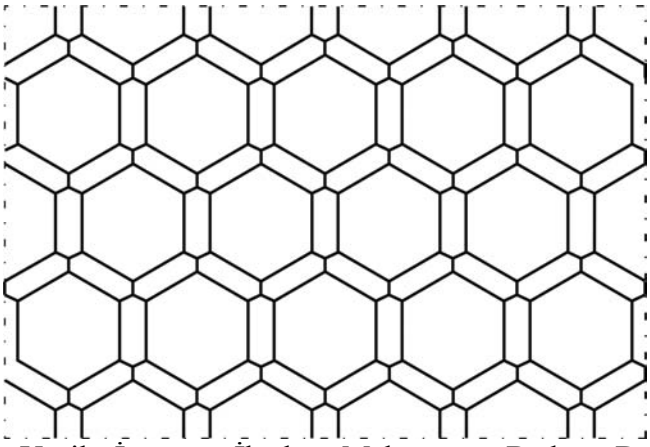

Şekil 94. Bursa Yeşil İmaret. İbadet Mekanının Beden Duvarlarındaki Çini Süslemelerden.

[673]G. Öney, **a.g.e.**, s.75.
[674]Y. Demiralp, "Şehzade Sultan Mustafa ve Cem Sultan Türbesi", **Erken Osmanlı Sanatı**, s.117.
[675]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.355.

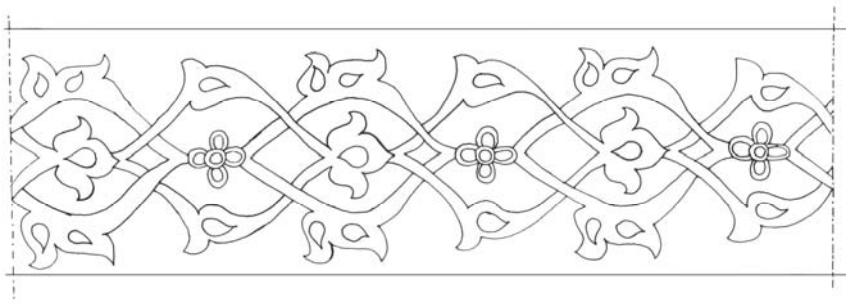

Şekil 95. Bursa Yeşil İmaret. İbadet Mekanı, Eyvanlar, Tabhaneler ve Mahfil Katındaki Duvarlarda Yer Alan Çini Süslemeleri Sınırlayan Bordür.

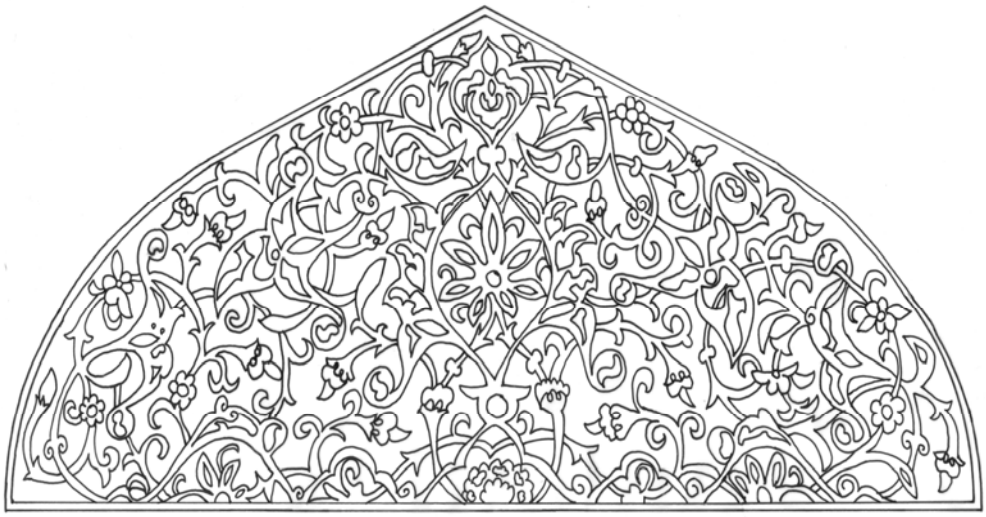

Şekil 96. Bursa Yeşil İmaret. Güneydeki Tabhane Mekanlarının Pencere Alınlığında Yer Alan Çini Süslemelerden.

İbadet mekanında nerdeyse tüm duvar boyunca yükselen mihrap, renkli sır teknikli çinilerle bezenmiştir. Mihrap çeşitli genişlikte yedi bordürle çevrelenmiş (Şekil 97-99), mukarnas kavsaralı, üç kenarlı bir nişten meydana gelmiştir. Nişin yukarısında dikdörtgen aynalık yer almaktadır. Niş iki yandan demet sütuncelerle sınırlanmış, yukarıda bir palmet dizisi ile taçlandırılmıştır. En dışta basit bir kıvrım dal bordürü yer almaktadır (Şekil 99). Bunu içeriye doğru geniş bir yazı şeridi takip etmektedir. Nesih ve kufi yazılar iç içe geçmiş, rumili spiral kıvrım dallarla bezenmiştir. Beyaz renkli iri sülüs yazı ile Kur'an'dan ayetler verilmiştir. Mihrabın alt kısmında yazının yerini örgülü kufi yazı etkisi bırakan çok girift geçmeler alır. Üçüncü bordür üç sıra mukarnastan oluşmaktadır. Mukarnas dişlerinin üzeri, palmet ve rumi gibi bitkisel örnekli süslemelerle hareketlendirilmiştir. Daha sonraki bordür, geometrik çokgen ve

altı köşeli yıldızlı bir kompozisyondur. Bu geniş bordür sonsuz düzendedir. Süslemede, renkli sır tekniği, kazıma ya da kabartmalı olarak verilmiştir. Süslemelerde kobalt mavisi, beyaz, firuze, lacivert, sarı ve yeşil renkler kullanılmıştır. Bunu takip eden iki bordür kaval silmeler üzerinde olup, dıştaki boyuna, içteki ise enine gelişen palmet bölmelidir. Rumi ve hatai kıvrımlarının kartuşlar içinde yer aldığı geniş bordürle mihrabın çerçeve kısmı tamamlanır. Üç kenarlı mihrap nişi birbirini tekrarlayan, tekstil tarzında bitkisel bir süslemeyle bezenmiştir. Palmet ve rumilerle meydana gelen kompozisyonda süslemeler, lacivert zemin üzerine beyaz, siyah, yeşil, firuze ve altın yaldızla yapılmıştır. Mihrap köşeliklerinde ise rumi ve çiçekli kıvrım dalların iç içe geçtiği spiral kıvrım dallı çok zengin bir kompozisyon görülmektedir. Köşeliğin sütuncelerle birleştiği yerlerde sağda usta kitabesi, solda *Gülistan*'dan mısralar ihtiva eden küçük yazılı levhalar yerleştirilmiştir. Sütuncelerin gövdesi dilimlidir ve kıvrım dal bordürleriyle bezelidir. Sütuncelerin başlıkları ve altlıkları kum saati formundadır. Bunlarında yüzeyleri palmet, rumi, ve kıvrım dallarla hareketlendirilmiştir. Kavsaradaki mukarnasların her bir yüzeyi ise çeşitli bitki süslemeleri ile bezenmiştir. Süslemede kullanılan motifler, palmet, rumi, hatai, mine çiçeği ve uzun yapraklı çiçeklerdir. Kavsaranın tepe noktasına istiridye kabuğu formu verilmiştir. Mukarnas dişlerinin çevreleri ve istiridye form sarı renkle boyalıdır. Kavsara köşelikleri bitkisel süslemelerle hareketlendirilmiştir. Süslemelerde palmet, rumi, şakayık, hatai, çok çenekli çiçek ve kıvrım dallarla bir kompozisyon oluşturulmuştur. Kıvrık dallar taçkapının kavrasa köşeliklerinde de olduğu gibi spiral oluşturacak şekilde birbirlerine bağlanmaktadır. Dalların uçlarında iri rumiler ve palmetler vardır[676]. Bu süsleme **İstanbul Çinili Köşk**'te bulunan **Selçuk Camii** mihrabının köşelerinde de görülmektedir[677]. Mihrabın tamamı renkli sır tekniğinde çinidendir. Mukarnas, sütunce ve benzeri yerlerde çiniler plastik formlarda olmakla beraber yüzey süslemesi kabartma değildir. Firuze, lacivert, beyaz ve açık yeşil renklerle altın yaldız kullanılmıştır. Yeşil İmaret'in mihrabı **Yeşil Türbe**'nin mihrabına ve *Edirne Muradiye İmareti* (1435-36)[678] mihrabı ile benzer özellikler göstermektedir. Ancak *Edirne Muradiye İmareti*'nin mihrabında

[676]Mihrap hakkında ayrıca bkz. M. Top, **a.g.t.**, s.78-81.
[677]Ö. Onat, **a.g.t.**, s.19.
[678]S. Eyice, **a.g.m.,** s.39; İ. Kuyulu, "Muradiye Külliyesi", **a.g.e.**, s.180-81; E.H. Ayverdi-İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.55-56.

mukarnaslarda mavi-beyaz çiniler kullanılmıştır. Renk sayısı farklıdır ve renk tonlamalarını görmek mümkündür (Resim 217). Bu bağlamda Yeşil İmaret'in mihrabı ile **Yeşil Türbe**'nin mihrabı birbirlerine daha yakındır.

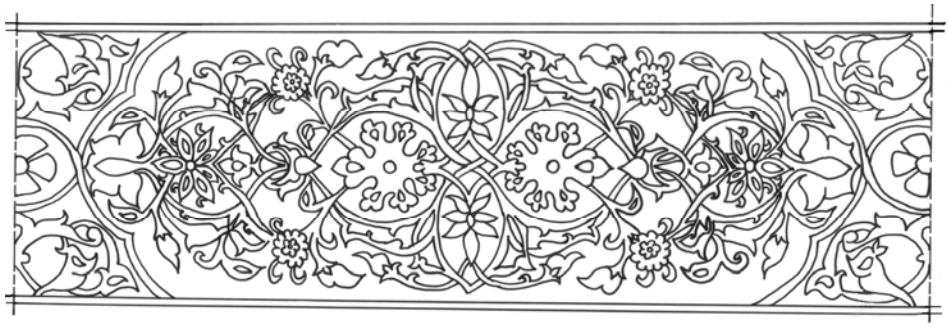

Şekil 97. Bursa Yeşil İmaret. Mihraptaki Çini Süslemelerden.

Mihrap çinileri klasik üslupta olmakla beraber, Türk sanatının çok fazla benimsemediği aşırı dolu yüklü tarzdadır. Bu özellik imaretin taş işçiliğinde de dikkati çekmektedir[679]. Mihrap zaman içinde onarımlar gördüğü için bir kısmı yenidir. Sağ kesimi tahrip olan mihrap, boyanarak onarılmaya çalışılmıştır[680].

Yapıda hünkar mahfilindeki çini kitabelerde çini ustası *Muhammed el Mecnun İsa* ve *Ali İbn İlyas Ali* adları geçmektedir. Bu ikincisi *Nakkaş Ali* olarak tanınır, Bursa'lıdır ve 1402'de *Timur*'la Semerkant'a gitmiş, orada Timur devri çini stilini öğrenmiştir. Beraberinde gelen Tebriz'li ustalarla Yeşil İmaret ve türbede çalışmıştır. Yeşil İmaret'in çinilerinin bezemelerindeki bitkisel ve geometrik desenlerin Selçuklu desenleri ile benzerlik gösterdiğini, usta kitabelerinden anlaşıldığına göre Tebrizli ustaların çalıştığını, fakat çinilerin imalat yerinin kesin olarak neresi olduğu bilinmediğini söyleyebiliriz.

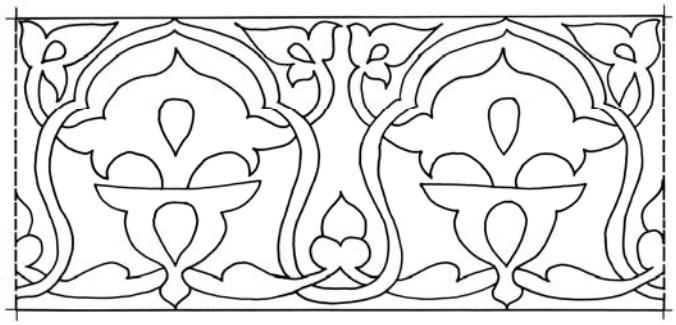

Şekil 98. Bursa Yeşil İmaret. Mihrap Bordüründeki Çini Süslemelerden.

[679]Y. Demiriz, **a.g.e.**, s.351-52.
[680]E.H. Ayverdi, **a.g.e.,** C.II, s.68; S. Gök, **a.g.t.**, s.28.

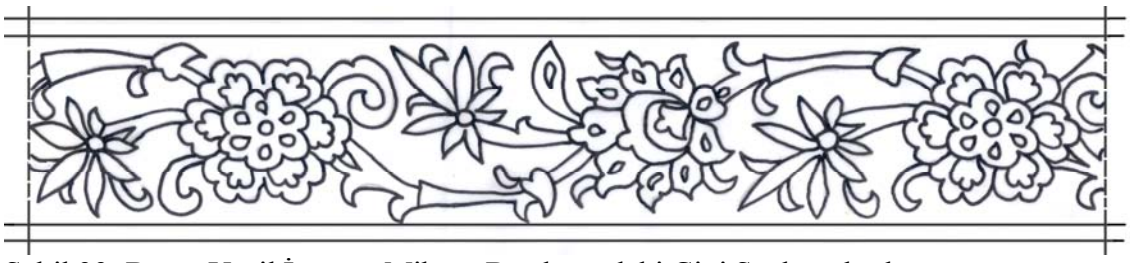

Şekil 99. Bursa Yeşil İmaret. Mihrap Bordüründeki Çini Süslemelerden.

Yeşil İmaret'te alçı süslemeler tabhane mekanlarında ve hünkar mahfilinin doğu ve batısındaki mekanlardadır. Bu süslemeler kabartma tekniği ile meydana getirilmiştir. Üst katta hünkar mahfilinin batısında yer alan mekanda alçı ocak ve dolap nişleri mekanın doğu duvarını kaplamıştır. Ortada bir ocak, iki yanda da birer dolap nişi yer almaktadır. Yarım daire kesitli ocak, sekiz kenarlı, üzeri konik bir yaşmakla örtülüdür. Sekiz kenarın her bir yüzünde, kartuşlar içerisinde bitkisel süslemeler vardır. Alçı işleri yukarıda lotus-palmet frizi ile sonuçlanmaktadır. Dolap nişlerinin üst tarafı ikişer, alt tarafı ise birer adet kare formlu panoya ayrılmıştır. Panolarda sekiz[681] veya on kolu yıldızlardan[682] gelişmiş geometrik ağ motifi bulunmaktadır. Niş köşeliklerinde rumili, bordürlerde de yine çoğunlukla farklı formlarda rumili kıvrım dal süslemesi kullanılmıştır. Doğudaki mekanın batı duvarında yer alan ocak ve dolap nişleri batıdakinden farklıdır. Ortada batıdaki gibi bir ocak bulunurken dolap nişlerinin sayısı azalmıştır. Sadece bir dolap nişi olan unsurda diğer nişin olması gereken yerde ikisi enine gelişen dar, biri geniş üç dikdörtgen pano ve biri de boyuna gelişen dikdörtgen pano vardır. Sağ taraftaki dolap nişinin altında enine gelişen dar bir dikdörtgen pano, üst tarafında ise daha büyük bir pano vardır. Bu panoların üzerinde batıdaki süslemeler tekrar edilmiştir. Burada tepelik yoktur. Yaşmağın iki yanına kobalt mavisi dikdörtgen formlu küçük çini parçası kakılmıştır.

[681]Aynı süslemeyi *Amasya Bayezid Paşa İmareti*'nde taş kabartma (Resim 137-138); *Ankara Direkli Cami*'de minberde taş kabartma bordür Bkz. Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.181, Res.49; *Ankara Hacı İvaz Mescidi* alçı mihrap köşeliği Bkz. Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, Res.65; *Ankara Molla Büyük Mescidi* alçı mihrap köşeliği Bkz. Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, Res.91 görmek mümkündür.

[682]Aynı süslemeyi *Karatay Hanı* iç taçkapısında taş kabartma şeklinde Bkz. K. Erdmann-G. Schneider, **Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts. Die Ornamentik**, Berlin, 1976, lev.101,103 görmek mümkündür.

Kuzeydoğudaki tabhane mekanında ortada bir ocak nişi, ocağın iki yanında birer maşalık ve dolap nişi, üst tarafta sağda dörderden iki sıra niş, onlarında altında üç adet niş vardır. Sol tarafta ise üçerden iki sıra niş bulunmaktadır. Üst sıradaki nişlerin hepsi dilimli kemerlidir. Ocak ve alt sıradaki iki büyük dolap nişinin çevresi mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Mukarnasların arasına küçük çini parçaları kakılmıştır. Üst sıradaki küçük nişlerin ve ocağın üzerindeki panolarda sekiz veya on kolu yıldızlarla teşkilatlandırılmış geometrik ağ motifi bulunmaktadır. Niş köşeliklerinde rumili, bordürlerde de yine çoğunlukla çeşitli rumili kıvrım dal süslemesi kullanılmıştır. Dış çerçeveyi rumili kıvrım dallarla bezenmiş sülüs yazı ile "*Kelime-i Tevhid*" süslemektedir. Unsur bir lotus-palmet fistosu ile son bulmaktadır. Kuzeybatıdaki ocak nişinin içerisine batıdaki eyvana geçebilmek için sonradan bir kapı açılmıştır. Ocak nişinin sağında ve solunda birer maşalık vardır. Maşalıkların üzerine küçük birer niş yerleştirilmiştir. Ocağın sağında mukarnas çerçeveli büyük bir niş, solunda ise yine mukarnas çerçeveli, ancak üst üste yerleştirilmiş iki küçük niş yer almaktadır. Büyük nişlerin üzerinde sağ tarafta dikdörtgen çökertmeler içerisine yerleştirilmiş üçerden iki sıra küçük niş, sol tarafta ise üçerden üç sıra niş vardır. Büyük bölümler birbirinden mukarnas şeritleriyle ayrılmıştır. Ocağın üzerinde boyuna dikdörtgen, iki yanında ise enine dikdörtgen panolar vardır. Panolarda sekiz veya on kolu yıldızlarla teşkilatlandırılmış geometrik ağ motifi bulunmaktadır. Yine bu alçı ocak ve dolaplarda geometrik bölmelerin bazıları firuze çinilerle doldurulmuştur. Tepelikteki lotus-palmet fistosu diğer tabhane mekanından daha küçük boyutlarda tutulmuştur. Güneybatıdaki tabhane mekanında ise ortada bir ocak, sağ tarafta bir maşalık ve maşalığın üzerinde üst üste gelecek şekilde yerleştirilmiş iki küçük niş vardır. Altta büyük bir niş, üstte ise üst üste gelecek şekilde yerleştirilmiş ikişerden iki adet küçük niş bulunmaktadır. Ocağın solunda ise dikdörtgen bir çökertme içerisine altta iki, üstte üç adet küçük niş bulunurken en üst sıra yan yana yerleştirilmiş üç adet nişle son bulmaktadır. Ocak ve yan nişler birbirlerinden mukarnas sıralarıyla ayrılmaktadır. Üst kısımdaki üç panodan ortadaki çok kollu yıldızlardan gelişen geometrik örnekli iken iki yandakiler palmet-rumi ve kıvrım dallardan meydana gelen girift bir bitkisel kompozisyon meydana getirmektedir. Yukarıya doğu üçgen şeklinde daralan alınlık, lotus-palmet fistosu ile son bulmaktadır. Alınlık kısmının ortasında ajurlu bir kabartma bulunmaktadır. Niş

köşeliklerinde rumili, bordürlerde de yine çoğunlukla çeşitli rumili kıvrım dal süslemesi kullanılmıştır. Güneydoğudaki ocak ve dolap nişlerinin süslemeleri güneybatıdakini tekrarlamaktadır. Üçgen alınlık burada önce bir sıra mukarnas dizisi, sonrada lotus-palmet fistosu ile son bulurken, alınlıkta geometrik örnekli bir pano vardır[683]. Benzer alçı ocak ve dolap nişleri *Bursa Yıldırım İmareti*'nde de görülmektedir. Alçılardaki süslemeler de birbirine çok yakındır.

Yeşil İmaret'te Bursa'daki tabhaneli camilerde pek fazla görülmeyen ahşap işçiliği dikkat çekmektedir. Özellikle giriş kapısı, ahşap örnekleri arasında önemli bir yere sahiptir. Yapıda ahşap süslemeleri giriş kapısı ve yapının içindeki pencerelerin kanatlarında görmek mümkündür. Genellikle meşe ağacından yapılan unsurlarda, kündekâri ve tek levhadan oyma teknikleri kullanılmıştır. Gerek giriş kapısı, gerekse pencere kanatları üçer pano halinde düzenlenmiştir. Genellikle üst pano kıvrım dal süslemeli sülüs yazı ile bezenmiştir. Giriş kapısında ayrıca kufi yazıda bulunmaktadır. Orta ve alt panolar yıldızlı-çokgenli bölmelere ayrılmış, içleri çeşitli motiflerle bezenmiştir.

Giriş açıklığının ahşap kapısı eşit ölçülere sahip iki kanat ve biniden meydana gelmektedir. Her kanat üzerinde üçer pano yer alır. Panolardan üsttekilere kemer formu verilmişken alttakiler yatay dikdörtgen, ortadakiler dikey dikdörtgen şeklindedir. Celi sülüs ve kufi karakterli hadis-i şerif yazılı üst panolarda, düz yüzeyli oyma tekniği kullanılmıştır. Yazı süslemesi ile birlikte rumi ve kıvrım dallar da kullanılmıştır[684].

Orta ve alt panolarda altı kollu yıldız, altıgen ve çeşitli formda çokgenlerden meydana gelen bir geometrik kompozisyon yer almaktadır. Geometrik parçaların tümü düz yüzeyli oyma tekniği ile yapılmış, çok çenekli çiçek, palmet ya da kıvrım dallardan bitki süslemesi ile doldurulmuştur. **Bursa Ulu Cami** ahşap kapısında[685] ve **Edirne Üç Şerefeli Cami**'nin ahşap kapısında[686] benzer süslemeleri görmek mümkündür.

Bini, süslemelidir. Üstten ve alttan kalın ve dikdörtgen bir hatla başlayan bininin orta kesimi, yuvarlaktır. Bini, boydan boya düz yüzeyli oyma tekniği ile yapılmış bitki

[683]Alçı süslemeler hakkında ayrıca bkz. S. Alp, **a.g.t.**, s.84-93; A. Karaçağ, **a.g.t.**, s.159.
[684]Hadisin içeriği için Bkz. A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.139.
[685]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.220, Res.236a.
[686]**Ay.es.**, s.321.

süslemesi ile doldurulmuştur. Üst ve alttaki düz hatta rumi, çift rumi (palmet) ve kıvrım dallardan oluşan bitki süslemesi yivli bir geçiş bölümü ile yuvarlak hat üzerinde de devam etmiştir. Bininin orta bölümünde ve alt kısmında, göbeğinde çarkıfelek tarzı süsleme bulunan, altı kollu yıldız formunda küçük birer madeni kabara yer almaktadır. Orta pano ile bini arasında da çok çenekli bir çiçeği anımsatan madeni bir kapı tokmağı ve bu tokmaktan yukarıya doğru uzanan yaprak formunda bir madeni kısım da vardır[687]. Yeşil İmaret'in kapı kanatları *Y. Demiriz* tarafından orijinal kabul edilmiş ve türbenin kapı kanatlarını yapan ustanın eseri olabileceği ileri sürülmüştür[688]. *R. Bozer*, ise *E.H. Ayverdi*'nin yayınladığı 1880 yılına ait bir resimden yola çıkarak[689] mevcut kanatların XIX. yüzyıla tarihlemektedir[690].

Müezzin mahfillerinin kuzeyinde yer alan iki pencerenin, kuzeydeki ve güneydeki tabhane mekanlarının doğu ve batı duvarındaki pencerelerin ahşap pencere kanatları eşit ölçülere sahip iki kanat ve biniden meydana gelmektedir. Her kanat üzerinde üçer pano yer alır. Panolardan alttakiler ve üsttekiler yatay dikdörtgen, ortadaki ise dikey dikdörtgendir. Panolar ve bini süslemesizdir. Panolar içe doğru daralan formda dikdörtgenlerle hareketlendirilmiştir. **Tire Rum Mehmet Paşa Camii** giriş kapısı[691], *Manisa Hatuniye Camii*'nin kapı kanatları (Resim 467), **Manisa Sultan Camii** pencere kanatlarında[692] da benzer özellikler göstermektedir. Ancak, *Hatuniye Camii* ve **Sultan Camii**'ndekilerin orta panolarında süslemeler vardır.

İbadet mekanında bulunan dört pencere eşit ölçülere sahip iki kanat ve biniden meydana gelir. Her kanat üzerinde üçer pano yer alır. Panolardan üsttekiler ve alttakiler yatay dikdörtgen, ortadakiler ise dikey dikdörtgen şeklindedir. Üst panolarda, yuvarlak yüzeyli oyma tekniği ile yapılmış hadis içerikli yazı süslemesi görülür[693].

---

[687]Ahşap süslemeler hakkında ayrıca bkz. S. Alp, **a.g.t.**, s.62-69.
[688]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.25, 377, Res.322-325.
[689]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, Res.136.
[690]R. Bozer, **15. Yüzyıl Ortasına Kadar Anadolu Türk Sanatında Ahşap Kapılar** (Ankara Ü. Sos. Bil. Enst. Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Sanat Tarihi) A.B.D. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1992, s.6.
[691]E. Gürsoy, **Ege Bölgesi Camilerinde Kullanılan Ahşap Kapı ve Pencere Kanatları**, (Ege Ü. Sosyal Bil. Enst. Türk-İslam Sanatı A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2005, Res. 72, Şek.78-79.
[692]**Ay.tez.**, Res.119.
[693]Hadisin içeriği için Bkz. A. Tükekçioğlu, **a.g.e.**, s.159.

Orta panolarda on kollu yıldızın etrafında gelişen altıgen, üçgen ve farklı formlarda geometrik süsleme, çakma ve yapıştırma kündekâri tekniği ile yapılmıştır. Aynı süslemeleri *Bursa Muradiye İmareti* ahşap kapısında (Resim 230) ve **Edirne Üç Şerefeli Camii** ahşap kapısında da[694] görmek mümkündür. Batıdaki pencere kanadında panolarda ortadaki on kollu yıldızın üst ve alt kesiminde kimi parçalar değiştirilmiş gibidir. Alt panolarda da bu değişimin izleri görülebilmektedir. On kollu yıldızdan gelişen geometrik parçalarının tümü giriş kapısında da olduğu gibi düz yüzeyli oyma tekniği ile yapılmış, çok çenekli çiçek, palmet ya da kıvrım dallardan bitki süslemesi ile doldurulmuştur. **Manisa Sultan Camii** pencere kanatlarında da aynı süsleme görülmektedir[695]. Bini, süslemelidir. Üstten ve alttan kalın ve dikdörtgen bir hatla başlayan bininin orta kesimi, yuvarlaktır. Bini, boydan boya düz yüzeyli oyma tekniği ile yapılmış bitki süslemesi ile doldurulmuştur. Burada giriş kapısındaki bini üzerinde yer alan süsleme tekrar edilmiştir. Üst ve alttaki düz hatta rumi, çift rumi (palmet) ve kıvrım dallardan oluşan bitki süslemesi yivli bir geçiş bölümü ile yuvarlak hat üzerinde de devam etmiştir. Orta pano ile bini arasındaki pencere tokmağı giriş kapısında da olduğu gibi, çok çenekli bir çiçeği anımsatan madeni bir kabara şeklindedir ve bu kabaradan da yukarıya doğru uzanan yaprak formunda bir madeni kısım vardır.

Güneydeki tabhane mekanlarının güney duvarlarındaki pencereler, dolap şekline getirilmiştir. Ahşap dolap kapakları eşit ölçülere sahip iki kanat ve biniden meydana gelmektedir. Her kanat üzerinde üçer pano yer alır. Panolardan alttakiler ve üsttekiler yatay dikdörtgen, ortadaki ise dikey dikdörtgendir. Panolar süslemesiz, bini ise süslemelidir. Panolar müezzin mahfilleri ve tabhane mekanlarındaki pencere kanatlarında da olduğu şekilde içe doğru daralan formda dikdörtgenlerle hareketlendirilmiştir. Üst panolarda, yuvarlak yüzeyli oyma tekniği ile yapılmış yazı süslemesi görülür. Yazıların üzerleri boyanmıştır ve bozulmalar vardır. Üstten ve alttan kalın bir hatla başlayan bini, yuvarlak bir hatla devam eder ve ortada dairesel bir göbek meydana getirir. Bininin alt ve üst kısmındaki kalın düz hat, düz yüzeyli oyma tekniği ile yapılmış bitkisel süslemeler ile doldurulmuştur. Ortadaki yuvarlak hat balık pulu şeklinde süslemelerle hareketlendirilmiştir. Daire şekilli göbek kısmında da çok çenekli

[694]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, Res.569.
[695]E. Gürsoy, **a.g.t.**, Katalog No:50, Res.113.

bir çiçek süslemesi yer almaktadır. Dolap kasanının etrafı ise içleri boş küçük ve büyük altıgenlerin alternatif şekilde yerleştirilmesi ile meydana gelmiş bir geometrik hatla bezenmiştir. *Bursa Yıldırım İmareti*'nin pencerelerinin söve ve atkı taşlarında da bu tarz süslemelere rastlamıştık.

Eyvanların doğu ve batı duvarlarında yer alan pencereler eşit ölçülere sahip iki kanat ve biniden meydana gelir. Her kanat üzerinde üçer pano yer alır. Panolardan üsttekiler ve alttakiler yatay dikdörtgen, ortadakiler dikey dikdörtgen şeklindedir. Batıdaki pencerenin sülüs karakterli hadis-i şerif yazılı üst panosunda, düz yüzeyli oyma tekniği kullanılmıştır. Panoda yazı süslemesi ile birlikte rumiler de kullanılmıştır. Orta panoda, ortaya yerleştirilmiş şemsenin altında ve üstünde, damla şekilli birer gülbezek yer almaktadır. Şemsenin, gülbezeklerin içi ve tüm pano, düz yüzeyli oyma teknikli palmet ve rumilerin kıvrım dallarla birbirine bağlandığı, bitki süslemesi ile doldurulmuştur. Alt panoda da kıvrım dallarla geometrik girift bir süsleme meydana getirilmiştir. Bu süsleme düz yüzeyli oyma tekniği ile yapılmıştır. Üstten ve alttan kalın bir hatla başlayan bini, yuvarlak bir hatla devam eder ve ortada dairesel bir göbek meydana getirir. Üst ve alttaki düz hatta palmet, rumi ve kıvrım dallardan oluşan bitki süslemesi vardır. Yuvarlak hat üzerinde ise balık pulu süsleme görülür. Daire şekilli göbek kısmında da yine çok çenekli bir çiçek süslemesi yer almıştır (Resim 174). **Birgi Ulu Cami**'nin kuzey cephesinin doğu ucundaki pencere kanadı da benzer özellikler göstermektedir[696].

Doğudaki eyvanın pencere kanadının orta panosu süslemesizdir. Bozulan pano, yenilenmiş olmalıdır. Alt ve üst panoda farklı formda geometrik parçalar, geometrik bir kompozisyon oluşturmaktadır. Bu parçaların yüzeyi palmet, rumi ve kıvrım dallarla bezelidir. Bini batı eyvanındaki ile aynı karakterdedir.

Kapı ve pencere kanatları bu kadar özenli işçiliğe sahipken ahşap minber ve vaaz kürsüsü niteliksiz ve yenidir.

Yeşil İmaret'in demir pencere parmaklıklarının dış ve iç yüzeyinde gümüş kakma motifler bulunmaktadır. Süslemeler lokma parmaklıklarda dörtgen ve üçgen

[696]R.H. Ünal, "Ulu Cami", **Birgi, Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları**, Ankara, 2001, Res.21.

yüzeylere; yatay ve dikey parmaklıklarda da dilimlerinin ortalarında oluşturulmuş sekizer adet çok köşeli yüzeylere yapılmıştır. Süslemeler kazıma tekniği ile yapılmıştır. Süsleme yuvalarına ince gümüş telden motifler kakma olarak işlenmiştir.

Gümüş kakma motifler çerçevelerine göre şekillenmişlerdir. Örneğin, lokmalarda dörtgen ve üçgen çerçeveli motifler görülmektedir. Yatay veya dikey parmaklık dilimlerindeki süslemeler ise yatay çerçeveli, dikey çerçeveli, eş kenar dörtgen çerçeveli, oval çerçeveli olarak görülmektedir. Her lokmanın iç ve dış yüzeylerinde birer çerçeve yer almaktadır. Çerçevelerin içinde fazla girift olmayan, düz, spiral, "S" hatlı veya soyut motifler işlenmiştir. Farklı motifler kullanılmamış, belirli motifler sık sık tekrarlanmıştır.

Gümüş kakma motiflerde yoğun olarak geometrik motifler kullanılmıştır. Hakim olan geometrik motifler üçgenler, dörtgenler, yamuklar, ovaller ve çemberlerdir. Bunlar tek tek kullanıldığı gibi birbiri ile girift olarak ta uygulanmıştır. Ayrıca bitki, yazı ve soyut şekiller de kullanılmıştır. Bitkisel motifler içerisinde ise çeşitli yapraklar, stilize edilmiş bitkiler, rozetler, kıvrım dallar, spiraller ve zengin çiçek motifleri yer almaktadır. Süslemelerde kullanılan yazılar genellikle dini içerikli ve "*Kelime-i Tevhid*" ağırlıklıdır. Parmaklıkların imaretin dış duvarları örülürken takılmış olmaları nedeni ile gümüş kakma motiflerinin 1419 yılında yapıldığını söylemek mümkündür[697]. Parmaklıkların paslanması, yağlı boyayla boyanması, zaman içinde meydana gelen onarım işleri gibi pek çok etkenle bu kakmaların çoğunda dökülmeler ve bozulmalar olmuştur.

Tarihlendirme

Yeşil İmaret'in taçkapısı üzerinde taçkapı nişini üç yönden dolanan bir inşa kitabesi vardır (Resim 176-180). Arapça kitabe celi sülüstür. Kitabenin Arapça harflerle yazılışı şöyledir:

[697]B. Yalman, "Bursa Yeşil Cami Pencere Parmaklıklarındaki Gümüş Kakma Motifler", **Dokuzuncu, Türk Sanatları Kongresi Bildiriler, 23-27 Eylül 1991 İstanbul**, Ankara, 1995, s.438.

بسم الله الرحمن الرحيم والاعتصام بكرمه/ العيم مصنوع صانع الفطرة ومصوع صانع القدرة اعنى هزه البقعة الكرمة نسخه من نسخ جنة النعيم نسخت بتقدير العرير الع/ ليم وروضة من رياض العقبى نسجت بزهره الحيوه الدنيا

٢- تبخترت على الاقطار وتضاءلت دونها الام/ صار ما سمح بمثاها الادوار مادار الفلك الدوار وقف السلطان الاعظم والحقان الاكرم سلطان الشرق والغرب وخاقان العج/ م والعرب الموید بتاييد رب العالمين غياث الدنيا والدين

٣- السلطان بن السلطان السلطان محمد بن با/ يريد بن مراد بن اورحان خلدالله فى خلافه الارض ملكه واحري فى بحر المرادات فلكه بالامن بتاسيسها وطيدها وتسديد اركا/ نها وتسييدها واتفق اتمامها فى زى الحجه ححه اثنين وعسرين وثمانمايه

Kitabenin Türkçeye çevirisi: *Çok bağışlayıcı ve merhamet edici olan Allah'ın adıyla ve O'nun âlemi kuşatan kerem ve ihsanına bağlanarak işe başlıyorum. Fıtratı yaratanın sanat eseri ve kudret kuyumcusunun kudret eseri, yani bu yüce eser –ki Naîm Cenneti'nin azîz ve alîm olan Allah'ın takdiri ile istinsah edilmiş nüshalarından bir nüsha, ahiret bahçelerinden dünya hayatının çiçeği ile bezenmiş bir bahçe, dünya süsleri ile meydana getirilmiş olan makam, kainat kurulduğundan beri sanatının inceliği ve manzarasının güzelliği ile bütün cihana ne kadar iftihar etse, en mâmur şehirler bile benzerine kavuşamadıklarından dolayı çekingen bir vaziyette karşısında ne kadar utanıp kalsalar yeridir- Orhan'ın oğlu Murad'ın oğlu Bâyezid'in oğlu büyük sultan, ihsan sahibi hakan, doğunun ve batının padişahı, Arap ve Acem'in hakanı, âlemlerin Rabbı olan Allah'ın te'yidi ile desteklenmiş, din ve dünyanın yardımcısı, sultan oğlu, sultan, Sultan Mehmed'in –Allah yer yüzünde onun mülkünü devamlı kılsın ve arzular dünyasında da emniyetle yürütsün- vakfıdır. O, 822 yılının zilhicce ayında binanın inşasını ve diğer kısımlarını kuvvetlendirerek ve sağlamlaştırarak tamamlamaya muvaffak oldu.*

Taçkapı mihrabiyelerinin üst kesiminde de usta kitabesi vardır. Kitabe de yapının mimarının adı geçmektedir. Kitabenin Arapça harflerle yazılışı:

حاجى عوص بن اخى بايريد غفر لهما

راقمه وناظمه ومقنن انينه اقل خدم بانيه

Kitabenin Anlamı: *Yazılarını yazan, planlarını çizen, kanunlarını tesbit eden, yapının bânisinin hizmetkârlarının en değersizi Ahi Bâyezid'in oğlu Hacı İvaz'dır. Kendisine ve babasına ğufran nasib olsun*[698].

Kitabeye göre *Çelebi Mehmed*'in emriyle H.817/M.1415 yılında inşasına başlanan imaret, H.822/M.1419 yılında tamamlanmıştır. Yapının mimarı da *Hacı İvaz*'dır.

[698]Kitabeler için bkz. A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.136-138; K. Baykal, **a.g.e.**, s.202-203; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.93, Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.333; **Vakıf Abideler**, III, s.216-19.

Katalog No	**:**3.20		
Yapının Adı	**:ORHAN İMARETİ/CAMİİ**[699]		
Yeri	**:**Bursa	**İnceleme Tarihi**	**:**08.08.2006,19.12.2009
Şekil No	**:**100-103	**Resim No**	**:**181-188

Tahtakale'den *Sedbaşı*'na giden eski yol üzerinde, *Atatürk Caddesi*'nde, Eski Belediye Binası karşısında, Ulu Cami'nin doğusundadır.

Orhan İmareti sokağa göre çukurda kalmaktadır Çeşitli tarihlerde yapılan yol çalışmaları sonucu, imaret ile yol arasında 2.50 m. fark oluşmuştur[700]. Ayrıca güneyindeki istinat duvarı, doğusundaki eski belediye binası ve yapıyı kuzey ve batıdan kuşatan *Koza Hanı* nedeniyle de imaret güçlükle algılanabilmektedir.

Bursa'nın gelişmesi Aşağı Hisar ve Orhan Külliyesi'nin kurulmasıyla başlamıştır. Orhan Külliyesi, şehrin doğuya doğru genişlemesini sağlamıştır. Külliyenin ilk inşasında, imaret ile birlikte, han ve hamamdan oluştuğu bilinmektedir. Bazı kaynaklarda imaretin doğusunda medrese, batısında hamam ve han, kuzeyinde ise sıbyan mektebi yer almaktaydı[701]. *Sultan II. Bayezid* döneminde, *Koza Han*'ın inşası

---

[699]İmaret, yüksek lisans tez çalışmamız kapsamında da yer almaktadır. Bkz. T. Acar, **a.g.t.**, s.34-62. D. Kuban, **a.g.e.**, s.84. Yapı *Orhan Camii, Orhan Gazi Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. A. Kuran, **The Mosque…**, s.98-101; H.H.K. Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.84; A. Gabriel, **Bir Türk Başkenti Bursa**, (Haz.lar N. Er, vd.), İstanbul, Mayıs 2010, s.46-49; C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.240-243; O. Aslanapa, **Türk Sanatı**, s.222-23.

[700]İmaretin Atatürk Caddesi'ne bakan alanının zemin kotu mutlaka düşürülmelidir. Aksi takdirde yapı nem nedeniyle daha büyük zarar görebilir. İmaretin çevresine yapılan kalanetler faydalı olmamaktadır, çünkü çevredeki ağaçlardan düşen yapraklar, bu kanalları doldurmakta ve yapının nem almasına sebep olmaktadır.

[701]G. Cantay, **a.g.e.**, s.31; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.61'de yapının vakfiyesine konu olan ana yapıyı "cami" olarak kabul etmektedir. *Ayverdi*, İmareti "müsafirhane-zaviye" ya da "imaret-zaviye" adıyla caminin doğusuna, hamam ve hanı batıya, mektebi ise kuzeye yerleştirmektedir. Ayrıca daha önce hamam, han, medrese, mektep ve caminin aynı avlu içerisinde olduğunu, avlu değiştikten sonra *Koza Han*'ın yapıldığını belirtmektedir. *Ayverdi*, s.95'de Orhan İmareti'ni bir yandan vakfiyede adı geçmeyen "cami [ile birlikte] diğer müştemilâtı da kavrayacak bir tabir olarak" görürken; bir yandan da, vakfiyenin varlık nedeni olmasına karşın, hakkında hiçbir bilgi verilmeyen ve "tayin edilemeyen" bir zamanda yıkılmış olan bir müştemilât yapısı saymaktadır. S. Emir, **a.g.e.**, II, s.19-21'de yapıyı zaviye olarak adlandırmaktadır. Eserde, Orhan İmareti'nin H.761/1360 tarihli özgün vakfiyesinin H.896/1481 tarihli bir çevirisini vermiştir. *Emir,* vakfiyede adı geçen yapıların ve yapı düzeninin XV. yüzyılın sonlarındaki görünüşleriyle betimlendiğini belirtmektedir. Vakfa konu olan yapının, "bey'en-nâs imaret dinmekle ma'rûf olan" ve H.820/1417 tarihli onarım kitabesinde de imaret olarak adlandırılan zaviye olduğunu, Eski Bezâzistan olarak bilinen bir han (Emir Hanı) ile "zaviyeye muttasıl olan muhavvata-ı kebîre dâhilinde binâ olınan" bir hamam (Orhan Hamamı) vakfın gelirleri arasında yer aldığını belirtmektedir. Biz de, *S. Emir* gibi *Ayverdi*'nin öne sürdüğü bilgilere karşı, vakfiyede bir cami ya da bir medreseden söz

sırasında, külliyeye ait yapılardan medrese ve sıbyan mektebinin yıkıldığı öğrenilmektedir. İmaret, han (Emir Hanı) ve hamam (Orhan Hamamı) ise günümüzde halen ayaktadır.

Orhan İmareti, aynı eksen üzerinde avlu ve ibadet mekanı, avlunun doğu ve batısında ikişer tabhane mekanı ve kuzeyindeki beş birimli son cemaat yerinden oluşmaktadır (Şekil 100). Minare imaretin kuzeydoğu köşesinde, beden duvarları üzerinde yükselmektedir. Sekizgen planlı şadırvan ise imaretin kuzeyinde yer almaktadır.

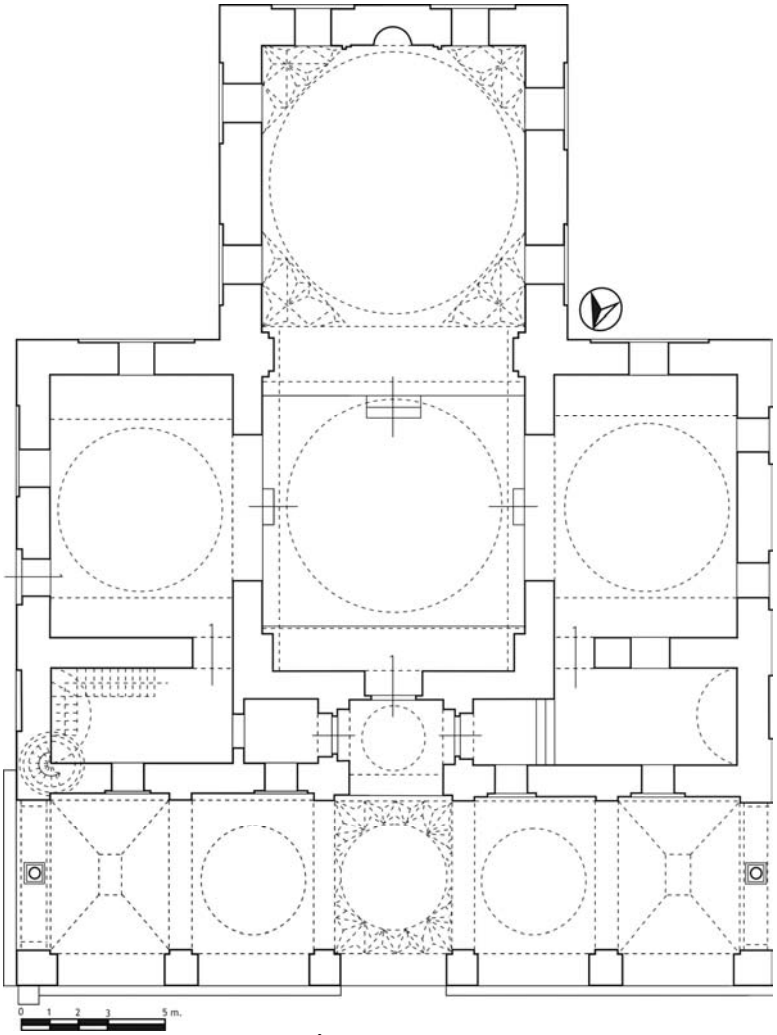

Şekil 100. Bursa Orhan İmareti. Plan (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

edilmediğine, burada zaviye, cami [ile birlikte] diğer müştemilâtı da kavrayacak bir tabir de olmadığına ve sözü edilenin tek bir yapı olduğuna, avlu içindeki diğer yapıların *ayrıca* sayıldığını düşünmekteyiz. Araştırmacılardan İ.A. Yüksel, "XV. Yüzyıl Ortasına Kadar…, s.160'da ise Orhan Külliyesi'nin yapılarından medrese, misafirhane ve imarethanenin 1935'lere kadar mevcut olduğunu ve yapıların şimdiki yolun bulunduğu yerde olduklarını belirtmektedir.

Yapının son cemaat yeri duvarları, örgü tekniği ve malzeme bakımından diğer duvarlardan farklıdır. Son cemaat yeri duvarlarının üst kesiminde, bir sıra düzgün kesme taş ve üç sıra tuğladan oluşan almaşık örgü görülmektedir. Diğer duvarlar ise kabayonu taş ve tuğlalar ile örülmüştür. Taş-tuğla sıralaması düzenli değildir. Yapılan onarımlarda derzler yok olmuştur ve sonradan yapılan derzler nedeniyle tuğlalar arasındaki kabayonu taşlar algılanamamaktadır. Kimi yerlerde ise derzler boyanarak tuğla görünümü verilmiştir. Kasnaklar sıvalı ve boyalı olduğu için malzemesi görülememektedir. 1880–1904 yılları arasına ait iki fotoğraftan, kasnağın iki sıra yatay ve bir sıra dikey tuğla ile kasetlenmiş düzgün kesme taşlarla örülü olduğu anlaşılmaktadır[702]. 1905 onarımından sonraki bir fotoğrafta ise, duvar örgüsü ve kasnak bugünkü görünümünden oldukça farklıdır. Fotoğrafta, duvarlarda sadece üçer tuğladan oluşan dört sıra tuğla hatıl görülmektedir. Kasnak ise eşkenar dörtgenlerle hareketlendirilmiştir. 1905 onarımında duvarlardaki hatılların boya ile belirginleştirildiği; kasnağın da aynı onarımda yine boya ile süslendiği anlaşılmaktadır[703]. Yapıdaki tüm örtü unsurları kurşun levhalarla kaplanmıştır (Resim 181-182).

Orhan İmareti'nin kuzeyinde, yer alan sekizgen planlı şadırvanın kubbesi, çokgen kesitli taş ayaklarla taşınmaktadır. Kubbe dıştan kurşun levhalarla kaplanmıştır. Şadırvan, mermer bir platform üzerindedir. Bursa kemerli çökertmeler içerisindeki çeşmelerin çevresine yakın bir tarihte çini plakalar yerleştirilmiştir. Şadırvan geniş ahşap bir saçakla örtülüdür. 1905 onarımından sonraki eski bir fotoğrafta ise şadırvan bugünkü görünümünden farklıdır. Ahşap desteklerle taşınmaktadır ve dışarıya dilimli kemerlerle açılmaktadır. Kemer köşeliklerinde basit geometrik geçmeler bulunmaktadır[704].

---

[702]S. Manaz, "XIV. Yüzyıl Bursa Camilerinde Tuğla Malzemenin Kullanıldığı Örnekler", **II. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı 17-30 Haziran 2002**, Eskişehir, s. 101'de *Orhan İmareti*'nin kasnağının almaşık sistemde olduğunu bildirmektedir. Duvar örgüsü için ayrıca bkz. Y.S. Şener, **a.g.t.**, s.21-28. Onarımlar için ayrıca bkz. K. İnce, **a.g.t.**, s.250.

[703]Kaynaklarda *Karamanoğlu Mehmet Bey* tarafından 1413 yılında **Ulu Cami** ile birlikte yakılan yapının 1417 yılında *Bayezid Paşa* tarafından yeniden inşa edildiği, H.1271/1855 yılında yıkılan depremle de *Ahmet Vefik Paşa*'nın valiliği döneminde *Leon Parvillèe* tarafından 1864 yılında restore edildiği ve yapının H.1320/1904 yılında da tekrar onarıldığı belirtilmektedir. Bkz. D. Kuban, **a.g.e.**, s.84. Yapılan bu onarımlarla yapı özgün kimliğinden uzaklaşmış olmalıdır.

[704]S. Emir, **a.g.e.**, C.II, Res.32.

İmaretin kuzeydoğu köşesinde, beden duvarı üzerinde yükselen minarenin, gövde ve şerefesi tuğladandır. Çokgen gövde üzerinde yine tuğladan bir rozet yer almaktadır. Şerefe altı, tuğlaların testere dişi şeklinde dizilmesiyle dolgulandırılmıştır. Petek ve külah düzgün kesme taştandır (Resim 181-182). Minareye, kuzeydoğudaki tabhane mekanındaki demir basamaklarla çıkılmaktadır.

Yapının tüm cephelerinde ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir**.** Tüm pencereler, sivri kemerli çökertmeler içine alınmıştır. Alt ve üstteki pencereler atkısız, sadece sivri kemerlidir. Güney cephedeki alt sıra pencerelerinden güneydoğudakinin kenarında, basit çini plakalar kullanılmıştır. 1880-1904 yılları arasına ait üç eski fotoğrafta yapının alt sıra pencerelerinin alınlıkları olduğu görülmektedir. Bu fotoğraflardan güneydoğudaki pencerenin alınlığında son cemaat yerinin batı cephesindeki ikiz kemer alınlığındaki gibi bir süsleme görülmektedir. Ancak süslemelerin orijinal mi yoksa onarımlar sonucu boya ile mi yapıldığı anlaşılamamaktadır[705]. Eski fotoğraflarda lokma demirden yapılmış doğramalar, bugün yerini basit doğramalara bırakmıştır. Ahşap doğramalar ve mermer denizlikler de yenidir. Alınlıkları boşaltılan ve büyütülen bu pencereler bugünkü şeklini 1905 onarımında almış olmalıdır[706].

Duvarların üst kesimi, kasnaklar ve son cemaat yerinin kuzeyinde yükselen kalkan duvarı iki sıra kirpi saçakla son bulmaktadır (Resim 181-182).

Harimin kuzeyinde yer alan son cemaat yeri beş birimlidir. Son cemaat yerinin kuzeydoğu ve kuzeybatısındaki iki birim, dönemin sevilen unsuru aynalı manastır tonozu ile ortadaki üç birim ise birer kubbe ile örtülmüştür. Üç kubbeden ortadakinin geçiş unsuru Türk üçgeni, yanlardakilerin ise pandantiftir. Kubbelerin göbeklerinde ve kemer karınlarında geç döneme özgü kalemişleri vardır.

Son cemaat yeri duvarları üç sıra yatay, bir sıra dikey tuğla ile kasetlenmiş düzgün kesme taşlarla kaplanmıştır. *S. Emir*, son cemaat yeri ve tüm cephelerin düzgün kesme taşlarla örüldüğünü, tuğla görünümlerinin de derzlerin üzerlerinin boyanması ile

[705] S. Emir, **a.g.e.**, C.II, Res.30.
[706] **Ay.es.**, s.41; D. Kuban, **a.g.e.**, s.85. Yapıdaki aydınlatma sistemi için ayrıca bkz. T. Doğan, **a.g.t.**, s.17.

meydana getirildiğini belirtmektedir[707]. Bu uygulama özellikle son cemaat yerinde bazı bölgelerde görülmekle beraber, yapının tüm duvar örgüsünde görülmemektedir. Taş ve tuğladan meydana gelen duvarların bazı kesimlerinde, boya ile yapılmış tuğla görünümleri de kullanılmıştır. Bu durum son cemaat yerinin ciddi müdahaleler gördüğünü göstermektedir.

Son cemaat yeri kemerleri sivridir. Son cemaat yerinin doğu ve batı cepheleri dışa ikiz kemerlerle açılmaktadır. Sivri kemer formundaki bu ikiz kemerlerde devşirme sütunlar kullanılmıştır. Sütun başlıkları kompozittir. Kemer alınlıklarında taş ve tuğlanın birlikte kullanıldığı kakmalar yapıya hareketlilik sağlamıştır. Doğudaki ikiz kemer alınlığı eşkenar dörtgen ve baklava motifleri, batıdaki ise kare şekilli süslemelere sahiptir. İkiz kemerler içinde bulundukları kemer gibi kademeli sivri kemerler halindedir. İkiz kemerlerin karın kısmı geç döneme özgü kalemişleri ile süslenmiştir. Kemerler güneyde ve kuzeyde profilli taş yastıklar üzerine oturmaktadır (Resim 181-183).

Son cemaat yerindeki kesme taş ayaklar oldukça anıtsaldır. Ortadakiler "T" şekilli, kenarlardakiler kareye yakın dikdörtgen formundadır. Son cemaat yerindeki tüm kemerler sivridir. Kemerler sade tutulmuş, bazıları zikzaklarla veya silmelerle kademelendirilerek hareket sağlanmıştır. Son cemaat yerinin orta kemeri, bu dönem yapılarının pek çoğunda olduğu gibi daha yüksek tutulmuştur. Bu birimin örtüsü de daha yüksek tutularak vurgulanmıştır. Orta birim kemeri, zikzaklarla hareketlendirilerek diğer kemerlerden ayrılmıştır. Kuzeybatı ve kuzeydoğudakiler testere dişleri ile vurgulanmış, diğer iki kemer ise sade bırakılmıştır. Son cemaat yerinde yapının doğu duvarlarında da olduğu gibi taş ve tuğla ile oluşturulmuş rozet ve madalyonlardan oluşan çeşitli süsleme unsurlarına rastlanmaktadır. Son cemaat yeri kemer aralarında çelik gergiler bulunmaktadır. Son cemaat yerinin doğu ve batısı birer seki ile yükseltilmiştir. Bu sekilerde, özellikle batı kesimde, ayaklar arasında devşirme mermer parçalar vardır[708] (Resim 181-183).

[707]S. Emir, **a.g.e.**, C.II., s.37-38.
[708]Yapıdaki devşirme parçalar için ayrıca bkz. B. Yosunkaya, **a.g.t.**, s.28.

Yapının kuzey duvarında ortada giriş açıklığı ve iki yanda sivri kemerli çökertmeler içerisine yerleştirilmiş dikdörtgen formlu ikişer pencere açıklığı yer almaktadır. Pencere çökertmeleri geç döneme özgü kalemişleri ile taçlandırılmıştır.

Son cemaat yerinden avluya geçişi sağlayan giriş, eyvan şeklinde düzenlenmiştir. Eyvan, geçişleri pandantiflerle sağlanan bir kubbe ile örtülmüştür. Giriş açıklığı ise basık kemerlidir ve eyvanın dip duvarı üzerindedir. Basık kemer ve söveler mermerdir. Dikdörtgen formlu giriş açıklığı sivri kemerli çökertmeler içerisindedir. Bu çökertme içerisinde sivri kemerli kitabe levhası, onun da üzerinde bir pencere açıklığı yer almaktadır (Resim 183). Girişin ahşap kapı kanatları yenidir ve üç panoya ayrılmıştır. Üst panolarda kûfi yazı ile "*Allah*" yazılıdır. Giriş eyvanını örten kubbenin göbeği, kalemişi akantus motifi ile süslenmiştir.

Giriş eyvanının doğu ve batısındaki sivri kemerli birer açıklıkla geçiş mekanlarına girilmektedir. Kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki tabhanelere ulaşımı sağlayan bu geçiş mekanları, küçük boyutludur ve kubbemsi birer tonozla örtülüdür. İki geçiş mekanının güneyinde birer niş vardır. Kuzeybatıdaki niş ahşap bir kapakla kapatılmıştır. Geçiş mekanlarından kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki tabhane mekanlarına sivri kemerli bir açıklıkla girilmektedir. Her iki tabhane mekanı, doğu-batı yönlü enine dikdörtgen planlıdır. Kuzeydoğudaki tabhane mekanı bugün düz ahşap tavanla, kuzeybatıdaki ise sivri kemerli bir tonozla örtülüdür. Kuzeydoğudaki tabhane mekanı da batıdaki gibi tonozla örtülü olmalıdır. Kuzeydoğudaki tabhane mekanının doğusunda minareye çıkışı sağlayan merdivenler, batı duvarının üst kesiminde de çatıya çıkışı sağlayan açıklık yer almaktadır. Kuzeybatıdaki tabhane mekanının kuzey duvarındaki dikdörtgen formlu pencere yuvarlak kemerli bir çökertme içerisindedir. Batı duvarının üst kesiminde de yuvarlak kemerli bir pencere vardır[709]. Güney duvarında da basit bir kapı ve yuvarlak kemerli bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Güney duvarındaki bu açıklıklarla avlunun batısında yer alan eyvana ulaşılmaktadır. Bu iki tabhane mekanına bugün hem giriş eyvanından hem de diğer tabhane mekanından ulaşılabilmektedir.

[709]Mazgal açıklık 1905 yılındaki pencere onarımları sırasında genişletilerek üstlük penceresine dönüştürülmüştür. S. Emir, **a.g.e.**, C.II, s.43.

Dağılım mekanı işlevi üstlenen orta avlu, dikdörtgendir. Mekan, kuzeyden 1.40m. eninde bir kemerle kareye dönüştürülmüştür. Avlu geçişleri pandantiflerle sağlanmış, dört kemere oturan, hafif beyzi bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbe kasnağında ise Türk üçgenleri kullanılmıştır. Kasnakta sadece güneydeki pencere sağırdır (Resim 184-185). Avlunun kuzeyindeki, ahşap desteklerle taşınan kadınlar mahfili sonradan yapılmıştır[710]. Mahfile kuzeydoğuda yer alan ahşap merdivenlerle çıkılmaktadır. Avluyla giriş aynı kottadır.

Avludan ikişer basamakla çıkılan doğu ve batıdaki tabhane mekanları, sonradan avluya bakan duvarları açılmak suretiyle birer eyvana dönüştürülmüştür. Eyvan kemerleri sivridir. Kuzey-güney yönlü dikdörtgen şekilli birer plana sahip olan bu mekanlar, kuzey ve güney duvarlarına atılan birer sivri kemerle üstte kareye dönüştürülmüş ve birer kubbeyle örtülmüştür. Kubbe geçişleri pandantiflerle sağlanmıştır. Batıdaki tabhanenin kubbe kasnağında, biri güneyde, biri batıda olmak üzere iki pencere açıklığı vardır. Mekanın güneyinde altta sivri kemerli, üstte yuvarlak kemerli olmak üzere birer pencere açıklığı yer almaktadır. Batı duvarında da altta sivri kemerli iki pencere, üstte ise yuvarlak kemerli bir pencere açıklığı vardır. Birimin kubbe göbeğinde, pencerelerinin üstünde ve kemer karınlarında geç döneme özgü kalemişleri ile yapılmış süslemeler yer almaktadır. Doğudaki tabhane mekanı gerek mimari gerekse de süsleme özellikleri bakımından batıdaki tabhane mekanını tekrarlamaktadır. Sadece birimin kuzeydoğusundaki pencere açıklığı sonradan kapı haline getirilmiştir (Şekil 100).

Avludan üç basamaklı bir merdiven aracılığı ile ibadet mekanına geçilmektedir. Yükseltilen bu kısım, mermerden sivri ve dilimli kemerli pabuçluklarla değerlendirilmiştir. Avlu ve ibadet mekanları, enlice bir kemerle ayrılmaktadır. İbadet mekanı dikdörtgendir ve oval bir kubbeyle örtülüdür. İbadet mekanı kubbesi avlu kubbesinden daha geniş olmakla birlikte daha alçak tutulmuştur. Kubbe geçişleri, üçgenlerle dolgulandırılmış tromplarla sağlanmıştır (Resim 186). Kubbe eteğinde dört pencere açıklığı vardır. Beden duvarlarının üst kesiminde, her duvarda trompların

[710]Yalın görünüşlü bu mahfilin, korkulukları dışında, yapının camiye dönüşümünden sonra inşa edilen ve 1619 tarihli onarım kaydında adı geçen mahfil olduğu söylenebilir. Vakfiye bilgileri için bkz. S. Emir, **a.g.e.**, C.II, s.19-39.

arasında sivri kemerli çökertmeler yer almaktadır. İbadet mekanının doğu, batı ve güney duvarlarında aynı seviyede altta ve üstte ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Alttaki pencereler sivri kemerli, üsttekiler ise yuvarlak kemerlidir.

Harim güney duvarının ortasında yer alan yarım daire formlu mihrap nişi, mukarnaslı bir kavsaraya sahiptir. Alçıdan geometrik örgüler içeren şeritlerle çevrelenmiş mihrap, geç döneme özgü, boya ve Barok karakterli süslemelerle değişmiştir (Resim 186).

İbadet mekanının güneybatı köşesindeki ahşap minber ve kuzeydoğusundaki ajur tekniğinde yapılmış vaaz kürsüsü yenidir.

İbadet mekanında kubbe, kubbe eteği, tromplar, pencerelerin üzerleri ve mihrap geç döneme özgü kalemişleri ile süslenmiştir.

H.740/1339-1340'ta inşa edilip, 1417'de onarıldığı bilinen Orhan İmareti'nin ilk şeklini koruyup korumadığı tartışmalıdır. 1855'de yaşanan depremde Bursa'daki diğer yapılar gibi Orhan İmareti de hasar görmüştür. Bu depremde büyük hasar gören *Yeşil İmaret*'in onarımı için *Ahmet Vefik Paşa* 1863'te dönemin ünlü Fransız Mimarı *Léon Parvillée*'yi Bursa'ya davet etmiştir. *Parvillée*, Bursa'daki pek çok yapı ile birlikte Orhan İmareti'nde de bazı onarımlar yapmıştır. Bu onarımlar, bugün üzerinde tartışmalara yol açan, oval kubbe kullanımı gibi bazı uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bugünkü haliyle aynı eksen üzerinde yer alan avlu ve ibadet mekanı oval kubbelerle örtülüdür. İbadet mekanının kubbesi avlu kubbesinden daha alçak ancak geniştir. Avlu kısmını örten kubbe bu tip yapılarda genellikle ibadet mekanındaki kubbeden daha büyük ve yüksek tutulmuştur[711]. Kubbe *Parvillée*[712] zamanında yapılan onarımlarda elden geçirilmiş ve bugünkü şeklini almış olmalıdır. Tabhaneli camilerin avlu kubbelerinde genellikle, mekanın ortasında, fıskiyeli havuzun üzerine gelecek şekilde bir aydınlık feneri yer almaktadır[713]. Orhan İmareti'nin avlusunda ise bu uygulamaya rastlanmamaktadır. Bugün görülmeyen bu durum, orijinalde de olmadığı

[711]Bkz. Pafta 1.
[712]*Ayverdi*, *Parvillée*'nin *Yeşil İmaret* için Türkiye'ye geldiğini, Orhan İmareti'ni de tamir ettiğini bildirmektedir. Bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.61-62.
[713]S. Eyice, "Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler", s.7.

anlamına gelmemektedir. Yapı farklı dönemlerde kapsamlı onarımlar geçirmiş, bu uygulamalar sırasında da fener ve havuz kaldırılmış olmalıdır[714].

Orhan İmareti, aynı dönemde inşa edilmiş olan camilerden daha gelişmiş bir plan şemasına sahiptir. Bu durum çeşitli bilim adamlarınca farklı görüşlerle açıklanmıştır. *H. Wilde,* Orhan İmareti'nin Bursa'daki en eski Osmanlı camii olduğunu, tamamen yıkılarak yeniden inşa edildiğini iddia etmektedir. Plan şemasında ise *Yıldırım İmareti*'nin[715] (1399-1400) örnek alındığı fikrindedir[716]. Araştırmacı eski camiden geriye kalan tek unsurun son cemaat yerindeki Bizans tipi başlıklara sahip iki sütun olduğunu iddia ederken, *E.H. Ayverdi* bu görüşe tamamen karşıdır. *E.H. Ayverdi*, Orhan İmareti gibi tamamen kâgir olan bir binanın ateşle yanamayacağını, ayrıca *Karamanoğlu Mehmed Bey*'in düşmanlığının *Yıldırım*'a karşı olduğunu ve onun eseri olan *Ulu Cami*'nin bu saldırıda ana hedef olabileceğini, dolayısıyla Orhan İmareti'nin çok fazla tahrip edilmediğini düşünmektedir. *Ayverdi,* imaretin kitabesinden de yola çıkarak, "yapı tamamen yeniden inşa edilseydi birinci inşaattan bahsedilmeyip yeni bir kitabenin yerleştirileceğini, çeşitli dönemlerde yapılan onarımların izlerinin rahatlıkla görüldüğünü, fakat yapının planının değiştirilip yeniden inşa edildiğini gösteren delillerin bulunmadığını" bildirmektedir. *Reşid Mümtaz Paşa*'nın valiliği sırasında yapılan onarımlardan önceki fotoğraflarda da, sonradan açılan kapı ve pencerelerin bile görülmediğini, sadece esas giriş ile minarenin yeni olduğunu eklemektedir[717]. *Ayverdi*, ayrıca, özellikle *Orhan* dönemi yapılarında görülen kıble yönündeki sapma gibi bazı acemice uygulamaların bu yapıda da görüldüğünü, bu nedenle imaretin yeniden inşa edilmediğini belirtmektedir. Orhan İmareti'nde mihrap kıble yönünden 48 derece sapmaktadır[718]. *A. Gabriel*'de *Orhan* dönemi yapılarında görülen bu acemilikler konusunda aynı fikirdedir ve Orhan İmareti'nde kıble sapmasının 30 derece olduğunu

[714]E. Pekin-S. Rifat, **Green Bursa**, İstanbul, Tarihsiz, s.45'te caminin 1417, 1619, 1629, 1732, 1773, 1782, 1794, 1808, 1863 ve 1904 yıllarında onarım gördüğünü bildirmekte, fakat bu onarımların kapsamını vermemektedir. S. Emir, **a.g.e.**, C.II, Res. 82,83'te avludaki şadırvanın fiskiyesine ait olabileceğini düşündüğü resimleri yayınlamıştır.
[715]**Türkiye'de Vakıf Abideler**, III, s.228-33; S. Eyice, **a.g.m.,** s.36; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.419-40; K. Baykal, **a.g.e.**, s.155; Y. Demiralp, "Yıldırım Külliyesi", **Erken Osmanlı Sanatı,** İstanbul, 1999, s.105-106; E.H. Ayverdi- İ.A. Yüksel, **a.g.e.,** s.22-24.
[716]H. Wilde, **Brussa**, s.11-12.
[717]E.H. Ayverdi, "Orhan Gazi Devrinde Mimari", s.128.
[718]Hemen bütün Orhan dönemi camilerinin mihraplarında asgari 30, azami 45 derece sapma vardır. Bkz. E.H. Ayverdi, "Bursa Orhangazi Camii…", s.75-76, dipnot 17.

söylemektedir[719]. *A. Gabriel*, imaretin 1417 onarımında bazı unsurlarını bünyesinde barındırmakla beraber tamamen yeniden inşa edildiğini savunmaktadır. Araştırmacı bu nedenle Osmanlı mimarisinin ilk örneklerini *Orhan* devri eserleri değil, *I. Murad* dönemi yapıları olarak görmektedir[720]. Mimar *S. Çetintaş*, imaretin ilk inşaattaki şeklini koruduğunu, kâgir olduğu için yakılamayacağını, planın aksayan yönleri ve acemilikleriyle *Çelebi Mehmet* döneminde inşa edilmeyip sadece onarım gördüğünü ileri sürmektedir[721]. *O. Aslanapa*, yapının çeşitli dönemlerde geçirdiği tamiratlarda planında bir değişiklik olmadığını, sadece zarar gören kısımların tamir ettirildiğini savunmaktadır[722]. *S. Eyice,* yapının ilk inşaatında ahşap olduğunu, H.816/1414'te yakıldıktan sonra şimdiki şekliyle inşa edilmiş olabileceğini öne sürmektedir[723]. *S. Emir* ise, bugün eyvan şeklindeki tabhane mekanlarının kapalı birer mekan olduklarını ve kuzey duvarlarında birer ocak olduğunu, yapının camiye dönüştürüldükten sonra, muhtemelen 984/1576 tarihli Dîvân hükmü uyarınca avlu duvarlarının yırtılarak birer kemerle ibadet mekanına dahil edildiğini, bu onarım sırasında, avludan kuzeydeki tabhane mekanlarına açılan özgün giriş kapıları ile doğu ve batıdaki tabhane mekanlarındaki ocakların kapatıldığını iddia etmekte ve yapının bir restitüsyonunu vermektedir[724].

Yukarıdaki tartışmalar ve Orhan İmareti'nde gördüğümüz bazı uygulamalar konuyu açmamızı gerektirmiştir. Son cemaat yerinin kuzeydoğusundaki ilk iki kemer arasında yer alan yıldız rozet üzerinde, kırmızı boya ile yazılmış "*Tamir 1381"* yazısı dikkati çekmektedir (Resim 188). Bu kitabe ve son cemaat yerindeki bazı uygulamalar, cephenin kapsamlı bir onarım geçirdiğini göstermektedir[725]. Rozet çevresindeki bazı

[719]A. Gabriel, **a.g.e.**, s.46-49.
[720]A. Gabriel, "Bursa'da Murad I Camii ve Osmanlı Mimarisinin Menşei Meselesi", **Vakıflar Dergisi**, II, Ankara, 1942, s.37-43.
[721]S. Çetintaş, **a.g.e.**, s.18-19.
[722]O. Aslanapa, **Yüzyıllar…**, 1977, s.21.
[723]S. Eyice, "Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler", s.37-38.
[724]S. Emir, **a.g.e.**, C.II, s.42, restitüsyon planı 35. *Emir*'in restitüsyonu bazı hatalar içermektedir. Doğu ve batıdaki tabhane mekanları kapatılmıştır. Bu mekanlar kapalı olsa da girişlerini neden avlunun kuzey ya da güney ucunda olabilecek bir kapıyla değil de kuzeydeki tabhane mekanlarına ulaşılan birer koridorla vermiştir. Doğu ve batıdaki tabhanelere ulaşmak için neden böyle uzun bir yol izlenmesi gerekmektedir. Ayrıca giriş eyvanı ile kuzeydeki tabhane mekanlarının bağlantısını iptal etmiştir. Giriş eyvanın amacı zaten kuzeydeki mekanlara ulaşılmayı kolaylaştırmak, kuzeyde çoğalan birimler arasındaki bağlantıyı rahatlatmaktır. Bu bağlantı ortadan kaldırılınca giriş eyvanının da işlevi değiştirilmiş olur.
[725]S. Emir, **a.g.e.**, C.II, s.37.

taşlar sıvanmıştır. Almaşık örgüyü oluşturan tuğla hatılların bazılarının da gerçekten tuğla olmayıp, taş duvar üzerinde sıva ile biçimlendirildiği görülmektedir. Tuğla unsurlar bazı yerlerde ayırt edilmezken, sıva derzleri süreklilik göstermektedir. Bazı yerlerde de tuğlaların, normal bir tuğla ölçülerinde olmadığı görülmektedir. Duvar yüzeyindeki tuğla sıralarına dikkatlice bakıldığında, bazı kesimlerde bu tuğlaların gerçek olmadığı, bunların derzler üzerine boya ile yapılmış uygulamalar olduğu anlaşılmaktadır. Benzer durumlar yapının diğer duvarlarında da görülmekle beraber bu uygulama, son cemaat yerinde daha fazla algılanmaktadır. Son cemaat yerinin doğu yan yüzündeki ikiz kemer alınlığında yer alan süslemelerde de boyamalar rahatlıkla görülebilmektedir. *S. Emir*, almaşık örgülü son cemaat yeri kemerleri ile cephe duvarlarının tümüyle kesme taşla inşa edildiği, tuğla görünümlerinin de boya ile yapıldığı düşüncesindedir[726]. Son cemaat yerindeki kitabe de sahte tuğlaların boyandığı kırmızı boya ile yazılmıştır. *N.T. Dostoğlu* tarafından yayımlanan[727] 1880-1940 yılları arasına ait fotoğrafta kabayonu taşlar arasındaki tuğla derzler belli bir düzen göstermezken 1905'teki fotoğrafta taş sıralarının sayısı artmış, tuğla hatıl görünümleri düzenli olarak üç sıra haline gelmiştir. Bunların boya olduğu çökertmeler içindeki pencerelerde daha rahat algılanabilmektedir. Tuğla hatıllar, pencere kemerlerinde bile devam etmektedir. Ayrıca, bugün yerinde olmayan doğu girişi üzerindeki kitabe levhası da boya ile yapılmıştır.

Bursa Orhan İmareti, dışında XIV. yüzyıla tarihlenen, *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi* (XIV. yüzyıl) (Resim 4-6), *İznik Nilüfer Hatun İmareti* (1388) (Resim 35-37), *İznik Yakup Çelebi Zaviyesi* (XIV. yüzyıl) (Resim 45-48) ve *Geyve Elvan Bey İmareti* (XIV. yüzyıl) (Resim 403-405) tuğla ve taşın birlikte kullanıldığı almaşık duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Bunlar erken tarihli örneklerdir. İki, üç ama çoğunlukla tek sıra tuğla hatıllar, tek taş sıralarıyla dönüşümlü olarak sıralanmıştır. Erken Osmanlı yapılarından biri olduğu kabul edilen Orhan İmareti'nin son cemaat yerinin duvar örgüsünde görülen bu uygulamalar ise, *S. Emir*'in de belirttiği gibi, yapının diğer

[726]S.Emir, **a.g.e.**, C.II, s.38'de, kitabede *Parvillée* onarımı olan 1281/1864 tarihinin yazılmak istendiğini ve iki yerine yanlışlıkla üç rakamının yazıldığını, bu yüzden kitabeyi gayr-i müslim bir usta tarafından yerinde yazıldığını söylemektedir. *Emir*, onarımın miladi 1381 yılında değil, hicri 1281 yılında yapılmış olması ihtimalini daha güçlü görmektedir.

[727]N.T. Dostoğlu, **Osmanlı Döneminde Bursa, 19. Yüzyıl Ortalarından 20. Yüzyıla Bursa Fotoğrafları**, C.I, Bursa, Aralık 2001, s.53.

duvarlarındaki malzemeden farklıdır. Yapının çağdaşı olan yukarıdaki yapılarında görülmeyen bu durumdan yola çıkarak son cemaat yerinin 1417 onarımında yenilenmiş ya da kuzey cephenin ciddi bir değişiklik geçirmiş olduğunu söyleyebiliriz.

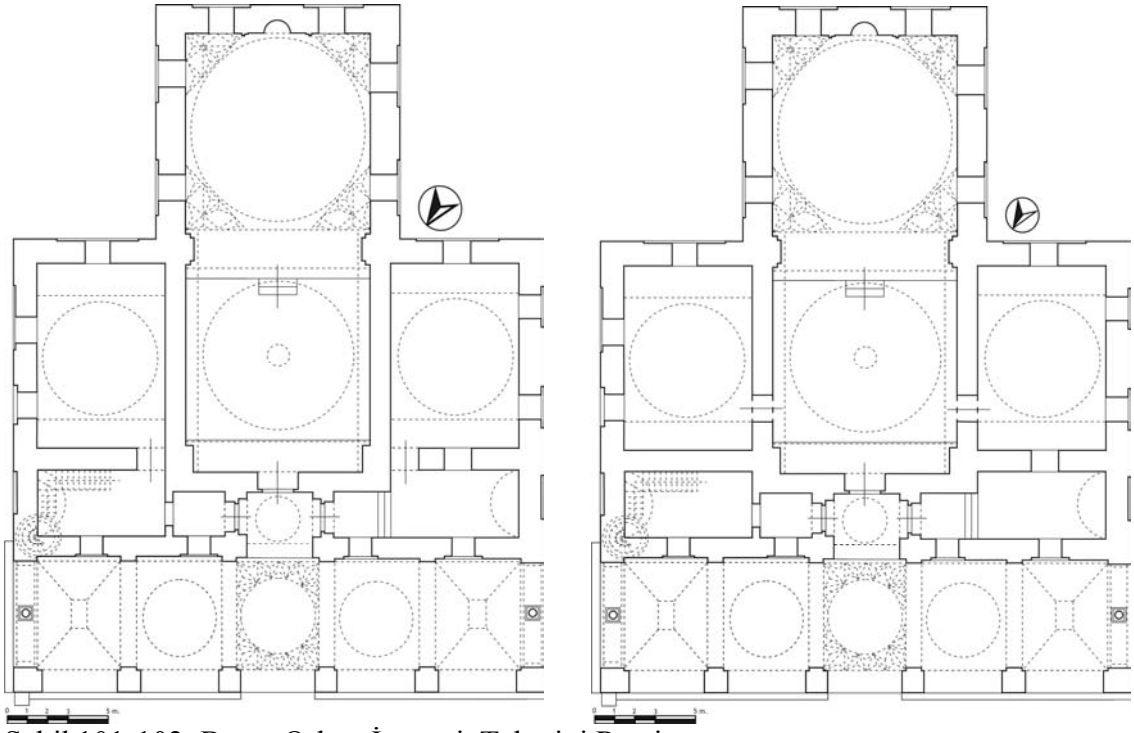

Şekil 101-102. Bursa Orhan İmareti. Tahmini Restitüsyon.

Yapıyla ilgili bir diğer tartışma konusu da eyvan şeklindeki taçkapıdır. Eyvan şekilli taçkapılar, Anadolu Selçuklu döneminde görülmekle beraber yoğunlukla Osmanlı döneminde, XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyıl ortası içinde uygulanmıştır[728]. Yani yapının inşa edildiği 1339-40 tarihi böyle bir taçkapı için erken bir tarih gibi görünmektedir. Bu durum, taçkapının 1417 onarımında inşa edilmiş olabileceğini akla getirmektedir[729]. İmaretin kuzey cephesindeki bu karışıklıklar belki de sadece kubbe ya da kapı gibi unsurların değil tüm kuzey cephenin değişikliğe uğradığını düşündürmektedir. Orhan İmareti gibi *Bursa Yıldırım İmareti* (Şekil 49) ve *Bursa Muradiye İmareti*'nde de (Şekil 128) giriş açıklığı eyvanın dip duvarı üzerindedir.

Orhan İmareti'nin son cemaat yerindeki duvar örgüsündeki farklı uygulamalar ve girişin eyvan şeklinde olması, bizi son cemaat yerinin 1417 onarımından sonraki

[728]Taçkapılar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ş. Çakmak, **Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taçkapılar**, s.7, dipnot 35.
[729]Ş. Çakmak, **ay.yer.**

döneme ait olabileceğini düşündürürken; örtü, destek sistemi, dış mihrap gibi unsurların aynı yüzyıldaki yukarıda değindiğimiz camiler ve tabhaneli camilerle benzerlik göstermesi bizi bu konuda daha başka verileri de incelemeye yöneltmiştir. Buradan yola çıkarak son cemaat yerinin süslemeleri incelenmiştir. Birimde çini süslemeye rastlanmamıştır. Kalemişi süslemeler ise geç döneme aittir. Taş ve tuğla ile yapılmış süslemeler ise son cemaat yeri ve yapının dış duvarları üzerinde görülebilmektedir. Orhan İmareti'nde son cemaat yerinin doğu ve batısı dışa ikiz kemerlerle açılmaktadır. Bu kemerlerin aynalarında bazı geometrik örnekli süslemeler bulunmaktadır. Benzer süslemeler *Bursa Hüdavendigâr İmareti* (Resim 25-28) ve *Bursa Muradiye İmareti*'nde de görülmektedir (Resim 221-224). *Hüdavendigâr İmareti* 1365-1385 yılları arasına tarihlenirken, *Muradiye İmareti* 1425-26 yıllarına tarihlenmektedir. Son cemaat yeri kuzey duvarında görülen tuğla ve taş ile meydana getirilmiş rozetlerin benzerleri de *İznik Nilüfer Hatun İmareti*'nde son cemaat yeri cephesinde de vardır (Resim 37). *Nilüfer Hatun İmareti* 1388 yılına tarihlenmektedir. Son cemaat yerinde görülen bu süslemeler, Orhan İmareti'nden sonra inşa edilmiş olan tabhaneli camilerde görülmektedir. Buradan yola çıkarak ya Orhan İmareti'nden sonra yapılmış olan bu tabhaneli camilerin Orhan İmareti'nden etkilenmiş olduğunu ya da Orhan İmareti'nde son cemaat yerinde görülen bu süslemelerin son cemaat yeri ile birlikte sonradan yapılmış oldukları akla gelmektedir. Görülüyor ki süsleme özellikleri de Orhan İmareti'nin içinde bulunduğu durumu netleştirmeye yardımı olmamıştır.

Yukarıda tartıştığımız konuların dışında Orhan İmareti'nin plan şeması da bazı noktalara değinmemizi gerektirmiştir. Bu durum bizi Orhan dönemine ait *İznik Orhan Gazi İmareti* (Şekil 2) ve *Bilecik Orhan Gazi İmareti*'nin (Şekil 10) plan şemasının incelenmeye yöneltmiştir. Bu iki yapıda sadece ana eyvan uygulaması yapılmış ve mekanlar birer tonoz ile örtülmüştür. Orta avlunun doğu ve batısındaki tabhane mekanlarının ibadet mekanı ile bağlantısı yoktur. Her iki mekan da birer tonozla örtülüdür. Arkaik özelliklere sahip bu yapılara rağmen Orhan İmareti'nde bugün ikisi eyvan şeklinde ikisi de enine dikdörtgen planlı dört tabhane mekanı vardır. Giriş eyvanından ulaşılan birer dar açıklıkla doğu ve batıdaki küçük mekanlara, oradan da

kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki tabhane mekanlarına ulaşılmaktadır[730]. Bu tabhane mekanları ayrıca avlunun doğu ve batısında bulunan bugün eyvan görünümlü tabhane mekanlarına da açılmaktadırlar. Kuzey-güney yönlü, dikdörtgen planlı bu tabhane mekanlarının kuzey ve güney kenarlarına atılan doğu-batı doğrultulu kemerler sayesinde, mekanlar kare şeklini almış ve kubbe ile örtülmüştür. Orhan İmareti bazı kaynaklarda eyvanlı olarak betimlenmektedir[731]. Yapının planına göz attığımızda ise ilk yapıda eyvanların kapalı olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 101-102). Çünkü eyvanlar genellikle yapılara kısa kenarı ile birleşir. Burada ise tam tersi bir uygulama söz konusudur. Kuzeyde yer alan tabhanelerin hem giriş mekanına hem de eyvanlara açılan girişleri bulunmaktadır. Bursa'daki eyvan içeren yapılar incelendiğinde eyvanların güney ve kuzeyindeki tabhane mekanlarının arasında yer aldığı, yani simetri kaygısı ile yerleştirildikleri görülmektedir. Burada ise durum farklıdır. Eyvanların güneyinde tabhane mekanları bulunmamaktadır. Ayrıca *Texier'*in planında da bu mekanlar eyvan şeklinde değil, kapalı birer tabhane mekanı şeklindedir. İşte bu nedenlerden dolayı bu hacimlerin eyvan değil, kapalı birer tabhane mekanı olduğunu düşünebiliriz[732]. Avlunun doğu ve batısına yerleştirilen eyvan veya tabhane mekanlarının kuzeylerindeki mekanlarla bağlantıları incelendiğinde *Bursa Yeşil İmaret*'te eyvanlarla kuzeydeki tabhane mekanları arasında bağlantının olmadığı, kuzeydeki tabhane mekanlarına giriş eyvanından ulaşıldığı görülmektedir (Şekil 78). **Filibe İmaret Camii**'nde (1430)[733] eyvanların kuzey duvarındaki açıklıkla, kuzeydeki birimlere geçilmektedir. Kuzeydeki enine dikdörtgen planlı mekanların başka girişleri yoktur. *Kütahya Yakup Çelebi İmareti*'nde (1411) (Şekil 155) eyvanlarla kuzeylerindeki mekanlar arasında bağlantı

[730]Yapı içinde hem orta avludan ulaşılan hem de bir koridorla ulaşılan tabhane mekanı olan camiler: *Bursa*'da *Hüdavendigar İmareti, Yıldırım İmareti, Muradiye İmareti, Yeşil İmaret*; *Selanik Alaca İmaret*, *İstanbul Mahmud Paşa Camii*.

[731]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.71.

[732]C. Texier, **a.g.e.**, s.220'de Orhan İmareti planını vermiş fakat yapıyı yanlış olarak I. Murad Camii olarak adlandırmıştır. Bu plan şemasında da bugün eyvan olarak görülen tabhane mekanlarının kapalı olduğu, orta avluya açılmadığı görülmektedir. Tabhane mekanlar sadece kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki birimlere açılmaktadır. S.Emir, **a.g.e.**, C.II, s.39,40'ta da eyvanların kapalı olduğunu, avluya açılan kemerlerle avlu askı kemerleri arasında kalan duvar yüzeylerinde ayırt edilebilen ve düzgün bir profil göstermeyen derzler ve sıva uyuşmazlıkları ile sofa duvarlarının yırtıldığına işaret ettiğini belirtmektedir. Eyvanlara çıkışı sağlayan basamaklarında doğrudan avlunun tuğla döşemesine yerleştirildiğini, özellikle doğudakinin kalın bir harç tabakasına oturtulduğunu işaret etmektedir. Her iki taraftaki basamakların boyutlarının da farklı olduğunu bildirmektedir.

[733]S. Eyice, **a.g.m.,** s.39; E.H. Ayverdi, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri,** C.4, 4.Kitab, s.156-59.

yoktur. Kuzeydeki mekanlara avlunun kuzeydoğu ve kuzeybatısındaki açıklıklarla ulaşılmaktadır. *Bursa Yıldırım İmareti*'nde eyvanlarla kuzey ve güneydeki tabhane mekanlarının bağlantısı yoktur. Mekanlara avludan ulaşılmaktadır (Şekil 49). *Amasya Bayazid Paşa İmareti*'nde de (1414-19) (Şekil 74) avlunun doğu ve batısındaki ikişer tabhane mekanının birbirleri ile bağlantıları yoktur. Her dört mekana da avludan ulaşılmaktadır. *Edirne Yıldırım İmareti*'nde (XV. yy. sonları) (Şekil 60) ise sadece batıdaki eyvanın kuzey duvarındaki bir açıklıkla kuzeyindeki tabhane mekanına giriş vardır. Yapı oldukça fazla onarım geçirmiştir. Benzer uygulama *Bursa Muradiye İmareti*'nde[734] de (1425-26) görülmektedir. *Bursa Muradiye İmareti*'de bugün eyvanlı görünümdedir (Şekil 128). *Bursa Muradiye İmareti*'nin plan şeması incelendiğinde, eyvana dönüştürülen tabhane mekanlarının Orhan İmareti'nde de olduğu gibi yapının kısa kenarıyla birleştiği, kuzey-güney yönlü dikdörtgen planlı mekanların, kuzey ve güney duvarlarına doğu-batı yönlü kemerler atılarak kareye dönüştürüldüğü ve bu mekanlara kuzeylerinde yer alan birer koridorla da ulaşıldığı görülmektedir. Bu imarette de eyvana dönüştürülen tabhane mekanları dışında, kuzeyde küçük boyutlu birer tabhane mekanı daha vardır. Görülüyor ki Orhan İmareti çağdaşı olan *İznik* ve *Bilecik Orhan* imaretlerinden daha gelişmiş bir plan şemasına sahiptir.

Yapıda plan şeması ve kıble yönü gibi aksaklıkların dışında yan cephelerin düzenlerinde de bazı aksaklıklar vardır. Dış duvarlardaki çökertmeler ve bu çökertmeler içine yerleştirilmiş pencerelerin aynı eksende olmaması yapının aksayan yönlerindendir. Bu da duvarlarda ciddi değişiklikler yapıldığını akla getirmektedir. Doğu cephesinde kimi sağır kemerler ve nişler sonradan doldurulduğu için cephe üzerinde malzeme farkı rahatlıkla görülebilmektedir. Yapının tüm cephelerinde altta ve üstte ikişer pencere yer almaktadır. Pencereler sivri kemerli çökertmeler içerisindedir. Doğu ve batıdaki tabhane mekanlarının güney duvarlarında ise sadece altta ve üstte birer pencere vardır. Bu pencereler de diğer cephelerde olduğu gibi sivri kemerli çökertmeler içerisindedir. İmaretin doğu duvarı üzerinde, güneydoğu köşede, alt sıradaki pencerenin üzerinde, sonradan kapatıldığı anlaşılan bir pencere vardır. İmaretin doğu cephesinin alt sırasında

[734]**Türkiye'de Vakıf Abideler Eski Eserler**, III, s.135-37; S. Eyice, **a.g.m.,** s.38; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.61-63; K. Baykal, **a.g.e.**, s.39-40; Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.265-68; Y. Demiralp, "Muradiye Külliyesi", **a.g.e.**, s.113-14; H. Wilde, **Brussa**, s.51-56; G. Cantay, **a.g.e.**, 35; A. Gabriel, **Brousse**, s.106-111; E.H. Ayverdi-İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.53-55.

yer alan penceresi sonradan kademeli silmelere sahip, mermer bir giriş açıklığına dönüştürülmüştür. Açıklığın içinde bulunduğu çökertme de, aynı cephenin güneydoğu ucunda üst seviyede yer alan pencere gibi sonradan doldurulmuştur (Resim 4).

1413 yılında *Karamanoğlu Mehmed Bey*'in Bursa'yı kuşatması sırasında *Ulu Cami* ve Orhan İmareti yakılmak istenmiştir. Her iki yapıda, yangın sırasında hasar oluşmuştur. Orhan İmareti'nde son cemaat yeri ve giriş kısmındaki mermer kalker taşından yapılan kısımlar zarar görmüştür. 1417 yılında *Çelebi Sultan Mehmed*'in emirleriyle *Vezir Beyazid* tarafından zarar gören kısımlar onarılmıştır. Yapı 1904 yılında da *Sultan II. Abdülhamid* tarafından da tamir ettirilmiştir. İmaret Bursa'daki R.1321 yılındaki büyük depremde zarar görmüş, çeşitli dönemlerde tamir edilmiştir. *Reşit Mümtaz Paşa* zamanında yapılan onarımlarda daha önce olmayan doğu kapısı açılmış, tabhane mekanlarının kemer aynaları boşaltılarak yükseltilmiş, önceden lokmalı olan şebekeler yerine diyagonal atkılı lokmasız şebekeler ve yeni doğramalar takılmış, mermer denizlikler eklenmiştir. Kuzeybatıdaki tabhane mekanının mazgal penceresi genişletilip, üstlük penceresi haline getirilmiştir. Duvarlar ise tamamen değişikliğe uğramış, abartılı şekilde boyama tuğla sıralarıyla yenilenmiştir. Minarenin sivri ve kurşunlu olan külahı yerine boğumlu taş bir külah yapılmış ve şadırvan yenilenmiştir[735]. Mekan zenginliği, girişin eyvan şeklinde verilmiş olması ve yukarıda bahsedilen acemice uygulamalardan yola çıkarak yapının yeniden inşa edilmediği, ancak 1417 ve 1905 onarımlarında özellikle kuzey cephesinin kapsamlı bir onarım gördüğü düşüncesindeyiz.

Orhan İmareti'nin kuzeye açılan son cemaat yeri kemerlerinden ortadaki zikzaklı sivri kemer, bu kemerin iki yanında birer yalın sivri kemer, kuzeydoğu ve kuzeybatı uçtaki kemerler ise dişli sivri kemerler formundadır. Gerek dişli sivri kemerlerin gerekse de zikzaklı sivri kemerin Anadolu'daki ilk örnekleri ile Osmanlı ve Memluk mimarilerinin oluşumundan önce, Şam kökenli mimar *Muhammed bin Havlan el-Dımışki*'nin eserlerinde karşılaşılır[736]. **Konya Alaeddin Camii** (1219 tarihli kesim)[737]

[735]K. Baykal, **a.g.e.**, s.103; S. Emir, **a.g.e.**, C.II, s.48; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.67.
[736]M.B. Tanman, "Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Memluk Etkileri", s.85, Res.10-11.
[737]O. Aslanapa, **Anadolu'da İlk Türk Mimarisi**, Ankara, 1991, s.31-35, Res.41.

ve caminin yanına bitiştirilmiş kümbet (1220?)[738] bu örnekler arasındadır. Bu kemerlerin Memluklulardan önce Anadolu'da örneklerinin olması, erken Osmanlı mimarisine Selçuklu kanalıyla ulaştığını düşündürmektedir. Bunun yanında İsrail'de, *Yubnâ* kasabasındaki Memluk yapılarından **Ebû Hureyre Meşhedi** (1274)[739] ile Orhan İmareti'nin son cemaat yeri kemerleri arasındaki benzerlik, erken Osmanlı döneminde Filistin-Suriye-Anadolu arasında bir etkileşimin olduğunu göstermektedir. **Hureyre Meşhedi**'nde üç sivri kemerden ortadaki zikzaklı, yandakiler dişlidir[740].

Orhan İmareti'nin mimarı bilinmemektedir. Yapının cephelerinde görülen almaşık örgü, yuvarlak sağır kemerler, taş-tuğla rozet, testere silme gibi Bizans kökenli birçok ayrıntı, Orhan İmareti ve birçok erken Osmanlı yapısının Türk-Rum karşımı bir ekip tarafından inşa edilmiş olduğunu akla getirmektedir[741]. Ancak **Ebû Hureyre Meşhedi** ile arasındaki benzerlikten yola çıkarak bu şantiyede yerli ustalarla beraber, Memluk üslubunda yetişmiş ustaların da çalışmış olabileceği hiçte uzak bir ihtimal gibi görülmemektedir. Ne yazık ki erken Osmanlı dönemine ilişkin belgelerin az olması bu durumun netleşmesini engellemektedir[742].

Orhan İmareti'nin farklı mimari üsluplardan etkileşimi gösteren bir diğer unsur ise, son cemaat yerinin doğu ve batıya açılan ikiz kemerleridir. *Hüdavendigâr İmareti* revaklarında daha sık kullanılan bu ikiz kemerler Haçlı Seferleri sonrasında, Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan kültür ortamı içinde görmek mümkündür. Memluk mimarisinde yaygın olarak kullanılan bu ikiz kemerler sivri olmasıyla, Osmanlı örneklerine, Balkanlar'daki yuvarlak ikiz kemerlerden çok daha yakındır[743].

Son cemaat yerindeki demir gergiler 1271/1855 depreminden sonra 1280-81/1863-64 yılındaki onarımda *Parvillée* tarafından yapılmıştır[744]. Giriş eyvanı önündeki ahşap gergi ise *Parvillée* onarımından önceki döneme ait tek unsur olmalıdır.

---

[738]R.H. Ünal, **L'Etude Du Portail Dans L'Architecture Pre-Ottomane**, İzmir, 1982, Pl.CXLI, Ph.113.
[739]L.A. Mayer-J. Pinkerfeld, **Some Principal Muslim Religious Buildings in Israel,** Jerusalem, 1950, s.21-24, plates 1-11.
[740]M.B. Tanman, "Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Memluk Etkileri", s.85, Res.12.
[741]A. Kuran, **İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami**, s.71.
[742]M.B. Tanman, **a.g.m.**, s.85.
[743]**Ay.mak.**, s.85-87.
[744]E.H. Ayverdi, "Orhan Gazi Devrinde Mimari", s.78.

Orhan İmareti'nin beden duvarları üzerinde yükselen minaresi yenidir[745]. Gövde tuğla, petek ve külah taştandır[746]. *Gabriel,* minarenin kapı yönündeki iki hücrenin üzerinde ve çiftte minare olabileceğini ve XIX. yüzyıla ait olduğunu iddia etmektedir[747]. Oysa minare *Gabriel*'in iddia ettiği gibi hücreler üzerinde değil, *Ayverdi*'nin de belirttiği gibi tek olarak duvar köşesine konulmuştur[748]. *Ayverdi* yapının vakfiyesinde 1196/1782 yılında cami ve minarenin tamir gördüğü bildirmektedir[749]. *Ayverdi* minarenin XVII. yüzyıl[750], *Çetintaş* ise XVIII. yüzyıldan sonra inşa edildiği görüşündedir[751]. *S. Emir* ise, minarenin özgün olmadığını ve yapının camiye dönüşümünden sonra, muhtemelen XVI. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiğini ileri sürmektedir. Tuğla gövdenin XVI. yüzyıldan sonra onarım gördüğüne ya da yenilendiğine ilişkin herhangi bir veri saptayamamış, 1196/1782 tarihli sicil kaydından yola çıkarak mermer şerefe döşemesinin onarıldığını ve külahın yenilendiğini vermiştir. Eski fotoğraflardan yola çıkarak külahın 1905 onarımına kadar sivri ve kurşun olduğu ve bu onarımında yenilenerek bugünkü taş külahın inşa edildiği, XIX. yüzyıla ait fotoğraflar gösterilerek belirtilmiştir[752]. Bizde *Uysal*[753] gibi imaretin kuzeydoğu köşesinde, beden duvarları üzerinde oturan minarenin ilk yapıya ait olma ihtimalini zayıf görmekteyiz. Minarenin imaret duvarına oturuş tarzı, ulaşım için kâgir değil, demir merdivenlerin bulunması, unsurun imaret ile aynı dönemde planlanmadığını akla getirmektedir[754]. *Emir*'in de vurguladığı gibi 1196/1782 tarihli sicil kaydından yola çıkarak minarenin camiye dönüştürüldükten sonra yapılmış olabileceği söylenebilir. Minare yapının doğu cephesindeki durum hakkında da ipuçları vermektedir. Minareye giriş, kuzeydoğudaki tabhane mekanından sağlanmaktadır. Demir merdivenlerle çıkılan minarede, minare gövdesine ulaşılabilmek için tonoz yırtılmış ve kuzey duvarı, çıkış

[745]A. Kuran, **a.g.e.**, s.71. *Bursa Hüdavendigâr İmareti, İznik Yeşil Cami (1378-1391), Edirne Muradiye İmareti (H.830), Balat İlyas Bey Camii (1440)* minareleri de cami duvarı üstünde yükselmektedir.
[746]1904'ten önce çekilmiş bir fotoğrafta külah kurşundur. Bkz. E.H. Ayverdi, "Orhan Gazi…, s.131.
[747]A. Gabriel, **a.g.e.**, s.47.
[748]E.H. Ayverdi, "Orhan Gazi…, s.76.
[749]E.H. Ayverdi, **a.g.e**., I, s.67.
[750]**Ay.es.**, s.76.
[751]S. Çetintaş, **Türk Mimari Anıtları**, I, s.19.
[752]S. Emir, **a.g.e.**, C.II, s.44-45.
[753]A.O. Uysal, "Zaviyeli Camilerde Minare Sorunu", **Türk Etnografya Dergisi**, S.XX, Ankara, 1997, s.48.
[754]E. Pekin-S. Rifat, **Green Bursa**, s.45'te minarenin 1904 restorasyonunda inşa edildiğini bildirilmektedir.

için gereken açıklığı sağlamak için köşede 30 cm. kadar açılmıştır. Minare inşaatıyla yapılan onarım, doğu cephesindeki duvar örgüsünde de izlenebilmektedir. Doğudaki tabhane mekanının duvarı diğer duvara göre daha aşağı kotta kalmaktadır. Ayrıca beden duvarları iki sıra kirpi saçakla son bulurken bu kesim tek sıra saçak ile son bulur. Son cemaat yeri doğu kemer gözünün üstü ile tabhane mekanı arasında duvar örgüsü de dikkatli bakıldığında farklıdır. Batıdaki çörten burada yoktur[755].

Orhan İmareti'nde taş-tuğla, alçı, kalemişi ve çini süslemelere yer verilmiştir.

Taş ve tuğla süslemeler, duvar süslemesi olarak kullanılmıştır. Son cemaat yerinin kuzey, doğu ve batı cephelerinde bu süslemeler görülmektedir. Son cemaat yeri doğu ve batı cephedeki ikiz kemerin aynalarında doğudakinde baklava (Resim 181) batıdakinde ise kare/altıgen formunda süslemeler görülmektedir (Şekil 103). Bu tarz süslemeleri *Bursa Hüdavendigâr İmareti* ikiz kemerlerinde (Resim 25-26), **Şam Nureddin Zengi Maristanı**'nda kapısında[756] da yer almaktadır. Son cemaat yerindeki bu süslemeler, muhtemelen boya ile yapılmışlardır. *S. Çetintaş* bu süslemelerin üzerinde bir takım firuze renkli küçük çini parçalarının olduğunu, bunların sıvaya gömülmek suretiyle basit bir süsleme meydana getirdiklerini, ancak bunların yapının çini süslemeleri olduğunu göstermediğini, bunların az miktarda tek renkli küçük parçalardan ibaret olduğunu ve sadece burada kullanıldığını söylemektedir. *Çetintaş* ayrıca, Osmanlıda *Yeşil İmaret*'ten önce hiçbir yapıda çini kullanılmadığını, *Bursa Yıldırım İmareti*'nin tavanındaki çini panoya bile şüpheyle baktığını eklemektedir[757]. Bugün süslemeler üzerinde herhangi bir çini parçasına rastlanmamıştır. Yine birimin kuzey ve doğu cephelerinde güneş kursları ve ışınsal rozetler vardır. Bu rozetler taş ve tuğlalarla oluşturulmuştur. Yapının beden duvarlarından doğudakinin ortasında yer alan çökertmede ve güneybatıdaki ilk pencerenin üzerinde de güneş kursları bulunmaktadır. Benzer süsleme örneklerini *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi* (XIV. yüzyıl) (Resim 4-5) ve *İznik Nilüfer Hatun İmareti*'nde (1388) (Resim 35-37) son cemaat yeri cephesinde görmek mümkündür. Minare gövdesinde de tuğla ile yapılmış bir rozet yer almaktadır.

[755]Minare ve duvar örgüsü için ayrıca bkz. S. Emir, **a.g.e.**, C.II, s.43-46.
[756]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.76.
[757]S. Çetintaş, **a.g.e.**, I, s.21.

Yapıda çok fazla çini süsleme yer almamaktadır. Esas ibadet mekanın kıble duvarının doğu kesimindeki pencerenin iki yanındaki dikdörtgen çökertmelerin içi çini plakalarla dolgulandırılmıştır. Firuze renkli çini plakalar üçgen tuğlalarla çevrelenmiştir. Basit geometrik kompozisyon oluşturan bu plakalar iki sıra halindedir.

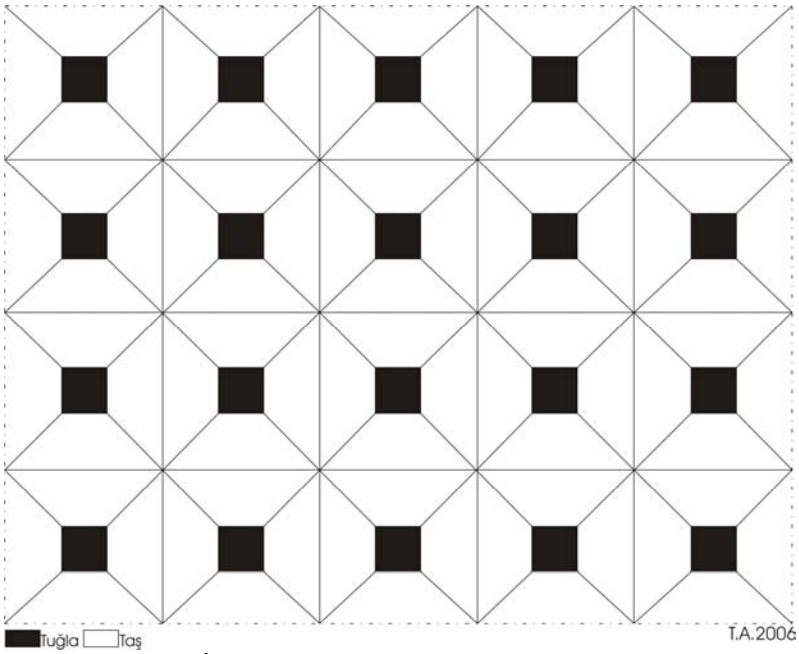

Şekil 103. Bursa Orhan İmareti. Son Cemaat Yerinin Batısındaki İkiz Kemer Aynalığındaki Taş-Tuğla Süsleme.

Orhan İmareti'nin mihrabı kalıplama tekniğinde, alçak kabartma olarak yapılmıştır. Alçı mihrap, boyanmış olmakla beraber kimliğini kaybetmemiştir[758]. Mihrabın mukarnas kavsarası ve çerçevesi yağlı boya ve altın yaldızla boyanmıştır. Kavsara köşeliklerinde kabartma şeklinde rumiler yer almaktadır. Mihrap çerçevesi geometrik geçmelerle hareketlendirilmiştir. Çerçeveyi dıştan mukarnas şeridi çevrelemektedir. İç çerçeve ise geometrik örgülüdür. Mihrap ana nişindeki mermer

[758]İmaret, 1576 yılında genişletilmiştir. XVI. yüzyılın en güzel alçı süslemelerinin yer aldığı mihrap, ne yazık ki bugün, zemin kotunun yükseltilmesi nedeniyle tahrip görmüştür. R. Kaplanoğlu, **Bursa Anıtlar Ansiklopedisi**, Bursa, 1994, s.99. 2004 yılının Mart ayında Uludağ Ü. öğretim üyelerinden *Prof. Dr. Zeren Tanındı* başkanlığında mihrapta sıva raspası yapılmıştır. Ayrıca, onarımın kapsamı tam olarak bilinmemekle beraber, yapıda, boya, badana, alçı, kalemişi tezyinat restorasyonu ve basit onarımı yapılmış (Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi'nden).

sütuncelerin mukarnaslı başlıkları vardır[759] (Resim 186). XIV. yüzyılda alçıyla yapılmış mihrap örnekleri oldukça fazladır[760].

Yapıdaki tüm birimlerin örtü ve geçişlerinde; pencere ve kapılarının alınlıklarında ve mihrapta palmet, rumi, çeşitli yapraklar ve kıvrık dallarla oluşturulmuş kalemişi süslemelere rastlanmaktadır. Bu süslemeler yapıyla çağdaş değildir.

Son cemaat yeri kubbe göbeklerinde dilimli daire formlu bir madalyon içerisinde palmet, rumi ve kıvrık dallardan meydana gelen süslemeler bulunmaktadır. Kırmızı zemin üzerinde mavi, yeşil, sarı ve beyaz renkler kullanılmıştır. Kemer karınlarında da dikdörtgen kartuşlar, palmet ve rumilerden meydana gelen süslemelerle dolgulandırılmıştır. Tonozlardaki dikdörtgen kartuşların içerisinde kemer karınlarındaki süslemeler tekrar edilmiştir. Dikdörtgenin çevresinde de içteki süslemenin ikiye kesilmesi ile meydana getirilmiş birer süsleme yer almaktadır. Giriş eyvanının kubbe göbeği ise kenger yaprakları, realist çiçekler ve palmetlerle şekillenen bir kompozisyonla hareketlendirilmiştir. Yapıdaki pencereler, palmet, rumi, akantus yaprağı ve kıvrık dallarla taçlandırılmıştır.

Avlu kubbesinin içerisinde palmet, rumi ve kıvrık dallardan meydana gelen bir süsleme vardır. Etekteki bordür çok çenekli yapraklardan meydana gelmiştir. Kasnak üzerindeki pencerelerin aralarında, bordürdeki süsleme unsurları uygulanmıştır. Pandantiflerin kenarlarında ise palmet, rumi ve kıvrık dallar kullanılmıştır. Süslemelerde hakim renkler kahverengi, kırmızı, yeşil, mavi ve beyazdır.

İbadet mekanında kubbe içerisinde kırmızı zemin üzerine kahverengi, mavi, krem ve siyah renklerle palmet, rumi, kıvrık dallar girift şekilde bir kompozisyon oluşturmaktadır. Uçları ovalleştirilmiş kartuş şeklinde biten bu süslemelerin içerisinde dini içerikli yazılar da vardır. Kubbe eteğine açılan pencerelerde bitkisel örnekli süslemelerle taçlandırılmıştır. Etekteki bordür ise palmet, eşkenar dörtgen ve yapraklardan meydana gelmektedir. Mavi, kırmızı, beyaz ve yeşil renkler kullanılmıştır.

[759]S. Emir, **a.g.e.**, C.II, s.47-48'de mihrabın yükseltildiğini ve boyandığını, mihrap ve tromp nakışlarının 1224/1809 onarımına, geçiş kuşağında mihrap üstündeki 1281 tarihli ayetli panonun *Parvillée* onarımına, ahşap minberin ise 1905 onarımına ait olduğunu belirtmektedir. Mihrap hakkında ayrıca bkz. M. Top, **a.g.t.**, s.35-36, Çiz.3.

[760]XIV ve XV. yüzyıl alçı mihrapları için bkz. B. Eskici, "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde Alçı Mihraplar", **Sanat Tarihi Dergisi**, XV/1 Nisan 2006, İzmir, 2006, s.57-75.

Tromplar farklı formda üçgenlere bölünmüştür. Zemin kırmızıdır. Üçgen formların her biri, palmet, rumi ve kıvrık dallarla dolgulandırılmıştır. Dört yöndeki sağır kemerlerin içleri de dini içerikli yazılar, içleri küçük çiçeklerle hareketlendirilmiş altıgenler ve yapraklarla bezenmiştir. İbadet mekanın doğu duvarının güneyinde yer alan pencerenin yanında daire formunda bir madalyon bulunmaktadır. Bu madalyonun içerisinde daire şeklinde dini içerikli yazılar yazılmıştır. Ortada kufi yazı ile "*Kelime-i Tevhid*" yazılıdır. Benzer şekilli madalyonları *Bursa Yıldırım İmareti*'nin ibadet mekanında da görmek mümkündür (Resim 108).

Mihrap palmet, rumi, kıvrık dal ve çok çenekli çiçeklerle meydana getirilmiş bir tepelikle taçlandırılmıştır. Tepeliğin ortasındaki dikdörtgen formlu ayet panosunda simetrik şekilde yazılmış "Kelime-i Tevhid" bulunmaktadır. Tepelikle mihrabı içleri küçük çiçeklerle dolgulandırılmış altıgenlerden oluşan bir bordür ayırmaktadır. Mihrap ana nişi içerisinde bir palmet motifi vardır. Palmet motifini üst bölümündeki oval kısımda simetrik olarak yazılmış dini içerikli bir yazı yer almaktadır. Nişin köşeliklerinde de palmet, rumi ve kıvrık dallarla şekillenen süslemelere yer verilmiştir. Kavsarada her bir mukarnas dişi ince işçilikli bitkisel süslemelerle hareketlendirilmiştir[761] (Resim 186).

Tarihlendirme

Harim girişi üzerindeki sülüs yazılı kitabeye göre Orhan İmareti, H.740/1339-40 yılında *Orhan Bey* tarafından yaptırılmıştır (Resim 187). Cami *Karamanoğlu Mehmed Bey* tarafından yakıldıktan sonra, *Çelebi Sultan Mehmed*'in emirleriyle baş vezir *Bayezid* tarafından H.820/1417-18 yılında tamir ettirilmiştir[762]. Celi sülüs yazılı Arapça kitabenin metni şöyledir:

[761]Kalemişi süslemeler için ayrıca bkz. E. Çalıkuşu, **a.g.e.**, s.31-38.

[762]Yapının tarihlendirilmesi için bkz. O. Aslanapa, **Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. Yüzyıl)**, 1977, s.21-22; E.H. Ayverdi, "Osmanlı Mimarisinin İlk Asrı", **Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi,** Ankara, 1962, s.72-73; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.61-89; K. Baykal, **a.g.e.**, s.102,191; A. Batur, "Osmanlı Camilerinde Almaşık Duvar Özerine", **Anadolu Sanatı Araştırmaları**, II, İstanbul, 1970, s.144,211-214; Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, İstanbul, 1979, s. 301; S. Eyice, "Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler", s.37-38; A. Gabriel, **a.g.e.**, s.46-49; A. Gabriel, **a.g.m.**, s.37-43; G. Goodwin, **A History of Ottoman Architecture**, London, 1971, s.51-53; H.B. Kunter, "Kitabelerimiz", **Vakıflar Dergisi,** II, Ankara, 1942, s.438; A. Kuran, **İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami,** s.67-71; A. Tüfekçioğlu, **Erken Osmanlı**

١- امر بهزه العماره السريفه

٢- سلطان الغراه والمحاهدين اورخان بك بن

٣- عثمان بك طان ثراهما في سنه اربعين وسبعمايه وحرق ولد

٤- قرمان ثم امر الناظر وهو الورير الاكبر بايريد باشا باشارة

٥- السلطان بن السلطان سلطا محمد بن بايريد حان سلطانه فى سنه عشرين وثمانمايه

Kitabenin Türkçe'ye çevirisi: *Osman Bey oğlu, gazilerin ve mücahitlerin sultanı Orhan Bey –makamları güzel olsun-, 740 senesinde bu şerifli imaretin yapılmasını emretti. Karamanoğlu'nun yakmasından sonra, Bâyezîd Han oğlu sultan oğlu sultan Mehmed'in –hükümdarlığı devamlı olsun- işaretiyle büyük vezir nâzır Bâyezîd Paşa 820 yılında (eserin tamirini) emretti*[763].

Caminin kitabesinde imaret vakfiyesinde ise zaviye olduğu geçmektedir.

Harimdeki alçı mihrabın taç kısmında boya ile yazılmış ayette: 1281/1864 tarihi *Parvillée*'nin tamir tarihine de uymaktadır[764].

Son cemaat yerinde de boya ile yazılmış *Tamir 1381* yazısı okunmaktadır (Resim 188).

Orhan İmareti, ilk kez *Sultan Orhan* zamanında inşa ettirilmiştir. Yapı 1413 yılında *Karamanoğlu II. Mehmed Bey*'in Bursa'yı kuşatması sırasında yakılmak istendiği için zarar görmüştür. 1417 yılında *Çelebi Sultan Mehmed* ve 1904 yılında da *Sultan II. Abdülhamid* tarafından tamir ettirilmiştir[765].

Kaynaklara göre *Orhan Bey*, Karesi'nin fethinden sonra 736/1336 yılında Bursa'da cami, medrese, imaret ve kervansaray olmak üzere çeşitli binaların inşalarını

Mimarisinde Yazı, Ankara, 2001, s.130-33; **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İl Merkezi)**, III, Ankara, 1983, s.148-52; B. Yalman, **Bursa,** İstanbul, 1984, s.93-96; E. Pekin-S. Rifat, **a.g.e.**, s.44; C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.240-243.

[763]Kitabenin okunuşundaki farklar için bkz. H.B. Kunter, **a.g.m.**, s.438; E.H. Ayverdi, "Orhan Gazi Devrinde Mi'mari", s. 128; K. Baykal, **a.g.e.**, 191; Y. Demiriz, **a.g.e.**, s.301; **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, III, s.148-49.

[764]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, I, s.79.

[765]O. Aslanapa, **Yüzyıllar…**, s.21; S.K. Yetkin, **İslam Ülkelerinde Sanat**, İstanbul, 1984, s.63; C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.240-243.

başlatmıştır. İmaretin kitabesinde görülen 740/1340 tarihi imaretin belki de tüm külliyenin tamamlanma tarihidir[766]. Orijinal kitabenin ne olduğu hakkında kesin bilgiler yoktur. Kitabenin, *Karamanoğlu* tarafından yapılan tahribat sonucu kaybolduğu düşünülmektedir. Şimdiki kitabe ise, 820 yılındaki tamiri göstermek üzere *Bayezid Paşa* tarafından sonradan konulmuştur[767].

[766]S. Çetintaş, **Türk Mimari Anıtları, Osmanlı Devri, Bursa'da İlk Eserler**, İstanbul, 1946, s.18.
[767]S. Çetintaş, **ay.yer.**

Katalog No	**:**3.21		
Yapının Adı	**:ALİ BEY İMARETİ/CAMİİ**[768]		
Yeri	**:**Manisa	**İnceleme Tarihi**	**:**04.04.2008, 22.04.2008, 11.05.2008, 04.02.2009
Şekil No	**:**104-105	**Resim No**	**:**189-198

Ali Bey İmareti, *Manisa Merkez, Adakale Mahallesi, Demirtaş Sokak, 8 pafta, 65 ada, 7 parselde* yer almaktadır. Mülkiyeti **Vakıflar Genel Müdürlüğüne** ait olan tarihi yapı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Genelgesi ile korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmiştir.

Yapı, çeşitli tarihlerde tamir görmüştür. Yapıda ana plan şeması kısmi olarak korunsa da genel detaylar incelendiğinde ve kuzey cephesindeki son müdahaleler dikkate alındığında, yapının özgünlüğünün büyük ölçüde kaybolduğu söylenebilir.

Ali Bey İmareti, *Demirtaş Paşa*'nın oğlu *Ali Bey* tarafından H.831/1427 yılında yapılmış ve vakfiyesi de aynı yıl içinde düzenlenmiştir[769]. *Ali Bey*, **İshak Bey Hanı**'nı yapıya vakfetmiş, mütevelliğine de *Hızır Bey bin İsmail*'i atamıştır[770]. *İ.H. Uzunçarşılı*'nın **Kitabeler** adlı eserinde, mescidin *Ali Bey*'in torunlarından *Haydar Çelebi* tarafından H.975/1567 yılında camiye çevrildiği, *Cafer Çelebi* tarafından da H.978/1570 yılında tamir edildiği, minber ve minare gibi yeni unsurların ilave edildiği belirtilmektedir[771].

İ. Gökçen'in **Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar** adlı eserinde yapının Zi'l-Ka'de 1034/1625 yılındaki depremde büyük ölçüde zarar gördüğü, caminin

[768]**İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi**'nde yapı, *Emir Ali Bey Camii* şeklinde adlandırılmaktadır. Kaynaklarda da Bkz. D. Kuban, **a.g.e.**, s.119, *Ali Bey Zaviyesi* şeklinde adlandırılan yapıyı, biz metin içinde kitabesinden yola çıkarak *imaret* olarak adlandırdık.
[769]İ.H. Uzunçarşılı, **Kitabeler**, İstanbul, 1929, s.77'de *Ali Bey*'in Manisa'daki ikameti sırasında yapının mescit olarak yapıldığı belirtilmektedir. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'marisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, C.II, İstanbul, 1989, s.182; H. Acun, **Manisa'daki Türk Devri Yapıları**, Ankara, 1999, s.80-81; F. M. Emecen, **XVI. Asırda Manisa Kazası**, Ankara, 1989, s.92; N. Köklü, "Manisa'daki Osmanlı Eserleri II", **Manisa**, S.5, Manisa, Şubat 1994, s.3.
[770]İ.H. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.77.
[771]**Ay.yer.**

mütevellisi *Timurtaş Efendi*'nin gayretleri ile çatının çardağının[772] bazı yerlerinin tamir edildiği belirtilmektedir[773].

Güney-kuzey yönlü eğimli bir arazi üzerine kurulu Ali Bey İmareti, avlu, ibadet mekanı, iki tabhane mekanı ve son cemaat yeri ile güneybatı köşesinde yer alan minareden meydana gelmektedir. Yapı geniş bir bahçe içerisindedir. Bahçeye kuzey ve güneydeki kapılarla girilmektedir. Yapının dış bahçe duvarlarından kuzey cephesi üzerinde bir de sivri kemerli çeşmesi bulunmaktadır (Şekil 104), (Resim 189-192).

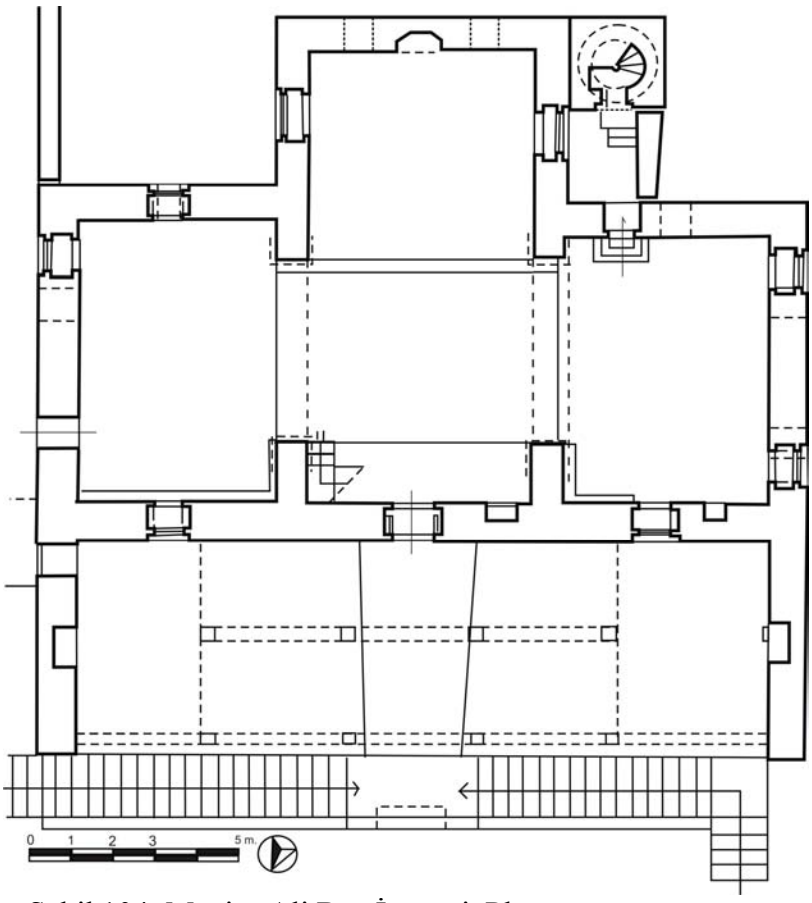

Şekil 104. Manisa Ali Bey İmareti. Plan.

Bahçede, ahşap desteklerle taşınan ahşap örtülü bir şadırvanı vardır. Büyük ölçüde işlevini kaybeden unsur, bugün kullanılmamaktadır ve kendi haline terkedilmiştir. Yapının kuzeybatı köşesine ise son dönem eklentileri betonarme yapılar yapılmıştır (Resim 191).

[772]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.II, İstanbul, 1989, s. 182-183'te ahşap revak olacağını belirtmektedir.
[773]İ. Gökçen, **Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar**, İstanbul, 1946, s. 36-39.

Yapının inşa malzemesi dış cephesinin tamamen sıvanıp boyanması nedeniyle anlaşılamamaktadır (Resim 189-191). Ancak *E.H. Ayverdi*'nin yayınlamış olduğu bir fotoğrafta görüldüğü üzere, duvar örgüsü moloz taşlarla şekillenmiştir[774]. Beden duvarları iki sıra kirpi saçakla son bulmaktadır. Tabhane mekanları tek yöne eğimli birer çatı ile ana yapı ise Marsilya tipi kiremitlerle kaplı kırma bir çatı ile örtülüdür (Resim 189).

Yapının güneybatı köşesinde yer alan kare kaideli minare yapıyla çağdaş değildir. İnşa kitabesinden, minarenin yapı bünyesine 1570 yılında dahil edildiği anlaşılmaktadır[775]. Kaide yatay ve dikey tuğlaların kasetlemiş olduğu kesme taşlarla almaşık düzendedir. Kare kaideden sekizgen planlı pabuca geçilmektedir. Pabucun alt kesimi iki renkli düzgün kesme taşlarla şekillenmiştir. Her yüzde sağır sivri kemerler vardır. Pabucun üst kesiminde ise alt bölümle bir kaytan silme ile ayrılmış prizmatik Türk üçgenleri bulunmaktadır. Silindirik formlu tuğla gövde, zikzak şeklinde bir süsleme ile hareketlendirilmiştir. Şerefe altı mukarnaslarla dolgulandırılırken, petek sıvanmış ve kurşun bir külah ile örtülmüştür. Minarenin zemini imaretin zemininde 2.00m. daha yüksektedir. Minarenin asıl kapısı dışarıdadır. Bugün batıdaki tabhane mekanının güney duvarında yer alan pencere kapıya çevrilmiş ve minareye de bu kapı ile ulaşım sağlanmıştır (Şekil 104) (Resim 192).

Yapının bahçe duvarlarından kuzey cephedeki girişin batısında bir çeşme nişi yer almaktadır. *H. Acun*, eserinde güneydeki girişinde yanında sivri kemerli bir çeşmenin olduğunu belirtmektedir[776]. Bizde Sayın *H. Acun* gibi, malzeme ve duvar tekniği bakımından çeşmenin, imaret ve diğer külliye yapılarıyla aynı dönemde yapıldığını düşünmekteyiz[777]. Dikdörtgen planlı çeşme nişi sivri bir kemer ile örtülüdür. Çeşmenin küçük bir ayna taşı vardır. Ayna taşının üzerinde ince uzun bir niş şeklinde sabunluk, alt kesimde de oluğu bulunmaktadır.

İbadete açık olan Ali Bey İmareti'ne, kuzeyde yer alan çift yönlü merdivenle çıkılmaktadır. Yapının oldukça dik eğimli bir arazi üzerine inşa edilmesi bu uygulamayı

[774]Bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.II, s.184, R.310 b.
[775]Yapının geçirdiği müdahalelere s.293-95'te değinilmiştir.
[776]H. Acun, **a.g.e.**, s.82.
[777]**Ay.yer.**

zorunlu kılmıştır. Merdivenin merkezinde dikdörtgen formlu bir niş yer almaktadır. Nişin tuğla kemeri bozulmuştur. Nişin çevresindeki alanda taş duvar örgüsü belli bir kesime kadar korunmuş, merdivenin diğer kısımları, basamaklar hariç, sonradan sıvanmış ve boyanmıştır (Resim 190-191). *N. Köklü*'nün onarım öncesi planında niş, çeşme olarak işaretlenmiştir.

İki sıra betonarme kolonlarla taşınan son cemaat yerinde üst sıra pencereleri basık kemerlidir ve alüminyum doğramalıdır. Kuzey duvarının doğu ve batı ucundaki dikdörtgen planlı pencereler de alüminyum doğramalıdır, lokma demir parmaklıklı pencerelerin denizlikleri dökme mozaiktir. Son cemaat yeri **Vakıflar Genel Müdürlüğü**'nün son onarımından sonra bu şekli almıştır. İki sıra ahşap desteklerle taşınan son cemaat yeri ahşap tavanı ve destekler betonarme konstrüksiyon ile değiştirilmiş, avlunun kuzeyinde yer alan kadınlar mahfili betonarme ve "U" şeklinde uzatılarak son cemaat yerine dahil edilmiştir. Son cemaat yerinin batı duvarına abdest muslukları yerleştirilmiştir (Resim 190,193).

Ali Bey İmareti'nde yapının içine dikdörtgen formlu basit bir açıklıkla girilmektedir. İki kanatlı demir kapı, muhtemelen son onarımın eseri olmalıdır. Kapının batısında inşa kitabesi yer almaktadır (Resim 193).

Ana giriş kapısı ile kareye yakın dikdörtgen planlı avluya girilmektedir. Mekan, ahşap tavan ile örtülüdür. Avlunun kuzeyinde son cemaat yerine doğru taşan kadınlar mahfili yer almaktadır. Mahfil avluya sivri bir kemer ile açılmaktadır. Mahfilin güneyi ahşap bir kafes ile kapatılmıştır. Betonarme unsura avlunun kuzeydoğu köşesindeki merdivenlerle çıkılmaktadır (Resim 194-195).

Avlunun doğu ve batısında birer tabhane mekanı bulunmaktadır. Her iki mekan da avluya sivri kemerlerle açılmaktadır. Avlu ile tabhane mekanları arasında kot farklı yoktur. Dikdörtgen planlı iki mekan da düz ahşap tavan ile örtülüdür. Doğudaki tabhane mekanın duvarlarında birer pencere yer almaktadır. Doğu duvarının kuzey ucunda ise dikdörtgen planlı pencere sonradan kapıya dönüştürülmüştür. Batıdaki tabhane mekanında da aynı düzen görülmektedir. Ancak burada güneydeki pencere sonradan minareye çıkışı sağlayan bir kapı şekline dönüştürülmüştür (Resim 196).

Avlunun güneyinde alçak bir kot farkı ile belirtilmiş ibadet mekanına ulaşılmaktadır. Kareye yakın dikdörtgen planlı mekanın tavanı avluda da devam eden bir ahşap tavan ile örtülüdür. Mekanın alt seviyede doğu ve batı duvarlarında dikdörtgen planlı birer pencere, üst sırada ise güneyde iki, doğu ve batıda ise sivri kemerli birer pencere yer almaktadır. Mekanın güney duvarı ortasında yer alan beş kenarlı mihrap nişi mukarnaslı bir kavsara ile örtülüdür. Bugün, mihrap ana nişi ve çerçeve fayanslarla kaplanmış, kavsara ise yağlı boya ile boyanmıştır (Resim 197).

Mihrabın güneydoğusundaki ahşap vaaz kürsüsü ve mekanın kuzeybatı köşesine, bir kısmı avluya taşacak şekilde yerleştirilmiş ahşap minber yenidir. Yapı camiye çevrildikten sonra minber yapı bünyesine dahil edilmiştir[778]. Ancak bugünkü minber XVI. yüzyılda eklenen minber değildir (Resim 197).

Ali Bey İmareti'nde mekanların tüm duvarları ahşap lambrilerle kaplanmıştır. Yapının iç ve dış duvarları sıvalı ve boyalı olduğu için herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamıştır.

Ali Bey İmareti farklı dönemlerde geçirdiği onarımlarla özgün görüntüsünden uzaklaşmıştır. Tarihçe bölümünde de belirttiğimiz gibi kitabesinde açıkça verilen onarım bilgilerinden yola çıkarak yapının, ilk ciddi onarımının 1567-68 ve 1570-71 yıllarında gerçekleştiği ve bu onarımlarla imaretin kimlik değiştirerek cami fonksiyonu kazandığı anlaşılmaktadır. Minber, mahfil ve minare gibi unsurların yapı bünyesine dahil edilmesi, inşa edildiği dönemde tabhaneli bir cami olarak tasarlanan bu yapının aynı kategorideki diğer yapılarla aynı kaderi paylaştığını göstermektedir. Belirli bir ihtiyaçtan doğan ve belli bir dönemde inşa edilen tabhaneli camilerin en önemli özelliği siyasi bir oluşumla yeni bir yapı tipinin meydana gelmesi ve gelişmesi; siyasi ortamın, kişi ve kurumların zaman içinde işlevselliklerini kaybetmeleri ya da farklı yönelimlere ihtiyaç duyulması ile bu yapı tiplerine ihtiyaç kalmaması, yapıların değişimlerini zorunlu kılması ve kimliklerinin değişmesidir.

Ali Bey İmareti de bu kimlik değişimini tam da bu yapıların ve hizmet ettikleri kurumların ve kişilerin önemlerini yitirmeye başladıkları yıllarda yaşamıştır. İnşa

[778]Bkz. yapının inşa kitabesi ve E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.II, s.184, R.310d.

edildikten yüzyıl sonra kimliğinde değişim olmuş, yeni unsurları ile artık her mekanında ibadet edilebilecek bir cami işlevini kazanmıştır.

Yapıda ilk büyük değişimden sonraki en büyük değişim, H.1034/1625 yılındaki büyük depremden sonra gerçekleşmiştir. Bu depremden sonra yapının harap olan çatı ve son cemaat yeri tamir edilmiştir[779].

Mihrabın iki yanında, üst sırada yer alan vitraylı pencerelerin üzerinde H.1164/1750-51 tarihi yazılıdır. Muhtemelen yapı bu tarihte de onarılmış olmalıdır[780]. İmaret en son **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından onarılmıştır. Bu onarımda, son cemaat yerinin ahşap destekleri değiştirilerek bugün gördüğümüz beton kolonlar yerleştirilmiş, minber yenilenmiş, eskiden harimin kuzeyinde yer alan mahfil değiştirilerek son cemaat yerinin üzerine alınmış ve yanları kuzeye doğru "U" şeklinde uzatılmıştır. Batı yan kanadın güney penceresi kapı şekline getirilerek minareye çıkışın önü açılmış, doğu yan kanadın kuzey alt penceresi kapı şekline getirilmiştir. Harime girişi sağlayan kapı üzerindeki kitabe üzerinden alınarak, kapının sağ tarafına konulmuştur[781]. Yapının dış görüntüsünü tamamen değiştiren diğer en önemli unsur ise dış cephenin tamamen çimento içerikli sıva ile sıvanmasıdır. Bu yanlış uygulamalar sonucunda yapı, orijinalliğinden büyük ölçüde uzaklaşmıştır.

Yapıdaki en büyük değişiklik, iki sıra ahşap destekle taşınan son cemaat yerinde görülmektedir. Ahşap destekler kaldırılmış yerlerine betonarme kolonlar konulmuştur. Avlunun kuzeyinde yer alan ve ahşap desteklerle taşınan kadınlar mahfili betonarme olarak değiştirilmiş ve son cemaat yerinin ilk destek sırasının hizasına ve doğu ve batı kısmına kadar "U" şeklinde uzatılmıştır. Son cemaat yerinin özgünlüğü kaybetmesine neden olan bu uygulama yapının gelecek nesillere yanlış bilgi vermesine neden olmaktadır. 326,8.5.198 Top. No'lu Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın kararında[782]; "*yapılan onarımın çok kötü olduğu, aslına tamamen aykırı yapıldığı, caminin eski fotoğrafı varsa rölövelerinden*

[779]Bkz. H. Acun, **a.g.e.**, s.81; İ. Gökçen, **a.g.e.**, s.36; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.II, s.185.
[780]Bkz. H. Acun, **ay.yer**; İ. Gökçen, "Ali Bey Camii", **Gediz**, S.15, 1938, s. 11; Ç. Uluçay-İ.Gökçen, **Manisa Tarihi**, İstanbul, 1939, s. 95.
[781]H. Acun, **a.g.e.**, s.81.
[782]Bu kararı **İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu**'nda yapmış olduğumuz araştırmalar sonucunda edindik.

yararlanılarak yeniden düzeltilmesi" hakkındaki karara rağmen bugüne kadar bu yanlışlıkların düzeltilmesine yönelik herhangi bir çalışma yapılmamıştır (Şekil 104).

Yapıya ulaşımı sağlayan merdivenlerin altında onarım öncesinde bir ahır olduğu belirtilmektedir[783]. Bugün ise buna dahil herhangi bir iz yoktur.

İmaretin kitabesindeki bilgiler hem bizi aydınlatmakta, hem de bazı ihtimalleri düşünmemize yol açmaktadır. Cami olarak tasarlanıp inşa edilmeyen yapı, sonraki dönemlerdeki eklentileri ve geçirdiği onarımlarla tartışmaya açıktır.

Yapının plan şeması irdelendiğinde *Bursa*'daki *Timurtaş Paşa Zaviyesi* (Şekil 53) ve *Ebu İshak Zaviyesi*'ne (Şekil 48) benzediği görülmektedir. Yalnız bizimde Ali Bey İmareti'nin restitüsyon denemelerinde yaptığımız gibi iki yapıda da avlu birer kubbe ile örtülüdür (Şekil 105). *Bursa Ebu İshak Zaviyesi*'nde tabhane mekanları birer tonoz ile örtülüdür. Ayrıca her iki yapıda, tabhane mekanları avluya birer kapı ile açılmaktadır. Ali Bey İmareti'nde ise tabhane mekanları avluya büyük kemerlerle açılmaktadır. Ancak bu kemerler yapıya tamamen cami işlevi yüklendiği zaman açılmış olmalıdır.

H. Acun'un yayınlamış olduğu yangın sonrasını gösteren eski bir fotoğrafta, ibadet mekanı ile avlunun iki basamakla ayrıldığı görülmektedir[784]. Minber bugünkü minber değil, *E.H. Ayverdi*'nin de yayınladığı eski minberdir[785]. Kadınlar mahfilinin de bugünkünden farklı olarak ahşap desteklerle taşındığı görülmektedir[786].

N. Köklü makalesinde; "*kuzeydeki bahçe girişinden girildikten sonra medrese hücrelerinin kalıntılarının görüldüğünü, camiye iki yönlü merdivenlerle çıkıldığını, son cemaat yerinin tavanının olmadığını, ancak ahşap desteklerle taşındığını, zeminin kare şekilli tuğlalarla döşeli olduğu, kitabenin giriş kapısı üzerinde olduğunu*" belirtilmektedir[787].

[783]H. Acun, **a.g.e.**, s.82; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.II, s.182.
[784]H. Acun, **a.g.e.**, s.88, R.52.
[785]**Ay.yer.**
[786]H. Acun, **a.g.e.**, s.88, R.54.
[787]N. Köklü, **a.g.m.**, s.3.

N. Köklü'nün Ali Bey İmareti'ne değindiği bir diğer eserinde caminin tüm birimlerinin kurşun kaplı olduğunu ve yapıya ulaşımı sağlayan merdivenin altındaki çeşmenin üç lüleli olduğu belirtilmektedir[788].

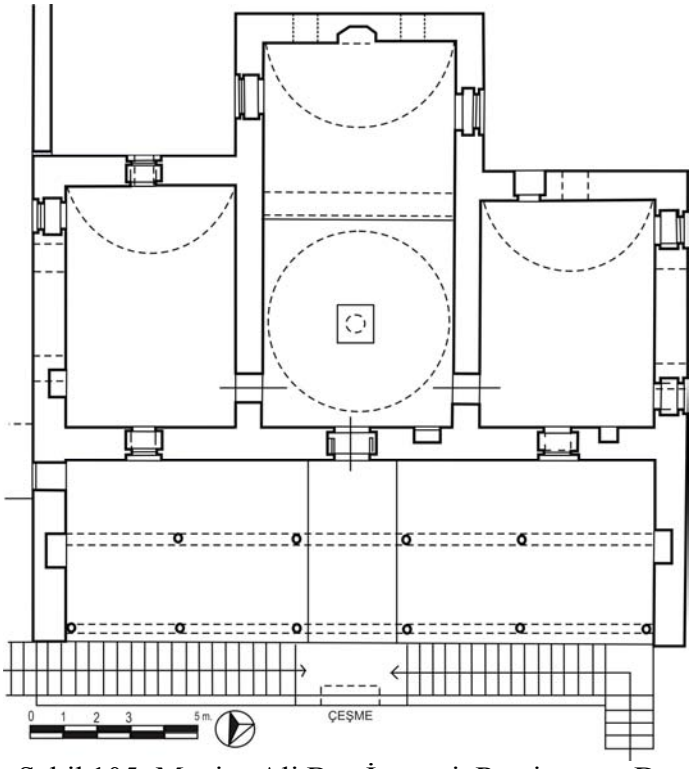

Şekil 105. Manisa Ali Bey İmareti. Restitüsyon Denemesi.

Bugün cami olarak kullanılan yapı bu işleve göre ya da daha önce yapıya yüklenen işlev neticesinde özgün plan şemasını kaybetmiştir. Yapının beden duvarları projede de görüldüğü gibi özgün kalmış, tabhane mekanlarının avluya bakan ara duvarları, son cemaat yeri ve pencere-kapı açıklıkları ise özgünlüğünü koruyamamıştır. Yapılan restitüsyon denemelerinde benzer yapılardan yola çıkarak plan şeması üzerinde tahminler işlenmiştir. Tabhane mekanlarının avlu ile bağlantıları ve ara duvarlar ile son cemaat yerinin olması gereken şeması verilmiştir (Şekil 105). Ayrıca kapı ve pencere doğramalarının bugün olduğu gibi alüminyum değil orijinaline uygun şekilde ahşap malzeme ile yapılması gerekmektedir. İleride yapılacak restorasyonda bugün sıvalı olan dış cephede itinalı sıva raspası yapılması, eski fotoğraflarında görülen taş dokunun açığa çıkarılması uygun olacaktır. Sıva raspası sonrasında yüzey taşlardaki bozulmalar

[788]N. Köklü, **Dünkü Manisa**, Ankara, 1970, s.17.

tespit edilmelidir. Raspa sonrasında derzlerde bozulma veya boşalma gözlendiği takdirde gerekli yerlerde orijinaline uygun yeni derzler yapılmalıdır.

Ahşap desteklerle taşınan ahşap tavanlı son cemaat yerinin ve avlunun kuzeyinde yer alan ahşap desteklerle taşınan kadınlar mahfilinin de bugünkü görüntüsünden kurtarılıp, özgününe uygun hale getirilmelidir.

Sonuç olarak, yukarıda Ali Bey İmareti'nin plan şemasına, tarihçesine, geçirdiği değişim ve onarımlarına kısaca değinilmiştir. Tabhaneli camiler içerisinde, kitabesinde ve kaynaklarda bir imaret olarak tasarlanıp, bir cami olarak değişimini belgelerle destekleyen ünik eserlerden biri olması yapıyı önemli kılmaktadır. Kitabesinde ilk inşa edildiği dönemde Cuma namazı kılabilmek için gerekli unsurları barındırmadığı ki bu maksatla inşa edilmediğini gösteren en önemli kanıttır, daha sonra tam da bu yapılara ihtiyacın azaldığı dönemde yani XV. yüzyılın sonlarına doğru yapıya minare, minber, mahfil gibi bir caminin vazgeçilmez unsurları eklenerek yapının işlev değiştirdiği belirtilmiştir. Ali Bey İmareti ile tabhaneli şekilde inşa edilen bu yapıların değişimleri açıkça görülmüştür. Bugün Ali Bey İmareti de diğer tabhaneli camiler gibi artık halk arasındaki adı ile cami şeklinde adlandırılarak görevini sürdürmeye devam etmektedir.

Ali Bey İmareti'nde iç ve dışta herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamaktadır. Yapıdaki tek süslemeli unsur minare gövdesindedir. Silindirik gövde de tuğlalar zikzak oluşturacak şekilde örülmüştür. **Manisa**'da **Göktaşlı Camii**[789], **Dilşikar Camii**[790], **Aynı Ali Camii**[791] ve **Serabat Camii**'nde de[792] tuğla minare gövdeleri, tuğlaların farklı şekilde yerleştirilmeleri ile hareketlendirilmiştir (Resim 189,192).

Yapıdaki ahşap elemanların hepsi yeni olduğu için bunlarda da özgün süsleme bulunmamaktadır. *E.H. Ayverdi*'nin eserinde yer alan ahşap minber bugünkü minber değildir. Bu minber yapı cami işlevi aldıktan sonra yapı bünyesine dahil edilmiş olan minber olmalıdır. Fotoğraftan görülebildiği kadarıyla ahşap minberin aynasında geometrik geçmeler, korkuluğunda kafes oyma tekniği kullanılmıştır[793]. *Ayverdi*'nin

[789]H. Acun, **a.g.e.**, s.144, R.108-109.
[790]**Ay.es.**, s.209, R.175.
[791]**Ay.es.**, s.249, R.214.
[792]**Ay.es.**, s.264, R.229.
[793]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.II, s.184, R.310d.

yayınlamış olduğu fotoğraflardan birinde de mihrabın doğusundaki pencere kanatlarından sadece bir örneğin kaldığını bu örneğinde silmelerle hareketlendiğini anlamaktayız[794]. *Ayverdi* diğer pencere kapaklarının düz meşe olduğunu da belirtmektedir. Bugün tüm pencereler, alüminyum doğramadır ve hiçbirinde kapak yoktur.

Tarihlendirme

Ali Bey İmareti'nin avluya girişi sağlayan kapısının yanında[795] Arapça bir inşa kitabesi bulunmaktadır (Resim 198). Mermer üzerine yazılı kitabenin Arapça harfleri ile yazılışı şöyledir:

بنى هذا الجامع و المارة على بك بن تمرتاش بعد متقاعد عن وذارة

السلطان مراد بن محمد خان فى البلد سنه ٨٢١ فلم يتيسراقامة الجمعه فيه الى آن جاء

امر نسل ابنءه حيدر چلبى فاقاميا فيه سنه ٩٧٥ ثم تولى منهم جعفر چلبى وسعى فى

تعمره وترمحه فجدد سقفه وروزناته الفوقانيه والتختانيه والمحفل واتم

منبره ومنارته وزنته على مايرى فى هزا التاريخ بفضل الله ٩٧٨

Kitabenin Türkçe anlamı ise şöyledir: *Bu cami ve imareti, Timurtaş Oğlu Ali Bey vezirlikten emekli olduktan sonra bina etti. Sultan Mehmet'in oğlu Sultan Murat Han 821'de Manisa'da idi. Ancak orada Cuma kılmak mümkün olmadı, taki tekrar gelene kadar. Çocuklarının neslinden, Haydar Çelebi'nin emri ile caminin tamirine başlandı. 975'ten sonra, mütevelli olan Cafer Çelebi tamirini üstlenerek bu uğurda uğraş verdi. Çatısını, pervazını, ahşap işlerini, mahfilini, minber ve minaresinin Allah'ın lutfiyle 978'de yeniledi*[796].

Bu kitabe caminin inşa ve onarımı ile eklentilerinin verildiği belge değerindedir. Kitabeye göre yapı, H.821/1418-19 yılında, Osmanlı Ümerasından *Vezir Kara Timurtaş*

[794]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.II, s.184, R.310c.
[795]H. Acun, **a.g.e.**, s.80'de kitabenin kapı üzerinde olduğunu son restorasyonda kitabenin kapının batısına konulduğunu belirtmektedir.
[796]Kitabenin Arapça metni ve yazılışı için bkz. E. H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.I, s.184-185; İ.H. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.77; H. Acun, **a.g.e.**, s.80-81.

Paşa'nın oğlu *Ali Bey* tarafından yaptırılmıştır. Dört sene kadar Saruhan Sancak Beyliği yapmış olan *Ali Bey* vezirlikten takaüte ayrıldıktan sonra mescit, imaret ve hamamdan oluşan bu külliyeyi inşa ettirtmiştir. Kitabede yapıya eklenen unsurlar ve onarım aşamalarına da değinilmiştir. Kitabede, *Ali Bey*'in torunlarından *Haydar Çelebi*'nin yapıyı H.975/1567-1568 yılında camiye çevrildiği, kardeşi *Cafer Çelebi*'nin de H.978/1570-1571 yılında mescitte tamir ve tadilat yaparak, mahfil, minber ve minare gibi unsurların ilave edildiğini böylelikle Cuma namazı kılınabilecek büyük bir cami haline getirildiğini öğrenmekteyiz.

Katalog No	**:**3.22		
Yapının Adı	**:GAZİ MİHAL İMARETİ/CAMİİ**[797]		
Yeri	**:**Edirne	**İnceleme Tarihi**	**:**20.11.2008
Şekil No	**:**106	**Resim No**	**:**199-208

Yapı, Edirne'nin 1,5 km. ötesinde, Kapıkule'ye giden yolun solunda, Tunca Nehri'nin üzerindeki **Gazi Mihal Köprüsü**'nün yakınlarındadır[798]. Kaynaklarda yapının imareti olduğu belirtilmektedir[799]. Çalışmamıza konu olan bu yapıların ilk inşa edildiği dönemde cami olarak değil ibadet mekanı olan tabhaneli bir yapı şekilde inşa edilmesi günümüzde bu yapıların adlandırılmasında farklı yorumlara neden olmuştur. Bugün yapı tamamen cami fonksiyonu ile işlevini devam ettirmektedir. *S. Eyice*, *Badi Efendi*'ye atfen yapının önceden zaviye olduğunu belirtmektedir[800]. Bu da yapının ilk inşaatı ile ilgili yukarıda belirttiğimiz düşünceyi desteklemektedir.

Yapı, avlu, ibadet mekanı ve avlunun iki yanına konumlanmış tabhane mekanından meydana gelmiştir. Yapının kuzeyinde beş birimli bir son cemaat yeri ile kuzeydoğusunda da bir minaresi vardır (Şekil 106). Bir bahçe içerinde yer alan yapı, güney ve batı yönden bir hazire ile çevrelenmiştir. Bahçenin kuzeydeki girişi yol kotunun yükselmesi ile bugünkü cadde kotundan aşağıda kalmıştır.

Yapının inşa malzemesinde düzgün kesme taş ve tuğla kullanılmıştır. Yapının kuzey cephesi hariç tüm cephelerinde, kasnakta ve minarede düzgün kesme taş, son cemaat yerinin güney duvarında ve örtülerde tuğla kullanılmıştır. Son cemaat yerinin güney duvarındaki almaşık örgü, yonu taş sıralarının arasında yatay düzlemde üçer sıra tuğla ile şekillenmiştir. Yapının duvar örgüsünde küçük boşluklar bulunmaktadır. Yapının çevresine iskele kurulurken bazen bu tip hatıl yuvalar bırakılmaktadır. İskele

---

[797]Yapı, *Orta İmaret, Gazi Mihal Camii, Mihal Bey Camii* şekilde de adlandırılmaktadır. Bkz. T. Gökbilgin, "Edirne Şehrinin Kurucuları", s.164; H.S. Selen, "Yazma Cihannüma'ya Göre Edirne Şehri", s.307; S.A. Kahraman-Y. Dağlı, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne**, Cilt:3, Kitap:2, İstanbul, Haziran 2006, s.578; A. Kuran, **The Mosque…**, s.86-89; H.Ç. Arslan, **Türk Akıncı Beyleri…**, s.57-62.

[798]Kent kurgusu ve yapı ilişkisi için bkz. S. Yıldırım, **Kuruluşundan XVIII. Yüzyıla Kadar Rumeli-Edirne Kent Kurgusu ve Yapı Grupları (Manzume, İmaret, Külliye) İlişkisinin Çağdaş Kent ve Mimarlık İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi**, (Gazi Ü. Fen Bil. Enst., Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, Ağustos 1991, s.167-171.

[799]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.386; O. Aslanapa, **Edirne'de Osmanlı…**, s.98; N. Peremeci, **a.g.e.**, s.66; H.S. Selen, "Yazma Cihannüma'ya Göre Edirne Şehri", s.307; G. Cantay, **a.g.e.**, s.37.

[800]S. Eyice, "Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", s.38.

söküldükten sonra bu boşluklar yapının hava almasına yardımcı olmaktadır[801]. Yapı örtüleri kurşun levhalar ile kaplanmıştır. İbadet mekanının güney duvarı üçgen bir alınlıkla son bulmaktadır. Edirne'deki diğer tabhaneli camilerde karşılaşmadığımız bu durum, ibadet mekanının bir tonoz ile örtülü olmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Tabhane mekanlarının sekizgen kasnakları iki sıra kirpi saçakla son bulmaktadır. Tabhane kubbelerinin güneyinde birer baca bulunmaktadır (Resim 199-201).

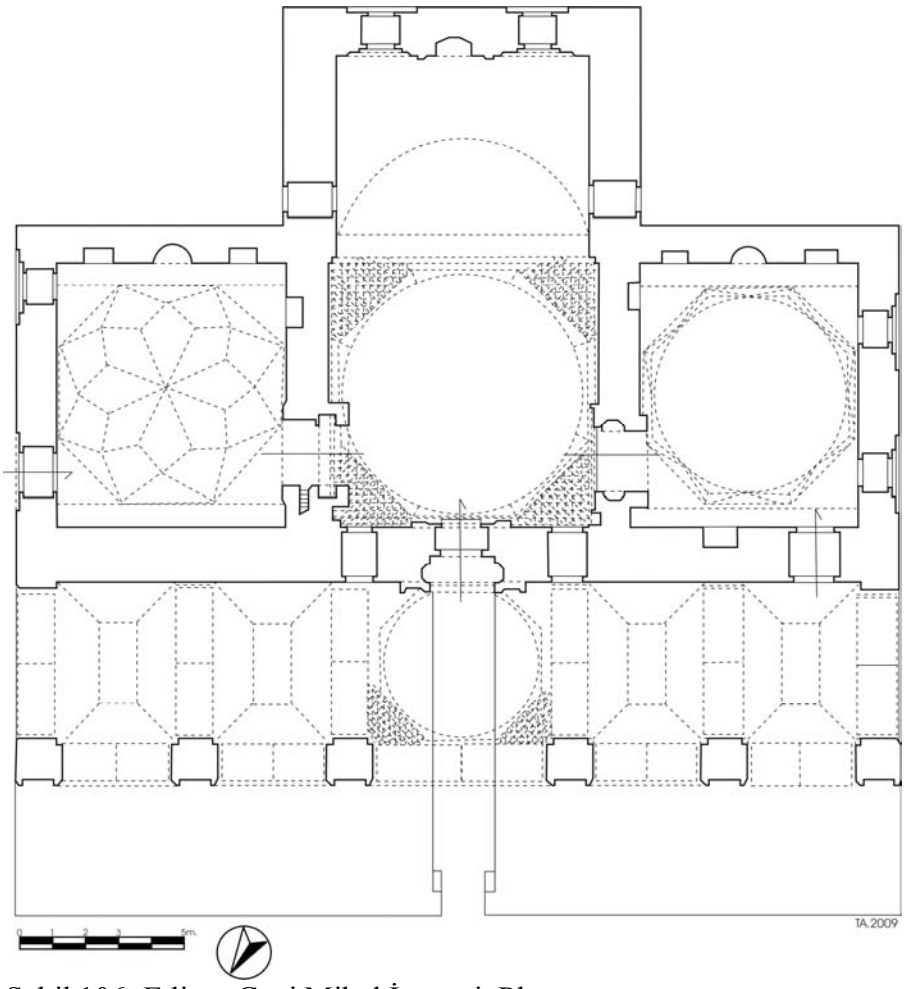

Şekil 106. Edirne Gazi Mihal İmareti. Plan.

Yapının her cephesinde ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Dikdörtgen formlu pencerelerin, sivri kemerli alınlıkları vardır. Pencereler, silmelerden oluşan dikdörtgen çökertmeler içerisinde yer almaktadır. Silmelerde iki renkli taş

[801]Duvar örgüsü içinde bırakılan hatıl yuvaları hakkında daha fazla bilgi için bkz. İ. Aktuğ-Kolay, **Batı Anadolu 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri**, Ankara, 1999, s.20.

kullanılmıştır. Kırmızı taşlar bazı pencerelerde yarıya kadar devam etmektedir. Pencerelerin lokma demir parmaklıkları vardır (Resim 200-201).

Yapının kuzeydoğu köşesinde beden duvarları üzerinde yükselen minare düzgün kesme taşlarla örülmüştür. Beden duvarlarının üzerinde kare planlı bir kürsü, bombeli formda bir pabuç ve silindirik gövde ile yükselmiş, Barok karakterli bir külah ile son bulmaktadır. Gövdedeki kalın kaytan silmeler, şerefenin altını da hareketlendirmektedir. Minarenin girişi doğudaki tabhane mekanının giriş açıklığının kuzeyinde yer almaktadır. Duvar içerisinde kuzeye doğru uzanan dehliz doğuya doğru kıvrılmakta ve minare kürsüsüne ulaşmaktadır. Dehlizi iki mazgal pencere aydınlatmaktadır. Minare dehlizine ulaşımı sağlayan dar taş merdivenlerin tavanında oniki kollu yıldızlardan oluşan geometrik örnekli bir süsleme kompozisyonu dikkat çekmektedir (Resim 199-201). Minarenin şerefeden yukarısı, 1953 yılındaki depremin hasarından sonra **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından onartılmıştır[802]. Minarenin pabuç kısmı XVIII-XIX. yüzyılda yapılmış olmalıdır. 1953'ten sonraki onarımda külah pabuç kısmına benzetilerek soğan biçimli olarak inşa edilmiştir.

İmaretin kuzeyinde, bahçede yer alan ahşap konstrüksiyonlu unsur, bir kuyunun üzerini örtmektedir. Ahşap yapının sekisi mermer plakalarla yükseltilmiştir. Sekinin alınlarına musluklar yerleştirilerek abdest almak için bir alan oluşturulmuştur. Ahşap desteklerle taşınan sekiz dilimli örtü, alaturka kiremitlerle kaplanmıştır (Resim 199).

Yapının kuzeyindeki son cemaat yeri beş birimlidir. Ortadaki birim yedi sıra mukarnas dolgulu pandantiflerle geçişleri sağlanan bir kubbe ile diğer dört birim ise birer aynalı manastır ile örtülüdür. Orta birim diğer bölümlerden daha yüksek tutularak vurgulanmıştır. Son cemaat yeri kuzeyde beş sivri kemerle dışarı açılmaktadır. Kemerler kuzeyde altı adet köşeleri pahlanmış kareye yakın dikdörtgen kesitli ayaklar üzerine oturmaktadır. Ortadaki kemer, diğerlerinden daha geniş ve yüksek tutularak vurgulanmıştır. Kemerin üstünde duvar yükseltilmiş, kalkan duvarı görünümündedir. Bu uygulama kubbeyi gizlemektedir. Böylece giriş daha da fazla vurgulanmıştır (Resim 199, 201).

[802]O. Onur, **Edirne Minareleri…**, s.26; H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.34.

Son cemaat yeri doğu ve batıda da sivri kemerlerle dışarı açılmaktadır. Kemerler kuzey-güney ve doğu-batı yönlü ahşap gergilerle desteklenmiştir. Son cemaat yeri kemerleri pencerelerde de olduğu gibi kalın kaytan silmelerle meydana getirilmiş çökertmeler içerisine alınarak hareketlendirilmiştir. Son cemaat yerinin güney cephesinde, ortada taçkapı ile taçkapının iki yanındaki pencereler ve kuzeybatı köşede yer alan batı tabhanesinin girişi bulunmaktadır. Cephe almaşık duvar örgüsü ile hareketlendirilmiştir. Üç veya dört sıra tuğlanın arasına kabayonu taş kullanılmıştır. Düzgün sıralar oluşturan kabayonu taşların arasına yer yer dikine tuğlalar yerleştirilmiştir. Taçkapının iki yanındaki dikdörtgen planlı pencerelerin atkı taşı ve söveleri düzgün kesme taştır. Batıdaki tabhane mekanının dikdörtgen formlu girişi, basık kemer ile örtülüdür. Kemer ve söveler mermerdir (Resim 199,201). Son cemaat yerinin önünde kuzeye doğru eğimli ahşap çatılı ikinci bir son cemaat yeri bulunmaktaydı[803]. Sonradan eklenen bu uygulama kaldırılmıştır. Bugün sadece bu birimin sekisi durmaktadır.

Yapının güney cephesinde yer alan taçkapı, silmelerle çevrelenmiş ve bir tepelik ile taçlandırılmıştır. Giriş aralığı zıvanalı geçmeli basık kemerlidir. Kaytan silmelerle harekelendirilmiş sivri kemerli tonoz ile örtülü giriş aralığının üzerinde dikdörtgen formlu mermer inşa kitabesi bulunmaktadır. Dışa taşkın şekilde inşa edilmiş taçkapının iki yanında mihrabiyeler vardır. Beş köşeli mihrabiyeler birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Basık kemerin yan sövelerinde, üstte mukarnas başlıklar altta da dikdörtgen bir kartuş içerisinde palmetler ve kıvrım dallarla şekillenmiş bir bitkisel kompozisyon yer almaktadır. Taçkapıda sekizgen kesitli köşe sütuncelerinin mukarnaslı başlıkları vardır. Taçkapının üst kesiminde iki sağır kemer bulunmaktadır. Muhtemelen bu sağır kemerler taçkapının üzerine gelecek ağırlığı dağıtmak için yapılmış olmalıdır (Resim 202). Kaynaklarda taçkapının üst kesimindeki tepeliğin orta kısmının olmadığını öğrenmekteyiz[804]. Yapılan son onarımda tepelik tamamlanmış olmalıdır.

Kuzeydeki giriş açıklığı ile avluya girilmektedir. İbadet mekanı ile avlu aynı akstadır. Avlunun iki yanında da birer tabhane mekanı vardır. Avluya girişi sağlayan taçkapı içeriye de taçkapı formunda yansımıştır. Kare planlı avlu, geçişleri

[803]H. Rodoplu **a.g.t.**, s.33.
[804]**Ay.tez.**, s.34.

pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Pandantifler mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Kubbe dıştan diğer birimlerin örtülerinden daha yüksek tutulmuştur. Sekizgen planlı kasnağın dört yönüne sivri kemerli pencereler açılmıştır. Avlunun doğu duvarı pabuçluklarla değerlendirilmiştir. Avlu ile girişleri avlunun kuzeybatı ve kuzeydoğu uçlarında yer alan tabhane mekanları arasında kot farkı yoktur. Tabhane mekanlarının girişleri de birer taçkapı formundadır. Düzgün kesme taş ile inşa edilmiş anıtsal taçkapılar sivri kemerli tonoz ile örtülüdür. İki yandan mukarnas başlıklı, birer gömme sütun ile sınırlandırılmış taçkapılar, dışa taşkın olarak inşa edilmiştir. Giriş aralığı basık kemerlidir. Batıdaki taçkapının beşgen profilli mihrabiyeleri ile doğudaki taçkapının dikdörtgen kesitli mihrabiyeleri birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Nişlerin alt kesiminde dilimli kemerli birer pabuçluk yer almaktadır (Resim 203-204).

Birer seki ile yükseltilmiş olan tabhane mekanları kareye yakın dikdörtgen formludur. Avlunun iki yanına konumlanmış tabhane mekanlarının, güneyde yapının bünyesinden dışa taşkın şekilde inşa edilen ibadet mekanı eyvanının dar ucuna bitiştiği görülmektedir. Benzer uygulama *Edirne* ve *Bursa*'daki *Muradiye* imaretlerinde (Şekil 107, 128), *Amasya Yörgüç Paşa İmareti* (Şekil 140), **Filibe İmaret Camii**[805], *Tokat Horozlu İmaret* (Şekil 71), *Amasya Bayezid Paşa İmareti* (Şekil 74), *Bursa Orhan İmareti* (Şekil 100), *İznik Yakup Çelebi Zaviyesi* (Şekil 26), *Ankara Karacabey İmareti* (Şekil 144), *Bursa/Karacabey İmareti* (Şekil 163), *Bursa Hamza Bey İmareti* (Şekil 164) ve *İnegöl İshak Paşa İmareti*'nde de (Şekil 173) görülmektedir. Dikdörtgen planlı tabhane mekanları kuzey ve güney duvarlarına atılan birer kemerle kareye dönüştürülmüş ve birer kubbe ile örtülmüştür. Batıdaki tabhane mekanının kubbe geçişi pandantifler üzerinde Türk üçgenleri ile doğudaki yelpaze dilimli pandantif üzerinde üçgenlerle sağlanmıştır. Kubbe eteği batıdakinden farklı olarak yıldız biçiminde bitmektedir. Kubbe yüzeyi yıldız biçiminde, kubbeyi sekiz eşit parçaya bölen kaytan silmelerle hareketlendirilmiştir. Tabhane mekanlarının güney duvarları simetrik düzendedir. Duvarın alt kotunda ortalarında birer yarım daire formlu ocak bulunan sivri kemerli iki niş bulunmaktadır. Tuğladan örülmüş ocak, yine tuğladan basık bir kemer ile örtülüdür. Duvarın üst kotunda da iki pencere sivri kemerlidir. Aynı düzen tabhane mekanlarının dışa bakan doğu ve batı duvarlarında da tekrarlamaktadır. İki duvarda da

[805]S. Eyice, **a.g.m.**, s.71, Şek.26.

altta ve üstte ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Doğudaki tabhane mekanının doğu duvarının kuzey ucunda sivri kemerli bir giriş açıklığı, güney ucunda da sivri kemerli bir alınlığı olan dikdörtgen formlu bir pencere yer almaktadır. Pencere dış cephedeki gibi silmelerle şekillenmiş çökertmeler içerindedir. Giriş açıklığının formu ve penceredeki hafifletme kemeri ile benzerliği bu kapının pencere olduğu sonradan kapıya dönüştürüldüğü düşünülmektedir (Resim 205-206). Yapı ile ilgili kaynaklarda her iki tabhane mekanının üst örtüsünün yıldız formunda işlendiği görülmektedir[806].

Batıdaki tabhane mekanının batı duvarında ise iki pencere yer almaktadır. Pencereler doğudaki tabhane mekanındaki düzeni tekrarlamaktadır. Mekanın kuzey duvarında ise dikdörtgen formlu bir niş ve dikdörtgen formlu bir giriş açıklığı bulunmaktadır. Kaynaklarda bu girişin sonradan açıldığı belirtilmektedir[807]. İki tabhane mekanının da girişleri farklı dönemlerde kapatılmış ve sonradan tekrar açılmıştır[808].

Yapının güneyinde bir eyvan formunda çıkıntı yapan ibadet mekanı, yuvarlak kemerli bir tonoz ile örtülüdür. Mekanın doğu ve batı duvarının kuzey uçlarında birer pencere yer almaktadır. Dikdörtgen formlu pencerelerin, söveleri taştır. Pencere nişlerinin zeminine altıgen formlu taban tuğlaları döşenmiştir. Güneydeki duvarda ise ortada bir mihrap nişi, nişin iki yanında da sivri kemerli alınlıkları olan birer dikdörtgen formlu pencere vardır. Duvarın üst kotunda da alt kottaki pencereler ile aynı aksta yer alan dar-uzun dikdörtgen formlu, sivri kemerli alınlıklı üst sıra pencereleri bulunmaktadır. Üst sıra pencereleri vitraylıdır (Resim 207).

Dikdörtgen formlu alçı mihrap, mukarnas kavsara ile örtülüdür. Kavsara kemer köşelikleri üzerinde oniki kollu yıldız motifinden meydana gelen geometrik bir kompozisyon vardır. İkisi tam ikisi yarım yıldızlar geçmeli olarak işlenmiştir. Kavsaranın üzerindeki dikdörtgen panonun üzeri iki adet yıldız motifi ile taçlandırılmıştır. Mihrap ile geometrik ve mukarnas bordüründen oluşan çerçevenin alt kesimleri sonradan yapılan onarımda sıvanmıştır. Muhtemelen süslemelerde bozulmalar gerçekleşmiş ve yapılan onarımda süslemeler devam ettirilmeden sıvanmıştır. Yapının eski fotoğraflarında mihrabın süslemelerinin bazı kayıplarla beraber tam olduğu, hatta

[806]V.C. Gurlitt, **a.g.m.**, s.53; A. Kuran, **The Mosque…**, s.86.
[807]H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.36.
[808]**Ay.yer.**, Res.56-57.

batılılaşma dönemi kalemişleri ile ek süslemelerin yapıldığı görülmektedir[809]. Son onarımda bu dönem ekleri kaldırılmış olmalıdır.

İbadet mekanının duvarlarının üst kesiminde dini içerikli yazılar ve mihrabın batısındaki ahşap minber ile doğusundaki vaaz kürsüsü yenidir. Eski fotoğraflarda harap minberin korkuluk ve aynalığının geometrik düzen gösteren şebekelerle süslenmiş olduğu, köşk kısmının da konik bir külah ile örtülü olduğu görülmektedir[810].

Gazi Mihal İmareti'nde taş, alçı ve kalemişi süslemeler bulunmaktadır.

Taş süslemeler yapının dış cephesinde pencereler, taçkapı ve minareye ulaşımı sağlayan bölümün tavanındadır. Düzgün kesme taş kaplı cephelerde pencereler ile son cemaat yerinin kuzey cephesinde kemerler kaytan silmelerden meydana gelen çökertmeler içerisinde alınmıştır. Pencereler söveleri Erken döneme özgü profillerle işlenmiş, kırmızı renkli taş kakmalarla da hareketlendirilmiştir. Kemer biçimindeki farklılık dışında bu uygulama **Edirne Eski Cami**'n pencerelerini tekrarlamaktadır[811].

Taş süslemelerin uygulandığı bir diğer alan taçkapıdaki sövelerin konsollarıdır. Beyaz mermerden dört sıra mukarnas altında palmet ve rumilerden simetrik kare panolar, düz yüzeyli kabartma tekniğindedir[812].

Yapıdaki taş süslemenin görüldüğü bir diğer yer minareye ulaşımı sağlayan basamakların olduğu dehlizin tavanıdır. Kompozisyon, oniki kollu yıldızdan gelişmektedir. Benzer geometrik süslemeli örnekleri *Bursa Yıldırım İmareti*'nde, **Edirne Üç Şerefeli Cami**'de[813] ve *Edirne Yıldırım İmareti*'nde de görmek mümkündür.

Alçı süsleme yapının mihrabındadır. Alçı mihrapta kalıplama tekniğinde alçak kabartma olarak geometrik süslemeler bulunmaktadır[814]. Oniki kollu yıldızlardan gelişen geometrik kompozisyonda süsleme yüzeyleri kısmen renklendirilmiştir[815]. Bugün süslemelerin büyük kısmı bozulmuş, özellikle de ana niş ve çerçevenin alt

[809]H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.38, Res.58-59.
[810]**Ay.tez.**, Res.59.
[811]N. Sönmez, "Edirne'deki Erken ve Klasik Osmanlı Camilerinde Pencere Tasarımının Gelişimi", **Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi 07-09 Nisan/April 1999 Bildiriler**, Konya, 2000, s.101,Res.1-3.
[812]Süslemenin çizimi için bkz. Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.77, Şek.47; Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.481-482.
[813]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.97.
[814]XIV ve XV. yüzyıl alçı mihrapları için bkz. B. Eskici, "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde Alçı Mihraplar", **Sanat Tarihi Dergisi**, XV/1 Nisan 2006, İzmir, 2006, s.57-75.
[815]Mihrap için ayrıca bkz. M. Top, **a.g.t.**, s.108-109; A. Karaçağ, **a.g.t.**, s.154.

kesimi yapılan onarımda sıvanmıştır. 1963 ya da 1973 yılına ait olduğu belirtilmemiş bir fotoğrafta mihrabın alt kesiminin bugünkü gibi süslemesiz olduğu görülmektedir[816].

Yapıdaki kalemişi süslemeler yapının beden duvarlarının üst kesimi ile örtülerdedir. Duvarların üst kesimini süsleyen dini içerikli hatlar ile örülerdeki bitkisel süslemeler yapının son onarımında yapılmıştır.

Tarihlendirme

Gazi Mihal İmareti'nin kuzeydeki taçkapının üzerinde mermerden 58X114 cm. ölçülerinde bir Arapça inşa kitabesi bulunmaktadır. Üç satırdan meydana gelen Celi sülüs kitabenin Arapça harfler ile yazılışı şöyledir:

١- انشآ هزا المكان المبارك الاميررى الكبيري

٢- عز نصره ميخال بن عزيز تكملت في ايام السلطان مراد

٣- بن محمد بن بايزيد خان في سنه خمس و عشرين و ثمانماء

Kitabenin Anlamı: *Aziz oğlu, büyük emir Mihal-yardımı yüce olsun-, Bayezid Han oğlu Muhammed oğlu Sultan Murad'ın günlerinde 825 yılında tamamlanan bu mekanı inşa ettirdi*[817].

Kitabeden yapının H.825/1421-1422yılında *II. Murad* zamanında *Mihal Bin Aziz* tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Kitabede adı geçen ve yapının banisi olan *Mihal Bey*'in H.728/1327-1328 veya H.729/1329-1329 yılında ölen *Köse Mihal*'in torunu olabileceği düşünülmektedir. *Mihaloğulları* sülalesinin bir ferdi olan bu kişi *Aziz Bey*'in oğludur. Yapının güneyindeki haziredeki mezar taşında H.839/1435-1436 yılında vefat ettiği öğrenilmektedir. Hazirede ailesinin de mezarları bulunmaktadır[818].

[816]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.482, Res.478.
[817]Kitabedeki farklılıklar için Bkz. A. Tüfekçioğlu, **Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı**, Ankara, 2001, s.183-184; H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.38; O.N. Peremeci, **a.g.e.**, s.66; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.II, s.389; Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.481; Z. Dikici, **a.g.t.**, s.54-56; H.Ç. Arslan, **a.g.t.**, s.58.
[818]H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.38; O.N. Peremeci, **a.g.e.**, s.141-142; H.Ç. Arslan, **a.g.e.**, s.57.

Katalog No	**:**3.23		
Yapının Adı	**:MURADİYE İMARETİ/CAMİİ**[819]		
Yeri	**:**Edirne	**İnceleme Tarihi**	**:**19-20.11.2008
Şekil No	**:**107-127	**Resim No**	**:**209-220

Muradiye İmareti, Edirne'nin kuzeydoğusunda *Muradiye* ismiyle anılan yüksek bir tepe üzerinde inşa edilmiştir[820] (Resim 209). Tekke, mektep ve imaretten meydana gelen külliyeden günümüze sadece imaret ile imaretin güneyinde yer alan hazire kalmıştır[821]. Yapının mimarı bilinmemektedir. Kaynaklarda, **Üç Şerefeli Cami** ve Muradiye İmareti'nin mimarının saray içindeki **Cihannüma Kasrı** mimarı Konya'dan sedye içerisinde getirilen birisi olduğu belirtilmektedir[822]. Bu eserlerde imza bulunmamaktadır.

Muradiye İmareti'nin *Sultan II. Murad* tarafından mevlevihane olarak yapıldığı ve aynı hükümdar tarafından semahane tahtları kaldırılıp bir minber ve bir minare ilavesiyle camiye çevrildiği görüşleri bulunmaktadır[823]. Yapının kuzeyindeki taçkapının üzerinde bir inşa kitabesi bulunmaktadır. Bu kitabede yapının mevlevihane olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır[824]. Bazı kaynaklarda da yapının sonradan mevlevihaneye dönüştürüldüğü belirtilmektedir[825]. Bu yayınlarda mevlevihane kısmının 1929 yılına kadar ayakta olduğu, 1935'lerde ise mektep ve imaretin kalıntılarının

---

[819]Yapı, *Muradiye Camii, Muradiye Zaviyesi* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.487; A. Ersoy, **XV.Yüzyıl Osmanlı Ağaç İşçiliği**, s.28; O. Onur, **Edirne Minareleri**, s.31; R. Osman, **a.g.e.**, s.39, 44; A. Kuran, **The Mosque…**, s.124-125; C.E. Arseven, **Türk Sanatı Tarihi**, s.276-78; O. Aslanapa, **Türk Sanatı**, s.232.

[820]Kent kurgusu ve yapı ilişkileri için bkz. S. Yıldırım, **a.g.t.**, s.175-179.

[821]Bkz. B. Kılıç, **Edirne'de Erken Osmanlı Devri Eserlerinde Çini Süslemeler**, (Ege Üniversitesi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2000, s.23; İ. Kuyulu, "Edirne", **Erken Osmanlı Sanatı**, s.179-180; O. Aslanapa, **Edirne'de…**, s.83; İ.H. Uzunçarşılı, "Sultan İkinci Murad'ın Vasiyetnamesi", **Vakıflar Dergisi**, IV, Ankara, 1958, s.13-14; B.N. Şehsuvaroğlu, "Edirne Fatih Devri Eserlerine Kısa Bir Bakış ve Sitti Hatun Camii", **Vakıflar Dergisi**, V, Ankara, 1962, s.200.

[822]A.S. Ünver, "Edirne Medeniyetimiz ve Tezyini Misalleri", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara, 1993, s.250.

[823]O. Aslanapa, **Edirne'de…**, s.83; **Evliya Çelebi Seyahatnamesi,** C.III, s.435; R. Osman, **a.g.e.**, s.39, 44.

[824]O. Aslanapa, **Edirne'de…**, s.83; A. S. Ünver, **Edirne Muradiye…**, s.9; G. Öney, **Beylikler…**, s.14; O. Aslanapa, **Türk Çini Sanatı**, İstanbul, 1993, s.232, B. Kılıç, **a.g.t.**, s.23.

[825]S. Ünver, **Edirne Muradiye Camii**, İstanbul, 1952, s.11; O. Onur, **Edirne Kitabeler…**, s.106; E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi…**, s.406.

görüldüğü belirtilmektedir[826]. İki kubbeli, bir minareli olan yapının minaresinin ve içinin çini ile süslü olduğu, 839 yılında *II. Murad* tarafından Mevlevihane olarak tasarlandığı, imarette Mevlevi ve suhte fukaralara yiyecek dağıtıldığı belirtilmektedir. *II. Murad*'ın Edirne'ye sadece bir cami (**Üç Şerefeli Cami**), bir Dar-ül-Hadis (**Dar-ül-Hadis Camii**) ve bir Mevlevihane (**Muradiye İmareti**) yaptırıldığı belirtilmektedir. Dar-ül-Hadis ve Mevlevihane sonradan camiye çevrilmiştir. *Neşri*'de **Cihannüma**'da *II. Murad*'ın hayatını anlatırken "Edirne'de bir cami-i azam ve dar-ül-fakr bir imaret-i âliye ve Dar-ül-Hadis bir medrese ve Mevlevihane yaptırdı" şeklinde bilgi vermektedir[827]. Buradan da anlaşılacağı üzere, *II. Murad* döneminde sadece **Üç Şerefeli Cami**, cami olarak inşa edilmiş, diğer iki yapıdan biri Dar-ül-Hadis, diğeri de Mevlevihane şeklinde tasarlanmıştır. İki yapı sonradan camiye çevrilmiştir. Kaynaklarda yapının bir külliye dahilinde olduğu, cami, imaret ya da mektep gibi isimlerde yapıların külliye birimleri arasında anılması bazı anlam karmaşalarına yol açmaktadır. Daha öncede belirttiğimiz üzere çalışmamıza konu olan bu yapılarda ibadet fonksiyonun yapının plan şemasında belirleyici unsur olmadığı, yapının inşaat felsefesinde birimlere farklı işlevlerin yüklenildiği göz ardı edilmektedir. Yapıda avlunun iki yanında yer alan tabhane mekanları misafirhane, imaret ya da mektep olarak kullanılmaktaydı. Yapılarla ilgili vakfiye ya da daha farklı belgelerde bu isimlerin kullanılması sanki bu birimlerin yapıdan ayrı birer yapı şeklinde algılanmasına neden olmaktadır. Yukarıda yapının içinde bulunduğu külliye yapıları ile değindiğimiz kaynaklarda da durum bu şekildedir.

Muradiye İmareti, avlu, ibadet mekanı, iki tabhane mekanından meydana gelmektedir. Yapının kuzeyinde beş birimli bir son cemaat yeri, kuzeybatısında da beden duvarları üzerinde yükselen bir minaresi bulunmaktadır (Şekil 107).

Yapının tüm duvarları kesme taş kaplıdır. Duvarlar, bir dizi silmeden oluşan saçak ile son bulmaktadır. Yapının örtüleri kurşun kaplıdır. Kurşunlar 1998-2001 yılındaki restorasyonda yenilenmiştir. Aynı onarımda beden duvarlarındaki bozuk yonu

[826]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.405-407.
[827]T. Gökbilgin, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enis-ül Müsamirin", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara, 1993, s.91-92; M. Neşri, **Cihannüma**, C.II, s.677-681; H.S. Selen, "Yazma Cihannüma'ya Göre Edirne Şehri", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara, 1993, s.307.

taşlar çürütülerek yenilenmiştir. Cami çevresinde drenaj ve tecrit yapılmıştır (Resim 209-212).

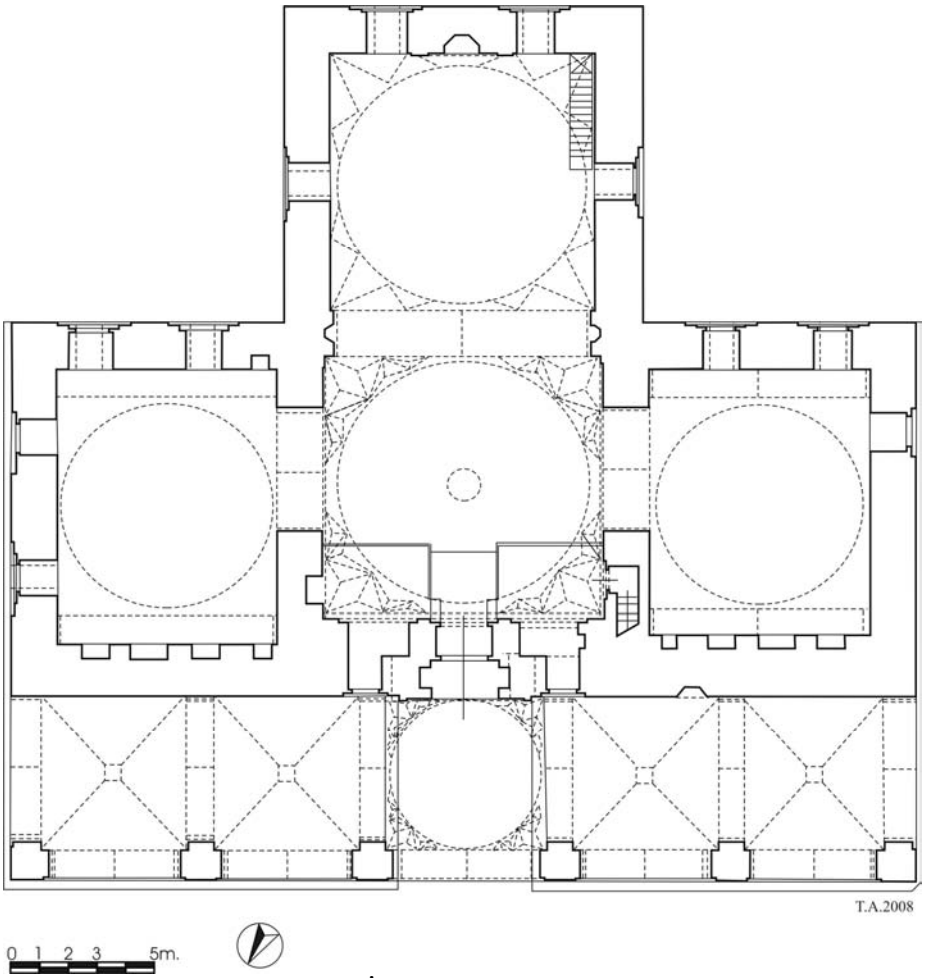

Şekil 107. Edirne Muradiye İmareti. Plan.

Doğudaki tabhane mekanının doğu ve güney duvarlarının alt seviyesinde dikdörtgen formlu, mermer söveli iki adet pencere bulunmaktadır. Pencerelerin, iki renkli taşlarla meydana getirilmiş sivri kemerli alınlıkları vardır. Sivri kemerli üst sıra pencerelerinin şebekeli dışlıkları bulunmaktadır. Üst ve alt sıra pencereleri dikdörtgen çökertmeler içerisine alınmıştır. Batıdaki tabhane mekanının ise güney duvarında doğudaki tabhane mekanı gibi ikişer pencere yer alırken, batı duvarında sadece bir pencere bulunmaktadır. İbadet mekanının güney duvarında altta ve üstte ikişer pencere, doğu ve batı duvarında da birer pencereye yer verildiği görülmektedir. Tüm pencerelerin formu ve düzeni doğudaki pencereler gibidir (Resim 210). 1959 tarihli eski

bir fotoğrafta batı ve güney duvarının üst pencerelerinin etrafında silmeler gözlenmektedir. Bugün bu silmelere rastlamamaktadır. Silmeler onarımlar sırasında yapılmış, sonraki bir onarımda da ortadan kaldırılmış olmalıdır. Aynı fotoğrafta, ibadet mekanının batı duvarındaki sivri kemerli pencerenin yerinde şebekeli dışlığı olan öküz gözü pencere vardır. Bu pencerede ilk inşaattan değil sonraki bir onarımın getirisi olmalıdır[828]. Yine aynı fotoğrafta ibadet mekanının batı ve güney duvarlarındaki çatlakları durdurmak, berkitmek için yerleştirilmiş demir çubuklar dikkat çekmektedir[829].

Minare yapının kuzeybatısında, batıdaki tabhane mekanının beden duvarları üzerinde yer almaktadır. Minareye ulaşım, avlunun kuzeybatısındaki duvarın içerisinden ilerleyen merdivenlerle sağlanmaktadır. Beden duvarları üzerindeki kare kaideden, prizmatik pabuca geçilmektedir. Çokgen kesitli gövde ile pabuç arasında ve gövde ile şerefe arasında birer kaytan bilezik bulunmaktadır. Şerefe altı silmelerle genişletilmiştir. Çokgen formlu petek, kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür (Resim 209-210). Bazı kaynaklarda minarenin yapıya sonradan eklendiği, ilk inşa edildiğinde yeşil çinilerle kaplı olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır[830]. Minare, H.1165/1752 yılındaki depremde zarar görmüş, bu bağlamda H.1165/1753 yılında onarım geçirmiştir. H.1334/1918 yılında minarede bazı çatlakların varlığı tespit edilmesi üzerine unsurun bir kısmı yıktırılarak yeniden inşa edilmiştir[831]. Minareye ulaşımın duvar içerisinde ilerleyen bir koridorla sağlanması *E.H. Ayverdi* gibi araştırmacılarında değindiği gibi yapının ilk inşa edildiğinde de minareli şekilde tasarlanmış olabileceğini akla getirmektedir[832].

İmaretin kuzeyinde mermerden sekizgen planlı bir şadırvan bulunmaktadır. Unsur, baldaken kuruluşlu ahşap bir örtü ile örtülüdür.

Yapının kuzeyinde beş birimli bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yeri kuzeyde beş, doğu ve batıda ise birer sivri kemerle dışarıya açılmaktadır. Doğu, kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki kemer gözlerinde kısmı olarak tuğla kullanılmıştır. Diğer kemerler kesme taştır. Kemerler kuzeyde yaklaşık kare kesitli payeler üzerine, güneyde

[828]Yapıdaki aydınlatma sistemi için ayrıca bkz. T. Doğan, **a.g.t.**, s.30.
[829]H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.60, Res. 123.
[830]S. Ünver, **a.g.e.**, s.10.
[831]**Ay.es.**, s.10-11.
[832]E.H. Ayverdi, **a.g.e.,** II, s.406.

ise kaytan silmeli yastıklar üzerine oturmaktadır. Aynı formda silmeler, payelerde de vardır. Kemerler, kuzey-güney ve doğu-batı yönlü ahşap gergilerle desteklenmiştir. Kuzey cephe, kemerler dikdörtgen çerçeve içerisine alınarak hareketlendirilmiştir. Son cemaat yerinde orta birim geçişleri üçgen kuşaklarla sağlanmış bir kubbe ile diğer dört birim ise birer aynalı manastır tonozu ile örtülmüştür. Orta birim hem örtüsü ile hem de diğer birimlerden daha yüksek tutularak vurgulanmıştır. Son cemaat yerinin doğusu ve batısı yerden 20 cm. yükseklikteki sekilerle giriş aksından yükseltilmiştir. Son cemaat yerinin güney duvarında ortada taçkapı, taçkapının iki yanında dikdörtgen formlu birer pencere yer almaktadır. Pencereler mermer sövelidir ve silmelerle çevrelenmiştir. Lokma demir parmaklıkları vardır. Batıdaki pencerenin sağında bir de dış mihrap bulunmaktadır. Beşgen planlı mihrap nişi, sivri kemerli çeyrek küre şekilli bir kavsara ile örtülüdür. Son cemaat yerinde taçkapının doğusunda duvar yüzeyine iri Arapça harflerle "*Allah*" ve "*hu*" kelimeleri yazılmıştır (Resim 211-212).

Yapının kuzey cephesinin ortasında yer alan taçkapı, dışa taşkın şekilde inşa edilmiştir. Taçkapı çerçevesi silmelerle meydana getirilmiştir. Giriş aralığı mukarnas kavsara ile örtülüdür. Kavsara kuşatma kemeri sivridir. Taçkapı yan kanatları üzerinde gömme sütunceler bulunmaktadır. Taçkapı yan kanatlarındaki dikdörtgen formlu mihrabiyeler mukarnas kavsara ile örtülüdür. Giriş aralığı üzerinde kitabe levhası yer almaktadır. Dikdörtgen formlu kitabe çerçevesi kırmızı renkli mermerdir. Üç satırdan meydana gelen kitabe, kazıma tekniği ile şekillenmiştir. Dikdörtgen formlu giriş aralığı zıvanalı geçmeli basık bir kemer ile örtülüdür. Basık kemer iki renkli mermerle inşa edilmiştir. Giriş aralığı geometrik geçmeli ahşap kapı kanatları ile kapatılmıştır. Taçkapının kavsara seviyesinde dikdörtgen formlu, lokma demir parmaklıklı birer pencere bulunmaktadır. Bu pencereler çerçevelerdeki silmeleri de kesmektedir (Resim 213).

Taçkapıdan kare planlı avluya girilmektedir. Taçkapı, avlunun kuzey duvarında içeriye doğru taşıntı yapmıştır. Avlunun kuzey cephesinde bir kadınlar mahfili bulunmaktadır. Mahfilin alt kesimindeki pencereler, Bursa kemerli nişler içerisindedir. Kuzey duvarının üst kesiminde, mahfile çıkışı sağlayan sivri kemerli açıklık ve taçkapının kavsarasının iki yanındaki pencereler görülmektedir. Mahfil gibi giriş

açıklığının söveleri de kesme taştır (Resim 214-215). Mahfil yapıya H.1253/1837 yılında eklenmiştir[833].

Avlunun doğu ve batı duvarlarının kuzey uçlarında birer niş bulunmaktadır. Batıdaki sivri kemerli açıklıkla mahfile ve minareye ulaşım sağlanmaktadır. Taş söveli girişin kemeri iki renklidir. Doğu duvardaki ise sivri kemerli sağır bir niştir. Bu niş ile minare girişinin etrafı belli bir seviyeye kadar kesme taş kaplıdır. Bunun dışında avlu duvarları ile örtü sıvalıdır. Doğu ve batı duvarlarındaki sivri kemerlerle tabhane mekanlarına ulaşılmaktadır. Kemerlerin bugünkü görünümünden avlunun doğu ve batı duvarlarının sonradan açıldığı rahatlıkla algılanabilmektedir. Avlu, ibadet mekanı ve tabhane mekanları arasında kot farkı yoktur. Avlunun kuzey duvarındaki pencerelerin avlu zemini ile aynı seviyede olması zeminin yükseltildiğinin en büyük kanıtlarından biridir (Resim 216).

Avlu geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Geçişlerin dört yönüne sivri kemerli birer pencere açılmıştır. Kubbenin merkezinde sekizgen planlı bir aydınlatma feneri bulunmaktadır (Resim 215). Fenerin doğramaları, 1998-2001 onarımında onarılarak değiştirilmiştir. Kubbe yüzeyinde ve avlu duvarlarının üst kesiminde kalemişi süslemeler bulunmaktadır. Günümüze çok az kısmı gelen bu süslemeler görülebildiği kadarı ile dini içerikli yazılar, içlerinde bitkisel kompozisyonların bulunduğu oval madalyonlardan meydana gelmektedir.

Avlunun iki yanındaki tabhane mekanları dikdörtgen planlıdır. Mekanların kuzey ve güney duvarlarına doğu-batı yönlü kemerler atılarak kare bir alan oluşturulmuştur. Bu alanlar geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Batıdaki tabhane mekanının kuzey duvarı doğudaki tabhane mekanına göre daha kalındır. Minareye çıkışı sağlayan merdivenlerin bu duvar içerisinde olması bu farkı yaratmıştır. Tabhane mekanlarının güney duvarlarında altta ve üstte ikişer pencere bulunmaktadır. Alt sıra pencereleri dikdörtgen planlıdır ve sivri kemerli hafifletme kemerleri vardır. Pencerelerin etrafına ahşap pervaz eklenmiştir. İki kanatlı ahşap pencere kanatları, kazıma tekniğindedir. Üst sıra pencereleri sivri kemerlidir ve alçıdan şebekeli içlikleri vardır. Tabhane mekanlarının kuzey duvarlarında ise dikdörtgen kesitli

[833]S. Ünver, **a.g.e.**, s.10-11.

dörder adet niş bulunmaktadır. İki yandaki nişler sivri kemerli, ortadaki nişler ise yuvarlak kemerlidir ve ocaktır. Batıdaki tabhane mekanının batı duvarının güney ucunda altta ve üstte birer, doğudaki tabhane mekanının doğu duvarında altta ve üstte ikişer pencere vardır. Pencere düzeni güneydeki pencere düzenindedir. Her iki tabhane mekanının duvarlarının üst kesiminde, avluda da olduğu şekilde kalemişi fragmanları bulunmaktadır (Resim 216).

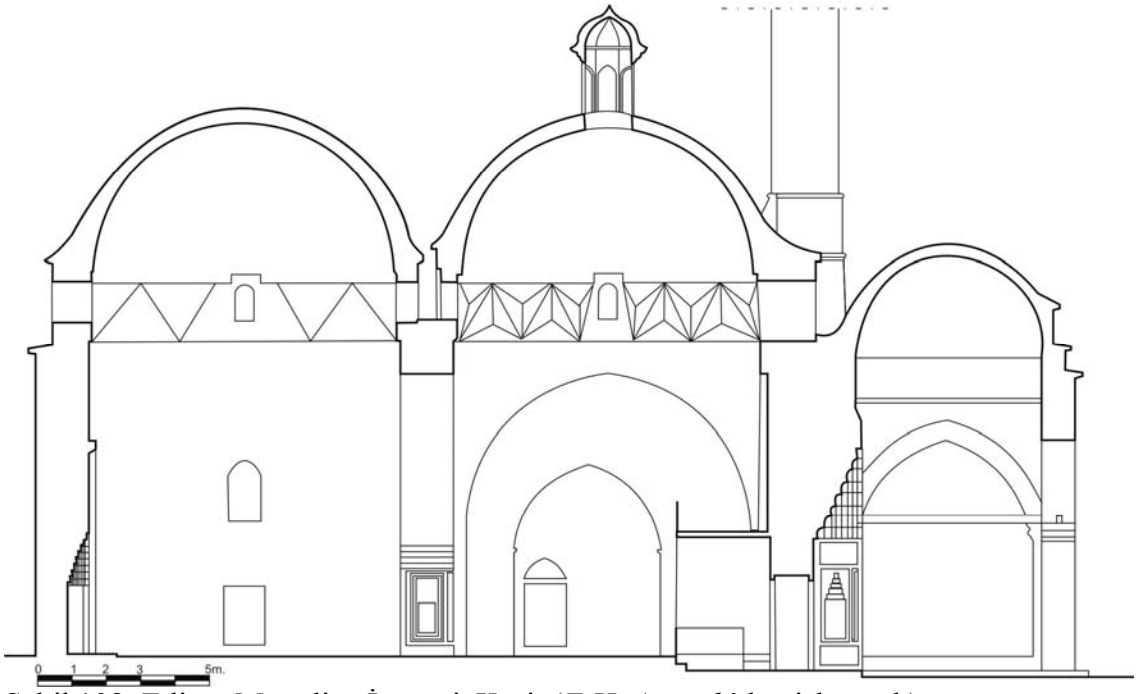

Şekil 108. Edirne Muradiye İmareti. Kesit (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Avlu ile aynı aks üzerinde yer alan ibadet mekanı kare planlıdır ve geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Avlu ile güneyinde yer alan ibadet mekanını sivri bir kemer ayırmaktadır. Kemer plaster görünümünde zemine kadar devam etmektedir. Kemerin doğu ve batısında kesme taştan mukarnas kavsara ile örtülü, beşgen kesitli nişlerle hareketlendirilmiştir. Nişlerin avluya bakan köşelerinde gömme sütunceler bulunmaktadır. Sütuncelerin başlıkları palmet motifini andıran süslemelerle hareketlendirilmiştir. İbadet mekanının güney duvarında altta ve üstte ikişer, doğu ve batı duvarında ise birer pencere yer almaktadır. Dikdörtgen planlı alt sıra pencerelerinin ahşap pervazları vardır. Sivri kemerli üst sıra pencerelerinin alçıdan şebekeli içlikleri bulunmaktadır (Resim 217-219, Şekil 108). 1959 yılından kalan bir fotoğrafta alt sıra pencerelerinin ahşap kapaklarının olduğu görülmektedir. Aynı

fotoğrafta ibadet mekanının duvarlarındaki özgün süslemelerin üzeri sıvalıdır. Kubbe eteğinde ise batılılaşma dönemine özgü süslemeler vardır[834]. Üzeri sıva ve boya tabakaları ile kapatılmış özgün süslemeler sonraki bir dönemde raspalanarak meydana çıkarılmıştır[835].

İbadet mekanının güney duvarının ortasında yer alan çini mihrap, beşgen profillidir ve bir mukarnas kavsara ile örtülüdür. Mihrap ana nişi iki yandan birer gömme sütunce ile sınırlandırılmıştır. Silindirik planlı sütuncelerin başlıkları ve altlıkları mukarnaslıdır. Niş, palmetler, rumiler, çiçek, yaprak ve şakayıklarla bezenmiştir. Renk olarak mor, sarı, yeşil, mavi ve beyaz renklerin tonları tercih edilmiştir. Çerçeve, sülüs ve kufi yazılı dini içerikli yazılar, sekiz kollu yıldız ve altıgenlerden meydana gelen geometrik bordür, kabartmalı olarak işlenmiş mukarnas dizisi ile bezenmiştir. Mihrabın üst kesiminde palmet fistosundan meydana gelen bir tepelik bulunmaktadır (Resim 217).

Mihrabın batısındaki ahşap bir minber yer almaktadır. Minberin dolap aynalığında on kollu yıldızlardan gelişen geometrik kompozisyon, aynalık kısmında yatay ve dikey çıtalardan meydana gelen bir diğer geometrik örnek, korkulukta ise şebekeli geometrik bir süsleme bulunmaktadır. Minber kapısı sivri kemerlidir. Kapının üç parçadan meydana gelen bir tepeliği vardır (Resim 217). Minberin yapı ile aynı dönemde yapıldığına dair bilgiler bulunmaktadır[836]. Bazı kaynaklarda ise minberin camiye çevrildikten sonra yapıya eklendiği belirtilmektedir[837].

İbadet mekanında doğu, güney ve batı duvarları yerden 2.50cm. yüksekliğe kadar altıgen ve üçgen çini panolarla meydana getirilmiş kompozisyonlarla bezenmiştir. Çini plakaların yüzeyi geometrik ve bitkisel süslemelerle hareketlendirilmiştir. Çini plakalar bitkisel bordürlerle sınırlandırılmış ve üst kesimde de palmet fistosu ile taçlandırılmıştır. 32 m^2 çiniden 16 m^2'si 1998-2002 yılları arasındaki restorasyon sırasında 23.03.2001 yılında tahrip edilerek çalınmıştır. Çalınan ve tahrip edilen parçaların yerine alçı zemin hazırlanmış ve yüzey bezenmeyerek boş bırakılmıştır (Resim 217-218).

---

[834]H. Rodoplu, **a.g.t.**, Res.144.
[835]**Ay.tez.**, s.64.
[836]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.409.
[837]O. Aslanapa, **Edirne'de Osmanlı…**, 83.

Muradiye İmareti'nin plan şeması irdelendiğinde tabhane mekanı ile avlunun bağlantısının zaman içinde değişime uğradığı, giriş açıklıklarının iptal edilerek mekanların girişlerinin olduğu duvarların kaldırılarak girişlerin olduğu yerde büyük kemerlerin açıldığı görülmektedir. Cami olarak tasarlanmayan bu yapıların tamamen cami fonksiyonu kazandıktan sonra işlev değiştirmesi bu tip yapılarda sıklıkla karşılaşılmaktadır. Benzer uygulama bu yapıda da görülmektedir. Tabhanelerin ve avlunun zemini ibadet mekanı ile aynı kota getirilmiş, avlunun ortasında aydınlama fenerinin altına gelecek şekilde yerleştirilmiş havuz ortadan kaldırılarak tüm mekanlarda namaz kılınacak bir ortam hazırlanmıştır. Bu mekanlarda inşa edildikleri dönemden sonra eklenen bir diğer unsurlardan biri de mahfil uygulamalarıdır. Muradiye İmareti'nde de avlunun kuzey kesimine bir kadınlar mahfili eklenmiştir.

Muradiye İmareti'nde taş, çini, çini mozaik, ahşap ve kalemişi süslemeler bulunmaktadır.

Yapıdaki taş süsleme, avluyla ibadet mekanını ayıran kemerin alt kesiminde yer alan nişlerdedir. Bu nişlerin sütuncelerin başlıkları palmeti anımsatan süslemelerle hareketlendirilmiştir.

Yapıdaki çini süslemeler, ibadet mekanının güney, doğu ve batı duvarlarındadır. Duvarlardaki çiniler yerden belli bir seviyeye kadar yüksekliktedir. Duvarlarda yer alan 32 m^2 çiniden 16 m^2'si 1998-2002 yılları arasındaki restorasyon sırasında 23.03.2001 tarihinde tahrip edilerek çalınmıştır. **Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü**'ndeki 20.11.2008 tarihli çalışmamızda, çinilerin çalınmasından sonra caminin ibadete kapandığı, 07.12.2001/444 tarih ve numaralı **Edirne Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu** kararı ile caminin tümüne ve çinilere yönelik müdahale ve teşhis raporu istendiği bilgileri edinilmiştir. 1039 adet çini parça, 76 kutu ile 30.04.2001 tarihinde tutanakla **Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü**'ne teslim edilmiştir. Bu olayda ibadet mekanında yer alan mavi-beyaz renkli çinilerden elli adeti ile üst sıradaki iki adet palmetin çalındığı anlaşılmaktadır. Olayda neredeyse çalınan parçalar kadar çini plaka ve geometrik kompozisyonu sınırlandıran bitkisel bordürler de tahrip edilmiştir. Doğu duvarının kuzey ucundaki çinilerden C11, C15, D8, D10, E1, E5, E7, E11, F10, F14, G1, G11, H2, H14, H16, I5, I13, I15, J2, J14, K5, K13, L2, L4, M13, M14, N2, N6, N8,

O9; doğu duvarının güney ucundaki çini panoda D17, E14, F17, H9, H15, H17, I4,I6, I10, J7, J11, K4, K6, L9, L11, M6, M10, M16, O4, O6, O14, P15, R14; batı duvarının kuzey ucundaki panoda ise F11, G8, H1, H13, J1, J7, K8, K16, L3, L17, M12, M14, M16, O8, O12, O16, P3, P7, P11, R8, R10, R12 plakalar tahrip olmuştur. Doğu duvarının kuzey ucundaki panoda M12 ve R12 plakaları 2001 yılındaki hırsızlık olayından öncede yoktu. Muhtemelen bu plakalar da bir tahribat ya da hırsızlık sonucu bugün yerlerinde bulunmamaktadır (Şekil 109-111).

Yapılan onarımda, tahrip olan çini parçalar birleştirilerek tümlenmiştir. Eksik parçaların yerleri ise alçı ile sıvanmış, ancak bezeme yapılmamıştır (Resim 218). **Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü**'nde yapmış olduğumuz çalışmalarda tahrip olan çinilerin duvar üzerindeki şeması basit bir çizimle belirlenmişti. A4 kağıda hazırlanan bu eskiz yetkililerden talep edilmiş, ancak talebimiz yetkililerce uygun görülmeyerek reddedilmiştir. Yapıdaki çalışmalarımız sırasında çektiğimiz fotoğraflardan ve aldığımız notlardan yararlanarak çinilerin bulundukları duvarların çizimleri yapılmış ve eksik parçalar işaretlenmiştir. Bu eksik parçalarda hangi çinilerin olduğu da *H. Rodoplu*'nun hazırlamış olduğu tezde kullandığı çizimden yararlanılarak verilmiştir (Şekil 109-111).

İbadet mekanında, geometrik bir kompozisyon oluşturulan panolarda, altıgen plakaların arasına üçgen plakalar yerleştirilerek yıldız motifi oluşturulmuştur[838]. Bu panolardan kenarlara denk gelen 86 adeti yarım olmak üzere 487 adet altıgen formlu çini plaka bulunmaktadır. Altıgen plakalar mavi-beyaz renklidir ve üzerlerinde bitkisel ve geometrik süslemelerden meydana gelen 75 farklı desen bulunmaktadır (Şekil 112-119). Süslemelerde stilize motiflerden palmet, rumi, lotus, rozet çiçeği; naturalist çiçek motiflerinden hatayi, şakayık, krizantem, lale, sümbül, karanfil, goncagül, tomurcuklar ile kıvrım dallar, mine çiçekleri, küçük yapraklar, çengel motifleri, saplar ve hançer yaprakları kullanılmıştır. Panolarda iki plaka yapı içerisinde üniktir ve bir daha tekrarlanmamıştır. Doğu duvarının kuzey ucundaki panoda O3'te bir plakada servi motifi kullanılmıştır. Üçlü servi kompozisyonunda tüm yüzey "S" kıvrımlı dallarla girift bir şekilde bezenmiştir (A19) (Şekil 118). Diğer plaka ise batı duvarının kuzey ucunda yer alan O8'dir. Plaka merkezdeki çiçek motifinin etrafına yerleştirilmiş altı adet şemse

[838]Muradiye İmareti'ndeki çinilerle ilgili görüşler için Bkz. Ş. Yetkin, **Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi**, İstanbul, 1972, s.204.

motifi ile dolgulandırılmıştır (A71) (Şekil 119). Motiflerin içleri ise tam ve yarım palmetlerle bezenmiştir. Aralarda kalan bölümlerde palmet ve lotuslar bulunmaktadır. Geometrik süslemeli plaklarda ise "*Mühr-ü Süleyman*", altı kollu yıldızlardan ve altıgenlerden meydana gelen kompozisyonlar görülmektedir. Bu geometrik kompozisyonların içleri de bitkisel motiflerle bezenmiştir. Tüm altıgen çiniler renkli sır tekniğindedir. Altıgen plakalarla birlikte bir yıldız kompozisyonu meydana getiren desensiz firuze renkli üçgen plakalar, tek renk sırlıdır. İbadet mekanının doğu ve batı duvarlarındaki iki çini pano arasında birer pencere bulunmaktadır. Batı duvarının güney kesimindeki çiniler, minberin varlığından dolayı çizilememiştir. Minberin arkasında kalan çini plakalar tahrip olmuş, yerleri sıva ile kapatılmaya çalışılmıştır. Mihrabın iki yanındaki çini panolar diğer iki duvara göre daha küçük boyutlardadır. Bunun nedeni mihrap ve iki yanındaki pencerelerin varlığı ile açıklanabilir.

Plakalar sonsuz düzendedir. Çiniler sıratlı tekniğinde bitkisel bordürlerle çevrelenmiştir. Üst taraftaki bitkisel bordür hatayi ve kıvrım dallarla, yandaki bordür ise mihraptaki gibi dilimli rumilerden meydana gelen mavi-beyaz çinilerle sınırlandırılmıştır. Üstte ise palmet fistosundan meydana gelen bir bordür bulunmaktadır. Bu palmetlerin içleri birbirine bağlanmış palmet ve rumilerden meydana gelen kapalı bir kompozisyonla hareketlendirilmiştir. Palmetlerde zemin lacivert desen ise beyaz verilmiştir. Bezeme kabartma olarak işlenmiştir. Bu bordür yapıya sonradan eklenmiştir. Bunun en büyük delili bir kısmı yok olan fistonun altındaki eski kalemişi süslemelerin varlığıdır. İbadet mekanında yer alan bu çinilerin benzerleri aynı devir eserlerinden biri olan **Saray-ı Cedid-i Amire'nin Cihânnumâ Kasrı**'ndaki çinilere, **Edirne Şah Melek Camii**'ndekilere[839] ve **İznik Tiyatro Kazısı**'ndan çıkan örneklere benzemektedir[840]. Bu çiniler ve üst kesimdeki palmet fistosunun benzerlerinin görüldüğü yapılar arasında **Bursa Demirtaş Hamamı** (XV.yüzyıl)[841], **Amasya Sultan Bayezid İmareti**, **Bursa Yeşil Türbe**[842], **Bursa Şehzade Mustafa Türbesi** (1474)[843],

[839]S. Ünver, "Edirne Medeniyetimizin ve Tezyini Misalleri", **Edirne'nin 600. Fethi…**, s.246; Y. Demiriz, **Osmanlı Mimarisinde Süsleme**, I, s.507; G. Öney, **Türk Çini Sanatı**, s.13; B. Kılıç**, a.g.t.**, s.66.
[840]B. Yalman, "İznik Tiyatro Kazısı, 1987", **X. Kazı Sonuçları Toplantısı**, II, (Ankara 23-27 Mayıs 1988), Ankara, 2003, s.339-382, Çizim 4.
[841]B. Kılıç, **a.g.t.**, s.66.
[842]**Ay.tez**, s.67; G. Öney, **Türk Çini Sanatı**, s.65-66.

İstanbul Topkapı Sarayı Sünnet Odasında (XVI. yüzyıl başı)[844] ve **İstanbul Çinili Hamam** (1540-1546)[845] görebilmek mümkündür. Tek renk sırlı çini plakalar ayrıca *Bursa*'daki *Orhan İmareti, Yeşil İmaret* ve *Muradiye İmareti*'nde de kullanılmıştır.

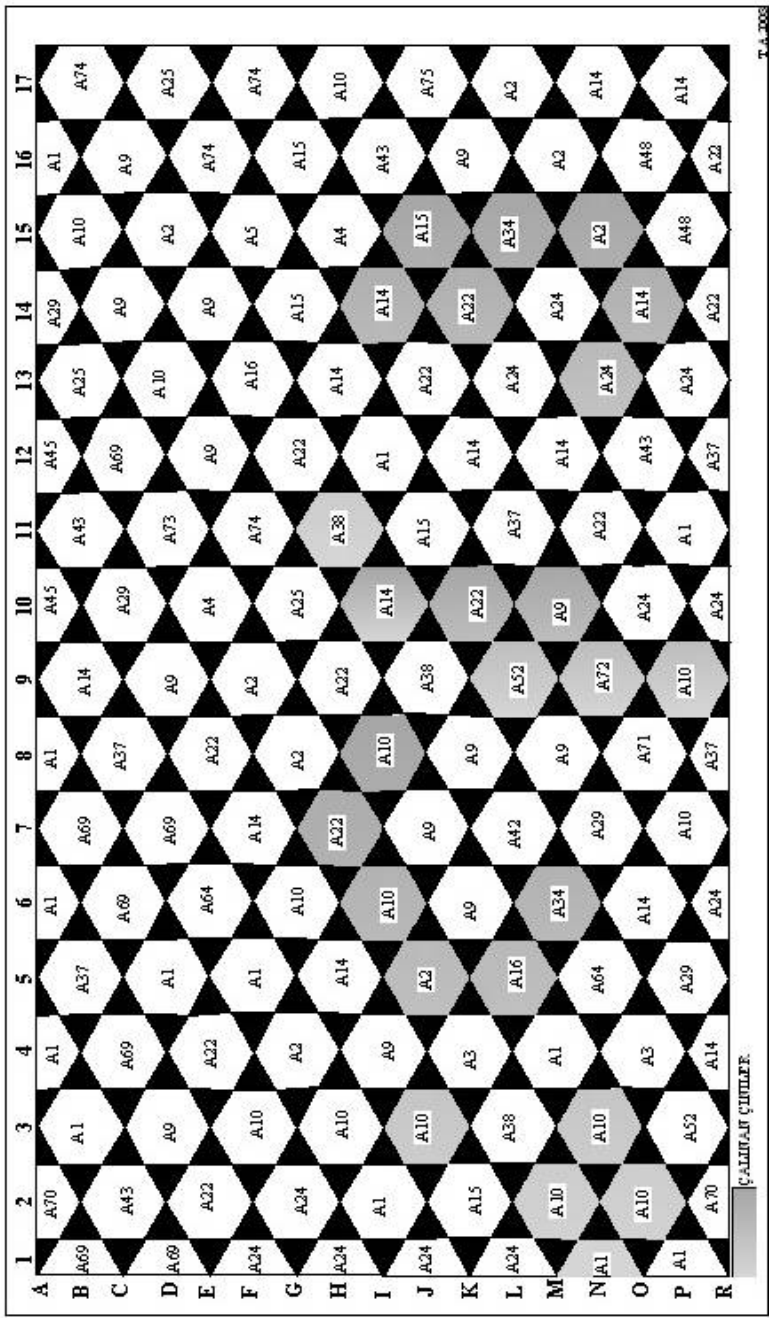

Şekil 109. Edirne Muradiye İmareti. İbadet Mekanı. Batı Duvarının Güney Ucundaki Çini Plakalar.

[843]**Ay.tez**, s.67; G. Öney, **a.g.e.**, s.65-66.
[844]G. Öney, **a.g.e.**, s.65-66.
[845]**Ay.yer.**

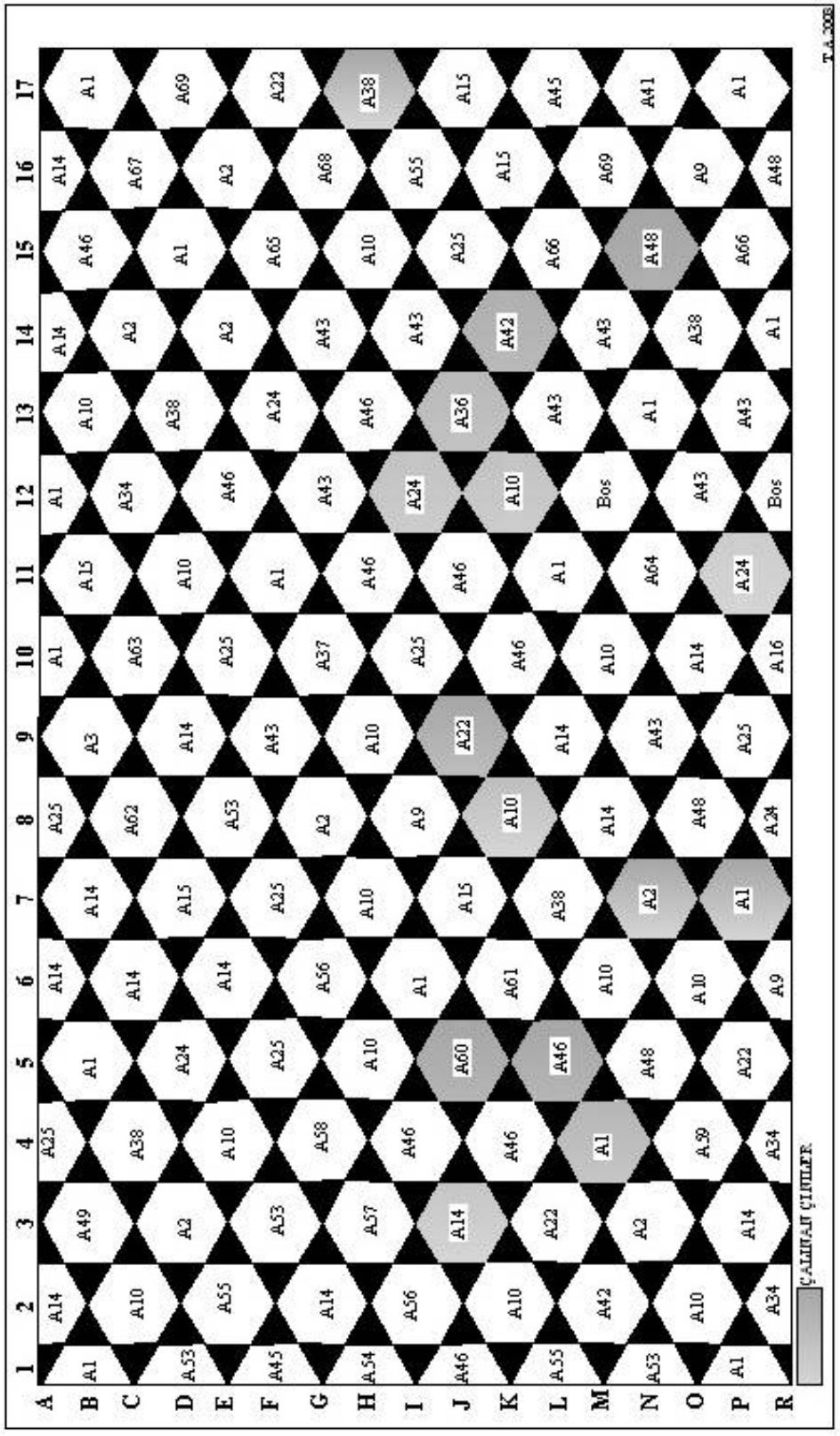

Şekil 110. Edirne Muradiye İmareti. İbadet Mekanı. Doğu Duvarının Güney Ucundaki Çini Plakalar.

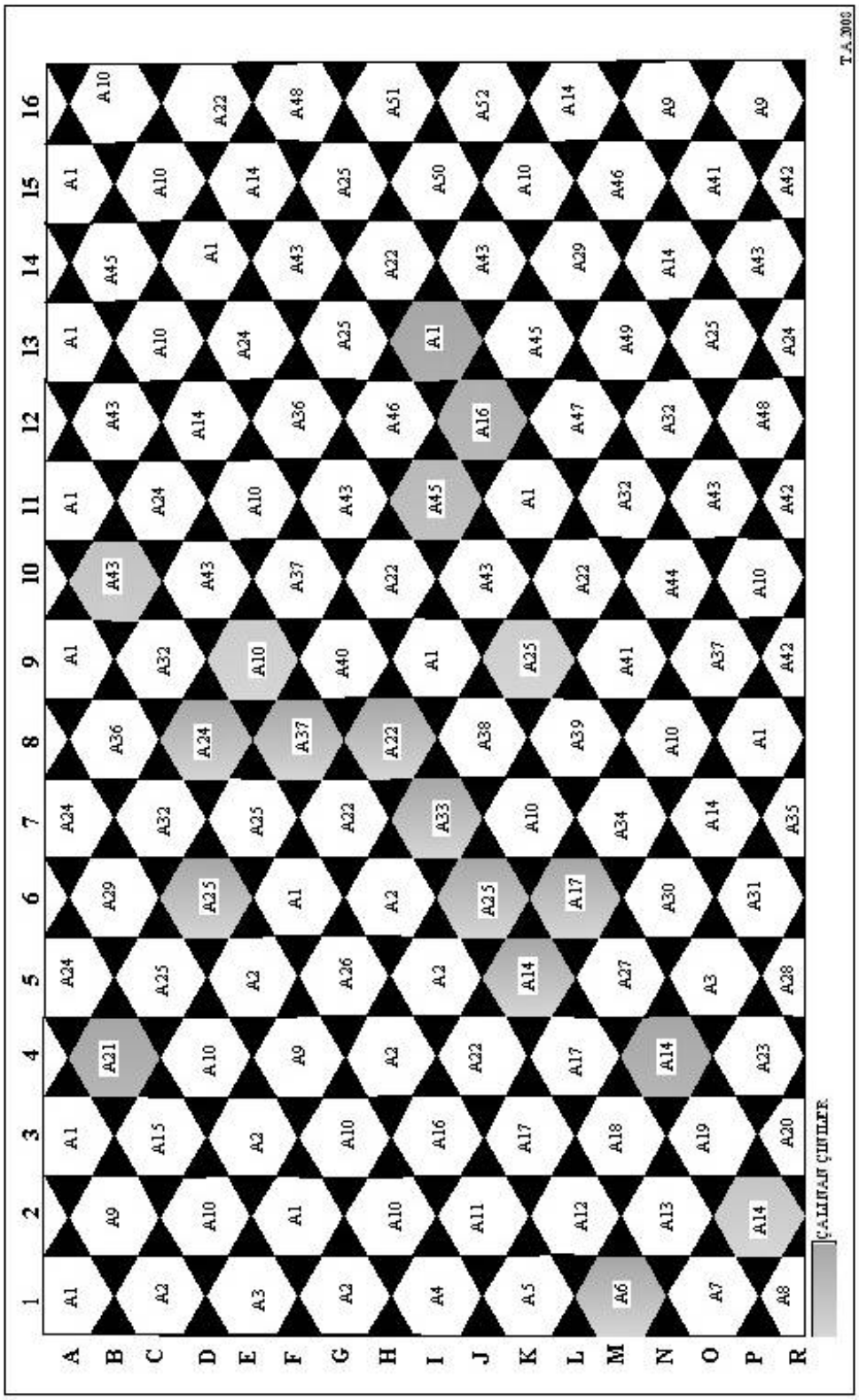

Şekil 111. Edirne Muradiye İmareti. İbadet Mekanı. Doğu Duvarının Kuzey Ucundaki Çini Plakalar.

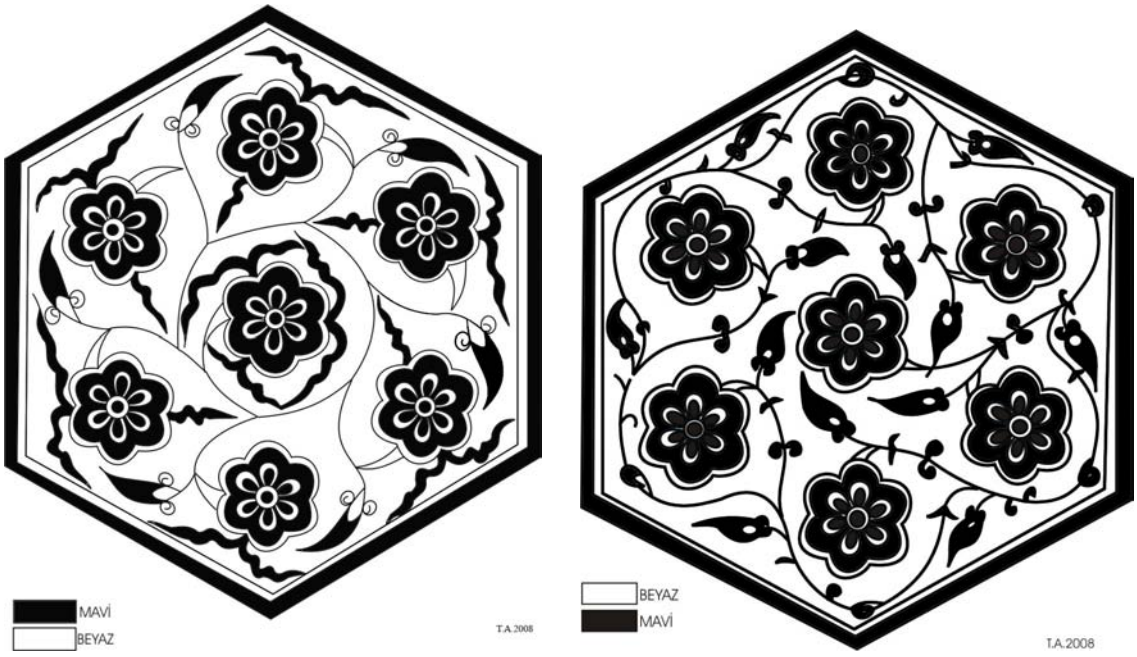

Şekil 112-113. Edirne Muradiye İmareti. İbadet Mekanındaki Mavi-Beyaz Çini Plakalardan (A45) (A1).

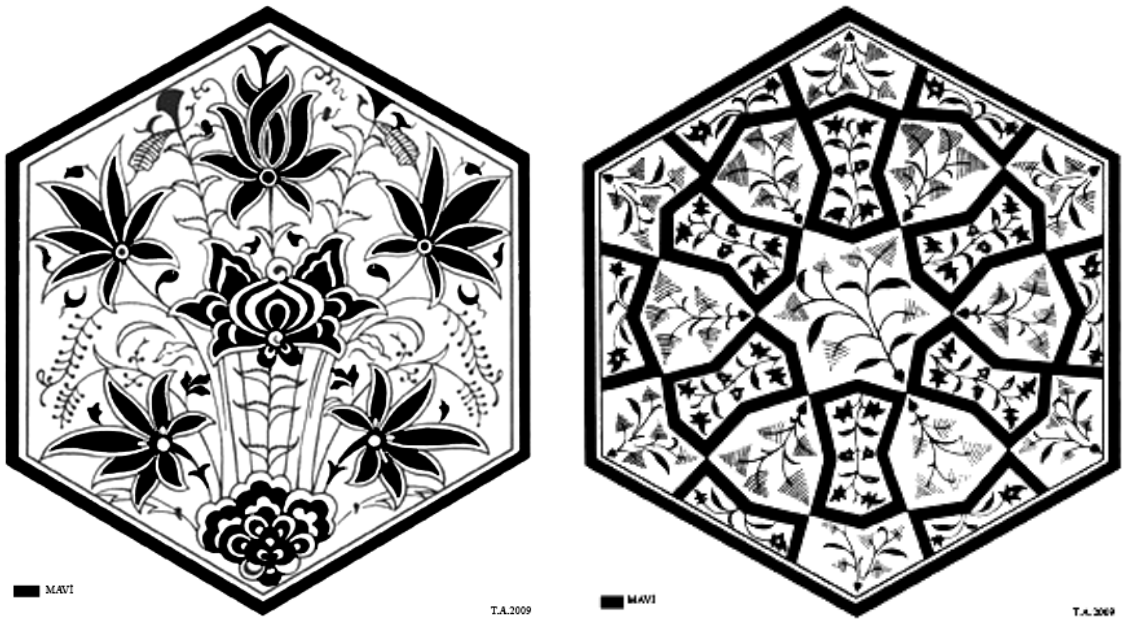

Şekil 114-115. Edirne Muradiye İmareti. İbadet Mekanındaki Mavi-Beyaz Çini Plakalardan (A17-A60).

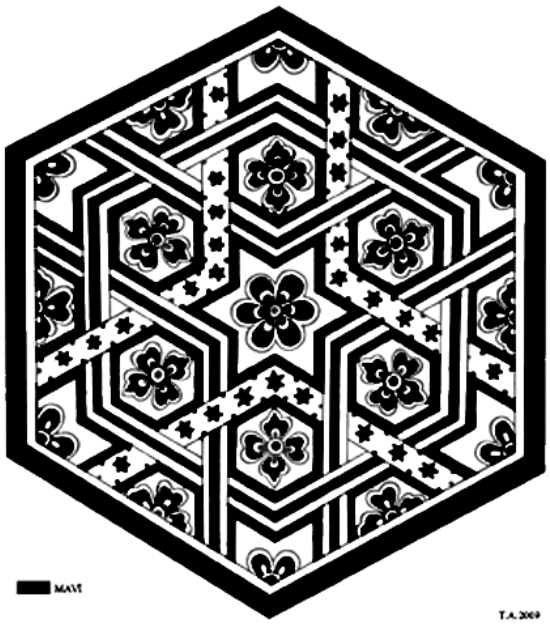

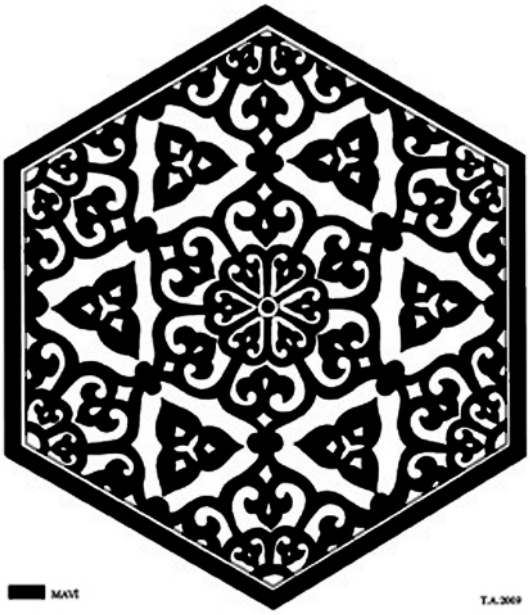

Şekil 116-117. Edirne Muradiye İmareti. İbadet Mekanındaki Mavi-Beyaz Çini Plakalardan (A55-A59).

Şekil 118-119. Edirne Muradiye İmareti. İbadet Mekanındaki Mavi-Beyaz Çini Plakalardan (A19-A71).

Çini mozaik süslemeler ibadet mekanında yer alan mihraptadır (Şekil 120-126). Çinilerde renkli sır tekniği (cuerda seca) ve sıratlı tekniği kullanılmıştır. Çinilerin bir

kısmı ise kabartmadır[846]. Çinilerde, sarı, açık yeşil, firuze, beyaz, lacivert, morun tonları kullanılmıştır. Mihrap tepeliği ise duvarlardaki altıgen formlu çini plakalar gibi mavi-beyaz sır tekniğindedir.

Mihrap çerçevesi dıştan başlayarak altı bordürden meydana gelmektedir. Bordürlerde mavi-beyaz teknikli bitkisel süsleme, geniş bir yazı frizi, çini mukarnas sırası, yıldızlı geometrik geçmeli bir süsleme kullanılmıştır.

Mihrabın en dıştaki bitkisel kompozisyonlu bordür natüralist çiçek motifleri, kıvrım dallar, krizantem, hatayi ve şakayıklardan meydana gelmektedir. Motifler birbirlerine kıvrım dallarla bağlanmıştır. Sıratlı tekniğinde yapılmış bordürde zeminin beyaz bırakılması ve desenin lacivert renkte verilmesi desenin vurgulanmasını sağlamıştır. Sonsuz düzende işlenen süsleme, mihrabı üç yönden çevrelemektedir. Bu bordürün iki yanı lacivert renkli düz çini plakalarla sınırlandırılmıştır.

İkinci bordür dikine yerleştirilmiş zencirek motifinden meydana gelmiştir. Renkli sır tekniğindeki bordür, sonsuz düzendedir. Bordür iki yönden lacivert renkli düz çini plakalarla sınırlandırılmıştır. Üçüncü bordür sülüs ve kufi harflerden meydana gelen dini içerikli bir yazı bordürüdür. Renkli sır tekniğindeki yazıda sülüs harfler beyaz, kufi harfler sarı, zemin ise lacivert renkle verilmiştir. Yazının zemini rumi ve palmet motiflerinden meydana gelen bitkisel süsleme ile dolgulandırılmıştır. Desenlerde mavi ve firuze ile yer yer sarı renk kullanılmıştır. Dördüncü bordür, iki sıra mukarnas dizisinden meydana gelmektedir. Mukarnas dişleri sıratlı ve renkli sır tekniğinde çinilerle bezenmiştir. Yüzey, palmet, rumi spiral kıvrımlar ve natüralist çiçek motifleri ile dolgulandırılmıştır. Mukarnas bordürü iki yandan firuze renkli düz çini plakalarla sınırlandırılmıştır. Renk olarak firuze, lacivert ve beyaz kullanılmıştır. Sekiz kollu yıldızlardan meydana gelen geometrik örnekli beşinci bordür, mavi-beyaz renklidir (Şekil 127). Geometrik kompozisyonda her bölüm palmet ve rumilerden meydana gelen kapalı süslemelerle bezenmiştir. Merkezdeki yıldız motifi de ortada rozet çiçeği ve palmet ve rumilerle şekillenmiştir. Mihrabı üç yönden dolanan altıncı bordür, rozet çiçekleri, krizantem ve kıvrım dallarla şekillenmiş bir bitkisel bordürdür. Renkli sır tekniğindeki bordürde, zemin sarı, desenler ise mavi, pembe, sarı ve laciverttir.

[846]Çinilerle ilgili ayrıca bkz. Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.487-506; M. Top, **a.g.t.**, s.124-127.

Mihrap ana nişinin yüzeyi düğümlü şeritlerle madalyonlara ayrılmıştır. Zemin ve madalyonların içi iri rumilerle dolgulandırılmıştır. Bu süslemenin üzerinde, kavsaranın altında yatay dikdörtgen kartuşlar içerisinde dini içerikli kufi ve nesih yazılar vardır. Yazılar rumi ve kıvrık dallarla hareketlendirilmiştir. Mihrap ana nişinin iki yanındaki sütuncelerin gövdeleri rumilerle bezenmiş, başlık ve altlıkları ise mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Gövdedeki süslemeler dilimli olarak işlenmiştir. **Akhisar Ulu Cami** içerisinde yer alan Bizans sütunlarının gövdelerinde[847], **Konya Alaeddin Camii**'nde harimde yer alan sütunlarda[848] ve **Manisa Ulu Cami**'nde düğümlü sütunlara rastlanmaktadır[849]. Mukarnas kavsara da her badem çeşitli çiçeklerle bezenmiş mavi-beyaz çinilerle kaplanmıştır.

Kavsara köşeliklerinde rumiler, palmet, hatayi, krizantem, şakayık, çeşitli yapraklar ve kıvrık dallardan meydana gelen bitkisel süslemelerle dolgulandırılmıştır. Renkli sır tekniğindeki çinilerde, sarı, yeşil, beyaz, mavi, firuze ve lacivert renkler kullanılmıştır. Kavsara dilimli rumilerden meydana gelen sıraltı tekniğinde yapılmış mavi-beyaz bir bordürle çevrelenmiştir.

Kavsaranın üst kesimindeki kitabe panosunda rumi ve kıvrık dallarla hareketlendirilmiş iki satır kufi ve biri aynalı iki satır nesih yazı bulunmaktadır. Kitabe panosunun çerçevesi meander motifi ile şekillenmiştir. Geometrik düzendeki dış bordür ise kabartmadır.

Muradiye İmareti'nin mihrabında görülen renkli sır ve sıratlı mavi-beyaz renkli teknikli çiniler, *Bursa Yeşil İmaret* ve **Karaman İbrahim Bey İmareti**'nde de görülmektedir. Form olarak aynı olan üç mihraptan *Yeşil* ve *İbrahim Bey* imaretlerinde mihraplar renkli sır tekniğinde yapılmışken, Muradiye İmareti'nde renkli sır tekniği ile sıratlı tekniği kullanılmıştır. Ayrıca *Yeşil İmaret*'te altın yaldız da kullanılmıştır.

[847]H.S., Ünalan, **Akhisar ve Gölmarmara'da Türk Anıtları**, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1998, s.39-44, Res.82-85.
[848]O. Aslanapa, **Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıç ve Gelişimi**, Ankara, 2007, s.31-32, Res.42.
[849]H. Acun, **Manisa'da Türk Devri Yapıları**, s.398, Res.320.

Şekil 120. Edirne Muradiye İmareti. Mihrapta Yer Alan Mavi-Beyaz Tekniğindeki Çini Bordür.

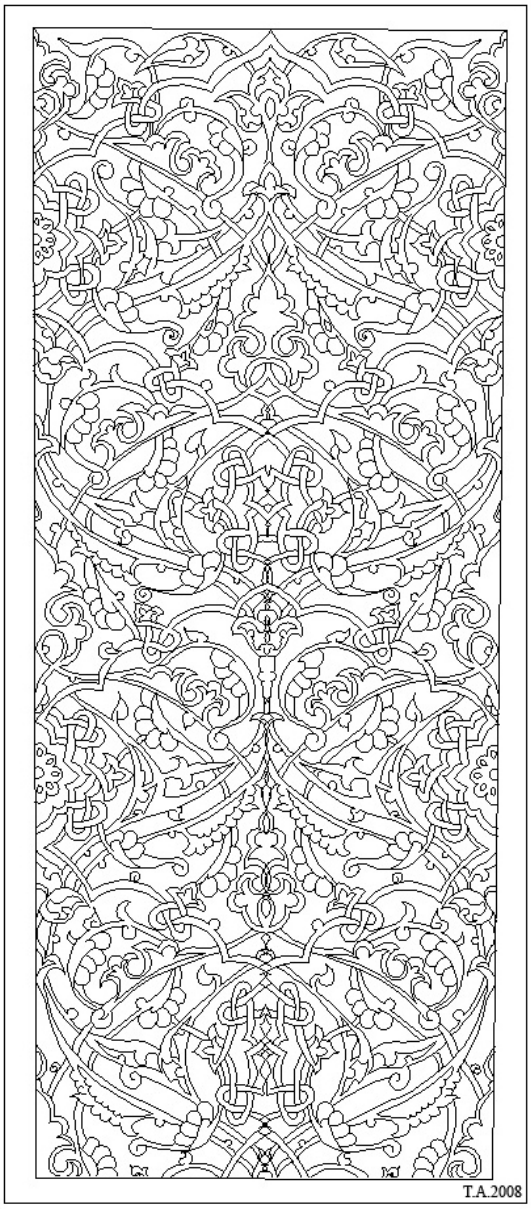

Şekil 121. Edirne Muradiye İmareti. Mihrapta Yer Alan Çini Mozaik Süslemelerden.

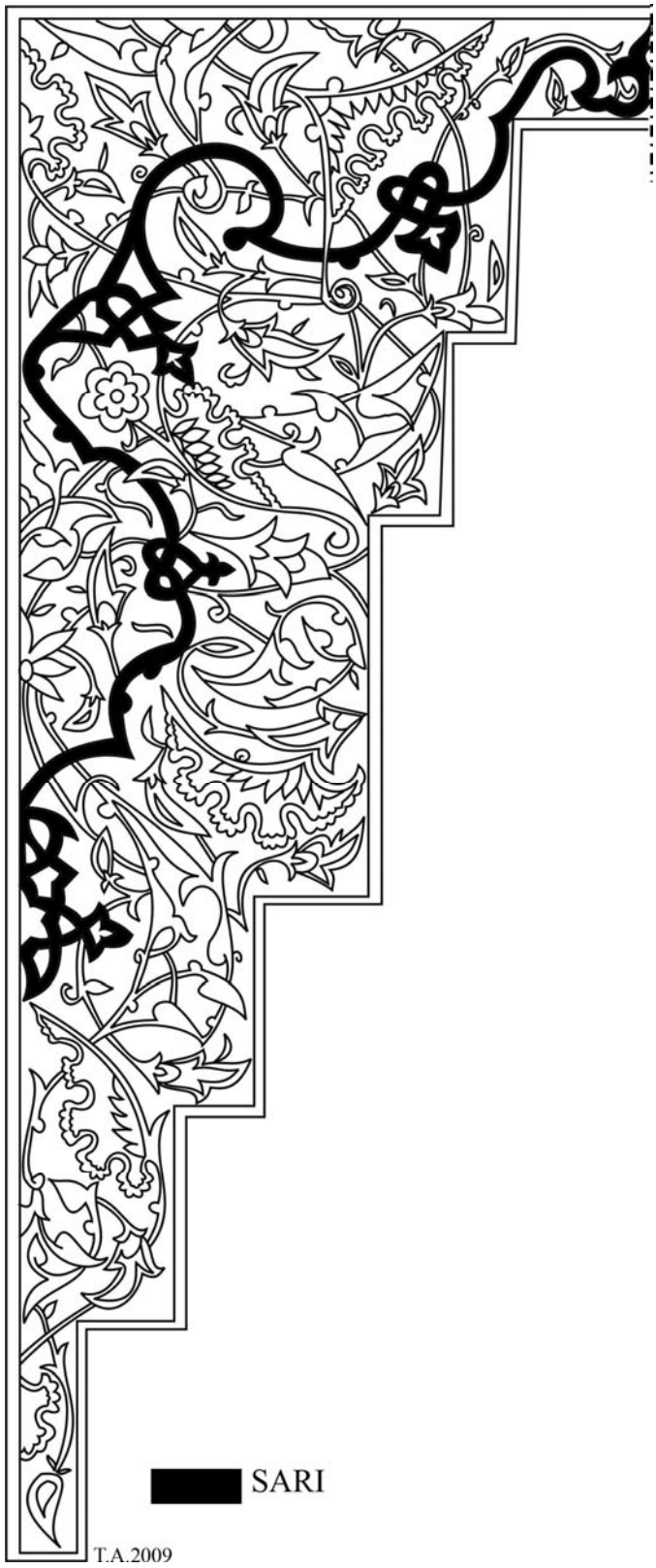

Şekil 122. Edirne Muradiye İmareti. Mihrap Kavsara Köşeliklerinde Yer Alan Çini Mozaik Süsleme.

Şekil 123. Edirne Muradiye İmareti. Mihrapta Yer Alan Mukarnas Bordürden Detay.

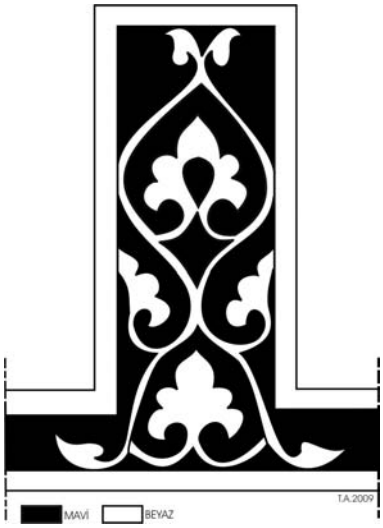

Şekil 124. Edirne Muradiye İmareti. Mihrapta Yer Alan Mukarnas Bordürden Detay.

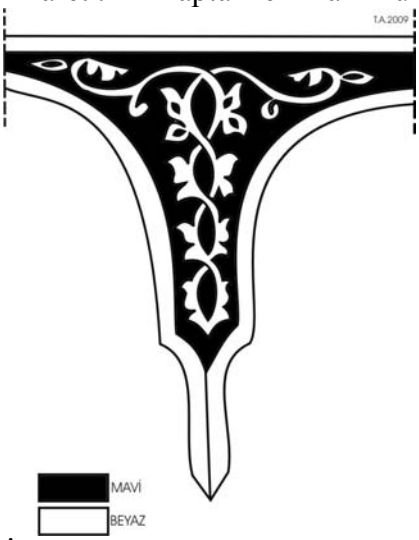

Şekil 125. Edirne Muradiye İmareti. Mihrapta Yer Alan Mukarnas Bordürden Detay.

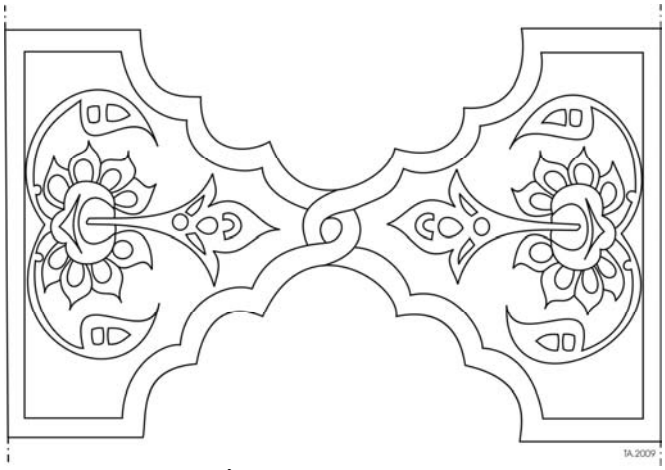

Şekil 126. Edirne Muradiye İmareti. Mihraptaki Süslemelerden Detay.

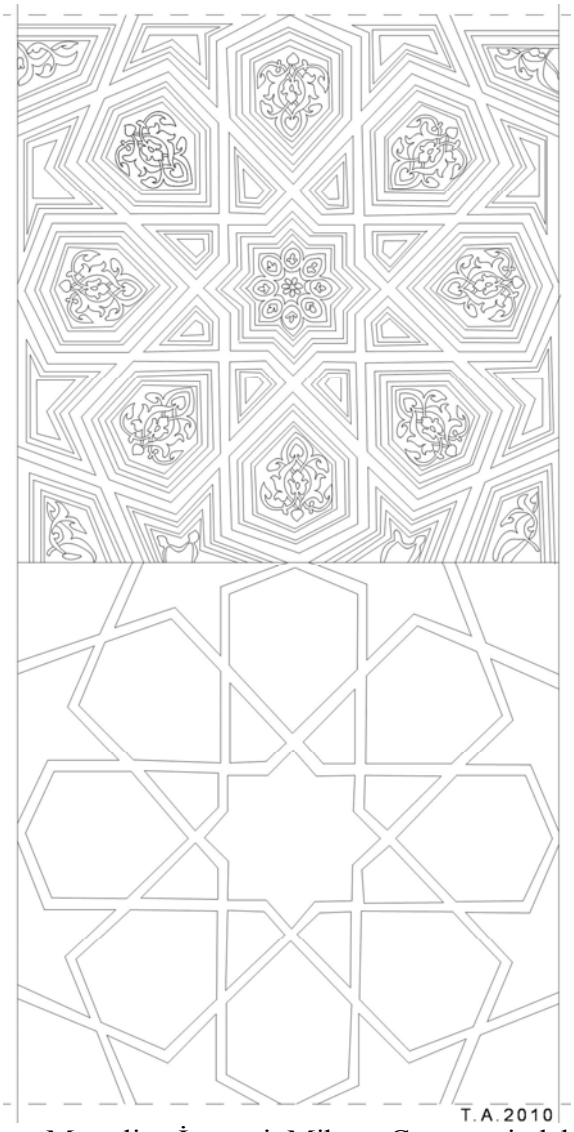

Şekil 127. Edirne Muradiye İmareti. Mihrap Çerçevesindeki Beşinci Bordür.

Yapıda ahşap süslemeler, kuzeydeki taçkapının giriş aralığını örten kapıda, minberde ve pencere kanatlarındadır. Kuzeydeki kapı iki kanat ve bir biniden meydana gelmektedir (Şekil 127). Her kanat dikdörtgen formlu üçer panoya ayrılmıştır. Alt ve üst panolar yatık, daha büyük olan orta panolar boyuna dikdörtgendir. Alt panoların içi altı kollu yıldızlardan meydana gelen, orta panolar ise on kollu yıldızlardan meydana gelen geometrik kompozisyonlarla meydana gelmiştir. Üstteki panolarda bugün tahrip olduğu için okunamayan yazı kartuşları vardır. Bini süslemesiz sadedir. Meşe ağacından olan kapı, kündekari tekniğindedir. Benzer örnekleri *Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti* (Resim 267), *Amasya Bayezid Paşa İmareti*'nde de görmek mümkündür (Resim 142).

Yapıdaki pencere kanatları iki kanat ve birer biniden meydana gelmektedir. İbadet mekanındaki kanatlar son onarımda yenilenmiştir. Avludakiler ise basit silmelerle bölmelere ayrılmıştır.

İbadet mekanında mihrabın batısında yer alan ahşap minberin aynalıkları yatay ve dikey dikdörtgenlerin alternatif yerleştirilmesi ile şekillenmiştir. Bu kompozisyonun arasına küçük karelerde yerleştirilmiştir. Minberin dolap aynalığı, geometrik geçmeli kündekâri tekniğindedir. Kompozisyon çok kollu yıldızlardan gelişmektedir. Ajur tekniği ile işlenmiş korkuluk, geçme şeklinde verilmiş sekizgenlerden meydana gelmektedir. Minberin kapısının tepeliğinde de rumi desenli bitkisel bir süsleme vardır. Minberin ön kısmı onarıldığı için orijinalliği kaybolmuştur[850].

Ceviz ağacından kafes oyma tekniğindeki vaaz kürsüsü, sekiz formlu geometrik şekillerin geçmeler meydana getirmesi ile şekillenmiştir.

Yapıdaki kalemişi süslemeler, avlu, ibadet mekanı, tabhane mekanlarının duvarlarının üst kesimi ile kubbe ve geçişlerdedir. Erken dönem kalemişi süslemelerden çok az örnek kalmıştır. Yapıdaki mevcut kalemişi süslemeler yapı ile aynı yıllara tarihlenmektedir[851]. Yukarıda da belirttiğimiz üzere, yapının 1959 tarihli eski bir fotoğrafında bugünkü süslemelerin üzeri sıvanmış, kubbe eteğinde de geç döneme özgü süslemeler yapılmıştır. Duvarların üst kesiminde de içlerinde dini içerikli yazıların bulunduğu dairesel madalyonlar ve dikdörtgen formlu panolar vardır. Bu süslemelerde

[850]A. Ersoy, **XV. Yüzyıl Osmanlı Ağaç İşçiliği**, s.29, Res. 50.
[851]Kalemişi süslemeler için bkz. Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.487, 489; Y. Can-R. Gün, **a.g.e.**, s.221; C. Nemlioğlu, **a.g.t.**, s.119-123.

yapılan ince boya ve itinalı sıva raspalarından sonra iki döneme ait süslemelere rastlanmıştır[852]. Yukarıdaki veriler değerlendirildiğinde yapının üç farklı dönemde süsleme programının yenilendiği anlaşılmaktadır.

Yapıdaki kalemişi süslemelerin görüldüğü yerlerden biri avludur. Avlunun kubbe geçişlerinde kıvrım dallar ve yapraklarla bezenmiş olmalıydı. Günümüze geçişlerdeki süslemelerden çok azı kalmıştır. Kubbe eteğini de bir yazı kuşağının hareketlendirilmiştir. Madalyonların içerisi kıvrım dallar, çiçek ve yaprak motifleri ile dolaştığı kalan izlerden anlaşılmaktadır. Kubbe yüzeyi de iri madalyonlarla dolgulandırılmıştır. Kubbenin üzerine oturduğu kuzeydeki hafifletme kemeri üzerinde iri yazılardan meydana gelen süslemeler görülmektedir.

Doğudaki tabhane mekanının kuzey duvarındaki nişlerin üzerinde de benzer karakterde olma ihtimali yüksek süslemelere rastlanmaktadır. Şakayıklar ve yapraklardan meydana gelen süslemenin çok azı kalmıştır. Batıdaki tabhane mekanının güney duvarında iki pencere arasında üst kesimde bir yazı şeridi, alt kısımda da ortasından bir kandil sarkan perde motifi yer almaktadır. Bu süslemeler geç dönem özelliğindedir.

Avlu ile ibadet mekanını ayıran kemerin karnında kırmızı zemin üzerine siyah, yeşil, sarı ve mavi renkli bitkisel motiflerden ve yazılardan meydana gelen kompozisyondan çok azı kalmıştır. Kemerin doğusundaki nişin üzerinde de bir kısım süsleme kalmıştır. Bu süslemede iri palmet motifi ve rumilerle şekillenmiştir. Palmet motifini çift çizgili zencirek örnekli bir şerit çevrelemektedir. Motifler sonsuz düzende işlenmiştir. İbadet mekanının doğu ve batı duvarlarında madalyonlar içerisinde bitkisel motifler bulunmaktadır. Bir kısmı kalan madalyonlarda kırmızı, mavi, sarı ve yeşil renkler kullanılmıştır. Mekanın kuzey duvarında da kalemişi yazı kalıntısı bulunmaktadır. İbadet mekanının güney duvarında ise iki tabaka halinde kalemişi kalıntıları vardır. Sağ taraftaki mimari tasvir geç devir özelliğindedir. Sol bölümde ise mekanın bütün duvarlarını dolanan kufi ile celi sülüs yazı kuşağı dolanmaktadır. Doğu ve batı duvardaki çini palmet fistosunun altında da bu yazılardan bulunmaktadır.

[852]H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.65.

Tarihlendirme

Muradiye İmareti'nin kuzey taçkapısında üç satırdan meydana gelen bir inşa kitabesi bulunmaktadır. Celi sülüs kitabe Arapça'dır. Mermer üzerine kabartma tekniği ile yapılmış kitabede her satır ikişer bölüme ayrılmıştır. Kitabenin Arapça harfler ile yazılışı şöyledir:

١- علت عماره سلطان ابن سلطان بحر الا يادى مراد ال عثمان

٢- فاضت بنعماء والافلاك تغبطها ان[853] لمبنى تحكى همة البايى

٣- الله اسال ان يبقى مورحة علي الدهور جرى احسان سلطان

Kitabenin Anlamı: *Sultan oğlu sultan, faydalar deryası, Osmanoğulları'ndan Murad'ın imareti yüce oldu. Nimetler bollaştı ve felekler de ona imrendi. Gerçekten binalar, yaptıranın gayretini anlatır. Allah'tan, düşülen "Ale'd-dühûri cerâ ihsân sultân=Sultanın iyiliği sonsuza dek devam etsin 839" sözünü tarih olarak derim*[854].

Kitabede tarih yoktur. Fakat hem kitabede hem de mihrap üzerindeki yazı kuşağında *Sultan II. Murad*'ın adı geçmektedir. Kaynaklarda yapının inşa tarihi olarak farklı tarihler gösterilmiştir. *S. Ünver* yapının H.837/1433 yılından sonra mevlevihaneye dönüştürüldüğünü[855], *O. Aslanapa* yapının inşa tarihi olarak 1434 yılını vermekte, H.839/1436 yılında da yapının camiye çevrildiğini belirtmektedir[856]. *S. Eyice* yapının H.839/1435-36 yılında inşa edildiğini[857], *E.H. Ayverdi*[858] ve *M.T. Gökbilgin* ise yapının H.830 tarihli bir vakfiyesinin olduğunu belirtirken, *V.C. Gurlitt* 1421-50 tarihlerini vermektedir[859]. II. Murad'ın Muradiye İmareti için bıraktığı vakıfları bilinmektedir[860].

---

[853] المبای kelimesinin başındaki elif harfi yazılmamıştır.
[854] Kitabenin farkı okunuşu için Bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.415; Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.487; H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.67-68; A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.224-225; Z. Dikici, **a.g.t.**, s.67-69.
[855] S. Ünver, **Edirne Muradiye Camii**, s.9.
[856] O. Aslanapa, "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişimi", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara, 1993, s.224; O. Aslanapa, **Edirne'de Osmanlı…**, s.83.
[857] S. Eyice, "Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", s.39.
[858] E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.405; M.T. Gökbilgin, **a.g.e.**, s.203.
[859] V.C. Gurlitt, **a.g.m.**, s.52.
[860] M.T. Gökbilgin, **a.g.e.**, s.203-210.

O. Onur Edirne kitabelerini ele aldığı eserinde *Örfi*'ye atfen bir onarım kitabesinden bahsetmekte fakat kaynağını belirtmemektedir. Kitabenin metni şöyledir:

Hüsrev din ve imam-ül İslâm

Nice camiler edüp âbâdan

İşitüp zelzeleden tahribin

Kıldı tecdidine emrü ferman

Bir mülk oldu muarref dedi kim

Bânii sani menakib ihsan

Dedi bedel paki eser mahmud Han

H.1166/1753[861]

Bu bilgilerden yola çıkarak yapının vakfiye tarihi göz önüne alınarak yapının en geç H.830/1425-26 yılında inşa edildiği kabul edilebilir.

[861]O. Onur, **Edirne Kitabeler…**, s.108.

Katalog No	**:**3.24		
Yapının Adı	**:MURADİYE İMARETİ/CAMİİ**[862]		
Yeri	**:**Bursa	**İnceleme Tarihi**	**:**07.08.2006
Şekil No	**:**128-137	**Resim No**	**:**221-236

Yapı, *Muradiye Semti*'ndedir. Muradiye Külliyesi'nde, imaretin batısında medrese ve hamam, kuzeyinde şadırvan, kuzeybatısında çeşme, imaretin batı ve güneyinde hazire ve bu hazire içerisindeki türbelerden meydana gelmektedir[863].

H.828-30/1425-26 tarihli inşa kitabesi bulunan yapının banisi, *Sultan II. Murad*'tır (1421-1451)[864]. 22 Şevval 838/14 Temmuz 1430 tarihli vakfiyesi bulunan yapı, 1623, 1715, 1781, 1818, 1849 yıllarında onarılmıştır. Tamir vesikalarından minberin sonradan yapıldığı, minberin yandığı ve sonradan yenilendiği ve yaygın sonrasında mihrap etrafındaki çinilerin yenilendiği öğrenilmektedir[865]. Ayrıca *A. Gabriel* 1855 depreminden sonra *L. Parvillée* tarafından tamir edilerek cephesinin bugünkü görünüşünü aldığını bildirmektedir[866].

Yapı, avlu, ibadet mekanı, iki eyvan ve iki tabhane mekanından oluşmaktadır. Kuzeyinde beş birimli bir son cemaat yeri vardır. Yapının kuzeydoğu ve kuzeybatında birer minare yer almaktadır (Şekil 128).

Beden duvarları üç sıra tuğla, bir sıra taş ile inşa edilmiştir. Taş sıralarının aralarına ayrıca bir ya da iki adet dikine tuğla yerleştirilmiştir. Kuzey cephede ayaklarda ise düzgün kesme taş kullanılmıştır. Duvarlardaki taşlar kabayonu olarak işlenmiştir, ayrıca büyüklük ve biçimleri değişiktir. Son cemaat yeri ile yapının birleştiği

---

[862]İmaret, yüksek lisans tezimizin kapsamında da yer almaktadır. Bkz. T. Acar, **a.g.t.**, s.182-206.
Yapı, *II. Murad Camii, Muradiye Camii* diye de adlandırılmaktadır. Bkz. A. Kuran, **The Mosque…**, s.120-123; Y. Dağlı-S.A. Kahraman, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit**, Cilt:2, Kitap:1, İstanbul, Ocak 2008; s.16-17; C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.267-69.
[863]Bkz. G. Cantay, **a.g.e.**, s.35-36.
[864]R. Kaplanoğlu, **a.g.e.**, s. 93. Yapının inşa kitabesi için bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.II, s.315-16; K. Baykal, **a.g.e.**, s.166; İ.H. Uzunçarşılı, "Sultan İkinci Murad'ın Vasiyetnamesi", **Vakıflar Dergisi**, C.IV, 1958, s.14; G. Öney, **Türk Çini Sanatı**, İstanbul, 1976, s.76; M.Hattstein-P.Delius, **İslam Sanatı ve Mimarisi**, Italy, 2007, s.545.
[865]Bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.299-300.
[866]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.265.

kesimlerde taşlar düzgün kesme taştır. Bu kesimlerde onarımların izleri görülmektedir. *Orhan İmareti*'nde de olduğu gibi taşların arasındaki tuğlalar, derzlerin boyanarak tuğla görünümü kazandırılması ile şekillenmiştir. Beden duvarlarının üst kesiminde, kasnaklarda, pencere çevrelerindeki duvar örgüsündeki farklar onarımların sonucu olmalıdır. Duvarlardaki harç sitemi farklıdır. Taş ve tuğlaların arasındaki harçlar neredeyse kabayonu taşı düzgün kesme taş görünümü kazandıracak şekle getirmiştir. Taşlar değişik cins ve renkte olup, özensiz bir görünümdedir. Harç ve taşlarla meydana gelen bu doku, Marmara ve Ege bölgesindeki Osmanlı yapılarında, en yaygın duvar yapım biçimidir[867]. Beden duvarlarındaki bu özensiz görünüşe rağmen son cemaat yerinin mermer sütun ve ayakları; kemer aynalıklarındaki taş, tuğla ve çini süslemeleri ile yapının kuzey cephesini ön plana çıkmıştır. Son cemaat yerindeki süslemelerin bugünkü görünüşü ve yapının beden duvarlarından daha yüksekte olmasının nedenini bazı araştırmacılar, XIX. yüzyılda yapılan onarımlarla yapının kısmi değişikliğe uğradı şeklinde değerlendirmektedir[868]. Son cemaat yerinde her kemerin aynalığında farklı bir süsleme yer almaktadır. Son cemaat yerinin doğu ve batısındaki kemerde de taş ve tuğla ile meydana gelmiş geometrik süslemeler vardır. Son cemaat yeri yuvarlak profilli basit bir taş silme ile son bulmaktadır. Muradiye İmareti'nin saçak silmeleri Anadolu'daki hiçbir Osmanlı yapısında görülmemektedir. Osmanlı yapılarında sıklıkla kullanılan kirpi saçak ve Anadolu'da görülmeyen, İran'da *Şotori* (deve biçimi ya da devesırtı)[869] adı verilen saçak tipinin birleşmesinden oluşmuştur[870]. Avlu kubbesinin eteğinde ve beden duvarlarının üst kesiminde iki kirpi saçağın arasında bir sıra devesırtı saçak yer alırken, tabhane mekanlarının kubbelerinde ise iki sıra kirpi saçağın ortasında bir sıra devesırtı saçak vardır (Resim 222). *N.K. Pilehvarian*, makalesinde Muradiye İmareti'nden başka hiçbir Anadolu yapısında kullanılmayan bu saçakların yapıyla çağdaş olduğunu, tamirlerle ilgili kayıtlarda saçak tamirine ilişkin bir belge olmadığını, eski resimlerde de saçakların bugünkü gibi olduğunu söylemekte ve bu saçak tipini *Timur*'la birlikte Semerkand'a gidip gelen *Bursa Yeşil İmaret*'te çalışan ustaların yapmış olabileceğini

[867]A. Batur, "Osmanlı Camilerinde Almaşık Duvar Üzerine", s.153.
[868]***Ay.yer.***; A. Gabriel, **a.g.e.**, s.105-111.
[869]M. Binan, **a.g.e.**, s.133-34.
[870]N.K. Pilehvarian, "Bursa Muradiye İmareti Saçak Silmeleri Üzerine Düşünceler", **9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildirileri 23-27 Eylül 1991, İstanbul**, C.3, Vol.III, Ankara, 1995, s.107.

eklemektedir[871]. *M. Binan* ise saçakları içbükey profilli silme şeklinde adlandırmaktadır[872].

Yapının eski fotoğraflarında imaretin bir avlu duvarının içerisinde kaldığı görülmektedir. Avluya doğu ve batıdaki basık kemerli birer girişle ulaşılmaktadır (Resim 222)[873]. Doğudaki giriş son cemaat yeri ile çeşme arasına yerleştirilmiştir. Bugün bu girişler ve çevre duvarları yoktur. Başka bir eski fotoğrafta son cemaat yeri ile kuzeyindeki şadırvan arasından bugünde olduğu gibi bir yol geçmektedir. Avlu duvarı ve girişler bu yol çalışmaları sırasında kaldırılmış olmalıdır[874].

Muradiye İmareti'nde doğu ve batı cephelerde üçer, güney cephede iki, kuzey cephede ise dört pencere açıklığına yer verilmiştir. İbadet mekanın doğu ve batı duvarlarında ikişer, doğu ve batıdaki tabhane mekanlarının güney duvarlarında da birer pencere vardır. Sivri kemerli çökertmeler içerisindeki alt sıra pencereleri gemi teknesi kemer formundadır. Söveler ve kemer taştandır. Tuğladan sivri kemer, güneyde *Bursa Hamza Bey İmareti*'nde de olduğu gibi testere dişi ile doğu ve batıda bir sıra tuğla ile hareketlendirilmiştir. Kemer aynalığı sıvalıdır (Resim 222). Üst sıra pencereleri sivri kemerlidir ve dikdörtgen formlu bir çökertme içerisine yerleştirilmiştir. Eyvanların doğu ve batısındaki pencereler XX. yüzyılın başlarında kapı haline getirilmiştir. Pencereler ise atkı taşları sökülerek genişletilip, yükseltilmiştir[875].

Yapının kuzey kesiminde yer alan şadırvan sekizgen planlıdır. İçten kubbe dıştan kurşun kaplı kırma bir çatı ile örtülüdür. Ahşap desteklerle taşınan şadırvan kemerleri "S" kıvrımları ile hareketlendirilmiş Bursa kemeri formundadır. Saçak ve kemer aynaları ince çıtalarla hareketlendirilmiştir. Şadırvanın ortasındaki sekizgen planlı mermer havuzun ayna taşlarında kakma tekniğinde süslemeler vardır. İki renkli taş ile çok kollu yıldız ve palmet motifleri yapılmıştır. Şadırvanın destekleri ve örtüsü yenidir (Resim 225). Eski fotoğraflardan birinde şadırvan, derme çatma bir şekilde ahşap desteklerle taşınmaktadır. Desteklerin arasına çapraz hatıllar atılmıştır. Kırma çatı

[871]N.K. Pilehvarian, **a.g.m.**, s.107-108.
[872]M. Binan, **a.g.e.**, s.133-34.
[873]H. Wilde, **a.g.t.**, s.52, Fig.61.
[874]N.T. Dostoğlu, **a.g.e.**, s.199,205.
[875]**Türkiye'de Vakıf Abideler…**, III, s.136. Yapıdaki aydınlatma sistemi için bkz. T. Doğan, **a.g.t.**, s.27-28.

kurşun kaplanmıştır. Aynı fotoğrafta avlunun mermer doğal döşeme kaplaması da görülmektedir[876]. Başka bir fotoğrafta ise şadırvan bugünkü görünümüne yakındır[877] .

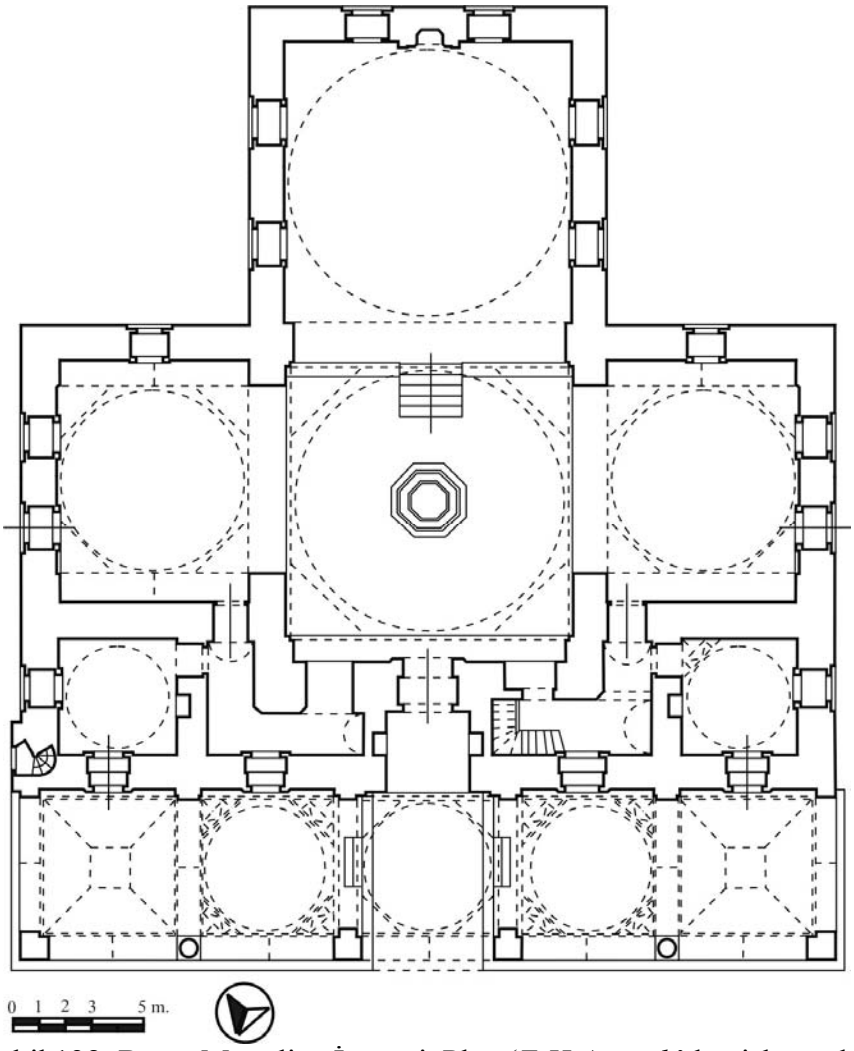

Şekil 128. Bursa Muradiye İmareti. Plan (*E.H.Ayverdi*'den işlenerek).

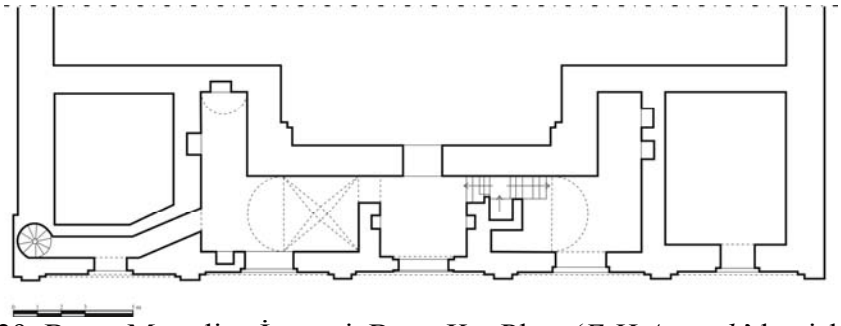

Şekil 129. Bursa Muradiye İmareti. Batar Kat Planı (*E.H.Ayverdi*'den işlenerek).

[876]N.T. Dostoğlu, **a.g.e.**, s.203.
[877]**Ay.es.**, s.205.

Yapının kuzeydoğu ve kuzeybatı kesiminde birer minare vardır. Kuzeydoğudaki minarenin kaidesi yapının beden duvarları ile kaynaşmış iken, kuzeybatıdaki minare yapının beden duvarları üzerindedir. Eski fotoğraflarda sadece kuzeydoğudaki minare görülmektedir[878]. Kuzeybatıdaki minare sonradan yapılmış olmalıdır. Kuzey doğudaki minarenin kaidesinin alt kesimi ile üst kesimi arasındaki almaşık örgüde farklar dikkat çekmektedir. Alt kesimdeki taşlar, beden duvarlarındakilerle biçim ve boyut olarak benzerlikler gösterirken, üst kesimdekiler düzgün kesme taştır. Son cemaat yeri ile minare arası düzgün kesme taş ile yapılmış, yapının duvarları ile son cemaat yeri arasında bir geçiş yapabilmek için taşların arasındaki harçların üzeri boyanarak tuğla görünümü verilmiş gibidir. Kaidenin doğusunda altta minareye çıkışı sağlayan basık kemerli bir giriş, üst kesimlerde de üst üste gelecek şekilde yerleştirilmiş mazgal formunda açıklıklar vardır. Kaidenin bittiği yere profilli silmeli bir konsol yerleştirilmiştir. Çokgen profilli pabuç almaşık örgüde, çokgen gövde ise tuğladandır. Pabuçla gövde, gövde ile şerefe altında birer adet kaytan silme yer almaktadır. Şerefe altı tek sıra yeşil renkli sırlı tuğlalarla hareketlendirilmiştir. Üzeri sıvalı silindirik formlu petek, kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Eski fotoğraflarda petek gibi gövde de sıvalı durumdadır[879]. Kuzeybatıdaki minarenin kaidesi ve köşeleri pahlı pabucu düzgün kesme taş ile çokgen gövde tuğla ile örülmüştür. Kaidenin batı yüzünde doğudaki minarede de olduğu gibi bir konsol vardır. Konsolun altındaki küçük mermer kitabede 1322/1904-5 tarihi görülmektedir. Eski fotoğraflarda görülmeyen bu minare bu tarihte yapılmış olmalıdır[880]. Doğudaki minare gibi şerefe altı yeşil renkli sırlı tuğlalarla hareketlendirilmiştir. Sırlarda bozulmalar görülmektedir. Şerefe, petek ve külah taştandır. Petek ile külahın birleştiği kesim ile külahın üst kesimi kemerleme şeklinde süslemelerle bezenmiştir.

Yapının kuzey cephesindeki son cemaat yeri beş birimlidir. Doğu ve batıdaki birimler birer aynalı manastır tonozu ile örtülüdür. Orta birimde geçişler ve kubbe mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Kasnak ise Türk üçgenlerinden meydana gelmektedir. Diğer iki birim ise geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış birer kubbe ile

[878]N.T. Dostoğlu, **a.g.e.**, s.187.
[879]**Ay.es.**, s.199.
[880]**Türkiye'de Vakıf Abideler**, III, s.137'de batıdaki minarenin XIX. yüzyılda yıkıldığı bugünkü minarenin Nisan 1904 yılında yapıldığı belirtilmektedir.

örtülüdür. Son cemaat yerinde kemerler sivridir ve doğu-batı, kuzey-güney yönlü ahşap gergilerle desteklenmektedir. Kemerler köşelerde "L", ortada "T" formlu mermer ayaklarla ve bu ayaklar arasına yerleştirilmiş iki sütun ile taşınmaktadır. Sütunların ve ayakların başlıkları ile kuzeydeki kemerlerin güney duvarına oturduğu konsollar silmelerle hareketlendirilmiştir. Sütunların silindirik kaideleri de silmelidir. Son cemaat yerinde kuzey, doğu ve batıdaki kemer aynalarının her bir yüzü ile saçağın altı, taş, tuğla ve çini ile farklı geometrik şekiller meydana getirilerek süslenmiştir. Geometrik süslemelerin hepsi sonsuzluk prensibindedir. Son cemaat yerinin doğu ve batı kesimi sekilerle yükseltilmiştir. Ayakların arası üç sıra düzgün kesme taş ve demir parmaklıklarla kapatılmıştır.

Yapının kuzey duvarı ortada giriş açıklığı ve iki yanında ikişer pencere ile simetrik düzendedir. Girişin iki yanındaki pencereler kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki tabhanelere girişi sağlayan birer kapı şekline dönüştürülmüştür. Dikdörtgen formlu tabhane girişleri düz atkı taşı ile örtülüdür. Sivri kemerli alınlık, söveler ve atkı taşı mermerdendir. Doğudaki tabhane girişinin alınlığında çini mozaik tekniğinde yapılmış bitkisel bir süsleme vardır. Batıdaki alınlıkta ise aynı süsleme kalemişi ile yapılmıştır. Bozulan ya da dökülen süsleme onarımlarla bu şekilde yapılmış olmalıdır. Dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı diğer iki pencere alınlığı da çini mozaik tekniğinde geometrik örnekli süslemelerle hareketlendirilmiştir (Resim 227). Kuzey duvarının üst kesiminde kademeli dikdörtgen çökertmeler içerisine Bursa kemeri formunda şahnişinler yerleştirilmiştir. Ortadaki taçkapının üzerine yerleştirilmiş olan şahnişinin kemeri dilimlidir. İç içe geçmiş geometrik süslemelerden meydana gelen korkuluk mermerdir. Bu şahnişinin doğusundaki şahnişinde de geometrik örnekli bir korkuluk yer alırken batıdakinde yoktur.

Taçkapı son cemaat yerinin orta biriminin gerisinde mermerden inşa edilmiştir. Dışa doğru çıkıntısı olmayan ana nişi eyvan şeklinde düzenlenmiştir. En dışta birer tane başlıklı plaster ile sınırlandırılmıştır. Plaster ayakları Ampir üsluba benzer şekilde yapılmıştır[881]. Plasterlerden hemen sonra bir kaval ve iç bükey bir silmeden oluşan iki sıra silme yukarıya kadar devam edip Bursa kemeri şeklinde kavsara kuşatma kemerinin

[881]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.309.

üzengisinin biraz yukarısında birden kırılıp bir daralma meydana getirir ve kapıyı üç yönden dolanır. Eyvanın doğu ve batı duvarında dikdörtgen kesitli, mukarnas kavsaralı birer mihrabiye yer almaktadır. Mihrabiyeler en dışta bir kaval silme, bir iç bükey silme ve yan yana üç düz silme ile çevrelenmiştir. Taçkapının Bursa kemerinin kemer yüzeyi çini mozaik tekniğinde bitkisel bir süsleme ile kaplanmıştır. Giriş eyvanın dip duvarı üzerindedir. Basık kemerli giriş ve söveler içerisinde bulunduğu eyvan gibi mermerdendir. Basık kemerin üzerinde dilimli bir kartuş içerisine yerleştirilmiş üç satırdan meydana gelen bir inşa kitabesi vardır (Resim 228). Girişin ahşap kapı kanatları taklit kündekâri tekniğindedir. Panolar geometrik, bitki ve yazı ile süslenmiştir (Resim 230). Eyvan şekilli taçkapı düz ahşap bir tavan ile örtülüdür[882]. Tavan altıgen, üçgen ve eşkenar dörtgenlere bölünmüş geometrik bir kompozisyondadır. Tavan kornişleri çiniden mukarnaslarla süslenmiştir. Tavan eteğinde de kalın bir bordür halinde mavi-beyaz çiniler vardır. Bu çinileri alttan ve üstten palmet, rumi ve çiçek motiflerinden meydana gelen bir bordür sınırlamaktadır (Resim 229). Batıdaki mihrabiyenin yanında ortasında bir adet gülbezek bulunan mermer bir parça bu kesime sonradan eklenmiş gibi görünmektedir. Eyvan duvarlarında mermer parçalar üzerinde *Bursa Yeşil* ve *Yıldırım* imaretlerinde de olduğu gibi taşçı işaretleri vardır. Çiniden farklı formlardaki bu işaretler, mermere kakılmıştır. Taşa atılan bu imzalardaki benzerlik *Bursa Yeşil İmaret*'te daha çok kendini göstermekte bu da her iki yapının inşasının aynı ekip tarafından yürütüldüğünü kanıtlamaktadır[883].

Girişin bulunduğu kuzey cephe iki katlı olarak düzenlenmiştir (Şekil 125). Giriş eyvanının kuzeydoğusundaki tabhane mekanından üst kata çıkılmaktadır[884]. Buradaki dar koridorla üst kattaki ne işlevle kullanıldığı hiçbir kaynakta geçmeyen basit kuruluşlu birimlere ve doğudaki minareye geçilmektedir. İki mekana da gemi teknesi kemer formundaki birer açıklıkla girilmektedir. Birimler *Bursa Yeşil* ve *Yıldırım* imaretlerinde de olduğu gibi şahnişinlere açılmaktadır. Mekanların örtüleri aynalı manastır tonozu ve

[882]Tavanın eski müezzin mahfilinden alınarak buraya yerleştirildiği belirtilmektedir Bkz. Türkiye'de **Vakıf Abideler**, III, s.136; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.315.
[883]A. Gabriel, **a.g.e.**, I, s.111; D.U. Binan, "Osmanlı'da Beylikten İmparatorluğa Geçişte Yapı Üretim Süreci ve İlişkileri Üzerine Bir Deneme", **Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı "Uluslarüstü Bir Miras"**, 25/26/27 Kasım 1999, s.393.
[884]İ.A. Yüksel, **a.g.m.**, s.173'te sadece yukarıda dar bir asma kat olduğunu bildirmektedir. E. H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.303'te restitüsyon planını vermektedir.

yıldız tonoz şeklindedir. Aynalı manastır tonozunun göbeğinde çarkıfelek tarzında bir süsleme, tonoz eteklerinde de kemerleme şeklinde alçı süslemeler vardır. Yıldız tonozun her bir ucu da ters şekilde yerleştirilmiş birer palmetle son bulmaktadır. Mekanın duvarlarının üst kesimine de daire formlu bir süsleme yerleştirilmiştir.

Giriş eyvanından avluya geçilmektedir. Avlu kareye yakın dikdörtgen formdadır. Kuzey kesimine atılan doğu-batı yönlü bir kemerle kare bir alan oluşturulmuş, alan geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülmüştür. Pandantiflerin ve sekizgen kasnağın üzerleri üçgenlerle hareketlendirilmiştir. Kubbe göbeğinde çok küçük bir aydınlatma feneri vardır. Avlunun kuzey duvarına sonradan ahşap desteklerle taşınan bir kadınlar mahfili yapılmıştır. Mahfile avlunun batı kesimindeki ahşap merdivenlerle çıkılmaktadır (Resim 231). Avlunun kuzey duvarı yerden belli bir seviyeye kadar tek renk sırlı altıgen formlu çini plakalarla kaplanmıştır. Plakalar palmet ve rumilerden gelişen bitkisel bir bordür ile sınırlandırılmıştır. Bu bordür, giriş eyvanında, ibadet mekanında ve *Bursa Yeşil İmaret*'te de sıklıkla kullanılmıştır. Avlunun kubbe ve geçişleri geç döneme özgü kalemişleri ile süslenmiştir. Avluda şadırvan/havuz yoktur. Ama bu orijinalde de olmadığı anlamına gelmemektedir. Onarımların birinde kaldırılmış olmalıdır. Avlu ile doğu ve batıdaki tabhane mekanları arasında kot farkı yoktur.

Avlunun doğu ve batısındaki tabhane mekanları sonradan eyvana dönüştürülmüştür. Kareye yakın dikdörtgen planlı mekanların kuzey ve güney duvarlarına birer Bursa kemeri atılarak kare bir alan oluşturulmuştur. Mekanlar, pandantif geçişli birer kubbe ile örtülmüştür. Pandantiflerin üzerleri mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Pandantiflerin uçları üst kattaki mekanda da olduğu gibi ters şekilde yerleştirilmiş birer palmetle son bulmaktadır. Sekizgen kasnakta ise Türk üçgenleri kullanılmıştır. Kasnak eteğini üst kattaki aynalı manastır tonozunun eteğini de dolanan kemerleme dizisi dolanmaktadır (Resim 232, 234). Eyvan görünümlü tabhane mekanlarının güney duvarlarının ortalarına birer, doğu ve batı duvarlarına da ikişer adet pencere açılmıştır. Dikdörtgen formlu pencerelerin kemerleri gemi teknesi kemer formunda oldukça sivri tutulmuştur. Eyvanların doğu ve batısındaki pencerelerden kuzeye yakın olanlar sonradan basık kemerli birer giriş açıklığına dönüştürülmüştür.

Bursa kemerleri, pencere çevreleri ile kubbe ve geçişleri geç döneme özgü kalemişleri ile hareketlendirilmiştir. Eyvan formundaki tabhane mekanlarını *C. Texier*[885] ve *A. Gabriel*[886] kapalı olarak göstermekte, *E.H Ayverdi*[887] ise bu görüşe karşı çıkmakta ve eyvanların ilk inşa edildiğinde de eyvan formunda tasarlanmış olduklarını iddia etmektedir.

Eyvanların kuzey duvarlarının doğu ve batı uçlarındaki dikdörtgen formlu birer açıklıkla "L" formlu bir koridora geçilmektedir. Bu koridorların doğu ve batı kesimlerindeki birer açıklıkla kuzeydoğu ve kuzeybatıda yer alan kare planlı tabhane mekanlarına geçilmektedir. Koridorun diğer ucundan ise avlunun kuzey kesimindeki girişe geçilmektedir. Bugün ne yazık ki avlu girişi ve tabhane girişleri örülerek kapatılmıştır. Büyük bir ihtimalle XVIII. yüzyıldaki yangın sırasında yapının bu girişler kapatılmış olmalıdır. Kapalı tutulan bu koridorda yangının izleri halen görülmektedir (Resim 233). *C. Texier* bu koridorların avlu ile bağlantısını kapalı göstermektedir[888]. *Gabriel* ise koridorların hem avlu ile hem de eyvanlarla bağlantısını vermektedir[889]. *Wilde*, *Ayverdi* ve *Arseven* koridorlardan batıdakini avlu ile ilişkilendirmekte, doğudakini ise kapalı göstermektedir[890]. Kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki tabhane mekanlarına kuzey duvarındaki sonradan kapı haline getirilmiş pencerelerden girilmektedir. Birer depo olarak kullanılan tabhane mekanlarından batıdakine giremedik. Bugün düz ahşap tavanla örtülü doğudaki mekanın batıdaki gibi bir kubbe ile örtülüymüş[891]. Tabhane mekanının batı duvarında dikdörtgen kesitli, konik bir yaşmakla örtülü bir ocak bulunmaktadır (Resim 234). Pek çok araştırmacının daha önce yayınladığı yapının rölövelerinde avlunun kuzeyindeki koridora açılan girişler işlenmiştir[892]. Bu girişler koridorun içerisinden görülürken avlu kuzey duvarının tamamen çinilerle kaplı olması, bu çinilerin sonradan eklendiğini akla getirmektedir.

---

[885]C. Texier, **a.g.e.**, s.220'deki plan, yanlışlıkla I. Murad Camii şeklinde adlandırılmıştır.
[886]A. Gabriel, **a.g.e.**, s.106-107, Fig. 49.
[887]E. H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.301.
[888]C. Texier, **a.g.e.**, s.220.
[889]A. Gabriel, **a.g.e.**, s.106-107, Fig. 49.
[890]H. Wilde, **a.g.t.**, s.51, Fig.60; C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.267, Şek.530.
[891]Ne yazık ki iznimiz olduğu halde batıdaki tabhane mekanına giremedik. Yukarıdaki bilgileri de caminin hocasından edindik.
[892]A. Kuran, **a.g.e.**, s. 85, plan 82; S. Eyice, **a.g.m.**, s.38; A. Gabriel, **a.g.e.**, I, s.106, Fig.47; **Türkiye'de Vakıf Abideler**, III, s.137.

Avludan altı basamakla çıkılan ibadet mekanında basamakların iki yanı dilimli kemerli pabuçluklarla değerlendirilmiştir. Pabuçlukların arasında kalan alınlar altıgen formlu turkuaz renkli sırlı çini plakalarla kaplanmıştır. Bu plakalar dar dikdörtgen formlu kobalt mavisi çinilerle sınırlandırılmıştır. Kare planlı harim bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe yuvarlaklığına geçişi sağlayan unsurlar pandantifin form değiştirilmiş şeklinde garip bir görünüme sahiptir. Geçişlerin üzerleri mukarnas tazı dişler ve silmelerle hareketlendirilmiştir (Resim 235). Bu garip görünümlü geçişlerin, *A. Gabriel* XIX. yüzyılda yapılan bir onarımın eseri olduğunu belirtirken[893], *E.H. Ayverdi* bunların ilk inşaattan kalma olduğunu iddia etmektedir[894]. Kasnakta Türk üçgenleri kullanılmıştır. İbadet mekanında her duvarda altta ve üstte ikişer pencere vardır. Alt sıra pencereleri gemi teknesi kemer formunda iken üst sıradakiler sivri kemerlidir ve vitraylıdır. İbadet mekanında duvarlar avlu kuzey duvarında da olduğu gibi çini plakalarla kaplanmıştır. Duvarlarda dört farklı kompozisyon görülmektedir. Doğu duvarının kuzey kesiminde palmet ve rumili bir bordürle boyuna dikdörtgen bir pano haline getirilmiş ilk kompozisyonda onikigenlerin iç içe geçmesi ile meydana gelmiş geometrik örnekli bir süsleme görülmektedir. Doğudaki iki pencerenin iki yanında ve batıdaki pencerelerin iki yanında ise firuze renkli sırlı üçgenler ile yeşil renkli sırlı altıgenlerle meydana gelen bir süsleme vardır. Güney duvarının doğu kesimindeki pencerenin solunda kilim desenlerini hatırlatan bir geometrik ağ yer almaktadır. Kobalt mavisi, firuze ve beyaz renkler kullanılmıştır. Mihrabın batısındaki pencerenin sağında ve batı duvarının güney kesiminde ise turkuaz renkli sırlı altıgen formlu çiniler vardır. Tüm çiniler üstten palmet ve rumilerle meydana gelmiş bir bordürle sınırlandırılmıştır. İbadet mekanında pencere çevreleri, kubbe ve kasnak geç döneme özgü kalemişi süslemeler ile hareketlendirilmiştir. İbadet mekanının eski bir fotoğrafında bugün üzerleri beyaz badanalı olan kubbe geçişlerinde de kalemişi süslemelerin olduğu görülmektedir. Kasnaktaki ve kubbe eteğindeki süslemeler ise bugünkünden çok farklıdır. İbadet mekanında kemer yastıklarında ve çinili bordürlerin üzerinde de devam eden enlice bir yazı şeridi görülmektedir. 1894 tarihli aynı fotoğrafta alt sıra pencereleri düz atkı taşlı ve dikdörtgen formludur. Pencereler bugünkü görünümlerini 1894 yılından

[893] A. Gabriel, **a.g.e.**, s.109.
[894] E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.312.

sonraki onarımların birinde almış olmalıdır. İbadet mekanının kuzeybatı kesimine kemer ayağının önünde iki katlı ahşap bir mahfil de görülmektedir. Minber köşkünde de iç içe geçmiş kare formlu süslemelerin üzeri boyalıdır. Mihrap ise bugünkü görünümündedir[895].

Beşgen profilli mihrap nişi birçok rölövede dikdörtgen kesitli olarak verilmiştir[896]. XVIII. yüzyıl başlarındaki yangın sonrasında yapı onarılmış, mihrapta bugünkü görünümünü bu tamirde sonrasında almıştır[897]. Mihrap "S" ve "C" kıvrımları yapan bir kavsara ile örtülüdür. Ana niş, çerçeve, kavrasa ve tepelik Rokoko üslubuna özgü süslemelerle hareketlendirilmiştir (Resim 235).

1894 yılına ait bir fotoğrafta üzeri boyalı olan ahşap minber, yapıyla çağdaş değildir. Yangından sonra konulmuştur. Aynalığın alt kesimi pabuçluk formu verilmiş süslemelerle üst kesim, dolap aynalığı ve köşk kısmı geometrik örnekli süslemelerle hareketlendirilmiştir. Özensiz bir işçiliğe sahip korkuluklar ajur tekniğinde geometrik bir süsleme ile şekillenmiştir (Resim 235). 18 Eylül 1790 tarihli bir tamir vesikasında yanan minberin ceviz ağacından yeniden yapıldığı öğrenilmektedir[898]. Eski minberinde 1 Teşrîn-i Evvel 1715 tarihli bir tamir vesikasında onarımına dair bir bilgi bulunmaktadır[899]

İbadet mekanının kuzeydoğusundaki vaaz kürsüsü niteliksiz ve yenidir.

Muradiye İmareti'nin plan şeması *Bursa Orhan İmareti*'nde de olduğu gibi tartışmaya açıktır. Avlunun doğu ve batısındaki tabhane mekanlarının avluya bakan duvarları, yapı camiye olarak kullanılmaya başlandıktan sonra açılarak eyvan görünümü kazandırılmıştır (Şekil 128, 130). Kareye yakın dikdörtgen planlı bu mekanların kuzey ve güney duvarlarına birer kemer atılarak kare bir alan oluşturulmuş ve kubbe ile örtülmüştür. Mekanları genişletme isteğinden doğan bu uygulama pek çok yapıda karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamıza konu olan tabhaneli camiler, onlara ve onların hizmet ettiği kurumlara ihtiyaç kalmayınca işlevleri değişmiş ve bu değişiklik plan

[895]N.T. Dostoğlu, **a.g.e.**, s.207.
[896]A. Kuran, **a.g.e.**, s.85, plan 82; H. Wilde, **a.g.e.**, s.57, Fig.64; A. Gabriel, **a.g.e.**, I, s.106, Fig.47; **Türkiye'de Vakıf Abideler**, III, s.137; S. Eyice, **a.g.m.**, s. 38.
[897]**Türkiye'de Vakıf Abideler**, III, s.136; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.314.
[898]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.299; K. İnce, **a.g.t.**, s.241.
[899]**Ay.yer.**

şemalarına da yansımıştır. *Bursa Orhan İmareti* (Şekil 100), **Filibe İmaret Camii**[900], **Üsküp Alaca Camii**[901], *Edirne Yıldırım İmareti* (Şekil 60), *Kütahya Yakup Çelebi İmareti* (Şekil 155) ve **Bitlis Şerefiye İmareti**[902] gibi yapılarda cami fonksiyonu ön plana çıkınca tabhane mekanları eyvan şekline getirilip ibadete açılmış, buralarda da namaz kılınır hale gelinmiştir.

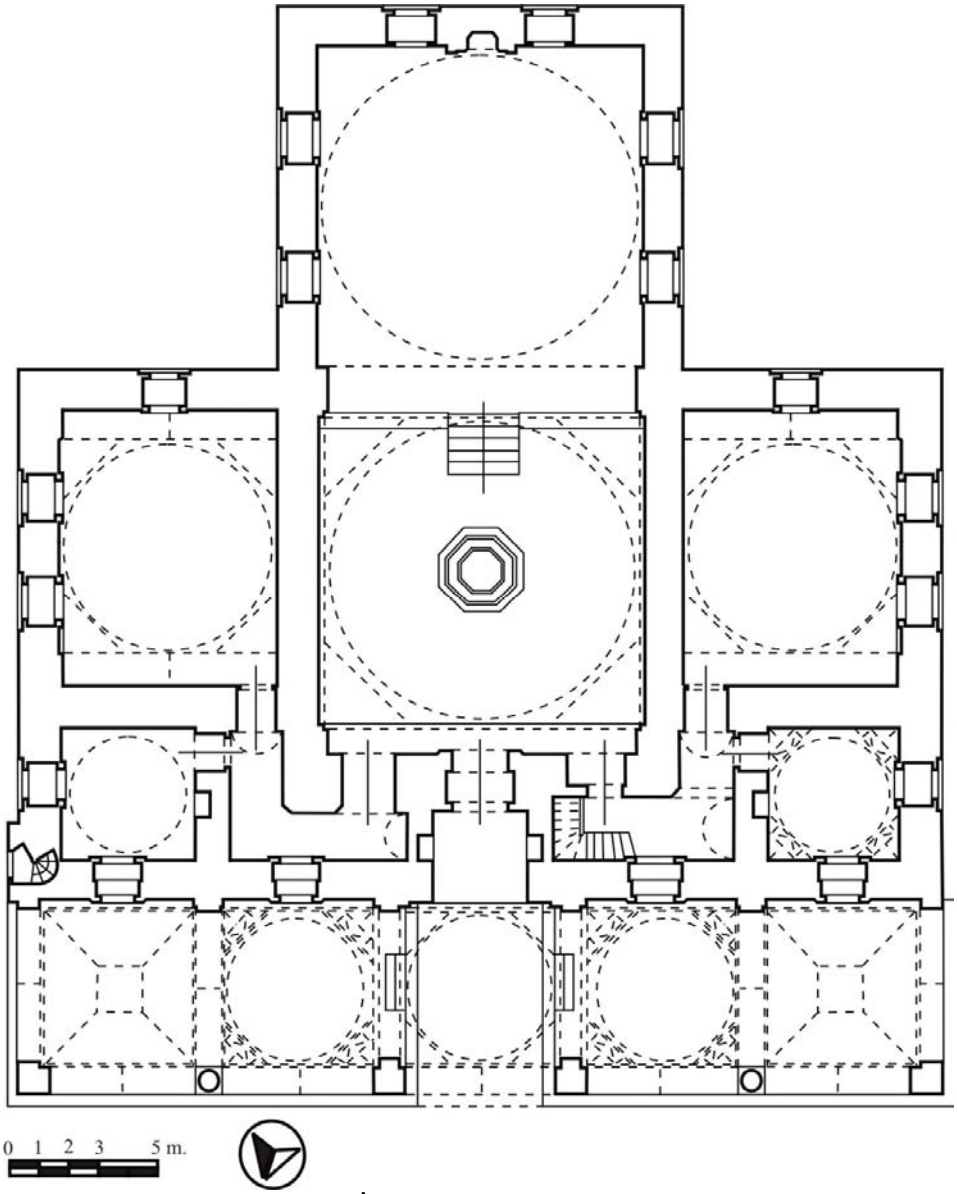

Şekil 130. Bursa Muradiye İmareti. Tahmini Restitüsyon.

[900]Plan için bkz. S. Eyice, **a.g.m.**, s.71, Şek.26.
[901]**Ay.mak.**, s.71, Şek. 28.
[902]**Ay.mak.**, s.79, Şek.59.

Muradiye İmareti'nde taş, taş-tuğla, çini, ahşap ve alçı ile meydana getirilmiş süslemeler vardır.

Taş süsleme son cemaat yerine açılan şahnişin ve kitabe levhasında görülmektedir.

Giriş eyvanının üzerinde yer alan şahnişinlerin korkuluk şebekelerindeki taş süsleme dikkat çekmektedir. Mermer şebeke kafes oyma tekniğinde yapılmıştır. Geometrik süsleme, iç içe geçmiş sekizgenlerin birleşmesi ve bunların üzerinden yatay ve dikey eksenlerin geçmesiyle meydana gelmiştir. **İznik Çandarlı Halil Paşa Camii**[903] son cemaat yerindeki korkuluklar hemen hemen aynı düzendedir. Buradaki süslemeler, iç içe geçmiş üç sekizgenden gelişmektedir.

Giriş kapısı üzerindeki kitabe levhası dilimli bir kartuş içerisine alınmıştır. Kartuşun uçları stilize palmet şeklindedir ve üzeri yaldızlanmış rumilerle hareketlendirilmiştir. Rumiler kabartma tekniğindedir (Resim 236) (Şekil 131). *İznik Nilüfer Hatun İmareti* (Resim 38), *Amasya Bayezid Paşa İmareti* (Resim 150-153), *Edirne Muradiye İmareti* (Resim 220) gibi yapılarda da kitabe kartuşlarının iki ucu stilize birer palmet şeklini anımsatmaktadır.

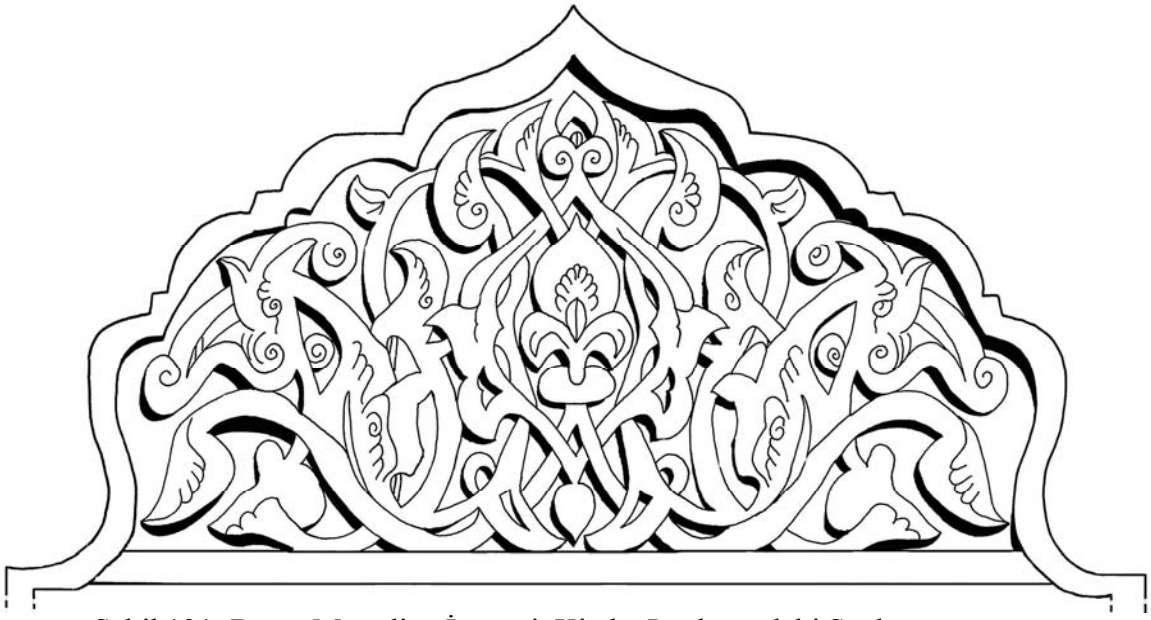

Şekil 131. Bursa Muradiye İmareti. Kitabe Levhasındaki Süsleme.

[903]Y. Özbek, **a.g.e.**, şek.19.Res.67.

Taş-tuğla süslemeler son cemaat yeri kemerlerinin tümünde görülmektedir. Süslemelerin bazı kesimlerde çinilere de yer verilmiştir.

Son cemaat yerinin kuzey cephesinin üst kuşağında birbirlerinin merkezlerinde altı köşeli yıldız oluşturacak biçimde kesişen tuğlalardan onikigenlerle meydana gelmiş bir bordür bulunmaktadır. Merkezdeki altı köşeli yıldızlar turkuaz renkli çiniyle bezenmiştir (Şekil 132). Selçuklu geleneğini yansıtan bu dekorasyon sisteminin son örneklerinden biri de İstanbul'da 1474 tarihli **Mahmud Paşa Türbesi**'nin dış duvarlarında taş içine yerleştirilmiş olarak görülmektedir[904].

Saçağın alt kesimindeki bu bordürün altında kemer köşeliklerinin her birinde kemer ortası hizasında değişen geometrik süslemelere yer verilmiştir. Kemer aynalıklarının her birinde farklı bir süsleme yer almaktadır. Kuzeydoğudaki ve kuzeybatıdaki kemer köşeliklerinde, merdiven formunda kırık çizgiler şeklinde yerleştirilen tuğlaların arasına kare boyutlu taşlar yerleştirilmiştir. Geometrik süsleme sonsuzluk prensibindedir (Resim 223, 224). Orta kemerin doğu köşesindeki kemer köşeliğinde sekizgen boyutlu taşların çevresine yatay ve dikey eksende kırık çizgiler yapan tuğlalar yerleştirilmiştir. Sekizgenlerin arasında taştan dört köşeli yıldızlar meydana gelmiştir. Aynı süslemeleri **Bursa Muradiye Medresesi**, dershane eyvan cephesinde, taş-tuğla olarak[905]; **Ankara Ahi Elvan İmareti**, ahşap minberinde, taklit kündekari tekniğinde[906], **Konya Alaeddin Köşkü**, minai çini[907] ve **Çorum Ulu Cami** ahşap minberinde[908] görmek mümkündür. Orta kemerin batı köşeliğinde birbirleriyle kesişen altıgen şeklindeki tuğlaların arasında meydana gelen eşkenar dörtgenler ve dik altıgen biçimindeki yüzeylere, taşların yerleştirilmesi ile oluşturulmuş geometrik düzenleme de sonsuz düzendedir (Resim 224), (Şekil 133). Benzer süslemeleri **Bursa Muradiye Medresesi**, giriş eyvanı cephesinde de görmek mümkündür[909]. Kuzeybatıdaki kemerin doğu köşeliğinde altıgen biçimli tuğlaları, çapraz eksenlerde geçen tuğla şeritler ve aralarına doldurulmuş beşgen ve ikizkenar dörtgen biçimli

[904]Ş. Yetkin, **Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi**, İstanbul, 1986, s.205.
[905]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, Res.181.
[906]**Ay.es.**, I, Res.44.
[907]O. Aslanapa, **Anadolu'da Türk Çini ve Keramik Sanatı**, İstanbul, 1965, s.13. Res.1.
[908]H. Karamağralı, "Çorum Ulu Camii'ndeki Minber", **Sanat Tarihi Yıllığı**, I, 1964-65, s.124, Res. 2,21.
[909]Y. Demiralp, **a.g.e.**, s.81, Res.47; A. Savaş, "Bursa ve İlçelerindeki XV.Yüzyıl Mimarisinde Tuğla Süsleme", **III. Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu**, Eskişehir, Haziran 2003, s.431.

taşların meydana getirdiği geometrik kompozisyon bal peteği görünümü vermektedir. Kuzeybatıdaki kemerin batı köşesindeki köşelikte ise daireler tuğlalarla şekillenmiştir ve aralarındaki beşgen formlu taşlar, sonsuz düzende geometrik bir süsleme meydana gelmiştir.

Son cemaat yerinin batı cephesindeki kemer aynalığında taş-tuğla ile meydana gelmiş enine gelişen geometrik süslemesi bütün alanı kaplamaktadır. Bu süslemeyi dar bir bordür enine keser. Kemerin tepe noktasının yukarısında yatık dikdörtgen bir pano, sekizgenlerin iç içe geçmesi ile meydana gelmiştir. Süslemelerin kesişmesi ile meydana gelen alanlara firuze rengi çiniler kakılmıştır (Şekil 130).

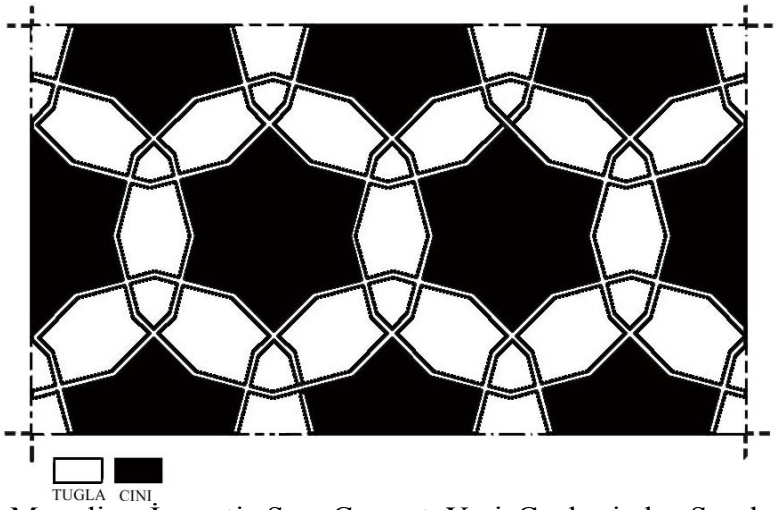

Şekil 132. Bursa Muradiye İmareti. Son Cemaat Yeri Cephesinde, Saçak Altındaki Süsleme.

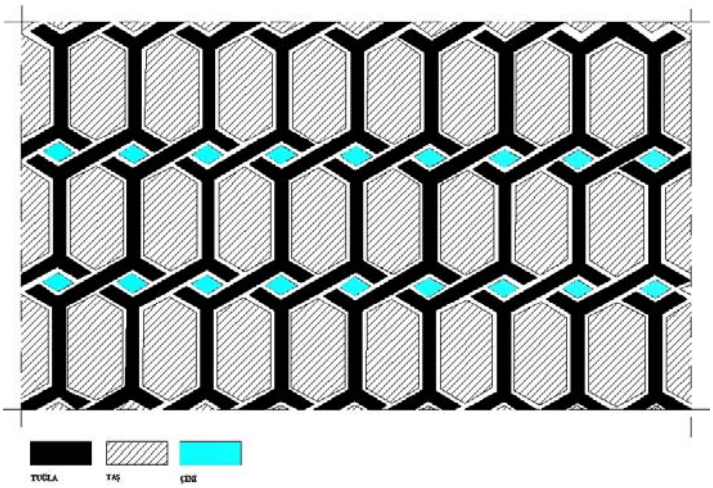

Şekil 133. Bursa Muradiye İmareti. Son Cemaat Yeri Cephesinde Orta Kemerdeki Süsleme.

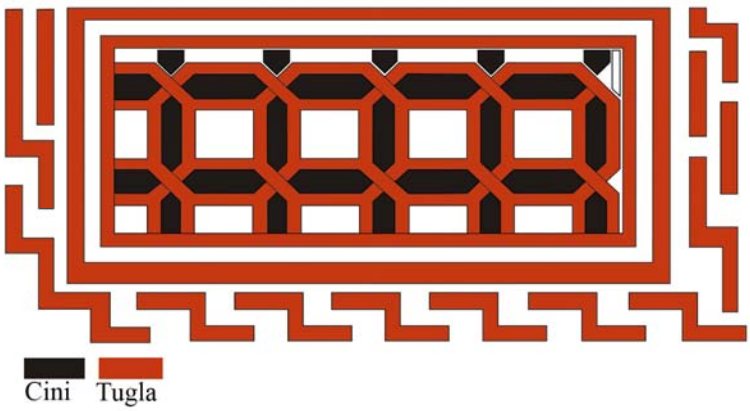

Şekil 134. Bursa Muradiye İmareti. Son Cemaat Yerinin Batı Kemer Gözündeki Süsleme.

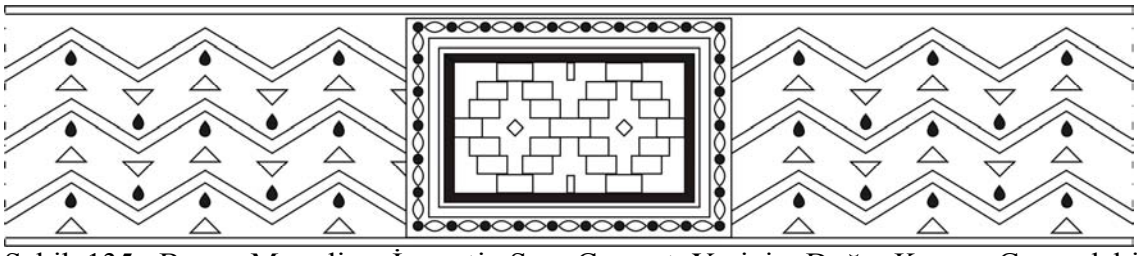

Şekil 135. Bursa Muradiye İmareti. Son Cemaat Yerinin Doğu Kemer Gözündeki Süsleme.

Son cemaat yerinin doğu kemerinin üst bölümünde yer alan orta kısmından farklı desendeki pano, bordür süslemesini kesmektedir. Zikzak şeklindeki bu süslemelerin benzerlerini **Bursa Bedreddin Camii** kalkan duvarında[910] ve **Bursa Selçuk Hatun Camii**'nde [911] görmek mümkündür. Alt bölümde ise tuğla diyagonal şeritlerin kesişmesi ile meydana gelen kafes örgü şeklindeki desen yer almaktadır. Üst kesimdeki yatık dikdörtgen panonun içerisindeki iki eşkenar dörtgen, firuze renkli çinilerle hareketlendirilmiştir (Şekil 135). Bütün kemerler testere dişi ile sınırlandırılmıştır. Taş, tuğla ve çini ile meydana getirilmiş olan bu bezemeler, geç dönem Bizans yapılarının cephelerinde görülen tuğla bezemeleri anımsatmaktadır[912]. Yapıda görülen çeşitli geometrik tuğla süslemelerde daha çok Türkistan ve İran etkisi gözlenmektedir[913]. Son cemaat yerinin taş ve tuğla ile hareketlendirildiği bu yapıdan

[910]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.239, Res.116.
[911]**Ay.es.**, s.307.
[912]Y. Demiralp, "Muradiye Camii", **Erken Osmanlı Sanatı,** s.114.
[913]R. Kaplanoğlu, **a.g.e.**, s.94.

önce *Bursa Orhan* ve *Hüdavendigâr* imaretlerinde karşımıza çıkmıştı. Muradiye İmareti'ndeki taş ve tuğla süslemelerinin benzerleri külliyenin diğer yapılarında, örneğin medresede de görülmektedir. Bu da, süslemelerin aynı kişi tarafından tasarlanmış olduğunu akla getirmektedir.

Muradiye İmareti'nde çini süslemeler, dışta son cemaat yerinde ve minarede, içeride ise avluda ve ibadet mekanındadır.

Son cemaat yerinin kuzey, doğu ve batı cephelerinde çini süslemeler vardır. Son cemaat yerine açılan pencerelerin alınlıklarında, harime girişi sağlayan girişte ve giriş eyvanının tavan eteğinde farklı tekniklerle işlenmiş çini süslemeleri dikkat çekicidir.

Şekil 136. Bursa Muradiye İmareti. Son Cemaat Yerindeki Pencerede Yer Alan Çini Süsleme.

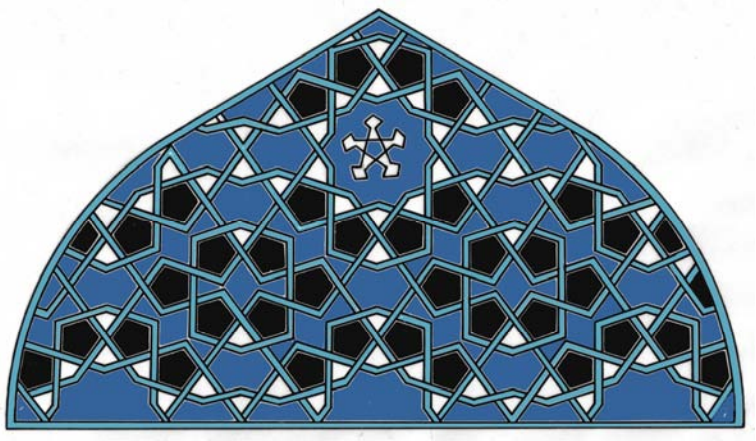

Şekil 137. Bursa Muradiye İmareti. Son Cemaat Yerindeki Pencerede Yer Alan Çini Süsleme.

Son cemaat yerine açılan dört pencerenin üçünün alınlığında bulunan süslemelerden ikisi geometrik biri bitkisel örneklidir. Taçkapının doğusundaki pencerede iri palmet, rumi, çiçek, yaprak ve kıvrık dallardan oluşan süsleme çini-mozaik tekniğindedir. Çinilerde sarı, lacivert, firuze, siyah ve beyaz renkler kullanılmıştır[914] (Şekil 136). Doğudaki diğer penceredeki süsleme taçkapının batısındaki pencerede yer alan süslemeyle benzer özellikler göstermektedir. On kollu yıldızlardan ve beşgenlerden meydana gelen geometrik kompozisyonun, üst kesiminde yer alan on kollu yıldızın içerisinde doğudakinde geometrik bir motif (Resim 227) (Şekil 137), batıdakinde ise çok çenekli bir çiçek motifi yer almaktadır. Batıdaki pencerede doğudakine nazaran geometrik alan daha geniş tutulmuş ve renk olarak da lacivert, firuze, siyah ve sarı kullanılmıştır. Son cemaate yerine açılan pencerelerin alınlıkları üzerinde yer alan çinilerde görülen sarı renk, XV. yüzyıl başlarında kullanılmaya başlanmıştır ve bu dönem için karakteristiktir[915].

Taçkapının batısındaki ilk pencere alınlığında kalemişi süslemeler vardır. Yapı çeşitli dönemlerde meydana gelen yangın ve depremler sonucu tahrip olmuş ve birçok onarım geçirmiştir[916]. Pencere alınlığındaki çini süslemeler bu dönemlerde zarar görmüş ve kalemişi örneklerle değiştirilmiş olabilir.

Zaviyenin eyvan formundaki taçkapısı, çinileri, düz tavanı ve tavanı süsleyen kalemişi bezemeleri ile ilgi çekmektedir. Muradiye İmareti'nin eyvan şekilli taçkapısının kemer köşeliklerinde, bitkisel bir süsleme vardır. Süslemede palmet, rumi, küçük çiçekler ve kıvrımdalar kullanılmıştır. Çini mozaik tekniğinde yapılmış çinilerde kullanılan renkler firuze, lacivert, beyaz, sarı ve siyahtır (Resim 228). Bu süslemeler taçkapının doğusundaki penceredeki süslemelerle benzerlikler göstermektedir.

Eyvan duvarının üst kesiminde ise dikdörtgen şekilli mavi-beyaz büyük plakalar yer almaktadır. Bu çinilerin ana motifini altıgenler oluşturmaktadır. Bu enlice süsleme şeridini, altta ve üstte, renkli sır tekniğinde dar bir çini bordür çevrelemektedir. En

[914]Buradaki süsleme *Bursa Yeşil İmaret*'teki pencere alınlıklarındaki taş süslemeyi hatırlatmaktadır. Süslemelerdeki benzerlik bu işleri aynı kişinin ya da ekibin tasarlamış olabileceğini akla getirmektedir. Ancak elimizde kesin veriler bulunmamaktadır.
[915]Y. Demiralp, "Muradiye Camii", **a.g.e.**, s.114.
[916]Ayrıntılı bilgi için bkz. Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.265; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.II, s.299-300; S. Gök, **a.g.t.**, s.75.

üsteki şeridin mukarnasları da renkli sır tekniğindedir (Resim 229). Eyvanın üstünü örten düz tavan, ahşap çıtalarla oluşturulmuş geometrik süslemeler içermektedir. Oniki kollu yıldızlardan gelişen bu süslemeyi **II. Murad Türbesi** girişi önündeki saçakta[917] ve **İstanbul Şehzade Mehmet Türbesi**'nde renkli sır çinide[918] görmek mümkündür.

Muradiye İmareti'nin minarelerinin şerefe altlarında bir sıra çini bordür yer almaktadır. Tek renk yeşil sırlı çini plakalarının kimileri dökülmüştür.

Yapının içerisinde, esas ibadet mekanının tüm duvarları ve avlunun kuzey duvarı yerden yaklaşık 2.50 m. yüksekliğe kadar çinilerle kaplanmıştır. İbadet mekanı ile avluyu birbirinden ayıran kemer üzerinde yer alan mukarnaslı konsollar da çini süslemelerle hareketlendirilmiştir. Renkli sır tekniğinde işlenmiş çinilerde mukarnas dişlerinin arası palmet ve rumilerle süslenmiştir.

Avlunun kuzey duvarındaki firuze renkli altıgen çiniler palmet ve rumilerden meydana gelen bir bordürle sınırlanmıştır (Resim 231).

İbadet mekanın tüm duvarlarında bulunan çiniler panolar halindedir ve her biri farklı kompozisyonlar içermektedir. Harimin doğu ve batı duvarlarındaki yeşil renkli altıgen çiniler, firuze renkli üçgenlerle çevrelenmiştir (Resim 235). Harimin batı duvarının güney kesimi ile kıble duvarının batı köşesinde ise, firuze renkli altıgenlerden oluşan bir kompozisyon görülmektedir. Batı ve doğu duvarlarında yer alan pencerelerin alt kesiminde de firuze renkli altıgen çiniler vardır. **Ankara Hoca Hundi (Örtmeli) Mescidi**, alçı mihrabında[919], **Birgi Ulu Cami** çini mihrabında[920], **Divriği Kale Camii**, kapıda taş ve çini köşelik[921], **Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii** taçkapısında[922], **Kirman Hoca Atabek Türbesi**'nde stuko alınlık[923] ve **Mardin Şehidiye Medresesi**'nde taş kabartma[924] olarak aynı süsleme formu farklı malzeme ile uygulanmıştır.

---

[917]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, Res.186-88; T. Öz, "Tavanlarımız", **Güzel Sanatlar**, 5, 1944, s.30-31, Res.1-2.
[918]O. Aslanapa, **Anadolu'da Türk Çini…**, Res.41.
[919]Y. Demiriz, "Mimari Süslemede Renk Unsuru Olarak Kullanılan Keramik Çanaklar", **Sanat Tarihi Yıllığı**, 5, 1973, s.178, Res.7.
[920]Ö. Bakırer, **Onüç…**, s.210-11, Res.151-52.
[921]D. Hill-O. Grabar, **a.g.e.**, s.76, Res.499-500.
[922]S. Mülayim, **a.g.e.**,Res.168-69.
[923]D. Hill-O. Grabar, **a.g.e.**, s.67, Res.533.
[924]**Ay.es.**, s.73, Res.401.

Yapıdaki mihrap ve minber orijinal değildir. Mihrap, XVIII. yüzyıl başlarında meydana gelen bir yangın sonucu, Barok üslubunda yeniden yapılmıştır[925]. Sağ ve solu altıgen biçimli lacivert, firuze renkli çinilerle bezenmiştir. Asıl minber yanmış, yerine 1897 yılında yapılan yeni minber konmuştur[926].

Avlu girişini örten iki ahşap kapı kanadı üzerindeki oyma bezemeler dönemin seçkin örneklerindendir. Taklit kündekari tekniğindeki kapının her kanadı üçer pano halinde düzenlenmiştir. Üst panoda kıvrık dal süslemesi kufi ve nesih yazı ile süslenmiştir[927] (Resim 230).

Orta ve alt panoda merkezdeki on kollu bir yıldızdan gelişen geometrik süsleme, alt panoda ise daha basit geometrik bölmeler bulunmaktadır. Aynı süslemeleri *Bursa Yeşil İmaret'*te ibadet mekanındaki pencere kanatlarında (Resim 174) ve **Edirne Üç Şerefeli Cami**'n ahşap kapısında[928] görmek mümkündür. Muradiye İmareti'nin kapı kanatları orijinalde üç pano şeklinde yapılmış, sonradan seren ve başlıklar geçirilip alta ve üste birer pano ilave edilerek büyütüldükleri anlaşılmaktadır. Bu kanatların, orijinal ölçüleri ile bulundukları kapıya ait olmaları mümkün değildir. Muhtemelen pencere kanatlarından çevrilmiş olmalıdır[929].

Alçı ile yapılmış süslemeleri, üst kattaki örtülerde, avlu, eyvan ve ibadet mekanı geçişlerinde görmek mümkündür. Üst kattaki yıldız tonoz ile örtülü mekanın tonoz uçları, alt kattaki eyvanların geçişlerinde de görüldüğü şekilde ters yerleştirilmiş birer palmet motifi ile hareketlendirilmiştir. Mekanın duvarlarının üst kesiminde de karşılıklı şekilde yerleştirilmiş birer dairesel madalyon vardır. Aynalı manastır tonozu ile örtülü mekanın tonoz göbeğinde bir çarkıfelek motifi dikkat çekerken, tonoz kornişi kemerleme şeklinde yay bordürü süslemelerle hareketlendirilmiştir. Kemerleme şeklindeki bu bezemeler, alt kattaki eyvanların kubbe eteklerini de süslemektedir. Aynı

[925]E. Çalıkuşu, **a.g.e.**, s.87-90.
[926]**Türkiye'de Vakıf Abideler**, III, s.136.
[927]Yazının anlamı: 1-Ey, varlığı ezeli ve edebi olan! Ey, bütün mahlûkatı idare eden ve hesaba çeken! Ey, büyüklük ve ikram sahibi olan (Allah)!
2-Ey, gizli iyilik ve ihsanları olan! Korktuğumuz şeylerden bizi emin kıl.
[928]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, Res.569.
[929]R. Bozer, **a.g.t.**, s.6.

tarz süslemeyi **Niğde Alaeddin Camii**'nde[930] taş üzerinde alçak kabartma şeklinde görmek mümkündür. İbadet mekanındaki kubbeye geçişleri sağlayan pandantifler mukarnas tarzı süslemeler ve yatay formlu yivlerle garip bir görünüm almıştır. Bu tarz geçişler başka bir yapıda karşımıza çıkmamıştır.

Külliyeyi meydana getiren yapılardan imaretin ve medresenin çini plakalarının ve bordürlerin aynı olması, tuğla süslemelerde de benzer süslemelerin kullanılması ve **II. Murad Türbesi**'nin ahşap saçağı ile imaretin giriş eyvanının tavanındaki büyük benzerlikler külliye süslemelerinin bir elden idare edildiğini göstermektedir. Ayrıca çiniler ve tuğla süslemelerle hareketlendirilmiş kuzey cephenin süsleme programı, yapının Türkistan ve İran'daki Türk eserlerinden etkilenmiş olabileceğini ya da yapıda çalışan sanatçıların bu etkileşimi yansıtmak isteyen ustalar olabileceği akla gelmektedir.

Tarihlendirme

Yapının giriş kapısı kemeri üzerindeki inşa kitabesi celi sülüstür (Resim 236). Mermer üzerine kabartılarak yazılmış kitabe Arapça'dır. Kitabenin Arapça harflerle yazılmış metni:

١- امر ببنء هزه العمارة الشريفة المباركة سلطان العرب والعجم ظل الله

٢- في العالم السلطان بن السلطان السلطان مراد بن محمد بن بايزيد خان

٣- حلدالله ملكه في شهر رجب سنه ثمان عسرين و ثمانمايه ووقع الاثمام في شهر محرم الحرام سنه ثلثين وثمانمانه

Kitabenin Anlamı: *Bu şerifli ve mübarek imaretin yapılmasını, Arap ve Acem'in sultanı, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, sultan oğlu sultan, Bâyezid Han oğlu Mehmed oğlu Sultan Murad –Allah mülkünü devamlı kılsın- 828 yılının Recep ayında emretti ve (bina) 830 yılının Muharrem ayında tamamlandı*[931].

[930]Ö. Bakırer, **a.g.e.**, s.46-48, Res.59,61.
[931]Kitabenin okunuşu, yazılışı ve anlamındaki farklılıklar için bkz. K. Baykal, **a.g.e.**, s.166; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.315-16; Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.265; **Vakıf Abideler**, III, s.135; A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.190-91; İ.H. Uzunçarşılı, "Sultan İkinci Murad'ın Vasyetnamesi", **Vakıflar Dergisi**, IV, s.14.

Kitabeye göre yapı, *Sultan II. Murad* tarafından yaptırılmıştır. Yapının inşasına Recep 828/Mayıs-Haziran 1425 yılında başlanmış, Muharrem 830/Kasım-Aralık1426 yılında tamamlanmıştır.

Katalog No	**:**3.25		
Yapının Adı	**:BEYLERBEYİ İMARETİ/CAMİİ**[932]		
Yeri	**:**Edirne	**İnceleme Tarihi**	**:**19.11.2008
Şekil No	**:**138	**Resim No**	**:**237-244

Yapı *Edirne*'de *Sarayiçi*'ne doğru giden *Saraçhane Caddesi*'nden yukarıya doğru uzanan *Mihrimoranca Sokağı*'ndadır[933]. İmaretin kuzeyinde içinde türbe bulunan bir hazire yer almaktadır. Kaynaklardan Beylerbeyi Külliyesi'nin diğer yapıları olan medresenin ve imaretin yıkıldığını öğrenmekteyiz[934]. Kaynakta bahsedilen imaret, tezimize konu olan ve bugün cami şeklinde adlandırılan yapıdır. Yapı XVI. yüzyılda kapsamlı bir onarım geçirmiştir[935]

Yapı, avlu, ibadet mekanı, iki tabhane mekanı ve kuzey cephesine konumlanmış beş birimli bir son cemaat yerinden meydana gelmektedir (Şekil 138). Büyük bir bahçe içerisinde yer alan yapının kuzeydoğusunda bir minare, bahçenin doğusunda bir şadırvan ve kuzeyinde büyük bir hazire bulunmaktadır. Hazirenin içerisindeki türbenin örtüsü ve duvarlarının bir kısmı yıkıktır (Resim 237, 239).

Beylerbeyi İmareti'nin inşasında kuzey cephe hariç, düzgün kesme taş kullanılmıştır. Avlu ve tabhane kubbeleri sekizgen kasnaklıdır. Bugün kesme taşla kaplı olan kasnakların almaşık örgüde olduğu, kubbelerin ise beton sıvalı olduğu görülmektedir[936]. Yapının duvarları bir dizi silme görünümündeki saçakla, kubbe kasnakları ise tuğladan iki sıra kirpi saçaklarla son bulmaktadır. Yapının örtüleri dıştan kurşun levhalarla kaplanmıştır. Onarımdan önce ibadet mekanının örtüsünün yıkık olduğu, avlu ve tabhane mekanlarının kubbelerinin de oldukça deformasyona uğradığı

[932]Yapı, *Beylerbeyi Camii* şeklinde de adlandırmaktadır. Bkz. A. Ersoy, **XV. Yüzyıl Osmanlı Ağaç İşçiliği**, İstanbul, 1993, s. 26; O. Aslanapa, "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi", s.230; F. Uluengin-vd, **Osmanlı Anıt Mimarisinde Klasik Yapı Detayları**, İstanbul, Aralık 2001, s.71.; O.C. Tunçer, "Rönesans ve Klasik Osmanlı Dönemi Dini Yapılarda Kubbenin Amaç ve Uygulanış Açısından Karşılaştırılması", **Vakıflar Dergisi**, XVIII, Ankara, 1984, s.127, 129; Y. Dağlı-S.A. Kahraman, **a.g.e.**, Cilt:3, Kitap:2, s.578; A. Kuran, **The Mosque…**, s.90; C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.275-276; O. Aslanapa, **Türk Sanatı**, s.233-34.
[933]Kent kurgusu ve yapı ilişkisi için bkz. S. Yıldırım, **a.g.t.**, s.171-175.
[934]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.I, s.379; G. Cantay, **a.g.e.**, s.37.
[935]D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.117.
[936]H. Rodoplu, **a.g.t.**, Res.61.

gözlenmektedir[937]. Son restorasyonda örtüler onarılmış ve kurşun kaplanmıştır (Resim 237-239).

İbadet mekanının tabhane mekanlarının duvarları ile kesiştiği yerlerde duvarlar doksan derecelik açı oluşturması gerekirken, bu köşelere dolgu yapılmıştır. İbadet mekanı duvarlarının ve köşe dolgularının tabhane mekanlarının duvarlarına göre daha yüksek tutulmuştur. Tabhane duvarları ile birleşen köşedeki dolgu duvarlar üzerine birer adet çörten yerleştirilmiştir.

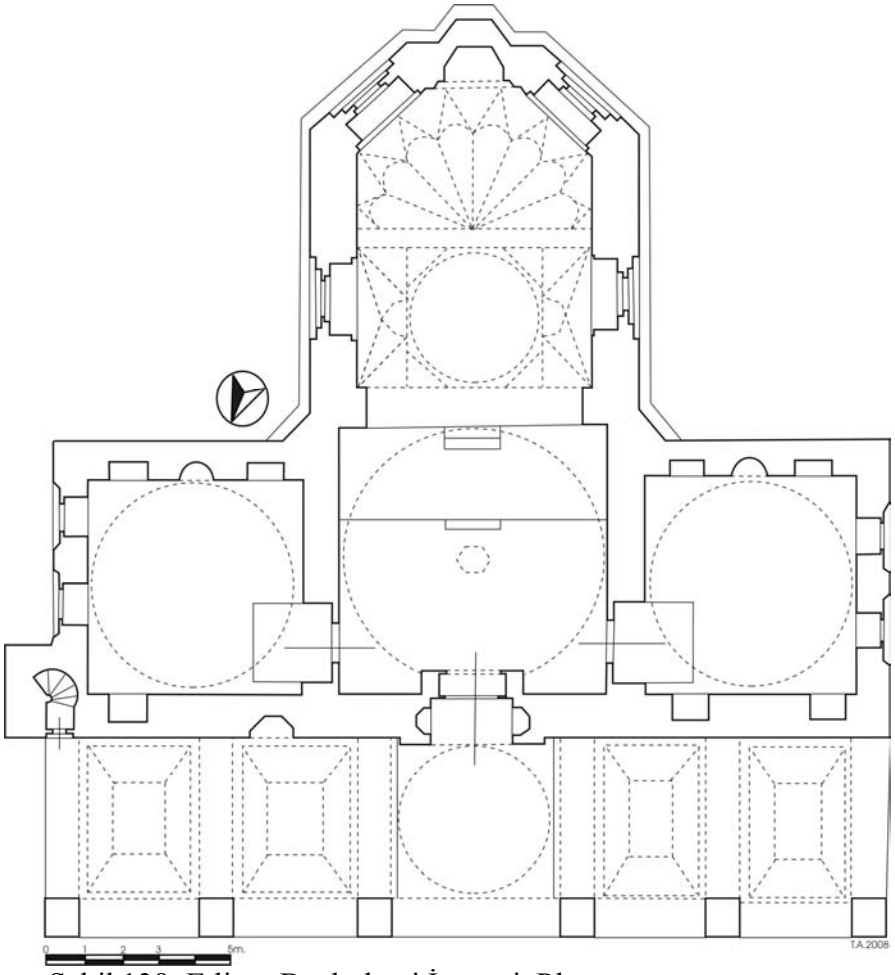

Şekil 138. Edirne Beylerbeyi İmareti. Plan.

Yapının doğu ve batıdaki tabhane mekanlarının dış cepheye bakan doğu ve batı duvarlarında alt ve üst kotta ikişer pencere yer almaktadır. Alt kottaki dikdörtgen formlu, sivri kemerli pencereler ile sivri kemerli üst sıra pencereleri dikdörtgen çökertmeler içerisindedir. Alt sıra pencerelerin söveleri mermerdir. Üst sıra pencerelerin

[937]O. Aslanapa, "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi", **Edirne'nin 600. Fethi…**, Res.31.

alçı dışlıkları mevcuttur. İbadet mekanının dış cephelerindeki pencere düzeni ve formu da aynı düzendedir. Tabhane mekanlarının güney duvarlarında pencere yoktur. Bu duvarda ocak ve dolap nişlerinin olması pencere açılımını engellemiştir[938] (Resim 238-239).

Doğudaki tabhane mekanının kuzey ucunda yer alan kare kaideli minare kaidesi, tabhane mekanının duvarları boyunca yükselmektedir. Kaideden piramidal pabuca geçiş iki düz silme ile pabuçtan silindirik görünümlü çokgen prizmatik planlı gövdeye ve şerefe altına birer kaytan silme ile geçilmektedir. Şerefe altı bombelidir. Çokgen prizmatik gövdeli petek, kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Kesme taş ile inşa edilmiş minarenin kapısı son cemaat yerinin doğu ucundadır (Resim 237-239). 1964 yılındaki onarımdan önceki eski fotoğraflarda minare kaidesinin şerefeden itibaren yıkık olduğu görülmektedir. Malzeme bugünde olduğu gibi kesme taştır[939]. Kaynaklarda onarımlardan önce yapının güney duvarının almaşık örgüde olduğu, bu bağlamda minarenin de almaşık şekilde inşa edildiği belirtilmektedir[940]. Yapının ilk inşa edildiği dönemde bir cami olarak tasarlanmaması ve bu tip yapılara minarenin sonradan eklenmesi değerlendirildiğinde, minarenin sadece güney cephe dikkate alınarak almaşık olarak inşa edilmiş olacağı pek akla yatkın gelmemektedir.

Avluda, yapının doğusuna konumlanmış altıgen planlı ahşap konstrüksiyonlu şadırvan son onarımın eseridir. Alaturka kiremit kaplı kırma bir çatı ile örtülü unsur, bir platform üzerinde yerleştirilmiştir. Abdest alma bölümü mermer ayna taşları bulunan, altıgen planlıdır.

Yapının kuzeyindeki son cemaat yeri beş birimlidir. Son cemaat yeri dışa kare kesitli ayaklarla taşınan sivri kemerlerle açılmaktadır. Kemerler doğu-batı ve kuzey-güney yönlü ahşap gergilerle desteklenmiştir. Orta kemer diğer kemerlerden daha geniş ve yüksek tutularak vurgulanmıştır. Kemerin üzerindeki duvarda yükseltilmiş, bu bağlamda giriş vurgulanırken, kubbe kasnağı da gizlenmiştir. Son cemaat yeri birimlerinden ortadaki birim geçişleri üçgenlerle sağlanmış bir kubbe ile diğer birimler ise birer aynalı manastır tonozu ile örtülüdür. Yarım küre şekilli kubbe tonozlardan daha

[938]Yapıdaki aydınlatma sistemi için bkz. T. Doğan, **a.g.t.**, s.29.
[939]O. Aslanapa, "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi", **Edirne'nin 600. Fethi…**, Res.30; C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.276, Şek.549.
[940]O. Onur, **Edirne Minareleri…**, s.29.

yüksek kottadır. Tonozlar, kubbe ve son cemaat yerinin kuzey duvarı sıvalıdır. Giriş aksının doğu ve batısı yaklaşık 40 cm. civarında sekilerle yükseltilmiştir. Giriş aksı önündeki zemin mermer kaplamadır. Sekiler üzerindeki travertenler ve mermerler son onarımın bir uygulaması olmalıdır. Yapının eski fotoğraflarında son cemaat yeri yıkıktır. Bu fotoğraflarda, kemerlerin izleri belirgindir. Bugün sıvalı olan güney cephede ise almaşık bir örgü gözlenmektedir. Almaşıklık iki sıra tuğla ve bir sıra kesme taşla sağlanmıştır. Kesme taşların arasına dikine tuğlalarda yerleştirilmiştir[941]. Cephenin alt kesiminde ise sadece kesme taş kullanıldığı görülmektedir. Duvarların farklı dönemlerde onarım gördüğü ancak eski fotoğraflarla belgelenebilmektedir. Bugün duvar sıvalı olduğu için yapının ilk durumu hakkında kesin bir görüş ileri sürmek pek mümkün görünmemektedir (Resim 237-238, 240-241).

Son cemaat yerinin güney duvarı ortadaki taçkapı ve doğudaki bir dış mihrap dışında oldukça sağırdır. Güney duvarının doğu ucundaki beşgen profilli dış mihrap, taçkapının mihrabiyelerinde de uygulandığı gibi tepe noktası sivri bir kemer formu ile biten dilimli birer kavsara ile örtülüdür. Dış mihrap kesme taştır. Bir dönem mihrabın içi sıvanmış, sadece kavsara kısmı sıvasız bırakılmıştır[942]. Güney cephenin doğu ucunda sivri kemerli minare girişi yer almaktadır[943] (Resim 241).

Son cemaat yerinin güney duvarı ortasında yer alan taçkapı dışa taşkın şekilde inşa edilmiştir. Kesme taş ile inşa edilmiş dikdörtgen planlı taçkapı, sivri kemerli bir tonoz ile örtülmüştür. Taçkapının yan kanatlarında beşgen profilli birer mihrabiye bulunmaktadır. Mihrabiyelerin kavsaraları yukarıda da bahsettiğimiz gibi dış mihrabın kavsarası formundadır. Taçkapı dikdörtgen silmelerle çevrelenmiştir. Giriş aralığı basık kemerlidir. Kemer ve söveler mermerdir. Kemer kilit taşı üzerine siyah mermerden, sekiz kollu yıldız motifi kakılmıştır. Giriş aralığı üzerinde, sıva üzerine siyah boya ile yazılmış, kitabe levhası bulunmaktadır. Kitabenin büyük kısmı yok olmuştur. İki kanatlı ahşap kapı yenidir (Resim 242).

Kuzeydeki taçkapıdan avluya ulaşılmaktadır. Kare planlı avlu geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Pandantiflerin ve kasnağın yüzeyi

[941]O. Aslanapa, "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi", **Edirne'nin 600. Fethi…**, Res.30.
[942]H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.43, Res.74.
[943]Taçkapının restorasyon öncesi ve sonrası fotoğrafları için bkz. F. Uluengin-vd, **a.g.e.**, s.71.

mukarnas benzeri süslemelerle hareketlendirilmiştir. Kubbenin ortasında altıgen planlı bir aydınlatma feneri bulunmaktadır. Fener dıştan altıgen bir kaide ile yükseltilerek, üzeri kurşun kaplı küçük bir kubbe ile kapatılmıştır. Sivri kemerli pencereleri olan fenerin duvarları sıvalıdır. Avlunun kuzey duvarının ortasında iç tarafa çıkıntı yapan taçkapı yer almaktadır. Taçkapı erken dönem Osmanlı yapılarında sıklıkla uygulandığı şekilde içe de taçkapı formunda yansımıştır. Kesme taş ile inşa edilmiş taçkapının giriş aralığı, içte de basık kemerlidir. Avlunun doğu ve batı duvarlarının kuzey uçlarında tabhane mekanlarının girişleri bulunmaktadır. Sivri kemerli kapıların söveleri kesme taştır (Resim 243).

Avlunun doğu ve batısına yerleştirilmiş tabhane mekanlarının zemini avlu zemininden yükseltilmiştir. Her iki mekanda simetrik olarak düzenlenmiştir. Kare planlı mekanlar geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Her iki mekanın güney duvarlarında aralarında birer ocak bulunan iki dolap nişi bulunmaktadır. Ocaklar yarım daire kesitli, nişler ise dikdörtgen planlıdır. Doğudaki tabhane mekanının doğu duvarında, batıdaki tabhane mekanının batı duvarında altta ve üstte ikişer pencere yer almaktadır. Alt sıra pencereleri dikdörtgen formlu, üst kottaki pencereler ise sivri kemerlidir. Üst sıra pencerelerin alçı içlikleri vardır. Batıdaki tabhane mekanının kuzey duvarında dikdörtgen planlı iki, doğudaki tabhane mekanında ise bir tane niş bulunmaktadır. Kaynaklarda yayınlanmış plan ve fotoğraflarda iki tabhane mekanının da yıkık olduğu görülmektedir[944]. Mekanlar son onarımda yapıya eklenmiştir.

Avlu ile ibadet mekanını yaklaşık 1 m. genişliğinde bir sivri kemer ayırmaktadır. Kemer doğu ve batı yöndeki yatay silmelerle hareketlenmiş plasterler üzerine oturmaktadır. Kemer karnındaki kalemişi yazıların büyük kısmı dökülmüştür. İbadet mekanı iki kademe ile avludan yüksek tutularak vurgulanmıştır (Resim 243).

Avlu ile aynı aks üzerinde yer alan ibadet mekanı beşgen planlı bir eyvan formundadır. İbadet mekanı simetrik olarak düzenlenmiştir. Mekanın duvarlarında altta ve üstte birer pencere bulunmaktadır. Dikdörtgen formlu alt sıra pencereleri, sivri kemerli nişler içerisindedir. Sivri kemerli üst sıra pencerelerinin de vitraylı alçı içlikleri vardır. İbadet mekanının güney kesimi dilimli bir kubbe ile kuzey kesimi ise doğu ve

[944]C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.275-276, Şek.548,549.

batısı mukarnaslarla daraltılmış küçük bir kubbe ile örtülüdür. İki örtünün arasına sivri kemer atılmıştır (Resim 243-244).

İbadet mekanındaki beşgen planlı mihrap, dışarıya üç kenarlı olarak yansımaktadır. Mihrap nişi dışarıya taşkın düz bir beton tavan ile örtülüdür. Mihrap onarımların birinde bu şekli almış olmalıdır (Resim 244).

Mihrabın batısındaki ahşap minber yenidir.

Yapı farklı araştırmacılarca incelenmiş ve yapının rölövesi çizilmiştir. Yapıyı incelediğimiz tarihte yapının plan şeması ile bu araştırmacıların plan şemaları arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, yapıyı ilk olarak inceleyenlerden biri olan *Gurlitt* tarafından çizilmiş planda tabhane mekanları ile son cemaat yeri işlenmemiştir[945]. *O. Aslanapa*'da Edirne'deki yapıları ele aldığı kitabında bu eksik planı tekrarlamıştır[946]. Yapının bugün tüm birimleri ayaktadır ve doğu ile batı cepheler simetrik düzendedir.

Beylerbeyi İmareti'nde sadece küçük birer parça halinde kalemişi süsleme ile taş süsleme vardır. Kalemişi süslemelerden biri avlu ve ibadet mekanı ayıran kemer karnındaki yazıdır (Resim 243). Yazılar siyah zemin üzerine beyaz ile yazılmıştır. Orta bölümü kartuş içerisine alınmış, sülüs yazılar iki sıra halindedir ve yazıların büyük kısmı döküktür. Diğer süsleme kalıntısı ise avlunun güneybatı köşesinde kemerin duvara oturduğu yastık bölümüne yakın iki çizgi halindeki süslemedir. Kaynaklarda 1963 yılına kadar ibadet mekanındaki pencerelerin içinde yer aldığı nişlerin içinde, dilimli rumi, beş dilimli yapraklar ve kufi yazılı kalemişi panoların varlığından bahsedilmekte ve süslemelerdeki rumilerin *Edirne Muradiye İmareti*'ndeki çini ve kalemişi süslemelerdeki rumilerle de benzerliğine değinilmektedir[947]. *Y. Demiriz* ve *H. Rodoplu* yayınlarında, kufi yazılı panonun 1961 yılında İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsüne götürülmüş, 1971 yılında da **Edirne Müzesi**'ne gönderilmiş olduğunu belirtmektedirler. Aynı kaynaklarda kapı ve pencere fragmanı olabilecek bir parçanın varlığından da bahsedilmektedir. *Rodoplu*, Şubat 1989 yılında **Edirne Müzesi**

[945]V.C. Gurlitt, **a.g.m.**, s.55, Şek.10.
[946]O. Aslanapa, **Edirne'de Osmanlı Devri…**, s.9.
[947]Y. Demiriz, **a.g.e.**,I, s.465,466, Res.457,459, Şek.46a; kalemişi süslemeler hakkında ayrıca bkz. C. Nemlioğlu, **a.g.t.**, s.117-119.

görevlilerine bunlardan bahsetmiş, ancak görevliler bu konu hakkında bilgilerinin olmadığını belirtmişlerdir[948].

Taş süsleme ise avlunun kuzeybatı köşesindeki palmeti andıran taştan bir kabartma kalıntısıdır.

Kaynaklarda ayrıca kapı ve pencere fragmanlarından da bahsedilmektedir. Ceviz ağacından oyma tekniğindeki parçalarda hataili serbest kıvrık dal süslemeli olduğu, parçanın boya ve kurt yenikleri ile oldukça kötü durumda olduğu belirtilmektedir. 1961 yılındaki araştırmada görülen bu parçada, madeni kabaralardaki rumilerin hayli ilginç olduğu eklenmektedir[949]. Yukarıda da değinildiği üzere, çeşitli dönemlerde onarım gören yapıda kalemişi süslemelerin ve ahşap elemanların ne kadar korunduğu, müzedeki durumu hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Tarihlendirme

Yapının kuzey cephesi üzerinde yer alan taçkapı üzerinde tamir kitabesi bulunmaktadır (Resim 242). Bu kitabenin büyük kısmı bugün yok olmuştur. Kitabede tarih kısmı okunamamakta, ancak baninin ismi kısmen okunabilmektedir.

Kitabenin okunuşu şöyledir:

……..Celaleddin Paşa……..

…….sâin var yine de kabul sahibü hayrun zi-şa……..

……..tarihin muhken kıldı mirimiran……

Kitabede adı geçen *Rumeli Beylerbeyi Yusuf Sinanüddin Paşa*'nın H.833/1429-30 tarihli vakfiyesi vardır[950]. Vakfiyenin H.976/1568-69 tarihli kopyası vardır. 1963 yılında yapının harap olduğu, Y. Mimar *F. Uluengin* tarafından orijinal dokusuna uygun olmadan yeni baştan inşa edilmişçesine tamir gördüğü belirtilmektedir[951].

[948]Y. Demiriz, **a.g.e.**,I, s.465; H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.46-47, Res.457,459,460.
[949]**Ay.es.**, s.465-66, Res. 460.
[950]M.T. Gökbilgin, **a.g.e.**, s.253,254.
[951]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.465; A. Ersoy, **XV. Yüzyıl Ağaç İşçiliği**, s.26; O. Aslanapa, "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi", s.230.

Yapının banisi *Rumeli Beylerbeyi Sinanüddin Yusuf Paşa*'dır. Kaynaklardan yola çıkarak yapıyı H.832/1428-1429 yılına tarihleyebiliriz[952].

[952]S. Eyice, **a.g.m.**, s. 39; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.I, s.377.

Katalog No	**:**3.26		
Yapının Adı	**:MUSATAFA BEY İMARETİ**[953]		
Yeri	**:**Havza/Samsun	**İnceleme Tarihi**	**:**07.06.2010
Şekil No	**:**139	**Resim No**	**:**245-254

Yapı ilçe merkezinde bir tepe üzerinde yer kaplıcalar mevkiindedir. Oteller, saunalar, hamamlar ve kaplıcalarla çevrelenmiştir. İmaretin doğusunda da kare planlı ve iki yönden dışa kemerlerle açılan bir matbah vardır. Bir süre il halk kütüphanesi şeklinde kullanılan imaret, yapılan son onarımla **Havza Kaymakamlığı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı** tarafından Aşevi olarak kullanılmaya başlamıştır[954]. Yapının banisi *Yörgüç Paşa*'nın oğlu *Mustafa Bey*'dir ve yapı *II. Murad* zamanında H.833/1429-1430 yılında inşa edilmiştir[955]. Yapı 1996[956], 2009 yılında onarılmıştır.

Bulunduğu arazi üzerinde doğu-batı yönlü yerleştirilmiş imarette avlu, ibadet mekanı ve avlunun kuzeyine yerleştirilmiş üç adet tabhane mekanı bulunmaktadır. Bu plan kurgusunda mekan dağılımı ile diğer tabhaneli camilerden farklıdır (Şekil 139).

Yapının beden duvarlarının alt kesimi düzgün kesme taş kaplıdır. Ancak zaman içerisinde meydana gelen yer sarsıntıları ve bunun sonucu yapılan onarımlarla beden duvarlarında ve örtüde yenilenmelere gidilmiştir. Yapının batı duvarı boydan boya sıvanmıştır. Ana cephe konumundaki güney duvarının üst kesimi de moloz taş ve tuğlaların yatay ve dikey şekilde yerleştirilmesi ile belli bir kompozisyon meydana getirilerek duvar tamamlanmıştır. Duvarların üst kesimi iki sıra testere dişi silme ile son bulmaktadır. Taçkapıda ve tabhane mekanlarının kapılarında beyaz ve kahverengi mermer ile kiremit rengi taş kullanılmıştır. İbadet mekanının doğu duvarında yer alan pencerenin sağında da devşirme bir parçanın duvar örgüsü içerisinde yer aldığı

[953]Yapı kaynaklarda Mustafa Bey İmaret-Zaviyesi diye de adlandırılmaktadır. Bkz. M. S. Bayraktar, **Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri**, (Atatürk Ü. Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2005, s.223-26.
[954]E. H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.501.
[955]**Ay.es.**, s.497-98; A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.202-203; Y. Özbek, **a.g.e.**, s.429; Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.570-572.
[956]A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.204.

görülmektedir. Taş parçası üzerindeki yazıt Grekçe'dir. Tuğla ile örülen örtüler dıştan kurşun kaplıdır (Resim 245-246).

Güney duvarında yer alan dikdörtgen formlu alt sıra pencerelerinin yuvarlak kemerli alınlıkları vardır. Pencereler düz ve kaval silmelerle çerçevelenmiştir. Batıdaki alt sıra penceresi ise sadece dikdörtgen formlu basit bir açıklık şeklindedir. Avlu ve tabhane mekanlarının üst sıra pencereleri de yuvarlak kemerlidir. Kemer formları son onarımlarla bu formu almış olmalıdır (Resim 245-246).

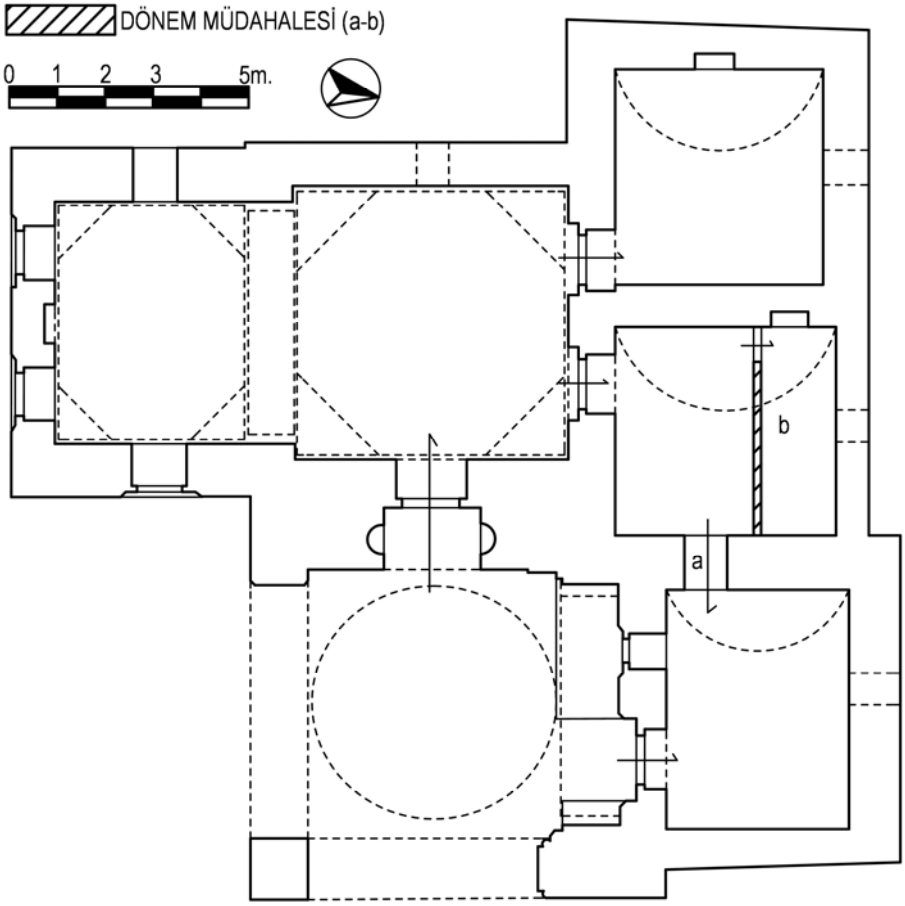

Şekil 139. Havza Mustafa Bey İmareti. Plan (*E.H. Ayverdi'den işlenerek*).

Yapının doğu kesiminde yer alan eyvanın batı duvarına avluya girişi sağlayan taçkapı, kuzey yönüne de tabhane mekanlarından biri yerleştirilmiştir. Güney ve doğu yönlerden dışa sivri kemerler ile açılan kare planlı eyvan geçişleri pandantiflerle sağlanmış tuğladan bir kubbe ile örtülüdür. Kuzeydeki tabhane mekanının girişinin batı

kesiminde bir seki yer almaktadır. Eyvan son onarımda yenilenmiştir. Yapıya ait eski fotoğraflarda eyvanın tek payesi, kemerleri ile kubbesinin yıkık olduğu görülmektedir. Aynı fotoğraflarda eyvandan geriye sadece kemerlerin mukarnaslı yastıklarının kaldığı anlaşılmaktadır[957]. Eyvanın kuzeyinde yer alan tabhane mekanının eyvana açılan duvarında bir pencere ve bir kapı vardır. Basık kemerli kapının sövelerinde kahverengi ve beyaz mermerler dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Ana niş, "M" biçiminde ikiz kemer şeklindedir ve mukarnaslarla dolgulandırılmıştır. Dikdörtgen formlu pencere ise iki sıra düz silme ile çevrelenmiştir. Sivri kemeri kahverengi ve beyaz taşlarla yapılmıştır (Resim 245-246, 248).

Yapının doğu cephesinin güneyinde yer alan taçkapı kesme taş kaplıdır. Taçkapı çerçevesi düz, bir kenarı kavisli düz ve oluk silmelerle çevrelenmektedir. Ana niş mukarnas kavsara ile örtülüdür. Sivri kemer formundaki kuşatma kemeri iki renkli taşlarla şekillenmiştir. Taçkapının yan kanatlarında yarım daire kesitli mihrabiyeler birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Beyaz mermerden basık kemerli giriş açıklığının üst kesimine sağ taraftaki mihrabiyeden başlayan ve üç yönü dolanan iki satırlık inşa kitabesi yerleştirilmiştir[958]. Alt sıradaki taşlardan biri üzerinde altı köşeli yıldız motifi işlenmiştir. Dairesel bir madalyon içerisinde yer alan motif, kabartma tekniğindedir (Resim 246, 249).

Kare planlı avlu, sekiz köşeli bir kaideye oturan bir kubbe ile örtülüdür. Sekizgene geçişi sağlayan pandantifler sarkıt tarzı bezemelerle hareketlendirilmiştir. Mekanın kuzey duvarında tabhane mekanlarına açılan iki adet kapı vardır. İki renkli taş işçiliğinin kullanıldığı kapılar birer taçkapı formundadır. Bursa kemerli çökertmeler içerisinde yer alan basık kemerli giriş açıklıkları, beyaz ve kahverengi mermerlerle şekillenmiştir. Söveler ise iki parça halindedir ve kahverengi mermerdendir. Mekanın batı duvarının üst kotundaki tepe penceresi yuvarlak kemerlidir (Resim 250). Avlunun kubbesi bir dönem yıkılmış ve üzeri düz tavan ile örtülmüştür[959].

Avlu ile aynı aksta yer alan ve doğu batı yönlü yerleştirilmiş ibadet mekanında mihrap, yapının konumundan dolayı giriş ile aynı aksta değildir. Avlu ile ibadet

[957]E. H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.499-501, R.864, 867; Y. Özbek, **a.g.e.**, s.431-435, R.443-451.
[958]Kitabe levhasının çizimi ve kapının profili için bkz. Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.66, Şek.30, Profil 33.
[959]E. H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.499-500.

mekanını enlice bir kemer ayırmaktadır. Mekanın doğu ve batı duvarlarında alt kotta birer adet, güney duvarında ise iki adet dikdörtgen formda pencere vardır. Mekan sekiz köşeli bir kaideye oturan kubbe ile örtülüdür. Pandantif geçişler avluda da olduğu gibi sarkıt tarzı bezemelerle hareketlendirilmiştir (Resim 251).

Yarım dikdörtgen formlu mihrap nişi oldukça yüzeyseldir. Unsur yuvarlak kemerli bir tonoz ile örtülüdür. Üzerinde herhangi bir bezeme bulunmamaktadır (Resim 251).

Avlunun kuzeyine konumlanmış üç adet tabhane mekanı vardır. Kuzeybatıdaki ve güneybatıdaki tabhane mekanları asimetrik plan şemasındadır. Her üç mekanın kuzey duvarlarının üst kotunda yer alan tepe penceresi dışında pencere açıklığı bulunmamaktadır. Batıdaki iki mekan avluya, doğudaki ise giriş eyvanına açılmaktadır. Mekanlar birer yuvarlak tonoz ile örtülüdür. Mekanlarda son onarımlarla birlikte ihtiyaçtan kaynaklanan bazı müdahalelere gidildiği görülmektedir. Ortadaki tabhane mekanının kuzey kesimi bir perde duvarla bölünerek iki kabinli WC ve lavabo bölümü eklenmiştir. Bu mekan ile doğudaki tabhane arasındaki duvara da bir kapı açılmıştır (Bkz. Şekil 139 a-b). Doğudaki tabhane mekanı bugün mutfak olarak, batıdaki de bir depo olarak kullanılmaktadır.

Yapıda taş süsleme görülmektedir. Süslemeler taçkapıda ve tabhane mekanlarının girişlerindedir. Genellikler iki renkli kemer formlarının tercih edildiği görülmektedir. Bu tarz süsleme tercihi, yapıda Amasya ve çevresinde faaliyet gösteren Şamlı sanatçıların çalışmış olabileceğini akla getirmektedir[960].

Tarihlendirme

Taçkapı giriş açıklığı üzerinde yer alan inşa kitabesi iki satırdır ve taçkapı ana nişinin üç yönden çevrelemektedir (Resim 252-254). Celi sülüs Arapça kitabe mermer üzerine kabartma tekniğindedir. 1996 yılındaki restorasyon sırasında harflerin üzeri

[960]Y. Özbek, **a.g.e.**, s.430.

siyaha boyanmıştır, düşen parçalar da hatalı şekilde siyah renkle yazılmıştır[961]. Kitabenin Arapça harflerle yazılışı şöyledir:

١- امر بانشا هده العماره المباركه المنسويه الى افقر... والمساكين

في ايام دوله السلطان الاعظم والخ ... م الفتح سلطان مراد بن محمد خان المشتهر بابن

عثمان خلد الله سلطانه واوضح علي العالمين

٢- بر هانه الامير الكبير مصطفى بك بن الوزير الخطير جلال الملة

والدين يوركوج باشا الاتا بك احسن الله عاقب... سسه سنة ثلث وثلثين وثمانمايه من

هجر ةخير البريه عليه افضل التحية

Kitabenin Anlamı: *Kıymetli vezir, dinin ve milletin büyüğü, Atabek Yörgüç Paşa'nın oğlu, büyük emir Mustafa Bey –Allah her ikisinin sonlarını güzel eylesin-, Osmanoğlu diye şöhret bulmuş Mehmed Han'ın oğlu, büyük sultan ve ulu hakan, fethin babası, Sultan Murad'ın –Allah onun idaresini devamlı kılsın ve onun delillerini alemlere açıklasın- yönetimi günlerinde, yoksullar ve düşkünler adına bu mübarek imaretin inşa edilmesini emretti. O, imareti, selamların ve güzelinin üzerine olduğu, yaratılmışların en hayırlısının hicretinin 833. yılında tesis ettirdi*[962].

Kitabeden *Atabek Yörgüç Paşa oğlu Büyük Emir Mustafa Bey*'in imareti H.833/1429-1430 yılında yaptırdığı anlaşılmaktadır. Yapının bir de H.840 tarihli bir vakfiyesi vardır[963].

[961]1995 ve 1996 yılında yapıyı inceleyen ve restorasyon öncesi ve sonrasında kitabe ile ilgili tespitlerde bulunan araştırmacı, kitabedeki eksik ve hatalı kelimeleri yayınlamıştır Bkz. A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.203-204; Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.305, Res.52'de restorasyon öncesi taçkapının fotoğrafı yayınlanmıştır. Bu fotoğrafta kitabenin eksik bölümleri görülebilmektedir.

[962]A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.204, kitabenin farklı okunuşları için bkz. E. H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.503; Y. Demiriz, **a.g.e.**, s.570; Y. Özbek, **a.g.e.**, s.429.

[963]E. H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.503. *Mustafa Bey* için bkz. D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.108.

Katalog No	**:**3.27		
Yapının Adı	**:YÖRGÜÇ PAŞA İMARETİ/CAMİİ**[964]		
Yeri	**:**Amasya	**İnceleme Tarihi**	**:**06.06.2010
Şekil No	**:**140-142	**Resim No**	**:**255-262

Şehir merkezinde, *Gökmedrese Mahallesi*'ndedir[965]. Yapı, çevresindeki ağaçlar, evler ve sebze hali nedeniyle çok fazla algılanamamaktadır (Resim 255). H.834/1430 yılında inşa edilen yapının banisi, *II. Murad*'ın vezirlerinden *Atabey Abdullah*'ın oğlu *Yörgüç Paşa*'dır[966].

Yapı avlu, ibadet mekanı, üç adet tabhane mekanı ile baldaken tarzında üç yönden dışa açılan bir türbe ve giriş mekanından meydana gelmektedir. Yapının minaresi köşk minare formundadır ve kuzeybatıdaki tabhane mekanının beden duvarları üzerindedir (Şekil 140).

Yapının inşasında küfeki taşı, beyaz mermer, kırmızı renkli kiremit taşı ve devşirme malzeme kullanılmıştır. Beden duvarlarındaki düzgün küfeki taşları farklı gabarilerdedir. Belirli bir düzen göstermeyen duvar örgüsünde yer yer üzeri bezemeli ve yazıtlı devşirme blok taşlar kullanılmıştır. Giriş cephesi ve pencere sövelerinde beyaz mermerdir. Kemerler ise kırmızı renkli kırmızı taşlarla hareketlendirilmiştir. Yapının zaman ve doğa koşulları karşısındaki deformasyonları, taş dokuda lokal kayıplar meydana getirmiştir. Taş dokuya uygulanacak uygun restorasyon teknikleri yerine boyamanın tercih edildiği görülmektedir[967]. Beden duvarları düz silmeler ile son bulmaktadır. Kurşun kaplı örtülerin kasnakları sıvalıdır[968] (Resim 256-257).

---

[964]S. Eyice, **a.g.m.**, s.39. Ayrıca yapı kaynaklarda ve halk arasında *Yörgüç Paşa Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.215; A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.206; **Amasya Kültür Envanteri**, s.105; G. Goodwin, **a.g.e.**, s.77; **Türkiye'de Vakıf …**, I, s.216; Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.167-69; F. Toruk, **Amasya Yörgüç Paşa Külliyesi**, (Hacettepe Ü. Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Mayıs 2002; N. Atlaş, **a.g.t.**, s.85-91. Ayrıca Y. Özbek, **a.g.e.**, s.409'da yapıyı cami başlığı altında zaviye şeklinde adlandırarak anlatmıştır.

[965]Şehir dokusu ve yapı ilişkisi için bkz. G. Urak, **a.g.t.**, s.270-85.

[966]A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.206; Y. Özbek, **a.g.e.**, s.409; G. Goodwin, **a.g.e.**, s.77.

[967]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.221; Y. Özbek, **a.g.e.**, s.410.

[968]1940 yıllara ait fotoğraflarında doğudaki tabhane mekanının alaturka kiremit ile diğer mekanların ise kurşun ile kaplı olduğu görülmektedir. G. Urak, **a.g.t.**, s.270-85, Res. 340, 344. Yapı 1974-75 yıllarında VGM. tarafından onarılmıştır. İlgili kurumda yapmış olduğumuz arşiv çalışmalarında bu onarıma ait projeyi ulaşamadık. Restorasyon öncesi ve sonrasına ait fotoğraflarda ise, bahçenin yeniden düzenlenerek taş duvar ile çevrelendiği, şadırvanın ortadaki havuz dışında yeniden yapıldığı, duvarlarda eskiyen taşların yenilendiği, minare olarak kullanılan ahşap konstrüksiyonun yeniden inşa edildiği, örtülerin

Yapının doğudaki tabhane mekanlarının doğu duvarlarında, batıdakinin batı duvarında, ibadet mekanının doğu ve batı duvarlarının alt seviyesinde birer adet dikdörtgen formlu penceresi vardır. Tabhane mekanlarının ve ibadet mekanının batıdaki pencerelerinin sivri kemeri kırmızı ve gri renkli mermerlerle şekillenmiştir. Batıdaki tabhane mekanının penceresi düz silmelerle meydana gelen bir çökertme içerisindedir. Pencere ve çevresi duvar kaplamasından farklı olarak mermerdir. İbadet mekanının doğudaki penceresi düz atkı taşı üzerindeki kesme taş kemerleri sivridir. Üst sıra pencereleri de sivri kemerlidir. Alçıdan dekoratif unsurlu dışlıkları vardır.

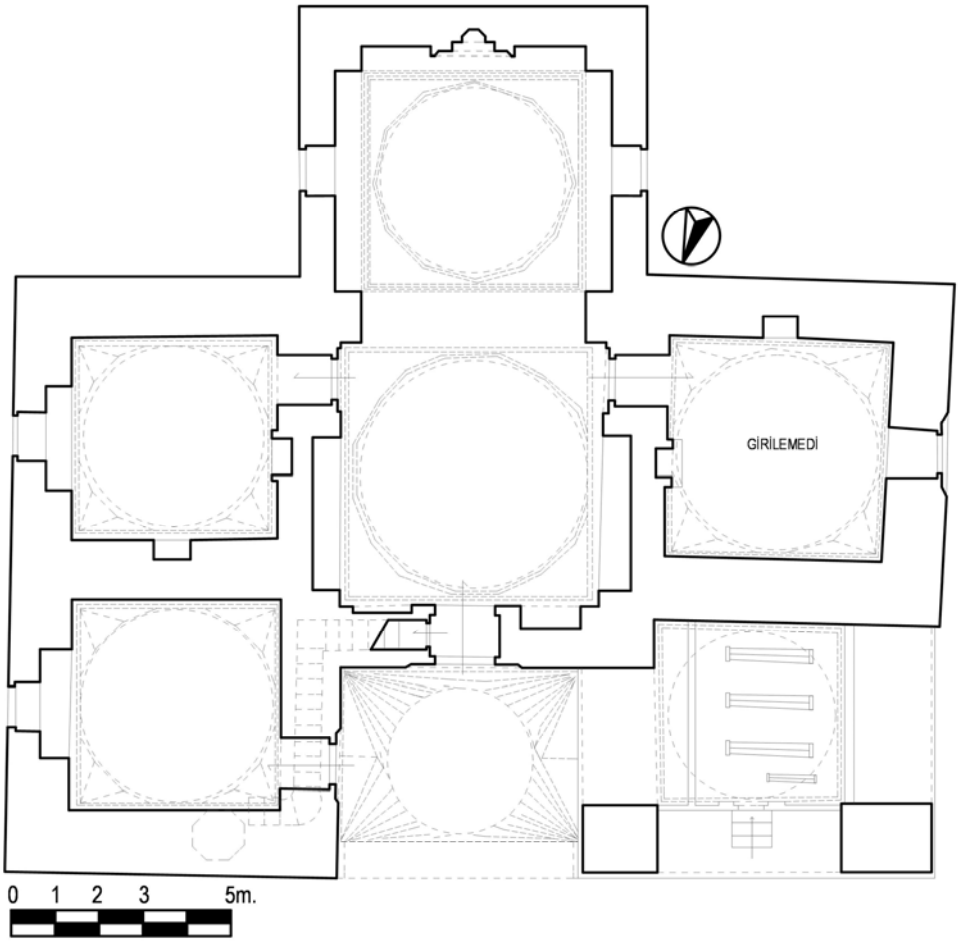

Şekil 140. Amasya Yörgüç Paşa İmareti. Plan (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Taçkapının doğu kanadında yer alan giriş açıklığı ile minareye çıkışı sağlayan merdivenlere ulaşılmaktadır. Bir dehliz şeklinde yer alan koridorla, kuzeydoğudaki

yeniden kurşun kaplandığı, çörtenlerin elden geçtiği, baca ve saçak kısımlarında yok olan kısımların elden geçtiği, iç mekanlarda ise kalemişi süslemelerin üzerinden geçildiği görülmektedir.

tabhane mekanının beden duvarları üzerinde yer alan ahşap konstrüksiyonlu minareye ulaşılmaktadır. Orijinal minare yıkılmıştır[969]. Çokgen planlı minarenin üst kesimi sivri kemerlerle dışa açılmaktadır. (Resim 257).

Yapının kuzeyinde yer alan altıgen planlı mermer şadırvan, ahşap sütunlarla taşınan bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe dıştan kurşun kaplı piramidal bir külah ile örtülüdür. Unsur yapının temizlik işlerine bakan görevlisinin verdiği bilgilere göre cemaat tarafından yenilenmiştir (Resim 257).

Yapının ana cephe konumundaki kuzey cephesinde doğudan batıya doğru sırası ile bir tabhane mekanı, eyvan formunda bir giriş mekanı ve baldaken kuruluşlu bir türbe yer almaktadır. Giriş mekanı kuzey cepheye bir Bursa kemeri ile batı cepheye ise sivri bir kemer ile açılmaktadır. Kuzeydeki kemer iki renkli mermerlerle zıvanalı geçmelidir. Kemer ayaklarının üzengi kısmında, mukarnaslı nişler ve içi bitkisel örnekli bir süsleme ile doldurulmuş dairesel formlu birer madalyon bulunmaktadır. Bursa kemerinin kilit taşının kemer karnında dikdörtgen formlu bir kartuş bulunmaktadır. Merkezinde sarkıt tarzı bir süslemenin bulunduğu kartuş, bitkisel süslemelerle dolgulandırılmıştır. Bursa kemerinin yüzeyinde de çok kollu yıldızlardan meydana gelen bir madalyon vardır. Batıdaki kemerin yüzeyi ise kalemişi süslemelerle kuzeydeki zıvanalı kemeri taklit etmektedir. Kare planlı unsur geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Pandantiflerin yüzeyleri üçgen şekilli plastiklerle hareketlendirilmiştir. Kubbe geçişlerden sonra dilimli bir kasnak üzerinde yükselmektedir. Kasnak dilimli kemerli sağır nişlerle hareketlendirilmiştir. Kubbe ve kasnak klasik döneme özgü kalemişi süslemelerle bezelidir. Süslemeler onarımlarda yenilenmiştir. Giriş mekanının doğu duvarında aynı yönde yer alan tabhane mekanının basık kemerli giriş açıklığı bulunmaktadır. Kemer ili renkli zıvanalıdır. Giriş açıklığı tek kanatlı ahşap bir kapı ile örtülüdür. Kapı ile aynı aksta üst kotta sivri kemerli üst sıra penceresi formunda bir çökertme bulunmaktadır. İçi bitkisel örnekli süslemelerle tezyin edilmiş çökertme ve giriş açıklığı düz silmelerden meydana gelen bir çerçeve ile çevrelenmiştir (Resim 256-258).

[969]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.222.

Kuzeybatıda yer alan türbe baldaken kuruluşludur. Doğu, batı ve kuzey yöndeki sivri kemerler ile dışa açılmaktadır. Kemerler zıvanalı ve iki renklidir. Kemerler kuzeyde kare kesitli iki büyük ayağa oturmaktadır. Cephe kesme taş ve mermer plaklarla kaplıdır. Türbeye kuzeydeki iki ayak arasında yer alan üç basamak ile ulaşılmaktadır. Sivri kemerli küçük bir giriş açıklığı yerden belli bir yüksekliğe sahip bir duvar üzerindedir. Bu paravan duvarlar doğu ve batı kemer ayakları arasında da yer almaktadır. Türbede dört adet taş sandukalı mezar vardır. Sandukalar üzerindeki yazılar kabartma tekniğinde verilmiştir[970]. Mekan geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe yüzeyi yapıyla çağdaş olmayan klasik döneme özgü kalemişi süslemelerle hareketlendirilmiştir (Resim 256-257).

Yapının giriş mekanında yer alan taçkapısı dışa taşıntı yapmamaktadır. Düz silmelerle çevrelenmiştir. Giriş açıklığı basık bir kemer ile örtülüdür. Kemer iki yandan birer palmet motifi ile son bulmaktadır. Kemerin üst kesiminde sivri kemerli bir çökertme vardır. Çökertme kemerini dini içerikli bir yazı dolanmaktadır. Çökertmenin alt kısmında dikdörtgen formlu inşa kitabesi, iç yüzeyinde de geometrik örnekli süsleme bulunmaktadır.

Yapıda iki tanesi doğuda bir tanesi de batıda olmak üzere üç adet tabhane mekanı vardır. Kare planlı mekanlar, geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Kuzeydoğudaki tabhane mekanına giriş mekanında, diğer iki mekana ise avlunun doğu ve batı duvarlarının güney uçlarında yer alan zıvanalı geçmeli birer basık kemer ile girilmektedir. Her üç mekanın da bulundukları cephenin dış duvarlarında birer adet dikdörtgen formlu penceresi vardır. Doğudaki tabahane mekanlarının pencereleri ayrıca sivri kemerli nişler içerisindedir. Güneydoğudaki tabhane mekanının kuzey duvarında bugün kısmen kapatılmış bir ocak nişi, batı duvarında da bir adet dikdörtgen formlu niş bulunmaktadır. Daha önce yayınlanmış planlardan güneybatıdaki tabhane mekanında da bir ocak nişinin varlığı görülmektedir. Ancak yapıyı incelediğimiz gün kapısı kilitli olduğu için bu mekanda inceleme yapılamamıştır. Mekanların kubbe ve geçişlerinde son dönemde yenilenmiş, klasik döneme özgü kalemişi süslemeler vardır (Resim 259).

[970] *Yörgüç Paşa* ve ailesine ait sandukaların üzerindeki ve mezar taşlarındaki metinlerin yazılışları ve okunuşları için bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.223-26.

Taçkapıdan kare planlı avluya geçilmektedir. Avlunun kuzey duvarının ortasında içe de taçkapı formunda yansıyan giriş açıklığı, taçkapının iki yanında biri daha yüzeysel olmak üzere dikdörtgen formlu birer çökertme ve kadınlar mahfili bulunmaktadır. Giriş açıklığının iki renkli zıvanalı basık kemeri ve söveleri mermerdir. Kapının üst aksında üç dilimli kemerli bir çökertme yer almaktadır. Kemer yüzeyindeki zıvanalı süsleme kalemişi ile verilmiştir. Taçkapının iki yanındaki nişler birer sivri kemer ile örtülüdür. Kemer yüzeyleri yapıdaki tüm kemerlerde de olduğu gibi kalemişi süslemelerle zıvanalı görünümdedir. Çökertmelerden batıdaki diğerine oranla daha derin verilmiştir. Doğudakinin daha yüzeysel verilmesinin nedeni hemen gerisindeki minareye ulaşımı sağlayan merdivenlerin dehlizi olmalıdır. Ahşap konstrüksiyonlu kadınlar mahfiline avlunun kuzeydoğusunda yer alan bir merdiven ile çıkılmaktadır. Mahfilin orta kısmı güneye doğru bir balkon şeklinde taşıntı yapmaktadır. Yapıyla çağdaş olmayan mahfil, bu tasarımıyla XX. yüzyıl özellikleri göstermektedir. Mahfilin alt katına bir de müezzin mahfili eklenmiştir. Mekanın tüm duvarları belli bir yüksekliğe kadar ahşap lambrilerle kaplıdır. Avlu geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Mekanda, kubbe, geçiler ve kemerler klasik döneme özgü kalemişi süslemelerle hareketlendirilmiştir. Süslemeler yapıyla çağdaş değildir. Son onarımda yenilenmiştir (Resim 260).

Kare planlı ibadet mekanı ile avlu zemini arasında 0.63 cm.lik bir kot farkı vardır. İki mekanı enlice sivri bir kemer ayırmaktadır. Mekanının doğu ve batı duvarlarının ortalarında sivri kemerli birer adet pencere vardır. Altı sıra pencerelerinin üst kotunda alt sıra penceresini ortalayan iki adet üst sıra penceresi vardır. Pencereler sivri kemerlidir ve alçıdan içlikleri bulunmaktadır. Güney duvarında ise sadece üst kotta mihrabın iki yanında birer adet sivri kemerli pencereye yer verilmiştir. Mekanda dört yönde sivri kemerler ile kare bir alan oluşturulmuş ve alan geçişleri pandantiflerle sağlanan bir kubbe ile örtülmüştür. İbadet mekanında avluda da olduğu gibi duvar yüzeyleri, pencere kenarları, kemerler ile kubbe ve geçişlerde yapıyla çağdaş olmayan kalemişi süslemeler bulunmaktadır (Resim 261).

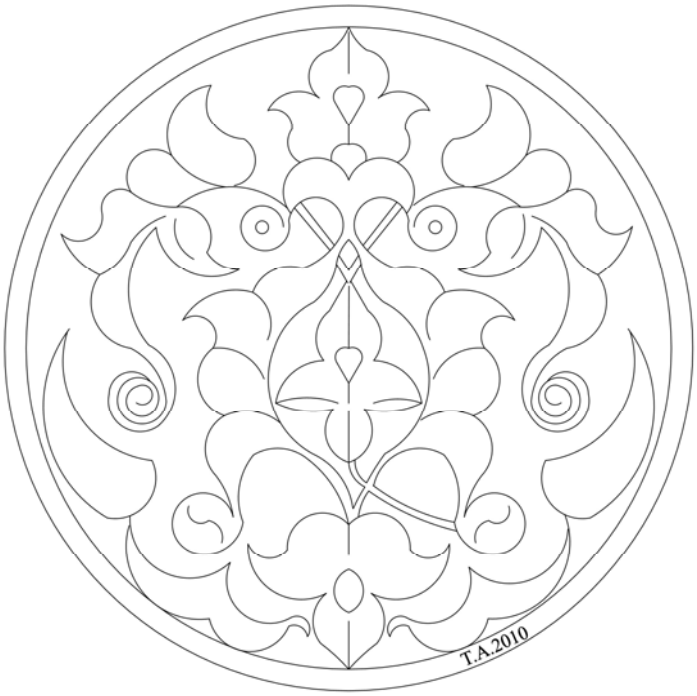

Şekil 141. Amasya Yörgüç Paşa İmareti. Son Cemaat Yeri. Kemer Üzengilerinde Yer Alan Taş Süsleme.

Dışa taşıntı yapan mermer mihrap nişi yarım daire kesitlidir ve mukarnas kavsara ile örtülüdür. Çerçevedeki kaval silmeler dışında herhangi bir süsleme unsuru barındırmamaktadır[971] (Resim 261).

Ahşap minber yenidir.

Yapının plan şeması irdelendiğinde duvarların asimetrik ve farklı kalınlıkta olduğu görülmektedir (Şekil 140). İbadet mekanının duvar kalınlıkları ile tabhane mekanlarının duvar kalınlıkları birbirinden farklıdır. Duvarlar terazide değildir. Batıdaki tabhane mekanının duvarlarındaki asimetriklik ise daha barizdir. Bu durum yapının zaman içerisinde çeşitli onarımlar geçirmiş olabileceğini göstermektedir. Tabhaneli camiler içerisinde farklı bir plan şeması gösteren yapıda giriş mekanı ve kuzeybatıda baldaken kuruluşlu bir türbe bulunmaktadır. Bu kuruluş giriş cephesinde bir son cemaat yerine yer verilmesini mümkün kılmamıştır (Şekil 140). Bazı araştırmacılar giriş mekanını türbe ile birlikte bir son cemaat yeri olarak kabul etmiştir. Son cemaat yerinin

[971]Mihrap için ayrıca bkz. M. Top, **a.g.t.**, s.119-120, Çiz.43.

batı kesiminin sonradan türbeye dönüştürüldüğü de eklenmektedir[972]. Yapının diğer tabhaneli camilerden ayrılan bir diğer özelliği de kuzeydoğudaki tabhane mekanıdır. Türbenin simetriği olan yapı giriş mekanına açılmaktadır ve avlu ile bağlantısı yoktur. Bugün mekanının içerisinde herhangi bir niş ya da ocak da bulunmamaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi eğer kuzeydoğudaki bu tabhane mekanı yapıya sonradan dahil edildi ise mekanın batı duvarında devam eden minare dehlizinin de orijinalliği şüpheye düşecektir. Ancak plan kurgusundaki izler dehlizin orijinal olduğunu göstermektedir[973].

Yapıda taş, kalemişi ve devşirme süslemeler bulunmaktadır. Taş süslemeler giriş mekanında; kemer yüzeyinde, karnında ve kemer üzengilerinde, kuzeydoğudaki tabhane mekanının giriş açıklığı üzerinde ve taçkapıdadır. Süslemelemer kabartma ve kafes oyma tekniğindedir.

Kemer yüzeyinde tepe noktasında on kollu yıldızın kollarından meydana gelen geometrik kompozisyonlu bir süsleme ile dolgulandırılmış daire formlu bir madalyon bulunmaktadır. Madalyon mermer üzerine kafes oyma tekniğindedir.

Kemer karnında enine dikdörtgen formlu bir kartuş içerisinde uçları dilimli bir şemse motifi yerleştirilmiştir. Bu motifin içerisi de palmet, rumi ve uçları spiral düğümlerle son bulan yaprak motiflerinden meydana gelen bitkisel bir süsleme ile dolgulandırılmıştır. Süslemenin merkezine de yüzeyi yivli bir sarkıt yerleştirilmiştir. Mermer üzerine oyma tekniğindeki süslemelerin zemini mavi ve kırmız renklerle boyanmıştır.

Kemerlerin üzengileri dekoratif konsalarla taşınıyor görünümünde sağır nişlerle hareketlendirilmiştir. Nişler birer mukarnas kavrasa ile örtülüdür. Kavsaraların alt kısmı ise içleri palmet ve rumilerle dolgulandırılmış birer madalyonla hareketlendirilmiştir. Bu süslemeler de mermer üzerine kabartma tekniğindedir (Şekil 141).

Kuzeydoğudaki tabhane mekanının giriş açıklığı üzerine sivri kemerli bir çökertme yapılmıştır. Bu çökertmenin içine ters şekilde duran büyük bir şemse motifi

[972]Y. Özbek, **a.g.e.**, s.412; S. Eyice, **a.g.m.**, s.39, Eyice ayrıca yapının avlu, ibadet mekanı ile iki adet tabhane mekanından meydana geldiğini de eklemektedir.
[973]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.218'de bu tabhane mekanını medrese hücresi olarak betimler. Oysa *Ayverdi*, araştırmamıza konu olan tüm yapılarda aynı hataya düşmüş vakfiyelerinde geçen imaret, mutfak ya da dershane gibi kelimelerden yola çıkarak bu yapıları mevcut yapı dışında tek başlarına birer yapı olarak değerlendirmiştir. Araştırmacı kitaplarında bu yapılarla ilgili herhangi bir ize rastlayamadığını da belirtmektedir.

yerleştirilmiştir. Şemse motifinin içi ve diğer kalan bölgeler, palmet, rumi, kıvrım dallar ve yapraklarla dolgulandırılmıştır. Bu göbeğin çevresi ise çok çenekli çiçek motifleri, şakayıklar ve yaprakların birbirine kıvrım dallarla bağlandığı bir bordür ile çevrelenmiştir. Süslemelerin zemini mavi ve beyaz renklerle, çok çenekli çiçeklerin yüzeyi ise kırmızı renk ile boyanmıştır (Şekil 142).

Taçkapının basık kemerinin uç kısımları birer adet palmet ve rumi motiflerinden meydana gelen bir demet ile son bulmaktadır. Palmetlerin kolları içleri çarkıfelek motifi ile dolgulandırılmış dairelerle son bulmaktadır.

Basık kemerin üst kısmında sivri kemerli yüzeysel bir çökertme vardır. Çökertme üç bölümden meydana gelmektedir. En alt bölümde inşa kitabesi, ortada geometrik süslemeli bir bölüm ve bu bölümü çevreleyen dini içerikli yazı kuşağı[974]. Dikdörtgen formlu inşa kitabesinin merkezde yer alan kartuşu dilimlidir. Kartuş iki yandan birer palmet motifi ile son bulmuştur. Kartuşun boş kalan kısımları da yaprak ve rumilerle dolgulandırılmıştır. Üst taraftaki geometrik ağ, altıgen, altı kollu ve dokuz kollu yıldızların kollarından meydana gelmektedir. Yıldızlar dilimli çiçeklerle dolgulandırılmıştır. Süsleme sonsuzluk prensibindedir. Çerçevedeki ve kitabedeki yazıların zemini mavi renktedir. Geometrik süslemelerin zemini ve çiçeklerin yüzeyi ise kırmızı renktedir[975] (Resim 262).

Giriş mekanı, türbe, tabhane mekanları, avlu ve ibadet mekanında kubbe, geçişler, kemerler, duvar yüzleri ve pencere kenarları klasik döneme özgü kalemişi süslemeler ile dolgulandırılmıştır. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi bu süslemeler yapıyla çağdaş değildir. Çeşitli dönem onarımları ile yenilenmişlerdir.

[974] *Tevbe Suresi 18.-19. ayetler* Bkz.. **Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meal)**, Ankara, 1985, s.188.
[975] Yapıdaki taş süslemeler ile ilgili ayrıca bkz. Y. Özbek, **a.g.e.**, s.409-13; S. Temuçin, **a.g.t.**, s.74-77; R. Gün, **a.g.t.**, s.32, 63, 71, 76.

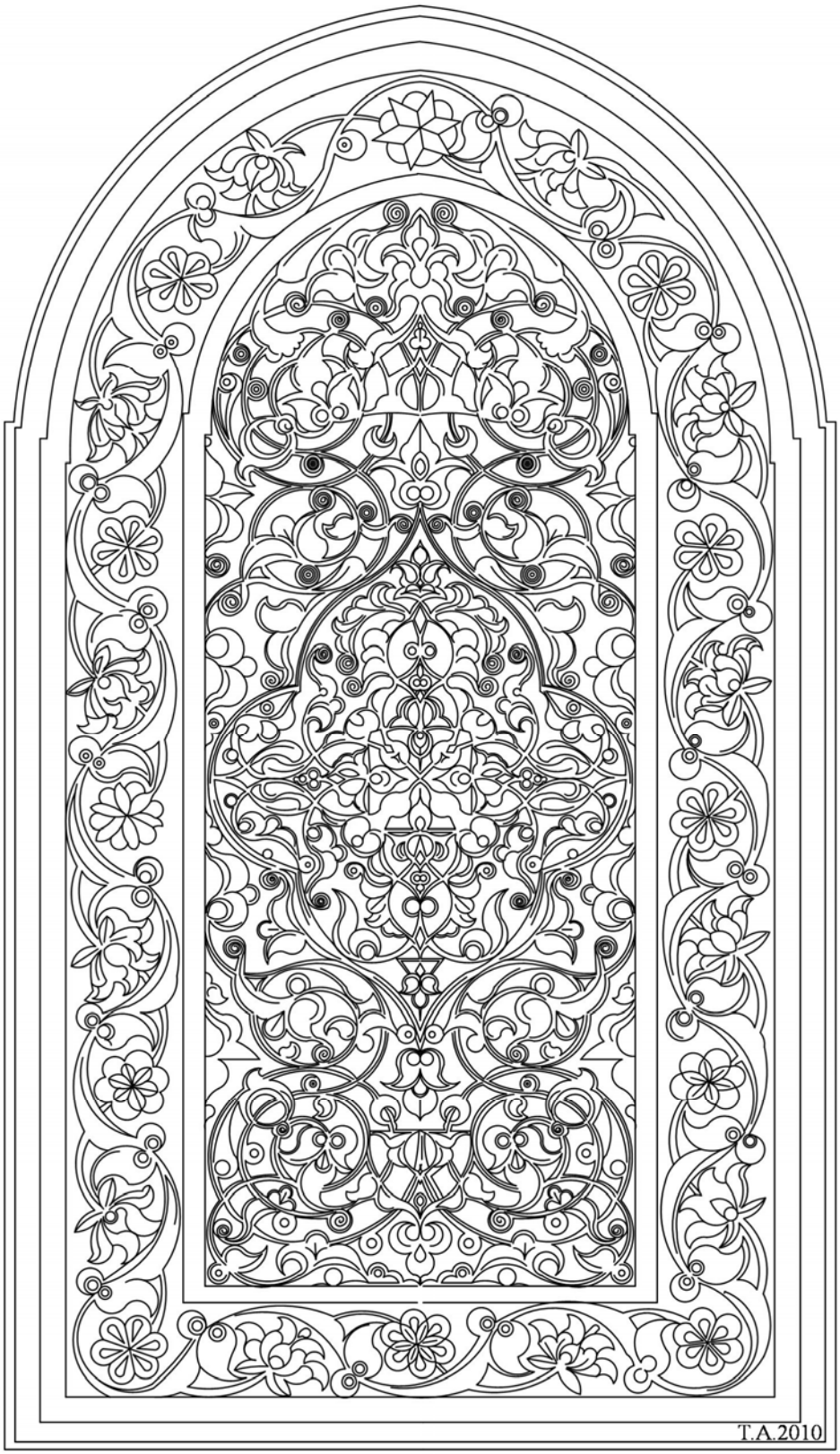

Şekil 142. Amasya Yörgüç Paşa İmareti. Kuzeydoğudaki Tabhane Mekanının Girişinin Üst Kesiminde Yer Alan Çökertmedeki Taş Süsleme.

Tarihlendirme

Yapının inşa kitabesi giriş açıklığı üzerindedir (Resim 262). Üç satırdan meydana gelen kitabe celi sülüstür. Arapça kitabe, mermer üzerine kabartma tekniğindedir. Kitabenin Arapça harflerle yazılışı şöyledir:

١- هوالباقي انشأ هزه العمارة المباركة المنسوبه الى الفقرا والمساكين في ايام الدولة السلطان الاعظم

٢- والخاقان المعظم غياث الدنيا والدين ابو الفتح السلطان مراد خن بن المرحوم السلطان محمد المشتهر بابن عثمان خلدالله

٣- سلطانه الاميرالكبير والوزيرالخطير جلال الدولة والدين يوركوج باشا ابن عبدالله الاتابكي في غره شهر محرم سنه اربع وثلثين ثمانمايه

Kitabenin Anlamı: *O (Allah) bakidir, Atabek Abdullah'ın oğlu, büyük emir, değerli vezir, dinin ve devletin büyüğü Yörgüç Paşa, Osmanoğlu diye şöhret bulmuş merhum Sultan Mehmed'in oğlu, yüce sultan ve ulu hakan, din ve dünyanın yardımcısı, fethin babası Sultan Murad Han'ın –Allah saltanatını ebedileştirsin- yönetimi günlerinde, yoksullar ve düşkünler adına, 834 yılının muharrem ayı başında bu mübarek imareti inşa ettirdi*[976].

Kitabeden de anlaşılacağı üzere imaret, H.834 Muharrem/Eylül 1430 yılında *Sultan Murad*'ın vezirlerinden *Yörgüç Paşa* tarafından inşa ettirilmiştir[977]. *Çelebi Sultan Mehmet*'in lalası olan *Yörgüç Paşa*, H.825/1422 yılında Ankara Valiliği, H.827/1424 yılında da Amasya Beylerbeyliği'ne getirilmiştir. H.838/1434-35 yılında da Edirne muhafızlığına nakledilmiştir. Türbedeki mezar taşından *Paşa*'nın H.845 Zilhicce sonlarında/Mayıs 1442 ortalarında vefat ettiği anlaşılmaktadır[978].

[976]A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.206; kitabenin farklı okunuşları için bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.222, Y. Özbek, **a.g.e.**, s.409; Y. Demiriz, **a.g.e.**, s.167. Ayrıca **Amasya Kültür Envanteri**, s.105; **Türkiye'de Vakıf …**, I, s.216, S. Eyice, **a.g.m.**, s.39 ve G. Goodwin, **A History of Ottoman Architecture**, London, 1992, s.77'de inşa tarihi yanlış olarak H.832/1428 yılı verilmiştir.
[977]G. Goodwin, **a.g.e.**, s.77'de inşa tarihi yanlış şekilde H.832/1428 yılı olarak verilmiştir.
[978]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.215, 223-23.

Katalog No	**:**3.28		
Yapının Adı	**:KOCA MEHMET PAŞA İMARETİ/CAMİİ**		
Yeri	**:**Osmancık	**İnceleme Tarihi**	**:**08.06.2010
Şekil No	**:**143	**Resim No**	**:**263-270

Osmancık İlçesi, Çorum'un kuzeyindedir ve il merkezine 59 km. uzaklıktadır. Yapı, ilçe merkezinde, *Güney Mahallesi*, *Kanikızı Sokak No:8*'dedir. Büyük bir bahçe içerisinde yer alan yapının doğusunda bir hazire vardır. Yapı bugün sokak kotunun yükselmesi ile yol kotunun aşağısında kalmıştır. Yapının banisi *Hızır oğlu Mehmed Paşa*'dır. Kitabesine göre imaret H.834/1430-31 yılında inşa ettirilmiştir[979]. H. Evahir-i Rebi'ul-Ahir 1082/Eylül 1671 ve H. Evasıt-ı Rebi'ul-Evvel 1133/ Kanun-ı Sani 1721 yıllarına ait iki resmi belgede imaretin çeşitli onarımlar gördüğü belirtilmektedir. Örtü, mihrap ve duvarlarında tahribatların oluştuğu ve onarımlarının yapıldığı eklenmektedir[980]. Yapılan son onarımda imaretin kuzey cephesine ahşap bir sundurma, kuzeybatı köşesine de bir minare eklenmiştir.

Yapı avlu, ibadet mekanı ve iki adet tabhane mekanından meydana gelmektedir. Kuzeyinde ahşap konstrüksiyonlu bir son cemaat yeri ile kuzeybatısında da bir minaresi vardır (Şekil 143).

Beden duvarları almaşık düzendedir. Almaşıklığın moloz taş sıralarının ikişer sıra yatay ve dikey tuğlalar ile kasetlenmesiyle oluştuğu görülmektedir. Moloz taş kubbe kasnakları ve beden duvarları iki sıra kirpi saçak ile son bulmaktadır. Yapının kuzey duvarı sıvalıdır. Örtüler dıştan kurşun kaplıdır[981] (Resim 263-265).

İbadet mekanının güney duvarı hariç her cephenin neredeyse ortalarında alt kotta birer adet dikdörtgen formlu pencere vardır. İbadet mekanının güney duvarında ise pencere sayısı ikidir. Kuzey cephede ise taçkapı dışında herhangi bir açıklığa yer verilmemiştir. Dikdörtgen formlu pencerelerin sivri kemerli alınlıkları vardır. İki renkli

[979]A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.210; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.535; Y. Özbek, **a.g.e.**, s.424; Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.132. S. Eyice, **a.g.m.**, s.48'de yapı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılmadığını, dipnot 126 ise *Erdmann*'ın eserinde sadece ismini yayınladığını, *Aşıkpaşazade*'nin de *Mehmet Ağa*'nın Osmancık'ta bir imaret yaptırdığını belirttiği bilgileri verilmektedir.

[980]Y. Özbek, **a.g.e.**, s.424; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.531-32.

[981]İmaretin Osmancık Belediyesi'nin web sayfasında yayınlanan eski fotoğraflarında, örtülerin alaturka kiremitle kaplı olduğu görülmektedir. Bkz. http://www.osmancik.bel.tr/eskiler/album/index.html (05.11.2010).

kesme taşlarla meydana getirilen kemerler ile pencereler, düz silmelerle çevrelenmiş dikdörtgen formlu çökertmeler içerisindedir. Bu pencereler ile aynı aksta yer almayan üst sıra pencereleri ise yuvarlak kemerlidir ve kemerler tuğladandır. tuğla kemerlerin üst kesiminde bir sıra testere dişi kemer daha bulunmaktadır. Pencereler dıştan alçı dışlıklar ile kapatılmıştır (Resim 263-264).

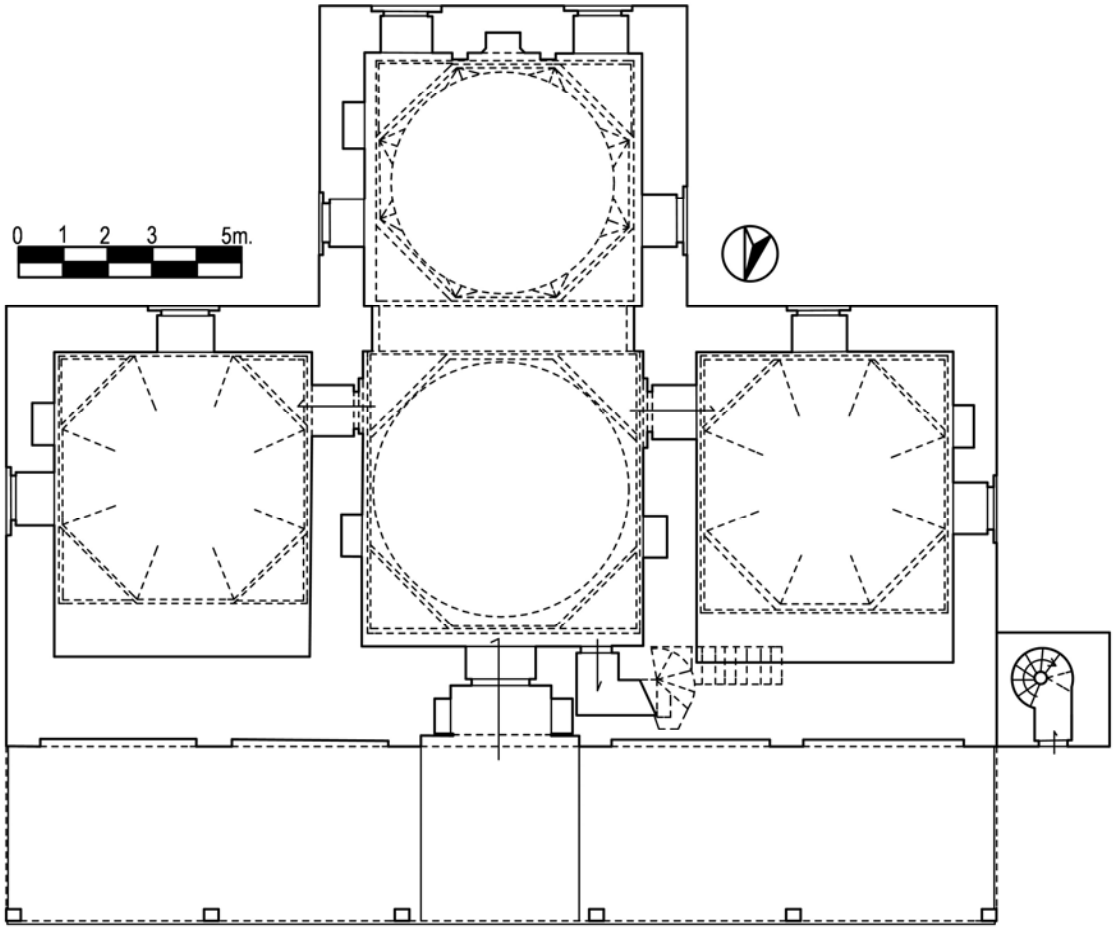

Şekil 143. Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti. Plan (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Yapının kuzeybatı köşesindeki kesme taş minare yenidir[982]. Son onarımda yapıya dahil edilmiştir. Kare planlı kaidenin kuzey duvarı üzerinde, minareye girişi sağlayan basık kemerli bir giriş açıklığı vardır. Silindirik planlı gövde ile şerefeyi kalın kaytan bir silme ayırmaktadır. Şerefe altı mukarnası çağrıştıran dekoratif süslemeler ile dolgulandırılmıştır. Silindirik formlu petek dıştan kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Orijinal minare beden duvarları üzerinde yükseliyordu. Minareye avlunun

[982]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.531, Res.922'de yayınladığı planda minare yoktur.

kuzey duvarında taçkapının batısında yer alan bir kapı ile ulaşılan ve duvar içerisinde ilerleyen bir dehliz ile ulaşılmaktaydı. Bugün sadece kurşunluk kısmının bir bölümü günümüze gelebilmiştir (Şekil 143, Resim 263-265).

Yapının kuzeyinde yer alan ahşap konstrüksiyonlu son cemaat yeri, ahşap bir tavan ile örtülüdür. Kare kesitli ahşap destekler ile taşınan bu sundurma, son onarımda yapıya eklenmiştir[983]. Yapının son cemaat yeri yıkılmıştır. Bugün kalan izlerden son cemaat yerinin beş birimli olduğu anlaşılmaktadır. Kubbe kemerlerinin oturduğu yastıklar son cemaat yerinin güney duvarı üzerinde mevcuttur. Son cemaat yerinin güney duvarı ortadaki taçkapı dışında sağırdır. Cephe sıvalı ve boyalıdır. Örtü dıştan kurşun kaplıdır (Resim 265).

Taçkapı kesme taş kaplıdır. Taşlardan bazıları renklerinden de anlaşılacağı üzere yenidir. Üç dilimli bir kuşatma kemeri ile çevrelenmiş unsur bir mukarnas kavsara ile örtülüdür. Basık kemerli giriş açıklığı ile söveler iki renkli, zıvanalı geçmelidir. Burada da bazı taşlar yerinde değildir. Eksik taşlar yerine sıva ve boya ile tamamlama yapılmıştır. Basık kemerin üst kesiminde de iki satırdan meydana gelen inşa kitabesi bulunmaktadır[984]. Taçkapı yan kanatları üzerinde yer alan dikdörtgen formlu mihrabiyeler birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Mihrabiyelerin alt kesiminde birer adet pabuçluk bulunmaktadır. Muhtemelen üç dilimli bir kemer ile örtülü unsurlarda kemerler deforme olmuş ve formlarını kaybetmişlerdir. Basık kemerli giriş açıklığı iki kanat ve bir biniden meydana gelen orijinal ahşap bir kapı ile örtülüdür. Bugün bu kapı iki yanda açık bir şekilde tutulmaktadır. Yeni yapılan iki kanatlı ahşap bir kapı ise ana nişin dip duvarı üzerine yerleştirilmiştir. Orijinal kapı kanatlarında da bazı bölümler yenilenmiştir. (Resim 265-266).

Taçkapıdan ulaşılan kare planlı avlu, geçişleri pandantiflerle sağlanan bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe geçişlerden sonra sekizgen planlı bir kasnak üzerine oturmaktadır. Kasnakta her yüzde dönüşümlü olarak bir pencere ve bir adet çökertmeye yer verilmiştir. Avlunun kuzey duvarının ortalarında basık kemerli giriş açıklığı ve onunda batısında orijinal minareye ulaşımı sağlayan basık kemerli bir kapı vardır. Doğu ve batı duvarlarının kuzeye yakın kısımlarında dikdörtgen formlu birer niş vardır. Yerden belli

[983]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.531, Res.922'de yayınladığı planda son cemaat yeri ve minare yoktur.
[984]Kitabe levhasının çizimi için bkz. Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.66, Şek.29.

bir yüksekliğe yerleştirilmiş nişler birer sivri kemer ile örtülüdür. Duvarların güney uçlarında ise basık kemerli tabhane mekanlarının girişleri bulunmaktadır. Kesme taş kaplı kapıların çevresi silmelerle çevrelenmiştir. Avlunun duvarlarının belli bir seviyeye kadar ahşap lambrilerle kaplı olması bu silmelerin zemine kadar devam edip etmediğini görmemizi engellemektedir (Resim 268).

Dikdörtgen planlı tabhane mekanlarının kuzey duvarlarına doğu-batı yönlü geniş bir kemer atılarak kare bir alan oluşturulmuş ve pandantif geçişli birer kubbe ile örtülmüştür. Kemerlerin altında *Bursa Hüdavendigâr İmareti* ve *İznik Nilüfer Hatun İmareti*'nde de görülebileceği üzere nefeslikler bulunmaktadır (Resim 41). Doğudaki tabhane mekanının doğu duvarında batıdaki tabhane mekanında batı duvarında birer adet dikdörtgen formlu pencere ile birer adet sivri kemerli niş bulunmaktadır. Her iki mekanın güney duvarlarını ortalarında da birer adet dikdörtgen formlu pencere vardır. Alt sıra pencereleri ile aynı aksta yer almayan sivri kemerli üst sıra pencereleri, alçıdan içliklerle kapatılmıştır.

İbadet mekanı ile avluyu enlice sivri bir kemer ayırmaktadır. Bugün avlu ile ibadet mekanı arasında kot farkı bulunmamaktadır. Kare planlı mekan, geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe sekizgen planlı bir kasnak üzerine oturmaktadır. Kasnağın köşeleri avlu kasnağında da olduğu gibi üçgenler yapmaktadır. Kasnak pencereler ve çökertmelerle hareketlendirilmiştir (Resim 269).

Dikdörtgen formlu mihrap dışa taşıntı yapmaktadır. Mihrap ana nişi mukarnas kavsara ile örtülüdür. Çerçeve zencirek motifleri, silmeler ve dini içerikli yazılar ile hareketlendirilmiştir. Ana niş üzerinde geometrik ve bitkisel örnekli süslemeler, mukarnas bademlerinin yüzeylerinde de bitkisel örnekli süslemeler bulunmaktadır (Resim 269).

Ahşap minber yenidir.

Yapıda ahşap, taş ve alçı süsleme vardır. Ahşap süsleme taçkapının kapı kanatlarındadır (Resim 267). Ceviz ağacından kapının üzerine süslemeler kabartılarak işlenmiştir. İki kanat ve bir biniden meydana gelen kanatlar tek bir yüzey üzerinde serensiz olarak yapılmıştır. Yüzey farklı süslemeler ile bölümlere ayrılmış gibidir. Üst kesimden alta doğru sırası ile palmet, rumi ve kıvrım dallardan meydana gelen bitkisel

bir süsleme, enine dikdörtgen formlu bir kartuş içerisinde dini içerikli yazı[985], merkezdeki oniki kollu yıldızın kollarından gelişen geometrik bir kompozisyonla meydana gelen dikdörtgen bir pano ve en alt kesimde dörder adet madeni kabaranın birbirinden ayırdığı girift bitkisel süsleme panoları vardır. Geometrik süslemede her parçanın yüzeyi bitkisel motiflerle bezenmiştir. Taklit kündekâri tekniğindeki kanatlarda bazı kısımlar yenilenmiştir.

Yapıdaki taş süslemeler taçkapıda ve pencere kemerlerindedir. Taçkapıdaki iki renkli zıvanalı geçmeli basık kemer ve söveler orijinaldir. Ancak bazı taşlar bugün yerlerinde değildir. Bu taşların yerleri onarımlarda sıva ve boya ile dolgulandırılmıştır. Pencere kemerleri de iki renkli taşlarla hareketlendirilmiştir. Ayrıca üst sıra pencereleri birer sıra kirpi kemer ile taçlandırılmıştır.

Alçı süslemenin görüldüğü mihrap, yazı, geometrik ve bitkisel örnekli süslemeler ile bezenmiştir. Çerçevedeki dini içerikli celi sülüs yazıların üzeri bugün yağlıboya ile boyalıdır[986]. Çerçevede yer alan bir sıra zincirek motifi alt tarafta ana nişin iç yüzeyinde de devam etmektedir. Ana niş dip duvarı üzerinde dikdörtgen bir kartuşun içerisi, merkezdeki on kollu yıldızın kollarından meydana gelen geometrik örnekli bir süsleme ile hareketlendirilmiştir. Süsleme kıvrım dal ve rumilerden meydana gelen bir bordür ile çevrelenmiştir. Bordür dikdörtgenin köşelerinde saadet düğümü yapmakta ve birer adet palmet motifi ile son bulmaktadır. Ana nişin yan duvarlarında da Bursa kemeri formunda kartuşlar yer almakta ve bu kartuşların içerisi palmet, rumi ve kıvrım dallardan meydana gelen bitkisel örnekli kompozisyonlarla dolgulanmaktadır. Benzer süslemeler kavsarada da tekrarlanmıştır. Yazılar ve süslemeler kalıplama tekniğindedir[987] (Resim 269).

Tarihlendirme

Yapının taçkapı üzerinde iki satırdan meydana gelen bir inşa kitabesi vardır. Mermer üzerine kabartma tekniğindeki Arapça kitabe celi sülüstür (Resim 270). Kitabenin Arapça harfler ile yazılışı şöyledir:

[985]Kapıdaki yazıların yazılış, okunuş ve anlamları için bkz. A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.211.
[986]Dini içerikli metin için bkz. A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.212.
[987]Mihrap hakkında ayrıca bkz. M. Top, **a.g.t.**, s.115-116, Çiz.41; A. Karaçağ, **a.g.t.**, s.256.

١- امر بعمارة هزه العماره فى ايام دولة السلطان الاعظم سلطان مراد بن محمد حان خلد ملكه

٢- محمد باشا بن خضر يقبل الله خيراته فى تاريح سنه اربع وثلاثين وثمانمانه غفرالله له

Kitabenin Anlamı: *Hızır oğlu Mehmed Paşa –Allah hayırlarını kabul etsin-, Mehmed Han'ın oğlu yüce sultan, sultan Murad'ın –mülkü devamlı olsun- idaresi günlerinde 834 yılında bu imaretin inşa edilmesini emretti, Allah onu bağışlasın*[988].

Kitabeden imaretin, *Sultan II. Murad* zamanında H.834/1430-31 yılında *Hızır oğlu Mehmed Paşa* tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

[988]A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.211; kitabenin farklı okunuşları için bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.535; Y. Demiriz, **a.g.e.**, s.638; Y. Özbek, **a.g.e.**, s.424; F. İlter, "Osmanlı Ulaşım Ağında Irmak Kenarı Bir Yerleşme: Osmancık", **Belleten**, LII, 203, s.550.

Katalog No :3.29
Yapının Adı :**KARACABEY İMARETİ/CAMİİ**[989]
Yeri :Ankara **İnceleme Tarihi:**03.01.2008, 18.01.2010, 12.03.2010, 10.04.2010
Şekil No :144-149 **Resim No** :271-280

Ankara'da *Altındağ İlçesi*, *Dumlupınar Mahallesi*'nde, *Hacettepe Üniversitesi*'nin kampüs sınırları içerisindedir. Üniversitenin sınırlarının genişlemesi ile yapının çevresindeki evler yıkılmış ve üniversite tarafından yapının parsel sınırları içerisindeki bahçesi de kullanılmaya başlanmıştır. İmaret, türbe ve çifte hamam ile bir külliyenin elemanıdır. Hamam 1979 yılında onarılmıştır[990]. H.1310/1892 yılındaki depremde yapı yıkılmış, duvarlarından büyük bir kısmı yeniden inşa edilmiş, üstü basit tavan ve çatı ile örtülmüştür[991]. İmaret 1938[992], 1965[993],1989[994] yıllarında ve türbe ile birlikte en son 2004-2009 yıllarında onarılarak ibadete açılmıştır. Yapı Cumhuriyetin ilk yıllarında müze deposu olarak kullanılmıştır[995]. Yapının banisi *Anadolu Beylerbeyi Celaleddin Karacabey*'dir ve yapı *II. Murad* dönemine aittir[996]. Yapının mimarı *Sinaneddin Ahmet bin Ebu Bekir*'dir[997].

Karacabey İmareti avlu, ibadet mekanı ve iki adet tabhane mekanından meydana gelmektedir. Yapının kuzeyinde beş birimli bir son cemaat yeri ve kuzeybatısında da bir minaresi vardır (Şekil 144).

---

[989]Yapı *Karacabey İmaret Camii, Karacabey Camii, İmaret Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. İ.H. Konyalı, **Ankara Camileri**, Ankara, 1978, s.59; B. Eskici, **Ankara Mihrapları**, Ankara, 2001, s.46; Z. Sönmez, **Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar**, s.415; A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.244; Y. Özbek, **a.g.e.**, s.400; S. Eyice, **a.g.m.**, s.41; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.255; G. Öney, **Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapılar**, Ankara, 1971, s.52; **Türkiye'de Vakıf…**, I, s.385; Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.205-210.
[990]A. Kılcı, "Aslına Döndürülen Karacabey Camisi", **X. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyum Bildirileri 03-06 Mayıs 2006, (Prof.Dr. Örcün Barışta'ya Armağan), Bildiriler**, Ankara, 2009, s.489.
[991]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.255-257; G. Öney, **a.g.e.**, s.52.
[992]Mütevellisi tarafından onartılmıştır Bkz. İ. Aslanoğlu, **Ankara Karacabey Külliyesi**, Ankara, 1988, s.2.
[993]**Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından onartılmıştır Bkz. **Türkiye'de Vakıf…**, I, s.385.
[994]**Türkiye Diyanet Vakfı** tarafından onartılmıştır. Bkz. A. Kılcı, **a.g.m.**, s.493.
[995]N.Fırat İnci, **Etnografya Müzesi ve Eski Türk Ocağı Merkez Binası**, Ankara, 1988, s.21.
[996]İ.H. Konyalı, **a.g.e.**, s.59; A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.244; G. Cantay, **a.g.e.**, s.38; S. Eyice, **a.g.m.**, s.41.
[997]İ.H. Konyalı, **a.g.e.**, s.60; A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.244; Z. Sönmez, **a.g.e.**, s.415; A. Kılcı, **a.g.m.**, s.491; Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.127.

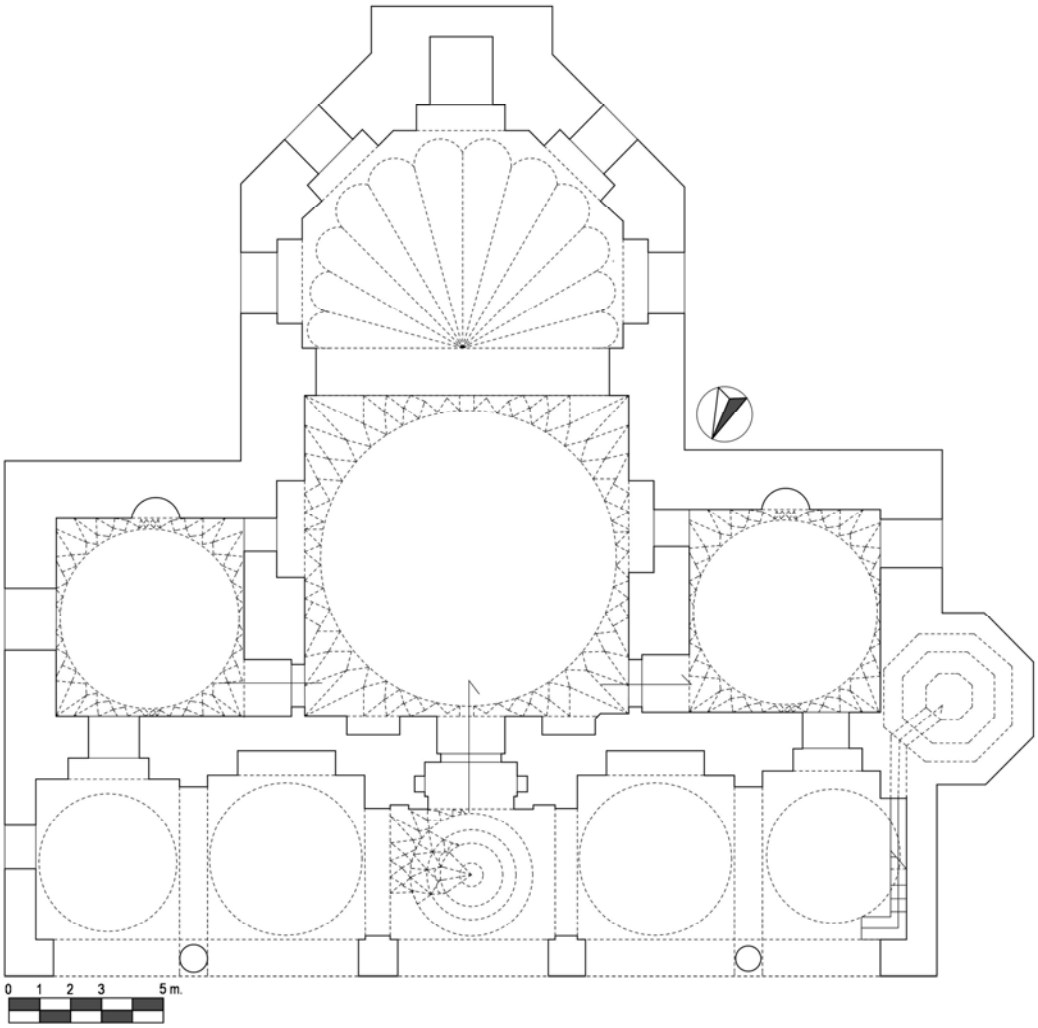

Şekil 144. Ankara Karacabey İmareti. Plan (*A. Kılcı'dan işlenerek*).

Yapının inşasında kesme taş, moloz taş, devşirme parçalar ve tuğla kullanılmıştır. Süsleme unsuru olarak minarede çini de görülmektedir. Beden duvarlarında doğu ve batı duvarlarının bir kısmı hariç, iki sıra yatay bir sıra dikey tuğla arasına yerleştirilmiş kesme taş sıraları ile almaşık düzendedir. Caminin doğu cephesinde kabayonu taş ve tuğla hatıllarla almaşık düzendedir. Yapının batı cephesinde ise duvar örgüsü minare kaidesinin yüksekliğine kadar orijinaldir. 1892 yılındaki deprem sırasında diğer duvarlarla birlikte örtüler de yıkıldığı için duvarlar sonradan yenilenmiştir. 2003 yılına ait fotoğraflarda ibadet mekanının ve batıdaki tabhane mekanının dışa bakan pencerelerinin oldukça yüksek tutulduğu görülmektedir. 1892 yılındaki depremden sonra ibadet mekanı basitçe onarılmış ve mekanların üzeri ahşap

konstrüksiyonlu bir çatı ile örtülmüştür[998]. Bugün imaretin duvar örgüsünde ve örtülerde radikal değişimler gözlenmektedir. Beden duvarları ve kasnaklar dar uçlarının dışa gelecek şekilde yerleştirilmiş bir sıra tuğla ile son bulmaktadır. Kubbe şeklinde değiştirilen örtüler de kurşun kaplıdır (Şekil 144, Resim 271-274).

Yapmış olduğumuz gözlemlerde son onarımda yapının mimari şemasını bozan bazı uygulamalara gidildiği tespit edilmiştir. Bunlardan biri orijinalinde sivri birer kemerle örtülü olması gereken dikdörtgen formlu pencerelerdir. 2009 yılında yapılan onarımlarda duvar örgüsünde yapılan değişikliklerle birlikte pencere formlarında da bugün kabul etmemiz mümkün görülmeyen uygulamalara gidildiği görülmektedir. Yeni yapılan pencereler hangi veriler baz alınarak karar verildiği anlaşılamayan bir nedenle kaş kemer formuna getirilmiştir. Eski formunu koruyan pencere sadece son cemaat yerinin doğu cephesindedir (Resim 271-273).

Yapının kuzeybatısına konumlanmış minarenin kaidesi dışa beş kenarlı olarak yansımaktadır. Kaidenin alt kesimi kesme taş ve devşirme parçalarla, üst kesimi ise tuğla ile örülmüştür. Tuğla kısımda her yüz, iç içe yerleştirilmiş sağır kemerlerle hareketlendirilmiştir. Kemerlerden dıştakiler Bursa kemeri, içtekiler sivri kemer formundadır. Bu kemerlerin içi, çini ve tuğlalardan meydana gelen geometrik süslemelerle hareketlendirilmiştir. Ongen minare gövdesinin alt kısmı helezonik yivlerle hareketlendirilmiştir. Yivler firuze, yeşil ve patlıcan moru renkli çinilerle bezelidir. Son onarımda yivlerin boyandığı görülmektedir. Şerefe altı sıvalıdır ve meander motifi bir kuşakla taçlandırılmıştır. Tuğladan ongen planlı petek kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür (Resim 271-274).

Beş birimli son cemaat yerinin batısı dışa kapalıdır. Doğusu ise dışa aynı aksta alt alta yerleştirilmiş iki pencere ile dışa açılmaktadır. Dikdörtgen formlu pencereler sivri kemerlidir. Son cemaat yeri kuzeyde iki yığma, iki adet sütun üzerine oturan sivri kemerlerle dışa açılmaktadır. Birimler geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Ortadaki birim gerek diğerleri ile aralarındaki kot farkı, gerekse de süslemeleri ile daha vurgulu verilmiştir. Kubbe etekleri mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Son cemaat yerinin batısında yer alan merdivenlerle minareye

[998]A. Kılcı, **a.g.m.**, s.501, Res.1- 2.

ulaşılmaktadır. Son cemaat yerinin güney duvarı oldukça hareketlidir. Ortada dışa taşıntı yapan abidevi taçkapı, taçkapının iki yanında ise simetrik olarak yerleştirilmiş birer niş ve pencere bulunmaktadır. Kaş kemerli pencereler Bursa kemerli çökertmeler içerisindedir. Dikdörtgen kesitli nişler ise dilimli kemerler ile örtülmüştür (Resim 274).

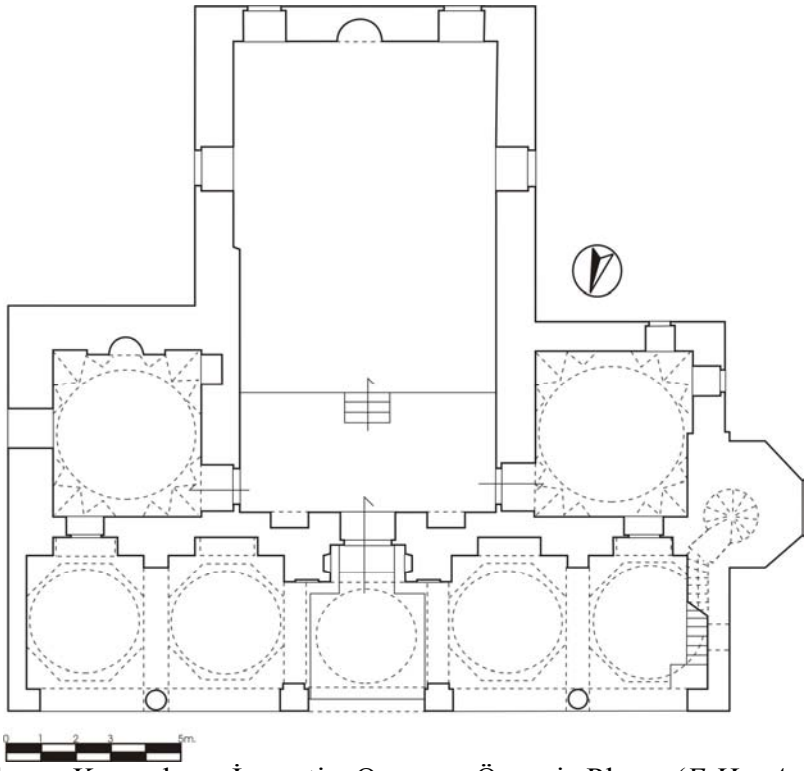

Şekil 145. Ankara Karacabey İmareti. Onarım Öncesi Planı (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Kesme taş kaplama taçkapı dışa taşıntı yapmaktadır. Taçkapı ana nişi aynalı kuşatma kemerine sahip mukarnas kavsara ile örtülüdür. Taçkapı düz, pahlı, oluk ve kaval silmelerle çevrelenmektedir. Taçkapı yan kanatlarında yer alan üç kenarlı mihrabiyeler birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Giriş açıklığı örten basık kemerin üzerinde ana nişi üç yönden dolanan inşa kitabesi vardır. Kitabenin son kısımları zamanla meydana gelen tahribat nedeniyle okunamamaktadır. İnşa kitabesinin üst kesimi kabartma çiçek motifleri ile taçlandırılmıştır. Taçkapının yan kanatları üzerinde on kollu ve sekiz kollu yıldız motifinden gelişen geometrik birer kompozisyon bulunmaktadır[999] (Resim 274-275).

[999]Taçkapının profili ve süslemelerinin çizimleri için bkz. Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.127, Profil 29, Şekil 52.

Kare planlı avlu geçişleri pandantifler ve kasnakta Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Kubbenin merkezinde daire formlu bir aydınlatma feneri vardır. Mekanının kuzey duvarında taçkapının iki yanı dilimli kemerli, doğu ve batı duvarları ise Bursa kemerli nişlerle hareketlendirilmiştir. Doğu ve batıdakilerin içlerinde ayrıca tabhane mekanlarına açılan birer kaş kemerli pencere de bulunmaktadır. Mekanın doğu ve batı duvarlarının kuzey uçlarına tabhane mekanlarına ulaşımı sağlayan basık kemerli birer kapı yerleştirilmiştir (Resim 277-278).

Kare planlı tabhane mekanları geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Birbirinin simetriği olarak tasarlanmış mekanların güney duvarlarında yarım daire kesitli çeyrek küre şekilli birer kavsara ile örtülü birer niş ile avluya, dış cepheye ve son cemaat yerine açılan birer penceresi vardır. Dikdörtgen formlu pencerelerin kaş kemerli hafifletme kemerleri bulunmaktadır. Batıdaki tabhane mekanının batı duvarında yer alan pencere minarenin konumundan dolayı güneye kaydırılmıştır. Doğudaki tabhane mekanının yarım daire kesitli alçı mihrap, çeyrek küre şekilli bir kavsara ile örtülüdür. Mihrabın çerçevesi dışa taşıntı yapmaktadır. Alçıdan kalıplama tekniğinde yapılmış mihrapta süslemeler alçak ve yüzeysel kabartmalıdır. Mihrap çerçevesinde üç bordür bulunmaktadır. İç ve dışta yer alan rumilerden ve kıvrım dallardan meydana gelen bitkisel bordür, zorlukla algılanmaktadır. Ortadaki bordürde ise altıgen ve çokgenlerden meydana gelen geometrik kompozisyon alçak kabartma tekniğinde işlenmiştir. Kavsara köşelikleri ise beş köşeli yarım yıldızlarla bezenmiştir. Yapının duvarlarında meydana gelen rutubetle süslemelerde deformasyon ve kayıplar meydana gelmiştir. Onarımlarda da yapılan özensiz sıvalar, unsurda bozulma boyutlarını arttırmıştır ve son onarımda bugün mihrap şeklinde kullanılan ocak nişinde süslemeler tamamen yenilenmiştir (Resim 279).

Avlu ile ibadet mekanını enlice bir kemer ayırmaktadır. Kaş kemerin kemer yastıkları mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Dışa beş kenarlı şekilde yansıyan ibadet mekanı dilimli yarım bir kubbe ile örtülüdür. Her kenardaki kaş kemerli pencereler, Bursa kemerli çökertmeler içerisindedir. Çökertmelerin kemer yastıkları mukarnaslarla bezelidir (Resim 280).

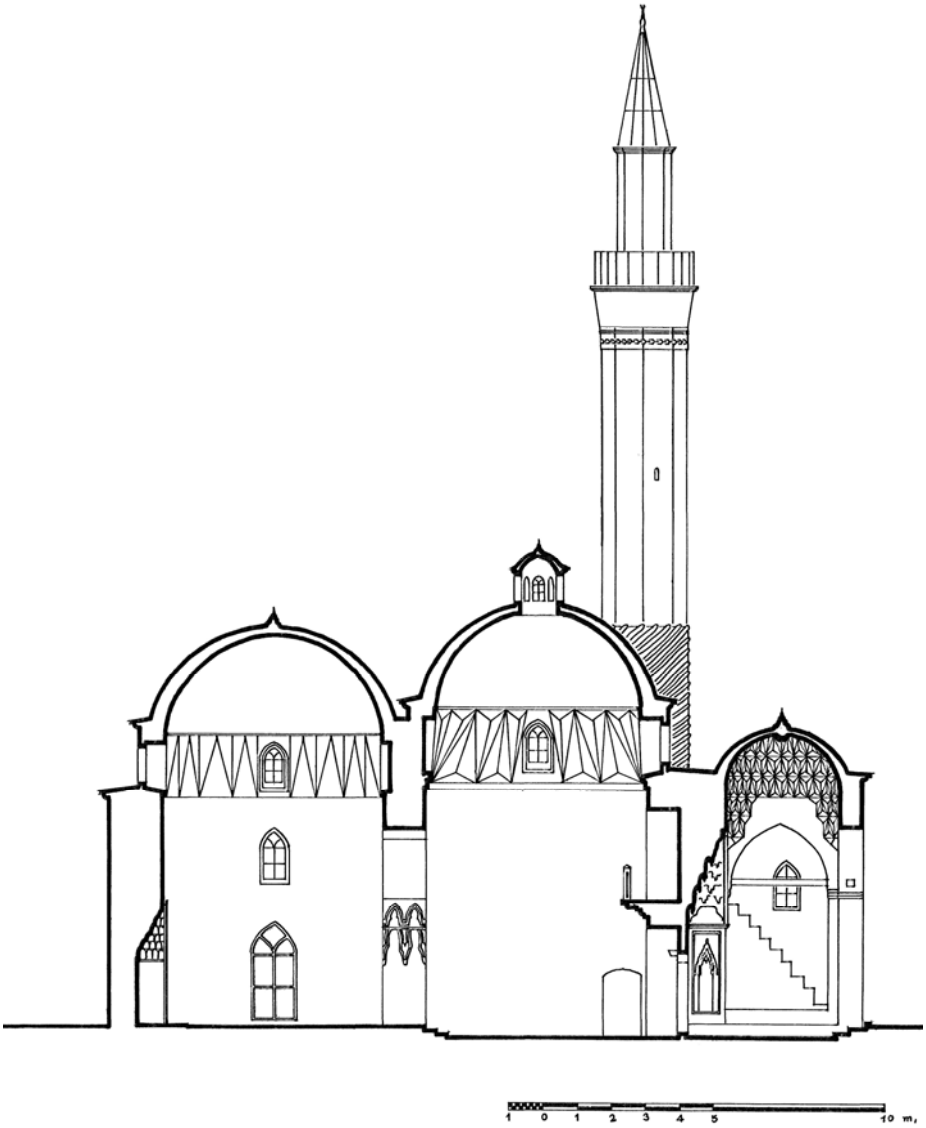

Şekil 146. Ankara Karacabey İmareti. Restitüsyon Kesiti (*VGM Arşivi'nden*).

İbadet mekanında yer alan alçı mihrap son onarımda yapılmıştır. Dışa dörtkenarlı olarak yansıyan niş kademeli olarak Bursa ve dilimli kemerli çökertmeler içerisindedir[1000]. Niş düz bir tavan ile örtülüdür (Resim 280).

Geometrik örneklerle bezeli ahşap minber son onarımda yapılmıştır.

Yapıda taş, tuğla, çini, ahşap ve alçı süslemeler bulunmaktadır. Taş süsleme son cemaat yerinde sütun başlıklarında ve revaktaki devşirme arşitrav parçaları ile

[1000]Onarım öncesi mihrap ve minber için Bkz. İ.H. Konyalı, **a.g.e.**, s.61.

taçkapıdadır. Kaynaklarda devşirme parçalarının **Ankara**'daki **Augustus Tapınağı** veya başka bir Roma harabesinden alındığı görüşü vardır[1001]. Sütun başlıkları kompozittir.

Taçkapıda kavsara sarkıtlı mukarnaslarla ve köşeliklerde yer alan yüzeysel yaprak kabartmaları ile oldukça hareketlidir. İnşa kitabesi de rumi ve kıvrım dallı bir fon üzerindedir. Taçkapı yan kanatlarından doğudakinde on kollu, batıdakinde ise sekiz kollu yıldızlardan meydana gelen geometrik panolar bulunmaktadır. Panolar silmelerle çevrelenmiştir. Süslemeler yüksek kabartma tekniğindedir[1002]. Kavsaradaki mukarnas süslemelerin sarkıt şeklinde verilmesi *Amasya Bayezid Paşa İmareti*'nde de karşımıza çıkmaktadır (Resim 145).

Tuğla-çini süslemeler minare gövdesindedir. Helezonik yivlerle hareketlendirilmiş minare gövdesinin alt kısmı, firuze, yeşil ve patlıcan moru renkli çinilerle bezelidir. Son onarımda yivlerin boyandığı görülmektedir. Şerefe altı sıvalıdır ve meander motifi bir kuşakla taçlandırılmıştır (Resim 273-274).

Ahşap süsleme taçkapıdadır. Basık kemerli giriş açıklığını iki kanat ve bir biniden meydana gelen ahşap bir kapı örtmektedir. Her kanat yatay ve dikey şekilde yerleştirilmiş dokuz adet panoya ayrılmıştır. Üst panolarda dini içerikli yazılar[1003], diğer panolarda ise yuvarlak satıhlı oyma tekniği ile verilmiş girift rumi motiflerinden meydana gelen bitkisel kompozisyonlar yer almaktadır. Binide balık pulu motifi, palmet ve rumilerle hareketlendirilmiştir. Kapıda yuvarlak satıhlı oyma, düz satıhlı oyma ve kakma teknikleri kullanılmıştır. Madeni kabaralar orijinaldir (Resim 276, Şekil 149).

Alçı süsleme doğudaki tabhane mekanındadır. Bugün mihrap görünümündeki unsur aslında bir ocaktır[1004]. Unsurun neredeyse tamamı son onarımda yenilenmiştir. Alçıdan kalıplama tekniğinde yapılmış ocakta süslemeler alçak ve yüzeysel kabartmalıdır. Ocak çerçevesinde üç bordür bulunmaktadır. İç ve dışta yer alanlar

---

[1001]Y. Özbek, **a.g.e.**, s.400-401; M. Galib, **Ankara, I, Kabristanlar, Mescidler, Camiler**, İstanbul, 1341 (1925), s.53.
[1002]Çerçevedeki süslemeler için bkz. Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.80, Şek.52; Y. Özbek, **a.g.e.**, s.401, Şek.115.
[1003]Dini içerikli yazılar ve süslemelerin detaylı tanımlamaları için bkz. R. Bozer, **15. Yüzyılın Ortasına Kadar Anadolu Türk Sanatında Ahşap Kapılar**, (Ankara Ü. Sos.Bil. Enst. Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Sanat Tarihi) ABD. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1992, s.242.
[1004]Bazı kaynaklarda ocağın bugünkü görünümü, yanlış şekilde değerlendirilmiş ve mihrap olarak incelenmiştir. Bkz. M. Top, **a.g.t.**, s.139-140, 240.

rumilerden ve kıvrım dallardan meydana gelmektedir. Ortadaki bordürde ise altıgen ve çokgenlerden meydana gelen geometrik kompozisyon alçak kabartma tekniğinde işlenmiştir. Kavsara köşelikleri ise beş köşeli yarım yıldızlarla bezenmiştir[1005] (Resim 279, Şekil 147).

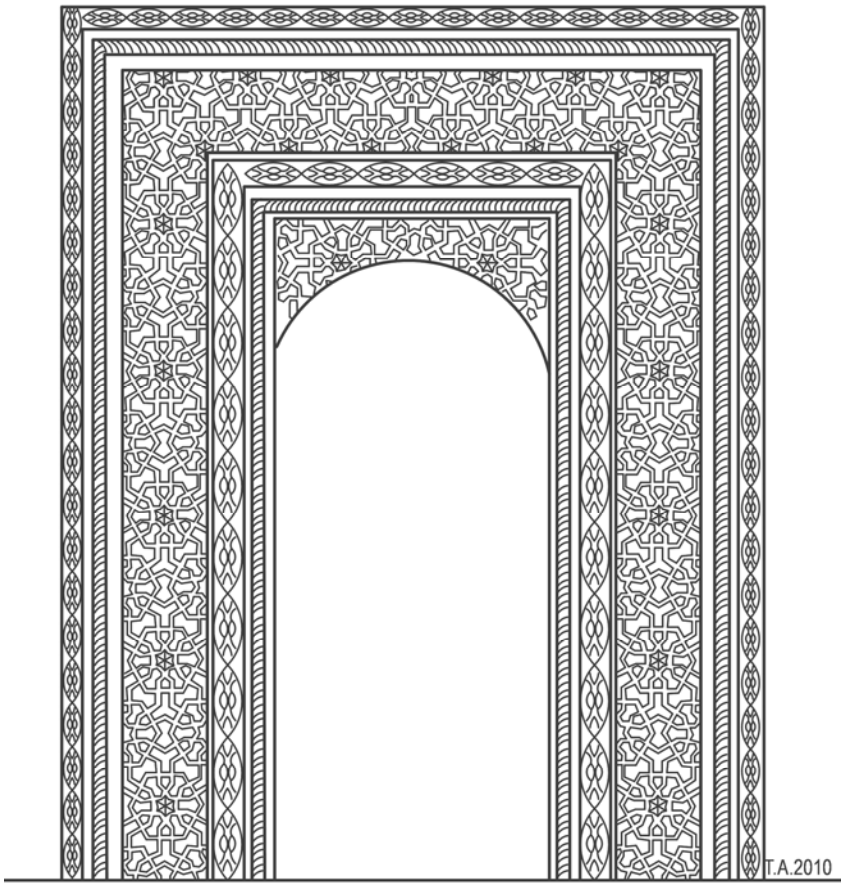

Şekil 147. Ankara Karacabey İmareti. Alçı Ocak.

Yapı, zamanın ve yer sarsıntılarının etkisi ile farklı dönemlerde çeşitli onarımlara maruz kalmıştır. Ancak 2009 yılında tamamlanan onarımda restorasyon ilkelerine uymayan, yapının özgün dokusuna zarar veren, yapının tarihi kimliği ve plan şemasını bozan bazı uygulamalara gidildiği tespit edilmiştir (Şekil 145-146). Bu tespitlerden önce yapı ile ilgili literatürdeki kaynaklarda tespit ettiğimiz ve yayınlanmış plan ve fotoğraflardan yapının çeşitli dönemlerdeki durumu anlatılacaktır.

[1005]Alçı süslemeler için ayrıca bkz. A. Karaçağ, **a.g.t.**, s.260.

Kaynaklarda yayınlanmış fotoğraflarda batıdaki tabhane mekanının kubbesi yıkıktır. Tabhane mekanlarının hem son cemaat yerine hem de avluya açılan birer kapısı vardır. Avluya açılan kapılar bir dönem kapatılmıştır. Avlu ve ibadet mekanı örten kubbelerde yıkılmış, sonradan üzeri ahşap çatı ile örtülmüştür. Bu çatı son cemaat yerinin sağlam olan kubbeleri üzerine kadar uzanmaktaydı[1006].

XIX. yüzyılın sonlarına ait fotoğraflarda ise orta kısmın ve son cemaat yerinin faklı bir örtü ile diğer kısımların da faklı kademede bir örtü sistemi ile örtülü olduğu görülmektedir. Fotoğrafları yayınlayan *E.H. Ayverdi*, *H.1310/1892 yılındaki depremde yapı yıkılmış, duvarlarından büyük bir kısmı yeniden inşa edilmiş, üstü basit tavan ve çatı ile örtülmüştür. İbadet mekanının üç duvarı, batıdaki tabhane mekanının iki dış duvarı tamamen, doğudaki tabhane mekanının dış duvarlarının yerden 3.50 cm. den sonrası yıkıldığı için yeniden yapılmıştır. Pencereler iki sıra yerine tek sıra yapılmıştır. Doğudaki tabhane mekanında duvarlar eskilerin üstüne devam edildiği için, aynı kalınlıkta tutulmuş, ibadet mekanında ise dıştan aynı yüzeyde tutulduğu halde içten 22-25 cm. kadar inceltilmiştir. Batıdaki tabhane mekanında ise duvar içten aynı yüzde, dıştan 50 cm. kadar inceltilmiştir. 'Mihrap duvarının ileriye veya geriye alındığını akla getirmek abestir' diyerek de ibadet mekanının doğu duvarındaki dişinde bu uygulamalar sonucu doğduğu, ibadet mekanı ile avlu arasına atılacak kemerle ibadet mekanına bir kubbenin oturtulamayacağı, ancak yarım bir kubbe ya da bir tonoz ile örtülü olabileceğini eklemektedir.* Araştırmacı, yayınlamış olduğu bir başka resimde, avlu kubbesinin depremden sonraki yüzyılda ahşap bir kubbe ile örtüldüğünü belgelemekte ve bu uygulamanın orijinaline uygun olduğu için ibadet mekanını da yarım kubbe ile örtülü şekilde tasarlayarak restitüsyonunu hazırlamıştır. Araştırmacı *A.S. Ülgen*'in rölövesini ve restitüsyonunu da hatalı bulmaktadır. *Ayverdi*'nin yapıyı incelediği dönemdeki tespitlerinde ise içte tüm duvarların yıkık olduğunu tabhane mekanlarının hem avluya hem de son cemaat yerine açılan kapıları olduğunu, avluya açılan kapıların örülü, son cemaat yerine açılanların ise açık olduğunu belirtilmektedir[1007].

[1006]İ.H. Konyalı, **a.g.e.**, s.59.
[1007]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.255-258, R.440-44.

A. S. Ülgen'in restitüsyonunda ise avlu daha dar bir alanda bırakılarak üzeri küçük bir kubbe ile ibadet mekanı da avludan daha büyük bir kubbe ile örtülmüştür[1008].

G. Öney, tabhane mekanlarına son cemaat yerinden de ulaşıldığını belirtmektedir. Batıdaki tabhane mekanının avluya açılan kapısının sonradan kapatıldığını ve mekanın avlu, ibadet mekanı ile birlikte düz ahşap tavan ile örtülü olduğu, ancak orijinalinde avlu ile ibadet mekanının birer kubbe ile örtülü olması gerektiğini, doğudaki tabhane mekanının bir kubbe ile örtülü olduğunu eklemektedir[1009].

2004 yılında başlayan son onarımdan önce yapının duvarları kireç sıvalı, örtüleri de ahşap tavan idi. Avluda yer alan ahşap mahfil daha önceki bir onarımda sökülmüştü. Mihrap ve minber depremden sonra yenilenen unsurlar arasındadır. Batıdaki tabhane mekanının son cemaat yeri duvarı, batıdaki duvarın minareye kadar olan kısmı ile kubbeye geçişi sağlayan Türk üçgenleri mevcutken, diğer duvarları ile kubbesi yıkıktır. Doğudaki tabhane mekanı ise sağlamdır. İbadet mekanının ve batıdaki tabhanenin yenilenmiş olan duvarlarında yüksek bir pencere vardır[1010].

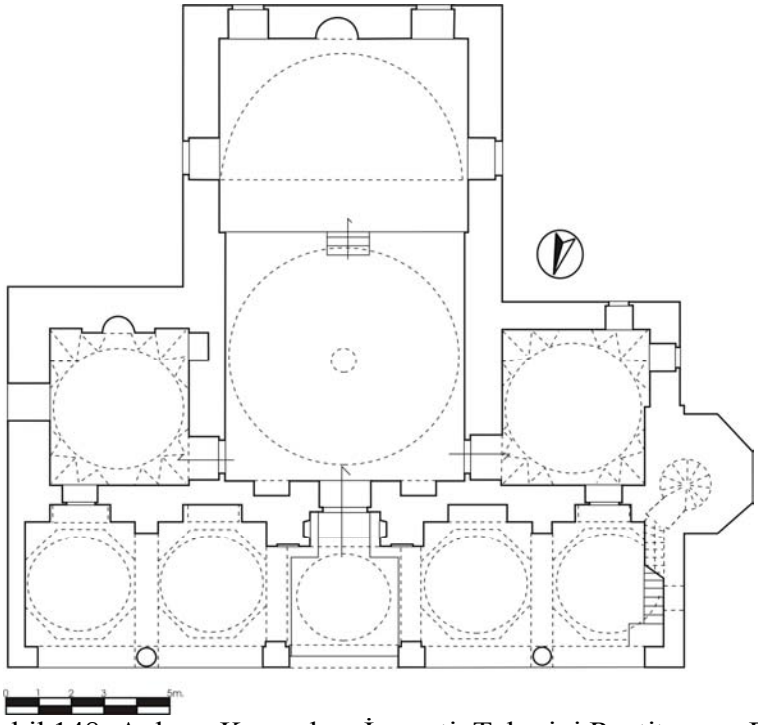

Şekil 148. Ankara Karacabey İmareti. Tahmini Restitüsyon Planı.

[1008]Plan için bkz. A. Kılcı, **a.g.m.**, s.499.
[1009]G. Öney, **a.g.e.**, s.53-54.
[1010]A. Kılcı, **a.g.m.**, s.490-91, Res. 1-2; Yapının eski fotoğrafları, plan ve kesiti için ayrıca bkz. Z. Sönmez, **a.g.e.**, s.415-19; Plan 89a, 89b, Res.231-33.

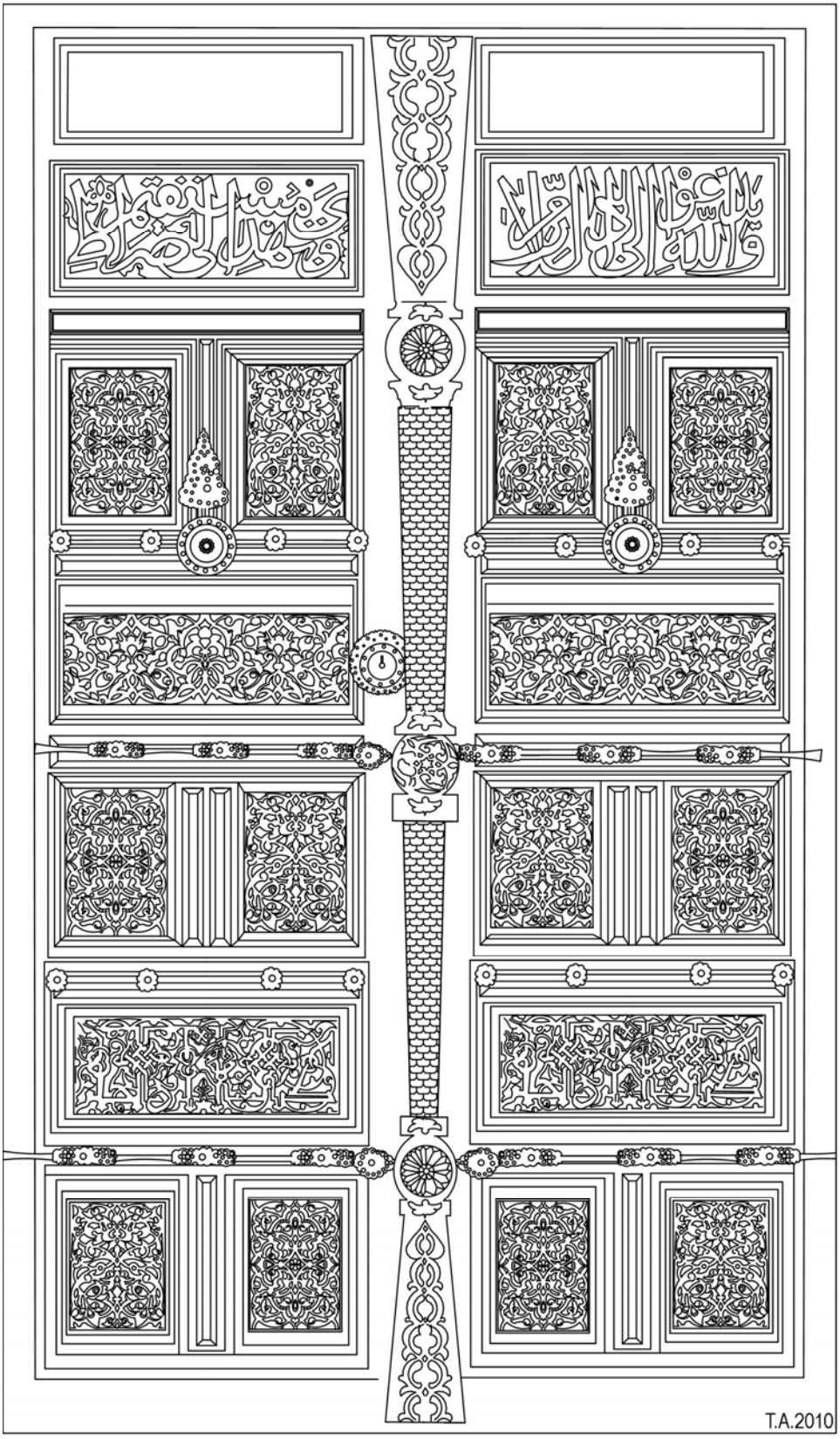

Şekil 149. Ankara Karacabey İmareti. Taçkapıdaki Ahşap Kapı Kanatları.

Bugün plan şemasına baktığımızda yapının plan şemasında *Tire*'deki *Yahşi Bey İmareti*'nin neredeyse bire bir kopyasının uygulandığı görülmektedir (Şekil 151). Yukarıda da değindiğimiz gibi bu kadar radikal bir karar uygulanarak plan şemasında böyle bir değişimin yapılması hangi kurum tarafından kabul edilerek uygulama olanağı bulduğu insanı hayrete düşürmektedir. Bizde *E.H. Ayverdi* gibi avlunun bir kubbe ile ibadet mekanının ise yarım bir kubbe ile örtülü olduğunu düşünerek bir restitüsyon denemesi hazırladık (Şekil 148). 2009 yılı onarımında mihrap çıkıntısının bulunduğu ve sadece bir veriden yola çıkılarak ibadet mekanının plan şemasının tamamen değiştirildiği ve dönem ile uyum göstermeyen pencere formlarına gidildiği restorasyon ve restitüsyon planlarında farklı disiplinlere sahip uzman kişilerden bilgi alınmadığı ve gerekli araştırmanın yapılmadığını düşündürmektedir.

Tarihlendirme

Yapının taçkapısında ana nişi üç yönden dolanan usta kitabesi bulunmaktadır. Celi sülüs kitabe Arapça'dır. Harfler taş üzerine kabartma tekniğinde verilmiştir (Resim 275). Kitabenin Arapça harfler ile yazılışı şöyledir:

١- عمل هزه العماره الشرافه

٢- المباركه استاد ابن استاد

٣- احمد ابن ابو بكر المشيمس المعلم

٤- العلم الى...ال...داد

Kitabenin Anlamı: *Bu şerefli, mübarek imareti, Ebu Bekr el-Müşeymeş el-Muallim oğlu, üstad Ahmed yaptı*[1011].

Ancak kitabenin tarih kısmı okunamamaktadır. Bozuk kısmı bazı araştırmacılar H.831/1427-28 şeklinde okumuştur[1012]. Yapının H.844/1440 tarihli *Karacabey bin*

[1011]Kitabenin Arapça harflerle yazılışı ve anlamı A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.244-45'ten alınmıştır. Sol mihrabiyenin üstündeki kısım araştırmacı gibi tarafımızdan da okunamamıştır. Araştırmacı dipnot 381'de gösterdiği referanslardan yola çıkarak inşa tarihi olarak 831 yılını vermektedir.

[1012]M. Galib, **Ankara**, I, s.53; M. Galib, **Ankara**, II, s.25, Kitabe no:41. B. Eskici, **a.g.e.**, s.47, İ.H. Konyalı, **a.g.e.**, s.60; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.262; Z. Sönmez, **a.g.e.**, s.415; Y. Özbek, **a.g.e.**, s.400.

Abdullah adına düzenlenmiş bir vakfiyesi vardır. Vakfiyeden *Karacabey*'in *II. Murad* döneminde *Anadolu Beylerbeyi Celaleddin Karacabey* olduğu anlaşılmaktadır[1013]. Yapının türbesinde ise H.848/1444 tarihli bir kitabesi vardır[1014].

Yapının kitabe ve vakfiyeden yola çıkarak 1427-28 ile 1440 tarihleri arasında inşa edilmiş olması düşünülmektedir[1015]. Yapıda doğudaki tabhane mekanında yer alan alçı mihrap, taçkapıdaki taş süslemeler ile ahşap kapı kanatlarının 1427-1440 yılları arasında tarihlenmektedir[1016].

Yapının mimarı *Sinaneddin Ahmed ibni Ebu Bekir el-Müşeymeş el-Mu'allim*'dir. Ailesi aslen Şamlı olan üstad, XV. yüzyılda çalışmıştır. Babası **Merzifon Çelebi Mehmed Medresesi** ile *Amasya Bayezid Paşa İmareti*'nin mimarı *Ebu Bekir ibn Muhammed*'dir[1017].

[1013]Bkz. İ.H. Konyalı, **a.g.e.**, s.60; Z. Sönmez, **a.g.e.**, s.415; G. Cantay, **a.g.e.**, s.38; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.255.
[1014]Kitabenin Arapça harflerle yazılmış metni için bkz. İ.H. Konyalı, **a.g.e.**, s.60.
[1015]İ.H. Konyalı, **a.g.e.**, s.60; B. Eskici, **a.g.e.**, s.48; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.263;Y. Demiriz, **Osmanlı Mimarisinde Süsleme**, s.205;
[1016]B. Eskici, **a.g.e.**, s.48; Y. Demiriz, **a.g.e.**, s.206; R. Bozer, **a.g.t.**, s.242.
[1017]Z. Sönmez, **a.g.e.**, s.415-416.

Katalog No	**:**3.30		
Yapının Adı	**:MEZİD BEY İMARETİ/CAMİİ**[1018]		
Yeri	**:**Edirne	**İnceleme Tarihi**	**:**20.11.2008
Şekil No	**:**150	**Resim No**	**:**281-286

Mezid Bey İmareti, *Tunca Seddi*'ne yakın *Kirişhane Semti*'ndedir. Yapının bulunduğu yer *Uzun Kaldırım* şeklinde de adlandırılmaktadır[1019]. Kaynaklarda yapının yanında imaretin bulunduğu ve bu imaretin yıkıldığı belirtilmekteyse de bahsedilen yapının bugün ayakta olan Mezid Bey İmareti olduğu, bu yapıların ilk inşa edildiklerinde cami olarak değil imaret ya da zaviye şeklinde adlandırılması kaynakların bu yapılardan bahsedilirken çelişkilere düşmesine sebep olmaktadır[1020]. *S. Eyice*'de zaviyeli camileri ele aldığı makalesinde bu konuya değinmektedir[1021].

Yapı, avlu, ibadet mekanı ve iki adet tabhane mekanından meydana gelmektedir. Minare yapının kuzeybatı köşesindedir (Şekil 150).

İmaretin inşa tekniği incelendiğinde farklı tekniklerin aynı yapıda uygulandığı gözlenmektedir. Birden fazla tekniğin kullanılması yapının farklı dönemlerde onarım geçirdiğini göstermektedir. Yapının kuzey cephesinde moloz taş, doğu tabhane mekanı ile minarede düzgün kesme taş, ibadet mekanı ve batıdaki tabhane mekanında ise almaşık duvar tekniğinin kullanıldığı görülmektedir. Almaşıklık bir sıra kesme taşın arasına iki ya da üç sıra tuğlanın dönüşümlü şekilde yerleştirilmesi ile sağlanmıştır. Batıdaki tabhane mekanı ile ibadet mekanının köşelerinde ise sağlamlaştırmak amacıyla düzgün kesme taş kullanılmıştır. İbadet mekanı ile batıdaki tabhane mekanının kubbe kasnakları da taş ve tuğla ile meydana getirilmiş almaşık düzende, avlu ve doğudaki tabhane mekanının kasnakları kesme taştır. Örtüler kurşun kaplanmıştır (Resim 281-282).

[1018]Yapı, *Mezid Bey Camii, Yeşilce Camii, İmaret-i Mezid Bey* diye adlandırılmaktadır Bkz. R. Osman, **Edirne Rehnüması**, s.35; R.M. Meriç, "Edirne Tarihi ve Mimari…, s.471; O. Onur, **Edirne Minareleri**, s.36; Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.483; A. Kuran, **The Mosque…**, s.126-127; M. Top, **a.g.t.**, s.132.
[1019]Kent kurgusu ve yapı ilişkisi için bkz. S. Yıldırım, **a.g.t.**, s.179-181.
[1020]O.N. Peremeci, **a.g.e.**, s.67.
[1021]S. Eyice, "Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", s.40.

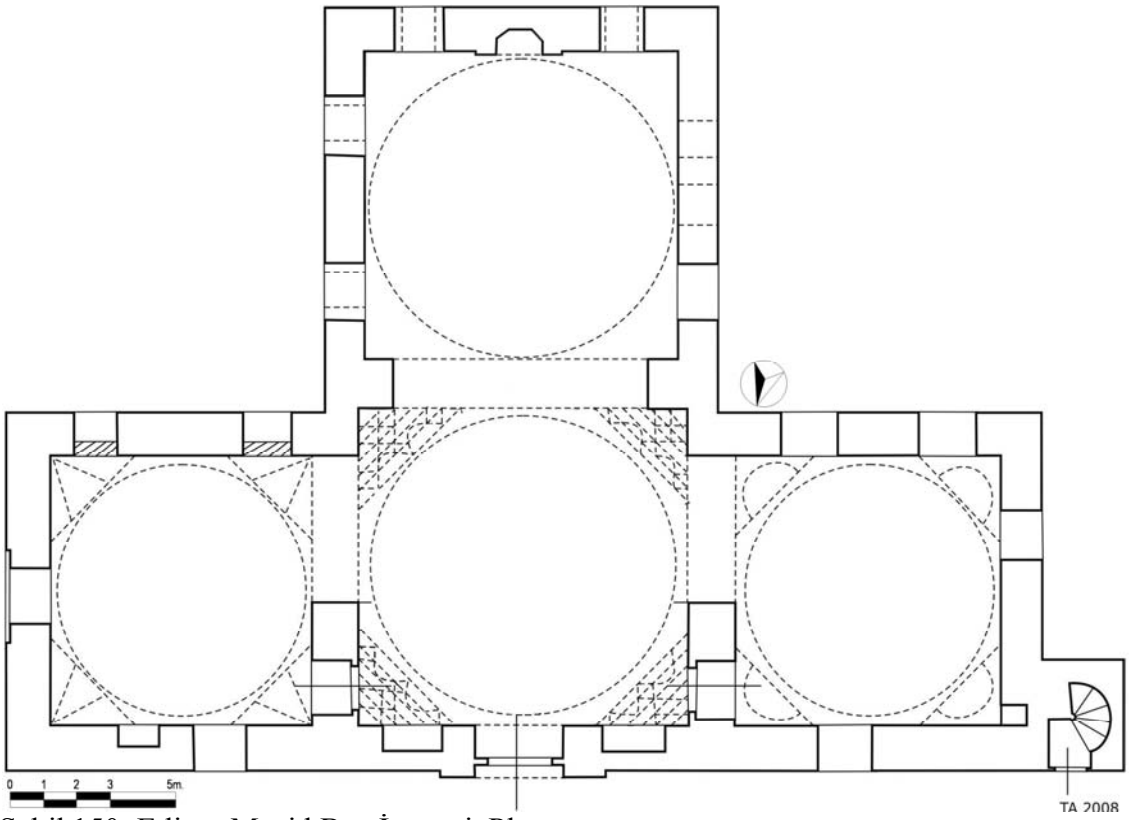

Şekil 150. Edirne Mezid Bey İmareti. Plan.

Doğudaki tabhane mekanının kuzey, doğu ve güney duvarlarının alt seviyesine dikdörtgen formlu, sivri kemerli alınlıkları olan birer pencere açılmıştır. Batıdaki tabhane mekanının kuzey ve batı duvarlarının alt sırasında birer ve güney duvarlarında ikişer pencere yer almaktadır. İbadet mekanının ise doğu ve güney duvarlarının alt ve üst kotunda ikişer pencere, batı duvarının kuzey ucunda alt kotta bir pencere vardır. Alt sıra pencereleri sivri kemerli alınlıkları olan dikdörtgen formdadır, üst kottakiler ise sivri kemerlidir ve beton içlikleri bulunmaktadır. İçlerine yatay tuğlalar yerleştirilmiş alt sıra pencerelerinin kemerleri, onarımlarda deformasyona uğramıştır. *E.H. Ayverdi*, alt sıra pencerelerinin sivri kemerli alınlıklarının bugünkünden farklı olarak basık kemer formunda olduğunu, bu uygulamanın da son onarımın izi olarak göstermektedir[1022]. Bugünkü form göze alınarak ta sonraki onarımda da bu uygulamadan vazgeçilerek kaldırılmıştır. *H. Rodoplu*'nun tezinde kullandığı fotoğraflarda doğudaki tabhane mekanının ibadet mekanına yakın penceresinin kemerinin de basık forma olduğu ve

[1022]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.I., s.399, Res.693, 694.

pencere çevresinde devam eden bir silmenin varlığı gözlenmektedir[1023]. Yapının onarımlarında bu detaylar korunmayarak bugün galip formları ile sivri kemerler yapılarak, yapının özgünlüğünden gelen izler dikkate alınmayarak yapıya zarar verilmiştir (Resim 281-282).

Yapının kuzeybatı köşesindeki minare kesme taştır. Kare kaide yapıya bitişiktir. Pabuçla gövde arasında Bursa kemeri formunda küçük sağır kemerlerden meydana gelen bir bordür ile bir kaytan silme bulunmaktadır. Silindirik gövde dikey silmelerle, şerefe altı kalın bileziklerle hareketlendirilmiştir. Gövde gibi silmelerle hareketlendirilmiş silindirik planlı petek kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Minarenin girişi kaidenin kuzeyindedir. Basık kemerli giriş, zemin seviyesinden 30 cm. kadar yüksektedir. Yapının eski fotoğraflarında minarenin pabuçtan itibaren yıkık olduğu görülmektedir[1024]. Kaynaklardan minarenin ilk inşa edildiğinde yeşil çinilerle kaplı olduğu belirtilmektedir[1025]. *H. Rodoplu*'nun yapıyı incelediği tarihte, restorasyonu yapılan yapının çevresinde biriken toprak tabakasının hafriyatından iki adet firuze renkli sırlı tuğla parçası çıkarılmıştır. Araştırmacıdan tuğlalar üzerindeki bitkisel süslemelerin kabartmalı olarak verildiğini öğrenmekteyiz[1026]. Bu tuğlalar orijinal minarenin parçalarından biri olmalıdır. Yapı, H.1307/1889 yılında *II. Abdülhamit* tarafından onarılmış, minarede bu onarımda dikey silmelerle süslü olarak inşa edilmiştir. Gövdeden şerefeye geçiş kalın bilezikler halindedir[1027]. Kaynaklardan öğrendiğimiz bu bilgilerden yola çıkarak minarenin ilk inşa edildiğinde sırlı tuğlalarla süslü olduğu, 1889 yılından önce yıkıldığı, *II. Abdülhamit*'in yeniden inşa ettiği minarenin günümüzdeki minare ile benzer olduğu, 1989 yılından önceki bir tarihte minarenin yine pabuçtan yukarısının yıkıldığı, son olarak ta kesin tarihini bilmediğimiz bir onarımda, elde olan son minare örneği olan *II. Abdülhamit*'in minare örneğinden yola çıkarak bu tarzda bir minare uygulanmış olmalıdır.

Yapının kuzey cephesi diğer duvarlara göre özentisiz duvar örgüsü, taçkapı ve iki yanındaki birer pencere ile hareketsizdir. Her iki tabhanenin kuzeydeki bu

[1023]H. Rodoplu, **a.g.t.**, Res.98.
[1024]**Ay.tez.**, Res.110.
[1025]O. Onur, **Edirne Minareleri…**, s.37.
[1026]H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.52.
[1027]**Ay.tez.**, s.52; O. Onur, **a.g.e.**, s.36.

pencereleri dikdörtgen formdadır. Cephenin ortasındaki dışa fazla taşıntı yapmayan taçkapı, kesme taştır. Herhangi bir süslemesi olmayan sade taçkapı, dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmıştır. Taçkapıdaki tek süsleme, kemer köşeliklerinde yer alan basit gülbezek motifleridir. Dikdörtgen giriş aralığı basık bir kemer ile örtülüdür. Kemer ve söveler mermerdir. Giriş aralığının iki yanında birer sütunce bulunmaktadır. Sütuncelerin ters koni şeklinde süslemesiz basit başlıkları vardır. Taçkapının üzerindeki sivri kemer tuğla ile örülmüştür. Kemerin içi tuğlalar ile kasetlenmiş düzgün kesme taşlar ile dolgulandırılmıştır. Giriş açıklığı üzerindeki mermer kitabe levhası üzerine yazı kazıma tekniği ile yapılmıştır. Kitabe dört satırdır. Taçkapının önü bugün bir rüzgârlıkla kapatılmıştır. Eski fotoğraflarda giriş aralığının zeminden yaklaşık 50-60cm. yukarıda kaldığı görülmektedir. Kot farkı içte de bulunmaktadır. Kaynaklarda da giriş aralığının sövelerinin ve kemerinin yenilenmiş olduğunu öğrenmekteyiz[1028]. Taçkapının giriş aralığı da onarımlarla değişikliğe uğramıştır (Resim 282).

Taçkapıdan kare planlı avluya geçilmektedir. Avlu geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Pandantiflerin yüzeyi mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Avlunun eski fotoğraflarında kubbede sıva olmadığı için tuğla örgü görülebilmektedir. Kubbe sekiz dilimlidir, tepesindeki dilimler düzdür[1029]. Bu görünüm tabhaneli camilerde avlunun karakteristik bir özelliği olan fener uygulamasını akla getirmektedir. Kubbe onarımlarından birinde bu şekilde kapatılmış olmalıdır. Bugün kubbe sıvalı ve boyalı olduğundan kesin bir yargıda bulunmak güçtür. Avlunun doğu ve batısındaki tabhane mekanlarına avlunun aynı yöndeki duvarlarındaki yuvarlak bir kemer ve duvarların kuzey uçlarında yer alan basık kemerli kapılarla geçilmektedir. Avlunun kuzey kesimindeki ahşap desteklerle taşınan ahşap kadınlar mahfili yenidir. Avlu duvarlarının üst kesiminde büyük harflerle yazılmış, dini içerikli yazılarda yenidir (Resim 283-284).

Avlunun iki yanındaki tabhane mekanları eş büyüklüktedir ve birer kubbe ile örtülüdür. Doğu tabhane mekanının kubbe geçişleri, üçgen yüzeyli yelpaze dilimli pandantiflerle, batı tabhane mekanın kubbe geçişleri ise tromplarla sağlanmıştır. Doğudaki tabhane mekanının güney duvarının batı ucunda dikdörtgen formlu bir

[1028]H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.51, Res.106; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.I, s.398.
[1029]**Ay.tez.**, Res.112.

pencere açıklığı, ortada sonradan kapatılarak dolap haline getirilen bir ocak ve doğu kesimde dikdörtgen formlu bir dolap nişi bulunmaktadır. Kuzey duvarında ise dikdörtgen formlu bir pencere ile yerden yaklaşık 1m. yükseklikte yer alan küçük bir niş bulunmaktadır. Doğu duvarındaki tek açıklık ise duvarın hemen hemen ortalarında yer alan dikdörtgen formlu penceredir. Batıdaki tabhane mekanının güney duvarında iki, batı duvarında da dikdörtgen formlu pencereler vardır. Ayrıca batı duvarının kuzey ucunda da dar kapıdan minareye ulaşılmaktadır. Her iki mekanın duvarları belli bir seviyeye kadar ahşap lambrilerle kaplanmıştır (Resim 284).

Avlu ile eş büyüklükte olan ibadet mekanı, yine eş büyüklükte ve aynı yükseklikte bir kubbe ile örtülüdür. Dıştan iki kubbe tabhane mekanlarından daha üst kotta tutulmuş böylece bir kademelenme yaratılmıştır. Avlu ile ibadet mekanını sivri bir kemer ayırmaktadır. Kesme taş ile örülmüş kemer, zemine kadar devam etmektedir (Resim 285).

Beşgen profilli mihrap, mukarnas kavsara ile örtülüdür. Mihrap dikdörtgen çerçeve ile çevrelenmiştir. Yeni onarılmış mihrapta, çerçeve üzerinde eskizi çizilmiş ancak boyamaları yapılmamış bitkisel süsleme bulunmaktadır. Mihrap, iki sıra halinde birbirine geçmeli şekilde palmet motifinden meydana gelen bir tepelikle taçlandırılmıştır. Eski fotoğraflarda mihrap alt kesiminin ve çerçevenin tahrip olduğu görülmektedir. Kesme küfeki taşından inşa edilmiş mihrap, sıvanmıştır (Resim 285). Aynı fotoğraflarda mihrap silmelerinin pencerelerin kenarına kadar devam ettiği görülmektedir[1030].

Kaynaklarda mihrabın batısındaki minberin, H.1165/1752 depreminden sonraki onarımda yapıya ilave edildiğini ve yapının cami olarak kullanıldığı belirtmektedir[1031]. İbadet mekanının batı duvarının kuzey ucuna bir pencere yerleştirilmesi, yapı inşa edilirken minberin düşünülmüş olabileceğini göstermektedir.

Mezid Bey İmareti'nin kuzey cephesinde bir son cemaat yerinin varlığı, taçkapının üst tarafında yer alan kemer içerisindeki kasetleme tekniği ve eski fotoğraflarda görülen duvar kalıntılarından anlaşılmaktadır. Fotoğraflarda yapının kuzeydoğu köşesinde zeminde kuzeye doğru bir duvarın temel kalıntısının devam ettiği

[1030]H. Rodoplu, **a.g.t.**, Res.118-120; A. Kuran, **a.g.e.**, s.126, Res.142.
[1031]O. Aslanapa, **Edirne'de Osmanlı…**, s.100; Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.483.

görülmektedir. Kapının üzerindeki kemerin açıklığı ve eni ölçülerek bir restitüsyon çizilmiştir. Eşit aralıklarla atılan kemerlerle kuzey cephede beş birimli bir son cemaat yerinin olduğu kanısındayız. Eski fotoğraflarda görülen bazı detaylar ne yazık ki yapılan son onarımlarda dikkate alınmamış, kalan izlerde yok edilmiştir. **Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü** arşivinde yaptığımız çalışmalarda onarımın öncesini ve aşamasını gösteren yazılı ya da görsel bir belgeye ulaşamadık.

Yapının eski fotoğraflarında yapının iç mekanlarında zemin toprak dolgudur. Duvarlardaki sıvalar dökülmüş olduğundan inşa malzemesi meydandadır. Duvarlarda moloz taş ve yer yer kabayonu taşların kullanıldığı görülmektedir. Avlunun kuzey duvarında giriş açıklığının iki yanında niş olabilecek izler görülmektedir. Nişlerin içleri tuğla ile örülmüştür. Giriş üzerinde tuğla ile örülmüş hafifletme kemeri vardır. Avluda yuvarlak kemerin üzerinde sağır kemer izleri bulunmaktadır[1032]. Muhtemelen yapı ilk inşa edildiğinde tabhane mekanları avluya kapalıydı. Avlunun doğu ve batı duvarlarının kuzey uçlarındaki basık kemerli girişlerle tabhane mekanlarına ulaşılmaktaydı. Zamanla yapıda meydana gelen değişimlerle tabhane mekanlarının avluya bakan duvarları kaldırılmış, kemer zayıf geldiğinden altta ikinci bir kemer inşa edilmiş olmalıdır. Eski fotoğraflarda görülen duvar içerisindeki sağır kemerler bu onarımların getirilerinden biri olmalıdır.

İki tabhane mekanı farklı zamanlarda onarım geçirmiştir. Bunun en büyük kanıtı dıştan duvar örgüsündeki farktan rahatlıkla anlaşılmaktadır. Batıdaki tabhane mekanı ile ibadet mekanı aynı dönemde onarılmış olmalıdır. Her iki birimin duvarlarda almaşık teknik kullanılmıştır. Doğudaki tabhane mekanında ise düzgün kesme taş kullanılmıştır. Ayrıca doğu tabhane mekanı ile ibadet mekanı arasında bitişme çizgisi de rahatlıkla görülebilmektedir. İki mekan arasındaki farklardan biri de yukarıda da söylediğimiz gibi eski fotoğraflarda doğudaki tabhane mekanının pencereleri çevresindeki silmelerdir. Aynı fotoğraflarda batıdaki tabahane mekanında bu süslemelere rastlanmamaktadır. İki tabhane mekanından doğudaki pandantif geçişli bir kubbe ile batıdaki ise tromplarla sağlanmıştır. Bu fark da iki mekanın farklı dönemlerde onarıldığının kanıtıdır.

[1032]H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.54, Res.115-118.

1752 yılındaki depremden ve 1877-78 Rus harbinden zarar gören yapı, 1888-90 yılında tamir edilmiştir. Yapının, 1973 yılında harap ve metruk halde olduğu, 1973 Mayıs'ında kanal inşaatında şantiye olarak kullanıldığı belirtilmektedir[1033]. 1989 yılında yapılan onarımdan önce ibadete kapalı olan yapı, oldukça harap durumdadır. Onarım esnasında etrafta biriken toprak tabakası kaldırılırken son cemaat yerinin temelleri kısmen ortaya çıkarılmıştır. Ancak bugün yapıyı incelediğimizde bu delillerin üzerinin kapatıldığı bulunan verilerin korunmadığı görülmektedir. Ne yazık ki diğer yapılarda da olduğu gibi yetkili kurumlarda onarımın aşamaları ve sonucundaki uygulama kararları ile ilgili herhangi bir belgeye ulaşamadık.

Yapıdaki tek süsleme mihraptadır. Küfeki taşından mihrabın alt kesimi sıvalıdır. Mihrabın üst kesimindeki lotus ve palmetlerden meydana gelen pano, kabartma tekniğindedir. İki sıra halindeki süslemeler birbirine geçmeli olarak verilmiştir. Bu süsleme panosu yapıyla aynı döneme tarihlenmektedir[1034].

Yapının duvarlarındaki siyah zemin üzerine beyaz olarak yazılar dairesel madalyonlar ile dikdörtgen formlu, mavi zemin üzerine yine beyaz yazılardan meydana gelen dini içerikli yazılar son onarımın eseridir.

Tarihlendirme

Mezid Bey İmareti'nin inşa kitabesi yoktur. Kuzeydeki taçkapı üzerindeki kitabe bir onarım kitabesidir (Resim 286). Dört satırdan oluşan kitabe metni Arapça'dır.

قد بنى هذا المسجد الشريف في عصر السلطان مراد خان ثانى

مزيد الامير الكبير الغازى فى سبيل الله تاريخ سنه ٨۴۴

و قد عمر بتعمير الثالث فى عصر السلطان ابن

السلطان الغازى عبدالحميد خان ثانى سنه ١٣٠٧

Kitabenin Türkçe Anlamı: *Bu mescidi şerifi II. Sultan Murad zamanında Allah yolunda (Cihad eden) büyük emir Gazi Mezid H.844/1440-41 senesinde inşa ettirdi ve*

[1033]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.483-85, Res.479-482.
[1034]**Ay.yer.**; mihrap hakkında ayrıca bkz. M. Top, **a.g.t.**, s.132-33, Çiz.49.

III. tamiri sultan oğlu sultan il gazi II. Abdülhamid han zamanında H.1307/1889-90 senesinde gerçekleştirildi[1035].

Kitabede inşa tarihi ile üçüncü onarımı verilmişken ikinci onarımın tarihi verilmemiştir. Birinci onarım 1752 yılında yapılmıştır[1036].

Kitabeden yola çıkarak yapının *Gazi Mezid* tarafından 1440-41 yılında inşa ettirildiği ve 1889-90 yılında da üçüncü kez tamir edildiği öğrenilmektedir. Kitabede adı geçen *Mezid Bey II. Murad* döneminde Alacahisar'da sancak beyliği yapmış bir komutandır. *Mezid Bey*, H.845/1441-42 yılında Eflak'ta şehit olmuştur[1037]. Mezid Bey İmareti'nin ve *Mezid Bey*'in vakıfları *M.T. Gökbilgin* tarafından yayınlanmıştır[1038].

[1035]Kitabenin farklı okunuşları için Bkz. **ay.yer.**; D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.116; Z. Dikici, **a.g.t.**, s.75-76.
[1036]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.399; O.N. Peremeci, **a.g.e.**, s.68; Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.483; . Dikici, **a.g.t.**, s.75-76.
[1037]O.N. Peremeci, **a.g.e.**, s.67; Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.483; O. Aslanapa, "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi", s.230; D. Kuban, **a.g.e.**, s.116.
[1038]M.T. Gökbilgin, **a.g.e.**, s.244.

Katalog No	**:**3.31		
Yapının Adı	**: YAHŞİ BEY İMARETİ/CAMİİ**[1039]		
Yeri	**:**Tire	**İnceleme Tarihi**	**:**21.04.2009
Şekil No	**:**151-154	**Resim No**	**:**287-298

İmaret, Tire Merkez'de, *Cumhuriyet Mahallesi*, *Aydınoğlu Caddesi No:52*'dedir. Yapı, kuzey ve doğusundan birer avlu ile çevrelenmektedir. Bugün gelişen şehir dokusu içerisinde imaret yapıların arasına sıkışıp kalmıştır (Resim 287). İnşa kitabesi olamayan yapının banisi, *Sultan II. Murad*'ın komutanlarından *Halil Yahşi Bey*'dir. Yapının H.845/1441 tarihli vakfiyesi vardır. İmaret, 1935-1971 yılları arasında **Arkeoloji Müzesi** olarak kullanılmıştır[1040]. Yapının en son onarımı **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından Eylül 1993-95 yılında yapılmıştır.

Yahşi Bey İmareti, avlu, ibadet mekanı ve iki adet tabhane mekanından meydana gelmektedir. Yapının doğusunda bir de minaresi vardır (Şekil 151).

Yapının inşa malzemesi olarak kesme taş, moloz taş, tuğla, mermer kullanılmıştır. Küçük yassı moloz taşlarla örülen beden duvarlarında yer yer yatay şekilde yerleştirilmiş tuğla sıraları bulunmaktadır. Son cemaat yeri cephesinde ise kesme taşlar, iki sıra yatay bir sıra dikey tuğla ile kasetlenmiştir. Pencere kemerleri, son cemaat yeri kemerleri ve örtüler ise tuğladandır. Yapıda yer yer devşirme mermer parçalarda kullanılmıştır. Beden duvarları ve kasnaklar iki sıra kirpi saçak ile son bulmaktadır (Resim 288-290).

Yapının alt sıra pencereleri dikdörtgen formludur. Mermer söveler son onarımın bir uygulamasıdır. Pencerelerin sivri kemerli alıklıkları tuğladandır. Alınlıklar ve üst sıradaki sivri kemerli pencereler dikdörtgen formlu çökertmeler içerisindedir. İbadet mekanının doğudaki penceresinin çökertmesinde dikdörtgen formlu devşirme bir parça bulunmaktadır. Mermer parçaya meander motifinden meydana gelen bir bordür oyulmuştur (Resim 288).

[1039]Yapı *Yeşil İmaret, Yeşil Cami, Yeşil İmaret Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. İ. Kuyulu, "Yahşi Bey (Yeşil İmaret) Camii", **Erken Osmanlı Sanatı**, s.67; **Tire Rehberi**, Tire, 2008, s.51; Y. Özbek, **a.g.e.**, s.441; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.II, s.542; O.C. Tunçer, **a.g.m.**, s.127,129; A. Kuran, **a.g.e.**, s.91; D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.120; Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.642-51; M. S. Bayraktar, **Tire'de Osmanlı Dönemi Cami ve Mescidleri**, (Atatürk Ü. Sos. Bil. Enst. Arkeoloji ve Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1996, s.8.

[1040]İ. Kuyulu, **ay.yer.**; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.II, s.543; M.S. Bayraktar, **a.g.t.**, s.8-9.

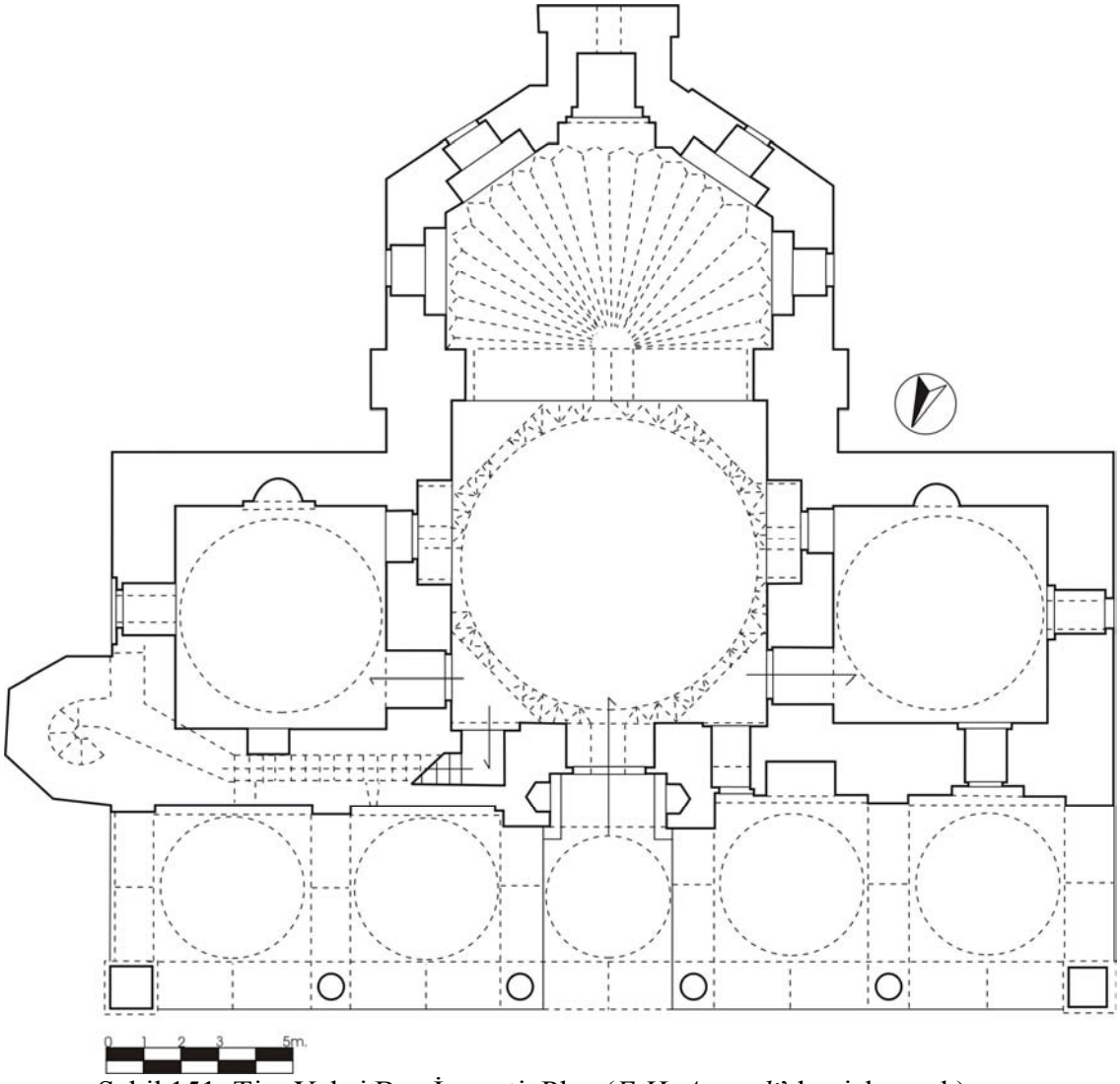

Şekil 151. Tire Yahşi Bey İmareti. Plan (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Yapının kuzeyinde yer alan şadırvan mermerdir. Sekizgen planlı bir platform üzerine yerleştirilmiş şadırvanın ortasında bir fıskiye bulunmaktadır. Şadırvanın etrafındaki dikdörtgen formlu mermer oturak taşları son onarımda yapılmıştır. Şadırvanının üzeri açıktır (Resim 290).

Doğudaki tabhane mekanının kuzey ucunda yer alan minarenin kaidesi dışa beş kenarlı olarak yansımaktadır. Son cemaat yeri yüksekliğinde olan kaide beden duvarları gibi moloz taşlarla örülmüştür. Kaide iki sıra kirpi saçakla son bulmaktadır. Silindirik tuğla gövde üzerinde sırlı tuğlalarla geometrik kompozisyonlar oluşturulmuştur. Şerefe altı mukarnaslarla dolgulandırılmıştır. Gövde gibi silindirik formlu tuğla petek, kurşun

kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Minareye avlunun kuzey duvarının doğu köşesine yerleştirilmiş ve duvar içerisinde devam eden basamaklarla ulaşılmaktadır[1041] (Resim 287-290, Şekil 152).

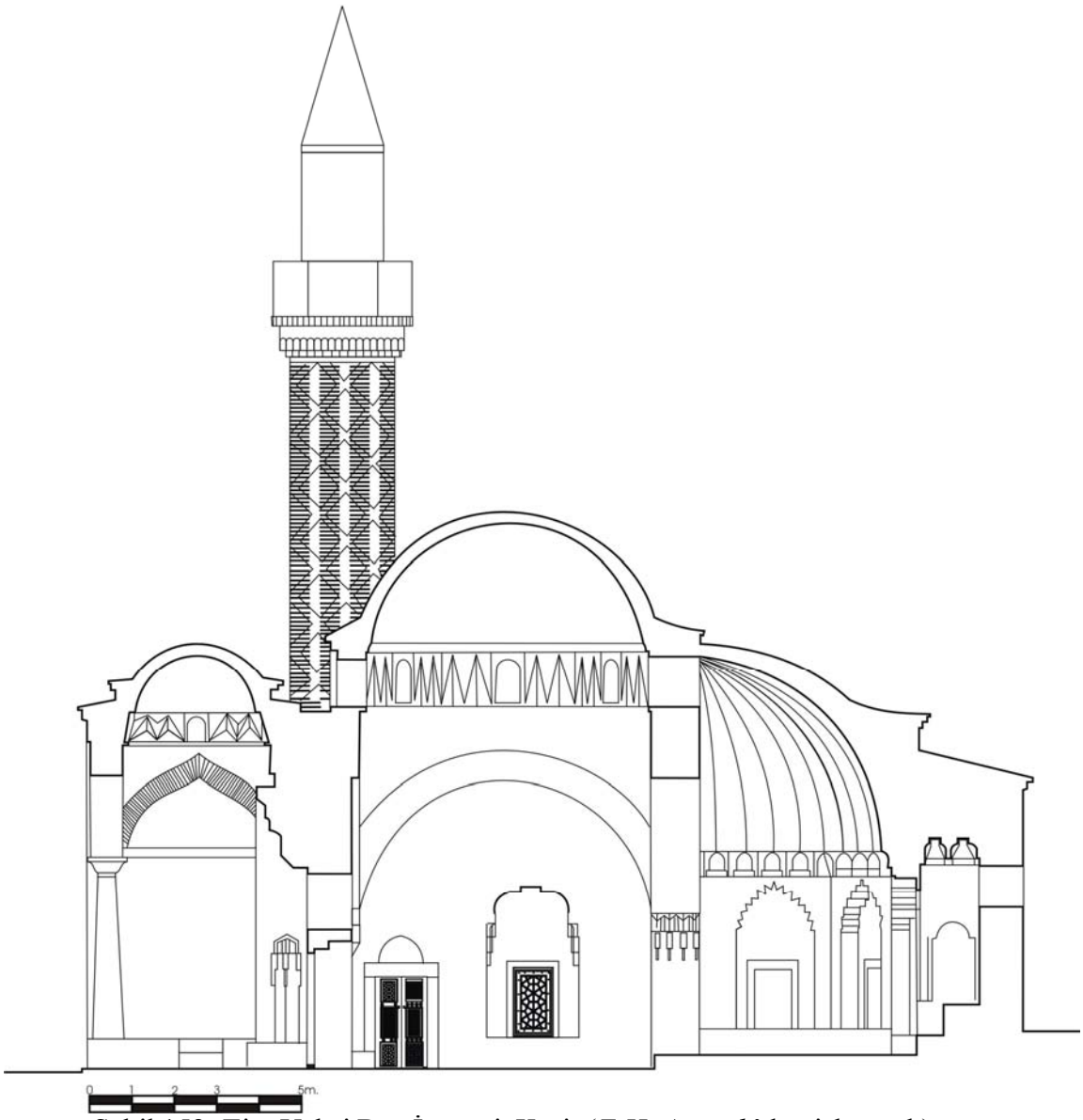

Şekil 152. Tire Yahşi Bey İmareti. Kesit (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Beş birimli son cemaat yerinde her birim geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Birim kuzey, doğu ve batıya tuğla kemerlerle açılmaktadır. Kemerler kuzeyde en uçlarda birer kesme taş paye, ortada ise dört adet sütuna, doğu ve

[1041]D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.120'de son cemaat yeri, minare ve minareye ulaşımı sağlayan koridorun yapı bünyesine sonradan dahil edildiği öne sürülmektedir.

batıda ise duvara oturmaktadır. Kemerlerin üzerine oturduğu ayakların üzerindeki ve duvarlardaki başlıklar devşirmedir. Sivri kemerler doğu-batı ve kuzey-güney yönlü ahşap gergilerle desteklenmiştir. Son cemaat yerinin güney duvarı simetrik değildir. Duvarın doğusu sağırken batısında ortadaki taçkapının sağında iki pencere ve bir adet dış mihrap vardır. Dikdörtgen formlu mihrap mukarnas kavsara ile örtülüdür. Dikdörtgen formlu pencerelerin söveleri mermerdir. Doğudaki pencere taçkapının yan kanadına saplanmış gibi durmaktadır. Batıdaki pencerenin alınlığı sivri kemerlidir. Dikdörtgen formlu bir çökertme içerisinde yer alan sivri kemerli üst sıra penceresinin alçıdan dışlığı vardır. Son cemaat yeri güney duvarı, kubbe ve geçişler sıvalı ve boyalıdır. Örtü ve geçişlerde herhangi bir süsleme unsuru yoktur (Resim 288, 290).

Taçkapı dışa taşıntılıdır. Bir mukarnas kavsara ile örtülü ana nişte, kavsaranın altında dikdörtgen formlu bir pencere yer almaktadır. Basık kemerli giriş açıklığı ve söveler mermerdir. Yan kanatlara birer mihrabiye yerleştirilmiştir. Dörtkenarlı mihrabiyeler birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Ahşap kapı kanatları yenidir. Orijinal kapı kanatları bugün **İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü**'nde sergilenmektedir (Resim 291-292).

Kare planlı avlu pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Sekizgen planlı kasnak ise Türk üçgenleri şekillenmiştir. Kasnakta her yöne birer pencere açılmıştır. Yuvarlak kemerli pencerelerin alçıdan içlikleri vardır. Avlunun kuzey duvarında ortada içe taşıntı yapan taçkapı, taçkapının iki yanında sivri kemerli nişler vardır. Nişlerden batıdakinin içersinde pencere, doğudakinde de minareye ulaşımı sağlayan basamaklar bulunmaktadır. Avlunun doğu ve batı duvarlarında da tabhane mekanlarına girişi sağalayan birer kapı ve içlerinde birer pencere bulunan Bursa kemerli birer niş bulunmaktadır. Bursa kemerleri mukarnas dişleri ile son bulmaktadır. Tabhane kapıları dikdörtgen formludur. Söveler mermerdir. Alınlıkları sivri kemerli çökertme şeklindedir. Avlunun duvarları kalemişi süslemelerle bezelidir. Son onarımda meydana çıkan süslemelerin büyük kısmı tahrip olmuştur (Resim 293-294). Kayıpların bir kısmının onarım aşamasından önce mi yoksa onarımda mı gerçekleştiği konusunda net konuşmak yanlış olacaktır. Süslemeler bozulduğu için üzerlerinin kapanmış olması ihtimali bulunduğu gibi, restorasyon aşamasında müdahalenin ehil olmayan kişilerce yapılmış olabileceği ihtimali de bulunmaktadır. Yapı ile ilgili **İzmir Vakıflar Bölge**

Müdürlüğü ve **İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları**'nda yapmış olduğumuz çalışmalarda yapının onarım aşaması, öncesi ve sonrası ile ilgili herhangi bir veriye ulaşamadık.

Kare planlı tabhane mekanları, pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Mekanların güney duvarlarında yarım daire formlu birer ocak nişi bulunmaktadır. Mekanların dışa ve avluya açılan duvarlarında birer pencere açıklığı bulunmaktadır. Avluya açılan pencereler sonradan birer kapakla dolap şekline getirilmiştir. Doğudaki tabhane mekanının güney duvarının ortalarında dikdörtgen formlu bir dolap nişi daha bulunmaktadır (Resim 295-296).

Avlu ile ibadet mekanı arasında yaklaşık 20 cm.lik kot farkı vardır. İbadet mekanı dışarıya beş kenarlı olarak yansımaktadır. Dörtkenarda birer pencere, güneyde ise dışa üç kenarlı olarak yansıyan mihrap nişi bulunmaktadır. Mekandaki dikdörtgen formlu pencereler dilimli birer niş içerisindedir. Ahşap pencere doğramaları son onarımda yapılmıştır. İbadet mekanı dilimli yarım bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe eteği mukarnas sırası ile son bulmaktadır. Kubbe, duvarlar ve pencere nişleri kalemişi süslemelerle bezelidir (Resim 297).

Mihrap dışa üç kenarlı şekilde yansıyan bir niş şeklindedir. Niş duvardaki nişler gibi yivli bir kemerle taçlandırılmıştır. Kademeli şekilde içe doğru hareketlendirilmiş unsurda ana niş sivri bir kemerle bezelidir. Kemerin alt kesiminde zikzak motifi, merkezde de bir kandil motifi bulunmaktadır. Kemerin üst kesiminde de sivri kemerli bir pencere vardır. Pencerenin alçıdan içliği bulunmaktadır. Nişin tavanı mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Mukarnas süslemenin ortası merkezinde bir sakıt bulunan geometrik örnekli bir kompozisyon bezelidir. Nişin duvarlarında, kemerinde ve kemer karnında da kalemişi süslemeler bulunmaktadır[1042] (Resim 298).

Ahşap minber yenidir.

Yapıda taş, tuğla, ahşap ve kalemişi süslemeler bulunmaktadır. Taş süsleme yapıda ibadet mekanının güneydoğusundaki pencerenin alınlığında, son cemaat yerinde kemerlerin üzerine oturduğu yastıklardadır. Her biri devşirme birer parça olan unsurlardan penceredeki süsleme meander motifinden meydana gelen bir bordürdür.

[1042]Mihrap için ayrıca bkz. M. top, **a.g.t.**, s.134-135, Çiz.50.

Parça bir bütünün küçük bir bölümü olmalıdır. Muhtemelen bir başka yapıdan taşınarak burada kullanılmıştır. Kemerlerin oturduğu yastıklarda da devşirmedir.

Tuğla süslemeler pencerelerin çökertmelerinde ve minarededir. Pencerelerin çökertmelerinde basit meander motifi tek sıra tuğla ile şekillenmiştir. Tuğladan süslemelerin görüldüğü bir başka yer ise minare gövdesidir. Firuze, yeşil ve kızıl kahverengi sırlı tuğlalarla baklava şeklinde süslemeler meydana getirilmiştir. Gövdenin kuzey cephesi üzerinde mor ve firuze renkli altı kollu yıldız motifi bulunmaktadır (Resim 287-290). Kaynaklarda yıldızın dönemin başkenti Ayasuluğ'a baktığı yönünde rivayetler vardır[1043].

Ahşap süslemeler yapıda taçkapı ve tabhane kapılarındadır. Kapılar tek parçadan oyma panolardan meydana gelmiştir. Yapının taçkapısındaki orijinal ahşap kapısı yerinde olması gerekirken, bugün **İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü**'ndedir (Resim 292). İki kanat ve bir biniden meydana gelen kapıda, her kanat üç bölüme ayrılmıştır. Üstteki ve alttaki panolar kare, ortadaki panolar ise dikey dikdörtgen formdadır. Üst panoda merkezde bulunan yıldızda palmet, rumi ve kıvrım dal motifleri kullanılmıştır. Süsleme oluklu oyma tekniği ile yapılmıştır. Sol kanat üzerindeki alt panoda iki merkezden çıkan bitkisel bir süsleme görülmektedir. Oluklu oyma tekniği ile yapılmış kompozisyon kıvrım dal, palmet ve rumi desenlerinden meydana gelmektedir. Orta panolardaki geometrik süsleme kazıma tekniği ile yapılmıştır. Kompozisyonda sekiz kollu yıldız, dörtgen, altıgen, beşgen, sekizgen formlar kullanılmıştır. Geometrik parçaların yüzeylerindeki palmet ve rumiler, yuvarlak yüzeyli oyma tekniği ile yapılmıştır. Sağ kanat üzerinde sekiz kollu iki yıldızın arasında kalan iki beşgende usta adı işlenmiştir. Türkçe "*Neccar Mustafa İlyas yaptı*"[1044] yazılmıştır. Bininin alt ve üst başlıkları ile daire şeklindeki göbek kısmında, palmet- rumi ve kıvrım dallarda meydana gelen, bitki süslemesi yuvarlak yüzeyli oyma tekniği ile yapılmıştır. Bininin üst ve alt başlıklarında testere dişi şekilli oymalarda kullanılmıştır. Üst başlığın üst ucunda "*Ya Allah*" yazısına yer verilmiştir[1045].

[1043]İ. Kuyulu, **a.g.m.**, s.67.
[1044]F. Tokluoğlu, **Tire**, Tire, 1964, s. 26; İ. Aslanoğlu, **a.g.e**., s. 39, R. Bozer, **a.g.e**., s. 258; Y. Demiriz, **Osmanlı Mimarisinde Süsleme I**, s. 643' de caminin yapım tarihinin belli olmadığı söylenmektedir.
[1045]R. Bozer, **a.g.e.**, s. 259. ahşap kapı hakkında ayrıca bkz. M.S. Bayraktar, **a.g.t.**, s.10.

Batıdaki tabhane mekanın ahşap kapısı iki kanat ve bir biniden meydana gelmektedir. Her kanat dikdörtgen formlu üçer panoya ayrılmıştır. Her iki kanadın alt ve üst panolarında geometrik süslemeli kompozisyonlar bulunmaktadır ve süslemeler kazıma tekniği ile yapılmıştır. Orta panolardaki bitkisel süslemeler ise yuvarlak yüzeyli oyma tekniği ile verilmiştir. Süslemelerdeki palmet ve rumilerin uçları volütlü şekilde işlenmiştir. Bini sadedir. Panolar arasında ve bini üzerinde, çiçek deseni verilmiş madeni kabaralar kullanılmıştır (Şekil 153).

Doğudaki tabhane mekanının ahşap kapısı da iki kanattan meydana gelmektedir. Her kanatta dikdörtgen formlu üçer pano vardır. Her iki kanadın alt ve üst panolarındaki geometrik süslemeler kazıma tekniği ile yapılmıştır. Kompozisyonlar, sekizgen, dört köşeli yıldızlar ve altıgenlerden meydana gelmektedir. Orta panolarda bitkisel süslemeler birbirinden farklıdır. Palmet, rumi ve kıvrım dallardan meydana gelen süslemeler oluklu oyma tekniği ile işlenmiştir. Panolar arasındaki çiçek deseni verilmiş madeni kabaraların çoğu dökülmüştür (Resim 295, Şekil 154).

Kalemişi süslemeler yapıda avlu, ibadet mekanı ve tabhane mekanlarında bulunmaktadır. Avluda duvarlar, kubbe geçişleri ve kubbe göbeği kalemişi süslemelerle bezenmiştir. Duvarlarda merkezde daire formlu büyük birer madalyon vardır. Madalyonun içindeki ve dışındaki süslemeler tahrip olduğu için motifler algılanamamaktadır. Duvarların alt kesimini palmet fistosu dolaşmaktadır. Fisto yer yer kesintiye uğramaktadır. Geçişlerde de içlerinde dini içerikli yazıların bulunduğu kartuşlara yer verilmiştir[1046] (Resim 293-294).

Avlu ile ibadet mekanını ayıran kemerin karnında da natüralist çiçek, yaprak ve dallardan meydana gelen süslemeler bulunmaktadır. Süslemelerde duvarlardakiler gibi lokal kayıplar gözlenmektedir (Resim 297).

İbadet mekanında da kubbe, duvarlar ve mihrap kalemişi süslemelerle bezelidir. Süslemeler programında servi ağaçları, natüralist çiçekler, yapraklar, palmetler, kandil motifleri ve dini içerikli yazılar kullanılmıştır.

[1046]Kalemişi süslemeler için ayrıca bkz. C. Nemlioğlu, **a.g.t.**, s.253-55.

Tabhane mekanlarında da duvarlarda avlu ve ibadet mekanında devam eden palmet fistosundan yer almaktadır. Ancak süslemelerden çok azı günümüze gelebilmiştir.

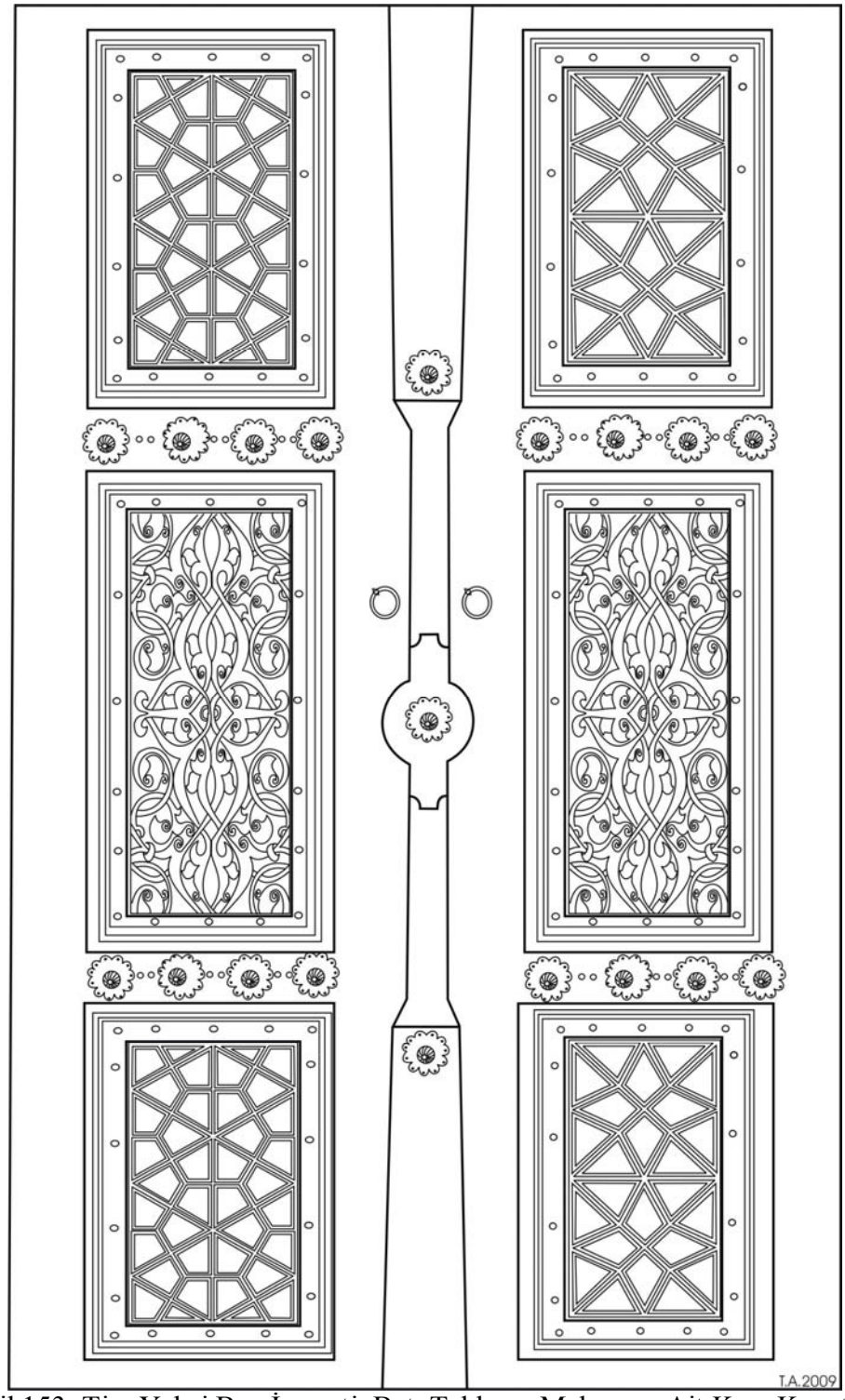

Şekil 153. Tire Yahşi Bey İmareti. Batı Tabhane Mekanına Ait Kapı Kanatları.

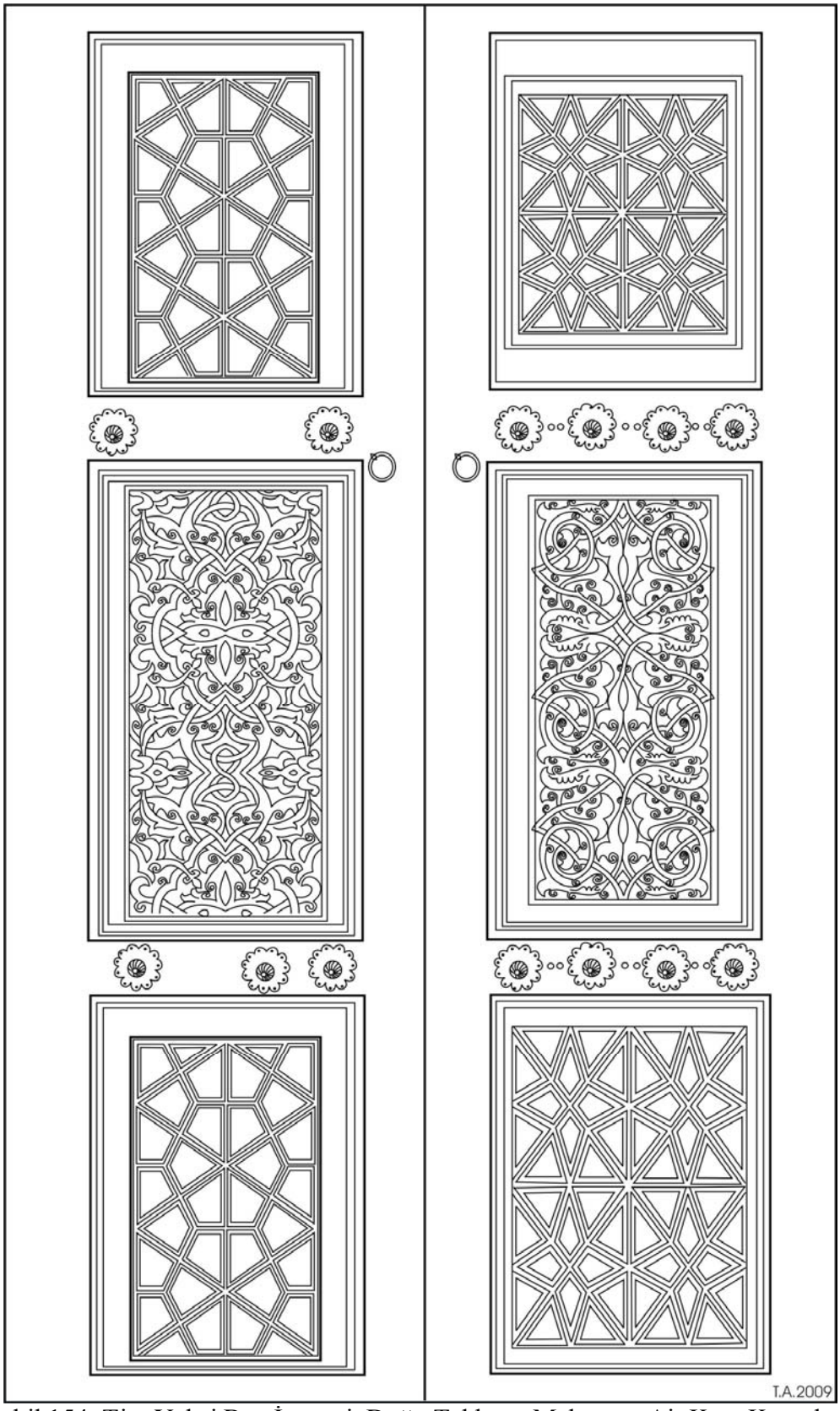

Şekil 154. Tire Yahşi Bey İmareti. Doğu Tabhane Mekanına Ait Kapı Kanatları.

Tarihlendirme

Yapının kitabesi yoktur. 1441 tarihli vakfiyesi vardır. Vakfiyesinde yapının Mevlevi zaviyesi olarak yapıldığı, sonradan sonra camiye çevrildiği ve yapıda günde iki defa yemek dağıtıldığı bu bağlamda yapının imaret işlevinin de olduğu belirtilmektedir[1047]. Vakfiyesinden ve kaynaklardan yapının banisinin *II. Murad*'ın komutanlarından *Halil Yahşi* Bey olduğu anlaşılmaktadır. Yapı vakfiye tarihinden birkaç yıl önce yapılmış olmalıdır[1048]. Buradan yola çıkarak imareti XV. yüzyılın ilk yarısına tarihleyebiliriz.

[1047]M.S. Bayraktar, **a.g.t.**, s.8-10.
[1048]İ. Kuyulu, "Yahşi Bey (Yeşil İmaret)", s.67; **Tire Rehberi**, s.51; Y. Özbek, **a.g.e.**, s.441; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.II, s.543.

Katalog No	**:**3.32		
Yapının Adı	**:YAKUP ÇELEBİ İMARETİ**[1049]		
Yeri	**:**Kütahya	**İnceleme Tarihi**	**:**24.10.2009
Şekil No	**:**155-156	**Resim No**	**:**299-306

Yapı *Kütahya Merkez*, *Paşam Sultan Mahallesi*'nde *Ulu Cami ve Vacidiye Medresesi* yakınlarındadır. Külliye, imaret, mescit, medrese ve türbeden meydana gelmekteymiş. Bugün sadece imaret ve imarete bitişik türbe ayaktadır. Kaynaklarda medresenin 1935 yılına kadar kısmen ayakta olduğu ve bu tarihten sonra tamamen ortadan kalktığı belirtilmektedir[1050]. *Germiyanoğulları Beyi II. Yakup Çelebi*'nin (1387-1429) külliyesinin imaret bölümü olan yapı, *Kültür ve Turizm Bakanlığı* tarafından restore edilmiştir. Yapı 5 Mart 1999 yılından beri çini müzesi olarak işlevini sürdürmektedir. Restorasyon öncesinde de yapı uzun yıllar **Vahid Paşa Halk Kütüphanesi** olarak kullanılmıştır[1051]. *A. Tüfekçioğlu*, 16.08.1995 yılındaki araştırma gezisinde, yapının sağlam fakat bakımız olduğunu belirtmekte ve kütüphane işlevinde olmayan yapının seyyar satıcılar tarafından depo şeklinde kullanıldığını da eklemektedir[1052]. Yapının mihrabı XX. yüzyılda **Ulu Cami**'nin restorasyonu sırasında eklenmiştir. **Ulu Cami**'nin restorasyon sürecinde halk ibadet için bir süre bu yapıyı kullanmıştır. Külliye yapılarından medrese yıkılınca 1935 yılında kitabesi imaretin giriş

[1049]Yapı içerisindeki mermer şadırvandan dolayı halk arasında *Gökşadırvan* olarak da adlandırılmaktadır. Yapı kaynaklarda ve halk arasında *İmaret Camii, İmaret Mescidi, Yakup Bey İmareti, Yakup Çelebi Medresesi* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.516; O. Aslanapa, **Yüzyıllar Boyu…**, s.112,114; A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.249; S. Eyice, Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler, s.40; H. Güner, **Tarihte Kütahya**, Kütahya, 1961, s .15; İ.H. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.79; A. Kızıltan, **a.g.e.**, s.84; M. Türktüzün, "Kütahya Çini Müzesi Onarım ve Teşhir-Tanzim Çalışmaları (II. Yakup İmareti-Gök Şadırvan)", **10. Müze Kurtarma Kazıları Seminer 26-28 Nisan 1999 Kuşadası**, Ankara, 2000, s.125; A. Kızıltan, Anadolu **Beyliklerinde Cami ve Mescitler**, İstanbul, 1958, s.84; G. Cantay, **a.g.e.**, s.25; F. Şahin, "Kütahya'da Çinili Eserler", **Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya**, İstanbul, 1981-1982, s.116; S. Eroğlu, **Batı Anadolu Beylikleri Mimarisinde Tipolojiye Bağlı Süsleme Tasarımları**, (Mimar Sinan Ü. Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi A.B.D., Türk İslam Sanatları Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2006, s.184.
A. Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", **Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya**, Kütahya, 1982, s.288'de S. Eyice'nin **a.g.m.**'ne gönderme yaparak yapının plan şeması ile zaviyeli camiler grubunda incelenmesi gerektiğini ve bazı kaynaklarda yapının medrese şeklinde adlandırılmasının yanlış olduğunu eklemektedir.
[1050]A.O. Uysal, **Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri**, Ankara, 2006, s.109; A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.249.
[1051]A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.249; F. Şahin, **a.g.m.**, s.116; S. Eroğlu, **a.g.t.**, s.187.
[1052]A. Tüfekçioğlu, **ay.yer.**.

revağının nişine yerleştirilmiştir[1053]. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış kitabe 39 satırdır. Kitabede, Germiyanoğlu *Yakup Bey*'in vakfettiği yerler, çalışanlara verilecek ücretler ve medreseye misafir gelenlere nasıl davranılması belirtilmiştir[1054].

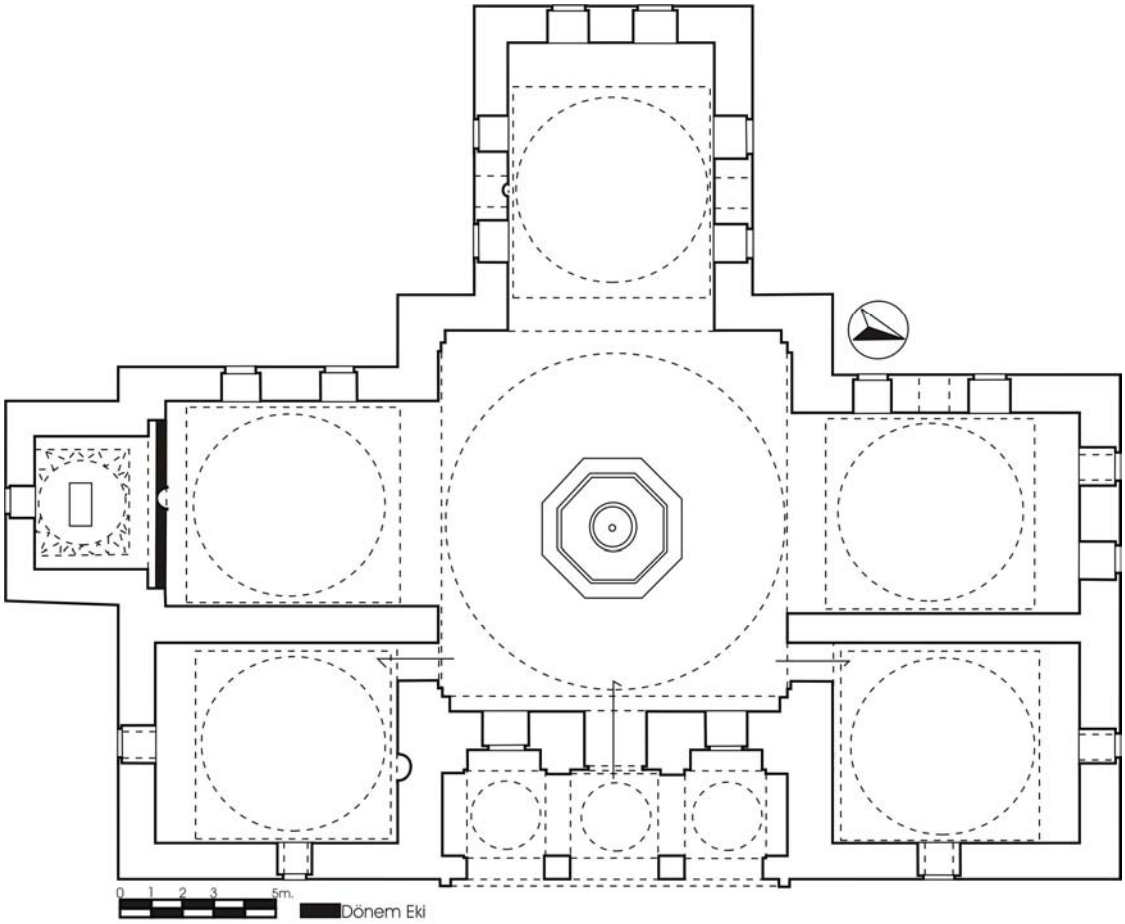

Şekil 155. Kütahya Yakup Çelebi İmareti. Plan (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

İmaret hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Tabhaneli camiler şeklinde adlandırılan ve ilk inşa edildiklerinde sadece ibadet fonksiyonu olmayıp çok amaçlı işlevlere sahip olan bu tip yapılara sonraki dönemlerde mihrap, minber ya da minare gibi unsurların eklenmesi, yapıların asıl işlevi ve adlandırılmalarında yanlış bilgilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu tip yanlışlıkları pek çok yapıyı tanıtırken yapan *E.H. Ayverdi* eserinin yapıyı tanıttığı bölümünde başlık olarak **İmaret Mescidi** olarak yapıyı mescit şeklinde adlandırmış fakat hemen ilk cümlesinde mescidin aslında *Yakup*

[1053]A.O. Uysal, **a.g.e.**, s.109; A. Altun, **a.g.m.**, s.289-290'da kitabenin imaret mescidine ait olduğunu belirtmekte ve kitabenin medreseye ait olduğunu iddia eden araştırmacıları eleştirmektedir.
[1054]Kitabe için bkz. S. Eroğlu, **a.g.t.**, s.184-87.

Bey'in medresesi olduğunu belirtmiştir. Yapının Karamanoğlu döneminde harap olduğu, *II. Murad* döneminde yenilendiğini belki de tamamen yapıldığını eklemektedir[1055]. Aynı yanlışı *İ.H. Uzunçarşılı* ve *F.N. Uzluk*'ta yapmış yapıyı medrese olarak tanıtmıştır[1056]. *A. Tüfekçioğlu*'da imaret başlığı altında yapının mescid olduğu, taş kitabesinin 1935 yılında mescidin duvarına asıldığını belirtmekte, daha sonra da yapının plan özellikleri ile zaviyeli camiler grubunda olduğunu eklemektedir[1057]. *S. Eyice* ise, yapının *Yakup Çelebi* tarafından H.814/1411 yılında imaret olarak inşa edildiği, bugün girişte yer alan 39 satırlık kitabenin ilk yapıya ait olduğu, ikinci kitabeden yola çıkarak da yapının *İsa Fakih* tarafından H.844/1440-41 yılında tekrar inşa edildiği belirtilmektedir. *Eyice* yapının 1803 yılında kapsamlı bir onarım daha geçirdiğini eklemektedir[1058]. *A. Altun* yapının imaret mescidi şeklinde tanımlamakta ve kitabenin de imarete ait olduğunu belirtmektedir. Araştırmacının planında ibadet mekanındaki mihrap nişi yarım dikdörtgen formda verilmiştir. Tabhane mekanlarındaki ocak nişlerinin ikisi de işaretlenmiştir[1059].

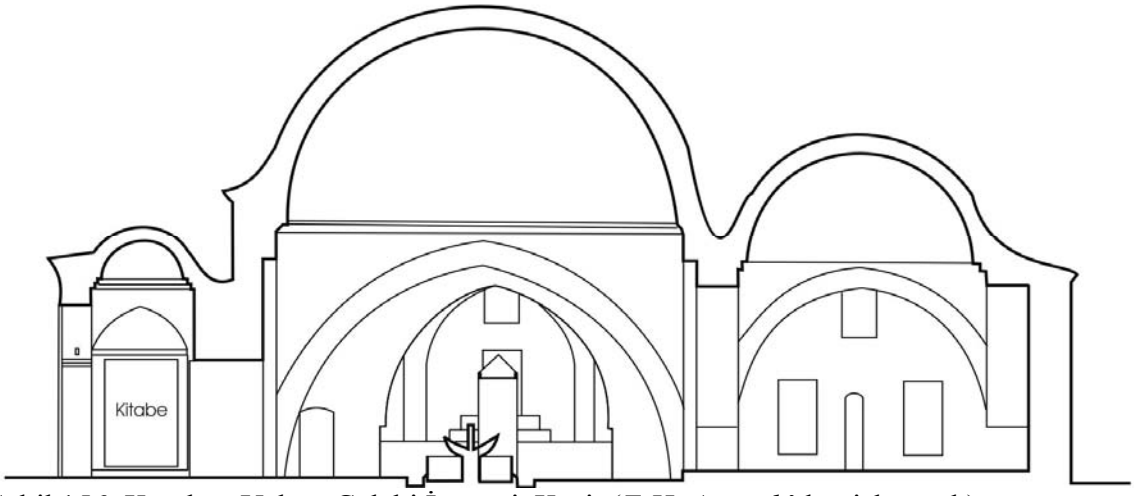

Şekil 156. Kütahya Yakup Çelebi İmareti. Kesit (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Doğu-batı yönlü yerleştirilmiş olan yapı, avlu, avluya üç yönde açılan eyvanlar ve iki adet tabhane mekanından meydana gelmektedir. Yapının güneydeki eyvanı dışa

[1055]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.516-518.
[1056]İ.H. Uzunçarşılı, **Bizans ve Selçukiylerle Germiyan ve Osmanoğulları Zamanında Kütahya Şehri**, İstanbul, 1932, s.79; F.N. Uzluk, "Germiyanoğlu Yakup Bey'in Vakfiyesi", **Vakıflar Dergisi**, VIII, Ankara, 2006, s.71-111, Şek.14.
[1057]A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.249.
[1058]S. Eyice, a.g.m., s.40-41.
[1059]A. Altun, **a.g.m.**, s.288-290, 587, P.32a.

taşıntı yapmış ve türbe olarak kullanılan bu bölüme *II. Yakup Çelebi*'nin çinili sandukası yerleştirilmiştir. Üç birimli bir revakla vurgulanan giriş, doğu cephededir (Şekil 155-156).

Bugün yapının dış duvarları giriş cephesindeki revak dışında tamamen sıvalı ve boyalıdır. Beden duvarları iki sıra kirpi saçakla son bulmaktadır. Örtüler kurşun kaplıdır (Resim 299-300). Kaynaklarda yapının duvar örgüsünde moloz taşın kullanıldığı arada da düzensiz olarak tek sıra tuğla hatılların yer aldığı belirtilmektedir[1060]. Onarımların birinde dış cephe sıvanıp boyanmış olmalıdır. Kaynaklarda ayrıca 1954 yılındaki onarıma kadar örtülerin kiremitli kırma bir çatı ile örtülü olduğu, bu onarımda kubbelerin kurşun kaplama görünümünü andırır çimento sıvayla sıvandığı belirtilmektedir. Ocakların bacaları da bu onarımda yenilenmiştir[1061].

Yapının alt sıra pencereleri taş söveli ve dikdörtgen formludur. Taş söveli üst sıra pencereleri ise basık kemerlidir. Pencereler XIX. yüzyıldaki onarımlarda değişmiştir[1062]. Kaynaklarda yayınlanmış güneydeki tabhane mekanının alt sıra penceresi görülmemektedir[1063].

Giriş revağı dışarı ortada iki kare ayağın taşıdığı üç sivri kemerle açılmaktadır. Ayaklar ve kemer aynaları küfeki kesme taştandır. Revak üç taraftan profilli silmelerle çevrelenmiştir. Üç birimli revakta her birim pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Orta birimin geçişleri mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Kemerler arasında kuzey-güney yönlü yerleştirilmiş gergiler bulunmaktadır. Revağın kuzey ve güney duvarlarında dikdörtgen formlu nişler yer almaktadır. Güneydeki nişin içerisinde kitabe, kuzeydekinde ise ahşap kapı kanatları sergilenmektedir (Resim 299-300, 305).

Dikdörtgen formlu taçkapı dışa taşıntı yapmamaktadır. Dışa doğru hafifçe taşıntı yapan mermer söveler profilli kaideler üzerine oturmaktadır. Mermer üçgen formlu alınlık içerisine üç satırdan meydana gelen onarım kitabesi yerleştirilmiştir. Kapının mermer söveleri ve tepeliği XIX. yüzyıldaki tamirde eklenmiştir[1064].

[1060]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s..518.
[1061]A.O. Uysal, **a.g.e.**, s.129; A. Altun, **a.g.m.**, s.291.
[1062]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.518; A.O. Uysal, **a.g.e.**, s.128.
[1063]A. Altun, **a.g.m.**, s.589, R.31/3.
[1064]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.518; A.O. Uysal, **a.g.e.**, s.130.

Taçkapıdan yapının en büyük mekanı olan kareye yakın dikdörtgen planlı avluya geçilmektedir. Avlu geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Kubbenin tuğladan askı kemerleri zemine kadar inmektedir. Kubbenin merkezinde basit bir aydınlatma feneri bulunmaktadır. Avlunun merkezinde sekizgen planlı mermerden bir havuz bulunmaktadır. Havuzun merkezine de mermerden daire formlu bir fıskiye yerleştirilmiştir. Avlu üç yönden eyvanlarla çevrelenmiştir. Avlunun kuzeydoğu ve güneydoğu köşelerine ise birer tabhane mekanı yerleştirilmiştir (Resim 301-302).

Tabhane mekanlarının girişleri avlunun doğu duvarının kuzey ve güney uçlarındadır. Yuvarlak kemerli basit giriş açıklıkları ile kuzey ve güneyde yer alan dikdörtgen planlı tabhane mekanlarına girilmektedir. Mekanlar askı kemerleri ile kareye dönüştürülmüş ve pandantif geçişli birer kubbe ile örtülmüştür. Her iki mekanın alt kotta dış cephelere açılan birer penceresi vardır. Yuvarlak kemerli pencerelerin üst kotuna birer mazgal pencere yerleştirilmiştir. Güneydeki tabhane mekanının kuzey duvarında yarım daire formlu bir ocak nişi bulunmaktadır. Niş bugün şömine görünümündedir. Ocağın yaşmağı da onarım sırasında değişmiştir. Güneydeki ocak ise kapatılmıştır. Çatı katındaki bacanın varlığı bunu ispat etmektedir (Resim 299, 303). Ayrıca kaynaklarda yayınlanan planlarda bu mekandaki niş gösterilmiştir[1065].

Avlu ile aynı aksta yer alan ibadet mekanı dikdörtgen planlıdır. Eyvanda askı kemerleri ile kare bir alan oluşturulmuş ve alan pandantif geçişli bir kubbe ile örtülmüştür. Mekanın üç cepheye açılan alt kotta ikişer penceresi vardır. Kuzey ve güney duvarlarda ise üst kotta iki pencerenin arasına gelecek şekilde yerleştirilmiş birer adet mazgal formlu pencere bulunmaktadır. Mekanın güney duvarında yüzeysel bir niş yapılmıştır. Mihrap yönünü gösteren bu niş yapıya sonradan eklenmiş olmalıdır. Bugün diğer mekanlarla ibadet mekanı arasında kot farkı yoktur. Döşeme kaplamaları tamamen yenilenmiştir. *A.O. Uysal* yapıyı incelediği dönemde ibadet mekanı ile diğer mekanlar

[1065]A.O. Uysal, **a.g.e.**, s.626, Şek.14a,b 'de imaretin planını vermiştir. Burada tabhane mekanlarındaki ocaklar ile ibadet mekanındaki mihrap nişi işlenmiştir. Uysal'ın kitabında verdiği fotoğrafta (R.86-87) davlumbaz üzerinde süslemeler görülmekte, ayrıca araştırmacı bu süslemelerin XIX. yüzyıl onarımının bir getirisi olduğunu belirtmektedir. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, R.899'da ise ne tabhane mekanlarındaki ocaklar ne de mihrap nişi işlenmemiştir; A. Altun, **a.g.m.**, s.293'te ocak nişlerinden bahsetmekte ve planında da her iki nişi göstermektedir.

arasında yaklaşık 20 cm.lik kot farkı olduğunu belirtmektedir. Diğer mekanlar ile avlu ise aynı kottadır[1066]. Bu durum onarım sırasında değişmiş olmalıdır.

Kuzey ve güneydeki eyvanlarda pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kuzeydeki eyvanın dışarıya açılan alt kotta ikişer penceresi vardır. Güneydeki eyvanda ise türbenin varlığı güney duvarındaki pencerelerin açılmasını engellemiştir. Sadece batıdaki duvarda alt kotta iki pencere bulunmaktadır. Güneydeki eyvanının ucuna kareye yakın dikdörtgen formlu bir birim inşa edilmiş Türk üçgeni geçişlere sahip bir kubbe ile örtülü mekana *Yakup Çelebi*'nin çini plaklarla kaplı sandukası yerleştirilmiştir. Yapının iç mekanlarında avlunun askı kemerleri dışında tüm duvar ve örtüleri sıvalı ve boyalıdır. Sadece türbenin iç duvarları kesme taştır. Eyvana açılan duvarında ise basit süslemeler bulunmaktadır. Bir seki ile yükseltilmiş türbenin önüne bu sekiye dayanan basit bir mihrap nişi yerleştirilmiştir (Resim 304). Bu niş de yapıya H.1218/1803 yılındaki onarımda eklenmiştir[1067].

Yapının plan şeması irdelendiğinde eyvanların orijinalde birer tonoz ile örtülü olabileceği düşünülmektedir. Pek çok araştırmacının da üzerinde durduğu bu durum belki de onarım kitabesinde de belirtildiği gibi yapının ilk inşaatından sonra ciddi bir hasara uğramış olabileceği ve 1440-41 tarihindeki onarımda yapının örtülerinin değişmiş olabileceği akla getirmektedir. Bugün kubbelerin dikdörtgen alana oturabilmesi için kemerler atılarak kare alanlar oluşturulmuştur. Yapının güney eyvanında yer alan türbenin malzemesi, konumu, süslemesinin kesilmesi de iki yapının farklı dönemlerde inşa edildiğini göstermektedir[1068].

Yapıda çini, taş ve ahşap süslemeler bulunmaktadır. Çini süslemeler türbededir. Türbenin sekisinin duvarı, sanduka ve zemin altıgen ve üçgen formlu tek renk sırlı çini plakalarla kaplanmıştır. Altıgen plakalar firuze, üçgenler ise lacivert renkli sırlıdır. Çini plakalar, XX. yüzyılın başına tarihlenmektedir[1069]. XV. yüzyıla ait kırmızı hamurlu firuze renkli tek renkli sırlı çiniler de bulunmaktadır[1070]. Zemindeki çiniler palmet ve

[1066]A.O. Uysal, **a.g.e.**, s.131.
[1067]**Ay.yer.**
[1068]Yapının onarımları ile ilgili görüşler için Bkz. A. Altun, **a.g.m.**, s.299-302; E.H.Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.516; S. Eyice, **a.g.m.**, s.3-80.
[1069]A.O. Uysal, **a.g.e.**, s.134; F. Şahin, **a.g.e.**, s.116.
[1070]F. Şahin, **a.g.e.**, s.116; O. Aslanapa, **Osmanlılar Devrinde Kütahya Çinileri**, İstanbul, 1949, s.46; G. Öney, **Türk Çini Sanatı**, İstanbul, 1976, s.58-59; S. Eroğlu, **a.g.t.**, s.271, Çiz.37-38; Z. A. Uyanık,

rumilerden meydana gelen bir bordür sınırlamaktadır. Renkli sır tekniğindeki bu bordürü, *Bursa Yeşil İmaret* ve *Bursa Muradiye İmareti*'nde de görmek mümkündür (Resim 173, 235). Çinilerde firuze, lacivert, sarı, beyaz ve mangan moru renkler tercih edilmiştir.

Taş süsleme türbenin eyvana açılan yüzünün yan kanatlarındadır. Basit şekilde işlenmiş mukarnas tarzı süslemeler kazıma tekniğinde yapılmıştır. Şadırvanın mermer fıskiyesinde de radyal dilimler ve zencirek motifi derin oyma tekniğindedir.

Ahşap süsleme bugün giriş revağının kuzeydeki nişinde sergilenen kapı kanatlarındadır. İki kanat ve bir biniden meydana gelen kapaklarda her kanat üç bölüme ayrılmış ve kademeli silmelerle hareketlendirilmiştir.

Tarihlendirme

Giriş revağındaki medreseye ya da ilk yapıya ait olduğu konusunda farklı görüşler bulunan inşa kitabesi H.814/1411-12, H.817/1414 tarihlidir[1071] (Resim 305).

Giriş kapısı üzerinde üç satırdan meydana gelen tamir kitabesi ise Arapça'dır (Resim 306). Celi sülüs mermer kitabenin Arapça harflerle yazılışı şöyledir.

١- هزه العماره عمرت وتعاد بعد الانقضاء والاندراس بالفساد بازن

٢- المولي المعظم السلطان مراد حلد ملكه مع نسله الي يوم تناد علي يد من

٣- اضعف العباد مولانا اسحاق فقيه بن حليل المتولى مع الاولاد فى تاريخ سنه ٨٤٤

Kitabenin Anlamı: *Bu imaret fesadla yıkılıp bozulması sonrasında, yüce Mevla Sultan Murad'ın –onun mülkü, çağrınılacak güne (kıyamete) kadar nesliyle beraber ebedi olsun- izniyle, çocuklarıyla birlikte (vakfın) mütevellisi olan kulların en*

Çinilerde Kullanılan Klasik Kütahya Çini Desenleri, (Gazi Ü. Eğitim Bil. Enst. Geleneksek El San. A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Mayıs 2006, s.81.

[1071]Kitabe için bkz. İ.H. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.79-8; A.O. Uysal, **a.g.e.**, s.136-37, dipnot 461; A. Altun, **a.g.m.**, s.294-297; M.Ç. Varlık, **Germiyan-oğulları Tarihi**, Ankara, 1974, s.85, 147-149, Ek.10; M. Türktüzün, **a.g.m.**, s.125-127.

zayıflarından Halil oğlu Mevlana İshak Fakih tarafından 844 yılında tekrar yapıldı ve imar edildi[1072].

Kitabeden yapının *Sultan Murad* döneminde, *İshak bin Halil* tarafından H.844/1440-41 yılında tekrar imar edildiği anlaşılmaktadır[1073]. Yapı H.1218/1803, 1930, 1954, 1998-1999 yıllarında onarım görmüştür. H.1218/1803 tarihindeki onarımda yapıya bir minber eklenmiştir. 1930 ve 1954 yılındaki onarımlardan sonra da yapı il kütüphanesi olarak kullanılmıştır[1074].

[1072]A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.250. Kitabenin farklı okunuş ve yazılışları için bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.518; İ.H. Uzunçarşılı, **Kütahya Şehri**, s.109, A. Altun, **a.g.m.**, s.299; A.O. Uysal, **a.g.e.**, s.139; G. Cantay, **a.g.e.**, s.25.
[1073]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.518; A.O. Uysal, **a.g.e.**, s.139.
[1074]A.O. Uysal, **a.g.e.**, s.125, 139-140.

Katalog No	**:**3.33		
Yapının Adı	**:AKŞEMSEDDİN CAMİİ**[1075]		
Yeri	**:**Osmancık/Çorum	**İnceleme Tarihi**	**:**08.06.2010
Şekil No	**:**157	**Resim No**	**:**307-314

Osmancık İlçesi Çorum şehir merkezine 59 km. uzaklıktadır. Yapı ilçe merkezinde, kalenin kuzeybatı eteğinde, *Akşemseddin Caddesi*, *Yazı Mahallesi*, *No:8*'dedir. Kaleden düşen kayalar ve topraklarla yapının etrafı dolmuş ve yapı çeşitli zararlar görmüştür. Yapı, 1955-58 yıllarda[1076] ve son olarak 2006 yılında **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından onarılarak ibadete açılmıştır.

Yapı avlu, ibadet mekanı ve iki adet tabhane mekanından meydana gelmektedir (Şekil 153).

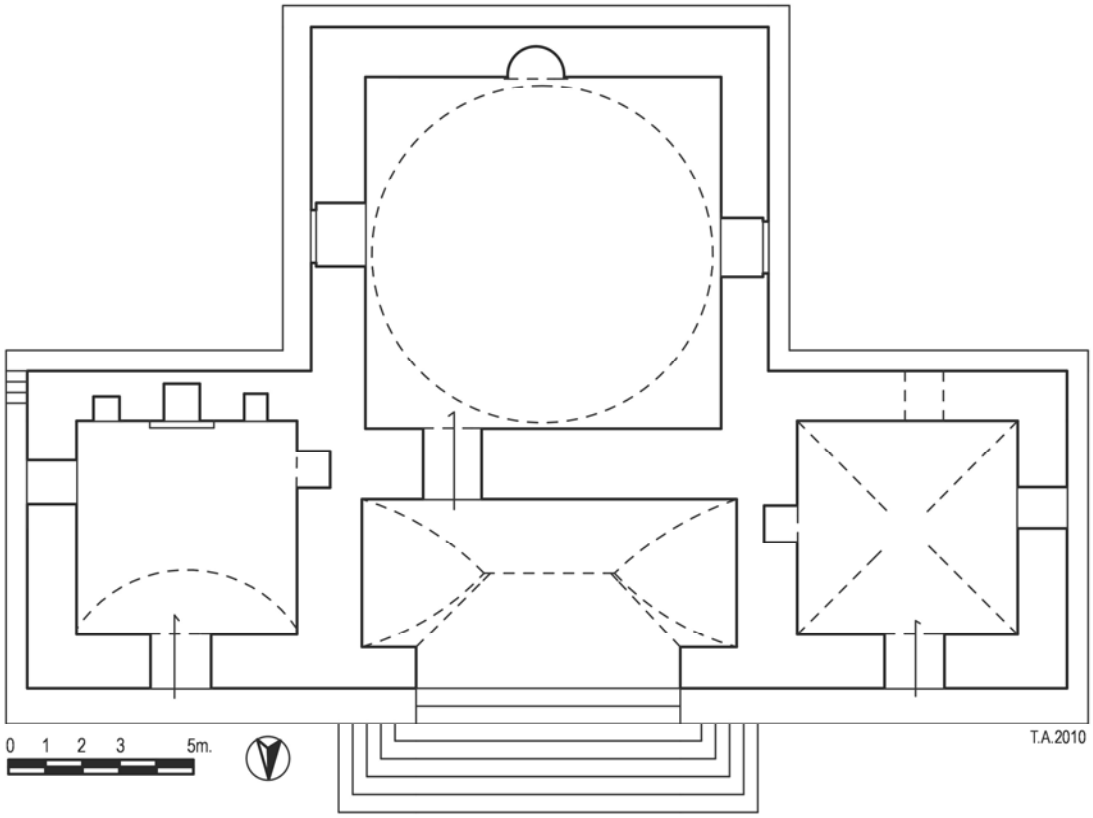

Şekil 157. Osmancık Akşemseddin Camii. Plan.

[1075]Yapı kaynaklarda *Ak Şemseddin Mescidi* ya da *Ak Şemseddin Medresesi* olarak da geçmektedir. Bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.528; C. Baltacı, **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri-Teşkilat, Tarih**, İstanbul, 1976, s.88; F. İlter, "Osmanlı Ulaşım Ağında Irmak Kenarı Bir Yerleşme: Osmancık", **Belleten**, C.LII, S.203, Ağustos 1988, s.553. Ancak plan şemasından da anlaşılacağı gibi yapı araştırmamıza konu olan tabhaneli camiler plan şemasındadır.
[1076]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.528; F. İlter, **a.g.m.**, s.553.

Yapının beden duvarları moloz taşlarla inşa edilmiştir. Giriş açıklığının kemeri ile pencere kemerleri tuğladandır. Örtüler dıştan kurşun kaplıdır (Resim 307-310).

Doğudaki tabhane mekanının doğu duvarında, batıdaki tabhane mekanının batı duvarında, ibadet mekanının doğu ve batı duvarlarında birer adet pencere vardır. Tabhane mekanlarındakiler yapının eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmesinden dolayı, ibadet mekanındakilerden daha üst kottadır. Dikdörtgen formlu bu pencereler ayrıca ibadet mekanındakilerden daha küçük ebatlardadır. Söveler betonarmedir. İbadet mekanındakiler ise yuvarlak kemerlidir. Ayrıca ibadet mekanının kubbe eteğine de pencereler açılmıştır. Yapıdaki tüm pencereler gibi bu pencerelerde son onarımda bu şekli almıştır (Resim 307-310).

Zemin kotunun yükselmesi ile yapıya son onarımda yenilenmiş, mermer kaplı bir merdiven ile çıkılmaktadır. Merdivenle yapının etrafını dolaşan bir sekiye ulaşılmaktadır. Betonarme seki de onarımlarda yenilenmiştir. Kuzey cephede ona unsur avluya açılan geniş yuvarlak bir kemerdir. Tuğla ile örülü kemerin bulunduğu kısım yan duvarlardan daha yüksek tutularak vurgulanmıştır. Kurşun altına yapılan sıvanın taşması ile kemerin üst kısmı da sıvanmıştır. Kemer bugün ahşap doğramalı bir camekanla kapatılmıştır. Yapıya ait eski fotoğraflarda kemerin içinde bir adet giriş açıklı, bu açıklığın iki yanında da birer adet dikdörtgen formlu pencerenin olduğu görülmektedir[1077] (Resim 307-308).

Yuvarlak kemer ile enine dikdörtgen planlı avlu mekanına geçilmektedir. Klasik avlu mekanlarında farklı olan birim, geç dönem yapısında, sembolik olarak yerini korumaktadır. Sivri kemerli tonozu yapılan onarımlarda oldukça değişmiştir (Resim 311). Kaynaklarda iki yandaki tabhane mekanlarına avludan geçildiği, ancak onarımlarda duvar örülerek kapatıldığı belirtilmektedir[1078]. Ancak yapının bugünkü durumu bu durum hakkında net konuşmamızı engellemektedir.

Avlunun iki yanında girişleri dışarıdan sağlanan birer adet tabhane mekanı vardır. Kare planlı mekanlardan batıdaki çapraz bir tonoz ile doğudaki ise bir beşik tonoz ile örtülüdür. Çapraz tonozun merkezi onarımlarda deformasyona uğramış garip bir şekil almıştır. Mekanın doğu duvarında dikdörtgen formlu bir niş, batı duvarında

[1077] E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.528, R.920.
[1078] **Ay.yer.**

dikdörtgen formlu bir pencere, güney duvarının üst kotunda da formu bozulmuş mazgal tarzı bir pencere vardır. Doğudaki tabhane mekanının doğu ve batı duvarları batıdaki tabhane mekanını tekrarlamaktadır. Güney duvarında ise dikdörtgen formlu üç adet niş vardır. Bunlardan ortadaki ocak nişi, diğer ikisi de dolap nişidir. Önünde bir seki bulunan ocak nişinin kemeri yuvarlaktır (Resim 312-313).

İbadet mekanının girişi mihrapla aynı aksta değildir. Basık kemerli, basit bir açıklık şeklindeki giriş, doğuya kaymıştır. Kare planlı ibadet mekanında kubbe doğrudan beden duvarları üzerine oturmaktadır. Kubbe yuvarlağı ile duvarlar arsındaki boşluklar dolgulandırılmıştır. Yapılan onarımlarda geçişler ortadan kaldırılarak böyle bir uygulamaya gidilmiş olmalıdır. Mekanının doğu ve batı duvarlarında dikdörtgen formlu birer adet pencere vardır. Kubbe eteğindeki pencereler ise formları bozuk basit birer açıklık şeklindedir (Resim 314).

Yarım dair kesitli mihrap nişi, çeyrek küre şekilli bir kavsara ile örtülüdür. Kavsara kemeri sivridir. Nişin üst kesiminde sivri kemerli küçük bir çökertme vardır (Resim 314).

Ahşap minber yenidir (Resim 314). Yapıda herhangi bir süsleme unsuru yoktur.

Tarihlendirme

Yapının inşa kitabesi yoktur. Yapı *Fatih Sultan Mehmet*'in lalası *Ak Şemseddin*'e (1389-1459) ithaf edilmektedir. Şam'da doğan *Ak Şemseddin* (H.792/1389-90) *Osmancık*'ta müderrislik yapmıştır. *II. Mehmet*'e de hocalık eden *Ak Şemseddin* H.863/1459 yılında vefat etmiştir[1079]. Bu bağlamda yapı XV. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilebilir.

[1079]Akşemseddin hakkında bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, II, s.528; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.88-89; F. İlter, **a.g.m.**, s.553-55; Ct. Huart, "Ak Şemseddin", **İslam Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1978, s.230-231.

Katalog No :3.34
Yapının Adı :**İSMAİL BEY İMARETİ/CAMİİ**[1080]
Yeri :Kastamonu **İnceleme Tarihi** :20.11.2007, 28.11.2007, 27.03.2008, 08.11.2009
Şekil No :158-162 **Resim No** :315-326

İsmail Bey Külliyesi Kastamonu'nun dışı sayılabilecek şehre hakim olan *Şehinşah Kayalığı* üzerinde, *İsmail Bey Mahallesi*, *Aşağı İmaret* yolu üzerindedir. Külliye tapunun 92 ada, 9 parselinde kayıtlıdır. Bugün cami olarak adlandırılan imaret, medrese, türbe, sıbyan mektebi, hamam ve han ile birlikte külliyenin yapıları arasındadır. İmaret ilk defa H.1086/1675–76 ve H.1180/1766–67 yıllarında onarım görmüştür. H.1270/1854 ve 1888 yıllarında tekrar onarılmıştır. Külliye 1966-69 yılları arasında **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından, türbe de 1950 yılında **Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü** tarafından onarılmıştır[1081]. 1952 yılından sonra bir onarım daha yapılmış ve bu tarihte mahfil katı yapılarak zemin yükseltilmiştir. Ancak bu onarımın yapılış tarihi hakkında kesin verilere ulaşılamamıştır. 1989-90 ve son olarak 2008 yıllarında külliye yapılarının hepsi **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından tekrar onarılmıştır. 1989-90 onarımında imaretin içinde avlunun kuzey duvarına bitişik, mahfil altında ahşap malzeme kullanılarak odalar oluşturulmuştur. Duvarlar sıvanmış ve dışta kiremit olan örtü sistemi kurşun kaplama olarak değiştirilmiştir.

İmaret, külliyenin güneydoğu kenarındadır. Yapı, avlu, ibadet mekanı, üç adet tabhane mekanı ve beş birimli bir son cemaat yerinden meydana gelmektedir. Minare yapının kuzeybatısında beden duvarları üzerinde yükselmektedir (Şekil 158).

Caminin bütün beden duvarları sarımtırak renkte kesme küfeki taşı ve kaba yonu taş ile örülmüştür. Taşlar arasında bağlayıcı olarak kireç harcı kullanılmıştır. Son cemaat yeri ve minarede ise kesme taş kullanılmıştır. Duvarlar çatı seviyesinde profilli

[1080]Yapı kaynaklarda ve halk arasında *İsmail Bey Camii, Küçük İmaret, Aşağı İmaret* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bugün yapı sadece cami işlevinde kullanıldığından *İsmail Bey Cami* şeklinde adlandırılmaktadır. Bkz. K.K. Eyüpgiller, **Bir Kent Tarihi Kastamonu**, İstanbul, 1999, s.72; G. Cantay, **a.g.e.**, s.28.
[1081]Z.K. Bilici, **Kastamonu'da Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (18. Yüzyılın Sonuna Kadar)**, (Ankara Ü. Sos. Bil. Enst. Arkeoloji ve Sanat Tarihi, Sanat Tarihi A.B.D., Doktora Tezi), Ankara, 1991, s.14; N. Şahin-E. Morçöl, "Kastamonu İsmail Bey Külliyesi Rölövesi", **Rölöve ve Restorasyon Dergisi**, 6, Ankara, 1987, s.31-58.

bir saçak kornişi ile son bulmaktadır. Korniş, son cemaat yerinin doğu ve batı cephelerinde kademe yapmıştır. Kasnaklar tuğladandır. Kasnakların kubbe akslarına gelen kenarlarına birer mazgal pencere açılmıştır. Örtüler kurşun kaplıdır (Resim 315-319).

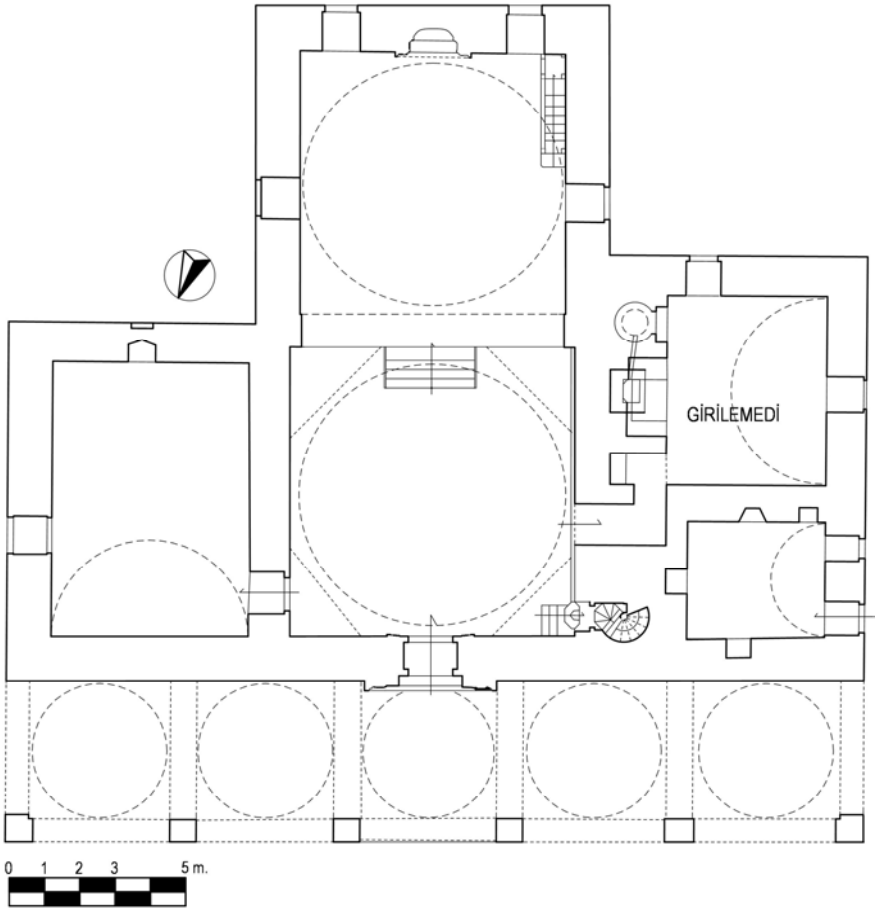

Şekil 158. Kastamonu İsmail Bey İmareti. Plan (*VGM. Arşivi*'nden işlenerek).

Avlunun kuzeybatı köşesinde beden duvarları üzerinde yükselen minare kesme taşlarla inşa edilmiştir. Kaide belli bir yüksekliğe kadar kare planlıdır, kaideden gövdeye sekizgen prizmal bir pabuç ile geçilmektedir. Gövdenin alt kesimi sekizgen üst kesimi ise onaltıgendir. Şerefe altı mukarnaslarla dolgulandırılmıştır. Silindirik formu petek kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Minareye avlunun kuzeybatısındaki merdivenlerle ulaşılan mukarnas kavsaralı basık kemerli bir kapı ile ulaşılmaktadır. Merdivenin taş basamakları bitkisel motiflerle hareketlendirilmiştir (Resim 315-317), (Şekil 159).

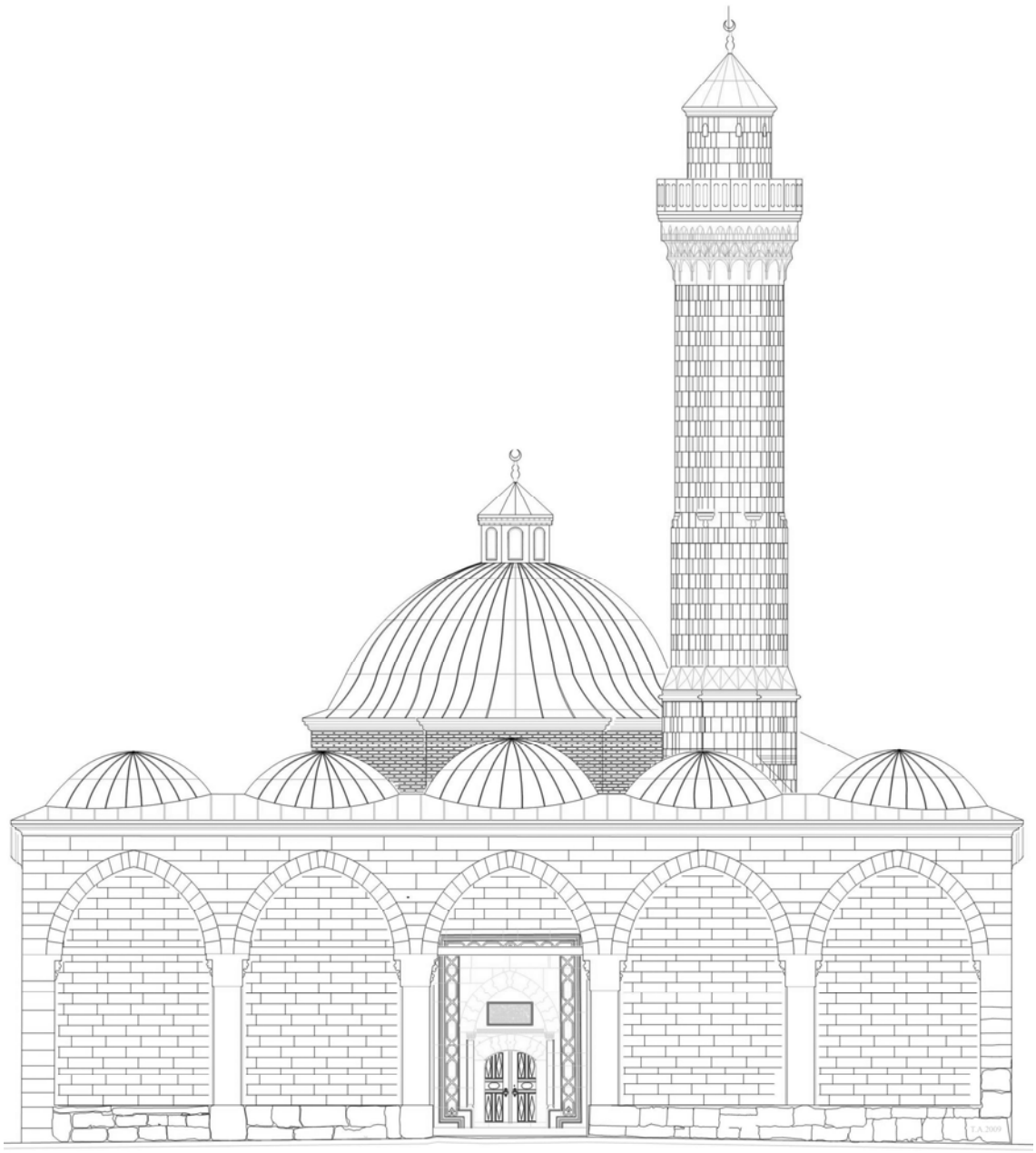

Şekil 159. Kastamonu İsmail Bey İmareti. Kuzey Cephe (*VGM. Arşivi*'nden işlenerek).

Beş birimli son cemaat yeri kuzey, doğu ve batı cephelere sivri kemerlerle açılmaktadır. Kemerler güneyde yapının beden duvarlarına yerleştirilmiş profilli konsollar ile kuzey cephenin doğu ve batı köşelerinde "L", ortada ise köşeleri pahlanmış kare planlı altı adet paye ile taşınmaktadır. Kemerlerin üzengi taşları profilli konsollarla hareketlendirilmiştir. Ortadaki kemer ise mukarnaslı konsollarla daha da vurgulanmıştır. Kemerler kuzey-güney ve doğu-batı yönlü ahşap gergilerle desteklenmektedir. Son

cemaat yerinde kuzey duvarı oldukça sağırdır. Kesme taş kaplama cephede taçkapı dışında herhangi bir açıklığa yer verilmemiştir (Resim 318-319).

Son cemaat yerinde her birim birer kubbe ile örtülmüştür. Ortadaki kubbe daha yüksek tutulmuştur. Nervürlü kubbeye geçiş, mukarnas dolgulu tromplarla sağlanmıştır. İki yandaki kubbenin geçişleri üzerleri üçgen şeklindeki dekoratif unsurlarla hareketlendirilmiş pandantiflerle sağlanmıştır.

Dışa çok fazla taşıntı yapmayan taçkapı mermerdendir. Sivri kemerli taçkapıda kemer zıvanalı geçmelidir. Kemer iki yandan yarım daire planlı mukarnas başlıklı sütuncelere oturmaktadır. Giriş açıklığı zıvanalı geçmeli basık kemerlidir. Basık kemerini üzerinde bir sıra mukarnas dizisi onunda üzerinde inşa kitabesi bulunmaktadır. Taçkapı çerçevesinin en dışında sade profiller, ana çerçevede ise örgü motifi verilmiştir. Bu bordür alçak kabartma tekniğindedir. Taçkapının ahşap kapı kanatları 2008 onarımında eklenmiştir. 2007 yılındaki incelememizde her iki kanat enine ve boyuna yerleştirilmiş kartuşlarla hareketlendirilmişti. Bugün ise kanatlarda baklava motifini andırır panolar bulunmaktadır (Resim 320), (Şekil 160).

2008 yılı onarımından önce avlu ile giriş kotu arasında yaklaşık 1.07 m. kot farkı vardı. Avluya dört basamaklı bir merdiven ile çıkılmaktaydı[1082]. Bu onarımda bu kot faklı ortadan kaldırılmış, giriş ile avlu zemini aynı kota getirilmiştir. Avlu ile ibadet mekanı bir sivri kemer ile ayrılmaktadır. Kare planlı avluda kubbeye geçiş içleri mukarnaslarla dolgulandırılmış tromplarla sağlanmaktadır. Kubbenin merkezinde bir aydınlatma feneri bulunmaktadır. Restorasyon öncesinde avlunun kuzey duvarına ahşap bir kadınlar mahfili bulunmaktaydı. 2008 onarımında bu mahfil kaldırılmıştır. Avlunun doğu duvarının kuzey ucundaki bir kapı ile doğudaki tabhane mekanına geçilmektedir. Avlunun batı duvarına açılan bir kapı ile de güneybatıdaki tabhane mekanına geçilmektedir (Resim 321).

Avlunun doğu duvarının kuzey ucuna yerleştirilmiş basık kemerli bir açıklıkla doğudaki tabhane mekanına geçilmektedir. Kapının söve ve kemeri kesme taştır. Kuzey-güney yönlü yerleştirilmiş dikdörtgen planlı mekan bir beşik tonoz ile örtülüdür. Mekanın doğu duvarında bir pencere, güney duvarında da bugün mihrap şeklinde

[1082]Z.K. Bilici, **a.g.t.**, s.16.

kullanılan bir niş vardır. Kaynaklarda yayınlanmış planlarda bu niş dışa açılan bir kapı şeklinde gösterilmiştir[1083].

Şekil 160. Kastamonu İsmail Bey İmareti. Taçkapı.

[1083]K.K. Eyüpgiller, **a.g.e.**, s.72, Şek.B10.

Kuzeybatıdaki tabhane mekanı da bir beşik tonoz ile örtülüdür. Mekana dışarıdan batı duvarının kuzey köşesine açılmış bir kapı ile girilmektedir. Mekanın diğer duvarlarında küçük nişler bulunmaktadır. Bu nişlerden güney duvarının batı ucundaki niş güneydeki mutfakla bağlantıyı sağlayan kapı olmalıydı. Bugün batı duvarında dışa açılan kapı, muhtemelen bu kapandıktan sonra yapılmış olmalıdır. Kapı, yapının o cepheye açılan pencerelerinden biridir[1084].

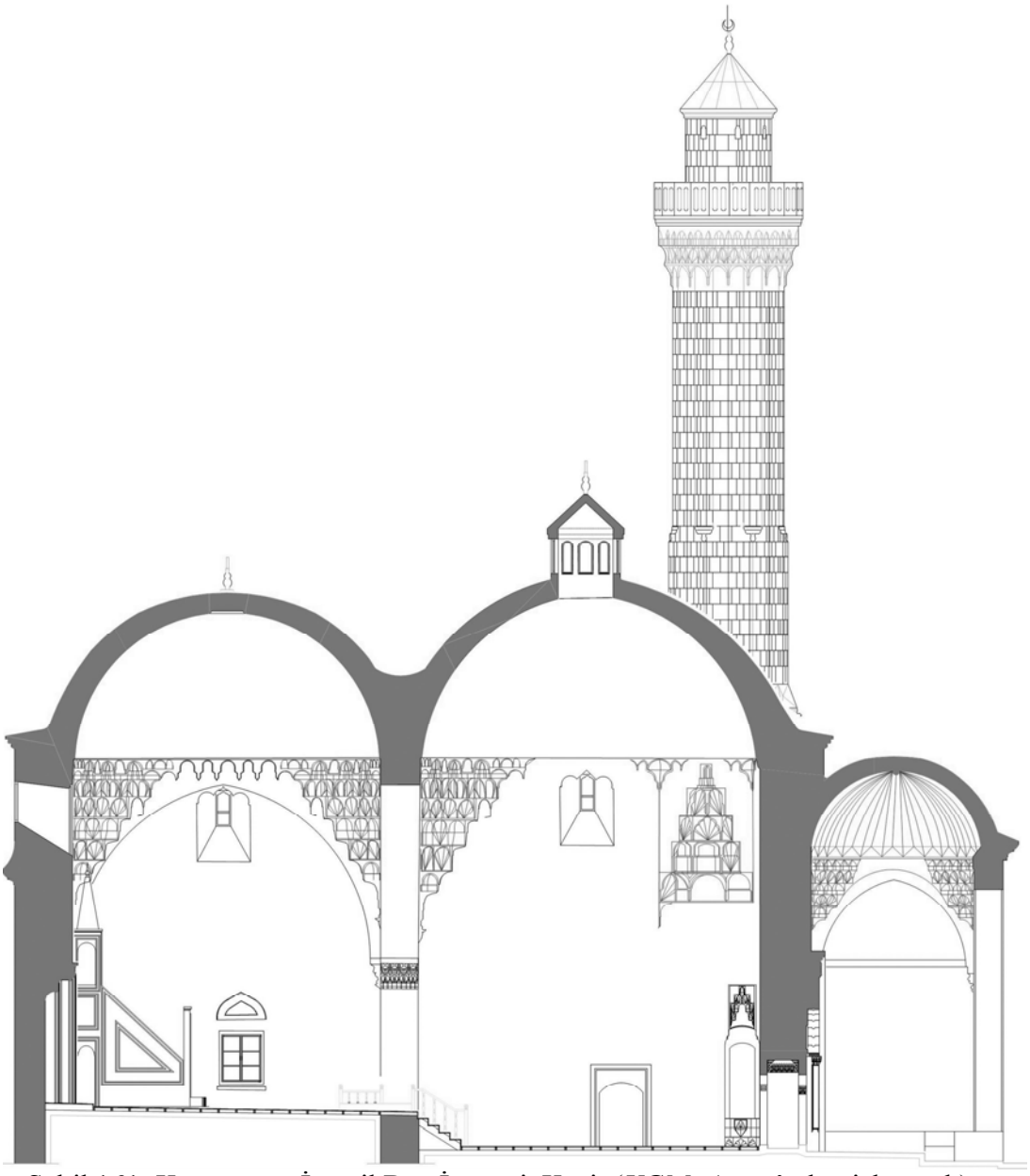

Şekil 161. Kastamonu İsmail Bey İmareti. Kesit (*VGM. Arşivi*'nden işlenerek).

[1084]Z.K. Bilici, **a.g.t.**,s.16-17.

Avludan "L" şeklinde bir koridorla ulaşılan güneybatıdaki tabhane mekanı kareye yakın dikdörtgen planlıdır ve bir beşik tonoz ile örtülüdür. Kaynaklarda burasının mutfak olarak kullanıldığı belirtilmektedir[1085]. Mekanın avluya bitişik doğu duvarında ocak ve fırın bulunmaktadır. Mekanın batı duvarında dışa açılan kapısı sonradan kapatılarak pencereye dönüştürülmüştür[1086].

İbadet mekanı doğu ve batı duvarlarında simetrik birer pencere yerleştirilmiştir. Güney duvarında ise mihrabın iki yanında birer pencere yer almaktadır. Pencereler dıştan kesme taş sövelidir. Kubbeye geçiş mukarnas dolgulu pandantiflerle sağlanmıştır (Resim 324-325).

Mihrap yuvarlak kemerli basit bir niş şeklindedir. Son onarımda mihrap üzerinde raspa yapılmış ve unsurun dış konturları yaldızlanmıştır (Resim 325).

Minber yenidir.

Yapıda taş, alçı ve kalemişi süslemeler bulunmaktadır. Taş süsleme son cemaat yerinde, taçkapıda ve minare basamaklarındadır. Son cemaat yerindeki konsolların iki yüzünde rumi motiflerinden meydana gelen bitkisel süsleme alçak kabartma tekniğinde verilmiştir. Taçkapının çerçevesindeki bordürlerde alçak kabartma olarak işlenmiştir. Bordürle alt köşelerde birer palmet motifi ile son bulmaktadır. Minareye çıkışı sağlayan blok taş basamaklar üzerinde ise orta aksta bir, yanlarda ikişer yaprak motifi kabartma tekniğindedir (Resim 322).

Alçı süsleme taçkapının tavanındadır. Sekiz kollu yıldızlardan meydana gelen geometrik kompozisyonda yıldızların arasında sekizgenler ve beş köşeli yıldızlar meydana gelmiştir. Geometrik motiflerin içerisine çok çenekli natüralist çiçekler işlenmiştir (Şekil 162).

Bugün ibadet mekanı duvarlarında bulunan iri harflerle yazılmış dini içerikli yazılar ve geçişlerdeki yapıyla uyumsuz renkler 2008 onarımında yapıya eklenen unsurlardır (Resim 324-325). Son cemaat yerinin güney duvarında onarım öncesinde cami tasvirleri ve sürrealist denemeler bulunmaktadır[1087].

[1085]Z.K. Bilici, **a.g.t.**,s.16.
[1086]K.K. Eyüpgiller, **a.g.e.**, s.72, Şek. B10.
[1087]Süslemelerin tasviri için bkz. Z.K. Bilici, **a.g.t.**,s.17-18, Foto No:30-31, Levha no:13-14, şekil no:13-14.

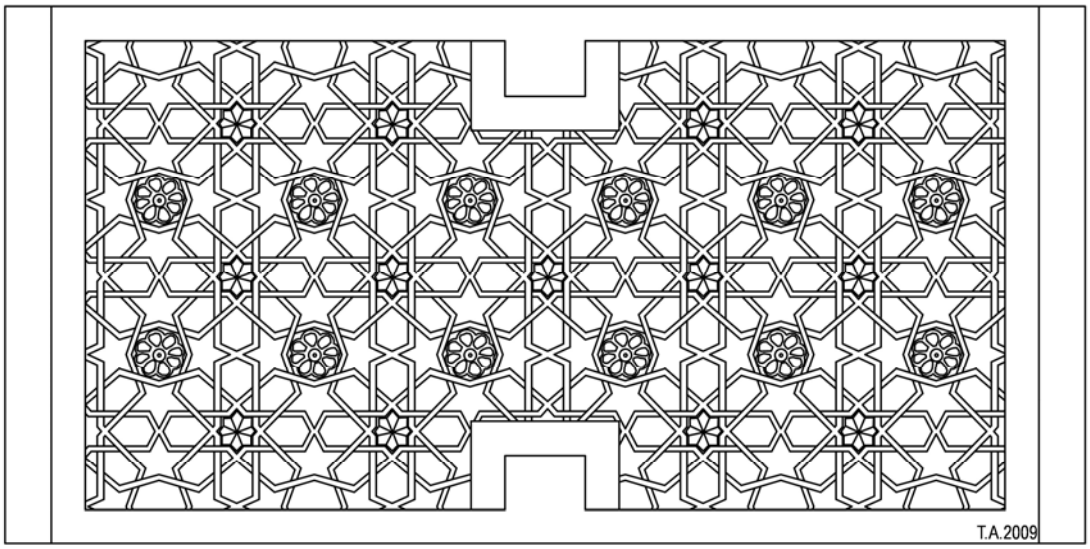

Şekil 162. Kastamonu İsmail Bey İmareti. Taçkapının Tavanındaki Alçı Süsleme.

Tarihlendirme

Giriş kapısı üzerindeki sivri kemerli alınlık içinde dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış inşa kitabesi mermerdir. Yapının kitabesi nesih tarzında yazılmış üç satırdır (Resim 326). Kitabenin Arapça harflerle yazılışı şöyledir[1088]:

١- بسم الله الرحمن الرحيم سلام عليكم بما صبرتم فنعم عقبى الدار

٢- امر باءنشاء هزاالعملرة المباركة المقام الاعظم العالى العادل

٣- السلطان اسمعيل بن ابراهم بن اسفنديار خان تقبل الله منه الحسنات فى سنة ثمان وخمسين و ثمانماءة

Kitabenin Anlamı: Esirgeyen bağışlayan Allah'ın adıyla. Sabrettiğinizden dolayı üzerinize selam olsun. Ne güzel akibet yurdu. Bu mübarek imaret binasının yapılmasını, büyük, yüksek, makam sahibi alim, adil Sultan İsmail Bey emretti. Onun babası İbrahim onun babası İsfendiyar Bey'dir. Allah İsmail Bey'in böyle hayırlı işlerini kabul etsin[1089].

[1088]Kitabenin transkripsiyonu için bkz. K.K. Eyüpgiller, **a.g.e.**, s.73; Y. Yücel, **a.g.e.**, I, s.175.
[1089]Ü. Karabiberoğlu, **Kastamonu İsmail Bey Külliyesi**, (Hacettepe Ü. Sos. Bil. Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1997, s.45.

Yapı kitabesine göre H.858/1454 yılında *Candaroğlu İsmail bin İbrahim bin İsfendiyar Han* tarafından yaptırılmıştır[1090]. Külliyenin H.861/1457 tarihli Arapça vakfiyesi vardır. Ayrıca külliyeye ilave olarak yapılan vakıflarla ilgili H.865 Şaban/1461 tarihli Arapça yazılmış bir vakfiyesi daha bulunmaktadır[1091]. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'ndeki Kuyud-u Kadime Arşivi'ndeki 554 sayılı vakıf defterinin 35. sayfasında "Evkaf-ı İmaret-i İsmail Bey" başlığı altında, imaretin vakıflarından bahsedilmektedir. Bu defterin XVII. yüzyılda tutulmuştur[1092].

[1090]K.K. Eyüpgiller, **a.g.e.**, s.73; Z.K. Bilici, **a.g.t.**, s.13.
[1091]Z.K. Bilici, **a.g.t.**, s.13; K.K. Eyüpgiller, **a.g.e.**, s.73; dipnot 344.
[1092]Z.K. Bilici, **ay.yer.**

Katalog No	**:**3.35		
Yapının Adı	**:KARACABEY İMARETİ/CAMİİ**[1093]		
Yeri	**:**Karacabey/Bursa	**İnceleme Tarihi**	**:**18.12.2009
Şekil No	**:**163	**Resim No**	**:**327-334

Bursa'nın Karacabey ilçesindeki imaret, H.861/1456-57 yılında *Abdullah oğlu Karacabey* tarafından yaptırılmıştır. Yapının batısında *Karacabey*'in hanımı ve kardeşi *Ahmet Bey*'in bir türbe, son cemaat yerinde de banisine ait demir korkuluklarla çevrili bir lahit bulunmaktadır[1094]. 1853 yılındaki depremde büyük ölçüde zarar gören yapı, daha sonra da Yunanlıların tahriplerine uğramıştır. 1927-28 yıllarında çekilmiş fotoğrafları yayınlayan ve 1950 ve 1968 yıllarında yapıyı inceleyen *E.H. Ayverdi*'nin verdiği bilgilere göre; *1927-28 yıllarına ait fotoğraflarda avlu ve ibadet mekanının kubbeleri sağlamdır ancak kurşun ve saçak yoktur. Son cemaat yeri yıkıktır, son cemaat yerinin batısında görülen bölmeler, Karacabey'in kabri için yapılmış dolgu tuğladır. Minarenin şerefeden yukarı ve doğudaki tabhane mekanının kubbesi yıkıktır. 1950 yılındaki incelemede ise mihrap kısmının iki yanındaki duvarların durduğu ancak mihrabın yıkık olduğu, son cemaat yeri kubbe, kemer ve ayakların, minarenin şerefeye kadar olan kısmının, kuzeydeki avlunun kubbesinin de yıkık olduğu belirtilmektedir. 1968 yılındaki incelemede ise kalan tabhane mekanının kubbesi, mihrap duvarı tamamen çökmüştür. Birinci kubbenin de sadece iki duvarı ayaktadır. Eyvan kemer karnında da hat yazıları ve bitkisel örnekli kartuşlar görülmektedir*[1095]. Kullanılamaz durumdaki imaret 1971-1972 yıllarında onarılarak ibadete açılmıştır[1096]. Yapı son olarak da 1982 yılında onarılarak ibadet açılmıştır.

Avlu, ibadet mekanı ve iki adet tabhane mekanından meydana gelmektedir. Yapının beş birimli bir son cemaat yeri ve minaresi de vardır (Şekil 163).

[1093]Yapı *Karacabey İmaret Camii, Kurşunlu Camii, Karacabey Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır Bkz. Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.149; **Türkiye'de Vakıf…**, IV, s.371; S. Eyice, **a.g.m.**, s.41; A. Batur, **a.g.m.**, s.161; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, IV, s.770; A. Kuran, **a.g.e.**, s.92-93; O. Aslanapa, "Fatih Devri Abideleri", **Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri**, I, İstanbul, 1963, s.13.

[1094]Türbe ve lahit için bkz. **Türkiye'de Vakıf…**, IV, s.375.

[1095]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, IV, s.772, Res.1105-1115; O. Aslanapa, **a.g.m.**, s.21, Şek.2-4'te yayınlamış olduğu fotoğraflarda görüldüğü üzere, yapının örtüleri ve duvarlarının büyük bir kısmı yıkıktır.

[1096]A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s. 306; **Türkiye'de Vakıf…**, IV, s.372.

Yapının kuzey cephesinde renkli düzgün kesme taş ve mermerlerle, beden duvarlarında da almaşık duvar tekniği kullanılmıştır. Almaşıklık 1 sıra kesme taş ve iki sıra tuğla ile sağlanmıştır. Almaşık düzende taşların arasına dikine yerleştirilen ikişer tuğla çağdaşı yapılara göre daha düzenlidir[1097]. Beden duvarları ve kasnaklar iki sıra kirpi saçak ile son bulmaktadır. Kubbe kasnakları sıvalıdır. Örtüler kurşun kaplıdır (Resim 327).

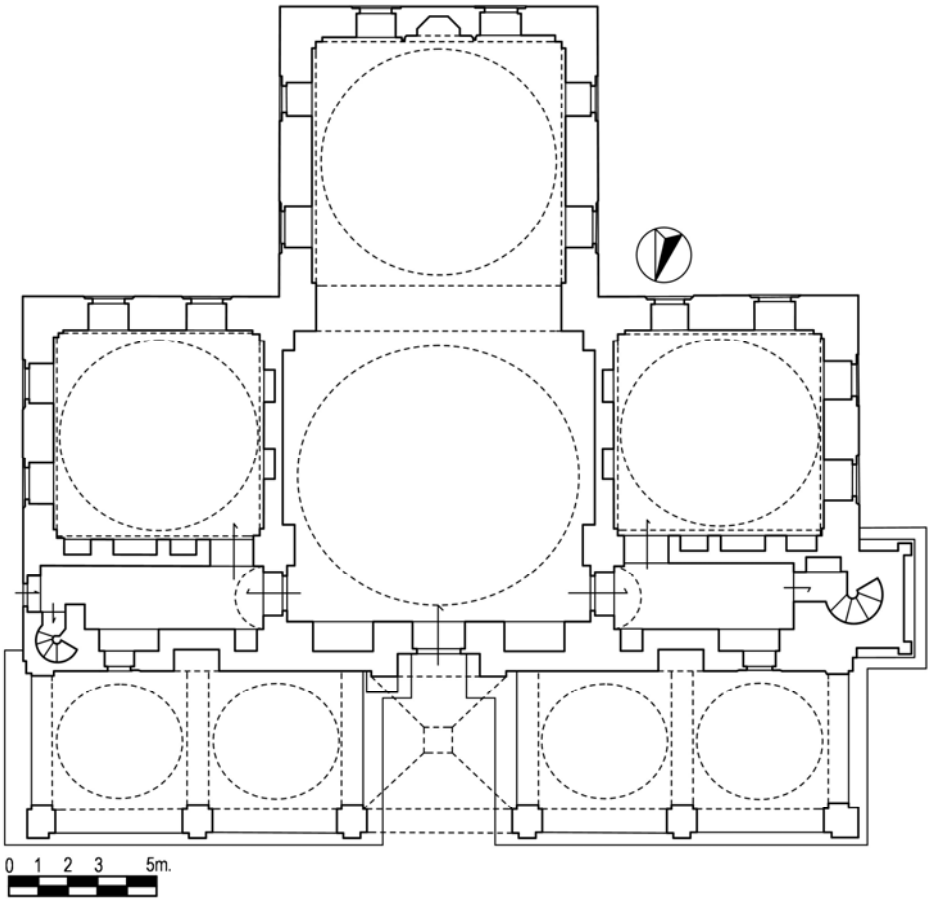

Şekil 163. Karacabey İmareti. Plan (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Yapının kuzey cephesi dışında her cephesine alt ve üst kotta ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Alt sıra pencereleri dikdörtgen formdadır, söve ve atkı taşları mermerdir. Hafifletme kemerleri de tuğladandır. Üst sıra pencereleri ise tuğladan sivri kemerlidir ve alçı dışlıkları vardır.

[1097]Duvar tekniği için ayrıca bkz. A. Batur, **a.g.m.**, s.161-162.

Yapının orijinalde iki adet minaresi vardır. Ancak bugün sadece kuzeybatıdaki ayaktadır. Minare girişleri, avlunun kuzey uçlarında yer alan açıklıklarla ulaşılan koridorların batı ve doğu uçlarında yer almaktadır. Kuzeybatıdaki minare dışarıya dikdörtgen şekilde yansımaktadır. Kaide ve silindirik gövde kesme taştır. Şerefe altı kaytak silme ile son bulmaktadır. Kesme taş silindirik formdaki petek, kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür[1098] (Resim 327).

Kare kesitli mermer ayaklarla taşınan sekizgen planlı şadırvan, kurşun kaplı bir kubbe ile örtülüdür. Unsur yapıyla çağdaş değildir.

Beş birimli son cemaat yeri dışa sivri kemerler ile açılmaktadır. Kemerleri taşıyan ayaklar "T" formundadır. Ayaklar ve kemerler iki renkli mermerlerle kapladır. Kemer aynalıkları da mermerdir. Kemer araları kaytan silmelerle çevrelenmiştir. Unsur saçak seviyesinde silmeler ile son bulmaktadır. Son cemaat yerinde kemerler kuzey-güney ve doğu-batı yönlü demir gergilerle birbirine bağlanmıştır. Unsurda orta birim bir aynalı manastır tonozu ile diğer dört birim ise geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür[1099]. Kubbe, geçişler ve güney duvarı sıvalı ve boyalıdır. Son cemaat yerinin güney duvarında ortada taçkapı, cephenin neredeyse ortalarına gelecek şekilde yerleştirilmiş, dış mihraplar ve doğu ve batı uçlarda birer pencere açıklığına yer verilmiştir. Basit bir niş formundaki dikdörtgen kesitli dış mihraplar, birer sivri tonoz ile örtülüdür. Unsurlarda herhangi bir bezeme bulunmamaktadır. Dikdörtgen formlu pencerelerin söve ve atkı taşları kesme taştır. Cephede taçkapının iki yanında ikişer adet sivri kemerli üst sıra penceresi de vardır (Resim 328-329).

Dışa taşıntı yapan taçkapı iki renkli mermer kaplamadır. Unsur sivri kemerli bir tonoz ile örtülüdür. Sivri kuşatma kemeri, kakma teknikli palmet motifleri ile hareketlendirilmiştir. Giriş açıklığı basık bir kemer ile örtülüdür. Kemer iki renkli zıvanalıdır. Açıklığın üzerinde enine dikdörtgen formlu mermer kitabe panosu yer almaktadır. Kitabenin üzerinde kalın silmelerle oluşturulmuş geometrik geçme süsleme sekiz kollu yıldız motifinden meydana gelmektedir (Resim 328).

[1098] 1971-72 yılındaki onarım öncesi fotoğraflarda minarenin şerefeye kadar yıkık olduğu görülmektedir. Bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, IV, R.1105, 1110; O. Aslanapa, **a.g.m.**, s.21, Şek-3-4.

[1099] E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, IV, R.1104'te yayınlamış olduğu planda son cemaat yerinde orta birimi de bir kubbe ile örtülü şekilde göstermiştir.

Taçkapıdan kare planlı avluya geçilmektedir. Avlu geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Geçiş unsurları mukarnaslarla sekizgen planlı kasnak ise Türk üçgenleri ile hareketlendirilmiştir. Pandantiflerin alt kesiminde de birer adet palmet motifi bulunmaktadır. Kubbenin merkezinde sekizgen planlı bir aydınlatma penceresi vardır. Avlunun doğu ve batı duvarları sivri kemerli çökertmelerle hareketlendirilmiştir. Daha dar nişler kuzey duvarında giriş açıklığının iki yanında da bulunmaktadır. Unsurlar mukarnas kavsaralarla örtülmüştür. Nişlerden doğudakinin kavsarası orijinalinde de olduğu şekilde kesme taş olarak bırakılmıştır. Batıdaki ise mekanın tüm duvarlarında da olduğu gibi sıvalı ve boyalıdır. Doğudaki nişin içerisine, giriş açıklığını örten rüzgârlığın üst katına yerleştirilmiş ahşap konstrüksiyonlu mahfile ulaşımı sağlayan ahşap basamaklar yapılmıştır. Mekanının doğu ve batı duvarlarının kuzey uçlarına sivri kemerli çökertmeler içerisinde yer alan tabhane mekanlarına ulaşımı sağlayan giriş açıklıkları bulunmaktadır. Basık kemerli girişlerde, kemer ve söveler mermerdir (Resim 330).

Tabhane mekanlarına ulaşımı avludan sağlanan enine dikdörtgen formlu koridorlarla ulaşılmaktadır. Tabhane mekanlarının kuzeyinde yer alan birimler birer sivri tonoz ile örtülüdür. Mekanların son cemaat yerine açılan birer penceresi ve dikdörtgen kesitli birer nişi vardır. Doğudaki koridorun doğu duvarında bir giriş açıklığı, kuzeydoğu köşesinde de bir minare çıkışı bulunmaktadır. Batıdakinin minare çıkışı ise birimin batı duvarındadır (Resim 331). Her iki koridorun güney duvarlarının avluya yakın kısımlarında tabhane mekanlarının giriş açıklıkları vardır. Açıklılar basit dikdörtgen formdadır. Kare planlı tabhane mekanları birbirinin simetriğidir. Her iki mekanda pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kasnaklar sivri kemerleme dizileri ile çevrelenmiştir. Mekanların dışa bakan duvarlarında alt ve üst kotta ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Avluya bakan duvarlarda ikişer adet, koridora bakan kuzey duvarlarında ise üçer adet niş bulunmaktadır. Kuzeydeki nişlerden ortadakiler ocaktır. Dikdörtgen formlu ocaklar birer sivri tonoz ile örtülüdür. Ocakların baca delikleri içten sonradan kapatılmış olmasına rağmen çatıda bacalar mevcuttur (Resim 332).

Avlu ile aynı aksta yer alan ve sivri bir kemer ile ayrılan ibadet mekanı kare planlıdır. Her iki mekan arasında 26 cm.lik kot farkı vardır. İbadet mekanının her üç duvarının alt ve üst korunda ikişer adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Dikdörtgen

formlu alt sıra pencerelerin alınlıkları sivri kemerlidir. Üst sıra pencereleri de sivri kemerlidir ve renkli camlı alçıdan içliklere sahiptir. Mekan geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Geçişler ve kasnak avluda da olduğu gibi mukarnas ve Türk üçgenleri ile hareketlendirilmiştir (Resim 333). Kaynaklarda yayınlanmış imaretin onarım öncesi fotoğraflarında, yapının beden duvarlarında *Edirne Muradiye İmareti*'nin yazılarına benzer tarzda kufi ve celi sülüs yazıların olduğu görülmektedir[1100]. Sıva ve boyaları son onarımda yenilenen yapıda bu yazılara dair herhangi bir iz kalmamıştır. 1910 yılında yapıyı ziyaret eden araştırmacılar da geçiş öğeleri ve örtünün tuğla ile örülmüş olduğunu belirtmektedir[1101].

Beşgen planlı mihrap nişi mukarnas kavsara ile örtülüdür. Kalın kaytan silmelerle çevrelenen unsur yağlıboya ile boyalıdır.

Son onarımda eklenen ahşap minber niteliksizdir. Yapıyı çeşitli tarihlerde inceleyen ve 1927-28, 1950, 1968 yıllarına ait fotoğraflar yayınlayan *E.H. Ayverdi*'nin eserinde nerdeyse tamamı yıkık olan imaretin minberinden bahsedilmemektedir. Yayınlanmış fotoğraflarda da herhangi bir minber görülmemektedir. Ancak daha yeni kaynaklarda hiçbir referans gösterilmeden sadece çizimine yer verilen minber oldukça bezemelidir[1102]. Bu minber muhtemelen 1971 yılında yapıya eklenmiş olmalıdır.

Tarihlendirme

Yapının inşa kitabesi taçkapı üzerindedir. Üç satırdan meydana gelen Arapça kitabe, celi sülüs yazı türündedir. Harfler mermer üzerine kabartma tekniğinde işlenmiştir (Resim334). Kitabenin Arapça harflerle yazılışı şöyledir:

١- امر الامير الگبير والرًاخر الحطير المرحوم المغفور السعيد الشّهيد المتاج الي رحمت الاه

٢- تعالي طايي قراجبك بن عبدالله هزه العمارة في ايام الدلت السلطان محمد بن

٣- مراد حان خلد ملكه في تاريخ سنة احدي وستين وثمان مايه هجرية نبوية

[1100]A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s. 307, Res.274; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, IV, s.772.
[1101]**Türkiye'de Vakıf …**, IV, s.374-75, dipnot 17.
[1102]Minberin çizimi için bkz. F. Uluengin-vd, **a.g.e.**, s.149.

Kitabenin Anlamı: *Allah'ın rahmetine muhtaç, merhum, mağfur, saadetli ve şehid, büyük emir, şerefli komutan, Abdullah oğlu Dayı Karaca Bey, Murad Han oğlu Sultan Mehmed'in –mülkü ebedi olsun- yönetimi zamanında hicri 861 tarihinde bu imareti (n yapılmasını) emretti*[1103].

Kitabeden anlaşılacağı gibi imaret, *Fatih Sultan Mehmed* döneminde *Abdullah oğlu Karacabey* tarafından H.861/1456-57 yılında inşa ettirilmiştir. Yapının banisi *Dayı Karaca Bey II. Murad* döneminde (1421-51) Rumeli Beylerbeyi tayin edilmiştir. *E. H. Ayverdi*, Karacabey İmareti'nin H.859/1455 tarihli vakıf defterlerinden yola çıkarak yapının 1456-57 yılından önce inşa edildiğini ileri sürmektedir[1104].

[1103]A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s. 306. Kitabenin farklı okunuşları için ayrıca bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, IV, s.777; **Türkiye'de Vakıf …**, IV, s.371.
[1104]**Türkiye'de Vakıf …**, IV, s.371; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, IV, s.770-76.

Katalog No	**:**3.36		
Yapının Adı	**: HAMZA BEY İMARETİ/CAMİİ**[1105]		
Yeri	**:**Bursa	**İnceleme Tarihi**	**:**07.08.2006
Şekil No	**:**164	**Resim No**	**:**335-344

Hamzabey Mahallesi, Karlıca Caddesi'nde bulunan yapı, *II. Murad*'ın vezirlerinden *Hamza Bey* tarafından yaptırılmıştır. İzmir'i fetheden *Hamza Bey*, 1461 yılında Romanya'da *Kazıklı Voyvoda* tarafından kazığa çakılmış, cesedi daha sonra Bursa'ya getirilmiştir[1106].

Yapı *Fatih* devrinde, mescit olarak kullanılmış, 1614 yılında da yapıya *Kazasker Muallim Zade Ahmed Efendi* tarafından minber konulması ile camiye dönüştürülmüştür. İmaret, Bursa'da *Fatih* devrinde yapılan camilerin en büyüğüdür[1107]. 1826 ve 1855 yıllarındaki depremlerden sonra tamir edilmiştir. Son olarak da 1958 ve 1963 yıllarında *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu* tarafından onarılmış ve ibadete açılmıştır[1108]. Külliyenin diğer yapıları olan medrese ve imaret bugün yok olmuştur[1109]. XV. yüzyılda *Hamza Bey* tarafından imaretin doğusunda inşa ettirilmiş medresenin onsekiz odası varmış ve 1615 yılında yıktırılıp yeniden inşa edilmiş. Medrese 1930 yılına kadar mevcutmuş[1110]. İmaretin kuzeybatısında XV. yüzyılda yaptırılan sekizgen planlı ve bir kubbe ile örtülü *Hamza Bey*'in türbesi vardır. Girişi eyvan şeklindedir. İmaretin kuzeybatı ucunda son cemaat yerinin devamı gibi görülen türbede ise, *Hamza Bey*'in eşi ile kızlarının mezarları bulunmaktadır[1111]. Türbenin duvarları iki sıra yatay bir sıra dikey tuğla ile örülmüştür. Kuzey cephesindeki pencere ve kapı kemerlerinin üzerinde ise zikzak tuğla dizileri ile bezemeler yapılmıştır. Beden duvarlarının üstü ve yanları

[1105]İmaret, yüksek lisans tez çalışmamız kapsamında da yer almaktadır. Bkz. T. Acar, **a.g.t.**, s.207-214. Yapı halk arasında *Hamza Bey Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. A. Kuran, **a.g.e.**, s.71.
[1106]R. Kaplanoğlu, **a.g.e.**, s. 63; **Türkiye'de Vakıf Abideler…**, III, s.74.
[1107]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.89.
[1108]*E.H. Ayverdi* yapının 1960 yılından önce başlayan onarımının 1962 yılında tamamlandığını belirtmekte ve yapının 1962 yılına ait bir fotoğrafını da yayınlamaktadır Bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.96, Res. 160.
[1109]S. Arık vd., **a.g.e.**, s.49.; **Türkiye'de Vakıf Abideler…**, III, s.74; K. Baykal, **a.g.e.**, s.35.
[1110]N.T. Dostoğlu, **a.g.e.**, s.220.
[1111]R. Kaplanoğlu, **a.g.e.**, s.63; N.T. Dostoğlu, **a.g.e.**, s.220.

kabartma çerçevelerle bitirilmiştir. *Hamza Bey İmareti*'nin kuzeyinde yer alan Kara Mustafa Paşa Türbesi ise kare planlıdır.

Yapı, avlu, ibadet mekanı ve iki tabhane mekanından meydana gelen bir tabhaneli camidir. Kuzeyinde beş birimli bir son cemaat yeri vardır (Şekil 164).

Yapının duvarları üç sıra yatay tuğla ve bir moloz taş ile örülmüş, araya da birer adet dikey tuğla yerleştirilmiştir. Son cemaat yeri ile yapının duvarları arasında fark yoktur. Sadece beden duvarlarının alt kısımlarında derz ve taşlarda bazı farklar görülmektedir. Bu da yapılan onarımların sonucu olmalıdır. Kubbe kasnakları ise tuğladandır. Son cemaat yerinin öne doğru çıkıntı yapan bölümünün üst tarafı dışında tüm duvarlar ve ibadet mekanı kubbesi dışında tüm kubbeler üç sıra kirpi saçakla hareketlendirilmiştir. İbadet mekanının kubbesi iki sıra, son cemaat yerinde öne çıkıntı yapan kısım ise bir sıra kirpi saçakla son bulmaktadır (Resim 335-336).

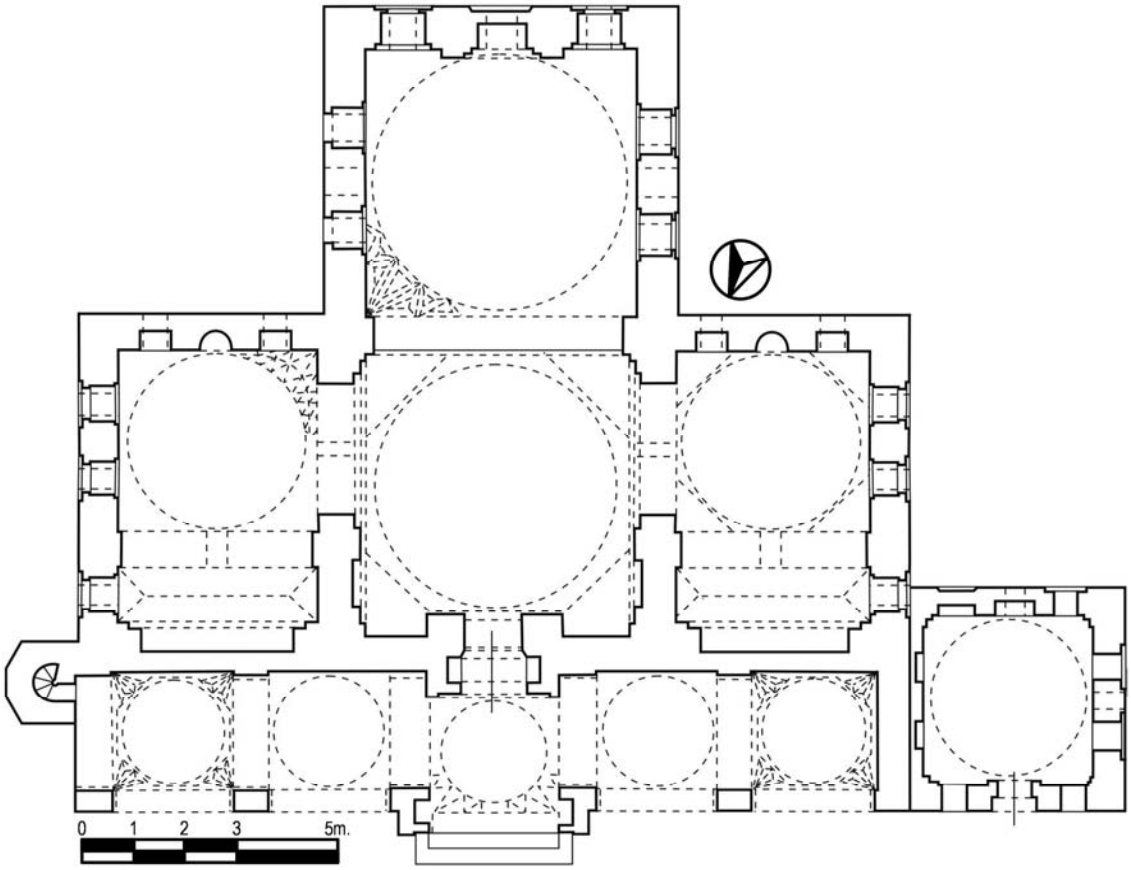

Şekil 164. Bursa Hamza Bey İmareti. Plan (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Yapının doğu ve batı cephelerinde alt ve üst seviyede üçer adet pencere vardır. Tabhane mekanlarının güney cephelerinin üst seviyesinde ikişer pencere ve ibadet mekanın her cephesinde ise altta ve üstte ikişer pencere yer almaktadır. Sivri kemerli çökertmeler içerisinde yer alan dikdörtgen formlu alt sıra pencerelerinin genellikle mermerden söveleri ve atkı taşları vardır. Bazı söveler onarımlarla değişmiş, çimento ile yapılmışlardır. Sivri kemerli üst sıra pencereleri, sivri kemerli çökertmeler içerisindedir (Resim 336). Güneydeki alt sıra pencerelerinin çökertmeleri testere dişleri ile hareketlendirilmiştir. Ayrıca iki pencere arasında iç içe iki sivri kemerli bir çökertme vardır. Üst sıra pencerelerin alçıdan dışlıkları bulunmaktadır.

İmaretin kuzeyinde yer alan şadırvan sekizgen planlıdır. Kurşun kaplı bir kubbe ile örtülü şadırvanın kubbesi içten düz bir tavan ile kapatılmıştır. Şadırvanın ayakları mermerdendir ve kare kesitlidir. Ortasında sekizgen planlı mermer bir havuz vardır.

Yapının kuzeydoğusunda yer alan minare, beşgen kaidelidir. Kaide beden duvarları boyunca yükselmektedir. Kaidenin alt kesiminde üç sıra yatay tuğla ile bir adet dikey tuğlanın düzgün kesme taşları çevrelediği görülürken, üst taraflara doğru dikey tuğlaların yerini sadece kalın derzler almıştır. Taş ve tuğla ile örülen pabuç üçgenlerle hareketlendirilmiştir. Güdük gövde ve silindirik formlu petek yatay şekilde yerleştirilmiş tuğlalarla örülmüştür. Şerefe altında iki kaytan silmenin arası eşkenar dörtgen formundaki tuğlalarla dolgulandırılmıştır. Yeşil sırlı bu tuğlaların kimileri dökülmüştür. Konik külah kurşun kaplıdır. Minareye son cemaat yerinin doğusunda yer alan kapı ile çıkılmaktadır. Minare yapıya sonradan eklenmiştir ve kaideden şerefeye kadar tamir edilmiştir[1112]. *E.H. Ayverdi*'de minarenin sonradan eklendiğini, orijinal minarenin ise sol köşede duvar üzerinde olabileceğini belirtmektedir[1113].

İmaretin kuzeyinde yer alan son cemaat yeri beş birimlidir. Ortadaki birim geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe eteği dört yönde, dikdörtgen formu çökertmelerle hareketlendirilmiştir. Diğer birimler ise pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Doğu ve batıdaki birimlerin pandantiflerinin üzeri kavisli üçgenlerle dolgulandırılmıştır. Doğudaki kubbenin güneydoğusundaki

[1112]**Türkiye'de Vakıf Abideler…**, III, s.76.
[1113]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, IIII, s.95.

pandantifinin üzerinde sıvanın altında kalemişi süslemelerin geldiği görülmektedir. Batıdaki birimin kubbesi dışında tüm kubbelerin göbeğinde bitkisel içerikli kalemişi bir madalyon bulunmaktadır. Türbenin son cemaat yerinin batı cephesine bitiştirilmiş olması nedeniyle son cemaat yerinin batısı dışa kapalıdır. Doğu kesimi ise sivri bir kemer ile dışa açılmaktadır. Son cemaat yerinin sivri kemerleri yığma mermer ayaklar üzerindedir. Dikdörtgen kesitli ayakların kaideleri yoktur, başlıkları ise profillidir. Kemerler kuzey-güney yönlü çelik gergiler ile desteklenmektedir. Kemerlerin arası camekanlarla kapatılmıştır. Son cemaat yerinin doğu ve batı kesimi üçer basamakla çıkılan birer seki ile yükseltilmiştir. Yapının kuzey cephesi dışa taşıntılı yan kanatları olan taçkapı dışında sağırdır. Son cemaat yerinin orta birimi bir taçkapı gibi dışa taşıntılı şekilde ve iki yanındaki birimlerden daha yüksek şekilde inşa edilmiştir. Ortadaki iki ayağın üzerinde, taçkapıdaki gibi birer dilimli niş vardır. Dışa taşıntılı ve daha yüksek tutulmuş olan orta birimin üst kesimi, tek sıra kirpi saçağın altı, köşelerde birer ortada ise yan yana ikişer iri testere dişi ile hareketlendirilmiştir (Resim 338). Bu ileri doğru çıkış kuzey cephenin bütünlüğünü parçalamıştır. Kalkan duvarları ile farklı denemeleri uygulayan Bursalı mimarlar, bu cephe ile de yeni denemelere açık olduklarını göstermektedirler[1114].

Kuzey cephenin ortasında yer alan taçkapı, mermerdendir. Düz tavanlı bir kavsara ile örtülüdür. Kemeri Bursa kemeri formundadır. Kavsaranın üzerinde sivri kemerli bir pencere vardır. İki yandaki mihrabiyeler dikdörtgen kesitlidir. Düz tavanla örtülü mihrabiyelerin kemeri dilimlidir. İçleri bugün ayakkabılık olarak kullanılmaktadır. Taçkapı düz, bir tarafı kavisli ve pahlı silmelerle çevrelenmiştir. Giriş açıklığı basık kemerlidir. Giriş açıklığının üzerinde enine dikdörtgen dini içerikli bir kitabe levhası vardır. Kitabede 1290/1873-74 tarihi vardır. Bu kitabe onarımların birinde konulmuş olmalıdır. Ahşap kapı kanatları yenidir (Resim 339).

Giriş açıklığından kare planlı avluya geçilmektedir. Avlu geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Pandantiflerin üzeri mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Sekizgen kasnağın üzeri sivri ve dilimli kemerli çökertmelerle hareketlendirilmiştir. Kasnaktaki dört sivri kemerli pencerelerde dilimli kemerli birer

[1114]A. Batur, **a.g.m.**, s.164.

çökertme içerisindedir. Kubbe eteği de mukarnas dişleri ile bezenmiştir. Kubbe göbeğinde aydınlatma feneri kapatılmış, göbeğe kalemişi süslemeler yapılmıştır. Avlunun kuzeyinde ikisi duvara gömülü, ikisi serbest kare kesitli dört ahşap destekle taşınan bir kadınlar mahfili yer almaktadır. Avlunun ortasındaki havuz/şadırvan yoktur. Avlunun kuzeyindeki, taçkapının üzerindeki pencerenin doğu ve batısından çatıya çıkılmaktadır. Avlu ile doğu ve batısındaki tabhane mekanları arasında kot farkı yoktur (Resim 340-341).

Avlunun doğu ve batısında birer tabhane mekanı vardır. Tabhane mekanlarının avluya açılan kemerleri Bursa ve dilimli kemer şeklinde iki kademelidir. Kuzey-güney yönlü dikdörtgen planlı tabhane mekanlarında kuzey duvarlarına doğu-batı yönlü kemerler atılmış ve bir kare alan oluşturulmuştur. Kare alanlar birer kubbe ile örtülmüştür. Doğudaki kubbenin geçişler iki sıra üçgenlerden meydana gelmektedir. Batıdaki tabhane mekanının kubbe geçişleri üzerleri mukarnaslarla hareketlendirilmiş tromptur. Kubbe göbeklerinde birer bitkisel içerikli kalemişi madalyon vardır. Kemerlerin kuzeyindeki alanlar ise birer aynalı manastır tonozu ile örtülüdür. Tabhane mekanlarının alt ve üst seviye pencereleri dış cephede de olduğu şekilde birer sivri kemerli çökertme içerisindedir. Güney duvarlarında ise ortada bugün yaşmak kısmı kapatılarak mihrap görünümü kazandırılmış birer ocak, ocakların iki yanında ise sivri kemerli birer niş vardır. Yarım daire formlu ocaklar çeyrek küre şekilli bir kavsara ile örtülüdür. Kavsara köşeliklerindeki geometrik örnekli süslemeler ve çerçeve yaldızlanmıştır. Çerçevede ise silmeler, bitkisel bordürler ve meander bordürü bulunmaktadır. İki ocak arasındaki tek fark enlice bitkisel bordürde farklı süslemelerin olmasıdır (Resim 342-343). Ocaklarda baca izi olmadığı, onarımı yapan kurum tarafından açıklanmıştır[1115]. Tabhane mekanlarının güney duvarlarında pencere olmamasının nedeni de bu nişler olmalıdır. Malakari kabartma tekniğinde yapılmış süslemeler, eski fotoğraflarda bugünkü göründüğü gibi yaldızlı değil, doğal görünümdedir. Üçgen alınlık üzerinde kalemişi bitkisel bir süsleme, bugün mermer kaplı ana nişte ise ortasından kandil sarkan perde motifi bulunmaktadır. *E. H. Ayverdi*, form ve ölçüleri ile bugün mihrap görünümündeki unsurların birer ocak olabileceğini

[1115]**Türkiye'de Vakıf Abideler…**, III, s.75.

ancak baca araştırması yapmadığı için bunun net bir veri olmadığını da eklemektedir[1116]. *M. Top* ise, "*erken Osmanlı camilerinde kıble duvarı üzerinde birden fazla mihrabın olmadığını, bu dönemden sadece Ankara Karacabey Camii ile Bursa Hamza Bey Camii'nin yan mekanlarında mihraba rastlandığını*, belirtmektedir"[1117]. Her ne kadar bugün mihrap görünümüne sahip olsalar da unsurlar birer ocaktır. Benzer durum bu iki yapı dışında *İnegöl İshak Paşa İmareti*'nde de karşımıza çıkmaktadır.

Avludan iki basamakla çıkılan ibadet mekanı, kare planlıdır. Geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. İbadet mekanındaki pencerelerin tümü tabhane mekanlarında da olduğu şekilde birer sivri kemerli çökertme içerisine alınmıştır. Kubbe göbeği diğer örtülerdeki gibi birer madalyonla hareketlendirilmiştir (Resim 344). Yapının eski fotoğrafında ise kubbe eteğini dolanan bitkisel bir bordür ve Türk üçgenlerini çevreleyen fletolar bulunmaktadır. Üst seviyedeki pencereler ise bitkisel birer tepelik ile taçlandırılmıştır[1118].

İbadet mekanının güney duvarının ortasında yer alan mihrap, dikdörtgen kesitlidir. Mukarnaslı bir kavsara ile örtülüdür. Mermer mihrap basit birer silme ile çevrelenmiştir. Çerçevede yağlı boya ile yapılmış palmet fistosu vardır. Aynalıkta üst üste iki tane dikdörtgen kesitli ayet panosu bulunmaktadır. Kavsara altın yaldızla boyanmıştır (Resim 344). *E.H. Ayverdi*'nin yayındığı eski bir fotoğrafta ise mihrap bugünkü görünümünden oldukça farklıdır. Kalın bir çerçevesi bulunan mihrabın ana nişinde ortasından kandil motifi sarkan, iki yana çekilmiş bir perde motifi bulunmaktadır. Silmelerle kademelenmiş çerçeve üzerinde de bitkisel örnekli süslemeler yer almaktadır[1119].

Mihrabın batısındaki ahşap minber ve avlunun güneydoğu köşesindeki vaaz kürsüsü yenidir.

Yapıda, taş, taş-tuğla, sırlı tuğla, alçı ve kalemişi ile yapılmış süslemeler vardır. Taş süslemeler son cemaat yerindedir. Son cemaat yerindeki mermer ayakların

[1116]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.93, Res. 156.
[1117]M. Top, **a.g.t.**, s.240.
[1118]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.93, Res. 149.
[1119]**Ay.yer.**, Res. 150. Mihrap için ayrıca bkz. M. Top, **a.g.t.**, s.166-67.

başlıkları iç ve dış bükey silmelerle hareketlendirilmiştir. Başlıklar Batılılaşma dönemi özellikleri gösteren "S" "C" kıvrımlı profillere sahiptir (Resim 338).

Son cemaat yerinin ortasında, dışa çıkıntı yapan kesimin üst tarafındaki testere dişleri taş-tuğla ile yapılmıştır.

Minarede şerefe altı, eşkenar dörtgen formunda yeşil sırlı tuğlalarla hareketlendirilmiştir[1120]. Tuğlaların bazıları dökülmüştür.

Alçı süslemeler yapıdaki kubbe geçişlerinde ve tabhane mekanlarında yer alan mihraplarındadır. Avlu, ibadet mekanı ve batıdaki tabhane mekanlarının kubbe geçişlerinin üzerleri mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Tabhane mekanlarındaki mihrapların kavsara köşeliklerinde çok kollu yıldızlardan gelişen geometrik bir kompozisyon vardır. Çerçevede ise doğudakinde sadece palmet, rumi ve kıvrım dallardan meydana gelen bir bordür vardır (Resim 342). Aynı bordür *Bursa Ulu Camii*'nin mermer taçkapısının batı yan nişini de kuşatmaktadır[1121]. Batıdaki mihrap çerçevesinde ise dıştan içe doğru palmet ve rumilerden meydana gelen dar bir bitkisel bordür; birleşim yerlerinde sepet örgüsü yapan, kıvrım dallarla oval bir madalyon oluşturan bitkisel süslemenin içi palmet ve rumilerle süslenmiştir. Sadece kıvrım dallardan meydana gelen dar bir silmeden sonra meander bordürü ile çerçeve son bulmaktadır. *Bursa Yeşil İmaret*'in alçı ocak ve dolap nişlerinde de bu meander süsleme kullanılmıştır. Alçı süslemeler malakâri tekniğindedir[1122].

Yapıdaki tüm kubbelerin göbeğinde rumiler, kıvrım dallarla şekillenen kalemişi birer dairesel madalyon vardır. Madalyonun iç halkasında *Bursa Yeşil İmaret*'in giriş eyvanının yan duvarlarında yer alan madalyonda da olduğu gibi bir sıra inci dizisi bulunmaktadır. Son cemaat yeri doğu biriminin güneydoğusunda yer alan pandantif üzerinde boya tabakasının altında kalemişi süslemelerin geldiği görülmektedir. Kubbedeki bu madalyonlarda boyalar altında devam ediyor gibidir. Yapılan tamirlerin birinde kubbe ve geçişlerdeki kalemişi süslemelerin üzeri örtülmüş olabilir.

[1120]Sırlı tuğlalı minareler için bkz. A.O. Uysal, "Erken Osmanlı Döneminde Sırlı Tuğlalı Minareler", **X. Türk Tarih Kongresi, Ankara 22-26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler**, C.V, Ankara, 1994, s.2349-2367.
[1121]Bkz. Y. Özbek, **a.g.e.**, s.211, Res.213.
[1122]**Türkiye'de Vakıf Abideler…**, III, s.75.

Tarihlendirme

Yapının inşa kitabesi yoktur. Yapının banisi *Hamza Bey*, *Çelebi Sultan Mehmed*'in baş veziri *Bayezid Paşa*'nın kardeşidir. Ankara Harbi'nde ve İstanbul'un fethinde bulunmuştur. Yapıyı *Hamza Bey*'in yaşadığı döneme XV. yy. ortaları tarihleyebiliriz[1123].

Yapının kapısı üzerindeki kitabe ise onarıma aittir ve 1290 tarihlidir (Resim 339).

[1123]**Türkiye'de Vakıf Abideler…**, III, s.74-76; S. Eyice, **a.g.m.,** s.42; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.89-97; E.H. Ayverdi-İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.61.

Katalog No	**:**3.37		
Yapının Adı	**:MAHMUT PAŞA CAMİİ**		
Yeri	**:**İstanbul/Mahmutpaşa	**İnceleme Tarihi**	**:**22.11.2008
Şekil No	**:**165-166	**Resim No**	**:**345-354

İstanbul'un *Mahmutpaşa* semtinde yer alan yapı büyük bir bahçe içerisindedir. Bahçenin biri güneyde diğeri doğuda olmak üzere iki kesme taş söveli kapısı vardır. Cami üç yönden bir hazire ile çevrelenmiştir. Hazirenin içerisinde **Mahmut Paşa**'nın türbesi bulunmaktadır[1124]. H.867/1462-63 yılında inşa edilen yapının banisi *Fatih Sultan Mehmet*'in veziri *Mahmud Paşa*, mimarı ise *Atik Sinan*'dır[1125].

Cami **Mahmud Paşa Çarşısı** ile birlikte H.1062/1652, H.1070/1660, 1680, H.1099/1688, H.1139/1726 yıllarındaki yangınlarda zarar görmüştür. H.1168/1755 yılındaki yangında zarar gören yapı, H.1169/1755-56 yılında *Sultan III. Osman* tarafından medrese ve kütüphane ile birlikte onartılmıştır. H.1179/1766 yılındaki depremden sonrada yapı, H.1199/1785 yılında tekrar onarılır. H.1243/1827 yılındaki yangın sonrasında H.1244/1828-29 yılındaki onarımda eski son cemaat yerinin sütunları taş payelerle değiştirilmiştir. H.1251/1835 yılında *Sultan II. Mahmud* emriyle yapıya hünkar mahfili eklenir. Yeni onarımda mahfil kaldırılır. 1936-1940 yılında cami tekrar onarılır[1126].

Yapı avlu, ibadet mekanı ve "U" şeklinde bir koridor etrafına sıralanmış tabhane mekanından meydana gelmektedir. Kuzeyde beş birimli bir son cemaat yeri, kuzeydoğu köşesinde de bir minare bulunmaktadır (Şekil 165).

Yapının dış duvarları düzgün kesme taş, beden duvarları ve kasnakların silmeleri İstanbul'daki camiler içerisinde form ve detay bakımından en mükemmelidir. Silmeler

[1124]Türbe için bkz. T. Öz, **İstanbul Camileri**, I-II, Ankara, 1997, s.99; E. Daş, **a.g.e.**, s.218-221; G. Cantay, **a.g.e.**, s.44; G. Goodwin, **a.g.e.**, s.109, Res.101.
[1125]O. Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, s.84-86; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.III, s.443-450; Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.150; T. Öz, **a.g.e.**, s.98-99; Ayvansarayi, **a.g.e.**, s.254; W. Müller-Wıener**, İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, İstanbul, Mart 2007, s.433; C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.287; D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.189-190; H. Ethem, **Camilerimiz**, İstanbul, 1932, s.30-31.
[1126]W.Müller-Wıener**, a.g.e.**, s.434-435; D. Kuban, **a.g.e.**, s.189.

İznik Yeşil Cami'n silmeleri ile benzerlik göstermektedir[1127]. Örtüleri ise kurşun kaplıdır (Resim 345).

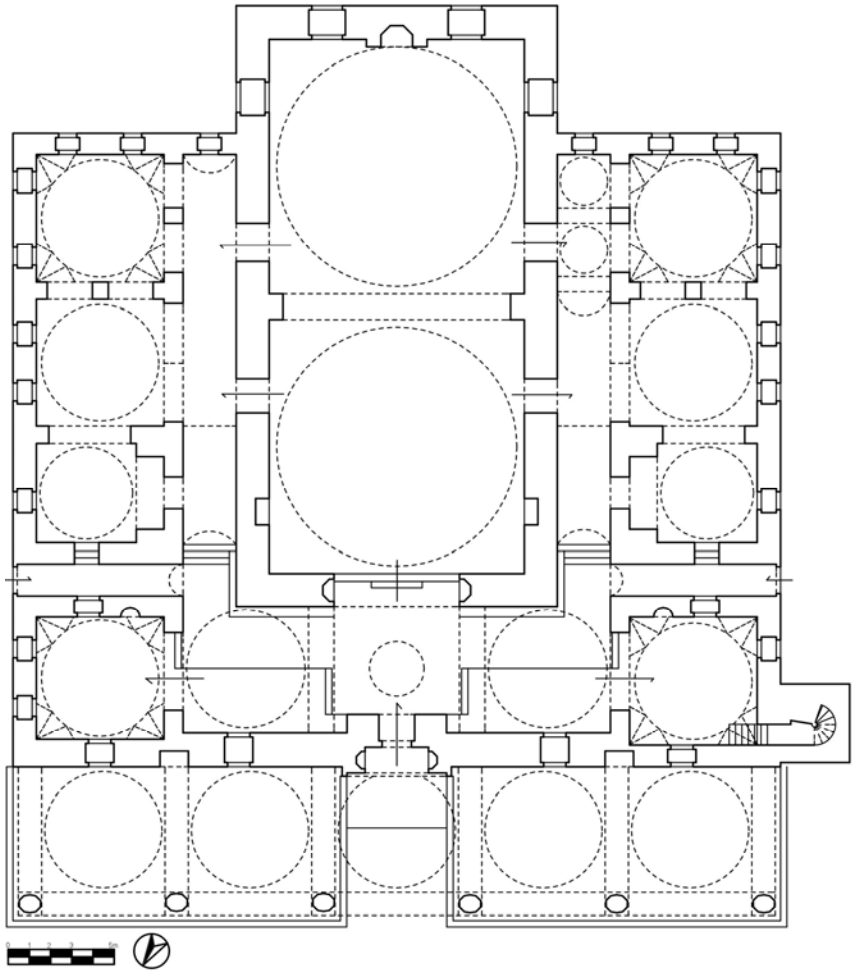

Şekil 165. İstanbul Mahmut Paşa Camii. Plan (*www.archnet.org*'tan işlenerek).

Yapının kuzeybatı köşesindeki minarenin kaidesi kare planlıdır. Kesme taş minarenin silindirik formlu gövdesi gibi külahı da kesme taştır. Şerefe altı kalın kaytan silmelerle hareketlendirilmiştir. Petek, kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Minareye ulaşım, kuzeybatıdaki tabhane mekanının batı duvarının kuzey ucundaki açıklık ile sağlanmaktadır (Resim 345).

Yapının kuzeyinde yer alan mermer şadırvan, mermer sütunlarla taşınan, üzeri kurşun kaplı bir kubbe ile örtülüdür. Sütunların başlıkları baklava formundadır.

[1127]Saçaklar hakkında daha fazla bili ve çizim için bkz. M. Binan, **a.g.e.**, s.86-88, Res.75-76, Planş XXVII, **İznik Yeşil Cami** için bkz. **ay. es.**, s.87.

Yapıda alt sıra pencereleri dikdörtgen formludur. Pencereler silmelerden meydana gelen dikdörtgen formlu çökertmeler içerisine alınmıştır. Üst sıra pencereleri sivri kemerlidir ve alçıdan dışlıkları bulunmaktadır (Resim 345).

Yapının kuzeyindeki son cemaat yeri beş birimlidir. Her birim geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Son cemaat yeri kuzey, doğu ve batıda sivri kemerlerle dışa açılmaktadır. Kuzeydeki kemerler çokgen kesitli taş ayaklarla taşınmaktadır. Ayakların devşirme başlıkları vardır. Kaynaklarda bugün taş kaplı ayakların içinde antik sütunların olduğu belirtilmektedir[1128]. Sütunlar 1766 yılındaki yangından sonra zarar görümü olmalıdır. Kemerler doğu-batı ve kuzey-güney yönlü demir gergilerle desteklenmektedir. Son cemaat yerinin giriş aksı dışında kalan doğu ve batı kesimi sekilerle yükseltilmiştir. Sekiler, altıgen formlu taban tuğlaları ile kaplanmıştır (Resim 346).

Son cemaat yerinin güney duvarı oldukça simetrik ve hareketlidir. Ortada taçkapı, taçkapının iki yanında aralarında birer dış mihrap bulunana ikişer pencere ile vurgulanmıştır. Alt sıra pencerelerinin üst kotuna birer sivri kemerli pencere yerleştirilmiştir. Taçkapıya yakın olan pencerelerin en üst kotunda da birer daire formlu pencere yer almaktadır. Üst sıra pencerelerinin alçıdan dışlıkları vardır. Alt sıra pencereleri, diğer cephelerdeki pencereler gibi dikdörtgen formludur ve çökertmelerle hareketlendirilmiştir. Yarım dikdörtgen formlu dış mihraplar birer mukarnas kavrasa ile örtülüdür. Mihraplarda pencereler gibi silmelerle çevrelenmiştir. Son cemaat yerinde güney duvarı kesme taş, doğu, batı ve kuzeydeki kemer aynaları ise mermer kaplamadır.

Yapının kuzeyinde yer alan taçkapı mermerdir ve mukarnas kavsara ile örtülüdür. Unsur, sırası ile düz, bir tarafı kavisli, pahlı ve kaval silmelerle çevrelenmiştir. Taçkapının yan kanatlarındaki mihrabiyeler beş kenarlıdır ve birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Giriş aralığı basık kemerlidir[1129]. Taçkapı içe de taçkapı formunda yansımıştır. Yan kanatlar, dilimli kemerle örtülü dikdörtgen formlu nişlerle hareketlendirilmiştir (Resim 346).

[1128]T. Öz, **a.g.e.**, s.99; D. Kuban, **a.g.e.**, s.189-190.
[1129]Taçkapının çizimleri için bkz. Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.234, Profil 52.

Taçkapıdan eş büyüklükteki kubbelerle örtülü avlu ve ibadet mekanını üç yönden çevreleyen koridorun kuzey kanadına geçilmektedir. Kuzey kanat, doğu ve batıdan daha geniştir. Üç birim birer kubbe ile örtülüdür. Kanadın doğu ve batı uçlarına kare formlu birer tabhane mekanı yerleştirilmiştir. Mekanların koridora açılan sivri kemerleri birer camekanla kapatılmıştır. Simetrik düzendeki her iki mekanın güney duvarlarında birer pencere ile yarım daire kesitli birer ocak nişi bulunmaktadır. Doğudaki tabhane mekanının doğu duvarında ikişer pencereye ver verilirken, batıdaki tabhane mekanında minarenin varlığı sadece bir pencerenin açılmasına olanak sağlamıştır (Resim 347, 351).

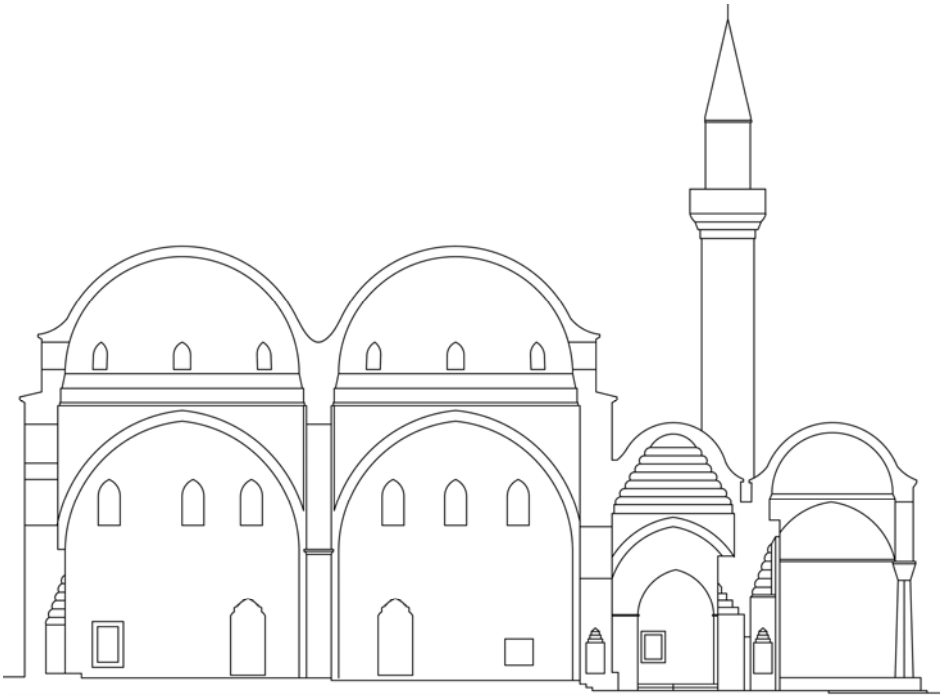

Şekil 166. İstanbul Mahmut Paşa Camii. Kesit (*www.archnet.org'*tan işlenerek).

Doğu ve batıdaki dar koridorlar yuvarlak kemerli birer tonoz ile örtülüdür. Her iki koridor ile kuzey koridor arasında kot farkı vardır. Üçer basamakla yanlardaki koridorlara ulaşılmaktadır. Koridorların dışa bakan cephelerine bugün birbirlerine ve koridorlara kemerlerle açılan üçer tabhane mekanı yerleştirilmiştir. Bugünkü plan şeması irdelendiğinde, ortadaki mekanın eyvan formunda kuzey ve güneydeki mekanların ise dışa kapı ve pencerelerle açılan birer tabhane mekanı olduğu kanısı

doğmaktadır. Mevcut izlerden zaman içerisinde her iki mekanın duvarlarının aradaki eyvana doğru açıldığı anlaşılmaktadır. Kuzeydeki mekanlar geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış birer kubbe ile diğer mekanlar ise pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Doğu ve batıdaki koridorların kuzeydeki tabhane mekanları ile diğer birimler arasında dışarıya açılan birer dar koridor bulunmaktadır. Birer beşik tonozla örtülü koridorların basık kemerli giriş açıklığı, düz silmelerle çevrelenmiştir. Taçkapı formundaki mermer kapının üzerine enine dikdörtgen formunda iki satırdan meydana gelen dini içerikli kitabe panosu yerleştirilmiştir (Resim 348-350).

Giriş koridorundan üç basamakla avluya geçilmektedir. Avlu ile ibadet mekanı aynı kottadır. İki mekanı sadece enlice bir kemer ayırmaktadır. Her iki mekanda geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Avlunun doğu ve batı duvarlarının kuzeylerinde dikdörtgen formlu birer niş bulunmaktadır. Güneye yakın kısımlarda da doğu ve batı koridorlarına açılan birer giriş açıklığı vardır. İbadet mekanının doğu ve batı duvarlarının kuzey uçlarına koridorlara açılan birer giriş aralığına, güney uçlarında da birer pencereye yer verilmiştir. Mekanın güney duvarında da mihrabın iki yanına yerleştirilmiş birer dikdörtgen formlu pencere yer almaktadır. Beşgen formlu mihrap nişi, dilimli bir kavsara ile örtülüdür. Mermer mihrap, bitkisel kompozisyonlu bir tepelikle taçlandırılmıştır. Mermer minberin aynalığı, silmeler, oval, dikdörtgen ve çokgen formlu kartuşlarla hareketlendirilmiştir. Avlu ve ibadet mekanının kubbe ve geçişleri klasik dönem süsleme unsurları ile bezenmiştir. Ancak süslemeler yapıyla çağdaş değildir, son onarımda yapılmıştır (Resim 351-352).

İbadet mekanının güneydoğusuna mermer sütunlarla taşınan ahşap strüktürlü bir mahfil yerleştirilmiştir. Mahfile doğudaki koridora yerleştirilmiş ahşap bir merdivenle çıkılmaktadır. Mahfilin koridora açılan dilimli kemerli dikdörtgen formlu penceresinin üzerine ikişer bölümden beş satırlık dini içerikli bir kitabe yerleştirilmiştir. Kitabenin üst kesimi alçıdan natüralist çiçek ve yapraklarla taçlandırılmıştır (Resim 352-353).

Yapının iç duvarları ile kubbede yoğun rutubet kaynaklı tahribatlar oluşmuştur. Duvarlarda çatlaklar ve oturmalar dikkat çekmektedir. Doğu ve batıdaki tabhane mekanlarının pencere sövelerinde ve çevrelerinde deformasyonlar ve bazı sövelerde yenilenmeler gözlenmektedir.

Mihrap ve minber XVIII. yüzyıla, kalemişi ve alçı pencereler 1936 yılında yapılmış, hünkar mahfili ise 1828 yılında yapıya eklenmiştir[1130].

Tarihlendirme

Taçkapının ön yüzünde dikdörtgen kartuşlar içerisinde iki satır halinde Arapça sülüs inşa kitabesi, yan yüzlerde ise sekiz satırdan oluşan onarım kitabesi bulunmaktadır (Resim 354). İnşa kitabesinin Arapça harflerle yazılışı şöyledir:

دار خير وقع المثل له مفقودا تم فى احسن الاوقات يقال مسعود

فاعل الخير قد اختار لوضع التاريخ يسراللة لنا قاع مقام محمود

٨٦٧

Kitabeden yapının 1452 yılında sadrazam olmuş *Mahmut Paşa* tarafından 867/1462-63 yılında yaptırıldığı öğrenilmektedir.

Onarım kitabesi ise *III. Osman* zamanındaki 1169/1753 yılındaki tamiri göstermektedir[1131].

Taçkapı sövelerinin sağ ve solunda daire formundaki birer kartuş içerisinde de "*Tevekkeltü alâ haliki*" yazıları bulunmaktadır.

Yapının banisi *Mahmut Paşa*, ilk devşirme kökenli sadrazamdır. Edirne Sarayı'nda yetişmiştir. İstanbul'un fethi, Belgrad Seferi gibi pek çok önemli olayda etkin görev alan *Paşa*, 1455-66 ve 1472-73 yıllarında sadrazam olmuştur. Gelibolu Deryabeyliği ve Rumeli Beylerbeyliği yapmış olan *Paşa*, 1474 yılında *Fatih* tarafından idam ettirilmiştir[1132].

[1130]T. Öz, **a.g.e.**, s.99; D. Kuban, **a.g.e.**, s.190.
[1131]T. Öz, **ay.yer.**
[1132]D. Kuban, **a.g.e.**, s.189.

Katalog No	**:**3.38		
Yapının Adı	**:HIZIR PAŞA İMARETİ/CAMİİ**[1133]		
Yeri	**:**Amasya	**İnceleme Tarihi**	**:**06.06.2010
Şekil No	**:**167	**Resim No**	**:**355-362

Şehir merkezinin batısında *Hızırpaşa Mahallesi*'ndedir. Kuzey-güney yönlü eğimli bir arazi üzerine konumlanmış yapının güneyine arazinin konumundan dolayı bir platform yapılmıştır. Yapı bu platform üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlamda genellikle giriş cephesi olarak tercih edilen kuzey cephe, ana cephe olma özelliğini doğu cepheye bırakmak zorunda kalmıştır. Yapının güneybatısında küçük bir hazire ve **Sümbül Paşa Hamamı** vardır[1134]. Yapıyı incelediğimiz tarihte hamamın onarımı devam etmekteydi. Kitabesi olmayan yapı XV. yüzyıla tarihlenmektedir. Yapının banisi *Hızır Paşa*'dır[1135]. Yapı, 1978 yılında **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından onarılmıştır[1136].

İmaret, avlu, ibadet mekanı ve iki adet tabhane mekanından meydana gelmektedir. Kuzeydoğu köşesinde bir de minaresi vardır. Doğu cephede yer alan ahşap konstrüksiyonlu sundurma yapıya sonradan eklenmiştir (Şekil 167).

Yapının duvarları bugün sıvalı ve boyalıdır. İnşa malzemesi bu bağlamda algılanamamaktadır. Eski fotoğraflarında doğu cephede bugünkü sundurma yoktur, sadece girişin önüne basit küçük bir sundurma yapılmıştır. Duvarların sıvası yer yer dökük olduğundan moloz taş duvar örgüsü görülebilmektedir[1137]. Ahşap örtü dıştan alaturka kiremit kaplıdır (Resim 355-356).

Doğudaki tabhane mekanının doğu ve güney duvarlarında birer adet, ibadet mekanının doğu duvarında bir, güney duvarında ise iki adet alt kotta pencere vardır. Dikdörtgen formlu pencerelerin söve ve atkı taşları kesme taştır. Batıdaki tabhane mekanının güney duvarında yer alan pencere ise sonradan açılmıştır. Gabarileri diğer

[1133]Yapı kaynaklarda ve halk arasında *Hızırpaşa Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.27; **Amasya Kültür Envanteri**, s.117; **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, Ankara, 1983, s.247-249; N. Atlaş, **a.g.t.**, s.41-44.
[1134]Hamamın planı ve kesiti için bkz. **Türkiye'de Vakıf Abideler…**, s.249.
[1135]**Amasya Kültür Envanteri**, s.117; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.27; **Türkiye'de Vakıf Abideler…**, s.247.
[1136]G. Urak, **a.g.t.**, s.286-295.
[1137]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.29, R.53-54.

pencerelerle aynı değildir. Dikdörtgen formlu ve yuvarlak kemerli üst sıra pencereleri birer basit açıklık şeklindedir (Resim 355).

Yapının kuzeydoğu köşesinde yer alan minareye doğu duvarında yer alan basit bir açıklık ile çıkılmaktadır. Beden duvarının üst kotundan çok az yukarıya taşan kaide kare planlıdır. Sıvalı kaide bir sıra testere dişi silme ile son bulmaktadır. Pabuçla gövde, gövde ile şerefe altında da birer sıra testere dişi silme vardır. Silindirik gövde tuğladandır. Şerefe altı testere dişi süslemelerle dolgulandırılmıştır. Silindirik petek dıştan kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Minare yapıyla çağdaş değildir[1138] (Resim 356-357).

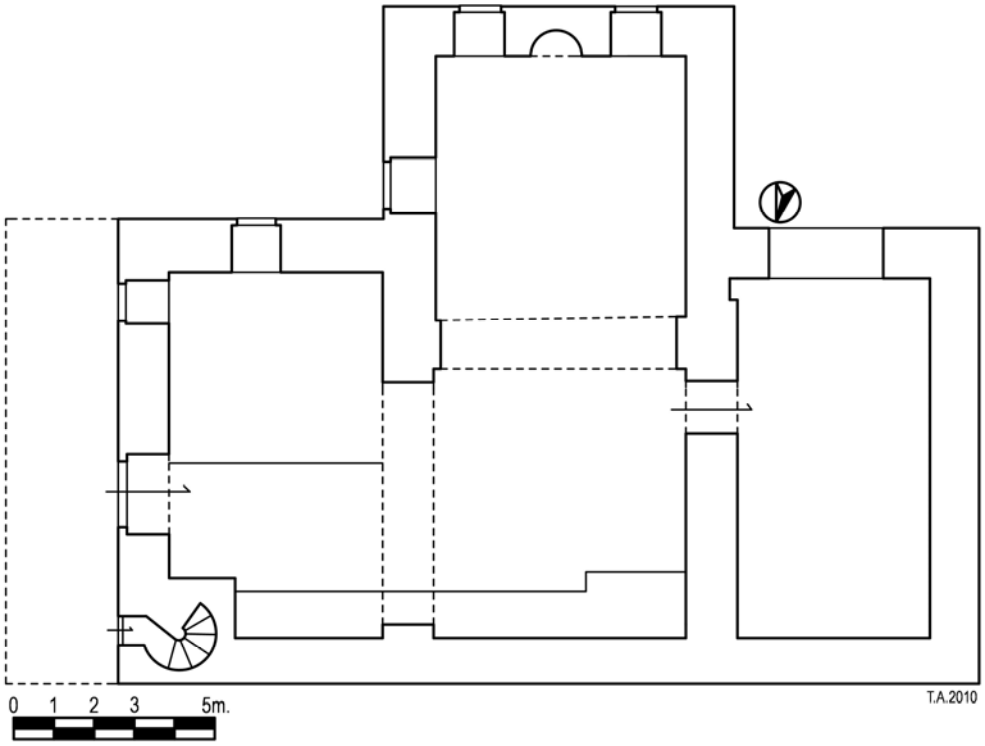

Şekil 167. Amasya Hızır Paşa İmareti. Plan.

Yapının giriş cephesi yolun konumundan dolayı doğu cephededir. Doğudaki tabhane mekanının önüne sonradan ahşap bir sundurma eklenmiştir. Kaynaklarda kalan sütun parçalarından ve kaidelerden bu cephede bir son cemaat yeri olabileceği belirtilmektedir[1139]. Yapının bugünkü durumu ve sundurma son cemaat yeri ile ilgili bir

[1138] E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.30.
[1139] **Ay.yer.**

fikir vermemektedir. Tabhane mekanının girişi dikdörtgen formlu basit bir açıklık şeklindedir. İki kanatlı ahşap kapısı yenidir. Kuzey-güney yönlü dikdörtgen planlı tabhane mekanları birer ahşap tavan ile örtülüdür. Doğudaki mekanının girişten sonra güney kesiminin zemini 39 cm.lik bir kot farkı ile yükseltilmiştir. Doğudaki tabhane mekanı ile avluyu enlice sivri bir kemer ayırmaktadır. Kemer iç ve dış bükey silmeli dekoratif taş yastıklar üzerine oturmaktadır. Batıdaki tabhane mekanının avlu ile bağlantısı ise bulunduğu cephenin duvarının nerdeyse ortalarında yer alan dikdörtgen formlu bir kapı ile sağlanmaktadır. Tabhane mekanlarında bugün herhangi bir ocak ya da dolap nişi bulunmamaktadır (Resim 358-359).

Kare planlı avlu düz bir tavan ile örtülüdür. Avlunun kuzey duvarında ahşap konstrüksiyonlu bir kadınlar mahfili yerleştirilmiştir. Avlu ile ibadet mekanını enlice sivri bir kemer ayırmaktadır. Kemer, doğudaki tabhane mekanında da olduğu şekilde dekoratif yastıklar üzerine oturmaktadır (Resim 359-360).

Kare planlı ibadet mekanı da ahşap bir tavan ile örtülüdür. Mekanının doğu duvarında bir, güney duvarında ise alt kotta iki adet pencere vardır. Pencerelerin ahşap kanatları orijinaldir. Pencere doğramaları ise yenilenmiştir (Resim 361-362).

Yarım daire kesitli mihrap nişi çeyrek küre şekilli bir kavsara ile örtülüdür. Niş ve çevresi ahşap lambrilerle kaplanmıştır. Ahşap minber yapıyla çağdaş değildir (Resim 361).

Mekandaki tek süsleme unsuru ibadet mekanının ahşap tavanının üzerindeki sarı, kırmızı, mavi ve yeşil renkteki boyalardır (Resim 362).

Tarihlendirme

Yapının inşa kitabesi yoktur. Plan şemasından yapı XV. yüzyıla tarihlenmektedir[1140]. Kaynaklarda yapının inşa tarihi olarak H.870/1465 yılı verilmiştir[1141]. Yapının banisi Amasya'nın en meşhur ailelerinden *Ata Bey-zade Abdullah Bey*'in oğlu ve *Yörgüç Paşa*'nın kardeşi *Hayrüddin Hızır Paşa*'dır[1142].

[1140] **Amasya Kültür Envanteri**, s.117.
[1141] E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.27.
[1142] **Ay.yer.**

Katalog No	**:**3.39		
Yapının Adı	**: AYNALI İMARET/CAMİ**[1143]		
Yeri	**:**Bursa	**İnceleme Tarihi**	**:**08.08.2006
Şekil No	**:**168-169	**Resim No**	**:**363-368

Sedbaşı'na giderken solda, *Asmaaltı Sokağı* içinde yer alan imaret, *II. Murad* döneminde, *Yıldırım Darüşşifa*'sının müderrisi olan *Hoca Tabib Hüsnü Efendi* tarafından 1467 yılında yaptırılmıştır[1144]. Kaynaklarda, XVII. yüzyılda camiye dönüştürüldüğü ve 1958 yılında *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu* tarafından onartıldığı belirtilmektedir[1145].

Avlu ve ibadet mekanından meydana gelen yapının kuzeybatı köşesinde bir minare vardır. Avlunun doğu ve batısındaki tabhane mekanları yıkılmıştır. Yapının son cemaat yeri yoktur (Şekil 168).

Yapıda inşa malzemesi olarak, moloz taş, düzgün kesme taş ve tuğla kullanılmıştır. Avlunun batı cephesinde tabhane mekanının olduğu duvar moloz taşlarla örülmüştür. İbadet mekanının batı duvarında serbest harçlama sistemi ile moloz taşlar ve üçer sıra yatay tuğla hatıllar görülmektedir. Güney duvarında alt kesim iki metreye kadar sıvanmışken, üst taraf moloz taş ve tuğla hatıllarla örülmüştür. Yapı nem aldığı için çevresine drenaj yapılmış ve bu nedenle güney duvarının alt kesimi sıvanmış olmalıdır. Kuzey duvarında, pencerelerin olduğu alt kesimlerde düzgün kesme taş, saçağın alt kesiminde ise altı sıra tuğla vardır. Kubbe ve geçişlerde tuğla kullanılmıştır. Kasnakların üzeri sıvanmış ve boya ile almaşık bir görünüm elde edilmeye çalışılmıştır. Kasnak üzerindeki dökülmeler bu garip uygulamayı ortaya çıkarmıştır. Yapının beden duvarlarının üst kesimi ikişer sıra tuğla ile tamamlanmaktadır. Güney duvarı ise iki sıra kirpi saçakla son bulmaktadır. Saçaklar yenidir. Kubbeler yeni yapılmış alaturka

[1143]İmaret, yüksek lisans tezimizin kapsamında da yer almaktadır. Bkz. T. Acar, **a.g.t.**, s.215-219.
Yapı halk arasında ve bazı kaynaklarda, *Hoca Tabip Camii*, *Hoca Tayyib İmareti* gibi isimlerle de anılmaktadır. Ayrıca minare şerefesinin altına sıralanmış olan aynalardan dolayı da *Aynalı Mescit* olarak da adlandırılmaktadır. Bkz. R. Kaplanoğlu, **a.g.e**., s.32; M.S. Arık vd., **a.g.e.**, s.52.
[1144]**Türkiye'de Vakıf Abideler**, III, s.23; M.S. Arık vd., **a.g.e.**, s.52.
[1145]**Türkiye'de…**, s.24.

kiremitlerle kaplanmıştır. Yapının doğu kesimine bitiştirilmiş evler, yapının nefes alması engellenmiştir (Resim 363-366).

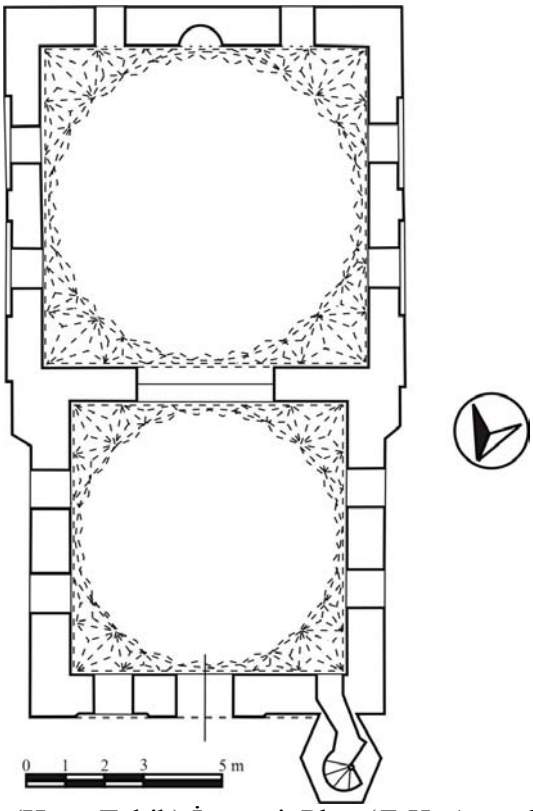

Şekil 168. Bursa Aynalı (Hoca Tabib) İmareti. Plan (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Yapının tüm cephelerinde alt seviyede ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Yuvarlak kemerli pencereler, yuvarlak kemerli çökertmeler içerisine alınmıştır. İbadet mekanının batı cephedeki pencerelerin çökertmeleri bir sıra testere dişi ile hareketlendirilmiştir (Resim 363-365).

İmaretin kuzeybatı köşesindeki minare bitişme çizgisinden de görüldüğü gibi yapıya sonradan eklenmiştir. Minarenin beşgen kaidesinin alt kesimi düzgün kesme taşlarla, üst kesimi ise üç sıra tuğla hatılla dönüşümlü olarak kullanılmış düzgün kesme taşlarla örülüdür. Köşeleri pahlanmış pabuç, silindirik gövde ve petek tuğladandır. Şerefe altı testere dişleri ile hareketlendirilmiştir. 1981 onarımında şerefenin altındaki aynalar kaldırılıp, yerine kare mozaik taşı konmuştur[1146]. Külah taştandır (Resim 363-365).

[1146]M.S. Arık vd., **a.g.e.**, s.52.

Yapının kuzey cephesi, ortada dikdörtgen formlu giriş açıklığı ve iki yanında birer pencere ile simetrik düzendedir. Sonradan yapıya eklenen minare cephe bütünlüğünü bozmakta, batıdaki pencereyi kısmen kapatmaktadır. Giriş açıklığının üzerinde üst üste yuvarlak kemerli iki pencere vardır. Basık kemerli giriş açıklığı, iki yandan birer gömme sütun ile sınırlandırılmıştır. Kapıda herhangi bir süsleme unsuru yoktur. Ahşap kapı kanatları yenidir. Kuzey cephenin üst kesimine seramik bir kase yerleştirilmiştir. Cephede son cemaat yerine ait bir iz yoktur (Resim 363).

Girişten kare planlı avluya geçilmektedir. Avlu geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Avlunun kuzey kesimine ahşap desteklerle taşınan bir kadınlar mahfili eklenmiştir. Çürüyen mahfil ahşapları 2003 ve 2005 yıllarında **Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü** tarafından onartılmıştır. Avlunun doğu ve batısında ikişer tane yuvarlak kemerli pencere vardır. Avluda şadırvan/havuz yoktur (Resim 367).

Avlu ile ibadet mekanını sivri bir kemer ayırmaktadır. Avludan iki basamakla çıkılan ibadet mekanı kare planlıdır. Geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Doğu, batı ve güney duvarlarının alt seviyesinde ikişer yuvarlak kemerli pencere vardır. İbadet mekanının kubbe göbeği altıgen formlu kalemişi süsleme ile hareketlendirilmiştir (Resim 368).

Yarım daire formlu mihrap nişi çeyrek küre şekilli bir kavsara ile örtülüdür. Mihrap ana nişi ve çerçeve mermer kaplanmıştır. Üzerinde herhangi bir süsleme unsuru yoktur. Aynalığında dini içerikli yazı, iki satırdır (Resim 368).

Mihrabın batısında yer alan minber aynalığındaki geometrik kompozisyon, kazıma tekniğinde yapılmıştır. Bazı kaynaklarda minberin mescit olarak yapılmış yapının camiye dönüştürülmesinden sonra, XVII. yüzyılda yapıya eklendiği belirtilmektedir[1147]. İbadet mekanının güneydoğu köşesindeki ahşap vaaz kürsüsü yenidir.

Yapının tek kubbeli ve önünde bir son cemaat yeri olan bir mescit olduğu, daha sonradan son cemaat yerinin büyütülerek yapıya eklendiği iddia edilmektedir[1148].

[1147] **Türkiye'de Vakıf Abideler…**, III, s.24.
[1148] **Ay.yer.**

İmaretin doğu cephesinde yapılar bulunduğu için cephe üzerinde araştırma yapamadık, ancak batı cephe üzerinde görebildiklerimiz yapıda bazı değişikliklerin yapıldığını göstermektedir. Cephede kuzeydeki avlu ile güneydeki ibadet mekanının duvar örgüsünde farklar iki kesimin farklı zamanlarda inşa edildiğini ya da kuzey kesimin batı tarafında başka bir mekanının var olduğunu göstermektedir. İbadet mekanı ile avlunun birleşmesi gereken yerde duvar diş yapmıştır (Resim 364-365). Kalan izlerden avlunun doğusunda ve batısında birer mekan olduğu anlaşılmaktadır. Bu mekanların varlığı, duvar örgüsündeki farkı da açıklamaktadır. İç duvarlar sıvanacağından dış duvarlardan daha özensiz bir duvar örgüsü kullanılmış olmalıdır. İki mekanın birleştiği yerde alt kesim ve bir kemerin yarısı ibadet mekanının duvar örgüsünde devam ederken, üst kesim avlunun duvar örgüsündedir. Buradaki yarım kemer, yukarıda da bahsedildiği gibi son cemaat yerinin kemeri olamaz. Aynalı (Hoca Tabib) İmareti'nde avlu, ibadet mekanından daha küçüktür. Araştırmamıza konu olan diğer dokuz yapıda böyle bir uygulama görülmemektedir. Ancak *Milas Firuz Bey İmareti* (Şekil 29) ve *İznik Yakup Çelebi Zaviyesi* (Şekil 26) gibi tabhaneli camilerde de avlu ibadet mekanından daha küçüktür. Yapının ilk inşası ile ilgili kesin bilgilerimiz yoktur. Kesin olmamakla birlikte, *S. Eyice*'nin restitüsyonu (Şekil 169) ve yukarıdaki ünik örnekleri dikkate alacak olursak, yapının bir tabhaneli cami olarak inşa edilmiş olabileceğini söyleyebiliriz.

Yapının ibadet mekanının kubbe göbeğindeki kalemişi bezeme dışında süslemesi yoktur. Yeşil renge boyanmış altıgen formlu geometrik süslemenin uçlarından ovalleşen kollar çıkmaktadır. Bu kollar siyah renktedir.

Bazı kaynaklarda minberin XVII. yüzyılda yapıya eklendiği belirtilmektedir[1149]. Minber ve dolap aynalığında sekizgen, altıgen, beş kollu yıldızlardan gelişen geometrik bir kompozisyon görülmektedir. Süslemeler kazıma tekniğinde yapılmıştır. Köşk aynalığında eşkenar dörtgenlerden gelişen süsleme ile korkuluktaki yeni yapılmış girift süsleme ajur tekniğindedir.

[1149] **Türkiye'de Vakıf Abideler…**, III, s.24.

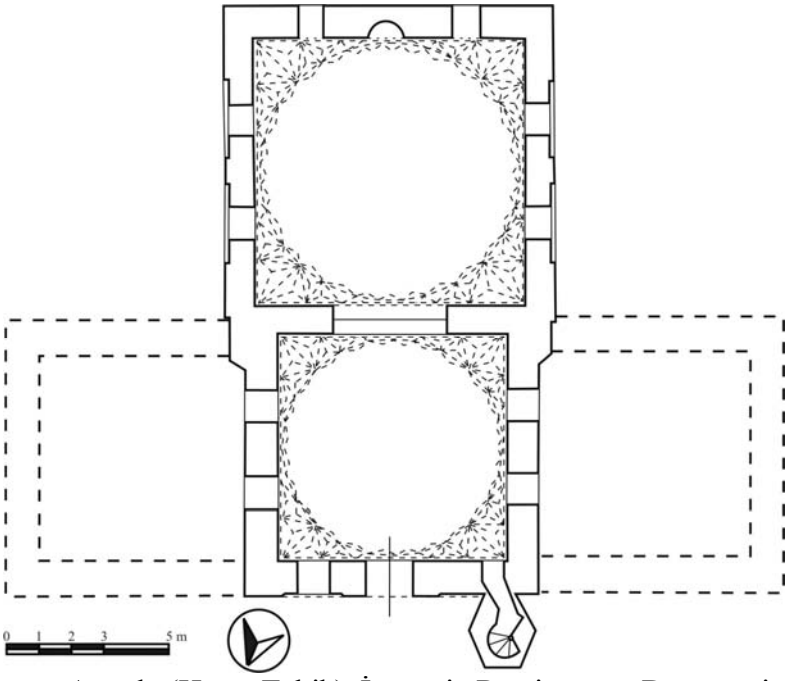

Şekil 169. Bursa Aynalı (Hoca Tabib) İmareti. Restitüsyon Denemesi (*S. Eyice*'den işlenerek).

Tarihlendirme

Yapının inşa kitabesi yoktur. Kaynaklardan yapının *II. Murad* döneminde, 1467 yılında *Yıldırım Darüşşifası*'nın müderrisi olan *Hoca Tabib Hüsnü Efendi* tarafından yaptırıldığını öğrenmekteyiz[1150].

[1150]**Ay.es.**, s.23; M.S. Arık vd., **a.g.e.**, s.52.

Katalog No	**:**3.40		
Yapının Adı	**:MURAT PAŞA İMARETİ/CAMİİ**		
Yeri	**:**İstanbul/Aksaray	**İnceleme Tarihi**	**:**22.11.2008
Şekil No	**:**170	**Resim No**	**:**369-377

Aksaray'daki yapı, *Vatan Caddesi* ile *Millet Caddesi*'nin birleşme noktasındadır. H.876/1471-72 yılında inşa edilen yapının banisi, *Vezir Murad Paşa*'dır[1151]. Yapı, güneybatısındaki türbe ile yol yapım çalışmaları sırasında yıktırılan medrese ve hamamla bir külliyenin elemanıdır[1152]. XV. yüzyılda fetih sonrasında uygulanan şenlendirme politikası sonucu burada inşa edilen yapılar topluluğunun çevresi yoğun ve hızlı bir yerleşim yaşamıştır[1153]. Yapı, 1640 yılındaki fırtınada yıldırımdan zarar görmüştür. H.1070/1660 ve H.1104/1693 yıllarındaki yangınlarda neredeyse tüm Aksaray yanmıştır. 1935 yılında külliye yapılarından medrese yıkılmıştır. 1946 yılında cami restore edilmiştir. 1957-58 yılında Millet ve Vatan Caddesi yapılırken hazire daraltılır ve hamam yıkılmıştır[1154].

Murat Paşa İmareti, avlu, ibadet mekanı ve dört adet tabhane mekanınından meydana gelmektedir. Yapının kuzeyinde beş birimli bir son cemaat yeri ile kuzeybatı köşesinde de bir minare bulunmaktadır (Şekil 170).

Duvar dokusu tamamen yenilenmiş yapının, inşa malzemesi tuğla ve düzgün kesme taştır. Beden duvarları iki sıra tuğla sıraları ile bir sıra taşların alternatif şekilde sıralanması ile almaşık düzendedir[1155]. Son cemaat yeri cephesi ve minare ise düzgün kesme taştır. Örtüler kurşun kaplıdır (Resim 369-370).

[1151]O. Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, s.87; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.III, s.466-472; A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.355; W. Müller-Wıener, **a.g.e.**, s.444; A. Kuran, **a.g.e.**, s.94-95; C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.287-289; O. Aslanapa, "Fatih Devri Abideleri", s.23; S. Eyice, "İstanbul Minareleri", s.41; D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.191.

[1152]O. Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, s.87; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, C.III, s.466-474, T. Öz, **a.g.e.**,I,108; A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.355; G. Cantay, **a.g.e.**, s.43; Ayvansarayi, **a.g.e.**, s.269.

[1153]N. Çöl, **XV-XVI. Yüzyıllarda İstanbul'da Kent Dokusu-Yapı Kuruluşları İlişkisi**, (İstanbul Ü. Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, Ekim 1999, s.55.

[1154]W. Müller-Wıener**, a.g.e.**, s.445-446; D. Kuban, **a.g.e.**, s.191; A. Üstün, **Osmanlı Arşivindeki İstanbul Cami ve Türbelerinin Tamirleriyle İlgili Belgeler**, (Dokuz Eylül Ü. Sos. Bil. Enst. İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2000, s.294-96.

[1155]Yapının duvar tekniği hakkında Bkz. A. Batur, **a.g.m.**, s.162.

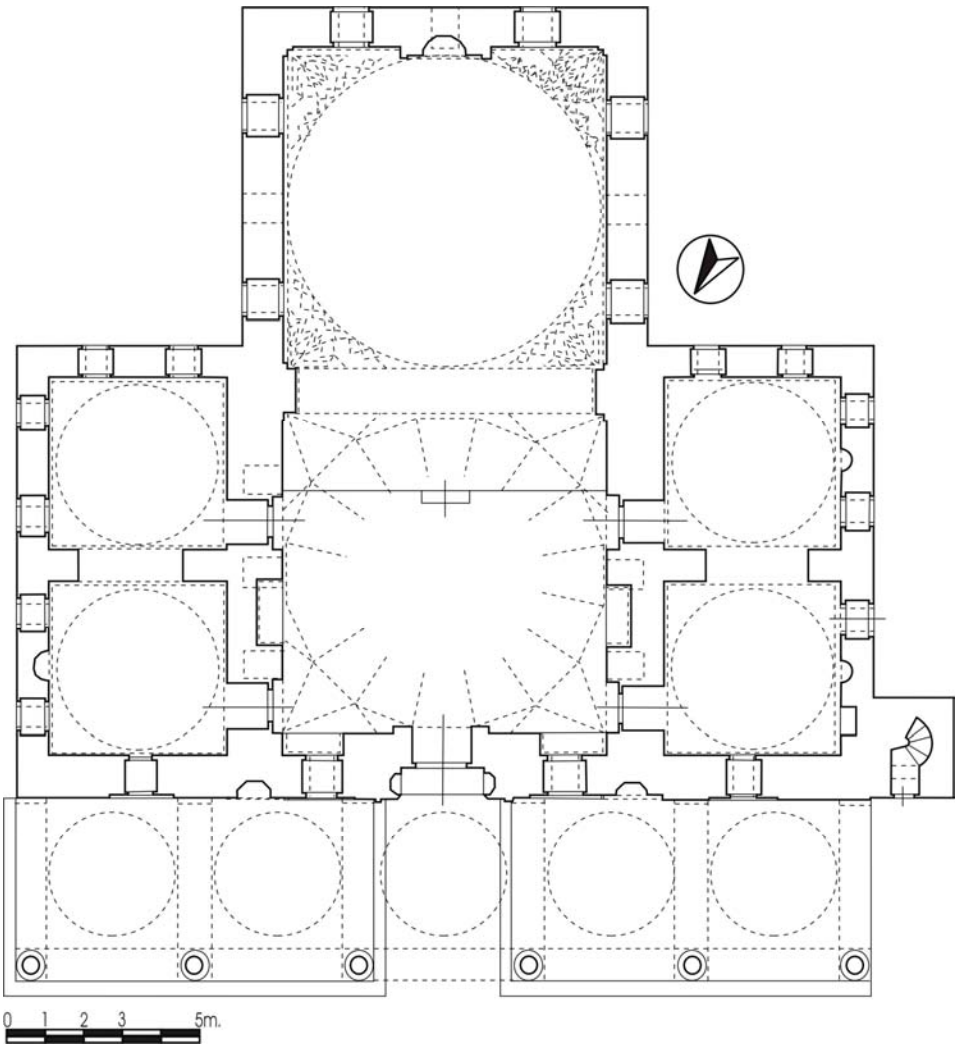

Şekil 170. İstanbul Murat Paşa İmareti. Plan (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Yapının pencere düzeni küçük detaylar dışında simetriktir. Doğu cephede alt kotta dört, batı cephede ise üç pencere vardır. Batı cephenin kuzey ucuna yerleştirilen minare, doğuda aynı akstaki pencerenin batıya açılmasını engellemiştir. Batıda pencere alması gereken yerde bir niş bulunmaktadır. Minare yapı bünyesine dahil edildikten sonra pencere bu hale getirilmiş olabilir. Ayrıca kuzeybatıdaki pencere sonradan kapıya dönüştürülmüştür[1156]. Güneydoğu ve güneybatı tabhanelerin güney duvarları ile ibadet mekanının üç cephesinde alt kotta ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Alt sıra

[1156]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.467, R.732'de yayınladığı planda, kuzeybatıda yer alan tabhane mekanının batı duvarında yer alan pencereyi orijinalinde de olması gibi pencere şeklinde göstermiştir. Daha sonraki onarımda pencere kapıya dönüştürülmüş olmalıdır.

pencereleri dikdörtgen formludur ve sivri kemerli alınlıkları vardır. Üst kottaki pencereler ise sivri kemerlidir ve alçıdan dışlıkları bulunmaktadır (Resim 369-370).

Kare planlı kaideye sahip minarede inşa malzemesi kesme taştır. Gövde silindirik formdadır. Şerefe altı, mukarnaslarla dolgulandırılmıştır. Silindirik formlu petek, kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Külahın altında bir girland motifi bulunmaktadır (Resim 369-370). Girland motifinden minarenin XIX. yüzyılda tamir gördüğü anlaşılmaktadır[1157].

Yapının kuzeyinde yer alan ahşap desteklerle taşınan ahşap örtülü, mermer şadırvan yenidir.

Son cemaat yeri beş birimlidir. Her birim geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe etekleri kalemişi süslemelerle bezelidir. Yapıyla çağdaş olmayan süslemeler, son onarımın eseridir. Son cemaat yeri kuzey, doğu ve batıda sivri kemerlerle dışa açılmaktadır. Kemerler kuzeyde mukarnas başlıklara sahip sütunlarla taşınmaktadır. Son cemaat yerinin güney duvarı, ortada taçkapı, taçkapının iki yanında yerleştirilmiş aralarında birer dış mihrap bulunan ikişer pencere ile simetrik düzendedir. Dikdörtgen formlu alt sıradaki pencerelerin sivri kemerli alınlıkları vardır. Pencereler silmelerle çevrelenmiştir. Pencereler gibi silmelerle çevrelenmiş beşgen planlı dış mihraplar birer mukarnas kavsara ile örtülüdür (Resim 370).

Cepheden çok fazla dışa taşıntı yapmayan taçkapının dış yüzeyi mermer kaplıdır. Düz, bir kenarı kavisli, oluk ve pahlı silmelerle çevrelenen taçkapı oldukça sadedir. Ana niş Bursa kemere sahip düz bir tavan ile örtülüdür. Kavsara kuşatma kemeri aynalı kemer formundadır. Taçkapı yan kanatları birer mukarnas kavsara ile örtülü, beş kenarlı mihrabiyelerle hareketlendirilmiştir. Basık kemerli giriş açıklığı üzerine iki satırdan meydana gelen bir inşa kitabesi yerleştirilmiştir[1158]. Taçkapıda mermer üzerine siyah renkli mermerle kakılmış yıldız formunda iki adet taşçı işareti bulunmaktadır (Resim 371).

Taçkapıdan avluya geçilmektedir. Kare planlı mekan geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Mekanın doğu ve batı duvarlarında aralarında

[1157]O. Aslanapa, **a.g.m.**, s.41'de minare gövdesinin de XV. yüzyıldan kalmadığını belirtmektedir. Ayrıca bkz. S. Eyice, **İstanbul Minareleri**, İstanbul, 1962, s.13.
[1158]Taçkapı için bkz. Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.157, profil no:59.

mukarnas kavsara ile örtülü dikdörtgen formlu birer niş bulunan iki giriş açıklığı bulunmaktadır. Bu açıklıklar avlunun doğu ve batısına yer tabhane mekanlarının kapılarıdır. Avlunun kuzey duvarında da ortadaki taçkapının iki yanında sivri kemerli nişler içerisine yerleştirilmiş birer pencere vardır. Duvarın üst kesimine de aynı düzlemde üç adet sivri kemerli, vitraylı pencere yer almaktadır. Avlunun batısına sonradan ahşap konstrüksiyonlu bir mahfil yerleştirilmiştir. Avluda, pencerelerin ve nişlerin üst kesimi, avlu ile ibadet mekanını ayıran kemer karnı ve yüzeyi, avlu örtü ve geçişleri geç döneme özgü kalemişi süslemelerle hareketlendirilmiştir (Resim 372-373).

Girişleri avlunun doğu ve batı duvarlarından sağlanan tabhane mekanları, kare planlıdır. Mekanlar geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Simetrik düzende olan mekanların dışa bakan doğu ve batı duvarlarına birer ocak nişi yerleştirilmiştir[1159]. Kuzey ve güneydeki mekanlar arasındaki duvar kaldırılmış, geniş bir kemerle iki mekan arasında bağlantı sağlanmıştır (Resim 374-375).

Avlu ile aynı aksta yer alan kare planlı ibadet mekanı, geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Pandantifler mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Mekanın üç duvarında da alt kotta ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Dikdörtgen formlu mermer söveli pencerelerin sivri kemerli alınlıkları, alçı içliklerle hareketlendirilmiştir. Sivri kemerli üst sıra pencerelerinin de alçı içlikleri bulunmaktadır (Resim 376).

Beşgen planlı mermer mihrap mukarnas kavsara ile örtülüdür. Mihrap ana nişi iki yandan kum saati altlık ve başlıklara sahip birer sütunce ile sınırlandırılmıştır. Oldukça sade formdaki mihrapta birkaç sıradan meydana gelen düz ve pahlı silme dışında herhangi bir süsleme yoktur[1160].

Mihrap gibi mermer olan minber, aynalıktaki iki sıra silme ile oldukça sadece bir görünüştedir. Bugün kapalı olan geçit aralığı gemi teknesi sivri kemer ile şekillenmiştir. Minber kapısı basık bir kemer ile örtülüdür. Açıklık iki yandan birer sütunce ile sınırlandırılmıştır. Sütuncelerin başlık ve kaideleri kum saati formundadır. Kemer köşeliklerinde ve kilit taşında birer gülbezek vardır. Bezemeler oyma tekniğinde

[1159]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.467, R.732'de yayınlamış olduğu planda kuzeydeki ocakları işaretlemişken güneydekilere yer vermemiştir.
[1160]Mihrap hakkında ayrıca bkz. M. Top, **a.g.t.**, s.188-89.

işlenmiştir. Kemerin üst kesiminde sırası ile yan yana verilmiş iki adet dini içerikli kitabe kartuşu ve bunların hemen üstünde mukarnaslı bir bordür yer almaktadır. Unsur tepelik kısmında ters-yüz şekilde yerleştirilmiş bir palmet fistosu ile son bulmaktadır (Resim 377). Minberin dolap aynalığı ve külah onarım geçirmiştir[1161].

Kubbeyi taşıyan kemerlerin yüzeyleri, alt ve üst sıradaki pencereler ile mihrabın üst kesimi geç döneme özgü kalemişi süslemelerle hareketlendirilmiştir.

Tarihlendirme

Yapının giriş kapısı üzerinde iki satırdan meydana gelen mermerden bir inşa kitabesi vardır. Kabartma tekniği ile verilmiş celi sülüs kitabe Arapça'dır (Resim 378). Kitabenin Arapça harflerle yazılışı şöyledir:

١- بني دار خير لرضاء الحق طالب العفو به عمر حنى

٢- كملت واتفق التاريخ فتقبلها قبولا حسنا

Kitabenin Anlamı: *Günahkar bir hayat, hayır yurdunu, onunla affedilmesini isteyerek Allah rızası için bina etti. Eser tamamlandı ve tarih "feteúabbelhâ kabûlen hasenen=onu güzel bir kabulle kabul et" olarak kararlaştırıldı.*

İnşa kitabesinin üzerindeki ayet kitabesi de celi sülüs ve Arapçadır[1162].

Ebced hesabı ile tarihi verilen yapı, H.876/1471-72 yılında *Fatih Sultan Mehmet*'in vezirlerinden *Murad Paşa* tarafından yaptırılmıştır[1163].

Yapının banisi *Murad Paşa*, Palaeolog sülalesinden bir Rum asilidir. Rumeli beylerbeyliği yapmış olan *Paşa*, Otlukbeli Savaşı sırasında Fırat Nehri'nde boğulmuştur (H.879/1474)[1164].

[1161]S. Bayrakal, **Erken Dönem Osmanlı Minberleri**, İstanbul, 2008, s.120-121.
[1162]Ayet kitabesi için Bkz. A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.356.
[1163]Kitabe için Bkz. A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.355-357; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.472.
[1164]D. Kuban, **a.g.e.**, s.191; H. Ethem, **a.g.e.**, s.37-38.

Katalog No	**:**3.41		
Yapının Adı	**:RUM MEHMED PAŞA İMARETİ/CAMİİ**		
Yeri	**:**İstanbul/Üsküdar	**İnceleme Tarihi**	**:**22.11.2008
Şekil No	**:**171	**Resim No**	**:**378-388

Üsküdar'da *Şemsi Paşa Caddesi, Rum Mehmet Paşa Mahallesi*'nde yer alan yapı, avlu, ibadet mekanı ve dört adet tabhane mekanından meydana gelmektedir. Yapının kuzeyinde beş birimli bir son cemaat yeri ve kuzeybatısında da bir minare vardır (Şekil 171). Yapının güneybatısındaki türbe ise sekizgen planlıdır. Rum Mehmet Paşa Külliyesi'nden günümüze sadece türbe ile cami gelebilmiştir. Külliyenin diğer yapıları olan hamam ve medrese yıkılmıştır[1165]. Hamamın kurnaları, bugün caminin arka tarafında çiçeklik olarak kullanılmaktadır. Kitabesine göre yapı, 1471-72 yılında *Fatih*'in sadrazamlarından *Rum Mehmet Paşa* tarafından yaptırılmıştır. Üsküdar bölgesinde fetih sonrasında ilk inşa edilen ve çevresinde yerleşim alanı oluşmasına neden olan yapılar topluluğudur[1166].

Yapı XX. yüzyılın başlarında onarılmıştır. 1950 yılında son cemaat yeri çökmüştür. 1953 yılından itibaren onarım başlamıştır. Son cemaat yerinin kubbeleri 1959 yılında onarılmıştır[1167].

Cami taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. Yapının beden duvarları büyük askı kemerlerinin üzengilerine kadar yatay şekilde yerleştirilmiş küçük boyutlarda düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir. Üst kesimde ise iki sıra tuğla ve bir sıra taş sıralarının alternatif şekilde kullanıldığı almaşık duvar tekniğinin tercih edildiği görülmektedir. Duvarlarda bağlayıcı olarak kullanılan kiremit tozu harçla kırmızı rengi almış derzler oldukça geniş ve kabarık şekilde verilmiştir[1168]. Beden duvarları ile kubbe kasnakları iki sıra kirpi saçakla son bulmaktadır (Resim 378-379).

[1165]T. Öz, **a.g.e.**, II, s.56; G. Cantay, **a.g.e.**, s.43-44; Ayvansarayi, **a.g.e.**, s.605; W. Müller-Wıener, **a.g.e.**, s.456; G. Goodwin, **a.g.e.**, s.114; R. Ousterhout, "Ethnic Identity and Culturel Appropriation in Early Otoman Architecture", **Muqarnas**, Volume XII, Leiden, 1995, s.50; A. Kuran, **a.g.e.**, s.96-97; C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.294-295; D. Kuban, **a.g.e.**, s.193; A. Dündar, **Arşivdeki Plan ve Çizimler Işığı Altında Osmanlı İmar Sistemi**, (Ankara Ü. Sos. Bil. Ens. İslam Tarihi ve Sanatları, Türk İslam Sanatları Tarihi A. B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1999, s.211.
[1166]N. Çöl, **a.g.t.**, s.54.
[1167]W. Müller-Wıener**, a.g.e.**, s.456-57.
[1168]Duvar tekniği hakkında daha fazla bilgi için Bkz. A. Batur, **a.g.m.**, s.163.

Yapının alt sıra pencereleri dikdörtgen formdadır ve sivri kemerli çökertmeler içerisine yerleştirilmiştir. Kemerler tuğla ile şekillenmiştir. Tuğlalar arasındaki derzler tuğla kalınlıklarında verilmiştir. Taş söveli ve atkı taşlı pencerelere lokma demir parmaklık takılmıştır. Sivri kemerli üst sıra pencerelerinin de betondan dışlıkları bulunmaktadır[1169].

Kuzeybatıdaki tabhane mekanının kuzey köşesine yerleştirilen minare ise küfeki taşındandır. Kare kesitli kaidenin kuzeyindeki basık kemerli dar bir kapı ile minareye çıkılmaktadır. Silindirik gövdeli minarenin şerefe altı mukarnaslarla dolgulandırılmıştır. Silindirik formu petek, kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür.

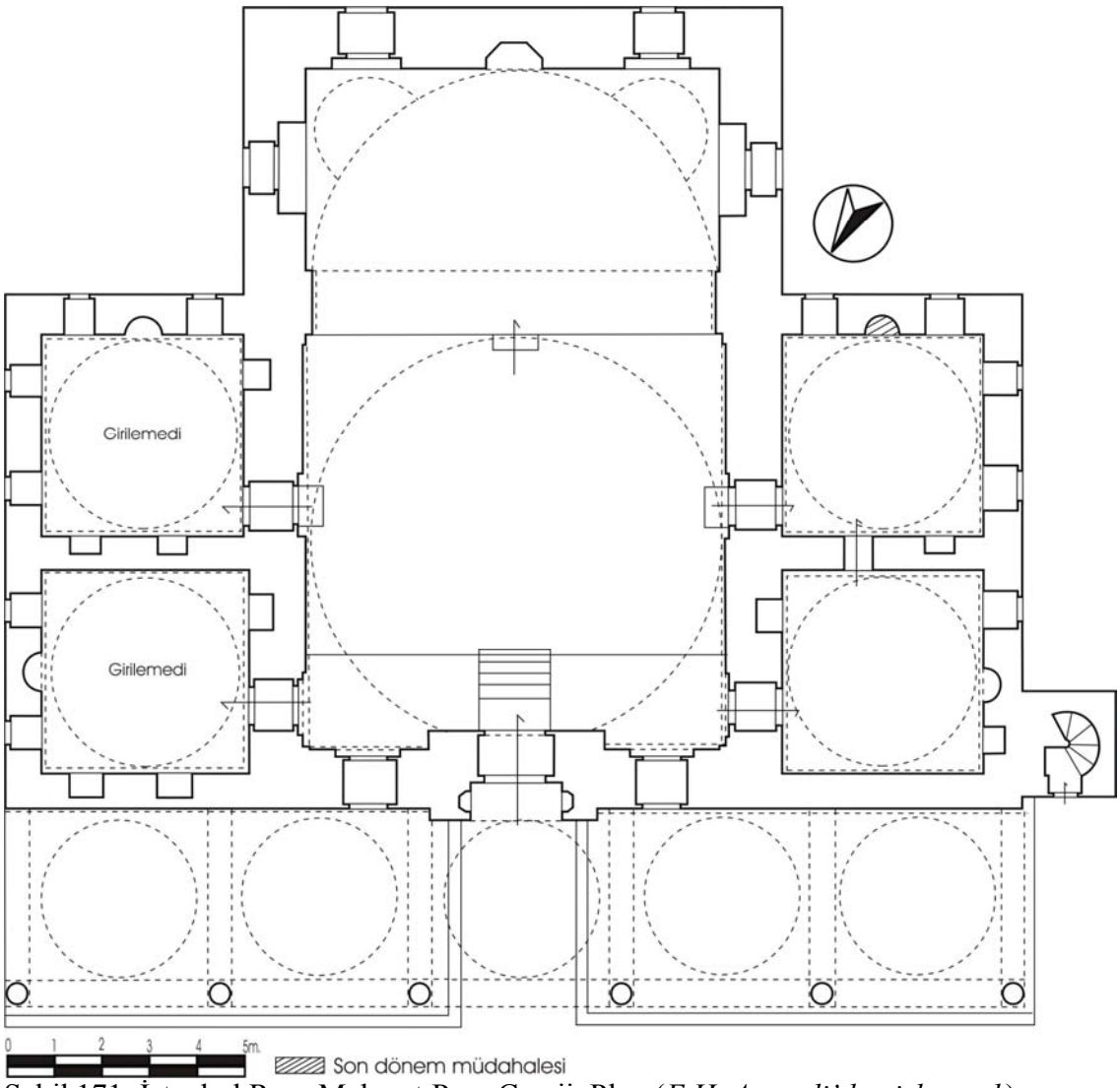

Şekil 171. İstanbul Rum Mehmet Paşa Camii. Plan (*E.H. Ayverdi'den işlenerek*).

[1169]Yapıdaki aydınlatma sistemi için bkz. T. Doğan, **a.g.t.**, s.36.

Beş birimli son cemaat yeri geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Son cemaat yeri kuzey, doğu ve batıda dışa sivri kemerlerle açılmaktadır. Kuzeyde altı adet sütunla taşınan kemerler tuğla ile örülmüştür. Son cemaat yeri ise beden duvarlarında da olduğu gibi kesme taşlarla inşa edilmiştir. Son cemaat yerinin güney duvarı ise sıvalıdır. Güney duvarı ortada taçkapı ve kapının iki yanındaki pencerelerle sade bir görünümdedir. Dikdörtgen formlu pencereler sivri kemerli çökertmeler içerisindedir. Cephe gibi pencerelerin söveleri de boyanmıştır. Kaynaklarda son cemaat yerinin yıkıldığı ve 1959 yılında da onarıldığı belirtilmektedir[1170]. Bugünkü derzler, kemerler ve duvar örgüleri bu onarımın getirisi olmalıdır (Resim 380).

Kesme taş ile inşa edilmiş taçkapı, sivri bir tonoz ile örtülüdür. Kavsara kuşatma kemeri de sivridir. Taçkapıdaki tek süsleme unsuru, çerçevede yer alan düz, pahlı, kaval ve bir kenarı düz silmelerdir. Taçkapı yan kanatlarında yer alan mihrabiyeler beş kenarlıdır ve yarım kubbelerle örtülüdür. Giriş aralığı ise basık kemer ile örtülüdür[1171]. Ahşap kapı kanatları yenidir. Orijinal kanatlar, batıdaki tabhane mekanında kendi haline terkedilmiştir (Resim 371).

Taçkapıdan avluya geçilmektedir. Avlu zemini giriş sahanlığından üç basamakla yükseltilmiştir. Merdivenlerin yan duvarlarında kademeli kemerli pabuçluklar yerleştirilmiştir. Nişlerin alınlıkları mermer kaplanmıştır. İç kesimi ise kesme taştır. Merdiven basamakları da mermer kaplamadır. Basamaklar ve niş alınlarındaki bu kaplamalar son onarımdaki müdahalelerdendir. Mekanın kuzey duvarına tüm duvar boyunca uzanan ahşap konstrüksiyonlu bir kadınlar mahfili yerleştirilmiştir. Kare planlı avlu geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Askı kemerleri üzerine oturan kubbe eteğine ve kemer içlerine sivri kemerli pencereler açılmıştır. Pencerelerin alçı içlikleri bulunmaktadır. Kubbe ve kemerlerde kalemişi süsleme fragmanları görülmektedir. Kaynaklardan bu süslemelerin 1959 yılındaki onarımda meydana çıkartılmış olduklarını öğrenmekteyiz[1172]. O günkü müdahalenin ne kadar sağlıklı olduğu, süslemelerin sadece bu kadarına mı ulaşıldığı ya da onarım sırasında mı tahrip edilmiş olabileceği hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Kubbede gözlenen

[1170]T. Öz, **a.g.e.**, II, s.56; D. Kuban, **a.g.e**, s.193.
[1171]Taçkapı hakkında daha detaylı bilgi için Bkz. Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.158, profil 60.
[1172]T. Öz, **a.g.e.**, II, s.56.

rutubet izleri, süslemelerin dıştan alınan nemle bozulmuş olabileceğini akla getirmektedir (Resim 382-383).

Avlunun doğu ve batı duvarlarındaki ikişer kapı ile bu cephelerde yer alan tabhane mekanlarına geçilmektedir. Taş söveli kapıların kemerleri basıktır ve sivri kemerli çökermeler içerisindedir. Söveler bugün boyalıdır. Plan şemasından simetrik olarak yerleştirildiği anlaşılan mekanlardan doğudakilere giremedik[1173]. Batıdaki tabhane mekanları kare planlıdır ve geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Her iki mekanın avluyla organik bağı olan doğu duvarlarının kuzey uçlarına birer giriş açıklığı yerleştirilmiştir. Kuzeydeki tabhane mekanının giriş açıklığının güneyinde birde dikdörtgen formlu bir niş bulunmaktadır. Kuzeydeki tabhane mekanının batı duvarına dikdörtgen formlu bir pencere, yarım daire kesitli bir ocak nişi ve dikdörtgen formlu bir niş yerleştirilmiştir. Nişin aslında doğudaki tabhane mekanında da olduğu gibi bir pencere olduğu, pencerenin minare yapıya eklendikten sonra işlev değiştirerek bir nişe dönüştürülmüş olacağı akla gelmektedir. Benzer müdahale izleri mekanın güney duvarında yer alan ve güneydeki tabhane mekanı ile bağlantıyı sağlayan giriş açıklığında da gözlenmektedir. Güneydeki tabhane mekanının kuzey duvarında yer alan nişlerden biri açılarak kapı şekline dönüştürülmüştür. Mekanın güney duvarında yer alan ocak nişi de sonradan kapatılmıştır. Bugün izleri rahatlıkla algılanabilmektedir (Resim 384-386). Yukarıda da belirttiğimiz gibi doğudaki tabhane mekanlarına girememiz her iki mekanda yapılan müdahaleleri ve yapının son durumunu netleştirmemizi engellemektedir.

Avludan enlice bir kemer ile ayrılan ibadet mekanı zemini bir basamakla çıkılan bir seki ile yükseltilmiştir. Enine dikdörtgen planlı mekan, geçişleri tromplarla sağlanmış bir yarım kubbe ile örtülüdür. Trompların alt kesimi üç uçtan sarkıt tarzı bezemelerle hareketlendirilmiş mukarnaslarla süslenmiştir. Mekanının doğu ve batı duvarına birer güney duvarına ise ikişer pencere açıklığı bulunmaktadır. Dikdörtgen formlu pencereler sivri kemerli çökertmeler içerisindedir. Doğu ve batıdaki çökertmeler yivlerle hareketlendirilmiştir. Yapıdaki tüm pencere doğramaları ve kapakları yenidir. Orijinal doğramalar, batıdaki tabhane mekanındadır (Resim 387).

[1173]Caminin hocasının verdiği bilgilere göre, her iki mekan **İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü** tarafından depo olarak kullanıldığı için mekanların anahtarları da bu kurumdadır.

Beşgen kesitli mihrap nişi mukarnas kavsara ile örtülüdür. Sade görünümlü mihrap ana nişi mermer plaklarla kaplanmıştır[1174]. Herhangi bir sanatsal değer taşımayan ahşap minber ile güneydoğu köşedeki vaaz kürsüsü yenidir.

Yapının örtülerinde ve askı kemerlerinde kalemişi fragmanları gözlenmektedir. Örtüde meydana gelen rutubetler, zamanın verdiği bozulmalar ya da onarım müdahaleleri esnasındaki olumsuz koşullarla bozulmuş olabileceği düşünülen süslemeler, ağırlıklı olarak bitkisel örneklidir. Süsleme programı, XV. yüzyıl Fatih dönemi üslup özellikleri göstermektedir[1175]. Süslemelerin devamının olup olmadığı ileride yapılacak kalemişi araştırmaları sonrasında anlaşılabilir.

Tarihlendirme

Caminin taçkapısında mermer üzerine kabartma tekniği ile verilmiş Arapça inşa kitabesi bulunmaktadır (Resim 388). İki satırdan meydana gelen celi sülüs kitabenin Arapça harflerle yazılışı şöyledir:

١- امر الدار الرفيع قد بنا هزا البنا طالبا من لطف حق اجره دار البقا

٢- انه لما رجا من ربه حسن القبول قال في تاريخه منا تقبل ربنا

Kitabenin Anlamı: *Şerefli yurdun amiri, bu binayı ahirette mükafatını Allah'ın lütfundan isteyerek yaptırmıştır. O, Rabbinden bu duasının en iyi şekilde kabulünü ümit ederek, tarihi hakkında "minna teuabbel Rabbena=rabbimiz! Bunu bizden kabul et" demiştir*[1176].

Kitabenin sonundaki ebced hesabına göre yapı, H.876/1471-72 yılında inşa edilmiştir. Yapının banisi *Mehmet Paşa*'dır. *Fatih Sultan Mehmet*'in sadrazamlarından biri olan *Rum Mehmet Paşa*'da devşirmedir. *Murad Paşa*'dan sonra 1466 yılında sadrazam olmuştur. 1470 yılında **Eğriboz Seferi**'ndeki başarıları ile 1471 yılında Vezir-i Azam olmuştur[1177].

[1174]Mihrap hakkında bkz. M. Top, **a.g.t.**, s.190-91.
[1175]C. Nemlioğlu, **a.g.t.**, s.148-49.
[1176]Kitabenin okunuşları ve yazılışları için Bkz. H. Ayvansarayi, -vd, **a.g.e.**, s.606; A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.353; İ.H. Konyalı, **İstanbul Abideleri**, İstanbul, s.90; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.489.
[1177]T. Öz, **a.g.e.**, II, s.56; A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.353; Ayvansarayi, H.-vd, **a.g.e.**, s.257, 605-606; R. Ousterhout, **a.g.m.**, s.50. Bazı kaynaklarda *Paşa*'nın 1470 yılında idam edildiği belirtilmektedir. Bkz. D. Kuban, **a.g.e.**, s.192.

Katalog No	**:**3.42		
Yapının Adı	**:GEDİK AHMET PAŞA İMARETİ/CAMİİ**[1178]		
Yeri	**:**Afyonkarahisar	**İnceleme Tarihi**	**:**29.12.2009
Şekil No	**:**172	**Resim No**	**:**389-394

Şehir merkezinde yer alan **Gedik Ahmet Paşa Külliyesi**, H.877/1472 yılında inşa edilmiştir (Resim 389). Külliye, imaret, medrese, mektep ve çifte hamamdan meydana gelmektedir. Medrese imaretin güneybatısında, çifte hamam ise kuzeydoğusundadır. Mektebin yerine ilkokul yapılmıştır. Ancak bu yapıda bugün mevcut değildir[1179]. Külliyenin topografyaya yerleştirilmesinde klasik düzenin tercih edilmediği görülmektedir. İmaret medreseye göre daha alçaktadır ve hamamda imaretin ana cephesi olan kuzey cepheye yerleştirilmiştir. Külliyenin banisi *Anadolu Beylerbeyi Gedik Ahmet Paşa*'dır[1180]. Taçkapı üzerinde H.1210/1795-96 tarihli bir tamir kitabesi vardır[1181]. Kitabeden deprem nedeniyle imaretin kubbelerinin yıkıldığı ve vakfa kaymakam olan müftü oğlu *Ahmet Efendi* tarafından onarıldığı öğrenilmektedir[1182]. Yapı *Fahrüddin Kiper Bey* tarafından tamir edilmiştir. Bu onarımda yapının adeta yeniden yapıldığı belirtilmektedir. Onarımda kalemişleri, meşe pencereler, kapaklar ve kapı onarılmıştır. Tabhane mekanları ve cephede bu onarımlarda elden geçirilmiş, tüm cephe kaplamaları yenilenmiştir[1183]. 1557 yılında İstanbul'a gelen *Arap seyyah Kutbeddün Mekki* imarette gelip geçenlere yemek çıkarıldığını belirtmektedir[1184]. İmaret bir dönem askeri depo olarak kullanılmıştır.

[1178]Bu tip yapıların adlandırılmasında yaşanan karmaşalardan biri yine karşımıza çıkmaktadır. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.1'de şehirde bir *Ulu Cami* olmakla birlikte bu yapının da bir "*Cuma mescidi*" olduğu iddia edilmekte ve "*Cami*" şeklinde adlandırılmaktadır. Yapı kaynaklarda ve günümüzde halk arasında ayrıca *Gedik Ahmet Paşa Camii, İmaret Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. İ.H. Uzunçarşılı, **Kitabeler**, s.24; **Türkiye'de Vakıf…**, I, s.109; A. Kuran, **The Mosque…**, s.144-147; C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.297-99; O. Aslanapa, "Fatih Devri Abideleri", s.22.
[1179]G. Cantay, **a.g.e.**, s.45.
[1180]G. Cantay, **a.g.e.**, s.44; İ.H. Uzunçarşılı, **Kitabeler**, s.24-25; **Türkiye'de Vakıf…**, I, s.109; D. Kuban, **a.g.e.**, s.193.
[1181]Kitabenin Arapça metni ve transkripsiyonu için bkz. İ.H. Uzunçarşılı, **Kitabeler**, s.24-25.
[1182]İ.H. Uzunçarşılı, **Kitabeler**, s.24; S. Eyice, **a.g.m.**, s.43, dipnot 106; S. Akkan, **Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Afyon'daki Vakıf Hizmetleri**, (Süleyman Demirel Ü. Sos. Bil. Enst. İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 1999, s.37.
[1183]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.12-13.
[1184]S. Eyice, **a.g.m.**, s.43, dipnot 106.

Yapı aynı aksta sıralanmış iki kubbenin örttüğü merkezi bir hacim ile ana kütlenin iki yanında aralarında birer eyvan bulunan ikişer adet tabhane mekanından meydana gelmektedir. Son cemaat yeri beş birimlidir. Minare yapının kuzeydoğu köşesindedir (Şekil 172).

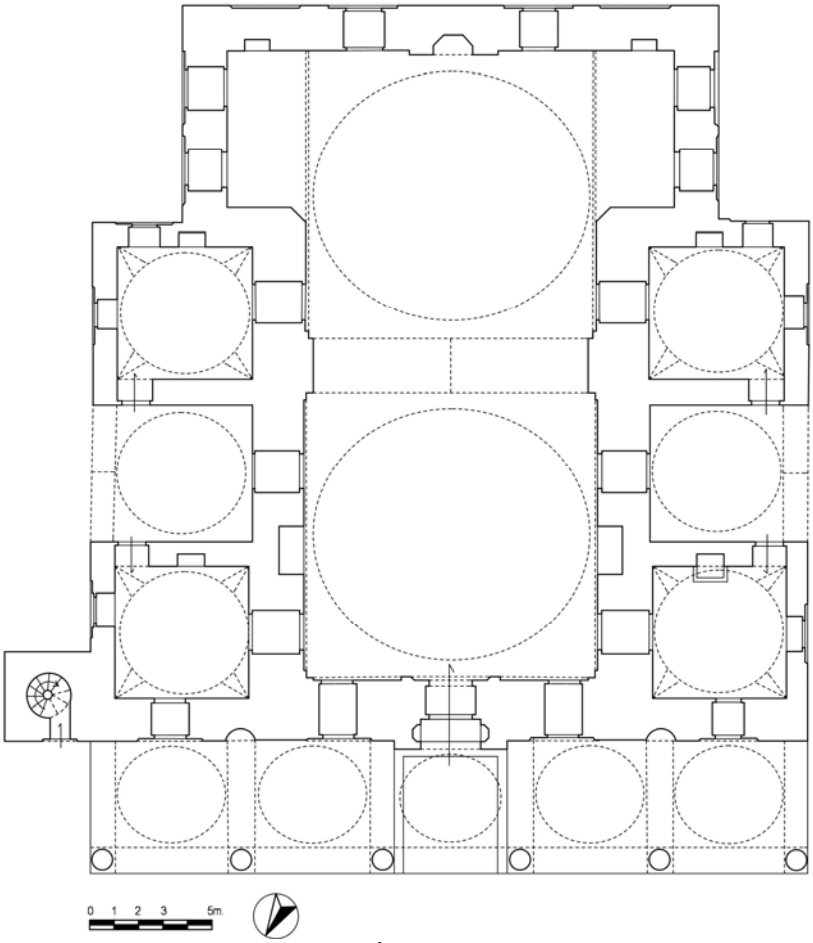

Şekil 172. Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti. Plan (*E.H. Ayverdi'den işlenerek*).

Yapının beden duvarları küfeki taşı kaplıdır. Onarımlarda tüm taşlar yenilenmiştir[1185]. Son cemaat yerinin kemerlerinde ve taçkapıda mermer kullanılmıştır. Beden duvarları ve kasnaklar düz ve kaval silmelerle son bulmaktadır. Örtüler kurşun kaplıdır (Resim 389-392). Kurşunlar **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından 1966-69 yılındaki onarımda yenilenmiştir[1186].

[1185]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.13; S. Akkan, **a.g.t.**, s.37.
[1186]S. Akkan, **a.g.t.**, s.37.

Yapının alt sıra pencereleri dikdörtgen formdadır ve sivri kemerli alınlıkları vardır. Pencereler silmelerle şekillenmiş dikdörtgen çökertmeler içerisindedir. Alt sıra pencereleri ile aynı aksa yerleştirilmiş üst sıra pencereleri ise sivri kemerlidir ve alçıdan dışlıkları vardır (Resim 391).

Minarenin kuzeydoğu köşede yer alan tabhane mekanının doğu duvarı ile organik bağı vardır. Kare kaide küfeki taşındandır. Kalın kaytan silmelerle meydana gelen yivli gövde şerefe altındaki mukarnas süslemelerle son bulmaktadır. Beyaz küfekiden yivlerin arasına siyah mermerler yerleştirilmiştir. Silindirik petek kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Minare kapısı üç renkli mermerdendir. (Resim 389-392). 1938-48 yıllarında **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından yapılan onarımda, minarenin dış kaplamaları sökülerek, yenilenmiştir. Burma yivler eski şekli gibi yeniden yapılmış, çiniler de yenilenmiştir[1187].

Avlu zemininden sekiz kenarlı bir platform üzerinde yükseltilen şadırvan sekizgen planlıdır. Kare kesitli ayaklarla taşınan kemerler yuvarlaktır. Mermer unsur basık bir kubbe ile örtülüdür (Resim 392).

Beş birimli son cemaat yeri kuzeyde altı adet devşirme sütuna oturan sivri kemerler ile dışa açılmaktadır. Revak kemerleri mermer, kemer yüzeyleri ise küfeki taşındandır. Kemerler kuzey-güney ve doğu-batı yönlü ahşap gergilerle desteklenmiştir. Sütunların başlıkları klasik dönemde diğer yapılarda da sıklıkla tercih edildiği gibi mukarnaslıdır. Son cemaat yerinde güney duvarı oldukça simetriktir. Ortada taçkapı, taçkapının iki yanında aralarında birer dış mihrap bulunan ikili pencere sistemi dikkat çekmektedir. Alt sıra pencerelerinin üst aksına da ikişer pencere yerleştirilmiştir. Alt sıra pencereleri dikdörtgen formda, üst sıra pencereleri ise sivri kemerlidir. Yedi kenarları dış mihraplar ise birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Son cemaat yerinde her birim geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Geçiş unsurlarından sonra kubbeler sekizgen kasnaklara oturmaktadır. Orta birimin kubbesi diğerlerinden daha yüksek tutularak vurgulanmıştır. Kubbe ve geçişler klasik döneme özgü kalemişleri ile bezenmiştir (Resim 392).

[1187]S. Akkan, **a.g.t.**, s.37.

Dışa çok fazla taşıntı yapmayan taçkapıda iki renkli mermer kullanılmıştır. Taçkapı ana nişi mukarnas kavsara ile örtülüdür. Çerçeve düz, oluk ve kaval silmelerle şekillenmiştir. Taçkapıdaki silindirik formdaki köşe sütunceleri yivlidir. Başlık ve kaidesi iki kademelidir. Taçkapı yan kanatlarında yer alan mihrabiyeler beş kenarlıdır ve birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Basık kemerli giriş açıklığının üzerine bir onarım kitabesi yerleştirilmiştir. Taçkapı içe de taçkapı şeklinde yansımıştır. Ana niş mukarnaslı kavsara ile örtülüdür. Niş kalemişi bordürlerle çevrelenmiştir.

Yapıda ana kütlenin doğu ve batı duvarlarıyla organik bağı bulunan tabhane mekanlarında farklı bir tasarımın uygulandığı görülmektedir. Güney ve kuzeyde yer alan tabhane mekanlarının ortasına birer eyvan yerleştirilmiştir. Kare planlı eyvanlar dışa birer sivri kemer ile açılmaktadır. Dağılım işlevindeki mekanlar, geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Eyvanların ibadet mekanına açılan dikdörtgen formlu birer penceresi vardır (Resim 391).

Tabhane mekanlarına eyvanlardan açılan birer kapı ile ulaşılmaktadır. Kare planlı mekanlar geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Mekanların ibadet mekanına açılan birer penceresi vardır. Bu pencerelerin demir parmaklıkları vardır[1188]. Doğudaki mekanlardan güneydekinin güney ve doğu duvarında, kuzeydekinin ise kuzey ve doğu duvarında birer pencere, güney duvarlarında da birer ocak nişi bulunmaktadır. Aynı düzen batıdaki tabhane mekanlarında da tekrarlanmaktadır. Pencerelerin ahşap doğramaları onarımlarla değişmiştir. Sadece kuzeybatıdaki tabhane mekanında yer alan ahşap kapak, ibadet mekanında yer alanlarla benzer göstermektedir. Kapağın üst tablalarında dini içerikli yazılar bulunmaktadır[1189].

İbadet mekanında kuzey-güney aksı geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Tabhaneli camilerin klasik özelliklerinden biri olan ve her iki mekanı birbirinden ayıran enlice kemer bu yapıda da mevcuttur. Plan tipindeki bariz farklardan biri ibadet mekanında güney kısmın kubbeli hacim dışında doğu ve batı yönlerde yapılmış olan genişletme çalışmalarıdır. Bursa kemerleri ile kubbeli hacimden ayrılan bölümler üstten birer düz tavan ile örtülüdür (Resim 393).

[1188]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.13.
[1189]Yazı içeriği için Bkz. **ay.yer.**

Birimin kuzey kısmının doğu ve batı duvarlarında aralarında birer adet niş bulunan tabhane mekanlarının girişleri vardır. Dikdörtgen formlu nişler birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Tabhane mekanlarının ibadet mekanına açılan pencereleri içten demir parmaklıklarla kapatılmıştır[1190]. Bugün bu parmaklıklar yerlerinde değildir.

İbadet mekanının güney duvarında alt kotta, mihrabın iki yanında birer adet pencere ve niş vardır. Bu nişler pencere olarak tasarlanmış, ancak yapımından vazgeçilmiş olmalıdır[1191]. Çünkü cepheye dıştan baktığımızda diğer pencerelerde de olduğu gibi nişlerin olduğu kısımlarda da dikdörtgen çökertmeler yapılmıştır.

Beş kenarlı mihrap mukarnas kavsara ile örtülüdür. Beyaz ve gri mermerden yapılmış mihrapta renk almaşıklığı meydana getirilmiştir. Mihrap ana nişini iki yandan sınırlandıran sütuncelerin altlık ve başlıkları kum saati formundadır[1192] (Resim 393).

Gri renkli mermerden minber orijinaldir. Aynalıktaki çok kollu yıldızlardan meydana gelen geometrik geçmeler yüzeysel olarak verilmiştir.

Yapının plan şeması ve mimari özellikleri irdelendiğinde tabhaneli camiler arasında farklı bir tasarımın uygulandığı gözlenmektedir. Yapıda tabhane mekanları ile ana kütlenin ilişkisi kesilmiştir. Ana mekanda avlu ve ibadet mekanı ayrımı yapılmamış, zemindeki ve örtüdeki kot farkı ortadan kaldırılmıştır. Merkezi hacimde eş büyüklükte iki kubbe bulunmaktadır. Tabhane mekanları *İstanbul Rum Mehmet Paşa* ve *Mahmut Paşa* imaretlerinde de olduğu şekilde daha basık mekanlar şeklindedir (Şekil 171, 165). Daha önce *Bursa Orhan* ve *Yıldırım* imaretlerinde de karşımıza çıkan kubbeli eyvanlar burada da vardır (Şekil 100, 49). Ancak tabhane mekanlarının ortasında yer alan bu eyvanlar içe değil dışa açılmaktadır. Diğer iki mekana giriş eyvanlardan sağlanmaktadır. Eyvanların ibadet mekanı ile ilişkisi sadece pencerelerle sağlanmıştır. Dışa açılan eyvan tasarımı bu yapı dışında *İstanbul Davut Paşa İmareti*'nde de karşımıza çıkmaktadır (Şekil 177).

Yapıda ahşap, taş ve kalemişi süslemeler dikkat çekmektedir. Ahşap işçiliği taçkapıda ve ibadet mekanında yer alan pencere kanatlarındadır. Kapının ahşap işçiliğinde gerçek kündekari ve oyma tekniği, pencerelerde de taklit kündekâri ve oyma

[1190]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.3.
[1191]**Türkiye'de Vakıf…**, I, s.111.
[1192]Mihrap için ayrıca bkz. M. Top, **a.g.t.**, s.193-194.

tekniği kullanılmıştır. Taçkapının giriş açıklığı iki kanat ve bir biniden meydana gelen ahşap bir kapı ile örtülüdür. Her kanat üç bölüm halindedir. Üst panolarda sülüs karakterli yazı süslemesi oyma tekniği ile yapılmıştır. Orta panolarda, on kollu yıldız etrafında gelişen beş kollu yıldız, altıgen, dörtgen ve çokgenlerden meydana gelen geometrik kompozisyon, gerçek kündekâri tekniği ile yapılmıştır. Geometrik parçaların içleri, oyma tekniği ile yapılmış bitkisel süslemeler ile doldurulmuştur. Alt panolar da on kollu yıldız ve etrafında gelişen çokgenlerin kullanıldığı geometrik süsleme vardır. Bu panolarda gerçek kündekâri tekniğindedir. Bini, sadedir. Çiçek şeklindeki madeni kabaralar dışında, süsleme bulunmamaktadır. Kaynaklarda kapının farklı dönemlerde onarım geçirdiği ve bu onarımlarda eski parçalarının aynen kullanıldığı, belirtilmektedir[1193].

Yapıdaki ahşap süslemelerden bir diğeri pencere kanatlarıdır. Yapının güney cephesi üzerinde bulunan pencere kanatları aynı süsleme programına sahiptir. Pencereler iki kanat ve biniden meydana gelmektedir. Her kanat üzerinde üçer pano bulunmaktadır. Üst panolarda sülüs karakterli yazı süslemesi kullanılmıştır. Yazıların etrafındaki kare alanlar içe doğru daraltılmıştır. Dini içerikli yazılar oyma tekniğindedir. Orta ve alt panolar ise, içe doğru yerleştirilmiş çıtalarla daraltılmıştır. Pencerelerin binileri sadedir.

Yapıda taş süsleme minberde, taçkapıda ve son cemaat yerindedir. Gri mermerden minberin giriş kapısı iki yandan burmalı sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Sütuncelerin başlık ve kaideleri kum saati formundadır. Kapının üzerindeki kartuşta dini içerikli bir ayet bulunmaktadır. Merdiven korkuluğu sadedir. Aynalık geometrik geçmelerden meydana gelen bir kompozisyonla hareketlendirilmiştir. Düz yüzeyli oyma tekniğinde verilmiş geometrik kompozisyon oniki ve dört kollu yıldızların kollarından gelişmektedir. Köşk kısmının külahının alt kısmı piramit, üst kısmı da konik şeklindedir[1194].

Taçkapıda iki renkli mermerlerle renk almaşıklığı elde edilmiştir. Silindirik formdaki köşe sütunceleri dikine yivlerle hareketlendirilmiştir. Sütuncelerin başlık ve

[1193]E. H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s. 11.
[1194]Minberin çizimleri ve daha fazla bilgi için bkz. S. Bayrakal, **Osmanlı Minberleri**, s.122-126, Şek.27-29.

kaideleri ise iki kademelidir. Unsurlar mukarnas süslemeler, yivler ve çiçeklerle bezenmiştir. Mihrabiyelerin alt kesiminde küçük gülbezekler vardır.

Son cemaat yerinde sütun başlıkları ince işçilikli mukarnaslıdır. Başlıkların köşelerinde çiçek motifleri bulunmaktadır. Taş işçiliği görülen bir başka yer mermer kaplama pencerelerdir. Yivlerle hareketlendirilen pencerelerin kemer köşeliklerinde gülbezek motifleri bulunmaktadır.

Yapıda kalemişi süslemeler kubbe ve geçişler ile duvar yüzeylerindedir. Süslemeler yoğunlukla yazı süslemeleri ile hatayi gibi soyut bitkisel örneklidir. Kubbe ve kemerlerde hatayi geçmelerle birbirine bağlı çerçeveler meydana getirilmiş ve içlerine dini içerikli ayet ve sureler işlenmiştir[1195]. Renk ve işlenişlerden kalemişi süslemelerin tamirlerle değiştiği anlaşılmaktadır. Alt sıra pencerelerinin yaldızlı yazıları *Hattat Tuğrakeş İsma'il Hakkı Bey* tarafından 1360/1940-41 yılında yapılmıştır[1196].

Tarihlendirme

Yapının inşa kitabesi yoktur. Taçkapıdaki 12 beyitten meydana gelen Arapça sülüs kitabe, onarım kitabesidir (Resim 394). Kitabeden caminin iki kubbesinin tamamen yıkıldığı, diğerlerinin çatladığı, *Şeyh oğlu talib-i Mevla Ahmed Efendi*'nin ka'immekaamı olan *Müfti-zade* vasıtasıyla 1210/1795-96 yılında tamir edildiği öğrenilmektedir[1197].

Yapı *Sadrazam Gedik Ahmet Paşa*'nın Anadolu Beylerbeyliği zamanında H.877/1472 yıllarında yaptırılmıştır[1198]. *Fatih Sultan Mehmet* ve *II. Bayazit*'ın veziri olan *Gedik Ahmet Paşa*, yeniçerilikten yetişmiştir. Vakfiyesinde babasının adı *Apdullah* olarak geçmektedir. Bu da *Paşa*'nın devşirme olabileceğini göstermektedir[1199]. Paşa 1482 yılında ölmüştür[1200].

[1195]Yazı içerikleri için bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.11-12.
[1196]**Ay.es.**, s.12. Kalemişi süslemeler hakkında ayrıca bkz. S. Akkan, **a.g.t.**, s.37.
[1197]Onarım kitabesinin Arapça harflerle yazılışı ve metni için Bkz. **Ay.es.**, s.15-16; K. İnce, **a.g.t.**, s.242-43.
[1198]**Türkiye'de Vakıf…**, I, s.109; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.1.
[1199]*Gedik Ahmet Paşa* hakkında daha fazla bilgi için bkz. İ.H. Uzunçarşılı, **Kitabeler**, s.26-27; A. Birici, vd., "*Ahmet Paşa (Gedik)*", **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, Nisan 2008, s.144-145; D. Kuban, **a.g.e.**, s.193.
[1200]S. Eyice, **a.g.m.**,s.43.

Katalog No :3.43
Yapının Adı :**İSHAK PAŞA İMARETİ/CAMİİ**[1201]
Yeri :İnegöl/Bursa **İnceleme Tarihi:**28.11.2007,17.12.2009
Şekil No :173-175 **Resim No** :395-402

Yapı *İnegöl Merkez*'de çarşı içerisindedir. **İshak Paşa Külliyesi** bugün imaret, medrese ve türbeden meydana gelmektedir. Külliyenin vakfiyesinden, yapının imaret, zaviye, medrese, han, türbe ve ahırdan oluştuğu anlaşılmaktadır[1202]. Yapının inşa kitabesi yoktur. Safer 891/Şubat 1486 tarihli vakfiyesi vardır[1203]. Yapı medrese kitabesinden yola çıkılarak H.881/1476 yılına tarihlenmektedir[1204]. Giriş kapısı üzerindeki onarım kitabesi, yapının H.1294/1887 yılında *Sultan Abdülhamit* döneminde tamir edildiğini belgelemektedir[1205] Külliyenin bugün ayakta olan yapıları 1961-1969 yılları arasında **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından onartılmıştır[1206]. Yapının batısında kuzey-güney doğrultusunda uzanan 15 adet küçük dükkan, 1966 yılında dönemin Belediyesi tarafından yıktırılmıştır.

İmaret avlu, ibadet mekanı, iki adet tabhane mekanı, beş birimli bir son cemaat yeri ve bir adet minareden meydana gelmektedir (Şekil 173).

Yapının dış duvarları kesme taş ve yatay şekilde yerleştirilmiş tuğla hatıllarla almaşık düzendedir. Son cemaat yerinin kuzey cephesi ise taş ve tuğlalarla meydana getirilmiş süslemelerle hareketlendirilmiştir. Duvarlar ve kasnaklar iki sıra, son cemaat yeri cephesi ise üç sıra kirpi saçak ile son bulmaktadır. Örtüler kurşun kaplıdır (Resim 395-396).

Yapının son cemaat yeri cephesi dışında her cephesinde alt kotta ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Dikdörtgen formlu pencerelerin sivri kemerli alınlıkları vardır. Taş ve tuğla ile şekillenmiş kemerlerin içerisi yatay şekilde tuğlalarla

[1201]D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.122. Ayrıca yapı kaynaklarda ve halk arasında *İshak Paşa Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. O. Aslanapa, "Fatih Devri Abideleri", s.22; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.294; **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, IV, Ankara, 1986, s.117; G. Goodwin, **a.g.e.**, s.116; A. Kuran, **The Mosque…**, s.130-131.
[1202]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.294; **Türkiye'de Vakıf Abideler…**, s.117; G. Goodwin, **a.g.e.**, s.116; A. Kuran, **a.g.e.**, s.130-131.
[1203]**Türkiye'de Vakıf…**, s.117; S. Eyice, **a.g.m.**, s.44.
[1204]A.S. Ülgen, "İnegöl'de İshak Paşa Mimari Manzumesi", **Vakıflar Dergisi**, IV, Ankara, 1958, s.192a.
[1205]A.S. Ülgen, **a.g.m.**, s.192b; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.294.
[1206]**Türkiye'de Vakıf…**, s.118.

örülmüştür. Sivri kemerli üst sıra pencerelerinin ise alçıdan dışlıkları bulunmaktadır (Resim 396).

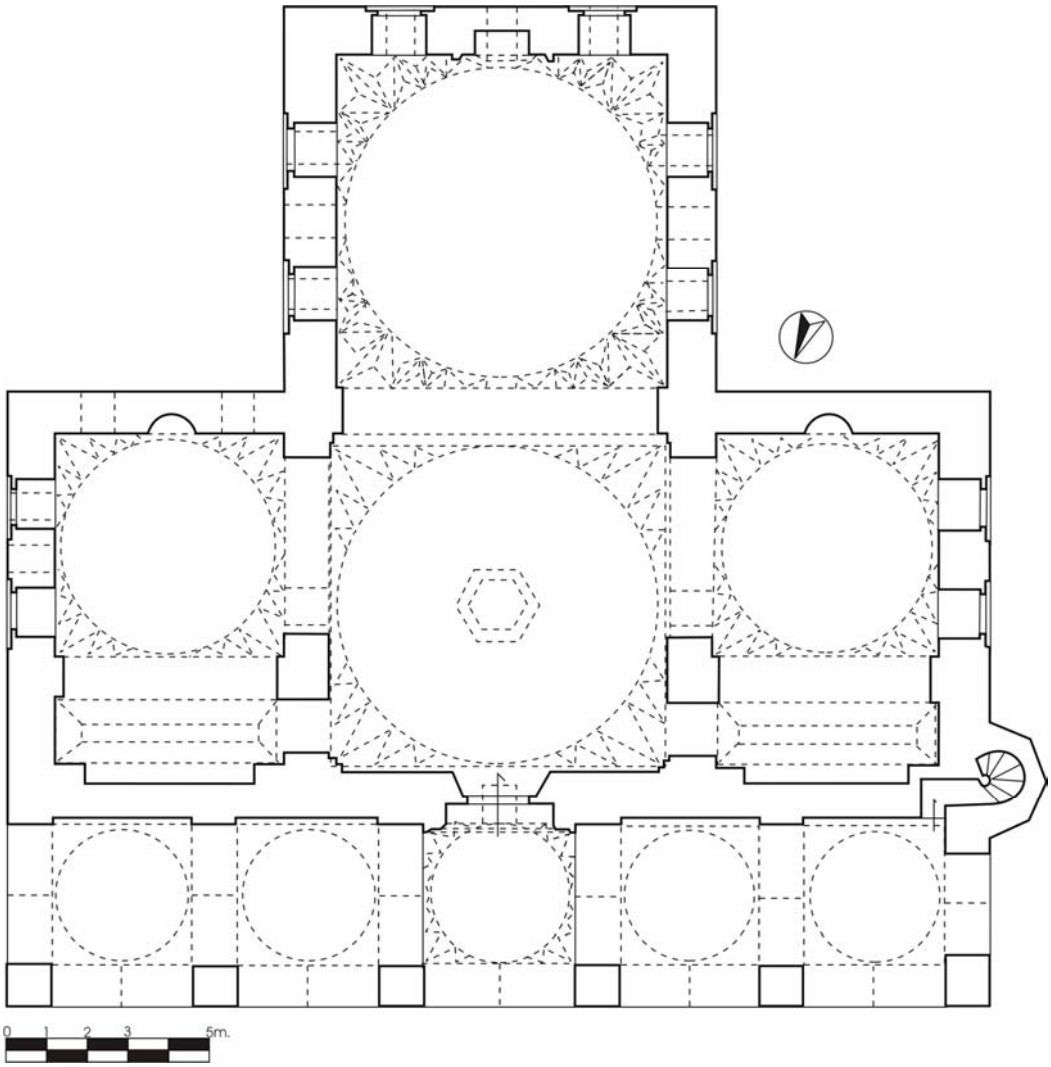

Şekil 173. İnegöl İshak Paşa İmareti. Plan (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Dışa dörtkenarlı yansıyan minarenin kaidesi kesme taş ve tuğla ile almaşık düzendedir. Kaide son cemaat yeri yüksekliği kadardır. Silindirik gövde ve petek ise yatay şekilde yerleştirilmiş tuğlalar ile örülmüştür. Tuğla ile örülü şerefenin altı tuğlaların sivri uçlarının dışa gelmesiyle meydana getirilmiş kirpi süslemelerle dolgulandırılmıştır. Silindirik petek kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Minareye

son cemaat yerinin batı ucuna yerleştirilmiş giriş açıklığı ile ulaşılmaktadır. Minarenin kaidesi eski gövdesi ise yenidir[1207] (Resim 395).

Son cemaat yerinin kuzeyinde yer alan sekizgen planlı mermer şadırvan kare kesitli ayaklarla taşınmaktadır. Bugün ayakların alt kesimi mermer plaklarla kaplanmıştır. Şadırvanın sivri kubbesi ve saçağı kurşun kaplıdır (Resim 395).

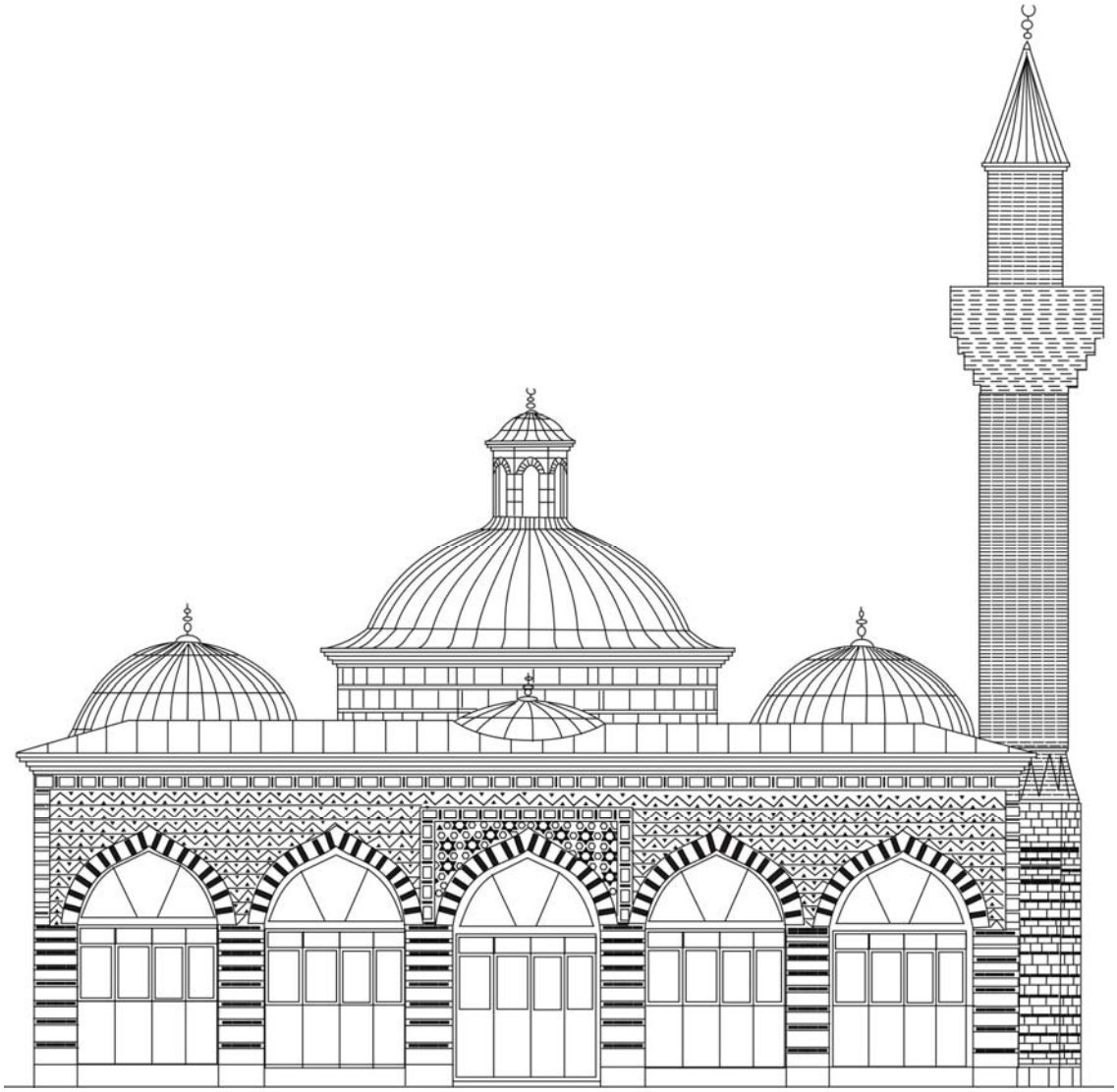

Şekil 174. İnegöl İshak Paşa İmareti. Kuzey Cephe (*A.S. Ülgen*'den işlenerek).

Kare kesitli ayaklarla taşınan son cemaat yerinde kemer ayaklarının arası camekânlarla kapatılmıştır. Cephe ve ayaklar, kesme taşların yatay ve dikey tuğlalarla

[1207]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.297.

kasetlenmesi ile şekillenmiştir. Kemer aynaları ise tuğla ve taşlarla meydana getirilmiş zikzak ve yıldız süslemeleri ile hareketlendirilmiştir. Cephe üç sıra kirpi saçakla son bulmaktadır. Ortadaki giriş tuğla ve taşla meydana getirilmiş bir silme ve süslemelerle daha da vurgulanmıştır. Beş birimli son cemaat yerinde orta birim geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Diğer dört birimde ise geçiş unsuru olarak pandantif tercih edilmiştir. Son cemaat yerinin güney duvarı taçkapı dışında sağırdır. Duvar sıvalı ve boyalıdır. Duvarın batı ucuna minare girişi yerleştirilmiştir (Resim 395, Şekil 174).

Yapıya girişi sağlayan taçkapı eyvan formundadır. Düz bir tavan ile örtülü unsur, iki yandan birer gömme sütunce ile sınırlandırılmıştır. Taçkapı, basık kemerli giriş açıklığı ve söveler mermerdir. Basık kemer üzerinde beş satırdan meydana gelen onarım kitabesi yerleştirilmiştir. İki kanat ve bir biniden meydana gelen ahşap kapı kanatları orijinaldir (Resim 397).

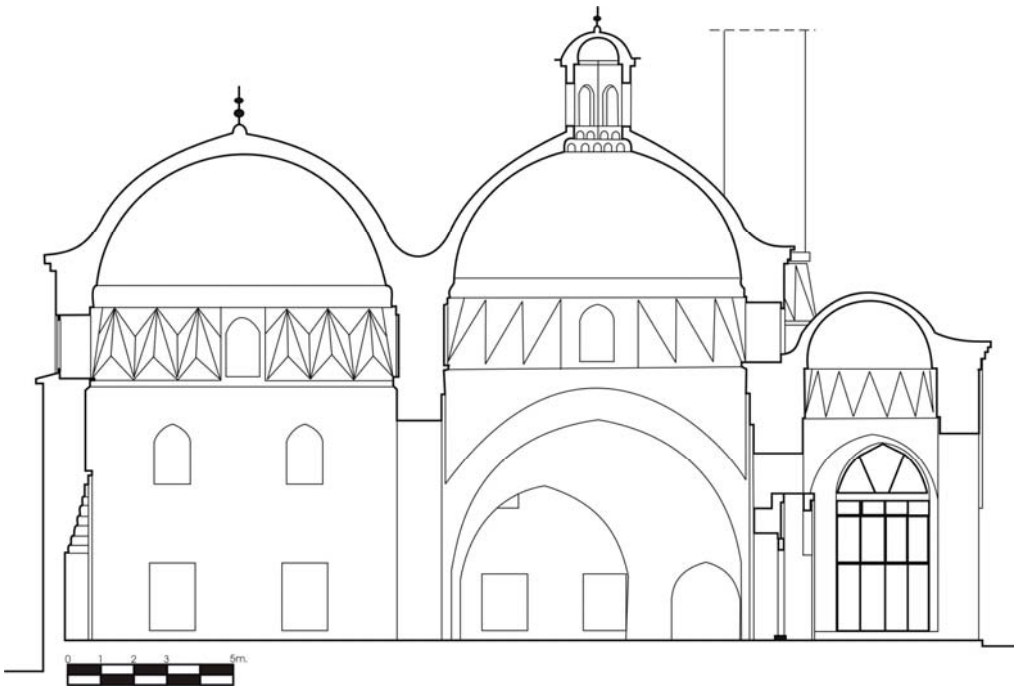

Şekil 175. İnegöl İshak Paşa İmareti. Kesit (*A.S. Ülgen*'den işlenerek).

Taçkapıdan kare planlı avluya geçilmektedir. Mekan geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Kubbenin merkezinde altıgen planlı bir aydınlatma

feneri yer almaktadır. Mekanın kuzey duvarına ahşap konstrüksiyonlu bir kadınlar mahfili eklenmiştir. Avlunun doğu ve batı duvarlarında sivri kemerler ve giriş açıklıkları ile iki yandaki tabhane mekanlarına geçilmektedir. Tabhane mekanların avluya bakan duvarları açılarak plan şeması bozulmuştur[1208] (Resim 398-399, Şekil 175).

Dikdörtgen planlı tabhane mekanlarının örtü katında iki farklı örtü tercih edilmiştir. Dikdörtgen planlı alanların kuzey kesimlerinde gömme duvar payelerine atılan kemerler ile kuzeyde enine dikdörtgen bir alan meydana getirilmiş ve aynalı manastır tonozu ile örtülmüştür. Güneydeki kare alanlar ise geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanan birer kubbe ile örtülmüştür. Her iki mekanın güney duvarlarında birer adet yarım daire kesitli ocak nişi, dışa bakan duvarlarında da ikişer adet pencere açıklığına yer verildiği görülmektedir (Şekil 173, Resim 400-401).

Avlu ile aynı aksta yer alan kare planlı ibadet mekanı geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Her iki mekanı enlice sivri bir kemer ayırmaktadır. Mekanın üç duvarında da alt kotta ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Dikdörtgen formlu pencerelerle aynı aksta yer alan üst sıra pencereleri ise sivri kemerlidir (Resim 402).

Yarım dikdörtgen formlu mihrap nişi iki yandan birer sütunce ile sınırlandırılmıştır. Niş mukarnas kavsara ile örtülüdür. Bugün unsur yağlıboya ile boyanarak karakteristik özelliklerini büyük ölçüde kaybetmek üzeredir[1209]. Yapıya yeni dahil edilen ahşap minber niteliksizdir. Yapının beden duvarlarında dini içerikli hatlar yer almaktadır. Yağlıboya ile yapılmış unsurlar yapıya sonradan dahil edilmiş olmalıdır. Örtülerde geç döneme özgü kalemişi süslemeler yer almaktadır[1210].

Yapının plan şemasında yapılan değişiklikler irdelendiğinde, önceleri avludan iki basamak yüksekte bulunan ibadet mekanı yapı cami olarak işlev kazandıktan sonra yer kazanmak amacıyla yan duvarlarla aynı seviyeye getirildiği ve pencere altlarına

[1208]A.S. Ülgen, **a.g.m.**, s.192a.
[1209]Mihrap için bkz. M. Top, **a.g.t.**, s.179-80, Çiz.75.
[1210]Yapının imamı *İbrahim Karaman*'dan alınan bilgilere göre yapılan boya tadilatlarında boya tabakalarının altından kalemişi süslemelerin geldiği görülmüş durum **Vakıflar Bölge Müdürlüğü**'ne bildirildiği halde bu konuyla ilgili bir çalışma yapılmadığı belirtilmiştir.

kadar dolgu malzemesi ile doldurulduğu, tabhane mekanlarının avluya bakan duvarlarının da yırtılarak ibadet mekanına dahil edilmek istendiği tespit edilmiştir. Mekanların güney duvarlarında yer alan ocaklara da bugün mihrap görünümü kazandırılmıştır.

Yapıda tuğla/taş ve kalemişi süslemeler görülmektedir. Tuğla/taş süslemeler dış cephede son cemaat yerindedir. Son cemaat yerinde kemer aynaları yıldız ve zikzak motifleri ile süslenmiştir. Benzer süslemeleri *Bursa*'daki *Hüdavendigâr İmareti* (Resim 25-26)*, Muradiye İmareti* (Resim 221)*,* **Hamza Bey Türbesi**, **Selçuk Hatun Camii**, **Tuz Pazarı Camii**[1211] ve **Bedreddin Camii**'nde[1212] görmek mümkündür. Batıdaki tabhane mekanının batı duvarında iki alt pencerenin üst kısmında tuğlalar ile altıgen formlu bir madalyon meydana getirilmiş ve bu madalyonun içerisine üç adet üçgen yerleştirilmiştir.

Yapıdaki kalemişi süslemeler ise geç dönem özgü bitkisel örnekli süslemeler ile hatlardır. Unsurlar yapıyla çağdaş değildir.

Tarihlendirme

Yapının inşa kitabesi yoktur. Yapı medrese kitabesinden yola çıkılarak H.881/1476 yılına tarihlenmektedir[1213]. Giriş kapısı üzerindeki onarım kitabesi, yapının H.1294/1887 yılında *Sultan Abdülhamit* döneminde tamir edildiğini belgelemektedir[1214].

Taçkapının üst kesiminde yer alan mermer kitabe dört satırdır. Onarım kitabesinin Arapça harfler ile yazılışı şöyledir:

١- به خوب تعمير اولندى جامع اسحق ولى پاشا مجرد سايهٔ عبدالحميد ثاني ايدوب احيا

[1211]A. Savaş, "Bursa ve İlçelerindeki XV. Yüzyıl Mimarisinde Tuğla Süsleme", **III. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyum Bildiriler Kitabı, 16-30 Haziran 2003**, Eskişehir, Haziran 2003, s.431,433; Ş. Özüdoğru, "Bursa'da 15-16 yy. Kalkan Duvarlı Camilerde Taş-Tuğla İşçiliği", **III. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyum Bildiriler Kitabı, 16-30 Haziran 2003**, Eskişehir, Haziran 2003, s.445, R.4-6; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.296.
[1212]Y. Demiriz, **a.g.e.**, I, s.240, Res.116.
[1213]A.S. Ülgen, "İnegöl'de İshak Paşa Mimari Manzumesi", **Vakıflar Dergisi**, IV, Ankara, 1958, s.192a; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.294 ve G. Cantay, **a.g.e.**, s.28'de külliyenin vakfiyesinden yola çıkarak 1468-1482 yılından önce inşa edildiğini belirtmektedir.
[1214]A.S. Ülgen, **a.g.m.**, s.192b.

٢- حاديث من بنى سرينه مظهر اولدى بى شبهه اوقونسون سورةً انا فتحنا دمبدم اجلا

٣- حقك لطفيله (تام) تاريخ دوشوب تعميرينه انك

٤- بهشت اسا مزين اولدى ذيبا جامعى كبرا سنة

١٢٩٤

1-Ne hûb ta'mir olundu Câmi'i İshâk Veli Paşa

Mücerred sâye-i Abdu'l-Hamid-i Sâni idüb ihyâ

2-Hadis-i "Men benâ" sırrına mazhar oldu bi-şüphe

Okunsun Sûre-i "İnnâ fetehnâ" dem be-dem iclâ

3-Hakk'ın lûtfiyle tâm târih düşüp ta'mirine ânın

4-"Behişt-âsâ" müzeyyen oldu zibâ câmi-i kübrâ

Sene 1294[1215].

Yapının banisi *İshak Paşa, Fatih* devrinin seçkin devlet adamlarından biridir. *İnegöllü İbrahim Ağa*'nın oğludur. *Fatih*'in ölümünden sonra Sadaret Kaymakamlığı yapmış, *Selanik*'te ölmüş, cenazesi vasiyeti üzerine *İnegöl*'e nakledilmiştir[1216].

[1215]**Türkiye'de Vakıf…**, s.118.

[1216]V. Tamer, "Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları", **Vakıflar Dergisi**, IV, Ankara, 1958, s. 107. Ayrıca aynı makalede imaret için vakfedilenler s.109-112; imaretin hademesinin kimler olacağı, vakfın kadrosu, vakfın idare şekli, imarette pişecek yemekler hakkında da bilgi verilmiştir Bkz. s.107-124.

Katalog No	**:**3.44		
Yapının Adı	**:ELVAN BEY İMARETİ**[1217]		
Yeri	**:**Geyve/Sakarya	**İnceleme Tarihi**	**:**16.12.2009
Şekil No	**:**176	**Resim No**	**:**403-408

İlçe merkezinde yer alan yapı, bugün *İlçe Halk Kütüphanesi* olarak kullanılmaktadır[1218]. Yol seviyesinin zamanla yükselmesi ile yapı sokak kotundan aşağıda kalmıştır. İmaret, XV. yüzyılın ortalarında inşa edilmiştir. Yapı, işlev değiştirse de karakteristik özelliklerinin neredeyse tamamını muhafaza ederek günümüze gelebilmiştir. Yapının banisi olan *Sinan Bey*, *Elvan Bey*'in oğludur[1219]. *Sinan Bey*'in mezarı yapının güneyinde yer alan haziredeedir. Yapı, 1696, 1746 ve 1869 yıllarında tamir görmüştür[1220].

Yapı avlu, ibadet mekanı ve iki adet tabhane mekanından meydana gelmektedir. Giriş cephesinde yer alan üç birimli sembolik son cemaat yeri yapıya sonradan eklenmiştir (Şekil 176).

Yapının beden duvarları bir sıra kesme taş/kabayonu taş ile iki sıra tuğlanın dönüşümlü olarak kullanıldığı almaşık düzendedir. Taşların iki yanına dikine tuğlalarda yerleştirilmiştir. Taşlar ve tuğlalar arasında bağlayıcı işlevi gören harç ise oldukça kalın tutulmuştur. Harç kalınlığı tuğlaların kalınlığından fazladır. Bu uygulama onarımların bir getirisidir. Taş ve tuğla sıraları bazen düzensiz bir örgü ile kesilmektedir. Farklı ebatlarda kullanılan taşlarda harçlardaki uygulamalarda da olduğu şekilde onarımların birinde yapılmış olmalıdır. Duvarlar saçak kotunda tuğla sıralarından meydana gelen silmelerle son bulmaktadır. Benzer silmeler kasnaklarda da görülebilmektedir. Örtüler dıştan kurşun kaplıdır. Yapının beden duvarlarında dikdörtgen formlu çökertmeler bulunmaktadır. Kuzey cephenin doğu ucunda yer alan çökertme boştur. Batı ucundakinin içerisinde ise tuğlaların yatay, dikey ve çapraz şekilde yerleştirilmesi ile meydana getirilmiş basit geometrik süslemeler bulunmaktadır (Resim 403-405).

[1217]Yapı *Elvan Bey İmaret Camii*, *Sinan Bey Zaviyesi, İmaret Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. E. H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.275; S. Eyice, **a.g.m.**, s.34; Y. Çetin, **Sakarya ve Çevresinde Osmanlı Dönemi Dini Mimari Eserler**, (Atatürk Ü. Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi A.B.D. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1999, s.50.

[1218]Yapı bir dönemde belediyenin ambarı şeklinde kullanılmıştır. Bkz. S. Eyice, **a.g.m.**, s.34.

[1219]E. H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.275.

[1220]**Ay.es.**, s.276-277.

Yapının alt sıra pencereleri dikdörtgen formludur. Sivri kemerli alınlıkları beden duvarları gibi almaşık düzendedir. Pencere alınlıklarının bazılarında taş ve tuğlaların yatay ya da dikey şekilde yerleştirilmesi ile meydana gelen basit süslemeler bulunmaktadır. Süslemeler, üst üste uygulanan ve taş-tuğla dokunun üzerine taşan harçlar nedeniyle etkilerini kaybetmek üzeredir (Resim 404-405).

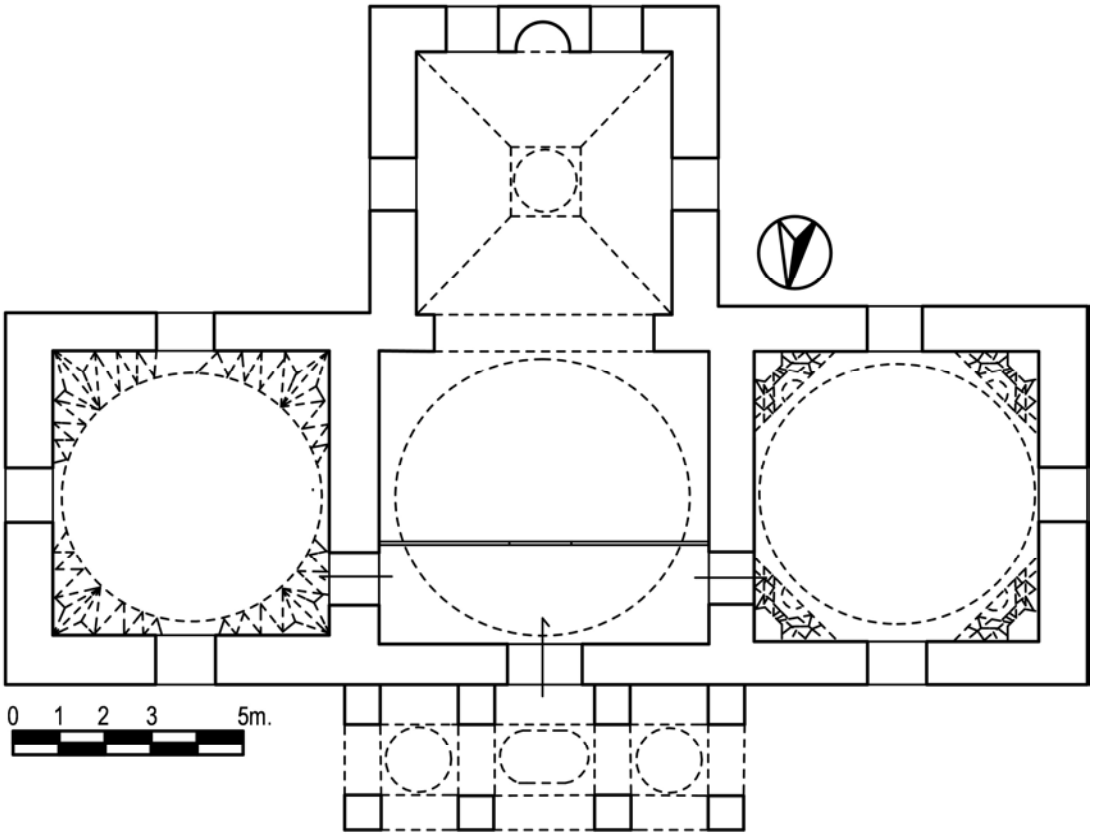

Şekil 176. Geyve Elvan Bey Zaviyesi. Plan (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Yapının kuzey cephesinde orta kısım kalkan duvarı şeklinde yükseltilmiş ve önüne beden duvarlarının gabarileri ile uyuşmayan küçük bir son cemaat yeri yerleştirilmiştir. Cepheye göre güdük kalan ve sembolik anlam taşıyan unsur yapıya 20-25 Temmuz 1746 yılında eklenmiştir[1221]. Dışa yuvarlak formlu kemerle ile açılan son cemaat yerinde kemerleri taşıyan tuğla ayaklar kareye yakın dikdörtgen formdadır. Üç birimli son cemaat yerinde birimler kubbemsi birer basık tonoz ile örtülüdür. Son cemaat yerinin kuzey duvarında iki adet tamir kitabesi bulunmaktadır (Resim 403).

[1221]E. H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.276.

Sivri kemerli giriş açıklığı son cemaat yerinin eklenmesinden sonra değişmiştir. Kemer bugün neredeyse yuvarlak formdadır.

Kare planlı avlu geçişleri dilimli tromplarla sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Avlunun doğu ve batı duvarlarının kuzey uçlarında tabhane mekanlarına ulaşımı sağlayan dikdörtgen formlu giriş açıklıkları bulunmaktadır. Mekanın kuzey kesimi ahşap konstrüksiyonlu bir camekanla bölünmüştür. Böylece, giriş açıklığı ile tabhane girişleri arasında yapay bir koridor oluşturulmuştur (Resim 406).

Kareye yakın dikdörtgen formlu tabhane mekanları, geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Zemin, altıgen formlu taban tuğlaları ile kaplıdır. Mekanların alt ve üst sıra pencereleri dikdörtgen formdadır. Kubbe göbeklerinde kalemişi süslemeler vardır. Mekanların avluya bakan duvarlarında birer ocak olduğu dıştan görülen bacalardan anlaşılmaktadır. Ancak ocaklar onarımların birinde sıvanarak kapatılmıştır. Bugün duvarın önünde yer alan ve tüm duvar boyunca yükselen kitaplık dolayısı ile muhtemel sıva izleri de görülememektedir (Resim 407).

Avlu ile aynı aksta yer alan ve avlu ile arasında 31 cm.lik kot farklı bulunan ibadet mekanı da kare planlıdır. Mekan aynalı manastır tonozu ile örtülüdür. Tonozun merkezinde bitkisel örnekli bezemeler ile hareketlendirilmiş, daire formlu bir çökertme vardır. Mekanın doğu ve batı duvarlarında alt kotta birer adet dikdörtgen formlu pencere açıklığına yer verilmiştir (Resim 408).

Yarım daire planlı mihrap nişi çeyrek küre şekilli bir kavsara ile örtülüdür. Kavsara ve üst kesim perde motifi ile bitkisel süslemeli örneklerle bezenmiştir.

Tarihlendirme

Yapının inşa kitabesi yoktur. Kitabesi ve vakfiyesi bulunmayan yapının İzmit Vakıflar Müdürlüğü'ne ait kayıtlarda 1846 tarihli Muallim ta'yini beratı, 1908 tarihli imamet ve 1919 tarihli hitabet beratları bulunmaktadır. 1776 tarihli bir de vakıf kaydı bulunmaktadır[1222].

S. Eyice plan şeması ve haziresindeki mezar taşlarından yola çıkarak yapıyı XIV. yüzyıla tarihlemektedir[1223]. Yapının haziresinde yer alan banisinin mezar taşında Teşrin-

[1222]Y. Çetin, **a.g.t.**, s.50.
[1223]S. Eyice, **a.g.m.**, s.34.

i Sani 1478 tarihi okunmaktadır. Bu tarihten yola çıkarak yapıyı XV. yüzyılın ortalarına tarihlenmek uygun görülmektedir[1224]. Yapının son cemaat yeri cephesindeki kitabe ise bir onarım kitabesidir ve son cemaat yerinin 1746 yılında yapıya eklendiğini belgelemektedir[1225]. Ayrıca mihrap üzerinde de 1869 tarihi bulunmaktadır. Bu da bir onarımı işaret etmektedir.

[1224]Mezar taşlarının okunuşu için bkz. E. H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.276, 278; Y. Çetin, **a.g.t.**, s.55-56.
[1225]Tamir kitabesinin Arapça harflerle yazılışı için bkz. E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.277.

Katalog No	**:**3.45		
Yapının Adı	**:DAVUT PAŞA CAMİİ**		
Yeri	**:**İstanbul/Fatih	**İnceleme Tarihi**	**:**23.11.2008
Şekil No	**:**177	**Resim No**	**:**409-415

Koca Mustafa Paşa Semti'nde yer alan yapı, medrese, mektep ve çeşmeden meydana gelen bir külliyeye dahildir. Mektep yıkılmış yerine ortaokul yapılmıştır. Kaynaklarda bahsi geçen ve bugün ayakta olmadığı ileri sürülen külliyenin bir diğer yapısı olan imaret bugün cami şeklinde adlandırılan ve araştırmamıza konu olan yapıdır[1226]. Benzer durum pek çok yapımız için geçerlidir. Yapı ve külliye H.1130/1718 yılındaki kent yangınındaki depremde zarar görmüş ve Hassa baş mimarı *Mehmed Tahir Ağa* denetiminde, Hassa mimarı *Abdullah* tarafından onarılmıştır. Yapı ayrıca H.1271/1855 ve 1894 yıllarındaki depremlerde de zarar görmüştür. Bu depremlerde son cemaat yerinin kubbeleri yıkılmış camide de çatlaklar meydana gelmiştir. Bu tahribatlardan sonra kısmen onarılan yapıda 1945 yılında kapsamlı bir onarım olmuştur. Bu onarımda iç mekandaki kalemişi süslemeler ortaya çıkarılmıştır[1227].

Yapı ibadet mekanı ve dört adet tabhane mekanı ile beş birimli bir son cemaat yerinden meydana gelmektedir. Minare yapının kuzeybatı köşesindedir (Şekil 177).

Yapının dış cepheleri kesme taş kaplamadır. Duvarlar silmelerle son bulmaktadır[1228]. Örtüler ise kurşun kaplıdır.

Yapının alt sıra pencereleri dikdörtgen formludur ve sivri kemerli alınlıkları vardır. Pencereler dikdörtgen formlu çökertmelerle hareketlendirilmiştir. Sivri kemerli üst sıra pencerelerinin de betondan dışlıkları bulunmaktadır[1229].

[1226]T. Öz, **a.g.e.**, I, s.44; G. Cantay, **a.g.e.**, s.46; Ayvansarayi, **a.g.e.**, s.157; A. Kuran, **The Mosque …**, s.52-53; C.E. Arseven, **a.g.e.**, 289-91; O. Aslanapa, "Fatih Devri Abideleri", s.23; D. Kuban, **a.g.e.**, s.210.
[1227]W. Müller-Wıener**, İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, İstanbul, Mart 2007, s.395; A. Üstün, **a.g.t.**, s.298-99; A. S. Açıkgözoğlu, **Osmanlı Camisinde Mihrap Önü Mekanı**, (Marmara Ü. Türkiyat Araş. Enst. Türk Sanatı ABD., Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2002, s.21; F. Çuhadaroğlu, "Davut Paşa Camii", **Rölöve ve Restorasyon Dergisi**, 2, Ankara, 1975, s.199-218.
[1228]Silmelerin detaylı çizimleri için bkz. M. Binan, **a.g.e.**, s.87, R.77-78, Planş XXVIII.
[1229]Pencere çizimleri için bkz. F. Uluengin-vd, **Osmanlı Anıt Mimarisinde Klasik Yapı Detayları**, İstanbul, Aralık 2001, s.179.

Yapının kuzeyinde yer alan şadırvan, kemer araları demir korkuluklarla kapatılmış ahşap bir konstrüksiyon ile örtülüdür. Örtü alaturka kiremitlerle kaplıdır. Mermer şadırvanda daire formlu bir kitabe bulunmaktadır. Kitabe 1213 tarihlidir.

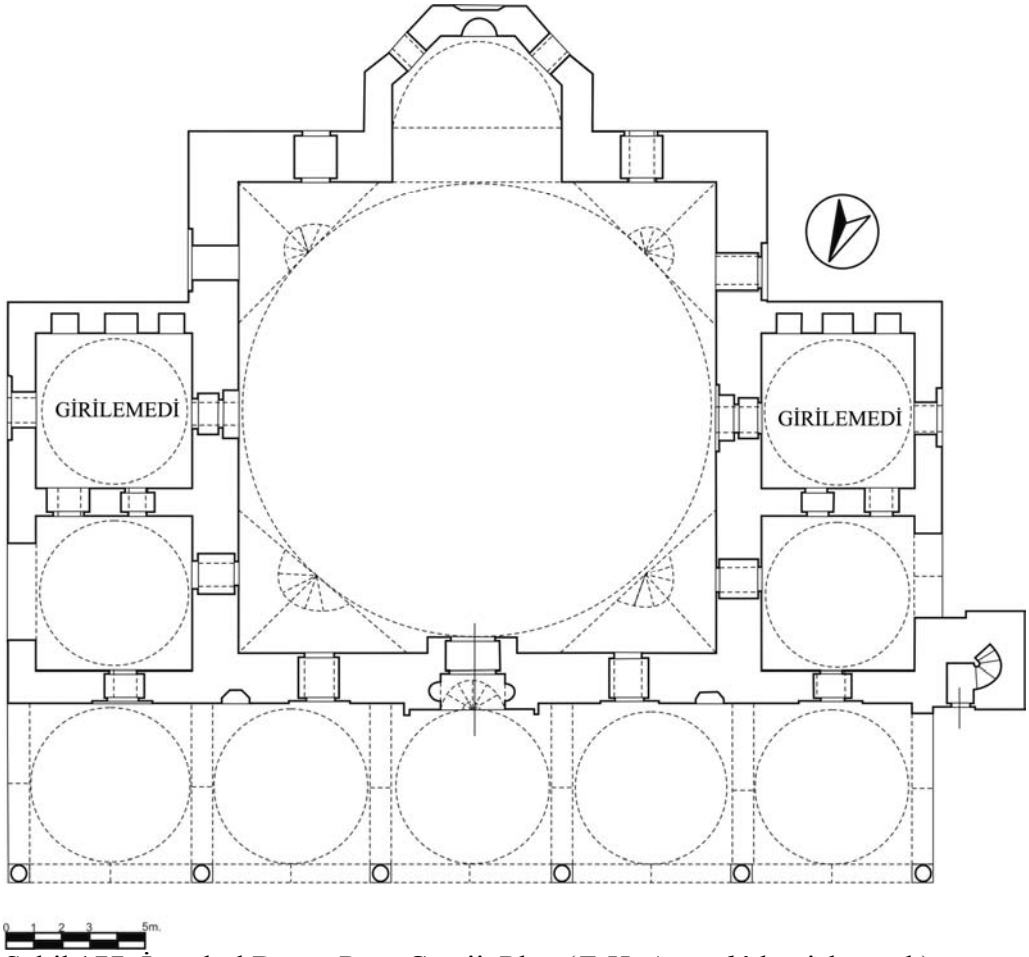

Şekil 177. İstanbul Davut Paşa Camii. Plan (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Kuzeybatıdaki tabhane mekanının kuzeybatı köşesine yerleştirilmiş minare kesme taştır. Kübik formlu kaidenin kuzeyindeki basık kemerli giriş açıklığı ile minareye çıkılmaktadır. Gövde çokgendir. Şerefe altı silmelerle hareketlendirilmiştir. Çokgen gövdeli petek kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür[1230].

Beş birimli son cemaat yeri geçişleri pandantiflerle sağlanan birer kubbe ile örtülüdür. Son cemaat yeri doğu, batı ve kuzey cephede sivri kemerlerle dışa

[1230]S. Eyice, "İstanbul Minareleri", s.42'de yılını vermemekle birlikte, minarenin depremde zedelendiğini belirtmektedir.

açılmaktadır. Kuzeydeki kemerler mukarnas ve baklava başlıklara sahip sütunlar üzerine oturmaktadır. Kuzeyde orta kemer daha yüksek tutularak vurgulanmıştır. Orta kemeri taşıyan iki sütunda demir gergiler ve tamburlar bulunmaktadır. Bu uygulamalar onarımların getirileridir. Son cemaat yeri kemerleri doğu-batı ve kuzey-güney yönlü demir gergilerle desteklenmektedir. Son cemaat yerinin doğu ve batısı, giriş aksı dışında, sekilerle yükseltilmiştir. Birimin güney duvarı ortada taçkapı iki yanda aralarında birer dış mihrap bulunan ikişer pencere ile oldukça hareketlidir. Alt sıra pencerelerinin üst kesimine de sivri kemerli pencereler yerleştirilmiştir. Alt sıra pencereleri dikdörtgen formludur ve sivri kemerli alınlıkları vardır. Pencereler silmelerle çevrelenmiştir. Beş kenarlı dış mihraplar birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Kesme taş kaplı duvarlar ve sivri kemerler sıvasızken, birimleri örten kubbe ve geçişler sıvanmış ve kireç badana ile boyanmıştır (Resim 409).

Dışa bir miktar taşıntılı şekilde inşa edilmiş taçkapı kesme taş kaplamadır. Dikdörtgen formlu kapı, sırası ile dilimli, Bursa kemerli ve yivler ve sarkıtlarla hareketlendirilmiş yarım bir kubbe ile örtülüdür. Taçkapı iki yandan gömme sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Sütuncelerin kum saati altlık ve başlıkları vardır. Giriş basık kemer ile örtülüdür. Kemerin üst kesimine enine dikdörtgen formda kitabe yerleştirilmiştir. Dört satırdan meydana gelen kitabe, mermer üzerine kabartma tekniği ile işlenmiştir. Enine dikdörtgen bir çerçeve ile sınırlandırılmış kitabede her satır kartuşlar içerisinde yer alan iki mısradan meydana gelmektedir. Kartuşların zemini rumi ve kitabe kıvrım dallarla meydana gelen bitkisel bir bezeme ile hareketlendirilmiştir. Yeşil fon üzerinde bitkisel süslemeler bordo renkle boyanırken harfler yaldızlanmıştır. Satır kartuşlarının bitimi ile dış çerçeve arasında ise rumi, hatayi ve saadet düğümlerinden meydana gelen süslemeler bulunmaktadır. Bu süslemeler de harfler gibi yaldızlanmıştır (Resim 410-411, 415).

Taçkapıdan ibadet mekanına geçilmektedir. İbadet mekanının güneyi, mihrap nişi ile birlikte dışa taşıntı yapmaktadır. İbadet mekanı geçişleri tromplarla sağlanmış bir kubbe ile dışa taşıntı yapan kısım ise yarım kubbe ile örtülüdür. Tromplar mukarnaslarla dolgulandırılmıştır. İbadet mekanının kuzey duvarına tüm duvar boyunca uzanan ahşap konstrüksiyonlu bir kadınlar mahfili yerleştirilmiştir. Mekanın her

duvarına alt seviyeye ikişer pencere açılmıştır. Dikdörtgen formlu pencerelerin çevresinde geç döneme özgü kalemişi süslemeler bulunmaktadır. Mekanın doğu ve batı duvarlarının ortalarına yerleştirilmiş birer kapı ile tabhane mekanlarına ulaşılmaktadır. Mihrabı da içine alan güneydeki çıkıntı dışa beş kenarla taşmaktadır. En güneydeki iki yan kenara alt ve üst kotta aynı aksta birer pencere açılmıştır. Güneye de mihrap nişi yerleştirilmiştir (Resim 412-414).

Yarım daire kesitli mihrap mukarnas kavsara ile örtülüdür. Ana niş iki yandan birer sütunce ile sınırlandırılmıştır. Sütuncelerin kum saati altlık ve başlıkları vardır. Mihrabın üst kesimine sivri kemerli bir pencere yerleştirilmiştir[1231] (Resim 413).

Mihrap ile minber aynı düzlemde değildir. Yapının güney kesimi mihrap nişi ile birlikte dışa taşıntı yapmaktadır. Minber dışa taşıntı yapan bu bölümde değil, dışa taşıntı yapan kısım ile yapının güney duvarının kesişim yerindedir. Mermer minber sadedir. Aynalıktaki dik açılı üçgenler kabartma tekniğinde verilmiştir. Dolap aynalığının geçit kısmının kemeri gemi teknesi sivri kemer formundadır. Minber kapısı ahşap malzeme ile yenilenmiştir. Unsur çeşitli dönemlerde onarım geçirmiştir[1232].

Yapının çevresinde yer alan hazire bir demir korkuluk ile çevrelenmiştir. Bu alana giriş demir bir kapı ile sağlanmaktadır. Kapının anahtarına ulaşamadığımız için tabhane mekanlarına giremedik. Daha önce yayınlanmış plan şemalarından yola çıkarak ibadet mekanının iki yanına konumlanmış tabhane mekanlarına kuzeylerinde yer alan birer eyvan ile girildiği görülmektedir. Eyvanlar ve kare planlı tabhane mekanları geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Tabhane mekanlarının güney duvarlarında ocak ve dolap nişleri bulunmaktadır. Üç kenarlı nişlerden ortadakiler ocaktır. Mekanların dışa bakan doğu ve batı duvarları ile kuzey duvarlarında birer adet dikdörtgen formlu pencere vardır. Tabhane mekanları ile eyvanların ibadet mekanı ile ortak duvarlarında da birer adet pencere bulunmaktadır (Şekil 177). *Bursa*'daki *Hüdavendigâr, Yıldırım, Yeşil* imaretlerinde de eyvanlara rastlamıştık (Şekil 11, 49, 78). Ancak bu yapılardaki eyvanlar yapının içine açılmaktaydı. Bu yapıda ise

[1231]Mihrap çizimi için bkz. F. Uluengin, **a.g.e.**, s.124, 145, 217; M. Top, **a.g.t.**, s.209.
[1232]Minber hakkında çizim ve daha fazla bilgi için bkz. S. Bayrakal, **Osmanlı Minberleri**, s.131-133, Şek.33.

Afyon'daki *Gedik Ahmet Paşa İmareti*'nde de olduğu gibi eyvanlar dışa açılmaktadır (Şekil 172).

Yapının içinde, kubbe ve geçişlerde, duvar yüzeyleri ile pencere çevrelerinde kalemişi süslemeler bulunmaktadır. Klasik dönem süsleme programı ile yapılmış bu süslemeler yapı ile çağdaş değildir. Yapının içerisindeki kalemişi süslemeler son onarımda yok edilmiştir[1233] (Resim 412-414).

Tarihlendirme

Yapının Arapça inşa kitabesi taçkapıdadır (Resim 415). Celi sülüs kitabenin Arapça harflerle yazılışı şöyledir:

١- الا يا قد بنى درويش داود / ووزير ابهرى الاستقامة

٢- لسلطان بايزيد بن محمد / فريد الدهر فى عقد الامامه

٣- بناء الحير مرفوع المباني / حماه الله ما ناحت حمامه

٤- تامل فيه وانظر حسن تاريخ / لصاحبك السعادة والسلامه

Kitabenin Anlamı: *Ey kişi dikkat et. Bu binayı, halifelik halkasında zamanının yeganesi olan Mehmed'in oğlu Sultan Bayezid'in, doğruluğu ile meşhur veziri derviş Davud yaptırmıştır. Bu hayır binası, diğer yapıların en yükseğidir. Güvercinleri öttüğü sürece Allah da onu korusun. Onu incele ve şu güzel tarihe bak: "Li-sahibike's-seadete ve's-selame=(Allah) senin sahibini daima saadet ve selamette kılsın"*[1234].

Kitabeden yapının H.890/1485 yılında *Davut Paşa* tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. H.904/1498 yılında vefat eden *Davut Paşa Fatih Sultan Mehmet*'in

[1233]A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.396; A. Yüksel, **Osmanlı Mimarisi**, V, s. 237; C. Nemlioğlu, **a.g.t.**, s.149-151; A. S. Açıkgözoğlu, **a.g.t.**, s.21.
[1234]Kitabenin farklı okunuşları için Bkz. A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.396; A. Yüksel, **Osmanlı Mimarisi**, V, s. 238; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, III, s.333, T. Öz, **a.g.e.**, I, s.44; Ayvansarayi, **a.g.e.**, s.157.

vezirlerindendir ve *II. Bayezid* zamanında sadrazam olmuştur. *Davut Paşa* Rufai dervişlerindendir. Bu yapıyı da inandığı tarikat ve dervişleri için yaptırmış olmalıdır[1235].

Kaynaklardan yapının kitabesinin *Şeyhulİslam Kemal Paşazade Ahmed Efendi*'in eseri olup, hattatının da *Şeyh Hamdullah* olduğu öğrenilmektedir[1236].

[1235]T. Öz, **a.g.e.**, I, s.44; A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.395; W. Müller-Wıener**, a.g.e.**, s.395; D. Kuban, **a.g.e.**, s.211; H. Ethem, **a.g.e.**, s.38-39.
[1236]T. Öz, **ay.yer.**; A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.397; A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.238.

Katalog No	**:**3.46		
Yapının Adı	**:HATUNİYE İMARETİ/CAMİİ**[1237]		
Yeri	**:**Tokat	**İnceleme Tarihi**	**:**28.09.2010
Şekil No	**:**178	**Resim No**	**:**416-425

Yapı şehir merkezinde, *Gülbahar Hatun Mahallesi*'ndedir. *II. Bayezid*'in annesi *Gülbahar Hatun* adına H.890/1485 yılında inşa edilmiştir[1238]. *Sultan II. Beyazid*, külliye ile ilgili H. 21 Zilhicce 898/4 Eylül 1493 tarihli bir de vakfiye düzenlemiştir[1239]. Bu vakfiyede de yapı topluluğunun cami, medrese, matbah (mutfak), mahzen, kiler, yemekhane, odunluk, ahır ve heladan meydana geldiğini belirtmiştir. Külliye yapılarından bugün sadece cami işlevindeki imaret ayaktadır. İmaret, 1939 ve 1443 yıllarında depremden hasar görmüş, 1953 ve 1955 yıllarında da onarılmıştır. Depremde ibadet mekanının kubbesi ve kasnak kenarları zarar görürken, son cemaat yerinin üç kubbesi tamamen çökmüştür. Bazı sütun başlıkları da parçalanmıştır[1240].

Yapı ibadet mekanı, iki adet tabhane mekanı, beş birimli bir son cemaat yeri ve bir minareden meydana gelmektedir (Şekil 178).

Yapının beden duvarları düzgün kesme taş kaplıdır. İbadet mekanı ve son cemaat yerinde beden duvarları saçak seviyesinde mukarnas sıraları ile tabhane mekanlarının beden duvarları ise düz silmeler ile son bulmaktadır. Yapının beden duvarları depremlerle zarar görmüş kaplamalarda onarımlar sırasında yenilenmeler ve tamamlamalar yapılmıştır. Bu onarımlarda ibadet mekanı üç yönden doğudaki tabhane mekanı ise doğu duvarının kuzey ucundan istinat duvarları ile desteklenmiştir. Yapının örtüleri dıştan kurşun kaplıdır (Şekil 178, Resim 416-420).

Silmelerle meydana gelen dikdörtgen çökertmeler içerisinde yer alan alt sıra pencerelerinin sivri kemerli alınlıkları vardır. Üst sıra pencerelerinde ise iki farklı

[1237]Yapı kaynaklarda ve halk arasında *Meydan*, *Zincirli, Hatuniye, Gülbahar Hatun Ca*mii şeklinde de anılmaktadır. A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.398; S. Eyice, **a.g.m.**, s.45; A. Kuran, **The Mosque …**, s.50-51; A.O. Uysal, "Tokat'taki Osmanlı Camileri", **Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986**, Ankara, 1987, s.328; İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.380; G. Goodwin, **a.g.e.**, s.157; A. Yardım, "Tokat ve Çevresi Mimari Eserlerdeki Hadisler", **Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986**, Ankara, 1987, s.467; O. Aslanapa, **Osmanlı Devri…**, s.116-18; A. Gabriel, **Monuments...**, II, s.92-93; D. Kuban, **a.g.e.**, s.217; N. Seçgin, **a.g.t.**, s.6-10.
[1238]A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.398; Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.170; İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.380.
[1239]A.O. Uysal, **a.g.m.**, s.336; İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.380.
[1240]A.O. Uysal, **a.g.m.**, s.328.

formun tercih edildiği görülmektedir. Üst sıra pencereleri öküzgözü şeklinde de adlandırılan daire formunda ve sivri kemerlidir. Sivri kemerliler alt sıra pencerelerinde de olduğu gibi dikdörtgen formlu çökertmeler içerisindedir. Her iki formdaki pencereler birer alçı dışlıkla kapatılmıştır (Resim 416-418).

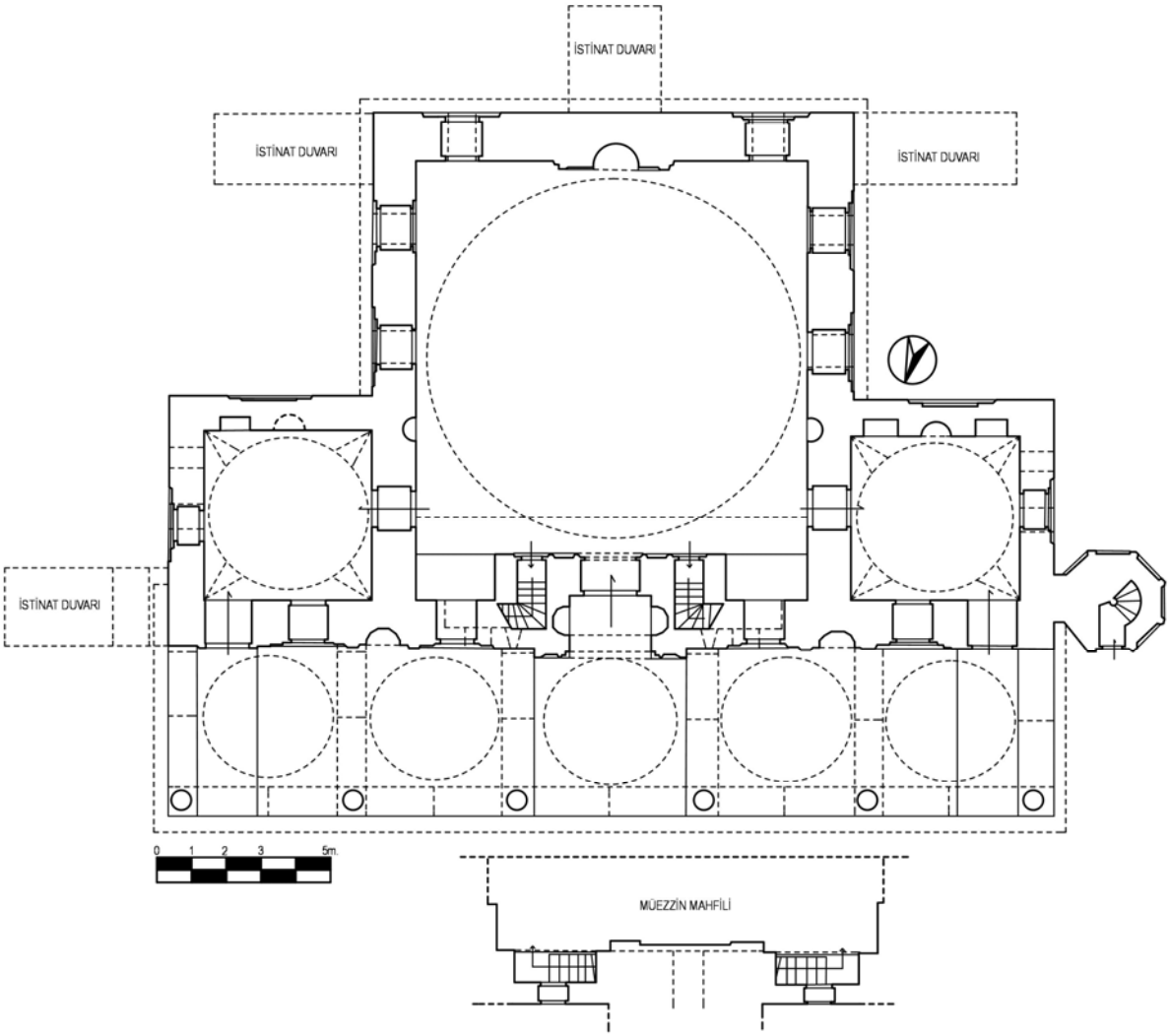

Şekil 178. Tokat Hatuniye İmareti. Plan (*İ.A. Yüksel*'den işlenerek).

Kesme taş ile örülmüş minare, yapının kuzeybatı köşesindedir. Kaidesi sekizgen planlıdır. Kaide, dikdörtgen formlu çökertmeler ile pabuç da prizmatik üçgenler ile hareketlendirilmiştir. Çokgen gövde ile pabuç kalın kaytan bir silme ile birbirlerinden ayrılmaktadır. Şerefe altı mukarnaslarla dolgulandırılmıştır. Çokgen formlu petek dıştan kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Minareye kaidenin kuzey cephesinde yer alan

sivri kemerli bir açıklık ile girilmektedir. Kemer kırmızı ve beyaz renkli kesme taştandır (Resim 417).

Yapının kuzeyinde yer alan şadırvan daire formludur. Ahşap desteklerle taşınan dilimli kubbe dıştan alaturka kiremit kaplıdır. Şadırvanın kitabesi H.1331/1912-13 tarihlidir.

Son cemaat yeri beş birimlidir. Birimler, kuzeyde sütunlar üzerine oturan sivri kemerler ile dışarı açılmaktadır. Sütun başlıklarında mukarnaslar ve Türk üçgenleri bezeme unsuru olarak tercih edilmiştir. Mukarnaslı başlıkların köşeleri sarkıt tarzındadır. Son cemaat yerinde kemerler kuzey-güney ve doğu-batı yönlü demir gergilerle desteklenmektedir. Kemerler ayrıca silmelerle de hareketlendirilmiştir. Kesme taş kaplı son cemaat yerinde kemer aynalarında daire formlu madalyonlar vardır. Madalyonların birinde Latin harfleri ile 1953 tarihi vardır. Cephe saçak altında mukarnas sıraları ile son bulmaktadır. Mukarnas sıraları son cemaat yerini üç yönde kuşatmaktadır. Son cemaat yerinde her birim geçişleri pandantiflerle sağlanan birer kubbe ile örtülüdür. Geçişler mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Orta birimin kubbesi sekizgen bir kasnak üzerine oturtularak yükseltilmiştir (Resim 419-421).

Son cemaat yeri güney duvarı ortada taçkapı, taçkapının iki yanında aralarında birer adet dış mihrap bulunan ikişer pencere ile simetrik düzendedir. Cephenin uçlarında da tabhane mekanlarının girişleri vardır. Dikdörtgen formlu çökertmeler içerisinde yer alan pencerelerin sivri kemerli alınlıkları vardır. Beşgen planlı dış mihraplar ise birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Basık kemerli tabhane mekanlarının hafifletme kemerleri sivridir. Doğudaki tabhane mekanının kapısı sonradan kapatılmıştır (Resim 420-421).

Dışa taşıntı yapan taçkapı beyaz ve gri mermerler ile kaplıdır. Kuşatma kemeri aynalı kemer formundadır. Ana niş mukarnas kavsara ile örtülüdür. Kavsara iki yandan sarkıt tarzında süslemelerle hareketlendirilmiştir. Mukarnaslar alt kesimde ters şekilde yerleştirilmiş birer palmet motifi ile son bulmaktadır. Çerçeve düz, pahlı ve kaval silmeler ile hareketlendirilmiştir. Yan kanatlar birer sütunce ile sınırlandırılmıştır. Sütuncelerin başlıkları mukarnaslı, kaideleri ise iki kademelidir. Üst kesimi kum saati alt kesimi ise mukarnaslıdır. Yan kanatlarda yer alan mihrabiyeler yedigen planlıdır ve

birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Kavsara köşelikleri birer gülbezek ile hareketlendirilmiştir. Kavsaraların üst kesimindeki daire formlu madalyonlar, kitabenin bir kısmını içermektedir. Basık kemerli giriş açıklığında söve ve kemer zıvanalı iki renkli mermerdir. Kemerin üst kesimine üç satırdan meydana gelen inşa kitabesi yerleştirilmiştir[1241]. Giriş açıklığı iki kanatlı ahşap bir kapı ile örtülüdür. Taçkapının en üst kısmına bir adet öküzgözü pencere yerleştirilmiştir. Bu pencere ibadet mekanının kuzeyinde yer alan mahfile açılmaktadır (Resim 421).

İbadet mekanının iki yanında yer alan tabhane mekanları kare planlıdır. Mekanlar geçişleri Türk üçgenleri ile sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Mekanların hem son cemaat yerinden hem de ibadet mekanından birer girişleri vardır. İbadet mekanındakiler pencere olmalıdır, sonradan kapı şekline dönüştürülmüştür. Doğudaki tabhane mekanının son cemaat yerine açılan kapısı da sonradan kapatılmıştır. Mekanları dışa bakan doğu ve batı duvarlarında alt kotta birer adet dikdörtgen formlu penceresi vardır. Batıdaki tabhane mekanının güney duvarında aralarında bir adet ocak nişi bulunan iki adet dolap nişi vardır. Dolap nişleri dikdörtgen formda, ocak nişi ise yarım daire kesitlidir. Doğudaki tabhane mekanında da bir adet dolap nişi vardır. Ocak nişi sonradan örülerek kapatılmıştır.

Taçkapıdan girilen ibadet mekanı kare planlıdır. Geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Geçişler mukarnaslarla dolgulandırılmıştır. Kubbe ise klasik döneme özgü kalemişi süslemeler ile hareketlendirilmiştir. Mekanın kuzey duvarının ortalarında giriş açıklığı, açıklığın iki yanında da mahfile çıkışı sağlayan birer giriş ile birer pencere vardır. Mahfil girişleri basık kemerli ve dardır. Dikdörtgen formlu pencereler ise yuvarlak kemerli eyvanların dip duvarı üzerindedir. Eyvanların zemini mekanın zemininden yükseltilmiştir. Kuzey cephe taş kaplıdır. Taş mahfil profilli konsollarla taşınmaktadır. Ahşap korkuluk orijinal değildir. Mahfil katının kuzey duvarı üç adet yuvarlak kemerli nişle hareketlendirilmiştir (Resim 422-424).

İbadet mekanının doğu ve batı duvarlarında kuzey köşeden başlayarak sırası ile tabhane mekanlarının girişleri, yarım daire kesitli birer niş ve ikişer adet pencere vardır. Dikdörtgen formlu pencerelerin iki kanatlı ahşap kapakları orijinaldir. Güney duvarında

[1241]Taçkapının profil, sütunce ve kitabe çizimleri için bkz. Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.170, Profil No:72, Şekil 16, 31.

yer alan iki pencere de yapıdaki diğer pencerelerin düzenindedir. Üst sıra pencereleri sivri kemerlidir ve çevreleri kalemişi süslemeler ile hareketlendirilmiştir. Doğu ve batı duvarlarında ayrıca birer adet öküzgözü pencere de vardır (Resim 423).

Yarım daire kesitli mihrap nişi mukarnas kavsara ile örtülüdür. Ana niş iki yandan birer sütunce ile sınırlandırılmıştır. Başlıklar akantus yaprakları ile süslenirken, kaideler kum saati formundadır. Kavsara köşeliklerinde daire formlu ve üst kesimde de dikdörtgen formlu kartuşlar içerisinde dini içerikli yazılar yer almaktadır. Mihrap yağlıboya ile boyanmıştır[1242] (Resim 424).

Ahşap minber geometrik, bitkisel ve yazı süslemeleri ile hareketlendirilmiştir (Resim 424). Bazı kaynaklarda minberin orijinal olmadığı belirtilmektedir[1243].

Yapıda taş, ahşap ve kalemişi süslemeler vardır.

Taş süsleme son cemaat yerinde ve taçkapıdadır. Son cemaat yerinin saçak altı mukarnas sıraları ile çevrelenmiştir. Kemer aynalıklarında da daire formlu madalyonlar vardır. Sütun başlıkları mukarnas ve Türk üçgenleri ile bezelidir. Mukarnaslı başlıkların köşeleri sarkıt tarzında verilmiştir. Taçkapıda ise aynalı kemerinin merkezinde, palmet tarzında stilize bir sarkıta yer verilmiştir. İki renkli taçkapıda kavsara çok özenlidir. Kavsara göbekte iri bir sarkıtla son bulmaktadır. İki yandaki sarkıtlar ise radyal olarak verilmiştir ve bir çiçek motifi ile son bulmuştur. Mukarnasların alt kesimi de ters şekilde yerleştirilmiş birer palmet motifi ile son bulmaktadır. Yan kanatlarda yer alan mihrabiyelerin kavsara köşeliklerinde de birer adet gülbezek vardır. Bu süslemelerin üst kesiminde de birer adet daire formlu içleri yazılı madalyona yer verilmiştir. Yan kanatlarda yer alan sütuncelerin başlıkları ve kaideleri de özenlidir. Kum saati ve mukarnaslarla hareketlendirilmiştir (Resim 419-421).

Ahşap süsleme taçkapıda, minberde ve ibadet mekanındaki pencerelerin kanatlarındadır. Taçkapıdaki ahşap kapı iki kanat ve bir biniden meydana gelmektedir. Üç bölüme ayrılan panoların üst kısmında dini içerikli yazı vardır. Yazılar çınar ağacı üzerine kabartma tekniğindedir[1244]. Orta panoda on kollu yıldızın kollarından gelişen

[1242]Mihrap için ayrıca bkz. M. Top, **a.g.t.**, s.212-13.
[1243]A.O. Uysal, **a.g.m.**, s.335.
[1244]Kapıdaki dini içerikli yazıların yazılışları, okunuşları ve anlamları için bkz. A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.401.

geometrik bir kompozisyon bulunmaktadır. Geometrik parçaların yüzeyine bitkisel süslemeler işlenmiştir. Alt panolardaki geometrik kompozisyon dairelerin iç içe geçmesi ile meydana gelmektedir. Bini sadedir. Kapı çeşitli dönemlerde onarımlar geçirmiştir.

Pencerelerin kapakları iki kanat ve bir biniden meydana gelmektedir. Her kanat üç panoya ayrılmaktadır. Pencerelerde üç farklı süsleme tipi görülmektedir. Mihrabın batısındaki pencerede panolar çubukludur. Kuzeydeki iki pencere, doğu ve batı duvarlarının kuzey kesimindeki iki pencerede panolar geometrik örneklidir. Bunlarda yazı yoktur. Diğer pencerelerde ise üst panolarda dini içerikli yazılar[1245], orta ve alt panolarda ise geometrik kompozisyonlar dikkat çekmektedir. Çok kollu yıldızların kollarından meydana gelen geometrik ağda her panonun yüzeyine bitkisel süslemeler kazılmıştır.

Minber kapısının aynalığında dini içerikli bir yazı kabartma tekniğindedir[1246]. Yazıda harflerin ve süslemelerin üzeri sarı renge boyanmıştır.

Kalemişi süslemeler ibadet mekanı kubbesinde ve pencere çevrelerindedir. Kubbede koyu ve açık fon üzerinde palmet ve rumilerden meydana gelen bir kompozisyon dikkat çekmektedir. Zencirek motifleri, güller, narçiçekleri ve realist yaprak motifleri de bitkisel süslemede tercih edilmiştir. Pencere kenarlarında da bitkisel motiflerle birlikte zencirek motifleri de kullanılmıştır. Süslemeler onarımlarda müdahale görmüştür (Resim 423-424).

Tarihlendirme

Yapının taçkapısında üç yönü dolanan bir dua ile başlayan ve madalyonlarda biten bir inşa kitabesi vardır. Celi sülüs kitabe Arapça'dır. Mermer üzerine kabartma tekniğindedir (Resim 425). Kitabenin Arapça harflerle yazılışı şöyledir:

Kitabenin sağ kanattaki kısmı:

الحمد لله الموف للخيرات والصلوه علي سيد

[1245]Pencerelerdeki dini içerikli yazıların yazılışları, okunuşları ve anlamları için bkz. A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.401; İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.388.
[1246]Minberdeki dini içerikli yazıların yazılışları, okunuşları ve anlamları için bkz. A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.401.

Ortada mukarnas süslemenin altı:

السادات محمد و اله واصحابه بانى المبرات وبعد فلما من الله تعالى على السلطان الاعدل

Sol kanattaki kısım:

والاعلم الحاقان الاعظم مالك رقاب الامم طل الله

Ortadaki üç satırlık pano:

١- في العالم سلطان الغزاه والمجاهدين الموید بتاييد الملك المنان ابي الفتح السلطان بايريد بن محمد حان

٢- بسط الله بساط سلطنته على بسيط الارص ما تعاقب الملوان بالتوفيق للحيرات صدر امره الواحب الاتباع لازال نا

٣- فزا فى حميع البقاع ترصيص هده العماره العالية ترويحا لروح والدته السعيده راحيا من الله ثعالى

Sağ kanattaki madalyonda:

كان ثاريح لعمااره بني سلطانيا للحير داره بفيض

Sol kanattaki madalyonda:

يتقبل منها ويكتب فى كتاب حسناتها وهو الميستر للراحات

Kitabenin Anlamı: *Hayırları sağlayan Allah'a hamd ve yüceler yücesi, iyiliklerin banisi Hz. Muhammed'e, O'nun ailesine ve ashabına selam olsun. Bundan sonra; Allah Teala en adil ve en bilgili sultan, büyük hakan, toplumları yöneten, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, gazilerin ve mücahidlerin sultanı, Melikü'l-Mennan olan Allah'ın yardımıyla desteklenmiş, fethin babası, Mehmed Han'ın oğlu Sultan Bayezid – Allah onun yeryüzündeki gücünü artırsın- gece ile gündüz devran ettikçe hayırlara muvaffak kılsın- değerli annesinin ruhunu rahatlatmasını, Allah Teala'dan niyaz ederek, bu ulu binanın inşasına dair hala her yerde geçerli olan ve uyulması gereken fermanı yayınlamıştır. Kendi makamı hayırla dolması için sultan olarak yaptırdığı bu*

imarete "feyz=sevinç" kelimesini tarih düşürmüştür. Allah bunu ondan kabul etsin ve iyilikleri kitabına sevap olarak yazsın. Allah kullarının rahatlarını temin edendir[1247].

Kitabeden yapının *II. Bayezid*'in annesi *Gülbahar Hatun* için yapıldığı öğrenilmektedir. Ebced hesabına göre yapı H.890/1485 yılında inşa edilmiştir.

[1247]A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.398-400.

Katalog No	**:**3.47		
Yapının Adı	**:SOFULAR İMARETİ/CAMİİ**[1248]		
Yeri	**:**Amasya	**İnceleme Tarihi**	**:**06.06.2010
Şekil No	**:**179	**Resim No**	**:**426-436

Amasya merkezde, *Sofular Mahallesi*'ndedir. *Beylerbeyi Abdullah Paşa* tarafından H.890/1485 yılında inşa edilmiştir[1249]. Kaynaklarda yapının bir darü'l-hadis olarak inşa edildiği belirtilmektedir[1250].

Yapı avlu, ibadet mekanı ve dört adet tabhane mekanından meydana gelmektedir. Yapının kuzeydoğu köşesinde bir de minaresi vardır (Şekil 179).

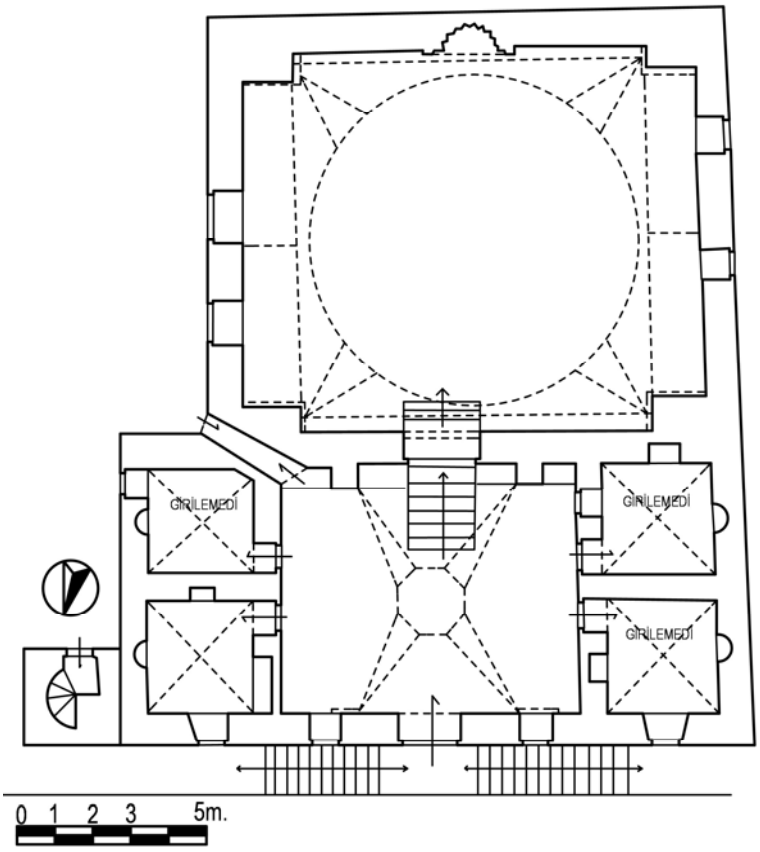

Şekil 179. Amasya Sofular İmareti. Plan (*İ.A. Yüksel'den işlenerek*).

[1248]Yapı *Abdullah Paşa Sofular Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s. 8; **Amasya Kültür Envanteri**, Amasya, 2007, s.110; S. Eyice, **a.g.m.**, s.44; **Türkiye'de Vakıf …**, I, s.232; N. Atlaş, **a.g.t.**, s.71-74.
[1249]İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s. 8; S. Eyice, **a.g.m.**, s.44; **Türkiye'de Vakıf …**, I, s.232.
[1250]İ.A. Yüksel, **ay.yer.**

Yapının beden duvarlarında moloz taş, kesme taş ve tuğla kullanılmıştır. Düzensiz sıralar halinde tuğla hatıllarla örülmüş moloz taş beden duvarlarının köşeleri düzgün kesme taşlarla belirginleştirilmiştir. Minare gövdesinde ise tuğla kullanılmıştır. Örtüler kurşun kaplıdır (Resim 426-428).

Yapı, ibadet mekanının doğu ve batı duvarları, avlunun ve iki yanındaki tabhane mekanlarının kuzey duvarları ile güneydoğudaki tabhane mekanının doğu duvarına açılmış pencere açıklığı dışarıya açılmaktadır. Alt sıra pencereleri dikdörtgen formdadır. Söve ve atkı taşları kesme taştır. Sivri kemerli üst sıra pencerelerinin alçıdan dışlıkları vardır. İbadet mekanının alt sıra pencereleri tuğladan sivri hafifletme kemerlerine sahiptir (Resim 427-428).

Yapının kuzeydoğu köşesine konumlanmış minarenin kare kaidesi tuğla hatıllarla moloz taşların dönüşümlü olarak kullanılması ile örülmüştür. Pabuç ile silindirik gövde, gövde ile şerefe birer kalın kaytan silme ile birbirinden ayrılmaktadır. Gövde taş ve tuğlalar ile meydana getirilmiş geometrik desenlerle süslüdür. Bombeli tarzda verilmiş şerefede taş korkuluk, basit yarım daire formlu süslemelerle hareketlendirilmiştir. Silindirik formdaki petek, kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Minareye kaidenin güneyinde yer alan sivri kemerli açıklık ile ulaşılmaktadır (Resim 426-427).

Yapı doğu-batı yönlü eğimli bir arazi üzerinde yer aldığı için girişe iki yönlü merdivenlerle ulaşılmaktadır. Yapının kuzeyinde bir son cemaat yerinin olmaması, cephenin tamamının bir taçkapı tasarımı ile kademelendirilerek hareket katılması düşünülmüştür. Girişin olduğu kısım bir kalkan duvarı gibi yükseltilmiş, iki yan birim daha alçak tutularak kademe oluşturulmuştur. Cephe ile aynı düzlemde yer alan giriş açıklığı süslemeli ahşap kapı kanatları dışında basit bir açıklık şeklindedir. Basık kemeri ve söveleri kesme taştır. Giriş açıklığı üzerine kare formlu, üç satırdan meydana gelen bir inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Kitabenin üzerinde de basık kemerli bir tepe penceresi vardır. Giriş açıklığının iki yanında ikişer adet dikdörtgen planlı pencere vardır. Pencerelerin söve ve atkı taşları kesme taştır. Yapının doğu cephesi bir bahçe duvarı ile çevrelenmiş ve böylece bir iç bahçe meydana getirilmiştir. İçinde *Abdullah Paşa*'nın kabrini barındıran bu bahçeye kuzey cephenin doğu ucunda yer alan basit bir ahşap kapı

ile girilmektedir. Bahçeye ayrıca avlunun güneydoğu köşesine sonradan açılmış bir koridorla da ulaşılmaktadır (Şekil 179) (Resim 426-429).

Kuzeydeki giriş açıklığı ile avluya girilmektedir. Dikdörtgen planlı avlunun iki yanında ikişer adet tabhane mekanı, güneyinde de altı basamak ile ulaşılan ibadet mekanı bulunmaktadır. Avlunun merkezi sekizgen planlı bir aydınlatma fenerine sahip yıldız tonoz ile kalan kısmı ise düz tavan ile örtülüdür. Güney duvarında ibadet mekanına çıkışı sağlayan merdivenlerin iki yanı yuvarlak kemerli tonozlarla örtülü nişlerle hareketlendirilmiştir. Bu nişlerden doğudaki sonradan açılarak bahçeye ulaşımı sağlayan bir koridor şekline dönüştürülmüştür (Resim 430-431).

Avlunun iki yanında yer alan tabhane mekanları kare planlıdır ve birer adet çapraz tonoz ile örtülüdür. Mekanların dışa bakan duvarlarında birer adet yarım daire formlu ocak nişleri bulunmaktadır. Ocakların bacaları bugün sağlam durumdadır. Mekanların birbiri ile bağlantısı yoktur, hepsine ulaşım avludan sağlanmaktadır (Resim 431-432)[1251].

Altı basamakla ibadet mekanının kesme taş söveli basık kemerli giriş açıklığına ulaşılmakta, oradan da üç basamak ile ibadet mekanının zeminine inilmektedir. Alışılmışın dışında kapı ile mihrap aynı aksta değildir. Asimetrik plan şemasındaki mekanda giriş biraz sola kaymıştır. Kare planlı ibadet mekanının doğu ve batı duvarları nişlerle genişletilmiştir. Mekanın merkezi geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile iki yandaki alanlar ise geniş birer sivri kemer ile örtülüdür. Kemerler kare kesitli, kesme taş kaplı duvar payeleri üzerine oturmaktadır. Kubbe göbeğinde kalemişi süsleme bulunmaktadır (Resim 433-435).

Dilimli bir niş şeklindeki mihrap mukarnas kavsara ile örtülüdür. Dış bükey basit silmeli çerçevesi dışında herhangi bir süsleme unsuruna sahip değildir. Bugün yağlıboya ve altın yaldız ile boyalıdır[1252]. Ahşap minber yenidir (Resim 434).

Yapıda taş-tuğla, ahşap ve kalemişi süslemeler bulunmaktadır.

Taş-tuğla süsleme minare gövdesindedir. Birbiri ile kesişecek şekilde ters yüz olarak yerleştirilmiş "V" şekilli tuğlalar ile silindirik gövde hareketlendirilmiştir.

[1251]Tabhane mekanlarından sadece kuzeydoğudaki mekana girilebilmiştir. Diğer mekanların kapıları kilitli olduğu için *İ.A. Yüksel*'den alınıp kullanılan plan şeması üzerinden gösterim mümkün olmuştur.
[1252]Mihrap için bkz. M. Top, **a.g.t.**, s.216.

Birbirini tekrarlayan motifler yatay şekilde yerleştirilmiş tuğla hatıllar ile birbirinden ayrılmaktadır (Resim 426-427).

Ahşap işçiliği ise avlu ve ibadet mekanının kapılarındadır. Her iki kapı da iki kanat ve bir biniden meydana gelmektedir. Her kanat üçer panoya ayrılmıştır. Biniler bezemesizdir. Avlu kapısının kanatlarında yer alan panolardan üsttekilerde dini içerikli hat yazıları kazıma tekniğinde verilmiştir. Alt panolar ise kademelendirilmiştir. Orta panolar ise kazıma tekniğindeki bitkisel kompozisyonlara sahiptir. Palmet, kenger yaprağı, krizantem gibi çiçekler ile yivlerle hareketlendirilmiş yaprak motiflerinin tercih edildiği görülmektedir. İbadet mekanının kapı kanatlarında da üst panolarda dini içerikli hatların tercih edildiği görülmektedir. Orta ve alt panolarda ise farklı ebatlardaki kare ve dikdörtgen formlu kartuşların geometrik kompozisyonlar meydan getirilmesi sağlanmıştır. Çakma tekniğindeki süslemeler, *Manisa Hatuniye Camii*'nde de karşımıza çıkmaktadır (Resim 429,433).

Kalemişi süsleme ibadet mekanının kubbe göbeğindedir. Bu süslemeler, son onarımda meydana çıkartılmıştır. Koyu kırmızı aşı boyası üzerine krem rengiyle ebruyu hatırlatan şekiller işlenmiştir. Kubbenin ortasında yer alan örnekte belli bir motif ve kompozisyon yoktur. Şekiller eski yazı örneklerine benzemektedir. Ortadaki şekilleri çevreleyen halat bordüründen sonra yine aynı şekiller devam etmektedir. 17. yüzyıl İznik çinilerinde bu türde dolgu motifi olarak işlenmiş gayri muntazam şekiller devam etmektedir[1253].

Tarihlendirme

Ana giriş kapısının üzerinde mermer üzerine kabartma tekniği ile yapılmış üç satırdan meydana gelen sülüs inşa kitabesi Arapça'dır (Resim 436). Kitabenin Arapça harfler ile yazılışı şöyledir:

عمر دارالحديث الحاج عبدالله پاشا

ابن الحاج سنان عفى الله عهما ايام فى

سلطان بايزيد عز نصره فى تسعين وثمانماً

[1253]C. Nemlioğlu, **a.g.t.**, s.38-39.

Kitabeden *II. Bayezid*'ın ümerasından ve daha sonra da Beylerbeyi olan *Hacı Sinan Bey-zade Abdullah Paşa*'nın binayı bir *Darü'l-hadis* olarak H.890/1485 tarihinde inşa ettirildiği anlaşılmaktadır[1254].

[1254]İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.10; R. Gün, **a.g.t.**, s.40.

Katalog No	**:**3.48		
Yapının Adı	**:MEHMET PAŞA İMARETİ/CAMİİ**[1255]		
Yeri	**:**Amasya	**İnceleme Tarihi**	**:**06/07.06.2010
Şekil No	**:**180-181	**Resim No**	**:**437-446

Şehir merkezinde *Pirinççi Mahallesi, No:48*'dedir. Yapının doğusunda bir türbe ve küçük bir hazire, güneybatısında da **Mustafa Bey Hamamı** bulunmaktadır. H. Muharrem 891/Ocak 1486 yılında inşa ettirilen yapının banisi *Mehmet Paşa*'dır[1256]. Onarım kitabelerinden de anlaşılacağı üzere yapı 1820 ve 1863-64 yılında onarım görmüştür. 1939 yılındaki depremde de zarar gören yapı 1958-63 yıllarında **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından onarılmıştır[1257]. Bu onarımda depremde esnasında yıkılmış olan duvarlar, sütunlar, sütun başlıkları, kubbeler, minare, döşemeler, kapı, pencere, mihrap ve şadırvan elden geçirilmiştir. Yapının iç duvarları ile kuzey dış duvarı sıvanmış ve boyanmış, pencerelere alçı içlik ve beton dışlık konulmuş, mermer mihrap yapılmıştır. Örtü tamamen kurşun kaplanmış, minare sağlamlaştırılmış, tamamen yıkılmış petek ve külah yeniden yapılmıştır. Şadırvan özgün havuzu dışında yeniden inşa edilmiştir[1258].

Mehmet Paşa İmareti, ibadet mekanı, dört adet tabhane mekanı, altı birimli bir son cemaat yeri, bir türbe ve bir minareden meydana gelmektedir (Şekil 180).

Yapının inşasında kesme taş, kabayonu taşı, moloz taş ve mermer kullanılmıştır. İbadet mekanının beden duvarları ve taçkapı düzgün kesme taş kaplıdır. Tabhane mekanlarının duvarları kaba yonu taş; son cemaat yeri güney duvarı, kasnaklar ve türbenin duvarları ise moloz taş kaplıdır. Son cemaat yerinin kemerleri, ayakları ve pencere söveleri de kesme taştır. Son cemaat yeri kemer aynalarına mermer kaplanmıştır. Beden duvarları ve kasnaklar kaval silmeler ile türbenin kasnağı ise bir sıra kirpi saçak ile son bulmaktadır. Örtüler dıştan kurşun kaplıdır (Resim 437-440).

[1255]Yapı kaynaklarda ve halk arasında *Mehmet Paşa Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. **Amasya Kültür Envanteri**, s. 113; **Türkiye'de Vakıf Abideler**, I, s.227; İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.40; G. Goodwin, **a.g.e.**, s.160; A. Kuran, **The Mosque…**, s.54; N. Atlaş, **a.g.t.**, s.24-28.

[1256]İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.40; Ş. Çakmak, **a.g.e.**, s.173. Ayıca **Türkiye'de Vakıf Abideler**, I, s.227'de inşa tarihi olarak H.900/1494; **Amasya Kültür Envanteri**, s. 113'de inşa tarihi olarak 1485 yılı verilmiştir.

[1257]**Amasya Kültür Envanteri**, s. 113; **Türkiye'de Vakıf Abideler**, I, s.232.

[1258]G. Urak, **a.g.t.**, s.330.

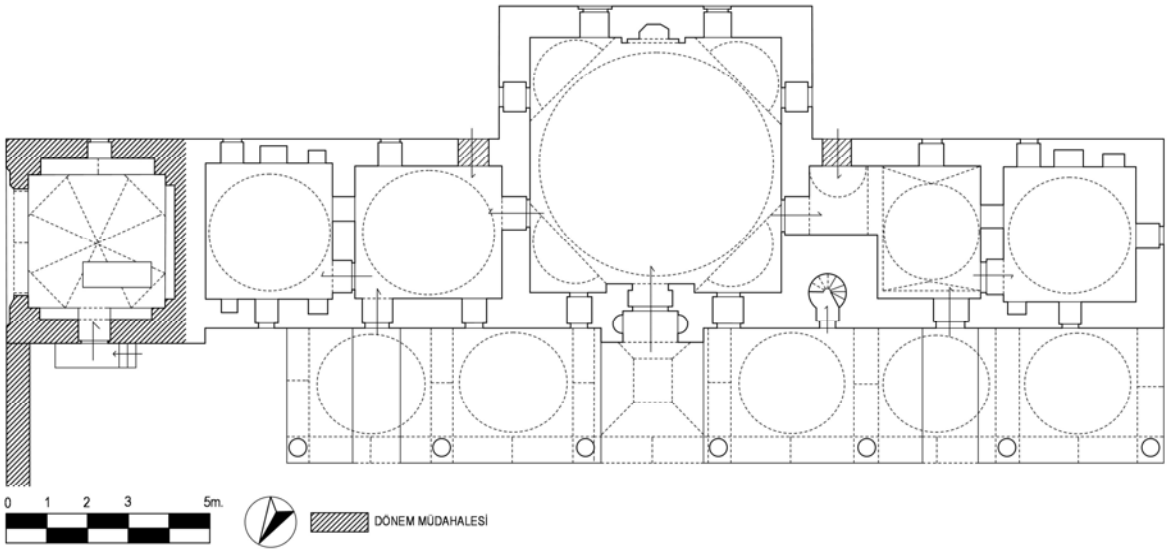

Şekil 180. Amasya Mehmet Paşa İmareti. Plan (*İ.A. Yüksel*'den işlenerek).

Dikdörtgen formlu çökertmeler içerisinde yer alan alt sıra pencerelerini söve ve atkı taşları kesme taştır. Üst sıra pencereleri ise sivri kemerlidir ve dıştan alçı dışlıklar ile kapatılmıştır (Resim 437-439).

Yapının doğusunda yer alan türbe kare planlıdır. Türbenin kesme taş kaplı doğu duvarı dikdörtgen bir çökertme içerisinde yer alan sivri bir kemer ile dışarı açılmaktadır. Kemer silmeler ile hareketlendirilmiştir. Açıklık bugün bir camekân ile kapatılmıştır. Türbenin diğer üç duvarında sivri kemerli nişler vardır. Bu nişlerden güneydekinde bir pencere, kuzeydekinde de bir kapı vardır. Dikdörtgen formlu pencere yuvarlak kemerli bir çökertme içerisindedir. Türbenin kapısı sivri kemerlidir. Kemer kırmızı ve beyaz renkte kesme taştır. Türbe sekiz dilimli bir kubbe ile örtülüdür. Türbede bir taş sanduka vardır[1259]. Türbenin önündeki haziredeki mezar taşlarından biri *Mehmet Paşa*'ya diğeri de *Habib Ömeri Karamani*'ye aittir. Türbe yapıya sonradan dahil edilmiştir. Türbenin yan duvarlarında yapının duvar kaplamasından farklı bir malzeme kullanılarak dönem farkı belirtilmiştir. Yan duvarlar, moloz taş kaplıdır. Türbenin kuzeyindeki ve kuzeydoğusunda küçük bir hazire vardır. İki bölümlü hazire alçak bir duvar ile birbirinden ayrılmaktadır (Resim 440).

[1259]Türbede yer alan sandukanın *Mehmet Bey*'e ya da *Habib Karamani*'ye ait olduğun dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. Ancak her iki zatında yukarıda da değindiğimiz gibi mezar taşları türbenin dışındadır. Türbe ve mezar taşları hakkında bkz. İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.43-44.

Yapının kuzeyinde yer alan sekizgen planlı şadırvan ahşap sütunlar ile taşınan bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe dıştan kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Sekizgen havuzun ortasındaki fıskiye de kesme taştır. Şadırvanın kubbe göbeği ve eteği klasik döneme özgü kalemişi süslemelerle hareketlendirilmiştir. Süslemeler son onarımın eseridir.

Kaidesi ibadet mekanının batısındaki tabhane mekanı içerisinde kalan minare beden duvarları üzerinde yükselmektedir. Minare kesme taş ile örülmüştür. Çokgen planlı gövde ile şerefeyi kalın kaytan bir silme ayırmaktadır. Şerefe altı radyal yivli silmeler ile hareketlendirilmiştir. Çokgen planlı petek dıştan kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Minareye son cemaat yerine açılan dikdörtgen formlu bir kapı ile ulaşılmaktadır. Kapının söveleri ve atkı taşı kesme taştır (Resim 437-440).

Yapının kuzey cephesini tamamen kaplamayan son cemaat yeri altı birimlidir. Kuzeyde yedi çokgen kesitli kesme taş ayak üzerine oturan kemerler yuvarlak formdadır. Mermer sütun başlıklarının yüzleri kabaralar, köşeleri ise mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Bezemeli orijinal mermer başlıklar ise bahçenin çeşitli yerlerinde atıl bir durumdadır. Son cemaat yeri kemerleri ayaklar gibi kesme taş, kemer aynaları ise mermer kaplıdır. Kemerler ayrıca bir sıra kırmızı renkli taş ile çevrelenmiştir. Saçak altı silmeler ile son bulmaktadır. Kemerler doğu-batı ve güney-kuzey yönlü demir gergiler ile desteklenmiştir. Son cemaat yerinde ortadaki birim aynalı manastır tonozu ile diğer dört birim ise geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Kubbe ve geçişler klasik döneme özgü kalemişi süslemeler ile bezenmiştir (Resim 439-441).

Son cemaat yerinin güney duvarı moloz taş kaplıdır. Cephenin ortalarında dışa taşıntı yapan taçkapı, taçkapının batısında aralarında minare girişi ve tabhane mekanının girişleri olan iki adet pencere vardır. Doğusunda da aralarında bir adet tabhane mekanı girişi olan iki adet pencere vardır. Cephenin en sonunda da türbe girişi bulunmaktadır. Cephedeki pencereler dikdörtgen formludur. Söve ve atkı taşları kesme taştır. Dikdörtgen formlu tabhane mekanlarının girişleri üzerinde birer adet onarım kitabesi vardır (Resim 441).

Dışa taşıntı yapan kesme taş kaplı taçkapı, sivri tonozlu bir kavsara ile örtülüdür. Kuşatma kemeri de sivridir. Çerçevede düz, oluk, pahlı ve kaval silmeler bulunmaktadır. Taçkapı ana nişi iki yandan birer gömme sütunce ile sınırlandırılmıştır. Sütuncelerin başlık ve kaideleri iki kademelidir. Taçkapı yan kanatlarında yer alan mihrabiyeler altı kenarlıdır ve yarım kubbe şekilli birer kavsara ile örtülüdür. Kavsaranın alt kesiminde ters-düz palmet motiflerinden meydana gelen bitkisel bir süsleme vardır. Basık kemerli giriş açıklığı iki kanatlı ahşap bir kapı ile örtülüdür. Basık kemerin üst aksına iki satırdan meydana gelen dikdörtgen formlu bir inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Çerçeve mavi renkli mermerden dış bükey silmeler ile çevrelenmiştir (Resim 442).

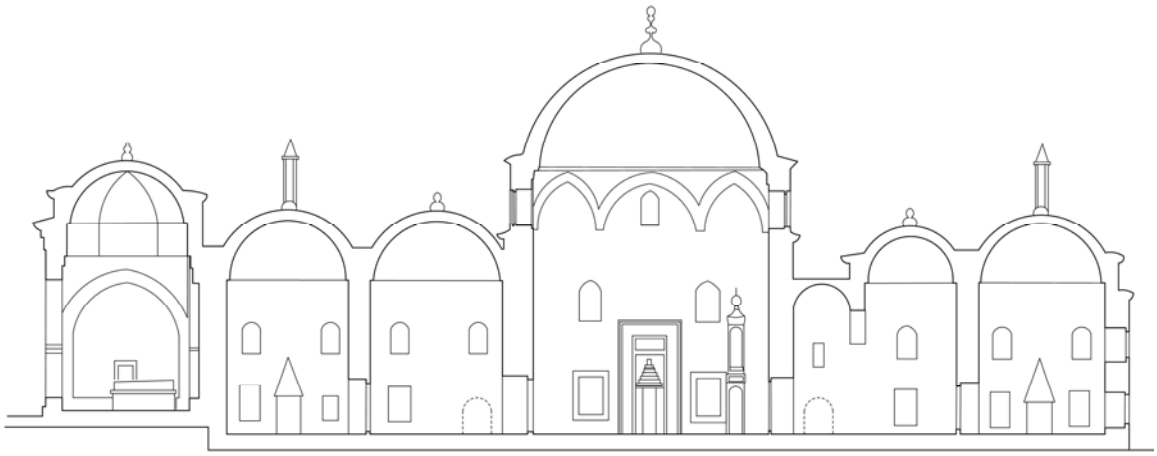

Şekil 181. Amasya Mehmet Paşa İmareti. Kesit (*İ.A. Yüksel*'den işlenerek).

İbadet mekanının iki yanında yan yana yerleştirilmiş ikişer adet tabhane mekanı vardır. İbadet mekanının hemen doğu ve batısında yer alanların hem son cemaat yerinden hem de ibadet mekanından birer adet girişleri vardır. Diğer mekanların girişleri ise sadece yanlarındaki bu mekanlardandır. İbadet mekanına bitişik olan mekanların ayrıca güney duvarlarında birer adet girişleri daha vardır. Sivri kemerli bu küçük açıklıklar daha sonradan örülerek kapatılmıştır. Kare planlı tabhane mekanları geçişleri pandantiflerle sağlanan birer kubbe ile örtülüdür. Mekanların güney ve kuzey duvarlarında dikdörtgen formlu dolap nişleri vardır. En dıştaki iki tabhane mekanının güney duvarlarında birer adet ocak nişi de bulunmaktadır. Sivri kemerli birer yaşmak ile örtülü ocakların bacaları dıştan birer konik külah ile örtülüdür. Batıdaki tabhane mekanı

minarenin varlığından dolayı asimetrik bir plandadır. Mekanının doğusu bir beşik tonoz ile batısı ise bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe güney ve kuzeyden birer kemer üzerine oturtulmuştur (Şekil 181).

Taçkapıdan kare planlı ibadet mekanına geçilmektedir. Mekan geçişleri tromplarla sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Mekanın kuzey duvarında içe de taçkapı formunda yansımış giriş açıklığı, taçkapının iki yanında da birer adet dikdörtgen formlu pencere vardır. Pencerelerin üst kesimi kalemişi süslemeler ile taçlandırılmıştır. Doğu ve batı duvarlarında ise tabhane mekanlarının girişleri ile birer adet pencere vardır. Tabhane mekanlarının girişleri dikdörtgen formlu basit birer açıklık şeklindedir. Söve ve atkı taşları kesme taştır. Dikdörtgen formlu pencereler gibi bu kapıların da üzerleri kalemişi süslemeler ile taçlandırılmıştır. Mekanın güney duvarında yer alan iki adet alt sıra penceresi de aynı form ve ebatlardadır. Mekanın kaynaklarda yayınlanmış fotoğraflarında mihrabın sağındaki pencerede görülmektedir. Bu fotoğrafta pencere kanatları çok özenlidir. Tablalı pencere kanatları geometrik geçmelidir[1260]. Sivri kemerli üst sıra pencerelerinin alçıdan içlikleri vardır ve kalemişi süslemeler ile çevrelenmiştir (Resim 443).

Beşgen planlı mihrap nişi mukarnas kavsara ile örtülüdür. Çerçeve silmeler ile hareketlendirilmiştir. Mermer mihrapta kavsara köşeliklerinde yer alan iki adet kabara dışında herhangi bir süsleme unsuru yoktur[1261] (Resim 443).

Mermer minberi pabuçluktaki dilimli ve sivri kemerler ile oldukça hareketlidir. Aynalık, korkuluk ve dolap aynalığı geometrik ve bitkisel süslemeler ile bezelidir (Resim 443).

Yapının plan kurgusu alışılmış tabhaneli camilerin plan şemasından farklıdır. Avlu ortadan kalmış, ibadet mekanının iki yanında da aynı düzlemde art arda ikişer adet tabhane mekanı yerleştirilmiştir. Tabhane mekanlarından ibadet mekanı ile ortak duvarı paylaşanlar, yanlarındaki tabhane mekanları ile bağlantı sağlamakta aynı zamanda son cemaat yeri ve ibadet mekanı ile de birer adet giriş açıklığı ile ilişki kurmaktadır. Bu mekanların ayrıca alışılmışın dışında güney duvarlarında da bugün kapatılmış birer adet kapısı daha vardır. Dönem müdahaleleri sonucu yapıdaki doluluk boşluk oranlarında

[1260] İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.41, R.64.
[1261] Mihrap için bkz. M. Top, **a.g.t.**, s.219-20.

çeşitli değişiklikler olmuştur. İbadet mekanına açılan kapılarda orijinalde birer adet pencere almalıydı. Yapı cami işlevi kazandıktan sonra böyle bir uygulamaya gidilmiş olmalıdır. Yapıda farklı bir uygulama da son cemaat yerinde görülmektedir. Son cemaat yeri alışılageldiği üzere tüm cepheyi kaplamamaktadır. Yapının doğu cephesine eklenen türbenin varlığı cephede böyle bir uygulamayı zorunlu kılmış olmalıdır (Şekil 180-181). Yapının onarım öncesine ait yayınlanmış planında, bugünkü plan şemasından değişik olduğu görülmektedir. Son cemaat yerinin orta birimi bugünkünden farklı olarak bir kubbe ile örtülüdür. Tabhane mekanlarından en doğudakinin bir bölümü yoktur. İbadet mekanına yakın olanlar mekana bugünkünden farklı olarak birer kemer ile açılmaktadır. Mekanlarda pencere açıklıkları dışında herhangi bir dolap ve ocak nişi işaretlenmemiştir. Ayrıca mekanların güney duvarlarında yer alan kapılara da yer verilmemiştir. Aynı kaynakta yayınlanmış fotoğraflarda son cemaat yerinin kemerleri iki renklidir. Oysa onarımlarda düzgün kesme taş olarak bırakılmıştır. Aynı fotoğrafta taçkapının hemen batısındaki ilk pencerenin biraz sağında bir adet mükebbire de görülmektedir. Üst sırada yer alan pencerelere de bu onarımda yer verilmemiştir. Son cemaat yerinin kemer aynaları ise orijinalinde olduğu gibi kesme taş yerine mermer kaplanmıştır[1262].

Yapıda taş ve kalemişi süslemeler vardır. Taş süsleme taçkapıda ve minberdedir. Taçkapıdaki süsleme mihrabiyelerin kavsaralarının alt kesimindedir. Ters-düz palmet motiflerinden meydana gelen bitkisel bordür kabartma tekniğindedir.

Taş süslemenin görüldüğü bir diğer yer alan mermer minberdedir. Minberin dolap aynalığı dilimli bir kemer ile dışa açılmaktadır. Kemer aynalarında palmet ve rumilerden meydana gelen bitkisel süsleme bulunmaktadır. Kemerin üst kesimindeki dikdörtgen panoda palmet, rumi ve kıvrım dallardan meydan gelen bitkisel süsleme ayna usulü simetrik düzendedir. Süslemeler mermer üzerine yüksek kabartma tekniğindedir. Köşk kısmının korkuluğunda altı kollu yıldız ve altıgenlerden meydana gelen geometrik süsleme ajur tekniğindedir. Pabuç kısmında aralarında bir adet dilimli kemer olan iki adet sivri kemer vardır. Ortadaki kemer dışa açılmaktadır. Dolu kemerlerin içi bitkisel süslemeler ile hareketlendirilmiştir. Dolap aynalığı merkezdeki

[1262]**Türkiye'de Vakıf Abideler**, I, s.227-232.

çark-ı felek motifi etrafında bitkisel bir kompozisyon ile dolgulandırılmıştır. Motiflerin sapları oluklu oyma, yaprak kısımları eğri kesim tekniğindedir. Korkulukta ise uçları dilimlenmiş iki adet dikdörtgen formlu kartuş vardır. Kartuşları bir adet kabara birleştirmektedir. Kartuşların içleri de palmet ve rumi motiflerin kombinasyonlarından meydana gelen bitkisel süslemeler ile dolgulandırılmıştır. Zeminde kafes oyma tekniği kullanılmıştır. Minber kapısı geometrik, hat, mukarnas ve bitkisel süslemeler ile hareketlendirilmiştir. Süslemelerde zemin rengi kırmızıdır[1263] (Resim 443).

Yapıda ibadet mekanının kubbesinde, pencere ve tabhane mekanlarının kapılarının üstünde ve son cemaat yerinin kubbe ve geçişlerinde klasik döneme özgü kalemişi süslemeler vardır. Süslemeler yapıyla çağdaş değildir, son onarımlarda eklenmiş olmalıdır (Resim 443).

Tarihlendirme

Yapının taçkapısı üzerinde iki satırdan meydana gelen bir inşa kitabesi vardır. Celi sülüs kitabe Arapça'dır (Resim 444). Kitabenin Arapça harfler ile yazılışı şöyledir:

انشاء هزا العمارة المباركة فى ايام دولة السلطان اعظم بيزيد خان بن محمد خان

حلدالله سلطانه الوزير الكبير محمد پاشا زيد قدوه فى تاريخ محرم سنه احدا وتسعين و ثمانمايه

Kitabeye göre yapı *Sultan II. Bayezid* devrinde *Mehmet Paşa* tarafından Muharrem 891/Ocak 1486 yılında inşa edilmiştir[1264].

Amasya Sancak beyi olan Hızır Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa, *II. Bayezid*'in oğlu *Şehzade Ahmed*'in lalasıdır[1265].

[1263]Çizim ve detaylı bilgi için bkz. Y. Özbek, "Amasya Mehmet Paşa Camii'nin Minberi", **Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri**, 4-7 Kasım 1997, Ankara, C.II, Ankara, 2000, s.147-154; S. Bayrakal, **Osmanlı Minberleri**, s.139-146.

[1264]Yapının inşa tarihi çeşitli kaynaklarda farklı verilmiştir. Bkz. **Türkiye'de Vakıf Abideler**, I, s.227'de inşa tarihi olarak H.900/1494; **Amasya Kültür Envanteri**, s. 113'de inşa tarihi olarak 1485 yılı verilmiştir. R. Gün, **a.g.t.**, s.38,65,78.

[1264]**Amasya Kültür Envanteri**, s. 113; **Türkiye'de Vakıf Abideler**, I, s.232.

[1265]**Türkiye'de Vakıf Abideler**, I, s.227; İ.A.Yüksel, **a.g.e.**, V, s.40.

Doğudaki tabhane mekanının kapısı üzerinde yer alan sülüs onarım kitabesi dört satırdır. *Seyyid Abdi Ağa*'nın H.1236/1820 yılındaki onarımına aittir (Resim 445). Batıdaki tabhane mekanının girişi üzerinde yer alan talik yazılı onarım kitabesi dört satırdır (Resim 446). H.1280/1863-64 yılındaki *Mahmud Bey-zade Mehmed Bey*'in onarımına aittir[1266].

[1266]İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.43.

Katalog No	**:**3.49		
Yapının Adı	**:II. BAYEZİD İMARETİ/CAMİİ**[1267]		
Yeri	**:**Edirne	**İnceleme Tarihi**	**:**20.11.2008
Şekil No	**:**182-200	**Resim No**	**:**447-462

II. Bayezid Külliyesi *Edirne*'de *Tunca Nehri* kenarında, *Yıldırım Mahallesi*'ndedir[1268]. Külliye, merkezde bugün cami şeklinde adlandırılan imaret, imaretin doğusunda fırın, ahır, değirmen gibi sosyal binalar, batısında da darüşşifa (akıl hastanesi) ile tıp medresesinden meydana gelmektedir[1269] (Şekil 182). Yapının mimarı *Hayrettin*'dir[1270].

II. Bayezid İmareti, ibadet mekanı, iki tabhane mekanı, kuzeyde yer alan son cemaat yeri ile revaklı bir avludan meydana gelmektedir. Tabhanelerin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde de birer minare bulunmaktadır (Şekil 183). Yapıyı incelediğimiz tarihte, tabhane mekanları ile avluda restorasyonun devam etmesi, tabhane mekanları ile yapının çevresinde iskelelerin olması sağlıklı fotoğraflar çekmemizi engellemiştir.

Yapının tüm cepheleri düzgün kesme taş kaplıdır. Yapının duvar kaplamalarının renklerinde farklar gözlenmektedir. Eski fotoğraflarda bazı taşların mukavemetini yitirdiği ya da düştüğü görülmektedir. Restorasyon kapsamında bu taşlarda çürütme yapılmış ve değiştirilen taşların yerine yeni taşlar kullanılmıştır. Aynı taş cinsi kullanılmasına rağmen yeni taşlarla eski taşlar birbirlerinden ayırt edilebilmektedir. Bunun nedeni eski taşlar üzerinde zamanla meydana gelen patinadır. Bu da yeni ve eski taşlar arasında bir renk farkı meydana getirmiştir. Boşalan derzler, gömük derz şeklinde yeniden yapılmıştır. Yapının tüm örtüleri kurşun levhalarla kaplanmıştır. Kurşunlar son

[1267]Yapı, *II. Bayezid Camii, Yeni İmaret* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. A. Ersoy, **XV. Yüzyıl Osmanlı Ağaç İşçiliği**, s.39; A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.422; T. Gökbilgin, "Edirne Şehrinin Kurucuları", s. 164; R. Tunçay, "Türklerde Oyma Sanatı ve Edirne'deki İkinci Bayezid Camiinin Tahta Oyma Süslemeleri", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara, 1993, s.255; H.S. Selen, "Yazma Cihannüma'ya Göre Edirne Şehri", s.306; S. Bayrakal, **Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler**, Ankara, 2001, s.83; G. Goodwin, **a.g.e.**, s.145; A. Kuran, **The Mosque …**, s.56-59; C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.301-304; L. Mozzati, **a.g.e.**, s.282-84.

[1268]Kent kurgusu ve yapı ilişkisi için bkz. S. Yıldırım, **a.g.t.**, s.197-212.

[1269]A.S. Ünver, "İkinci Sultan Bayezid'in Edirne'deki Vakıf Kitaplarına Dair", **Vakıflar Dergisi**, IV, Ankara, 1958, s.105; S. Bayrakal, **ay.yer.**; G. Goodwin, **a.g.e.**, s.146.

[1270]A. Ersoy, **a.g.e.**, s.39; O. Aslanapa, "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi", s.226; B.N. Şehsuvaroğlu, "Edirne II. Bayezid Darüşşifası", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara, 1993, s.258; D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.197-200.

olarak 2007 yılında başlayan ve yapıyı incelemek için gittiğimiz 2008 yılında halen devam etmekte olan restorasyonda yenilenmiştir. Yapının tüm duvarları kaytan silmelerden meydana gelen bir saçak ile son bulmaktadır (Resim 447-450).

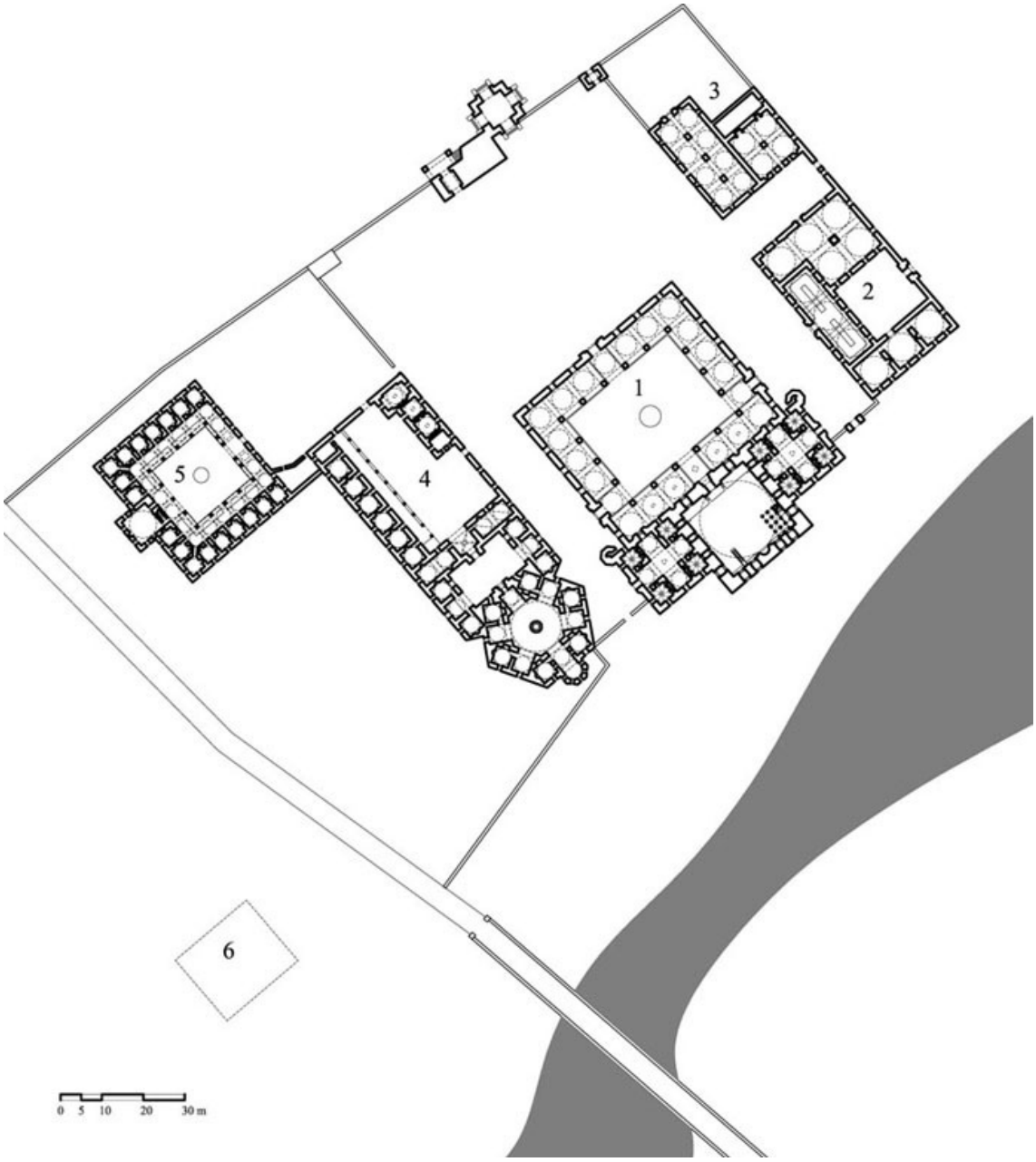

Şekil 182. Edirne II.Bayezid Külliyesi. Vaziyet Planı (*www.archnet.org*'tan). (1.Cami, 2.İmaret-Mutfak, 3.Ahır, 4.Darüşşifa, 5.Tıp Medresesi, 6.Hamam).

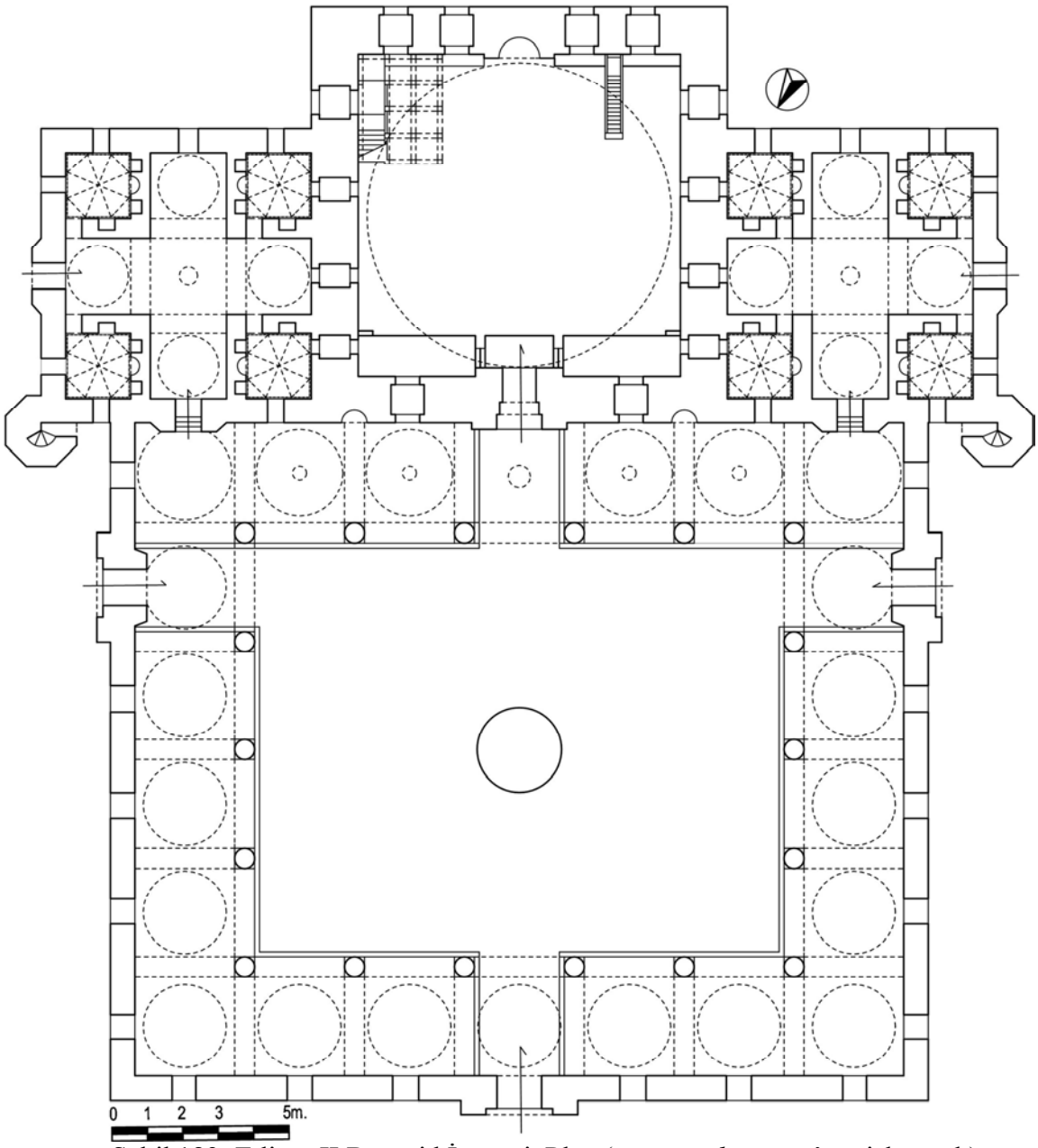

Şekil 183. Edirne II.Bayezid İmareti. Plan (*www.archnet.org*'tan işlenerek).

Yapının pencere düzeni incelendiğinde avlunun ve yapının alt sıra pencerelerinin dikdörtgen formda oldukları görülmektedir. Pencerelerin sivri kemerli hafifletme kemerleri vardır ve silmelerle dikdörtgen çerçeveler içerisindedir. Pencerelerin söveleri mermerdir. Sövelere yuva açılarak, lokma demir parmaklık takılmıştır. Üst sıra pencereleri ise sivri kemerlidir. Pencerelerin alçı dışlıkları son onarımda yenilenmiştir (Resim 447-450) (Şekil 184-187, 190-191).

Yapının çiftte minaresi vardır. Kesme taş ile inşa edilmiş minareler tabhane mekanlarının kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerine yerleştirilmiştir. Yapıya bitişik şekilde inşa edilen minarelerin sekizgen planlı kaideleri bir platform üzerindedir. Kaide, Bursa kemerli çökertmeler, sağır kemerleme dizisi ve kaidenin her köşesine gelecek şekilde yerleştirilmiş gömme sütuncelerle hareketlendirilmiştir. Sütuncelerin başlık ve kaideleri mukarnaslıdır. Kaidenin her bölümündeki kemerin içerisine, üst kesimi üç dilimli kemer ile son bulan dikdörtgen panolar işlenmiştir. Kemer köşelikleri ile kaidenin üst kesimi kırmızı taşlarla bezenmiştir. Pabuç piramidal, gövde ise çokgen planlıdır. Şerefe altı mukarnaslarla dolgulandırılmıştır. Mukarnasların alt kesiminde de bir sıra kırmızı taş, tüm gövdeyi dolanmaktadır. Şerefe korkulukları şebekelidir. Gövde gibi çokgen planlı petek, kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Minare girişleri kaidenin son cemaat yerine bakan yüzlerine açılmıştır (Resim 447-450). Kaynaklardan minarelerin 1953 yılındaki depremlerden önce zarar gördüğü, 1960 yılında doğudaki minarenin, 1970 yılında da batıdaki minarenin kaideye kadar yıktırılıp tekrar inşa edildiğini öğrenmekteyiz[1271].

II. Bayezid İmareti'nin kuzeyinde yapıyı üç yönde çevreleyen revaklı bir avlu bulunmaktadır. Avlunun kuzey, doğu ve batı yönde birer girişi vardır. Girişler taçkapı formundadır. Taçkapılar silmelerle çevrelenmiştir. Kesme taş ile inşa edilen taçkapıların ana nişi sivri kemerli bir kavsara ile örtülüdür. Kemerin kilit taşı kırmızı renktedir. Zıvanalı geçmeli basık bir kemer ile örtülü dikdörtgen formlu giriş aralığı iki kanatlı ahşap bir kapı ile örtülüdür. Basık kemerin üzerinde yatay şekilde yerleştirilmiş dikdörtgen formlu bir pano vardır. Taçkapıların yan kanatları üzerindeki silmelere sütunce görünümü verilmiştir. Söveler ve basık kemerler mermerdir. Taçkapılar içte de taçkapı formundadır (Şekil 188-189).

[1271]O. Onur, **Edirne Minareleri…**, s.63-64.

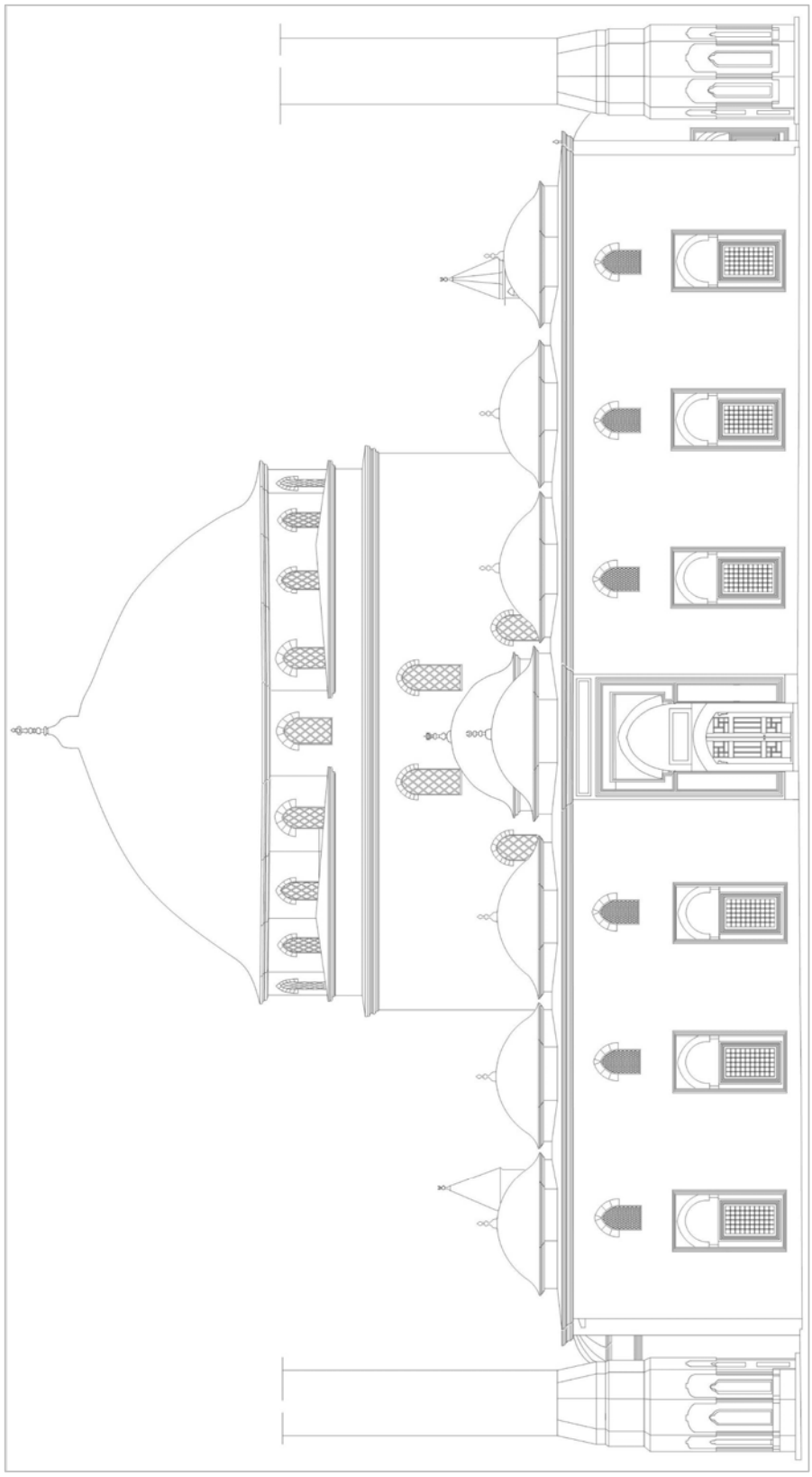

Şekil 184. Edirne II.Bayezid İmareti. Kuzey Cephe (*VGM. Arşivi*'nden işlenerek).

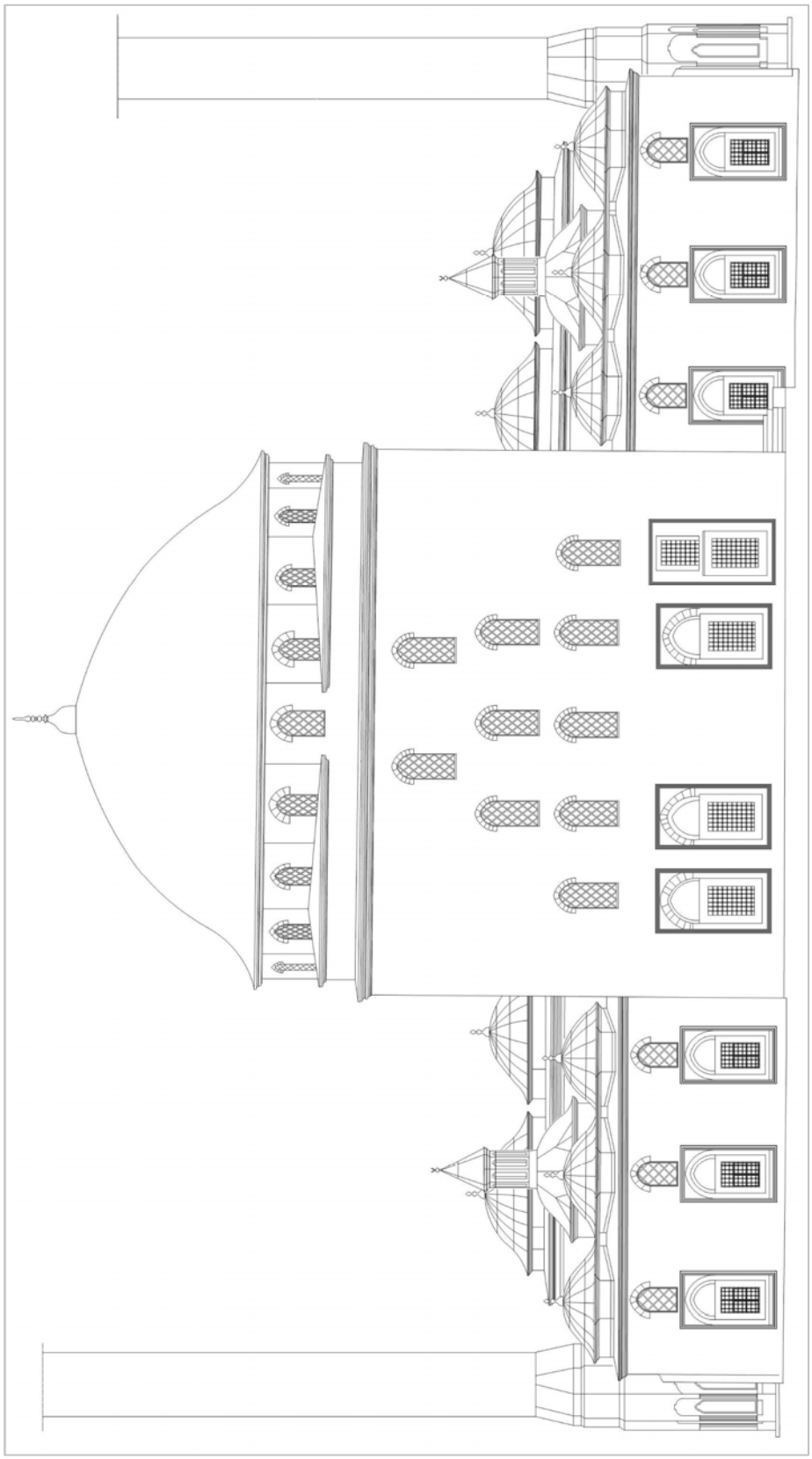

Şekil 185. Edirne II.Bayezid İmareti. Güney Cephe (*VGM. Arşivi*'nden işlenerek).

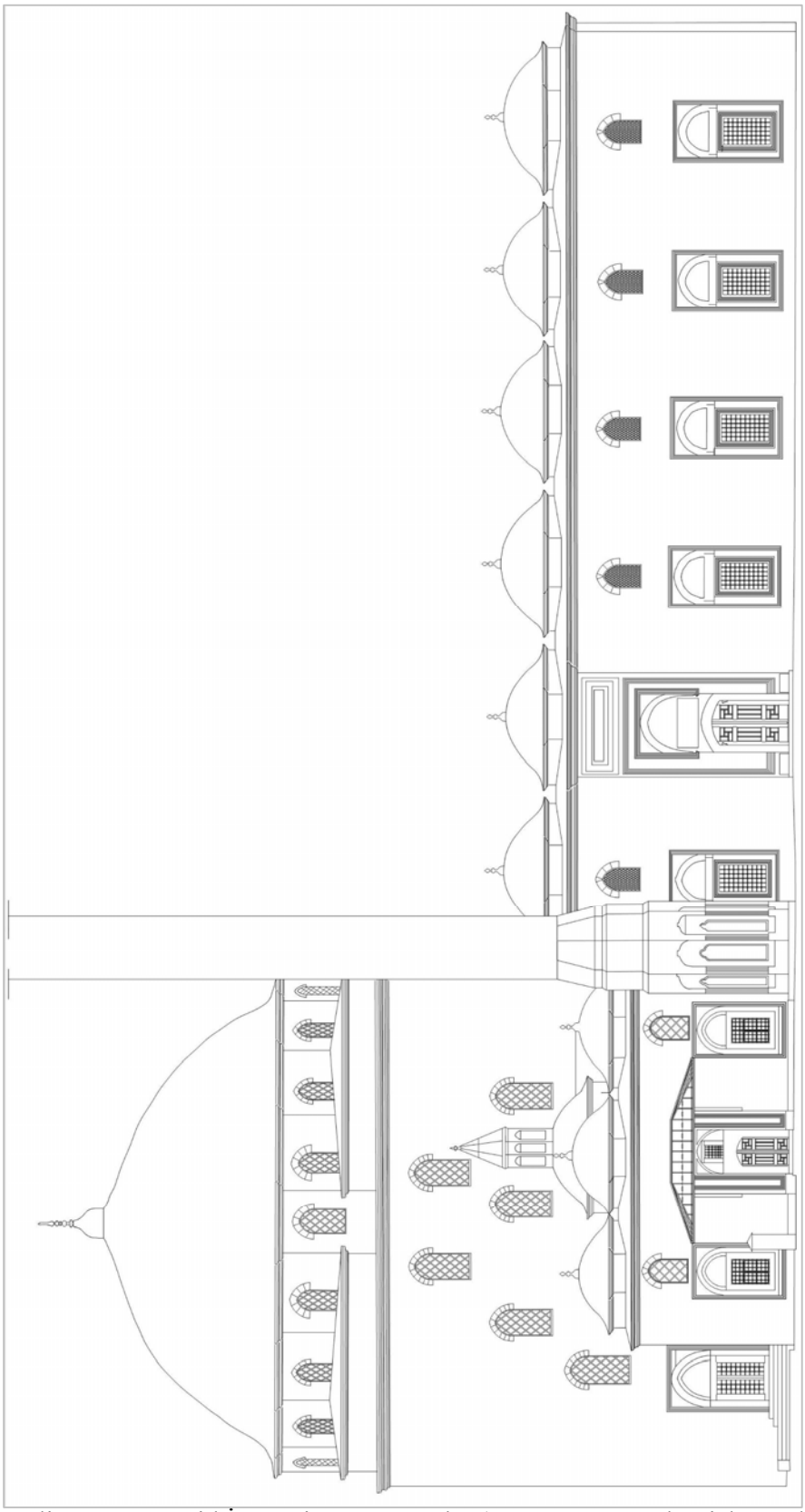

Şekil 186. Edirne II.Bayezid İmareti. Doğu Cephe (*VGM. Arşivi*'nden işlenerek).

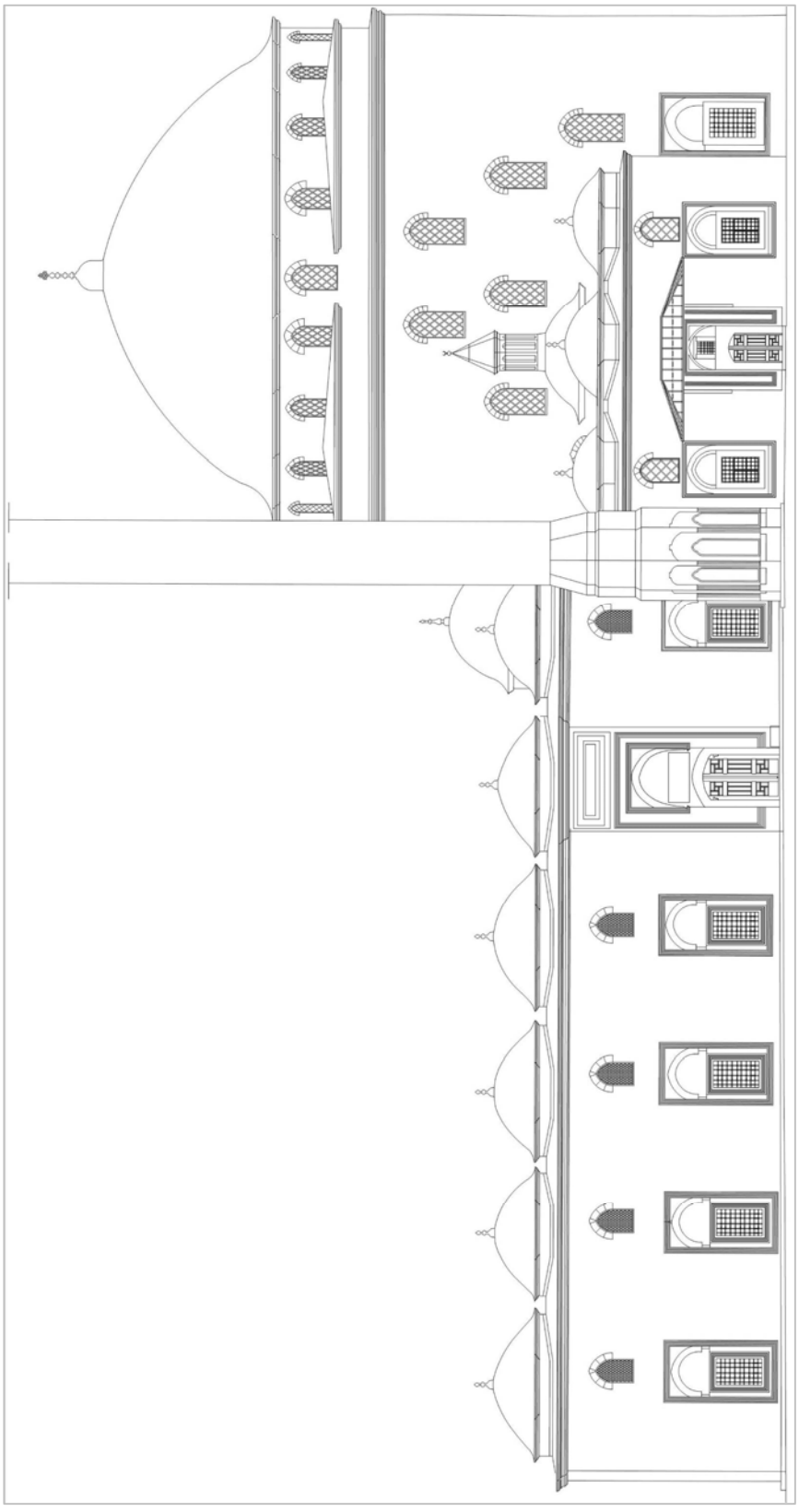

Şekil 187. Edirne II.Bayezid İmareti. Batı Cephe (*VGM. Arşivi*'nden işlenerek).

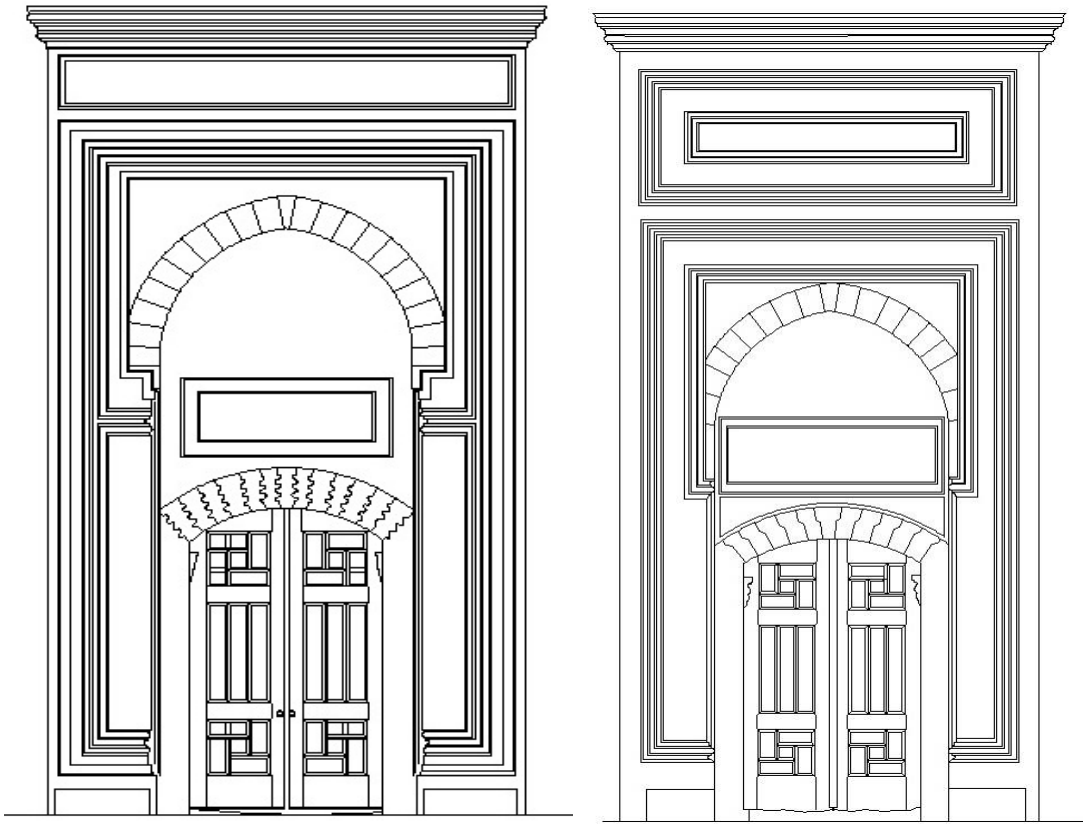

Şekil 188-189. Edirne II. Bayezid İmareti. Avlunun Kuzey ve Doğu Taçkapısı.

Revaklı avluda kubbeleri taşıyan sivri kemerler, mermer sütunlar üzerine oturmaktadır. Sütunların başlıkları mukarnaslıdır. Kemerler iki renkli kesme taş ile inşa edilmiştir. Onarımı yapılan bazı kemerlerde bu iki renkliliğin boya ile elde edildiği anlaşılmaktadır. Kemerler, doğu-batı ve kuzey-güney yönlü demir gergilerle desteklenmiştir. Revaklar, üç yöndeki giriş sahanlığı dışında, sekilerle yükseltilmiştir. Avlu revaklarında tüm birimler geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Kubbelerin sekizgen planlı kasnakları vardır. Revak kubbe yüzeyleri ve geçişleri kalemişi süslemelerle hareketlendirilmiştir. Yapıyı incelediğimiz tarihlerde, revak kemerlerine iskeleler kurulmuş ve kubbelerin onarımı yapılmaktaydı. Bazı kubbelerin kalemişi süslemeleri yenilenmiş, bazılarınınki de devam etmekteydi. Yüklenici firmanın yetkililerinden aldığımız bilgilere göre 1998 yılında ibadet mekanı ile revak kubbelerindeki kalemişi süslemelerde onarımdan geçmiştir. Aradan geçen on yıl içinde revak kubbelerinin bu kadar tahrip olması ilgi çekicidir. Revaklarda her

birimde altta ve üstte ikişer pencere bulunmaktadır. Alt sıra pencereleri yukarıda da bahsettiğimiz gibi dikdörtgen formlu, üst sıra pencereleri sivri kemerlidir. Alt sıra pencereleri dışta mermer, içte kesme taş sövelidir. Bütün pencerelerin hafifletme kemerleri sivridir. Dış cephelerde pencereler silmelerle çevrelenmiştir. Üst sıra pencerelerinin beyaz çimento ile yapılmış içlik ve dışlıkları vardır. İçlik ve dışlıkların çoğu son onarımda yenilenmiştir (Resim 451-453) (Şekil 192). Avlunun orijinal taş kaplamalı zemininde suyun merkezde toplanmaması için doğal bir eğim oluşturulmuştur. Avlu zemini revaklardan merkezdeki havuza doğru yükselmektedir.

Avlunun ortasında dairevi planlı mermer bir şadırvan havuzu bulunmaktadır. Havuzun ortasında bir fıskiye, çevresinde de kesme taştan oturak taşları bulunmaktadır. Şadırvanın örtüsü yoktur. Şadırvanın yakınlarında bir de kuyu vardır (Resim 454).

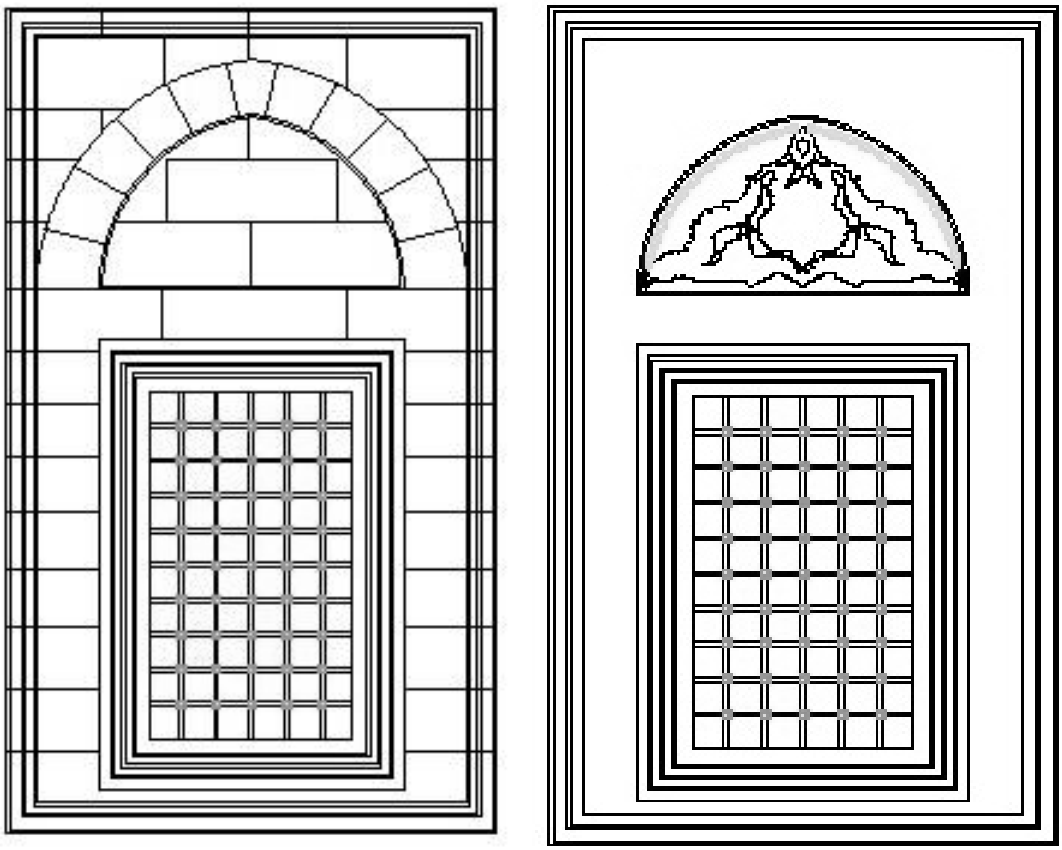

Şekil 190-191. Edirne II. Bayezid İmareti. Avlunun Pencerelerinden Detay (Dış-İç).

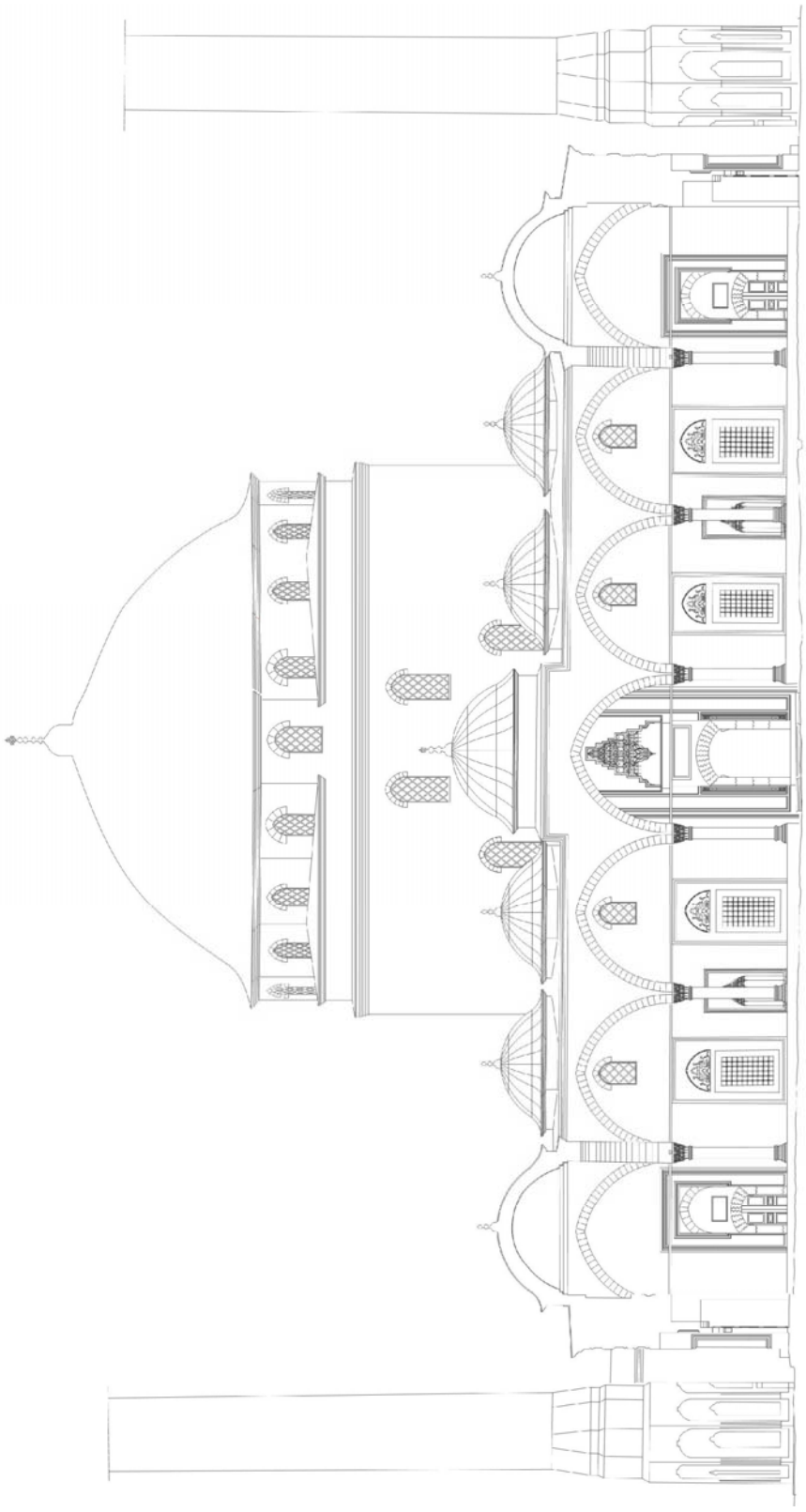

Şekil 192. Edirne II.Bayezid İmareti. Son Cemaat Yeri. Kuzey Cephe (*VGM. Arşivi*'nden işlenerek).

Yapının kuzeyinde yedi birimli bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Avlu revakları gibi son cemaat yeri kemerleri de sivridir ve iki renkli kesme taşlarla inşa edilmiştir. Son cemaat yeri kemerleri kuzeyde yeşil renkli devşirme mermer sütunlar üzerine oturmaktadır. Sütunlar renkleri ile avlu revaklarındaki sütunlardan ayrılırken, mukarnaslı başlıkları ile benzer özellikler göstermektedir. Son cemaat yeri kemerleri doğu-batı ve kuzey-güney yönlü demir gergilerle desteklenmiştir. Son cemaat yerinde orta birim diğer birimlerden daha geniş ve yüksek tutularak vurgulanmıştır. Orta birim mukarnaslı bir kubbe, diğer birimler ise geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Orta birim kubbesi farklı bir tasarımdadır. Mukarnaslarla kaplanmış yüzeye, beş küçük kubbecik yerleştirilmiştir. Bu kubbeciklerden ortadaki dilimli, diğer dördü mukarnaslıdır. Kalan izlerden içlerinin de kalemişi süslemeli olduğu anlaşılmaktadır. Mukarnaslı bu orta kubbenin kasnağı dışa kübik formda yükselmektedir. Diğer kubbelerin kasnakları sekizgendir. Son cemaat yerinin güney, batı ve doğu duvarları yapının diğer duvarları gibi düzgün kesme taş, kuzey cephesi ise mermer kaplamadır. Son cemaat yerinin doğu ve batı duvarları avlu revaklarındaki pencere düzenini tekrar etmektedir. Altta dikdörtgen formlu, üstte de sivri kemerli birer pencere vardır. Son cemaat yerinin güney duvarı simetrik bir düzendedir. Cephe, ortada taçkapı, taçkapının iki yanında aralarında birer dış mihrap bulunan ikişer pencere ile oldukça hareketlidir. Alt sıra pencereleri, dikdörtgen formlu, taş sövelidir. Avludaki pencereler düzeninde silmelerle çevrelenmiş pencerelerin, sivri kemerli hafifletme kemerleri vardır. Pencere alınlıkları, bitkisel örnekli kalemişi süslemelerle hareketlendirilmiştir. Süslemelerde kayıplar ve bozulmalar gözlenmektedir. Alt sıra pencereleri ile aynı aksta yer alan üst sıra pencereleri sivri kemerlidir, alçıdan dışlıkları vardır. Silmelerle çevrelenmiş beşgen planlı dış mihraplar, birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Son cemaat yerinin doğu ve batısı, doğal taş kaplı sekilerle yükseltilmiştir. Örtü ve geçişleri de kalemişi süslemelerle hareketlendirilmiştir. Kubbe geçişlerin onarımı için son cemaat yerine iskele kurulmuştur. Görebildiğimiz kadarıyla, kubbelerin sıvaları raspalanmış, yeni sıva ve boyası yapılan örtü ve geçişlerde kalemişi süslemeler aslına uygun olarak yenilenmektedir. Büyük kısmı tahrip olan süslemelerin çok azının

korunduğu görülmektedir (Resim 451, 454) (Şekil 193). Kubbelerin eski fotoğraflarında tahribatların büyüklüğü rahatlıkla algılanmaktadır[1272].

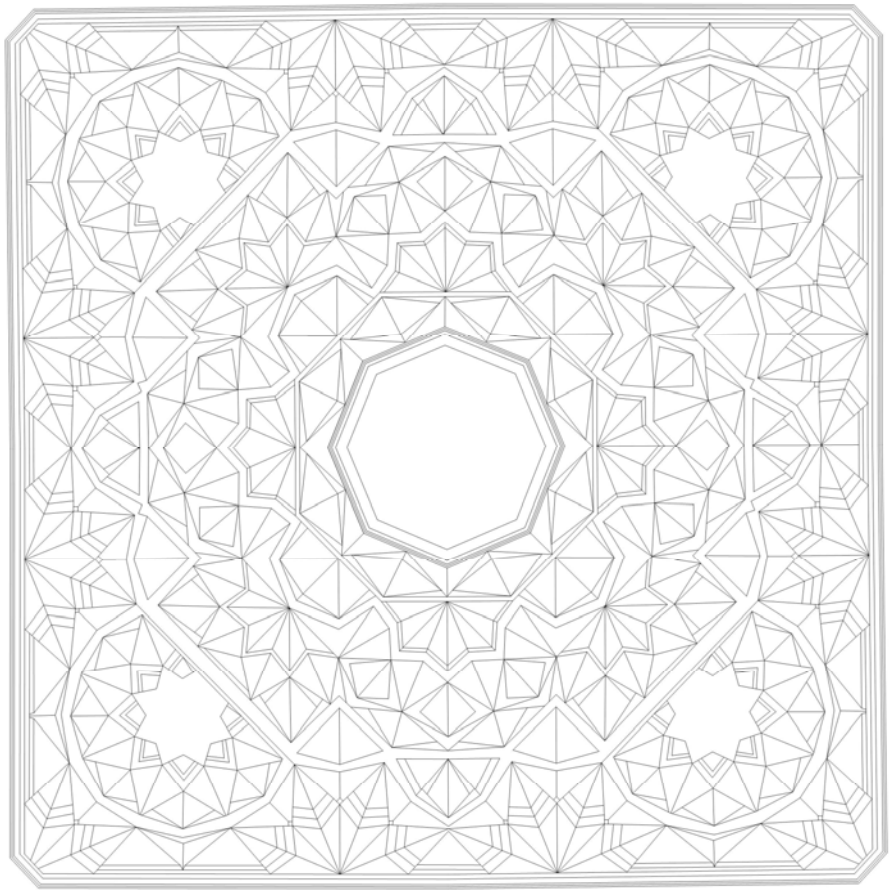

Şekil 193. Edirne II.Bayezid İmareti. Son Cemaat Yeri. Orta Birimin Örtüsü.

Son cemaat yerinin güney duvarı ortasında yer alan taçkapı mermer kaplamadır. Silmelerle çevrelenmiş taçkapı nişi, mukarnaslı bir kavsara ile örtülüdür. Kavsaraya girintiler oluşturularak içlerine sarkıtlar yerleştirilmiştir. Taçkapı yan kanatları üzerinde beşgen planlı birer mihrabiye yer almaktadır. Mihrabiye ana nişleri birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Mihrabiyelerin üst kesimine üzerlerine dini içerikli yazıların kazındığı, boyuna dikdörtgen panolar yerleştirilmiştir. Panolar ve mihrabiyeler kalın kaytan silmelerle çerçevelenmiştir. Dikdörtgen formlu giriş aralığı zıvanalı geçmeli basık bir kemer ile örtülüdür. Söve ve kemer almaşıklığı yeşil ve beyaz mermerlerle

[1272]H. Rodoplu, **a.g.t.**, Res.170,172,173.

sağlanmıştır. Taçkapı yan kanatlarının dış köşelerine, kum saati altlık ve başlıkları olan silindirik gövdeli köşe sütunceleri yerleştirilmiştir. Basık kemerli giriş aralığının üzerine mermerden dikdörtgen formlu bir inşa kitabesi yerleştirilmiştir. İki satırdan meydana gelen kitabe kazıma tekniğindedir (Resim 455). İki kanatlı ahşap kapı kanatları yenidir.

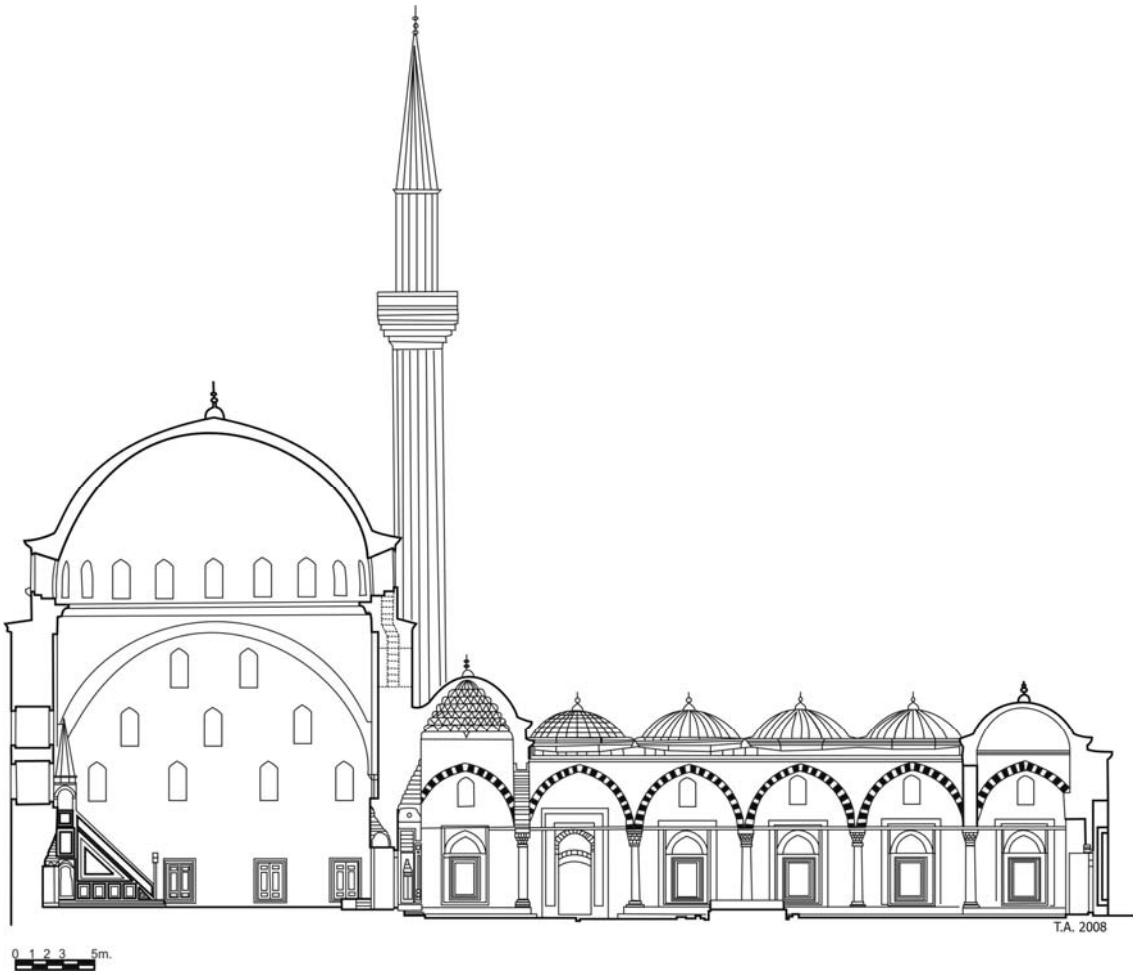

Şekil 194. Edirne II.Bayezid İmareti. Kesit (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Taçkapıdan kare planlı ibadet mekanına ulaşılmaktadır. Taçkapı içte de taçkapı görünümündedir. Kesme taş kaplı taçkapı giriş aralığının üzerinde mukarnaslı bir kavsara yerleştirilmiştir. Kavsaranın üst kesiminde içerisinde dini içerikli yazının bulunduğu kalemişi dikdörtgen bir pano yer almaktadır. Bu panonun iki yanında da birer gülbezek yer almaktadır. Basık kemerli girişin iki yanında da mukarnas kavsaralı birer mihrabiye vardır. Taçkapının üst kesimi içi bitkisel örneklerle tezyin edilmiş dairesel bir madalyonla taçlandırılmıştır. En üst sırada yer alan pencerelerin iki yanına

ve ortalarına dini içerikli yazılar içeren kalemişi dairesel madalyonlar yerleştirilmiştir. İbadet mekanının kuzey kesimine taçkapının iki yanına kadınlar mahfili yerleştirilmiştir. Son onarımda yenilenmiş olan mahfil ahşap desteklerle taşınmaktadır. Mahfile doğu ve batı kesimdeki ahşap merdivenlerle çıkılmaktadır (Resim 459-462) (Şekil 194).

İbadet mekanının duvarları yatay şekilde yerleştirilmiş dar formlu kesme taşlarla kaplanmıştır. Ekim 1997 yılına ait fotoğraflarda duvarlar sıvalıdır[1273]. İbadet mekanının alt sıra pencereleri dikdörtgen formludur. Pencerelerin iki kanatlı ahşap kapakları geometrik örnekli kündekari tekniğindedir. Kapaklar 2007-2008 yılındaki restorasyonda onarılmıştır. Tabhane mekanlarının kapı, pencere kanatları ile ibadet mekanının kapısının onarımı yapıyı incelediğimiz tarihte devam etmekteydi. Yuvarlak kemerli üst sıra pencereleri ise piramidal düzenlemededir. Alçı içlikleri olan bu pencerelerin çevresinde geç döneme özgü kalemişi süslemeler vardır. İbadet mekanının doğu ve batı duvarlarının kuzey ucundaki pencerelerin tabhane mekanları ile ilişkileri zamanla iptal edilmiştir[1274]. Pencereler bugün dolap şeklinde kullanılmaktadır.

İbadet mekanının güneydoğu köşesine, mermer sütunlarla taşınan bir hünkar mahfili yerleştirilmiştir. Mahfil kemerlerini taşıyan sütunlardan dokuzu gömme, sekizi de serbesttir. Sekizgen planlı sütunların başlıkları mukarnaslıdır. Sütunların taşıdığı sivri kemerler, yeşil-beyaz renkli mermerden zıvanalı geçmelidir. Kemer köşeliklerinde rumi, palmet ve kıvrım dallarla meydana getirilmiş bitkisel bir süsleme yer almaktadır. Mermerden mahfil korkulukları minber korkulukları gibi şebekelidir. Süslemelerin üzeri yaldızlanmış, zemini ise yağlıboya ile boyanmıştır. Mahfile ibadet mekanının doğu duvarının güney ucundaki pencerenin içerisine yerleştirilmiş merdivenlerle ulaşılmaktadır (Resim 461). Mahfilin Osmanlı mimarisinin ilk örneklerinden biri olduğu, inşa özelliklerinden yola çıkarak yapıya sonradan eklendiği, ancak bu tarihin yapının ilk inşaatın çok uzak olmayan bir tarih olduğu konusunda bilgiler bulunmaktadır[1275].

[1273] S. Bayrakal, **a.g.e.**, s.215-16, Res.69-72.
[1274] H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.76.
[1275] İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.155.

Kare mekandan, çokgen planlı kasnağa geçilmektedir. Kasnağın her kenarına sivri kemerli birer pencere açılmıştır. Pencerelerin arasında da kalemişi perde motifi bulunmaktadır. Kasnak üzerinde tüm kubbeyi dolanan bir balkon inşa edilmiştir. İbadet mekanı, geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Pandantifler zemine kadar devam ettirilmiştir. Pandantiflerin alt kesimi plaster görünümündedir. Kubbe yüzeyi, göbekten itibaren yazı ve bitkisel bordürlerle dönüşümlü şeklide bezenmiştir (Resim 462).

İbadet mekanının doğu ve batısına yerleştirilmiş tabhane mekanları simetrik düzendedir. İbadet mekanına bitişik şekilde inşa edilmiş mekanların ibadet mekanı ile bağlantıları yoktur. Mekanların girişleri dış cephelerden sağlanmıştır. Mekanların dışa açılan taçkapıları sivri kemerli çökertmeler içerisine alınmıştır. Taçkapıların çerçeveleri silmelerle şekillenmiştir. Sivri kemerlerin kemer köşeliklerinde kırmızı renkli taşlarla hareketlendirilmiştir. Doğudaki tabhane mekanının taçkapısında bu taşlar düşmüştür. Basık kemerli giriş aralığı zıvanalı geçmeli ve iki renklidir. Söveler ve kemer mermerdir. Giriş aralıklarının üzerinde dikdörtgen formlu pencereler bulunmaktadır. Tabhane mekanlarının son cemaat yerindeki girişleri de aynı düzendedir. Sivri kemerli çökertmelerin içinde dış cephedekilerden farklı olarak panolar yerleştirilmiştir. Taçkapılar içeriye de taçkapı formunda yansımıştır (Şekil 195-196).

Tabhane mekanları yapıyı incelediğimiz dönemde onarımda olması sebebiyle sıvaları raspalanmış bu bağlamda mekanların iç duvar kaplamaları da meydana çıkmıştır. Mekanda duvarlar kesme taş ve yer yer düzenli sıralar meydana getiren kaba yonu taşlar; kubbe, geçiş ve kemerlerde ise tuğla kullanılmıştır. Tabhane mekanlarının plan şemaları yapıdan bağımsız şekilde değerlendirildiğinde, kendi içlerinde simetrik bir plan şeması göstermektedir. Mekanlar haçvari dört eyvanlı, köşe hücreli bir plan şemasına sahiptir. Dört yöndeki eyvanlar, eyvanların birleşim noktasında meydana gelen avlu ve köşe hücreler birer kubbe ile örtülüdür. Tabhane odalarının sekiz dilimli kubbelerinin geçişleri mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Avlu mekanlarının kubbeleri ise mukarnaslarla dolgulandırılmıştır. Avlu kubbesinin merkezinde sekizgen planlı birer aydınlatma feneri bulunmaktadır. Fenerlerin her kenarına sivri kemerli birer pencere açılmıştır. Fenerler, kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Köşelerdeki hücrelerin girişleri basık kemerlidir. Kemer ve söveler kesme taştır. Hücrelerin eyvanlara bakan

duvarlarında ocak ve dolap nişleri bulunmaktadır. Dolap nişleri dikdörtgen planlı, ocaklar ise yarım daire planlıdır ve üzerleri konik formlu külah tarzında bir yaşmakla örtülüdür. Tabhane mekanlarında giriş eyvanları dışındaki eyvanların zemini diğer mekanların zeminlerinden daha yüksek tutulmuştur (Resim 449-450,456-458) (Şekil 197-200).

Şekil 195. Edirne II. Bayezid İmareti. Batıdaki Tabhane Mekanının Batıdaki Taçkapısı.

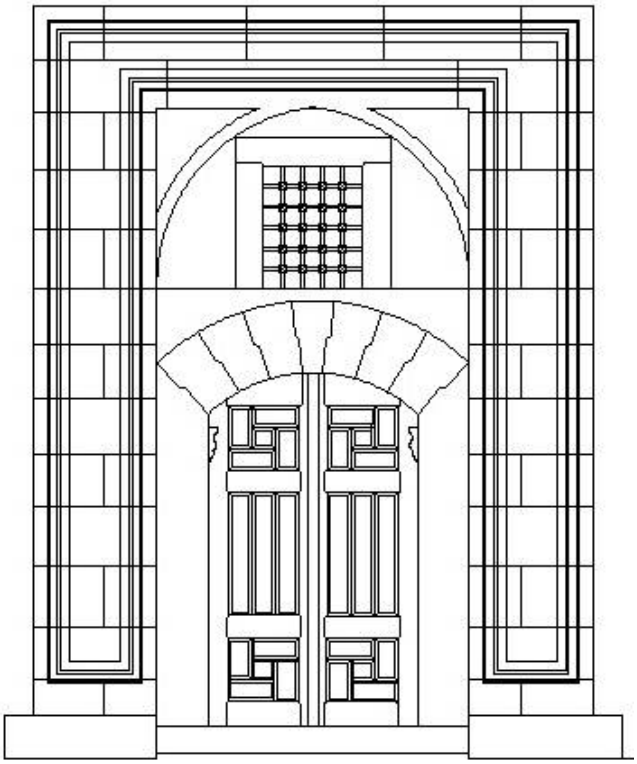

Şekil 196. Edirne II. Bayezid İmareti. Batıdaki Tabhane Mekanının Son Cemaat Yerindeki Taçkapısı.

Şekil 197. Edirne II. Bayezid İmareti. Batıdaki Tabhane Mekanı. Kesit (*VGM. Arşivi*'nden işlenerek).

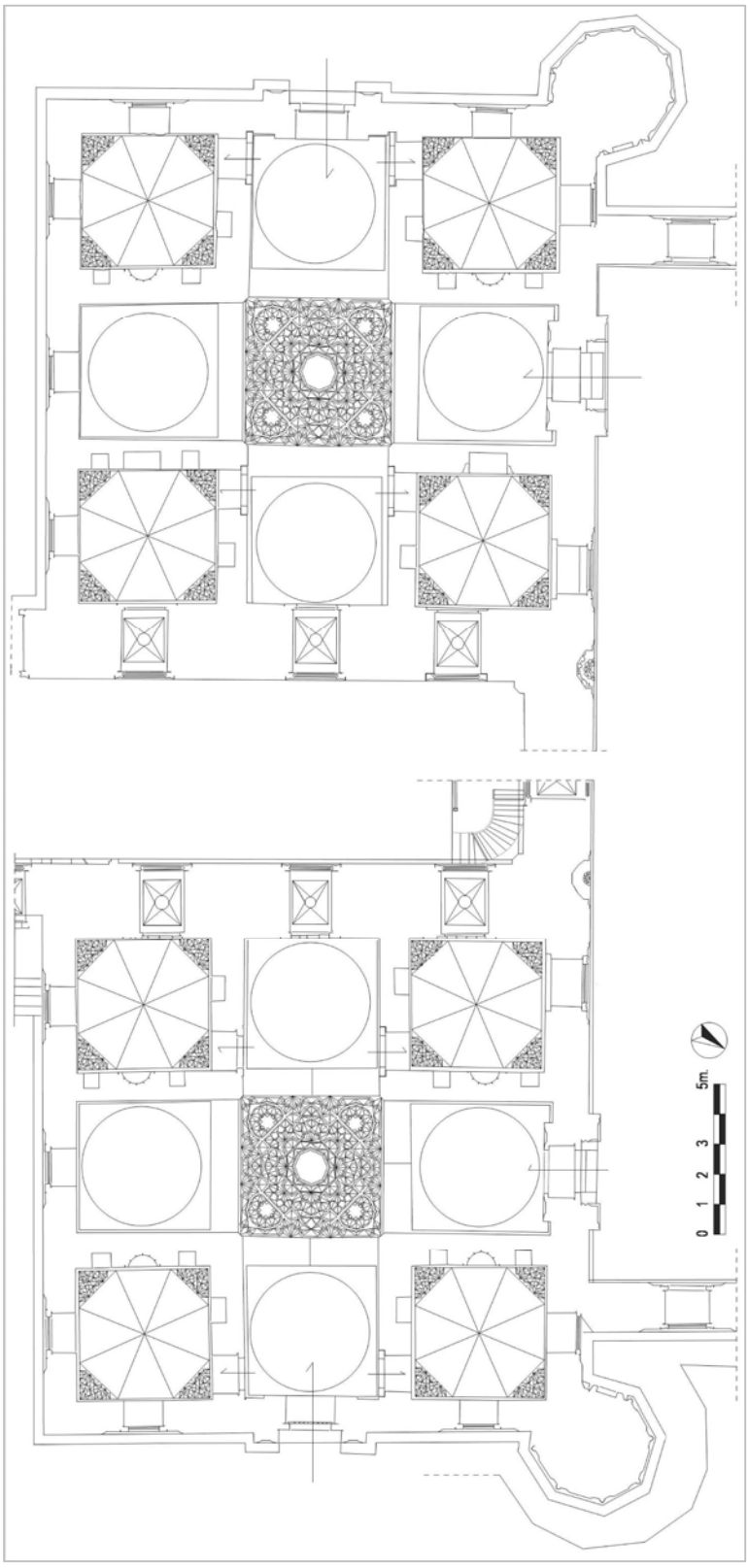

Şekil 198-199. Edirne II. Bayezid İmareti. Batı ve Doğudaki Tabhane Mekanı. Plan (*VGM. Arşivi*'nden işlenerek).

Şekil 200. Edirne II. Bayezid İmareti. Doğudaki Tabhane Mekanı. Kesit (*VGM. Arşivi*'nden işlenerek).

Tabhane mekanlarında pencere düzenleri incelendiğinde, giriş eyvanı dışındaki eyvanlarda altta ve üstte birer pencerenin yer aldığı görülmektedir. Alt sıra pencereleri dikdörtgen formdadır ve sivri kemerli alınlıkları vardır. Pencereler silmelerle dikdörtgen çerçeve içerisine alınmıştır. Pencerelerin söveleri mermerdir ve sövelere lokma demir parmaklıklar takılmıştır. Sivri kemerli üst sıra pencerelerine alçı dışlıklar monte edilmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere yapıda onarımın olması bazı izlerin meydana çıkmasını sağlamıştır. Bunlardan biri tabhane mekanlarında ibadet mekanı ile birleşen duvarlarda yer alan pencerelerin kapatılmış olduğudur. Bu pencereler dikdörtgen formludur ve sivri kemerli hafifletme kemerli vardır (Şekil 198-199).

İbadet mekanının güney duvarı ortasında yer alan altıgen planlı mermer mihrap, mukarnas kavsara ile örtülüdür. Kavsaranın üst kesimindeki dikdörtgen panonun içerisinde dini içerikli bir ayet panosu bulunmaktadır. Ayet panosunun üzerinde de muhtemelen onarım sırasında buraya yerleştirilmiş, içerisinde tuğra işlenmiş bir madalyon yer almaktadır. Mihrap ana nişi iki yandan birer gömme sütunce ile

sınırlandırılmıştır. Yeşil renkli mermer sütunceler dikey eksen üzerinde dönecek şekilde yerleştirilmiştir. Pek çok yapıda görülen bu uygulama, yapıda meydana gelen oturmaların kontrolü amacıyla tercih edilmektedir. Silmelerden meydana gelen bir çerçeveye sahip mihrap, palmetlerden oluşan bir tepelikle taçlandırılmıştır (Resim 459).

Mihrabın batısında yer alan mermer minberin süpürgelik kısmında sivri kemerli dört adet açıklık yer almaktadır. Kemerlerin aynalık kısımları rumiler ve kıvrım dallardan meydana gelen bitkisel örneklerle bezenmiştir. Minberin aynalık kısmında silmeler ve bitkisel bir bordürle çevrelenmiş geometrik bir kompozisyon yer almaktadır. Dolap aynalığının alt kesimi iki kademeli bir kemer ile şekillenmiştir. Kemer sivri ve Bursa kemerleri ile kademelendirilmiştir. Kemer köşeliklerinde bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Kemer aynalığının üst kesiminde de dikdörtgen bir pano içerisinde geometrik bir süsleme yer almaktadır. Korkuluk ve köşk kısmının alt kesimi de ajur teknikli geometrik süslemelerle hareketlendirilmiştir. Dikdörtgen formlu giriş aralığı iki yandan burmalı sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Girişin üst kesiminde sırası ile iki sıra halinde mukarnas dizisi, iki kartuş şeklinde verilmiş "*Kelime-i Şehadet*" yazılı ayet panosu, üst kesimde de şebekeli bitkisel bir tepelik bulunmaktadır. Bitkisel kompozisyon, rumi motifleri damla şeklinde verilmiş kıvrım dallarla şekillenmiştir. Minberin köşk kısmı yeşil renkli sütunlar ve iki renkli zıvanalı geçmeli kemerlerle taşınan baldaken tarzı bir kuruluştadır. Köşk, piramidal bir külah örtülmektedir. Sekizgen bir kasnak üzerine oturan külah, kalemişi süslemelerle bezenmiştir (Resim 459).

Yapıda, taş, mermer, ahşap ve kalemişi süslemeler bulunmaktadır. Taş süslemeler yapıda, minarede, avlunun kapılarında ve pencerelerdedir.

Minare kaidesinde ve gövdesinde geometrik ve bitkisel örnekli süslemeler vardır. Minare kaidesi Bursa kemeri formlu kemerleme dizileri ile hareketlendirilmiştir. Kemerler, gövdeleri yivli sütuncelere oturmaktadır. Sütuncelerin başlık ve kaideleri mukarnaslıdır. Kemer karınlarında üç dilimli çökertmeler vardır. Kemer aynaları da kırmızı renkli taşlarla bezenmiştir. Şerefe altları mukarnaslarla dolgulandırılmıştır. Mukarnasların alt kısmında kırmızı renkli bir bordür taş dönmektedir. Şerefe korkuluğu geometrik geçmeli kafes oyma tekniğindedir (Resim 448).

Avlu giriş kapıları silmeler ile çevrelenmiştir. Kemerleri iki renkli kesme taştır. Giriş açıklığını örten basık kemerler ise zıvanalı iki renklidir.

Avlu ve ana yapının pencereleri de silmelerden meydana gelen çökertmelerle hareketlendirilmiştir (Resim 447-448).

Mermer süslemeler, taçkapıda, hünkar mahfilinde, mihrap ve minberdedir. Mermer taçkapının mukarnas kavsarasında sarkıt tarzı süslemeler bulunmaktadır.

İbadet mekanının güneydoğu köşesindeki mermer hünkar mahfilinin sivri kemerleri, yeşil-beyaz renkli mermerden zıvanalı geçmelidir. Kemer köşeliklerinde rumi, palmet ve kıvrım dallarla meydana getirilmiş bitkisel bir süsleme yer almaktadır. Mermerden mahfil korkulukları minber korkulukları gibi şebekelidir. Süslemelerin üzeri yaldızlanmış, zemini ise yağlıboya ile boyanmıştır (Resim 461).

İbadet mekanının güney duvarı ortasında yer alan mihrap mermerdir. Altıgen planlı mihrap nişi, mukarnas kavsara ile örtülüdür. Kavsara dişleri çiçek motifi şeklinde biten sarkıtlarla son bulmaktadır. Benzer uygulama taçkapıda da görülmektedir. Mihrabın tepeliği bir palmet fistosu ile taçlandırılmıştır. Tepeliğin hemen altındaki yatay dikdörtgen panoda içinde tuğra bulunan bir madalyon yer almaktadır. Mihrap ana nişi iki yanında yer alan sütuncelerin başlık ve altlıkları merkezlerinde yıldız ya da çiçek motifleri ile bezenmiş Bursa kemeri şeklinde kemerleme dizisi ve palmet, rumi ve kıvrım dallarla meydana gelen bitkisel bir kompozisyonla bezenmiştir[1276] (Resim 459).

Mermer minberde bitkisel ve geometrik süslemeler vardır. Bitkisel süslemelerden biri süpürgelik kısmında sivri kemerli açıklıkların kemer aynalıklarındadır. Süslemelerde rumiler ve kıvrım dallardan meydana gelen bitkisel bir kompozisyon yer almaktadır. Doğu cephedeki süpürgelikler kafes oyma tekniğinde, batı cephedekiler ise yuvarlak yüzeyli oyma tekniğinde verilmiştir. Aynalık kısmında yer alan dik açılı üçgen içerisinde beş, dokuz ve on iki kollu yıldızlardan meydana gelen geometrik bir ağ vardır. Yıldız kolları palmet ve rumilerle hareketlendirilmiştir. Bu panoyu bitkisel bir bordür çevrelemektedir. Rumi ve kıvrımlardan meydana gelen süsleme geometrik panodan silmelerle ayrılmaktadır. Dolap aynalığının alt kesimindeki iki kademeli bir kemerin köşeliklerinde süpürgeliklerin kemer köşelikleri karakterinde

[1276]Mihrap için bkz. M. Top, **a.g.t.**, s.224-25.

bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Oluklu oyma tekniğindeki süslemelerden doğudakiler yüksek kabartma, batıdakiler ise alçak kabartma olarak işlenmiştir. Minberin giriş kapısı rumi motifleri damla şeklinde verilmiş kıvrım dallarla şekillenmiş bir tepelikle taçlandırılmıştır. Bitkisel süslemeler kazıma tekniğinde kabartama olarak verilmiştir. Minberdeki geometrik süslemeler, aynalık kısmında dokuz ve beş kollu yıldızlar ve beşgenlerin birbirine geçmesi ile meydana gelmiştir. Süslemeler kabartmalı olarak kazıma tekniği ile meydana getirilmiştir. Korkuluk ve köşk kısmının alt kesimi de kafes oyma teknikli geometrik süslemelerle hareketlendirilmiştir. Kemer aynalığının üst kesiminde de dikdörtgen bir pano içerisinde geometrik bir süsleme yer almaktadır. Dalgalı hatlarla verilmiş altı kollu yıldızlardan meydana gelen ağın arasında küçük çiçek motifleri işlenmiştir (Resim 459)[1277].

Dikdörtgen formlu giriş aralığı iki yandan burmalı sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Girişin üst kesiminde sırası ile iki sıra halinde mukarnas dizisi, iki kartuş şeklinde verilmiş "*Kelim-i Şehadet*" yazılı ayet panosu, üst kesimde de şebekeli bitkisel bir tepelik bulunmaktadır. Bitkisel kompozisyon, rumi motifleri damla şeklinde verilmiş kıvrım dallarla şekillenmiştir.

Yapıda ahşap süslemeler, kapı ve pencere kanatlarındadır. İbadet mekanına giriş sağlayan taçkapının elma ağacından kündekari tekniğindeki ahşap kapı kanatları, 2008 yılındaki restorasyon kapsamında **Edirne Müzesi**'nden alınmış ve onarımına başlanmıştır. Yapıyı incelediğimiz tarihte ahşap ustası tabhane mekanlarının pencere kanatları ile birlikte, kapı kanatlarını da onarmaktaydı. Taçkapının iki kanat ve bir biniden meydana gelen ahşap kanatlar, üçer bölüme ayrılmıştır. Üst pano içerisinde dini içerikli bir yazı, alt ve orta panolarda geometrik örnekli birer kompozisyon bulunmaktadır. Orta pano on kollu yıldızdan gelişen bir geometrik süslemedir. Yıldız, altıgen ve üçgen formundaki kündekari her parçanın üzerindeki bitkisel süslemeler kabartma tekniği ile yapılmıştır. Süslemelerin üzerinde fildişi parçalar da kakılmıştır. Alt panolarda da benzer düzenleme görülmektedir. Kapının panoları rumi motiflerinden meydana gelen bitkisel bir bordür ile çevrelenmektedir. Pencere kanatlarında orta ve alt panolar, sonsuz geometrik düzende işlenmiştir. Altıgen ve yıldızlar geçmeli olarak

[1277]Minberin çizimi ve daha detaylı bilgi için bkz. S. Bayrakal, **Osmanlı Minberleri**, s.146-150, Şek.36-37.

verilmiştir. Üst panolarda ise dikdörtgen panolar içerisinde dini içerikli ayetler bulunmaktadır. Sülüs yazılı kitabelerin etrafı hatayili bir bordürle çevrelenmiştir. Panolar birbirinden üzerleri yaldızlanmış kabaralarla ayrılmaktadır. Kapı kanatları ve bini üzerinde 23 adet kabara bulunmaktadır. Madeni kabaralar ince rumi desenli hafifçe dilimlidir. Kabaralardan biri düşmüştür. Bini sadedir. Kapının kilidi tombak tekniği ile rumilerden oluşan bir süslemeye sahiptir. Kapının alt panoları oldukça harap durumdadır[1278].

İbadet mekanındaki pencere kanatları son restorasyonda onarılarak yerlerine monte edilmiştir. Pencere kanatlarının çınar ağacındandır[1279]. Kanatlar, üçer panoya ayrılmıştır. Üst panolarda etrafında rumi desenleri bulunan dini içerikli sülüs yazılılar bulunmaktadır. Alt ve orta panolar ise çok kollu yıldızlardan meydana gelen geometrik süslemeler hareketlendirilmiştir. Her panonun arasında rumilerle süslü madeni kabaralar yerleştirilmiştir.

Tabhane mekanlarındaki kapı ve pencere kanatlarının onarımı devam etmektedir. Bir kısmı tamamlanmış kanatlar restorasyon sırasında atölye haline getirilen doğudaki tabhane mekanının güney eyvanında bekletilmektedir. Üç panoya ayrılan kanatlardan üst panolarda dini içerikli yazılar, alt ve orta panolarda çok kollu yıldızlardan meydana gelen geometrik kompozisyonlar işlenmiştir (Resim 456-457).

Kalemişi süslemeler yapıda ibadet mekanının pencere kenarları ve üstlerinde, kubbe yüzeyi ve geçişlerinde, avlu ve son cemaat yeri pencere alınlıklarında, son cemaat yeri örtü ve geçişlerinde ve avlu revaklarını örten kubbe ve geçişlerdedir. Bitkisel örnekli süslemelerde Batılılaşma dönemi süsleme motifleri olan kıvrım dallar, akant yaprakları, küçük çiçek ve yaprak motifleri kullanılmıştır. Vazo içerisinden çıkan çiçek motifleri ve madalyonlar da bu süsleme programında kullanılan diğer unsurlardır. İbadet mekanının kubbe eteğinde pencerelerin arasında perde motifi, kubbe göbeği ve eteğin üst kesiminde de iri harflerden meydana gelen dini içerikli yazılarda kullanılmıştır. Renk olarak da, kırmızı, yeşil, siyah, sarı, gri ve kahverengi tercih

[1278]Onarımı devam eden kapı ters çevrilmişti ve kısmen parçalara ayrılmıştı. Bu nedenle kapının detaylı fotoğrafları çekilememiş ve yeterince incelenememiştir. Yukarıdaki tariflerde de yapının onarımdan önce müzede belgelenen fotoğraflarından faydalanılmıştır. Bkz. A. Ersoy, **XV. Yüzyıl Osmanlı Ağaç İşçiliği**, Res.73-74.
[1279]A. Ersoy, **XV. Yüzyıl Osmanlı Ağaç İşçiliği**, s.40.

edilmiştir. İbadet mekanında kesme taş kaplama duvarlarda, kalemişi uygulanacak pencere kenarlarına alçı sıva çekilerek zemin hazırlanmış ve bu zemin üzerine kalemişi süsleme yapılmıştır. Bu uygulamadan da anlaşılacağı gibi süslemeler yapıya sonradan eklenmiş unsurlardır. 2009 yılından önce yapılan onarımda ibadet mekanındaki tüm süslemeler elden geçirilmiştir. İbadet mekanını gösteren 1989 yılına ait eski fotoğraflarda ibadet mekanının duvarlarının sıvalı olduğu ve süslemelerin bu yüzeyler üzerinde olduğu görülmektedir[1280]. Avlu ve son cemaat yerinin kubbe ve geçişlerindeki süslemelerde de çarkı felek motifleri ve yukarıda da bahsettiğimiz gibi Batılılaşma dönemi süsleme programları örnekleri gözlenmektedir[1281]. Kasım 2008 yılındaki incelememizde revaklarda onarımın devam etmekteydi ve süslemelerin büyük bir kısmı yenilenmişti (Resim 451-452, 459-462).

Tarihlendirme

İbadet mekanına girişi sağlayan taçkapının basık kemeri üzerinde iki satırdan meydana gelen bir inşa kitabesi bulunmaktadır. Celi sülüs Arapça kitabede her satır kartuşlarla üçer bölüme ayrılmıştır. Yazılar mermer üzerine kabartma tekniği ile yapılmıştır (Resim 455). Taçkapı mihrabiyelerin üst kesiminde de Kur'an-ı Kerim'den alınmış dini içerikli ayetler bulunmaktadır[1282]. İnşa kitabesinin Arap harfleri ile yazılışı şöyledir:

١- ناشير الخيرات سلطان بايزيد / عز نصره دام بالقدر الحليل / عمر للحق هزا المسجيد

٢- لا جرم حق له الاجر الجزيل / هتف قد قال علم الاختمام / حامع ثاريحه حير حميل

٨٩٣

Son satırdaki "hayrun cemil" kelimesi ebced hesabı ile H.893/1487-88 yılını vermektedir[1283].

Kitabenin Anlamı: *İyilikleri yayan Sultan Bayezid –yardımı bol olsun, şerefi ve ihtişamı devam etsin-, bu mescidi Allah rızası için yaptırmıştır. Şüphesiz büyük bir*

[1280]H. Rodoplu, **a.g.t.**, Res.181-85,187,188,190,191.
[1281]Kalemişi süslemeler için bkz. C. Nemlioğlu, **a.g.t.**, s.131-32.
[1282]Ayetler için bkz. **Kur'an- Kerim**, 62/9-10; A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.424.
[1283]İ. A. Yüksel, **a.g.e.**, s.117.

sevap onun hakkıdır. Hatif tamamlanma yılını söylemiştir. Bir cami ki, onun tarihi "hayrun cemil 893=güzel bir hayır" sözüdür[1284].

Kitabeden anlaşıldığı üzere yapı, *Sultan Bayezid* tarafından 1487-88 yılında inşa ettirilmiştir[1285].

[1284]A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.424; Kitabenin farklı yazılış ve okunuşları için bkz. S. Bayrakal, **a.g.e.**, 93-94; İ.A. Yüksel, **Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid…**, s117; Z. Dikici, **a.g.t.**, s.124-126.
[1285]Yapı kaynaklarda 1484 yılına tarihlenmektedir Bkz. A. Ersoy, **a.g.e.**, s.39.

Katalog No **:**3.50
Yapının Adı **:HATUNİYE CAMİİ**
Yeri **:**Manisa **İnceleme Tarihi:**04.04.2008, 22.04.2008
Şekil No **:**201-209 **Resim No** **:**463-472

Hatuniye Külliyesi, *Manisa Merkez*'de *Hükümet Konağı* üstündedir. Hatuniye Külliyesi'nin cami, imaret, han, hamam ve sıbyan mektebinden meydana geldiği[1286], bugün ise yapı topluluğundan sadece cami, sıbyan mektebi ve hanın kaldığı görülmektedir. *F. Emecan* ise, külliyenin cami, imaret ve mektepten meydana geldiğini, 1531 yılında toplam 92.471 akçelik gelire sahip olduğunu ve XVI. yüzyılda **Muradiye Camii** ve **Sultan Camii** ile birlikte, Manisa'nın en büyük camilerinden biri olduğunu belirtmektedir[1287].

Yapının banisi, *II. Bayezid*'in karısı *Şehzade Şehinşah*'ın annesi *Hüsn-i Şah Hatun*'dur. Rebiülevvel 903/ Kasım 1497 tarihli Arapça vakfiyesine göre, *Hüsn-i Şah Hatun* bir cami, imaret yaptırmış ve camie, imarete, çeşmelere sular getirtmiştir[1288]. Hatuniye Camii kitabesine göre 896/1490-91 tarihinde inşa edilmiştir.

İbadet mekanında merkezi alan ile doğu ve batıdaki ikişer birim birer kubbe ile örtülüdür. Yapının kuzeyinde beş birimli bir son cemaat yeri, kuzeybatı köşesinde ise bir minare yer almaktadır (Şekil 201).

Hatuniye Camii'nde duvarlar, kesme taş ve tuğla ile örülmüştür. Tuğlalar iki sıra yatay bir sıra da dikey şekilde yerleştirilmiştir (Resim 463-465). Son cemaat yeri kesme taş, minare, kubbe ve tonozlar tuğla ile örülmüştür.

Yapının kuzeyindeki ongen plan şadırvan, ahşap desteklerle taşınan bir örtü ile örtülmüştür. Ahşap destekler taş ayaklar üzerine oturmaktadır. Abdest musluklarının sivri kemerli nişlerle hareketlendirilmiştir.

Son cemaat yerinin kuzeybatısına dahil edilen minare, son cemaat yerinin saçağından itibaren sekiz köşeye dönüşmektedir. Pabuç kısmı taş ve tuğla ile örülü, sivri kemerli çökertmelerle hareketlendirilmiştir. Çökertmelerden sonra, çok az meyilli

[1286]İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, İstanbul, 1983, s.335.
[1287]F.M. Emecan, **XVI. Asırda Manisa Kazası**, Ankara, 1989, s.94.
[1288]İ.A. Yüksel, **ay.yer.**; İ. Gökçen, **Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar**, I.Kitab, 1946, s.157; N. Köklü, "Manisa'da Osmanlı Eserleri III", **Manisa**, 6, Manisa, Haziran 1994, s.3-6.

baklavalı bir bilezikten sonra helezonik gövdeye geçilmektedir. Tuğla olması gereken sıvalı gövde, estetik olmayan zikzaklarla bölünmüştür. Şerefe altı pahlı ve basit, korkuluk sağırdır. Silindirik petek ise konik, kurşun bir külah ile örtülmüştür (Resim 463-465). Hatuniye Camii'nin minare gövdesinde görülen zikzak motifleri, **Tire Hüsamettin (Hasır Pazarı) Camii** (XV. yüzyıl başı)[1289] minaresinde de görülmektedir.

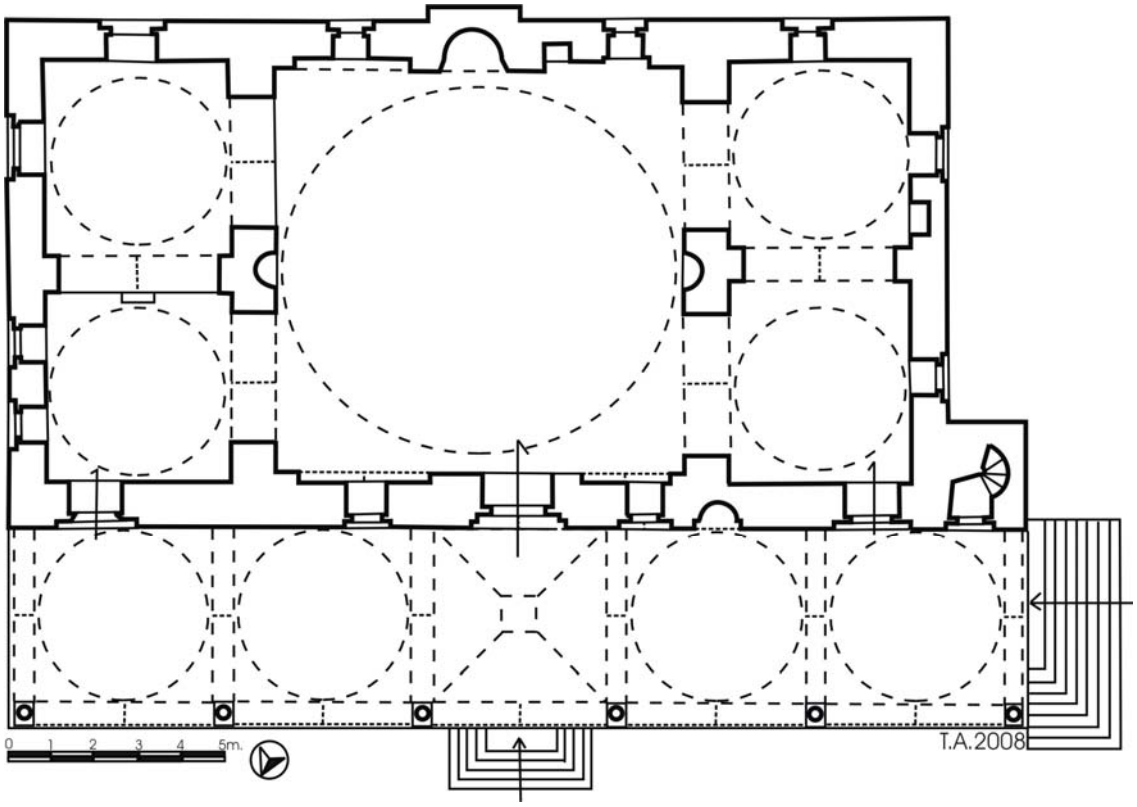

Şekil 201. Manisa Hatuniye Camii. Plan.

Yapının kuzeyinde beş birimli bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Ortadaki birim aynalı tonoz ile örtülüyken, diğer birimler geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Son cemaat yeri kuzeyde devşirme başlıklara sahip altı sütunla dışarı açılmaktadır. Sütunlar birbirlerine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Bugün kemer araları camekanlarla kapatılmıştır. Kemerler doğu-batı ve kuzey-güney yönlü gergilerle desteklenmektedir. Minare girişi de son cemaat yerinin kuzeybatı köşesindedir. Son cemaat yerinde, ana girişin batısında dikdörtgen formlu bir çökertme içerisinde, yarım daire kesitli bir dış mihrap yer almaktadır. Dış mihrapta ana niş çeyrek küre şekilli bir

[1289]İ. Aslanoğlu, **Tire'de Camiler ve Üç Mescit**, Ankara, 1978, s.29, Res.50.

kavsara ile örtülüdür. Ana giriş kapısının iki yanında birer pencere yer almaktadır. Pencerelerden doğudaki sivri kemerli bir çökertme içerisindedir. İki pencere de söveler mermerdir. Yapının kuzey cephesi simetrik düzende değildir. Mihrapla aynı eksende olması gereken ibadet mekanının kuzey kapısı batıya kaymıştır. İki taraftaki pencerelerin de kapıya mesafeleri farklıdır. Ana kapının batı tarafındaki pencerenin üzerinde de bir mükebbire yer almaktadır. Üst sıra pencereleri sivri kemerlidir ve alçı dışlıkları vardır (Resim 465,467-468) (Şekil 202-205).

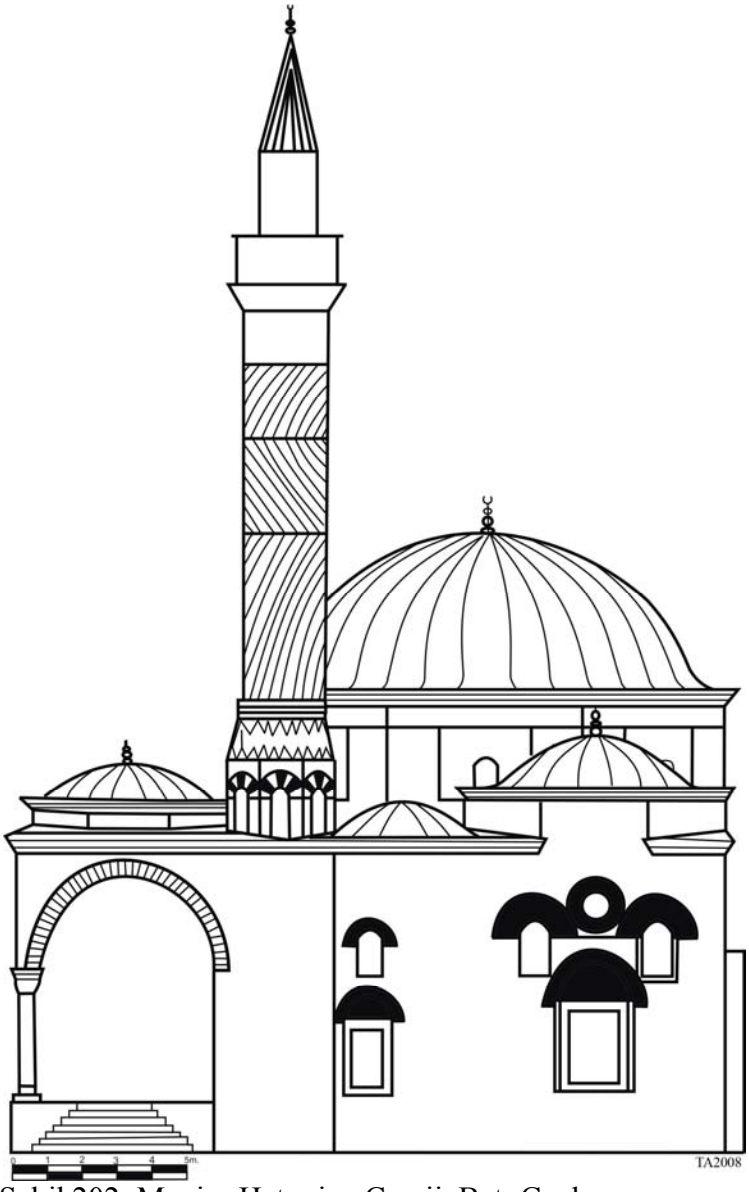

Şekil 202. Manisa Hatuniye Camii. Batı Cephe.

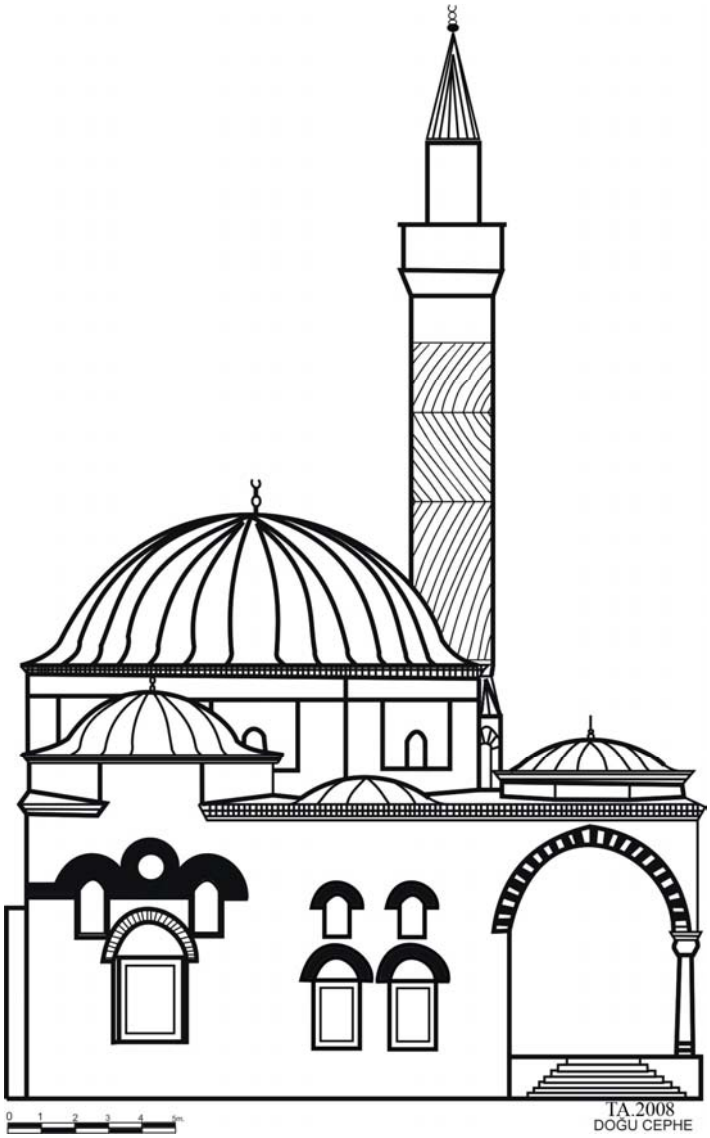

Şekil 203. Manisa Hatuniye Camii. Doğu Cephe.

İbadet mekanına kuzey duvarının ortasında yer alan ana giriş ve son cemaat yerinin doğu ve batı köşelerinde yer alan iç içe silmelerle şekillenmiş sövelere sahip birer kapı ile girilmektedir. Söveler muhtemelen başka yapılardan toplanarak bu yapıda kullanılmıştır[1290]. İki kademeli sivri kemer içerisine yerleştirilmiş ibadet mekanı ana girişi basık kemerlidir ve kemer kırmızı ve beyaz mermerle yapılmıştır. Kapının üst tarafında üç satırdan meydana gelen bir inşa kitabesi, onunda üzerinde dört satırlık bir tamir kitabesi yer almaktadır (Resim 466) (Şekil 204).

[1290]İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.336.

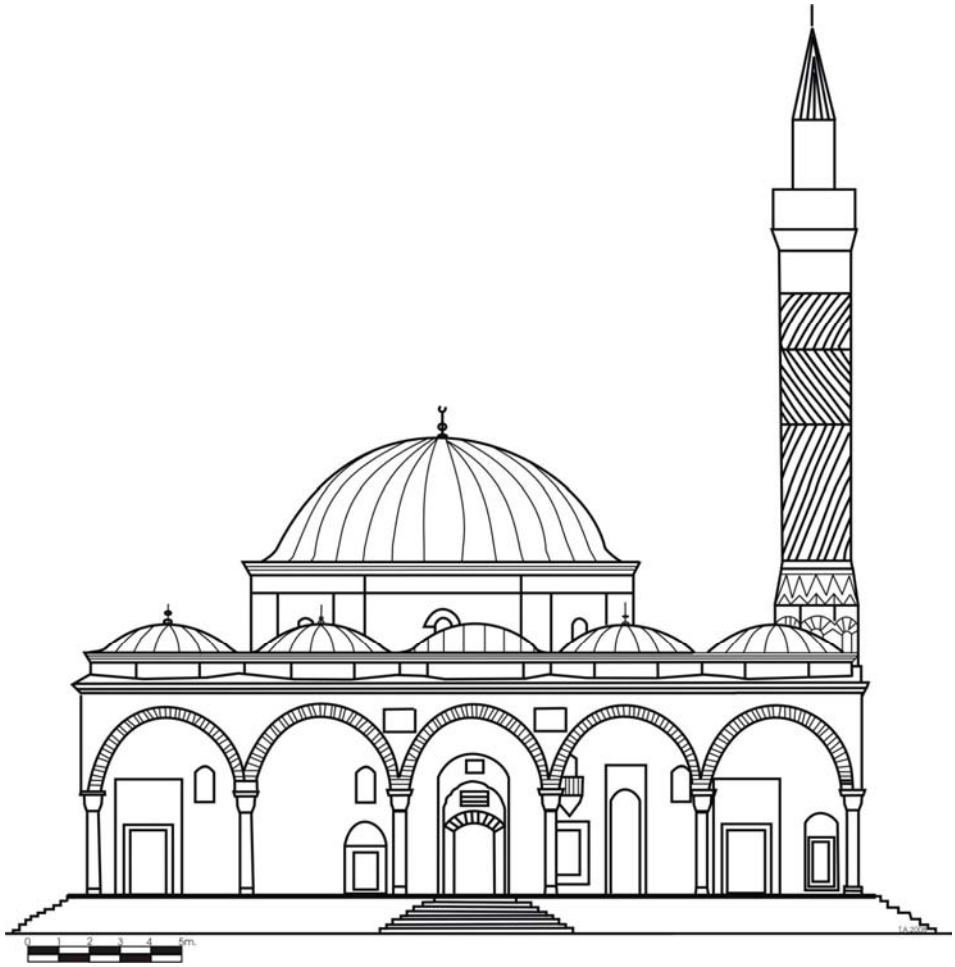

Şekil 204. Manisa Hatuniye Camii. Kuzey Cephe.

Yapının duvar kalınlıkları 0.95 ile 1.15 m. arasında değişmektedir. Merkezi alanın doğu ve batısında, ortasında bir niş bulunan "T" biçimli iki ayak yan kubbelerin kemerlerini taşımaktadır (Şekil 201) (Resim 470).

İbadet mekanında orta mekanı örten kubbe 11.15X11.12 m.dir. Binanın iç hacmi ise 11.15x24.00 m.dir. Orta kubbede geçişler pandantiflerle sağlanmıştır. Sekizgen planlı kasnağın her yüzünde geniş ve derin nişler içinde birer pencere vardır. İbadet mekanında ana mekanın doğu ve batısında ikişer kubbe ile örtülü tabhane mekanları yer almaktadır. Kubbelerden güneydekiler kuzeydekilerden daha yüksektir. Tabhane mekanlarında her cephede alttaki ve üstteki iki pencereden başka birer yuvarlak pencere de bulunmaktadır (Resim 468-470).

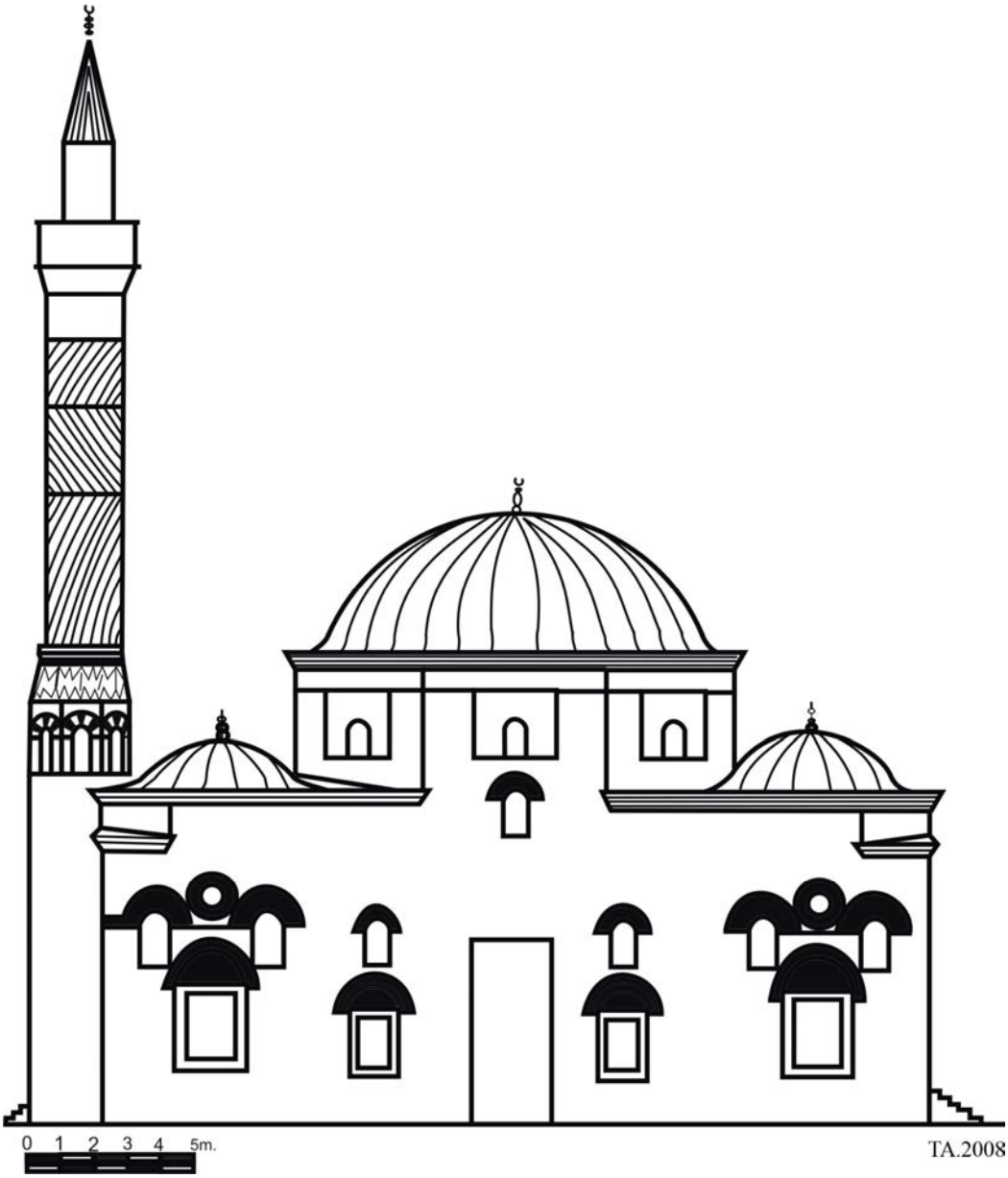

Şekil 205. Manisa Hatuniye Camii. Güney Cephe.

İbadet mekanında yer alan yarım daire kesitli mihrap, mukarnaslı kavsara ile örtülüdür. Kavsaranın üst kesiminde hareketli silmeler yer almaktadır. Mihrap ana nişinin iki yanında kum saati başlıklara sahip birer köşe sütuncesi bulunmaktadır. Mihrap beyaza boyanmıştır[1291] (Resim 469). Mihrap form ve süsleme olarak **Manisa İvaz Paşa Camii** mihrabına benzemektedir[1292].

[1291]Mihrap için bkz. M. Top, **a.g.t.**, s.226-27.
[1292]Bkz. H. Acun, **a.g.e.**, s.115, R.73,75.

Ahşap minber, rumi ve hatayi oymalarla hareketlendirilmiştir. Minberin giriş kapısı üzerindeki yazı **İvaz Paşa Camii**'nin minberindeki yazının aynısıdır. Yazı sülüstür. Minberin sol yanında, iki ucu sivri beyzi şeklin içinde minberin yapım tarihi vardır (Resim 470).

Hatuniye İmareti'nin plan şeması incelendiğinde bazı aksayan yönlerin olduğu dikkat çekmektedir. İbadet mekanının ana girişi ile mihrap ekseni aynı değildir. Son cemaat yerinin binaya uyması gerekirken, binanın son cemaat yerine uydurulmuş olabileceği akla gelmektedir. Kapı açıklığı son cemaat yeri duvarının hemen hemen ortasında bulunmakla beraber, içeride orta mekanın bir hayli batısına kaymıştır. Dışarıda fark 30cm. içeride ise 2.00m.dir. Bu konuda *İ.A. Yüksel, "son cemaat yerinin sanki önce yapılmış, binanın asıl bünyesi de buna ve minarenin çıkıntısına uyarak doğuya doğru kaymış hissini vermektedir. Bu durum yapının mimarının acemi olması ya da yapıdaki mimari unsurların ciddi şekilde değiştiği ile orantılı olabilir*"[1293], demektedir. Oysa bu aksaklığın sebebi, minarenin son cemaat yerinin ana kütlesine dahil edilmesi ile ilişkisi bulunmaktadır. Minare kaidesi ile birlikte son cemaat yeri batıya doğru kaymış, böylelikle simetrik olması gereken kuzey cephede düzensizlik meydana gelmiştir[1294] (Şekil 201). Benzer bir durum **İzmir/Menderes Samancıoğlu Camii**[1295] ve **Manisa İvaz Paşa Camii**[1296] son cemaat yerinde de gözlenmektedir.

İbadet mekanında merkezi alan ile tabhane mekanları arasında aksayan yönler bulunmaktadır. Tabhane mekanlarının merkezi hacme açılan kemerlerinde, sonraki dönemlerin müdahaleleri dikkat çekmektedir. Bizde *İ.A. Yüksel*'inde değindiği gibi, harimde yan birimlerin iki yanındaki payelerin araları kapatılmak suretle birer mekan haline gelebileceğini düşünmekteyiz[1297] (Şekil 206-207). Bu plan şeması ibadet mekanı ve girişleri ayrı ikişer tabhane mekanı plan şemasını akla getirmektedir. Bu plan şeması ile yapının tabhaneli camiler grubunda olduğu düşünülmektedir. Bugünkü plan şeması

[1293]İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.336.
[1294]Yapının strüktür analizi için bkz. Ö. İ. Tuluk, **Mekana Bağlı Strüktür Analizi: Osmanlı Dini Mimarisinde Örnekleme: (13.-17.YY)**, (Karadeniz Teknik Ü. Fen Bil. Enst. Mimarlık A.B.D. Mimarlık Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Trabzon, 1999, s.68-75.
[1295]Plan için bkz. T. Acar, **Menderes'teki Türk Eserleri**, İzmir, 2011, s.42-47, Şekil 1.
[1296]Plan için Bkz. H. Acun, **a.g.e.**, s.112, plan 13.
[1297]İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.337.

ile Hatuniye Camii, Manisa'daki **İvaz Paşa Camii**[1298] ve **Çeşnigir Camii'**ne[1299] benzemektedir. Her iki yapıda yan birimler birer sütun üzerine otururken, Hatuniye Camii'nde ortasında bir niş bulunan "T" biçimli iki ayak yan kubbelerin kemerlerini taşımaktadır. Bu ayaklar bize bu kuruluşun farklı amaçlar için tasarlanmış olabileceğini akla getirmektedir. Bu ayaklar üzerinde yapılacak bir raspa ile ipuçlarına ulaşılabilinir.

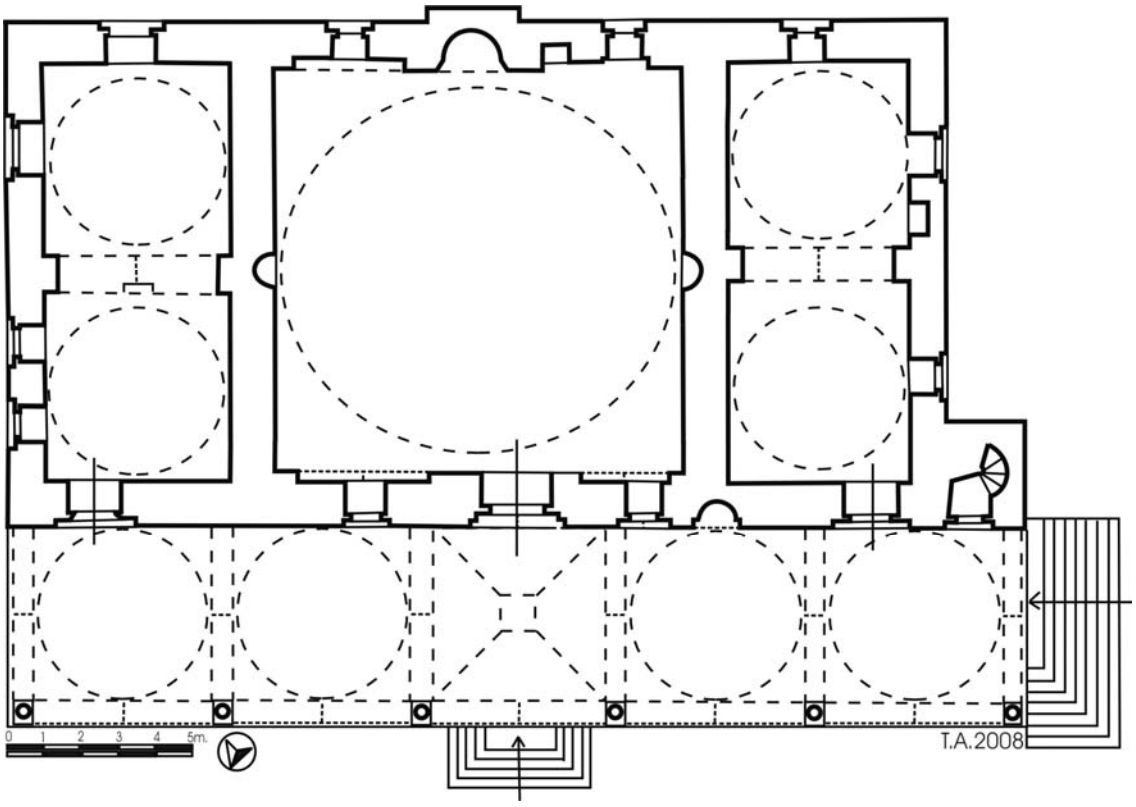

Şekil 206. Manisa Hatuniye Camii. Tahmini Restitüsyon (1).

Yapmaya çalıştığımız iki restitüsyon denemesinde, ibadet mekanı ile yandaki birimlerin bağlantısı kesilmiştir (Şekil 206-207). Yandaki birimlere son cemaat yerindeki giriş açıklıkları ile ulaşılmaktadır. Şekil 206'de iki tabahne mekanı birbirlerine kemerlerle açılacak şekilde tasarlanmıştır. Şekil 207'te ise tabhane mekanlarının birbirleri ile bağlantısı birer giriş açıklığı ile sağlanmıştır.

[1298]Plan için bkz. H. Acun, **a.g.e.**, s.112, plan 13.
[1299]Plan için bkz. **Ay.es.**, s.102, plan 12.

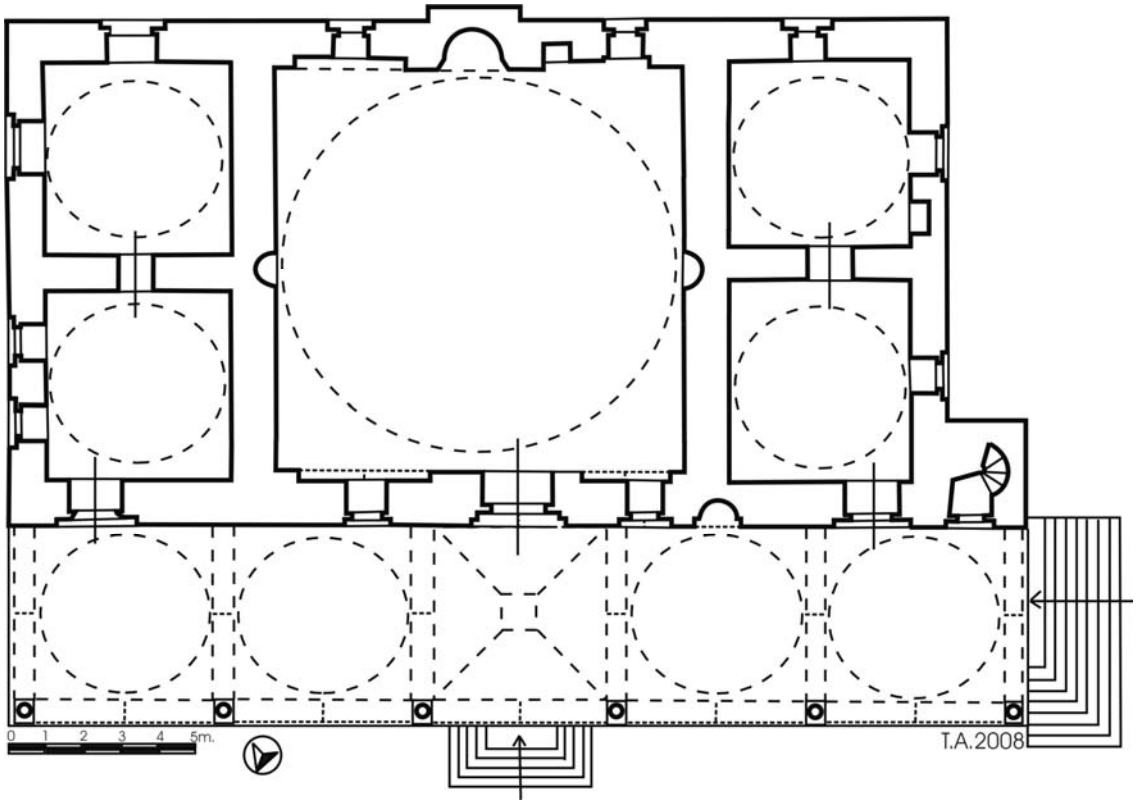

Şekil 207. Manisa Hatuniye Camii. Tahmini Restitüsyon (2).

Hatuniye Camii'nde ahşap, kalemişi ve tuğla süslemelere rastlanmaktadır. Kalemişi süslemeler kubbe ve duvarlarda, ahşap süslemeler ise harimde minber ile kapı ve pencere kanatlarında görülmektedir. Tuğla süslemeler de dış cephededir.

Yapının kuzey cephesinde doğu ve batı girişlerinin kapı kanatları ahşap malzemedendir. Son cemaat yerinin doğuya yakın kesimde bulunan kapı kanatlarının her kanadı 78×186 cm. ölçülerindedir. Kanatlarda taklit kündekari ve kazıma tekniği kullanılmıştır. Kapı, eşit ölçülere sahip iki kanat ve bir biniden meydana gelmektedir. Üstteki ve alttaki panolar kare, ortadakiler ise dikey dikdörtgen form şeklindedir. Üst ve alt panolarda çakma ve kabartmalı kündekari tekniği ile yapılmış, iç içe yerleştirilmiş karelerden meydana gelen süsleme kullanılmıştır (Şekil 208-209).

Orta panolarda da üst ve alt panolardaki gibi iç içe yerleştirilmiş çıtalarla, pano daraltılmıştır. Ortada kalan kısımda da kazma tekniği ile yapılmış, altıgenlerin kullanıldığı, geometrik süsleme yer almıştır. Ancak üst üste yapılan yağlı boya nedeniyle kolay algılanamayan süsleme, birkaç yıl sonra hiç görülmeyecek gibi durmaktadır.

Yalnızca binide süsleme bulunur. Bininin üst ve alt başlıklarında testere dişi motifine benzer süsleme bulunmaktadır. İncelerek devam eden dairesel kısımda, oyma tekniği ile yapılmış bitki süslemesi yer almaktadır. Ancak bugün kötü durumda olduğundan, iyi algılanamamaktadır. Göbek kısımları şemse motifine benzemektedir.

Kapı tokmakları çiçek motifine benzer şekilde düzenlenmiştir.

Kapının üst kesiminde lale motifli madeni süsleme, yine alt kesiminde de stilize çiçek motifli madeni süsleme kullanılmıştır.

Yapının kuzey cephesi üzerinde batıya yakın kesimde bulunan kapı kanatları da ahşap malzemedendir. Kapının her kanadı 78×186 cm. ölçülerindedir. Kapıda kazıma tekniği kullanılmıştır. Kapı, eşit ölçülere sahip iki kanat ve biniden meydana gelmektedir. Her kanat üzerinde üçer pano bulunmaktadır. Panolardan üstte ve altta yer alanlar kare, ortadakiler ise dikey dikdörtgen forma şeklindedir. Kapıda yer alan tüm panolar bezemesizdir.Yalnızca binide süsleme bulunur. Bininin üst ve alt başlıklarında testere dişi motifine benzer süsleme bulunmaktadır. İncelerek devam eden dairesel kısımda, oyma tekniği ile yapılmış bitki süslemesi yer almaktadır. Ancak bugün kötü durumda olduğundan, iyi algılanamamaktadır. Göbek kısımları şemse motifine benzemektedir. Kapı tokmakları çiçek motifine benzer şekilde düzenlenmiştir. Kapının üst kesiminde lâle motifli madeni süsleme, yine alt kesiminde de stilize çiçek motifli madeni süsleme kullanılmıştır.

Yapının batı cephesinin kuzeye yakın kesiminde yer alan pencere kanatları ahşap malzemedendir. Pencerenin her kanadı 34×76 cm. ölçülerindedir. Pencere, eşit ölçülere sahip iki kanat ve bir biniden meydana gelmektedir. Her kanat üzerinde üçer pano bulunmaktadır. Panolardan üstte ve altta yer alanlar kare, ortadakiler ise dikey dikdörtgen şeklindedir. Panolar bezemesizdir. Bini sadedir.

Pencere üzerinde üst pano ile orta pano, alt pano ile orta pano arasında, ayrıca bini üzerinde çiçek şeklinde madeni kabaralar kullanılmıştır.

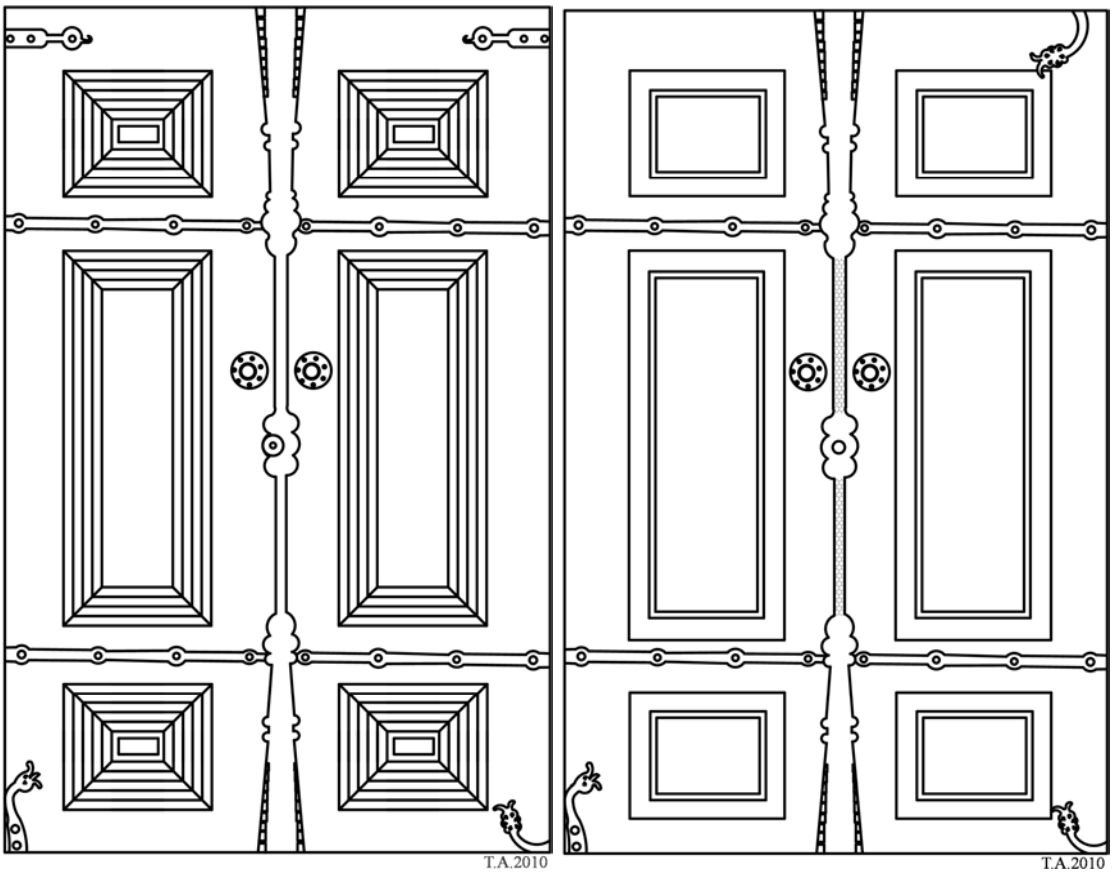

Şekil 208-209. Manisa Hatuniye Camii. Doğudaki ve Batıdaki Tabhane Mekanlarının Kapı Kanadı.

Ceviz ağacından imal edilmiş minber, gerçek kündekari tekniğindedir. Aynalığında sekiz kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Geometrik panolar üzerinde kabartma olarak yapılmış, rumiler, hatayi ve çiçekli dal motifleri yer almaktadır. Geometrik örnekli korkuluk kafes oyma tekniğindedir. Köşk altı dolap aynalığı, dikdörtgen parçalı geçme şeklindedir[1300] (Resim 470). **Manisa İvaz Paşa Camii**'nin minberi[1301] şekil ve motif programı açısından Hatuniye Camii minberine çok benzemektedir. Muhtemelen her iki minberin ustası aynı kişidir. Minber, 08.07.1992 tarihinde İstanbul'a götürülerek *Vakıf İnşaat Restorasyon ve Ticaret Anonim Şirketi* tarafından onarıma alınmıştır[1302].

[1300]Minberin çizimleri için bkz. S. Bayrakal, **Osmanlı Minberleri**, s.156-162, Şek.41-42.
[1301]H. Acun, **a.g.e.**, s.117-119, Res. 78-81.
[1302]İzmir II.Numaralı KTVKBK'nun 21.05.1995 tarihli Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden gelen kararından yola çıkarak, kullanılmayacak durumda olan minberin onarım kararı verilmiştir.

Yapıdaki kalemişi süslemeler son cemaat yerinde ortadaki kubbenin göbeğinde, ibadet mekanında ise kubbe ve geçişler ile duvarların üst kesiminde görülmektedir. Son cemaat yerinde orta kubbenin göbeğinde yer alan kalemişi süsleme, dikdörtgen planlı bir çökertme içerisindedir. Bordo renkli dikdörtgen flatolu çerçevenin içerisinde köşelerde birer gül ve yapraklar bulunan bir diğer dikdörtgen form yer almaktadır. Bu formun merkezinde de içinde kenger yaprakları bulunan bitkisel süslemeli dairesel süsleme yer alır. Dairenin zemini lacivert süslemeler, kahverengi ve sarıdır.

İbadet mekanında merkezi kubbenin eteğinde birbirlerine volütlerle bağlanmış dikdörtgen kartuşlardan meydana gelen bir bordür yer almaktadır. Kahverengi ve tonları kullanılmıştır. Kubbenin merkezi ise ortasından bir göbek bulunan *Mühr-ü Süleyman* motifi ve bitkisel süslemeler ile hareketlendirilmiştir. Süslemelerin zemini natüralist bitki motifleri ile dolgulandırılmıştır. Batılılaşma dönemi süsleme özellikleri gösteren bu kalemişi süslemeler yapıyla çağdaş değildir. Daha geç dönemde, muhtemelen son onarımlardan birinde yapıya eklenmiş olmalıdır.

Geçişlerde ve duvarların üst kesiminde de kalemişi Allah, peygamber ve halifelerin isimlerinin yazılı olduğu dini içerikli panolar vardır.

Yapıda azda olsa tuğla süslemelere rastlanmaktadır. Doğu duvarının güneyindeki alt pencere alınlığında ve son cemaat yerinin batı yüzünün güney kemer köşeliğinde, dikey ve yatay tuğla istiflerle yapılmış bezemelere rastlanmaktadır.

Tarihlendirme

Hatuniye Camii'nin inşa ve tamir kitabesi vardır. Her iki kitabede ibadet mekanının ana girişi üzerindedir. İnşa kitabesi üç satırdır ve üç beyittir. Kitabe mermer üzerine oyulmuştur (Resim 471). Sülüs hatla yazılmış kitabe Arapça'dır. Kitabenin Arapça harflerle yazılışı şöyledir:

والدة الشاه شهنشاه بك　　متهاالله بطول البقا

شيدت الجامع للعابدين　　ليجزى الله جزيل الجزا

ليعمل الناظر تاريخه　　ورخه الحق بخيرالبن

Arapça kitabenin anlamı şöyledir: *Şehinşah Bey'in Validesi Allah ona uzun ömür bahşetsin. İbadet eden cemaatin Hanımefendi'si Allah ona mükafatların çoğunu bahşetsin. Onu gören tarihini yazsın Allah bize binaların en hayırlısını bahşetti.*

Tamir kitabesi dört satırdır. Her satırda ikişer kartuş vardır. Kitabe, *Abdülmecid* dönemine aittir (Resim 472). Bu kitabeye göre *Abdülmecid* 1247/1831 yılında camiyi tamir ettirtmiştir[1303].

Cami, *II. Bayezid*'ın hanımı, *Hüsnüşah Hatun binti Abdülcelil* tarafından, H.896/M.1490-1491 tarihinde yaptırılmıştır[1304]. Caminin 1020/1611'deki bir zelzeleden harap olduktan sonra 1047/1637'de suyollarının, daha sonra 1053/1643 yılında esaslı bir tamir gördüğü anlaşılmaktadır[1305].

Minberdeki kitabede; *Kadim fi evahiri Zilhicce 900* yazılıdır. Temmuz 1495 tarihli minber caminin yapımından dört sene sonra tamamlanarak yapı bünyesine dahil edilmiştir.

Minber kapısının yukarısında dini içerikli bir ayet (Sure 33, Ayet 56) yazılıdır.

Bu ayet ve Türkçesi Siirt minberinde de yazılıdır[1306].

"*Allah ve melekleri Hazreti Muhammed'e dua ederler. Ey mü'minler sizde onun üzerine salat ve selam getiriniz*" demektedir[1307].

Minberin sol tarafında ve bitkisel süsler ortasında şu tarih yazıları vardır.

"(Bu minber) 900 yılı Zilhicce ayı sonunda tamam oldu" demektedir[1308].

Bu kitabenin başındaki (قد تم) kelimeleri yazılmamıştır[1309].

Hatuniye Camii'ni ve minberini Osmanlı hükümdarlarından *II. Bayezid*'in oğlu *Sultan Şehinşah* Saruhan Valisi iken annesi *Hüsn-ü Şah Hatun* adına yaptırmıştır[1310].

[1303]İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.337-340; Kitabenin Arapça harfler ile yazılışı ve anlamı için bkz. K. İnce, **a.g.t.**, s.280.
[1304]H. Acun, **a.g.e.**, s. 122; Ç. Uluçay-İ. Gökçen, **a.g.e.**, s. 97-98; H. Ersoy, "Hatuniye Camii", **Gediz,** S. 52, 1941, s. 14-15; R. M. Riefstahl, **Cenubi Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi,** İstanbul, 1941, s. 18; K. Karadanışman, **Manisa Tarihi, Eser ve Kitabeleri**, Manisa, 1977, s. 10-11; İ. A.Yüksel, **a.g.e.**, s. 335-341; O. Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi,** İstanbul, 1986, s. 150-151; İ.H. Uzunçarşılı, **Kitabeler**, II, s.81-82.
[1305]İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.340; İ. Gökçen, **Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar**, s.154, 151.
[1306]Bkz. M.Z. Oral, "Anadolu'da San'at Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", **Vakıflar Dergisi**, V, Ankara, 1962, s. 40.
[1307]**Tercümeli Kuran-ı Kerim**, s.395.
[1308]M.Z. Oral, **a.g.m.**, s.76; Ç.Uluçay-İ.Gökçen, **Manisa Tarihi**, s.98.
[1309]M.Z. Oral, **ay.yer.**; İ.H. Uzunçarşılı, **Kitabeler**, II, s.82'de bu kitabeye değinmemiştir.

Cami kitabesine göre yapı, H.896/1490 yılında yapılmış, minber ise yukarıda yazılı tarihe göre camiden dört yıl sonra tamamlanmıştır. Caminin vakfiyesi H.903 tarihlidir. *Hüsn-ü Şah Hatun*, *Abdü'l-Celil* adında bir zatın kızıdır. *Şehinşah*, babası Amasya'da vali iken, H.869 yılında Amasya'da doğmuştur. Şehzade Bursa ve Saruhan'da valilik yapmıştır. Cenazesi Bursa'ya naklolunarak **II. Murad Türbesi** civarına defnolunmuştur[1311].

[1310]Z. Oral, **ay.yer.**; İ.H. Uzunçarşılı, **Kitabeler**, II, s.82; Ç.Uluçay-İ.Gökçen, **Manisa Tarihi**, s.97.
[1311]Z. Oral, **ay.yer.**; **Sicil-i Osmani**, C.I, s.46.

Katalog No	**:**3.51		
Yapının Adı	**: YILDIRIM İMARETİ/CAMİİ**[1312]		
Yeri	**:**Kurşunlu/İnegöl	**İnceleme Tarihi**	**:**17.12.2009
Şekil No	**:**210	**Resim No**	**:**473-480

Kurşunlu Kasabası, *İnegöl İlçesi*'nin doğusunda **Bursa** ile **Bilecik** sınırları arasında geçiş beldesi durumundadır. Yapı kasabada ana arter yakınında, kasaba meydanındadır. İmaretin kitabesi yoktur. Kaynaklarda H.950/1543-44 tarihli bir vakfiyesinin olduğu belirtilmektedir[1313]. Yapı 1960 yılında büyük bir onarım geçirmiştir. Son olarak da **Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü** tarafından 2005 yılında onarılmıştır.

Yapı avlu, ibadet mekanı ve iki adet tabhane mekanında meydana gelmektedir. Taçkapının batısına yerleştirilmiş minare yapıyla çağdaş değildir (Şekil 210).

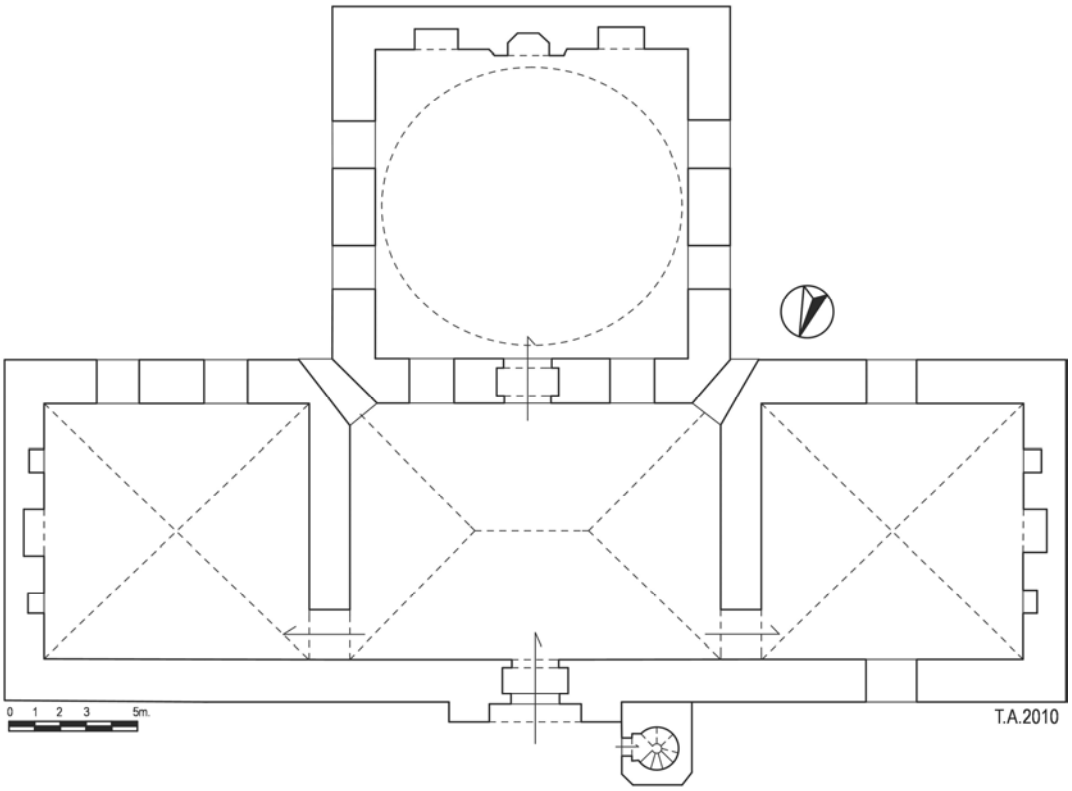

Şekil 210. Kurşunlu Yıldırım İmareti. Plan.

[1312]Yapı *Hançerli Fatma Sultan Camii, Yukarı Camii, İmaret Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. **Türkiye'de Vakıf Abideler…**, IV, s.138; S. Eyice, **a.g.m.**, s.36; A. Kuran, **The Mosque…**, s.49; A.S. Ülgen, "İnegöl'ün Kurşunlu Abideleri", **Türk Sanat Tarihi Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi**, S.I, 1963, s.198.
[1313]**Türkiye'de Vakıf Abideler…**, IV, s.138.

Yapının beden duvarlarında moloz taş, minare kaidesinde düzgün kesme taş, kubbe, tonozlar, pencere alınlıkları, kemerler, bacalar ve minare gövdesinde ise tuğla kullanılmıştır. Beden duvarları ve kubbe kasnağı iki sıra kirpi saçak ile son bulmaktadır. Örtüler oluklu kiremitler ile kaplıdır (Resim 473-474). Yapının kaynaklarda yayınlanan eski fotoğraflarında, beden duvarları sıvalıdır[1314].

Taçkapının hemen batısında yer alan minarenin kaidesi düzgün kesme taş, gövdesi ise tuğladandır. Kare planlı kaidenin doğu duvarında yer alan basit bir açıklıkla minareye çıkılmaktadır. Silindirik tuğla gövde kaytan bir silme ile son bulmaktadır. Şerefe altı testere dişleri ile dolgulandırılmıştır. Gövde gibi silindirik formlu tuğla petek, kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür (Resim 473). Minare yapıya sonradan eklenmiştir[1315].

Yapının içerisinde bulunduğu bahçenin batı köşesinde yer alan basit şadırvan niteliksizdir ve son onarımda yapılmıştır. Mermer unsurun üzeri modern bir malzeme olan şıngıl ile kaplanmıştır (Resim 473).

Dışa taşıntılı olarak yerleştirilmiş taçkapı moloz taş kaplamadır. Taçkapı tuğladan sivri bir kemer ile örtülüdür. Kemer aynalıkları da tuğladandır. Basık kemerli giriş açıklığı ve söveler mermerdir. Basık kemer üzerindeki dikdörtgen formlu mermer kitabede "*Besmele*" yazılıdır. Giriş açıklığı iki kanat ve bir biniden meydana gelen ahşap bir kapı ile örtülüdür (Resim 473, 475). Taçkapının kaynaklarda yayınlanan eski fotoğraflarında, sıvalı olduğu görülmektedir[1316].

Taçkapıdan enine dikdörtgen planlı avluya geçilmektedir. Mekan, bir tekne tonoz ile örtülüdür. Avlunun doğu ve batı duvarlarının kuzey uçlarına yerleştirilmiş basit birer açıklık ile tabhane mekanlarına geçilmektedir. Avlunun güney duvarında ise iki yanında birer pencere bulunan bir kapı bulunmaktadır. Bu kapı ile ibadet mekanına geçilmektedir. Yapının güney duvarının doğu ve batı duvarları ile kesiştiği köşelere sonradan birer mazgal pencere açılmıştır[1317]. İbadet mekanına açılan pencereler dikdörtgen formludur ve söveleri kesme taştır. Pencere alıkları yuvarlak kemerli

[1314]A.S. Ülgen, **a.g.m.**, s.201-206.
[1315]A. Kuran, **The Mosque…**, s.49.
[1316]A.S. Ülgen, **a.g.m.**, s.201,205.
[1317]Yapıya sonradan yapılmış bir müdahale olarak gördüğümüz bu pencerelerin 1960 onarımında meydana çıkarıldığına dair kaynaklarda bilgiler yer almaktadır. **Türkiye'de Vakıf Abideler…**, IV, s.139.

çökertmeler şeklindedir. Pencerelerin lokma demir parmaklıkları vardır. Basit bir açıklık şeklindeki ibadet mekanına açılan kapısı da yuvarlak kemerlidir. İki kanatlı ahşap kapı yenidir (Resim 476-478).

Avlunun kuzey uçlarında yer alan yuvarlak kemerli basit açıklıklar ile ulaşılan tabhane mekanları kare planlıdır. Mekanlar birer çapraz tonoz ile örtülüdür. Doğudaki tabhane mekanının güney duvarında alt kotta iki adet, batıdaki tabhane mekanında ise bir adet dikdörtgen formlu pencere vardır. Doğudaki tabhane mekanının kuzey duvarı sağır iken, batıdakinin ortalasına bir adet dikdörtgen formlu pencere yerleştirilmiştir. Doğudaki tabhane mekanın doğu duvarında, batıdaki tabhane mekanının da batı duvarında iki yanında birer niş bulunan birer adet dikdörtgen formlu ocak yer almaktadır. Küçük dikdörtgen formlu nişler birer ahşap kapak ile kapatılmıştır. Ocak nişleri ise kademeli birer yaşmak ile örtülüdür (Resim 479).

Kare planlı ibadet mekanı, geçişleri pandantiflerle sağlanan bir kubbe ile örtülüdür. İbadet mekanının güney duvarı hariç diğer üç duvarının alt kotunda ikişer adet dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Güney duvarında ise beş kenarlı mihrap nişinin iki yanına dikdörtgen formlu birer niş yerleştirilmiştir (Resim 480).

Beşgen planlı mihrap çeyrek küre şekilli bir kavsara ile örtülüdür. Mihrap ana nişi ve çerçeve yağlıboya ile dini içerikli yazılarla dolgulanmıştır (Resim 480).

Ahşap minber, pencere kapı doğramaları, niş kapakları son onarımda yapılan niteliksiz elemanlardır. Yapının beden duvarları, mihrap, kubbe ve geçişlerde yer alan arkaik yazı ve bitkisel süslemeler son onarımda üzerlerinden geçilerek canlandırılmıştır.

Yapının plan şemasında bazı aksayan yönler dikkat çekmektedir. Tabhaneli camilerin karakteristik özelliklerinden biri aynı aks üzerinde yer alan avlu ve ibadet mekanlarının birbirlerinden enlice bir kemer ile ayrılmasıdır. Oysa burada iki mekanı bir ara duvar ayırmaktadır. Duvar, sanki bir dış duvar gibi şekillenmiş ve üzerine kapı ve pencere açıklıkları yerleştirilmiştir (Şekil 212). Bu duvara açılmış pencerelerde avlu yönünde görülen demir parmaklıklarda yapıda çelişki yaratan durumlardan biridir. Kapalı bir hacimde parmaklığın görülmesi tercih edilen bir uygulama olmadığından bunun onarımlardan birinde yapıya eklendiği akla gelmektedir.

Avlu mekanından tabhane mekanlarına ve ibadet mekanına açılan kapıların da kemer formlarının çağdaşı yapılardan farklı olduğu görülmektedir. Bu açıklıklarda yuvarlak kemer formu tercih edilmiştir. Dönem karakteristiğine aykırı olan bu uygulama sonraki onarımlarda şekillenmiş olmalıdır.

Avlunun ibadet mekanı ile birleştiği köşelere sonradan birer mazgal pencere açılmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi kaynaklarda bu pencerelerin 1960 yılındaki onarımlarda bulunduğu ve açıldığı öğrenilmektedir. Ancak iki mekanın kesiştiği ve yapının kolonlarının olduğu bu köşelerde birer pencere açılması statik olarak yapıda zorlayıcı bir durum yaratacağından pek tercih edilmeyen bir uygulamadır. Böyle bir uygulamaya gidilmiş olmasını şu şekilde açıklamak akla pekte uzak bir ihtimal gibi gözükmemektedir. Mekanın bir tonoz ile örtülmüş olması, örtüden bir aydınlatma feneri açılmasını engellemektedir. Ayrıca mekanın üç yönden tabhane mekanları ve ibadet mekanı ile çevrelenmesi, kuzey duvarında da giriş açıklığı dışında bir açıklığın olmaması bu pencerelerin açılmasına böylelikle mekanının ışığa kavuşması sağlanmıştır[1318]. Yapının daha önceden yayınlanmış plan şemalarında bu pencere açıklıklarına yer verilmemiştir. Ayrıca hazırlanmış kesit ve görünüşlerde, tabhane mekanlarının güney duvarlarında, doğudaki tabhane mekanının iki alt sıra pencerelerinin aralarında, batıdaki tek pencerenin de üst kotunda, birer adet öküz gözü pencere bulunmaktadır. Pencerelerin kemerleri tuğla ile şekillenmiştir[1319]. Bugün bu pencerelere ait herhangi bir iz yoktur.

Tarihlendirme

Yapının kitabesi yoktur. Kaynaklarda ve **Vakıflar Genel Müdürlüğü** arşivinde *Hançerli Fatma Sultan* cami-i şerifi vakfının, H.950/1543-44 tarihli olduğu ve vakfiyenin bu yapıya ait olduğu belirtilmektedir[1320]. *S. Eyice* yapıyı *I. Bayezid* (1389-1402) devrine tarihlemektedir[1321]. *A.S. Ülgen* ve *A. Kuran* ise yapının mimari

[1318]A. Kuran, **a.g.e.**, s.49, Plan 36'da pencere açıklıklarını farklı göstermektedir. Ayrıca aynı planda tabhane mekanlarında yer alan ocakların yan kanatları da dışa taşıntılı olarak işlenmiştir. Tabhane mekanlarının girişleri ise bugünkünden farklı olarak kuzey duvarına bitişik değildir.
[1319]A.S. Ülgen, **a.g.m.**, s.209-210.
[1320]**Türkiye'de Vakıf Abideler…**, IV, s.138.
[1321]S. Eyice, **a.g.m.**, s.36.

özelliklerini dikkate alarak XIV. yüzyıl sonuna, *I. Murad* (1362-89) veya *Yıldırım Bayezid* (1389-1402) dönemine tarihlemektedir[1322]. *Fatma Sultan II. Bayezid*'in oğlu *Mahmud Sultan*'ın (doğ.1475-öl.1507) kızıdır. Zevcesi ise *Hüdavendigâr Sancak Beyi Mehmed Bey bin Mustafa Paşa*'dır[1323].

Bizde yukarıda da değindiğimiz plan şemasındaki aksayan yönleri ve vakfiyesini dikkate alarak yapıyı XV. yüzyılın ortalarına tarihlemekteyiz.

[1322]A.S. Ülgen, **a.g.e.**, s.198-210; A. Kuran, **The Mosque…**, s.49.
[1323]**Türkiye'de Vakıf Abideler…**, IV, s.138; A.S. Ülgen, **a.g.m.**, s.209-210; Ç. Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, Ankara, 1980, s.25, dipnot 4, s.26, dipnot 2.

Katalog No	**:**3.52		
Yapının Adı	**:TACEDDİN PAŞA İMARETİ/CAMİİ**[1324]		
Yeri	**:**Vezirköprü/Samsun	**İnceleme Tarihi**	**:**07.06.2010
Şekil No	**:**211-212	**Resim No**	**:**481-488

Samsun il merkezine 116 km uzaklıkta yer alan *Vezirköprü* ilçesinin batısında *Çanaklı Mahallesi No:16*'dadır. Kitabesi olmayan yapının banisi *Taceddin Paşa*'dır. *Paşa*'nın H.900/1494-95 tarihli bir vakfiyesi vardır[1325]. Yapı 1943 depreminde yıkılmıştır. 1945 yılındaki depreminde de tabhane mekanları dışındaki bölümleri yıkılmış üzeri de çatı ile örtülmüştür. **Vakıflar Genel Müdürlüğü** 1989 yılında yapının restorasyonuna başlamış ve 1998 yılında da onarım tamamlanan yapı ibadete açmıştır. Son onarım sırasında imaretin üzerini örten çatı kaldırılmış ve buraya yüksek kasnaklı aynı eksende iki kubbe yapılmıştır[1326].

Yapı avlu, ibadet mekanı ve iki adet tabhane mekanından meydana gelmektedir. Kuzeyde beş birimli son cemaat yeri ve kuzeybatı köşede bir de minaresi vardır (Şekil 211).

Yapının beden duvarları ve örtü kasnakları düzgün kesme taş kaplıdır. Beden duvarları ve kasnaklar dış bükey kaval silmelerle son bulmaktadır. Örtüler dıştan kurşun kaplıdır. Çeşitli tarihlerde meydana gelen depremler sonrasında tabhane mekanları dışında kalan duvarlarda ciddi tahribatlar meydana gelmiş, taş dokusundaki farklardan da anlaşılacağı üzere kaplamaların büyük bir kısmı yenilenmiştir. Minare ve son cemaat yeri de bu onarımlarda yenilenmiştir (Resim 481-482).

İbadet mekanının üç duvarında alt kotta ikişer adet, tabhane mekanlarının güney ve kuzey duvarlarında da birer adet dikdörtgen formlu pencere vardır. İbadet mekanının pencerelerinin kesme taşları mekanın beden duvarlarında da olduğu şekilde pempemsi renkte düzgün kesme taştır. Bu pencereler orijinal değildir. Tabhane mekanlarının

[1324]Yapı kaynaklarda ve halk arasında *Taceddin Paşa Camii, Kurşunlu Camii, İmaret Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. İ. A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.407; M.S. Bayraktar, **a.g.t.**, s.47-51.
[1325]İ. A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.407.
[1326]M.S. Bayraktar, **a.g.t.**, s.48; http://www.kenthaber.com/karadeniz/samsun/vezirkopru/Rehber/cami-ve-mescitler/taceddin-pasa-kursunlu-camisi (05.11.2010).

orijinal pencerelerinin mermer söve ve atkı taşları da yenilenmiştir[1327]. Pencerelerin hafifletme kemerleri de sivridir. Sivri kemerli üst sıra pencerelerinin alçıdan dışlıkları vardır (Resim 481-482).

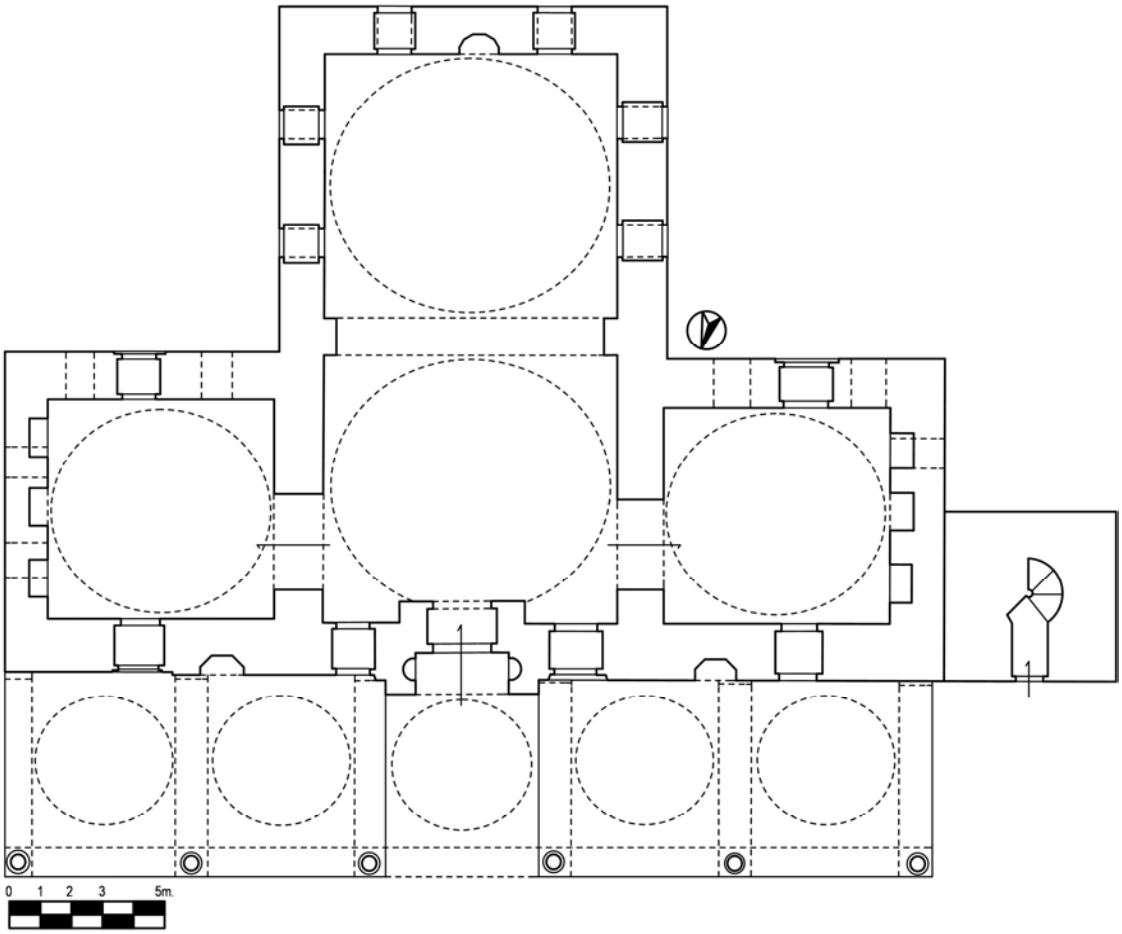

Şekil 211. Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti. Plan (*E.H. Ayverdi*'den işlenerek).

Yapının batısındaki tabhane mekanının kuzeybatı köşesinde yer alan kesme taş minarenin kaidesi kare planlıdır. Minareye kaidenin kuzey duvarında yer alan basık kemerli bir kapı ile girilmektedir. Pabuç ile silindirik gövde, gövde ile şerefe arasında birer adet kalın kaytan silme vardır. Şerefe altı mukarnası anımsatan süslemeler ile dolgulandırılmıştır. Silindirik planlı petek dıştan kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Minare yenidir. Eski fotoğraflarda minare kaidesinin kesme taşları tabhane

[1327]Tabhane mekanının eski fotoğrafları için bkz. İ. A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.410,R.613.

mekanındakilerle aynı form ve ebatlarındadır. Pabuç ise tuğladandır[1328] (Resim 481-482).

Beş birimli son cemaat yeri, sivri kemerler ile dışa açılmaktadır. Kemerler kuzeyde altı adet sütuna oturmaktadır. Sütun başlıklarının köşeleri yaprak motifi tarzında pahlanmıştır. Son cemaat yerinde kemer aynaları kesme taş kaplıdır. Kemerler tuğladandır. Güney duvarı ise sıvalı ve boyalıdır. Güney duvarı ortada taçkapı, taçkapının iki yanında da aralarında birer adet dış mihrap bulunan ikişer pencere ile simetrik düzendedir. Dikdörtgen formlu pencerelerin yuvarlak kemerli alınlıkları vardır. Alınlıklar ve pencereler mermerdir. Söveler silmelerle hareketlendirilmiştir. Pencereler onarımlar sonucu bu şekli almış olmalıdır. Beş kenarlı dış mihraplar çeyrek küre şekilli birer sivri kavsara ile örtülüdür. Son cemaat yerinde her birim geçişleri pandantiflerle sağlanan birer kubbe ile örtülüdür. Örtü ve geçişlerde herhangi bir süsleme unsuru yoktur. Son cemaat yeri yıkılmıştır. Bir süre örtüler yerine ahşap bir tavan ve destekler kullanılmıştır[1329]. Son cemaat yerine ait duvarlardaki orijinal kemer yastıkları, bahçede atıl durumda olan sütun ve kaideler onarımda kullanılmamış unsurlar bugün tamamen yenilenmiştir (Resim 483-484).

Dışa taşıntı yapan taçkapı, Bursa kemeri formunda bir eyvan içerisindedir. Yan kanatlar iki yandan birer gömme sütunce ile sınırlandırılmıştır. Sütuncelerin başlık ve kaideleri kum saati formundadır. Çerçevede ise düz ve pahlı silmeler bulunmaktadır. Yan kanatlarda yer alan mihrabiyeler altıgen planlıdır ve birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Mukarnasların üzeri boyalıdır. Eyvanın tavanında dikdörtgen bir kartuş içerisinde mermer üzerine kabartma olarak işlenmiş geometrik bir süsleme, Bursa kemerinin karnında da bugün zorlukla algılanabilen bitkisel örnekli bir bordür yer almaktadır. Giriş açıklığı basık bir kemer ile örtülüdür. Zıvanalı kemer ve söveler mermerdir. Basık kemerin üzerinde yer alan dikdörtgen formlu kitabe kartuşu boştur. Giriş açıklığı iki kanat ve bir biniden meydana gelen orijinal ahşap bir kapı ile örtülüdür (Resim 484-485).

Taçkapıdan kare planlı avluya geçilmektedir. Avlunun kuzey duvarında içe de taçkapı formunda yansımış giriş açıklığı ve iki adet dikdörtgen formlu pencere

[1328]İ. A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.407, R.607.
[1329]Son cemaat yerinin o dönemdeki fotoğrafları için bkz. İ. A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.408-9, R.608-609.

bulunmaktadır. Giriş açıklığının üzeri, dilimli kemerli bir nişle hareketlendirilmiştir. Kapı çerçevesinin üst kesiminde de sivri kemerli bir çökertme vardır. Taçkapı içten pvc bir doğrama ile kapatılmıştır. Avlunun doğu ve batı duvarlarında yuvarlak kemerli birer açıklık ile tabhane mekanlarına ulaşılmaktadır. Sonradan form değişikliğine uğrayan bu açıklıklar birer kapı olmalıydı. Avlu duvarları sıvalı iken kemer çevreleri kesme taş olarak verilmiştir. Avluda kubbe beden duvarları üzerine oturtulmuş, kalan alanlar ise dolgulandırılmıştır (Resim 486).

Kare planlı tabhane mekanları geçişleri pandantiflerle sağlanan birer kubbe ile örtülüdür. Mekanların güney ve kuzey duvarlarının ortalarında alt kotta birer adet pencere vardır. Dikdörtgen formlu pencerelerin sövelerinin kesme taşları yenidir. Pencerelerin mermer denizlikleri de son onarımda yapılmıştır. Doğudaki tabhane mekanının doğu duvarında, batıdaki tabhane mekanının batı duvarında da üçer adet dikdörtgen formlu niş bulunmaktadır. Nişlerden ortadakiler ocaktır ve üçgen yaşmaklı basık birer kemer ile örtülüdür. Diğer dolap nişleri de basığa yakın yuvarlak kemerler ile örtülüdür. Kaynaklarda yayınlanmış eski fotoğraflarda tabhane mekanlarının güney duvarlarında yer alan pencereler birer kapıdır[1330]. Bugün bu açıklıkların söveleri değiştirilmiş ve birer pencere haline getirilmiştir. Diğer tabhaneli camilerde tabhane mekanlarının güney duvarlarında kapıya yer verildiği görülmemiştir. Eski fotoğraflardaki bu uygulamada bir dönem müdahalesi olmalıdır (Resim 487).

Kare planlı ibadet mekanı ile avluyu enlice yuvarlak bir kemer ayırmaktadır. Mekanda kubbe avluda da olduğu gibi beden duvarlarına geçiş elemanları olmadan oturmaktadır. Mekanın doğu, batı ve güney duvarlarında alt kotta ikişer adet dikdörtgen formlu pencere vardır. Yapının daha önce yayınlanmış planlarından doğu ve batıda birer adet pencerenin var olduğu anlaşılmaktadır. İkinci pencereler onarımlardan sonra eklenen unsurlar olmalıdır. Yuvarlak kemerli üst sıra pencerelerin vitraylı içlikleri de yenidir (Resim 488).

Yedi kenarlı mihrap çeyrek küre şekilli bir kavsara ile örtülüdür. Bezemesiz sade mihraptaki tek süsleme unsuru, çerçevedeki düz ve kaval silmelerdir. Ahşap minber ise yenidir (Resim 488).

[1330]İ. A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.410, R.613.

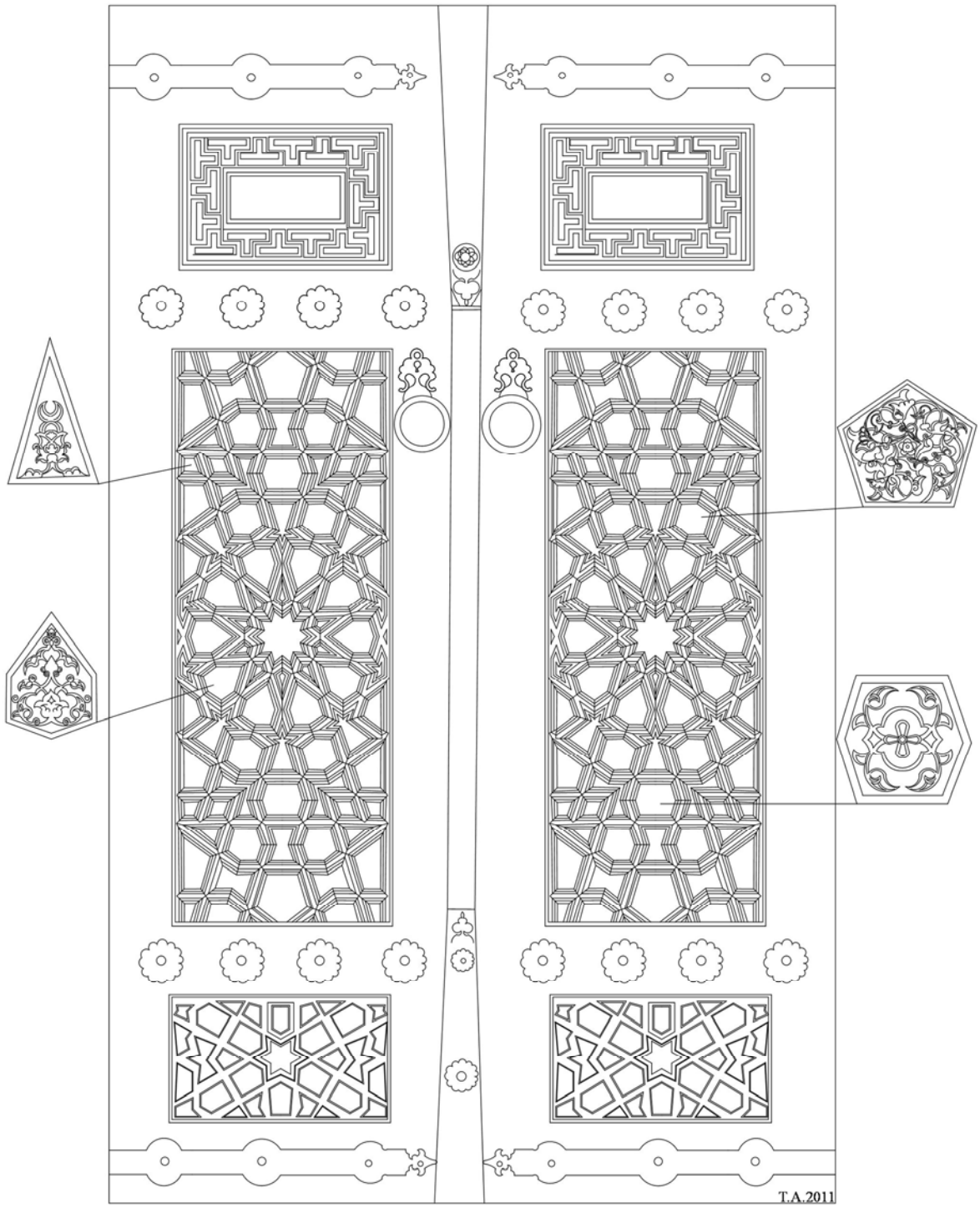

Şekil 212. Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti. Taçkapının Ahşap Kapı Kanatları.

Yapıda taş, kalemişi ve ahşap süslemeler vardır. Taş süsleme taçkapıdadır. Taçkapı eyvanın mermer tavanında da oniki kollu yıldızın kollarından gelişen geometrik kompozisyonlu süsleme bulunmaktadır. Yıldızlar çok çenekli çiçeklerle

dolgulandırılmıştır. Mermer üzerine kabartma olarak işlenen süslemelerde zamanla likenler ve yosunlanmalar meydana gelmiş bu bağlamda lokal kayıplar söz konusu olmuştur. Kalan izlerden ve eski fotoğraflardan yıldız motiflerinin merkezinde birer adet kabara olduğu anlaşılmaktadır[1331]. Bugün bu iki kabara yerlerinde değildir.

Kalemişi süsleme taçkapının Bursa kemerinin karnındadır. Palmet ve rumilerden meydan gelen bitkisel örnekli bir bordür, Bursa kemerinin bir kısmı ile birlikte lokal kayıplara uğramış, algılanamaz hale gelmiştir.

Ahşap süsleme de taçkapıdadır. İki kanat ve bir biniden meydana gelen kapı kanatlarında seren yoktur. Kanatlar farklı süslemelerle bölümlere ayrılmıştır. En üstteki dini içerikli dikdörtgen panolar, ters ve yüz şekilde yerleştirilmiş "T" formunda motiflerle çevrelenmiştir. Yazıların zemininde çok çenekli çiçek ve kıvrım dallardan meydana gelen bitkisel bir süsleme vardır. Dörder adet madeni kabara bu yazı ile boyuna dikdörtgen formlu büyük bir panoyu ayırmaktadır. Bu pano içerisinde de merkezdeki on kollu yıldızın kollarından gelişen geometrik bir kompozisyon bulunmaktadır. Geometrik ağda her parçanın yüzeyi hatayi ve rumilerden meydana gelen bitkisel örnekli süslemelerle hareketlendirilmiştir. Alt panolarda ise altı kollu yıldızın kollarından meydana gelen bir başka geometrik süsleme vardır. orta panolar kündekari tekniğinde, alt ve üst panolar düz yüzeyli oyma tekniğindedir (Şekil 212) (Resim 485).

Tarihlendirme

Yapının inşa kitabesi yoktur. Kaynaklarda yapının banisinin *Tacaddin Paşa* olduğu belirtilmektedir. *Taceddin Paşa*, *Sultan Bayezid*'ın deftardarı olmuş, *II. Bayezid*'in (1481-1512) saltanatı ortalarında da vefat etmiştir[1332]. Yapının 1494-95 tarihli vakfiyesinden ve banisi ile ilgili bilgilerden yola çıkarak yapıyı XV. yüzyılın sonlarına tarihleyebiliriz.

[1331]Süslemenin kabaralı fotoğrafları için bkz. İ. A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.409, R.611.
[1332]İ. A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.407.

Katalog No	**:**3.53		
Yapının Adı	**:HÜSEYİN BEY İMARETİ (İMARET CAMİİ)**		
Yeri	**:**İnecik/Tekirdağ	**İnceleme Tarihi**	**:**21.11.2008
Şekil No	**:**213	**Resim No**	**:**489-496

Yapı, Tekirdağ-Malkara yolu üzerinde, Tekirdağ merkeze 24 km. mesafedeki *İnecik Köyü*'ndedir. Yapının güneybatı köşesine yakın bir türbe ve 200 m. kadar kuzeyinde de bir hamamı vardır. Kaynaklardan külliyenin diğer bir yapısı olan kervansarayın yıkıldığını öğrenmekteyiz[1333].

Yapı, ibadet mekanı, iki tabhane mekanı ve kuzeyindeki beş birimli bir son cemaat yerinden meydana gelmektedir. Yapının kuzeybatısında bir de minaresi vardır (Şekil 213).

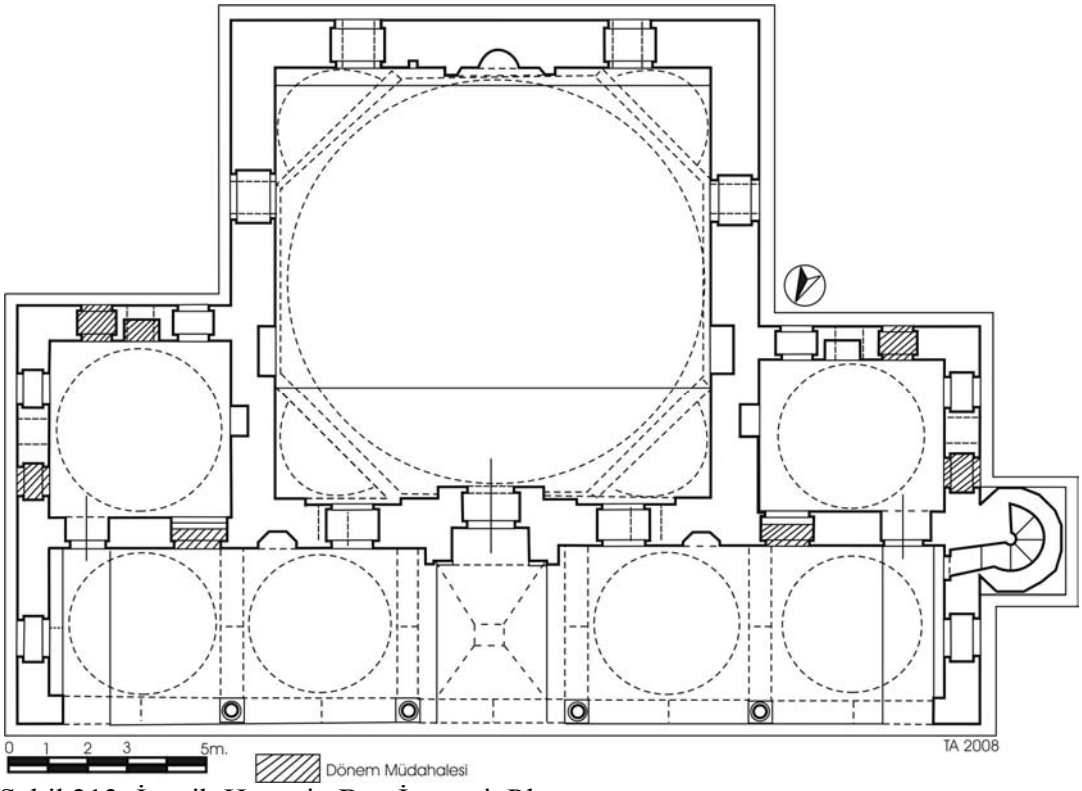

Şekil 213. İnecik Hüseyin Bey İmareti. Plan.

İmaretin tüm duvarları ile kubbe kasnakları kesme taş kaplamadır. Cephelerde kesme taşların büyük kısmının yenilendiği görülmektedir. Güney duvarının duvar örgüsünde deformasyonun ciddi boyutlarda olduğu, bugün taşların yüzeyden daha

[1333]S. Eyice, "Trakya İnecik'te…, s.172.

içerlek şekilde yerleştirilmesi ile anlaşılmaktadır (Resim 489-491). Yapı, 1989 Şubat'ında **İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü** tarafından onartılmıştır. Bu onarımdan önce son cemaat yerinin yıkık, ibadet mekanı ile tabhane mekanlarının örtülerinin de çökmüş durumda olduğu görülmektedir[1334].

Yapının pencere şeması incelendiğinde kimi pencerelerin sonradan kapatılmış olduğu görülmektedir. Doğudaki tabhane mekanının doğu ve güney duvarlarında altta ikişer üst kotta ise birer pencere yer almaktadır. Güney duvarındaki pencerelerden doğudaki, doğu duvarındaki pencerelerden de kuzeydeki sonradan örülerek kapatılmıştır. Mekanın kuzey duvarının doğu ucunda bir giriş aralığı, batısında da yine sonradan kapatılmış bir pencere bulunmaktadır. Benzer uygulama batıdaki tabhane mekanında da görülmektedir. Mekanın güney duvarındaki pencerelerden batıdaki, batı duvarındakilerden kuzeydeki kapatılırken, kuzey duvarındaki pencere kısmı olarak örülerek içte bir niş şekline dönüştürülmüştür. İbadet mekanının güney duvarında altta ve üstte ikişer pencere, doğu ve batı duvarlarında ise altta ve üstte birer pencere bulunmaktadır. Son cemaat yerinin doğu ve batı duvarlarında da altta birer pencere vardır. Yapıdaki tüm alt sıra pencereleri dikdörtgen formlu ve taş sövelidir. İbadet mekanının ve son cemaat yerinin doğu ve batı cephedeki alt sıra pencerelerinin sivri kemerli hafifletme kemerleri vardır. Tabhane mekanlarının pencerelerinde bu uygulamaya gidilmediği görülmektedir. Üst sıra pencereleri ise sivri kemelidir ve şebekeli dışlıkları vardır. Dışlıkların hepsi yenilenmiştir[1335] (Resim 490-491).

Son cemaat yerinin güneybatısına yerleştirilmiş olan minare kaidesi iki kademelidir. Alt kesim kare, üst kesim ise on bir kenarlı çokgen planlıdır. Kaideden çokgen kesitli pabuca geçilmektedir. Çokgen kesitli gövde ile pabuç ve gövde ile şerefe arasında birer kaytan silme bulunmaktadır. Şerefe altı silmelerle hareketlendirilmiştir. Çokgen gövdeli petek, kurşun kaplı konik bir külah ile örülüdür. Minareye giriş son cemaat yerinin batı duvarının güney ucuna yerleştirilmiştir. Dikdörtgen formu girişin söveleri kesme taştır (Resim 489). Minare kaidesinin üst kesiminin, Şubat 1989 yılında

[1334]Resim için Bkz. H. Rodoplu, **a.g.t.**, Res. 200-211, 217-222; S. Eyice, "Trakya İnecik'te…, levha VI, Res.13, levha X, Res.16.
[1335]H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.83.

devam eden onarımı gösteren fotoğraflarda yıkık olduğu ve onarımının devam ettiği görülmektedir[1336].

Yapının kuzeyinde beş birimli bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yeri kuzeyde beş kemer gözü ile dışarıya açılmaktadır. Son cemaat yerinin doğu ve batısı dışa birer duvarla kapatılmıştır. Duvarların alt kesimine dikdörtgen formlu birer pencere yerleştirilmiştir. Son cemaat yerinin kuzeyindeki sivri kemerler kuzeyde sütunlar üzerine, doğu ve batıda ise duvarlara oturmaktadır. Sütunların devşirme altlık ve başlıkları vardır. Sütunlardan sadece girişin batısındaki orijinaldir. Diğer sütunlar onarımlardan sonra değiştirilmiştir. Kırık parçalar halindeki diğer orijinal sütunlar bahçede yapının çevresine dağılmış bir durumda kendi hallerine terkedilmiştir. Son cemaat yerinde kemerler birbirlerine kuzey-güney ve doğu-batı yönlü ahşap gergilerle desteklenmiştir. Son cemaat yerinde orta kemer diğer birimlerden daha yüksek tutularak giriş vurgulanmıştır. Farklı örtü tipi ile de orta birim diğer birimlerden ayrılmıştır. Girişin olduğu orta birim aynalı manastır tonozu ile diğer birimler ise pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Orta birim bazı kaynaklarda kubbe şekilde işlenmiştir[1337]. Son cemaat yerinin kuzey cephesi sıvalıdır. Cephe, ortada taçkapı, taçkapının iki yanında birer pencere ve dış mihraplarla simetrik düzendedir. Cephenin doğu ve batı uçlarına da tabhane mekanlarının dikdörtgen formlu girişleri yerleştirilmiştir. Dikdörtgen formlu pencerelerin ve tabhane girişlerinin söveleri kesme taştır. Taçkapının iki yanındaki pencerelerin üzerine sivri kemerli birer üst sıra penceresi yerleştirilmiştir. Bu pencerelerin şebekeli alçı dışlıkları vardır. Yarım daire kesitli dış mihraplar mukarnas kavsara ile örtülüdür. Kavsaralar kesme taş malzemelidir. Ana nişler ise sıvalıdır. Son cemaat yerinin doğu ve batı kesimi sekilerle yükseltilmiştir. Sekilerin üzerine altıgen planlı taban tuğlaları ile kaplanmıştır. Bu uygulama son onarımda yapıya eklenmiş unsurlardan biridir (Resim 491-492).

Yapının kuzey cephesi ortasında yer alan taçkapı dışa taşıntılı şekilde inşa edilmiştir. Kesme taş ile inşa edilmiş taçkapı, mukarnas kavsara ile örtülüdür. Yan kanatların köşelerine kum saati başlık ve altlıkları olan çokgen formlu birer köşe sütuncesi yerleştirilmiştir. Taçkapı çerçevesi silmelerden meydana gelmektedir. Giriş

[1336]H. Rodoplu, **a.g.t.**, Res.200, 211.
[1337]S. Eyice, "Trakya İnecik'te…, levha XIV, Şek.25.

aralığı basık kemerlidir. Zıvanalı geçmeli kemer ve söveler mermerdir. Giriş aralığı üzerine yatık dikdörtgen şekilli mermer bir pano yerleştirilmiştir (Resim 492).

Son cemaat yerinin doğu ve batı uçlarındaki giriş açıklıkları ile tabhane mekanlarına girilmektedir. Giriş aksı son cemaat yerinde zemin seviyesiyle aynı tutularak, sekilerden ayrılmıştır. Kare planlı mekanlar simetrik düzendedir. Mekanların güney duvarlarında ortada dikdörtgen planlı birer niş bulunan ikişer pencere, kuzey duvarlarında birer pencere ve giriş, doğu ve batı duvarlarında da ikişer pencere bulunmaktadır. Yukarıda da değindiğimiz gibi pencerelerin bazıları kapatılmıştır. Mekanların ibadet mekanıyla ortak duvarlarında da dikdörtgen planlı birer dolap nişleri vardır. Girişleri dışarıdan sağlanan mekanların ibadet mekanı ile bağlantıları yoktur. Kare planlı mekanlar geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Kaynaklardan mekanların güney duvarında iki pencere arasında yer alan nişlerin orijinalde ocak olduklarını öğrenmekteyiz[1338]. Bugün doğudaki tabhane mekanındakinin kapatıldığı, batıdakinin de bir niş şekline dönüştürüldüğü görülmektedir. Mekanların tabanına son cemaat yerinde de olduğu gibi sonradan altıgen planlı taban tuğlaları döşenmiştir. Mekanların pencere ve nişlerinin içlerinde grafitilerin varlığından bahsedilmektedir. Mekanların duvarları ve kubbeleri son onarımda çimento içerikli sıva ile sıvandığı, bu uygulama esnasında ya süslemelerin üzeri kapatıldı ya da tamamen yok edildi. Rutubetten ve bakımsızlıktan oldukça kötü durumda olan tabhane mekanları tamamen kendi haline terkedilmiş bir durumdadır. Yapının ufak tefek eşyalarının konması ile bir depo gibi kullanılan mekanların en kısa zamanda bakımlarının yapılarak kullanıma açılması gerekmektedir (Resim 493).

Kuzeydeki taçkapıdan kare planlı ibadet mekanına geçilmektedir. Taçkapı içe de taçkapı formunda yansımıştır. Kesme taşlarla inşa edilmiş kapının giriş aralığı yuvarlak kemerlidir. Girişin iki yanında birer tane dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Yuvarlak kemerli çökertmelerin içerisinde yer alan pencerelerin alınlıkları da yuvarlak kemelidir. Doğu ve batı duvarlarının güneye yakın kısımlarda altta ve üstte birer pencere bulunmaktadır. Alt sıra pencereleri dikdörtgen formlu, üst sıra pencereleri sivri kemerlidir. Duvarların kuzey kesimlerinde de dikdörtgen formlu birer dolap nişi

[1338]S. Eyice, "Trakya İnecik'te…, s.178.

bulunmaktadır. İbadet mekanının güney duvarında da altta ve üstte ikişer pencere vardır. Pencere formları mekandaki diğer pencereler gibidir. Üst sıra pencereleri alçı şebekelidir. Şebekelerdeki camlar renklidir. İbadet mekanı geçişleri tromplarla sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe kasnağında her yönde sivri kemerli birer pencere açılmıştır. Mekanın duvarlarının üst kesiminde, üst kottaki pencerelerin çevrelerinde, kubbe ve geçişlerde kalemişi süslemeler vardır. Yapının iç duvarları ile örtünün sıvaları son onarımda yenilenmiştir. Bugünkü süslemelerde o dönemin eseri olmalıdır. Rutubet ve bakımsızlıktan ibadet mekanı da tabhane mekanları gibi kötü durumdadır. Yapının bugünkü durumundan yola çıkarak yapılan son süslemelerin ilk yapıda da var olduğu onlar örnek alınarak yeniden mi yapıldığı konusunda net bir şeyler söylemek zor gözükmektedir (Resim 494-495).

Güney duvarının ortasında yer alan yarım daire kesitli mihrap nişi, çeyrek küre şekilli bir kavsara ile örtülüdür. Niş silmelerle çerçeve içerisine alınmıştır. Alçı mihrabın son onarımlarla bu şekli aldığı aşikardır[1339] (Resim 495). İlk mihrabın sade olduğu, XIX. yüzyılda kalemişi süslemelerle bezendiği belirtilmektedir[1340]. Kaynaklardan yapının R.1298/1882-83 yılında onarım gördüğünü öğrenmekteyiz[1341]. Yapı en son 1989 yılında onarılmıştır[1342]. Yapının iç süslemeleri bu tarihlerde değişime uğramış olmalıdır.

Mihrabın batısında yer alan minber ile mekanın kuzeyindeki ahşap kadınlar mahfili yenidir.

Yapıda kalemişi ve devşirme süslemeler bulunmaktadır. Kalemişi süslemeler ibadet mekanında beden duvarlarının üst kesiminde, üst sıra pencerelerinin çevrelerinde, örtü ve geçişlerdedir. Mevcut süslemeler klasik dönem süsleme programı özelliklerindedir. Bitkisel ve yazı süslemelerinin hakim olduğu kompozisyonlarda mavi ve kırmızı renkler hakimdir. İbadet mekanının güney, doğu ve batı duvarlarının üst kesiminde siyah zemin üzerine beyaz harflerle dini içerikli bir ayet kitabesi bulunmaktadır. bu süslemeler yukarıda da belirttiğimiz gibi son onarımlarla

[1339]Mihrap için ayrıca bkz. M. Top, **a.g.t.**, s.236, Çiz.106.
[1340]İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.155.
[1341]S. Eyice, "Trakya İnecik'te…, s.178.
[1342]H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.82.

şekillenmiştir. Elimizdeki verilerin yetersizliği, yapının ilk inşa edildiğindeki süsleme programı hakkında netleşmemizi engellemektedir.

Yapıda devşirme malzeme son cemaat yerindeki sütunların altık ve başlıklarındadır. Bitkisel, geometrik süslemelerle, akantus yaprakları ve volütler tercih edilmiştir. Yapının çevresinde atılı şekilde duran mermer parçalar, sütun parçaları ve çeşme aynası da diğer küçük mimari parçalardır.

Yapının batı tabhane mekanında sekiz kollu yıldızlardan gelişen bir geometrik motifle süslü bir minber aynalığı bulunmaktadır (Resim 493). Bu parça yapının ilk minberine ait olabilir. **İnecik**'te **Yeni Cami** minberinin yan kanatlarından birinin bu yapıya ait olduğu, ahşap parçanın bugün tabhane mekanının bir köşesinde olan parça gibi sekiz kollu yıldızlardan gelişen bir süslemeyle sahip olduğu belirtilmektedir[1343]. Kaynaklarda bahsedilen camideki parçayı gören araştırmacıların batıdaki tabhane mekanındaki parçayı bahsetmemeleri gariptir. Ya parça sonradan buraya getirilmiş ya da gözden kaçmış olmalıdır. Ne yazık ki cami görevlilerinden parçanın nereden geldiği konusunda herhangi bir bilgi edinemedik.

S. Eyice yapıyı ilk inceleyen araştırmacıdır. Araştırmacı makalesinde, batıdaki tabhane mekanının pencere ve dolap nişleri içerisinde kalyon, kadırga, balta, makas, kuş, servi ve bitkisel desenleri gördüğünü belirtmiştir[1344]. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi yapının farklı dönemlerdeki onarımları ile sıvaları değişmiştir. *Eyice*'nin bahsettiği süslemeler ya yok edildi ya da sıvaların altında kalmış olmalıdır.

Tarihlendirme

Yapının kuzey cephesindeki taçkapıda kitabenin bulunması gereken dikdörtgen pano boştur. Bugün ibadet mekanının güney duvarında yer alan pencerenin içerisinde bir kısmı kırık kitabe bulunmaktadır (Resim 496). Kimi araştırmacılar kitabenin İnecik Külliyesi'ne ait olduğundan bahsederek, kitabenin **Tekirdağ Müzesi**'nde bulunduğunu

[1343]S. Eyice, "Trakya İnecik'te…, s.180; H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.87.
[1344]S. Eyice, "Büyük Balık Küçük…, levha V, Şek.11,12.

da belirtmektedirler[1345]. Kitabenin bugün yapı içerisine nasıl geldiği konusunda bir bilgi edinemedik. Kaynaklarda kitabenin türbeye ait olduğunu gösteren fotoğraflar vardır[1346].

Hüseyin Bey Türbesi'nin üç satırdan meydana gelen kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniği ile yapılmıştır. Celi sülüs kitabe Arapça'dır. Kitabenin Arapça harfler ile yazılışı şöyledir:

١-.....اكة سلطن بن السلطان سلطان بايزيد بن

٢- محم(د حا)ن (فى) ايام دولته الى اصعف العباد حسين سند....

٣- ميرلواى اداااليه فى سنه اربع وتسعمايه من الهجرة النبويه ٩٥٤

Kitabenin Anlamı: *(Bu mübarek türbe) Mehmed Han'ın oğlu, sultan oğlu sultan, Sultan Bayezid'in yönetimi günlerinde, Peygamber'in hicretinin 904. yılında, Adâliyye (Antalya) Mîrlivâsı, kulların en zayıfı Hüseyin Sündü... adına (yaptırılmıştır)*[1347].

Bahçe içerisindeki çeşmenin kitabesinin metni ise şöyledir:

Şâd ola rûh-ı Hasan Hem Hüseyin-i Kerbelâ

Sâhibu'l hayrât Osman Ağa-zade Ahmed Ağa

Maşallah

Sene

1249[1348].

Çeşme külliyeye sonradan ilave edilmiştir.

Yapının türbe kitabesinden anlaşılacağı gibi yapı *Seyyid Hüseyin* tarafından 1498-99 yılında inşa ettirilmiştir. Kaynaklarda *Hüseyin Paşa* ve külliyenin kurucularında *Süleyman Paşa* hakkında bilgi bulunmasına rağmen *Antalya Mirlivası* hakkında kesin bir bilgiye ulaşılmamıştır[1349].

[1345]S. Eyice, "Trakya İnecik'te…, s.183; H. Rodoplu, **a.g.t.**, s.87.
[1346]H. Çevik, **Tekirdağ Müzesine…**, s.21; A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.452.
[1347]A. Tüfekçioğlu, **a.g.e.**, s.452. Kitabenin farklı okunuşları için Bkz. S. Eyice, "Trakya İnecik'te…, s.171-196; A.Yüksel, **a.g.e.**, V, s.156; A. Yüksel, **a.g.m.**, (1992), s.121-138.
[1348]S. Eyice, "Trakya İnecik'te…, s.183.
[1349]S. Eyice, "Trakya İnecik'te…, s.182, H.Rodoplu, **a.g.t.**, s.88-89, dipnot 204.

Katalog No	**:**3.54		
Yapının Adı	**:BALİ BEY İMARETİ/CAMİİ**[1350]		
Yeri	**:**Yenişehir	**İnceleme Tarihi**	**:**17.12.2009
Şekil No	**:**214-216	**Resim No**	**:**497-506

Yapı şehir merkezinde *Ulu Cami Mahallesi*, *Arasta Sokak*, *No:6*'dadır. Küçük bir bahçe içerisinde yer alan imaret, doğu cepheden bir depo, batı cepheden bir dükkan, güneyden de küçük bir hazire ve konutlarla çevrelenmiştir. Kaynaklarda yapının büyük bir külliye içerisinde olduğu belirtilmekteyse de yapılara ilişkin herhangi bir bilgi yayınlanmamıştır[1351]. Yapının geçirdiği yangında ibadet mekanının kubbesi çökmüş, duvarları harap olmuştur. Yapı zeminin yükselmesi ile de sokak kotundan aşağıda kalmıştır. Bu yangından sonra yıkılan kubbenin ve son cemaat yerinin üzeri ahşap bir çatı ile örtülmüştür. Yapı 1969 yılında tamir edilmiştir[1352].

Bali Bey İmareti, ibadet mekanı ile iki adet tabhane mekanından meydana gelmektedir. Yapının kuzeyinde beş birimli bir son cemaat yeri, kuzeybatısında da minaresi vardır (Şekil 214).

Yapının beden duvarları ile örtü kasnakları düzgün kesme taş kaplamadır. Örtüler kurşun kaplıdır (Resim 497-499).

Yapıda dikdörtgen formlu alt sıra pencerelerinin söve, atkı taşları ve alınlıkları düzgün kesme taştır. Sivri kemerli üst sıra pencerelerinin alçı dışlıkları bulunmaktadır.

Batıdaki tabhane mekanının kuzeybatısına konumlanmış minare dışa yedi kenarlı olarak yansımaktadır. Silindirik gövde, kaide gibi kesme taştır. Şerefe bezemesizdir. Silindirik petek kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür (Resim 497-498).

Beş birimli son cemaat yeri dışa sivri kemerlerle açılmaktadır. Kuzeyde altı adet sütunla taşınan kemerler düzgün kesme taş kaplıdır. Bugün kemer gözleri camekanlarla kapatılmıştır. Mekanda her birim geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile

[1350]Yapı kaynaklarda ve halk arasında *Balibey Çarşı Camii*, *Bali Bey Camii, Paşa Camii, Çarşı Camii* şeklinde de adlandırılmıştır. S. Eyice, **a.g.m.**, s.49; T. Reyhanlı, "Bali Bey Camii", **İ.Ü.Ed.Fak.Sanat Tarihi Enst. Sanat Tarihi Yıllığı, 1969-1970**, İstanbul, 1970, s.17,21; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, IV, s.887.
[1351]T. Reyhanlı, **a.g.m.**, s.17.
[1352]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, IV, s.888.

örtülmüştür. Son cemaat yerinin güney duvarı simetrik olarak düzenlenmiştir. Ortada dışa taşıntı yapan taçkapı, taçkapının iki yanında birer pencere ve dış mihrap bulunmaktadır. Duvarın doğu ve batı uçlarına da tabhane mekanlarının girişleri yerleştirilmiştir. Dikdörtgen formlu pencerelerden batıdakinde süslemeli devşirme mermer parçalar kullanılmıştır. Pencerenin sövelerinde bitkisel örnekli süslemeler bulunmaktadır. Beş kenarlı dış mihraplar birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Basık kemerli tabhane girişleri iki kanatlı ahşap kapılar ile örtülüdür. Son cemaat yerinin güney duvarındaki kesme taş kaplamaların bazıları yenilenmiştir (Resim 499-500).

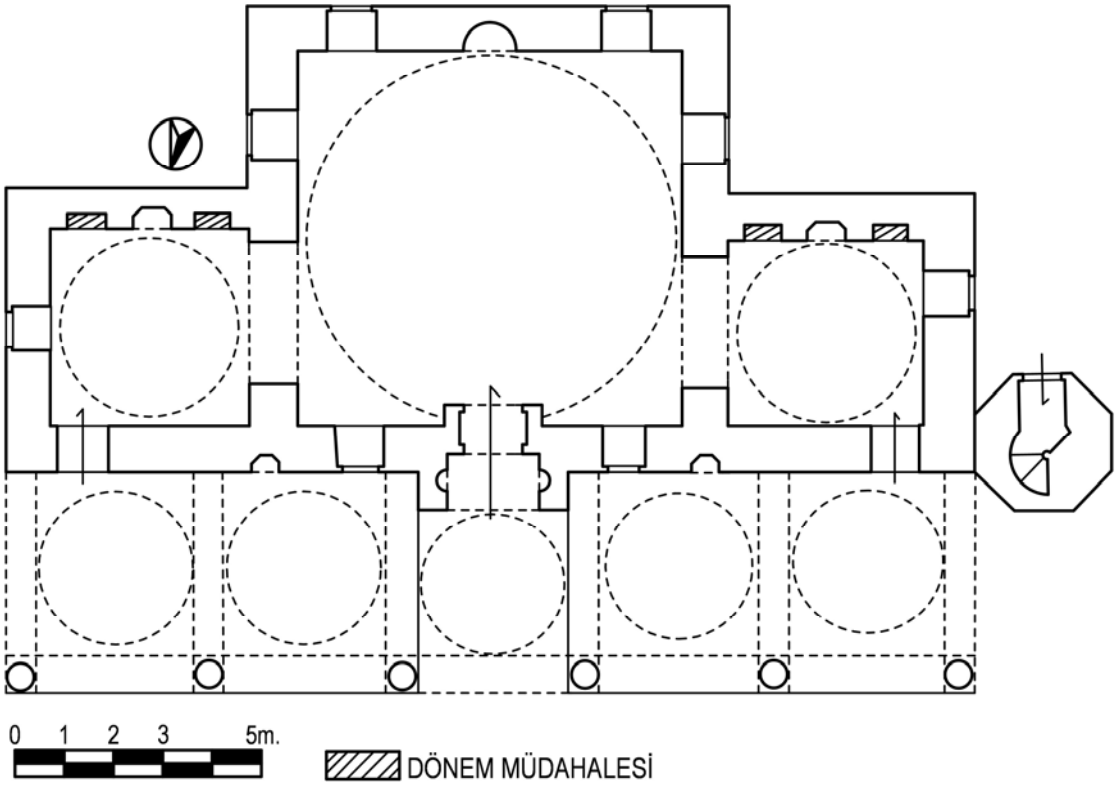

Şekil 214. Yenişehir Bali Bey İmareti. Plan (*E.H. Ayverdi'den işlenerek*).

Dışa taşıntı yapan taçkapı, kesme taş kaplamadır. Kaplama taşlarından bazıları son onarımda yenilenmiş, bazı bölgelerde ise bilinçsizce sıvanmıştır. Sivri kemerli bir tonoz içerisinde yer alan ana niş, silmelerle çevrelenmiştir. Taçkapı yan kanatlarındaki dışa üç kenarlı olarak yansıyan mihrabiyeler, birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Kavsaraların üst kesimi sonradan sıvanmıştır. Giriş açıklığı basık bir kemer ile örtülüdür. Giriş açıklığını örten iki kanatlı ahşap kapı yenidir (Resim 501).

Taçkapıdan kare planlı ibadet mekanına geçilmektedir. İbadet mekanının kuzey duvarında içe de taçkapı şekilde yansımış olan giriş açıklığı ile iki yanında birer adet alt sıra penceresi vardır. Dikdörtgen formlu pencerelerin söve ve atkı taşları kesme taştır. Alt sıra pencereleri ile aynı aksta yer alan üst sıra pencereleri ise sivri kemerlidir. Mekanın doğu ve batı duvarlarının kuzey kesiminde tabhane mekanlarına açılan enlice yuvarlak kemerler bulunmaktadır. Bu kemerler sonradan aradaki perde duvarların yırtılması ile açılmıştır. Duvarların güney uçlarında ise birer adet pencere bulunmaktadır. Güney duvarında da mihrap nişinin iki yanında birer adet pencere vardır. Pencereler form ve ebat olarak kuzeydekileri tekrarlamaktadır. Mekan geçişleri pandantiflerle sağlanan bir kubbe ile örtülüdür. Yapının içinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır (Resim 502-504, 506).

Yarım daire kesitli mihrap nişi, mukarnas kavsara ile örtülüdür. Ahşap minber ile vaaz kürsüsü yenidir (Resim 506).

İbadet mekanının doğu ve batısında yer alan tabhane mekanları kare planlıdır. Mekanlar geçişleri pandantiflerle sağlanan birer kubbe ile örtülüdür. Mekanların kuzey duvarlarında son cemaat yerine açılan birer adet kapı, dışa bakan doğu ve batı duvarlarında dikdörtgen formlu birer adet pencere, güney duvarlarında ise beş kenarlı birer ocak nişi bulunmaktadır. Çeyrek küre şekilli bir yaşmakla örtülü olduğu anlaşılan unsurlar sıvanmış ve bugün birer mihrap görünümü kazandırılmıştır (Resim 503-505).

Yapıda taş süslemeler bulunmaktadır. Süslemeler taçkapının sağındaki penceredeedir. Mermer sövelerin yüzeyleri ve iç kısımlarında oyma tekniğinde bitkisel süslemeler vardır. Yüzeydeki süslemeler kıvrım dallarla, içteki süslemeler ise palmet fistosu ile hareketlendirilmiştir. Süslemeler muhtemelen başka bir yapıdan buraya getirilmiştir (Şekil 215-216).

Yapının plan şemasında bazı değişiklikler yapılmıştır. Eski fotoğraflarda son cemaat yeri ile ibadet mekanı düz ahşap tavanlı, alaturka kiremit kaplı kırma bir çatı ile örtülüdür. Son cemaat yeri sonradan yapılmıştır ve tuğladandır. Dışa kapalı olan unsurun, ahşap kapıları ve pencereleri vardır. Kapı aralarında sekiz adet taş sütun kaidesi bulunmaktadır. Araştırmacılar buradan yola çıkarak son cemaat yerinin yedi birimli olduğunu düşünmektedir. Düz ahşap tavan ile örtülü ibadet mekanında

duvarların kalınlığı dışında kubbeye ait herhangi bir izin olmadığı da eklenmektedir. Tabhane mekanları ise pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. İçlerindeki kalemişlerinin de sonradan yapıldığı belirtilmektedir. Bugün mekanlarda herhangi bir kalemişine rastlanmamaktadır. Eski fotoğraflarda yapının güney duvarında orijinal bir bölüm kaldığı ve bu bölümün saçak seviyesinde iki sıra kirpi saçak ile son bulduğu görülmektedir. Ayrıca kaynaklarda bir tamir kitabesinden bahsedilmekte ve fotoğrafı ile transkripsiyonu verilmekte, ancak yeri belirtilmemektedir[1353]. Yaptığımız incelemede tamir kitabesine ait bir veriye ulaşılamamıştır.

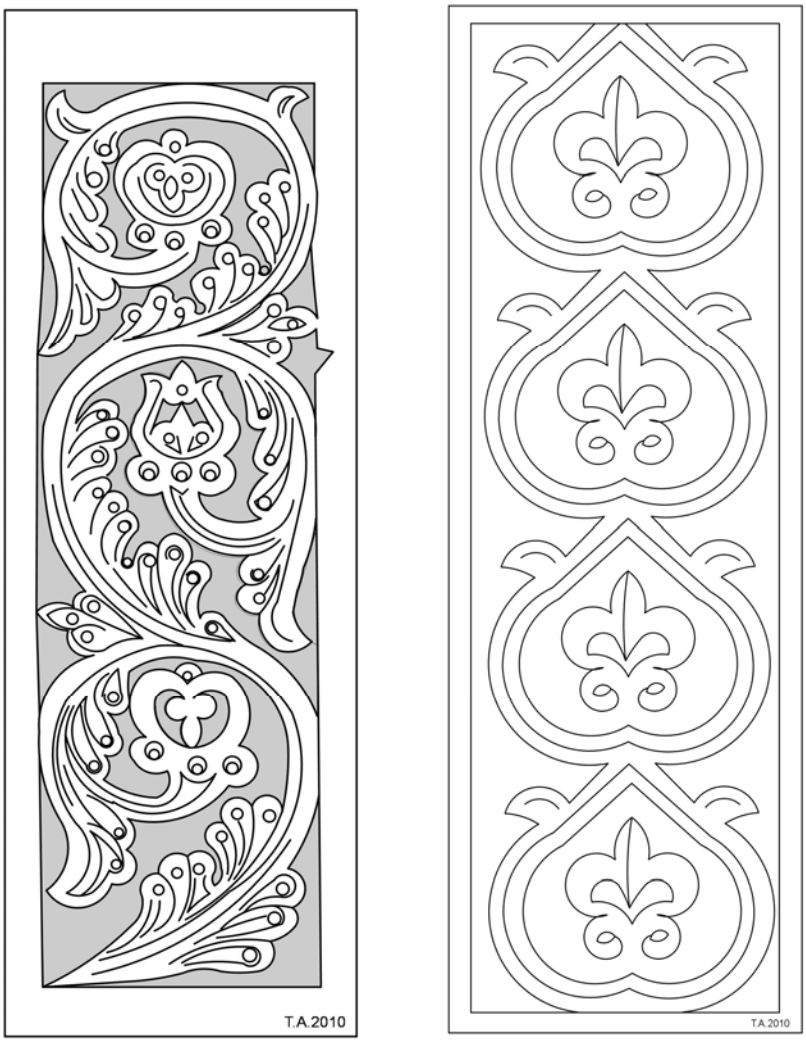

Şekil 215-216. Yenişehir Bali Bey İmareti. Son Cemaat Yerinde Taçkapının Batısındaki Pencerede Yer Alan Taş Süslemeler.

[1353]T. Reyhanlı, **a.g.m.**, s.23-24; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, IV, s.889; R.1325-26.

Tabhane mekanlarının ibadet mekanına açılan kemerleri sonradan yapılmıştır. Yapı tamamen cami işlevine kazandığında aradaki perde duvarlar kemer şeklinde açılmış olmalıdır.

Tarihlendirme

Yapının inşa kitabesi yoktur. XIV-XVI. yüzyıllar arasında yaşamış pek çok **Bali Bey** vardır[1354]. Ancak bunlardan hangisinin yapının banisi olduğu konusunda net bir kaynak bulunmamaktadır. *E.H. Ayverdi* ise *Bali Bey*'in *İzmir Fatihi, Sad-ı Azam Bayezid Paşa*'nın kardeşi, *Şehid Hamza Bey*'in oğlu olduğunu iddia etmektedir[1355]. Yapının haziresinde yer alan mezar taşlarından birinde *Bali Beg* adı ile H.910/1504-1505 tarihi okunmaktadır[1356]. Bu mezartaşındaki bilgilerden yola çıkarak yapının 1504 yılından önce yapılmış olabileceğini söyleyebiliriz.

[1354]T. Reyhanlı, **a.g.m.**, s.27-30.
[1355]E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, IV, s.887.
[1356]T. Reyhanlı, **a.g.m.**, s.30-31; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, IV, s.889'da mezar taşının *Bali Bey*'in oğluna ait olduğunu ancak ayak taşı olmadığından hangi oğlu olduğu bilinmediğini eklemektedir.

Katalog No	**:**3.55		
Yapının Adı	**:II. BAYEZİD İMARETİ/CAMİİ**[1357]		
Yeri	**:**İstanbul/Bayezıt	**İnceleme Tarihi**	**:**22.11.2008
Şekil No	**:**217-222	**Resim No**	**:**507-522

İstanbul'un *Bayezıt Semti*'ndeki yapının inşasına 1501 yılında başlanmış ve 1505-06 yılında bitirilmiştir. Yapının banisi *Sultan II. Bayezid*'tır. Mimarının kim olduğu konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Kaynaklarda *Mimar Hayrettin*, *Mimar Kemaleddin* ve *Yakupşah bin Sultanşah* isimli mimarlardan bahsedilmekle birlikte kesin bilgiye ulaşılamamıştır[1358]. Yapının 1509 yılındaki depremde zarar gördüğü ve bazı kısımlarının sonradan eklendiği görüşleri bulunmaktadır. Ayrıca yapının 1573, 1645, 1682, 1746, 1797, 1870, 1940, 1958, 1979 yıllarında onarım gördüğü, son onarımda ise cephedeki iki yan kapının önündeki baklavalı sütunlara sahip ahşap revakların kaldırıldığı, ibadet mekanında yer alan filayaklarındaki ekler ve demir kenetlerin ise meydana çıktığı belirtilmektedir[1359].

II. Bayezid Külliyesi dağınık bir plan şemasındadır. Yapının güneyinde *II. Bayezid* ve kızı *Selçuk Hatun*'un türbeleri bulunmaktadır (1). Türbelerin güneydoğusunda sıbyan mektebi (5); caminin doğusunda imaretler ve kervansaray (2); caminin batısında da medrese (3) ile çifte hamam (4) bulunmaktadır[1360] (Şekil 217).

Yapı merkezi planlı bir ibadet mekanı ve ibadet mekanını ile doğu ve batı cephelerinin kuzey uçlarına yerleştirilen tabhane mekanlarından meydana gelmektedir. Yapının kuzeyinde son cemaat yeri ile revaklı bir avlu, tabhane mekanlarının köşelerine yerleştirilmiş iki adet minaresi de vardır (Şekil 218).

[1357]Yapı kaynaklarda ve halk arasında *Bayezid Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.191; T. Öz, **a.g.e.**, I, s.33; G. Cantay, **a.g.e.**, s.50; G. Goodwin, **a.g.e.**, s.169; A. Kuran, **The Mosque…**, s.194-195; E. Çelebi, **a.g.e.**, Cilt:1, Kitap:1, s.106; H.K. Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s.129-135; C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.304-316; D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.201; A. Dündar, **a.g.t.**, s.234; N. Çöl, **a.g.t.**, s.53; B. Taşçıkar, **16. Yüzyılda Batılı Gezginlerin İngilizce ve Türkçe Yayımlanan Notlarında İstanbul ve Anıtları**, (İTÜ Sos. Bil. Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2002, s.149; H. Ethem, **a.g.e.**, s.43-45; L. Mozzati, **a.g.e.**, s.286; R. Saoud, **a.g.m.**, s.7.

[1358]Bkz. T. Öz, **a.g.e.**, I, s.33; İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.191, dipnot 3; W.Müller-Wıener, **a.g.e.**, s.385; M. Hattstein-P. Delius, **İslam Sanatı ve Mimarisi**, Italy, 2007, s.548; D. Kuban, **a.g.e.**, s.201.

[1359]Tamirler için Bkz. T. Öz, **a.g.e.**, I, s.34; İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.193-195, 204; R.M. Meriç, **Mimar Sinan, Hayatı, Eserleri**, Ankara, 1965, s.24; W. Müller-Wıener**, a.g.e.**, s.388-390; A. Üstün, **a.g.t.**, s.140-45.

[1360]G. Cantay, **a.g.e.**, s.50; A. Üstün, "Arşiv Vesikalarına Göre Bayezid Camii ve Külliyesinde Bulunan Eşyalar", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, I, İzmir, 1996, s.124.

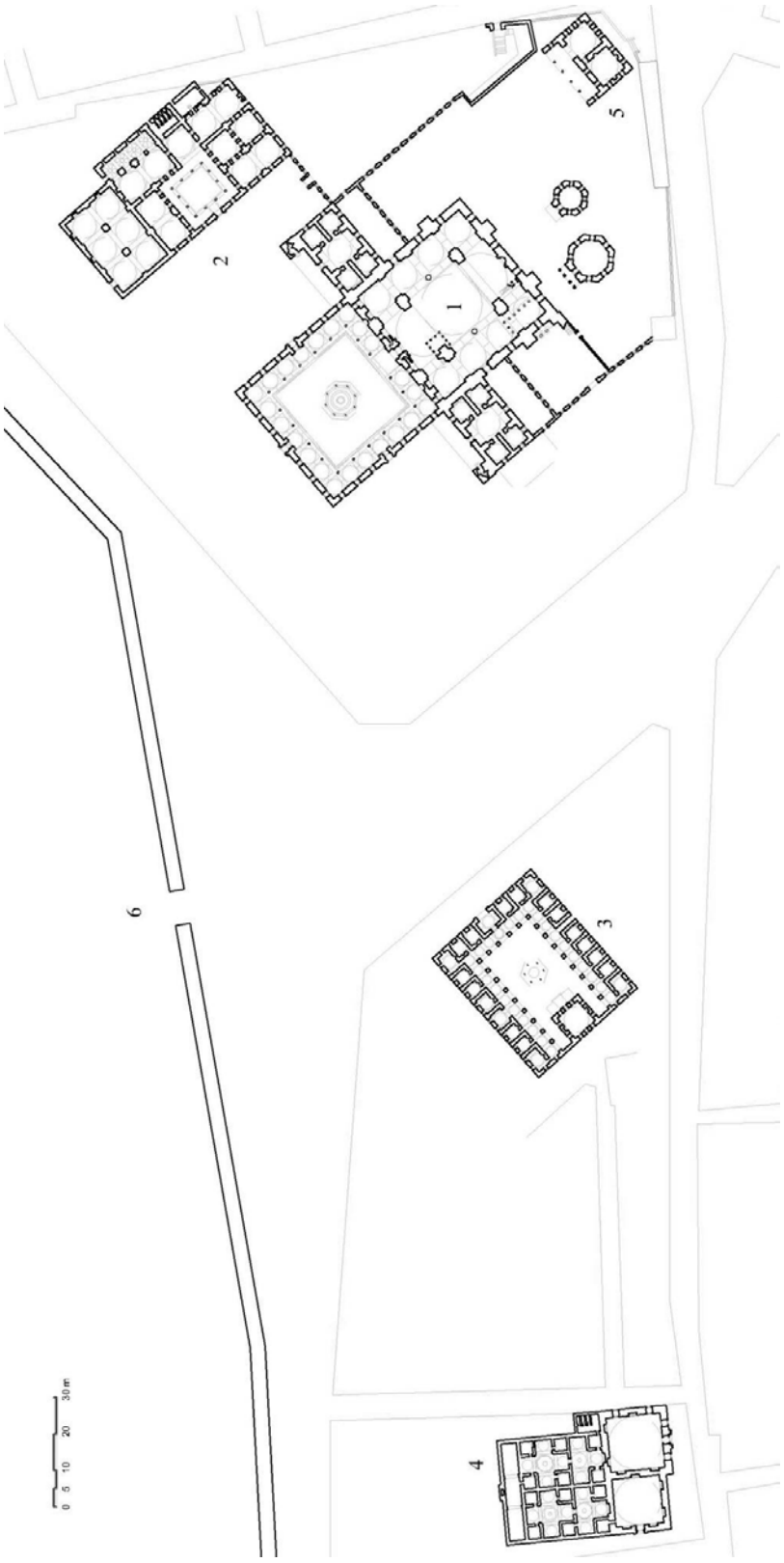

Şekil 217. İstanbul II. Bayezid Külliyesi. Vaziyet Planı (*www.archnet.org*'tan).

Yapının tamamı kesme küfeki taşındadır, renkli taşlar ise kemerlerde ve bordürlerde kullanılmıştır. Beden duvarları silmelerle son bulmaktadır[1361]. Örtüler kurşun kaplıdır. Ana kubbe dört köşesinde ikişerden sekiz adet ağırlık kulesi ve uçan payandalarla desteklenmektedir (Resim 507-509).

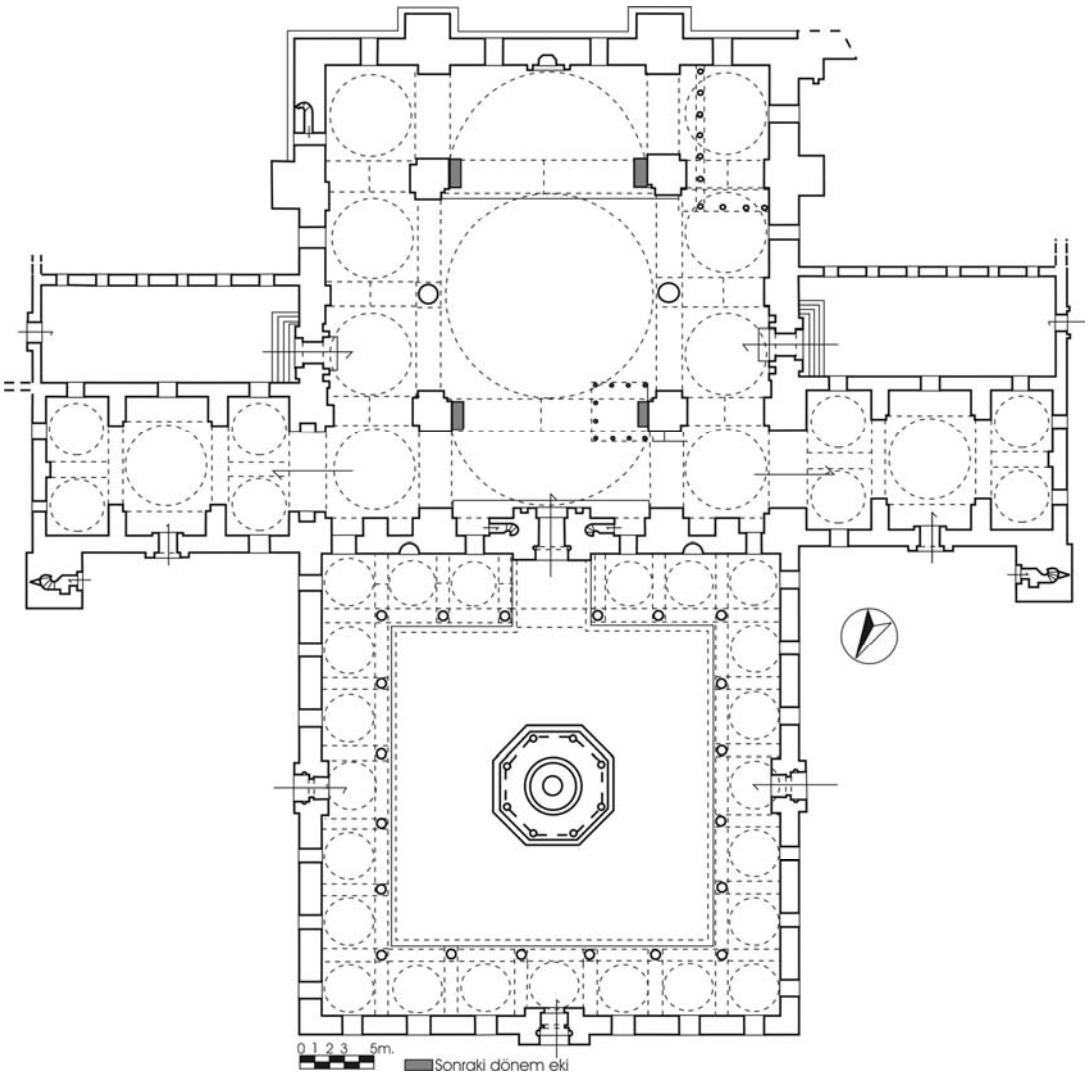

Şekil 218. İstanbul II. Bayezid İmareti. Plan (*İ.A. Yüksel*'den işlenerek).

Avluda alt ve üst kotta 18'er adet pencere bulunmaktadır. Yapının alt sıra pencereleri dikdörtgen formlu sivri kemerli alınlıklı olup, dikdörtgen formlu

[1361]Silmeler hakkında daha fazla bilgi ve çizim için bkz. M. Binan, **a.g.e.**, s.99, 101, Res.87-90, Planş. XXXI.

çökertmeler içerisine yerleştirilmiştir. Aynı formda çökertmeler içerisinde yer alan üst sıra pencereleri ise sivri kemerlidir. Kemerler iki renkli taşlarla şekillenmiştir. Avlu pencerelerinin alınlıkları içten kırmızı renk boya ile geometrik ve rumi süslemelerle hareketlendirilmiş[1362]. Bugün büyük kısmı tahrip olan süslemeler **İstanbul Şehzade Camii**[1363] pencerelerindekilere benzemektedir. Süslemeler yapıyla çağdaş değildir[1364] (Resim 507-508).

Minareler tabhane mekanlarının kuzeybatı ve kuzeydoğu köşelerine yerleştirilmiştir. Kare kaideler, dikdörtgen ve sivri kemerli çökertmeler, kırmızı ve yeşil renkte taşlar, geometrik panolar, yazı panoları, palmet fistoları ve köşelere yerleştirilmiş gömme sütuncelerle hareketlendirilmiştir. Kaide yüzlerinde kufi yazılarda "*İhlas suresi*", "*Elhamdülillah*" yazıları ile geometrik süslemeli panolar yer almaktadır. Silindirik gövde, kalın kaytan bir bilezik ile başlayıp, şerefe altında tekrar bir bilezikle son bulmaktadır. Üstteki bileziğin altına kırmızı ve yeşil taşlarla geometrik ve bitkisel bir kompozisyon kakılmıştır. Şerefe altı mukarnaslarla dolgulandırılmıştır. Silindirik petek ise kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Kaynaklarda minarelerden batıdakinin orijinal olduğu, doğudakinin ise şerefe veya petekten sonrasının 1953-54 yılında esaslı onarım geçirdiği belirtilmektedir[1365] (Resim 507-508) (Şekil 221-222).

II. Bayezid İmareti'nin kuzeyindeki avluya doğu, batı ve kuzey cephelerinin ortalarına yerleştirilmiş üç adet taçkapıdan ulaşılmaktadır. Üç kapı da içeriye taçkapı formunda yansımıştır. Kapılardan kuzeydeki diğerlerine göre dışa daha çok taşıntılıdır. Taçkapılar birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Beşgen planlı mihrabiyeler yarım kubbe formundaki sivri kemerli kavsaraları yivler ve mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Basık kemerli giriş açıklığı zıvanalıdır ve iki renkli mermerle şekillenmiştir. Kavsara kuşatma kemerlerinde çarkıfelek formunda kabaralarla hareketlendirilmiştir. Kuzeydeki taçkapı bir palmet fistosu ile taçlandırılmıştır. Benzer fisto batıdaki taçkapıda da vardır. Ayrıca bu kapı, sarmal formunda bir silme ile de çevrelenmiştir. Kapılar üzerinde yer alan dini içerikli kitabeler, *Şeyh Hamdullah*'ın

[1362]Yapıdaki aydınlatma sistemi için ayrıca bkz. T. Doğan, **a.g.t.**, s.44.
[1363]Bkz. A. Kuran, **a.g.e.**, s.196-199; E. Egli, **Osmanlı Altın Çağının Mimarı Sinan**, İstanbul, 2009, s.104-109; D. Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.270-275.
[1364]İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.193.
[1365]**Ay.es.**, s.201; S. Eyice, "İstanbul Minareleri", s.40; **İstanbul Minareleri**, s.12.

esridir ve 1505 tarihlidir. Sol taraftaki yan kapıdaki 1797 tarihli ayet ise *Yamak Salih Efendi* şakirdi *Mustafa Efendi*'nin eseridir[1366] (Resim 507-508).

Avlu dört yönden revaklarla çevrelenmiştir. Birimler geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Avlu revaklarının sivri kemerleri, mukarnas başlıklı sütunlar üzerine oturmaktadır. Sütunlar mermer, granit ve yeşil mozaik olmak üzere 20 adettir. Kubbe ve geçişler kalemişi süslemelerle hareketlendirilmiştir (Resim 509-510).

Avlunun ortasında yer alan şadırvan sekizgen planlıdır. Devşirme sütunlarla taşınan kubbe kurşun kaplanmıştır. Avlu döşemesi mermerdir. Yer yer kırmızı porfir bordürler ve plakalarda kullanılmıştır. Bazı kaynaklarda şadırvan havuzunun eski olduğu ancak üzerinin açık olduğu belirtilmektedir. Şadırvanın kubbesini *IV. Murat* yaptırmıştır[1367] (Resim 510).

Son cemaat yeri yedi birimlidir. Ortadaki birim hariç tüm birimler geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Orta birim ise mukarnaslarla dolgulandırılmış kubbemsi bir tonoz ile örtülüdür. Orta birim diğerlerinden daha geniş bir kemer ve daha yüksek bir örtü ile vurgulanmıştır. Son cemaat yerinin sivri kemerleri revak kemerleri gibi sivri ve iki renklidir. Kemerler, sarkıt tarzı mukarnas başlıklı sütunlarla taşınmaktadır. Kemer aynaları avlu revaklarındaki gibi mermer kaplamadır ve mukarnas dizileri ile son bulmaktadır. Kemer aynalıklarına ayrıca birer kabara yerleştirilmiştir. Orta birimin üst kesimi ise kuzey taçkapısında da olduğu şekilde bir palmet fistosu ile taçlandırılmıştır (Resim 509).

Son cemaat yerinin güney duvarı oldukça simetrik düzenlenmiştir. Ortada taçkapı, taçkapının iki yanında aralarında birer dış mihrap bulunan ikişer pencere yer almaktadır. Dikdörtgen formlu pencerelerin sivri kemerli alınlıkları vardır. Alınlıklar kalemişi süslemelerle hareketlendirilmiştir. Çokgen planlı dış mihraplar ise birer mukarnas kavsara ile örtülüdür.

Mukarnas kavsara ile örtülü mermer taçkapı, silmelerle hareketlendirilmiştir. Kavsara köşeliklerine birer kabara, iki renkli zıvanalı geçmeli basık kemerli giriş açıklığı üzerine de inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Taçkapı yan söveleri üzerinde de birer

[1366]Bkz. T. Öz, **a.g.e.**, I, s.34.
[1367]İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.193.

köşe sütuncesi bulunmaktadır. Kum saati altlık ve başlıkları olan sütuncelerin gövdeleri yoğun şekilde bitkisel örnekli süslemelerle dolgulandırılmıştır. Taçkapı yan kanatlarına da birer mihrabiye yerleştirilmiştir. Üç kenarlı mihrabiyeler birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Kavsaranın üst kesimine içerisinde geometrik süslemelerle bezeli birer kabara bulunan dikdörtgen çökertmeler yerleştirilmiştir. Ahşap kapı kanatlarında her kanat üç panoya ayrılmıştır. Alt ve üst panolar enine dikdörtgen formdadır, orta pano ise boyuna dikdörtgendir ve diğer iki panodan daha büyüktür. Alt ve orta panolara on kollu yıldızdan gelişen geometrik bir kompozisyon işlenmiştir. Orta panonun göbeğine birde geometrik örnekli bir kabara yerleştirilmiştir. Üst panolara ise kazayağı motifi işlenmiştir. Geometrik örnekli parçaların üzeri bitkisel süslemelerle hareketlendirilmiştir. Geometrik parçalar arasında yer yer fildişi oyma parçalara da rastlanmaktadır. Her pano arasında pirinç kabaralar da bulunmaktadır. Kapı taklit kündekari tekniğinde yapılmıştır. Taçkapı içe de taçkapı formunda yansımıştır. Yan kanatlara mukarnas kavsaralı birer niş yerleştirilmiştir (Resim 511).

Kendi içerisinde düzenli ve simetrik bir plan şemasında olan tabhane mekanları, ibadet mekanının doğu ve batı duvarlarının kuzeye yakın uçlarına yerleştirilmiştir. Mekanlar enine dikdörtgen plan şemasındadır. Merkezde kuzey ve güney kesimde doğu ve batı duvarlarına atılan birer kemerle kareye dönüştürülmüş ve üzeri kubbe ile örtülmüş dağılım mekanı ile bu mekanının iki yanındaki ikişer tabhane mekanından meydana gelmektedir. Mekanların birbirlerine kemerlerle açılmaktadır. Tabhane mekanlarına mekanların kuzeyindeki taçkapılarla girilmektedir. Eski planlarda tabhane mekanlarının ibadet mekanına açılan kapı, pencere gibi açıklıklarının olmadığı görülürken bugün, tabhanelerin ibadet mekanına bakan duvarlarında büyük kemerler açılarak her iki mekan arasında organik bir bağ oluşturulmuştur. Tabhane mekanlarının yapılan restitüsyon çalışmalarında *Edirne II. Bayezid İmareti*'nde de olduğu şekilde tabhane mekanlarının ortadaki dağılım mekanına açılan kapalı birer hacim oldukları düşünülmüştür. *İ.A. Yüksel*'in çalışmalarından da faydanalınarak hazırlanan restitüsyon denemesinde sonradan kaldırıldığı düşünülen tabhane mekanlarının duvarları çizilmiştir[1368] (Şekil 219). *Yüksel* yaptığı incelemelerde üstte baca yerlerinin kapalı

[1368]Y. Dağlı-S.A. Kahraman, **a.g.e.**, Cilt:1, Kitap:1, s.106'da tabhane mekanlarının yapıya sonradan açıldığını belirtmektedir.

olduğunu fotoğraflarla belgelemekte ve bu baca yerlerinin mekanlardaki yerlerini belirleyerek plana işlemiştir. Simetrik düzendeki mekanlarda bizde kapı ve pencere açıklıkları ile muhtemel ocak nişlerinin bu düzende olduğu kanısındayız. Ayrıca bizde *Yüksel* gibi dağılım mekanı olan ve avlu şeklinde adlandırılan mekanın armudi kubbesinin merkezinde de *Edirne*'deki *II. Bayezid İmareti*'nde de olduğu gibi bir aydınlatma feneri içerdiği görüşündeyiz[1369] (Resim 512-515).

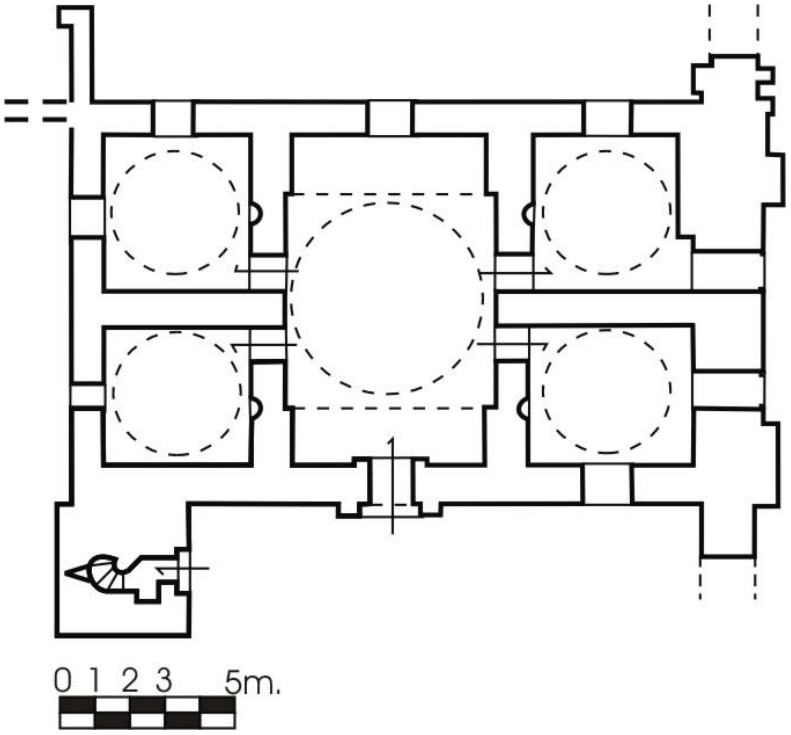

Şekil 219. İstanbul II. Bayezid İmareti. Doğudaki Tabhane Mekanının Tahmini Restitüsyonu (*İ.A. Yüksel*'den işlenerek).

İstanbul'daki *Sultan Selim İmareti* ve *Edirne*'deki *II. Bayezid İmareti*'nde de olduğu gibi tabhaneli camilerin karakteristik özelliklerinden biri avlu mekanı bu yapıda da mevcut değildir. Taçkapıdan ibadet mekanına geçilmektedir. Mekanın iki yanına yerleştirilmiş tabhane mekanları dikkate alınmadığında yapının plan şemasının dört destekli merkezi planlı cami şemasında olduğu görülmektedir. Merkezi hacim dört filayağı ve iki kırmızı porfir sütuna oturan bir kubbe ile örtülüdür. Kuzey ve güneye

[1369]Bkz. İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V., s.199-200, Şekil 67.

merkezi kubbeyi destekleyen yarım kubbeler, doğu ve batı sahınlarına da dörder kubbe yerleştirilmiştir. Örtü geçişlerinde pandantif kullanılmıştır[1370] (Resim 516-518).

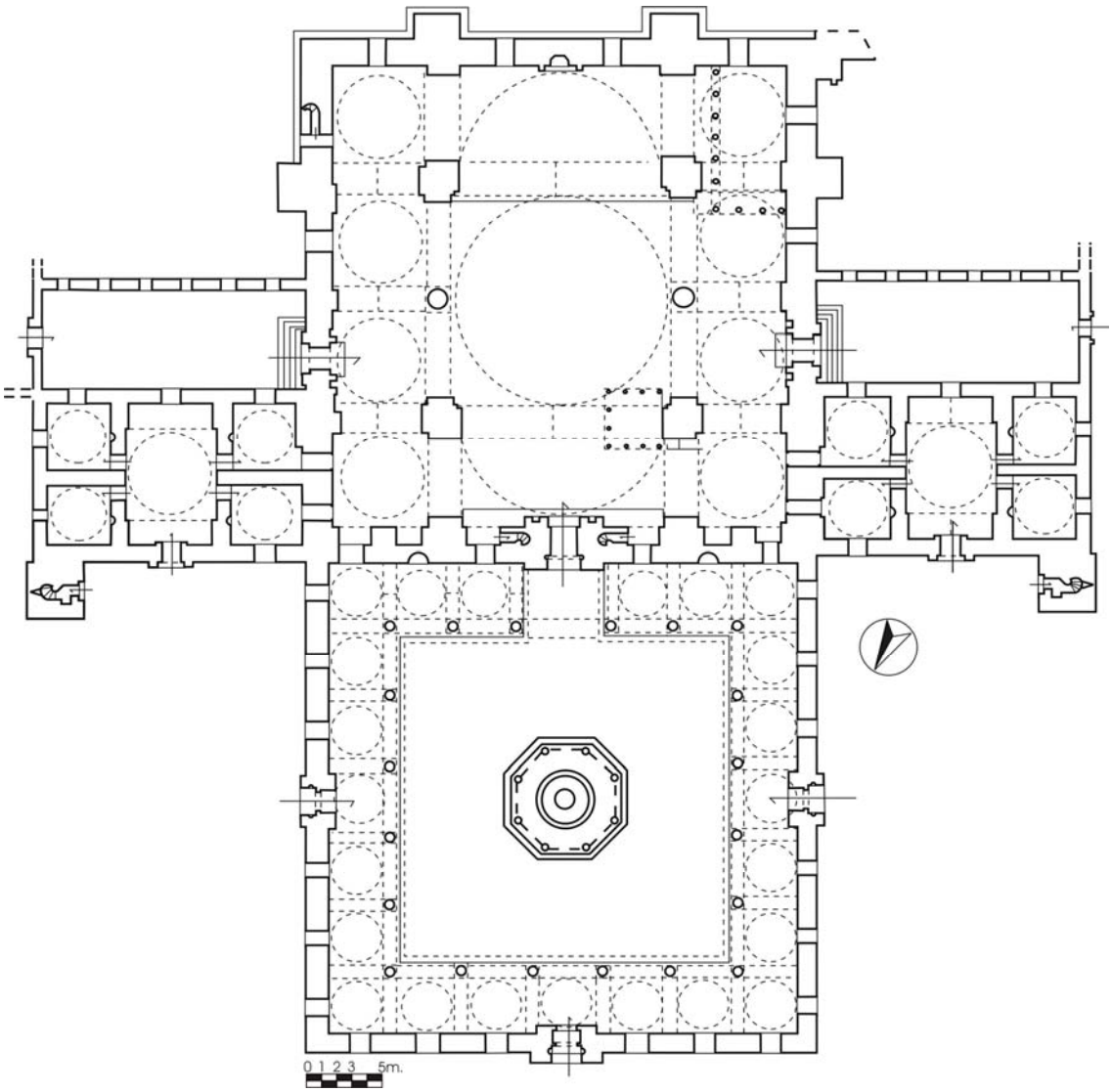

Şekil 220. İstanbul II. Bayezid Camii. Tahmini Restitüsyon.

Taçkapının içe çıkıntı yapması ile üst kotta bir mahfil katının oluşması sağlanmıştır. Mermer mahfil iki yandan beşer konsolla taşınmaktadır. Kapının sağ ve solundaki iki girintiye yerleştirilen merdivenlerle mahfil katına çıkılmaktadır. Mahfil katından da kubbelere çıkış sağlanmaktadır.

[1370]Yapının strüktür analizi için bkz. Ö.İ. Tuluk, **a.g.t.**, s.95-101.

İbadet mekanının kuzeydeki taçkapıdan başka doğu ve batı duvarlarında birer tane daha kapısı vardır. İki renkli zıvanalı basık kemerli kapıların yan yüzlerinde mukarnas kavsaralı nişler bulunmaktadır.

İbadet mekanında alt kotta, tabhane mekanları hariç, oniki adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Dikdörtgen formlu mermer söveli pencerelerin iki kanat ve bir biniden meydana gelen geometrik süslemeli ahşap pencere kanatları vardır. Her pano üç bölüme ayrılmıştır ve panolar arasında pirinç kabaralar yer almaktadır. Üst sıra pencereleri ise yanlarda her kemer içerisinde ikişer, kuzey cephedeki mahfil üzerinde üç adet sivri kemerli formdayken, güneyde üç adet sivri kemerli bir adette yuvarlak formdadır. Üst sıra pencerelerin alçıdan vitraylı içlikleri bulunmaktadır. Ayrıca sahınlarda yer alan küçük kubbelerin altında ikişer adet, kubbeyi taşıyan büyük yan kemer içlerinde üstte üçü yuvarlak sekiz adet pencere yer almaktadır. Yarım kubbelerde yedişer, ana kubbede ise yirmi adet sivri kemerli pencere vardır (Resim 516-518).

İbadet mekanının biri kuzeybatıdaki filayağının yakınında diğeri güneybatı köşesinde olmak üzere iki adet mahfili bulunmaktadır. Kuzeybatıdaki müezzin mahfili, köşeleri içe doğru 45º düz ve oyuk pahlı 10 adet mermer ayak üzerine oturmaktadır. Sivri ve Bursa kemerlerinin birleşiminden meydana dekoratif kemerler ayakları birbirine bağlamaktadır. Kemer aynalıkları rumi süslemelerin ajur tekniği ile verildiği bir kompozisyonla hareketlendirilmiştir. Kemerlerin üst kesimini palmet ve rumilerden meydana gelen bir bordür dolaşmaktadır. Bu bordürün üst kesinde de iki sıra mukarnas sırası yer almaktadır. Sekiz kollu yıldızlardan meydana gelen bir kompozisyonla şekillenmiş ajur tekniğindeki korkuluk mermerdir. Mahfil merdiveni sadedir. Kapısı sivri kemerlidir. Üst kesim palmetlerden meydana gelen bir tepelikle taçlandırılmıştır. Kaynaklarda mahfilin ayaklarının 12 adet olabileceğine dair görüşler bulunmaktadır[1371]. Mahfilin bulunduğu yerdeki filayağına yapılan ekler sonrasında bu ayaklar kaldırılmış olabilir (Resim 519).

Hünkar mahfili beyaz, kırmızı, siyah-beyaz benekli, granit gibi farklı renkli 10 adet mermer sütunla taşınmaktadır. Sütunların başlıkları mukarnaslıdır. Korkuluk mermer şebekelidir. Korkuluğun üst kesimine ahşap kafes eklenmiştir. Mahfilin

[1371]İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.196.

tabanının ahşap tavanı, altıgen ve altı kollu yıldızlardan meydana gelen geometrik ahşap parçalarla hareketlendirilmiştir.

Yedi kenarlı mermer mihrap, mukarnas kavsara ile örtülüdür. Ana nişte her kenar yukarıda sivri kemerlerle son bulmaktadır. Mihrap iki yandan siyah-beyaz renkli sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Sütuncelerin altlık ve başlıkları mukarnaslıdır. Kavsara köşeliklerine birer kabara yerleştirilmiştir. Kavrasa kuşatma kemeri sivridir. Kemer aynalıklarında rumilerden meydana gelen bir kompozisyon dikkat çekmektedir. Mihrap palmet ve rumilerden meydana gelen bir tepelikle taçlandırılmıştır (Resim 520).

Mermer minber aynalığı ve korkulukları ajur tekniğinde verilmiştir. Aynalıkta dokuz kollu yıldızlardan gelişen geometrik bir kompozisyon, korkuluklarda da altıgen ve onikigen formlu geometrik formların iç içe geçmesi ile meydana gelen bir kompozisyon işlenmiştir. Aynalığın alt kesiminde yer alan üç adet pabuçluğun dilimli kemerlerinin aynaları kıvrım dallar ve rumilerden meydana gelen süslemelerle hareketlendirilmiştir. Süslemeler oyma tekniği ile yapılmıştır. Basık kemerli minber kapısı siyah-beyaz mermer ile kakma tekniğinde süslenmiştir. Kemer aynalarına iki adet kabara yerleştirilmiştir. Üst kesimde de ayet kitabesi enine dikdörtgen formdadır. Kitabede "*Kelime-i Şehadet*" yazılıdır. Kapı, sırası ile mukarnas dizisi ve palmetlerden meydana gelen bir tepelikle son bulmaktadır (Resim 521).

İbadet mekanında kubbe ve geçişlerde, kemerlerde, pencere çevrelerinde ve duvar yüzeylerinde kalemişi süslemeler vardır. Klasik döneme özgü bitkisel ve yazı süslemelerin onarım görmüştür[1372]. Palmetler, rumiler, kıvrım dallar, hatayiler, çok çenekli çiçekler kullanılan motifler arasındadır. Mavi, bordo, beyaz, krem gibi renkler de süslemelerde zemin ve motif rengi olarak tercih edilen renkler arasındadır. Mihrap üzerinde ve büyük kubbede ve orta kapının dışında *Şeyh Hamdullah* eseri olan hatlarda, 911/1505-06 tarihi ve *Bayezid Han*'ın adı geçmektedir[1373].

Yapıda taş, mermer, ahşap ve kalemişi süslemeler bulunmaktadır. Taş süsleme minarede ve pencerelerdedir.

[1372]Bkz. T. Öz, **a.g.e.**, I, s.34.
[1373]Kitabe metni ve Arapça yazılışı için Bkz. Ayvansarayi, **a.g.e.**, s.53; Bkz. İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V., s.204.

Minarelerin kaideleri silmelerle hareketlendirilmiş dikdörtgen çökertmelerle hareketlendirilmiştir. Kaidenin köşelerinde birer gömme sütunce vardır. Sütuncelerin başlık ve kaideleri mukarnaslıdır. Çökertmelerin üst kesiminde dikdörtgen panolar bulunmaktadır. Bir yüzde içi altı kollu yıldızın kollarından gelişen geometrik bir kompozisyonla dolgulandırılmış bir pano, diğer yüzünde ise dini içerikli bir pano bulunmaktadır. Bu panodaki yazılar, kufi karakterdedir[1374]. Karakterler kakma tekniğinde verilmiştir. Bu panolar kemerleme dizisi ve palmet fistosu ile taçlandırılmıştır (Şekil 221). Minarelerin şerefe altlarında ise yıldız-haç kompozisyonunda kırmızı ve beyaz taşlarla meydana getirilmiş bir kompozisyon yer almaktadır[1375]. Geometrik süsleme bir palmet fistosu ile son bulmaktadır (Şekil 222).

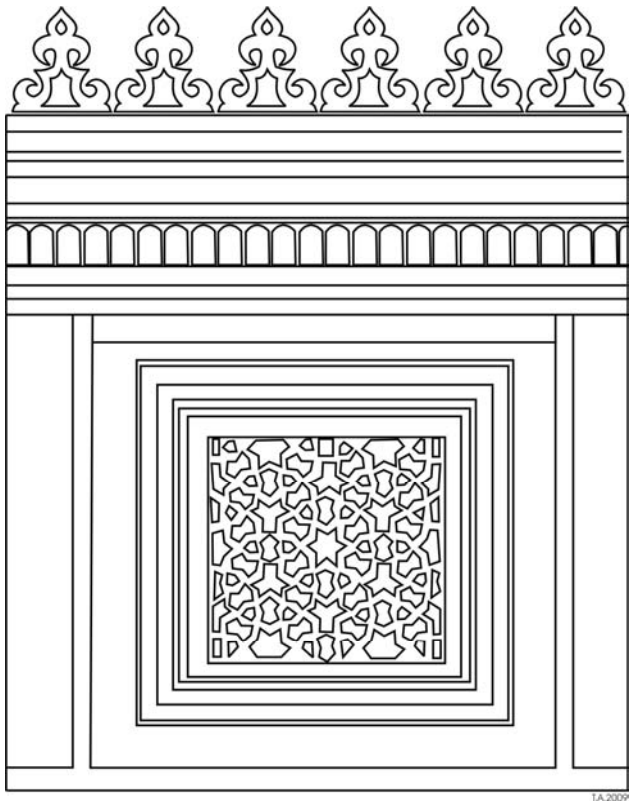

Şekil 221. Edirne II.Bayezid İmareti. Minaredeki Taş Süsleme.

[1374]Kürsüdeki 4 defa tekrarlanan "*Elhamdülillah*" yazısı *Amasya Bayezid Paşa İmareti*'nin son cemaat yeri cephesinde de karşımıza çıkmaktadır (Resim 137-140).

[1375]Minare ve pencere alınlıklarındaki kırmızı renkli kakma süslemeler Memluk etkilidir. Bkz. A.A. Abdülhafız, **Osmanlı Döneminde İstanbul ile Kahire Arasında Mimari Etkileşimler**, (İstanbul Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1994, s.156. Taş süslemeler için ayrıca bkz. İ. Cıda, **İstanbul Bayezid Camii Taş Süslemeleri**, (Marmara Ü. Türkiyat Araş. Enst. Türk Sanatı A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005, s.26-104.

Yapıdaki pencerelerin hepsi silmelerle hareketlendirilmiş dikdörtgen formlu çökertmeler içerisindedir (Resim 507-508).

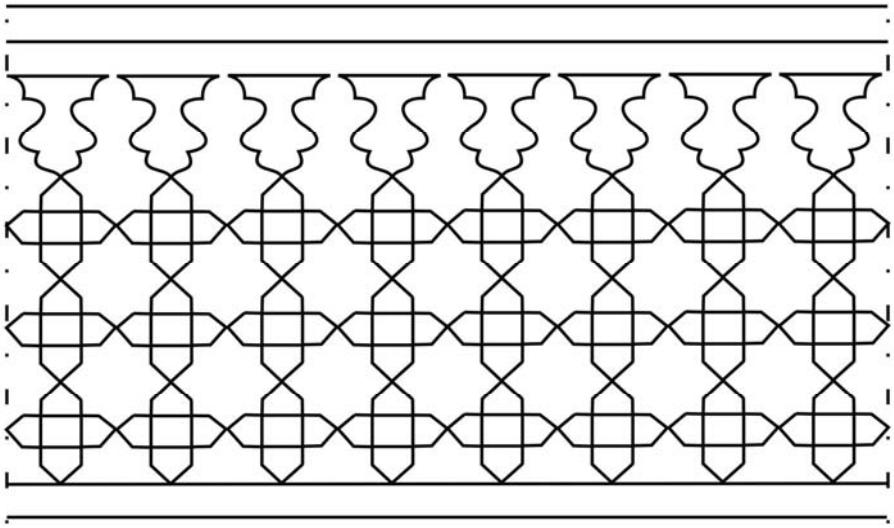

Şekil 222. İstanbul II.Bayezid İmareti. Minaredeki İki Renkli Taş Süsleme.

Yapıda mermer süslemeler avlu ve ibadet mekanı taçkapılarında, son cemaat yeri ve avlunun revaklarında, mihrap, minber, hünkar ve müezzin mahfillerindedir.

Avlunun doğu, batı ve kuzey cephelerinde birer adet mermer taçkapısı vardır. Üç kapı da içeriye taçkapı formunda yansımıştır. Taçkapılar birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Taçkapıların mihrabiyelerinin kavsaraları yivler ve mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Basık kemerli giriş açıklığı zıvanalıdır ve iki renkli mermerle şekillenmiştir. Kavsara kuşatma kemerlerinde çarkıfelek formunda kabaralarla hareketlendirilmiştir. Kuzeydeki taçkapı bir palmet fistosu ile taçlandırılmıştır. Benzer fisto batıdaki taçkapıda da vardır. Ayrıca bu kapı, sarmal formunda bir silme ile de çevrelenmiştir. İbadet mekanının mermer taçkapısının çerçeveleri silmelerle hareketlendirilmiştir. Kavsara sarkıt tarzı süslemelerle verilmiş mukarnas kavsaralıdır. Kavsara köşelikleri ile yan yüzlerde geometrik örnekli süslemeler ile dolgulandırılmış birer kabara vardır. taçkapı iki yandan birer gömme sütunce ile sınırlandırılmıştır. Sütuncelerin başlık ve kaideleri kum saati ve mukarnaslarla iki kademelidir. Gövde

palmet, rumi ve kıvrım dallarla şekillenmiş bitkisel bir kompozisyonla dolgulandırılmıştır. Süslemeler oyma tekniğindedir (Resim 511).

Mermer süslemenin yoğunlukla uygulandığı bir diğer yer avlu ve son cemaat yeri revak kemerleridir. Mermer kaplı cepheler saçak seviyesinde mukarnas bordürü ile son bulmaktadır. Kemer aynlarında da birer adet kabara vardır. Son cemaat yeri cephesinde ise orta birimin kemeri daha yüksek tutularak vurgulanmıştır. Mukarnas bordürü haricinde cephe palmet ve rumilerden meydana gelen bir fisto ile taçlandırılmıştır. Kemer aynalarında yer alan kabaraların yüzeyleri avlu kemerlerinden farklı olarak bezelidir. Avlu ve son cemaat yerini taşıyan devşirme yeşil renkli sütunların mukarnas başlıkları da birer sanat eseridir. Başlıklar sarkıt tarzı süslemelerle daha da hareketli görülmektedir (Resim 509-510).

Mermer süsleme içte mihrap, minber ve mahfillerdedir. Mermer mihrap mukarnas kavsara ile örtülüdür. Mihrap iki yandan siyah-beyaz renkli sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Sütuncelerin altlık ve başlıkları mukarnaslıdır. Kavsara köşeliklerine birer kabara yerleştirilmiştir. Kemer aynalıklarında rumilerden meydana gelen bir kompozisyon dikkat çekmektedir. Mihrap palmet ve rumilerden meydana gelen bir tepelikle taçlandırılmıştır (Resim 520).

Mermer minberin aynalığı dokuz kollu yıldızlardan gelişen geometrik bir kompozisyonla, korkuluğu ise altıgen ve onikigen formlu geometrik formların iç içe geçmesi ile meydana gelen bir kompozisyonla verilmiştir. Bezemeler ajur tekniğindedir. Aynalığın alt kesimindeki pabuçluk üç adet dilimli kemerler ile verilmiştir. Kemerlerin aynaları kıvrım dallar ve rumilerden meydana gelen süslemelerle hareketlendirilmiştir. Süslemeler oyma tekniği ile yapılmıştır. Basık kemerli minber kapısı siyah-beyaz mermer ile kakma tekniğinde süslenmiştir. Kemer aynalarına iki adet kabara yerleştirilmiştir. Üst kesimde de ayet kitabesi enine dikdörtgen formdadır. Kitabede "*Kelime-i Şehadet*" yazılıdır. Kapı, sırası ile mukarnas dizisi ve palmetlerden meydana gelen bir tepelikle son bulmaktadır[1376] (Resim 521).

[1376]Minber için ayrıca bkz. G. Apa, **Osmanlı Dönemi Selâtin Cami Minberleri**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2007, s.37-41, Çiz.6.

İbadet mekanında yer alan mahfillerin her biri bezemeleri ile dikkat çekmektedir. Mekanının kuzeybatısındaki müezzin mahfili, düz ve oyuk pahlı 10 adet mermer ayak üzerine oturmaktadır. Ayakları sivri ve Bursa kemerleri birbirine bağlamaktadır. Kemer aynalıkları rumi süslemeler ile dolgulandırılmıştır. Bezemeler ajur tekniğindedir. Kemerlerin üst kesimini iki adet bordür ile son bulmaktadır. Alttaki bordür palmet ve rumilerden meydana gelmekte, üstteki ise iki sıra mukarnaslıdır. Mahfil korkuluğu sekiz kollu yıldızlardan meydana gelen geometrik bir bezeme ile şekillenmiştir. Süsleme ajur tekniğindedir. Bezemesiz mahfil kapısının üst kesim palmetlerden meydana gelen bir tepelikle taçlandırılmıştır (Resim 519).

Beyaz, kırmızı, siyah-beyaz benekli, granit gibi farklı renkli 10 adet mermer sütunla taşınan hünkar mahfilinin korkulukları mermer şebekelidir. Sütun başlıkları ise mukarnaslıdır.

Yapıda ahşap süsleme kapı ve pencere kanatları ile vaaz kürsüsündedir. Taçkapıdaki ahşap kapı iki kanat ve bir biniden meydana gelmektedir. Her kanat üç panoya ayrılmıştır. Alt ve üst panolar enine dikdörtgen formdadır, orta pano ise boyuna dikdörtgendir ve diğer iki panodan daha büyüktür. Alt ve orta panolara on kollu yıldızdan gelişen geometrik bir kompozisyon işlenmiştir. Orta panonun göbeğine birde geometrik örnekli bir kabara yerleştirilmiştir. Üst panolara ise kazayağı motifi işlenmiştir. Geometrik örnekli parçaların üzeri bitkisel süslemelerle hareketlendirilmiştir. Geometrik parçalar arasında yer yer fildişi oyma parçalara da rastlanmaktadır. Her pano arasında pirinç kabaralar da bulunmaktadır. Kapı taklit kündekari tekniğinde yapılmıştır.

İbadet mekanı ile tabhane mekanlarında yer alan pencere kanatları iki kanat ve bir biniden meydana gelmektedir. Her kanat üç bölüme ayrılmıştır. Alt ve üst bölümler orta bölüme göre daha küçüktür ve enine diködrtgen formdadır. Orta panolar ise boyuna dikdörtgen formdadır. Panolar silmeler ve geometrik kompozisyonlarla hareketlendirilmiştir. Biniler sadedir. Süslemeler kazıma tekniğinde verilmiştir.

Kalemişi süslemeler avluda pencere aynalarında, kubbe ve geçişlerde; ibadet mekanında da kubbe ve geçişlerde, kemerlerde, pencere çevrelerinde ve duvar yüzeylerindedir. Palmetler, rumiler, kıvrım dallar, hatayiler, çok çenekli çiçekler

kullanılan motifler arasındadır. Mavi, bordo, beyaz, krem gibi renkler de süslemelerde zemin ve motif rengi olarak tercih edilen renkler arasındadır. Klasik döneme özgü bitkisel ve yazı süslemeleri onarım görmüştür. Özellikle avludaki süslemeler, dış etkilere açık olduklarından dolayı daha fazla deforme olmuşlardır[1377].

Tarihlendirme

Yapının inşa kitabesi ibadet mekanının kuzeydeki taçkapısı üzerindedir. Arapça sülüs kitabe üç satırdır. Enine dikdörtgen kitabe mermer üzerine kabartma tekniğindedir. Hat *Şeyh Hamdullah*'ın eseridir[1378]. Kitabenin Arapça harflerle yazılışı şöyledir (Resim 522):

بنى هزا اجامع اجليل الشاز والعمارة الرفعة النيان من فواضل مراد خان خامدلله ملكه
سلطانه وقد وقع الابتداء بابناء فى اواخر فاصدت السطان الاعظم

السلطان بيزيد بن السطان محمد بن السلطان زالحجه لسنة سنة ست وتسعمأه واتفق الاما
فى سنه احد عشر وتسعماه هجرية

Kitabenin Anlamı: *Bu şanı yüce cami ile abidevi külliyesi, Sultan Murad oğlu Sultan Mehmed oğlu büyük Sultan Bayezid (Allah mülkünü ve saltanatını daim kılsın)'ın lütufkar sadakaları ile bina edilmiştir. Binanın inşasına H.906 yılının Zilhicce ayının sonlarına doğru başlanmış ve H.911 yılında tamamlanmıştır.*

Kitabeden yapının 906 yılının Zilhicce'sinin sonunda /Haziran-Temmuz 1501 inşaatının başlandığı, 911/1505-06 yılında tamamlandığı anlaşılmıştır. Yapının banisi *Sultan Bayezid*'tır[1379].

[1377]Kalemişi süslemeler için ayrıca bkz. E. L. Tekinkaya, **İstanbul'da 15. 16. Yüzyıl Osmanlı Dini Mimarisinde Kalem İşleri**, (Marmara Ü. Sos. Bil. Enst. Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1991, s.86-91.
[1378]İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V., s.202; Ayvansarayi, **a.g.e.**, s.53; T. Öz, **a.g.e.**, I, s.33-34; A. Üstün, **a.g.m.**, s.124.
[1379]İ.A. Yüksel, **ay.yer.**; Y.Yılmaz-R.Gün, **a.g.e.**, s.187; F.G. Ersoy (Top), **İstanbul'daki Selatin Camilerinin Kitabeleri**, (Dokuz Eylül Ü. Sos. Bil. Enst. İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2002, s.37-45.

Katalog No **:**3.56
Yapının Adı **:KARA DAVUT PAŞA CAMİİ**[1380]
Yeri **:**İstanbul/Üsküdar **İnceleme Tarihi:**22.11.2008-23.04.2010
Şekil No **:**223 **Resim No** **:**523-531

Yapı *Hakimiyet-i Milliye Caddesi* üzerindedir. Cami bir avlu içerinde yer almaktadır. Avlunun biri batıda diğeri doğuda olmak üzere iki girişi bulunmaktadır.

İbadet mekanı ile iki tabhane mekanından meydana gelen yapının kuzeyinde ahşap tavanlı bir son cemaat yeri, kuzeybatı köşesinde de bir minaresi bulunmaktadır (Şekil 223). Çeşitli dönemlerde onarım gören yapı en son 2008 yılında **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından onartılmıştır[1381]. Yapıyı incelediğimiz 22.11.2008 tarihinde restorasyon çalışmaları devam etmekteydi.

Yapının inşa malzemesi, kesme taş, kabayonu taş, moloz taş ve tuğladır. Tabhane mekanlarının duvarlarında kabayonu ve moloz taş duvar örgüsü serbest derzleme tekniği ile uygulanmıştır. İbadet mekanının tabhane mekanlarından sonra yükselen duvarları kasnak seviyesine kadar 1 sıra kesme taş ve üç sıra tuğlanın dönüşümlü olarak uygulandığı almaşık düzendedir. Kasnakta ise kabayonu taşlarla şekillenen duvar örgüsünde yer yer tuğla kullanımlarına da rastlanmaktadır. Pencere kemerleri ve alınlıkları ise tuğladır. Kubbe ve geçişler sıvalıdır. Kasnak ve beden duvarları iki sıra kirpi saçakla son bulmaktadır. Örtüler kurşun kaplıdır. Yapıyı incelediğimiz tarihte duvarlardaki derz çalışmaları devam etmekteydi (Resim 523).

Yapının alt sıra pencereleri dikdörtgen formludur ve mermer sövelidir. Söveler son onarımda yenilenmiştir. Pencerelerin sivri kemerli tuğla alınlıkların içerisi de tuğladır. Sivri kemerli üst sıra pencerelerinin alçı dışlıkları vardır. Batıdaki tabhane mekanın batı duvarında yer alan pencerenin üst kesimine ikinci tamir kitabesi yerleştirilmiştir (Resim 523).

Batıdaki tabhane mekanının kuzey ucuna yerleştirilmiş minare kesme taştır. Kaide kübik, gövde ise silindirik formdadır. Şerefe altı mukarnaslarla dolgulandırılmıştır. Yapıyı incelediğimiz tarihte, peteğin kurşun külahı

[1380]Yapı *Küçük-Kara Nişancı Paşa Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.269.
[1381]Onarımlar ile ilgili ayrıca bkz. A. Üstün, **a.g.t.**, s.307-309.

yenilenmekteydi. Minarenin önünde bulunan ek yapı yıkılmış kaide üzerindeki sıva ve derzler temizlenmekteydi[1382]. Kurşun kaplı betonarme şadırvan ise yapının kuzeydoğusundadır.

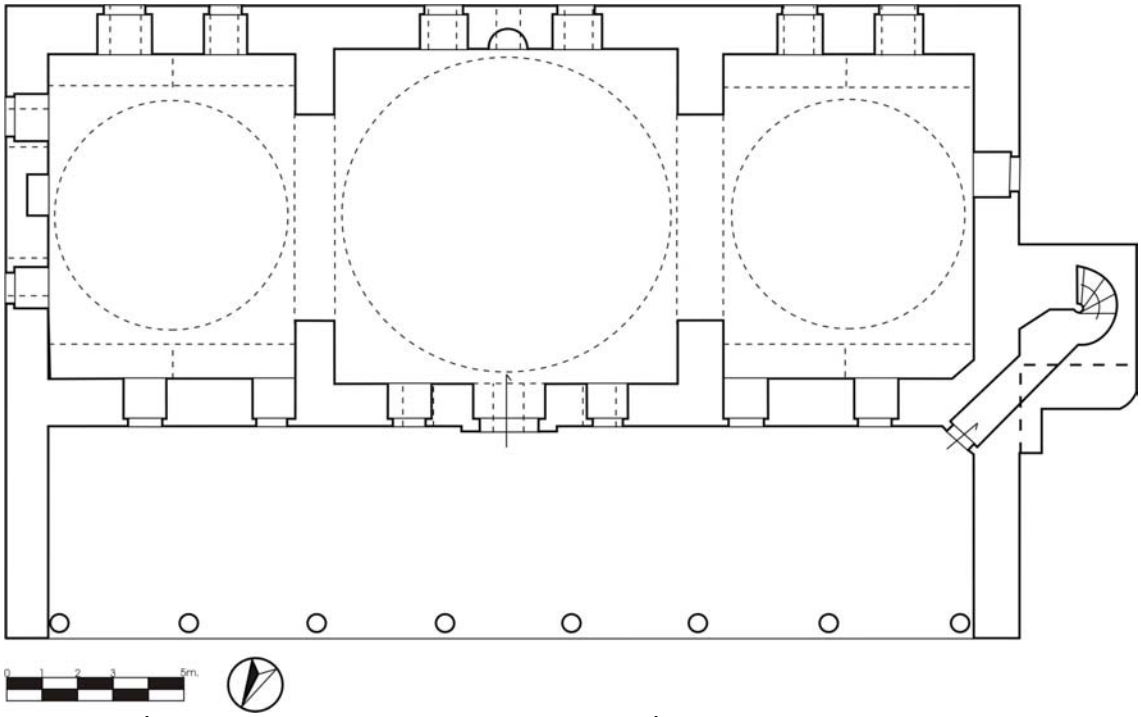

Şekil 223. İstanbul Kara Davut Paşa Camii. Plan (*İ.A. Yüksel'den işlenerek*).

Son cemaat yeri kuzeyde sekiz sütunla, doğu ve batıda ise duvarlarla taşınan ahşap bir tavan ile örtülüdür. Sütun başlıkları baklava formundadır. Kaynaklardan son cemaat yerinin ve ibadet mekanının kubbesinin çökmüş olduğu öğrenilmektedir[1383]. Ahşap tavan çıtalarla eş büyüklükte kare bölmelere ayrılmıştır. Üzeri yağlıboya ile boyanmış tavanda onarım sırasında yağlıboya sökümleri yapılmaktaydı. Son cemaat yerinin güney duvarındaki sıva raspaları sonucu moloz taş ile örülmüş duvar örgüsü ve pencerelerin sivri kemerli tuğla hafifletme kemerleri algılanır durama gelmiştir. Duvarın derzleri yenilenmiştir. Son cemaat yerine açılan dört pencere dikdörtgen formdadır. Pencerelerin mermer söveleri son onarımda yenilenmiştir (Resim 524-525).

[1382]Minare çizimi için bkz. F. Uluengin-vd, **a.g.e.**, s.145.
[1383]İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.269; İ. H. Konyalı, **Üsküdar Tarihi**, C.I, İstanbul, 1976, s.137-139.

İbadet mekanı girişi basık kemerli basit bir açıklık şeklindedir. İki renkli zıvanalı basık kemer ve söveler mermerdir. Ahşap kapı kanatları orijinaldir. Kapının üst kesimine altı satırdan meydana gelen tamir kitabesi yerleştirilmiştir (Resim 526).

Kare planlı ibadet mekanı geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Mekanının alt kotta ikisi kuzeyde ikisi güneyde olmak üzere dört penceresi vardır. alt sıra pencereleri dikdörtgen formdadır. Güneydeki üç adet üst sıra pencereleri sivri kemerlidir, kuzeydekiler ise ikisi dairesel formda ortadaki ise sivri kemerlidir. Üst sıra pencerelerinin vitraylı alçı içlikleri vardır (Resim 529).

Daire formlu mihrap nişi, yeni tarihli Kütahya çini plakaları ile kaplanmıştır (Resim 529).

Mermer minberin korkulukları ve aynalığında ajur tekniğinde işlenmiş geometrik süslemeler bulunmaktadır. Aynalığın alt kesiminde ise dilimli kemerli üç adet pabuçluk dikdörtgen çerçeve içerisindedir. Minber kapısı iki yandan yivli gövdeli, kum saati altlık ve başlıklı sütuncelerle sınırlandırılmıştır. *İ.A. Yüksel*'in eserinde minberin ahşap olduğu belirtilmekte ve bir fotoğrafı yayınlanmaktadır[1384]. Minber sonradan yenilenmiş olmalıdır.

İbadet mekanında pencere çevreleri, kubbe yüzeyi ile geçişleri ve iki yandaki kemerlerin yüzeyleri geç döneme özgü kalemişi süslemelerle hareketlendirilmiştir. Bitkisel ve yazı süslemelerinden meydana gelen bu bezemler bundan önceki tamirlerden birinde yapılmış olmalıdır.

İbadet mekanının doğu ve batı duvarları, iki büyük kemerle yanlardaki tabhane mekanlarına açılmaktadır. Dikdörtgen planlı mekanların kuzey ve güney duvarlarına doğu-batı yönlü atılan kemerlerle kare bir alan oluşturulmuş ve birer kubbe ile örtülmüştür. Kubbe geçişleri pandantiflerle sağlanmıştır. Doğudaki tabhane mekanının kuzey, güney ve doğu duvarlarının alt kesimine ikişer pencere açılmıştır. Alt kottaki pencereler dikdörtgen formludur. Doğu ve güneyde alt sıra pencerelerinin üst kotuna yerleştirilen üst sıra pencereleri ise sivri kemerlidir. Son cemaat yerinin varlığı kuzeyde üst kota pencere açılımını engellemiştir. Mekanın doğu duvarında iki alt sıra pencerenin

[1384]Bkz. İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.271, R.414.

ortasında birde dikdörtgen formlu ocak nişi bulunmaktadır. Ocağın bacası açıklıktır (Resim 527-528).

Batıdaki tabhane mekanının ise güneyde alt ve üst kotta iki batıda ise bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Her iki mekanda ibadet mekanında da olduğu gibi pencere çevrelerinde, kubbe yüzeyi ve geçişlerinde geç dönme özgü kalemişi süslemeleri vardır.

Tarihlendirme

Yapının inşa kitabesi yoktur. Biri ibadet mekanı girişi üzerinde diğeri batıdaki tabhane mekanının batı penceresinin üzerinde olmak üzere iki adet tamir kitabesi bulunmaktadır. İbadet mekanı üzerindeki altı satırdan meydana gelen tamir kitabesi Türkçedir ve sülüstür (Resim 530-531). I. tamir Mütevelli *Hüseyin Ağa*'nın 1233/1817 yılındaki tamirdir. Batıdaki pencere üzerindeki II. tamirde *Hüseyin Ağa* tarafından yaptırılmıştır ve sülüs kitabe beş satırdır. Bu kitabe de aynı tarihlidir. Avlu kapısı üzerindeki üçüncü kitabe taliktir ve üç satırdır. *Hacı Aziz Ağa*'ın tamirini göstermektedir[1385]. Ayrıca yapı 1960 yılında da tamir edilmiştir[1386]. Bazı kaynaklarda ise yapının XVII. yüzyılda ve *II. Mahmut* döneminde *Hacı Aziz Ağa* tarafından (1253) 1837 yılında tamir edildiği belirtilmektedir[1387].

Kitabelerden yapının banisinin *Nişancı Kara Davut Paşa* olduğu anlaşılmaktadır. *Nişancı Davut Paşa* H.911/1505-06'da ölmüştür[1388]. Yapı XV. yüzyılın sonlarında yapılmış olmalıdır.

[1385]Onarım kitabeleri için bkz. K. İnce, **a.g.t.**, s.264-66.
[1386]İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.271.
[1387]T. Öz, **a.g.e.**, II, s.19.
[1388]S. Eyice, **a.g.m.**, s.46; Ayvansarayi, **a.g.e.**, s.616.

Katalog No	**:**3.57		
Yapının Adı	**:GÜLBAHAR HATUN İMARETİ/CAMİİ**[1389]		
Yeri	**:**Trabzon	**İnceleme Tarihi**	**:**30.06.2010
Şekil No	**:**224-225	**Resim No**	**:**532-539

Şehir merkezinde Orta Hisar'ın batısında, Zağnos Köprüsü'nün yakınında, *Gülbahar Hatun Parkı*'ndadır. Kuzeybatısında yer alan türbe ile birlikte küçük bir külliye meydana getirmektedir[1390]. Külliye, *Yavuz Sultan Selim*'in annesi *Gülbahar Hatun* adına yaptırılmıştır. Yapının inşa kitabesi yoktur. Hemen doğusunda *Gülbahar Hatun*'un türbesi bulunmaktadır. Türbenin kitabesi H.911/1505-1506 tarihlidir[1391]. Bazı kaynaklarda imaret, H.920/1514 yılına tarihlenmektedir[1392]. Yapı bu kitabeden yola çıkılarak XVI. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir. Yapı H.1041/1631 yılında Rus saldırısında tahrip olmuştur[1393]. Taçkapı üzerindeki onarım kitabesinden yapının H.1301/1883-84 yılında tadilat gördüğü anlaşılmaktadır. Kaynaklarda ayrıca 1960 ve 1970'lerde de tadilat geçirdiği belirtilmektedir[1394]. Yapı son olarak 19.03.2007 tarihinde **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından onarım ihalesine çıkartılmış ve 05.04.2007 tarihinde onarım başlamıştır.

İmaret ibadet mekanı, iki adet tabhane mekanı, beş birimli son cemaat yeri ve bir minareden meydana gelmektedir (Şekil 224).

Yapının beden duvarları düzgün kesme taş kaplıdır. Pencereler, son cemaat yeri kemerleri ve minarede kesme taşlar koyu gri ve sarımsı beyaz renktedir. Duvarlar dış

[1389]Yapı kaynaklarda ve halk arasında *Hatuniye İmareti, Hatuniye Camii, Gülbahar Hatun Camii, Ayşe Gülbahar Hatun Camii, Valide Sultan Camii, Büyük İmaret, Büyük İmaret Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. H. Karpuz, **Trabzon**, Ankara, 1990, s.33; S. Eyice, **a.g.m.**, s.46; İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.449, 451; Y. Dağlı-S.A. Kahraman, **a.g.e.**, Cilt:2, Kitap:1, s.105; Ö. Kahrıman, **Trabzon'daki Türk Devri Mimari Eserleri**, (Atatürk Ü. Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2003, s.30;

[1390]Külliye yapıları ile ilgili bkz. Ö. Kahrıman, **a.g.t.**, s.30-40.

[1391]Türbe ve kitabesi için bkz. H. Karpuz, **a.g.e.**, s.50-51; S. Eyice, **a.g.m.**, s.46; İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.449, 453-54; Ö. Kahrıman, **a.g.t.**, s.30, 33; Ö. Akbulut, **Trabzon Kitabeleri**, İstanbul, 1953, s.5; H.W. Lowry, **Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi**, İstanbul, 1981, s.68-69; S. Ballance, "Early Turkish Building in Trabzon", **Belleten**, C.XXIX, S.113, 1965, s.73.

[1392]İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.449.

[1393]S. Eyice, **a.g.m.**, s.46, dipnot 118.

[1394]İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.452.

bükey silmelerle son bulmaktadır. Örtüler dıştan kurşun kaplıdır. Son cemaat yerinin önüne ahşap bir saçak eklenmiştir (Resim 532-533).

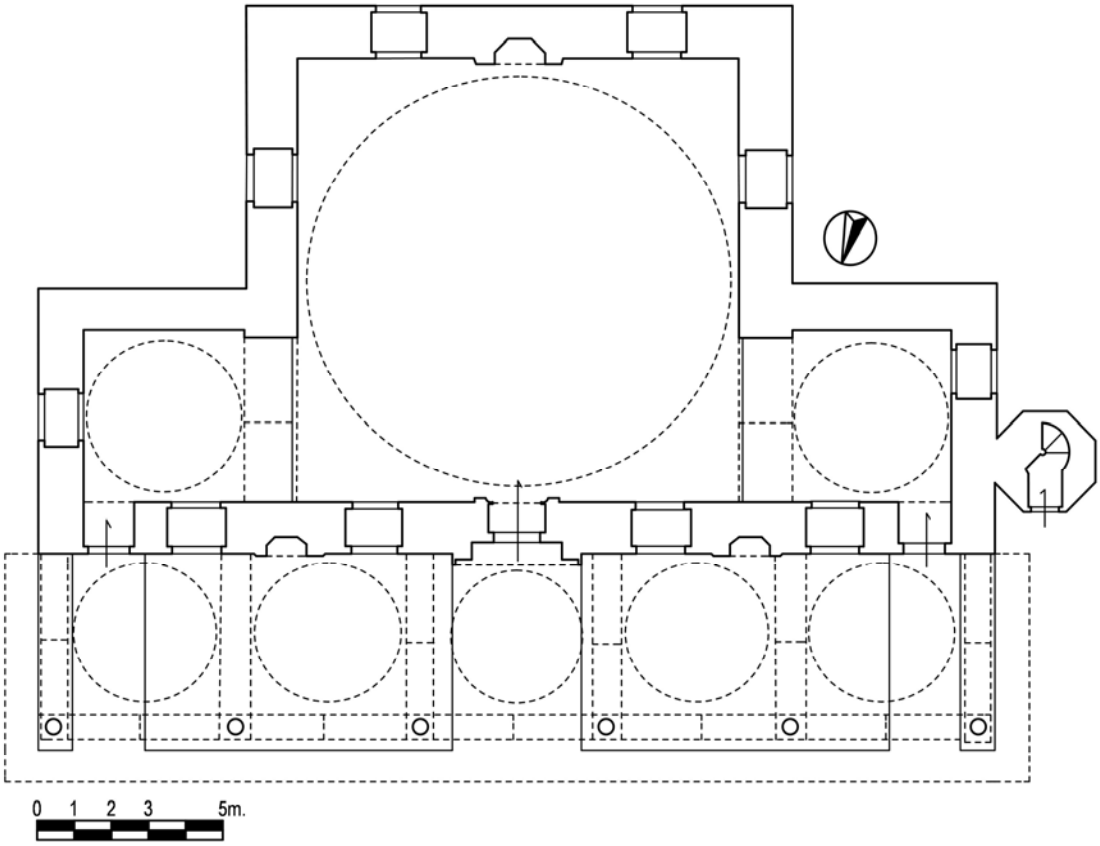

Şekil 224. Trabzon Gülbahar Hatun İmareti. Plan (*İ.A. Yüksel'den işlenerek*).

Yapıda doğudaki tabhane mekanının doğu duvarında, batıdaki tabhane mekanının batı duvarında, ibadet mekanın da doğu ve batı duvarlarında alt kotta birer adet, ibadet mekanının güney duvarında ise iki adet pencere vardır. Dikdörtgen formlu pencerelerin sivri kemerli alınlıkları vardır. Kemerler iki renkli taşlarla hareketlendirilmiştir. Alt sıra pencereleri ile aynı aksta yer alan üst sıra pencereleri sivri kemerlidir ve kemerler alt sıra pencerelerinde de olduğu şekilde iki renklidir (Resim 533).

Kaidesi dışa beş kenarlı olarak yansıyan minare, batıdaki tabhane mekanının batı duvarına bitişiktir. Kesme taş kaplama kaidenin kuzey kenarındaki kapı ile minareye çıkılmaktadır. Çokgen minare kaidesi iki renkli kesme taşlarla örülmüştür. Şerefe altı

mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Çokgen petek kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür (Resim 532).

Son cemaat yerinin kuzeyinde yer alan mermer şadırvan yedigen planlıdır. Unsur mermer sütunlarla taşınan dilimli bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe dıştan kurşun kaplıdır.

Beş birimli son cemaat yerinde her birim geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Orta birimin geçişleri mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Birimler dışa mermer sütunlar üzerine oturan sivri kemerlerle açılmaktadır. Kemerler iki renklidir. Sütun başlıkları baklava formludur. Kemerler kuzey-güney ve doğu-batı yönlü demir gergilerle desteklenmiştir. Kemerlerin önüne unsuru üç yönden dolanan bir saçak eklenmiştir. Ahşap konstrüksiyonlu unsur örtüler gibi dıştan kurşun kaplıdır (Resim 533-534).

Son cemaat yerinin güney duvarı giriş açıklıkları, pencereler ve taçkapı ile oldukça hareketlidir. Ortadaki taçkapının iki yanı simetrik düzendedir. Aralarında birer dış mihrap bulunan ikişer pencerenin hemen sonrasında tabhane mekanlarının girişleri bulunmaktadır. Dikdörtgen formlu pencerelerin sivri kemerli alınlıkları vardır. Beşgen planlı dış mihraplar ise birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Birer basık kemerle örtülü tabhane mekanlarının girişlerinde söveler ve iki renkli zıvanalı geçmeli kemer mermerdir. Sivri kemerli alınlığı kalemişi süslemelerle hareketlendirilmiştir. Son cemaat yerinde kubbe ve geçişler klasik döneme özgü kalemişi süslemelerle bezelidir. Süslemeler son onarımda üzerinden tekrar boyanarak canlandırılmıştır. Ana giriş ve tabhane mekanlarının giriş aksları dışında son cemaat yeri sekilerle yükseltilmiştir (Resim 534).

Dışa çok fazla taşıntı yapmayan taçkapı kesme taş kaplıdır. Sivri kemer ile örtülü ana niş, düz ve dış bükey silmelerle hareketlendirilmiştir. Basık kemerli giriş açıklığında zıvanalı kemer ile söveler mermerdir. İki renkli kemerin üzerinde dini içerikli bir kitabe bulunmaktadır. İki kanatlı ahşap kapısı yenidir (Resim 535).

Kare planlı ibadet mekanı, geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe ve geçişler klasik döneme özgü kalemişi süslemelerle hareketlendirilmiştir. Mekanın kuzey duvarında giriş açıklığı ile iki adet pencere vardır.

Dikdörtgen formlu pencerelerin alınlıkları sivridir. Sivri kemerli üst sıra pencerelerinin çevrelerinde kalemişi süslemeler bulunmaktadır. Unsurlar içten vitraylı içliklerle kapatılmıştır. Mekanın doğu, batı ve güney duvarlarındaki pencerelerde aynı form ve bezemelere sahiptir (Resim 537-539).

İbadet mekanının doğu ve batı duvarlarında yer alan yuvarlak kemerlerle tabhane mekanlarına geçilmektedir. Kare planlı mekanlar geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Kubbe ve geçişlerde tüm yapıda da olduğu gibi kalemişi süslemelerle hareketlendirilmiştir. Mekanların kuzey ve dış duvarlarında birer adet alt sıra penceresi vardır. Dikdörtgen formlu alt sıra pencerelerinin hemen üst aksında da birer adet sivri kemerli üst sıra penceresi bulunmaktadır. Kuzey duvarlarında son cemaat yerine açılan birer adet kapıları da vardır (Resim 536-537, 539).

İbadet mekanında yer alan beşgen planı mihrap nişi mukarnas kavsara ile örtülüdür. Çerçeve bir palmet fistosu ile taçlandırılmıştır. Unsur kalemişi süslemelerle hareketlendirilmiştir. Yapıdaki tüm kalemişleri gibi buradakilerde son onarımda canlandırılmıştır (Resim 538).

Mermer minberin pabuçluk kısmı dilimli kemerlerle, aynalık ve korkuluğu ise kalemişi süslemelerle bezelidir (Resim 539).

Yapıda kalemişi süslemeler bulunmaktadır. Son cemaat yeri, ibadet mekanı ve tabhane mekanlarının kubbe ve geçişleri ile pencerelerin çevrelerinde yer alan süslemeler Klasik döneme özgüdür. Palmetler, rumiler, hatayiler ve kıvrım dallardan meydana gelen bitkisel süslemelerle birlikte hatlara da rastlanmaktadır. Süslemeler orijinal değildir. Son onarımda yapı ile birlikte üzerlerinden tekrar geçilerek canlandırılmışlardır (Resim 534, 536-539).

Yapıda ibadet mekanına açılan tabhane mekanlarının kemerlerinin sonradan olduğu düşüncesi akla gelmektedir. *Fethiye*'deki *Uzun Hasan İmareti* (Şekil 236) ve *İnecik*'teki *Hüseyin Bey İmareti*'nde (Şekil 213) tabhane mekanlarının ibadet mekanı ile bağlantısı yoktur, girişleri son cemaat yerine açılmaktadır. Gülbahar Hatun İmareti'nde de tabhane mekanlarının son cemaat yerine açılan kapılarının varlığı ve yukarıda adı geçen yapılarla benzer plan şemasında olmasından yola çıkarak bir restitüsyon denemesi

hazırlanmıştır. Mekanların duvarları yapı tamamen cami işlevi kazandıktan sonra yırtılarak kemer formu verilmiş olmalıdır[1395] (Şekil 225).

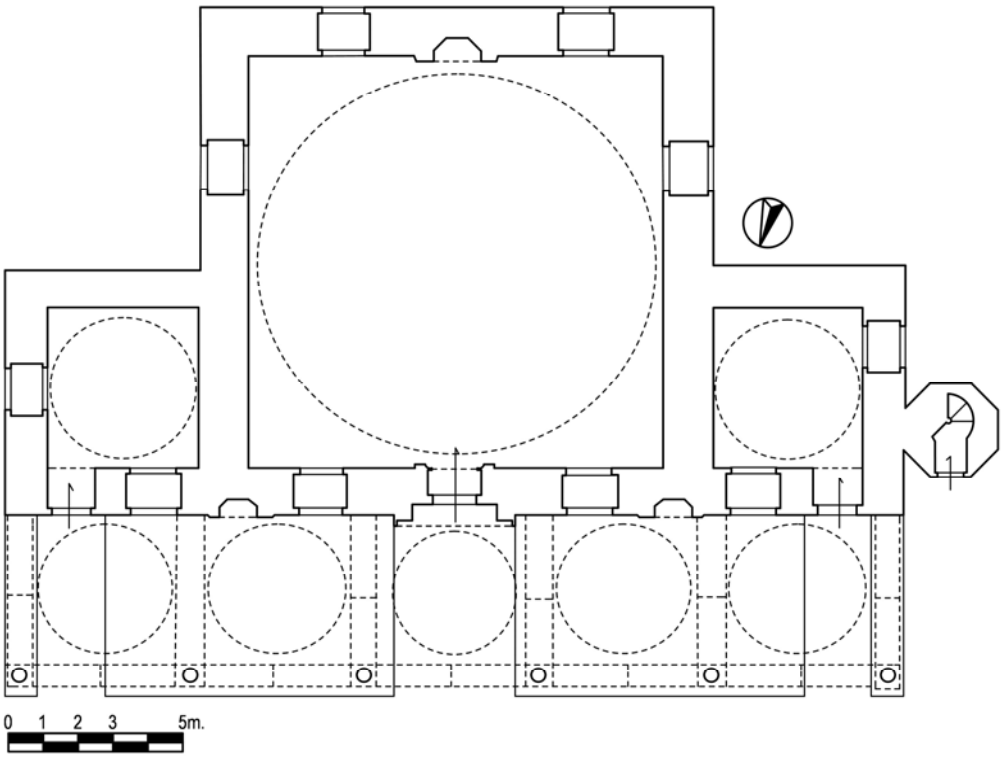

Şekil 225. Trabzon Gülbahar Hatun İmareti. Restitüsyon Denemesi.

Tarihlendirme

Yapının inşa kitabesi yoktur. Hemen kuzeydoğusunda **Gülbahar Hatun Türbesi** vardır. Türbenin taçkapısı üzerinde yer alan inşa kitabesi H.911/1505-1506 tarihlidir[1396]. *Gülbahar Hatun Yavuz Sultan Selim*'in annesidir. Kaynaklarda yapının *Gülbahar Hatun*'un ölümünde bir yıl sonra H.920/1514 yılında inşa ettirildiği bilgileri verilmektedir[1397]. Türbe kitabesinden yola çıkarak yapıyı XVI. yüzyılın başlarına tarihleyebiliriz.

Taçkapı üzerindeki onarım kitabesi ise H.1301/1883-84 tarihlidir.

[1395]H. Karpuz, **a.g.e.**, s.33; S. Eyice, **a.g.m.**, s.46.
[1396]Türbe ve kitabesi için bkz. H. Karpuz, **a.g.e.**, s.50-51; Ö. Kahrıman, **a.g.t.**, s.33.
[1397]H. Karpuz, **a.g.e.**, s.33; İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.449.

Katalog No	**:**3.58		
Yapının Adı	**:HATUNİYE CAMİİ**		
Yeri	**:**Amasya	**İnceleme Tarihi**	**:**06.06.2010
Şekil No	**:**226-229	**Resim No**	**:**540-546

Şehir merkezinde, *Yeşilırmak* kıyısında, *Hatuniye Mahallesi*'nde, *Hazeranlar Sokak No:27*'dedir. Yapı, hamam ve sıbyan mektebi ile bir külliyeyi oluşturmaktadır[1398]. 1510 yılında inşa edilen külliyenin banisi *Bülbül Hatun*'dur[1399]. 1964 yılında **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından onarılmıştır[1400]

Yapı, aynı aksta iki kubbeli hacim ve dört adet çapraz tonozlu birimden meydana gelmektedir. Kuzeyinde beş birimli bir son cemaat yeri, kuzeybatında da bir adet minaresi vardır (Şekil 226).

Yapının duvarları ile örtülerin kasnakları sıvalı ve boyalıdır. Sadece son cemaat yerinin kuzey cephesi sıvasız olduğu için inşa malzemesi görülebilmektedir. Son cemaat yeri tuğlalarla örülmüştür. Köşelerde tuğla hatıllarla beraber yer yer kesme taş malzeme kullanılmıştır. Minare gövdesi de tuğladandır. Beden duvarları ile kasnaklar birer sıra, son cemaat yeri cepheleri ise ikişer sıra kirpi saçak ile son bulmaktadır. Örtüler dıştan kurşun kaplıdır. Yapının güney duvarına zamanla meydana gelen açılmalar ve Yeşilırmak'tan gelecek nemi önlemek için sonradan moloz taşlarla bir istinat duvarı örülmüştür (Resim 540-541). Yapının kaynaklarda yayınlanan eski fotoğraflarında, beden duvarları sıvasızdır ve duvar malzemesi de moloz taştır[1401].

Yapıda her cephe alt kota ikişer adet pencere açılmıştır. Dikdörtgen formlu alt sıra pencerelerin sivri kemerli alınlıkları vardır. Söve ve atkı taşları kesme taştır. Alınlıkları sıvalı ve boyalıdır. Pencereler dikdörtgen formlu çökertmeler içerisindedir. Alt sıra pencereleri ile aynı aksta yer alan üst sıra pencereleri yuvarlak kemerlidir (Resim 540).

[1398]Külliye yapıları için bkz. G. Urak, **a.g.t.**, s. 388-413.
[1399]**Amasya Kültür Envanteri**, s.96; İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.34; Ayrıca A. Kuran, **a.g.e.**, s.170-171'de ve N. Atlaş, **a.g.t.**, s.37-40'da yapı *Bülbül Hatun Camii* şeklinde adlandırılmaktadır. **Türkiye'de Vakıf Abideler…**, I, s.245'te ise *Hatuniye Camii* şeklinde adlandırılmaktadır.
[1400]G. Urak, **a.g.t.**, s.388-89.
[1401]**Türkiye'de Vakıf Abideler…**, I, s.246.

Yapının kuzeybatı köşesinde yer alan minarenin kaidesi kare planlıdır. Silindirik planlı gövde tuğlalarla örülmüştür. Gövde ile şerefeyi kalın kaytan bir silme ayırmaktadır. Şerefe altı tuğlaların sivri kenarlarının dışta kalması ile meydana gelen süslemelerle dolgulandırılmıştır. Silindirik planlı petek, dıştan kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Minareye kuzeybatı köşedeki tabhane mekanının batı duvarından girilmektedir (Resim 540).

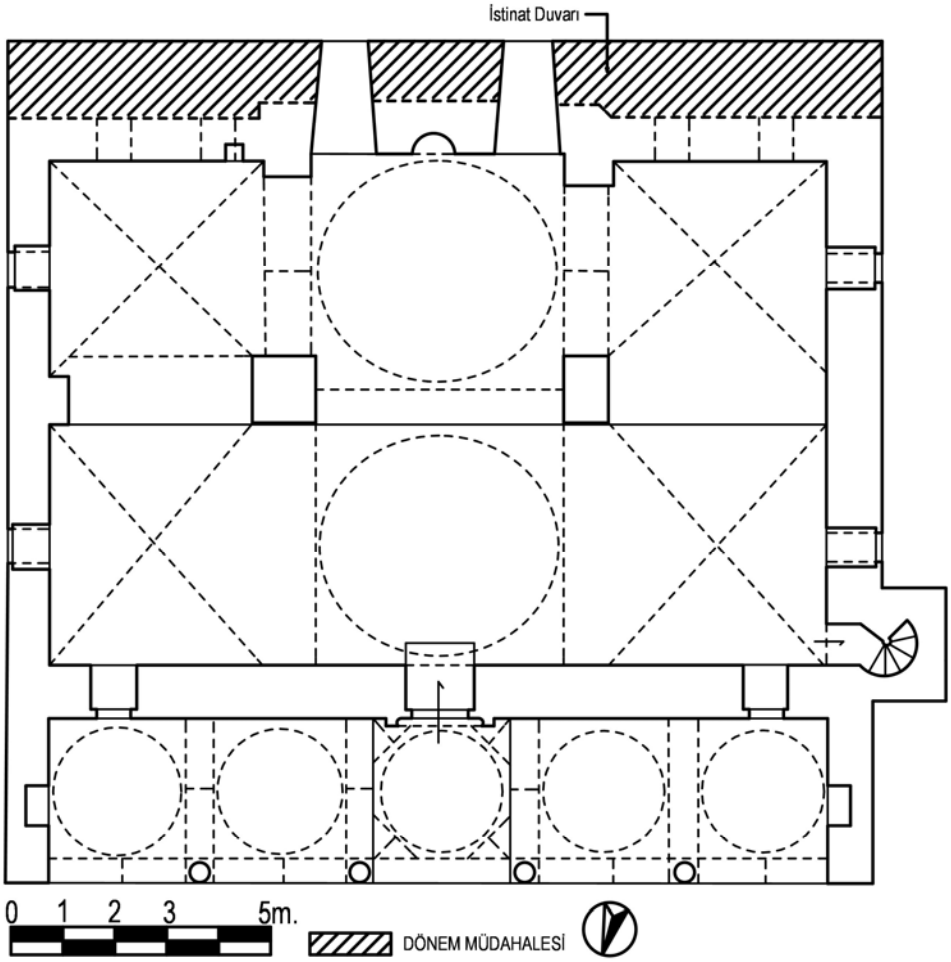

Şekil 226. Amasya Hatuniye Camii. Plan (*İ.A. Yüksel*'den işlenerek).

Beş birimli son cemaat yerinin doğu ve batı cepheleri dışa kapalıdır. Son cemaat yeri kuzeyde yandaki duvarlara ve dört adet sütuna oturan sivri kemerler ile dışa açılmaktadır. Sivri kemerler birer sıra tuğla silme ile çevrelenmiştir. Cephe saçak seviyesinde iki sıra kirpi saçak ile son bulmaktadır. Kuzey cephe, tuğlaların yatay ya da dikey şekilde yerleştirilmesi ile meydana getirilen meander motifli bir bordür ile

hareketlendirilmiştir. Kemer gözleri bugün camekanlarla kapatılmıştır. Son cemaat yerinde ortadaki birim hariç diğer dört birim geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Ortadaki birimde kubbe geçişi tromplarla sağlanmıştır. Mekanda kemerler, kuzey-güney ve doğu-batı yönlü ahşap gergilerle desteklenmektedir (Resim 541).

Son cemaat yerinin güney duvarı ortadaki giriş açıklığı, cephenin doğu ve batı uçlarında yer alan birer adet pencere ile oldukça sadedir. Dikdörtgen formlu pencerelerin sivri kemerli alınlıkları vardır. Son cemaat yerinin doğu ve batı duvarlarında dikdörtgen formlu birer niş vardır. Doğudakinin kemeri yuvarlak formda, batıdakinin ise dilimlidir.

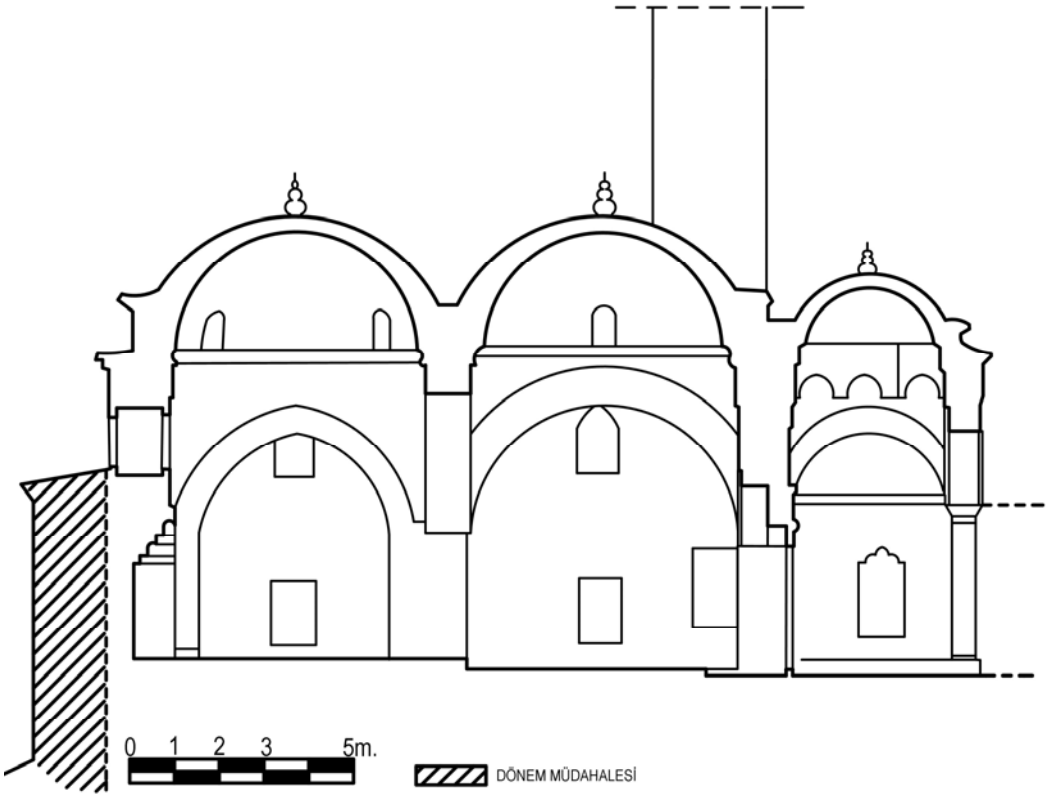

Şekil 227. Amasya Hatuniye Camii. Kesit (*İ.A. Yüksel*'den işlenerek).

Avluya giriş sağlayan kapı basık bir kemer ile örtülüdür. Kemer ve söveler kahverengi yağlıboya ile boyanmıştır. Kemerin üzerinde yer alan dikdörtgen formlu

kitabe panosunda dini içerikli bir yazı vardır[1402]. Giriş açıklığı iki kanat ve bir biniden meydana gelen ahşap bir kapı ile örtülüdür (Resim 542).

Giriş açıklığı avluya geçilmektedir. Avluda üç yöndeki kemerler ile kare bir alan oluşturulmuş ve alan geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülmüştür. Mekanın iki yanında çapraz tonozlu birer birim vardır. Avlu, farklı ebatlardaki iki ayak üzerine oturan sivri bir kemer ile de güney aksındaki kubbeli ibadet mekanından ayrılmaktadır. İbadet mekanına ve kuzeylerindeki birimlere kemerlerle açılan iki birimde birer çapraz tonoz ile örtülüdür. Kemerlerin form ve şekillerindeki deformasyonlar yandaki birimlerin duvarlarının sonradan açılarak bu şekle getirilmiş olabileceklerini akla getirmektedir. Avlu ile ibadet mekanı ve güneydeki tabhane mekanları arasında kot farkı da vardır (Resim 543-545) (Şekil 226-227).

Bu dört adet tabhane mekanının, güney duvarları hariç, dışa bakan duvarlarında alt ve üst kotta birer adet dikdörtgen formlu penceresi vardır. Güneydekilerin ise sadece üst kotta ikişer adet üst sıra penceresi bulunmaktadır. Güneydoğudaki tabhane mekanının güney duvarında bir adet küçük dolap nişi vardır. Niş basık bir kemer ile örtülüdür (Resim 544-545).

Yarım daire kesitli mihrap nişi, yukarı doğru daralarak biten kademeli bir kavsara ile örtülüdür. Bir kısmı duvarlarla birlikte ahşap lambrilerle kaplanan niş, yağlıboya ile boyanmıştır (Resim 546).

Ahşap minber orijinal değildir (Resim 545).

Yapıdaki tek süsleme unsuru, son cemaat yerinin kuzey cephesinde yer alan tuğladan meander bordürüdür. Benzer tarzda süslemeleri *Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi*'nde görmekteyiz (Resim 86).

Yapıya ait eski fotoğraflarda iç mekanda, kubbe ve geçişlerde, kemer yüzeyleri ve karınlarında kalemişi süslemeler vardır[1403]. Ancak bugün iç mekanda herhangi bir kalemişi süslemeye rastlanmamaktadır. Zaman içinde tekrarlanan sıva ya da boyalarla süslemelerin üzeri kapatılmış olmalıdır.

[1402]Dini içerikli kitabede "*Yâ müfettiha'l-ebvâb fetih lenâ hayra'l bâb*" yazılıdır.
[1403]**Türkiye'de Vakıf Abideler…**, I, s.247.

Yapının plan şemasındaki aksayan yönler, bize tahmini bir restitüsyon planı hazırlamayı zorunlu kılmıştır. Aynı akstа iki adet kubbeli birimin varlığı, yanlardaki birimler ile kubbeli birimler arasındaki kemerlerde görülen müdahale izleri ve *Manisa*'daki *Hatuniye İmareti* (Şekil 201) ile **Serez**'deki **Mustafa Bey Camii**'nin[1404] plan şemalarından yola çıkarak bu yapının da bir tabhaneli cami olduğu düşünülmüş ve tahmini restitüsyonları hazırlanmıştır. Her iki yapıda da avlu yoktur, iki yandaki ikişer adet tabhane mekanları da ibadet mekanına açılmaktadır. Yapının tabhaneli cami olduğunu düşündüren diğer bir kanıt da vakfiyesidir. 1509-10 tarihli vakfiyede batı tarafta bir imaret, doğu tarafta bir mektep inşa edildiği, **Amasya Tarihi**'nden de alıntı yapılarak imaretin yanında "irice birer tabhane" olduğundan bahsedilmektedir[1405]. Pek çok yapımızda da değindiğimiz gibi yapılarımızın vakfiye veya resmi evraklarında tabhane, imaret, matbah gibi çeşitli kelimeler geçmekte ve bu mekanlar pek çok araştırmacıyı yanıltarak iki yandaki mekanlar yerine yapıdan bağımsız birimler aranmaktadır. Bu araştırmacılar eserlerinde kaynaklarda adları geçmekle birlikte bu yapılardan herhangi bir izin de kalmadığını eklemektedirler. Bu bağlamda Hatuniye Camii tarafımızdan bir tabhaneli cami olarak düşünülmüştür. İleride yapılacak sıva raspaları sonrasında yeni çıkacak veriler, yapı ile ilgili çelişkide kalınan noktalara ışık tutacaktır (Şekil 226-227).

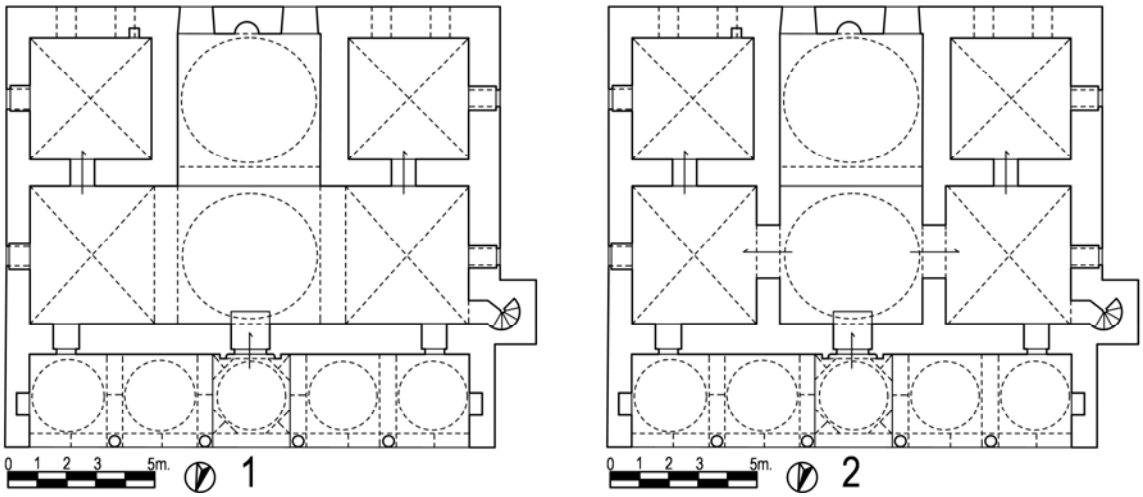

Şekil 228-229. Amasya Hatuniye Camii. Tahmini Restitüsyon.

[1404]Plan için bkz. İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.445, Ş.147.
[1405]İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.34-35, dipnot 1-2.

Tarihlendirme

Yapının inşa kitabesi yoktur. Vakfiyesi H.915/1509-10 tarihlidir. Vakfiyeden yola çıkarak yapıyı XVI. yüzyılın başlarına tarihlemekteyiz. Yapının banisi olan *Bülbül Hatun II. Sultan Bayezid*'in hanımlarından biridir ve Amasya Valisi *Sultan Ahmet*'in de annesidir[1406].

[1406]İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, V, s.34; **Türkiye'de Vakıf Abideler…**, I, s.245; R. Gün, **a.g.t.**, s.40.

Katalog No	**:**3.59		
Yapının Adı	**:FATİH PAŞA CAMİİ**[1407]		
Yeri	**:**Diyarbakır	**İnceleme Tarihi**	**:**16.02.2010, 09.07.2010, 23.08.2010, 22.09.2010
Şekil No	**:**230-231	**Resim No**	**:**547-554

Diyarbakır kent merkezinin doğusunda, surlar içinde, *İçkale* yakınındadır. H.922-27/1516-20 yıllarında *Bıyıklı Mehmet Paşa* tarafından inşa ettirilmiştir. *Mehmet Paşa*'nın mezarı yapının güneydoğusundadır[1408]. Mezar taşından *Paşa*'nın 24 Muharrem 928/1521-22 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Yapı *Paşa*'nın ölümünden sonra tamamlanmış olmalıdır. *Mehmet Paşa* Diyarbakır'ın ilk Osmanlı Valisi'dir. Yapı da Diyarbakır'daki ilk Osmanlı eseridir[1409]. Büyük bir avlu içerisinde yer alan yapının kuzeyinde bir şadırvan, doğusunda **Özdemiroğlu Osman Paşa Türbesi**, batısında minarenin kaidesi ile organik bağı olan ve unsura sonradan eklenen türbe, kuzey doğusunda **Şafiiler Mescidi** ve abdest alma mahali bulunmaktadır[1410]. Yapı ayrıca doğu, batı ve güney yönlerinden birer hazire ile çevrelenmektedir. Kitabeli taçkapısı 1819 yılında yıkılmıştır[1411]. Yapı 23.05.2008 tarihli sözleşme ile onarıma alınmış ve 2010 yılında tamamlanarak ibadete açılmıştır.

Yapı, merkezi planlı ibadet mekanı, iki adet tabhane mekanı ve yedi birimli bir son cemaat yerinden meydana gelmektedir. Kuzeybatıdaki tabhane mekanının batısında bir de minaresi vardır (Şekil 230).

Yapıda düzgün kesme taş kaplama malzemesi olarak tercih edilmiştir. İki renkli taşlar özellikle son cemaat yerinde dikkat çekmektedir. İbadet mekanının kasnağı kesme taş kaplamadır. Diğer örtülerin kasnakları da örtüler gibi dıştan kurşun kaplıdır. Bu

[1407]Yapı kaynaklarda ve halk arasında *Kurşunlu Cami*, *Bıyıklı Mehmet Paşa Camii, Fatih Paşa İmareti* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. M. Sözen, **Diyarbakır'da Türk Mimarisi**, İstanbul, 1971, s.65; O.C. Tuncer, **Diyarbakır Camileri Mukarnas, Geometri, Orantı**, Diyarbakır, 1996, s.107; O.C. Tuncer, "Rönesans ve Klasik Osmanlı Dönemi Dini Yapılarda Kubbenin Amaç ve Uygulanış Açısından Karşılaştırılması", **Vakıflar Dergisi**, XVIII, Ankara, 1984, s.125; S. Eyice, **a.g.m.**, s.47; G. Goodwin, **a.g.e.**, s.178; O. Aslanapa, **Türk Sanatı**, s.247-48.

[1408]Mezar taşı için bkz. O.C. Tuncer, **a.g.e.**, s.114.

[1409]M. Sözen, **a.g.e.**, s.65; S. Eyice, **a.g.m.**, s.47; G. Baş, **Diyarbakır'daki İslam Dönemi Mimarisinde Süsleme**, (Yüzüncü Yıl Ü. Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van, 2006, s.98.

[1410]Cami dışındaki yapılar hakkında bkz. O.C. Tuncer, **a.g.e.**, s.107-117; M. Sözen, **a.g.e.**, s.67.

[1411]M. Sözen, **a.g.e.**, s.65.

uygulama onarımların bir getirisidir. Minarenin kaidesi siyah bazalt taşından, gövde ise sarımtırak kesme taştandır (Resim 547).

Dikdörtgen formlu alt sıra pencerelerinin sivri kemerli alınlıkları vardır. Alınlıklar kesme taş kaplıdır. Üst sıra pencereleri de sivri kemerlidir ve alçıdan dışlıkları vardır.

Avlunun kuzeydoğusunda ye alan sekizgen planlı şadırvan kesme taş kaplıdır. Sütunlarla taşınan kubbe dıştan kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Kurşunlar 2010 yılındaki onarımda yenilenmiştir (Resim 547).

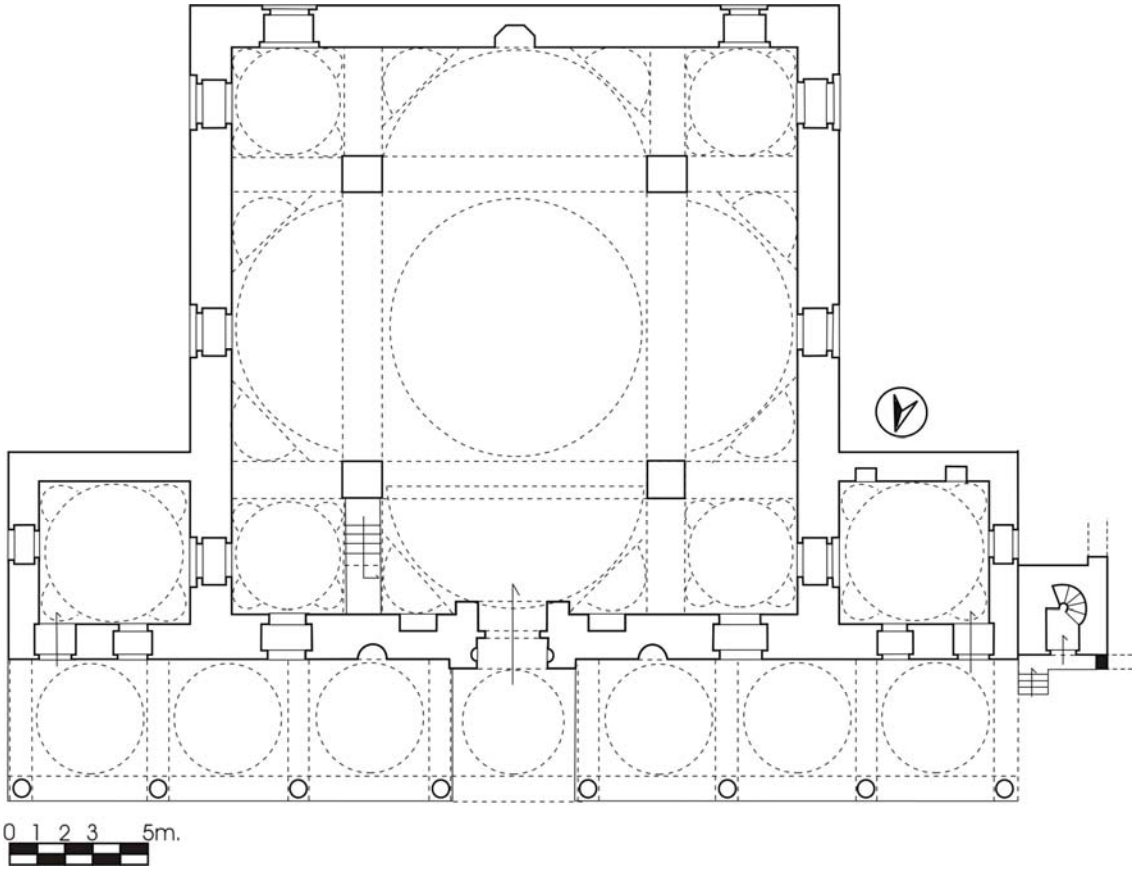

Şekil 230. Diyarbakır Fatih Paşa Camii. Plan (*O.C. Tuncer*'den işlenerek).

Batıdaki tabhane mekanının batı duvarının kuzey ucunda yer alan minarenin kaidesi kare planlıdır. Kaide ve silindirik gövde kesme taşla inşa edilmiştir. Kaidede ve gövde de farklı renklerde taş kullanılmıştır. Kaide batısındaki bitişik yapı ile aynı malzeme ile gri renkli bazalt taşları ile örülmüştür. Gövde ise sarımtırak renktedir. Minare girişi kaidenin kuzey yüzündedir. Basık kemerli giriş açıklığının üzerinde, içi

mukarnaslarla hareketlendirilmiş sivri bir hafifletme kemeri vardır. Cephe dış bükey ve düz kalın kaytan silmelerle çerçeve içine alınmıştır. Kaytan silmenin üst tarafında enine dikdörtgen formlu mermer bir pano bulunmaktadır. Pano çok kollu yıldızlardan meydana gelen farklı formlarda geometrik örneklerle bir kompozisyon oluşturmaktadır. Pabuçla gövdeyi kalın bir kaytan silme ayırmaktadır. Silmenin alt ve üst tarafı ise geometrik örnekli bir bantla sınırlandırılmıştır. Saadet düğümü şeklindeki süslemeler kazıma tekniğindedir. Gövde yine kalın bir kaytan silme ile son bulmaktadır. Şerefe altı mukarnaslarla dolgulandırılmıştır. Silindirik planlı taş petek, kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür (Resim 547). 2003 yılında **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından yapılan onarımda, minare kaidesine kadar sökülüp yeniden inşa edilmiştir[1412].

Yedi birimli son cemaat yeri sivri kemerlerle dışa açılmaktadır. Kemerler ve kemer aynaları iki renkli kesme taşlarla örülmüştür. Kemerler kuzeyde sekiz adet sütuna oturmaktadır. Kemerler ayrıca kalın kaytan silmelerle hareketlendirilmiştir. Saçak iki sıra mukarnas sırası ile son bulmaktadır. Kemer aynalarında çok çenekli çiçek motifi formunda ve damla şekilli süslemeler bulunmaktadır. Süslemelerin içi ajur teknikli süslemelerle dantel gibi işlenmiştir. Son cemaat yerinde kemerler kuzey-güney ve doğu-batı yönlü demir gergilerle desteklenmektedir. Her birim geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Orta birimin kemeri ve kubbesi daha yüksek tutularak vurgulanmıştır. Kubbe ve geçişler klasik döneme özgü kalemişi süslemelerle bezelidir. Ancak süslemeler yapıyla çağdaş değildir, 2008-2010 yılındaki onarımda tamamen yenilenmiştir (Resim 547-549).

Son cemaat yerinin güney duvarı sıvalıdır[1413]. Cephenin ortasında dışa taşıntı yapan taçkapı, taçkapının iki yanında da sırası ile birer dış mihrap ve ikişer adet pencereye yer verilmiştir. Cephenin en sonlarında da tabhane mekanlarının girişleri bulunmaktadır. Pencereler dikdörtgen formludur ve sivri kemerli alınlıkları vardır. Alınlıklar kesme taş kaplamadır. İki renkli taşlarla şekillenmiş yarım daire kesitli dış mihraplar, çeyrek küre formlu birer kavsara ile örtülüdür. Basık kemerli tabhane mekanlarının girişlerinde söve ve kemerler mermerdir. Düz silmelerle çevrelenmiş

[1412]G. Baş, **a.g.t.**, s.98-107.
[1413]Onarım aşamasına ait fotoğrafların yayınlandığı **Vakıflar Genel Müdürlüğü**'nün web sayfasında, cephe sıvalı değildir ve diğer cephelerde de olduğu şekilde kesme taş kaplı olduğu görülmektedir. Bkz. http://www.vgm.gov.tr/000Genel/sonuclananihaleler_detay.cfm?ihale_id=1892 (17.10.2010).

kapının üst kesiminde içi boş kitabe panoları bulunmaktadır. Enine dikdörtgen formlu kartuşların uçları dilimlenerek hareketlendirilmiştir. Giriş açıklıkları iki kanat ve bir biniden meydana gelen birer ahşap kapı ile örtülmüştür (Resim 547-549).

Siyah bazalt taşı kaplı taçkapı, dışa taşıntı yapmaktadır. Sivri kemerli bir tonoz içerisinde yer alan giriş açıklığı dikdörtgen formludur. Taçkapı yan kanatlarında yer alan gömme sütunceler palmet, rumi ve kıvrım dallarla tezyin edilmiş başlıklarla hareketlendirilmiştir. Sütun başlığı ile gövde burmalı bir yiv ile birbirlerinden ayrılmaktadır. Taçkapı yan kanatlarında yer alan mihrabiyeler yarım daire planlıdır ve içleri mukarnaslarla dolgulandırılmış dilimli birer kavsara ile örtülüdür. Giriş kapısının lentosu ile hafifletme kemeri arasında enine dikdörtgen panoda altı kollu yıldızlardan meydana gelen geometrik geçmeli bir pano bulunmaktadır. Bu pano ile hafifletme kemerinin arasındaki yayda da bitkisel örnekli bir süslemeye yer verilmiştir. Geometrik süsleme iki renkli taşlarla kakma tekniğinde, bitkisel süsleme ise oyma tekniğindedir. Taçkapının üzerindeki küçük pencere, dikdörtgen formludur. Kaynaklarda kitabeli taçkapının 1819 yılında yıkıldığı belirtilmektedir[1414]. Bugünkü kapı bu tarihten sonraki onarımda yapılmış olmalıdır (Resim 549-550).

Taçkapıdan kareye yakın dikdörtgen planlı ibadet mekanına geçilmektedir. Klasik dönemde sıkılıkla tercih edilmiş olan merkezi plan şemasının ibadet mekanında tercih edildiği görülmektedir[1415]. Mekanda merkezi hacimde dört adet kare kesitli ayak ile taşınan bir kubbe, dört yönde merkezi kubbeyi destekleyen yarım kubbeler ile dört köşede küçük birer kubbe ile örtü sistemi tamamlanmaktadır. Merkezi kubbelerde geçiş unsuru olarak pandantif kullanılırken diğer örtülerde tromp tercih edilmiştir. Örtü ve geçişlerde klasik döneme özgü kalemişi süslemeler vardır. Süslemeler son onarımda canlandırılmış ve tamamlanmıştır. Payeler arasındaki kemerler ile duvarlara oturan kesme taş kemerler sivridir. İbadet mekanının kuzey duvarında ahşap konstrüksiyonlu bir kadınlar mahfili bulunmaktadır. Mahfile merkezi kubbeyi taşıyan kuzeydoğudaki payenin önündeki kesme taş kaplama basamaklarla ulaşılmaktadır. Mekanın duvarlarının alt kotunda yer alan dikdörtgen formlu pencerelerin kemerleri basık formda iken, üst sıra pencerelerinin kemerleri sivridir. Üst sıra pencerelerinin çevreleri klasik

[1414]M. Sözen, **a.g.e.**, s.65.
[1415]Yapının strüktür analizi için bkz. Ö.İ. Tuluk, **a.g.t.**, s.102-110.

dönme özgü kalemişi süslemeler ile hareketlendirilmiştir (Resim 551-554) (Şekil 230-231).

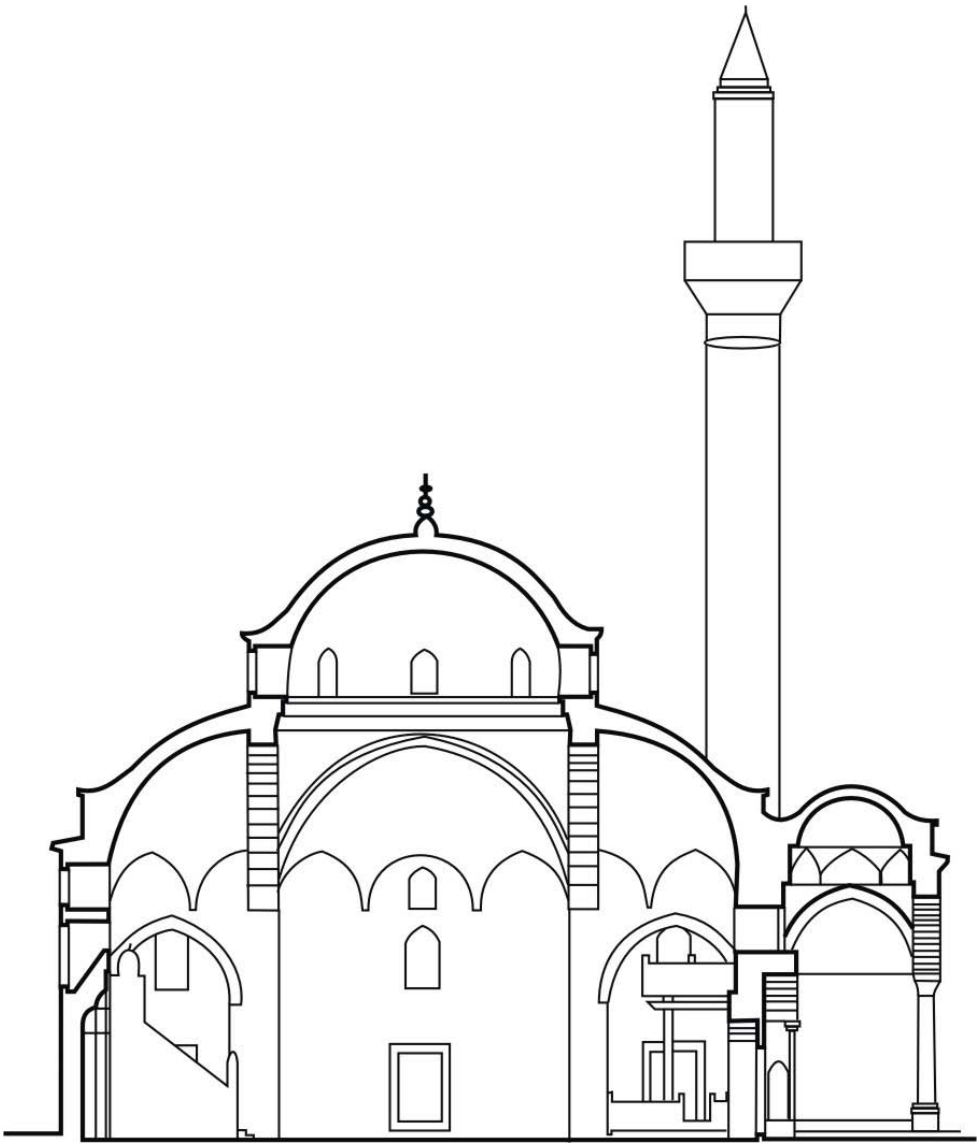

Şekil 231. Diyarbakır Fatih Paşa Camii. Derinlemesine Kesit (*O.C. Tuncer*'den işlenerek).

Beş kenarlı mihrap nişi, mukarnas kavsara ile örtülüdür. Kavsara üç dilimli bir kemer ile çevrelenmiştir. Ana niş yivli sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Mihrap geometrik ve mukarnas süslemeler ile hareketlendirilmiştir. Taş süslemelerin üzeri yer yer yaldızlanmıştır (Resim 552).

Mermer minberin aynalık bölümü süslemesiz bırakılmış, dilimli kemerli pabuçluk, kapı, korkuluk ve köşk aynalığı geometrik ve bitkisel örnekli bezemelerle

hareketlendirilmiştir. Kapı üzerinde ayrıca dini içerikli yazılar da vardır. Süslemelerin üstü bugün yaldızlıdır (Resim 552-553).

Yapıda taş ve kalemişi süslemeler vardır. Taş süslemeler son cemaat yerinde, minarede, taçkapıda, mihrap ve minberdedir. Son cemaat yerinin kemer aynalarındaki madalyon tarzında plastik süslemeler, çok çenekli çiçek motifi ve damla motifi formundadır. Form olarak bir bezeme oluşturmaları yanında, yüzeyleri de boş bırakılmamış ajur tekniği ile hareketlendirilmiştir. Girift geometrik örnekli süslemeler, formların tüm yüzeyinde bir dantel görünümü vermektedir. Benzer süslemelere **Diyarbakır**'daki **Şeyh Safa Camii**'nde de rastlanmaktadır[1416]. Son cemaat yerinin saçak altı mukarnas süslemelerle son bulmuş, böylece iki renkli taş cephe daha da hareketlenmiştir (Resim 547-549).

Taş süslemenin dış cephede görüldüğü bir başka yer minaredir. Basık kemerli giriş açıklığının üzerindeki sivri kemerin içi mukarnaslarla dolgulandırılmıştır. Kemerin üst kotunda yer alan enine dikdörtgen kartuş, mukarnaslı bir bordür ile çevrelenmiştir. Kartuşun içi sekizgen formlu ve sekiz kollu yıldızlardan meydana gelen geometrik örnekli bir kompozisyonla bezenmiştir. Sekizgenlerin içerisinde çarkıfelek motifleri de vardır. Motiflerin yüzeyi yivlendirilmiştir. Süsleme kazıma tekniğinde işlenmiştir. Minarede ayrıca pabuçtan gövdeye geçiş arasında bir kaytan silme ve bu silmenin alt ve üst kısmında saadet motifi formunda bir bordür bulunmaktadır. Bu geçme bordürler de kazıma tekniğindedir.

Taş süslemenin görüldüğü bir diğer yer taçkapıdır. Taçkapı yan kanatları üzerinde yer alan mihrabiyelerin kavsaraları mukarnaslarla dolgulandırılmıştır. Taçkapı ana nişi iki yandan birer sütunce ile sınırlandırılmıştır. Sütunceler palmet, rumi ve kıvrım dallarla tezyin edilmiş başlıklarla hareketlendirilmiştir. Sütun başlığı ile gövde burmalı bir yiv ile birbirlerinden ayrılmaktadır. Giriş kapısının lentosu üzerinde, enine dikdörtgen formlu panoda altı kollu yıldızlardan meydana gelen geometrik geçmeli bir süsleme bulunmaktadır. Bu pano ile hafifletme kemerinin arasındaki yayda da bitkisel örnekli bir süslemeye yer verilmiştir. Geometrik süsleme iki renkli taşlarla kakma tekniğinde, bitkisel süsleme ise oyma tekniğindedir. Taçkapı köşeliklerinde yer alan

[1416]M. Sözen, **a.g.e.**, s.66.

kakma teknikli basit bitkisel süslemeler iki renkli taşlarla şekillenmiştir (Resim 549-550).

Taş mihrabın dilimli kemerinin yüzeyi, eşkenar dörtgen formlu iki sıra halinde siyah renkli taş kakma ile bezelidir. Ana nişte, kavsaranın alt kesimini ve iki yanı siyah-beyaz kakma teknikli geometrik örnekli süsleme bordürü dolanmaktadır. Kavsara köşeliklerinde geometrik örnekli süsleme, çerçevede de sırası ile kakma teknikli kazayağı motifli bordür, geometrik örnekli bordür ve mukarnas sırası bulunmaktadır. Ana nişin alt kesimi yenilenmiştir. Üst kısmında da her kenarda geometrik örnekli kartuşlar bulunmaktadır. Kavsara gibi geometrik süslemelerin motifleri yaldızlanmıştır (Resim 552).

Mermer minberde pabuçluk kısmındaki dört adet dilimli kemerin kemer köşeliklerinde palmet, rumi ve kıvrım dallardan meydana gelen bitkisel süslemeler vardır. Aynalık kısmındaki mermer plakaların yüzeyi süslemesizdir. Korkulukta içleri palmetlerden meydana gelen bitkisel süslemelerle hareketlendirilmiş üç adet didködrtgen kartuş bulunmaktadır. Kartuşlar birbirlerine düğümlerle bağlanmıştır ve birer adet palmet motifi ile son bulmaktadır. Köşk aynalığındaki geometrik örnekli süsleme ajur tekniğindedir. Minber kapısı, palmet, rumi, çin bulutu, mukarnas ve yazı motifleri ile bezenmiştir. Tüm süslemelerin yüzeyi yaldızlanmıştır (Resim 552-553).

Kalemişi süslemeler yapıda son cemaat yerinde ve ibadet mekanındadır. Örtü ve geçişlerde yer alan klasik döneme özgü süslemeler orijinal değildir. Son onarımda yenilenmiştir[1417] (Resim 554).

Yapıda ayrıca çini süslemeler de bulunmaktaydı. Duvarlar belli bir yüksekliğe kadar çinilerle bezeli iken onarımların birinde bunlar yerlerinden sökülerek **Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü**'ne götürülmüş ve onarım bittikten sonra yerlerine monte edilmemiştir[1418]. Altıgen formlu çini plakalarda şeffaf renkli sır kullanılmıştır. Ana panolarda turkuaz, siyah, iki çeşit mavi, fıstık yeşili ve kahve rengi; bordürlerde turkuaz

[1417] M. Sözen, **a.g.e.**, s.69.
[1418] **Ay.yer.**

ve siyah renkler hakimdir[1419]. Duvarlar bugün sıvalıdır. Ancak son cemaat yerinde yer alan pencerelerin aynalarında çini süslemelerin izleri bugün de görülebilmektedir.

Tarihlendirme

Yapının inşa kitabesi yoktur. Kaynaklarda kitabeli taçkapısının 1819 yılında yıkıldığı belirtilmektedir[1420]. Bugün taçkapıda kitabe panosunun olduğu alanda süslemeli bir pano bulunmaktadır. Kitabenin akıbeti bilinmemektedir. Kaynaklardan ve *Bıyıklı Mehmet Paşa*'nın yapının güneydoğusunda yer alan mezar taşındaki tarihten yola çıkarak yapının H.922-27/1516-20 yılına tarihlemekteyiz. Yapının banisi de *Bıyıklı Mehmet Paşa*'dır. *Paşa* 24 Aralık 1521 Salı günü ölmüştür[1421]. Yapı *Paşa* ölmeden önce yapılmış olmalıdır.

[1419]Yapıdaki çiniler için bkz. S. Yıldırım, **Diyarbakır Yapılarında Çini Süsleme**, (Ankara Ü. Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2001, s.60-62, Çiz.22-23, Res.112-113.
[1420]**Ay.es.**, s.65.
[1421]O.C. Tuncer, **a.g.e.**, s.107, 115; M. Sözen, **a.g.e.**, s.65; S. Eyice, **a.g.m.**, s.47.

Katalog No	**:**3.60		
Yapının Adı	**:SULTAN SELİM CAMİİ**[1422]		
Yeri	**:**İstanbul/Fatih	**İnceleme Tarihi**	**:**23.11.2008
Şekil No	**:**232-233	**Resim No**	**:**555-568

Bir tepe üzerine inşa edilen külliye, *Fatih İlçesi*'nde *Sultan Selim Semti*'ndedir. Külliye, 1516-1522 yılları arasında *Yavuz Sultan Selim*'in hatırasına oğlu *Kanuni Sultan Süleyman* tarafından yaptırılmıştır. Kaynaklarda külliyenin cami, imaret, türbe, hamam ve sıbyan mektebinden meydana geldiği belirtilmektedir[1423]. Hamam günümüze gelememiştir, bahsi geçen imaret ise araştırmamıza konu olan ve bugün cami şeklinde adlandırılan yapıdır. Arşiv kayıtlarının imkan tanımamasına rağmen bazı kaynaklarda külliye mimarının *Sinan* olduğu belirtilmekle birlikte, yapının *Mimar Acem Ali*'nin eseri olması daha muhtemel görülmektedir[1424]. Külliye Bizans dönemine ait **Bonos/Bonus Sarayı**[1425] alanında olup, **Çukurbostan** denilen **Aspar** açık sarnıcının üzerindedir[1426]. Yapı H.1043/1633, H.1050/1640, H.1131/1721, H.1142/1729 çıkan yangınlarla, 1894 yılında da deprem nedeniyle zarar görmüştür. Cami 1938 ve 1962 yıllarında tekrar onarılmıştır[1427].

Cami, külliyeyi kuşatan bir dış avlunun ortasında yer almaktadır (1). Caminin güneyindeki hazirede *Yavuz Sultan Selim*'e (3), *Kanuni Sultan Süleyman*'ın şehzadeleri (5) ile kızı *Hafsa Sultan*'a (4) ve *Sultan Abddülmecid*'e (6) ait üç türbe vardır. Dış avlunun girişinde ise sıbyan mektebi bulunmaktadır (2) (Şekil 232).

Sultan Selim Camii, ibadet mekanı ile ibadet mekanının iki yanına konulanmış kendi içinde dört eyvanlı ve köşe hücreli plan şeması gösteren tabhane mekanlarından meydana gelmektedir. Yapının kuzeyinde yedi birimli bir son cemaat yeri ile revaklı bir

---

[1422]Yapı *Selimiye, Yavuz Sultan Selim Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır Bkz. W. Müller-Wıener**, İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, İstanbul, Mart 2007, s.476; G. Goodwin, **a.g.e.**, s.184; S.A. Kahraman-Y. Dağlı, **a.g.e.**, Cilt:1, Kitap:1, s.110; C.E. Arseven, **Türk Sanatı Tarihi**, s.317-19; C.E. Arseven, **Türk Sanatı**, s.156; H. Ethem, **a.g.e.**, s.49-50; S. Eyice, "İstanbul Minareleri", s.41; D. Kuban, **a.g.e.**, s.231-32.

[1423]G. Cantay, **a.g.e.**, s.52; M. Hattstein-P. Delius, **İslam Sanatı ve Mimarisi**, Italy, 2007, s.549; E. Çelebi, **a.g.e.**, Cilt:1, Kitap:1, s.110; D. Kuban, **a.g.e.**, s.232-33.

[1424]T. Öz, **a.g.e.**, I, s.130; W. Müller-Wıener, **a.g.e.**, s.476; N. Çöl, **a.g.t.**, s.49.

[1425]Yapı hakkında Bkz. C.E. Arseven, **Eski İstanbul (Abidat ve Mebanisi)**, İstanbul, 1989, s.168-169; W. Müller-Wıener**, a.g.e.**, s.23.

[1426]Yapı hakkında Bkz. C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.187; W.Müller-Wıener**, a.g.e.**, s.279.

[1427]W. Müller-Wıener**, a.g.e.**, s.478.

avlu, son cemaat yerinin doğu ve batı köşelerinde ise birer adet minaresi bulunmaktadır (Şekil 232-233).

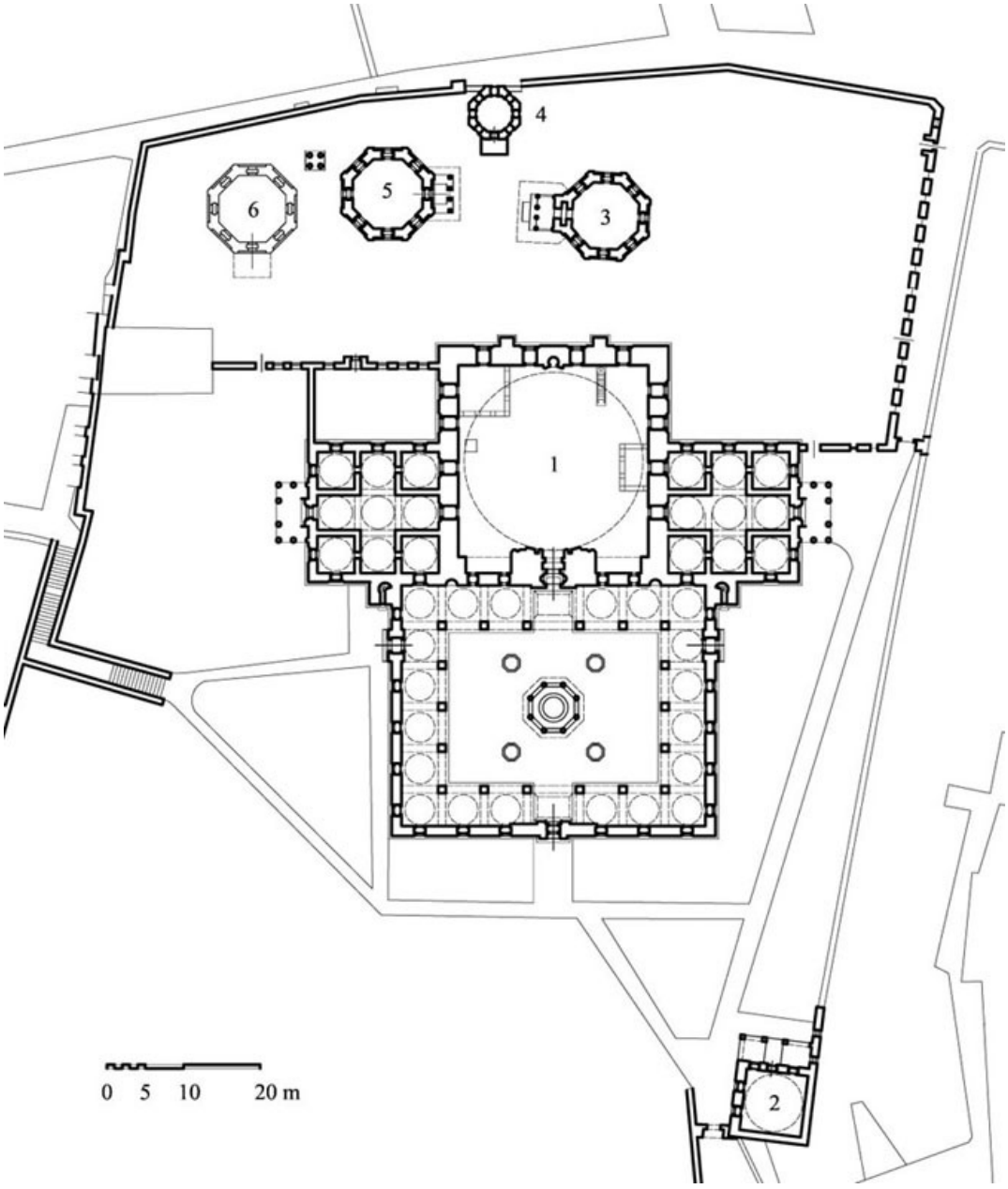

Şekil 232. İstanbul Sultan Selim Külliyesi. Vaziyet Planı (*www.archnet.org*'tan).

Yapının inşa malzemesinde düzgün küfeki taşı, mermer ve iki renkli taş kullanılmıştır. Yapının iç ve dış cephelerinde, son cemaat yeri kuzey cephesi ile avlu revaklarının avluya bakan cepheleri hariç, küfeki taşı kullanılmıştır. Taçkapılar, revak cepheleri ve son cemaat yerinde ise mermerin tercih edildiği görülmektedir. Pencere

alınlıkları ve kemerlerde ise iki renkli taşlar kullanılmıştır. Örtüler sıvalı ve boyalı olduğundan inşa malzemesi görülmemektedir. Duvarlar düz, oluk ve dış bükey silmelerle son bulmaktadır[1428]. Örtüler ise kurşun kaplıdır (Resim 555-560).

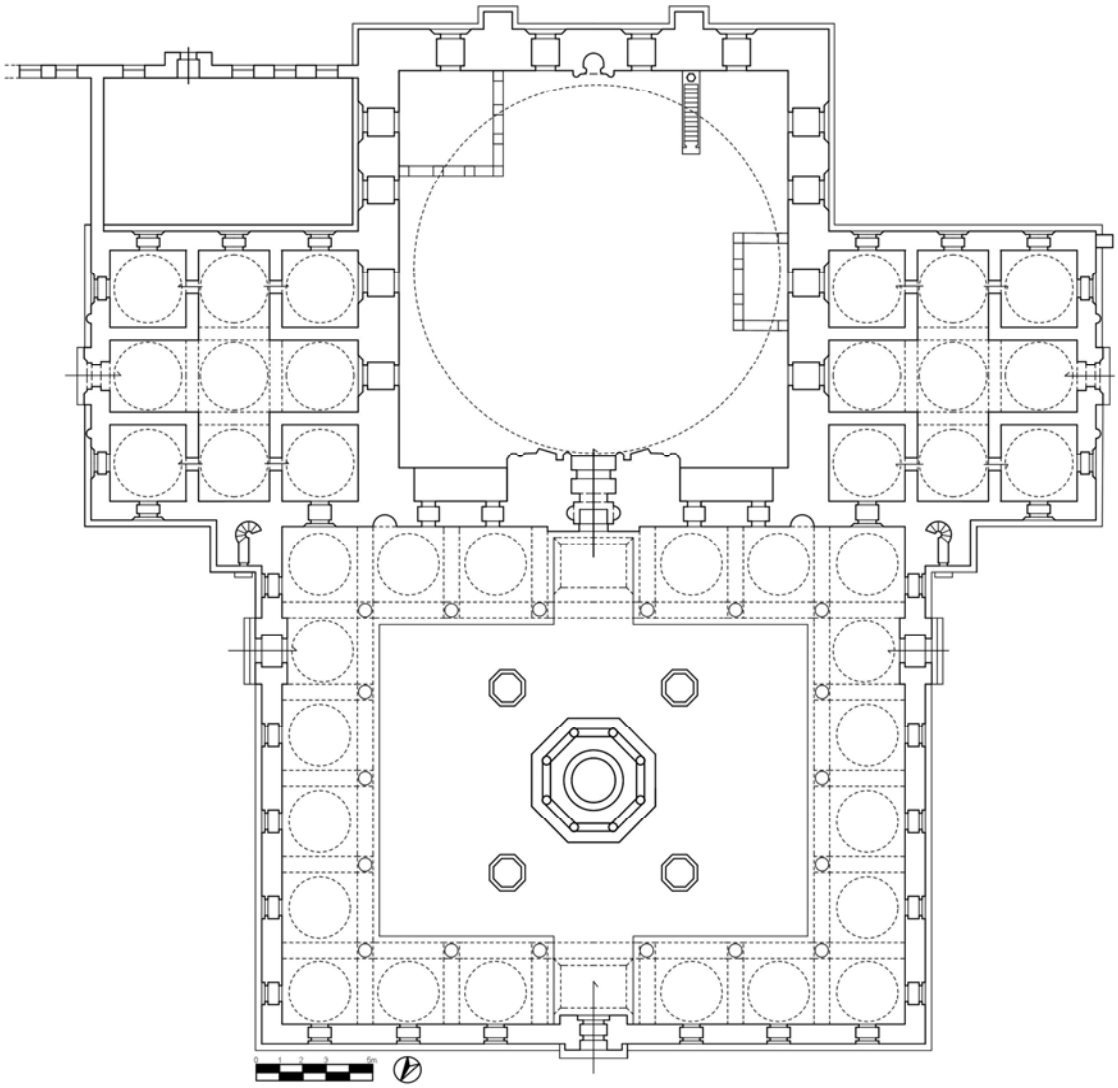

Şekil 233. İstanbul Sultan Selim Camii. Plan (*www.archnet.org*'tan işlenerek).

Avluda alt kotta 16 adet pencere yer almaktadır. Dikdörtgen formlu pencerelerin sivri kemerleri iki renkli taşlarla şekillenmiştir. Düz ve pahlı silmelerle hareketlendirilen söveler mermerdir. Pencereler düz ve iç bükey silmelerle çevrelenmiştir. Pencere açıklıklarına lokma demir parmaklıklar takılmıştır. Üst sıra pencereleri ise sivri

[1428]Silmelerin çizimi için Bkz. M. Binan, **Türk Saçak ve Kornişleri**, s.98-102, R.91, Planş XXXII.

kemerlidir ve alçıdan dışlıkları vardır. Kemerler alt sıra pencereleri gibi iki renklidir (Resim 557-558).

Avlunun güneybatı ve güneydoğu köşelerine konumlanmış minareler kesme taştır. Kare kaideler dikdörtgen formlu çökertmelerle hareketlendirilmiştir. Pabuçla gövdeyi iki yönden kırmızı renkli taşlarla sınırlandırılmış, kalın bir kaytan silme ayırmaktadır. Çokgen gövde şerefe altında *İstanbul II. Bayezid İmareti*'nin minarelerinde de olduğu şekilde kırmızı renkli taş ve palmetlerle son bulmaktadır[1429] (Resim 507-508). Şerefe altı mukarnaslarla dolgulandırılmıştır. Çokgen petek, kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür (Resim 555-556).

Cami iç avlusuna taçkapı formunda üç kapıdan girilmektedir. Doğu ve batı kapıları dışarıya çok fazla taşıntı yapmamaktadır. Sivri kemerli mermer taçkapıların dış çerçeveleri düz, oluk ve dış bükey silmelerle oldukça sade bir görünümdedir. Basık kemerle örtülü giriş aralığının kemeri iki renkli zıvanalıdır. Kemer ve sövelerde mermerdir. Basık kemer üzerinde yer alan dikdörtgen formlu kitabe panosu boştur. Kuzeydeki taçkapı dışa daha fazla taşıntı yapmaktadır. Mukarnas kavsara ile örtülü mermer kapının çerçevesi basit silmelerle şekillenmiştir. Taçkapı palmetlerden meydana gelen bir tepelikle taçlandırılmıştır. Yan kanatlarda yer alan mihrabiyeler birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Basık kemer üzerinde yer alan yeşil renkli mermer kitabe panosu boştur. İçe de taçkapı formunda yansıyan kapının yan kanatlarına mukarnas kavsaralı nişler yerleştirilmiştir (Resim 557-558).

Avluda yer alan şadırvan, sekiz mermer sütunla taşınan bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe dıştan kurşun kaplanmıştır. Kubbe, kurşunlar ve ahşap kubbe saçağı son onarımda yenilenmiştir. Mermer şadırvan havuzunun merkezine fıskiye yerleştirilmiştir. Çeşme aynaları, sivri kemerlerle hareketlendirilmiştir (Resim 559-560).

Son cemaat yeri ile birlikte avluyu on sekiz sütun ve yirmi iki kubbe çevirmektedir. Avlu etrafındaki yirmi pencere üzerinde çini panolar yer almıştır. Bitkisel kompozisyonlu bu panolarda eksik plakalar bulunmaktadır. Bazı panolarda da farklı bir yerden geldiği belli olan kompozisyonla uyumsuz plaklar bulunmaktadır. Bu durum yanlış onarımların bir getirisi olmalıdır. Avlu revakları ile son cemaat yeri

[1429]Kaynaklarda her iki yapının minarelerindeki benzerlikten yola çıkarak yapının mimarının da aynı kişi olabileceği belirtilmektedir. Bkz. S. Eyice, **İstanbul Minareleri**, s.13.

birimleri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kubbe ve geçişlerdeki kalemişleri son onarımda yenilenmiştir. Bazı kubbelerde orijinal süslemeler modül olarak bırakılmıştır (Resim 559-560).

Son cemaat yerinin güney cephesi oldukça simetriktir. Ortada taçkapı, taçkapının iki yanında ikişer pencere, birer dış mihrap ve doğu ve batı uçlarda da yine birer pencere bulunmaktadır. Dikdörtgen formlu pencerelerin mermer söveleri silmelerle hareketlendirilmiştir. Sivri kemerli pencere alınlıkları iki renkli taşlarla şekillenmiştir. Alınlıklar bitkisel örnekli çini plakalarla kaplanmıştır. Beşgen planlı dış mihraplar birer mukarnas kavsara ile örtülüdür (Resim 560).

Taçkapı dışa taşıntılı şekilde inşa edilmiştir. Yan kanatlar üzerinde mukarnas kavsaralar ile örtülü beşgen planlı birer mihrabiye yer almaktadır. Taçkapı düz silmelerle çevrelenmiştir. Yan sövelere kum saati altlık ve başlıkları olan birer sütunce yerleştirilmiştir. Sütuncelerin gövdeleri yoğun şekilde bitkisel örnekli süslemelerle dolgulandırılmıştır. Taçkapı iki yandan sarkıt tarzı unsurlar barındıran bir mukarnas kavsara ile örtülüdür. Kavsara köşeliklerinede birer kabara yerleştirilmiştir. Giriş aralığı iki renkli zıvanalı geçmeli basık kemerlidir. Kemerin üzerine dikdörtgen formlu inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Taçkapının ahşap kapı kanatları geometrik örnekli kündekari tekniğindedir. Taçkapı içe de taçkapı formunda yansımıştır. Yan yüzeylere mukarnas kavsaralı nişler yerleştirilmiştir (Resim 561-562).

İbadet mekanının doğu ve batı duvarı ile organik bağı olan tabhane mekanlarının hem ibadet mekanına hem de dış cephelere açılan birer kapısı vardır. Mekanlar, kendi içlerinde dört eyvanlı köşe hücreli plan şemaları ile simetrik ve düzenlidir. Tüm birimler birer kubbe ile örtülüdür. Dağılım mekanı işlevini gören orta mekanının kubbesine birer aydınlatma feneri yerleştirilmiştir. Köşelerdeki mekanlarda ocak ve dolap nişleri bulunmaktadır. Ocaklar son onarımda elden geçirilmiştir. Tabhane mekanlarında zemin doğal taş kaplıdır. Son onarımda köşelerdeki tabhane mekanlarının zemini kare planlı taban tuğlaları ile kaplanmıştır (Resim 563-565).

Taçkapıdan kare planlı ibadet mekanına geçilmektedir. Bu yapıda *Edirne* ve *İstanbul*'daki *II. Bayezid* imaretlerinde de görüldüğü şekilde avlu mekanı tamamen ortadan kalmıştır. İbadet mekanı doğu ve batısına yerleştirilmiş tabhane mekanları

dikkate alınmazsa kare planlı camiler grubuna dahil edilebilir. Mekan geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür (Resim 566-567).

İbadet mekanının tüm duvarlarında alt kotta dörder, pencere açıklığına yer verilmiştir. Dikdörtgen formlu pencerelerin sivri kemerli alınlıkları çini plakalarla, ahşap pencere kanatları ise geometrik süslemelerle bezenmiştir. Sivri kemerli üst sıra pencereleri ise vitraylıdır (Resim 566-567).

İbadet mekanının kuzey kesimine taçkapının her iki yanının üst kesimine yerleştirilmiş üçer konsolla taşınan bir mahfil bulunmaktadır. Geometrik geçmeli mermer şebekeli korkuluklara sahip mermer konstrüksiyonlu unsura, taçkapının iki yanına yerleştirilmiş pencerelerin içerisindeki merdivenlerle ulaşılmaktadır. Mahfil katının iki yanındaki açıklıklarla birer dar koridorla bağlantısı sağlanarak minareye ve örtüye ulaşılmaktadır.

İbadet mekanı doğu, batı ve kuzey duvarlarına yerleştirilmiş eyvanlarla hareketlendirilmiştir. Kuzeyde taçkapının iki yanına yerleştirilmiş eyvanlar sivri kemerli, doğu ve batı duvarlarındaki boyuna dikdörtgen formlu eyvanlar ise sivri ve dilimli kemerleri ile oldukça hareketlidir. Eyvanlarının içerisine pencereler yerleştirilmiştir.

İbadet mekanında duvarların sıvasız bırakılması, duvar örgüsünün gözlenebilmesine olanak sağlamaktadır. Küçük boyutlardaki düzgün kesme taşlar, enine yerleştirilmiştir ve dikdörtgen formludur. Son onarımda taşlar arasında bağlayıcı işlevi gören derzler sökülmüş ve tekrar horasan harcı ile gömük derz şeklinde uygulanmıştır.

Mekanın güneydoğu köşesine ve batısına birer mahfil yerleştirilmiştir. Mermer sütunlarla taşınan mahfillerde dilimli kemerler kullanılmıştır. Güneydoğudaki hünkar mahfile güneydoğudaki pencerenin içerisine yerleştirilmiş merdivenlerle çıkılmaktadır (Resim 566). Mahfil *Sultan İbrahim* (1640-1648) tarafından yaptırılmıştır[1430].

Çokgen planlı mermer mihrap, mukarnas kavsara ile örtülüdür. Kavsara bir Bursa kemeri içindedir. Kavsara köşeliklerine kabaralar yerleştirilmiştir. Ana niş iki yandan birer sütunce ile sınırlandırılmıştır. Sütuncelerin gövdeleri yeşil renkli mermerdir. Başlık ve kaideleri ise kum saati formundadır. Mihrap kalemişi palmet fistosu ile taçlandırılmıştır (Resim 567).

[1430]W. Müller-Wıener**, a.g.e.**, s.478.

Mermer minberin dolap aynalığı merkezde üçgen formlu bir bölüm içerisinde yer alan geometrik bir kompozisyonla ve bu süslemeyi çevreleyen bitkisel bir bordür ile dolgulandırılmıştır. Bezemeler kazıma tekniğinde işlenmiştir. Geometrik kompozisyonlu korkuluk ise ajur tekniğindedir. Minberin kapısı ise mukarnas ve palmet fistosu ile taçlandırılmıştır.

İbadet mekanında kubbe, geçişler ve pencere çevreleri kalemişi süslemelerle hareketlendirilmiştir. Süslemeler onarımlarla yenilenmiştir.

Sultan Selim Camii'nde taş, mermer, çini, ahşap ve kalemişi süslemeler vardır.

Taş süsleme pencerelerde, avlu kapılarında ve minarededir. Yapının tüm pencereleri dikdörtgen formlu silmelerle meydana gelen çökertmeler ile hareketlendirilmiştir. Kemerler kırmızı ve beyaz renkli taşlarla alternatif olarak verilmiştir. Avlu kapıları da düz ve pahlı silmelerle hareketlendirilmiştir (Resim 555-557). Minarelerin şerefe altları mukarnaslarla dolgulandırılmıştır. Mukarnasların alt kesiminde bir sıra palmet fistosu kırmızı renkli kakma tekniği ile işlenmiştir.

Mermer süslemeler ise taçkapıda, avluda, mihrap, minber ve mahfildedir. Mermer taçkapı düz silmelerle çevrelenmiştir. Yan sövelere kum saati altlık ve başlıkları olan birer sütunce yerleştirilmiştir. Sütuncelerin gövdeleri yoğun şekilde bitkisel örnekli süslemelerle dolgulandırılmıştır. Benzer süslemeleri *İstanbul II. Bayezid İmareti*'nin taçkapının sütuncelerinde de görmek mümkündür (Resim 511). Taçkapı mukarnas kavsara ile örtülüdür. Kavsara iki yandan sarkıt tarzı unsurlarla hareketlendirilmiştir. Kavsara köşeliklerinede birer kabara yerleştirilmiştir (Resim 561). Avlu ve son cemaat yerindeki sütunların mermer başlıkları mukarnaslıdır.

İç mekanda mermer süslemenin görüldüğü unsurlardan biri olan mihrap, mukarnas kavsara ile örtülüdür. Kavsara bir Bursa kemeri çevrelenmiştir. Kavsara köşeliklerine yüzeyleri geometrik bir ağ ile dolgulandırılmış kabaralar yerleştirilmiştir. Ayrıca Bursa kemerinin köşelikleri, bitkisel süslemeler ile bezelidir. Rumi ve kıvrım dallardan meydana gelen süslemenin zemini yeşil renkli, bezemelerin üzeri de yaldızlıdır. Bezemeler kazıma tekniğinde işlenmiştir. Ana niş iki yandan birer sütunce ile sınırlandırılmıştır. Sütuncelerin gövdeleri yeşil renkli mermerdir. Başlık ve kaideleri ise kum saati formundadır (Resim 567).

Mermer minberin dolap aynalığının merkezide üçgen formlu bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümün içi kazıma tekniği ile işlenmiş geometrik bir kompozisyonla dolgulandırılmıştır. Geometrik kompozisyon sekiz kollu yıldızın kollarından gelişmiştir. Üçgen bölümü bitkisel bir bordür çevrelemektedir. Hatayi, rumi, yaprak ve kıvrım dallardan meydana gelen süslemede bezemelerin yüzeyi yivlerle hareketlendirilmiştir. Benzer süslemeleri *Bursa'*daki *Yeşil İmaret'*in pencere alınlıklarında görmek mümkündür (Resim 162; Şekil 83-89). Geometrik kompozisyonlu korkuluk ise ajur tekniğindedir. Minberin kapısı ise mukarnas ve palmet fistosu ile taçlandırılmıştır[1431].

Çini süsleme yapıda son cemaat yerinde ve ibadet mekanındaki pencerelerin alınlıklarındadır. Mavi ve firuze renkli zemin üzerine palmet, rumi, hatayi ve kıvrım dallardan meydana gelen bitkisel kompozisyonlar meydana getirilmiştir. Bezemeler beyaz, sarı ve açık mavi renklerle verilmiştir. Benzer tarzda süslemeler *Bursa Yeşil İmaret*'in iç mekanlarındaki pencere alınlıklarında da vardır (Şekil 96)

Ahşap süsleme taçkapıda ve pencere kanatlarındadır. Taçkapının ahşap kapısı iki kanat ve bir biniden meydana gelmektedir. Her kanat üç bölüme ayrılmıştır. Alt ve üst panolar orta panoya göre daha küçüktür ve enine dikdörtgen formdadır. Üst panolarda kazayağı formunda geometrik bir kompozisyon, boyuna dikdörtgen formlu orta panolar ile alt panolarda ise on kollu yıldızın kollarından meydana gelen geometrik süsleme işlenmiştir. Yıldızın kollarının kesişmesinden meydana gelen geometrik parçaların üzeri kazıma tekniği ile kapalı formda verilmiş bitkisel örnekli süslemeler ile dolgulandırılmıştır. Orta panoların ortalarında birer adet ahşap kabara da vardır. Kapı kanatları kündekari tekniğindedir. Bini sadedir. Kapı son onarımda bakımı yapılarak onarılmıştır (Resim 561-562). Onarımı ve bakımları yapılan ibadet mekanındaki pencere kanatları da iki kanat ve bir biniden meydana gelmektedir. Üçer panoya ayrılan kanatlarda geometrik süslemeler hakimdir. Taçkapıdan farklı olarak geometrik parçaların yüzeyleri sade bırakılmıştır (Resim 567).

Yapıda klasik döneme özgü kalemişi süslemeler son cemaat yeri ve ibadet mekanında örtü ve geçişlerdedir. Yukarıda da değinildiği gibi 2008-2010 yılları

[1431]Minber için ayrıca bkz. G. Apa, **a.g.t.**, s.42-45, Çiz.7.

arasında yapılan onarımda tüm süslemelerin üzerleri yeniden boyanarak canlandırılmış, eksik kısımlar tamamlanmıştır[1432] (Resim 559, 561).

Tarihlendirme

Yapının taçkapısı üzerinde üç satırdan meydana gelen inşa kitabesi bulunmaktadır (Resim 568). Celi sülüs Arapça kitabenin Arapça harflerle yazılışı şöyledir:

١- امر با انشاء هزا الجامع الشريف سلطان الاعظم الاكرم سيد سلاطين العرب والعجم مالك البرين والبحرين خادم الحرمين

٢- الشريفين السلطان ابن السلطان سلطان سليم خان ابن السلطان بايزيد خان ابن السلطان ابن الفتح سلطان محمد خان خادالله ملكه وسلطانه

٣- وتم زلك العمارة المباركة فى غرهٔ شهر محرم الحرام لسنة تسع وعشرين وتسعماية

Kitabenin Anlamı: *Bu cami-i şerifin inşasını Arab ve Acem sultanlarının sultan-i erkemi, denizler ve karalar sahibi, Haremeyn-i şerifeynin bâdimi, Sultan evladı Sultan Selim han ibn-i Sultan Bayezid han ibni Ebulfetih Sultan Mehmed (Allah onun mülkünü korusun) emirleriyle 929 senesi Muharrem ayında inşa olunmuştur*[1433].

Kitabesinde yapının *I. Selim* tarafından yapıldığı yazılmasına rağmen binanın oğlu *Kanuni Sultan Süleyman* tarafından babasının namına vefatından sonra yapıldığı, türbe kitabesine gönderme yapılarak öneri sürülmektedir[1434]. İnşa kitabesinden yapının H.929/1522 yılında inşa edildiği öğrenilmektedir.

[1432]Kalemişi süslemeler için bkz. C. Nemlioğlu, **a.g.t.**, s.153-55; E.L. Tekinkaya, **a.g.t.**, s.109-112.
[1433]C.E. Arseven, **a.g.e.**, s.319. Kitabe için ayrıca bkz. F.G. Ersoy (Top), **a.g.t.**, s.45-50.
[1434]T. Öz, **a.g.e.**, I, s.129-130; D. Kuban, **a.g.e.**, s.232.

Katalog No	**:**3.61		
Yapının Adı	**:SİNAN PAŞA İMARETİ/CAMİİ**[1435]		
Yeri	**:**Afyonkarahisar/Sincanlı	**İnceleme Tarihi**	**:**29.12.2009
Şekil No	**:**234	**Resim No**	**:**569-575

Sincanlı İlçesi[1436]*, Afyonkarahisar* İl merkezine 33 km uzaklıktadır. İlçe merkezinde yer alan *Sinan Paşa Külliyesi*, bugün cami olarak adlandırılan imaret, sadece imaret işlevinde olan yapı, hamam ve türbeden meydana gelmektedir. Hamam imaretin yaklaşık 300 m. ilerisinde, *Lala Sinan Paşa Türbesi* ise imaretin bahçesinin kuzeyindedir[1437]. Kitabesine göre külliye *Lala Sinan Paşa* tarafından H.931/1524-25 yılında inşa ettirilmiştir[1438].

Yapıda enine dikdörtgen planlı merkezi hacim, aynı aks üzerinde artarda sıralanmış iki kubbe ile örtülüdür. Girişleri dışarıdan sağlanan iki adet tabhane mekanı, beş birimli bir son cemaat yeri ile kuzeybatı köşesinde de bir minaresi vardır (Şekil 234).

Yapıda kesme taş, moloz taş, mermer ve tuğla kullanılmıştır. Beden duvarları moloz taşlarla, minare kaidesi, son cemaat yerinin kuzey cephesi ve taçkapı kesme taşlarlarla, taçkapı ana nişi mermerle, minare gövdesi, örtü ve kemerler de tuğla ile inşa edilmiştir. Yapının beden duvarlarında düzenli olmasa da tuğla hatıllara ve yer yer kesme taşlara da rastlanmaktadır (Resim 569-570). Kurşun kaplı örtülerin kasnakları sıvalıdır[1439].

Yapıda çok fazla pencere açıklığına yer verilmemiştir. Ana kütlenin kuzey ve güney duvarlarında alt kotta ikişer adet, doğu ve batı duvarlarında ise birer adet pencere açıklığı vardır. Tabhane mekanlarında ise dışa bakan doğu ve batı duvarlarında birer adet pencere bulunmaktadır. Dikdörtgen formlu pencerelerin lento ve söveleri kesme

[1435]S. Eyice, "Sincanlı'da Sinan Paşa İmareti", **Vakıflar Dergisi**, X, Ankara, 2006, s.303. Yapı *Sinan Paşa İmaret Camii*, *Paşa Camii, Sinan Paşa Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. Bkz. **Türkiye'de Vakıf Abideler…**, I, s.145; A. Kuran, **a.g.e.**, s.167-169.
[1436]Bugün ilçe **Sinan Paşa** olarak adlandırılmaktadır. **Sinan Paşa** kasabası 1953 yılında ilçe olmuştur.
[1437]Sinan Paşa'nın Türbesi'ndeki mezar taşlarının transkripsiyonları için bkz. S. Eyice, **a.g.m.**, s.307-308.
[1438]**Türkiye'de Vakıf Abideler…**, I, s.145.
[1439]Kaynaklarda örtülerin tamamen kiremit kaplı olduğu belirtilmektedir Bkz. **Türkiye'de Vakıf Abideler…**, I, s.146,148, s.146'daki onarım sonrasına ait fotoğraf; S. Eyice, **a.g.m.**, Res.2-5, 10, s. 319-320'de, 1968 yılında yaptığı incelemede örtülerin Marsilya tipi kiremitli kaplı olduğunu, ancak orijinalinde alaturka kiremit olması gerektiğini belirtmektedir.

taştır. İbadet mekanının pencerelerinin gemi teknesi kemer formunda alınlıklar vardır. Pencereler bu formu 1876 yılındaki onarımda almıştır[1440] (Resim 569).

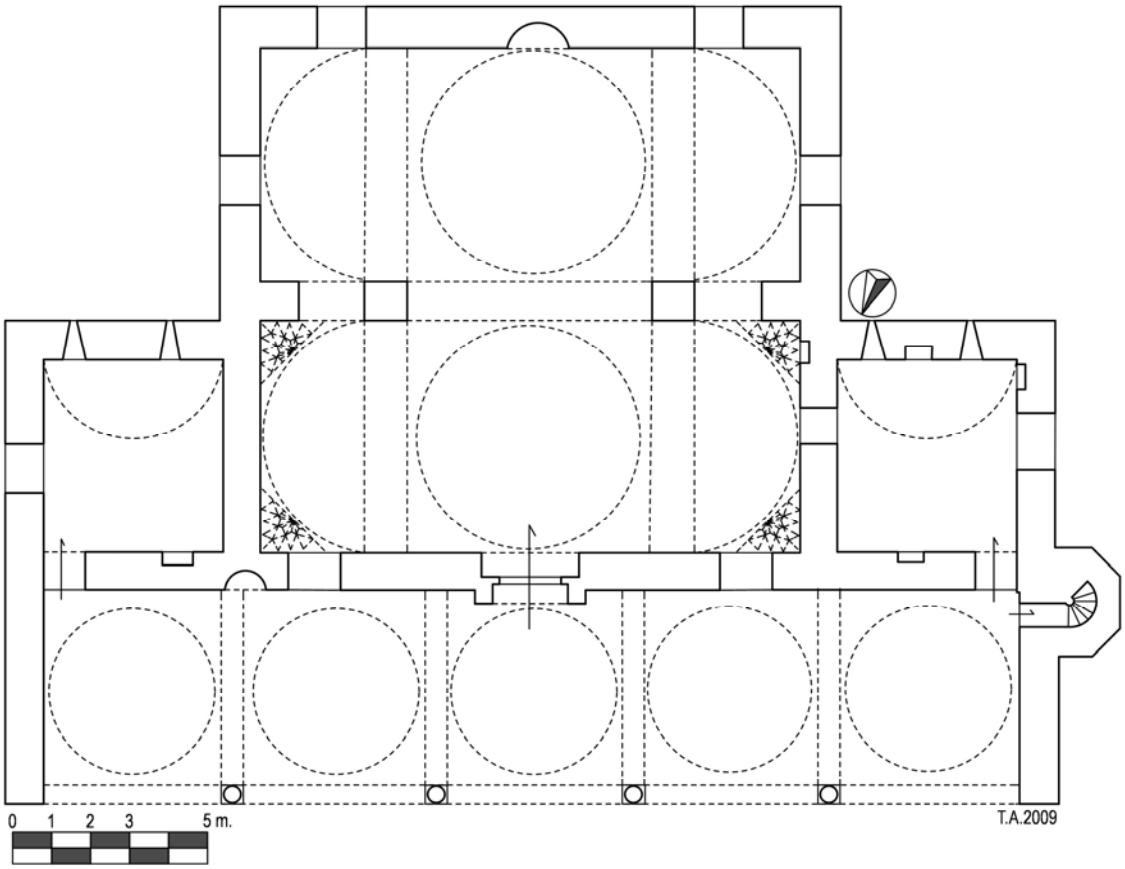

Şekil 234. Sincanlı Sinan Paşa İmareti. Plan.

Yapının kuzeybatı köşesinde yer alan minarenin kesme taş kaidesi, dışa beş kenarlı olarak yansımaktadır. Pabuç ve silindirik gövde tuğladandır. Kaide ile pabuç, gövde ile şerefe birbirlerinden kalın kaytan silmeler ile ayrılmaktadır. Silindirik formdaki tuğla petek, kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür.

Yapının batısında yer alan mermer şadırvan, kare ayaklarla taşınan, üzeri kurşun kaplı bir kubbe ile örtülüdür. Unsur son onarımda yenilenmiştir.

Son cemaat yerinin doğu ve batı kısmı, tabhane mekanlarının dış duvarlarının uzantısı olan duvarlarla dışa kapalıdır. Beş birimli son cemaat yeri kuzeyde ise dört adet sütunun taşıdığı sivri kemerler ile dışa açılmaktadır. Kemer araları bugün camekanlarla

[1440]S. Eyice, **a.g.m.**, s.320.

kapatılmıştır[1441]. Son cemaat yerinde kesme taş malzeme kullanılmıştır. Birimin kuzey duvarında ortada taçkapı, taçkapının iki yanında birer dikdörtgen planlı pencere bulunmaktadır. Duvarın doğu ve batı uçlarında da tabhane mekanlarının girişleri vardır. Mekanın batı duvarının kuzey ucundaki açıklıkla da minareye çıkılmaktadır. Son cemaat yerinde her birim geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülmüştür. Ortadaki birimin kubbesi diğerlerinden daha yüksek tutularak vurgulanmıştır (Resim 570).

Dışa taşıntı yapan taçkapı, Bursa kemerli bir tonoz ile örtülüdür. Çerçeve silmelerle çevrelenmiştir. İki renkli zıvanalı basık bir kemer ile örtülü giriş açıklığında kemer ve söveler mermerdir. Taçkapı ise kesme taş kaplamadır. Basık kemer üzerindeki mermer inşa kitabesi üç satırdır.

Son cemaat yerinin doğu ve batı uçlarında yer alan açıklıklarla ulaşılan tabhane mekanları kare planlıdır. Her iki mekan da birer beşik tonoz ile örtülüdür. Mekanlarda kapı dışında dışa açılan tek unsur, her iki mekanın dışa bakan doğu ve batı duvarlarında yer alan dikdörtgen formlu birer adet penceredir. Bugün dolap nişi görünümündeki nişler birer ocaktır. Yapılan onarımlarla bu şekli almışlardır[1442].

Taçkapıdan ibadet mekanına geçilmektedir. Klasik tabhaneli camilerden farklı bir plan yapısında olan ana kütle enine dikdörtgen planlıdır. Merkezi hacim duvarlara ve merkezde yer alan iki kare kesitli paye üzerine oturan iki kubbe ile örtülüdür. Aynı aks üzerine yerleştirilmiş kubbe ile örtülü merkezi hacmin iki yanı genişletilerek birer yarım kubbe ile örtülmüştür. Tabhaneli camilerde karakteristik özelliklerden biri olan iki ana mekanı ayıran enlice kemer bu yapıda da karşımıza çıkmaktadır. Tabhane mekanlarının girişlerinin dışarıdan yerilerek yapıdan koparılması ve merkezi plan şeması uygulanması ilerleyen dönemde bu tip yapılarda meydana gelen değişimleri göstermektedir. İbadet mekanının iki yanında yapılan bu genişletme çalışması, *Afyonkarahisar*'da yer alan *Gedik Ahmet Paşa İmareti*'nde de karşımıza çıkmıştı (Şekil 172). Yapıda örtülere geçiş, merkezi kubbelerde pandantifler ve sekizgen kasnaklarla sağlanmaktadır. Yanlardaki yarım kubbeler ise güneyde pandantif geçişlere, dışa bakan

[1441]Kaynaklarda yayınlanmış onarım sonrasını gösteren fotoğraflarda son cemaat yeri kemer araları açıktır, örtüler ise kiremit kaplıdır Bkz. **Türkiye'de Vakıf Abideler…**, I, s.146; S. Eyice, **a.g.m.**, Res.2-5, 10.
[1442]S. Eyice, **a.g.m.**, s.321.

doğu ve batı duvarlarda ise içleri mukarnaslarla dolgulandırılmış tromplara oturmaktadır[1443] (Resim 571-574).

Yarım daire kesitli mihrap nişi çeyrek küre şekilli bir kavsara ile örtülüdür. Dönem ile uyuşmayan mihrap 1876 yılındaki onarımının birer eseridir. Ahşap minber ise niteliksizdir.

Tarihlendirme

Yapının taçkapısında yer alan inşa kitabesi mermer üzerine kabartma tekniğindedir. Arapça harflerle yazılı Türkçe kitabe üç satırdan meydana gelmektedir (Resim 575). Kitabenin Arapça harfler ile yazılışı:

سنان پاشا بلوب دنيا فناسن دلاديمكم عقبي بناس

عمارت بشلدى و جامع ايدى كه وردى اهمادنه جان صفاسن

قلندىجمعه و اوقات خمسه اوقوندى هر سحر اوراد يس

قمو مؤمن اولنلر بو سببدن اده لر روحنه رحمت دعاسن

يازار بو صفادارنه تاريخ اقوديلر مدحنه طس

تمت بعون الله و حسن توفيق خدا

1-Sinan Paşa bilüp dünya fenasın

Diledi kim ukba binasın

2-İmaret başladı ve cami idi

Ki verdi ihmadına can safasın

3-Kılındı cum'a ve evkat-ı hamse

Okundun her seher evrad-ı Ya-sin

4-Kamu mü'min olanlar bu sebebten

Ederler ruhuna rahmet du'asın

5-Yazanlar bu sefa darına tarih

Okudular medhıne (?) Tâ-Sîn

[1443]Pandantifler 1876 yılındaki onarımlarla bu şekli almıştır. Bkz. S. Eyice, **a.g.m.**, s.320.

6-Temmet bi'avni'llahi ve hüsn-i Tevfikıhı

Kad temmet bi'avnillah hüsnü ve Tevfik-i Huda[1444].

Tarih kısmı ebced hesabı ile verilen yapı H.931/1524-25 yılında *Lala Sinan Paşa* tarafından yaptırılmıştır. Yapı *Kanuni Sultan Süleyman*'ın (1520-1566) saltanatının ilk yıllarında yapılmıştır[1445].

Kaynaklarda inşa kitabesinin alt tarafında basık kemer üzerinde siyah boya ile bir başka kitabenin olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır[1446]. Ancak bugün bu yazılar yoktur. Yapının güney duvarının saçak seviyesinde de H.1293/1876 tarihli bir onarım kitabesi vardır[1447]. Kitabeden yapının 1876 yılında *Necib Nuri Efendi* tarafından onarıldığı anlaşılmaktadır. Sinan Paşa İmareti'nin H.931 1 Rebiülevvel/27 Aralık 1524 tarihli Arapça bir vakfiyesi vardır[1448].

Sinan Paşa, külliyedeki türbesindeki mezar taşlarından da anlaşılacağı gibi *Mehmet* adlı bir şahsın oğludur. H.932/1525-26 yılında vefat etmiştir[1449].

[1444]Kitabenin farklı okunuşları için bkz. **Türkiye'de Vakıf Abideler…**, I, s.149.
[1445]S. Eyice, "Sincanlı'da Sinan Paşa İmareti", s.304-305.
[1446]Kitabenin fotoğrafı ve transkripsiyonu için bkz. S. Eyice, **a.g.m.**, s.305, Res.12-13.
[1447]Onarım kitabesinin transkripsiyonu için bkz. S. Eyice, **a.g.m.**, s.306.
[1448]Vakfiye için bkz. **Ay.mak.**, s.308-312; R. Şeşen, "Sinan Paşa'nın Arapça Vakfiyesinin Tercümesi", **Vakıflar Dergisi**, X, Ankara, 2006, s.337-343.
[1449]**Ay.mak.**, s.307-308.

Katalog No	**:**3.62		
Yapının Adı	**:PİRİ MEHMET PAŞA CAMİİ**		
Yeri	**:**İstanbul/Silivri	**İnceleme Tarihi**	**:**22.11.2009
Şekil No	**:**235	**Resim No**	**:**576-583

Silivri İlçesi, Piri Mehmet Paşa Mahallesi'nde yer alan yapı, kervansaray, medrese, kitaplık, muvakkithane, imaret, sıbyan mektebi, hamam ve çeşmeden meydana gelen bir külliyeye dahildir. Bugün külliyeden geriye kalan tek yapı incelememize konu olan yapıdır. 1530 yılında inşa edilen yapının banisi *Yavuz Sultan Selim*'in son, *Kanuni Sultan Süleyman*'ın ilk sadrazamı olan *Pirî Mehmet Paşa*'dır.

Yapı ibadet mekanı, iki tabhane mekanı, minare ve son cemaat yerinden meydana gelmektedir (Şekil 235).

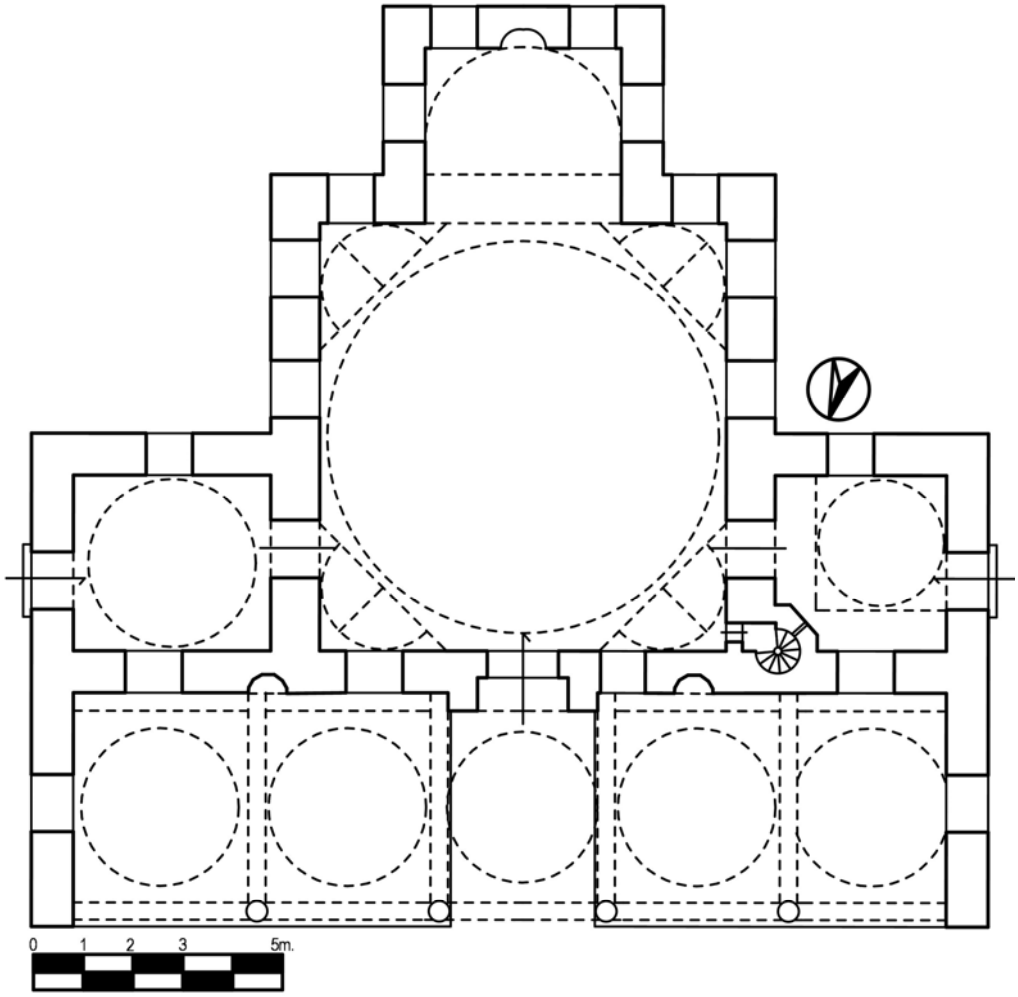

Şekil 235. İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii. Plan (*www.archnet.org*'tan işlenerek).

Yapının beden duvarları düzgün kesme taş kaplıdır. Duvarlar saçak hizasında kaytan silmeler ile son bulmaktadır. Örtüler kurşun kaplıdır (Resim 576-577).

Yapının alt sıra pencereleri dikdörtgen formdadır. Atkı taşı ve söveler mermerdir. Pencerelerin sivri kemerli alınlıkları vardır. Üst sıra pencereleri sivri kemerlidir ve birer alçı dışlık ile örtülüdür.

Yapının minaresine ibadet mekanının batı duvarının kuzey ucuna yerleştirilmiş bir açıklık ile ulaşılmaktadır. Beden duvarları üzerinde yükselen unsur kesme taştandır. Silindirik gövde şerefe altında kalın bir kaytan silme ile son bulmaktadır. Şerefe altı mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Silindirik formdaki petek Barok döneme özgü süsleme unsurları ve taş bir külah ile son bulmaktadır (Resim 576).

Yapının kuzeyinde yer alan şadırvan mermerdir. Kare kesitli mermer kaplama ayaklarla taşınan konik külah, kurşun kaplanmadır. Şadırvanda örtü ve ayaklar onarım geçirmiştir.

Beş birimli son cemaat yeri geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Mekan kuzeyde dört sütunla taşınan sivri kemerler ile dışa açılmaktadır. Birer duvar ile kapatılmış doğu ve batı cepheler ise dışa dikdörtgen formlu birer pencere ile açılmaktadır. Son cemaat yerinin güneyi ortada taçkapı taçkapının iki yanına yerleştirilmiş aralarında birer dış mihrap bulunan ikişer pencere ile simetrik düzendedir. Dikdörtgen formlu alt sıra pencerelerin alınlıkları ve üst sıra pencereleri sivri kemerlidir. Üç kenarlı dış mihraplar birer mukarnas kavsara ile örtülüdür. Unsurlar düz ve kaytan silmeler ile çevrelenmektedir. Geçişler ve kubbe yüzeyi geç dönemde klasik süsleme programına özgü kalemişi süslemelerle hareketlendirilmiştir (Resim 577).

Kesme taş kaplama çerçeveye sahip taçkapı, dışa taşıntı yapmaktadır. Çerçeve, düz, dış ve iç bükey silmeler ile hareketlendirilmiştir. Taçkapı ana nişi Bursa kemeri bir tonoz içerisindedir. Bursa kemeri, söve ve basık kemer mermerdir. Giriş açıklığının üst kesimine dini içerikli Arapça bir kitabe panosu yerleştirilmiştir. Açıklık iki kanatlı ahşap bir kapı ile örtülüdür (Resim 577).

Taçkapıdan ibadet mekanına geçilmektedir. İbadet mekanının doğu ve batı duvarlarının iki yanına birer adet tabhane mekanı yerleştirilmiştir. Kare planlı tabhane mekanlarından doğudaki pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Batıdaki tabhane

mekanı ise duvar içerisine yerleştirilmiş minarenin varlığı nedeniyle iç kesimde daralmıştır. Kemerlerle kare bir alan oluşturularak bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbe ve geçişler kalemişi süslemelerle hareketlendirilmiştir. Tabhane mekanlarının hem dışa hem de ibadet mekanına açılan birer kapısı vardır. Dikdörtgen formlu kapıların söveleri mermerdir. Mekanların güney ve kuzey duvarlarında ise alt kotta birer dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Kuzeydeki pencerelerin iki yanında dikdörtgen formlu birer niş vardır (Resim 582-583).

Kare planlı ibadet mekanı geçişleri tromplarla sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Mekanın doğu, batı ve kuzey duvarlarının alt kesiminde ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Güneyde ise dışa taşıntı yapan ve mihrabı da içinde barındıran bölümün iki yanında birer pencere vardır. Dışa taşıntılı bölümün yan kanatlarında birer, güneyinde de mihrabın iki yanında birer pencere bulunmaktadır. Birim yarım kubbe ile örtülüdür. Mekanın duvarları, kubbe yüzeyi ve geçişler klasik dönem süsleme programına sahip kalemişi süslemelerle bezelidir. İbadet mekanının kuzey duvarına, girişin iki yanına ahşap konstrüksiyonlu bir kadınlar mahfili yerleştirilmiştir (Resim 578-581).

İki yandan birer köşe sütuncesi ile sınırlandırılmış beş kenarlı mihrap nişi, mukarnas kavsara ile örtülüdür. Yağlıboya ile boyanmış mihrap, palmet fistosu ile taçlandırılmış bir tepelikle son bulmaktadır (Resim 578-579).

Mermer minberde aynalık ve korkulukta iç içe geçmelerle meydana gelen geometrik örnekli bir süsleme bulunmaktadır. Bezemeler kazıma tekniğindedir (Resim 578).

Piri Mehmet Paşa Camii'nde plan şeması irdelendiğinde avlu mekanının *İstanbul* ve *Edirne II. Bayezid* imaretleri ile İstanbul *Sultan Selim Camii*'nde de olduğu gibi tamamen ortadan kalktığı görülmektedir (Şekil 218, 183, 233). Merkezi hacim tüm yapı içerisinde baskın konumdadır ve iyice küçülerek işlev değiştiren tabhane mekanları ise sembolik olarak yerlerini korumaktadır. Kare palanlı mekanın mihrabı da içine aldığı güney bölümü dışa çıkıntı yapması, dönem cami mimarisi için karakteristiktir. Özellikle İstanbul'daki merkezi planlı yapılarda görülen mihrabın bulunduğu alanın plan şeması içerisinde bu şekilde tasarlanması, geç dönem yapılarından biri olan bu yapıda da tercih nedeni olmuştur.

Tarihlendirme

Yapının inşa kitabesi yoktur. Giriş kapısı üzerinde yer alan Arapça dini içerikli kitabede "*Kelime-i Tevhid*" ve H.937/1530-31 tarihi bulunmaktadır. Son cemaat yerinde yer alan alt sıra penceresindeki onarım kitabesinde de 1179/1765-66 tarihi görülmektedir. *Sultan Selim*'in vezirlerinden biri olan *Piri Mehmet Paşa*'nın caminin haziresinde yer alan mezar taşında ise ölüm tarihi olarak 1532 yılı verilmiştir. Buradan yola çıkarak yapının 1530-31 yıllarında inşa edilmiş olabileceği söylenebilir.

Katalog No :3.63
Yapının Adı :**UZUN HASAN İMARETİ/CAMİİ**[1450]
Yeri :Fethiye/Malatya **İnceleme Tarihi:**12.11.2009, 09.03.2010, 30.06.2010
Şekil No :236 **Resim No** :584-590

Yazıhan İlçesi, Fethiye Köyü, Malatya şehir merkezine 40 km. uzaklıktadır. Yapı 1566 yılında *Beylerbeyi Abdüsselam oğlu Mustafa Paşa* tarafından inşa ettirilmiştir. Yapı en son 2004 yılında, **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından onartılmıştır.

Yapı, ibadet mekanı, iki adet tabhane mekanı, son cemaat yeri ve bir adet minareden meydana gelmektedir (Şekil 236).

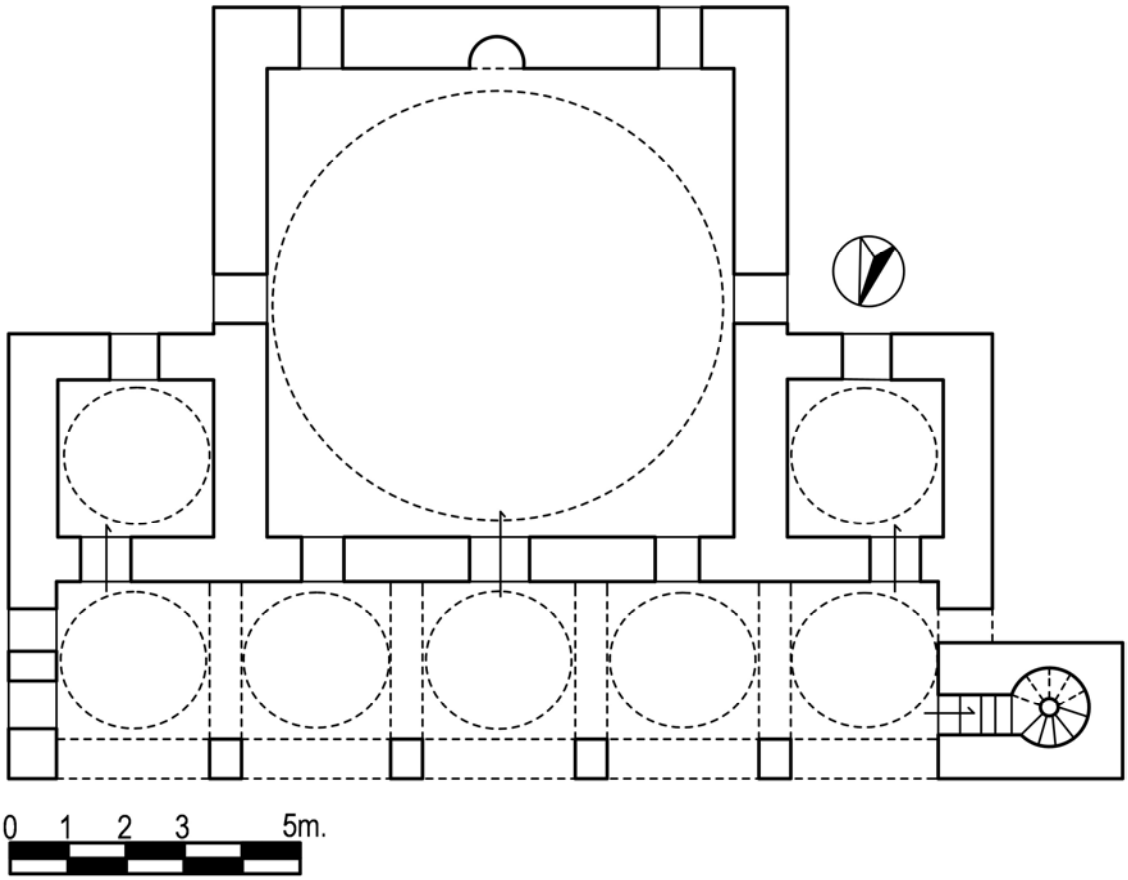

Şekil 236. Fethiye Uzun Hasan İmareti. Plan (*S. Eyice*'den işlenerek).

[1450]Yapı halk arasında *Abdülrezzak Camii, Abdüsselam Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır. İ. Aytaç, **a.g.t.**, s.129-131.

Yapının beden duvarları ile minare düzgün kesme taş kaplıdır. Tabhane mekanların da ise moloz taş kullanılmıştır. Son cemaat yeri ahşap konstrüksiyonlu kiremit kaplı bir çatı ile örtülüdür. Diğer örtüler ise kurşun kaplıdır. Düzgün kesme taş kaplamalar ve kurşun örtüler son onarımda yenilenmiştir (Resim 584-586).

Dikdörtgen formlu pencereler sivri kemerli çökertmeler içerisindedir.

Son cemaat yerinin batı kanadına konumlanmış minare kaidesi kare planlıdır. Yüksek pabuç sivri kemerlerle hareketlendirilmiştir. Silindirik gövde ile pabucu, şerefe ile gövdeyi birer adet kalın kaytan silme ayırmaktadır. Silindirik petek, kurşun kaplı küçük bir kubbe ile örtülüdür (Resim 584-586).

Son cemaat yeri kareye yakın dikdörtgen kesitli kesme taş ayaklarla taşınan sivri kemerler ile dışa açılmaktadır. Doğu ve batı kanadının dışarısı ile bağlantısı sadece ikişer adet pencere ile sağlanmaktadır. Batıdaki pencerelerden kuzeydeki sonradan minare girişi haline dönüştürülmüştür. Son cemaat yeri bugün ahşap bir tavan ile örtülüdür. Ancak kalan izlerden son cemaat yerinin beş birimli olduğu ve her birimin geçişleri pandantiflerle sağlanan birer kubbe ile örtülü olduğu anlaşılmatadır. Son cemaat yerinde güney duvarda ortada taçkapı, taçkapının iki yanında birer pencere ve tabhane mekanlarının girişleri bulunmaktadır. Dikdörtgen formlu pencereler sivri kemerli çökertmeler içerisindedir. Çökertmelerin iki yanı ince zarif sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Taçkapının sağındaki pencere ile arasında yarım daire kesitli bir dış mihrap da vardır. Unsur çeyrek küre şekilli bir kavsara ile örtülüdür. Tabhane girişleri küçük dikdörtgen formlu basit açıklıklar şekindedir (Resim 584, 586, 587).

Sivri kemerli bir tonoz içerisinde yer alan giriş açıklığı oldukça basittir. Basık kemer ile örtülü kapının üzerinde dikdörtgen formlu inşa kitabesi bulunmaktadır. Ahşap kapı kanadı yenidir (Resim 586).

Kare planlı tabhane mekanları geçişleri pandantiflerle sağlanan birer kubbe ile örtülüdür. Mekanların güney duvarlarında basık kemerli birer pencere, kuzey duvarlarında da son cemaat yerine açılan birer kapıları vardır. Her iki mekanın ibadet mekanı ile bağlantısı yoktur.

Kare planlı ibadet mekanı, geçişleri tromplarla sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Mekanın kuzey duvarında ortada giriş açıklığı, kapının iki yanında da birer adet basık

kemerli pencere bulunmaktadır. Doğu ve batı duvarlarında yer alan birer adet pencere ile güney duvarında yer alan iki pencerede aynı formdadır (Resim 588-589).

Silmelerle çevrelenmiş, çerçeveye sahip kesme taş kaplama mihrap nişi yarım daire kesitlidir. Unsur, dilimli bir kavsara ile örtülüdür. Kavsara mukarnas tarzı bezemelerle hareketlendirilmiştir. Dilimli kavsaranın oturduğu gömme sütuncelerin başlıkları da bitkisel örnekli kazıma tekniklikli süslemelere sahiptir (Resim 589).

Bezemesiz taş minberde köşk kısmına dokuz basamakla ulaşılmaktadır (Resim 589).

Tarihledirme

Yapının giriş kapısı üzerinde yer alan üç satırdan meydana gelen inşa kitabesi taş üzerine kabartma tekniğindedir (Resim 590). Sülüs kitabenin Arapça harflerle yazılışı şöyledir:

حتم بثاو هزاليقغة الثريف الثان رالعارة علية البنيان فى ايم دولة السلطان

الغزاة والباهين السلطان سليمان بن السلطان سليم خان افتح الله نتحا و

اعانه عونا بايغا لصا حيا لخيرات ايرال امراركرام معطفا باشا بن عبدالسلام فى سنه اربع

و سبعين وتسعمايه

Kitabenin Anlamı: *Bu şanlı, şerefli buk'aniye binası yüksek olan imareti yapmış gaziler ve mücahitler sultanı sultan Selim Han (Yavuz) oğlu Süleyman (Kanuni) devleti günlerinde –Allah onun fetih yollarını açsın- ve hayır sahibi beylerbeyi Abdüsselam oğlu Mustafa Paşa'nın belirli yardımlarıyla dokuz yüz yetmiş dört yılında bitirildi*[1451].

H.974/1566 yılı *Kanuni Sultan Süleyman*'ın son saltanat yılıdır.

Kitabeden yapının 1566 yılında *Kanuni Sultan Süleyman*'ın son saltanat yılında *Beylerbeyi olan Abdüsselam oğlu Mustafa Paşa* tarafından inşa ettirildiği öğrenilmektedir.

[1451]Kitabe için ayrıca bkz. İ. Aytaç, **a.g.t.**, s.129.

Katalog No	**:**3.64		
Yapının Adı	**:İBRAHİM BEY İMARETİ/CAMİİ**[1452]		
Yeri	**:**Kozluk/Batman	**İnceleme Tarihi**	**:**07.01.2011
Şekil No	**:**237	**Resim No**	**:**591-599

Kozluk İlçesi Batman İl merkezine 59 km. uzaklıktadır. İlçe merkezinde yer alan yapı kitabesine göre H.1117/1705 yılında inşa edilmiştir. Yapının banisi *Garzan Aşireti*'nden *Murtaza Bey*'in oğlu *İbrahim Bey*'dir. Yapı 1967-1975 yılları arasında bir onarım geçirmiştir[1453].

Yapı ibadet mekanı, iki adet tabhane mekanı, beş birimli bir son cemaat yeri ve bir minareden meydana gelmektedir (Şekil 237).

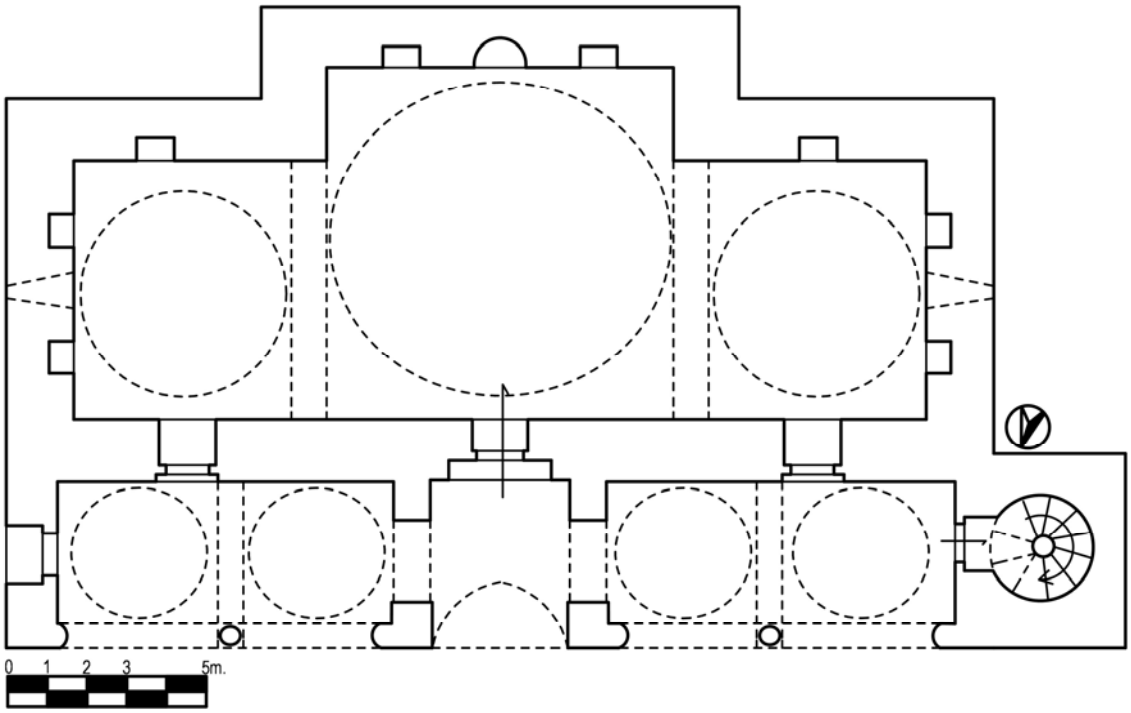

Şekil 237. Kozluk İbrahim Bey İmareti. Plan (*R.H. Ünal*'dan işlenerek).

Yapının inşasında düzgün kesme taş kullanılmıştır. İç ve dış duvarlar ile kubbe geçişleri kesme taşlarla, kubbeler ise tuğlalarla inşa edilmiştir. Beden duvarları ve

[1452]Yapı halk arasında *İbrahim Bey Camii, İbrahim Paşa Camii* şeklinde de adlandırılmaktadır.
[1453]R.H. Ünal, "Kozluk'ta (Siirt) İki Cami", **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi**, I, (1982)'den ayrı basım, İzmir, 1982, s.89.

kasnaklar konsol tarzı süslemeler ile son bulmaktadır. Örtüler dıştan betonarme sıva ile sıvanmıştır (Resim 591-94).

Kuzey cephedeki iki pencere dışında yapının alt kotunda pencere açıklığına yer verilmemiştir. Dikdörtgen formlu pencereler üç dilimli çökertmeler içerisindedir. Doğu ve batıdaki tabhane mekanlarında yer alan üst sıra pencereleri ise yuvarlak kemerlidir (Resim 593-94).

Son cemaat yerinin batısında yer alan kesme taş minarenin kaidesi dikdörtgen planlıdır. Kaidenin köşeleri pahlanarak yumuşatılmıştır. Silindirik gövdenin alt kesimi kaytan silmeler ve kaş kemerler dizisi ile hareketlendirilmiştir. İkişer sıra kaytan silme arasında saadet düğümlerinden meydana gelen bir bordür, kemerleme dizisinde de gülbezekler, damla motifleri ve kare formlu rozetler dönüşümlü olarak verilmiştir. Süslemelerin içleri bitkisel örnekli bezemelerle dolgulandırılmıştır. Gövde üzerinde ayrıca zencirek sıraları, palmet fistosu ve damla motifleri de vardır. Şerefe altı mukarnas tarzı süslemeler ile dolgulandırılmıştır. Silindirik petek dıştan kurşun kaplı küçük bir kubbe ile örtülüdür (Resim 591-94).

Beş birimli son cemaat yerinin doğu ve batı cepheleri dışa kapalıdır. Doğu cepheye sonradan bir duvar örülmüş ve bu duvar üzerine bir pencere açılmıştır. Pencere bir dönem örülürek kapatılmıştır[1454]. Birim kuzeyde sütunlar ve ayaklar üzerine oturan sivri kemerler ile dışa açılmaktadır. Sütunlardan ikisi serbest, ikisi doğu ve batıdaki duvarlarına ve ikisi de ortadaki iki kesme taş ayağa dayalıdır. Sütun kaide ve başlıkları köşeleri pahlı dikdörtgen prizma formundadır. Son cemaat yerinde dört birim geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür Girişin olduğu orta birim ise bir eyvan formundadır ve örtü yüksek tutularak vurgulanmıştır. Eyvan sivri kemerli bir tonoz ile örtülüdür ve dıştan üçgen bir alınlık yapmaktadır. Eyvanının kemeri balıksırtı motifi ve bitkisel örnekli süslemeler ile çevrelenmiştir. Eyvan ana nişi iki yandan birer gömme sütunce ile sınırlandırılmıştır (Resim 594-595).

İbadet mekanına ulaşımı sağlayan giriş, eyvanının dip duvarı üzerine yerleştirilmiş basit bir açıklık şeklindedir. Dikdörtgen formlu açıklık sivri bir kemer içerisindedir. Kemer yüzeyi mukarnası andırır süslemeler ile hareketlendirilmiştir.

[1454]R.H. Ünal, **a.g.m.**, s.89, Şek.5.

Kapının lentosu üzerine beş satırdan meydana gelen inşa kitabesi yerleştirilmiştir (Resim 595).

İbadet mekanının iki yanında birer adet tabhane mekanı vardır. Tabhane mekanları, birer sivri kemer ile ibadet mekanına açılmaktadır. Kare planlı mekanlar, geçişleri pandantfilerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Her iki mekanda simetrik düzendedir. Mekanların güney duvarlarında birer adet dikdörtgen formlu dolap nişi vardır. Doğudaki tabhane mekanının doğu duvarında batıdaki tabhane mekanının da batı duvarında ikişer adet dikdörtgen formlu niş bulunmaktadır. Bu iki nişin üst kotuna da birer adet mazgal pencere yerleştirilmiştir (Resim 596-97).

Kare planlı ibadet mekanı, geçişleri pandantiflerle sağlanan bir kubbe ile örtülüdür. Yapının iç duvarları kesme taşlarla kaplıdır. Mekanın kuzey duvarında giriş açıklığı, güney duvarında ise mihrap nişi ile iki adet dikdörtgen formlu dolap nişi vardır. Dolap nişleri birer sivri kemer ile örtülüdür (Resim 596-597).

Yarım daire kesitli mihrap nişi, çeyrek küre şekilli bir kavsara ile örtülüdür. Kavsaranın iç kısmı istiridye formunda dilimlerle hareketlendirilmiştir. Kavsara kemerini de yivli bir silme çevrelemektedir (Resim 597-98). Ahşap minber yapıya son on yıl içerisinde eklenmiştir[1455].

Yapıda taş süsleme vardır. Süslemeler dış cephede minarede ve son cemaat yerinde yoğunlaşmaktadır. Kesme taş kaplı minarenin gövdesinde kaytan silmelerin arasında dört kollu yıldızlardan meydana gelen bir bordür vardır. Bu süsleme ile üst kesimde yer alan çift kaytan silme arasında da kaş kemerlerden meydana gelen bir kemerleme dizisi gövdeyi çevrelemektedir. Her kemerin içi damla, dairesel ve kare formunda motiflerle dönüşümlü olarak işlenmiştir. Motifler bitkisel örneklerle dolgulandırılmıştır. Daha üst kotta da bir palmet fistosu ve gövde üzerine serpiştirilmiş rozet tarzı süslemeler dikkat çekmektedir (Resim 593-94).

Son cemaat yerinde küçük konsollar saçak seviyesinde tüm yapıyı dolanmaktadır. Giriş eyvanının kemeri de basit bir mukarnas sırası ve geçme şeridi ile hareketlendirilmiştir (Resim 592-95).

[1455] 1975 yılına ait fotoğraflarda mekanda minber yoktur. Bkz. R.H. Ünal, **a.g.m.**, s.90.

Tarihlendirme

İbadet mekanına girişi sağlayan kapı üzerinde yer alan inşa kitabesi beş satırdan meydana gelmektedir. Yazılar yekpare dikdörtgen bir taş levha üzerine oyulmuştur. Kitabe Arapça ve Osmanlıcadır (Resim 599). İlk dört satırda yer alan Osmanlıca metin, yan yana ikişer kartuş ile verilmiştir. En alttaki Arapça metin ise tek bir kartuş içerisindedir. Kitabenin Osmanlıca bölümünün Latin harfleri ile yazılışı şöyledir:

1-Emir-i Ekrem İbrahim-i dânâ

İdüp hayrata bezl-i zerle himmet

2-Yapup bir mescid-i nev-tarh-ı dikleş

K'ola tâ haşre-dek cây-ı 'ibadet

3-'İnayet eyle fazlunla ilâhi

Bula mülk-i bekâda sahn-ı cennet

4-Tamam oldu didüm târih-i sâlin

Salâdır mescide gelsün cema'at

Metnin bugünkü Türkçe'ye aktarımı:

1-Büyük Emir, bilgin İbrahim, hayır işine bol para harcayarak,

2-Ebediyete kadar içinde ibadet edilmesi için hoşa giden yeni bir mescid inşa ettirdi.

3-Yarabbi! Onun ebedi alemde cenneti bulması için faziletinle yardımcı ol.

4-Yılın tarihi tamamlandı dedim. Salâ veriliyor. Cemaat mescide gelsin.

Arapça kısmının Arapça harflerle yazılışı şöyledir:

قد امر بعمارة هزا لمسسجد الشريف ابراحيم بك ابن مرتضى بك عرزى(?) فى سنه سبعه عشر و مايۃ والف

Kitabenin Anlamı: *İbrahim Bey İbn Murtaza Bey 'Arzi bu yüce caminin yapılmasını 1117/1705-6 yılında emretti*[1456].

Kitabenin Osmanlıca kısmının son satırında ebcad hesabı ile verilen tarih, Arapça kısmında verilen ile aynıdır. Kitabeden yapının banisinin *Murtaza Bey*'in oğlu *İbrahim Bey* olduğu ve H.1117/1705-6 yılında inşa edildiği öğrenilmektedir. Son cemaat yerinin doğusunda *İbrahim Bey*'in aile kabristanı bulunmaktadır. Kabristana bakan yapınının doğu duvarındaki kesme taşlarından birinin üzerinde de H.1179/1765-66 tarihi vardır. Bu tarih yapıya ait bir onarımı göstermektedir (Resim 600).

[1456]R.H. Ünal, **a.g.m.**, s.91-92'de yukarıda geçen "Arzi" kelimesinde emin olamamış "garzi" şeklinde de okunabileceğini eklemektedir.

4- DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

4.1. İNŞA MALZEMESİ VE TEKNİK

Anadolu'daki tabhaneli camilerde yapıların dış cephe duvarları, geleneksel harçlı yığma duvar tekniği ile örülmüş, kesme taş başta olmak üzere, kabayonu taş, moloz taş, dere taşı, mermer ve tuğla ile kaplanmıştır. Yapılarda bu malzemelerin kullanılmasında dönemin siyasi ve sosyo-ekonomik yapısı ile coğrafi özelliklerinin önemi büyüktür. İstanbul, Edirne, Amasya gibi siyasi iktidarın hakimiyetinin simgesi olan şehirlerde, kesme taş ve mermer gibi daha özenli malzemelerin kullanıldığı, Bursa, İznik gibi şehirlerde ise bölgenin coğrafi özellikleri ve yerel etkilerin mimari üzerinde dominant bir etki yarattığı görülmektedir.

Anadolu'daki tabhaneli camilerin 18'inde cephe kesme taş, 3'ünde de mermer kaplı iken, 22'si almaşık düzendedir. Kesme taş ile birlikte 4 yapıda moloz taş, 3 yapıda kabayonu taş, 1 yapıda da hem kabayonu hem de moloz taşın beraber kullanıldığı görülmektedir. 2 yapıda mermer ile birlikte kesme taş kullanılmıştır. 8 yapıda almaşık düzendeki duvar örgüsünün bulunduğu cephelerin yanı sıra bazı duvarlarda kesme taş, moloz taş ya da kabayonu taş kaplama malzemesi olarak tercih edilmiştir. Aynı yapıda farklı duvar tekniklerinin kullanılması bazen bir onarımı işaret etmekte[1457], bazen de belirli cepheleri daha vurgulu hale getirme isteğindendir[1458] (Tablo 1-8).

Kesme taş kaplı 18 yapıdan 5'i, Osmanlı'nın son başkenti İstanbul'dadır. Kesme taş kaplamanın yoğun olarak tercih edildiği ikinci şehir olan Edirne'de tamamı kesme taş kaplı 3 yapı bulunmaktadır. Afyon, Amasya, Arapkir, Tokat, Vezirköprü, İnecik, Yenişehir, Trabzon, Diyarbakır ve Kozluk'ta ise kesme taş kaplı 1'er yapı vardır. Kesme taş kaplı yapılar yoğunlukla XV. yüzyılda inşa edilmişlerdir (Tablo 2-4).

[1457]Örneğin *Edirne Mezid Bey İmareti*'nde giriş cephesi moloz taş, doğudaki tabhane mekanı kesme taş, ibadet mekanı ise almaşık düzendedir. Bu durum yapının farklı dönemlerde onarım geçirdiğinin bir göstergesidir.
[1458]*Bursa Karacabey İmareti* gibi.

Tablo 1. Duvar Kaplamalarının Dağılımı.

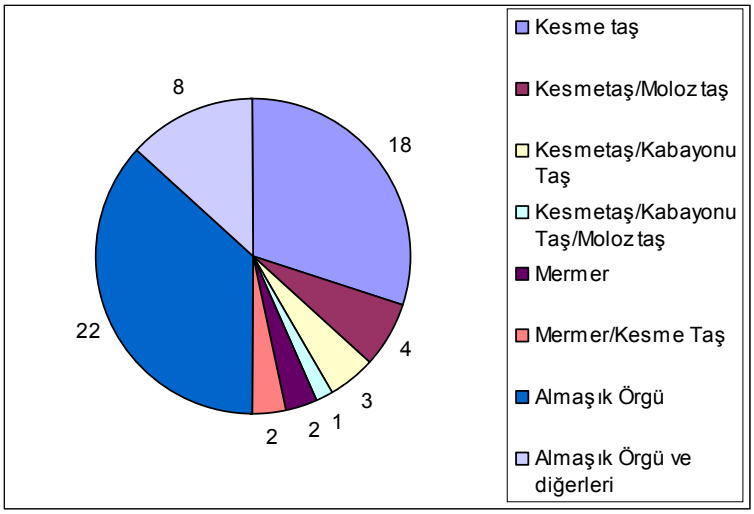

Tablo 2. Kesme Taş Kaplamanın Kullanıldığı Şehirler.

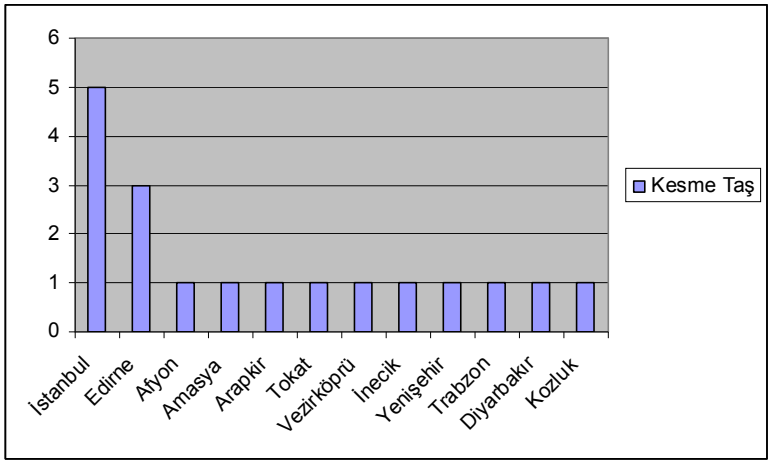

Tablo 3. Kesme Taş Kaplamanın Kullanıldığı Yapıların Yüzyıllara Göre Dağılımı.

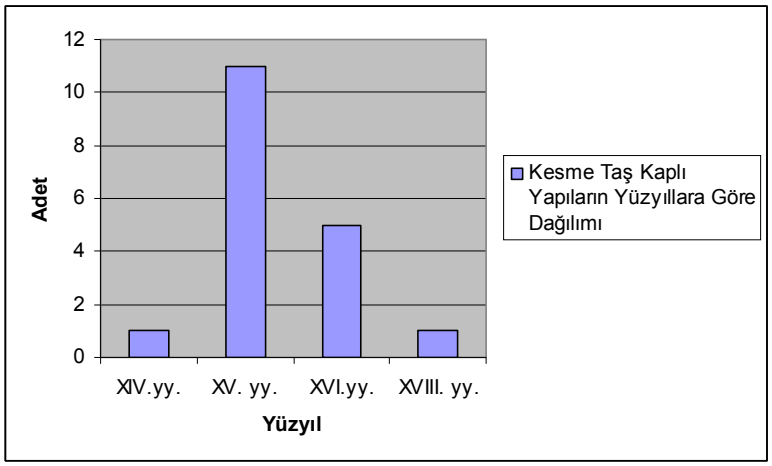

Tablo 4. Kesme Taş Kaplı Yapıların Listesi.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ
3	Ulu Cami	Arapkir	14.yy.ilk yarısı
23	Muradiye İmareti	Edirne	1425-1426
25	Beylerbeyi İmareti	Edirne	1429
27	Yörgüç Paşa İmareti	Amasya	1430
37	Mahmut Paşa Camii	İstanbul	1462-1463
42	Gedik Ahmet Paşa İmareti	Afyon	1472
45	Davut Paşa İmareti	İstanbul	1485
46	Hatuniye İmareti	Tokat	1485
49	II. Bayezid İmareti	Edirne	1487-1488
52	Taceddin Paşa İmareti	Vezirköprü	15.yy.sonları
53	Hüseyin Bey Camii	İnecik	1498-99
54	Bali Bey İmareti	Yenişehir	15.yy.sonları
55	II. Bayezid İmareti	İstanbul	1501/1505-6
57	Hatuniye İmareti	Trabzon	16.yy. başları
59	Fatih Paşa Camii	Diyarbakır	1516-20
60	Sultan Selim Camii	İstanbul	1522
62	Piri Mehmet Paşa Camii	İstanbul	1530-31
64	İbrahim Bey İmareti	Kozluk	1705

Tuğla, diğer mimari eserlerde de olduğu üzere tabhaneli camilerde de çoğunlukla kemer, kubbe, tonoz ve minare gibi bazı mimari unsurların inşasında ve süslemede kullanılmaktadır. Erken dönem yapılarında özellikle de Batı Anadolu'da, taş ile beraber, dış cephelerde almaşık örgünün unsurlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Almaşık örgünün sıklıkla Batı Anadolu kentlerindeki yapılarda kullanılmış olması, Bizans yapılarının etkisi ve yörede tuğla malzemenin daha rahat bulunmasından kaynaklanmış olmalıdır .

Almaşık duvar örgüsünde tuğla, düzgün kesme taş, moloz taş, kabayonu taş ya da dere taşı ile inşa edilmiş duvarlarda birkaç sıradan oluşan yatay hatıl olarak kullanılmıştır. Anadolu-Türk mimarisinde yoğunlukla Bursa ve çevresindeki yerleşimlerde bulunan yapılarda kullanılan almaşık duvar örgüsü, Bizans kökenlidir. Almaşık teknikte, düzenli taş sıraları arasına, yatay tuğla hatıllar yerleştirilmektedir. Bazı örneklerde taşlar dikey şekilde yerleştirilmiş tuğlalarla kasetlenmektedir. Almaşık örgünün kullanıldığı bu yapılar, XIV. yüzyılın ilk yarısı ile XV. yüzyılın sonlarına kadar inşa edilmişlerdir (Tablo 5-7).

Tablo 5. Almaşık Duvar Örgüsünün Şehirlere Göre Dağılımı.

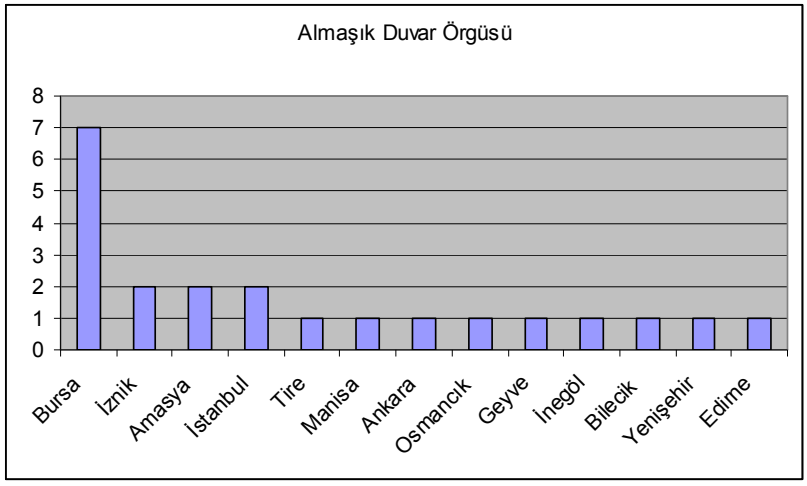

Tablo 6. Almaşık Duvar Örgüsünün Yüzyıllara Göre Dağılımı.

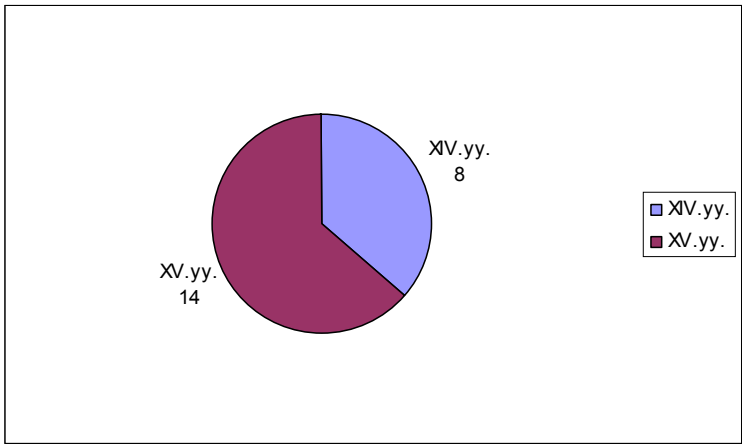

Tablo 7. Almaşık Duvar Örgüsünün Görüldüğü Yapıların Listesi.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ
2	Postinpuş Baba Zaviyesi	Yenişehir	14.yy.ilk yarısı
4	Orhan Gazi İmareti	Bilecik	14. yy
5	Hüdavendigâr İmareti	Bursa	1362-1385
6	Nilüfer Hatun İmareti	İznik	1388
7	Yakup Çelebi İmareti	İznik	1389
8	Ali Paşa İmareti	Bursa	14.yy.sları
10	Ebu İshak Zaviyesi	Bursa	14.yy.sonu/1479
12	Timurtaş Paşa Zaviyesi	Bursa	14.yy.sları
17	Yakup Paşa İmareti	Amasya	1413
20	Orhan İmareti	Bursa	1339-40/1417
22	Gazi Mihal İmareti	Edirne	1422
24	Muradiye İmareti	Bursa	1425-26

28	Koca Mehmet Paşa İmareti	Osmancık	1430-31
29	Karacabey İmareti	Ankara	1427-28/1440
31	Yahşi Bey İmareti	Tire	15. yy. ilk yarısı
36	Hamza Bey İmareti	Bursa	15.yy.ortaları
40	Murat Paşa İmareti	İstanbul	1471-72
41	Rum Mehmed Paşa Camii	İstanbul	1471-1472
43	İshak Paşa İmareti	İnegöl	1476
44	Elvan Bey Zaviyesi	Geyve	15.yy ortaları (1478)
47	Sofular İmareti	Amasya	1485
50	Hatuniye Camii	Manisa	1490-91

Bazı yapılarda yöresel özelliklerden farklı inşa malzemelerinin kullanım alanı bulduğu görülmektedir. Örneğin Bursa'daki tabhaneli camiler içerisinde dış cephe duvarlarının tamamen düzgün kesme taş ile kaplandığı örnek karşımıza çıkmamıştır. Bu durumun nedeni, Bursa'daki tabhaneli camilerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun ilk yıllarına rastlaması ve buna bağlı olarak yapı sanatçıları ve malzeme bakımından daha çok yerel kaynaklardan yararlanılması ile açıklanabilir. Bununla birlikte taşın bol olduğu ve almaşık duvar tekniğine hayli yabancı bir yörede yer alan *Osmancık*'taki *Koca Mehmet Paşa İmareti*'nde de almaşık duvar örgüsü görülmektedir. Bursa ve çevresinde yaygın olarak tercih edilen örgü sisteminin taşrada uygulama alanı bulması taşranın başkent ekolüne öykünmesi olarak kabul edilebilir. Burada baninin başkentte çalışmış olmasının etkisini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Ayrıca usta/sanatçı ekiplerinin banilerin isteği doğrultusunda bir şehirden başka bir şehre gittikleri de unutulmamalıdır. Bu bağlamda coğrafyanın ve bölgesel özelliklerin yanında bani ve sanatçı istek ve geleneklerinin de yapının inşasında ve malzeme seçiminde etkin oldukları görülmektedir. Anadolu'daki tabhaneli camiler içerisinde sadece üç yapıda *Bursa*'daki *Yıldırım İmareti* (Resim 78-80) ve *Yeşil İmaret* (Resim 161-163) ile *Milas Firuz Bey İmareti*'nin (Resim 63-64) dış duvarları mermer kaplıdır. Bu yapılardaki durum ise devletin siyasi gücünü ispatlama arzusundan kaynaklanmaktadır. *Milas Firuz Bey İmareti* (1396) Menteşe yöresinde başlayan Osmanlı egemenliğini; *Bursa Yeşil İmaret* (1415-19) Ankara Savaşı sonrasında yaşanan bunalım yıllarının ardından Osmanlı devletinin düze çıkışını simgeleyen yapılardır. *Bursa Yıldırım İmareti* ise zenginleşen ve güçlenen Osmanlıyı temsil etmektedir.

Tablo 8. Duvar Kaplamaları.

KATALOG SIRA NO	DUVAR KAPLAMA MALZEMESİ									
				TAŞ				ALMAŞIK ÖRGÜ t:tuğla k:kesme taş m:moloz taş ky:kabayonu d:dere taşı		SIVALI
	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Kesme	Kabayonu	Moloz	Mermer	Kaset	Örgü	
1	Orhan Gazi İmareti	İznik	1334-35			x			1t/m	
2	Postinpuş Baba Zaviyesi	Yenişehir	14.yy.ilk yarısı						3t/k	
3	Ulu Cami	Arapkir	14.yy.ilk yarısı	x						
4	Orhan Gazi İmareti	Bilecik	14. yy						t,k,m	
5	Hüdavendigâr İmareti	Bursa	1362-1385						3t/k	
6	Nilüfer Hatun İmareti	İznik	1388						3t/ky	
7	Yakup Çelebi İmareti	İznik	1389						t/ky	
8	Ali Paşa İmareti	Bursa	14.yy.sonları					x	3t/k	
9	Firuz Bey İmareti	Milas	1396				x			
10	Ebu İshak Zaviyesi	Bursa	14.yy.sonu/1479						t/ky	
11	Yıldırım İmareti	Bursa	14.yy.sonları				x			
12	Timurtaş Paşa Zaviyesi	Bursa	14.yy.sonları					x	3t/k	
13	Yıldırım Bayezid İmareti	Edirne	1399-1400	x		x			t/m	
14	Yıldırım İmareti	Balıkesir	14. yy. sonları		x	x				
15	Horozlu İmaret	Tokat	15.yy.başı			x				
16	Hamza Bey Zaviyesi	Tokat	1412			x				
17	Yakup Paşa İmareti	Amasya	1413						3t/2d	
18	Bayezid Paşa İmareti	Amasya	1414	x				x	t/ky	
19	Yeşil İmaret	Bursa	1415-19	x			x			
20	Orhan İmareti	Bursa	1339-40/1417						3t/k,t/ky	
21	Ali Bey İmareti	Manisa	1418-19							x
22	Gazi Mihal İmareti	Edirne	1422						3t/k	
23	Muradiye İmareti	Edirne	1425-1426	x						
24	Muradiye İmareti	Bursa	1425-26					x	3t/k	
25	Beylerbeyi İmareti	Edirne	1429	x						
26	Mustafa Bey İmareti	Havza	1429-30	x					t/m	x
27	Yörgüç Paşa İmareti	Amasya	1430	x						
28	Koca Mehmet Paşa İmareti	Osmancık	1430-31					x	2t/m	
29	Karacabey İmareti	Ankara	1427-28/1440					x	2t/k	
30	Mezid Bey İmareti	Edirne	1441-1442	x		x			2 t-1k	
31	Yahşi Bey İmareti	Tire	15. yy. ilk yarısı						t/m	
32	Yakup Çelebi İmareti	Kütahya	1411-12/1414-1440-41							x
33	Akşemseddin Camii	Osmancık	15. ilk yarısı			x				
34	İsmail Bey İmareti	Kastamonu	1454	x	x					
35	Karacabey İmareti	Bursa	1456-57	x			x	x	2t/k	
36	Hamza Bey İmareti	Bursa	15.yy.ortaları					x	3t/m	
37	Mahmut Paşa Camii	İstanbul	1462-1463	x						

KATALOG SIRA NO	DUVAR KAPLAMA MALZEMESİ									
				TAŞ				ALMAŞIK ÖRGÜ t:tuğla k:kesme taş m:moloz taş ky:kabayonu d:dere taşı		SIVALI
	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Kesme	Kabayonu	Moloz	Mermer	Kaset	Örgü	
38	Hızır Paşa İmareti	Amasya	15. yy. ortaları							x
39	Aynalı İmareti	Bursa	1467			x			3t/m	
40	Murat Paşa İmareti	İstanbul	1471-72						2t/k	
41	Rum Mehmed Paşa Camii	İstanbul	1471-1472						2t-k	
42	Gedik Ahmet Paşa İmareti	Afyon	1472	x						
43	İshak Paşa İmareti	İnegöl	1476						t/k	
44	Elvan Bey Zaviyesi	Geyve	15.yy ortaları						2t/k-ky	
45	Davut Paşa İmareti	İstanbul	1485	x						
46	Hatuniye İmareti	Tokat	1485	x						
47	Sofular İmareti	Amasya	1485						t/m	
48	Mehmet Paşa İmareti	Amasya	1486	x	x	x				
49	II. Bayezid İmareti	Edirne	1487-1488	x						
50	Hatuniye Camii	Manisa	1490-91					x	2t/k	
51	Yıldırım Camii	Kurşunlu	15. yy. sonları		x	x				
52	Taceddin Paşa İmareti	Vezirköprü	15.yy.sonları	x						
53	Hüseyin Bey Camii	İnecik	1498-99	x						
54	Bali Bey İmareti	Yenişehir	15.yy.sonları	x						
55	II. Bayezid İmareti	İstanbul	1501/1505-6	x						
56	Kara Davut Paşa Camii	İstanbul	1505-6	x	x				3t/k	
57	Hatuniye İmareti	Trabzon	16.yy. başları	x						
58	Hatuniye Camii	Amasya	1510							x
59	Fatih Paşa Camii	Diyarbakır	1516-20	x						
60	Sultan Selim Camii	İstanbul	1522	x						
61	Sinan Paşa İmareti	Sincanlı	1524-25			x				
62	Piri Mehmet Paşa Camii	İstanbul	1530-31	x						
63	Uzun Hasan Camii	Fethiye	1566	x		x				
64	İbrahim Bey İmareti	Kozluk	1705	x						
			Toplam	18	3	5	2	9	22	5

4. 2. PLAN ÖZELLİKLERİ

4. 2. 1. MEKAN DAĞILIMI

4. 2. 1. 1. Son Cemaat Yeri

Anadolu cami mimarisinde ibadet mekanının önünde, *son cemaat yeri* adı verilen bir geçiş hacmi tasarlanmıştır. Cemaat, harimde yer kalmayınca ibadetini bu

hacimde gerçekleştirebilmektedir. Son cemaat yeri ayrıca cemaati yağmur-güneş gibi doğa olaylarından da korumaktadır[1459]. Tabhaneli camilerde de sadece ibadet amacıyla inşa edilmiş camilerde olduğu gibi giriş cephesinde bir son cemaat yerinin inşa edildiği görülmektedir. Bu unsurun hemen hemen tüm örneklerde bulunması, tabhaneli camilerin sosyal işlevlerinin yanı sıra ibadete yönelik işlevlerini vurgulamaya yönelik bir yaklaşım olmalıdır. Bu hacmin mevsim koşullarına bağlı olarak toplantı amacıyla kullanılması da mümkündür. Ayrıca yapıya girmek için bir hazırlık mekanı işlevindeki bu unsurun, cepheye hareketlilik kattığı da bir gerçektir.

Anadolu'daki 47 adet tabhaneli caminin giriş cephesinde bir son cemaat yeri vardır. 17'sinde ise bugün bir son cemaat yeri olmadığı görülmektedir (Tablo 11). Bu yapılardan *İznik Orhan İmareti*, *Bilecik Orhan İmareti*, *Tokat Hamza Bey İmareti*, *Kurşunlu Yıldırım İmareti* ve *Edirne Mezid Bey İmareti*'nin son cemaat yerleri yıkılmıştır. Katalog bölümünde de değindiğimiz gibi *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi*'nde ise giriş cephesi ve plan şeması, dönem ile uyuşmayan özellikler göstermektedir[1460]. Bu bağlamda ilk inşa edildiğinde yapının giriş cephesinde bir son cemaat yeri olabileceği göz ardı edilmemelidir. *Arapkir Ulu Cami* ve *Amasya Hızır Paşa İmareti*'nde ise topografik unsurlar, giriş cephesine bir son cemaat yerinin inşasını mümkün kılmamıştır. *Hızır Paşa İmareti*'nde giriş cephesine sonradan ahşap konstrüksiyonlu bir sundurma eklenmiştir. *Tokat Horozlu İmaret*, *Havza Mustafa Bey İmareti* ve *Amasya Yörgüç Paşa İmareti*'nde ise giriş cephesi eyvan tarzı birer birim ile hareketlendirilmiş, asimetrik plan şemaları son cemaat yerinin inşasını mümkün kılmamıştır. Mimar bu durumu eyvan tarzı giriş açıklıkları ile değerlendirerek, cephe bütünlüğünü sağlamıştır. *Bursa Yeşil İmaret*'te kalan unsurlardan bir son cemaat yerinin tasarlandığı fakat uygulanmadığı görülmektedir. *Amasya Sofular İmareti* ve *Amasya Yakup Paşa İmareti*'nde cephe düzeni ve taçkapı, giriş cephelerinde son cemaat yerinin tasarlanmadığını göstermektedir. *Amasya Yakup Paşa İmareti*'nde ayrıca topografik nedenler de bu yapıda bir son cemaat yerinin tasarlanamayacağını göstermektedir.

[1459]E. Diez-O. Aslanapa, **Türk Sanatı**, s.103-104; M. Katoğlu, "13. Yüzyıl Konya'sında Bir Cami Grubunun Plan Tipi ve "Son Cemaat Yeri", **Türk Etnografya Dergisi**, IX, Ankara, 1967, s.87.
[1460]Bkz. s.47-55.

16 yapının son cemaat yerinde sütun ve payelere oturan örtülerde kubbe ve tonoz bir arada kullanılmıştır. 27 yapı sadece kubbe ile örtülü, 1 yapı ise tonoz ile örtülmüştür. 4 yapıda hacmin ahşap konstrüksiyonlu bir tavan ile örtülü olduğu görülmektedir. Bu yapılardaki ahşap konstrüksiyon orijinal değildir. Zaman içinde çeşitli nedenler ile yıkılan örtü ve destekler, orijinal form ve malzeme ile tamamlanmamış, hacimler birer ahşap sistem ile yeniden yapılmıştır. Son cemaat yeri örtü sistemlerinde de diğer birimlerdeki gibi paralel değişim ve gelişme görülmektedir. Erken tarihli örneklerde hem tonoz hem de kubbe bir arada kullanılmıştır. Giriş hizasındaki orta birim yine birçok örnekte yükseltilerek vurgulanmıştır[1461] (Tablo 9-11).

Tablo 9. Son Cemaat Yerinde Örtü Kullanımının Dağılımı.

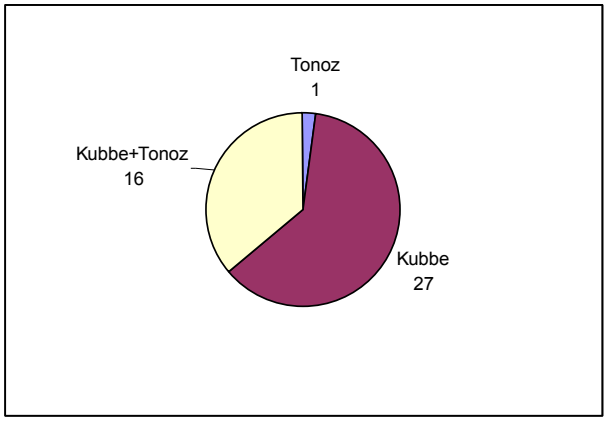

Son cemaat yerindeki destek sistemine gelince, 22 yapıda sadece payelerin, 18 yapıda sütunların, 7 yapıda da hem sütun hem de payelerin birlikte kullanıldıkları görülmektedir. *Bursa*'daki *Ali Paşa İmareti, Ebu İshak Zaviyesi* ve *Timurtaş Paşa Zaviyesi*'nde, *Manisa*'daki *Ali Bey İmareti*, *Osmancık Mehmet Paşa İmareti* ve *Edirne*'deki *Yıldırım Bayezid İmareti*, ayaklar son cemaat yerinin yeniden yapılmasıyla yenilenmiştir. *Geyve Elvan Bey İmareti*'nde de son cemaat yeri yapıya sonradan eklenmiştir. Ayak ve sütunlarda *Bursa*'daki *Ali Paşa İmareti, Muradiye İmareti* ve *Timurtaş Paşa Zaviyesi*'nde basit silmelerle bezeli sütun başlıkları, *İstanbul II. Bayezid İmareti*, *Amasya II. Bayezid İmareti*'nde mukarnaslı başlıklar, *Trabzon Hatuniye İmareti*'nde baklava motifli, *Tokat Hatuniye İmareti*'nde hem mukarnaslı hem baklava

[1461] *Bursa*'da *Ali Paşa İmareti, Hamza Bey İmareti* ve *Yıldırım İmareti*'nde olduğu gibi.

motifli, *Bursa*'daki *Orhan* ve *Hüdavendigâr* imaretlerinde de devşirme başlıklar kullanılmıştır (Resim 181-183, 25-26, Tablo 10-11).

Tablo 10. Son Cemaat Yerinde Destek Sisteminin Dağılımı.

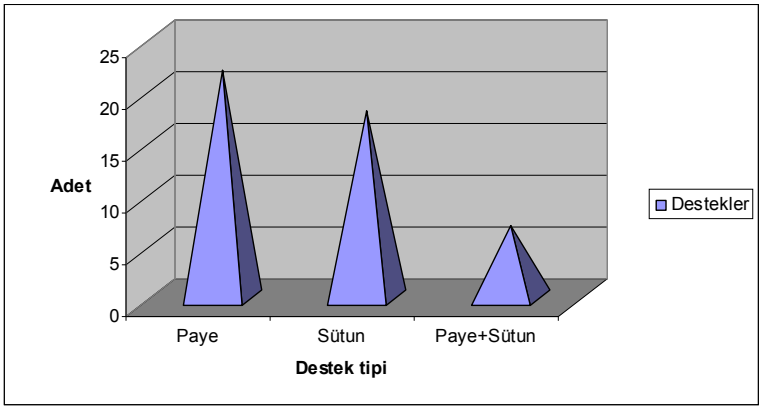

Anadolu'daki tabhaneli camilerin 28'sinde son cemaat yerlerinin doğu ve batı yan yüzleri dışa kemerlerle açılırken 19'unda kapalıdır. Bu örneklerde genellikle yan yüzlerden birine bir minarenin inşa edilmiş olduğu görülmektedir[1462]. *Edirne II. Bayezid İmareti*, *İstanbul II. Bayezid İmareti* ile *İstanbul Sultan Selim Camii*'nde yapının kuzeyinin üç yönden revaklı bir avlu ile çevrili olması son cemaat yerinin dışa kapalı olma nedenidir (Tablo 11). *Bursa*'daki *Orhan İmareti, Muradiye İmareti* ve *Yıldırım İmareti* ile *İznik Nilüfer Hatun İmareti*'nde doğu ve batı cepheler dışa ikiz kemerlerle açılmaktadır.

Sadece ibadet amacıyla inşa edilmiş camilerde olduğu gibi, tabhaneli camilerin 19'unda da dış mihrap uygulamasına rastlanmaktadır. Dış mihraplar giriş cephelerinde taçkapının iki yanındaki pencerelerin arasındadır. Üç, dört, beş ya da altı kenarlı nişlere sahip olan dış mihraplar genellikle mukarnaslı kavsara ile örtülüdür. Dış mihrapların, zengin bezemeli örneklerine rastlandığı gibi (örneğin *Bursa Yeşil İmaret*) sade bir niş şeklinde olanları da (örneğin *Edirne Beylerbeyi İmareti)* vardır (Tablo 11).

[1462] *Ankara Karacabey İmareti, Bursa Ebu İshak Zaviyesi, Fethiye Uzun Hasan Camii* gibi.

Tablo 11. Son Cemaat Yerinin Özellikleri.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	SON CEMAAT YERİ																			
				Birim						Örtü			Destekler			BAŞLIKLAR					DIŞ MİHRAP	MÜKEBBİRE/ ŞAHNİŞİN	YAN YÜZLER DIŞA
				Yok	1 birim	3 birim	5 birim	6 birim	7 birim	Kubbe	Tonoz	Tavan	Paye	Sütun	Ahşap	Mukarnaslı	Baklava	Silmeli/Profilli	Bezemesiz	Devşirme			
1	Orhan Gazi İmareti	İznik	1334-35	Yıkık																			
2	Postinpuş Baba Zaviyesi	Yenişehir	14.yy. ilk yarısı	Yok																			
3	Ulu Cami	Arapkir	14.yy. ilk yarısı	Yok																			
4	Orhan Gazi İmareti	Bilecik	14. yy	Yıkık			x			x	x									x			Kapalı
5	Hüdavendigâr İmareti	Bursa	1362-1385				x			x			x							x			Açık
6	Nilüfer Hatun İmareti	İznik	1388				x			x	x		x	x		x				x			Açık
7	Yakup Çelebi İmareti	İznik	1389				x				x		x	x				x		x			Açık
8	Ali Paşa İmareti	Bursa	14.yy. sonları				x			x	x		x					x					Kapalı
9	Firuz Bey İmareti	Milas	1396			x				x	x		x					x					Kapalı
10	Ebu İshak Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonu/1479				x			x	x		x					x					Kapalı
11	Yıldırım İmareti	Bursa	14.yy. sonları				x			x			x					x				x	Açık
12	Timurtaş Paşa Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonları				x			x	x		x					x					Kapalı
13	Yıldırım Bayezid İmareti	Edirne	1399-1400		x							x		x						x			Kapalı

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	SON CEMAAT YERİ																				
				Birim						Örtü			Destekler			BAŞLIKLAR					DIŞ MİHRAP	MÜKEBBİRE/ŞAHNİŞİN	YAN YÜZLER DIŞA
				Yok	1 birim	3 birim	5 birim	6 birim	7 birim	Kubbe	Tonoz	Tavan	Paye	Sütun	Ahşap	Mukarnaslı	Baklava	Silmeli/Profilli	Bezemesiz	Devşirme			
14	Yıldırım İmareti	Balıkesir	14. yy. sonları	Yok																			
15	Horozlu İmaret	Tokat	15.yy. başı	Yok																			
16	Hamza Bey Zaviyesi	Tokat	1412	Yok																			
17	Yakup Paşa İmareti	Amasya	1413	Yok																			
18	Bayezid Paşa İmareti	Amasya	1414				x			x			x								x	x	Açık
19	Yeşil İmaret	Bursa	1415-19	Yok																			
20	Orhan İmareti	Bursa	1339-40/1417				x			x	x		x							x		x	Açık
21	Ali Bey İmareti	Manisa	1418-19		x							x	x										Kapalı
22	Gazi Mihal İmareti	Edirne	1422				x			x	x		x					x					Açık
23	Muradiye İmareti	Edirne	1425-1426				x			x	x		x					x			x		Açık
24	Muradiye İmareti	Bursa	1425-26				x			x	x		x	x				x				x	Açık
25	Beylerbeyi İmareti	Edirne	1429				x			x	x		x					x			x		Açık
26	Mustafa Bey İmareti	Havza	1429-30	Yok																			
27	Yörgüç Paşa İmareti	Amasya	1430	Yok																			
28	Koca Mehmet Paşa İmareti	Osmancık	1430-31				x					x			x								Açık

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	SON CEMAAT YERİ																				
				Birim						Örtü			Destekler			BAŞLIKLAR					DIŞ MİHRAP	MÜKEBBİRE/ ŞAHNİŞİN	YAN YÜZLER DIŞA
				Yok	1 birim	3 birim	5 birim	6 birim	7 birim	Kubbe	Tonoz	Tavan	Paye	Sütun	Ahşap	Mukarnaslı	Baklava	Silmeli/Profilli	Bezemesiz	Devşirme			
29	Karacabey İmareti	Ankara	1427-28/1440				x			x			x	x					x		x		Kapalı
30	Mezid Bey İmareti	Edirne	1441-1442	Yok																			
31	Yahşi Bey İmareti	Tire	15.yy. ilk yarısı				x			x			x	x					x		x		Açık
32	Yakup Çelebi İmareti	Kütahya	1411-12/1414-1440-41			x				x			x					x					Kapalı
33	Akşemseddin Camii	Osmancık	15.yy. ilk yarısı	Yok																			
34	İsmail Bey İmareti	Kastamonu	1454				x			x			x					x					Açık
35	Karacabey İmareti	Bursa	1456-57				x			x	x		x					x			x		Açık
36	Hamza Bey İmareti	Bursa	15.yy. ortaları				x			x			x					x					Doğu açık
37	Mahmut Paşa Camii	İstanbul	1462-1463				x			x			x							x	x		Açık
38	Hızır Paşa İmareti	Amasya	15.yy. ortaları	Yok																			
39	Aynalı İmaret	Bursa	1467	Yok																			
40	Murat Paşa İmareti	İstanbul	1471-72				x			x				x		x			x		x		Açık
41	Rum Mehmed Paşa Camii	İstanbul	1471-1472				x			x				x									Açık
42	Gedik Ahmet Paşa İmareti	Afyon	1472				x			x				x		x					x		Açık

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	SON CEMAAT YERİ																			
				Birim						Örtü			Destekler			BAŞLIKLAR					DIŞ MİHRAP	MÜKEBBİRE/ ŞAHNİŞİN	YAN YÜZLER DIŞA
				Yok	1 birim	3 birim	5 birim	6 birim	7 birim	Kubbe	Tonoz	Tavan	Paye	Sütun	Ahşap	Mukarnaslı	Baklava	Silmeli/Profilli	Bezemesiz	Devşirme			
43	İshak Paşa İmareti	İnegöl	1476				x			x			x										Açık
44	Elvan Bey Zaviyesi	Geyve	15.yy. ortaları			x				x			x					x					Açık
45	Davut Paşa İmareti	İstanbul	1485				x			x				x		x	x				x		Açık
46	Hatuniye İmareti	Tokat	1485				x			x				x		x	x				x		Açık
47	Sofular İmareti	Amasya	1485	Yok																			
48	Mehmet Paşa İmareti	Amasya	1486					x		x	x		x										Açık
49	II. Bayezid İmareti	Edirne	1487-1488						x	x				x		x					x		Kapalı
50	Yıldırım Camii	Kurşunlu	15. yy. sonları	Yok																			
51	Hatuniye Camii	Manisa	1490-91				x			x	x			x						x			Açık
52	Taceddin Paşa İmareti	Vezirköprü	15.yy. sonları				x			x				x				x			x		Açık
53	Hüseyin Bey İmareti	İnecik	1498-99				x			x	x			x						x	x		Kapalı
54	Bali Bey İmareti	Yenişehir	15.yy. sonları				x			x			x						x		x		Kapalı
55	II. Bayezid İmareti	İstanbul	1501/1505-6						x	x				x		x					x		Kapalı
56	Kara Davut Paşa Camii	İstanbul	1505-6		x							x		x			x						Kapalı

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	SON CEMAAT YERİ																				
				Birim						Örtü			Destekler			BAŞLIKLAR					DIŞ MİHRAP	MÜKEBBİRE/ ŞAHNİŞİN	YAN YÜZLER DIŞA
				Yok	1 birim	3 birim	5 birim	6 birim	7 birim	Kubbe	Tonoz	Tavan	Paye	Sütun	Ahşap	Mukarnaslı	Baklava	Silmeli/Profilli	Bezemesiz	Devşirme			
57	Hatuniye İmareti	Trabzon	16.yy. başları				x			x				x			x				x		Açık
58	Hatuniye Camii	Amasya	1510				x			x				x									Kapalı
59	Fatih Paşa Camii	Diyarbakır	1516-20						x	x				x					x		x		Açık
60	Sultan Selim Camii	İstanbul	1522						x	x				x		x					x		Kapalı
61	Sinan Paşa İmareti	Sincanlı	1524-25				x			x				x			x						Kapalı
62	Piri Mehmet Paşa Camii	İstanbul	1530-31				x			x				x		x							Kapalı
63	Uzun Hasan Camii	Fethiye	1566				x			x			x	x					x				Kapalı
64	İbrahim Bey İmareti	Kozluk	1705				x			x	x		x	x									Kapalı
			Toplam	17	3	3	37	1	4	43	17	4	28	25	1	9	5	16	6	8	19	4	27A/20 K

4.2.1.2. Batar Kat

Amasya'daki *Bayezid Paşa İmareti* ile *Bursa*'daki *Yeşil İmaret*, *Yıldırım İmareti* ve *Muradiye İmareti*'nde kuzey cephesi iki katlı olarak düzenlenmiştir (Şekil 74, 78-79, 49-50, 128-129). Bursa'daki üç yapı birer sultan yapısı, Amasya'dakinin de banisi dönemin ünlü bir devlet adamıdır. Dört yapı da siyasi gücü simgeleyen yapılardır. Sultanın ve erkanının bu yapılarda gerçekleştirilen faaliyetlere katılabilmeleri için tasarlandığı düşünülen bu mekanlarda gizlilik ön plandadır. *Bursa*'daki *Yıldırım* ve *Yeşil* imaretleri ile *Amasya*'daki *Bayezid Paşa İmareti*'nde geçiş mekanının iki yanındaki dar açıklıklarla çıkılan batar kat, *Muradiye İmareti*'nde iyice gizlenmiş, bugün kadınlar mahfilinden ulaşılan kuzey duvarındaki pencere ile çıkılan bir düzenlemeye sahiptir. Batar katlardan *Yeşil İmaret*'in batar katı, gerek süslemeleri gerekse de mekan dağılımı ile tam bir idari kompleksi hatırlatmaktadır. Yapıya hakim, avluya bir balkon şeklinde açılan hünkar mahfili ile ocak ve dolap nişlerine sahip odalar, çinilerle kaplanmıştır. *Amasya Bayezid Paşa İmareti*, *Bursa Yıldırım İmareti* ve *Bursa Muradiye İmareti*'nde ise daha sade ve basit bir düzenleme karşımıza çıkmaktadır. Sultanlara ya da yöneticilere ait birer mahfil niteliğindeki batar katlar, ileri gelenlerin bu yapılarda yürütülen faaliyetlere verdikleri önemi göstermeleri bakımından önemlidir.

4.2.1.3. Geçiş Mekanları

İstanbul'daki *Mahmut Paşa İmareti*, *Amasya Yakup Paşa Zaviyesi* ile *Bursa*'daki *Orhan İmareti*, *Hüdavendigâr İmareti*, *Yıldırım İmareti*, *Muradiye İmareti* ve *Yeşil İmaret* ile *Yenişehir*'deki *Postinpuş Baba Zaviyesi*'nde giriş açıklıklarından birer geçiş mekanına geçilmektedir (Tablo 12).

Bursa'daki *Orhan İmareti*, *Hüdavendigâr İmareti*, *Yıldırım İmareti* ve *Yeşil İmaret*'te doğu ve batı kanatlarda kuzeye doğu bir taşma söz konusudur. Geçiş mekanları ile kuzeydeki iki tabhane mekanına ve avluya geçiş sağlanmıştır. Az sayıda örnekte karşılaştığımız bu mekanların varlık nedeni tabhane sayısının fazla oluşu ya da *Hüdavendigâr İmareti*, *Yıldırım İmareti* ve *Yeşil İmaret*'te olduğu gibi eyvan ve tabhane mekanlarını bir arada inşa etme isteği ile açıklanabilmektedir. Tabhane sayısının fazla

olması, bu mekanların kuzeye doğru taşmasına yol açmaktadır. Bu durumda avlunun kuzeyinde, bir başka deyişle kuzeydeki tabhane mekanlarının arasında bir boşluk oluşmaktadır. Sanatçı aradaki boşluğu bir geçiş, dağılım mekanı olarak düzenlemek durumunda kalmış olabilir. Bu boşluk yukarıda saydığımız örneklerden *Hüdavendigâr İmareti*, *Yıldırım İmareti* ve *Yeşil İmaret*'te birer geçiş mekanı olarak, *Orhan İmareti*'nde ise bir giriş eyvanı şeklinde değerlendirilmiştir (Tablo 12).

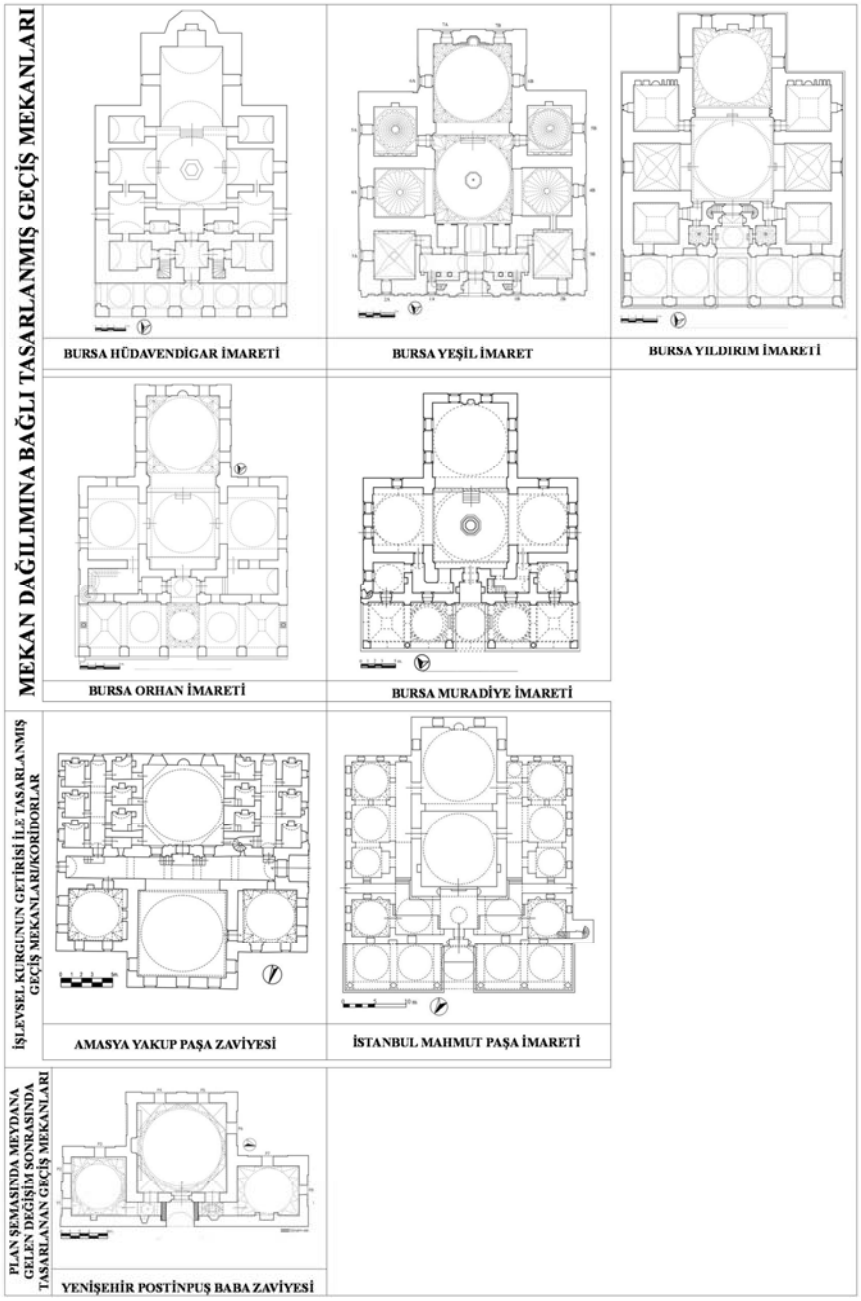

Tablo 12. Geçiş Mekanına Sahip Yapıların Planları.

Amasya Yakup Paşa Zaviyesi'nde ise farklı bir tasarım söz konusudur. İbadet mekanı ile çilehane hücreleri, avlu ve iki adet tabhane mekanını enlice bir koridor ayırmaktadır. Sanatçı iki bölüm arasındaki işlevsel farklılığı, bu bölümler arasına bir koridor tasarlayarak vurgulamıştır. *Yakup Paşa Zaviyesi* ile benzer bir durum *İstanbul Mahmut Paşa İmareti*'nde de görülmektedir. Yapıda, eş büyüklükte iki kubbe ile örtülü ibadet mekanının ibadet fonksiyonu öne çıkartılmış ve tabhane mekanları ile ilişkisi "U" şekilli bir koridor ile ayrılarak vurgulanmıştır (Tablo 12).

Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi'nde ise giriş eyvanın iki yanında birer koridorla tabhane mekanlarına geçilmektedir. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi yapı erken örneklerden olmasına karşın dönem özellikleri göstermemektedir. Bu da yapının bugünkü görünümünü onarımlar sonrası almış olduğunu göstermektedir (Tablo 12).

4.2.1.4. Avlu

Erken döneme ait tabhaneli camilerin en karakteristik özelliklerinden biri, aynı aks üzerinde, kuzey-güney yönlü konumlanmış iki mekanın varlığıdır. Bu mekanlardan kuzeydeki avludur. Avlu genellikle güneydeki ibadet mekanından daha büyük ve/veya yüksektir. Araştırmamıza konu olan yapılardan 33'ünde avlu ibadet mekanından daha büyük, 7'sinde ise ibadet mekanı avludan daha büyüktür. 8'inde de her iki mekan birbirine eşittir. Erken tarihli örneklerin vazgeçilmez unsurlarından olan avlu, XV. yüzyılın son çeyreğinden sonra inşa edilmiş 15 yapıda, bu tür yapıların işlevlerini yitirmeye başlaması nedeniyle plan şemasına dahil edilmemiştir (Tablo 13, Pafta 1). Erken döneme ait avlusuz tek örnek *Yenişehir*'deki *Postinpuş Baba Zaviyesi*'dir (XIV. yy. ilk yarısı). Ancak bu yapının günümüze hayli değişerek gelmiş olması, avlusunun ortadan kalkmış olabileceğini düşündürmektedir[1476].

Genellikle avlu kubbesi ibadet mekanının kubbesinden daha büyük ve yüksek tutulmuştur. Tabhaneli camilerde avlu mekanlarından 37'si bir kubbe ile 4'ü bir tonoz ile 3'ü de bir tavan ile örtülüdür (Tablo 13).

[1476]Bkz. s.47-55.

Avlu kubbesinin ortalarında genellikle bir fener bulunmaktadır. *Bursa*'daki *Ali Paşa İmareti*, *Hüdavendigâr İmareti* ve *Timurtaş İmareti, İnegöl İshak Paşa İmareti, Edirne Muradiye İmareti, Amasya*'daki *Bayezid Paşa İmareti ile Sofular İmareti* ve *İznik Nilüfer Hatun İmareti*'nde avlu kubbelerinde birer adet aydınlatma feneri vardır. Bugün örtülerinde birer fener olmayan örneklerde bu değişim, birer onarımın sonucu olmalıdır.

Bazı yapılarda avlu kubbesinde aydınlatma fenerinin altına gelecek şekilde bir fıskiyeli havuz ya da şadırvan yerleştirilmiştir. *Bursa Yeşil İmaret* (Resim 167), *Bursa Hüdavendigâr İmareti* (Resim 30, 32) ve *Kütahya Yakup Çelebi İmareti*'nde (Resim 301-302) avlusunda birer havuz bulunurken diğer örneklerde bu unsurlara rastlanmamaktadır. Bunlarda aydınlatma feneri gibi onarımlar sırasında değiştirilmiş olmalıdır. Mekanların ortasındaki bu havuzlar burada namaz kılınamayacağını göstermektedir. Yapılar hizmet ettikleri kurumlara ihtiyaç kalmayınca işlev değiştirmişler, tamamen ibadet mekanına dönüştürülmüşlerdir. Avludaki fener, havuz gibi unsurları kaldırarak yukarıda da saydığımız gibi ayakaltı diyebileceğimiz bir özelliği olan ve diğer mekanlara geçişi sağlayan bir dağılım mekanı olan bu mekanlarda da namaz kılınabilinir hale gelinmiştir.

Tablo 13. Avlu ve İbadet Mekanının Analizi.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Avlunun İbadet Mekanından Büyük Olduğu Örnekler	İbadet Mekanı ve Avlunun Eş Büyüklükte Olduğu Örnekler	İbadet Mekanının Avludan Daha Büyük Olduğu Örnekler	Avlusuz Örnekler	Avlu Örtüsü			İbadet Mekanı Örtüsü			
								Kubbe	Tonoz	Tavan	Kubbe	Yarım Kubbe	Tonoz	Tavan
1	Orhan Gazi İmareti	İznik	1334-35	x					x				x	
2	Postinpuş Baba Zaviyesi	Yenişehir	14.yy. ilk yarısı				x				x			
3	Ulu Cami	Arapkir	14.yy. ilk yarısı	x				x			x			
4	Orhan Gazi İmareti	Bilecik	14. yy		x			x			x			
5	Hüdavendigâr İmareti	Bursa	1362-1385	x				x					x	
6	Nilüfer Hatun İmareti	İznik	1388	x				x			x			
7	Yakup Çelebi İmareti	İznik	1389			x		x			x			
8	Ali Paşa İmareti	Bursa	14.yy. sonları	x				x			x			

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Avlunun İbadet Mekanından Büyük Olduğu Örnekler	İbadet Mekanı ve Avlunun Eş Büyüklükte Olduğu Örnekler	İbadet Mekanının Avludan Daha Büyük Olduğu Örnekler	Avlusuz Örnekler	Avlu Örtüsü			İbadet Mekanı Örtüsü			
								Kubbe	Tonoz	Tavan	Kubbe	Yarım Kubbe	Tonoz	Tavan
9	Firuz Bey İmareti	Milas	1396			x								
10	Ebu İshak Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonu/1479			x		x					x	
11	Yıldırım İmareti	Bursa	14.yy. sonları	x				x			x			
12	Timurtaş Paşa Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonları			x		x					x	
13	Yıldırım Bayezid İmareti	Edirne	1399-1400	x				x					x	
14	Yıldırım İmareti	Balıkesir	14. yy. sonları	x						x				x
15	Horozlu İmaret	Tokat	15.yy. başı	x				x					x	
16	Hamza Bey Zaviyesi	Tokat	1412	x				x					x	
17	Yakup Paşa İmareti	Amasya	1413	x				x			x			
18	Bayezid Paşa İmareti	Amasya	1414	x				x			x			
19	Yeşil İmaret	Bursa	1415-19	x				x			x			
20	Orhan İmareti	Bursa	1339-40/1417	x				x			x			
21	Ali Bey İmareti	Manisa	1418-19	x						x				x
22	Gazi Mihal İmareti	Edirne	1422	x				x					x	
23	Muradiye İmareti	Edirne	1425-1426	x				x			x			
24	Muradiye İmareti	Bursa	1425-26	x				x			x			
25	Beylerbeyi İmareti	Edirne	1429	x				x			x	x		
26	Mustafa Bey İmareti	Havza	1429-30	x				x			x			
27	Yörgüç Paşa İmareti	Amasya	1430	x				x			x			
28	Koca Mehmet Paşa İmareti	Osmancık	1430-31	x				x			x			
29	Karacabey İmareti	Ankara	1427-28/1440	x								x		
30	Mezid Bey İmareti	Edirne	1441-1442	x				x			x			
31	Yahşi Bey İmareti	Tire	15.yy. ilk yarısı	x				x				x		
32	Yakup Çelebi İmareti	Kütahya	1411-12/1414-1440-41	x										
33	Akşemseddin Camii	Osmancık	15.yy. ilk yarısı			x			x		x			
34	İsmail Bey İmareti	Kastamonu	1454	x										
35	Karacabey İmareti	Bursa	1456-57	x				x			x			
36	Hamza Bey İmareti	Bursa	15.yy. ortaları	x				x			x			
37	Mahmut Paşa Camii	İstanbul	1462-1463		x			x			x			
38	Hızır Paşa İmareti	Amasya	15.yy. ortaları		x					x				x
39	Aynalı İmaret	Bursa	1467			x		x			x			
40	Murat Paşa İmareti	İstanbul	1471-72		x			x			x			

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Avlunun İbadet Mekanından Büyük Olduğu Örnekler	İbadet Mekanı ve Avlunun Eş Büyüklükte Olduğu Örnekler	İbadet Mekanının Avludan Daha Büyük Olduğu Örnekler	Avlusuz Örnekler	Avlu Örtüsü			İbadet Mekanı Örtüsü			
								Kubbe	Tonoz	Tavan	Kubbe	Yarım Kubbe	Tonoz	Tavan
41	Rum Mehmed Paşa Camii	İstanbul	1471-1472	x				x				x		
42	Gedik Ahmet Paşa İmareti	Afyon	1472		x			x			x			
43	İshak Paşa İmareti	İnegöl	1476	x				x			x			
44	Elvan Bey Zaviyesi	Geyve	15.yy. ortaları	x				x					x	
45	Davut Paşa İmareti	İstanbul	1485				x				x			
46	Hatuniye İmareti	Tokat	1485				x				x			
47	Sofular İmareti	Amasya	1485			x			x		x			
48	Mehmet Paşa İmareti	Amasya	1486				x				x			
49	II. Bayezid İmareti	Edirne	1487-1488				x				x			
50	Hatuniye Camii	Manisa	1490-91				x				x			
51	Yıldırım Camii	Kurşunlu	15. yy. sonları	x					x		x			
52	Taceddin Paşa İmareti	Vezirköprü	15.yy. sonları		x			x			x			
53	Hüseyin Bey Camii	İnecik	1498-99				x				x			
54	Bali Bey İmareti	Yenişehir	15.yy. sonları				x				x			
55	II. Bayezid İmareti	İstanbul	1501/1505-6				x				x			
56	Kara Davut Paşa Camii	İstanbul	1505-6				x							
57	Hatuniye İmareti	Trabzon	16.yy. başları				x				x			
58	Hatuniye Camii	Amasya	1510		x			x			x			
59	Fatih Paşa Camii	Diyarbakır	1516-20				x				x			
60	Sultan Selim Camii	İstanbul	1522				x				x			
61	Sinan Paşa İmareti	Sincanlı	1524-25		x			x			x			
62	Piri Mehmet Paşa Camii	İstanbul	1530-31				x				x			
63	Uzun Hasan Camii	Fethiye	1566				x				x			
64	İbrahim Bey İmareti	Kozluk	1705				x				x			
			Toplam	33	8	7	16	37	4	3	45	4	9	3

4.2.1.5. İbadet Mekanı

Yapının güneyinde, ana kütleden dışa taşıntı yapan mekan ibadet mekanıdır. İbadet mekanına geçiş avludan sağlanmaktadır. İbadet mekanı ile avlu arasında enine atılmış bir kemer bulunmaktadır. İbadet mekanı ile tabhane mekanları arasında

doğrudan bir ilişki yoktur. Zemini avlu ve tabhanelere göre daha yüksek kottadır. Mihrap herhangi bir zorunluluk olmadığı sürece girişle aynı akstadır. Çalışmamız kapsamındaki yapılardan *İznik Nilüfer Hatun İmareti, Kütahya Yakup Çelebi İmareti, Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi, Amasya Yakup Çelebi Zaviyesi, Amasya Hızır Paşa İmareti, Edirne Yıldırım İmareti* ve *Havza Mustafa Bey İmareti* dışında hepsinde mihrap ile giriş açıklıkları aynı akstadır.

Tabhaneli camilerde ibadet mekanı ve avlunun birbirlerine göre oranları yapıdan yapıya farklılık göstermektedir. Avlu büyük ibadet mekanı küçük olabileceği gibi, bazen de bunun tam tersi bir durum söz konusu olabilir. Bu farklılık erken tarihli yapılarda daha çok görülürken dönem ilerledikçe bu durum ortadan kalkmaya başlamıştır. Ama avlunun kubbesi yapının diğer birimlerine göre daha yüksek tutulmuştur. XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hem ibadet mekanı hem de avlu kubbeleri eşit yükseklikte kubbeler haline gelmiştir (Tablo 13).

Bazı örneklerde tam tersi bir uygulama görülmektedir. İbadet mekanı ve avlunun farklı örtü sistemine sahip olduğu yapılar da bulunmaktadır. Avlusu bir kubbe ile ibadet mekanı ise bir tonoz ile örtülü olan örnekler de vardır. Bu örneklerden *Bursa*'daki *Ebu İshak Zaviyesi, Timurtaş Paşa Zaviyesi* ve *Hüdavendigâr İmareti*'nde; *Edirne*'deki *Yıldırım İmareti* ve *Gazi Mihal İmareti*'nde ve *Tokat Horozlu İmaret*'te ibadet mekanları birer beşik tonoz ile avlu ise birer kubbe ile örtülüdür. *Geyve Elvan Bey İmareti'*nde ise ibadet mekanı bir aynalı manastır tonozu ile *Kurşunlu Yıldırım İmareti* ile *Amasya Sofular İmareti*'nde avlu bir tonoz ile ibadet mekanı ise birer kubbe ile *Edirne Beylerbeyi İmareti*, *Ankara Karacabey İmareti*, *Tire Yeşil İmaret*, *İstanbul Rum Mehmet Paşa İmareti*'nde ise avlu bir kubbe ile ibadet mekanı ise yarım bir kubbe ile örtülüdür. *Balıkesir Yıldırım İmareti*, *Manisa Ali Bey İmareti* ve *Amasya Hızır Paşa İmareti*'nde avlu ve ibadet mekanlarında örtü unsuru birer düz tavandır. Üç yapının örtüleri onarımlarla değişmiştir. Yapıların özgününde birer tonoz ile örtülü olabileceği akla gelmektedir. *İstanbul II. Bayezid İmareti* ile *Diyarbakır*'daki *Fatih Paşa İmareti*'nde ibadet mekanı merkezi plan şemasındadır (Tablo 13, Pafta 1).

İbadet mekanı, süsleme açısından da yapının diğer bölümlerine göre farklılık göstermektedir. Bu mekanın, diğer mekanlardan ayrılan bir özelliği olduğunu

vurgulamak için itina ile süslenmiştir. Örneğin *Edirne*'deki *Muradiye İmareti*, *Bursa*'daki *Yeşil İmaret* ile *Muradiye İmareti*'nin ibadet mekanı, çiniler ve kalemişleri ile diğer mekanlardan daha yoğun bir süsleme kompozisyonuna sahiptir (Resim 217-219, 173, 235).

İbadet mekanı ile avlu arasında sadece bağlantı vardır. Yapıdaki tabhane mekanlarının hiçbir şekilde ibadet mekanı ile bağlantısı yoktur. *Manisa* ve *Amasya Hatuniye* imaretleri, *Amasya Mehmet Paşa İmareti, Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi, Yenişehir Bali Bey İmareti* ve *Silivri Piri Mehmet Paşa Camii* ibadet mekanına açılan birer girişleri vardır. Orijinalde olmayan bu durum yapılar tamamen cami işlevi kazandıktan sonraki müdahalelerin bir getirisidir.

Sonuç olarak, ibadet mekanı namaz kılınmak için tasarlandığı için diğer mekanlarla arasındaki farkı göstermek için kot farkı ve süslemesi ile vurgulanmıştır.

4.2.1.6. Tabhane Mekanları

Anadolu'daki tabhaneli camilerden 40'ında avlunun iki yanında birer adet, 11'inde ikişer adet, 13'ünde dörder adet ve 2'sinde altışar adet tabhane mekanı vardır. 4'ü ise asimetrik plan şemasındadır ve üçer adet tabhane mekanı içermektedir (Tablo 14). Bu tip yapılarda tabhane mekanlarının sayısı ve boyutları yapıdan yapıya değişse de konumları aynıdır. İlk örneklerinden itibaren tabhaneler avlunun iki yanında yer almaktadır. XV. yüzyıl ortalarına kadar inşa edilen örneklerde, tabhane mekanlarına avludan ya da hem avludan hem de giriş açıklığı ile avlu arasına inşa edilen geçiş mekanlarından ulaşılmaktadır. XV. yüzyıl ortalarından itibaren, avlunun ortadan kalktığı örneklerde, tabhane mekanlarına ulaşım ya son cemaat yerinden ya da yan duvarlar üzerine açılan giriş açıklıklarından sağlanmıştır. Dolayısıyla hiçbir dönemde tabhane mekanları ile ibadet mekanının doğrudan ilişkisi bulunmamaktadır. Ancak bu tür yapıların işlevlerini yitirdiği ve sadece ibadet amaçlı birer camiye dönüştükleri süreçte ara duvarların kaldırılması suretiyle ibadet mekanları ile tabhanelerin ilişkili hale getirildiği uygulamalar da vardır. XIV-XV. yüzyıllara tarihlenen 41 örnekte

tabhane mekanlarının girişleri avludan[1477], 10'unda son cemaat yerinden[1478], 2'inde yan duvarlardan[1479], 10'unda ise giriş eyvanı/koridor ya da geçiş mekanından sağlanmaktadır[1480]. *Osmancık Akşemseddin Camii*'nde tabhane mekanlarının girişi kuzey cephededir. Yapının bugün bir son cemaat yeri yoktur ve yapı çeşitli dönemlerde kapsamlı onarımlar geçirmiştir. Bugünkü durum dönem müdahalelerin bir getirisidir. Benzer bir durumda *Kozluk*'taki *İbrahim Bey İmareti* için de geçerlidir. İbadet mekanını iki yanında yer alan tabhane mekanları, ibadet mekanına kemerlerle açılmaktadır. Tabhaneli camilerin karakteristiği ile uyuşmayan bu durum yapı için üniktir. Tabhanelerin dışarıya açılması XV. yüzyılda başlamıştır. Avlunun ibadet mekanı ile bütünleşmesi nedeniyle tabhaneler de ibadet mekanına bitişik mekanlar haline gelmiştir[1481].

Tabhane mekanları barınma amaçlı mekanlardır. Bu mekanlar ibadet mekanı olarak tasarlanmamıştır. Buna kanıt olarak *Amasya*'daki *Bayezid Paşa İmareti* ile *Bursa*'daki *Yeşil* ve *Yıldırım* imaretlerindeki ocak ve dolap nişlerini gösterebiliriz. Tabhanelerin zemin seviyesi avlu ile aynı seviyede olduğu gibi bazı örneklerde daha yüksek olabilmektedir[1482]. Tabhanelerin boyutları, incelediğimiz 64 örnekte avlu ve ibadet mekanından daha küçüktür. Mekanlar genellikle kubbe, ender örneklerde tonoz

[1477] *İznik Orhan Gazi İmareti, Arapkir Ulu Cami, Bilecik Orhan Gazi İmareti, Bursa Hüdavendigâr İmareti (güneydeki tabhane mekanları), İznik Nilüfer Hatun İmareti, İznik Yakup Çelebi İmareti, Bursa Ali Paşa İmareti, Milas Firuz Bey İmareti, Bursa Ebu İshak Zaviyesi, Bursa Yıldırım İmareti, Bursa Timurtaş İmareti, Balıkesir Yıldırım İmareti, Tokat Horozlu İmaret, Tokat Hamza Bey Zaviyesi, Amasya Yakup Paşa İmareti, Amasya Bayezid Paşa İmareti, Bursa Yeşil İmaret, Bursa Orhan İmareti, Manisa Ali Bey İmareti, Edirne Gazi Mihal İmareti, Edirne Muradiye İmareti, Edirne Beylerbeyi İmareti, Havza Mustafa Bey İmareti (kuzeydekiler), Amasya Yörgüç Paşa İmareti, Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti, Ankara Karacabey İmareti, Edirne Mezid Bey İmareti, Tire Yahşi Bey İmareti, Kütahya Yakup Çelebi İmareti, Kastamonu İsmail Bey İmareti, Bursa Hamza Bey İmareti, Amasya Hızır Paşa İmareti, İstanbul Murat Paşa İmareti, İstanbul Rum Mehmet Paşa İmareti, İnegöl İshak Paşa İmareti, Geyve Elvan Bey Zaviyesi, Amasya Sofular İmareti, Kurşunlu Yıldırım Camii, Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti, Amasya Hatuniye Camii.*

[1478] *İstanbul Davut Paşa İmareti, Amasya Mehmet Paşa İmareti, Edirne II. Bayezid İmareti, Manisa Hatuniye Camii, İnecik Hüseyin Bey İmareti, Yenişehir Bali Bey İmareti, Trabzon Hatuniye İmareti, Diyarbakır Fatih Paşa İmareti, Sincanlı Sinan Paşa İmareti, Fethiye Uzun Hasan Camii.*

[1479] *Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti, İstanbul Piri Mehmet Paşa İmareti*.

[1480] *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi* (geçiş mekanı), *Bursa Hüdavendigâr İmareti* (kuzeydeki tabhane mekanları), *Bursa Yıldırım İmareti, Edirne Yıldırım Bayezid İmareti* (giriş koridoruna), *Amasya Yakup Paşa İmareti* (giriş koridoruna), *Bursa Yeşil İmaret* (kuzeydeki tabhane mekanları), *Bursa Orhan İmareti, Bursa Muradiye İmareti, Bursa Karacabey İmareti, İstanbul Mahmut Paşa İmareti* (koridora ve dış cephelere).

[1481] *İstanbul Sultan Selim Camii, Edirne II. Bayezid İmareti*'nde olduğu gibi.

[1482] *Edirne Beylerbeyi İmareti* ve *Milas Firuz Bey İmareti*'nin tabhanelerinin zemini orta avluya göre biraz daha yüksektir.

ile örtülüdür. Örtüler avlu ve ibadet mekanının örtülerinden daha alçak tutulmuştur (Tablo 15, Pafta 2).

Tablo 14. Tabhane Mekanlarının Dağılımı.

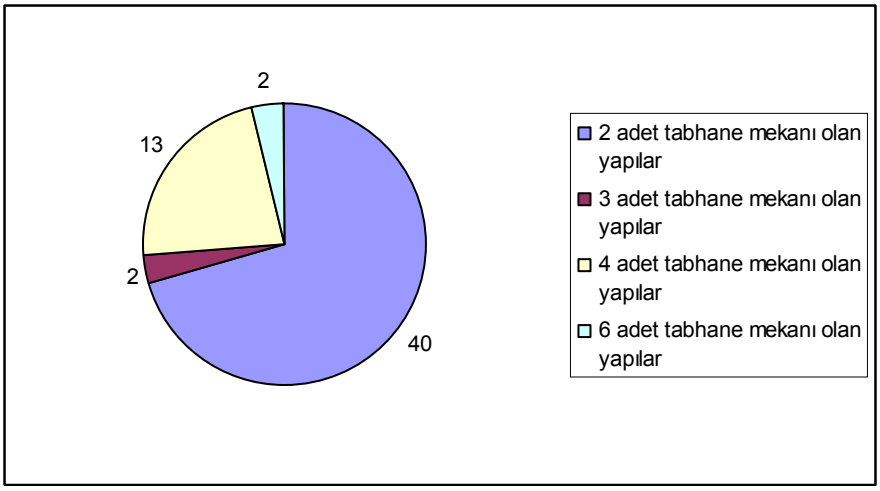

Tablo 15.Tabhane Mekanlarının Analizi.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Tabhane adeti	Tabhane Mekanı Örtüsü			Tabhane Geçişleri				YAPI İLE BAĞLANTISI							Eyvanlı Örnekler
					Kubbe	Tonoz	Tavan	Pandantif	Tromp	Türk Üçgeni	Bozulmuş form	Avluya açılmakta	İbadet Mekanına açılmakta	Son Cemaat Yerine açılmakta	Yan Duvarlara Açılmakta	Kuzey Cepheye Açılmakta	Geçiş mekanı/koridora	Yapının İki Yanında Fakat Tamamen Bağımsız Birimler Halinde	
1	Orhan Gazi İmareti	İznik	1334-35	2Yıkık		x						x							
2	Postinpuş Baba Zaviyesi	Yenişehir	14.yy. ilk yarısı	2	x					x							x		
3	Ulu Cami	Arapkir	14.yy. ilk yarısı	2		x						x							
4	Orhan Gazi İmareti	Bilecik	14. yy	2Yıkık		x						x							
5	Hüdavendigâr İmareti	Bursa	1362-1385	6		x						x					x		x
6	Nilüfer Hatun İmareti	İznik	1388	2	x			x				x							
7	Yakup Çelebi İmareti	İznik	1389	2		x						x							
8	Ali Paşa İmareti	Bursa	14.yy. sonları	2		x						x							
9	Firuz Bey İmareti	Milas	1396	2								x							
10	Ebu İshak Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonu/1479	2		x						x							

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Tabhane adeti	Tabhane Mekanı Örtüsü			Tabhane Geçişleri				YAPI İLE BAĞLANTISI							Eyvanlı Örnekler
					Kubbe	Tonoz	Tavan	Pandantif	Tromp	Türk Üçgeni	Bozulmuş form	Avluya açılmakta	İbadet Mekanına açılmakta	Son Cemaat Yerine açılmakta	Yan Duvarlara Açılmakta	Kuzey Cepheye Açılmakta	Geçiş mekanı/koridora	Yapının İki Yanında Fakat Tamamen Bağımsız Birimler Halinde	
11	Yıldırım İmareti	Bursa	14.yy. sonları	4		x						x					x		x
12	Timurtaş Paşa Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonları	2		x						x							
13	Yıldırım Bayezid İmareti	Edirne	1399-1400	2	x					x							x		x
14	Yıldırım İmareti	Balıkesir	14. yy. sonları	2		x						x							
15	Horozlu İmaret	Tokat	15.yy. başı	4	x					x		x							
16	Hamza Bey Zaviyesi	Tokat	1412	3		x						x							
17	Yakup Paşa İmareti	Amasya	1413	2	x					x		x					x		
18	Bayezid Paşa İmareti	Amasya	1414	4	x					x		x							
19	Yeşil İmaret	Bursa	1415-19	4	x	x		x				x					x		x
20	Orhan İmareti	Bursa	1339-40/1417	4	x	x		x				x					x		x
21	Ali Bey İmareti	Manisa	1418-19	2			x					x							
22	Gazi Mihal İmareti	Edirne	1422	2	x			x				x							
23	Muradiye İmareti	Edirne	1425-1426	2	x			x				x							

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Tabhane adeti	Tabhane Mekanı Örtüsü			Tabhane Geçişleri				YAPI İLE BAĞLANTISI							Eyvanlı Örnekler
					Kubbe	Tonoz	Tavan	Pandantif	Tromp	Türk Üçgeni	Bozulmuş form	Avluya açılmakta	İbadet Mekanına açılmakta	Son Cemaat Yerine açılmakta	Yan Duvarlara Açılmakta	Kuzey Cepheye Açılmakta	Geçiş mekanı/koridora	Yapının İki Yanında Fakat Tamamen Bağımsız Birimler Halinde	
24	Muradiye İmareti	Bursa	1425-26	4	x		x		x			x					x		x
25	Beylerbeyi İmareti	Edirne	1429	2	x			x				x							
26	Mustafa Bey İmareti	Havza	1429-30	3		x						x							
27	Yörgüç Paşa İmareti	Amasya	1430	3	x					x		x							
28	Koca Mehmet Paşa İmareti	Osmancık	1430-31	2	x			x				x							
29	Karacabey İmareti	Ankara	1427-28/1440	2								x							
30	Mezid Bey İmareti	Edirne	1441-1442	2	x				x	x		x							
31	Yahşi Bey İmareti	Tire	15.yy. ilk yarısı	2	x			x				x							
32	Yakup Çelebi İmareti	Kütahya	1411-12/1414-1440-41	2								x							
33	Akşemseddin Camii	Osmancık	15.yy. ilk yarısı	2		x										x			
34	İsmail Bey İmareti	Kastamonu	1454	3								x							
35	Karacabey İmareti	Bursa	1456-57	2	x			x									x		

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Tabhane adeti	Tabhane Mekanı Örtüsü			Tabhane Geçişleri				YAPI İLE BAĞLANTISI							Eyvanlı Örnekler
					Kubbe	Tonoz	Tavan	Pandantif	Tromp	Türk Üçgeni	Bozulmuş form	Avluya açılmakta	İbadet Mekanına açılmakta	Son Cemaat Yerine açılmakta	Yan Duvarlara Açılmakta	Kuzey Cepheye Açılmakta	Geçiş mekanı/koridora	Yapının İki Yanında Fakat Tamamen Bağımsız Birimler Halinde	
36	Hamza Bey İmareti	Bursa	15.yy. ortaları	2					x	x		x							
37	Mahmut Paşa Camii	İstanbul	1462-1463	6	x			x		x							x		
38	Hızır Paşa İmareti	Amasya	15.yy. ortaları	2			x					x							
39	Aynalı İmaret	Bursa	1467	2Yıkık															
40	Murat Paşa İmareti	İstanbul	1471-72	4	x			x				x							
41	Rum Mehmed Paşa Camii	İstanbul	1471-1472	4	x			x				x							
42	Gedik Ahmet Paşa İmareti	Afyon	1472	4	x					x					x				
43	İshak Paşa İmareti	İnegöl	1476	2	x					x		x							
44	Elvan Bey Zaviyesi	Geyve	15.yy. ortaları	2	x					x		x							
45	Davut Paşa İmareti	İstanbul	1485	4	x			x						x					
46	Hatuniye İmareti	Tokat	1485	2	x					x									
47	Sofular İmareti	Amasya	1485	4		x						x							

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Tabhane adeti	Tabhane Mekanı Örtüsü			Tabhane Geçişleri				YAPI İLE BAĞLANTISI							Eyvanlı Örnekler
					Kubbe	Tonoz	Tavan	Pandantif	Tromp	Türk Üçgeni	Bozulmuş form	Avluya açılmakta	İbadet Mekanına açılmakta	Son Cemaat Yerine açılmakta	Yan Duvarlara Açılmakta	Kuzey Cepheye Açılmakta	Geçiş mekanı/koridora	Yapının İki Yanında Fakat Tamamen Bağımsız Birimler Halinde	
48	Mehmet Paşa İmareti	Amasya	1486	4	x			x						x					
49	II. Bayezid İmareti	Edirne	1487-1488	2	x	x		x						x	x			x	
50	Hatuniye Camii	Manisa	1490-91	4	x			x						x					
51	Yıldırım Camii	Kurşunlu	15. yy. sonları	2		x						x							
52	Taceddin Paşa İmareti	Vezirköprü	15.yy. sonları	2	x			x				x							
53	Hüseyin Bey Camii	İnecik	1498-99	2	x			x						x					
54	Bali Bey İmareti	Yenişehir	15.yy. sonları	2	x			x						x					
55	II. Bayezid İmareti	İstanbul	1501/1505-6	2	x			x											
56	Kara Davut Paşa Camii	İstanbul	1505-6	2															
57	Hatuniye İmareti	Trabzon	16.yy. başları	2	x			x						x					
58	Hatuniye Camii	Amasya	1510	4		x						x							
59	Fatih Paşa Camii	Diyarbakır	1516-20	2	x				x					x					
60	Sultan Selim Camii	İstanbul	1522	2	x			x										x	

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Tabhane adeti	Tabhane Mekanı Örtüsü			Tabhane Geçişleri				YAPI İLE BAĞLANTISI							Eyvanlı Örnekler
					Kubbe	Tonoz	Tavan	Pandantif	Tromp	Türk Üçgeni	Bozulmuş form	Avluya açılmakta	İbadet Mekanına açılmakta	Son Cemaat Yerine açılmakta	Yan Duvarlara Açılmakta	Kuzey Cepheye Açılmakta	Geçiş mekanı/koridora	Yapının İki Yanında Fakat Tamamen Bağımsız Birimler Halinde	
61	Sinan Paşa İmareti	Sincanlı	1524-25	2	x			x						x					
62	Piri Mehmet Paşa Camii	İstanbul	1530-31	2	x			x							x				
63	Uzun Hasan Camii	Fethiye	1566	2	x			x						x					
64	İbrahim Bey İmareti	Kozluk	1705	2	x			x					x						
			Toplam		39	19	3	26	4	13		41	1	10	3	1	10	2	6

Çalışmamız kapsamında yer alan 3 yapıda, tabhane mekanları ile birlikte avlunun iki yanına konumlanmış eyvanlara rastlanmaktadır. *Bursa*'daki *Hüdavendigâr İmareti, Yeşil İmaret, Yıldırım İmareti'nde* karşılaştığımız bu tür eyvanlar, kapalı avlulu Selçuklu medreselerindeki eyvanların devamcısı gibidir. Eyvanlı olan yapılar erken tarihlidir ve az sayıda inşa edilmiştir. Bu örneklerde eyvanlar avluya açılmakta ve eyvanlara bitişik tabhane mekanları yer almaktadır. Bunların dışında dört eyvanlı haçvari bir kurguya sahip olan *Edirne Yıldırım İmareti*'nde de avlunun iki yanında birer eyvana rastlanmakla birlikte bu yapının farklı bir yapıdan tabhaneli camiye dönüştürülmüş olduğu bilinmektedir. *Bursa*'daki *Orhan İmareti* (Şekil 100) ile *Muradiye İmareti*'nde (Şekil 128) bugün avlunun iki yanında birer eyvan bulunmakla birlikte bu mekanların özgünde birer tabhane oldukları, yapının işlev değiştirmesi sonucunda eyvana dönüştürüldükleri anlaşılmaktadır.

XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tabhane mekanlarının tasarımında farklı bir uygulamaya gidildiği görülmektedir. Erken tarihli örneklerden *Bursa*'daki *Hüdavendigâr İmareti*, *Yeşil İmaret*, *Yıldırım İmareti* ile *Edirne Yıldırım İmareti*'nde içte tabhane mekanlarının arasında yer alan eyvanlar, *Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti* ve *İstanbul Davut Paşa İmareti*'nde ibadet mekanı ile organik ilişkisini kaybetmiş, tamamen dışa yansımıştır. Bu yapılarda eyvanlar, tabhane mekanları arasında dağılım işlevini üstlenmiştir (Pafta 2).

Dönem ilerledikçe tabhane mekanlarının boyutları ve sayıları azalmış, ibadet mekanının iki yanında sembolik olarak yerlerini korumuşlardır[1483].

Tabhane mekanlarının hemen hepsinde dolap ve ocak nişleri vardır (Tablo 15). *Amasya Hızır Paşa İmareti*, *Bursa Orhan İmareti*, *Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi*, *Silivri Piri Mehmet Paşa Camii* ve *Sincanlı Sinan Paşa İmareti*'nde dolap ve ocak nişlerine rastlanmamaktadır. Yapılar inşa edildikleri dönemlerde ve sonrasında çeşitli onarımlarla değişime uğramıştır. Ocak ve dolap nişlerinin var olup olmadığına yönelik yapılacak araştırma, ancak gelecekte yapılacak restorasyon çalışmalarında mümkün olacaktır. *Bursa*'daki *Yeşil İmaret* ve *Yıldırım İmareti* ile *Amasya Bayezid Paşa İmareti*'nde ocak

[1483] *Fethiye Uzun Hasan Camii, Diyarbakır Fatih Paşa Camii* gibi.

ve dolap nişleri çok özenlidir ve bulundukları tüm duvarı kaplamaktadır. *Amasya Bayezid Paşa İmareti*'nde 2004 yılında gerçekleşen onarımda, özgün alçı ocak ve dolap nişleri kartonpiyer olarak yenilenmiştir.

Tabhaneler ile ilgili bu bölümü kısaca toparlayacak olursak erken tarihli örneklerde tabhanelerin girişleri ya doğrudan ya da koridorlar aracılığı ile avluya açılmaktadır. İlk örneklerde tabhane sayıları her yanda birden üçe kadar değişmekte ve avlunun iki yanında yer almaktayken, dönem ilerledikçe tabhane sayıları azalmakta ve doğrudan avluya açılır hale gelmektedir. Bu mekanlar ister erken ister geç tarihli olsun tabhanelerde genellikle ocak ve nişler vardır.

4. 2. 2. TİPOLOJİ

Araştırmamıza konu olan tabhaneli camiler, Anadolu Türk mimarisinde görülen yapı tiplerinden farklı özellikleri ve günümüz kullanımında işlev değiştirmesi ile ilgi çekici yapılardan biridir. Erken dönem Osmanlı mimarisinde dönemin sosyo-kültürel yapısının bir getirisi olarak XIV. yüzyılda sıkça tercih edilmiştir. Osmanlı'nın bir uc beyliğinden devletleşmesine öncülük eden ahiler ve gezici dervişler için inşa edilmiş bu tür yapılar üç ana bölümden meydana gelmektedir. "*Avlu*" şeklinde adlandırdığımız bir dağılım mekanı, "*ibadet mekanı*" ve "*tabhane*" şeklinde adlandırılan misafirhane yani barınma mekanlarıdır. Yapılar karakteristik plan şemalarında meydana gelen kimi değişikliklere rağmen ana şemalarını koruyarak XV. yüzyıl ortalarına kadar inşa edilmeye devam edilmiştir. XV. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar ana şemada bir çözülme görülmeye başlamasına rağmen ihtiyaç olan bölgelerde bu tür yapıların inşası sürdürülmüştür. Siyasi ve ekonomik alanlarda güçlenen devlet, imparatorluğa geçiş aşamasında bu yapıların doğmasına neden olan kurum ve kişilere gereksinimi kalmadığından yapıların inşasını da terk etmeye başlamışlardır. Artık her yapının belirli bir işlev üstlendiği külliyelerin inşaatı ön plana çıkmıştır. Sultanlar ve devletin ileri derecede yetkilileri kendi adlarına iktidarlarının ve güçlerinin göstergeleri olan büyük külliyeler inşa ettirmişlerdir.

Tabhaneli camilerin XIV. yüzyıl başından XV. yüzyıl ortalarına kadar pek değişmeyen bazı katı karakteristik özellikleri vardır: Tabhaneli camiler; son cemaat yeri ve minare gibi yardımcı unsurlar dışında üç ana mekandan oluşmaktadır. Kuzeydeki girişten, iç avlu=kapalı avlu ya da orta avlu şeklinde adlandırılan mekana girilmektedir. Bu mekan diğer mekanlara geçişi sağlayan bir dağılım mekanıdır. Bu mekanın ortasında genellikle bir fıskiyeli havuz bulunmaktadır. Mekanın kubbesinin ortasında da aydınlatma feneri vardır. Bu iki unsur avlunun ibadet için uygun olmadığını göstermektedir. Zemin kotu diğer mekanların zemin kotundan daha düşüktür. Kot sorunu, aydınlatma feneri ve şadırvan gibi unsurlarıyla bu mekan diğer mekanlardan farklıdır. Avlu genellikle diğer mekanlardan daha büyüktür ve daha büyük ve yüksek bir kubbe ile vurgulanır.

Avlunun güneyinde yapının ana bünyesinden dışa taşıntı yapan mekan ibadet mekanıdır. İbadet mekanını ile avlu enlice bir kemer ile birbirinden ayrılmaktadır. Zemin kotu avludan daha yüksektir, avludan birkaç basamakla bu mekana çıkılmaktadır.

Tabhaneli camilerde üçüncü mekan grubu, misafirlerin ağırlandığı tabhane mekanıdır. Tabhane mekanlarının giriş çıkışı erken örneklerde sadece avluya açılmaktadır. Bu mekanların ibadet mekanı ile ilişkisi yoktur. Bu mekanların kotu da avludan daha yüksektir. Bu mekanlara, dolaplar, nişler, ocaklar inşa edilmiştir.

Bu yapılarının hemen hepsinde bir son cemaat yeri ile karşılaşılmaktadır. Son cemaat yeri orta birimi genellikle daha yüksek ve daha vurgulu verilmektedir. Son cemaat yerinde genellikle kubbe ve tonoz örtü olarak tercih edilmektedir. Yapıların pek çoğunda, istisnai birkaç örnek hariç, anıtsal taçkapılar yoktur.

Tabhaneli camilerde, XV. yüzyılın ortalarından itibaren mekanların dağılımında, sayılarında ve boyutlarında bir takım değişiklikler olmaktadır. Bu camilerde çözülmenin görüldüğü en somut örnek, *Ankara Karacabey İmareti* ile başlayan ibadet mekanının yarım kubbeyle örtülmesidir. Bu tarihten itibaren yapılarda bir küçülme başlamaktadır.

Erken dönem yapılarında iki mekan arasında kot farkı çok belirgin iken zaman ilerledikçe bu fark ortadan kalkmıştır. *Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti* ve *İstanbul*

Mahmut Paşa İmareti'nde görüldüğü gibi, eş büyüklükte kubbelerle örtülü ibadet mekanı ve avlu arasında kot farkı yoktur. Artık bu iki birim ibadet mekan olarak değerlendirilmektedir.

Daha sonraki örneklerde *Edirne II. Bayezid İmareti* ve *Tokat Hatuniye İmareti*'nde olduğu gibi, avlunun tamamen ortadan kalktığı, sadece kare planlı kubbeyle örtülü bir ibadet mekanının varlığı söz konusudur. *İstanbul II. Bayezid İmareti ve Diyarbakır Fatih Paşa Camii* merkezi planlı ibadet mekanları ile diğer tabhaneli camilerden tamamen farklı örneklerdir.

Asıl büyük çözülme tabhane mekanlarında ortaya çıkmıştır. Geç dönem yapılarında, tabhane mekanlarının avluyla ilişkisi kalmamıştır. *Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti*'nde yapının iki yanındaki ikişer tabhane mekanının arasına dağılım görevi gören bir eyvan yerleştirilmiştir. *İstanbul Mahmut Paşa İmareti*'nde ise, ana mekanın üç yönünün "U" şeklinde dolanan bir koridorla tabhane mekanına ulaşılmaktadır. *İstanbul Davut Paşa Camii*'nde ise ibadet mekanının doğu ve batısına yerleştirilmiş birer tabhane mekanına giriş kuzeydeki birer eyvanla sağlanmıştır. Buna karşı *Edirne* ve *İstanbul II. Bayezid* imaretleri dört eyvanlıdır. Eyvanların köşelerindeki mekanlar haçvari planlı, dokuz birimlidir ve her birim birer kubbe ile örtülüdür. Girişleri de son cemaat yerinden sağlanmaktadır.

Yapılarda avlunun tamamen ortadan kalkmasıyla, *Edirne* ve *İstanbul II. Bayezid* imaretleri ve *İstanbul Sultan Selim Camii*'nde de olduğu gibi kuzeyde dört yönden revakla çevrili büyük avlular yer almaktadır.

Anadolu'daki tabhaneli camilerden bugün ayakta olan ve tespit edebildiğimiz 64 yapının sınıflandırılması avlu ve ibadet mekanının boyutlarına ve örtü unsurlarına göre yapılabilmiştir. İlk grupta avlu ve ibadet mekanının boyutları dikkate alınarak üç adet alt grup oluşturulmuştur. Örtü unsurlarına göre meydana getirilen örneklerde ise dört adet alt grup belirlenmiştir. XV. yüzyıl ile başlayan mekan çözülmesi ile avlu mekanı ortadan kalmıştır. Avlusuz örnekler ile farklı plan şemasına sahip örnekler de başka grupları oluşturmaktadır (Tablo 13, Pafta 1).

I-AVLU VE İBADET MEKANI İÇEREN TABHANELİ CAMİLER

I.1. MEKAN BOYUTLARINA GÖRE TABHANELİ CAMİLER

I.1.1. Avlusu İbadet Mekanından Büyük Olanlar

Arapkir Ulu Cami (XIV. yüzyılın ilk yarısı)

Bursa Hüdavendigâr İmareti (1362-1385)

İznik Nilüfer Hatun İmareti (1388)

Bursa Ali Paşa İmareti (XIV. yüzyıl sonları)

Edirne Yıldırım Bayezid İmareti (1399-1400)

Balıkesir Yıldırım İmareti (XIV. yüzyıl sonları)

Tokat Horozlu İmaret (XV. yüzyıl başı)

Tokat Hamza Bey Zaviyesi (1412)

Amasya Yakup Paşa İmareti (1413)

Amasya Bayezid Paşa İmareti (1414)

Bursa Yeşil İmaret (1415-19)

Bursa Orhan İmareti (1399-40/**1417**)

Manisa Ali Bey İmareti (1418-19)

Edirne Gazi Mihal İmareti (1422)

Edirne Muradiye İmareti (1425-26)

Bursa Muradiye İmareti (1425-26)

Edirne Beylerbeyi İmareti (1429)

Havza Mustafa Bey İmareti (1429-30)

Amasya Yörgüç Paşa İmareti (1430)

Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti (1430-31)

Ankara Karacabey İmareti (1427-28/1440)

Kütahya Yakup Çelebi İmareti (1411-12/1414-**1440-41)**

Edirne Mezid Bey İmareti (1441-42)

Tire Yahşi Bey İmareti (XV. yüzyılın ilk yarısı)

Kastamonu İsmail Bey İmareti (1454)

Bursa Karacabey İmareti (1456-57)

Bursa Hamza Bey İmareti (XV. yüzyıl ortaları)

İstanbul Rum Mehmet Paşa İmareti (1471-72)

Geyve Elvan Bey Zaviyesi (XV. yüzyıl ortaları)

Kurşunlu Yıldırım İmareti (XV. yüzyıl sonları)

I.1.2.İbadet Mekanı Avlusundan Büyük Olanlar

İznik Yakup Çelebi İmareti (1389)

Milas Firuz Bey İmareti (1396)

Bursa Ebu İshak Zaviyesi (XIV. yüzyıl sonu)

Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi (XIV. yüzyıl sonları)

Osmancık Akşemseddin Camii (XV. yüzyılın ilk yarısı)

Bursa Aynalı İmaret (1467)

İnegöl İshak Paşa İmareti (1476)

Amasya Sofular İmareti (1485)

I.1.3.Avlu ve İbadet Mekanı Eş Büyüklükte Olanlar

Bilecik Orhan Gazi İmareti (XIV. yüzyıl)

İstanbul Mahmut Paşa Camii (1462-63)

Amasya Hızır Paşa İmareti (XV. yüzyıl ortaları)

İstanbul Murat Paşa İmareti (1471-72)

Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti (1472)

Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti (XV. yüzyıl sonları)

Amasya Hatuniye Camii (1510)

Sincanlı Sinan Paşa İmareti (1524-25)

I.2. ÖRTÜ UNSURLARININ DAĞILIMINA GÖRE TABHANELİ CAMİLER

I.2.1.Avlu Kubbe, İbadet Mekanı Tonoz ile Örtülü Olanlar

I.2.1.A. Beşik Tonozlular

Bursa Hüdavendigâr İmareti (1362-85)

Bursa Ebu İshak Zaviyesi (XIV. yüzyıl sonu)

Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi (XIV. yüzyıl sonları)

Edirne Yıldırım Bayezid İmareti (1399-1400)

Tokat Horozlu İmaret (XV. yüzyıl başı)

Tokat Hamza Bey Zaviyesi (1412)

Edirne Gazi Mihal İmareti (1422)

I.2.1.B. Aynalı Manastır Tonozlular

Geyve Elvan Bey Zaviyesi (XV. yüzyıl ortaları)

I.2.2. Avlu Tonoz İbadet Mekanı Kubbe ile Örtülü Olanlar

Osmancık Akşemseddin Camii (XV. yüzyılın ilk yarısı)

Amasya Sofular İmareti (1485)

Kurşunlu Yıldırım Camii (XV. yüzyılın sonu)

I.2.3. Avlu Kubbe, İbadet Mekanı Yarım Kubbe ile Örtülü Olanlar

Edirne Beylerbeyi İmareti (1429)

Ankara Karacabey İmareti (1427-28/1440)

Tire Yahşi Bey İmareti (XV. yüzyılın ilk yarısı)

İstanbul Rum Mehmed Paşa İmareti (1471-72)

I.2.4. Avlu ve İbadet Mekanı Ahşap Tavan ile Örtülü Olanlar

İznik Orhan İmareti (1334-35)

Balıkesir Yıldırım İmareti (XIV. yüzyıl sonları)

Manisa Ali Bey İmareti (1418-19)

Amasya Hızır Paşa İmareti (XV. yüzyıl ortaları)

II. AVLUSUZ ÖRNEKLER

Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi (XIV. yüzyılın ilk yarısı)

İstanbul Davut Paşa İmareti (1485)

Tokat Hatuniye İmareti (1485)

Amasya Mehmet Paşa İmareti (1486)

Edirne II. Bayezid İmareti (1487-88)

Manisa Hatuniye Camii (1490-91)

İnecik Hüseyin Bey Camii (1498-99)

Yenişehir Bali Bey İmareti (XV. yüzyıl ortaları)

İstanbul II. Bayezid İmareti (1501/1505-06)

İstanbul Kara Davut Paşa Camii (1505-1506)

Trabzon Hatuniye İmareti XVI. yüzyıl başı)

Diyarbakır Fatih Paşa Camii (1516-20)

İstanbul Sultan Selim Camii (1522)

Sincanlı Sinan Paşa İmareti (1524-25)

İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii (1530-31)

Fethiye Uzun Hasan Camii (1566)

Kozluk İbrahim Bey İmareti (1705)

III. İBADET MEKANI FARKLI BİR ŞEMAYA SAHİP ÖRNEKLER

İstanbul II. Bayezid İmareti (1501/1505-06)

Diyarbakır Fatih Paşa Camii (1516-20)

Sonuç olarak yukarıdaki tablolarda da görüldüğü üzere tabhaneli camilerde plan şemasında karakteristik özellikler XV. yüzyıl ortalarına kadar korunmuştur. Yapıların tipolojik özellikleri ise ana bölümlerin, avlu ve ibadet mekanının, boyutları ve örtü unsurlarındaki farklılıklarla gerçekleştirilebilmiştir. XV. yüzyıldan sonra avlunun ana bünyede tercih edilmemeye başlaması tipoloji de avlusuz örneklerin oluşmasına neden olmuştur (Pafta 1).

Tabhaneli camilerde yapılan ikinci bir tipoloji denemesi tabhane mekanları ile ilgilidir. Tabhane mekanları yukarıda da değinildiği üzere ilk örneklerde avluya

açılmaktadır. Avlunun iki yanında konumlanmış mekanların sayısı 2 ile 6 arasında değişmektedir. Avlu mekanındaki görülen XV. yüzyıldaki çözülme tabhane mekanlarında da karşımıza çıkmaktadır. XV. yüzyıldan itibaren avlunun da ortadan kalkması ile tabhane mekanlarının girişleri dıştan sağlanmaya başlamıştır. Karakteristik örneklerde tabhane mekanları ile ibadet mekanının doğrudan bağlantısı yoktur. Avlunun ortadan kalkması ile bazı örneklerde bugün tabhane mekanlarının ibadet mekanı ile girişlerinin oluşmasına neden olmuştur. Ancak günümüzde pek çok yapıda görülen tabhane mekanı ve ibadet mekanı arasındaki girişler, yapı tamamen cami işlevi kazandıktan sonra pencerelerin kapıya dönüştürülmesi ile meydana gelen dönem müdahaleleridir.

Tabhane mekanlarının plan şekillerinde yola çıkarak, kare planlılar, dikdörtgen planlılar ve haçvari dört eyvanlılar adlı kategorilerde alt başlıklar oluşturulmaya çalışılmıştır. *İstanbul II. Bayezid İmareti*'nin tabhane mekanları bu gruplar dışında kaldığı için üniktir. Kendi içinde bir plan şeması içeren tabhane mekanları enine dikdörtgen planlıdır. Mekanın merkezi, boyuna dikdörtgen planlı dağılım işlevinde birer hacim içermektedir. Bu hacmin kuzey ve güney duvarlarına doğu-batı yönlü birer kemer atılarak kare bir alan oluşturulmuş ve bu alan bir kubbe ile örtülmüştür. Merkezi hacmin iki yanında ikişer adet kare planlı mekanlar vardır. Bu mekanlar birer adet ocak nişi içermektedir (Şekil 218).

Tabhane mekanları ile yapılan gruplamada, mekanlarda kullanılan örtü unsurları da değinilmiş, kubbe, tonoz ve ahşap tavanı örnekleri içeren birer alt başlık oluşturmuştur.

XV. yüzyıldan sonra meydana gelen çözülme ile tabhane mekanlarının yapı ile bağlantısı koparılmaya çalışılmıştır. Artık tabhane mekanı ile doğrudan ilişkili avlu yoktur. Mimari bir unsur olan girişin formu ya da konumu bir tipoloji çalışması için gerekli görülmeyebilir. Ancak, XV. yüzyıldan sonra inşa edilmiş yapılarda tabhane mekanlarının girişlerinin son cemaat yerinden ya da yan duvarlardan verilmesi plan şemasındaki değişimi gösterdiği için önemli görülmüş ve böyle bir kategori oluşturulmuştur. Erken örneklerde ibadet mekanı ile kesinlikle bağlantısı olmayan tabhane mekanları ya doğrudan avlu ile ya da koridorlar/geçiş mekanları ile yine avluya

açılmaktaydı. XV. yüzyılda plan şemasından avlunun kaldırılması, bu mekanların mahremiyetini de bozmuş, ana yapı ile tabhane mekanlarının ilişiği tamamen kesilmiştir. Artık tabhane mekanlarına ulaşım dıştan sağlanmaktadır. Yapılardaki işlev değişimi ile birlikte bazı yapılarda tabhane mekanlarının avluya açılan duvarları yırtılmış, mekanlar birer eyvan görünümü almıştır. *Amasya Hatuniye* (Şekil 226) ve *Manisa Hatuniye* camilerinde (Şekil 201) ise tüm ara duvarlar kaldırılarak mekanların arası ve ibadet mekanı ile kemerler aracılığı ile bir bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır. Avlusuz örneklerde ise tabhane mekanlarının ibadet mekanına açılan pencereleri kapıya dönüştürülerek ibadet mekanı ile ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Çözülmenin en iyi görüldüğü örnekler *İstanbul Davut Paşa İmareti* (Şekil 177) ile *Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti*'dir (Şekil 172). Her iki yapıda da tabhane mekanları yapının iki yanındadır. Mekanlar arasında ve/veya yanlarında inşa edilen eyvanlar birer dağılım mekanı işlevindedir ve ibadet mekanı ile ilişkili değildir (Tablo 16, Pafta 2).

TABHANE MEKANLARI

I-TABHANE SAYILARINA GÖRE DAĞILIM

I.1. Avlunun İki Yanında Birer Adet Tabhane Mekanı Olan Örnekler

İznik Orhan Gazi İmareti (1334-35)
Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi (XIV. yüzyılın ilk yarısı)
Bilecik Orhan Gazi İmareti (XIV. yüzyıl)
İznik Nilüfer Hatun İmareti (1388)
İznik Yakup Çelebi İmareti (1389)
Bursa Ali Paşa İmareti (XIV. yüzyılın sonları)
Milas Firuz Bey İmareti (1396)
Bursa Ebu İshak Zaviyesi (XIV. yüzyılın sonu)
Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi (XIV. yüzyılın sonları)
Edirne Yıldırım Bayezid İmareti (1399-1400)
Balıkesir Yıldırım İmareti (XIV. yüzyılın sonları)
Amasya Yakup Paşa İmareti (1413)

Manisa Ali Bey İmareti (1418-19)

Edirne Gazi Mihal İmareti (1422)

Edirne Muradiye İmareti (1425-26)

Edirne Beylerbeyi İmareti (1429)

Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti (1430-31)

Ankara Karacabey İmareti (1427-28/1440)

Edirne Mezid Bey İmareti (1441-42)

Tire Yahşi Bey İmareti (XV. yüzyılın ilk yarısı)

Kütahya Yakup Çelebi İmareti (1411-12/1414-**1440-41**)

Osmancık Akşemseddin Camii (XV. yüzyılın ilk yarısı)

Bursa Karacabey İmareti (1456-57)

Bursa Hamza Bey İmareti (XV. yüzyılın ortaları)

Amasya Hızır Paşa İmareti (XV. yüzyılın ortaları)

İnegöl İshak Paşa İmareti (1476)

Geyve Elvan Bey Zaviyesi (XV. yüzyılın ortaları)

Kurşunlu Yıldırım Camii (XV. yüzyılın sonları)

Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti (XV. yüzyılın sonları)

I.2. İbadet Mekanının İki Yanında Birer Adet Tabhane Mekanı Olan Örnekler

Tokat Hatuniye İmareti (1485)

Manisa Hatuniye Camii (1490-91)

İnecik Hüseyin Bey Camii (1498-99)

Yenişehir Bali Bey İmareti (XV. yüzyılın sonları)

İstanbul Kara Davut Paşa İmareti (1505-06)

Trabzon Hatuniye İmareti (XVI. yüzyılın başları)

Diyarbakır Fatih Paşa Camii (1516-20)

Sincanlı Sinan Paşa İmareti (1524-25)

İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii (1530-31)

Fethiye Uzun Hasan Camii (1566)

Kozluk İbrahim Bey İmareti (1705)

I.3. Avlunun İki Yanında İkişer Adet Tabhane Mekanı Olan Örnekler

Bursa Yıldırım İmareti (XIV. yüzyılın sonları)

Tokat Horozlu İmaret (XV. yüzyılın başı)

Amasya Bayezid Paşa İmareti (1414)

Bursa Orhan İmareti (1417)

Bursa Muradiye İmareti (1425-26)

İstanbul Murat Paşa İmareti (1471-72)

İstanbul Rum Mehmed Paşa Camii (1741-72)

Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti (1472)

İstanbul Davut Paşa İmareti (1485)

Amasya Sofular İmareti (1485)

Amasya Hatuniye Camii (1510)

I.4. Avlunun İki Yanında Üçer Adet Tabhane Mekanı Olan Örnekler

Bursa Hüdavendigâr İmareti (1362-85)

İstanbul Mahmut Paşa Camii (1562-63)

I.5. Asimetrik Plan Şemasına Sahip Örnekler

Tokat Hamza Bey Zaviyesi (1412)[1484]

Havza Mustafa Bey İmareti (1429-30)[1485]

Amasya Yörgüç Paşa İmareti (1430)[1486]

Kastamonu İsmail Bey İmareti (1454)[1487]

II-PLAN ŞEKLİNE GÖRE TABHANE MEKANLARI

II.1.Dikdörtgen Planlılar

[1484]Doğuda iki batıda bir adet tabhane mekanı vardır. Her üç mekan da avluya açılmaktadır.

[1485]Kuzeyde üç adet tabhane mekanı içermektedir. Kuzeydoğudaki tabhane mekanı giriş eyvanına, diğer iki tabhane mekanı ise avluya açılmaktadır.

[1486]Kuzeydoğudaki tabhane mekanı giriş eyvanına, avlunun doğu ve batısında yer alan iki tabhane mekanı ise avluya açılmaktadır.

[1487]Doğuda bir, batıda iki adet tabhane mekanı vardır. Her üç mekan da avlu ile bağlantılıdır. Batıdaki tabhane mekanlarının batıya açılan mevcut kapıları özgün değildir, dönem müdahalesidir.

İznik Orhan Gazi İmareti (1334-35)

Arapkir Ulu Cami (XIV. yüzyılın ilk yarısı)

Bilecik Orhan Gazi İmareti (XIV. yüzyıl)

Bursa Hüdavendigâr İmareti (1362-85)

İznik Nilüfer Hatun İmareti (1388)

Bursa Ali Paşa İmareti (XIV. yüzyılın sonları)

Bursa Ebu İshak Zaviyesi (XIV. yüzyılın sonları)

Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi (XIV. yüzyılın sonları)

Edirne Yıldırım Bayezid İmareti (1399-1400)

Balıkesir Yıldırım İmareti (XIV. yüzyılın sonları)

Bursa Orhan İmareti (1417)

Manisa Ali Bey İmareti (1418-19)

Edirne Muradiye İmareti (1425-26)

Havza Mustafa Bey İmareti (1429-30)

Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti (1430-31)

Kütahya Yakup Çelebi İmareti (1440-41)

Kastamonu İsmail Bey İmareti (1454)

Amasya Hızır Paşa İmareti (XV. yüzyılın ortaları)

İnegöl İshak Paşa İmareti (1476)

İstanbul Kara Davut Paşa İmareti (1505-06)

II.2. Kare Planlılar

Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi (XIV. yüzyılın ilk yarısı)

İznik Yakup Çelebi İmareti (1389)

Milas Firuz Bey İmareti (1396)

Bursa Yıldırım İmareti (XIV. yüzyılın sonları)

Tokat Horozlu İmaret (XV. yüzyılın başı)

Amasya Yakup Paşa İmareti (1413)

Amasya Bayezid Paşa İmareti (1414)

Bursa Yeşil İmaret (1415-19)

Edirne Gazi Mihal İmareti (1422)

Bursa Muradiye İmareti (1425-26)

Edirne Beylerbeyi İmareti (1429)

Amasya Yörgüç Paşa İmareti (1430)

Ankara Karacabey İmareti (1427-28/1440)

Edirne Mezid Bey İmareti (1441-42)

Tire Yahşi Bey İmareti (XV. yüzyılın ilk yarısı)

Osmancık Akşemseddin Camii (XV. yüzyılın ilk yarısı)

İstanbul Mahmut Paşa İmareti (1462-63)

İstanbul Murat Paşa İmareti (1471-72)

İstanbul Rum Mehmet Paşa Camii (1471-72)

Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti (1472)

Geyve Elvan Bey Zaviyesi (XV. yüzyılın ortaları)

İstanbul Davut Paşa İmareti (1485)

Tokat Hatuniye İmareti (1485)

Amasya Sofular İmareti (1485)

Amasya Mehmet Paşa İmareti (1486)

Manisa Hatuniye Camii (1490-91)

Kurşunlu Yıldırım Camii (XV. yüzyılın sonları)

Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti (XV. yüzyılın sonları)

İnecik Hüseyin Bey Camii (1498-99)

Yenişehir Bali Bey İmareti (XV. yüzyılın sonları)

Trabzon Hatuniye İmareti (XVI. yüzyılın başları)

Amasya Hatuniye Camii (1510)

Diyarbakır Fatih Paşa Camii (1516-20)

Sincanlı Sinan Paşa İmareti (1524-25)

İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii (1530-31)

Fethiye Uzun Hasan Camii (1566)

Kozluk İbrahim Bey İmareti (1705)

II.3. Haçvari Dört Eyvanlılar

Edirne II. Bayezid İmareti (1487-88)

İstanbul Sultan Selim Camii (1522)

III-ÖRTÜ UNSURLARINA GÖRE TABHANE MEKANLARI

III.1.Kubbe ile Örtülü Örnekler

Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi (XIV. yüzyılın ilk yarısı)

İznik Nilüfer Hatun İmareti (1388)

Edirne Yıldırım Bayezid İmareti (1399-1400)

Tokat Horozlu İmaret (XV. yüzyılın başı)

Amasya Yakup Paşa İmareti (1413)

Amasya Bayezid Paşa İmareti (1414)

Bursa Yeşil İmaret (1415-19)[1488]

Bursa Orhan İmareti (1417)[1489]

Edirne Gazi Mihal İmareti (1422)

Edirne Muradiye İmareti (1425-26)

Bursa Muradiye İmareti (1425-26)

Edirne Beylerbeyi İmareti (1429)

Amasya Yörgüç Paşa İmareti (1430)

Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti (1430-31)

Edirne Mezid Bey İmareti (1441-42)

Tire Yahşi Bey İmareti (XV. yüzyılın ilk yarısı)

Bursa Karacabey İmareti (1456-57)

İstanbul Mahmut Paşa Camii (1462-63)

İstanbul Murat Paşa İmareti (1471-72)

İstanbul Rum Mehmet Paşa İmareti (1471-72)

Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti (1472)

İnegöl İshak Paşa İmareti (1476)

[1488]Güneydeki mekanlarda.
[1489]Güneydeki mekanlarda.

Geyve Elvan Bey Zaviyesi (XV. yüzyılın ortaları)

İstanbul Davut Paşa İmareti (1485)

Tokat Hatuniye İmareti (1485)

Amasya Mehmet Paşa İmareti (1486)

Edirne II. Bayezid İmareti (1487-88)

Manisa Hatuniye Camii (1490-91)

Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti (XV. yüzyılın sonları)

İnecik Hüseyin Bey Camii (1498-99)

Yenişehir Bali Bey İmareti (XV. yüzyılın sonları)

İstanbul II. Bayezid İmareti (1501/1505-06

Trabzon Hatuniye İmareti (XVI. yüzyılın başları)

Diyarbakır Fatih Paşa Camii (1516-20)

İstanbul Sultan Selim Camii (1522)

Sincanlı Sinan Paşa İmareti (1524-25)

İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii (1530-31)

Fethiye Uzun Hasan Camii (1566)

Kozluk İbrahim Bey İmareti (1705)

III.2. Tonoz ile Örtülü Örnekler

III.2.1.Beşik Tonoz

İznik Orhan Gazi İmareti (1334-35)[1490]

Arapkir Ulu Cami (XIV. yüzyılın ilk yarısı)

Bilecik Orhan Gazi İmareti (XIV. yüzyıl)[1491]

Bursa Hüdavendigâr İmareti (1362-85)

Bursa Ali Paşa İmareti (XIV. yüzyılın sonları)

Bursa Ebu İshak Zaviyesi (XIV. yüzyılın sonu)

Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi (XIV. yüzyılın sonları)

Balıkesir Yıldırım İmareti (XIV. yüzyılın sonları)[1492]

[1490]Mekanlar bugün yıkıktır. Ancak özgününde birer tonoz ile örtülü olmaları gerekmektedir.

[1491]Mekanlar bugün yıkıktır. Ancak kalan izlerden mekanların özgünde birer tonoz ile örtülü olduğu düşünülmektedir.

Tokat Hamza Bey Zaviyesi (1412)

Bursa Orhan İmareti (1417)[1493]

Havza Mustafa Bey İmareti (1429-30)

Osmancık Akşemseddin Camii (XV. yüzyılın ilk yarısı)[1494]

III.2.2.Aynalı Manastır Tonozu

İznik Yakup Çelebi İmareti (1389)

Bursa Yıldırım İmareti (XIV. yüzyılın sonları)

Osmancık Akşemseddin Camii (XV. yüzyılın ilk yarısı)[1495]

III.2.3.Yıldız Tonozlu

Bursa Yeşil İmaret (1415-19)[1496]

III.2.4. Çapraz Tonoz

Amasya Sofular İmareti (1485)

Kurşunlu Yıldırım Camii (XV. yüzyılın sonları)

Amasya Hatuniye Camii (1510)

III.3.Ahşap Tavanlılar

Manisa Ali Bey İmareti (1418-19)

Amasya Hızır Paşa İmareti (XV. yüzyılın ortaları)

IV-TABHANE MEKANLARININ YAPI İLE BAĞLANTISI

[1492]Mekanlar bugün düz ahşap tavan ile örtülüdür. Ancak özgününde birer tonoz ile örtülü olmaları gerekmektedir.
[1493]Kuzeydeki mekanlarda.
[1494]Doğudaki mekanda.
[1495]Batıdaki mekanda.
[1496]Kuzeydeki mekanlarda.

IV.1. Girişi Avludan Sağlanan Örnekler

İznik Orhan Gazi İmareti (1334-35)

Bilecik Orhan Gazi İmareti (XIV. yüzyıl)

Bursa Hüdavendigâr İmareti (1362-85)

İznik Nilüfer Hatun İmareti (1388)

İznik Yakup Çelebi İmareti (1389)

Bursa Ali Paşa İmareti (XIV. yüzyılın sonları)

Milas Firuz Bey İmareti (1396)

Bursa Ebu İshak Zaviyesi (XIV. yüzyılın sonu)

Bursa Yıldırım İmareti (XIV. yüzyılın sonları)

Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi (XIV. yüzyılın sonları)

Balıkesir Yıldırım İmareti (XIV. yüzyılın sonları)

Tokat Horozlu İmaret (XIV. yüzyılın başı)

Tokat Hamza Bey Zaviyesi (1412)

Amasya Yakup Paşa İmareti (1413)

Amasya Bayezid Paşa İmareti (1414)

Bursa Yeşil İmaret (1415-19)

Bursa Orhan İmareti (1417)

Manisa Ali Bey İmareti (1418-19)

Edirne Gazi Mihal İmareti (1422)

Edirne Muradiye İmareti (1425-26)

Bursa Muradiye İmareti (1425-26)

Edirne Beylerbeyi İmareti (1429)

Havza Mustafa Bey İmareti (1429-30)

Amasya Yörgüç Paşa İmareti (1430)

Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti (1430-31)

Ankara Karacabey İmareti (1427-28/1440)

Edirne Mezid Bey İmareti (1441-42)

Tire Yahşi Bey İmareti (XV. yüzyılın ilk yarısı)

Kütahya Yakup Çelebi İmareti (1411-12/1414-1440-41)

Kastamonu İsmail Bey İmareti (1454)

Bursa Hamza Bey İmareti (XV. yüzyılın ortaları)

Amasya Hızır Paşa İmareti (XV. yüzyılın ortaları)

İstanbul Murat Paşa İmareti (1471-72)

İstanbul Rum Mehmet Paşa İmareti (1471-72)

İnegöl İshak Paşa İmareti (1476)

Geyve Elvan Bey Zaviyesi (XV. yüzyılın ortaları)

Amasya Sofular İmareti (1485)

Kurşunlu Yıldırım Camii (XV. yüzyılın sonları)

Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti (XV. yüzyılın sonları)

Amasya Hatuniye Camii (1510)

IV.2. Girişleri Geçiş Mekanına/Koridora Açılan Örnekler

Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi (XIV. yüzyılın ilk yarısı)

Bursa Hüdavendigâr İmareti (1362-85)[1497]

Bursa Yıldırım İmareti (XIV. yüzyılın sonları)[1498]

Edirne Yıldırım Bayezid İmareti (1399-1400)[1499]

Amasya Yakup Paşa İmareti (1413)

Bursa Yeşil İmaret (1415-19)[1500]

Bursa Orhan İmareti (1417)

Bursa Muradiye İmareti (1425-26)

Bursa Karacabey İmareti (1456-57)

İstanbul Mahmut Paşa Camii (1462-63)

IV.3. Son Cemaat Yeri ile Bağlantılı Örnekler

İstanbul Davut Paşa İmareti (1485)

[1497]Kuzeydeki mekanlar.
[1498]Kuzeydeki mekanlar.
[1499]Tabhaneler giriş eyvanının iki yanındadır.
[1500]Kuzeydeki mekanlar.

Tokat Hatuniye İmareti (1485)

Amasya Mehmet Paşa İmareti (1486)

Edirne II. Bayezid İmareti (1487-88)

Manisa Hatuniye İmareti (1490-91)

İnecik Hüseyin Bey İmareti (1498-99)

Yenişehir Bali Bey İmareti (XV. yüzyılın sonları)

Trabzon Hatuniye İmareti (XVI. yüzyılın başı)

Diyarbakır Fatih Paşa Camii (1516-20)

Sincanlı Sinan Paşa İmareti (1524-25)

Fethiye Uzun Hasan Camii (1566)

IV.4. Girişleri Yan Duvarlara Açılan Örnekler (Dışta aralarında/yanlarında bir eyvan olan örnekler)

Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti (1472)

İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii (1530-31)

PAFTA 1. TABHANELİ CAMİLERDE TİPOLOJİ

PAFTA 2. TABHANE MEKANLARINDA TİPOLOJİ

I-TABHANE SAYILARINA GÖRE DAĞILIM ANALİZİ

I.1. AVLUNUN İKİ YANINDA BİRER ADET TABHANE MEKANI OLAN ÖRNEKLER

I.2. İBADET MEKANININ İKİ YANINDA BİRER ADET TABHANE MEKANI OLAN ÖRNEKLER

I.3. AVLUNUN İKİ YANINDA İKİŞER ADET TABHANE MEKANI OLAN ÖRNEKLER

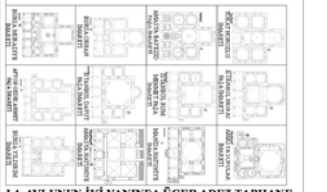

I.4. AVLUNUN İKİ YANINDA ÜÇER ADET TABHANE MEKANI OLAN ÖRNEKLER

I.5. ÜÇ ADET TABHANE MEKANI OLAN ÖRNEKLER (ASİMETRİK PLAN ŞEMASINDAKİLER)

II-PLAN ŞEKLİNE GÖRE TABHANE MEKANLARI

II.1. DİKDÖRTGEN PLANLI ÖRNEKLER

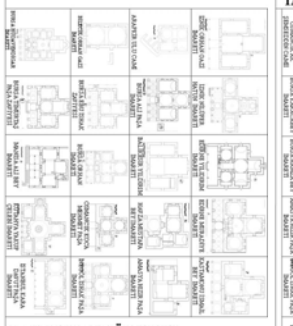

II.2. KARE PLANLI ÖRNEKLER

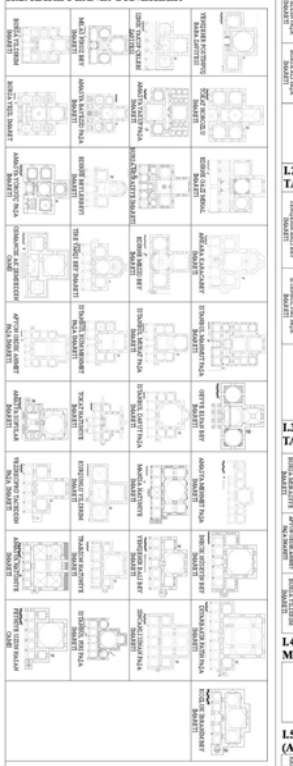

II.3. HAÇVARİ DÖRT EYVANLILAR

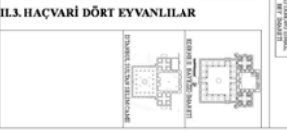

III-ÖRTÜ UNSURLARINA GÖRE TABHANE MEKANLARI

III.1. KUBBE İLE ÖRTÜLÜ ÖRNEKLER

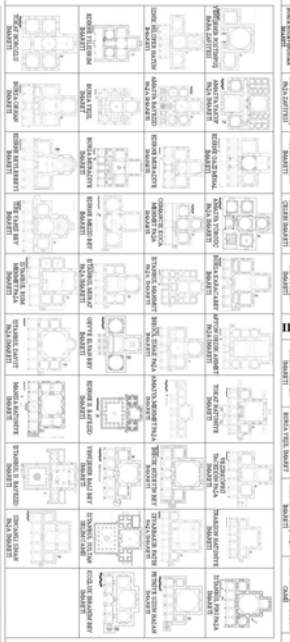

III.2. TONOZ İLE ÖRTÜLÜ ÖRNEKLER

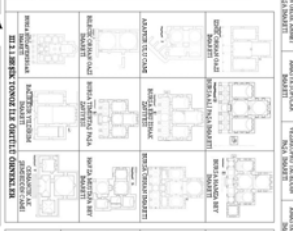

III.3.AHŞAP TAVAN İLE ÖRTÜLÜ ÖRNEKLER

IV-TABHANE MEKANLARININ YAPI İLE BAĞLANTISI

IV.1. GİRİŞLERİ AVLUDAN SAĞLANAN ÖRNEKLER

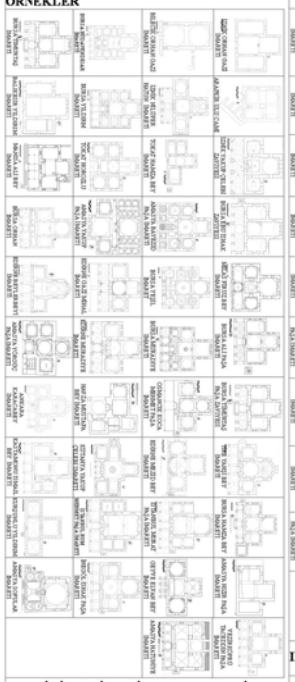

IV.2. GİRİŞLERİ GEÇİŞ MEKANI/KORİDORA AÇILAN ÖRNEKLER

IV.3. SON CEMAAT YERİ İLE BAĞLANTILI ÖRNEKLER

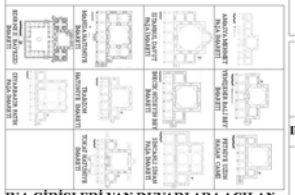

IV.4. GİRİŞLERİ YAN DUVARLARA AÇILAN ÖRNEKLER

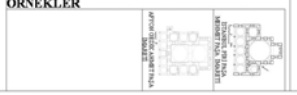

4. 3. MİMARİ UNSURLAR

Anadolu'daki tabhaneli camilerin büyük bir bölümünün kuzey cephesine bir son cemaat yeri eklenmiştir. Yapıların kuzey duvarlarında ise ortada bir giriş açıklığı, giriş açıklığının iki yanında bazen aralarında birer adet dış mihrap da bulunan pencerelerden oluşan simetrik bir kurgu söz konusudur. Bazı yapıların kuzey cephelerinin üst seviyesinde yer alan şahnişinlerle cephe daha da hareketlenmiştir[1501]. Kimi yapılarda ise cephe, giriş açıklığı dışında sağırdır[1502].

Yan duvarlar ana cepheye göre ikincil plandadır. Yolun konumu ya da topografyadan kaynaklanan durumlar nedeniyle kimi yapılarda kuzey cephe dışında başka cephelerin de önem kazandığı ve bu cephelerin de vurgulu hale getirildiği görülmektedir. *Yenişehir*'deki *Postinpuş Baba Zaviyesi*'nde topografik sorunlar nedeniyle doğu cephesi giriş eyvanı dışında sağır bırakılmışken ana cephe konumundaki güney cephesi tuğladan sağır kemerler, güneş kursları ve yürek motifleri ile hareketlendirilmiştir. Benzer bir durum *Amasya*'daki *Yakup Çelebi İmareti* ve *İznik*'teki *Nilüfer Hatun İmareti*'nde de karşımıza çıkmaktadır. İki yapıda da yolun durumu, kuzey cephesi yerine yan cepheleri ana cephe konumuna getirmiştir.

Tabhaneli camilerde tüm kütle tek bir hacim olarak belirginleşmemekte, tabhane mekanları ve ibadet mekanı ana kütleden dışarı doğru taşıntı yapmaktadır. Avlunun iki yanına konumlanmış tabhane mekanlarının dışa bakan duvarlarına ve güney duvarlarının alt kesimine genellikle bir ya da iki pencere açılmıştır. İbadet mekanlarının da güney, doğu ve batı duvarlarında bir ya da iki adet pencere açıklığına yer verilmektedir. Cepheler *Bursa*'daki *Orhan İmareti, Timurtaş Paşa Zaviyesi*, *Ebu İshak Zaviyesi* ve *Aynalı İmaret* ile *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi*'nde de olduğu gibi çökertmelerle hareketlendirilmiştir (Resim 181, 86-87, 72, 365, 4). Almaşık örgünün kullanıldığı cephelerde pencereler bu çökertmeler içine alınarak daha da vurgulanmıştır.

[1501] *Bursa*'daki *Yeşil İmaret, Muradiye İmareti, Yıldırım İmareti*; *Amasya*'daki *Bayezid Paşa İmareti, Yörgüç Paşa İmareti*.
[1502] *Bursa*'da *Ali Paşa İmareti, Hüdavendigar İmareti, Hamza Bey İmareti*; *Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti, Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi, Kurşunlu Yıldırım İmareti, Edirne Gazi Mihal İmareti.*

Tabhaneli camilerde minareler, taçkapılar, pencereler, saçaklar cephe düzeni içerisinde birer mimari unsur olarak değerlendirilmiş ve aşağıda tek tek ele alınarak irdelenmeye çalışılmıştır.

4.3.1. Minareler

Tabhaneli camilerde karşımıza çıkan en önemli sorunlardan biri minare sorunudur. Günümüze ulaşabilen örneklerden 52'sinde bir hatta bazen iki adet minare bulunmasına karşın, bunların çoğu özgün değildir. Tabhaneli camiler, sadece ibadet amaçlı yapılar olmadıkları için minare vazgeçilmez unsurlardan değildir. Nitekim *İznik Orhan Gazi İmareti*[1503], *Bilecik Orhan Gazi İmareti*, *İznik Nilüfer Hatun İmareti*, *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi*, *İznik Yakup Çelebi İmareti* ve *Bursa Ali Paşa İmareti*[1504] gibi erken tarihli örneklerde minare bulunmamaktadır[1505]. Erken örneklerden *Bursa*'daki *Orhan İmareti* (Resim 181) ve *Hüdavendigâr İmareti*'nde (Resim 25-26) minareler yapının beden duvarları üzerinde yükselmektedir, ancak her iki yapıda da unsurların ilk inşa edildikleri döneme ait olması zayıf bir ihtimal olarak görülmektedir[1506].

Tabhaneli camilerin ilk örneklerinden *İznik Orhan Gazi İmareti*, *Bilecik Orhan Gazi İmareti*, *İznik Nilüfer Hatun İmareti*, *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi*, *İznik Yakup Çelebi İmareti* ve *Bursa Ali Paşa İmareti* minaresiz olarak tasarlandığı kesin olarak bilinen yapılardır. Fakat bazı erken tarihli sayılabilecek yapıların da minarelerinin özgün olduğu görülmektedir. Onarımlarla yenilenmiş, yıkılmış durumda bulunan örnekler de bulunmaktadır. İlk yapıldıklarında da minarelerinin planlandığını kanıtlayan, duvarların içinden minarelere çıkışı sağlayan koridorların ve merdivenlerin inşa edilmesidir[1507]. Özgününde minareli şekilde inşa edilen *Milas Firuz Bey İmareti* (Şekil 27), *Amasya Yörgüç Paşa İmareti* (Şekil 140), *Edirne Yıldırım İmareti* (Şekil 60),

[1503]O. Aslanapa, "İznik'te Sultan Orhan İmaret Camii Kazısı", **Sanat Tarihi Yıllığı**, S.I, İstanbul, 1965, s.16-31.
[1504]*Ali Paşa İmareti*'nin minaresi yapıdan bağımsızdır ve 2006 yılındaki onarımdan sonra yapıya eklenmiştir.
[1505]S. Eyice, **Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler**, s.9-10.
[1506]A.O. Uysal, "Zaviyeli Camilerde Minare Problemi", s.48.
[1507]*Bursa*'daki *Yeşil* ve *Yıldırım* imaretlerinde minareye çıkış duvar içinden ilerleyen merdivenlerle sağlanmıştır.

Edirne Muradiye İmareti (Şekil 107), *Edirne Gazi Mihal İmareti* (Şekil 106) ve *Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti*'nde (Şekil 143) minarelere ulaşımı sağlayan dehlizler duvarlar içerisinde; *Amasya Bayezid Paşa İmareti* (Şekil 74) ile *Bursa Yeşil İmaret* (Şekil 78), *Bursa Yıldırım İmareti* (Şekil 49) ve *Bursa Muradiye İmareti*'nde de (Şekil 128) minarelere üst kattan çıkılan birer dehlizle ulaşılmaktadır. Bu dehlizler ve duvarlar içerisinde ilerleyen merdivenlerin varlığı, yapıların ilk inşa edildiği dönemde minareli şekilde tasarlandıklarını göstermektedir. Minarelere ulaşılan bu yollar özgünlüklerini korurken, minareler zamana yenilmiş ve farklı dönemlerde onarılmış ya da tamamen yenilenmiştir. *Bursa*'daki *Yeşil İmaret*, *Yıldırım İmareti* ve *Muradiye İmareti*'nin çiftte minareli olması *A. Gabriel* gibi araştırmacıların bu yapıların menşei olarak kabul ettiğimiz Selçuklu medreseleri gibi çifte minareli olarak tasarlandığını iddia etmelerine neden olmuştur[1508].

Yapıların işlevlerinde meydan gelen değişimle birlikte cami mimarisinin vazgeçilmez unsurlarından biri olan minare yapı bünyesine dahil edilmeye başlanmıştır. Bu yapılar arasında 2 yapıda minare kuzeyde[1509], 6 yapıda yapıdan bağımsız[1510], 16 yapıda ise beden duvarları üzerinde yükselmektedir[1511]. Bu da minarelerin yapı içerisinde yerinin tasarlanmadığını göstermektedir.

Edirne II. Bayezid İmareti (Şekil 182-183), *İstanbul II. Bayezid İmareti* (Şekil 217-218) ve *İstanbul Sultan Selim Camii*'nde de (Şekil 231) ikişer adet minare vardır. Geç tarihli bu üç yapı dönem camileri gibi revaklı avlulu olarak tasarlanmıştır ve minareler tabhane mekanlarının duvarlarının bir köşesine yerleştirilmiştir.

Özgününde zaviye/imaret şeklinde inşa edilen yapılarda minare inşa etmek bir zorunluluk olmamıştır. Dönem ilerledikte yapılar işlev değiştirmiş ve tamamen ibadet ritüelleri için kullanılmaya başlanmıştır. Bu değişim ile birlikte camilerin vazgeçilmez unsurlarından biri olan minareler yapı bünyelerine dahil edilmiştir. Ancak *Bursa Yeşil*

[1508] A. Gabriel, **a.g.e.**, s.56.
[1509] *Bursa Aynalı İmaret, Kurşunlu Yıldırım İmareti*.
[1510] *Bursa Ali Paşa İmareti, Bursa Yıldırım İmareti*, *Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi, Tokat Hamza Bey Zaviyesi, Manisa Ali Bey İmareti, Bursa Yıldırım İmareti* (batıdaki).
[1511] *Bursa Hüdavendigâr İmareti, Bursa Orhan İmareti, Milas Firuz Bey İmareti, Bursa Yıldırım İmareti* (doğudaki), *Edirne Yıldırım Bayezid İmareti, Amasya Yakup Paşa İmareti, Amasya Bayezid Paşa İmareti* (yıkık), *Bursa Yeşil İmaret, Edirne Gazi Mihal İmareti, Edirne Muradiye İmareti, Bursa Muradiye İmareti* (batıdaki), *Amasya Yörgüç Paşa İmareti, Kastamonu İsmail Bey İmareti, Bursa Karacabey İmareti, Amasya Mehmet Paşa İmareti, İstanbul Piri Mehmet Paşa İmareti.*

İmaret (Şekil 78) ve *Bursa Yıldırım İmareti* (Şekil 60) gibi minareli olarak tasarlanmış erken tarihli ünik yapılar nedeniyle minarelerin orijinallikleri çelişkiler yaratmış ve tartışmalara ortam hazırlamıştır.

Kare, dört kenarlı, beş kenarlı, altı kenarlı, yedi kenarlı ve sekizgen olarak tasarlanmış minare kaideleri, başta kesme taş olmak üzere tuğla, moloz taş, kabayonu taşı ve tuğla/taş almaşıklığında inşa edilmiştir. Kesme taş, tuğla ve almaşık düzende örülen gövde ve peteklerde silindirik ve çokgen form tercih edilmiştir. Peteklerin konik külahları kurşunla örtülüdür. Sadece 6 yapıda külah kesme taştır[1512]. Şerefe altları testere dişi şeklinde dizilmiş tuğlalar, mukarnas ve yivlerle dolgulandırılmıştır. Az sayıda da olsa minare kaide, gövde ve peteklerinde geometrik, bitkisel, yazı, kakma, çini ve sırlı tuğla ile meydana getirilmiş süslemelere rastlanmaktadır (Tablo 17).

Sonuç olarak tabhaneli camilerin ilk örnekleri minaresiz inşa edilmiştir. Bu yapılarda minare uygulaması XIV. yüzyılın sonlarına doğru yaygınlaşmaya başlamıştır. Cami olarak inşa edilmeyen bu yapıların ibadet mekanlarının olması minareyi zorunlu kılmamış, ancak yapı tamamen cami olarak kullanılmaya başladıktan sonra her yapıya birer minare eklenmiştir.

[1512] *Bursa Yeşil İmaret, Bursa Orhan İmareti, Edirne Gazi Mihal İmareti, Bursa Muradiye İmareti* (batıdaki), *Bursa Aynalı İmaret, İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii*.

Tablo 17. Minarelerin Analizi

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	MİNARENİN KONUMU							Kaide malzemesi					Kaide formu							Gövde malzemesi				Gövde formu		Petek malzemesi				Petek formu		Petek örtüsü		Şerefe altı dolgusu			Bezeme Unsurları						
				Yok	Yıkık	Doğuda	Batıda	Kuzeyde	Beden duvarları üzerinde	Yapıdan bağımsız	Tuğla	Kesme taş	Moloz taş/kaba yonu taş	Almaşık	Sıvalı	Kare	Dört kenarlı	Beş kenarlı	Altı kenarlı	Yedi kenarlı	Çokgen	Baldaken	Tuğla	Kesme taş	Almaşık	Ahşap	Silindirik	Çokgen	Tuğla	Kesme taş	Almaşık	Sıvalı	Silindirik	Çokgen	Kurşun	Kesme taş	Mukarnaslı	Kirpi	Yivli	Bitkisel	Geometrik	Yazı	Çini,sırlı tuğla	Yivli	Kakma/Renk almaşıklığı
1	Orhan Gazi İmareti	İznik	1334-35	x																																									
2	Postinpuş Baba Zaviyesi	Yenişehir	14.yy. ilk yarısı	x																																									
3	Ulu Cami	Arapkir	14.yy. ilk yarısı	x																																								
4	Orhan Gazi İmareti	Bilecik	14. yy	x																																								
5	Hüdavendigâr İmareti	Bursa	1362-1385			x			x															x				x		x				x		x			x			x			
6	Nilüfer Hatun İmareti	İznik	1388	x																																								
7	Yakup Çelebi İmareti	İznik	1389	x																																								
8	Ali Paşa İmareti	Bursa	14.yy. sonları				x			x				x		x							x				x		x				x		x				x					
9	Firuz Bey İmareti	Milas	1396				x		x																x			x			x			x		x		x						
10	Ebu İshak Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonu/1479			x								x		x							x				x			x			x		x				x	x				
11	Yıldırım İmareti	Bursa	14.yy. sonları		x	x	x		x	x				x		x								x				x		x				x		x				x					
12	Timurtaş Paşa Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonları							x	x											x	x				x		x				x		x			x						
13	Yıldırım Bayezid İmareti	Edirne	1399-1400			x			x															x			x			x				x		x				x					
14	Yıldırım İmareti	Balıkesir	14. yy. sonları	x																																								
15	Horozlu İmaret	Tokat	15.yy. başı	x																																								
16	Hamza Bey Zaviyesi	Tokat	1412				x			x				x		x							x				x		x				x		x				x					
17	Yakup Paşa İmareti	Amasya	1413				x		x					x					x						x		x				x		x		x				x					
18	Bayezid Paşa İmareti	Amasya	1414		x		x		x																							x													
19	Yeşil İmaret	Bursa	1415-19			x	x		x															x					x	x				x		x				x					
20	Orhan İmareti	Bursa	1339-40/1417			x			x															x					x		x				x		x								
21	Ali Bey İmareti	Manisa	1418-19				x			x				x		x							x				x					x	x		x			x						
22	Gazi Mihal İmareti	Edirne	1422			x			x																x			x			x			x					x					
23	Muradiye İmareti	Edirne	1425-1426				x		x																x			x		x				x		x				x					
24	Muradiye İmareti	Bursa	1425-26			x	x		x															x				x		x				x		x				x					
25	Beylerbeyi İmareti	Edirne	1429			x						x				x								x				x		x				x		x				x					
26	Mustafa Bey İmareti	Havza	1429-30	x																																								
27	Yörgüç Paşa İmareti	Amasya	1430			x			x																		x																		
28	Koca Mehmet Paşa İmareti	Osmancık	1430-31				x					x				x								x			x			x			x		x				x					
29	Karacabey İmareti	Ankara	1427-28/1440				x				x		x					x					x					x	x				x		x				x		x		x		

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	MİNARENİN KONUMU							Kaide malzemesi					Kaide formu							Gövde malzemesi				Gövde formu		Petek malzemesi				Petek formu		Petek örtüsü		Şerefe altı dolgusu			Bezeme Unsurları						
				Yok	Yıkık	Doğuda	Batıda	Kuzeyde	Beden duvarları üzerinde	Yapıdan bağımsız	Tuğla	Kesme taş	Moloz taş/kaba yonu taş	Almaşık	Sıvalı	Kare	Dört kenarlı	Beş kenarlı	Altı kenarlı	Yedi kenarlı	Çokgen	Baldaken	Tuğla	Kesme taş	Almaşık	Ahşap	Silindirik	Çokgen	Tuğla	Kesme taş	Almaşık	Sıvalı	Silindirik	Çokgen	Kurşun	Kesme taş	Mukarnaslı	Kirpi	Yivli	Bitkisel	Geometrik	Yazı	Çini,sırlı tuğla	Yivli	Kakma/Renk almaşıklığı
30	Mezid Bey İmareti	Edirne	1441-1442				x					x				x								x			x				x		x				x					x	
31	Yahşi Bey İmareti	Tire	15.yy. ilk yarısı			x							x					x						x			x			x	x					x					x		
32	Yakup Çelebi İmareti	Kütahya	1411-12/1414-1440-41	x																																								
33	Akşemseddin Camii	Osmancık	15.yy. ilk yarısı	x																																							
34	İsmail Bey İmareti	Kastamonu	1454				x		x															x				x		x				x		x							
35	Karacabey İmareti	Bursa	1456-57				x		x			x				x								x			x			x			x		x				x					
36	Hamza Bey İmareti	Bursa	15.yy. ortaları			x								x				x						x				x	x				x		x							x		
37	Mahmut Paşa Camii	İstanbul	1462-1463				x					x				x								x				x		x				x		x							
38	Hızır Paşa İmareti	Amasya	15.yy. ortaları			x									x	x							x					x					x		x								
39	Aynalı İmaret	Bursa	1467					x						x				x						x				x					x			x						x		
40	Murat Paşa İmareti	İstanbul	1471-72				x					x				x								x				x		x				x		x							
41	Rum Mehmed Paşa Camii	İstanbul	1471-1472				x					x				x								x				x		x				x		x							
42	Gedik Ahmet Paşa İmareti	Afyon	1472			x						x				x								x				x		x				x		x						x	
43	İshak Paşa İmareti	İnegöl	1476				x							x			x							x				x	x				x		x							
44	Elvan Bey Zaviyesi	Geyve	15.yy. ortaları	x																																							
45	Davut Paşa İmareti	İstanbul	1485				x					x				x								x				x		x				x		x							
46	Hatuniye İmareti	Tokat	1485				x					x								x				x				x		x				x		x							
47	Sofular İmareti	Amasya	1485			x								x		x							x				x		x				x		x				x		x			
48	Mehmet Paşa İmareti	Amasya	1486				x		x															x				x		x				x		x							
49	II. Bayezid İmareti	Edirne	1487-1488			x	x					x								x				x				x		x				x		x							x
50	Hatuniye Camii	Manisa	1490-91				x																																				
51	Yıldırım Camii	Kurşunlu	15. yy. sonları					x				x				x							x				x		x				x		x							
52	Taceddin Paşa İmareti	Vezirköprü	15.yy. sonları				x					x				x								x				x		x				x		x							
53	Hüseyin Bey İmareti	İnecik	1498-99				x					x									x			x				x		x				x		x							
54	Bali Bey İmareti	Yenişehir	15.yy. sonları				x					x								x				x				x		x				x		x							
55	II. Bayezid İmareti	İstanbul	1501/1505-6			x	x					x				x								x				x		x				x		x				x	x	x		x
56	Kara Davut Paşa İmareti	İstanbul	1505-6				x					x				x								x				x		x				x		x							
57	Hatuniye İmareti	Trabzon	16.yy. başları				x					x								x				x				x		x				x		x							x

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	MİNARENİN KONUMU							Kaide malzemesi					Kaide formu							Gövde malzemesi				Gövde formu		Petek malzemesi				Petek formu		Petek örtüsü		Şerefe altı dolgusu			Bezeme Unsurları						
				Yok	Yıkık	Doğuda	Batıda	Kuzeyde	Beden duvarları üzerinde	Yapıdan bağımsız	Tuğla	Kesme taş	Moloz taş/kaba yonu taş	Almaşık	Sıvalı	Kare	Dört kenarlı	Beş kenarlı	Altı kenarlı	Yedi kenarlı	Çokgen	Baldaken	Tuğla	Kesme taş	Almaşık	Ahşap	Silindirik	Çokgen	Tuğla	Kesme taş	Almaşık	Sıvalı	Silindirik	Çokgen	Kurşun	Kesme taş	Mukarnaslı	Kirpi	Yivli	Bitkisel	Geometrik	Yazı	Çini,sırlı tuğla	Yivli	Kakma/Renk almaşıklığı
58	Hatuniye Camii	Amasya	1510				x				x					x							x				x		x				x		x			x						
59	Fatih Paşa İmareti	Diyarbakır	1516-20				x					x				x								x			x			x			x		x		x				x					
60	Sultan Selim İmareti	İstanbul	1522			x	x					x				x								x				x		x				x		x		x			x					x
61	Sinan Paşa İmareti	Sincanlı	1524-25				x							x				x						x				x		x				x		x									
62	Piri Mehmet Paşa Camii	İstanbul	1530-31				x		x																x			x			x			x					x							
63	Uzun Hasan Camii	Fethiye	1566				x					x				x								x			x			x			x		x			x							
64	İbrahim Bey İmareti	Kozluk	1705				x					x				x								x			x			x			x		x				x	x	x				
			Toplam	12	2	18	37	2	16	6	3	22	2	11	1	25	1	5	1	4	1	1	19	29	1	1	31	18	14	33	1	1	31	17	44	6	16	11	20	5	8	2	5	2	4

4.3.2. Kalkan Duvarları ve Saçaklar

Anadolu'da XIV-XVI. yüzyıllarda tek kubbeli cami, mescit ve türbe gibi yapılarda, giriş cephesi ya da son cemaat yeri cephesinin bir kalkan duvarı ile yükseltildiği görülmektedir. Kalkan duvarlar, almaşık duvar örgüsünün hakim olduğu Bursa yapılarında yoğunlukla karşımıza çıkmaktadır. Kalkan duvarı kullanımı ile cephe Anadolu'daki taçkapılar gibi anıtsallaşmıştır. Ancak cepheye kattığı hareketle birlikte kalkan duvarının özellikle cami mimarisinde olumsuz etkileri görülmektedir. Unsurlar, son cemaat yeri kubbelerinin dıştan algılanmasını engellemekte, örtüdeki piramidal hiyerarşiyi bozmaktadır[1513]. Dönem yapıları ile birlikte tabhaneli camilerden sadece *Bursa*'daki iki yapıda *Orhan İmareti* (Resim 181) ve *Timurtaş Paşa Zaviyesi*'nde (Resim 86) kalkan duvarına rastlanmaktadır. Almaşık duvar örgüsüne sahip iki yapıda kalkan duvarı, kuzey cepheyi şekillendiren unsurlardan biri olmuştur.

Tabhaneli camilerde yapının beden duvarları üstte kirpi saçak ya da silmelerle son bulmaktadır. İki unsurun tercih edilmesinde en önemli unsur duvar örgüsünde kullanılan malzemedir. Almaşık örgüde genellikle kirpi saçak[1514], kesme taş[1515] ya da mermer kaplı cephelerde ise düz ya da profilli silme[1516] ya da mukarnas dizisi[1517] tercih edilmektedir. Tabhaneli camiler içerisinde 25 yapıda 2 ya da 3 sıradan meydana gelen kirpi saçak kullanılmıştır. Son cemaat yeri, beden duvarları ve örtülerin üst seviyesinde yer alan unsurlar, hem yapıya hareket sağlamakta hem de yağmur sularının duvar yüzeyindeki sızımını homojen şekilde dağıtmaktadır (Tablo 18-19).

Tablo 18. Tabhaneli Camilerde Kirpi Saçak Kullanımı.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Kirpi Saçak	
				Beden Duvarları	Örtülerde
6	Nilüfer Hatun İmareti	İznik	1388	2 sıra	2 sıra

[1513]Ş. Özüdoğru, "Bursa'da 15-16. yy. Kalkan Duvarlı Camilerde Taş-Tuğla İşçiliği", **III. Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, 16-30 Haziran 2003**, Eskişehir, Haziran 2003, s.438-445.
[1514]*Amasya Bayezid Paşa İmareti* (yan cephelerde), *İznik Nilüfer Hatun İmareti, Bursa Ali Paşa İmareti* gibi.
[1515]*Bursa Yıldırım İmareti, Trabzon Hatuniye İmareti, Amasya Yörgüç Paşa İmareti* gibi.
[1516]*Bursa Yıldırım İmareti, Bursa Yeşil İmaret, Milas Firuz Bey İmareti*.
[1517]*Diyarbakır Fatih Paşa İmareti, Amasya Bayezid Paşa İmareti* (son cemaat yeri cephesinde) gibi.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Kirpi Saçak	
				Beden Duvarları	Örtülerde
7	Yakup Çelebi İmareti	İznik	1389	3	3
8	Ali Paşa İmareti	Bursa	14.yy. sonları	2	2
10	Ebu İshak Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonu/1479	2	2
12	Timurtaş Paşa Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonları	3	3
13	Yıldırım Bayezid İmareti	Edirne	1399-1400	3	3
14	Yıldırım İmareti	Balıkesir	14. yy. sonları	3	3
17	Yakup Paşa İmareti	Amasya	1413		2
18	Bayezid Paşa İmareti	Amasya	1414	2	2
20	Orhan İmareti	Bursa	1339-40/1417	2	2
21	Ali Bey İmareti	Manisa	1418-19	2	2
25	Beylerbeyi İmareti	Edirne	1429		2
26	Mustafa Bey İmareti	Havza	1429-30	1	
28	Koca Mehmet Paşa İmareti	Osmancık	1430-31	2	2
29	Karacabey İmareti	Ankara	1427-28/1440	1	
31	Yahşi Bey İmareti	Tire	15.yy. ilk yarısı	2	2
32	Yakup Çelebi İmareti	Kütahya	1411-12/1414-1440-41	2	2
35	Karacabey İmareti	Bursa	1456-57	2	2
36	Hamza Bey İmareti	Bursa	15.yy. ortaları	3	3
41	Rum Mehmed Paşa Camii	İstanbul	1471-1472	2	2
43	İshak Paşa İmareti	İnegöl	1476	3	2
50	Hatuniye Camii	Manisa	1490-91	2	2
51	Yıldırım Camii	Kurşunlu	15. yy. ortaları	2	2
56	Kara Davut Paşa Camii	İstanbul	1505-6	2	2
58	Hatuniye Camii	Amasya	1510	2	2

Bazı almaşık örgüye sahip yapılarda kirpi saçak yerine farklı unsurların kullanıldıkları görülmektedir. Örneğin almaşık duvar örgüsüne sahip *Bursa Hüdavendigâr İmareti*'nde beden duvarları kemerleme şeklinde saçaklarla (Resim 25, 28), *Bursa Muradiye İmareti*'nde ise avlu kubbesinin eteğinde ve beden duvarlarının üst kesiminde iki kirpi saçağın arasında bir sıra devesırtı/profilli saçak yer alırken, tabhane mekanlarının kubbelerinde ise iki sıra kirpi saçağın ortasında bir sıra devesırtı/profilli saçak vardır (Resim 210). *Hüdavendigâr İmareti*'nde saçaklardaki bu farklı uygulama mimari ve detaydaki yerel etkilere, *Muradiye İmareti*'nde ise onarıma işaret etmektedir. Yapı farklı dönemlerde çeşitli onarımlar geçirmiştir.

Tablo 19. Tabhaneli Camilerde Kirpi Saçak Kullanımı.

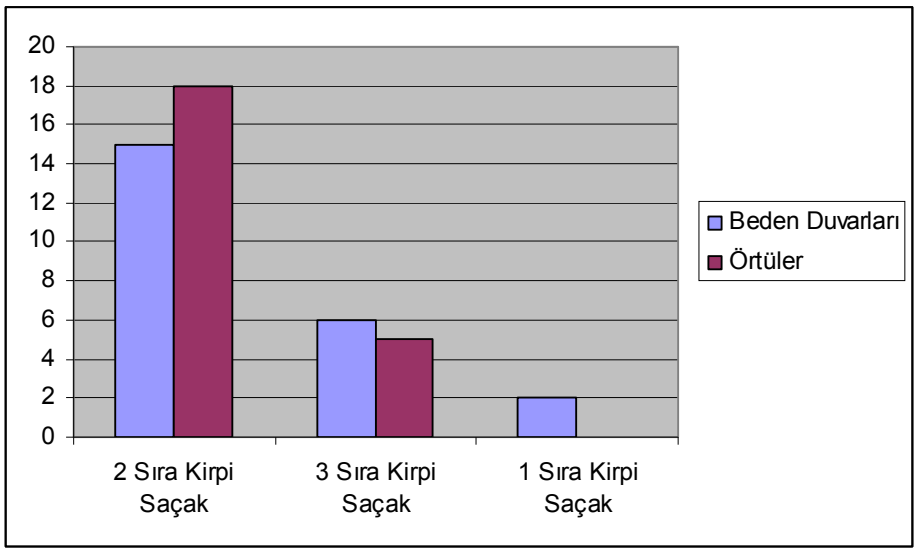

Tablo 20. Tabhaneli Camilerde Saçak Silmeleri.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Silme		Diğerleri					
				Düz	Pahlı	Mukarnaslı	Konsol	Sıvalı/Beton	Kiremit	Yıkık	Saçaksız
2	Postinpuş Baba Zaviyesi	Yenişehir	14.yy. ilk yarısı					x			
3	Ulu Cami	Arapkir	14.yy. ilk yarısı							x	
4	Orhan Gazi İmareti	Bilecik	14. yy						x		
9	Firuz Bey İmareti	Milas	1396	x	x						
11	Yıldırım İmareti	Bursa	14.yy. sonları	x	x						
15	Horozlu İmaret	Tokat	15.yy. başı					x			
16	Hamza Bey Zaviyesi	Tokat	1412					x			
19	Yeşil İmaret	Bursa	1415-19	x	x						
22	Gazi Mihal İmareti	Edirne	1422	x	x						
23	Muradiye İmareti	Edirne	1425-1426	x	x						
27	Yörgüç Paşa İmareti	Amasya	1430	x							
30	Mezid Bey İmareti	Edirne	1441-1442	x							
33	Akşemseddin Camii	Osmancık	15.yy. ilk yarısı					x			

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Silme		Diğerleri					
				Düz	Pahlı	Mukarnaslı	Konsol	Sıvalı/Beton	Kiremit	Yıkık	Saçaksız
34	İsmail Bey İmareti	Kastamonu	1454	x	x						
37	Mahmut Paşa Camii	İstanbul	1462-1463	x	x						
38	Hızır Paşa İmareti	Amasya	15.yy. ortaları								x
39	Aynalı İmaret	Bursa	1467					x			
40	Murat Paşa İmareti	İstanbul	1471-72	x	x						
42	Gedik Ahmet Paşa İmareti	Afyon	1472	x	x						
44	Elvan Bey Zaviyesi	Geyve	15.yy. ortaları	x							
45	Davut Paşa İmareti	İstanbul	1485	x	x						
46	Hatuniye İmareti	Tokat	1485			x					
47	Sofular İmareti	Amasya	1485	x							
48	Mehmet Paşa İmareti	Amasya	1486	x	x						
49	II. Bayezid İmareti	Edirne	1487-1488	x	x						
52	Taceddin Paşa İmareti	Vezirköprü	15.yy. sonları	x	x						
53	Hüseyin Bey Camii	İnecik	1498-99	x							
54	Bali Bey İmareti	Yenişehir	15.yy. sonları	x							
55	II. Bayezid İmareti	İstanbul	1501/1505-6	x	x						
57	Hatuniye İmareti	Trabzon	16.yy. başları	x							
59	Fatih Paşa Camii	Diyarbakır	1516-20	x		x					
60	Sultan Selim İmareti	İstanbul	1522	x	x						
61	Sinan Paşa İmareti	Sincanlı	1524-25	x	x						
62	Piri Mehmet Paşa Camii	İstanbul	1530-31	x	x						
63	Uzun Hasan Camii	Fethiye	1566	x							
64	İbrahim Bey İmareti	Kozluk	1705	x			x				

Tablo 21. Tabhaneli Camilerde Saçak Silmelerinin Dağılımı.

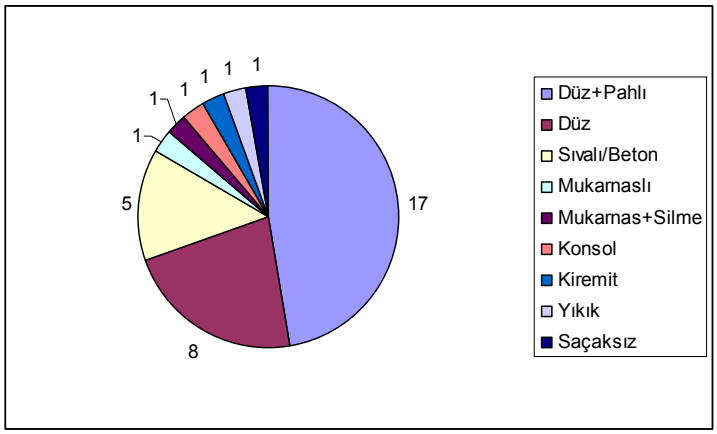

Tabhaneli camilerde mermer ya da kesme taş kaplı duvarlar ile kasnaklar genellikle düz, pahlı ya da her ikisinin birlikte kullanıldığı silmeler ile son bulmaktadır (Tablo 20-21). Tabhaneli camilerin 17'sinde düz ve pahlı silmeli saçak[1518], 8'inde düz silmeli[1519], 1'er yapıda da mukarnaslı[1520], mukarnas/düz silmeli[1521] saçaklar kullanılmıştır. 1 yapı saçaksız[1522], 5 yapıda saçaklar sıvalı olduğu için özgün saçaklar belirlenememiştir[1523]. Saçaksız örneğin özgününde de bu şekilde mi olduğu ya da onarımlarla bu şekli aldığı tartışmalıdır. *Arapkir Ulu Camii*'nin ise duvarlarının saçak seviyesi yıkıktır, ancak cephe kaplamalarından da yola çıkarak duvarların düz ya da pahlı silmelerle son bulacağı akla gelmektedir. *Kozluk İbrahim Bey Camii*'nde beden duvarları ve kasnaklar saçak seviyesin dekoratif unsurlu konsollarla hareketlendirilmiştir.

Bu veriler ışığında, duvar örgüsünün saçak uygulamalarını da etkilediğini, taş duvarlarda silmeli, almaşık örgüde ise genellikle kirpi saçakların tercih edildiğini anlaşılmaktadır.

[1518] *Milas Firuz Bey İmareti, Bursa Yıldırım İmareti, Bursa Yeşil İmaret, Edirne Gazi Mihal İmareti, Edirne Muradiye İmareti, Kastamonu İsmail Bey İmareti, İstanbul Mahmut Paşa Camii, İstanbul Murat Paşa İmareti, Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti, İstanbul Davut Paşa İmareti, Amasya Mehmet Paşa İmareti, Edirne II. Bayezid İmareti, Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti, İstanbul II. Bayezid İmareti, İstanbul Sultan Selim Camii, Sincanlı Sinan Paşa İmareti, İstanbul Piri Mehmet Paşa İmareti.*

[1519] *Amasya Yörgüç Paşa İmareti, Edirne Mezid Bey İmareti, Geyve Elvan Bey İmareti, Amasya Sofular İmareti, İnecik Hüseyin Bey Camii, Yenişehir Bali Bey İmareti, Trabzon Hatuniye İmareti, Fethiye Uzun Hasan Camii.*

[1520] *Tokat Hatuniye İmareti.*

[1521] *Diyarbakır Fatih Paşa Camii.*

[1522] *Amasya Hızır Paşa İmareti.*

[1523] *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi, Tokat Horozlu İmaret, Tokat Hamza Bey Zaviyesi, Osmancık Akşemseddin Camii, Bursa Aynalı İmaret* (yapıda saçak seviyesinde sıva üzerine boya ile tuğla görünümü verilmiştir).

4.3.3. Giriş Açıklıkları

Anadolu Türk mimarisinde taçkapılar yapıların en dikkat çekici unsurlarıdır. Genellikle bulundukları ana cephede dışa taşıntı yapan, dikdörtgen prizma şekillidir. Taçkapı ana nişi mukarnaslı, çeyrek küre şekilli bir kavsara ya da sivri kemerli bir tonoz ile örtülüdür. Taçkapı yan kanatlarında mihrabiyeler yer alırken, çerçevenin geometrik, bitkisel ve yazı şeritleri ile bezendiği görülmektedir. Ana nişin dip duvarı üzerine yerleştirilmiş giriş açıklıkları ise, yuvarlak ya da basık bir kemer ile örtülmektedir. Taçkapılar Beylikler döneminde sadeleşmeye başlamıştır.

Tabhaneli camilerde, 5 yapı dışında, giriş açıklıkları kuzey cephesinin tam ortasına yerleştirilmiştir. *Yenişehir*'deki *Postinpuş Baba Zaviyesi*, *Amasya Hızır Paşa İmareti*, *Amasya Yakup Çelebi İmareti*, *Havza Mustafa Bey İmareti* ve *İznik*'teki *Nilüfer Hatun İmareti*'nde topografik nedenlerle kuzey cephesinden farklı bir cephe ana cephe olarak kullanılmış ve taçkapılar bu cepheye yerleştirilmiştir.

Tabhaneli camilerin 34'ünün taçkapısı bulundukları yüzeyden dışa taşıntılı şekilde inşa edilmiştir. 27'sinde taçkapı cephe ile aynı düzlemdedir. 10'unda ise bir eyvanının içerisinde yer almaktadır (Tablo 22-33).

Taçkapıların çerçeveleri düz, pahlı, dış bükey ve iç bükey kavisli silmeler ile mukarnas, geometrik, bitkisel ve yazı süslemeleri ile hareketlendirilmiştir (Tablo 23, 32).

Tablo 22. Taçkapı Yüzey İlişkisi.

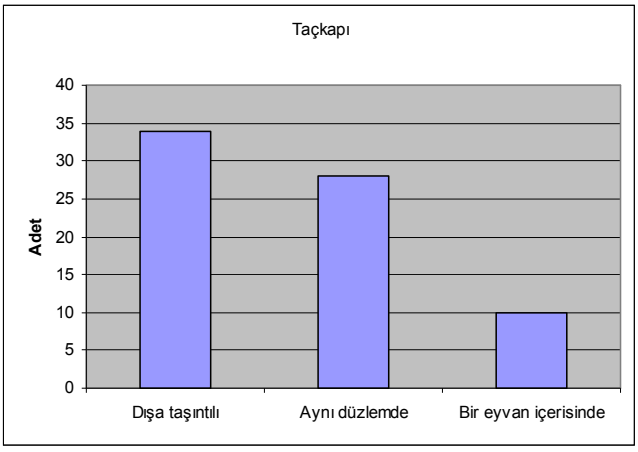

Taçkapı ana nişlerinde genellikle mukarnaslı kavsara ve sivri kemerli tonozun tercih edildiği görülmektedir. Bu formların yanında düz tavan ve yarım kubbe ile örtülü örnekler de az da olsa karşımıza çıkmaktadır (Tablo 24, 32). Kavsara kuşatma kemerleri ise genellikle sivridir. Ayrıca dilimli ve Bursa kemeri formunda az sayıda örnek de vardır (Tablo 25, 32).

Tablo 23. Taçkapı Çerçevelerinde Görülen Bezeme Unsurlarının Dağılımı.

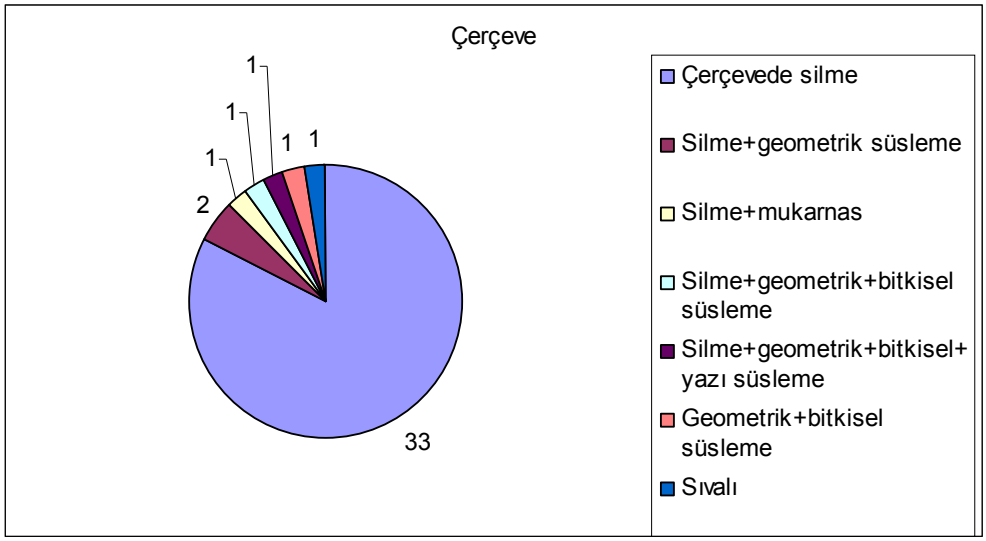

Tablo 24. Taçkapı Kavsaralarında Görülen Formlar.

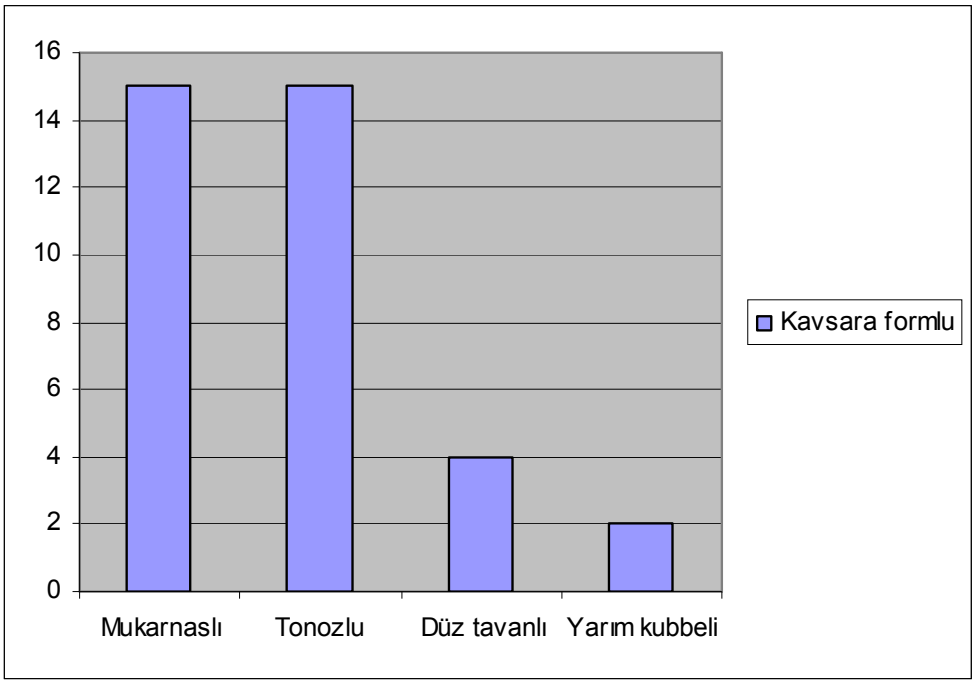

Tablo 25. Taçkapı Kavsara Kuşatma Kemerlerinde Görülen Formlar.

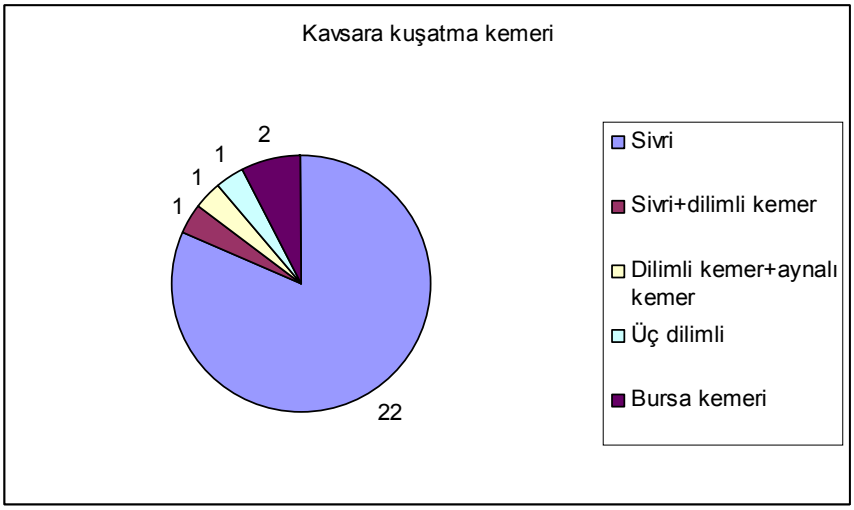

Taçkapılarda yan kanatlar genellikle birer gömme sütunce ile sınırlandırılmıştır. Çalışmamız kapsamında yer alan taçkapıların sütunceleri genellikle silindirik kesitlidir. 4 örneğin beş kenarlı, 1 örneğin ise altı kenarlı gövdeye sahip oldukları görülmektedir. *Bursa*'daki *Yeşil İmaret* ile *İstanbul*'daki *Sultan Selim İmareti*'nde silindirik kesitli sütunce gövdeleri bitkisel örnekli süslemeler ile bezenmiştir. Sütuncelerin mukarnaslı, köşeleri pahlı ve iki kademeli başlık ve kaideleri dikkat çekmektedir (Tablo 26-28, 32).

Tablo 26. Taçkapıların Sütuncelerinde Gövde Formların Dağılımı.

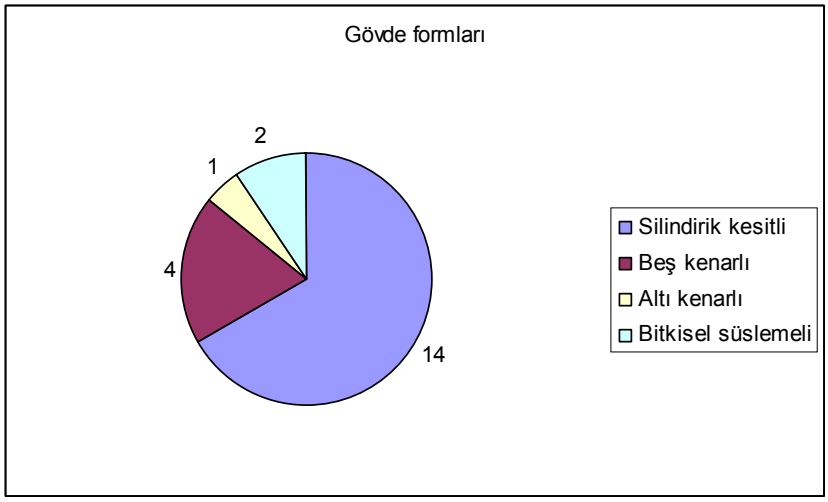

Tablo 27. Taçkapıların Sütuncelerinin Başlıklarında Görülen Formlar.

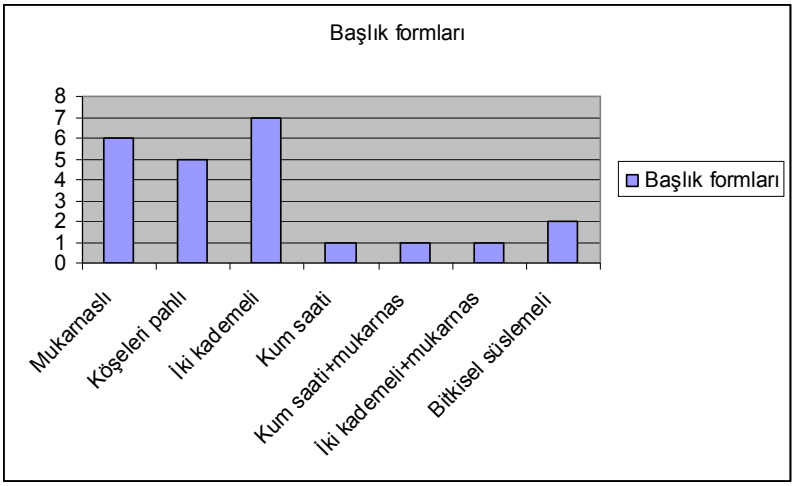

Tablo 28. Taçkapıların Sütuncelerinin Kaidelerin Görülen Formlar.

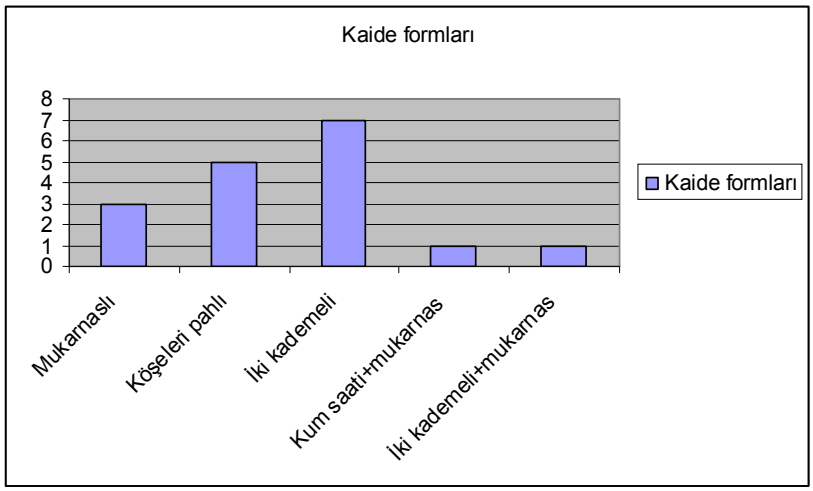

Taçkapı ana nişlerinin dip duvarları üzerinde yer alan giriş açıklıkları genellikle basık bir kemer ile örtülüdür. Basık kemer ile birlikte kullanım alanı az da olsa dikdörtgen formlu, sivri kemerli ve Bursa kemeri formunda giriş açıklıklarına da rastlanmaktadır (Tablo 29-32). Giriş açıklıklarının söveleri genellikle mermerdir. 8 örnekte kesme taş iken 2 örnek sıvalı olduğu için malzeme anlaşılamamıştır (Tablo 30, 32). Taçkapıların inşa malzemesinde de kesme taş ile mermerin yoğunlukla kullanıldığı görülmektedir. 10 örnek bugün sıvalı olduğu için inşa malzemesi anlaşılmamaktadır (Tablo 31, 32).

Tablo 29. Taçkapıların Giriş Açıklıklarında Görülen Kemer Formları.

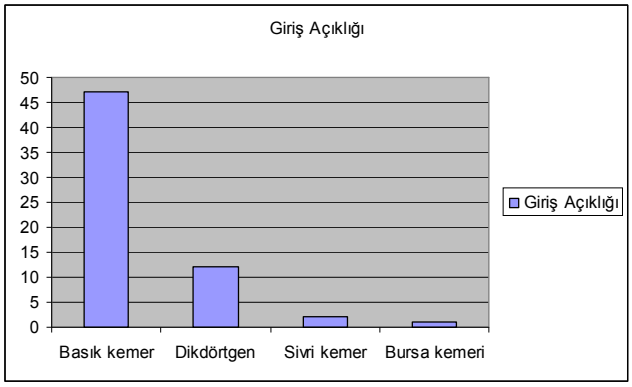

Tablo 30. Taçkapıların Giriş Açıklıklarının Sövelerinde Kullanılan Malzeme.

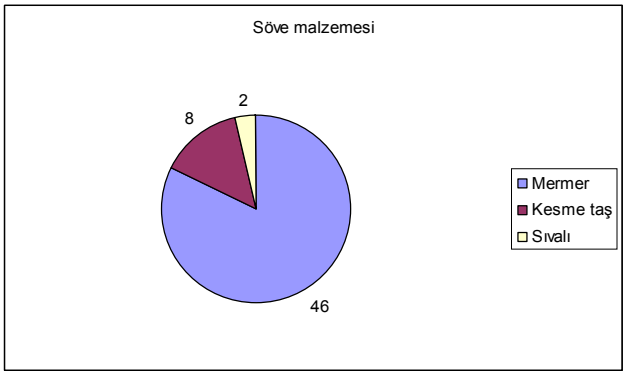

Tablo 31. Taçkapıların İnşa Malzemesi.

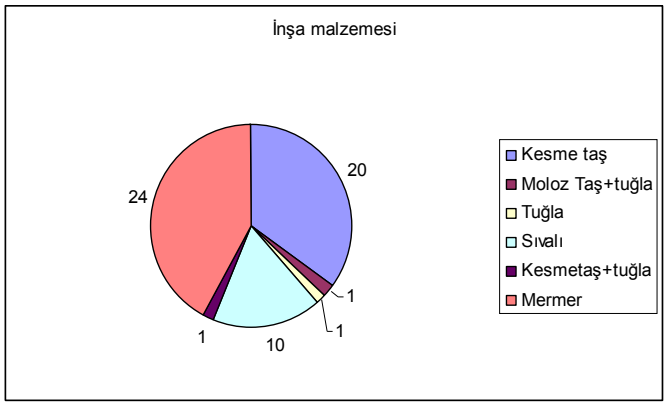

Tablo 32. Taçkapı Analizi Lejantı.

LEJANT									
Silindirik kesitli	sk	Yarım daire	yd	Sekizgen	se	Köşeleri pahlanmış dikdörtgen prizma şekilli	kp	Mermer	me
Üç kenarlı	3k	Beş kenarlı	bk	Mukarnaslı	m	Bitkisel Süsleme	b	Tuğla	t
Altı kenarlı	ak	Yedi kenarlı	yk	Düz tavan	dt	Geometrik Süsleme	g	Kesme taş	k
İki kademeli	ik	Kum saati	ks	Çeyrek Küre	çkü	Yazı Süslemesi	y	Moloz taş	mt
Sivri kemer	s	Bursa kemeri	bs	Basık kemer	bak	Aynalı kemer	a	Sıvalı	sı
Üç dilimli	3d	Dilimli kemer	dk	Dikdörtgen	d	Silme	si		

Tablo 33. Tabhaneli Camilerin Taçkapılarının Analizi.

TAÇKAPI ÖĞELERİ																					
KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Yüzey ile ilişkisi			Bölümleri														İçe taçkapı şeklinde yansıyanlar
									Kavsara						Köşe sütunceleri						
				Dışa taşıntılı	Aynı düzlemde	Bir eyvan içerisinde	Çerçeve	Mihrabiye	Mukarnaslı	Tonozlu	Düz Tavanlı	Çeyrek Küre	Kavsara Kuşatma Kemeri	Gövde	Başlık	Kaide	Giriş Açıklığı	Söveler	İnşa Malzemesi	
1	Orhan Gazi İmareti	İznik	1334-35																		
2	Postinpuş Baba Zaviyesi	Yenişehir	14.yy. ilk yarısı			x				s			s				d		k/t		
3	Ulu Cami	Arapkir	14.yy. ilk yarısı	x			g,b	s		s			s	sk	b		bak,g	g,k	k		
4	Orhan Gazi İmareti	Bilecik	14. yy		x								s				d		sı		
5	Hüdavendigâr İmareti	Bursa	1362-1385		x		si										d	si,me	me		
6	Nilüfer Hatun İmareti	İznik	1388	x									s				bs	me	me		
7	Yakup Çelebi İmareti	İznik	1389		x								s				d	si,me	me		
8	Ali Paşa İmareti	Bursa	14.yy. sonları	x			sı	bk,m	m				s	bk	kp		bak	sı	sı		
9	Firuz Bey İmareti	Milas	1396		x		m,si						s				d	me	me		
10	Ebu İshak Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonu/1479		x								s				d		sı		
11	Yıldırım İmareti	Bursa	14.yy. sonları			x	si	bk,m		x			s	sökük	m	m	bak	me	me		
12	Timurtaş İmareti	Bursa	14.yy. sonları	x					m				s				bak	k	sı		

TAÇKAPI ÖĞELERİ

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Yüzey ile ilişkisi			Bölümleri													İçe taçkapı şeklinde yansıyanlar
									Kavsara					Köşe sütunceleri						
				Dışa taşıntılı	Aynı düzlemde	Bir eyvan içerisinde	Çerçeve	Mihrabiye	Mukarnaslı	Tonozlu	Düz Tavanlı	Çeyrek Küre	Kavsara Kuşatma Kemeri	Gövde	Başlık	Kaide	Giriş Açıklığı	Söveler	İnşa Malzemesi	
13	Yıldırım Bayezid İmareti	Edirne	1399-1400		x												d	me		
14	Yıldırım İmareti	Balıkesir	14. yy. sonları	x			si			s			s				bak	k	k	
15	Horozlu İmaret	Tokat	15.yy. başı		x	x	si										bak	me	k	
16	Hamza Bey Zaviyesi	Tokat	1412		x												bak	me		
17	Yakup Paşa İmareti	Amasya	1413	x		x	si			s			s				bak	k	k	
18	Bayezid Paşa İmareti	Amasya	1414		x	x	si	d,m	m				s	se	m	m	bak	me	me	
19	Yeşil İmaret	Bursa	1415-19		x		si,b,g,y,	d,m	m					sk	m	m	bak	me	me	
20	Orhan İmareti	Bursa	1339-40/1417	x		x											bak	me	sı	
21	Ali Bey İmareti	Manisa	1418-19		x												d	me	sı	
22	Gazi Mihal İmareti	Edirne	1422	x			si	bk,m		s			s	bk	m		bak	me	me	x
23	Muradiye İmareti	Edirne	1425-1426	x			si	d,m	m				s	bk	kp	kp	bak	me	me	x
24	Muradiye İmareti	Bursa	1425-26		x	x	si	d,m									bak	me	me	

TAÇKAPI ÖĞELERİ

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Yüzey ile ilişkisi			Bölümleri													İçe taçkapı şeklinde yansıyanlar
									Kavsara					Köşe sütunceleri						
				Dışa taşıntılı	Aynı düzlemde	Bir eyvan içerisinde	Çerçeve	Mihrabiye	Mukarnaslı	Tonozlu	Düz Tavanlı	Çeyrek Küre	Kavsara Kuşatma Kemeri	Gövde	Başlık	Kaide	Giriş Açıklığı	Söveler	İnşa Malzemesi	
25	Beylerbeyi İmareti	Edirne	1429	x			si	bk,çkü		s			s				bak	me	k	x
26	Mustafa Bey İmareti	Havza	1429-30		x	x	si	yd,m					s				bak	me	k	
27	Yörgüç Paşa İmareti	Amasya	1430		x	x	si						s				bak	me	me	x
28	Koca Mehmet Paşa İmareti	Osmancık	1430-31		x		si	d,m	m				3d	sk			bak	me	k	
29	Karacabey İmareti	Ankara	1427-28/1440	x			si,g	d,m	m				s	bk	kp	kp	bak	me	me	
30	Mezid Bey İmareti	Edirne	1441-1442		x									sk	kp	kp	bak	me	k	x
31	Yahşi Bey İmareti	Tire	15.yy. ilk yarısı	x				d,m	m								bak	me	sı	
32	Yakup Çelebi İmareti	Kütahya	1411-12/1414-1440-41		x		si										d	me	me	
33	Akşemseddin Camii	Osmancık	15.yy. ilk yarısı		x												s		t	
34	İsmail Bey İmareti	Kastamonu	1454		x		g,si			s				sk	m	kp	bak	me	me	
35	Karacabey İmareti	Bursa	1456-57	x						s			s				bak	me	me	x
36	Hamza Bey İmareti	Bursa	15.yy. ortaları	x			si	d,dt			x		a				bak	me,s	me	x

TAÇKAPI ÖĞELERİ

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Yüzey ile ilişkisi			Bölümleri													İçe taçkapı şeklinde yansıyanlar
									Kavsara					Köşe sütunceleri						
				Dışa taşıntılı	Aynı düzlemde	Bir eyvan içerisinde	Çerçeve	Mihrabiye	Mukarnaslı	Tonozlu	Düz Tavanlı	Çeyrek Küre	Kavsara Kuşatma Kemeri	Gövde	Başlık	Kaide	Giriş Açıklığı	Söveler	İnşa Malzemesi	
37	Mahmut Paşa Camii	İstanbul	1462-1463	x			si	bk,m	m								bak	me	me	x
38	Hızır Paşa İmareti	Amasya	15.yy. ortaları		x												d		sı	
39	Aynalı İmaret	Bursa	1467	x										sk	kp	kp	bak	sı	sı	
40	Murat Paşa İmareti	İstanbul	1471-72	x			si	bk,m			x		a				bak	me	me	x
41	Rum Mehmed Paşa Camii	İstanbul	1471-1472	x			si	bk,çkü	m								bak	me	k	x
42	Gedik Ahmet Paşa İmareti	Afyon	1472	x			si	bk,m	m					sk	ik	ik	bak	me	me	x
43	İshak Paşa İmareti	İnegöl	1476	x							x						bak	me	me	
44	Elvan Bey Zaviyesi	Geyve	15.yy. ortaları		x												s		t	
45	Davut Paşa İmareti	İstanbul	1485	x			si	bk,m				x	a,dk	ak	ik	ik	bak	me	k	
46	Hatuniye İmareti	Tokat	1485	x			si	yk,m	m				a	sk	m	ik	bak	me	me	
47	Sofular İmareti	Amasya	1485		x												bak	k	k	
48	Mehmet Paşa İmareti	Amasya	1486	x			si	ak,çkü		s			s	sk	ik	ik	bak	me	me	x
49	II. Bayezid İmareti	Edirne	1487-1488	x			si		m					sk	ik	ik	bak	me	k	

TAÇKAPI ÖĞELERİ

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Yüzey ile ilişkisi			Bölümleri													İçe taçkapı şeklinde yansıyanlar
									Kavsara					Köşe sütunceleri						
				Dışa taşıntılı	Aynı düzlemde	Bir eyvan içerisinde	Çerçeve	Mihrabiye	Mukarnaslı	Tonozlu	Düz Tavanlı	Çeyrek Küre	Kavsara Kuşatma Kemeri	Gövde	Başlık	Kaide	Giriş Açıklığı	Söveler	İnşa Malzemesi	
50	Hatuniye Camii	Manisa	1490-91		x								s,dk				bak	me	sı	
51	Yıldırım Camii	Kurşunlu	15. yy. sonları	x						s			s				bak	me	mt.t	
52	Taceddin Paşa İmareti	Vezirköprü	15.yy. sonları	x			si	ak,m		bs	x			sk	ik	ik	bak	me		x
53	Hüseyin Bey Camii	İnecik	1498-99	x			si					x		ak	ik	ik	bak	me	k	x
54	Bali Bey İmareti	Yenişehir	15.yy. sonları	x			si	3k,m		s							bak	me	k	x
55	II. Bayezid İmareti	İstanbul	1501/1505-6	x			si	3k,m	m					sk,b	ks,m	ks,m	bak	me	me	x
56	Kara Davut Paşa İmareti	İstanbul	1505-6		x												bak	me		
57	Hatuniye İmareti	Trabzon	16.yy. başları	x			si										bak	me	k	x
58	Hatuniye Camii	Amasya	1510		x		si										bak	me		
59	Fatih Paşa İmareti	Diyarbakır	1516-20	x			si	yd,m						sk	b		d	k	k	x
60	Sultan Selim İmareti	İstanbul	1522	x			si	bk,m	m					sk,b	ik,m	ik,m	bak	me	me	x
61	Sinan Paşa İmareti	Sincanlı	1524-25		x		si						bs				bak	me	k	

TAÇKAPI ÖĞELERİ

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Yüzey ile ilişkisi			Bölümleri													İçe taçkapı şeklinde yansıyanlar
									Kavsara					Köşe sütunceleri						
				Dışa taşıntılı	Aynı düzlemde	Bir eyvan içerisinde	Çerçeve	Mihrabiye	Mukarnaslı	Tonozlu	Düz Tavanlı	Çeyrek Küre	Kavsara Kuşatma Kemeri	Gövde	Başlık	Kaide	Giriş Açıklığı	Söveler	İnşa Malzemesi	
62	Piri Mehmet Paşa Camii	İstanbul	1530-31	x			si						bs				bak	me	k	
63	Uzun Hasan Camii	Fethiye	1566		x					s							bak	k	k	
64	İbrahim Bey İmareti	Kozluk	1705		x	x	si,g,b										d	k	k	
			Toplam	34	28	10			15	14	4	2								19

4.3.4. Pencereler

Yapıların dış dünya ile bağlantılarını sağlayan en önemli unsurlardan biri pencerelerdir. Pencereler yapılarda mekanının aydınlanma ve hava sirkülasyonu gibi yapısal ve hayati işlevler üstlendikleri gibi aynı zamanda cepheye hareket de katmaktadırlar. Tabhaneli camilerde pencerelerin düzeni, formu, malzeme ve dekorasyonu yapıdan yapıya farklılık göstermektedir. Duvar tekniği ve malzeme kullanımı pencereleri de etkilemiştir. Örneğin Bursa ve çevresinde taşın rahat ulaşılan bir malzeme olmaması, inşa malzemesi ile birlikte pencerelerde de tuğlanın kullanım alanı bulmasına neden olmuştur.

Tabhaneli camilerde pencereler genellikle dikdörtgen formludur. Az sayıda da olsa bazı yapılarda sivri kemerli[1524], yuvarlak kemerli[1525] ya da mazgal[1526] formlu açıklıkların da tercih edildiği görülmektedir. Pencerelerin söveleri kesme taş ya da mermerdendir (Tablo 34-36). *Bilecik Orhan Gazi İmareti*'nin ibadet mekanının doğu duvarında yer alan pencerede söve ve atkı taşı devşirmedir. 17 yapının pencerelerinde söve yoktur[1527].

Genellikle kesme taş, moloz taş, tuğla ya da almaşık düzende inşa edilmiş yapılarda pencere açıklıkları kemerle belirlenmiş, kemer alınlıkları bazen boş bırakılmış bazen de çeşitli süslemelerle hareketlendirilmiştir. Pencere kemerlerinde genellikle sivri kemerin tercih edildiği görülmektedir. Bazı yapılarda ise yuvarlak[1528], dilimli[1529] ya da kaş kemer[1530] formları uygulanmıştır. Kemerlerde kesme taş başta olmak üzere, tuğla, 3 tuğla/1 kesme taş ve mermer kullanılmıştır. Bazı yapılarda ise sıva nedeniyle malzeme

[1524] *Bursa Orhan İmareti* ve *Bursa Muradiye İmareti*.
[1525] *Kütahya Yakup Çelebi İmareti, Osmancık Akşemseddin Camii* ve *Bursa Aynalı İmaret*.
[1526] *Tokat Horozlu İmaret* ve *Kozluk İbrahim Bey İmareti*.
[1527] *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi, İznik Nilüfer Hatun İmareti, İznik Yakup Çelebi İmareti, Bursa Ali Paşa İmareti, Milas Firuz Bey İmareti, Bursa Ebu İshak Zaviyesi, Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi, Edirne Yıldırım Bayezid İmareti, Tokat Horozlu İmaret, Bursa Orhan İmareti, Manisa Ali Bey İmareti, Amasya Yörgüç Paşa İmareti, Osmancık Akşemseddin Camii, Bursa Aynalı İmaret, Geyve Elvan Bey Zaviyesi, Vezirköprü Taceddin Paşa Zaviyesi* ve *Fethiye Uzun Hasan Camii*.
[1528] *Bursa Ali Paşa İmareti, Havza Mustafa Bey İmareti* ve *Bursa Aynalı İmaret*.
[1529] *Kozluk İbrahim Bey İmareti.*
[1530] *Ankara Karacabey İmareti*. Pencerelerin bugünkü görünüşleri yapılan son restorasyon çalışmasının bir getirisidir. Dikdörtgen formlu pencerelerin hangi veri ile bu şekle getirildiği anlaşılamamıştır.

görülmemektedir[1531]. Pencere kemerleri bazı yapılarda testere dişi bir silme ile de taçlandırılmıştır[1532]. Pencerelerde genellikle bir çerçeve yoktur. Çerçeveli örneklerde ise çerçeveler, silme[1533] ya da mukarnaslarla[1534] bezenmiştir. Alt sıra pencerelerinin bazı yapılarda çökertmeler içerisine alınarak vurgulandıkları görülmektedir[1535] (Tablo 36).

Tablo 34. Pencere Formlarının Dağılımı.

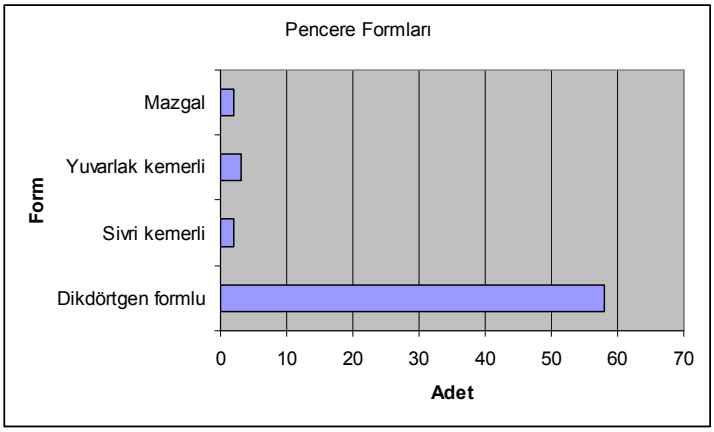

Tablo 35. Pencerelerde Görülen Malzemeler.

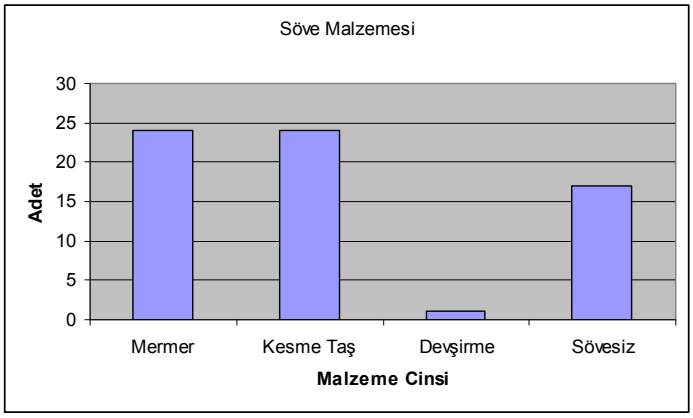

[1531] *Amasya Hatuniye İmareti, Manisa Ali Bey İmareti, Amasya Hızır Paşa İmareti* ve *Edirne Mezid Bey İmareti.*
[1532] *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi* ve *Bursa Ebu İshak Zaviyesi.*
[1533] *Arapkir Ulu Cami, Bursa Yıldırım İmareti, Amasya Bayezid Paşa İmareti, Bursa Yeşil İmaret, Edirne Gazi Mihal İmareti, Edirne Muradiye İmareti, Edirne Beylerbeyi İmareti, Havza Mustafa Bey İmareti, Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti, İstanbul Mahmut Paşa Camii, Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti, Tokat Hatuniye İmareti, Edirne II. Bayezid İmareti, İstanbul II. Bayezid İmareti,*
[1534] *Bursa Yıldırım İmareti* ve *Bursa Yeşil İmaret*.
[1535] *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi, Bursa Ebu İshak Zaviyesi, Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi, Edirne Muradiye İmareti, Bursa Muradiye İmareti, Edirne Beylerbeyi İmareti, Amasya Yörgüç Paşa İmareti, Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti, Tire Yahşi Bey İmareti, Bursa Aynalı İmaret, Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti, İstanbul Davut Paşa İmareti, Tokat Hatuniye İmareti, Amasya Mehmet Paşa İmareti, Edirne II. Bayezid İmareti, İstanbul II. Bayezid İmareti, Amasya Hatuniye Camii, İstanbul Sultan Selim Camii* ve *Fethiye Uzun Hasan Camii.*

Alt sıra pencereleri ile aynı aksta yer alan üst sıra pencereleri, genellikle sivri kemerlidir. Bazı yapılarda yuvarlak[1536], dilimli[1537], basık kemerli[1538] ve dikdörtgen formlu[1539] pencerelere de rastlanmaktadır. Kimi yapılarda bu pencere formları ile birlikte öküzgözü[1540] ve mazgal formda[1541] pencerelerin de kullanıldığı görülmektedir. Üst sıra pencerelerinin kemerleri kesme taş, tuğla, tuğla/kesme taş ya da mermer ile şekillenmiştir. Bazı yapılarda cephenin sıvalı olması kemer malzemesinin görülmesini engellemektedir[1542]. Alt sıra pencerelerinde de olduğu gibi bazı yapılarda üst sıra pencerelerinin de çökertmeler[1543] ya da testere dişleri[1544] ile hareketlendirildikleri görülmektedir. Pencere açıklıklarının çoğu içten alçı içlik, dıştan da alçı dışlıklarla kapatılmıştır (Tablo 36). Ancak bu içlik ve dışlıklar sonradan beton vb. farklı malzemelerle değiştirilmiştir.

Pencere alınlıkları taş[1545], taş/tuğla[1546], tuğla[1547], sırlı tuğla[1548], çini[1549], kakma[1550] ve kalemişi[1551] süslemeler ile çerçeveler ise mukarnas, silme, geometrik, bitkisel ve yazı süslemeleri ile hareketlendirilmiştir (Tablo 36).

[1536] *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi, İznik Yakup Çelebi İmareti, Bursa Ali Paşa İmareti, Havza Mustafa Bey İmareti, Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti, Ankara Karacabey İmareti, Osmancık Akşemseddin Camii, Bursa Aynalı İmaret, Amasya Hatuniye Camii* ve *Kozluk İbrahim Bey İmareti.*

[1537] *Milas Firuz Bey İmareti* ve *Kozluk İbrahim Bey İmareti.*

[1538] *Kütahya Yakup Çelebi İmareti* ve *Sincanlı Sinan Paşa İmareti.*

[1539] *Bursa Hüdavendigar İmareti, İznik Nilüfer Hatun İmareti, Milas Firuz Bey İmareti, Bursa Yıldırım İmareti, Balıkesir Yıldırım İmareti, İstanbul Mahmut Paşa Camii, Amasya Hızır Paşa İmareti* ve *Geyve Elvan Bey Zaviyesi.*

[1540] *Milas Firuz Bey İmareti, Kütahya Yakup Çelebi İmareti, Tokat Hatuniye İmareti, Manisa Hatuniye Camii, İstanbul Kara Davut Paşa İmareti, İstanbul Sultan Selim Camii* ve *İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii.*

[1541] *Tokat Horozlu İmaret, Tokat Hamza Bey İmareti, Kastamonu İsmail Bey İmareti, Amasya Sofular İmareti* ve *Kozluk İbrahim Bey İmareti.*

[1542] *Manisa Ali Bey İmareti*, *Havza Mustafa Bey İmareti, Edirne Mezid Bey İmareti, Osmancık Akşemseddin Camii* ve *Amasya Hızır Paşa İmareti.*

[1543] *Bursa Yeşil İmaret, Muradiye İmareti, Bursa Muradiye İmareti, Edirne Beylerbeyi İmareti, Havza Mustafa Bey İmareti, Tire Yeşil İmaret, Tokat Hatuniye Camii, Amasya Mehmet Paşa İmareti* ve *İstanbul II. Bayezid İmareti.*

[1544] *Amasya Bayezid Paşa İmareti, Bursa Orhan İmareti, Bursa Muradiye İmareti* ve *Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti.*

[1545] *Yenişehir Bali Bey İmareti, Bursa Yeşil İmaret, Bursa Yıldırım İmareti* gibi.

[1546] *Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi*'nde olduğu gibi.

[1547] *Bursa Ebu İshak Zaviyesi, Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi* gibi.

[1548] *Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi*'nde olduğu gibi.

[1549] *Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi*'nde olduğu gibi.

[1550] *Milas Firuz Bey İmareti*'nde olduğu gibi.

[1551] *İstanbul II. Bayezid İmareti*'nde olduğu gibi.

Tablo 36. Pencerelerin Analizi.

| YAPININ ADI | YERİ | TARİHİ | ALT SIRA PENCERELERİ | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | ÜST SIRA PENCERELERİ | | | | | | | | | | | | | | | | | | |

YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	ALT SIRA PENCERELERİ																																				ÜST SIRA PENCERELERİ															
			Formu				Söve Malzemesi				Alınlık kemer formu				Kemer malzemesi					Çerçeve			Süsleme Unsurları																Formu								Kemer malzemesi							
			Dikdörtgen	Sivri kemerli	Yuvarlak kemerli	Mazgal	Mermer	Kesme Taş	Devşirme	Sövesiz	Sivri kemerli çökertme	Yuvarlak kemer	Dilimli kemer	Kaş kemer	Tuğla	Kesme taş	Tuğla/kesme taş	Mermer	Sıvalı	Silmeli	Mukarnaslı	Çerçevesiz	Bitkisel	Geometrik	Yazı	Kakma	Mukarnas	Silme	Testere dişi silme	Tuğla	Tuğla/taş	Çini,sırlı tuğla	Kalemişi	Çökertme	Sivri kemer	Yuvarlak Kemer	Dilimli kemer	Basık kemer	Dikdörtgen	Tesstere dişi	Öküz gözü	Mazgal	Tuğla	Kesme taş	Tuğla/kesme taş	Mermer	Sıvalı	Çökertme	Alçı Dışlık
Bayezid Paşa İmareti	Amasya	1414	x					x			x					x				x													x								x						x	x
Yeşil İmaret	Bursa	1415-19	x				x				x							x		x	x		x	x	x		x	x			x												x		x	x
Orhan İmareti	Bursa	1339-40/1417		x						x	x						3t/1k					x											x											3t/1k					x
Ali Bey İmareti	Manisa	1418-19	x							x									x														x													x		x
Gazi Mihal İmareti	Edirne	1422	x				x	x			x					x				x													x									x						x
Muradiye İmareti	Edirne	1425-1426	x				x				x					x				x													x	x													x	x
Muradiye İmareti	Bursa	1425-26		x				x			x					x						x	x								x		x	x								x					x	x
Beylerbeyi İmareti	Edirne	1429	x				x				x					x				x													x	x									x					x	x
Mustafa Bey İmareti	Havza	1429-30	x				x					x				x				x															x								x				x	x	
Yörgüç Paşa İmareti	Amasya	1430	x							x	x					x						x											x	x															x
Koca Mehmet Paşa İmareti	Osmancık	1430-31	x					x			x					x				x													x		x								x						x
Karacabey İmareti	Ankara	1427-28/1440	x					x						x		x						x													x								x						x
Mezid Bey İmareti	Edirne	1441-1442	x					x			x								x			x											x													x			x
Yahşi Bey İmareti	Tire	15.yy. ilk yarısı	x				x				x				x								x						x				x	x								x					x	x	x
Yakup Çelebi İmareti	Kütahya	1411-12/1414-1440-41			x			x														x																	x				x							
Akşemseddin Camii	Osmancık	15.yy. ilk yarısı	x		x					x												x													x													x		x
İsmail Bey İmareti	Kastamonu	1454	x					x														x																				x							
Karacabey İmareti	Bursa	1456-57	x					x			x				x							x												x								x						x	x
Hamza Bey İmareti	Bursa	15.yy. ortaları	x				x				x				x							x												x								x						x	x

| YAPININ ADI | YERİ | TARİHİ | ALT SIRA PENCERELERİ | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | ÜST SIRA PENCERELERİ | | | | | | | | | | | | | | | | | | |

YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	ALT SIRA PENCERELERİ																																						ÜST SIRA PENCERELERİ														
			Formu				Söve Malzemesi				Alınlık kemer formu				Kemer malzemesi					Çerçeve			Süsleme Unsurları																			Formu								Kemer malzemesi								
			Dikdörtgen	Sivri kemerli	Yuvarlak kemerli	Mazgal	Mermer	Kesme Taş	Devşirme	Sövesiz	Sivri kemerli çökertme	Yuvarlak kemer	Dilimli kemer	Kaş kemer	Tuğla	Kesme taş	Tuğla/kesme taş	Mermer	Sıvalı	Silmeli	Mukarnaslı	Çerçevesiz	Bitkisel	Geometrik	Yazı	Kakma	Mukarnas	Silme	Testere dişi silme	Tuğla	Tuğla/taş	Çini,sırlı tuğla	Kalemişi	Çökertme	Sivri kemer	Yuvarlak Kemer	Dilimli kemer	Basık kemer	Dikdörtgen	Tessere dişi	Oktız gözü	Mazgal	Tuğla	Kesme taş	Tuğla/kesme taş	Mermer	Sıvalı	Çökertme	Alçı Dışlık
Kara Davut Paşa İmareti	İstanbul	1505-6	x				x				x				x							x											x							x							x			x
Hatuniye İmareti	Trabzon	16.yy. başları	x				x				x					x						x											x								x								
Hatuniye Camii	Amasya	1510	x					x			x								x			x											x		x														
Fatih Paşa İmareti	Diyarbakır	1516-20	x					x			x					x						x												x								x							x	
Sultan Selim İmareti	İstanbul	1522	x				x				x					x												x					x	x						x							x	x
Sinan Paşa İmareti	Sincanlı	1524-25	x					x														x															x					x							
Piri Mehmet Paşa Camii	İstanbul	1530-31	x				x				x					x						x												x							x							x	
Uzun Hasan Camii	Fethiye	1566	x							x	x					x						x											x																
İbrahim Bey İmareti	Kozluk	1705	x			x		x					x			x						x													x	x					x								
		Toplam	58	2	3	2	24	24	1	17	44	3	1	1	11	26	11	1	4	14	2	46	4	8	2	2	2	4	2	4	1	3	2	19	40	10	2	2	8	4	7	5	18	21	4	3	5	9	42

Anadolu'daki tabhaneli camilerden *Ankara Karacabey İmareti*'nin yeni baştan inşa edildiğini söylemek pek de yanlış olmayacaktır. İbadet mekanı tamamen değiştirilmiş, belli bir veri öne sürülmemesine rağmen ibadet mekanındaki pencerelere dönem ile uyuşmayan kaş kemer tarzı bir form verilmiştir (Resim 271-273). Strüktüründe ciddi değişiklikler geçiren *Bursa Ali Paşa İmareti*'nde dikdörtgen formlu pencerelerin söveleri yoktur ve atkıları ahşaptır (Resim 55-56). Yuvarlak kemer tuğladandır ve alınlık içerisinde yatay tuğlalar yer almaktadır. Alınlıkları boşaltılan ve formları sonradan değiştirilen *Bursa Muradiye İmareti*'nin pencereleri gemi teknesi kemer formunda sivridir. Söveler taştandır. Alınlıklar sıvalıdır. Pencereler sivri kemerli çökertmeler içerisindedir (Resim 222). Kapsamlı değişimler geçiren *Bursa Orhan İmareti*'nde de sivri kemerli pencerelerin alınlıkları boşaltılmıştır. Söveleri olmayan unsurlarda kemer, 3 tuğla ve 1 taşın alternatif şekilde kullanılması ile şekillenmiştir (Resim 181). *Manisa Ali Bey İmareti* ve *Amasya Hızır Paşa İmareti*'nde de yapılan onarımlarla pencereler dikdörtgen formlu basit açıklıklar şeklini almıştır (Resim 189, 355). *Tokat Horozlu İmaret*'te yapılan son restorasyonda mazgal formdaki pencerelerin kesme taş söveleri ve tuğla kemerleri değiştirilmiştir (Resim 109-112).

Bursa Yıldırım İmareti (Resim 82-83, 85), *Bursa Hüdavendigâr İmareti* (Resim 30-31, 33) ve *Kastamonu İsmail Bey İmareti*'nde (Resim 321-325) pencere düzenine bakıldığında cephede doluluk boşluk oranlarının yapı ana kütlesine göre uygun olmadığı görülmektedir. Pencerelerin cephelere oranla yüzeyleri az, pencere boyutları küçük ve duvarlar kalındır. Bu durum cephenin hantal ve sağır görünmesine neden olmaktadır. Yapıların bugünkü görünümleri birer kale duvarı görünümündedir. Dıştaki bu olumsuzluklar iç mekanlara da yansımış, yapıyla uyuşmayan pencerelerden yeterli ışık alamayan iç mekanlar loşluğa mahkum olmuştur.

Sonuç olarak Anadolu'daki tabhaneli camilerin alt sıra pencerelerinde dikdörtgen formun tercih edildiği, üst sıra pencerelerinde de sivri kemerli pencerelerin uygulama alanı bulduğu görülmektedir. Tabhaneli camilerde pencereler bulundukları duvar yüzeyinden ya malzeme farklılığıyla ya da değişik silmelerle kuşatılarak vurgulanmıştır. Bazı pencereler ise yüzeyden çökertilerek belirginleştirilmektedir. Alt

ve üst sıra pencereleri tuğla/taş kemerler, testere dişi ya da düz silmelerle hareketlendirilmiştir. Yapılan onarımlarla bazı pencereler deforme olmuştur.

4.3.5. Örtü Unsurları

Anadolu'daki tabhaneli camilerde avlu, ibadet mekanı ve tabhane mekanlarında örtü unsuru olarak kubbe ve tonozun tercih edildiği görülmektedir. Avlu mekanı içeren 41 örnekten 34'ünde kubbe, 4'ünde tonoz, 3'ünde de ahşap tavan uygulanmıştır. İbadet mekanında, 45 yapıda kubbe, 9 yapıda tonoz, 4 yapıda yarım kubbe, 3 yapıda da ise düz tavan kullanılmıştır. Tabhane mekanlarında ise 39 yapıda kubbe, 19 yapıda tonoz, 3 yapıda düz tavan tercih edilmiştir. Ahşap tavanlar özgün değildir. Son cemaat yeri örtü sistemlerinde de diğer birimlere paralel bir durum söz konusudur. 26 yapıda sadece kubbe kullanılmıştır. Erken tarihli örneklerden 16 yapıda ise hem tonoz hem de kubbe bir arada kullanılmıştır. 4 yapıda ise düz tavan görülmektedir. Son cemaat yerinde genellikle orta birim diğerlerine göre yüksek tutularak vurgulanmıştır (Tablo 37).

Selçuklu mimarisinde örtüde genellikle tonoz tercih edilirken, Osmanlı mimarisinde ilk dönemlerden itibaren genellikle kubbe kullanılmıştır. Kubbe tercihinde statik ve simgesel anlamlar vardır. Kubbenin geometrik biçimi, yükün tonoz örtüye oranla daha iyi şekilde aşağıya aktarılmasına imkan vermektedir. Bu bağlamda taşıyıcı duvarlar daha ince olabilmekte hatta kubbeler sadece ayaklarla bile taşınabilmektedir. Kubbe, gök kubbeyi de simgelediği için mimarideki bu pratik kullanımının dışında simgesel bir anlam da taşımaktadır. Osmanlı mimarisinde erken devirde inşa edilen tabhaneli camilerde, önceleri kubbe ve tonoz bir arada kullanılmıştır. Bu durumu belki de Selçukludan kalma bir gelenek olarak açıklayabiliriz. Selçuklu medreseleri tabhaneli camilerin öykündüğü mimari yapılardan biridir ve tabhaneli camilerin erken örneklerinde tonoz örtü kullanılmış olması doğaldır.

Tablo 37. Mekanlarda Uygulanan Örtü Unsurları.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Avlu Örtüsü			İbadet Mekanı Örtüsü				Tabhane adeti	Tabhane Mekanı Örtüsü			Son Cemaat Yeri Örtüsü		
				Kubbe	Tonoz	Tavan	Kubbe	Yarım Kubbe	Tonoz	Tavan		Kubbe	Tonoz	Tavan	Kubbe	Tonoz	Tavan
1	Orhan Gazi İmareti	İznik	1334-35		x				x		2		x				
2	Postinpuş Baba Zaviyesi	Yenişehir	14.yy. ilk yarısı				x				2	x					
3	Ulu Cami	Arapkir	14.yy. ilk yarısı	x			x				2		x				
4	Orhan Gazi İmareti	Bilecik	14. yy	x			x				2Yıkık		x		x	x	
5	Hüdavendigâr İmareti	Bursa	1362-1385	x					x		8		x		x		
6	Nilüfer Hatun İmareti	İznik	1388	x			x				2	x			x	x	
7	Yakup Çelebi İmareti	İznik	1389	x			x				2		x			x	
8	Ali Paşa İmareti	Bursa	14.yy. sonları	x			x				2		x		x	x	
9	Firuz Bey İmareti	Milas	1396												x	x	
10	Ebu İshak Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonu/1479	x					x		2		x		x	x	
11	Yıldırım İmareti	Bursa	14.yy. sonları	x			x				6		x		x		
12	Timurtaş İmareti	Bursa	14.yy. sonları	x					x		2		x		x	x	
13	Yıldırım Bayezid İmareti	Edirne	1399-1400	x					x		2	x					x
14	Yıldırım İmareti	Balıkesir	14. yy. sonları			x				x	2		x				
15	Horozlu İmaret	Tokat	15.yy. başı	x					x		4	x					
16	Hamza Bey İmareti	Tokat	1412	x					x		2		x				
17	Yakup Paşa İmareti	Amasya	1413	x			x				2	x					
18	Bayezid Paşa İmareti	Amasya	1414	x			x				4	x			x		
19	Yeşil İmaret	Bursa	1415-19	x			x				6	x	x				
20	Orhan İmareti	Bursa	1339-40/1417	x			x				4	x	x		x	x	
21	Ali Bey İmareti	Manisa	1418-19			x				x	2			x			x
22	Gazi Mihal İmareti	Edirne	1422	x					x		2	x			x	x	
23	Muradiye İmareti	Edirne	1425-1426	x			x				2	x			x	x	

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Avlu Örtüsü			İbadet Mekanı Örtüsü				Tabhane adeti	Tabhane Mekanı Örtüsü			Son Cemaat Yeri Örtüsü		
				Kubbe	Tonoz	Tavan	Kubbe	Yarım Kubbe	Tonoz	Tavan		Kubbe	Tonoz	Tavan	Kubbe	Tonoz	Tavan
24	Muradiye İmareti	Bursa	1425-26	x			x				4	x		x	x	x	
25	Beylerbeyi İmareti	Edirne	1429	x			x	x			2	x			x	x	
26	Mustafa Bey İmareti	Havza	1429-30	x			x				3		x				
27	Yörgüç Paşa İmareti	Amasya	1430	x			x				3	x					
28	Koca Mehmet Paşa İmareti	Osmancık	1430-31	x			x				2	x					x
29	Karacabey İmareti	Ankara	1427-28/1440												x		
30	Mezid Bey İmareti	Edirne	1441-1442	x			x				2	x					
31	Yahşi Bey İmareti	Tire	15.yy. ilk yarısı	x				x			2	x			x		
32	Yakup Çelebi İmareti	Kütahya	1411-12/1414-1440-41												x		
33	Akşemseddin Camii	Osmancık	15.yy. ilk yarısı		x		x				2		x				
34	İsmail Bey İmareti	Kastamonu	1454												x		
35	Karacabey İmareti	Bursa	1456-57	x			x				2	x			x	x	
36	Hamza Bey İmareti	Bursa	15.yy. ortaları	x			x				2				x		
37	Mahmut Paşa Camii	İstanbul	1462-1463	x			x				8	x			x		
38	Hızır Paşa İmareti	Amasya	15.yy. ortaları			x				x	2			x			
39	Aynalı İmareti	Bursa	1467	x			x										
40	Murat Paşa İmareti	İstanbul	1471-72	x			x				4	x			x		
41	Rum Mehmed Paşa Camii	İstanbul	1471-1472	x				x			4	x			x		
42	Gedik Ahmet Paşa İmareti	Afyon	1472	x			x				4	x			x		
43	İshak Paşa İmareti	İnegöl	1476	x			x				2	x			x		
44	Elvan Bey Zaviyesi	Geyve	15.yy. ortaları	x					x		2	x			x		
45	Davut Paşa İmareti	İstanbul	1485				x				4	x			x		
46	Hatuniye İmareti	Tokat	1485				x				2	x			x		
47	Sofular İmareti	Amasya	1485		x		x				4		x				
48	Mehmet Paşa İmareti	Amasya	1486				x				4	x			x	x	

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Avlu Örtüsü			İbadet Mekanı Örtüsü					Tabhane Mekanı Örtüsü			Son Cemaat Yeri Örtüsü		
				Kubbe	Tonoz	Tavan	Kubbe	Yarım Kubbe	Tonoz	Tavan	Tabhane adeti	Kubbe	Tonoz	Tavan	Kubbe	Tonoz	Tavan
49	II. Bayezid İmareti	Edirne	1487-1488				x				2	x	x		x		
50	Hatuniye Camii	Manisa	1490-91				x					x					
51	Yıldırım Camii	Kurşunlu	15. yy. sonları		x		x				2		x		x	x	
52	Taceddin Paşa İmareti	Vezirköprü	15.yy. sonları	x			x				2	x			x		
53	Hüseyin Bey Camii	İnecik	1498-99				x				2	x			x	x	
54	Bali Bey İmareti	Yenişehir	15.yy. sonları				x				2	x			x		
55	II. Bayezid İmareti	İstanbul	1501/1505-6				x				2	x			x		
56	Kara Davut Paşa İmareti	İstanbul	1505-6														x
57	Hatuniye İmareti	Trabzon	16.yy. başları				x				2	x			x		
58	Hatuniye Camii	Amasya	1510	x			x				4		x		x		
59	Fatih Paşa İmareti	Diyarbakır	1516-20				x	x			2	x			x		
60	Sultan Selim İmareti	İstanbul	1522				x				2	x			x		
61	Sinan Paşa İmareti	Sincanlı	1524-25	x			x				2	x			x		
62	Piri Mehmet Paşa Camii	İstanbul	1530-31				x				2	x			x		
63	Uzun Hasan Camii	Fethiye	1566				x				2	x			x		
64	İbrahim Bey İmareti	Kozluk	1705				x				2	x			x	x	
			Toplam	37	4	3	45	4	9	3		39	19	3	43	17	4

4.3.6. Kasnaklar

Kare planlı mekanlarda kubbeler çoğunlukla doğrudan beden duvarları üzerine oturmamaktadır. Beden duvarları ile örtü arasına kasnaklar yerleştirilmiştir. İki örnek dışında, incelediğimiz yapılarda kubbeler birer sekizgen kasnak üzerine oturmaktadır. Mekanlarda gövdenin üst köşelerine yerleştirilen geçiş unsurlarıyla alan örtü katında sekizgene dönüştürülmüş, elde edilen bu alan üzerine sekizgen planlı bir kasnak inşa edilmiştir. Kubbe de bu kasnağın üzerine yerleştirilmiştir. Kasnak cephelerinin üzerine mekanı aydınlatmak amacıyla çeşitli sayı ve büyüklükte pencere açılmıştır. Kasnaklar Türk üçgenleri[1552], mukarnaslar[1553], silmeler[1554] ve kalemişi süslemelerle[1555] hareketlendirilmiştir.

Osmancık Akşemseddin Camii (Resim 307-310) ve *Havza Mustafa Bey İmareti* (Resim 245-247) kubbelerinde kasnak yoktur. Kubbe, geçiş unsurları ile birlikte doğrudan beden duvarları üzerine oturmaktadır. Her iki yapıda kapsamlı onarımlar geçirmiştir. Kasnakların bu onarımlarda yok edilmiş olabileceği göz ardı edilmemelidir.

4.3.7. Kubbe Geçişleri

4.3.5. bölümünde de değindiğimiz üzere Anadolu'daki tabhaneli camilerde örtü unsuru olarak çoğunlukla kubbe tercih edilmiştir. Avlu, ibadet mekanı, tabhane mekanı ile son cemaat yeri birimlerinde kare ya da kareye yakın dikdörtgen formlu gövdeden daire şekilli kubbeye geçiş, bir ara unsur olan pandantif, tromp ya da Türk üçgenleri ile sağlanmıştır (Tablo 39). Bazı yapılardaki geçiş unsurlarının yüzeylerinde mukarnas dişleri[1556] ya da kalemişi süslemeler[1557] de kullanılmıştır. Bu uygulama, unsurların

[1552] *İznik Nilüfer Hatun İmareti, Bursa Ali Paşa İmareti, Bursa Karacabey İmareti, Bursa Ebu İshak Zaviyesi, Edirne Muradiye İmareti* gibi.
[1553] *Edirne Beylerbeyi İmareti, İstanbul II. Bayezid İmareti* gibi.
[1554] *Sincanlı Sinan Paşa İmareti, İnegöl İshak Paşa İmareti* gibi.
[1555] *Afton Gedik Ahmet Paşa İmareti, Diyarbakır Fatih Paşa İmareti, Edirne II. Bayezid İmareti* gibi.
[1556] *İstanbul Davut Paşa İmareti, Bursa Karacabey İmareti, Amasya Bayezid Paşa İmareti, Edirne Gazi Mihal İmareti, Edirne Beylerbeyi İmareti, Kastamonu İsmail Bey İmareti, İstanbul Murat Paşa İmareti, Tokat Hatuniye İmareti*.
[1557] *İstanbul Mahmut Paşa Camii, İstanbul II. Bayezid İmareti, Edirne II. Bayezid İmareti, Bursa Yeşil İmaret, Bursa Ali Bey İmareti, Bursa Hüdavendigar İmareti, Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti, Trabzon Hatuniye İmareti, İstanbul Kara Davut Paşa İmareti, Diyarbakır Fatih Paşa Camii* gibi.

plastik etkisini arttırmaktadır. Bir kubbe ile örtülü avlu mekanlarında geçiş unsuru olarak 19 yapıda pandantif[1558], 6'sında tromp[1559], 14'ünde ise Türk üçgeni tercih edilmiştir[1560]. İbadet mekanı ve tabhane mekanlarında da avlu gibi en çok tercih edilen geçiş unsuru pandantiftir. İbadet mekanında 28 yapıda[1561], tabhane mekanında ise 29[1562] yapıda pandantif kullanılmıştır. Pandantiften sonra her iki mekanda da geçiş unsuru olarak en çok Türk üçgeni tercih edilmiştir. 12 yapının ibadet mekanında[1563], 29 yapının da tabhane mekanlarında Türk üçgenleri vardır[1564]. İbadet mekanlarının 9'unda[1565],

[1558] *Arapkir Ulu Cami, Bilecik Orhan Gazi İmareti, Bursa Hüdavendigar İmareti, Tokat Hamza Bey Zaviyesi, Amasya Yakup Paşa İmareti, Edirne Gazi Mihal İmareti, Havza Mustafa Bey İmareti, Amasya Yörgüç Paşa İmareti, Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti, Edirne Mezid Bey İmareti, Tire Yahşi Bey İmareti, Kütahya Yakup Çelebi İmareti, Kastamonu İsmail Bey İmareti, Bursa Karacabey İmareti, İstanbul Mahmut Paşa Camii, İstanbul Rum Mehmet Paşa Camii, Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti, Amasya Hatuniye Camii, Sincanlı Sinan Paşa İmareti*.

[1559] *Bursa Yıldırım İmareti, Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi, Bursa Orhan İmareti, Bursa Muradiye İmareti, Bursa Hamza Bey İmareti, Geyve Elvan Bey Zaviyesi*.

[1560] *İznik Nilüfer Hatun İmareti, İznik Yakup Çelebi İmareti, Bursa Ali Paşa İmareti, Bursa Ebu İshak Zaviyesi, Edirne Yıldırım Bayezid İmareti, Tokat Horozlu İmaret, Amasya Bayezid Paşa İmareti, Bursa Yeşil İmaret, Edirne Muradiye İmareti, Edirne Beylerbeyi İmareti, Ankara Karacabey İmareti, Bursa Aynalı İmaret, İstanbul Murat Paşa İmareti, İnegöl İshak Paşa İmareti.*

[1561] *Arapkir Ulu Cami, İznik Nilüfer Hatun İmareti, Tokat Hamza Bey İmareti, Bursa Orhan İmareti, Bursa Muradiye İmareti, Havza Mustafa Bey İmareti, Amasya Yörgüç Paşa İmareti, Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti, Edirne Mezid Bey İmareti, Kütahya Yakup Çelebi İmareti, Kastamonu İsmail Bey İmareti, Bursa Karacabey İmareti, İstanbul Mahmut Paşa Camii, Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti, Tokat Hatuniye İmareti, Edirne II. Bayezid İmareti, Manisa Hatuniye İmareti, Kurşunlu Yıldırım İmareti, Yenişehir Bali Bey İmareti, İstanbul II. Bayezid İmareti, İstanbul Kara Davut Paşa İmareti, Trabzon Hatuniye İmareti, Amasya Hatuniye İmareti, Diyarbakır Fatih Paşa Camii, İstanbul Sultan Selim Camii, Sincanlı Sinan Paşa İmareti, Fethiye Uzun Hasan Camii, Kozluk İbrahim Bey İmareti.*

[1562] *İznik Nilüfer Hatun İmareti, Tokat Hamza Bey İmareti, Bursa Yeşil İmaret, Bursa Orhan İmareti, Edirne Gazi Mihal İmareti, Edirne Muradiye İmareti, Edirne Beylerbeyi İmareti, Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti, Tire Yahşi Bey İmareti, Kütahya Yakup Çelebi İmareti, Bursa Karacabey İmareti, İstanbul Mahmut Paşa Camii, İstanbul Murat Paşa İmareti, İstanbul Rum Mehmet Paşa Camii, İstanbul Davut Paşa İmareti, Amasya Mehmet Paşa İmareti, Edirne II. Bayezid İmareti, Manisa Hatuniye İmareti, Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti, İnecik Hüseyin Bey Camii, Yenişehir Bali Bey İmareti, İstanbul II. Bayezid İmareti, İstanbul Kara Davut Paşa İmareti, Trabzon Hatuniye İmareti, İstanbul Sultan Selim Camii, Sincanlı Sinan Paşa İmareti, Fethiye Uzun Hasan Camii, İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii, Kozluk İbrahim Bey İmareti.*

[1563] *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi, Bilecik Orhan Gazi İmareti, İznik Yakup Çelebi İmareti, Bursa Ali Paşa İmareti, Bursa Yıldırım İmareti, Amasya Bayezid Paşa İmareti, Bursa Yeşil İmaret, Edirne Muradiye İmareti, Bursa Hamza Bey İmareti, Bursa Aynalı İmaret, İstanbul Murat Paşa İmareti, İnegöl İshak Paşa İmareti.*

[1564] *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi, Edirne Yıldırım Bayezid İmareti, Tokat Horozlu İmaret, Amasya Yakup Paşa İmareti, Amasya Bayezid Paşa İmareti, Amasya Yörgüç Paşa İmareti, Ankara Karacabey İmareti, Edirne Mezid Bey İmareti, Bursa Hamza Bey İmareti, İstanbul Mahmut Paşa Camii, Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti, İnegöl İshak Paşa İmareti, Geyve Elvan Bey Zaviyesi, Tokat Hatuniye İmareti.*

[1565] *Milas Firuz Bey İmareti, Amasya Yakup Paşa İmareti, İstanbul Rum Mehmet Paşa Camii, İstanbul Davut Paşa İmareti, Amasya Sofular İmareti, Amasya Mehmet Paşa İmareti, İnecik Hüseyin Bey Camii, Diyarbakır Fatih Paşa Camii, İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii*.

tabhane mekanlarının da 5'inde ayrıca tromp geçiş unsuru kullanılmıştır[1566]. Geçiş unsurlarının yüzyıllara göre kullanım alanı bulması irdelendiğinde, XIV. yüzyılda en çok Türk üçgeninin tercih edildiği, daha sonra da sırası ile pandantif ve trompun kullanıldığı anlaşılmaktadır. XV. yüzyılda ise sıralama pandantif, Türk üçgeni, tromp şeklindedir. XVI. yüzyılda ise geçiş unsurlarından pandantif ve tromp tercih edilirken Türk üçgeni geçiş unsuru olarak tercih edilmemiştir (Tablo 38, 39).

Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti'nin avlu ve ibadet mekanı geçişlerinde ve *Osmancık Akşemseddin Camii*'nin ibadet mekanı geçişleri yapılan onarımlarla formlarını kaybetmiştir. Pandantif geçişli unsurlar, yapılan dolgular ile algılanamaz hale gelmiştir. *Bursa*'daki *Muradiye İmareti*'nin ibadet mekanının pandantif geçişlerinin üzeri, çeşitli formda mukarnas dişleri ile dolgulandırılmıştır. Unsurlar bugün pandantif görünümünden farklıdır.

Tablo 38. Geçiş Unsurlarının Yüzyıllara Göre Dağılımı.

		Mekan			
YY	**Geçiş Unsuru**	**Avlu**	**İbadet Mekanı**	**Tabhane Mekanı**	**Toplam**
XIV. YY	Pandantif	3	2	1	6
XV. YY	Pandantif	14	17	20	51
XVI.YY	Pandantif	2	9	8	19
	Toplam	19	28	29	
		Mekan			
YY	**Geçiş Unsuru**	**Avlu**	**İbadet Mekanı**	**Tabhane Mekanı**	**Toplam**
XIV. YY	Türk Üçgeni	5	5	2	12
XV. YY	Türk Üçgeni	9	7	12	28
XVI.YY	Türk Üçgeni	0	0	0	0
	Toplam	14	12	14	
		Mekan			
YY	**Geçiş Unsuru**	**Avlu**	**İbadet Mekanı**	**Tabhane Mekanı**	**Toplam**
XIV. YY	Tromp	2	1	1	4
XV. YY	Tromp	4	6	3	13
XVI.YY	Tromp	0	2	1	3
	Toplam	6	9	5	

[1566] *Milas Firuz Bey İmareti, Bursa Muradiye İmareti, Edirne Mezid Bey İmareti, Bursa Hamza Bey İmareti, Diyarbakır Fatih Paşa Camii.*

Tablo 39. Mekan Dağılımına Göre Geçiş Unsurları.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Avlu Geçişleri				İbadet Mekanı Geçişleri				Tabhane Geçişleri		
				Pandantif	Tromp	Türk Üçgeni	Bozulmuş form	Pandantif	Tromp	Türk Üçgeni	Bozulmuş form	Pandantif	Tromp	Türk Üçgeni
2	Postinpuş Baba Zaviyesi	Yenişehir	14.yy. ilk yarısı							x				x
3	Ulu Cami	Arapkir	14.yy. ilk yarısı	x				x						
4	Orhan Gazi İmareti	Bilecik	14. yy	x						x				
5	Hüdavendigâr İmareti	Bursa	1362-1385	x										
6	Nilüfer Hatun İmareti	İznik	1388			x		x				x		
7	Yakup Çelebi İmareti	İznik	1389			x				x				
8	Ali Paşa İmareti	Bursa	14.yy. sonları			x				x				
9	Firuz Bey İmareti	Milas	1396						x				x	
10	Ebu İshak Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonu/1479			x								
11	Yıldırım İmareti	Bursa	14.yy. sonları		x					x				
12	Timurtaş İmareti	Bursa	14.yy. sonları		x									
13	Yıldırım Bayezid İmareti	Edirne	1399-1400			x								x
15	Horozlu İmaret	Tokat	15.yy. başı			x								x
16	Hamza Bey Zaviyesi	Tokat	1412	x				x				x		
17	Yakup Paşa İmareti	Amasya	1413	x					x					x
18	Bayezid Paşa İmareti	Amasya	1414			x				x				x
19	Yeşil İmaret	Bursa	1415-19			x				x		x		
20	Orhan İmareti	Bursa	1339-40/1417		x			x				x		
22	Gazi Mihal İmareti	Edirne	1422	x								x		
23	Muradiye İmareti	Edirne	1425-1426			x				x		x		
24	Muradiye İmareti	Bursa	1425-26		x			x					x	
25	Beylerbeyi İmareti	Edirne	1429			x						x		
26	Mustafa Bey İmareti	Havza	1429-30	x				x						
27	Yörgüç Paşa İmareti	Amasya	1430	x				x						x
28	Koca Mehmet Paşa İmareti	Osmancık	1430-31	x				x				x		

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Avlu Geçişleri				İbadet Mekanı Geçişleri				Tabhane Geçişleri		
				Pandantif	Tromp	Türk Üçgeni	Bozulmuş form	Pandantif	Tromp	Türk Üçgeni	Bozulmuş form	Pandantif	Tromp	Türk Üçgeni
29	Karacabey İmareti	Ankara	1427-28/1440			x								x
30	Mezid Bey İmareti	Edirne	1441-1442	x				x					x	x
31	Yahşi Bey İmareti	Tire	15.yy. ilk yarısı	x								x		
32	Yakup Çelebi İmareti	Kütahya	1411-12/1414-1440-41	x				x				x		
33	Akşemseddin Camii	Osmancık	15.yy. ilk yarısı								x			
34	İsmail Bey İmareti	Kastamonu	1454	x				x						
35	Karacabey İmareti	Bursa	1456-57	x				x				x		
36	Hamza Bey İmareti	Bursa	15.yy. ortaları		x					x			x	x
37	Mahmut Paşa Camii	İstanbul	1462-1463	x				x				x		x
39	Aynalı İmaret	Bursa	1467			x				x				
40	Murat Paşa İmareti	İstanbul	1471-72			x				x		x		
41	Rum Mehmed Paşa Camii	İstanbul	1471-1472	x					x			x		
42	Gedik Ahmet Paşa İmareti	Afyon	1472	x				x						x
43	İshak Paşa İmareti	İnegöl	1476			x				x				x
44	Elvan Bey Zaviyesi	Geyve	15.yy. ortaları		x									x
45	Davut Paşa İmareti	İstanbul	1485						x			x		
46	Hatuniye İmareti	Tokat	1485					x						x
47	Sofular İmareti	Amasya	1485						x					
48	Mehmet Paşa İmareti	Amasya	1486						x			x		
49	II. Bayezid İmareti	Edirne	1487-1488					x				x		
50	Hatuniye Camii	Manisa	1490-91					x				x		
51	Yıldırım Camii	Kurşunlu	15. yy. sonları					x						
52	Taceddin Paşa İmareti	Vezirköprü	15.yy. sonları				x				x	x		
53	Hüseyin Bey Camii	İnecik	1498-99						x			x		
54	Bali Bey İmareti	Yenişehir	15.yy. sonları					x				x		
55	II. Bayezid İmareti	İstanbul	1501/1505-6					x				x		

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Avlu Geçişleri				İbadet Mekanı Geçişleri				Tabhane Geçişleri		
				Pandantif	Tromp	Türk Üçgeni	Bozulmuş form	Pandantif	Tromp	Türk Üçgeni	Bozulmuş form	Pandantif	Tromp	Türk Üçgeni
56	Kara Davut Paşa Camii	İstanbul	1505-6					x				x		
57	Hatuniye İmareti	Trabzon	16.yy. başları					x				x		
58	Hatuniye Camii	Amasya	1510	x				x						
59	Fatih Paşa Camii	Diyarbakır	1516-20					x	x				x	
60	Sultan Selim İmareti	İstanbul	1522					x				x		
61	Sinan Paşa İmareti	Sincanlı	1524-25	x				x				x		
62	Piri Mehmet Paşa Camii	İstanbul	1530-31						x			x		
63	Uzun Hasan Camii	Fethiye	1566					x				x		
64	İbrahim Bey İmareti	Kozluk	1705					x				x		
			Toplam	19	6	14	1	28	9	12	2	29	5	14

4.3.8. Aydınlatma Fenerleri

Tabhaneli camilerin karakteristik plan şemasında avlu, ana kütle içerisinde merkezi hacmi işgal etmektedir. Mekan, üç ana yöne konumlanmış birer mekan ile dışa kapalıdır. Giriş cephesinde ise taçkapı/giriş açıklığı yer almaktadır. Plan şeması içerisindeki bu kurgu, avlunun duvarlarına pencere açılmasına olanak sağlamamaktadır. Bazı yapılarda sadece giriş cephesinde taçkapının iki yanında birer adet pencere de bulunmaktadır. Ancak bu açıklıklar mekanın aydınlatmasından çok giriş cephesine hareket sağlamak için tasarlanmış unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Avluda ışık sorunu kasnak seviyesine açılan pencereler ve kubbedeki aydınlatma feneri ile çözülmeye çalışılmıştır. Tabhaneli camilerde avlunun dağılım işlevi dışında farklı işlevleri de bulunmaktadır. Mekanda eğitimler verilmekte, toplantı ve ayinler düzenlenmektedir. Bu eğitim ve toplantılarda havuzlarla birlikte fenerler mekana ışık ve ses armonisi sağlamakta ortamın mistik etkisini artırmaktadır.

Tabhaneli camilerde avlu mekanlarını örten kubbeler, özgünde birer aydınlatma feneri içermektedir. Ancak bugün sadece 11 yapının avlu kubbesindeki fener günümüze ulaşabilmiştir. Daire, altıgen ve sekizgen formlu fenerlerin kenarlarına birer pencere

açılmıştır. Çoğunlukla dıştan kurşun ya da kiremit ile kaplı olan fenerler, bazı yapılarda onarımlarla camekanla örtülü hale gelmiştir (Tablo 40). Avlunun ortasındaki havuzla birlikte, mekanın işlevi hakkında önemli birer veri niteliği taşıyan fenerlerin özgünde bu tür yapıların vazgeçilmez unsurlarından biri olduğunu, ancak onarımlarla yok edildiklerini kabul etmek mümkündür.

Tablo 40. Avlunun Örtüsünde Aydınlatma Feneri Olan Yapılar.

KATALOG SIRA NO	AYDINLATMA FENERLERİ				
	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Formu	Örtü Kaplaması
5	Hüdavendigâr İmareti	Bursa	1362-1385	Daire	Cam
6	Nilüfer Hatun İmareti	İznik	1388	Daire	Kiremit
12	Timurtaş Paşa Zaviyesi	Bursa	14.yy.sonu	Altıgen	Kurşun
15	Horozlu İmaret	Tokat	15.yy. başı	Daire	Kurşun
18	Bayezid Paşa İmareti	Amasya	1414	Daire	Kurşun
19	Yeşil İmaret	Bursa	1415-19	Sekizgen	Kurşun
23	Muradiye İmareti	Edirne	1425-1426	Altıgen	Kurşun
25	Beylerbeyi İmareti	Edirne	1429	Altıgen	Kurşun
34	İsmail Bey İmareti	Kastamonu	1454	Altıgen	Kurşun
43	İshak Paşa İmareti	İnegöl	1476	Altıgen	Kurşun
47	Sofular İmareti	Amasya	1485	Sekizgen	Cam

4.3.9. Havuz

Anadolu Türk mimarisinde su ve su mimarisi ile ilgili unsurlar cami, medrese, kervansaray gibi çeşitli yapı tiplerinde önemli bir detay olarak kullanılmıştır. Cemaatin abdest alması için tasarlanmış şadırvanlar genellikle yapıların dışındadır. Tabhaneli camilerde ise havuz avlunun ortasındadır. Bugün halen yerlerini muhafaza eden örneklerden yola çıkarak unsurların avlu kubbesindeki fenerin altına gelecek şekilde yerleştirilmiş olduğu görülmektedir (Tablo 41). Tabhane mekanlarındaki bu tür unsurlar ile diğer dini yapılarda abdest amacıyla kullanılan şadırvanlar arasında bir ilişki yoktur. Günümüze kalan örneklerden yola çıkarak bu havuzlar genellikle dekoratif amaçlı unsurlar olabileceği akla gelmektedir. Bu savımızı destekleyen verilerden biri kalan üç örnekten *Yeşil İmaret*'in havuzunda ayna taşlarında çeşme ya da lüle izi olmamasıdır.

Hüdavendigâr İmareti ile *Kütahya Yakup Çelebi İmareti*'ndeki çeşmeler son onarımlarda unsura eklenmişlerdir. Ancak *Kütahya Yakup Çelebi İmareti*'nin onarım öncesine ait bir fotoğrafında havuzda çeşme olmamasına rağmen lüle izleri görülebilmektedir. Ancak bu havuzların özgününde de çeşmeli olduğunu gösteren kesin bir delil değildir. Çeşitli dönemlerde yapılan bilinçsiz belli bir kaynağa dayandırılamayan onarımlarda, havuzların klasik şadırvanlarda da olduğu şekilde çeşmeli olduğu düşünülerek unsurlara lüle hazneleri açılmış olabilir. Yine de havuzların dekoratif amaçları ile birlikte özgününde birer şadırvan işlevinde olabileceği ihtimali de düşünülebilir. Eğer avluda bu havuzlardan abdest alınıyorsa havuzların çevresinde bir su giderinin olması gerekmektedir. Ancak bugün bu izlere dair de herhangi bir veriye rastlanmamıştır. Avlu zeminde çeşitli dönemlerde yapılan değişimler, zeminde yer alan özgün izlerin yok olmasına neden olmuştur. Bu durumda havuzların giderini belirlemeye yönelik yapılacak araştırma çalışmasında da herhangi bir ize rastlanması uzak bir ihtimal gibi gözükmektedir. Bugün cami şeklinde kullanılan yapıların hemen hepsinde dışta birer adet şadırvana rastlanmaktadır. Şadırvanlar diğer unsurlar gibi yapının tamamen cami işlevi kazanmasından sonra yapıya eklenen unsurlardan biridir. Özgününde de yapıların birer şadırvanı olduğuna dair günümüze gelen herhangi bir veri yoktur. Ancak ibadet mekanının varlığından yola çıkarak yapı çevresinde abdest almak için bir su sisteminin olabileceği ya da avludaki havuzdan ibrik ya da maşrapa gibi unsurlarla suyu alıp dışarıda abdest alınabileceği de akla gelmektedir.

Tabhaneli camilerde havuzlar avlunun ibadet için uygun olmadığını gösteren en önemli öğedir. Aynı zamanda toplantıların yapıldığı birer hacim olan avlu mekanının bu işleviyle de örtüşmektedirler. Tabhaneli camilerde, aydınlatma fenerlerinde de olduğu gibi, avlunun vazgeçilmez unsuru olan havuzlar, yapılar tamamen cami işlevini aldıktan sonra kaldırılmış, bu mekanda da namaz kılınır hale gelmiştir. Bugün *Bursa Hüdavendigâr İmareti, Bursa Yeşil İmaret* ve *Kütahya Yakup Çelebi İmareti*'nde avluda bir havuz vardır. Mermer havuzlar *Yeşil İmaret* ile *Yakup Çelebi İmareti*'nin havuzları sekizgen plan, *Hüdavendigâr İmareti*'nin ise altıgen planlıdır.

Tablo 41. Avlusunda Havuzu Olan Yapılar.

KATALOG SIRA NO	HAVUZ				
	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Planı	Malzemesi
5	Hüdavendigâr İmareti	Bursa	1362-1385	Altıgen	Mermer
19	Yeşil İmaret	Bursa	1415-19	Sekizgen	Mermer
32	Yakup Çelebi İmareti	Kütahya	1411-12/1414-1440-41	Sekizgen	Mermer

4.3.10. Mihrap

Tabhaneli camiler sadece tek bir işleve, ibadete, hizmet etmek için tasarlanmış yapılar değildir. Avlu ve tabhane mekanları farklı amaçlar için kullanılmaktaydı. Sosyal amaçlar için kullanılan birimler dışında, dini ritüelleri gerçekleştirmek amacıyla ibadet mekanı adını verdiğimiz bir mekan daha tasarlanmıştır. Mekan, ana yapı kütlesinden dışa taşıntı yapmaktadır. Camilerde yapıların vazgeçilmez unsurlarından biri olan mihraplar, tabhaneli camilerde de kullanım alanı bulmuştur. Çalışmamız kapsamındaki yapılardan sadece *Balıkesir Yıldırım İmareti* ile *Tokat Horozlu İmaret*'te bugün itibariyle mihrap yoktur. Bu yapıların kıble duvarları üzerinde mihraba dair herhangi bir iz de bulunmamaktadır. Daha önce yapılmış çalışmalarda da bu iki yapının mihrabına dair herhangi bir bahis söz konusu değildir. Örneklerin büyük bir kısmında giriş ile aynı aksta birer adet mihrap nişi vardır. Yukarıda da değinildiği gibi yolun konumundan ya da topografyadan kaynaklanan nedenlerle 6 yapıda giriş ile mihrap aynı aksta değildir[1567]. Bu mihraplar yapılardaki diğer unsurlar gibi zaman içindeki onarımlarla kısmi değişimlere uğramıştır.

Anadolu'daki tabhaneli camilerde mihraplar mermer[1568], kesme taş[1569], alçı[1570], çini/çini mozaik[1571] ile inşa edilmişlerdir. Mihrapların bazıları yapının geçirdiği

[1567] *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi, İznik Nilüfer Hatun İmareti, Edirne Yıldırım İmareti, Amasya Yakup Paşa İmareti, Amasya Hızır Paşa İmareti* ve *Kütahya Yakup Çelebi İmareti*'nde mihrap girişe göre yan duvar üzerine yerleştirilmiştir.
[1568] *Milas Firuz Bey İmareti, Bursa Yıldırım İmareti, Amasya Yörgüç Paşa İmareti* gibi.
[1569] *Arapkir Ulu Cami, Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti, İstanbul Davut Paşa İmareti gibi.*
[1570] *Bilecik Orhan Gazi İmareti, Bursa Hüdavendigar İmareti, Edirne Yıldırım Bayezid İmareti* gibi.
[1571] *Bursa Yeşil İmaret* ve *Edirne Muradiye İmareti*.

tadilatlar sonrasında sıvanmış, boyanmıştır[1572]. Ayrıca bazı yapıların iç duvarlarında lambri, mermer gibi modern malzeme ile kaplamalar yapılmış ve bu yanlış müdahaleler mihrap ana nişlerinde de devam ettirilmiştir.

İncelediğimiz yapıların 22'sinde mihrap yarım daire kesitli[1573], 22'sinde beş kenarlı[1574], 11'inde üç kenarlı/yarım dikdörtgen planlı[1575], 1'inde dört kenarlı[1576] ve 4'ünde yedi kenarlıdır[1577]. 1 örnek de dilimlidir[1578]. Mihraplar genellikle birer mukarnas kavsara ile örtülüdür[1579]. Bazı örneklerde ise mihrap ana nişleri, çeyrek küre şekilli[1580], Bursa kemerli[1581], dilimli kemerli kavsara[1582] ya da düz bir tavan ile örtülü olduğu görülmektedir[1583]. *İznik Nilüfer Hatun İmareti* ve *Kütahya Yakup Çelebi İmareti*'nde yer alan yüzeysel mihrap nişleri özgün şeklini yitirmiştir.

Anadolu mihraplarında gördüğümüz köşelik tablası üzerindeki kabaralar çalışmamız kapsamında yer alan sadece 4 yapıda karşımıza çıkarken[1584], 14'ünde tepelik[1585] ve 24'ünde de köşe sütuncesi[1586] vardır. Mihrap çerçeveleri geometrik[1587],

---

[1572]*Bursa Ebu İshak Zaviyesi, Tokat Hamza Bey İmareti, Manisa Ali Bey İmareti, Amasya Hızır Paşa İmareti* gibi.
[1573]*İznik Yakup Çelebi İmareti, Edirne Yıldırım Bayezid İmareti, Tokat Hamza Bey Zaviyesi, Bursa Ebu İshak Zaviyesi* gibi.
[1574]*Arapkir Ulu Cami, Milas Firuz Bey İmareti, Bursa Yeşil İmaret* gibi.
[1575]*İznik Orhan Gazi İmareti, Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi, Bursa Hüdavendigar İmareti, Bursa Yıldırım İmareti* gibi.
[1576]*Bursa Ali Paşa İmareti.*
[1577]*Ankara Karacabey İmareti, İstanbul Murat Paşa İmareti, Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti* ve *İstanbul Sultan Selim Camii.*
[1578]*Amasya Sofular İmareti.*
[1579]*Bilecik Orhan Gazi İmareti, Bursa Hüdavendigar İmareti, Milas Firuz Bey İmareti, Bursa Yıldırım İmareti, Bursa Timurtaş Paşa İmareti, Edirne Yıldırım İmareti* gibi.
[1580]*Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi, İznik Yakup Çelebi İmareti, Tokat Hamza Bey Zaviyesi, Bursa Ebu İshak Zaviyesi* gibi.
[1581]*Bursa Ebu İshak Zaviyesi.*
[1582]*Arapkir Ulu Cami, Bursa Muradiye İmareti, Ankara Karacabey İmareti* ve *İstanbul Mahmut Paşa Camii*.
[1583]*Edirne Beylerbeyi İmareti* ve *Tire Yahşi Bey İmareti.*
[1584]*Amasya Mehmet Paşa İmareti, İstanbul II. Bayezid İmareti, İstanbul Sultan Selim Camii* ve *Trabzon Hatuniye İmareti.*
[1585]*Arapkir Ulu Cami, Milas Firuz bey İmareti, Edirne Yıldırım İmareti, Amasya Bayezid Paşa İmareti, Bursa Yeşil İmaret , Bursa Timurtaş Paşa İmareti, Edirne Muradiye İmareti, İstanbul Mahmut Paşa Camii, Amasya Mehmet Paşa Camii, Edirne II. Bayezid İmareti, İstanbul II. Bayezid İmareti, Trabzon Hatuniye İmareti, İstanbul Sultan Selim Camii, İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii*.
[1586]*Arapkir Ulu Cami, Bursa Hüdavendigar İmareti, Milas Firuz bey İmareti, Bursa Yıldırım İmareti, Bursa Yeşil İmaret, Tokat Hamza Bey Zaviyesi, Bursa Timurtaş Paşa İmareti, Amasya Bayezid Paşa İmareti, Bursa Orhan İmareti, Edirne Muradiye İmareti, Bursa Muradiye İmareti, Bursa Karacabey İmareti, İstanbul Mahmut Paşa Camii, Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti, Amasya Mehmet Paşa Camii, İstanbul Davut Paşa İmareti, Tokat Hatuniye İmareti, Edirne II. Bayezid İmareti, Manisa Hatuniye*

bitkisel[1588], yazı[1589], mukarnas[1590] veya basit silmelerden[1591] meydana gelen bezemelerle hareketlendirilmiştir (Tablo 42).

Mihrabında kabara olan 4 yapı XV. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilmiştir[1592]. Mihrapları bir tepelikle taçlandırılmış 14 yapıdan 3'ü XIV. yüzyılın ilk çeyreğinden XIV. yüzyılın son çeyreğine[1593], 7'si XV. yüzyıla[1594], 4'ü de XVI. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmektedir[1595]. Mihrap ana nişini iki yandan sınırlandıran birer sütunceye sahip 24 yapıdan 5'i XIV. yüzyıla[1596], 13'ü XV. yüzyıla[1597], 6'sı da XVI. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir[1598]. Kabara, köşe sütuncesi ve tepeliklerin yoğunlukla XV ve XVI. yüzyıllarda görülmesi, klasik dönem mihrap özelliklerinin bu yapılarda da uygulama alanı bulduğunu göstermektedir.

Tabhaneli camilerde ibadet mekanlarında yer alan mihrap nişleri gerek form gerekse de bezemeleri ile cami mimarisinde görülen unsurlar karakterindedir. Bugün birçoğu onarımlarla ve yeni süsleme programları ile kısmen değişime uğramış, özgünlüklerini kaybetmiştir.

Camii, İstanbul II. Bayezid İmareti, Diyarbakır Fatih Paşa Camii, Trabzon Hatuniye İmareti, İstanbul Sultan Selim Camii, Sincanlı Sinan Paşa İmareti, İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii, Fethiye Uzun Hasan Camii.

[1587] *Amasya Bayezid Paşa İmareti, Bursa Orhan İmareti, Bursa Yeşil İmaret, Diyarbakır Fatih Paşa İmareti* gibi.

[1588] *Arapkir Ulu Cami, Bursa Hüdavendigar İmareti, Edirne Yıldırım İmareti, Amasya Bayezid Paşa İmareti* gibi.

[1589] *Bursa Hüdavendigar İmareti, Milas Firuz Bey İmareti, Edirne Muradiye İmareti* gibi.

[1590] *Milas Firuz Bey İmareti, Bursa Orhan İmareti, Amasya Bayezid Paşa İmareti, Edirne Gazi Mihal İmareti* gibi.

[1591] *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi, Arapkir Ulu Cami, Bursa Hamza Bey İmareti* gibi.

[1592] *Amasya Mehmet Paşa İmareti, İstanbul II. Bayezid İmareti, İstanbul Sultan Selim Camii* ve *Trabzon Hatuniye İmareti.*

[1593] *Arapkir Ulu Cami, Milas Firuz bey İmareti, Edirne Yıldırım İmareti.*

[1594] *Amasya Bayezid Paşa İmareti, Bursa Yeşil İmaret , Bursa Timurtaş Paşa İmareti, Edirne Muradiye İmareti, İstanbul Mahmut Paşa Camii, Amasya Mehmet Paşa Camii, Edirne II. Bayezid İmareti.*

[1595] *İstanbul II. Bayezid İmareti, Trabzon Hatuniye İmareti, İstanbul Sultan Selim Camii, İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii*.

[1596] *Arapkir Ulu Cami, Bursa Hüdavendigar İmareti, Milas Firuz bey İmareti, Bursa Yıldırım İmareti, Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi.*

[1597] *Tokat Hamza Bey Zaviyesi, Amasya Bayezid Paşa İmareti, Bursa Yeşil İmaret, Bursa Orhan İmareti, Edirne Muradiye İmareti, Bursa Muradiye İmareti, Bursa Karacabey İmareti, İstanbul Mahmut Paşa Camii, Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti, İstanbul Davut Paşa İmareti, Tokat Hatuniye İmareti, Edirne II. Bayezid İmareti, Manisa Hatuniye Camii.*

[1598] *İstanbul II. Bayezid İmareti, Diyarbakır Fatih Paşa Camii, İstanbul Sultan Selim Camii, Sincanlı Sinan Paşa İmareti, İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii, Fethiye Uzun Hasan Camii*.

Tablo 42. Mihrapların Analizi.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	MİHRAPLARIN ÖZELLİKLERİ																										
						Malzeme				Formu						Kavsara					Çerçevedeki Süsleme									
				Mihrapsız	Basit çökertme	Mermer	Kesme taş	Alçı	Sıvalı/boyalı/lambri/fayans	Yarım daire kesitli	Üç kenarlı	Dört Kenarlı	Beşgen	Yedigen	Dilimli	Mukarnaslı	Bursa kemerli	Çeyrek Küre	Dilimli kemerli	Düz Tavanlı	Silme	Mukarnas	Geometrik	Bitkisel	Yazı	Çini	Kabara	Tepelik	Köşe sütuncesi	Giriş ile aynı aksta değil
1	Orhan Gazi İmareti	İznik	1334-35								x																			
2	Postinpuş Baba Zaviyesi	Yenişehir	14.yy. ilk yarısı						x		x							x			x									x
3	Ulu Cami	Arapkir	14.yy. ilk yarısı				x						x						x		x		x				x	x		
4	Orhan Gazi İmareti	Bilecik	14. yy					x			x					x					x									
5	Hüdavendigar İmareti	Bursa	1362-1385					x			x					x					x		x	x	x				x	
6	Nilüfer Hatun İmareti	İznik	1388		x				x																					x
7	Yakup Çelebi İmareti	İznik	1389			x				x								x												
8	Ali Paşa İmareti	Bursa	14.yy. sonları					x				x				x					x		x							
9	Firuz Bey İmareti	Milas	1396			x							x			x					x	x	x	x	x			x	x	
10	Ebu İshak Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonu/1479						x	x							x							x						
11	Yıldırım İmareti	Bursa	14.yy. sonları			x					x					x					x		x	x	x				x	
12	Timurtaş Paşa Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonları					x			x					x					x		x	x	x				x	

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	MİHRAPLARIN ÖZELLİKLERİ																											
						Malzeme				Formu						Kavsara					Çerçevedeki Süsleme										
				Mihrapsız	Basit çökertme	Mermer	Kesme taş	Alçı	Sıvalı/boyalı/lambri/fayans	Yarım daire kesitli	Üç kenarlı	Dört Kenarlı	Beşgen	Yedigen	Dilimli	Mukarnaslı	Bursa kemerli	Çeyrek Küre	Dilimli kemerli	Düz Tavanlı	Silme	Mukarnas	Geometrik	Bitkisel	Yazı	Çini	Kabara	Tepelik	Köşe sütuncesi	Giriş ile aynı aksta değil
13	Yıldırım Bayezid İmareti	Edirne	1399-1400					x		x						x								x				x		x	
14	Yıldırım İmareti	Balıkesir	14. yy. sonları	x																											
15	Horozlu İmaret	Tokat	15.yy. başı	x																											
16	Hamza Bey Zaviyesi	Tokat	1412						x	x								x											x		
17	Yakup Paşa İmareti	Amasya	1413						x	x								x													x
18	Bayezid Paşa İmareti	Amasya	1414					x			x					x					x	x	x	x				x	x		
19	Yeşil İmaret	Bursa	1415-19										x			x					x	x	x	x	x	x		x	x		
20	Orhan İmareti	Bursa	1339-40/1417					x		x						x					x	x	x	x					x		
21	Ali Bey İmareti	Manisa	1418-19						x				x			x															
22	Gazi Mihal İmareti	Edirne	1422					x					x			x					x	x	x	x							
23	Muradiye İmareti	Edirne	1425-1426										x			x					x	x	x	x	x	x		x	x		
24	Muradiye İmareti	Bursa	1425-26					x					x						x									x	x		
25	Beylerbeyi İmareti	Edirne	1429						x				x							x											
26	Mustafa Bey İmareti	Havza	1429-30						x		x							x													
27	Yörgüç Paşa İmareti	Amasya	1430			x							x			x					x										

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	MİHRAPLARIN ÖZELLİKLERİ																										
						Malzeme				Formu						Kavsara					Çerçevedeki Süsleme									
				Mihrapsız	Basit çökertme	Mermer	Kesme taş	Alçı	Sıvalı/boyalı/lambri/fayans	Yarım daire kesitli	Üç kenarlı	Dört Kenarlı	Beşgen	Yedigen	Dilimli	Mukarnaslı	Bursa kemerli	Çeyrek Küre	Dilimli kemerli	Düz Tavanlı	Silme	Mukarnas	Geometrik	Bitkisel	Yazı	Çini	Kabara	Tepelik	Köşe sütuncesi	Giriş ile aynı aksta değil
28	Koca Mehmet Paşa İmareti	Osmancık	1430-31				x						x			x					x		x	x	x					
29	Karacabey İmareti	Ankara	1427-28/1440						x					x					x											
30	Mezid Bey İmareti	Edirne	1441-1442						x				x			x								x						
31	Yahşi Bey İmareti	Tire	15.yy. ilk yarısı						x		x									x				x						
32	Yakup Çelebi İmareti	Kütahya	1411-12/1414-1440-41		x				x	x								x												x
33	Akşemseddin Camii	Osmancık	15.yy. ilk yarısı						x	x								x												
34	İsmail Bey İmareti	Kastamonu	1454						x	x																				
35	Karacabey İmareti	Bursa	1456-57						x				x			x					x								x	
36	Hamza Bey İmareti	Bursa	15.yy. ortaları						x		x					x														
37	Mahmut Paşa Camii	İstanbul	1462-1463			x							x						x		x						x	x	x	
38	Hızır Paşa İmareti	Amasya	15.yy. ortaları						x	x								x												x
39	Aynalı İmareti	Bursa	1467			x				x								x												
40	Murat Paşa İmareti	İstanbul	1471-72			x								x		x					x									

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	MİHRAPLARIN ÖZELLİKLERİ																										
						Malzeme				Formu						Kavsara					Çerçevedeki Süsleme									
				Mihrapsız	Basit çökertme	Mermer	Kesme taş	Alçı	Sıvalı/boyalı/lambri/fayans	Yarım daire kesitli	Üç kenarlı	Dört Kenarlı	Beşgen	Yedigen	Dilimli	Mukarnaslı	Bursa kemerli	Çeyrek Küre	Dilimli kemerli	Düz Tavanlı	Silme	Mukarnas	Geometrik	Bitkisel	Yazı	Çini	Kabara	Tepelik	Köşe sütuncesi	Giriş ile aynı aksta değil
41	Rum Mehmed Paşa Camii	İstanbul	1471-1472						x				x			x					x									
42	Gedik Ahmet Paşa İmareti	Afyon	1472			x							x			x					x								x	
43	İshak Paşa İmareti	İnegöl	1476						x		x					x														
44	Elvan Bey Zaviyesi	Geyve	15.yy. ortaları						x	x								x												
45	Davut Paşa İmareti	İstanbul	1485				x			x						x					x								x	
46	Hatuniye İmareti	Tokat	1485						x	x						x													x	
47	Sofular İmareti	Amasya	1485						x						x	x					x									
48	Mehmet Paşa İmareti	Amasya	1486			x							x			x					x						x	x		
49	II. Bayezid İmareti	Edirne	1487-1488			x							x			x					x							x	x	
50	Hatuniye Camii	Manisa	1490-91						x	x						x													x	
51	Yıldırım Camii	Kurşunlu	15. yy. sonları						x				x					x												
52	Taceddin Paşa İmareti	Vezirköprü	15.yy. sonları						x					x				x			x									
53	Hüseyin Bey Camii	İnecik	1498-99						x	x								x			x									
54	Bali Bey İmareti	Yenişehir	15.yy. sonları						x	x						x					x									

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	MİHRAPLARIN ÖZELLİKLERİ																										
						Malzeme				Formu						Kavsara					Çerçevedeki Süsleme									
				Mihrapsız	Basit çökertme	Mermer	Kesme taş	Alçı	Sıvalı/boyalı/lambri/fayans	Yarım daire kesitli	Üç kenarlı	Dört Kenarlı	Beşgen	Yedigen	Dilimli	Mukarnaslı	Bursa kemerli	Çeyrek Küre	Dilimli kemerli	Düz Tavanlı	Silme	Mukarnas	Geometrik	Bitkisel	Yazı	Çini	Kabara	Tepelik	Köşe sütuncesi	Giriş ile aynı aksta değil
55	II. Bayezid İmareti	İstanbul	1501/1505-6			x							x			x					x						x	x	x	
56	Kara Davut Paşa İmareti	İstanbul	1505-6						x	x								x												
57	Hatuniye İmareti	Trabzon	16.yy. başları						x				x			x					x						x	x		
58	Hatuniye Camii	Amasya	1510						x	x								x												
59	Fatih Paşa İmareti	Diyarbakır	1516-20				x						x			x					x	x	x	x					x	
60	Sultan Selim İmareti	İstanbul	1522			x								x		x					x						x	x	x	
61	Sinan Paşa İmareti	Sincanlı	1524-25						x	x								x											x	
62	Piri Mehmet Paşa Camii	İstanbul	1530-31						x				x			x					x							x	x	
63	Uzun Hasan Camii	Fethiye	1566				x			x						x					x	x							x	
64	İbrahim Bey İmareti	Kozluk	1705				x			x								x												
			Toplam	2	2	12	6	9	32	22	11	1	22	4	1	35	1	17	4	2	33	8	13	16	7	2	4	14	24	6

4.3.11. Minber

Bir caminin vazgeçilmez unsurlarından biri olan minberler, camilerde hutbe okunması için tasarlanmıştır ve genellikle mihrabın sağında duran liturjik objelerdir. Tabhaneli camiler ise birer cami olarak tasarlanıp inşa edilmedikleri için minber yapı bünyesine dahil edilmemiştir. Bugün erken tarihli tabhaneli camilerin ibadet mekanlarında yer alan minberlerin neredeyse hiçbiri özgün değildir. XV. yüzyılda tabhaneli camilerin plan şemasında başlayan çözülme ile birlikte avlu ve ibadet mekanı eş büyüklükte örtüler ile örtülmeye başlanmış, böylece artık iki mekan ibadet mekanı şeklinde değerlendirilmiştir. Bu dönemde avlunun da ortadan kalması ile ibadet mekanının yapı içerisindeki dominant etkisi daha da hissedilir hale gelmiştir. Yapılarda artık ibadet fonksiyonu ön plandadır. Bu bağlamda, cami mimarisinin vazgeçilmez objelerinden biri olan minberler yapı bünyesine dahil edilmiştir.

Tabhaneli camilerin 9'u dışında, hemen hepsinin ibadet mekanında bir minber vardır. Minberler ahşap[1599] ya da mermerdendir[1600]. *Fethiye Uzun Hasan Camii*'nin taş minberi ise kesme taş kaplı tek örnektir (Tablo 43). Birkaç özenli örnek dışında, özellikle ahşap minberler, son onarımlarda neredeyse tamamen yenilenmiştir. Minbersiz örneklerden *İznik Orhan Gazi İmareti, Bilecik Orhan Gazi İmareti* ve *Arapkir Ulu Cami* ya tamamen ya da kısmen yıkık oldukları ve kullanılmadıklarından birer minbere sahip değildir. Erken tarihli olan bu yapılarda minberin özgününde de olmaması pek de uzak bir ihtimal değildir. Minbersiz örneklerden *İznik Nilüfer Hatun İmareti* ile *Kütahya Yakup Çelebi İmareti* bugün birer müze; *Balıkesir Yıldırım İmareti*, depo; *Tokat Horozlu İmaret* ile *Havza Mustafa Bey İmareti* birer aşevi; *Geyve Elvan Bey İmareti* ise kütüphane şeklinde kullanıldıkları için birer minbere sahip değildir.

XV. yüzyıla tarihlenen *Bursa Muradiye İmareti* ve *Manisa Hatuniye Camii*'nin ahşap minberleri diğer örneklere göre daha özenlidir. *Bursa Muradiye İmareti*'nin ahşap minberinin aynalığın alt kesimi pabuçluk formu verilmiş süslemelerle, üst kesim, dolap aynalığı ve köşk kısmı geometrik örnekli süslemelerle hareketlendirilmiştir. Özensiz bir

[1599] *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi, Manisa Ali Bey İmareti, Ankara Karacabey İmareti, Osmancık Akşemseddin Camii* gibi.
[1600] İstanbul *Mahmut Paşa Camii, İstanbul Murat Paşa İmareti, Amasya Mehmet Paşa İmareti* gibi.

işçiliğe sahip korkuluklar kafes oyma tekniğinde geometrik bir süsleme ile şekillenmiştir (Resim 235). *Manisa Hatuniye Camii*'nin minberi gerçek kündekari tekniği ile yapılmıştır. Aynalığında sekiz kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Geometrik panolar üzerinde kabartma olarak yapılmış, rumiler, hatayi ve çiçekli dal motifleri yer almaktadır. Bitkisel süslemeler fazla derin olmayan düz yüzeyli oyma tekniğinde işlenmiştir. Geometrik örnekli köşk ve merdiven korkuluğu kafes oyma tekniğindedir. Köşk altı dolap aynalığı, dikdörtgen parçalı geçme şeklindedir (Resim 469-470). İki minberin diğer ahşap minber örneklerine göre daha özenli olması, özellikle *Manisa Hatuniye Camii*'nde unsurların yapı ile birlikte tasarlandığını kanıtlamaktadır. *Hatuniye Camii*'nde avlu ortadan kalkmış, yapının ibadet fonksiyonu ön plana çıkartılmıştır. Bu bağlamda ibadet mekanında bir minberin bulunmaması kaçınılmazdır. Yapıda zaman içerisinde tabhane mekanlarının ara duvarları da kaldırılarak bu mekanlar da ibadet mekanına dahil edilmiştir.

Özenli mermer minber örnekleri ise *İstanbul II. Bayezid İmareti* (Resim 521), *İstanbul Sultan Selim Camii* (Resim 567), *Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti* (Resim 566-567), *Milas Firuz Bey İmareti* (Resim 69), *Amasya Mehmet Paşa İmareti* (Resim 443), *Edirne II. Bayezid İmareti* (Resim 459) ve *Diyarbakır Fatih Paşa Camii*'nde (Resim 553) görülmektedir. Mermer mihraplarda aynalık, korkuluk ve kapılar geometrik[1601], bitkisel[1602], mukarnas[1603], kabara[1604], yazı[1605] gibi süslemeler ile silmelerle hareketlendirilmiştir. Minberlerde düz yüzeyli oyma[1606], yuvarlak yüzeyli oyma tekniği[1607], oluklu oyma tekniği[1608], kafes oyma tekniği[1609] ve kakma[1610] süsleme

[1601] *Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti*:On iki kollu yıldız.
[1602] *Amasya Mehmet Paşa İmareti* ve *Edirne II. Bayezid İmareti*'nde.
[1603] *İstanbul Murat Paşa İmareti*: Kapı tepeliğinde; *Amasya Mehmet Paşa İmareti* ve *Edirne II. Bayezid İmareti*: Kapıdan tepeliği geçiş bölümünde görülmektedir.
[1604] *Amasya Mehmet Paşa İmareti*:Minber merdiven korkuluğundadır.
[1605] *Amasya Mehmet Paşa İmareti, Edirne II. Bayezid İmareti*, *Diyarbakır Fatih Paşa İmareti*.
[1606] Teknik, *İstanbul Murat Paşa İmareti*: Tepelikteki palmetlerde ve kapı aynalığındaki yazıda; *Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti*:Yan aynalıkta ve kapı aynalığındaki yazıda; *Amasya Mehmet Paşa İmareti*: Köşk tepeliğinde, kubbe yüzeyi ve kapı kanatlarında; *Edirne II. Bayezid İmareti*: Kapı kemer köşeliğinde görülmektedir.
[1607] *Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti*'nin minberinin köşe sütuncesinde görülmektedir.
[1608] *İstanbul Murat Paşa İmareti*: Kapı kemer köşeliklerinde; *Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti*: Kapı kemer köşeliklerinde; *Amasya Mehmet Paşa İmareti*: Minberin tüm bölümlerinde; *Edirne II. Bayezid İmareti*:Yan aynalık ile köşkün altında görülmektedir.

teknikleri kullanılmıştır. *Milas Firuz Bey İmareti* dışındaki yapılar XV. yüzyıl ve sonrasında inşa edilmiştir. Bu yapılarda artık ibadet fonksiyonu ön plandadır, bu bağlamda minberin nitelikleri ve konumu yapı ile birlikte tasarlanmıştır. Erken tarihli bir örnek olan *Firuz Bey İmareti*'ndeki özen ise yapı genelinde bezemeye verilen önem ile açıklanabilir.

Tablo 43. Minberlerinin Özellikleri.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	MİNBERLERİN ÖZELLİKLERİ									
				Minber malzemesi			Süsleme						
				Ahşap	Mermer	Taş	Silme	Mukarnas	Geometrik	Bitkisel	Yazı	Ajur	Minbersiz
1	Orhan Gazi İmareti	İznik	1334-35										x
2	Postinpuş Baba Zaviyesi	Yenişehir	14.yy. ilk yarısı	x					x	x			
3	Ulu Cami	Arapkir	14.yy. ilk yarısı										x
4	Orhan Gazi İmareti	Bilecik	14. yy										x
5	Hüdavendigâr İmareti	Bursa	1362-1385	x			x		x	x			
6	Nilüfer Hatun İmareti	İznik	1388										x
7	Yakup Çelebi İmareti	İznik	1389	x					x	x			
8	Ali Paşa İmareti	Bursa	14.yy. sonları	x			x						
9	Firuz Bey İmareti	Milas	1396		x		x		x				
10	Ebu İshak Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonu/1479	x					x			x	
11	Yıldırım İmareti	Bursa	14.yy. sonları	x					x			x	
12	Timurtaş Paşa Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonları	x					x			x	
13	Yıldırım Bayezid İmareti	Edirne	1399-1400	x					x			x	
14	Yıldırım İmareti	Balıkesir	14. yy. sonları										x
15	Horozlu İmaret	Tokat	15.yy. başı										x

[1609] *Amasya Mehmet Paşa İmareti*:Köşk korkuluğu, kapı aynalarının ön ve arka yüzünde; *Edirne II. Bayezid İmareti*:Köşk ve merdiven korkuluğunda, süpürgelik ve kapı tepeliğinde görülmektedir.
[1610] *Amasya Mehmet Paşa İmareti*:Doğu merdiven korkuluğunda görülmektedir.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	MİNBERLERİN ÖZELLİKLERİ									
				Minber malzemesi			Süsleme						
				Ahşap	Mermer	Taş	Silme	Mukarnas	Geometrik	Bitkisel	Yazı	Ajur	Minbersiz
16	Hamza Bey Zaviyesi	Tokat	1412	x									
17	Yakup Paşa İmareti	Amasya	1413	x									
18	Bayezid Paşa İmareti	Amasya	1414	x									
19	Yeşil İmaret	Bursa	1415-19	x									
20	Orhan İmareti	Bursa	1339-40/1417	x									
21	Ali Bey İmareti	Manisa	1418-19	x									
22	Gazi Mihal İmareti	Edirne	1422	x								x	
23	Muradiye İmareti	Edirne	1425-1426	x					x			x	
24	Muradiye İmareti	Bursa	1425-26	x					x			x	
25	Beylerbeyi İmareti	Edirne	1429	x									
26	Mustafa Bey İmareti	Havza	1429-30										x
27	Yörgüç Paşa İmareti	Amasya	1430	x						x		x	
28	Koca Mehmet Paşa İmareti	Osmancık	1430-31	x					x	x			
29	Karacabey İmareti	Ankara	1427-28/1440	x									
30	Mezid Bey İmareti	Edirne	1441-1442	x									
31	Yahşi Bey İmareti	Tire	15.yy. ilk yarısı	x					x				
32	Yakup Çelebi İmareti	Kütahya	1411-12/1414-1440-41										x
33	Akşemseddin Camii	Osmancık	15.yy. ilk yarısı	x									
34	İsmail Bey İmareti	Kastamonu	1454	x									
35	Karacabey İmareti	Bursa	1456-57	x									
36	Hamza Bey İmareti	Bursa	15.yy. ortaları	x									
37	Mahmut Paşa Camii	İstanbul	1462-1463		x		x		x				
38	Hızır Paşa İmareti	Amasya	15.yy. ortaları	x					x				
39	Aynalı İmaret	Bursa	1467	x					x			x	

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	MİNBERLERİN ÖZELLİKLERİ									Minbersiz
				Minber malzemesi			Süsleme						
				Ahşap	Mermer	Taş	Silme	Mukarnas	Geometrik	Bitkisel	Yazı	Ajur	
40	Murat Paşa İmareti	İstanbul	1471-72		x		x						
41	Rum Mehmed Paşa Camii	İstanbul	1471-1472	x									
42	Gedik Ahmet Paşa İmareti	Afyon	1472		x		x						
43	İshak Paşa İmareti	İnegöl	1476	x									
44	Elvan Bey Zaviyesi	Geyve	15.yy. ortaları										x
45	Davut Paşa İmareti	İstanbul	1485		x		x						
46	Hatuniye İmareti	Tokat	1485	x									
47	Sofular İmareti	Amasya	1485	x									
48	Mehmet Paşa İmareti	Amasya	1486		x		x	x	x	x	x	x	
49	II. Bayezid İmareti	Edirne	1487-1488		x		x	x	x	x	x	x	
50	Hatuniye Camii	Manisa	1490-91	x					x	x	x	x	
51	Yıldırım Camii	Kurşunlu	15. yy. sonları	x									
52	Taceddin Paşa İmareti	Vezirköprü	15.yy. sonları	x									
53	Hüseyin Bey Camii	İnecik	1498-99	x									
54	Bali Bey İmareti	Yenişehir	15.yy. sonları	x									
55	II. Bayezid İmareti	İstanbul	1501/1505-6		x		x		x	x		x	
56	Kara Davut Paşa Camii	İstanbul	1505-6	x					x	x		x	
57	Hatuniye İmareti	Trabzon	16.yy. başları		x					x			
58	Hatuniye Camii	Amasya	1510	x									
59	Fatih Paşa Camii	Diyarbakır	1516-20		x		x	x	x	x	x	x	
60	Sultan Selim Camii	İstanbul	1522		x		x	x	x	x		x	
61	Sinan Paşa İmareti	Sincanlı	1524-25	x									
62	Piri Mehmet Paşa Camii	İstanbul	1530-31		x		x	x	x				
63	Uzun Hasan Camii	Fethiye	1566			x							

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	MİNBERLERİN ÖZELLİKLERİ									
				Minber malzemesi			Süsleme						
				Ahşap	Mermer	Taş	Silme	Mukarnas	Geometrik	Bitkisel	Yazı	Ajur	Minbersiz
64	İbrahim Bey İmareti	Kozluk	1705										
			Toplam	41	12	1	13	5	23	13	4	16	9

Yukarıda da değinildiği üzere, erken tarihli tabhaneli camilerde minberler yapı bünyesi sonradan dahil edilen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Birkaç örnek dışında sanatsal değere sahip özgün minberlere rastlanmamaktadır. Yapıların plan şeması ve işlev değişimi ile birlikte artık minberlerde yapı ile birlikte tasarlanmaya ve ibadet mekanının bünyesine dahil edilmeye başlanmıştır.

4.3.12. Ocak ve Dolap Nişleri

Çalışmamız kapsamındaki yapıların 20'si dışındaki diğer yapıların tabhane mekanlarında ocak ya da dolap nişleri vardır (Tablo 44). Bugün birçoğu kapatılmış ya da onarımlarla değişmiştir. Üç kenarlı[1611], dörtkenarlı[1612], beş kenarlı[1613] ve yarım daire kesitli[1614] ocak nişlerinin çoğu birer yaşmak ile örtülüdür[1615]. Bazı yaşmaklar ise sıvanarak kapatılmıştır[1616] (Tablo 44).

Ocak ve dolap nişleri çoğu basit birer niş şeklindedir. Ancak XIV ve XV. yüzyıl süsleme programına sahip alçı ocak ve dolap nişli örnekler az da olsa dikkat çekmektedir. Örneğin *Bursa*'daki *Yıldırım* ve *Yeşil* imaret (Resim 84, 169) ile *Amasya*'daki *Bayezid Paşa İmareti*'nin tabhane mekanlarında yer alan ocak ve dolap nişleri bulundukları tüm duvarı kaplamaktadır (Resim 146-147). Ocaklar ve dolaplar alçıdan ve kabartma olarak işlenmiştir. Süsleme motifleri olarak bitkisel ve geometrik örnekler tercih edilmiştir. Süslemelerdeki geometrik geçmeler sonsuzluk prensibinde

[1611] *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi, Bursa Ali Paşa İmareti, Milas Firuz Bey İmareti* gibi.
[1612] *Kastamonu İsmail Bey İmareti*.
[1613] *Yenişehir Bali Bey İmareti.*
[1614] *Bursa Yıldırım İmareti, Edirne Yıldırım İmareti, Tokat Hamza Bey Zaviyesi* gibi.
[1615] *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi, Milas Firuz Bey İmareti, Amasya Yakup Paşa İmareti* gibi.
[1616] *Edirne Mezid Bey İmareti, Bursa Karacabey İmareti, İstanbul Murat Paşa İmareti* gibi.

verilmiştir. Mukarnas dizileri, panolar, rumiler, palmetler ve yazı şeritleri de görülmektedir. *Amasya Bayezid Paşa İmareti*'nin tüm alçı süslemeleri çok küçük modüller dışında tamamen yenilenmiştir. Onarım geçiren ve özenli örneklerden bir diğeri *Edirne*'deki *Yıldırım İmareti*'nde karşımıza çıkmaktadır. Geometrik geçmeli çerçeve, bitkisel örnekli tepelik ve yaşmak büyük oranda yenilenmiştir (Resim 97).

Bursa Hamza Bey İmareti, *Yenişehir Bali Bey İmareti* gibi bazı örneklerde tabhane mekanlarının güney duvarlarında yer alan ocak nişlerinin yaşmakları kaldırılmıştır. Unsurların üst kesiminin sıvanması ile ocaklar bugün birer mihrap görünümü kazanmıştır. Ocakların bugünkü bu durumları bizi şaşırtmamalıdır.

Bu yapılarda görülen ocak ve dolap nişleri, bu mekanların ibadet için tasarlanmadığını gösteren en önemli kanıtlardan biridir.

Tablo 44. Ocak ve Dolap Nişlerinin Özellikleri.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Ocak nişi												Dolap nişi	Tabhane Mekanlarındaki Konumu																							
					Formu					Süsleme						Formu	Doğu Tabhane				Batı Tabhane				Güneydoğu tabhane				Güneybatıdaki tabhane				Güney tabhane		Kuzey tabhane		
				Ocaksız	3 Kenarlı	4 Kenarlı	Beşgen	Yarım Daire	Yaşmak	Geometrik	Bitkisel	Mukarnas	Yazı	Çini	Silme	3 Kenarlı	Kuzey duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında	Kuzey duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında	Kuzey duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında	Kuzey duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında	Kuzey duvarında	Doğu duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında
1	Orhan Gazi İmareti	İznik	1334-35																																			
2	Postinpuş Baba Zaviyesi	Yenişehir	14.yy. ilk yarısı		x				x							x																		x		x	
3	Ulu Cami	Arapkir	14.yy. ilk yarısı	x												x								x														
4	Orhan Gazi İmareti	Bilecik	14. yy	x																																		
5	Hüdavendigâr İmareti	Bursa	1362-1385	x																																		
6	Nilüfer Hatun İmareti	İznik	1388	x												x	x				x																	
7	Yakup Çelebi İmareti	İznik	1389													x			x					x														
8	Ali Paşa İmareti	Bursa	14.yy. sonları		x											x		x	x			x		x														
9	Firuz Bey İmareti	Milas	1396	x	x				x										x					x														
10	Ebu İshak Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonu/1479													x			x					x														
11	Yıldırım İmareti	Bursa	14.yy. sonları					x	x	x	x	x	x	x	x	x										x					x							
12	Timurtaş Paşa Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonları	x																																		
13	Yıldırım Bayezid İmareti	Edirne	1399-1400					x	x	x	x			x	x	x																		x		x		
14	Yıldırım İmareti	Balıkesir	14. yy. sonları	x																																		

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Ocak nişi												Dolap nişi	Tabhane Mekanlarındaki Konumu																						
					Formu					Süsleme							Doğu Tabhane				Batı Tabhane				Güneydoğu tabhane				Güneybatıdaki tabhane				Güney tabhane		Kuzey tabhane		
				Ocaksız	3 Kenarlı	4 Kenarlı	Beşgen	Yarım Daire	Yaşmak	Geometrik	Bitkisel	Mukarnas	Yazı	Çini	Silme	Formu	Kuzey duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında	Kuzey duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında	Kuzey duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında	Kuzey duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında	Kuzey duvarında	Doğu duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında
					3 Kenarlı											3 Kenarlı																					
15	Horozlu İmaret	Tokat	15.yy. başı													x				x																	
16	Hamza Bey Zaviyesi	Tokat	1412					x	x							x	x	x			x																
17	Yakup Paşa İmareti	Amasya	1413		x				x											x																	
18	Bayezid Paşa İmareti	Amasya	1414					x	x	x	x		x			x	x		x					x	x	x	x	x	x	x	x						
19	Yeşil İmaret	Bursa	1415-19					x	x	x	x	x	x	x	x	x		x				x			x					x								
20	Orhan İmareti	Bursa	1339-40/1417	x																																	
21	Ali Bey İmareti	Manisa	1418-19	x																																	
22	Gazi Mihal İmareti	Edirne	1422					x	x							x		x			x	x															
23	Muradiye İmareti	Edirne	1425-1426		x											x	x				x																
24	Muradiye İmareti	Bursa	1425-26		x				x											x				x													
25	Beylerbeyi İmareti	Edirne	1429					x								x	x	x			x		x														
26	Mustafa Bey İmareti	Havza	1429-30													x																					x
27	Yörgüç Paşa İmareti	Amasya	1430		x				x							x									x			x	x			x					
28	Koca Mehmet Paşa İmareti	Osmancık	1430-31													x			x					x													
29	Karacabey İmareti	Ankara	1427-28/1440					x		x					x			x				x															
30	Mezid Bey İmareti	Edirne	1441-1442		x											x	x																				

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Ocak nişi												Dolap nişi	Tabhane Mekanlarındaki Konumu																							
					Formu					Süsleme						Formu	Doğu Tabhane				Batı Tabhane				Güneydoğu tabhane				Güneybatıdaki tabhane				Güney tabhane		Kuzey tabhane			
				Ocaksız	3 Kenarlı	4 Kenarlı	Beşgen	Yarım Daire	Yaşmak	Geometrik	Bitkisel	Mukarnas	Yazı	Çini	Silme	3 Kenarlı	Kuzey duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında	Kuzey duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında	Kuzey duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında	Kuzey duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında	Kuzey duvarında	Doğu duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında
31	Yahşi Bey İmareti	Tire	15.yy. ilk yarısı					x								x	x	x				x																
32	Yakup Çelebi İmareti	Kütahya	1411-12/1414-1440-41					x	x																								x					
33	Akşemseddin Camii	Osmancık	15.yy. ilk yarısı		x				x							x		x		x				x														
34	İsmail Bey İmareti	Kastamonu	1454		x	x			x							x		x			x	x	x								x							
35	Karacabey İmareti	Bursa	1456-57		x											x	x			x	x		x															
36	Hamza Bey İmareti	Bursa	15.yy. ortaları					x		x	x				x	x		x				x																
37	Mahmut Paşa Camii	İstanbul	1462-1463					x										x				x																
38	Hızır Paşa İmareti	Amasya	15.yy. ortaları	x																																		
39	Aynalı İmareti	Bursa	1467	x																																		
40	Murat Paşa İmareti	İstanbul	1471-72					x								x			x					x								x						
41	Rum Mehmed Paşa Camii	İstanbul	1471-1472					x	x							x	x		x	x			x	x	x	x		x	x	x								
42	Gedik Ahmet Paşa İmareti	Afyon	1472		x											x		x				x				x				x								
43	İshak Paşa İmareti	İnegöl	1476					x										x				x																
44	Elvan Bey Zaviyesi	Geyve	15.yy. ortaları	x																																		
45	Davut Paşa İmareti	İstanbul	1485		x											x		x								x				x								

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Ocak nişi												Dolap nişi	Tabhane Mekanlarındaki Konumu																							
					Formu					Süsleme							Doğu Tabhane				Batı Tabhane				Güneydoğu tabhane				Güneybatıdaki tabhane				Güney tabhane		Kuzey tabhane				
				Ocaksız	3 Kenarlı	4 Kenarlı	Beşgen	Yarım Daire	Yaşmak	Geometrik	Bitkisel	Mukarnas	Yazı	Çini	Silme	3 Kenarlı	Kuzey duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında	Kuzey duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında	Kuzey duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında	Kuzey duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında	Kuzey duvarında	Doğu duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında
46	Hatuniye İmareti	Tokat	1485					x								x		x				x																
47	Sofular İmareti	Amasya	1485					x								x		x	x				x	x			x				x							
48	Mehmet Paşa İmareti	Amasya	1486		x											x	x	x			x	x																
49	II. Bayezid İmareti	Edirne	1487-1488					x	x							x																						
50	Hatuniye Camii	Manisa	1490-91	x												x																x						
51	Yıldırım Camii	Kurşunlu	15. yy. sonları		x				x							x			x					x														
52	Taceddin Paşa İmareti	Vezirköprü	15.yy. sonları		x				x							x			x					x														
53	Hüseyin Bey Camii	İnecik	1498-99		x											x		x		x		x	x															
54	Bali Bey İmareti	Yenişehir	15.yy. sonları				x									x		x				x																
55	II. Bayezid İmareti	İstanbul	1501/1505-6					x																														
56	Kara Davut Paşa İmareti	İstanbul	1505-6		x														x																		
57	Hatuniye İmareti	Trabzon	16.yy. başları	x																																		
58	Hatuniye Camii	Amasya	1510	x												x										x												
59	Fatih Paşa İmareti	Diyarbakır	1516-20	x												x						x																
60	Sultan Selim İmareti	İstanbul	1522					x	x							x																						
61	Sinan Paşa İmareti	Sincanlı	1524-25	x												x	x				x	x		x														

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Ocak nişi												Dolap nişi	Tabhane Mekanlarındaki Konumu																									
					Formu					Süsleme							Doğu Tabhane				Batı Tabhane				Güneydoğu tabhane				Güneybatıdaki tabhane				Güney tabhane		Kuzey tabhane						
				Ocaksız	3 Kenarlı	4 Kenarlı	Beşgen	Yarım Daire	Yaşmak	Geometrik	Bitkisel	Mukarnas	Yazı	Çini	Silme	Formu	Kuzey duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında	Kuzey duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında	Kuzey duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında	Kuzey duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında	Kuzey duvarında	Doğu duvarında	Güney duvarında	Doğu duvarında	Batı duvarında				
62	Piri Mehmet Paşa Camii	İstanbul	1530-31	x																																				
63	Uzun Hasan Camii	Fethiye	1566	x																																				
64	İbrahim Bey İmareti	Kozluk	1705	x												x		x	x			x		x																
			Toplam	20	18	1	1	20	19	6	5	2	3	3	5	42	11	20	13	7	9	17	9	14	4	6	2	4	3	7	4	4	2	1	1	1	1				

4.4. TABHANELİ CAMİLERDE SÜSLEME

Tabhaneli camilerin dış ve iç süslemeleri aynı dönemde inşa edilen diğer yapılardan farklı değildir. Yapıların dış cephelerinde taş, taş/tuğla, sırlı tuğla ve çini ile iç mekanlarında da taş, çini, kalemişi ve ahşap süslemeler görülmektedir. Dış süslemeler beden duvarlarında, pencere alınlıklarında, taçkapılarda, son cemaat yerlerinde ve minarelerde; iç süslemeler ise avlu, ibadet mekanı ve tabhane mekanlarındadır. İbadet mekanı diğer mekanlara göre daha özenli süslenmiştir. Günümüze gelebilen örneklerde çini ve kalemişi süslemelerde mavi, sarı, yeşil, beyaz, lacivert, mor, firuze ve kırmızı renkler hakimdir. Bitkisel desenlerde özellikle küçük yaprak ve çiçek motifleri, rumi ve palmet desenleri, şakayık örnekleri çok kullanılmıştır. Bunun yanında yine klasik motiflerimiz diyebileceğimiz geometrik geçmeler çiniye de uygulanmıştır. Kalemişi süslemeler ise çoğunlukla özgünlüklerini yitirmiş çeşitli müdahaleler görmüştür.

4.4.1. Taş Süslemeler

Anadolu'daki tabhaneli camilerde taş süsleme dış cephede beden duvarları, son cemaat yeri, taçkapı, pencere ve minarede karşımıza çıkmaktadır. Taş süslemeli yapılar genellikle taşın yoğun olduğu bölgelerde görülmektedir. Batı Anadolu'daki tabhaneli camilerin inşasında almaşık örgünün daha çok tercih edilmesi, süslemeyi de bu malzemelerin kombinasyonuna yöneltmiştir. Bu nedenle bu yöredeki yapılarda taş süsleme sadece *Bursa Yeşil İmaret, Bursa Yıldırım İmareti*, *İstanbul II. Bayezid İmareti*, *Edirne II. Bayezid İmareti*'nde yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da ise *Amasya Bayezid Paşa İmareti, Arapkir Ulu Cami, Kozluk İbrahim Bey Camii* ve *Diyarbakır Fatih Paşa Camii*'nde taş süslemenin yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir (Tablo 45).

Taş süslemeler yapıların son cemaat yerinde[1617], pencere kenarlarında ve alınlıklarında[1618], şahnişinlerde[1619], dış mihraplarda[1620], taçkapıda[1621], şebekelerde[1622], minarede[1623], avluda[1624] ve ibadet mekanında[1625] karşımıza çıkmaktadır.

Taş süslemelerde desenler dönemin süsleme zevkine uygun olarak sonsuz geometrik düzende geçmeler[1626], yıldız motifleri[1627], mukarnas dizileri[1628], zencirek desenleri[1629], palmet[1630], rumi[1631], lotus[1632] ve hatayi[1633] motifleri ile yazılardır[1634].

[1617]*Milas Firuz Bey İmareti, Amasya Bayezid Paşa İmareti, Amasya Yörgüç Paşa İmareti, Diyarbakır Fatih Paşa İmareti* gibi.

[1618]*Arapkir Ulu Cami, Milas Firuz Bey İmareti, Bursa Yeşil İmaret, Bursa Yıldırım İmareti, Edirne II. Bayezid İmareti, Yenişehir Bali Bey İmareti, İstanbul II. Bayezid İmareti, İstanbul Sultan Selim Camii* ve *İstanbul Piri Mehmet Paşa İmareti*.

[1619]*Bursa Yeşil İmaret, Bursa Yıldırım İmareti, Amasya Bayezid Paşa İmareti.*

[1620]*Bursa Yeşil İmaret*.

[1621]*Arapkir Ulu Cami, Milas Firuz Bey İmareti, Bursa Yıldırım İmareti, Amasya Bayezid Paşa İmareti, Bursa Yeşil İmaret, Ankara Karacabey İmareti* gibi.

[1622]*Bursa Hüdavendigar İmareti, Milas Firuz Bey İmareti*.

[1623]*Bursa Ebu İshak Zaviyesi, Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti, Edirne II. Bayezid İmareti, Kozluk İbrahim Bey İmareti* gibi.

[1624]*Bursa Hüdavendigar İmareti, Bursa Yeşil İmaret, Kastamonu İsmail Bey İmareti, Bursa Karacabey İmareti.*

[1625]*Arapkir Ulu Cami, Bursa Hüdavendigar İmareti, Milas Firuz Bey İmareti, İstanbul Mahmut Paşa İmareti, Edirne II. Bayezid İmareti, İstanbul Sultan Selim Camii, Kozluk İbrahim Bey İmareti* gibi.

[1626]*Arapkir Ulu Camii'*nin taçkapısında, *Bursa Yıldırım İmareti* kuzey duvarına açılan pencerelerin söve ve atkı taşlarında, *Bursa Yeşil İmaret* ve *Bursa Hüdavendigar İmareti'ndeki* şebekelerde, *Bursa Muradiye İmareti*'nin son cemaat yeri kemer aynalarında, *Ankara Karacabey İmareti* taçkapısında.

[1627]*Bursa Yeşil İmaret*'in kuzey cephesindeki şahnişinleri kapatan ve kafes oyma tekniğinde yapılmış şebekelerde, ibadet mekanına açılan dört pencerenin tavanlarında; *Amasya Bayezid Paşa İmareti* son cemaat yeri cephesinde; *Ankara Karacabey İmareti* taçkapısında.

[1628]*Bursa Yeşil İmaret*'in pencere söve ve atkı taşlarında, *Bursa Yıldırım İmareti*'nde kuzey cephe dışındaki pencerelerde, *Amasya Bayezid Paşa İmareti, Diyarbakır Fatih Paşa İmareti* ve *Tokat Hatuniye İmareti* son cemaat yeri cephesinde; *Milas Firuz Bey İmareti* taçkapısında.

[1629]*Bursa Yıldırım İmareti* taçkapısında.

[1630]*Bursa Yıldırım İmareti*'nin taçkapı niş yüzeylerinde üç dilimli palmetlerin ters-düz şekilde dizilmesi; *Bursa Yeşil İmaret*'in taçkapıyı kuşatan bordürün en dışındakinde kapalı formda dilimli rumilerin çevrelediği üç dilimli palmet; pencere alınlıklarında; *Edirne Gazi Mihal İmareti* taçkapı söve başlangıçlarında; *Arapkir Ulu Cami*, taçkapı ve mihrabında; *Bursa Yıldırım İmareti* son cemaat yeri destek yastıklarında.

[1631]*Bursa Yeşil İmaret'*in mihrabında, taçkapısında, taçkapı mihrabiyelerinde, eyvanların kuzeyindeki tabhane mekanlarının doğu ve batı duvarlarındaki pencere alınlıklarında, eyvanların pencere alınlıklarında, eyvanların güneyindeki tabhane mekanlarının pencere alınlıklarında ibadet mekanı güney duvarındaki pencere alınlıklarında; *Bursa Yıldırım İmareti*'nin giriş eyvanının doğu ve batısındaki şahnişinlerin kemer kilit taşlarında, güneydoğu ve güneybatıdaki tabhane mekanlarının üst sıra pencerelerinin üstündeki yarım kalmış süslemelerde, *Bursa Muradiye İmareti*'nde inşa kitabesinin yer aldığı kartuşun dilimlenen uç kısımlarında, *Amasya Yörgüç Paşa İmareti* taçkapısında, kitabesinde, kuzeybatıdaki tabhane mekanının girişi üzerindeki çökertmede, giriş eyvanının kemer yastıklarında; *Milas Firuz Bey İmareti*'nin son cemaat yeri orta kemerinin yan yüzlerindeki nişlerde; *Amasya Bayezid Paşa İmareti* son cemaat yeri cephesinde.

[1632]*Bursa Yeşil İmaret*'te eyvanların güneyindeki tabhane mekanlarına açılan pencerelere alınlığında; *Milas Firuz Bey İmareti* son cemaat yeri sundurmasında.

Süslemeler düz yüzeyli alçak kabartma[1635], yuvarlak ve içbükey yüzeyli alçak kabartma[1636], çift yüzeyli yüksek kabartma[1637], kafes oyma tekniği[1638], kakma tekniği[1639], kazıma tekniği[1640] ve boyama tekniği[1641] ile yapılmıştır. Sap ve kıvrım dallar[1642] ise genellikle yüzeyden dik açılı olarak kabartılmıştır. Yüzeyleri nadiren yalın bırakılmıştır. Çoğunda yüzey iç bükey veya içbükey yarım daire profille yivlenmiştir.

Tablo 45. Taş Süslemelerin Görüldüğü Yapılar ve Özellikleri.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Yeri							Süsleme						
				Dışta					İçte								
				SCY	Pencerelerde	Beden duvarlarında	Taçkapıda	Minarede	Avluda	İbadet Mekanında	Bitkisel	Geometrik	Yazı	Silme	Mukarnas	Rozet/gülbezek	Kakma
3	Ulu Cami	Arapkir	14.yy. ilk yarısı		x		x			x	x	x	x	x			
5	Hüdavendigâr İmareti	Bursa	1362-1385	x			x		x	x		x		x			
9	Firuz Bey İmareti	Milas	1396	x	x		x			x	x	x	x	x			x
10	Ebu İshak Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonu/1479					x			x						

[1633]*Bursa Yeşil İmaret*'in taçkapısını sınırlayan sütuncelerin etrafını dolaşan zarif bir bordür ve eyvanlara açılan pencerelerinde; *Milas Firuz Bey İmareti* son cemaat yeri sundurmasında.

[1634]*Bursa Yıldırım İmareti*'nin kuzey cephesine açılan pencerelerin sövelerindeki eşkenar altıgenlerinde geometrik kufi yazı; *Bursa Yeşil İmaret'*in taçkapısını kuşatan bordürlerden birinde ve kuzeybatıdaki pencerede çiçekli kufi; *Bursa Yıldırım* ve *Bursa Yeşil* imaretlerinin kuzey cephelerine açılan pencerelerin söve ve atkı taşları ile alınlıklarındaki kemerde sülüs yazı; *Amasya Bayezid Paşa İmareti* son cemaat yeri cephesini üç yönden dolanan geometrik kufi bordür, kemer aynalıklarında kufi hatla yazılmış kabara.

[1635]*Bursa Yıldırım İmaret*'in taçkapısının yan nişlerinde, şahnişinlerin kemer kilit taşları, güneydoğu ve güneybatıdaki tabhanelerin pencere alınlıklarını dolduran bitkisel süslemeler; *Amasya Bayezid Paşa İmareti* mihrabı bu teknikle yapılmıştır.

[1636]*Bursa Yeşil İmaret*'in pencere alınlıklarında, *Bursa Yıldırım İmareti*'nde beden duvarı ile saçağı ayıran silmede.

[1637]*Bursa Yeşil İmaret*'in taçkapısındaki kitabe levhasında; *Milas Firuz Bey İmareti*'nin son cemaat yeri orta kemerinin yan yüzlerindeki nişlerde; taçkapıda; *Edirne Gazi Mihal İmareti* giriş kapısının söve konsollarında, pencere söve konsollarının alt bölümünde, doğudaki tabhane mekanının penceresinde; *Ankara Karacabey İmareti* taçkapısında.

[1638]*Bursa Hüdavendigar İmareti'*nin son cemaat yeri ve üst kat revağındaki şebekeler; *Bursa Yeşil İmaret*'in kuzey cephesindeki şahnişinlerin ve müezzin mahfillerindeki şebekelerde; *Milas Firuz Bey İmareti* son cemaat yeri korkuluklarında; *Amasya Yörgüç Paşa İmareti* giriş eyvanı kemer kilit taşında.

[1639]*Milas Firuz Bey İmareti*'nin sundurma, taçkapı ve pencerelerinde; *Edirne* ve *İstanbul II. Bayezid* imaretleri minare ve avlu pencerelerinde; *Amasya Yörgüç Paşa İmareti* giriş eyvanı kemer kilit taşında.

[1640]*Milas Firuz Bey İmareti* mihrapta.

[1641]Bu teknikte kabartılan yüzeyin veya zeminin boyanması söz konusudur. *Bursa Yıldırım İmareti* kuzey duvarına açılan pencerelerin alınlıklarında kırmızı ve siyah renk boya ile yapılmış zikzak yapan çizgiler vardır.

[1642]*Bursa Yeşil İmaret*'in taçkapısında; *Milas Firuz Bey İmareti*'nin son cemaat yeri orta kemerinin yan yüzlerindeki nişlerde.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Yeri							Süsleme						
				Dışta					İçte								
				SCY	Pencerelerde	Beden duvarlarında	Taçkapıda	Minarede	Avluda	İbadet Mekanında	Bitkisel	Geometrik	Yazı	Silme	Mukarnas	Rozet/gülbezek	Kakma
11	Yıldırım İmareti	Bursa	14.yy. sonları	x	x		x			x	x	x		x			
12	Timurtaş Paşa Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonları				x				x						
14	Yıldırım İmareti	Balıkesir	14. yy. sonları				x							x			
17	Yakup Paşa İmareti	Amasya	1413				x							x			
18	Bayezid Paşa İmareti	Amasya	1414	x			x				x	x	x	x	x		
19	Yeşil İmaret	Bursa	1415-19	x	x		x		x	x		x					
22	Gazi Mihal İmareti	Edirne	1422	x			x				x	x		x			
23	Muradiye İmareti	Edirne	1425-1426				x							x	x		
27	Yörgüç Paşa İmareti	Amasya	1430	x			x				x	x	x	x			
28	Koca Mehmet Paşa İmareti	Osmancık	1430-31							x	x	x	x	x			
29	Karacabey İmareti	Ankara	1427-28/1440				x				x	x	x	x	x		
34	İsmail Bey İmareti	Kastamonu	1454				x		x			x			x		
35	Karacabey İmareti	Bursa	1456-57				x		x			x			x		
37	Mahmut Paşa Camii	İstanbul	1462-1463	x			x			x		x		x			
40	Murat Paşa İmareti	İstanbul	1471-72				x							x			
41	Rum Mehmed Paşa Camii	İstanbul	1471-1472				x							x			
42	Gedik Ahmet Paşa İmareti	Afyon	1472	x			x	x									
45	Davut Paşa İmareti	İstanbul	1485	x			x							x			
46	Hatuniye İmareti	Tokat	1485	x			x				x	x		x	x	x	
48	Mehmet Paşa İmareti	Amasya	1486	x			x	x						x			
49	II. Bayezid İmareti	Edirne	1487-1488	x	x	x	x	x		x	x	x		x	x		x
52	Taceddin Paşa İmareti	Vezirköprü	15.yy. sonları				x					x		x			
53	Hüseyin Bey İmareti	İnecik	1498-99				x							x			
54	Bali Bey İmareti	Yenişehir	15.yy. sonları		x						x						

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Yeri							Süsleme						
				Dışta					İçte								
				SCY	Pencerelerde	Beden duvarlarında	Taçkapıda	Minarede	Avluda	İbadet Mekanında	Bitkisel	Geometrik	Yazı	Silme	Mukarnas	Rozet/gülbezek	Kakma
55	II. Bayezid İmareti	İstanbul	1501/1505-6	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x
56	Kara Davut Paşa Camii	İstanbul	1505-6							x	x	x		x			
57	Hatuniye İmareti	Trabzon	16.yy. başları				x							x			
59	Fatih Paşa Camii	Diyarbakır	1516-20	x			x			x	x	x		x	x	x	
60	Sultan Selim Camii	İstanbul	1522	x	x	x	x			x	x	x	x	x			
61	Sinan Paşa İmareti	Sincanlı	1524-25				x							x			
62	Piri Mehmet Paşa Camii	İstanbul	1530-31	x	x		x	x		x	x	x		x	x		
63	Uzun Hasan Camii	Fethiye	1566							x				x	x		
64	İbrahim Bey İmareti	Kozluk	1705	x			x	x			x	x		x	x	x	
			Toplam	18	9	3	32	7	4	14	19	22	8	30	12	4	3

4.4.2. Tuğla Süslemeler

Taş ve tuğla almaşık malzeme ile inşa edilmiş tabhaneli camilerde, son cemaat yerinde[1643], pencere alınlıklarında[1644], beden duvarlarında panolar şeklinde[1645] ve minarelerde[1646] tuğla süslemelere yer verilmiştir (Tablo 46).

Tuğla süslemelerde yatay ve dikey tuğla grupları ile oluşturulmuş kompozisyonlar[1647], üçgen-altıgen kompozisyonu[1648], balık pulu, ağ kompozisyonu[1649],

[1643] *İznik Nilüfer hatun İmareti, Bursa Orhan İmareti* ve *Bursa Muradiye İmareti, Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi, İnegöl İshak Paşa İmareti, Amasya Hatuniye İmareti.*
[1644] *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi, İznik Nilüfer Hatun İmareti, Bursa Timurtaş Paşa İmareti, Ebu İshak Zaviyesi, Edirne Yıldırım Bayezid İmareti* gibi.
[1645] *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi, Bursa Orhan İmareti, İznik Nilüfer Hatun İmareti, İnegöl İshak Paşa İmareti* gibi.
[1646] *Bursa Orhan İmareti, Bursa Hüdavendigar İmareti, Manisa Ali Bey İmareti* ve *Bursa Timurtaş Paşa İmareti* gibi.
[1647] *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi* pencere alınlıkları; *Bursa Ebu İshak Zaviyesi* pencere alınlıkları.
[1648] *İnegöl İshak Paşa İmareti* son cemaat yeri cephesi*; Edirne Yıldırım İmareti*'nin doğudaki tabhane mekanının güneyindeki pencere alınlığında*; Bursa Timurtaş Paşa İmareti*'nin doğudaki tabhane mekanının güney ucundaki pencere alınlığında.

sekizgen, dört kollu yıldız geçmesi[1650], zikzak-balıksırtı[1651], üçgen şekilli tuğla noktalı, tuğla zikzak kompozisyonu[1652], altıgen, baklava-altıgen formlarla meydana getirilmiş süsleme[1653], altıgen, çapraz şeritli petek kompozisyonu[1654], kare taş birimli merdiven çerçeveli madalyon kompozisyonu[1655], daire, ışınsal göbekli kapalı daireler kompozisyonu[1656], onikigen, kapalı onikigenler kompozisyonu[1657], madalyonlar[1658], zencirek[1659], meander[1660], servi motifi[1661], testere dişi şeridi[1662], sekizgen-dörtgen kompozisyonu[1663]; eşkenar dörtgen[1664], sekizgen dörtlü yıldız[1665], fırıldak motifi[1666], kuş gagası[1667], balıksırtı[1668] ters düz su dalgası[1669], altı köşeli yıldız ve eşkenar dörtgen[1670], dört köşeli yıldız ve eşkenar dörtgen[1671], dört kollu yıldız ve eşkenar dörtgenlerin meydana getirdiği sekizgenlerden oluşan geometrik süsleme[1672] ve altıgen taşlar

---

[1649]*Bursa Muradiye İmareti*, son cemaat yerinin doğu cephesindeki sivri kemerin köşeliklerinde; *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi* pencere alınlığında.
[1650]*Bursa Muradiye İmareti*, son cemaat yerinin kuzeye açılan kemer gözlerinden doğudakinin batı köşeliğinde.
[1651]*Bursa Muradiye İmareti*, son cemaat yerinde; *İnegöl İshak Paşa İmareti* son cemaat yerinde.
[1652]*İnegöl İshak Paşa İmareti* son cemaat yeri cephesi*; Bursa Muradiye İmareti*, son cemaat yerinin doğu cephesinde.
[1653]*Bursa Muradiye İmareti*, son cemaat yerinin kuzey cephesinde.
[1654]*Bursa Muradiye İmareti*, son cemaat yerinin kuzey cephesinde.
[1655]*Bursa Muradiye İmareti*, son cemaat yerinin kuzey cephesinde.
[1656]*Bursa Muradiye İmareti*, son cemaat yerinin kuzey cephesinde.
[1657]*Bursa Muradiye İmareti*, son cemaat yerinin kuzey cephesinde.
[1658]*Bursa Orhan İmareti*, son cemaat yeri cephesi ve doğu cephe; *İznik Nilüfer hatun İmareti* dış cephede; *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi* güney duvarda.
[1659]*Bursa Timurtaş Paşa İmareti* son cemaat yeri cephesinde, *Bursa Hüdavendigar İmareti* minare gövdesinde.
[1660]*Amasya Hatuniye* Camii son cemaat yeri cephesi; *Bursa Timurtaş Paşa İmareti* son cemaat yeri cephesinde.
[1661]*Bursa Muradiye İmareti*, güney cephede alt seviyedeki batı penceresinin üst kısmında yer almaktadır.
[1662]*Bursa Muradiye İmareti*, son cemaat yeri revak kemerlerinde güney cephe alt seviye pencerelerinin kemer sırtında.
[1663]*Bursa Orhan İmareti* son cemaat yeri batı cephedeki kemer gözünde yer alan süsleme.
[1664]*Bursa Orhan İmareti* son cemaat yeri doğu cephedeki kemer gözünde yer alan süsleme
[1665]*Bursa Timurtaş Paşa İmareti* pencere alınlığında.
[1666]*Bursa Timurtaş Paşa İmareti* ibadet mekanının batı cephesindeki pencere alınlığında.
[1667]*Bursa Hüdavendigar İmareti* minare gövdesinde.
[1668]*Bursa Hüdavendigar İmareti* minare gövdesinde.
[1669]*Manisa Ali Bey İmareti* minare gövdesinde; *Bursa Timurtaş Paşa İmareti*'nin minare gövdesinde.
[1670]*İnegöl İshak Paşa İmareti* batıdaki beden duvarında; *Bursa Timurtaş Paşa İmareti*'nin tabhane mekanlarının kuzey uçlarındaki pencerelerde, batıdaki tabhane mekanının güney duvarındaki pencerede, ibadet mekanının doğu duvarındaki pencere ile güney duvarının batı ucundaki pencere alınlığında.
[1671]*Bursa Timurtaş Paşa İmareti*'nin ibadet mekanının güney duvarının doğusundaki pencere alınlığında.
[1672]*Bursa Timurtaş Paşa İmareti*'nin ibadet mekanının batısındaki pencerede.

etrafında hasır örgüsü meydana getiren tuğlaların oluşturduğu geometrik ağ[1673] kullanılmıştır. Tuğladan testere dişi silmeler, yapılarda pencere ya da pencerelerin içerisinde bulunduğu çökertmeleri de hareketlendirilmiştir[1674].

Anadolu'daki tabhaneli camilerde yukarıda da belirtildiği gibi tuğla ile yapılan süslemelerde tuğlanın formu süslemenin karakterini de belirlemiş, tuğla ile genellikle geometrik kompozisyonlar meydana getirilmiştir. Tuğlalar, yatay, dikey, çapraz veya yüzey üzerinde harç içerisine girinti veya çıkıntılı yerleştirilerek farklı geometrik kompozisyonlar oluşturulabilmektedir.

Tablo 46. Tuğla Süslemelerin Görüldüğü Yapılar ve Özellikleri.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Yeri				Süsleme		
				Dışta						
				SCY	Pencerelerde	Beden duvarlarında	Minarede	Geometrik	Güneş kursu vb.	Silme
2	Postinpuş Baba Zaviyesi	Yenişehir	14.yy. ilk yarısı		x	x		x	x	x
5	Hüdavendigâr İmareti	Bursa	1362-1385				x	x	x	
6	Nilüfer Hatun İmareti	İznik	1388	x	x	x		x	x	
10	Ebu İshak Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonu/1479		x			x		
12	Timurtaş Paşa Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonları	x	x		x	x	x	
13	Yıldırım Bayezid İmareti	Edirne	1399-1400		x			x		
20	Orhan İmareti	Bursa	1339-40/1417	x	x	x			x	
21	Ali Bey İmareti	Manisa	1418-19				x	x		
24	Muradiye İmareti	Bursa	1425-26	x		x		x		
29	Karacabey İmareti	Ankara	1427-28/1440				x	x		
31	Yahşi Bey İmareti	Tire	15.yy. ilk yarısı		x		x	x		
43	İshak Paşa İmareti	İnegöl	1476	x				x	x	
44	Elvan Bey Zaviyesi	Geyve	15.yy. ortaları		x	x		x		

[1673] *Bursa Timurtaş Paşa İmareti*'nin son cemaat yerinin doğu ve batı cephelerindeki pencere alınlıklarında.
[1674] *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi, Bursa Orhan İmareti, Bursa Ebu İshak Zaviyesi* gibi.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Yeri				Süsleme		
				Dışta						
				SCY	Pencerelerde	Beden duvarlarında	Minarede	Geometrik	Güneş kursu vb.	Silme
47	Sofular İmareti	Amasya	1485				x	x		
50	Hatuniye Camii	Manisa	1490-91			x	x	x		x
58	Hatuniye Camii	Amasya	1510	x				x		
			Toplam	6	8	6	7	15	6	2

4.4.3. Alçı Süslemeler

Anadolu'daki tabhaneli camilerde alçı süsleme, tabhane mekanlarındaki alçı ve dolap nişlerinde[1675], örtülerin geçişlerinde[1676], mihrapta[1677] ve üst sıra pencerelerinin içlik ve dışlıklarında[1678] karşımıza çıkmaktadır (Tablo 47).

Bursa Yeşil ve *Yıldırım* imaretleri ile *Amasya Bayezid Paşa İmareti*'nde alçıdan ocak ve dolap nişleri üzerindeki dini içerikli yazı, bitkisel kıvrım dal kompozisyonları, mukarnas bordürü, beş, sekiz, on ve oniki kollu yıldızların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş geometrik kompozisyonlar alçak kabartma olarak yapılmıştır. *Bursa Yeşil İmaret* ile *Bursa Yıldırım İmareti*'nde ayrıca geometrik panoların ve nişlerin bordürlerinde firuze renkli çini parçaları da bulunmaktadır (Resim 169, 84). *Amasya Bayezid İmareti*'ndeki dolap, ocak nişleri ile mihrap tamamen yenilenmiştir. Ocaklarda çok küçük modüller dışında özgün bölümler tamamen tahrip edilerek yok edilmiştir (Resim 146-147). *Edirne Gazi Mihal İmareti*'nin de tahrip olan alt kısımları tamamlanmıştır (Resim 206). Kendi haline terk edilmiş *Bilecik Orhan Gazi İmareti*'nin alçı mihrabı da neredeyse tamamen yok olmuştur. Bugün unsurun çok az kısmı görülebilmektedir (Resim 23). *Bursa Ali Paşa İmareti*'nin mihrabı yapılan onarımda

[1675] *Bursa Yıldırım İmareti, Edirne Yıldırım İmareti, Amasya Bayezid Paşa İmareti, Bursa Yeşil İmaret, Ankara Karacabey İmareti, Bursa Hamza Bey İmareti.*
[1676] *Bursa Karacabey İmareti, Bursa Muradiye İmareti, İstanbul Piri Paşa Camii, İstanbul Davut Paşa İmareti* gibi.
[1677] *Bilecik Orhan Gazi İmareti, Bursa Ali Paşa İmareti, Amasya Bayezid Paşa İmareti, Bursa Orhan İmareti, Edirne Gazi Mihal İmareti.*
[1678] *İznik Nilüfer Hatun İmareti, İznik Yakup Çelebi İmareti, İstanbul Piri Paşa İmareti* gibi. İçlik ve dışlığa sahip pencereli yapılar için bkz. Tablo 31.

tamamen yenilenmiştir (Resim 61). *Bursa Orhan İmareti*'nin mihrabı da boyalar ve yaldızlarla kimliğini kaybetmek üzeredir (Resim 186).

Tablo 47. Alçı Süslemelerin Görüldüğü Yapılar ve Özellikleri.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Yeri			Süsleme					
				İçte								
				Avluda	İbadet Mekanında	Tabhane Mekanında	Bitkisel	Geometrik	Mukarnas	Yazı	Çini	Silme
4	Orhan Gazi İmareti	Bilecik	14. yy		x							x
6	Nilüfer Hatun İmareti	İznik	1388	x	x		x					
8	Ali Paşa İmareti	Bursa	14.yy. sonları		x		x					
11	Yıldırım İmareti	Bursa	14.yy. sonları			x	x	x	x	x	x	x
13	Yıldırım Bayezid İmareti	Edirne	1399-1400			x	x	x			x	x
18	Bayezid Paşa İmareti	Amasya	1414		x	x	x	x		x		
19	Yeşil İmaret	Bursa	1415-19			x	x	x	x	x	x	x
20	Orhan İmareti	Bursa	1339-40/1417		x							
22	Gazi Mihal İmareti	Edirne	1422		x		x	x	x			x
29	Karacabey İmareti	Ankara	1427-28/1440			x		x				
36	Hamza Bey İmareti	Bursa	15.yy. ortaları			x	x	x				x
			Toplam	1	6	6	8	7	3	3	3	6

4.4.4. Çini, Çini Mozaik ve Sırlı Tuğla Süslemeler

Anadolu'daki tabhaneli camilerde çini, çini mozaik ve sırlı tuğla süslemelere çok fazla rastlanmamaktadır. Çini süsleme genellikle yapıların iç yüzeylerinde avlu[1679], ibadet mekanı[1680], tabhane mekanları[1681], eyvanlar[1682] ve üst kattaki mekanlarda[1683] karşımıza çıkmaktadır. Dış cephede ise son cemaat yerinde[1684], pencerelerde[1685],

[1679] *Bursa Yeşil İmaret* ve *Bursa Muradiye İmareti*.
[1680] *Edirne Muradiye İmareti, Bursa Yeşil İmaret* ve *Bursa Muradiye İmareti*.
[1681] *Bursa Yeşil İmaret*, *Bursa Yıldırım İmareti*, *Edirne Yıldırım İmareti*.
[1682] *Bursa Yeşil İmaret.*
[1683] *Bursa Yeşil İmaret.*
[1684] *Bursa Muradiye İmareti.*

taçkapıda[1686] ve minare[1687] detaylarında çini, çini mozaik ve sırlı tuğla malzeme kullanılmıştır. Çini süslemelerde altıgenler ve üçgenlerden meydana gelen altı kollu yıldız motifi[1688], altı kollu yıldız[1689], sekiz kollu yıldız[1690] ve on kollu yıldızlardan[1691] meydana gelen geometrik kompozisyonlar; palmet, rumi, lotus, hatai, şakayık gibi bitkisel süslemeler[1692] ve yazı[1693] süsleme örneklerine uygulanmıştır. Renkler Anadolu Selçuklu ve beylikler döneminden farklı olarak firuze, mavi, kobalt mavisi, beyaz, fıstık yeşili ve sarı kullanılmıştır. Bu renkler Timur devri eserlerinde karakteristiktir. *Edirne Muradiye İmareti*'nin ibadet mekanının duvarlarında yer alan altıgen formlu çiniler ise mavi-beyazdır. Plakalar sonsuz düzendedir. Çiniler sıratlı tekniğinde bitkisel bordürlerle çevrelenmiştir. Mihraplardaki çinilerde renkli sır tekniği (cuerda seca) ve sıratlı tekniği kullanılmıştır. Çini mozaik çinilerde, sarı, açık yeşil, firuze, beyaz, lacivert, morun tonları kullanılmıştır. Çinilerin bir kısmı ise kabartmadır (Tablo 48).

Bursa Yeşil İmaret tabhaneli camiler içerisinde en zengin çini süslemeye sahiptir, diyebileceğimiz bir yapıdır. Yapının avlu, ibadet mekanı, eyvanları, tabhane mekanları, müezzin ve hünkar mahfilleri ile üst katındaki mekanlarda bol çini malzeme kullanılmıştır. Yapının hünkar mahfilinin tavanında ve zemininde de çini kullanılması dönem için üniktir. Hünkar mahfilindeki çiniler renkli sır tekniğindedir. İçleri bitkisel bezeme unsurları ile doldurulmuş geometrik süsleme kabartmalı şekilde uygulanmıştır. Müezzin mahfillerinin tavanlarındaki çiniler çini-mozaik tekniğindedir. Zemindeki çiniler renkli sır tekniğindedir (Resim 165-166, 168, 173, 175).

Çini süslemenin yoğun olarak kullanıldığı diğer yapılar *Bursa Muradiye İmareti* ve *Edirne Muradiye İmareti*'dir. *Bursa Muradiye İmareti*'nde avlunun kuzey duvarı da

---

[1685]*Bursa Timurtaş Paşa İmareti, Bursa Muradiye İmareti, Diyarbakır Fatih Paşa İmareti, İstanbul Sultan Selim Camii.*
[1686]*Bursa Muradiye İmareti* taçkapı çini-mozaik tekniğinde.
[1687]*Ankara Karacabey İmareti, Tire Yahşi Bey İmareti, Bursa Hamza Bey Zaviyesi, Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti.*
[1688]*Edirne Muradiye İmareti.*
[1689]*Bursa Yeşil İmaret*'in mihrabında yer alan geometrik bezemede.
[1690]*Bursa Yeşil İmaret*'in hünkar mahfilinde.
[1691]*Bursa Yeşil İmaret*'in hünkar mahfilinin kuzeyinde yer alan mekanın Bursa kemerinde ve *Bursa Muradiye İmareti*'nin son cemaat yerinde yer alan pencere alınlığında.
[1692]*Edirne Muradiye İmareti, Bursa Muradiye İmareti, İstanbul Sultan Selim Camii.*
[1693]*Bursa Yeşil İmaret*'te duvar yüzeylerini kaplayan tek renkli sırlı çinilerin üzerindeki kalın bordürde, mihrapta, kemer karınlarında ve pencere alınlıklarında; *Edirne Muradiye İmareti* mihrapta.

tek renk sırlı çinilerle, *Edirne Muradiye İmareti*'nin ibadet mekanının duvarları da mavi-beyaz renkli çinilerle kaplanmıştır.

Tablo 48. Çini/Çini Mozaik/Sırlı Tuğla Süslemelerin Görüldüğü Yapılar ve Özellikleri.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Yeri									Süsleme			
				Dışta				İçte								
				SCY	Pencerelerde	Taçkapıda	Minarede	Avluda	İbadet Mekanında	Tabhane Mekanında	Eyvanlarda	Batar katta	Bitkisel	Geometrik	Yazı	Silme
11	Yıldırım İmareti	Bursa	14.yy. sonları							x						
12	Timurtaş Paşa Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonları		x									x		
13	Yıldırım Bayezid İmareti	Edirne	1399-1400							x						
19	Yeşil İmaret	Bursa	1415-19					x	x	x	x	x	x	x	x	x
23	Muradiye İmareti	Edirne	1425-1426						x				x	x	x	x
24	Muradiye İmareti	Bursa	1425-26	x	x	x		x	x				x	x		
29	Karacabey İmareti	Ankara	1427-28/1440				x							x		
31	Yahşi Bey İmareti	Tire	15.yy. ilk yarısı				x							x		
36	Hamza Bey İmareti	Bursa	15.yy. ortaları				x							x		
42	Gedik Ahmet Paşa İmareti	Afyon	1472				x									
59	Fatih Paşa Camii	Diyarbakır	1516-20		x											
60	Sultan Selim Camii	İstanbul	1522		x								x			
			Toplam	1	4	1	4	2	3	3	1	1	4	7	2	2

Bursa Yeşil İmaret, Edirne Muradiye İmareti ve *Bursa Muradiye* İmareti'nde uygulanan çini süslemelerdeki desen ve renklerdeki uyum, üç yapıda da aynı sanatçıların çalışmış olabileceğini akla getirmektedir. *Bursa Yeşil İmaret*'in mihrabının üzerindeki "Tebrizli ustaların eseri" kitabesi bu yapıda ve *Bursa Muradiye İmareti*'nin sanatçı grubunun Tebrizli ustalar olduğunu desteklemektedir. Renk ve desenlerde görülen benzerlikler de bu yapılarda Timur ekolünde yetişmiş ya da etkilenmiş sanatçıların çalıştığını gösteren en büyük delillerden biridir.

Anadolu Selçuklu döneminde özellikle minarelerde kullanılan sırlı tuğlalar, Anadolu'daki tabhaneli camilerde pek tercih edilmemiş, sadece birkaç örnekte basit

formlar şeklinde karşımıza çıkmıştır. *Ankara Karacabey İmareti*'nin ve *Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti*'nin yivli gövdesinin alt kesimi kobalt mavisi ve patlıcan moru renkli sırlı tuğlalar, *Bursa Hamza Bey İmareti*'nde eşkenar dörtgen formlu yeşil renk sırlı tuğlalar (Resim 331-332) ve *Bursa Muradiye İmareti*'nde dikdörtgen formlu yeşil renk sırlı tuğlalar şerefe altlarını hareketlendirmiştir (Resim 281).

4.4.5. Kalemişi Süslemeler

Neme karşı dayanıksız olan kalemişi süslemeler, kuru sıva üzerine yapılmıştır. Tabhaneli camilerde diğer yapılarda da olduğu gibi kalemişi süslemelere yer verilmesi yapılarda süslemeye önem verildiğini ortaya çıkarmaktadır. Kalemişi süslemeler dış cephede son cemaat yerinin örtü ve geçişlerinde[1694], pencerelerde[1695], taçkapıda[1696], iç mekanlarda ise avlu[1697], ibadet mekanı[1698] ve tabhane mekanlarında[1699] duvar yüzeylerinde, pencere çevrelerinde, mihraplarda, örtü ve geçişlerde uygulanmıştır. Süslemelerde içleri geometrik[1700], bitkisel[1701] ve yazı unsurları[1702] ile doldurulmuş rozetler, palmetler, rumiler, hatailer, kıvrım dallar ve bunlardan gelişen kompozisyonlar görülmektedir. Renkler kırmızı, sarı, yeşil, mavi, siyah ve beyazdır (Tablo 49).

Sıva dökülmeleri ve nem gibi doğal etkenlerin yanı sıra, *Bursa Yeşil İmaret*'te de olduğu gibi onarımlar sırasında üzerlerinin sıvanması veya badana ile kapatılması, *Bursa Ali Paşa İmareti*'nde de olduğu gibi süslemelerin sökülüp yerlerine yenilerinin yapılması gibi nedenlerle, özgün kalemişi süslemelerin çoğu günümüze ulaşamamıştır. Ulaşabilenlerin de çoğunda, matlaşan örneklerin yeniden boyanması sırasında, renk ve desenleri değişmiş, süslemeler özelliklerini büyük ölçüde yitirmiştir. Örneğin *İstanbul Sultan Selim Camii, Edirne II. Bayezid İmareti, Amasya Bayezid Paşa İmareti, Kurşunlu Yıldırım İmareti*'nin kalemişi süslemeleri yapılan son restorasyonlarda yetkili

[1694] *Bursa Hüdavendigar İmareti, Amasya Bayezid Paşa İmareti, Edirne Muradiye İmareti* gibi.
[1695] *Bursa Orhan İmareti, Edirne II. Bayezid İmareti, İstanbul II. Bayezid İmareti* gibi.
[1696] *Amasya Bayezid Paşa İmareti, Bursa Muradiye İmareti.*
[1697] *Bilecik Orhan Gazi İmareti, Bursa Ali Paşa İmareti, Milas Firuz Bey İmareti* gibi.
[1698] *Bursa Ebu İshak Zaviyesi, Edirne Yıldırım İmareti, Kastamonu İsmail Bey İmareti* gibi.
[1699] *Milas Firuz Bey İmareti, Amasya Bayezid Paşa İmareti, Amasya Yörgüç Paşa İmareti* gibi.
[1700] *Bursa Yeşil İmaret, Edirne Gazi Mihal İmareti, İstanbul Mahmut Paşa Camii* gibi.
[1701] *İstanbul Murat Paşa İmareti, Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti, İnegöl İshak Paşa İmareti* gibi.
[1702] *Bursa Hüdavendigar İmareti, Edirne Muradiye İmareti, İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii* gibi.

kurumların izni ile *Amasya Yörgüç Paşa İmareti*'nde ise cemaatin müdahaleleri ile kalemişi süslemeler kısmı ya da bütün olarak yenilenmiş, renkleri canlandırılmıştır.

Bursa Orhan İmareti, *Bursa Hüdavendigâr İmareti*, Barok karakterli kalemişi süslemeler (Resim 186, 31-33), *Kurşunlu Yıldırım İmareti*'nin belli bir programda olamayan bitkisel süslemeleri (Resim 480) ve *İnegöl İshak Paşa İmareti*'nin hatları yapıyla çağdaş değildir (Resim 402). Geç döneme özgü süslemeler yapıya sonradan eklenmiştir.

Tabhaneli camiler içerisinde özgünlüğünü büyük ölçüde koruyan kalemişi süslemeler *Bursa Yeşil İmaret*'te karşımıza çıkmaktadır. Tabhane mekanları ve eyvanlarda duvarların üst kesiminde, örtü ve geçişlerde sıva ya da boyanın altında kalmış kalemişi süslemeler vardır. Süslemeler sıva üzerine çoğu kırmızı veya lacivert zemin üzerine beyaz ve sarı motif ve siyah konturlu olarak yapılmıştır. Büyük kubbelerin Türk üçgenli geçiş bölgelerinde, her yüzeyde kıvrım dal esasına uygun bir dolgu bulunur. Motifler genellikle rumi, pek azı ise hatai grubundandır. Türk üçgenli bölümün altını ise bir yazı kuşağı dolaşmaktadır. Kuzeybatıdaki tabhane mekanının yıldız tonozunda ve duvarların üst kesimindeki kalemişi süslemelerde kısmi bozulmalar dikkat çekmektedir. Palmet, rumi gibi soyut süslemelerin yanında çok çenekli natüralist çiçekler ve kıvrım dallarla şekillenen süslemelerde kırmızı, sarı, yeşil ve siyah renkler kullanılmıştır. Süslemelerin bir kısmı dökülmüş, bir kısmı da boya ya da sıva tabakası altında kalmıştır. Kalemişi süslemelere yönelik yapılan uygulamalarla ilgili herhangi bir veriye ulaşamamış olmamız, bu konuda net saptamalar yapmamızı engellemektedir. Duvar yüzeylerinin üst kesiminde yer alan daire formlu madalyonlar ve pencere görünümü verilmiş süslemelerin, sıva altından devamları gelecek gibi bir görünümleri vardır. Daire formlu madalyonlar giriş eyvanında yer alan çiniden madalyon süslemesini tekrarlamaktadır. (Resim 170-173).

Edirne Muradiye İmareti'nin ibadet mekanında tahrip edilerek kırılan çinilerin altından kalemişi süslemeler meydana çıkmıştır. Yapıdaki mevcut kalemişi süslemeler yapı ile aynı yıllara tarihlenmektedir. Duvarların üst kesiminde de içlerinde dini içerikli yazıların bulunduğu dairesel madalyonlar ve dikdörtgen formlu panolar vardır. Bu

süslemelerde yapılan ve itinalı boya raspalarından sonra iki döneme ait süslemelere rastlanmıştır.

Yukarıda da görüldüğü gibi Anadolu'daki tabhaneli camilerde kalemişi süslemeler zamanın ya da onarımlar sırasında konusunda uzman olmayan kişilerin verdiği tahribatlarla özgünlüklerini yitirmiş ve hemen hemen hepsi yenilenmiştir.

Tablo 49. Kalemişi Süslemelerin Görüldüğü Yapılar ve Özellikleri.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Yeri							Süsleme			
				Dışta				İçte						
				SCY	Pencerelerde	Örtü ve geçişler	Taçkapıda	Avluda	İbadet Mekanında	Tabhane Mekanında	Bitkisel	Geometrik	Yazı	Silme
4	Orhan Gazi İmareti	Bilecik	14. yy					x	x		x			
5	Hüdavendigâr İmareti	Bursa	1362-1385	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x
8	Ali Paşa İmareti	Bursa	14.yy. sonları	x		x		x	x		x	x	x	x
9	Firuz Bey İmareti	Milas	1396					x	x	x	x	x	x	x
10	Ebu İshak Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonu/1479						x		x	x	x	x
11	Yıldırım İmareti	Bursa	14.yy. sonları					x	x	x	x	x	x	x
13	Yıldırım Bayezid İmareti	Edirne	1399-1400					x	x	x	x	x	x	x
18	Bayezid Paşa İmareti	Amasya	1414	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x
19	Yeşil İmaret	Bursa	1415-19					x	x	x	x	x	x	x
20	Orhan İmareti	Bursa	1339-40/1417	x	x	x		x	x	x	x	x		x
22	Gazi Mihal İmareti	Edirne	1422					x	x		x	x	x	x
23	Muradiye İmareti	Edirne	1425-1426	x				x	x		x		x	
24	Muradiye İmareti	Bursa	1425-26				x	x	x		x	x	x	x
25	Beylerbeyi İmareti	Edirne	1429						x		x		x	
27	Yörgüç Paşa İmareti	Amasya	1430	x		x		x	x	x	x	x	x	x
30	Mezid Bey İmareti	Edirne	1441-1442					x	x				x	
31	Yahşi Bey İmareti	Tire	15.yy. ilk yarısı					x	x	x	x		x	x
34	İsmail Bey İmareti	Kastamonu	1454					x	x		x		x	x

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Yeri							Süsleme			
				Dışta				İçte						
				SCY	Pencerelerde	Örtü ve geçişler	Taçkapıda	Avluda	İbadet Mekanında	Tabhane Mekanında	Bitkisel	Geometrik	Yazı	Silme
36	Hamza Bey İmareti	Bursa	15.yy. ortaları			x		x	x		x	x		
37	Mahmut Paşa Camii	İstanbul	1462-1463	x		x		x	x		x	x	x	x
38	Hızır Paşa İmareti	Amasya	15.yy. ortaları					x	x					
40	Murat Paşa İmareti	İstanbul	1471-72			x		x	x	x	x	x		x
41	Rum Mehmed Paşa Camii	İstanbul	1471-1472					x	x		x			
42	Gedik Ahmet Paşa İmareti	Afyon	1472			x		x	x		x	x	x	x
43	İshak Paşa İmareti	İnegöl	1476			x		x	x	x	x	x	x	x
44	Elvan Bey Zaviyesi	Geyve	15.yy. ortaları					x	x	x	x	x		x
45	Davut Paşa İmareti	İstanbul	1485						x		x	x	x	x
46	Hatuniye İmareti	Tokat	1485						x		x	x		x
47	Sofular İmareti	Amasya	1485						x		x			
48	Mehmet Paşa İmareti	Amasya	1486			x			x		x			x
49	II. Bayezid İmareti	Edirne	1487-1488		x	x			x		x		x	x
50	Hatuniye Camii	Manisa	1490-91	x					x		x			x
51	Yıldırım Camii	Kurşunlu	15. yy. sonları						x		x	x		x
53	Hüseyin Bey Camii	İnecik	1498-99						x		x		x	x
55	II. Bayezid İmareti	İstanbul	1501/1505-6		x	x			x	x	x	x	x	x
56	Kara Davut Paşa Camii	İstanbul	1505-6						x	x	x	x		
57	Hatuniye İmareti	Trabzon	16.yy. başları			x			x		x			x
59	Fatih Paşa Camii	Diyarbakır	1516-20						x				x	x
60	Sultan Selim Camii	İstanbul	1522			x			x		x	x		x
62	Piri Mehmet Paşa Camii	İstanbul	1530-31			x			x		x		x	x
			Toplam	8	4	16	2	24	40	14	37	24	25	31

4.4.6. Ahşap Süslemeler

Anadolu'daki tabhaneli camilerde ahşap süsleme çok fazla yapıda uygulanmamıştır. Çalışmamız kapsamında sadece 17 yapıda ahşap süsleme görülmektedir. Ahşap örnekleri taçkapıda kapı kanatlarında [1703], avlu[1704], ibadet mekanı[1705] ve tabhane mekanlarının kapı/pencere kanatlarında[1706] ve minberlerde[1707] karşımıza çıkmaktadır. Mimariye bağlı ahşap malzemede geometrik kompozisyonlar hakimdir[1708]. Silme[1709] ve bitkisel örnekler[1710] ve yazı[1711] da kullanılmaktadır. Genellikle meşe ve ceviz ağacından yapılan unsurlarda, kündekâri ve oyma teknikleri kullanılmıştır (Tablo 50).

Yapılarda XV. yüzyıldan sonra meydana gelen değişimler ve minber vaaz kürsüsü gibi unsurların da yapıya eklenmesine neden olmuştur. Yapılara cami işlevi kazandıktan sonra eklenen bu unsurlar, yangınlar ve onarımlar sırasında ya değişikliklere uğramışlar ya da hemen hemen tüm yapılarda da görüldüğü gibi tamamen yenilenmişlerdir.

[1703] *Amasya Bayezid Paşa İmareti, Bursa Yeşil İmaret, Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti, Edirne Muradiye İmareti, Bursa Muradiye İmareti, Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti, Ankara Karacabey İmareti, Tire Yahşi Bey İmareti, Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti, Amasya Sofular İmareti, Edirne II. Bayezid İmareti, Manisa Hatuniye İmareti, İstanbul II. Bayezid İmareti, Amasya Hatuniye Camii, İstanbul Sultan Selim Camii, İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii.*

[1704] *Bursa Yeşil İmaret*, kapı kanadı; *Edirne Muradiye İmareti*, kapı kanadı; *Bursa Muradiye İmareti*, kapı kanadı; *Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti*, kapı kanadı; *Ankara Karacabey İmareti*, kapı kanadı; *Tire Yahşi Bey İmareti*, kapı kanadı; *Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti*, pencere kanadı.

[1705] *Amasya Bayezid Paşa İmareti*, pencere kanadı; *Bursa Yeşil İmaret*, pencere kanadı; *Edirne Muradiye İmareti*, pencere kanadı; *Amasya Sofular İmareti*, kapı kanadı; *Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti*, pencere kanadı; *Tokat Hatuniye İmareti*, pencere kanadı; *Edirne II. Bayezid İmareti*, pencere kanadı; *Manisa Hatuniye Camii*, pencere kanadı; *İstanbul II. Bayezid İmareti*, pencere kanadı; *İstanbul Sultan Selim Camii*, pencere kanadı.

[1706] *Edirne Muradiye İmareti*, pencere kanadı; *Tire Yeşil İmaret*, kapı kanadı; *Edirne II. Bayezid İmareti*, kapı kanadı, *Manisa Hatuniye Camii*, kapı kanadı; *İstanbul II. Bayezid İmareti*, kapı kanadı.

[1707] *Edirne Muradiye İmareti, Manisa Hatuniye İmareti.*

[1708] *Bursa Yeşil İmaret, Edirne Muradiye İmareti, Tire Yahşi Bey İmareti, Afyon Gedik Ahmet Paşa İmareti, Tokat Hatuniye İmareti, Amasya Sofular İmareti, Edirne II. Bayezid İmareti, Manisa Hatuniye Camii, Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti, İstanbul II. Bayezid İmareti, Amasya Hatuniye İmareti, İstanbul Sultan Selim Camii, İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii.*

[1709] *Bursa Yeşil İmaret, Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti, Edirne II. Bayezid İmareti, İstanbul Sultan Selim Camii.*

[1710] *Bursa Yeşil İmaret, Edirne Muradiye İmareti, Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti, Tire Yahşi Bey İmareti, Amasya Sofular İmareti, Edirne II. Bayezid İmareti, Manisa Hatuniye Camii, Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti, İstanbul II. Bayezid İmareti, İstanbul Sultan Selim Camii.*

[1711] *Bursa Yeşil İmaret, Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti, Amasya Sofular İmareti, Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti, Edirne II. Bayezid İmareti, İstanbul II. Bayezid İmareti, İstanbul Sultan Selim Camii.*

Anadolu'daki tabhaneli camiler arasında sadece *Edirne Muradiye İmareti* ve *Manisa Hatuniye İmareti*'nin ahşap minberleri sanatsal değere sahiptir. *Edirne Muradiye İmareti*'nin minberinin dolap aynalığında on kollu yıldızlardan gelişen geometrik kompozisyon, aynalık kısmında yatay ve dikey çıtalardan meydana gelen bir diğer geometrik örnek, korkulukta ise şebekeli geometrik bir süsleme bulunmaktadır. Minber kapısı sivri kemerlidir. Kapının üç parçadan meydana gelen bir tepeliği vardır. Minberin dolap aynalığı, geometrik geçmeli kündekâri tekniğinde, korkuluğu ise ajur tekniğindedir. Minberin ön kısmı onarıldığı için orijinalliği kaybolmuştur. *Manisa Hatuniye İmareti*'nin minberi gerçek kündekâri tekniği ile yapılmıştır. Aynalığında sekiz kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Geometrik panolar üzerinde kabartma olarak yapılmış, rumiler, hatayi ve çiçekli dal motifleri yer almaktadır. Geometrik örnekli korkuluk ajur tekniğindedir. Köşk altı dolap aynalığı, dikdörtgen parçalı geçme şeklindedir.

Tablo 50. Ahşap Süslemenin Görüldüğü Yapılar ve Özellikleri.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Yeri								Süsleme			
					Avlu		İbadet Mekanı			Tabhane					
				Taçkapıda	Kapı	Pencere	Pencere kanadı	Kapı kanadı	Minber	Kapı	Pencere	Bitkisel	Geometrik	Yazı	Silme
18	Bayezid Paşa İmareti	Amasya	1414	x			x								
19	Yeşil İmaret	Bursa	1415-19	x	x		x				x	x	x	x	x
23	Muradiye İmareti	Edirne	1425-1426	x	x		x		x		x	x	x		
24	Muradiye İmareti	Bursa	1425-26	x	x										
28	Koca Mehmet Paşa İmareti	Osmancık	1430-31	x	x							x		x	x
29	Karacabey İmareti	Ankara	1427-28/1440	x	x										
31	Yahşi Bey İmareti	Tire	15.yy. ilk yarısı	x	x					x		x	x		
42	Gedik Ahmet Paşa İmareti	Afyon	1472	x		x	x						x		
46	Hatuniye İmareti	Tokat	1485				x						x		
47	Sofular İmareti	Amasya	1485	x				x				x	x	x	
49	II. Bayezid İmareti	Edirne	1487-1488	x			x			x		x	x	x	x
50	Hatuniye Camii	Manisa	1490-91	x			x		x	x		x	x		

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Yeri								Süsleme			
					Avlu		İbadet Mekanı			Tabhane					
				Taçkapıda	Kapı	Pencere	Pencere kanadı	Kapı kanadı	Minber	Kapı	Pencere	Bitkisel	Geometrik	Yazı	Silme
52	Taceddin Paşa İmareti	Vezirköprü	15.yy. sonları	x								x	x	x	
55	II. Bayezid İmareti	İstanbul	1501/1505-6	x			x			x	x	x	x	x	
58	Hatuniye Camii	Amasya	1510	x									x		
60	Sultan Selim Camii	İstanbul	1522	x			x					x	x	x	x
62	Piri Mehmet Paşa Camii	İstanbul	1530-31	x									x		
			Toplam	16	6	1	9	1	2	4	3	10	13	7	4

4.5. USTA/SANATÇI SORUNU

Anadolu'daki tabhaneli camilerde mimar ve sanatçılar ile ilgili kaynakların olmaması, 64 yapı içerisinde biri tartışmalı olsa da sadece 7 yapının mimarın adının bilinmesi bu konuyu derinlemesine irdelememizi engellemiştir. Erken Osmanlı döneminde, klasik dönemdeki olduğu kadar örgütlü bir mimarlık teşkilatı yoktur. Bu nedenle usta kitabesi olmayan diğer yapıların mimar ve sanatçıları bilinmemektedir (Tablo 51).

Tabhaneli camiler arasında *Amasya Bayezid Paşa İmareti* ile *Bursa Yeşil İmaret*'te mimar ve sanatçı grupları yapılardaki usta ve sanatçı kitabeleri ile tespit edilebilmektedir. *Bursa Yeşil İmaret*'te ahşap, çini ve kalemişi usta ve sanatçıları; *Amasya Bayezid Paşa İmareti*'nde de taş ve ahşap sanatçısı ve grupları belirtilmiştir.

Bununla birlikte bazı yapıların mimari ve süsleme özelliklerindeki farklar, mimar ya da sanatçısının da belli olmamasından yola çıkılarak çeşitli tartışmaların doğmasına neden olmuştur. Örneğin *Bursa*'daki *Orhan, Hüdavendigâr* ve *Yıldırım* imaretlerinde kullanılan son cemaat yeri ve son cemaat yerindeki ikiz kemerler bu unsurların Bizans kiliselerindeki narteklerden etkilenildiği ya da bu yapılarda yabancı ustaların çalıştığı fikrini doğurmuştur. Benzer bir durum da *Edirne Yıldırım İmareti*'nde karşımıza çıkmaktadır. Haçvari dört eyvanlı plan şemasındaki yapının kiliseden bozma

olduğu yolunda çeşitli fikirler öne sürülmüştür. *İznik Nilüfer Hatun İmareti*'nin doğu-batı şekilli yerleştirilmesi, son cemaat yerinin konumu da tartışılan bir diğer yapıdır.

Oysa göz ardı edilmemesi gereken bir durum kuruluş aşamasında olan ve farklı yönelimlere açık olan Osmanlının, yeni fethedilen topraklardaki yerel mimarlık örneklerine öykünülebileceğidir. Aynı zamanda yeni imar hareketleri içerisinde yerel mimar ve sanatçılar da bu yapılarda çalışmış olabilir. Osmanlı'da gayrimüslimlerin Türkçe ve Arapça isimler altında da çalıştıkları gözden kaçırılmaması gereken bir başka durumdur. Osmanlı Devleti'nde dini ya da etnik özelliklerine bakılmaksızın mimar ve sanatçı grupları her dönemde istihdam edilmiştir. Bu durum haremi, idarecisi ve askerini Müslüman olmayanlardan seçen Osmanlı sultanları için yadırganmayacak bir durumdur. Erken dönemde göçebe-savaşçı gruplarının önceliklerinin imar hareketleri olmaması, bu durumda mimar ve sanatçı gruplarının yerel halk arasından ve doğudan gelebileceği de düşünülmesi ve irdelenmesi gereken bir başka durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğu Müslüman ülkelerinden gelen gezici ustaların, yerli ustalardan destek almaları, mevcut taş ocaklarını, tuğla üretim merkezlerini kullanmaları hiç de şaşırtıcı bir durum olmamalıdır. Fethettikleri yerlerde kiliseleri yadırgamadan cami olarak kullanan bir zihniyet, camilerde yerli ustaların çalışmasını da yadsımayacaktır.

Yapılarda aynı sanatçı grupları, kendilerini belli etmek amacıyla *Edirne Beylerbeyi İmareti*[1712], *Bursa Yıldırım İmareti*[1713], *Bursa Yeşil İmaret*[1714] ve *Muradiye İmareti*'nde de[1715] görüldüğü gibi taşçı işaretleri yapmışlardır. Anadolu mimarisinde, taşçı işaretleri özellikle XIII. yüzyıl sürecinde ve Anadolu Selçuklu dönemi yapılarında görülmektedir. İşaretler ustaların kendi yaptıkları işi belgelemek amacıyla yapıldıkları düşünülmektedir[1716]. Usta kitabesi olmayan yapılarda, benzer işaretlerden yola çıkarak yapılarda aynı ustaların çalıştığı çıkarımını yapmamıza neden olmaktadır.

[1712]Taçkapıda mermer üzerine koyu renk altı kollu yıldız motifi kakılmıştır.
[1713]Taçkapının sağında koyu renk sert bir taş ile yıldız şeklinde bir kakma yapılmıştır.
[1714]Turkuaz çini parçaları ile taş üzerine kakma yapılmıştır.
[1715]Turkuaz çini parçaları ile taş üzerine kakma yapılmıştır.
[1716]Ö. Bakırer, "Anadolu Selçuklu Dönemi Mimarisinde Taşçı İşaretleri", **Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan 10-13 Ekim 2001 Bildiriler**, İzmir, 2002, s.59-69.

Tablo 51. Tabhaneli Camilerde Bani, Mimar ve Sanatçılar.

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Sultan/Dönem	Bani/Atfedilen	Mimar	Taş Ustası	Ahşap Ustası	Çini Ustası	Kalemişi Ustası	Kitabe Ustası	Hattat
1	Orhan Gazi İmareti	İznik	1334-35	Orhan Gazi	Orhan Gazi							
2	Postinpuş Baba Zaviyesi	Yenişehir	14.yy. ilk yarısı	Orhan Gazi	I. Murat/Seyyid Mehmed Dede							
3	Ulu Cami	Arapkir	14.yy. ilk yarısı									
4	Orhan Gazi İmareti	Bilecik	14. yy	Orhan Gazi	Orhan Gazi							
5	Hüdavendigâr İmareti	Bursa	1362-1385	I. Murat	I. Murat							
6	Nilüfer Hatun İmareti	İznik	1388	I. Murat	I. Murat/Nilüfer Hatun							
7	Yakup Çelebi İmareti	İznik	1389	I. Murat	Yakup Çelebi							
8	Ali Paşa İmareti	Bursa	14.yy. sonları	Yıldırım Bayezid	Ali Paşa							
9	Firuz Bey İmareti	Milas	1396	Yıldırım Bayezid	Mübarizüddin Hoca Piruz Bey							
10	Ebu İshak Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonu/1479	Yıldırım Bayezid	Ebu İshak Kazarani							
11	Yıldırım İmareti	Bursa	14.yy. sonları	Yıldırım Bayezid	Yıldırım Bayezid							
12	Timurtaş Paşa Zaviyesi	Bursa	14.yy. sonları	Yıldırım Bayezid	Ali Bey							
13	Yıldırım Bayezid İmareti	Edirne	1399-1400	Yıldırım Bayezid	Yıldırım Bayezid							
14	Yıldırım İmareti	Balıkesir	14. yy. sonları	Yıldırım Bayezid	Yıldırım Bayezid							
15	Horozlu İmaret	Tokat	15.yy. başı	Çelebi Mehmet								

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Sultan/Dönem	Bani/Atfedilen	Mimar	Taş Ustası	Ahşap Ustası	Çini Ustası	Kalemişi Ustası	Kitabe Ustası	Hattat
16	Hamza Bey Zaviyesi	Tokat	1412	Çelebi Mehmet	Bicaroğlu Hacı Nureddin Hamza Bey							
17	Yakup Paşa İmareti	Amasya	1413	Çelebi Mehmet	Pazarlıoğlu Yakup Paşa							
18	Bayezid Paşa İmareti	Amasya	1414	Çelebi Mehmet	Vezir Bayezid Paşa	Abdullah oğlu Doğan	Şamlı Mehmed oğlu Muallim Ebu Bekir/Zeyneddin bin Zekeriye	Abdullah oğlu Yakup/Marangoz Mustafa				
19	Yeşil İmaret	Bursa	1415-19	I. Mehmet	I. Mehmet	Hacı İvaz Paşa		Tebrizli Ahmet oğlu Hacı Ali	Mecnun Muhammed	İlyas Ali oğlu Ali		
20	Orhan İmareti	Bursa	1339-40/1417	Orhan Gazi/Çelebi Mehmet								
21	Ali Bey İmareti	Manisa	1418-19	I.Mehmet	Demirtaş Paşa oğlu Ali Bey							
22	Gazi Mihal İmareti	Edirne	1422	II.Murat	Mihal bin Aziz							
23	Muradiye İmareti	Edirne	1425-1426	II.Murat	II.Murat							
24	Muradiye İmareti	Bursa	1425-26	II.Murat	II.Murat							
25	Beylerbeyi İmareti	Edirne	1429	II.Murat	Sinanüddin Yusuf Paşa							
26	Mustafa Bey İmareti	Havza	1429-30	II.Murat	Yörgüç Paşa'nın oğlu Mustafa Bey							
27	Yörgüç Paşa İmareti	Amasya	1430	II.Murat	Atabey Abdullah oğlu Yörgüç Paşa							

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Sultan/Dönem	Bani/Atfedilen	Mimar	Taş Ustası	Ahşap Ustası	Çini Ustası	Kalemişi Ustası	Kitabe Ustası	Hattat
28	Koca Mehmet Paşa İmareti	Osmancık	1430-31	II.Murat	Hızıroğlu Mehmet Paşa							
29	Karacabey İmareti	Ankara	1427-28/1440	II.Murat	Celaleddin Karacabey	Sinaneddin Ahmet bin Ebu Bekir						
30	Mezid Bey İmareti	Edirne	1441-1442	II.Murat	Gazi Mezid							
31	Yahşi Bey İmareti	Tire	15.yy. ilk yarısı	II.Murat	Halil Yahşi Bey							
32	Yakup Çelebi İmareti	Kütahya	1411-12/1414-1440-41	II.Murat	Germiyanoğlu Beyi II. Yakup Çelebi							
33	Akşemseddin Camii	Osmancık	15.yy. ilk yarısı	II.Mehmet	Akşemseddin							
34	İsmail Bey İmareti	Kastamonu	1454	II.Mehmet	Candaroğlu İsmail bin İbrahim bin İsfendiyar Han							
35	Karacabey İmareti	Bursa	1456-57	II.Mehmet	Abdullah oğlu Karacabey							
36	Hamza Bey İmareti	Bursa	15.yy. ortaları	II.Murad	Vezir Hamza Bey							
37	Mahmut Paşa Camii	İstanbul	1462-1463	II.Mehmet	Vezir Mahmut Paşa	Atik Sinan						
38	Hızır Paşa İmareti	Amasya	15.yy. ortaları	II.Mehmet	Hayrüddin Hızır Paşa							
39	Aynalı İmaret	Bursa	1467	II.Murad	Hoca Tabib Hüsnü Efendi							
40	Murat Paşa İmareti	İstanbul	1471-72	II.Mehmet	Vezir Murat Paşa							

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Sultan/Dönem	Bani/Atfedilen	Mimar	Taş Ustası	Ahşap Ustası	Çini Ustası	Kalemişi Ustası	Kitabe Ustası	Hattat
41	Rum Mehmed Paşa Camii	İstanbul	1471-1472	II.Mehmet	Sadrazam Rum Mehmet Paşa							
42	Gedik Ahmet Paşa İmareti	Afyon	1472	II.Mehmet/II. Bayezid	Vezir Ahmet Paş							
43	İshak Paşa İmareti	İnegöl	1476	II.Mehmet	İshak Paşa							
44	Elvan Bey Zaviyesi	Geyve	15.yy. ortaları	II.Mehmet	Sinan Bey							
45	Davut Paşa İmareti	İstanbul	1485	II.Mehmet/II. Bayezid	Sadrazam Davut Paşa	Mehmet Tahir Ağa denetiminde Mimar Abdullah					Şeyhulislam Kemal Paşazade Ahmet Efendi	Şeyh Hamdullah
46	Hatuniye İmareti	Tokat	1485	II. Bayezid	II. Bayezid/Gülbahar Hatun							
47	Sofular İmareti	Amasya	1485	II. Bayezid	Beylerbeyi Abdullah Paşa							
48	Mehmet Paşa İmareti	Amasya	1486	II. Bayezid	Mehmet Paşa							
49	II. Bayezid İmareti	Edirne	1487-1488	II. Bayezid	II. Bayezid	Hayrettin						
50	Hatuniye Camii	Manisa	1490-91	II. Bayezid	Hüsn-i Şah Hatun binti Abdülcelil							
51	Yıldırım Camii	Kurşunlu	15. yy. ortaları	II. Bayezid	Fatma Sultan							
52	Taceddin Paşa İmareti	Vezirköprü	15.yy. sonları	II. Bayezid	Defterdar Taceddin Paşa							

KATALOG SIRA NO	YAPININ ADI	YERİ	TARİHİ	Sultan/Dönem	Bani/Atfedilen	Mimar	Taş Ustası	Ahşap Ustası	Çini Ustası	Kalemişi Ustası	Kitabe Ustası	Hattat
53	Hüseyin Bey Camii	İnecik	1498-99	II. Bayezid	Seyyid Hüseyin Bey							
54	Bali Bey İmareti	Yenişehir	15.yy. sonları	II. Bayezid	Bali Bey							
55	II. Bayezid İmareti	İstanbul	1501/1505-6	II. Bayezid	II. Bayezid	Hayrettin?/Kemaleddin?/Yakupşah bin Sultanşah?						
56	Kara Davut Paşa İmareti	İstanbul	1505-6	II. Bayezid	Nişancı Davut Paşa							
57	Hatuniye İmareti	Trabzon	16.yy. başları	I. Selim	Gülbahar Hatun							
58	Hatuniye Camii	Amasya	1510	I. Selim	Bülbül Hatun							
59	Fatih Paşa İmareti	Diyarbakır	1516-20	I. Selim	Bıyıklı Mehmet Paşa							
60	Sultan Selim İmareti	İstanbul	1522	I.Süleyman	I.Süleyman/I.Selim							
61	Sinan Paşa İmareti	Sincanlı	1524-25	I.Süleyman	Lala Sinan Paşa							
62	Piri Mehmet Paşa Camii	İstanbul	1530-31	I.Selim	Vezir Piri Mehmet Paşa							
63	Uzun Hasan Camii	Fethiye	1566	I.Süleyman	Beylerbeyi Abdüsselam oğlu Mustafa Paşa							
64	İbrahim Bey İmareti	Kozluk	1705	III.Ahmed	İbrahim Bey							

4.6. KORUNMA DURUMLARI

Çalışmamız başlığı altında tabhaneli cami olarak adlandırdığımız bu yapılar, kitabelerinde ve belgelerde zaviye ya da imaret adıyla tanımlanmıştır. Yapıların ibadet fonksiyonları dışında ana işlevi dervişlerin, fakirlerin, oradan gelip geçenlerin barınma, yeme-içme ve sağlık ihtiyaçları gibi amaçlara hizmet etmektir. Yapılar yeni fethedilen şehirlerin hakim mevkilerinde, ya da yeni tesis olunan mahallelerde kurularak Selçuklu devrinin tekke ve zaviyeleriyle de büyük benzerlikleri olduğu düşünülebilir[1717]. Tabhaneli camiler inşa edildikleri dönemlerde ve daha sonraki dönemlerde çeşitli onarımlar geçirmişlerdir. Bu onarımlarda bazı unsurlar değişime uğramıştır.

Yapılarda meydana gelen ilk ve en büyük değişiklik avluda karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı'nın gücünü arttırması ve yapıların doğmasına hizmet eden kurum ve kişilere ihtiyacın azalması ile yapıların sosyal amaçlarından çok ibadet işlevi ön plana çıkmaya başlamıştır. Dağılım mekanı olma özelliğinin karakteristik unsurlarının belirleyici öğeleri olan havuz, fener ve diğer yapılarla kot farkı ortadan kaldırılarak avlu da ibadet mekanına dahil edilmiştir. Benzer uygulama tabhane mekanları içinde geçerlidir. Mekanlarda namaz kılınamayacağını gösteren ocak ve dolap nişleri birkaç ünik örnek dışında fonksiyon değiştirmiştir. Özellikler mekanların güney duvarlarında yer alan ocak nişlerinin yaşmakları kaldırılarak birer kavsara şeklinde sıvanmış ve mihrap görüntüsü kazandırılmıştır[1718]. Tabhane mekanlarının avluya açılan duvarları kaldırılarak bu mekanlar da ibadet edilir hale getirilmiştir[1719]. *Bursa Yeşil İmaret*'in batı eyvanında olduğu gibi eyvanlar ile tabhaneler arasına kapılar açılarak mekan bütünlüğü sağlanmak istenmiştir. İbadet mekanlarında ise çok fazla bir değişiklik yapılmamış sadece yapı tamamen cami işlevi kazandıktan sonra minber ve vaaz kürsüsü gibi unsurlar da yapıların bünyelerine dahil edilmiştir. Yapıya sonradan ayrıca minare, kadınlar ve müezzin mahfilleri de ilave edilmiştir.

Plan şemasındaki bu değişimlerle birlikte yapının yanlış kullanımı ya da iyi kullanılmamasından kaynaklanan bazı durumlarda meydana gelmiştir. Örneğin bir batar kata sahip *Amasya Bayezid İmareti* ile *Bursa*'daki *Yeşil, Yıldırım ve Muradiye*

[1717] A.O. Uysal, "Zaviyeli Camilerde…, s.51.
[1718] *Bursa Hamza Bey İmareti, Tokat Hamza Bey İmareti* gibi.
[1719] *Edirne Muradiye İmareti, Trabzon Hatuniye İmareti, Bursa Orhan İmareti* gibi.

imaretlerinde üst katlar tamaman işlevsiz kalmıştır. *Bursa Yeşil İmaret*'te süslemelerin getirisi olsa gerek üst kat özgünlüğünü korurken, daha sade düzenlemeye sahip diğer üç örnekte üst katlar kendi hallerine terkedilmiş, bir kısmı da birer depo şeklinde kullanılmaktadır.

Yapıların mimari detaylarında da değişimler gözlenmektedir. En fazla dikkat çeken elemanlar, form ve işlev değiştiren pencerelerdir. Zamanla yapılan onarımlarda pencerelerin sayısında ve formlarında değişiklikler olmuş, *Bursa Hüdavendigâr* ve *Orhan* imaretlerinde görüldüğü gibi bazı pencereler kapıya dönüştürülmüştür. *Ankara Karacabey İmareti*'nde ise kaş kemeri anımsatan garip bir görünüm almıştır.

Bazı yapılarda dönem dönem yapılan kazılar ve sonrasında yapının işlev kazandırılmadan kaderine terk edilmesi de bu yapılara yapılmış kötü uygulamalardan biridir. Örneğin *Bilecik Orhan Gazi İmareti*'nde yapılan kazı sonrasında beden duvarları ve kalan örtü elemanları askıya alınmış, yapı ve çevresi kendi haline terk edilmiştir. Benzer bir durum da *İznik Orhan İmareti* için geçerlidir. Zeytin ağaçlarının içerisinde tarlalar arasında fark edilmeyecek konumda yok olmuştur. *Arapkir*'de bir tepe üzerinde inşa edilmiş *Ulu Cami*'de alanın terk edilmesi nedeniyle kaderiyle baş başa kalmıştır.

Zaman içindeki bu değişikliklerle birlikte son yıllarda ehil olmayan kişi ve kurumlarca, restorasyon ilkelerine uymayan, yapının özgün dokusuna zarar veren, yapının tarihi kimliği ve plan şemasını bozan bazı uygulamalara gidildiği tespit edilmiştir. Örneğin *Bursa Ali Paşa İmareti*'nde duvar örgüsü ve süslemeleri tamamen yenilenmiştir. Eski resimlerinde büyük bir kısmı iyi durumda olan ibadet mekanındaki kalemişi süslemeler, sıva ile birlikte yerlerinden sökülmüş, yenilenen sıva üzerine tekrar resmedilmişlerdir. Bazı yapılar ise anıt yapı özelliği dikkate alınmaksızın parazit yapılarca çevrelenmiştir. *Bursa*'daki *Timurtaş Paşa Zaviyesi*, *Ebu İshak Zaviyesi* ve *Hoca Tabib İmareti*'nde yapıların doğusunda sonradan yapılmış birer yapı bulunmaktadır. Pencerelerin bir kısmını da kapatan bu parazit yapılar, binalara zarar vermektedir. *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi*'nde restorasyon çalışmaları kapsamında yapının çevresinde drenaj yapılmadığı, bu bağlamda toprak zeminden alınan nem ile yapının duvarlarının rutubet ve rutubete bağlı etkilere açık bırakıldığı, yapının örtü katında yapılan çalışmaların da yetersiz kaldığı ya da gerekli izolasyon

yapılmadığı için kubbelerde de rutubet oluştuğu, yapının orijinal plan şemasını bozan uygulamalardan biri olan giriş kapısının iki yanında yer alan koridorların açıklıklarının kapatıldığı, yapının güneydeki tabhane mekanının altında yer alan sarnıcın üzerinin tamamen kapatıldığı, döşemede kullanılan ahşap elemanların tabhane mekanlarında yer alan ocak nişlerinin içlerinde de devam ettirildiği, ibadet mekanında mihrap nişinin iki yanına mermer kaplı sekiler yerleştirildiği gözlenmiştir. *Havza Mustafa Bey İmareti* bir dönem ilçe halk kütüphanesi olarak kullanılmış, 2009 yılında **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından onarılarak aşevi olarak işlevlendirilmiştir. Yapıda depo ve mutfak olarak kullanılan kuzeydeki iki tabhane mekanı arasına bir kapı açılmış ve yapıya modern tuvaletler eklenmiştir. *Amasya Yörgüç Paşa İmareti* ve *Amasya Bayezid Paşa İmareti*'nde kalemişi süslemeler tamamen yenilenmiştir. *Amasya Bayezid Paşa İmareti*'ndeki en kötü müdahale alçı süslemelere yöneliktir. Tabhane mekanlarındaki sanatsal değerleri çok yüksek olan alçı dolap nişleri ile ibadet mekanındaki mihrap nişinin alçı süslemeleri kartonpiyer olarak yenilenmiştir.

Tabhaneli camiler içerisinde plan şeması ve mimari özellikleri bakımından en radikal kararların alınıp uygulandığı yapı *Ankara*'daki *Karacabey İmareti*'dir. Yapının ibadet mekanının yarım bir kubbe ile örtülü olduğu bizden önceki pek çok araştırmacı tarafından da kabul edilmiştir. Sadece yapının çevresinde yapılan araştırma kazısı sırasında ortaya çıkan mihrap duvarını destekleyen bir payandadan yola çıkılarak, üzeri nervürlü kubbe ile örtülü beş kenarlı bir ibadet mekanı inşa edilmesi ve pencerelerin kaş formuna benzeyen garip kemerleri son derece düşündürücüdür. *Tire*'deki *Yahşi Bey İmareti*'nin plan şemasının bire bir benzerinin böyle radikal bir kararla uygulama bulması, restorasyon ilkeleri bakımından tartışılması gereken önemli bir konudur.

Yukarıda birkaç örnekle değindiğimiz bu olumsuz müdahale kararlarının yanı sıra yapılar inşa edildikleri tarihlerden günümüze kadar fiziksel, kimyasal ve biyolojik müdahalelere de maruz kalmıştır. Yapılar değişik zamanlarda kullanıcıları tarafından da yapısal olarak değişikliğe uğramış ve bir takım eklentiler veya bazı yapı elemanlarının iptali gibi müdahaleler yapılmıştır.

Sıcak ve soğuk hava koşulları da özellikle dış cephede taş malzemede önemli yıpranmalara sebep olmuştur. Derzlerdeki boşalmalar ve taşlardaki erimeler havada

uçuşan bitkisel tozların dokuya kolayca yerleşmesine ve bitki oluşumlarına neden olmuştur. Taşa yerleşen bitkiler kök salarak taşların hem fiziksel hem de köklerin salgıladığı kimyasallar nedeniyle taşın bozulmasına yol açmıştır. Bazı yapıların onarımlar sırasında derzlerde kullanılan çimento harçlı malzeme taşta tuzlanmaya neden olmaktadır[1720].

Çoğu yapının çevresinde drenaj yapılmaması ya da doğru uygulanmaması zeminde nem oluşmasına ve bu bağlamda temellerde su problemine neden olmuştur. Bu durum yapıyı ve temelleri olumsuz etkilemiş, zemindeki su temellerden başlayarak yapı duvarlarının üst seviyelerine kadar çıkmıştır. Bu olumsuzluk duvarlarda dışta taş renklerinin değişmesine ve yapısının bozulmasına, derzlerdeki bağlayıcıların özelliğini yitirmesine neden olmaktadır. Yapıların hemen tüm taş duvarlarında koruyucu önlem alınmadığı için erime ve kabuklaşma, yosunlaşma ve bitki oluşumları görmek mümkündür[1721].

Örtüler üzerindeki kiremit ya da kurşun kaplamalarda bozulmalar ya da gerekli su ve ısı izolasyonlarının yapılmaması, yağan yağmur veya kar sularının yapı içine sızmasına ve sızan suların örtüde nem ve nem etkilerine maruz kalmasına neden olmuştur[1722].

Yapıları etkileyen bir diğer unsur kentleşme ve modernleşme adına yapılan uygulamalardır. Anadolu'daki şehirlerde kentsel gelişim sürecinde, modernleşme ve çağdaşlaşma adına yapıların bulunduğu şehirlerde tarihsel kent silueti değişmiştir. Yeni binalar ve yollar, kent dokusunu ve tarihi yapıların kimliklerini kısmen ya da tümüyle kaybetmelerine neden olmuştur.

Yapılarla ilgili bir diğer sorun uygulama öncesi hazırlanan rölöve-restitüsyon ve restorasyon projeleridir. Bu projelerde konunun uzmanı olmayan kişilerin çalışması ve yeterli araştırma yapılmadan müdahale kararlarının alınmasıdır. Yapının özgün kimliğini, dönem ve yapısal özelliklerini bilmeden sadece günümüz kullanımı ile cami olarak tanıyarak o yönde kararlar alınıp uygulanmaktadır. Yapının özgün işlevinin

[1720] *Edirne Mezid Bey İmareti, Kastamonu İsmail Bey İmareti* gibi.
[1721] *Bursa Orhan İmareti, İstanbul Rum Mehmet Paşa İmareti, Osmancık Akşemseddin Camii* gibi.
[1722] *Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi*, *İstanbul Rum Mehmet Paşa İmareti, İstanbul Mahmut Paşa İmareti* gibi.

belirtilmemesi, bilimsel olmayan, güvenilirliği tartışmalı kaynaklardan hareketle yapının yanlış şekilde tamamlanması ya da müdahale görmesi, gelecek nesillere koruma ve yaşatma adına yanlış bilgiler aktarılmasına neden olacaktır. Bu bağlamda mülkiyetini elinde bulunduran kurum ve uygulama kararlarını onaylayan koruma kurulları ile bilim insanlarına çok iş düşmektedir. Yapılar, farklı disiplinlerden uzmanların beraber çalışacağı bir komisyonca değerlendirilmelidir. Yüzyıllardır ayakta durmayı başaran bu sanat eserleri, ancak alınacak doğru kararlar ile gelecek nesillere özgünlüklerini yitirmeden aktarılabilecektir.

Sonuç olarak Anadolu'daki tabhaneli camilerde kimlik değişimi durdurulmalı, cami ya da farklı bir işlev alsa da korunmasına devam edilmelidir. Ait olduğu döneme özgü somut özellikler taşıyan, küçük ya da büyük, bezemeli ya da bezemesiz örnekler hem kendi içlerinde hem de dahil oldukları plan tipi içerisinde değerlendirilmelidir. Farklı işlevler nedeniyle yapıların orijinal plan şeması değiştirilmemeli, sadece hayatını sürdürebilmesine yönelik müdahaleler yapılmalıdır.

Tabhaneli camiler, Anadolu'da özellikle XIV. ve XV. yüzyıllarda, sosyal düzenin sağlanması, yeni iskan alanları yaratılması, ticaretin gelişmesi, yerleşik yaşama geçen nüfusun mesleki eğitime tabi tutulması gibi amaçlara yönelik faaliyetler yürüten kişi ve kurumlar için tasarlanmış özel bir yapı türüdür. Ahilerin ve gezici dervişlerin toplantı, ibadet ve barınma gereksinimlerini karşılayacak mekanlar içeren bu yapılar, sadece ibadet amacına yönelik olarak inşa edilen camilerden tamamen farklı bir kurguya sahiptirler.

İnşa edildikleri dönemin mimari özelliklerine ışık tutmalarının yanı sıra sosyal ve siyasal yapısına da ışık tutan ve kitabelerinde ya da belgelerde çoğunlukla *zaviye* ya da *imaret* adıyla tanımlanan bu tür yapılar, araştırmacılarca *Bursa Tipi, Ters T Planlı, Çok Fonksiyonlu, Zaviyeli, Yanları Kanatlı* ve *Çapraz Mihverli* gibi farklı adlarla tanıtılmıştır. Ancak bu tür yapıların, biçimsel özelliklere dayalı adlandırmalar yerine işlevsel özelliklerini dikkate alarak *tabhaneli cami* şeklinde adlandırılmasının daha uygun olduğu görüşündeyiz.

Tabhaneli camilerin plan kurguları, geleneksel mimari uygulamalarına yeni tasarım anlayışı getirmiş ve adeta bir tip proje olarak benimsenerek Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde uygulama alanı bulmuştur. Hizmet verdikleri kişi ve kurumlara duyulan ihtiyaca paralel olarak, XIV. yüzyıl başlarından XV. yüzyıl ortalarına kadar sıkça inşa edilen bu tür yapılar, *avlu*, *ibadet mekanı* ve *tabhane mekanı* gibi başlıca üç bölümden oluşmaktadır. Erken tarihli örneklerde avlu boyutları bakımından ibadet mekanından daha vurguludur. İbadet mekanının zemin kotu, avlunun zemin kotundan yüksektir. Tabhane mekanlarına ulaşım çoğunlukla avludan, az sayıda örnekte ise hem avlu hem de geçiş mekanlarından sağlanmaktadır. Erken dönemin bu karakteristik özellikleri, XV. yüzyıl ortalarından itibaren, tabhaneli camilere duyulan ihtiyacın azalmasıyla birlikte terk edilmeye başlanmış; avlu zamanla ortadan kalkmıştır. Tabhane mekanlarına ulaşım dışarıdan sağlanmaya başlamıştır.

Anadolu'da, çoğunluğu Batı Anadolu'da olmak üzere günümüze ulaşabilmiş 64 adet tabhaneli cami bulunmaktadır. Bugün bu yapıların büyük bir kısmı cami, az sayıda örnek ise müze, kütüphane, depo ve aşevi işlevindedir. Çalışmamızda ilk kez bu yapılar bir bütün halinde ele alınmış, çizim ve fotoğraflar eşliğinde ayrıntılı bir şekilde

tanıtılmıştır. Plan özellikleri, mimari unsurları ve süslemeleri bakımından ayrıntılı bir değerlendirmeye tabi tuttuğumuz tabhaneli camilere ilişkin bir tipoloji denemesi de yapılmıştır. Anadolu Türk sanatı ve mimarisi Orta Asya, uzak doğu medeniyetleri, İslam medeniyeti ve yüzyıllardır aynı topraklarda çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış Anadolu'nun yerel medeniyetlerinden etkilenerek kendi kültür ve mimarisini meydana getirmiştir. Çalışmamızda, bu kriterler baz alınarak, tabhaneli camilerin, Anadolu mimarisi içerisindeki yeri belirlenmiştir.

Çalışmamız sonucunda, döneminin sosyal ve siyasal yapısına ışık tutan bu özgün yapı türünün kökeni, işlevi, mimari ve süsleme özelliklerine ilişkin önemli bulgulara ulaştık. Bununla birlikte -diğer yapı türleri gibi- tabhaneli camilerin de pek çok olumsuz müdahaleye maruz kalarak özgünlüğünü yitirdiğini gördük. Çalışmamızın sonunda yer verdiğimiz "Korunma Durumları" başlıklı bölümde bu olumsuzlukları dile getirdik. Dileğimiz, bize ve gelecek kuşaklara geçmişten gönderilen birer mesaj niteliği taşıyan bu anlamlı yapıların hak ettikleri saygıyı görmeleridir.

V-KAYNAKÇA

Abdülhafız, A.A., **Osmanlı Döneminde İstanbul ile Kahire Arasında Mimari Etkileşimler**, (İstanbul Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1994.

Acar, T., **Bursa'daki Tabhaneli Camiler**, (Ege Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi A.B.D., Türk-İslam Sanatı B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2007.

Acun, H., **Manisa'daki Türk Devri Yapıları**, Ankara, 1999.

Açıkgözoğlu, A. S., **Osmanlı Camisinde Mihrap Önü Mekanı**, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı A.B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2002.

Adıyeke, N., **XIX. Yüzyılda Milas'ın Sosyal, Demografik, Ekonomik ve Kültürel Gelişimi**, İzmir, 1994.

Akbulut, Ö., **Trabzon Kitabeleri**, İstanbul, 1953.

Akbulut, R., **Her Şeyi İle Bursa**, İstanbul, 1975.

Akça, G., "Ahilik Geleneği ve Günümüz Fethiye Esnafı", **Selçuk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enst. Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.14 Güz, Konya, 2004, s.209-219.

Akça G.-Demirpolat, A., "Heterodoxy Orthodoxy Tartışmaları ve Türk Fütüvvet Teşkilatı (Ahilik), **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.15, Konya, Güz 2004, s.203-213.

Akdağ, M., **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi**, İstanbul, 1979.

Akkan, S., **Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Afyon'daki Vakıf Hizmetleri**, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 1999.

Akok, M., "XIII-XVII. Yüzyıllarda Yapılmış Türk Camilerinin

İç Mimarisi", **Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi Ankara 19-24 Ekim 1959**, Ankara, 1962, s.12-16.

Akozan, F., "Türk Külliyeleri", **Vakıflar Dergisi**, VIII, Ankara, 1968, s.303-308.

Aköz, A.-Yörük, D., "H.1002/M.1594 Tarihli Bir Vakıf Defterine Göre Edirne'deki Sultan II. Bayezid Camii ve İmareti Evkafı, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.16, Konya, Güz 2004, s.157-177.

Aksarayi, **Anadolu Selçuki Devletleri Tarihi**, (Çev. M. N. Gençosman), Ankara, 1943.

Aksop, N., "Bursa Tarihi Hakkında", **Uludağ**,1947.

Alp, S., **Ahşap ve Alçı Süslemeciliğinde Çelebi Mehmet Dönemi Süsleme Repertuarı**, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Temmuz 1995.

Altaş, N., **T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Tarafından Tescili Yapılan Cami ve Mescitler**, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi A.B.D., Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007.

Altınsapan, E., "Bilecik Orhan Gazi İmareti Kazısı Genel Değerlendirilmesi", **Anadolu'da Tarikat Yapılarına Bakış (13-15.YY) Bilecik Orhan Gazi İmareti Kazı Sonuçları**, (Ed. E. Altınsapan), Eskişehir, 2003, s.358-360.

Altınsapan, E.-Deveci, A., "Bilecik Orhan Gazi İmareti Kazısı", **Anadolu'da Tarikat Yapılarına Bakış (13-15.YY) Bilecik Orhan Gazi İmareti Kazı Sonuçları**, (Ed. E. Altınsapan), Eskişehir, 2003, s.99-124.

"Bilecik Orhan Gazi İmareti ve Osmanlı Dönemi Bilecik Kenti 2001 Yılı Sondaj ve Kazı Çalışmaları", **VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı**

Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (08-10 Nisan 2002), Bildiriler, Kayseri, 2002, s.41-54.

Altun, A., "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", **Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya**, Kütahya, 1982, s.171-700.

Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet, İstanbul, 1988.

"Geçmişten Geleceğe Bursa", **Bursa**, İstanbul, 1996, s.162-63.

Anadol, C., **Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler**, Ankara, 1991.

Anonim, **Selçuk-Nâme Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III**, (Çev. F.N. Uzluk), Ankara, 1952.

Apa, G., **Osmanlı Dönemi Selâtin Cami Minberleri**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2007.

Arıcı, K., "Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Anadolu Ahiliği (Ahiyan-ı Rum)", **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri 13-15 Ekim 1999 Kırşehir**, Ankara, 1999, s.38-48.

Arık, R., **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, Ankara, 1976.

Bazı Örnekleriyle Anadolu'da "Barok" Denen Camiler, Ankara, 1971.

Arık, M.S.-vd., **Bursa Camileri Albümü**, İstanbul, 2004.

Arseven, C.E., **Les Arts Décoratifs Turcs**, İstanbul, 1952.

Türk Sanatı Tarihi, Menşeinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatlar, İstanbul, (tarih yok).

Türk Sanatı, İstanbul, 1973.

"*Tabhane*", **Sanat Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul, 1998, s.1889.

Arslan, A.A., "Bursa Yeşil Camii Taş Süslemelerinde Görülen Bitkisel ve Geometrik Motiflerin Plastik Sanatlar

Açısından Analizi", **Bursa Kültürü, II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı (20-22 Ekim 2005)**, C.II, Bursa, 2005, s.909-918.

Arslan, H. Ç., **Erken Osmanlı Döneminde Akıncı Beyleri ve Banilikleri**, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Ağustos 1995.

"Erken Osmanlı'nın Fetih ve Yerleşim Sisteminde Akıncı Beylerin Stratejik Önemi", **Türkler**, C.9, Ankara, 2002, s.116-132.

Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları (1300-1451), Ankara, 2001.

Aru, K.A., **Türk Kenti**, İstanbul, Nisan 1998.

Türk Hamamları Etüdü, İstanbul, 1949.

Aslanapa, O., **Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri**, İstanbul, 1949.

Osmanlılar Devrinde Kütahya Çinileri, İstanbul, 1949.

"Fatih Devri Abideleri", **Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri**, I, İstanbul, 1963, s.13-30.

"İznik'te Sultan Orhan İmareti Kazısı", **Sanat Tarihi Yıllığı**, C.I, (1964-65), s.16-38.

Anadolu Türk Çini ve Keramik Sanatı, İstanbul, 1965.

"Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara, 1965, s.223-232.

"İznik'te Sultan Orhan İmaret Camii Kazısı", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı**, I (1964-1965), İstanbul, 1965, s.16-31.

Aslanapa, O., **Turkish Art and Architecture**, London, 1971.

Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. Yüzyıl), 1977.

Türk Sanatı, I-II, İstanbul, 1984.

Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul, 2004.

Anadolu'da İlk Türk Mimarisi, Ankara, 1991.

Türk Çini Sanatı, İstanbul, 1993.

Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıç ve Gelişimi, Ankara, 2007.

Aslanoğlu, İ., **Tire'de Camiler ve Üç Mescit**, Ankara, 1978.

Aşıkpaşaoğlu Tarihi [Tevarih-i Al-i Osman], (Yay.Atsız), İstanbul, 1970.

Ay, R., **Anadolu'da Derviş ve Toplum**, 13-15. Yüzyıllar, İstanbul, Ekim, 2008.

Aytaç, İ., **Malatya ve Yöresindeki Türk-İslam Dönemi Yapıları**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi A.B.D., Sanat Tarihi B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 1998.

Ayverdi, E. H., **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri Ertuğrul, Osman, Orhan Gaaziler, Hüdavendigâr ve Yıldırım Bayezid (630-805) (1230-1402)**, C.1, İstanbul, 1989.

"Yıldırım Bayezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnamesi", **Vakıflar Dergisi**, VIII, Ankara, 1969, s.37-46.

"Bursa Orhan Gazi Camii ve Osmanlı Mimarisinin Menşei Meselesi", **Vakıflar Dergisi**, VI, İstanbul, 1965, s.69-83.

Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (855-886) (1451-1481), III, İstanbul, 1966.

"Osmanlı Mimarisinin İlk Asrı", **Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi Ankara 19-24 Ekim 1959, Ankara, 1962, s.** 70-82.

"Orhan Gazi Devrinde Mi'mari, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yıllık Araştırma Dergisi**, I, 1956, Ankara, 1957, s. 115-155.

Ayverdi, E.H., **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Romanya-Macaristan**, C.I, 1 .ve 2. Kitap, Yer ve Tarih?.

Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Yugoslavya, C.III, 3. Kitap, İstanbul, 1981.

Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Bulgaristan, Yunanistan, **Arnavutluk,** C.IV, 4.,5.,6. Kitap, İstanbul, 1982.

"Yugoslavya'da Türk Abideleri", **Vakıflar Dergisi**, III, Ankara, 1957.

Ayverdi, E.H.-Yüksel, İ.A., **İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi**, İstanbul, 1976.

Ayverdi, S., **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları**, İstanbul, 1977.

Baer, G., "Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi" (Çev. S. Ferliel), **Tarih Araştırma Dergisi 1970-1974**, VIII-XII/14-23, Ankara, 1975, s. 99-119.

Bakırer, Ö., "Anadolu Selçuklu Dönemi Mimarisinde Taşçı İşaretleri", **Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan, 10-13 Ekim 2001 Bildiriler**, İzmir, 2002, s.59-69.

Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı, Ankara, 1981.

Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları, Ankara, 1976.

Baktır, M., "Beylikleri Döneminde Anadolu'da Ulemâ-Ümerâ Münasebetleri", **Türkler**, C. 7, Ankara, 2002, s.560-568.

Balduccı, H., **Rodos'ta Türk Mimarisi**, Ankara, 1945.

Ballance, S., "Early Turkish Building in Trabzon", **Belleten**, C.XXIX, S.113, 1965, s.71-74.

Baltacı, C., **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri-Teşkilat, Tarih**, İstanbul, 1976.

Barkan, Ö.L., "İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, II, Ankara, 1942, s. 279-304.

Barkan, Ö.L., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri", **İkinci Türk Tarih Kongresi, İstanbul 20-25 Eylül 1937, Kongreye Sunulan Tebliğler**, İstanbul, 1943, s.1002-1013.

"Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", **İstanbul Üniversitesi İksisat Fakültesi Mecmuası,** C. XI, S. 1-4, İstanbul, 1950.

"Tarihi Demografi" Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", **Türkiyat Mecmuası**, X (1951-1953), İstanbul, 1953, s.1-26.

"Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından Osmanlı İmparatorluğu'nda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar", **İ.Ü. İktisad Fakültesi Mecmuası**, XXIII/1-2, (1962-63), İstanbul, 1963, s.239-96.

"Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri", **Türkler,** C.9, Ankara, 2002, s.133-153.

Baş, G., **Diyarbakır'daki İslam Dönemi Mimarisinde Süsleme**, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van, 2006.

Baştav, Ş., **16. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi (1373-1512)**, Ankara, 1973.

Batur, A., "Osmanlı Camilerinde Almaşık Duvar Özerine", **Anadolu Sanatı Araştırmaları**, II, İstanbul, 1970, s.135-208.

Bayburtluoğlu, Z., "Büyük Programlı Selçuklu Yapılarında Önyüz Düzeni", **Vakıflar Dergisi,** XI, Ankara, 1976, s.67-106.

Baykal, K., **Bursa ve Anıtları**, Bursa, 1950.

Bursa, Bursa Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları, S.5, Bursa, Tarih (?).

Bayrakal, S., **Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler**, Ankara, 2001.

Erken Dönem Osmanlı Minberleri, İstanbul, 2008.

Bayraktar, M. S., **Tire'de Osmanlı Dönemi Cami ve Mescidleri**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1996.

Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2005.

Bayram, M., **Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu**, Konya 1991.

"Anadolu Selçukluları'nda Devlet Yapısının Şekillenmesi", **Cogito**, S.29, İstanbul, Güz 2001, s.61-72.

"Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.10, Konya, Güz 2001, s.1-11.

"Türkiye Selçuklularında Devlet Yapısının Şekillenmesi", **Türkler**, C.7, Ankara, 2002, s.169-175.

"Bacıyân-ı Rum (Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı", **Türkler**, C.6, Ankara, 2002, s.365-379.

"Selçuklular Zamanında Orta Anadolu'dan Batı'ya Göçler", **Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu Bildiriler 18-20 Ekim 2004**, Balıkesir, 2005, s.117-129.

Binan, D.U., "Osmanlı'da Beylikten İmparatorluğa Geçişte Yapı Üretim Süreci ve İlişkileri Üzerine Bir Deneme", **Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı "Uluslarüstü Bir Miras"**, İstanbul, 1999, s.387-395.

Binan, M., **Türk Saçak ve Kornişleri**, İstanbul, 1952.

Birici, A., vd., "Ahmet Paşa (Gedik)", **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, Nisan 2008, s.144-145.

Bozer, R., **15. Yüzyıl Ortasına Kadar Anadolu Türk Sanatında Ahşap Kapılar,** (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Sanat Tarihi) A.B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1992.

Bozyiğit, A.E., **Ahilik ve Çevresinde Oluşan Kültür Değerleri Bibliyografyası**, Ankara 1989.

Bulut, L., "İzmir Camilerinde Alçı Süsleme", **Sanat Tarihi Dergisi**, VIII, İzmir, 1996, s.1-9.

Caferoğlu A., "Türk Tarihinde 'Nöker' ve 'Nöker-zâdeler' Müessesesi", **IV. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 10-14 Kasım 1948, Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara, 1952, s.251-261.

Cahen, C., "Selçuki Devletleri Feodal Devletler midir?", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, XVII, 1-4, 1955-1956, s. 348-358.

Pre-Ottaman Turkey, London, 1968.

"İlk Ahiler Hakkında", **Belleten,** L/!97, Ankara, 1986, s. 591-601.

"Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. yüzyılın ilk yarısı)", (Çev. Y. Yücel-B. Yediyıldız), **TTK Belleteni**, LI, 201, 1987, s.1375-1431.

Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, (Çev. Y. Moran), İstanbul, 1994.

The Formation of Turkey; The Seljukid Sultanate of Rum: ***eleventh to fourteenth century***, P. M. HOLT (ed.), London, 2001.

Can, Y.-Gün, R., **Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği**, Samsun, Ocak 2005.

Cantay, G., **Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu**, Ankara, 2002.

Cezar, M., "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", **Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri**, I, İstanbul, 1963, s.327-414.

Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, İstanbul, 1977.

Cıda, İ., **İstanbul Bayezid Camii Taş Süslemeleri**, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005.

Çağatay, N., **Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik**, Ankara, 1974.

"Fütüvvetnameler Nedir? Niçin Düzenlenmişlerdir?", **VIII. Türk Tarih Kongresi**, C.II'den Ayrı Basım, Ankara 1981.

"Anadolu Türkleri'nin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler-Bu Alanda Ahiliğin Etkileri", **Belleten**, C.LII, S.203, 1988 den ayrı basım, Ankara 1988.

Çakıroğlu, B., **İslam Dinindeki Temel Kavramların Osmanlı Dönemi (13.YY-17.YY.) Dini Mimarisine Yansımaları**, (K.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık A.B.D. Mimarlık Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Trabzon, 2006.

Çakmak, Ş., "Tabhaneler ve Gezici Dervişler", **Erken Osmanlı Sanatı,** İstanbul, 1999, s. 156-157.

"İshak Paşa Külliyesi", **Erken Osmanlı Sanatı,** İstanbul, 1999, s.151-53.

Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taçkapılar (1300-1500), Ankara, 2001.

Çalıkuşu, E., **Bursa Dini Mimarisinde Türk Barok Bezemeler**, Ankara, 2010.

Çalışkan Y.-İkiz, M.L., **Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik**, Ankara, 1993.

Çelikkol, Z., **Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe**, Ankara, 1986.

Çetin, İ., "Bir Fikir Sistemi Olarak Ahilik", **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri 13-15 Ekim 1999 Kırşehir**, Ankara, 1999, s.88-94.

Çetin, O., **Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)**, Ankara, 1994.

Çetin, Y., **Sakarya ve Çevresinde Osmanlı Dönemi Dini Mimari Eserler**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi A.B.D. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1999.

Çetintaş, S., **Yeşil Cami ve Benzerleri Cami Değildir**, İstanbul, 1958.

Türk Mimari Anıtları Osmanlı Devri, I-II,

İstanbul, 1946.

Çevik, H., **Tekirdağ Müzesine Doğru**, İstanbul, 1966.

Çiftçioğlu, İ., **Ankara Ahileri Devleti ve Dönemi**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih A.B.D. Ortaçağ B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 1995.

"Osmanlılar ile Anadolu Beylikleri Arasındaki İlişkilerde Ulemânın Diplomatik Rolü", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.26 Güz, Konya, 2009, s.193-205.

Çöl, N., **XV-XVI. Yüzyıllarda İstanbul'da Kent Dokusu-Yapı Kuruluşları İlişkisi**, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, Ekim 1999.

Çuhadaroğlu, F., "Davut Paşa Camii", **Rölöve ve Restorasyon Dergisi**, 2, Ankara, 1975, s.199-218.

Dağlı, Y.-Kahraman S.A., **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit**, Cilt:2, Kitap:1, İstanbul, Ocak 2008.

Dallıoğlu, H.T., **16. Asırda Bursa 1558-1589**, Bursa,1940.

Danişmend, İ.H., **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.I, İstanbul, 1925-1947.

"Hayrullah Efendinin Gördüğü Üç Bursa", **Bir Masaldı Bursa**, İstanbul, Kasım 1996, s.317-27.

Darkot, B., "*Arapkir*", **İslam Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1978, s.553-54.

Demir, A., "Bursa", **Erken Osmanlı Sanatı,** İstanbul, 1999, s. 96-97.

Demir, A., "Halkın Sultanı Orhan Bey", **Erken Osmanlı Sanatı,** İstanbul, 1999, s.148-149.

Demir, G., "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Ahilerin Rolü", **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri 13-15 Ekim 1999**

Kırşehir, Ankara, 1999, s.95-112.

Demiralp, Y., **Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)**, Ankara, 1999.

"Yeşil Külliye", **Erken Osmanlı Sanatı,** İstanbul, 1999, s.97-99.

"Yeşil Cami", **Erken Osmanlı Sanatı,** İstanbul, 1999, s.103-104.

"Yıldırım Külliyesi", **Erken Osmanlı Sanatı,** İstanbul, 1999, s.105-106.

"Orhan Camii", **Erken Osmanlı Sanatı,** İstanbul, 1999, s.107-108.

"Muradiye Külliyesi", **Erken Osmanlı Sanatı,** İstanbul, 1999, s.113-114.

"Hüdavendigar Camii", **Erken Osmanlı Sanatı,** İstanbul, 1999, s.120-123.

Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları, Ankara, 1996.

Demiriz, Y., **İslam Sanatında Geometrik Süsleme**, İstanbul, 2000.

"Bilecik'te Orhan Gazi İmaretinin Bugünkü Durumu ve Süslemeleri Hakkında Notlar", **Vakıflar Dergisi**, XXI, Ankara, 1990.

Osmanlı Mimarisinde Süsleme, Erken Devir (1300-1453), I, İstanbul, 1979.

"XIV. Yüzyılda Ağaç İşleri", **Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. yüzyıl)**, İstanbul, 1977, s.61-71.,

"Mimari Süslemede Renk Unsuru Olarak Kullanılan Keramik Çanaklar", **Sanat Tarihi Yıllığı**, 5, 1973, s.175-208.

Demirpolat A.- Akça, G., "Ahilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.15, Konya, Güz 2004, s.355-376.

Devellioğlu, F., "*Tab-hâne*", **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, 2001, s.1011.

Diez, E.-Aslanapa, O., **Türk Sanatı**, İstanbul, 1955.

Diez, E., "*Bursa*", **İslam Ansiklopedisi**, C.2, Eskişehir, 1997, s.806-819.

Dikici, Z., **Edirne Camilerinde Yazı**, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2003.

Divitçioğlu, S., **Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu**, İstanbul, 1999.

Doğan, N.Ş., "Bursa Murad Hüdavendigâr Camii ve Niğde Ak Medrese'nin Düşündürdükleri", **Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı, Sanat Yazıları**, Kayseri, 2001.

Doğan, T., **Osmanlı Cami Mimarisinde Aydınlatma Düzeni Gelişimi (XIV-XVII. Yüzyıllar)**, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2001.

Doğru, H., **XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri**, Ankara 1991.

Dostoğlu, N.T., **Osmanlı Döneminde Bursa, 19. Yüzyıl Ortalarından 20. Yüzyıla Bursa Fotoğrafları**, C.I, II, Bursa, Aralık 2001.

Dostoğlu, N.T-Oral, Z.Ö, "Bir Osmanlı Başkenti Bursa'nın Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Fiziksel Değişim Süreci", **Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı "Uluslarüstü Bir Miras", 25/26/27 Kasım 1999**, İstanbul, 1999, s.221-29.

Durak, İ.-Yücel, A., "Ahilerin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", **Süleyman Demirel Ü. İkisadi ve İdari Bilimler Fak. Dergisi**, Y.2010, C.15, S.2, s.151-168.

Dündar, A., **Arşivdeki Plan ve Çizimler Işığı Altında Osmanlı İmar Sistemi**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları, Türk İslam Sanatları Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1999.

Egli, E., **Sinan**, Zürich, 1976.

Ekinci, Y., **Ahilik ve Meslek Eğitimi**, İstanbul, 1990.

Eldem, S.H., **Türk Mimari Eserleri,** İstanbul.

Emecen, F.M., **XVI. Asırda Manisa Kazası**, Ankara, 1989.

İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası, İstanbul, Ekim 2001.

Emir, S., **Erken Osmanlı Mimarisi'nde Çok-İşlevli Yapılar: Kentsel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zaviyeler**, I-II, İzmir, 1994.

Erarı, F., "Ahilik ve Ahilik Kültürünün İktisadi Hayatımızdaki Anlam ve Önemi", **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri 13-15 Ekim 1999 Kırşehir**, Ankara, 1999, s.117-124.

Erdmann, K.-Schneider, G., **Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts. Die Ornamentik**, Berlin, 1976.

Erdoğdu, M.A., "Ertuğrul Gazi'nin Bilecik'teki Vakıfları", **Vakıflar Dergisi**, XXI (1990), Ankara, 1990, s.81-113.

"Karaman Vilayeti Zaviyeleri", **Tarih İnceleme Dergisi**, IX, İzmir, 1994, s.89-158.

"Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, IV, İzmir, 2000, s.37-55.

Erdoğan, M., "Osmanlı Mimari Tarihinin Arşiv Kaynakları", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,** C.III, S.5-6, İstanbul, 1953.

Ergenç, Ö., "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri, **Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)**, Ankara, 1980, s.103-109.

Erginli, Z., "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Türk Dervişlerinin İzleri", **Türkler,** C.9, Ankara, 2002, s.107-115.

Erhan, M.S., "Mimarimizde Alçı Pencereler ve Bir Sanatkârı:İsmail Sönmez", **Bursa Halk Kültürü, Uludağ Üniversitesi II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (20-22 Ekim 2005) Bildiri Kitabı**, C.3, Bursa, 2005, s.919-930.

Erken, S., **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, II, Ankara, 1983.

Eroğlu, S., **Batı Anadolu Beylikleri Mimarisinde Tipolojiye Bağlı Süsleme Tasarımları**, (Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi A.B.D., Türk İslam Sanatları Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2006.

Ersen, A., **Erken Osmanlı Mimarisi'nde Cephe Biçim Düzenleri ve Bizans Etkilerinin Niteliği**, (İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul, 1986.

Ersoy, A., **XV. Yüzyıl Osmanlı Ağaç İşçiliği**, İstanbul, 1993.

Ersoy, B., **İzmir Hanları**, Ankara, 1991.

"Edirne Şah Melek Camii'nin Tanıtımı ve Mimari Özellikleri Hakkında Düşünceler, **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi**, VI, İzmir, 1982, s.47-62.

Ersoy (Top), F.G., **İstanbul'daki Selatin Camilerinin Kitabeleri**, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2002.

Ersoy, H., "Hatuniye Camii", **Gediz,** S. 52, 1941, s. 14-15.

Eskici, B., "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Alçı Mihraplar", **Sanat Tarihi Dergisi**, XV/I, İzmir, Nisan 2006.

Ethem, H., **Camilerimiz**, İstanbul, 1932.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. II, İstanbul, 1978.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672), C.IX, İstanbul, 1935.

Eyice, S., "Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri", **Türkiyat Mecmuası**, XI, 1954.

"İki Türk Abidesinin Mahiyeti Hakkında Notlar: "İznik'te Nilüfer Hatun İmareti ve Kayseri Köşk Medrese", **Yıllık Araştırma Dergisi**, II, 1957, s.107-114.

Eyice, S., "İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", **Tarih Dergisi**,

XI, İstanbul, 1960, s. 99-120.
Osmanlı-Türk Mimarisi'nin İlk Devrinin Bir Cami Tipi Hakkında", **Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi Ankara 19-24 Ekim 1959, Ankara**, 1962, s. 187-188.
İstanbul Minareleri, İstanbul, 1962.
"İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi**, XXI, İstanbul, 1962, s.1-80.
"Eski Bir Türk Karikatürü", **Türk Kültürü**, S.14, Ankara, 1963, s.73-77.
"La mosquée-zaviyah de Seyyid Mehmed Dede á Yenişehir", **Beiträge zur Kunstgeschichte Asiens, in Memoriam Ernst Diez**, İstanbul, 1963, s.49-68.
"İstanbul Minareleri", **Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri**, I, İstanbul, 31-132.
"Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devre Ait Eserler", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara, 1965, s.39-76.
"Trakya'da İnecik'de Bir Tabhaneli Cami", **Türk Enstitüsü Dergisi**, I, 1970, s.171-196.
Son Devir Bizans Mimarisi, İstanbul'da Palaiolagos'lar Devri Anıtları, İstanbul, 1980.
"İznik", **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, I (1987), s.65-116.
"Bursa ve Çevresinde Türk Sanatı", **Bursa**, İstanbul, 1996, s.46-53.
"Sincanlı'da Sinan Paşa İmareti", **Vakıflar Dergisi**, X, (Tıpkı Basım), Ankara, 2006, s.303-336.

Faroqhi, S., **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, İstanbul, 1994.
Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak (Çev.ler: G.Ç. Güven-Ö. Türesay), İstanbul, Eylül 2003.

Gabriel, A., "Bursa'da Murad I Camii ve Osmanlı Mimarisinin Menşei Meselesi", **Vakıflar Dergisi,** II, Ankara,

1942, s.37-43.

Une Capitale Turque Brousse, Bursa, Texte I, Paris, 1958.

Bir Türk Başkenti Bursa, (Haz.lar N. Er, vd.), C.I-II, İstanbul, Mayıs 2010.

Galip, M., **Ankara, I, Kabristanlar, Mescidler, Camiler**, İstanbul, 1341 (1925).

Goodwin, G., **A History of Ottoman Architecture**, London, 1971.

Gök, S., **Bursa'daki Türk Yapılarında Yer alan Çini Süslemeli Örnekler**, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi A.B.D. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2000.

Gökbilgin, M.T., "Murad I Tesisleri ve Bursa İmareti Vakfiyesi", **Türkiyat Mecmuası,** X, (1951-1953), İstanbul, 1953, s.217-234.

"Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enis-ül Müsamirin", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara, 1993, s.77-117.

"Edirne Şehrinin Kurucuları", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara, 1993, s.161-178.

Gökçen, İ., **Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar**, İstanbul, 1946.

"Ali Bey Camii", **Gediz**, S.15, 1938, s. 11-12.

Gölpınarlı, A., "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı" **İ.Ü.İ.F.M.**, C. 2, S. 1-4, İstanbul, 1949-1950.

"Burgazi ve Fütüvvetnamesi" **İ.Ü.İ.F.M.** C. XV, S. 1-4, İstanbul, 1953- 1954.

Gölpınarlı, A., "Şeyh Seyyid Gaybi Oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnamesi", **İ.Ü.İ.F.M.**, C. XVIII, S. 1-4, İstanbul, 1955-1956.

Gönülal, Ö., **Erken Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Çok İşlevli Camilerde Kubbeye Geçiş Elemanları**,

(Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi A.B.D. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, Haziran 1997.

Görür, M., **Beylikler Dönemi Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1435)**, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi A.B.D. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, Ağustos 1999.

Gurlitt, V.C., "Die Bauten Adrianopolis", **Orientalisches Archiv**, 1, 11, Leipzing, 1910/11.

Die islamitischen Bauten von İznik, OA, III (1912/13).

Edirne'deki Yapılar, Edirne, 2006.

Gülerman, A.-Taştekin, S., **Ahi Teşkilâtının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri**, Ankara 1993.

Güllülü, S., **Ahi Birlikleri**, İstanbul 1992.

Gün, R., **Amasya ve Çevresindeki Mimari Eserlerde Yazı Kullanımı**, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 1993.

Güner, H., **Tarihte Kütahya**, Kütahya, 1961.

Güney, N., **Bilecik Tarih ve Coğrafya Etüdü**, Bilecik, 1937.

Gürsoy, E., **Ege Bölgesi Camilerinde Kullanılan Ahşap Kapı ve Pencere Kanatları**, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslam Sanatı A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2005.

Hakses, A.R., **Muğla Menteşe Büyükleri**, Muğla, 1999.

Halaçoğlu, Y., **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara, 2007.

Hasol, D., "*Zaviyeli Cami*", **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**, İstanbul, Ocak, 2008, s.105.

"*Tabhane*", **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**, İstanbul, Ocak, 2008, s.445.

Hill, D.-Grabar, O., **Islamic Architecture and its Decoration A.D. 800-1500**, London, 1964.

Huart, Ct., "*Ak Şemseddin*", **İslam Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1978, s.230-231.

Hüseynof, R., "XI.-XII. Yüzyılda Önasya'da Askeri-Feodalite Müessesesi-Uclar", **VIII. Türk Tarih Kongresi (11-15 Ekim 1976)**, II, 1981, s.725-740.

İbnü'l-Celâl Sezâyî, "Bursa'ya Seyahat", **Bir Masaldı Bursa**, İstanbul, Kasım 1996, s.329-45.

İlter, F., "Osmanlı Ulaşım Ağında Irmak Kenarı Bir Yerleşme: Osmancık", **Belleten**, LII, 203, s.535-569.

İnalcık, H., "*Bursa*", **The Encyclopaedia of Islam**, Vol.I, Netherlands, 1960, s.1333-1336.

Bursa Kadı Sicilleri, Ankara, 1988.

"State and Ideology under Sultan Süleyman I", **The Middle East and the Balkans under the Otoman Empire: Essays on Economy and Society**, Indiana, 1993.

"Ahilik, Toplum, Devlet", **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri 13-15 Ekim 1999 Kırşehir**, Ankara, 1999, s.189-200.

"Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", **Türkler,** C.9, Ankara, 2002, s.66-80.

Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), İstanbul, Ekim 2005.

"Osmanlı Tarihinde Dönemler Devlet-Toplum-Ekonomi", **Osmanlı Uygarlığı**, I, (Yay.Haz.lar H.İnalcık-G.Renda), Ankara, 2009, s.30-235.

İnalcık, H., **Doğu Batı, Makaleler II**, Ankara, Ağustos, 2009.

Devlet-i 'Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim, İstanbul, Ocak 2010.

Osmanlılar, Fütühat, İmparatorluk, Avrupa İle

İlişkiler, İstanbul, Mayıs 2010.
Doğu Batı, Makaleler I, Ankara, Kasım 2010.

İnce, K., **III. Selim-IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescidleri**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi A.B.D. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1995.

İpşirli, M., "Osmanlı Ulemâsı", **Osmanlı**, C.8, İstanbul, 1999, s. 71-79.

İslam Ansiklopedisi, "*Bursa*", İstanbul, 1997, s.811.

Kafadar, C., **İki Cihan Aresinde Osmanlı: Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, Ankara, Mart 2010.
"İki Cihân Âresinde", **Cogito**, S.19, Yıl:1999, İstanbul, 2006, s.41-61.

Kahraman, S.A.-Dağlı Y., **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne**, Cilt:3, Kitap:2, İstanbul, Haziran 2006.
Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, Cilt:1, Kitap:1, İstanbul, Ocak 2008.

Kahrıman, Ö., **Trabzon'daki Türk Devri Mimari Eserleri**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2003.

Kal'a, A., "Fütüvvet ve Ahiliğin Doğuşu", **Türk Dünyası Araştırmaları,** 65, Nisan 1990.

Kaplanoğlu, R., **Bursa Anıtları Ansiklopedisi**, Bursa, 1994.

Kaprol, T., "Kentsel Tarihi ve Kültürel Mimari Mirasın Tasarım Eğitiminde Önemi ve Bursa Özelinde İncelenmesi", **Bursa Halk Kültürü, Uludağ Üniversitesi II.Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (20-22 Ekim 2005) Bildiri Kitabı**, C.3, Bursa, 2005, s.823-835.

Karabay, K., **63 No'lu Tokat Şer'iye Sicili**, (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, Ocak, 2007.

Karaçağ, A., **Beylikler Devri Mimarisinde Alçı Süslemeler**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2002.

Karadanışman, K., **Manisa Tarihi, Eser ve Kitabeleri**, Manisa, 1977.

Karamağralı, H., "Çorum Ulu Camii'ndeki Minber", **Sanat Tarihi Yıllığı**, I, 1964-65, s.120-142.

Karamustafa, A.T., **Tanrının Kuraltanımaz Kulları, İslam Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550)**, İstanbul, Mayıs 2007.

Karasoy, Y., "Ahi Kelimesi ve Türk Kültüründe Ahilik", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi,** S.14, Konya, Güz 2004, s.1-23.

Karpuz, H., **Trabzon**, Ankara, 1990.

Katoğlu, M., "13. Yüzyıl Konya'sında Bir Cami Grubunun Plan Tipi ve "Son cemaat Yeri", **Türk Etnografya Dergisi**, IX, Ankara, 1967, s.81-99.

Kaya, F., **Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Uyguladığı İskan Siyaseti**, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006.

Kepecioğlu, K., "Bursa'nın Eski Devirlerine Ait Kayıt Defterleri", **Uludağ**, Bursa Halkevi Dergisi, Temmuz 1936.

Keskin, M., "Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Hayatının Tanziminde Ahiliğin Oynadığı Rol", **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri 13-15 Ekim 1999 Kırşehir**, Ankara, 1999, s.203-13.

Kılıç, B., **Edirne'de Erken Osmanlı Devri Eserlerinde Çini Süslemeler**, (Ege Üniversitesi, Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2000.

Kızıltan, A., **Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler (XIV**

yüzyıl sonuna kadar), İstanbul, 1958.

Koca, S., "Diyâr-ı Rûm'un (Roma Ülkesi=Anadolu) 'Türkiye' Hâline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.23, Konya, Bahar 2008, s.1-53.

Koyunluoğlu, A.M.T., **(İznik) ve Bursa Tarihi**, Bursa, 1935.

Kök, E., **Timurlu Çağı Sanatı ve Osmanlı Mimarisi ile Bir Karşılaştırma Denemesi**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Ankara, 2006.

Köklü, N., **Dünkü Manisa**, Ankara, 1970.

"Manisa'daki Osmanlı Eserleri II", **Manisa**, S.5, Manisa, Şubat 1994, s.3-13.

"Manisa'da Osmanlı Eserleri III", **Manisa**, 6, Manisa, Haziran 1994, s.3-13.

Köprülü, F., "Abu Ishaq Kazeruni und die Ishaqi-Dervische in Anatolien, **Der Islam**, XIX, 1930.

"Ribat", **Vakıflar Dergisi**, II, Ankara, 1942, s.267-78.

Osmanlı Devletinin Kuruluşu, Ankara, 1959.

Köprülü, M.F., "*Alp*", **İslam Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1978, s.379-384.

Köymen, M.A., "Selçuklularda Devlet; Tarihi ve Siyasi Bakımlardan", **TTK Belleteni**, LIV, 209, 1990, s.403-415.

Selçuklu Devri Türk Tarihi, Ankara, 1993.

Kuban, D., **Anadolu Türk Mimarisi Tarihi**, İstanbul, 1965.

Türk ve İslam Sanatları Üzerine Denemeler, İstanbul, 1982.

Osmanlı Mimarisi, İstanbul, Mayıs 2007.

Kuran, A., **İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami,** Ankara, 1964.

"Edirne'de Yıldırım Camii", **Belleten**, C.28, Ankara, 1964.

The Mosque in Early Ottoman Architecture, USA, 1968.

Anadolu Medreseleri, Ankara, 1969.

"Onbeşinci ve Onaltıncı Yüzyıllarda İnşa Edilen Osmanlı Külliyelerinin Mimari Esasları Konusunda Bazı Görüşler", **İ.Ü. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 15-20 Ekim 1973) Tebliğler**, İstanbul, 1979, s.795-814.

"Mimar Sinan'ın Külliyeleri", **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri,** İstanbul, 1988, s.167-173.

Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meal), Ankara, 1985.

Kuruyazıcı,H., "*Bursa*", **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1997, s.304-307.

Kunter, H.B., "Kitabelerimiz", **Vakıflar Dergisi,** II, Ankara, 1942, s. 431-436.

Kuyulu, İ., "Yıldırım Camii", **Erken Osmanlı Sanatı,** İstanbul, 1999, s.193-95.

"Muradiye Camii", **Erken Osmanlı Sanatı,** İstanbul, 1999, s.180-81.

"II. Bayezid Külliyesi", **Erken Osmanlı Sanatı,** İstanbul, 1999, s.189-93.

"Beylerbeyi Camii", **Erken Osmanlı Sanatı,** İstanbul, 1999, s.187-88.

"Yahşi Bey (Yeşil İmaret) Camii", **Erken Osmanlı Sanatı,** İstanbul, 1999, s.67-68.

Kuyulu, İ., "Edirne", **Erken Osmanlı Sanatı**, İstanbul, 1999, s.179-180.

"Anadolu Selçuklu Kervansarayları İle Orta Asya Kervansaraylarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Deneme", **E.Ü. Sanat Tarihi Dergisi**, VIII, İzmir, 1996, s.51-80.

Lekesiz, M. H., "Osmanlılarda Sünnî-Hanefî Geleneğinin Oluşmasında Ulemânın Rolü", **Osmanlı**, C.8, İstanbul, 1999, s.80-84.

Lowry, H.W., **Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi**, İstanbul, 1981.

Studies in Defterology: Ottoman Society in the Fifteenth and Sixteenth Centuries, İstanbul, 1992.

The Nature of the Early Ottoman State, Albany, 2003.

Erken Dönem Osmanlı Devlet Yapısı, İstanbul, Ocak 2010.

Manaz, S., "XIV. Yüzyıl Bursa Camilerinde Tuğla Malzemenin Kullanıldığı Örnekler", **II. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı 17-30 Haziran 2002**, Eskişehir, 2002.

Mango, C., **Byzantine Architecture**, New York, 1976.

Bizans Mimarisi, İstanbul, 2006.

Mardan, N.Y.Z., **Bursa**, Le Monde Neşriyatı, Beyoğlu.

Mayer, L.A-Pinkerfeld, J., **Some Principal Muslim Religious Buildings in Israel**, Jeruselam, 1950.

Mergen, Y., "Bilecik Orhan Gazi İmareti Çalışmalarında Bulunan Devşirme Mimari Plastik Eserlerin Değerlendirilmesi", **Anadolu'da Tarikat Yapılarına Bakış (13-15.YY) Bilecik Orhan Gazi İmareti Kazı Sonuçları**, (Ed. E. Altınsapan), Eskişehir, 2003, s.326-341.

Meriç, R.M., "Bayazid Camii Mimarı", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yıllık Araştırma Dergisi**, C.II, 1957, Ankara, 199(?), s.4-76.

Moradtmann, A.D., **Anatolien,** (Yay. F. Babinger), Hannover, 1925.

Mozzati, L., **Islam**, Milan, 2002.

Mustafa, M., "Balkanlarda (Romanya-Dabruca dahil) Ahilik Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar", **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri 13-15 Ekim 1999 Kırşehir**, Ankara,

1999, s.234-40.

Müderrisoğlu, F., "Osmanlı Şehirciliği Üzerine Bazı Gözlemler", **Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı, Sanat Yazıları**, Kayseri, 2001, s.387-69.

"Edirne II. Bayezid Külliyesi", **Vakıflar Dergisi**, C.22-23 (1991-94), XXII, Ankara, 1991, s. 151-175.

Müderrisoğlu, F.-Arslan, Ç., "Tarihsel Süreç İçerisinde İznik", **Vakıf ve Kültür**, Yıl:1, C.1, S.3, Ankara, Kasım 1998, s. 42-46.

Mülayim, S., **Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler-Selçuklu Çağı**, Ankara, 1982.

Nemlioğlu, C., **15, 16 ve 17. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Kalemişleri**, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1989.

Neşri, M., **Kitab-ı Cihannüma**, C.I-II., Ankara, 1987.

Numan, İ., "İlk Devir Türk Sufi Merkezlerinin Mahiyetleri ve Mimarilerinin Menşei Hakkında", **Vakıflar Dergisi,** XIX, Ankara, 1985, s.31-48.

Ocak, A. Y., "Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi,** XII, Ankara, 1978, s. 247- 268.

Türk Sufiliğine Bakışlar, İstanbul 1996.

Ocak, A. Y., "Dinî Bilimler ve Ulemâ", **Osmanlı Uygarlığı**, (Haz. H. İnalcık-G. Renda), C. I, İstanbul, 2003.

Ocak, Y., "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Ahilik ve Şeyh Edabalı: Problematik Açıdan Bir Sorgulama", **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri 13-15 Ekim 1999 Kırşehir**, Ankara, 1999, s.241-47.

Ocak, A. Y.-Faruki, S., "*Zaviye*", **İslam Ansiklopedisi,** C. 13, Eskişehir, 1997, s. 468-476.

Oğuzoğlu, Y., "Anadolu Şehirlerinde Osmanlı Döneminde Görülen Yapısal Değişiklikler", **V. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, C.I, Ankara, 6-10 Nisan 1987, s.1-10.

"Bursa ve Osmanlılar", **Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu Bildiriler 18-20 Ekim**

2004, Balıkesir, 2005, s.107-116.

"Bursa'daki Ev Yaşamının Maddi Kültür Bağlamında Değerlendirilmesi (Yıl: 1627)", **Bursa Halk Kültürü, Uludağ Üniversitesi II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (20-22 Ekim 2005) Bildiri Kitabı**, C.3, Bursa, 2005, s.803-821.

Onat, Ö., **Bursa Yeşil Cami Çinileri**, (Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Türk-İslam Sanatı A.B.D., Yayınlanmamış Lisans Tezi), İzmir, 1991.

Onur, O., **Edirne, Türk Tarihi Vesikalarında Kitabeler** (Tamamı), İstanbul, 1972.

Edirne Minareleri Türk Mimari Vesikalarından, İstanbul, 1974.

Oral, M.Z., "Anadolu'da San'at Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", **Vakıflar Dergisi**, V, Ankara, 1962, s. 23-77.

Oral, O., **Edirne Minareleri**, Edirne, 1973.

Orhonlu, C., **Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım**, İzmir, 1984.

Osman, R., **Edirne Rehnüması**, (Yay. R.Kazancıgil), Edirne, 1994.

Osmanlı Ansiklopedisi, "*Bursa'nın Fethi*",C.I, İstanbul, 1994, s.72-73.

Otto-Dorn, K., **Das islamische Iznik**, Berlin, 1941.

Ousterhout, R., "The Byzantine Heart", **Zograf**, 17, 1986, s.36-44.

"Ethnic Identity and Culturel Appropriation in Early Ottoman Architecture", **Muqarnas**, Volume XII: An Annual on Islamic Art and Architecture, Leiden, 1995, s.48-62.

Ödekan, A., "Yapı Topluluğu: Külliye", **Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1300-1600**, İstanbul, 1995, s.278.

Öney, G., "İslam Süsleme ve El Sanatlarına Türklerin Katkısı", **İslam Sanatında Türkler**, İstanbul, 1976.

Türk Çini Sanatı, İstanbul, 1976.

İslam Mimarisinde Çini, İzmir, 1987.

Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları, Ankara, 1988.

Beylikler Devri Sanatı XIV-XV. Yüzyıl (1300-1453), Ankara, 1989.

"Bursa Çinileri", **Bursa**, İstanbul, 1996, s.108-116.

"Beylikler ve Erken Osmanlı Sanatına, Sosyal Yaşantısına Genel Bakış", **Erken Osmanlı Sanatı,** İstanbul, 1999, s.12-33.

Önge, M.Y., **Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları**, Ankara, 1995.

Ötüken, Y.-vd., **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, IV, Ankara, 1986.

Öz, T., "Tavanlarımız", **Güzel Sanatlar**, 5, 1944, s.29-38.

Özbek, Y., **Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)**, Ankara, 2002.

Özcan, K., "Ortaçağda Anadolu'nun İdari Coğrafyasına Bakış Anadolu'da Selçuklu İdari Birimleri", **Ankara Üniversitesi Coğrafi Bilimler Dergisi**, S. 3 (1), Ankara, 2005, s.73-99.

Özcan, T., **(Klasik Dönem) Osmanlı İmaret Sisteminin İktisadi Yükselişi**, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1991.

Özgür, Ş., **Tire Minareleri**, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1988.

Özlük, N., "Selçuki ve Osmanlı Çinileri İşçiliği", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.23, Konya, Bahar 2008, s.301-328.

Öztuna, Y., "Osmanlı İmparatorluğu", **Türk Ansiklopedisi**, C. XXVI, Ankara, 1977, s. 89-156.

Özüdoğru, Ş., "Bursa'da 15-16. Yüzyıl Kalkan Duvarlı Camilerde Taş-Tuğla İşçiliği", **III. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı,**

Eskişehir, 16-30 Haziran 2003, s.438-445.

Parla, C., "Bilecik Orhan Gazi İmareti Restitüsyonu", **Anadolu'da Tarikat Yapılarına Bakış (13-15.YY) Bilecik Orhan Gazi İmareti Kazı Sonuçları**, (Ed. E. Altınsapan), Eskişehir, 2003, s.342-357.

Parmaksızoğlu, İ., **İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler**, Ankara, 1982.

Pay, S., "Baş Mimar Hacı İvaz Paşa", **Bir Masaldı Bursa** (Haz. E. Yenal), İstanbul, 1996, s.177-185.

"Sultaniye İmareti (Birimleri-Fonksiyonları-İşleyişi), **Bursa Kültürü, II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı (20-22 Ekim 2005)**, C.II, Bursa, 2005, s.931-45.

Pekin, E.- Rifat, S., Green Bursa, **Bursa**, İstanbul.

Peremeci, O.N., **Edirne Tarihi**, İstanbul, 1939.

Petersen, A., "*Tabhanes*", **Dictionary of Islamic Architecture**, New York, 1999, s.274.

Pilehvarian, N.K., "Bursa Muradiye Camii Saçak Silmeleri Üzerine Düşünceler", **Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler, 23-27 Eylül 1991 İstanbul**, C.III, Vol. III, Ankara, 1995, s.107-113.

Pinon, P., "Anadolu ve Balkanlar'daki Osmanlı Kentlerinde Kentsel Dokular Tipolojisi Üzerine Bir Deneme", **Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı "Uluslarüstü Bir Miras"**, **25/26/27 Kasım 1999**, İstanbul, 1999, s.166-179.

Pitcher, D.E., **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, (Çev. B. Tırnakcı), İstanbul, Şubat 2007.

Purgstall, J.V.H., **Osmanlı Devleti Tarihi**, I, (Tarih ve Yer ?).

Reuther, O., **Die Qa'a, Festschrift F. Sarre, "Jahrbuch d.Asiat.Kunst"**, Leipzig, 1925.

Reyhanlı, T., **Osmanlı Külliye Mimarisinin Gelişimi**, İstanbul, 1974.

Riefstahl, R.M., **Cenubi Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi**, İstanbul, 1941.

Rodoplu, H., **Edirne ve İnecik'teki (Tekirdağ) Tabhaneli Camiler**, (Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk-İslam Sanatı A.B.D. Yayınlanmamış Lisans Tezi), İzmir, 1989.

Saladin, H., **Manuel d'Art Musulman, I L'Achitecture**, Paris, 1907.

Saoud, R., "Muslim Architecture under Ottoman Patronage (1326-1924)", **FSTC**, July 2004, s.1-26.

Savaş, A., "Bursa ve İlçelerindeki 15. Yüzyıl Mimarisinde Tuğla Süsleme", **III. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı,** Eskişehir, 16-30 Haziran 2003, s.429-437.

Seçgin, N., **Tokat'taki Türk Mimari Eserleri**, (Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi A.B.D., Türk ve İslam Sanatları Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1993.

Sedad, H.E., **Bursa Tarihi Yerler, Müzeler, Camiler, Türbeler**, Bursa, 1939.

Selen, H.S., "Yazma Cihannüma'ya Göre Edirne Şehri", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara, 1993, s.303-309.

Sertoğlu, M., "İkinci Murad'ın Vasiyetnamesi", **Vakıflar Dergisi,** VIII, Ankara, 1969, s. 67-71.

Sevim, S., "Osmanlı Bursa'sına Grup Yerleşimleri Hakkında Bazı Bilgiler", **Bir Masaldı Bursa**, İstanbul, Kasım 1996, s.145-157.

Sönmez, N., "Edirne'deki Erken ve Klasik Osmanlı Camilerinde Pencere Tasarımının Gelişimi", **Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi 07-09 Nisan/April 1999 Bildiriler**, Konya, 2000, s.99-151.

Sönmez, Z., **Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar**, Ankara, 1989.

Söylemezoğlu, H.H.K., **İslam Dini İlk Camiler ve Osmanlı Camileri**, İstanbul, 1954.

Sözen, M., **Anadolu Medreseleri**, İstanbul, 1971-72.
"Bursa'nın Çağrısı", **Sanatsal Mozaik,** Yıl 2, S.20, İstanbul, Nisan 1997, s. 10-17.
Geleneksel Türk El Sanatları, İstanbul, 1998.

Sözen, M.-vd., **Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan**, İstanbul, 1975.

Sözen, M.-Tanyeli, U., "*Külliye*", **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü,** İstanbul, 1994, s.144.
"*Tabhane*", **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü,** İstanbul, 1994, s.228-229.
"*Zaviye*", **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü,** İstanbul, 1994, s.260.
"*Zaviyeli Cami*", **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü,** İstanbul, 1994, s.260.

Süel, M., "Antik Dönemde Bursa", **Bursa**, Ankara, 1996, s.26-34.

Sümer, F., "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?", **TTK Belleteni**, XXIV, 96, 1960, s.567-594.
"Anadolu'da Moğollar", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, I, 1969, s.1-147.

Süreyya, M., **Sicilli-Osmani**, İstanbul, 1308.

Şahin, F., "Kütahya'da Çinili Eserler", **Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya**, İstanbul, 1981-1982, s.111-170.

Şahin, N.-Morçöl, E., "Kastamonu İsmail Bey Külliyesi Rölövesi", **Rölöve ve Restorasyon Dergisi**, 6, Ankara, 1987, s.31-58.

Şanal, M.-Güçlü, M., "Bir Toplumsallaştırma Aracı Olarak Ahilik", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi**, S.23, 2007/2.

Şapolya, E.B., **Osmanlı Sultanları Tarihi**, İstanbul, 1961.

Şehsuvaroğlu, B.N., "Edirne Fatih Devri Eserlerine Kısa Bir Bakış ve Sitti Hatun Camii", **Vakıflar Dergisi**, V, Ankara, 1962, s.199-204.

Şeker, M., **İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı İle Ahilik**, Ankara, 1993.

Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması, Ankara, 1987.

Şen, F., "Demirtaşpaşa Mahallesi", **Bursa Araştırmaları Kent Tarihi ve Kültürü Dergisi**, S.12, Bursa, Bahar 2006.

Şener, Y.S., **14. Yüzyıl Bursa Yapılarında Erken Osmanlı Duvar Örgüsü**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Sanat Tarihi) A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1993.

Şeşen, R., "Sinan Paşa'nın Arapça Vakfiyesinin Tercümesi", **Vakıflar Dergisi**, X, Ankara, 2006, s.337-343.

Taeschner, F., "Das Heiligtum des Postin Pos Baba in Jenischehir", **Der Islam**, 20, 1932, s.116-126.

"İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilâtı)", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası** (İFM), C.15, S.1-4, İstanbul, (Ekim 1953-Temmuz 1954), s.1-32.

Tamer, V., "Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları", **Vakıflar Dergisi**, IV, Ankara, 1958, s. 107-124.

Tanman, M.B., "Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Memluk Etkileri", **Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı "Uluslarüstü Bir Miras"**, İstanbul, 1999, s.82-90.

Tanman, B., "Bursa'da Osmanlı Mimarisi", **Bursa**, İstanbul, 1996, s.124-142.

Tanyeli, U., **Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11-15. yy.)**, İstanbul, 1987 (İTÜ. Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi).

Taşçıkar, B., **16. Yüzyılda Batılı Gezginlerin İngilizce ve Türkçe Yayımlanan Notlarında İstanbul ve Anıtları**, (İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2002.

Tekinkaya, E. L., **İstanbul'da 15. 16. Yüzyıl Osmanlı Dini Mimarisinde Kalem İşleri**, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1991.

Temuçin**,** S., **İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Taş Üzerinde Bitkisel Bezeme**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1988.

Texier, C., **Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi** (Çev. A. Suat), C.I, Ankara, 2002.

Top, M., **Erken Dönem Osmanlı Mihrapları (XIV-XV. Yüzyıl)**, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi A.B.D., Sanat Tarihi B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 1997.

Toruk, F., **Amasya Yörgüç Paşa Külliyesi**, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Mayıs 2002.

Tuğlacı, P., **Osmanlı Şehirleri,** İstanbul, 1985.

Tuğrul, H.M.-Kazancı, R., **Edirne'de Osmanlı Döneminden 2000 Yılına Kalan Mimari Eserler Albümü**, İstanbul, 2000.

Tuluk, Ö. İ., **Mekana Bağlı Strüktür Analizi: Osmanlı Dini Mimarisinde Örnekleme: (13.-17.YY)**, (Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık A.B.D. Mimarlık Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Trabzon, 1999.

Tunalı, S., **İznik'te Mimarlık ve İç Mimarlık Olgusunun Tarihsel Gelişimi**, (Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü İç Mimarlık Ana Sanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2004.

Tuncer, B., "Türkiye Selçuklularında İdari Birim ve Bununla İlgili Meseleler", **Vakıflar Dergisi**, XIX, 1985, s.49-60.

Tuncer, O., "Diyarbakır, Mardin ve Dolaylarında Bazı Hıristiyan Dini Yapılarında Türk-İslam Mimari Unsurları", Sanat **Tarihi Yıllığı**, 5, 1972-73.

Tuncer, O.C., "Rönesans ve Klasik Osmanlı Dönemi Dini Yapılarda Kubbenin Amaç ve Uygulanış Açısından Karşılaştırılması", **Vakıflar Dergisi**, XVIII, Ankara, 1984, s.125-140.

"Taşın Bezeme Şekli Üzerine Düşünceler", **VII. Vakıf Haftası Bildiriler**, Ankara, 1990, s.231-246.

Diyarbakır Camileri Mukarnas, Geometri, Orantı, Diyarbakır, 1996.

Tunçay, R., "Türklerde Oyma Sanatı ve Edirne'deki İkinci Bayezid Camiinin Tahta Oyma Süslemeleri", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara, 1993, s.255-256.

Tüfekçioğlu, A., **Erken Osmanlı Mimarisinde Yazı,** Ankara, 2001.

Türk Ansiklopedisi, "*Bursa*", C.VIII, Ankara, 1956, s.457.

Türk Ansiklopedisi, "*Bursa Vilayeti*", C.VIII, Ankara, 1956, s.460.

Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, I, Ankara, 1983.

Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İl Merkezi), III, Ankara, 1983.

Türktüzün, M., "Kütahya Çini Müzesi Onarım ve Teşhir-Tanzim Çalışmaları (II. Yakup İmareti-Gök Şadırvan)", **10. Müze Kurtarma Kazıları Seminer 26-28 Nisan 1999 Kuşadası**, Ankara, 2000, s.125-134.

Uluçam, A., "Arapgir'deki Mimari Anıtların Bugünkü Durumu", **I. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, Tebliğler**, Malatya, 22-24 Ekim 1986, s.140-147.

Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı-II-Bitlis, Ankara, 2002.

Uluçay, Ç.,-Gökçen, İ., **Manisa Tarihi**, İstanbul, 1939.

Uluengin, F., "Stalaktit Planlarının Hendesesi", **Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi Ankara 19-24 Ekim 1959, Ankara, 1962,** s.380-82.

Uluengin, F-vd., **Osmanlı Anıt Mimarisinde Klasik Yapı**

Detayları, İstanbul, Aralık 2001.

Uluengin, N.Y., **Osmanlı-Türk Sivil Mimarisinde Pencere Açıklıklarının Gelişimi**, İstanbul, Ocak 2000.

Unat, F.R.-Köymen, M.A., **Kitab-ı Cihan-nüma Neşri Tarihi**, Ankara, 1957.

Urak, G., **Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapıların Analiz ve Değerlendirilmesi**, (Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1994.

Uyanık, Z. A., **Çinilerde Kullanılan Klasik Kütahya Çini Desenleri**, (Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Geleneksel El San. A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Mayıs 2006.

Uysal, A.O., "Tokat'taki Osmanlı Camileri", **Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986**, Ankara, 1987, s.313-364.

"Anadolu Selçuklularından Erken Osmanlı Dönemine Minare Biçimindeki Gelişmeler", **A.Ü.D.T.C.F.Dergisi,** C.33, S.1-2, Ankara, 1990, s.505-533.

Uysal, A.O., "Erken Osmanlı Döneminde Sırlı Tuğlalı Minareler", **X. Türk Tarih Kongresi Ankara 22-26 Eylül 1986 Kongreye Sunulan Bildiriler,** C. V, Ankara, 1994, s. 2349-2365.

"Zaviyeli Camilerde Minare Problemi", **Türk Etnografya Dergisi**, S.XX, Ankara, 1997.

Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri, Ankara, 2006.

Uzluk, F.N., "Germiyanoğlu Yakup Bey'in Vakfiyesi", **Vakıflar Dergisi**, VIII, Ankara, 2006, s.71-111.

Uzunçarşılı, İ.H., **Anadolu Türk tarihi Vesikalarından Tokad, Niksar, Zile, Turhal, Pazar, Amasya Vilayet, Kaza ve Nahiye Merkezlerindeki Kitabeler**, İstanbul, 1927.

Afyon Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, peçin, Denizli, Isparta, Atabey ve Eğirdir'deki Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, menteşe, İnanç, Hamit Oğulları Hakkında Malumat, İstanbul, 1929.

Bizans ve Selçukiylerle Germiyan ve Osmanoğulları Zamanında Kütahya Şehri, İstanbul, 1932.

"XII ve XIII. Asırlarda Anadolu'daki Fikir Hareketleri İle İçtimai Müesseselere Bakış", **III. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 15-20 Kasım 1943, Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara, 1948, s.287-306.

"Sultan İkinci Murad'ın Vasiyetnamesi", **Vakıflar Dergisi, C.**IV, 1958.

Osmanlı Tarihi, C.I, Ankara, 1972.

"Osmanlı Tarihinin İlk Devirlerine Aid Bazı Yanlışlıkların Tashihi", **Belleten,** C.1, S.81-84, Ankara, 1957, s.173-188.

"Hacı İvaz Paşa'ya Dair", **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, C.X, S.14, İstanbul, 1959, s.25-49.

Uzunçarşılı, İ.H., "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi", **Belleten,** V/19, Ankara, 1941, s.277-288.

Ülgen, A.S., "İznik'te Türk Eserleri", **Vakıflar Dergisi**, I, 1938.

"İnegöl'de İshak Paşa Mimari Manzumesi", **Vakıflar Dergisi**, IV, Ankara, 1958, s.192a-192d.

"Türk Mimarisinin Felsefesi ve Estetik Özellikleri", **Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi Ankara 19-24 Ekim 1959**, Ankara, 1962, s.383-88.

"XVI. Yüzyılda Türk Mimarisinin İç Dekoru Nasıl Vücud Buldu", **Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi Ankara 19-24 Ekim 1959,** Ankara, 1962, s.399-400.

"İnegöl'ün Kurşunlu Abideleri", **Türk Sanat Tarihi Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi**, S.I, 1963, s.198-210.

Ülgen, A., "Osmanlı Dönemi Minarelerinde Form ve Dekorasyon", **İlgi**, 80, İstanbul, 1995, s.3-9.

Ülken, H.Z., "Türkiye Tarihinde Sosyal Kuruluş ve Toprak Rejiminin Gelişmesi", **Vakıflar Dergisi**, X, Ankara, 2006, s.1-62.

Ünal, R.H., "Kozluk'ta (Siirt) İki Cami", **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi,** I, (1982)'den ayrı basım, İzmir, 1982, s.81-93.

L'Etude Du Portail Dans L'Architecture Pre-Ottomane, İzmir, 1982.

"Ulu Cami", **Birgi, Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları**, Ankara, 2001, s.58-79.

"Nilüfer Hatun İmareti", **Erken Osmanlı Sanatı,** İstanbul, 1999, s.130-31.

"Firuz Bey Camii", **Erken Osmanlı Sanatı,** İstanbul, 1999, s.39-40.

"Postinpuş Baba Zaviyesi", **Erken Osmanlı Sanatı,** İstanbul, 1999, s.149-51.

"Karacabey Camii", **Erken Osmanlı Sanatı,** İstanbul, 1999, s.154-55.

Ünalan, H.S., **Akhisar ve Gölmarmara'da Türk Anıtları**, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1998.

Ünsal, B., **Turkish Islamic Architecture, in Seljuk and Ottoman Times 1071-1923**, London, 1959.

Ünver, A.S., **Edirne Muradiye Camii**, İstanbul, 1952.

"İkinci Sultan Bayezid'in Edirne'deki Vakıf Kitaplarına Dair", **Vakıflar Dergisi**, IV, Ankara, 1958, s.105-106.

"Edirne Medeniyetimizin ve Tezyini Misalleri", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara, 1965, s.233-253.

Üstün, A., **Osmanlı Arşivindeki İstanbul Cami ve Türbelerinin Tamirleriyle İlgili Belgeler**, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2000.

Walsh, R., "Bursa, Uludağ ve Emir Sultan" (Çev.S.Sertabiboğlu), **Bir Masaldı Bursa**, İstanbul, Kasım 1996, s.347-351.

Wilde, H., **Brussa**, Berlin, 1909.

Yalman, B., **Bursa,** İstanbul, 1984.

"Kültürel ve Doğal Kimliği İle Bursa", **İlgi**, S.69, Yıl 27, İstanbul, 1992, s.15-21.

"Bursa Yeşil Cami Pencere Parmaklıklarındaki Gümüş Kakma Motifler", **Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler, 23-27 Eylül 1991 İstanbul**, C.III, Vol. III, Ankara, 1995, s.435-444.

"İznik Tiyatro Kazısı, 1987", **X. Kazı Sonuçları Toplantısı**, II, (Ankara 23-27 Mayıs 1988), Ankara, 2003, s339-382.

Yardım, A., "Tokat ve Çevresi Mimari Eserlerdeki Hadisler", **Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986**, Ankara, 1987, s.463-480.

Amasya Kaya Kitabesi (Bayezid Paşa İmareti Vakfiyesi), Ankara, 2004.

Yardımcı, İ., **Tarihe Mührünü Basan Bursa'da Saltanat Süren Osmanlı Sultanları**, İstanbul, 1987.

Yavaş, D., "Bursa Yeşil Cami'de 2009/2010 Restorasyonu", **XIV. Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 20-22 Ekim 2010**, Konya, 2011, s.629-653.

Yedek, F., **Tarihi ve Turistik Yeşil Bursa**, Bursa, 1984.

Yediyıldız, A., "Dünden Bugüne Yıldırım Külliyesi", **Vakıf ve Kültür,**1/2, Ağustos 1998, s.40-44.

Yenal, E., "Osmanlı Öncesi Bursa", **Bir Masaldı Bursa**,

İstanbul, Kasım 1996, s.11-15.

"Osmanlı Başkenti, Osmanlı Kenti Bursa", **Bir Masaldı Bursa**, İstanbul, Kasım 1996, s.19-47.

Yenişehirlioğlu (Çalışlar), F., **Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari Yapıtları**, Ankara, Temmuz 1989.

Yerasimos, S., "Osmanlı İstanbul'unun Kuruluşu", **Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı "Uluslarüstü Bir Miras"**, İstanbul, 1999, s.195-229.

Yetkin, S.K., **Türk Mimarisi**, Ankara, 1970.

İslam Ülkelerinde Sanat, İstanbul, 1984.

İslam Mimarisi, Ankara, 1965.

L'Architecture Turque en Turquıe, Paris, 1962.

Yetkin, Ş., "Bursa Yeşil Camii'nin Hünkar Mahfilindeki Çiniden Zemin Döşemesi", **Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı,** Konya, 1993, s.97-102.

"Tokat'ta Horozlu İmaret", **IX. Türk Tarih Kongresi**, (Ankara, 21-25 Eylül 1981 Kongreye Sunulan Bildiriler), C.III, Ankara, 1989, s.1337-1344.

Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi, İstanbul, 1986.

Yıldırım, S., **Diyarbakır Yapılarında Çini Süsleme**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2001.

Kuruluşundan XVIII. Yüzyıla Kadar Rumeli-Edirne Kent Kurgusu ve Yapı Grupları (Manzume, İmaret, Külliye) İlişkisinin Çağdaş Kent ve Mimarlık İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi, (Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, Ağustos 1991.

Yıldız, S.T., **Bursa Yıldırım Bayezid Külliyesi**, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2001.

Yılmazyaşar, H., **Orhan Gazi Döneminde İznik Kenti ve Mimarisi**, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Ocak 2003.

Yosunkaya, B., **Bursa ve İznik'teki Erken Dönem Osmanlı Yapılarında Devşirme Malzeme Kullanımı**, (Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık A.B.D., Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.

Yurt Ansiklopedisi, "*Bursa*", C.3, İstanbul, 1982, s.1611-1801.

Yücel, E., "Bursa Yeşil Külliyesi", **Arkitekt**, S.318, 1965, s.31-35.

Yücel, Y.-Sevim, A., **Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, Ankara, 1989.

Türkiye Tarihi, Osmanlı Dönemi (1300-1566), C.2, Ankara, 1990.

Yüksel, İ.A., "XV. Yüzyıl Ortasına Kadar Osmanlı-Türk Dönemi Bursa Mimarisi", **Bir Masaldı Bursa**, İstanbul, 1996, s.159-175.

Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520), V, İstanbul, 1983.

Resim 1. İznik Orhan Gazi İmareti. Kalan Duvar Parçası.

Resim 2. İznik Orhan Gazi İmareti. Sütun Kaidelerinden Biri.

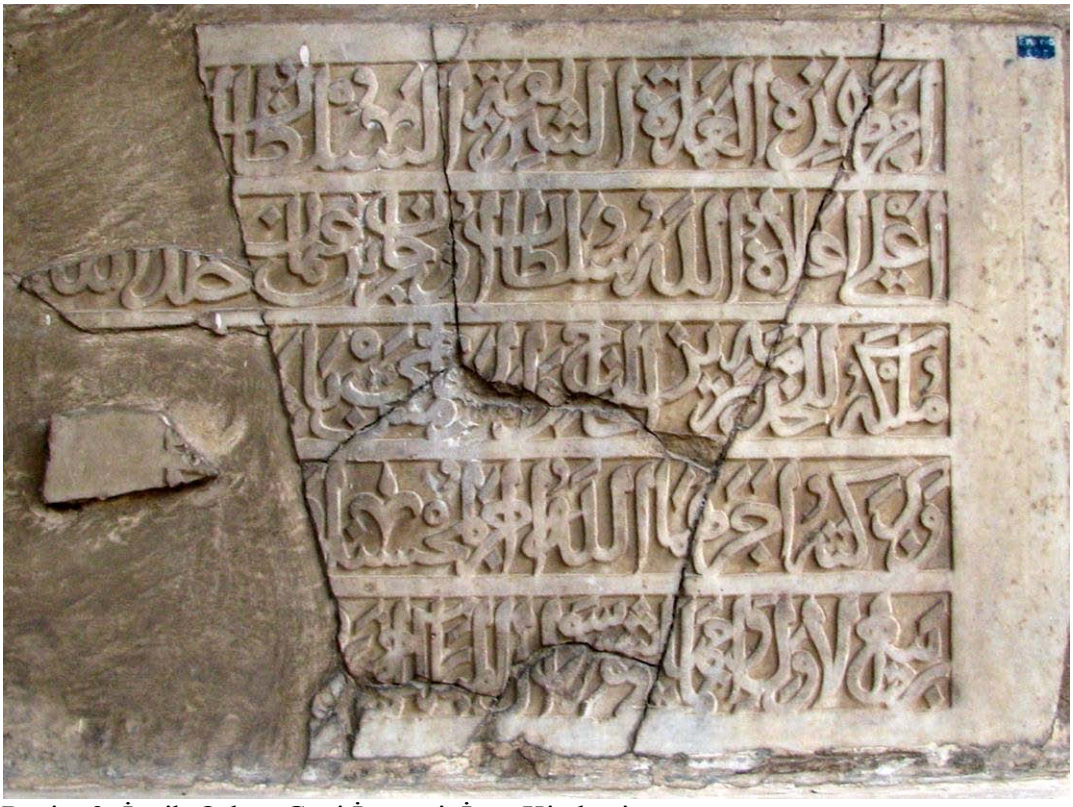

Resim 3. İznik Orhan Gazi İmareti. İnşa Kitabesi.

Resim 4. Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi. Güneybatı Cepheden Genel Görünüş.

Resim 5. Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi. Doğu Cepheden Genel Görünüş.

Resim 6. Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi. Doğu Cephe. Giriş Eyvanı.

Resim 7. Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi. İbadet Mekanı. Doğu Duvarı.

Resim 8. Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi. İbadet Mekanı. Mihrap.

Resim 9. Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi. Doğudaki Koridorun Güney Kesimi.

Resim 10. Yenişehir Postinpuş Baba Zaviyesi. Kuzeydeki Tabhane Mekanı.

Resim 11. Arapkir Ulu Camii. Doğu Cephe.

Resim 12. Arapkir Ulu Camii. Kuzey Cepheden Detay ve Taçkapı.

Resim 13. Arapkir Ulu Camii. Taçkapı.

Resim 14. Arapkir Ulu Camii. Örtülerden Detay.

Resim 15. Arapkir Ulu Camii. Avlunun Kuzey Duvarı.

Resim 16. Arapkir Ulu Camii. Kuzeybatıdaki Tabhane Mekanının Avluya Açılan Kemeri.

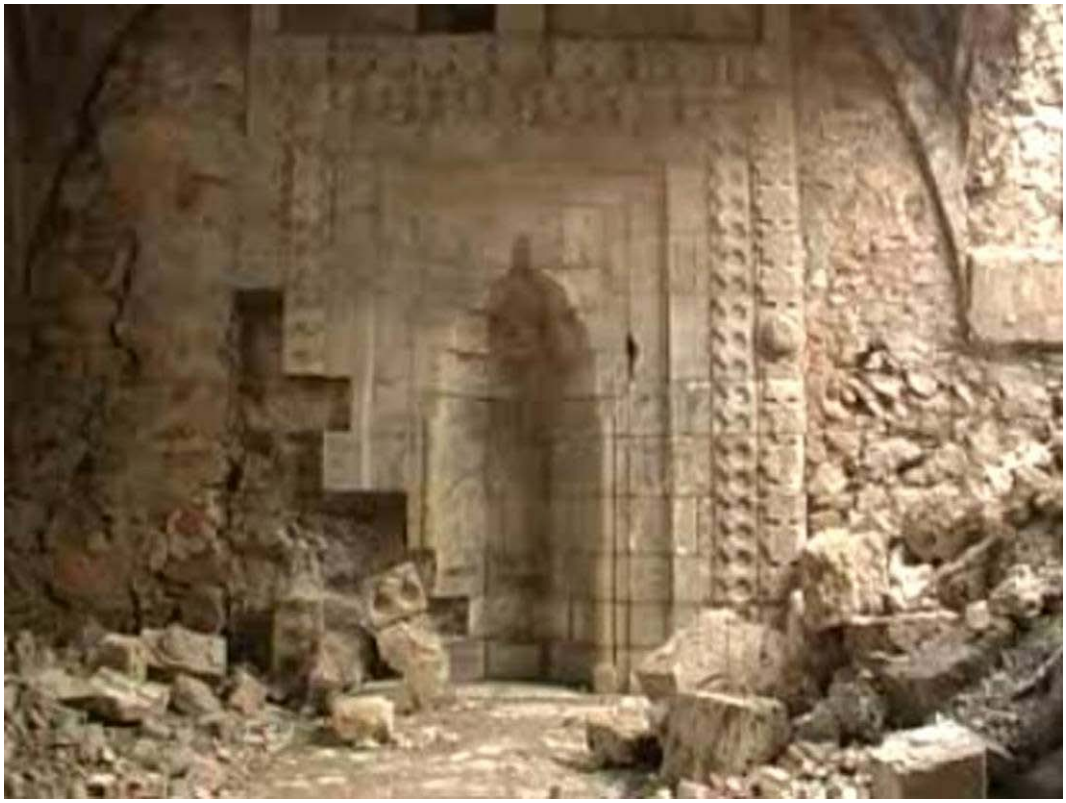

Resim 17. Arapkir Ulu Camii. Mihrap.

Resim 18. Arapkir Ulu Camii. Mihraptan Detay.

Resim 19. Bilecik Orhan Gazi İmareti. Kuzeybatı Cepheden Genel Görünüş.

Resim 20. Bilecik Orhan Gazi İmareti. Kuzey Cephe.

Resim 21. Bilecik Orhan Gazi İmareti. Batıdaki Tabhane Mekanının Temel Duvarlarının Kalıntıları.

Resim 22. Bilecik Orhan Gazi İmareti. Avlunun Kuzey Duvarı.

Resim 23. Bilecik Orhan Gazi İmareti. İbadet Mekanı ve Mihrap.

Resim 24. Bilecik Orhan Gazi İmareti. Avlunun Doğu Duvarındaki Nişte Yer Alan Kalemişi Süsleme.

Resim 25. Bursa Hüdavendigar İmareti. Kuzeybatıdan Genel Görünüş (10.08.2006).

Resim 26. Bursa Hüdavendigar İmareti. Kuzeydoğudan Genel Görünüş (19.12.2009).

Resim 27. Bursa Hüdavendigar İmareti. Doğu Cephe (10.08.2006).

Resim 28. Bursa Hüdavendigar İmareti. Batı Cephe (19.12.2009).

Resim 29. Bursa Hüdavendigar İmareti. Giriş Açıklığı (10.08.2006).

Resim 30. Bursa Hüdavendigar İmareti. Avlunun Kuzey Duvarı (10.08.2006).

Resim 31. Bursa Hüdavendigar İmareti. Avlunun Örtüsü (10.08.2006).

Resim 32. Bursa Hüdavendigar İmareti. Doğu Eyvanı. Kuzeydoğu ve Güneydoğudaki Tabhane Mekanlarının Girişleri (10.08.2006).

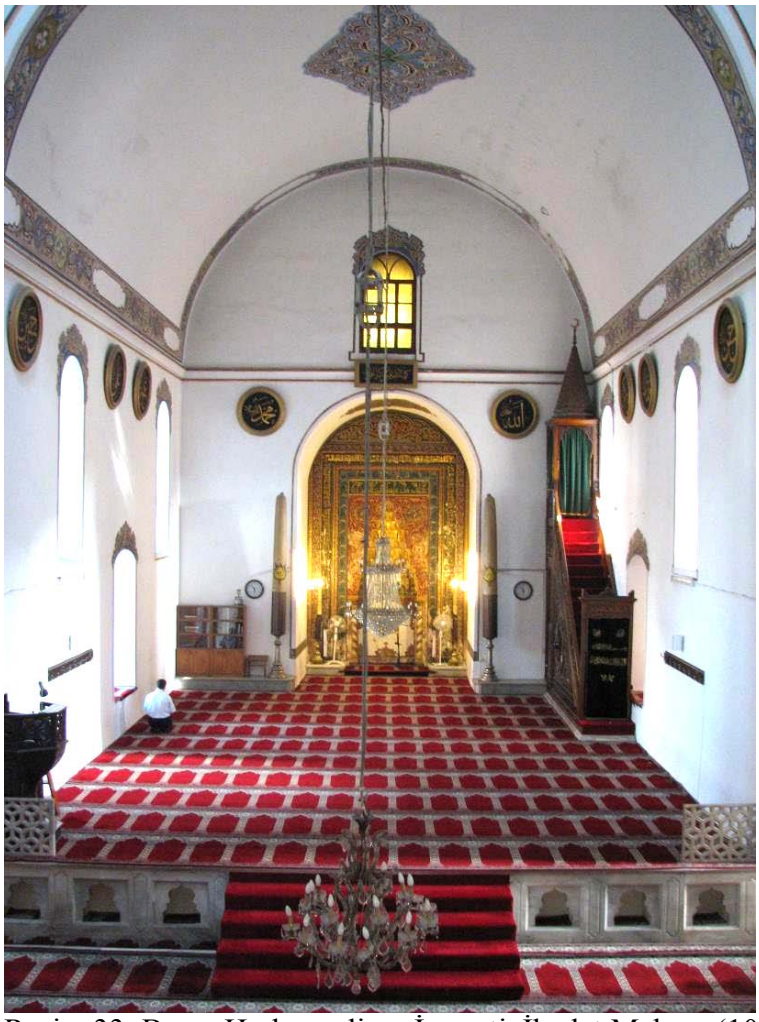

Resim 33. Bursa Hüdavendigar İmareti. İbadet Mekanı (10.08.2006).

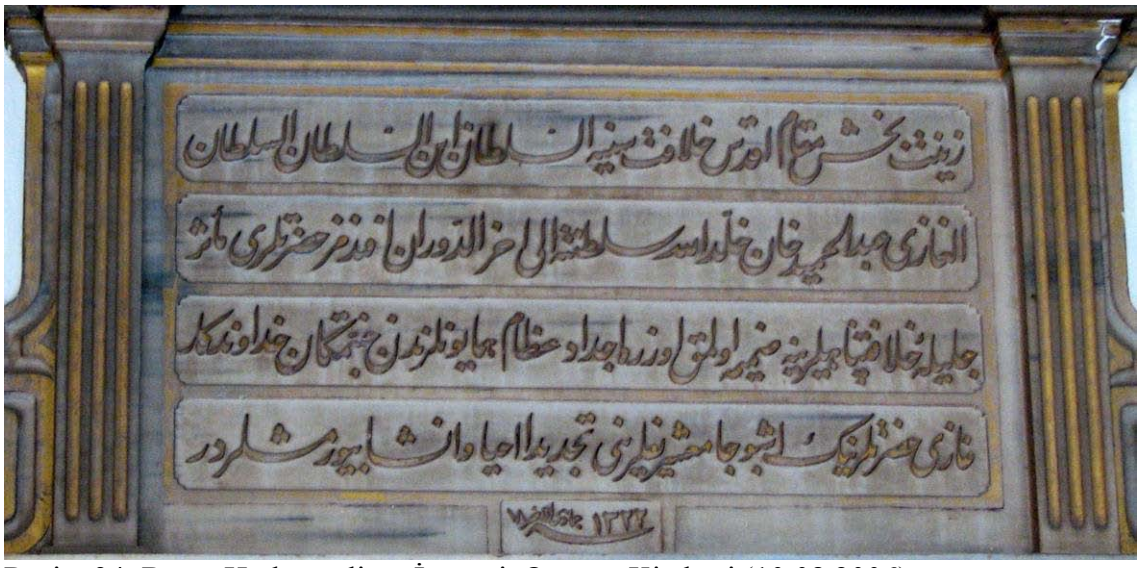

Resim 34. Bursa Hüdavendigar İmareti. Onarım Kitabesi (10.08.2006).

Resim 35. İznik Nilüfer Hatun İmareti. Güneydoğu Cepheden Genel Görünüş.

Resim 36. İznik Nilüfer Hatun İmareti. Duvar Tekniği ve Örtülerden Detay.

Resim 37. İznik Nilüfer Hatun İmareti. Son Cemaat Yeri.

Resim 38. İznik Nilüfer Hatun İmareti. Taçkapı.

Resim 39. İznik Nilüfer Hatun İmareti. Avlu.

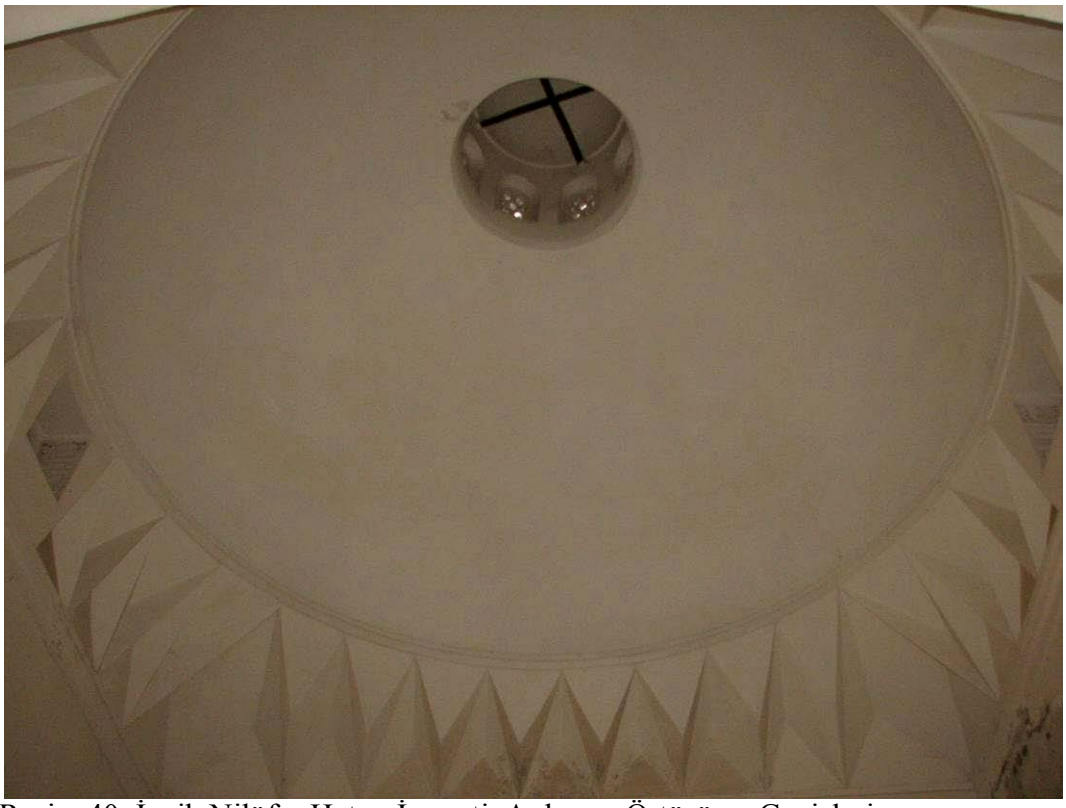

Resim 40. İznik Nilüfer Hatun İmareti. Avlunun Örtüsü ve Geçişleri.

Resim 41. İznik Nilüfer Hatun İmareti. Batıdaki Tabhane Mekanı.

Resim 42. İznik Nilüfer Hatun İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 43. İznik Nilüfer Hatun İmareti. Mihrap.

Resim 44. İznik Nilüfer Hatun İmareti. İnşa Kitabesi.

Resim 45. İznik Yakup Çelebi Zaviyesi. Kuzey Cephe ve Türbe.

Resim 46. İznik Yakup Çelebi Zaviyesi. Kuzeybatı Cephe.

Resim 47. İznik Yakup Çelebi Zaviyesi. Batı Cephe.

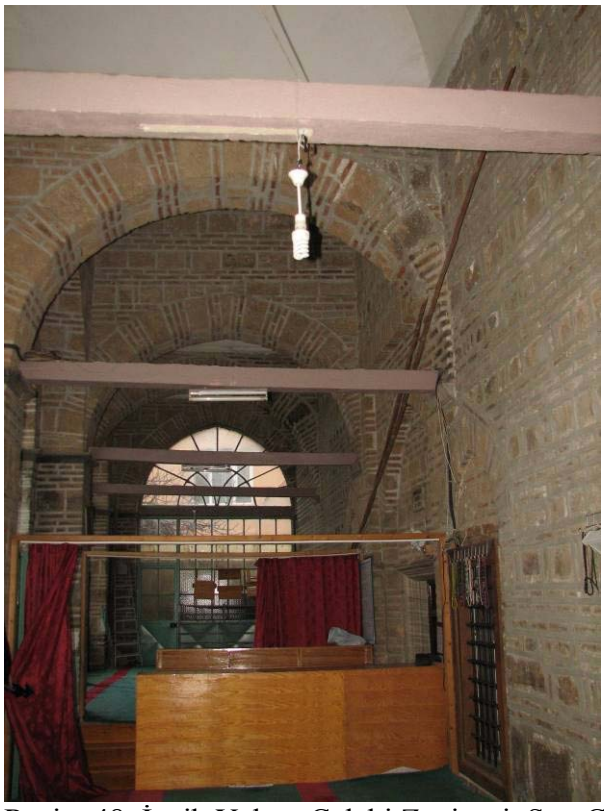

Resim 48. İznik Yakup Çelebi Zaviyesi. Son Cemaat Yeri.

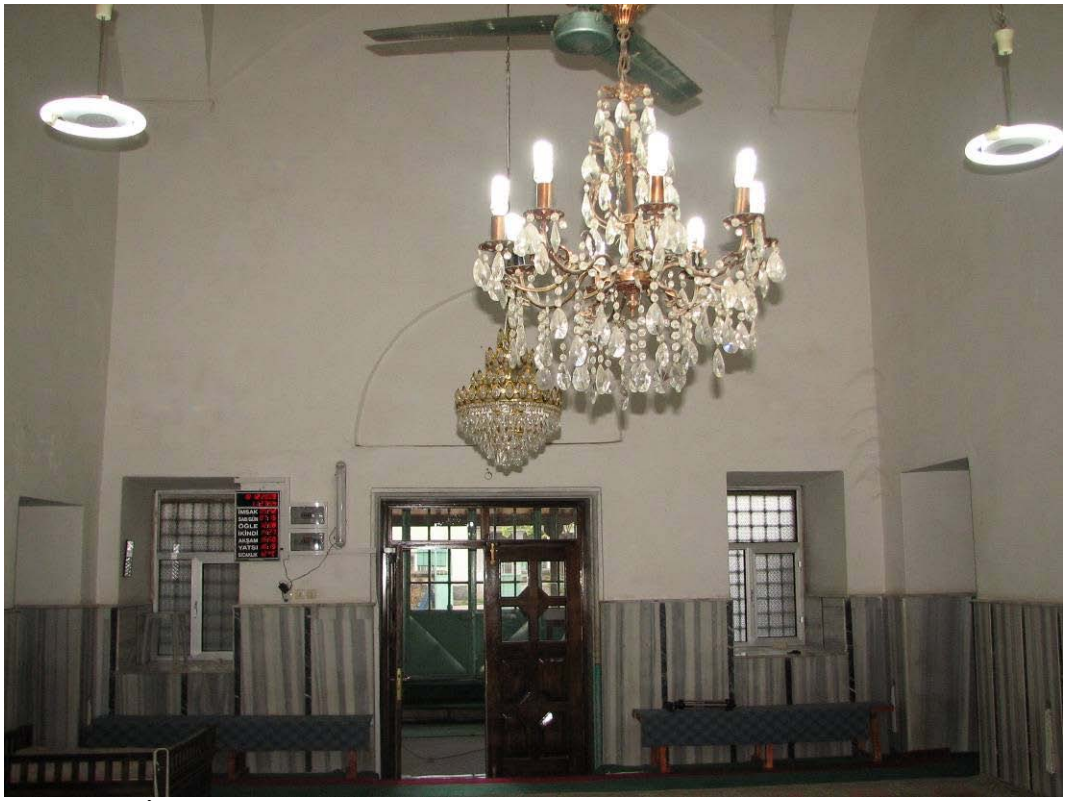

Resim 49. İznik Yakup Çelebi Zaviyesi. Avlu.

Resim 50. İznik Yakup Çelebi Zaviyesi. Doğudaki Tabhane Mekanındaki Niş.

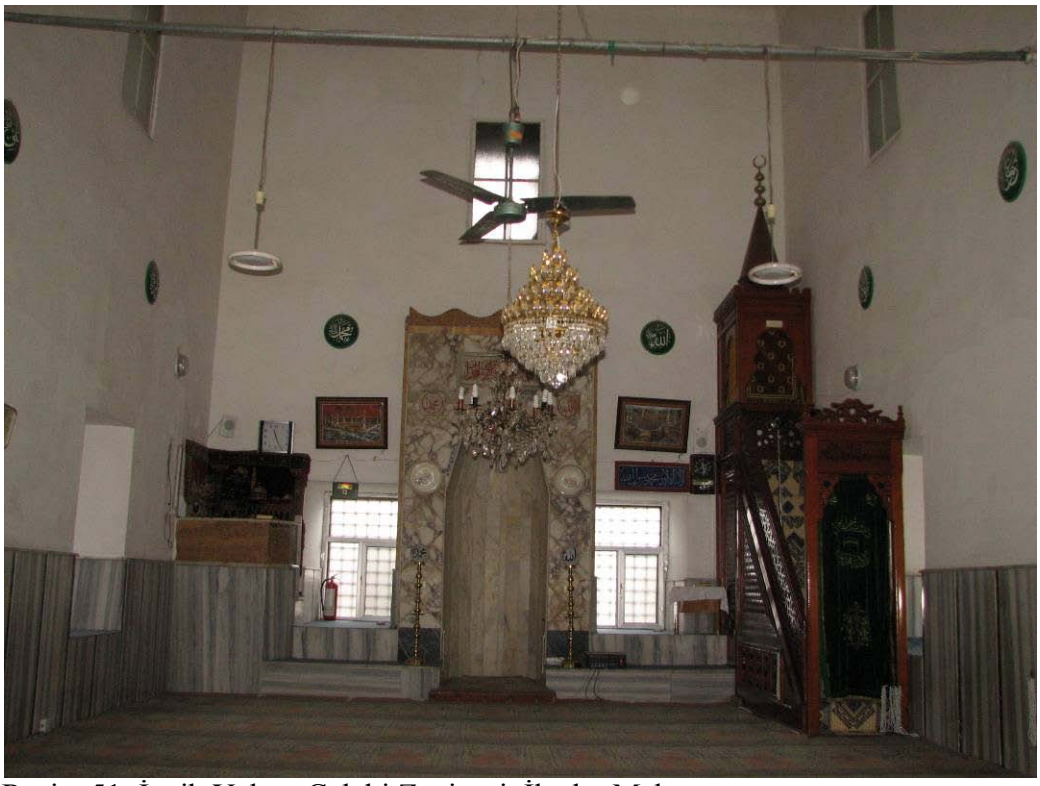

Resim 51. İznik Yakup Çelebi Zaviyesi. İbadet Mekanı.

Resim 52. İznik Yakup Çelebi Zaviyesi. İbadet Mekanı ile Avlunun Örtü ve Geçişlerinden Detay.

Resim 53. Bursa Ali Paşa İmareti. Güneybatı Cepheden Genel Görünüş 19.12.2009.

Resim 54. Bursa Ali Paşa İmareti. Kuzeyden Genel Görünüş 10.08.2006.

Resim 55. Bursa Ali Paşa İmareti. Batı Cepheden Genel Görünüş 10.08.2006.

Resim 56. Bursa Ali Paşa İmareti. Batı Cepheden Genel Görünüş 19.12.2009.

Resim 57. Bursa Ali Paşa İmareti. Doğudaki Tabhane Mekanının Güney Duvarı 10.08.2006.

Resim 58. Bursa Ali Paşa İmareti. Taçkapı 10.08.2006.

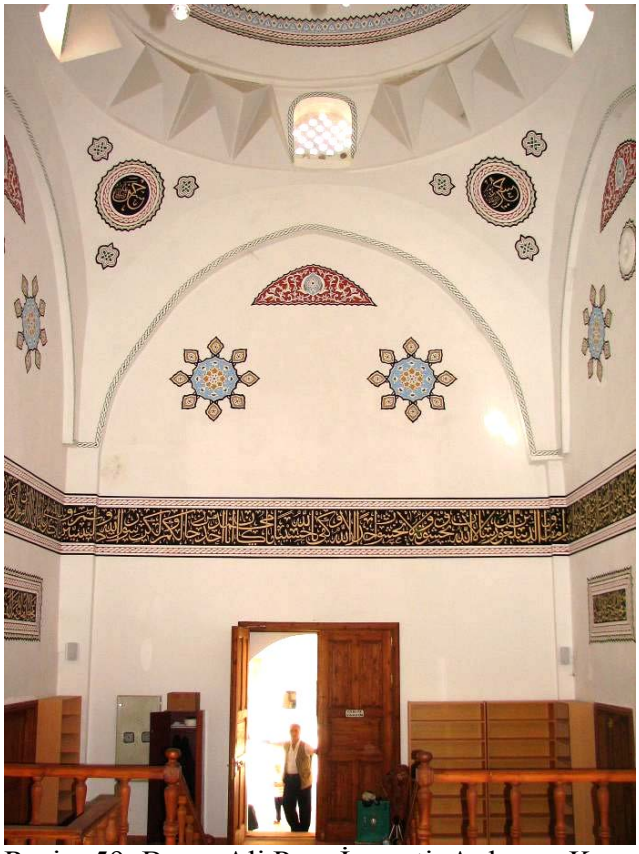

Resim 59. Bursa Ali Paşa İmareti. Avlunun Kuzey Duvarı 10.08.2006.

Resim 60. Bursa Ali Paşa İmareti. Doğudaki Tabhane Mekanının Güney Duvarı 10.08.2006.

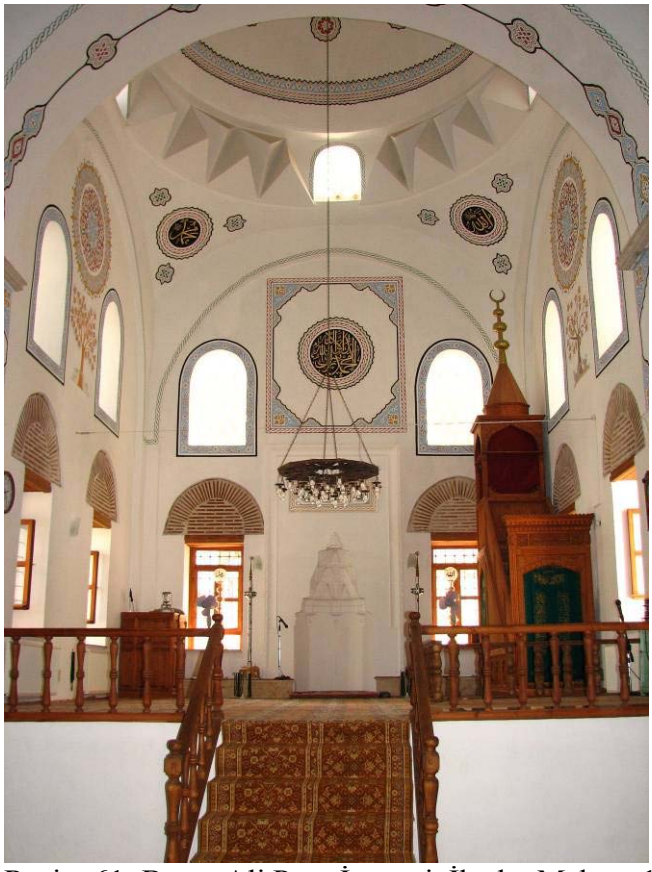

Resim 61. Bursa Ali Paşa İmareti. İbadet Mekanı 10.08.2006.

Resim 62. Bursa Ali Paşa İmareti. İbadet Mekanının Örtüsü 10.08.2006.

Resim 63. Milas Firuz Bey İmareti. Kuzey Cephe. Genel Görünüş 03.01.2008.

Resim 64. Milas Firuz Bey İmareti. Güney Cephe 03.08.2008.

Resim 65. Milas Firuz Bey İmareti. Taçkapı 03.01.2008.

Resim 66. Milas Firuz Bey İmareti. Taçkapıdan Detay ve Kitabe 21.12.2007.

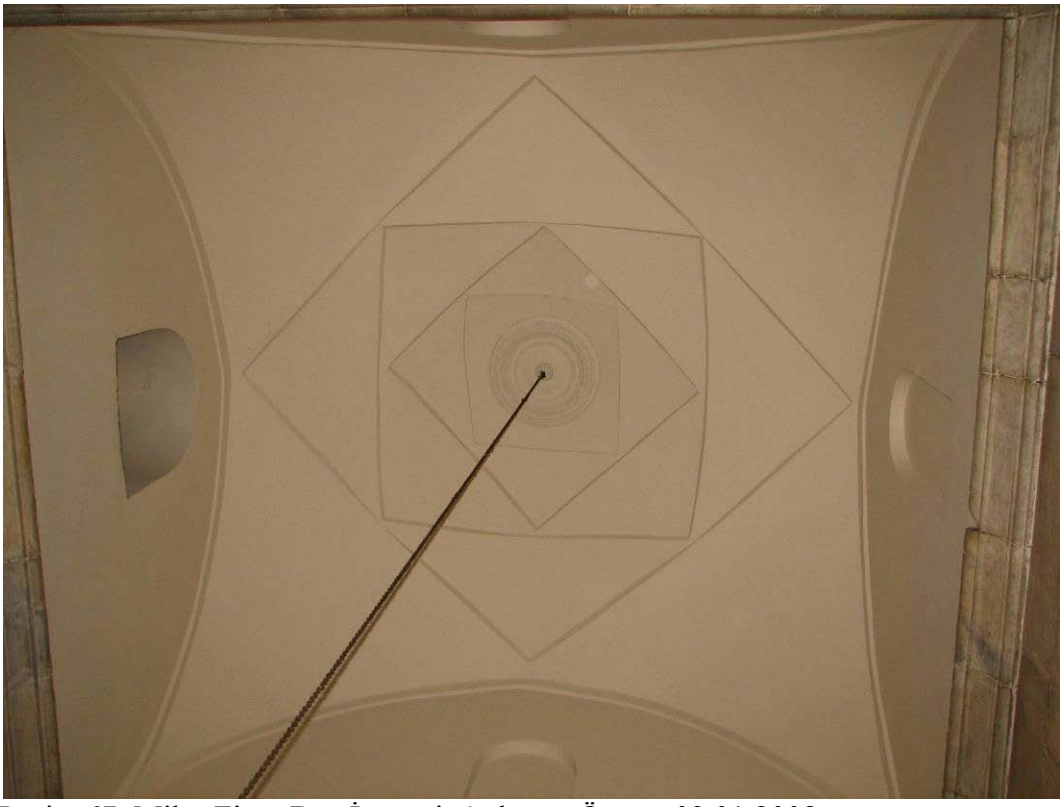

Resim 67. Milas Firuz Bey İmareti. Avlunun Örtüsü 03.01.2008.

Resim 68. Milas Firuz Bey İmareti. Batıdaki Tabhane Mekanının Örtüsü 03.01.2008.

Resim 69. Milas Firuz Bey İmareti. İbadet Mekanı 03.01.2008.

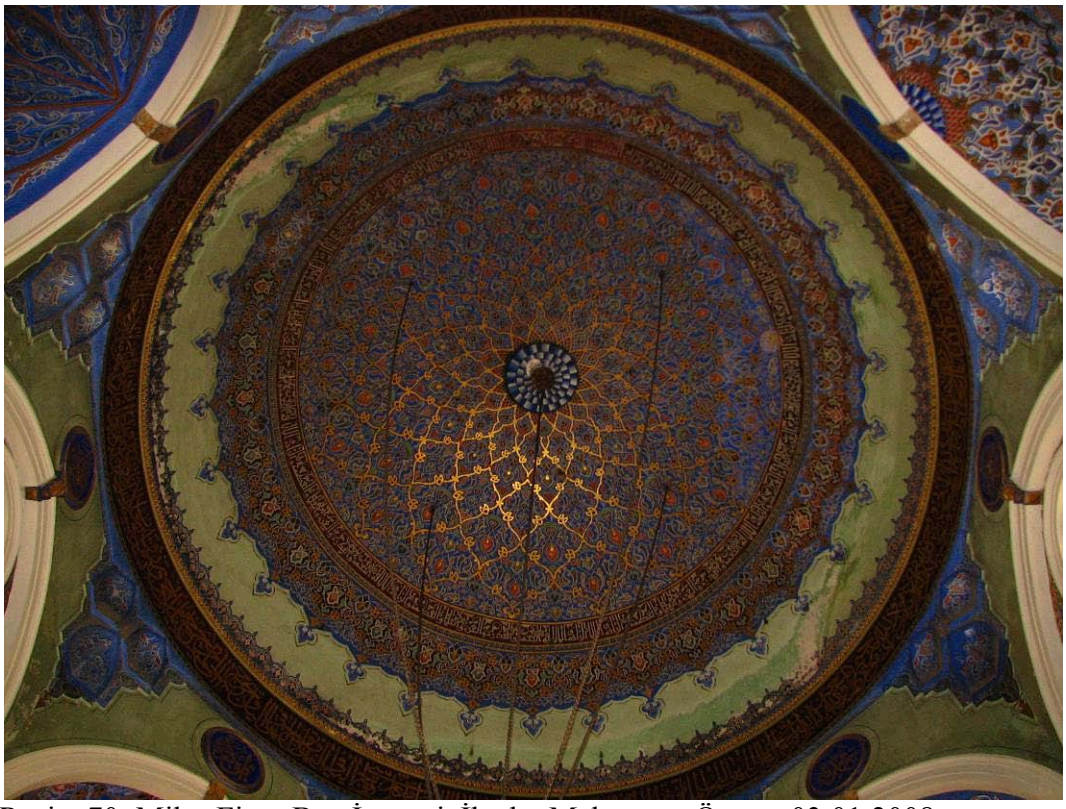

Resim 70. Milas Firuz Bey İmareti. İbadet Mekanının Örtüsü 03.01.2008.

Resim 71. Bursa Ebu İshak Zaviyesi. Kuzey Cephe.

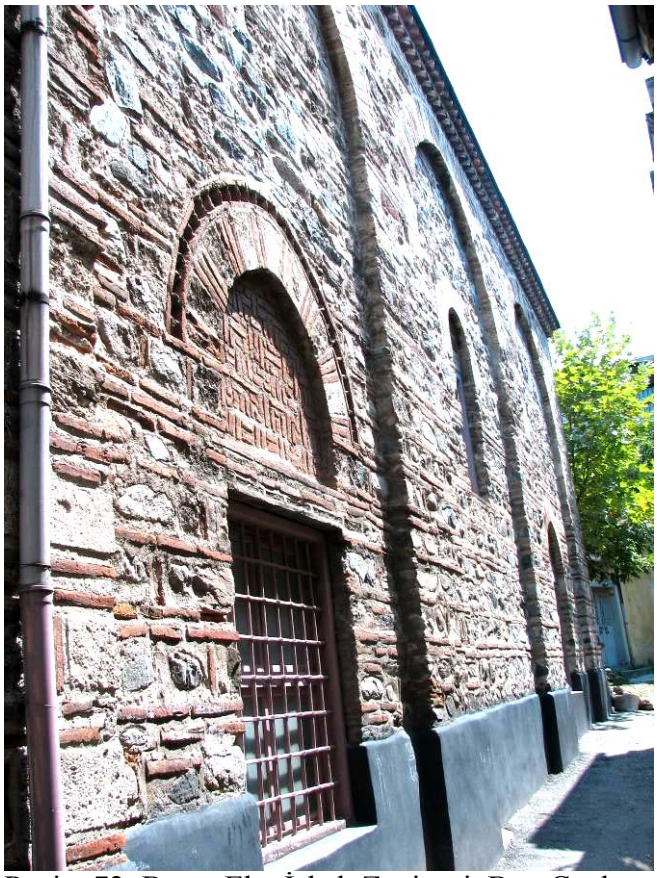

Resim 72. Bursa Ebu İshak Zaviyesi. Batı Cephe.

Resim 73. Ebu İshak Zaviyesi. Son Cemaat Yerinin Batı Kesimi.

Resim 74. Bursa Ebu İshak Zaviyesi. Avlunun Kuzey Duvarı.

Resim 75. Bursa Ebu İshak Zaviyesi. Doğudaki Tabhane Mekanının Doğu Duvarı.

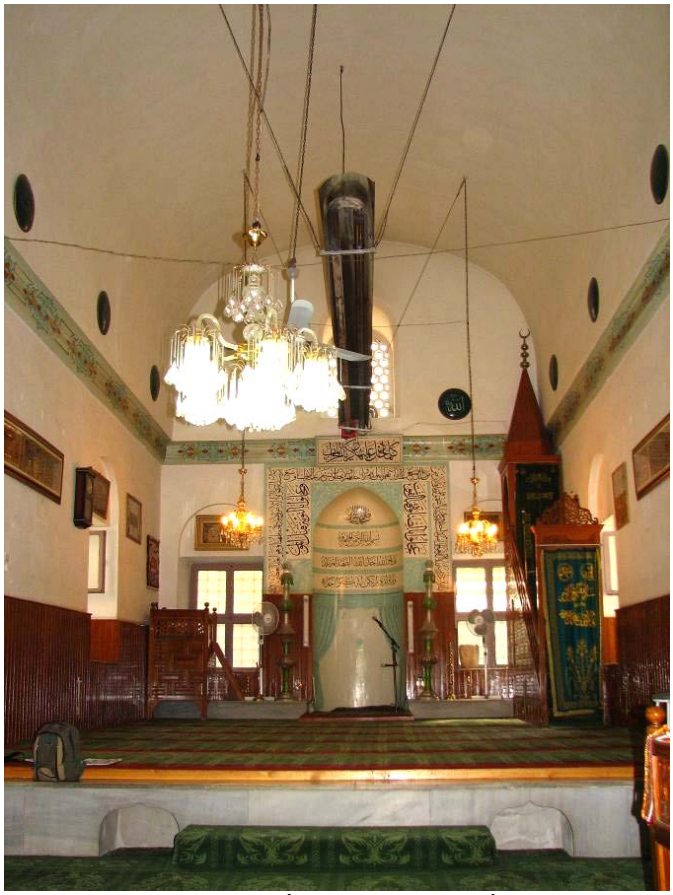

Resim 76. Bursa Ebu İshak Zaviyesi. İbadet Mekanı.

Resim 77. Bursa Ebu İshak Zaviyesi. İnşa Kitabesi.

Resim 78. Bursa Yıldırım İmareti. Güneybatıdan Genel Görünüş.

Resim 79. Bursa Yıldırım İmareti. Güneydoğu Cephe.

Resim 80. Bursa Yıldırım İmareti. Batıdan Doğuya Son Cemaat Yeri.

Resim 81. Bursa Yıldırım İmareti. Taçkapı.

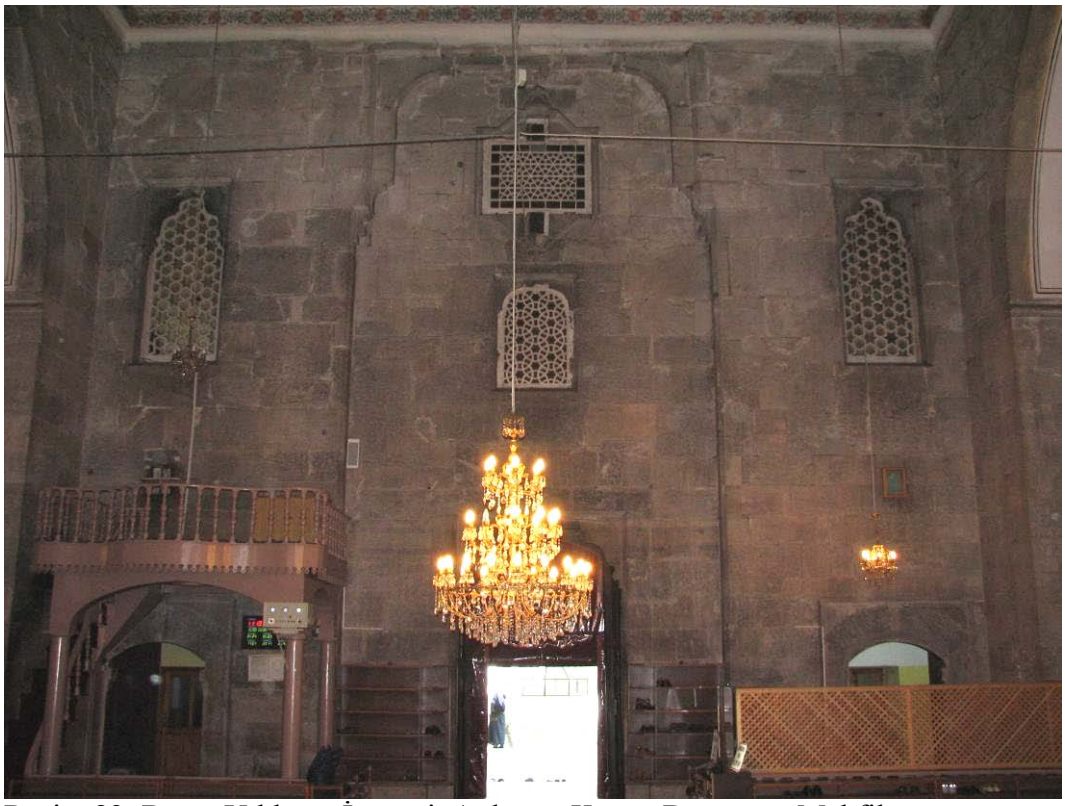

Resim 82. Bursa Yıldırım İmareti. Avlunun Kuzey Duvarı ve Mahfil.

Resim 83. Bursa Yıldırım İmareti. Batı Eyvanı.

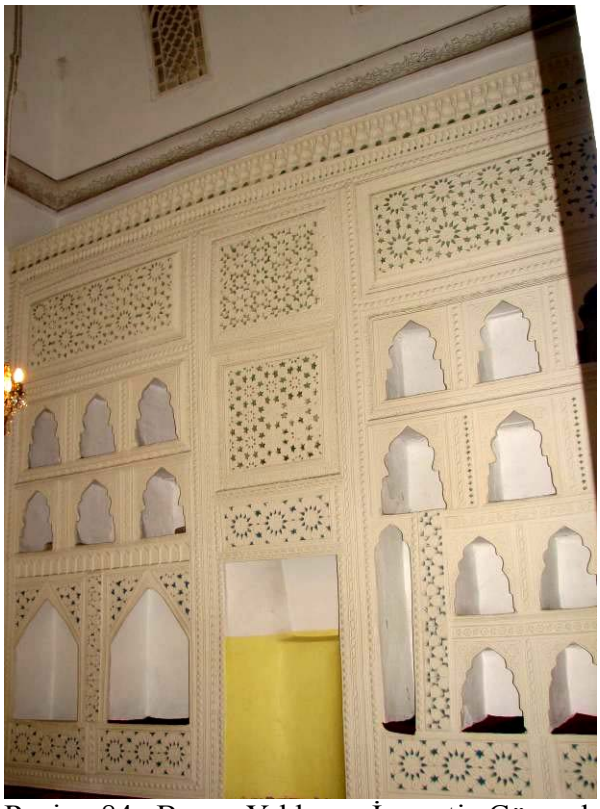

Resim 84. Bursa Yıldırım İmareti. Güneydoğudaki Tabhane Mekanı. Alçı Ocak ve Dolap Nişlerinden Detay.

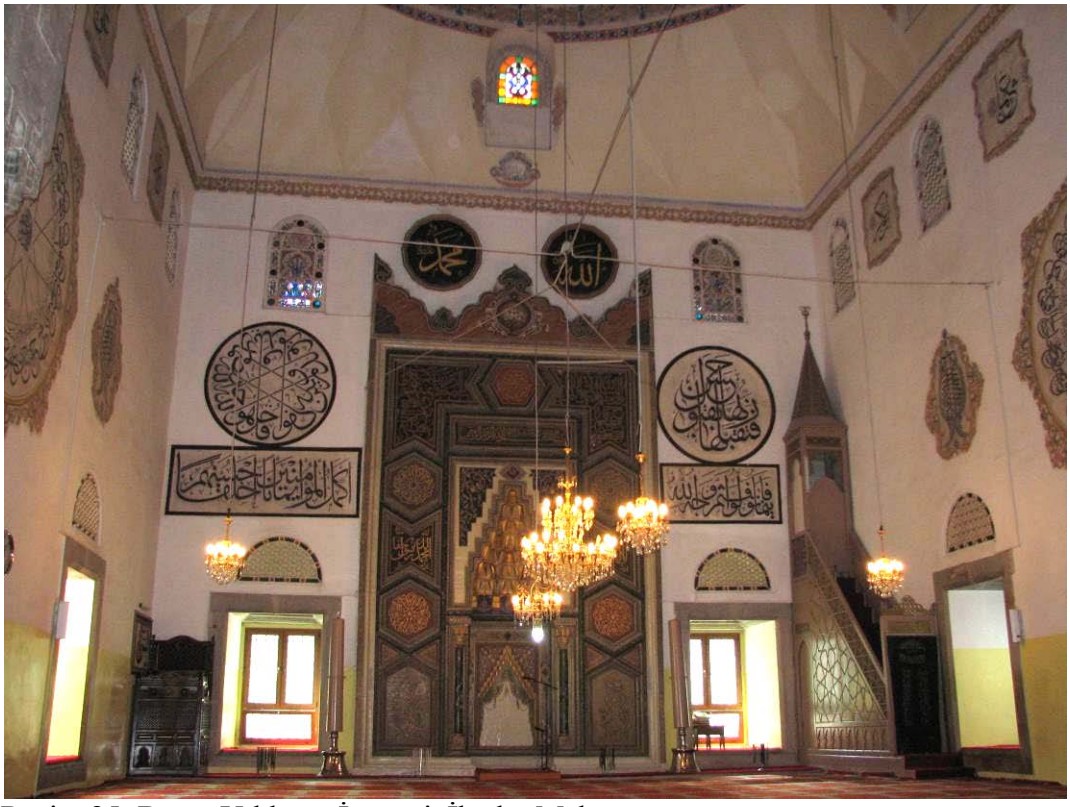

Resim 85. Bursa Yıldırım İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 86. Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi. Kuzeybatı Cepheden Genel Görünüş.

Resim 87. Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi. Doğu Cepheden Genel Görünüş ve Ek Yapı.

Resim 88. Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi. Minare.

Resim 89. Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi. Taçkapı.

Resim 90. Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi. Avlunun Kuzey Duvarı.

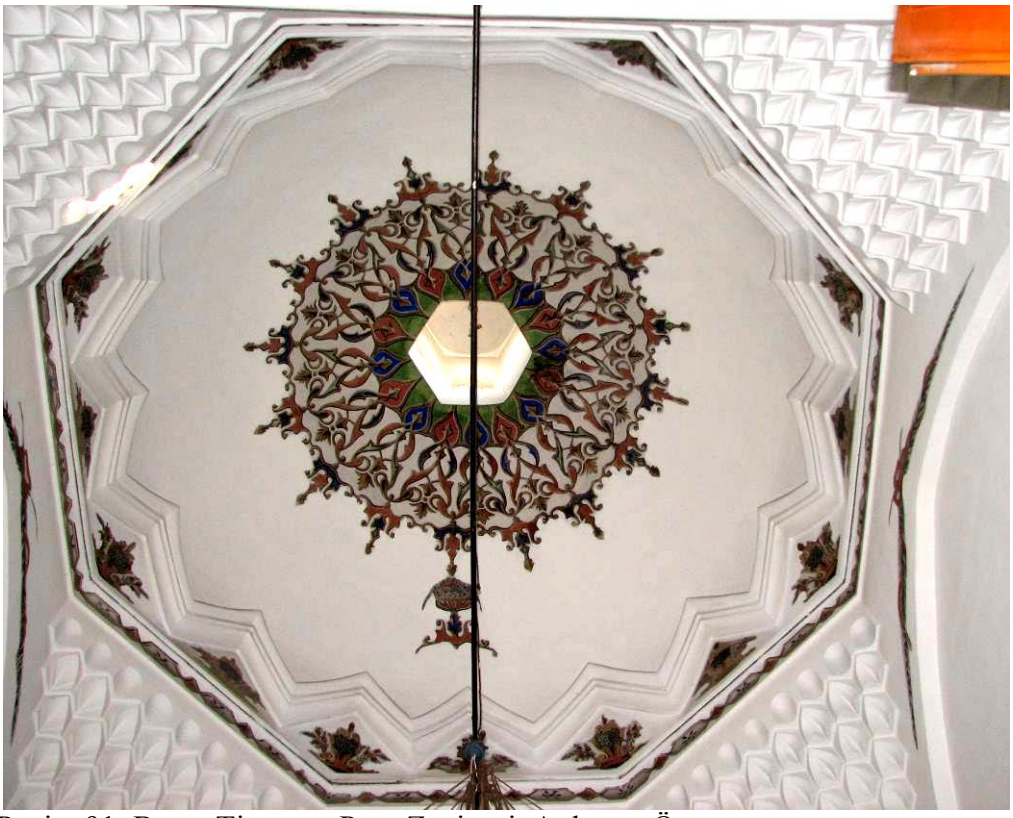

Resim 91. Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi. Avlunun Örtüsü.

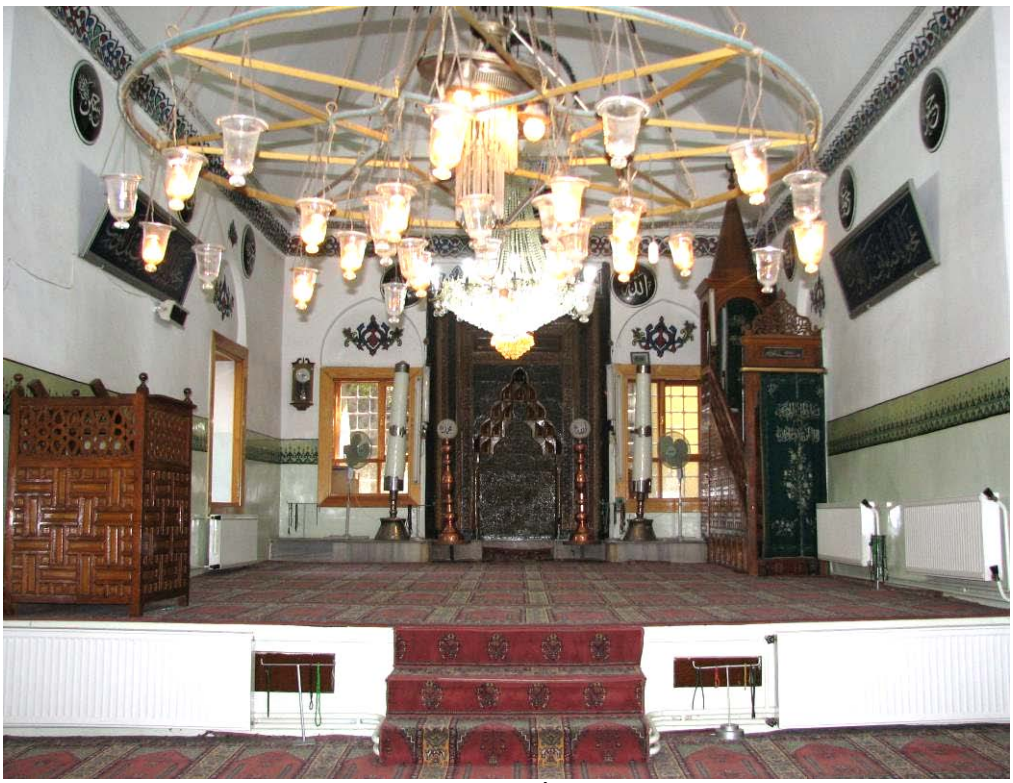

Resim 92. Bursa Timurtaş Paşa Zaviyesi. İbadet Mekanı.

Resim 93. Edirne Yıldırım Bayezid İmareti. Kuzeybatıdan Genel Görünüş.

Resim 94. Edirne Yıldırım Bayezid İmareti. Kuzeybatıdan Genel Görünüş.

Resim 95. Edirne Yıldırım Bayezid İmareti. Son Cemaat Yeri.

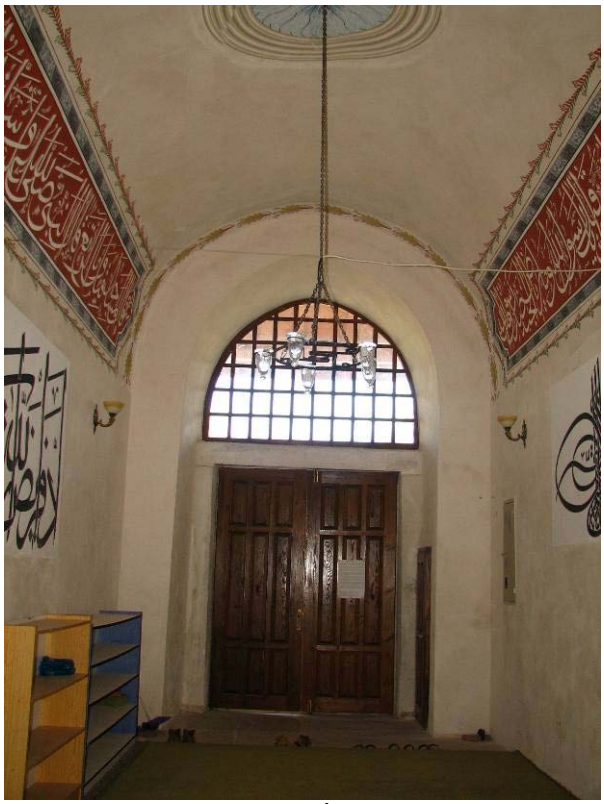

Resim 96. Edirne Yıldırım Bayezid İmareti. Giriş Eyvanı.

Resim 97. Edirne Yıldırım Bayezid İmareti. Güneydeki Tabhane Mekanı. Kuzey Duvarındaki Giriş ve Ocak.

Resim 98. Edirne Yıldırım Bayezid İmareti. Avlunun Örtüsü.

Resim 99. Edirne Yıldırım Bayezid İmareti. Giriş Eyvanından Batı Eyvanı.

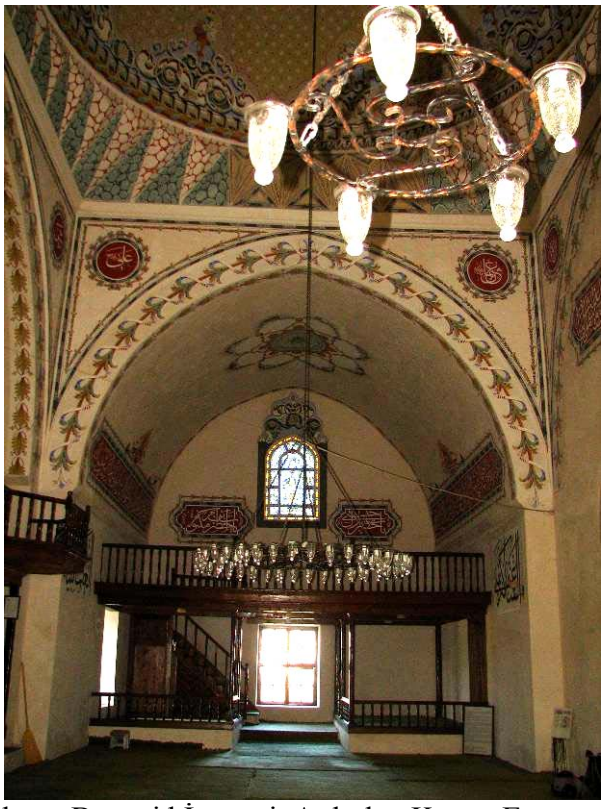

Resim 100. Edirne Yıldırım Bayezid İmareti. Avludan Kuzey Eyvanı.

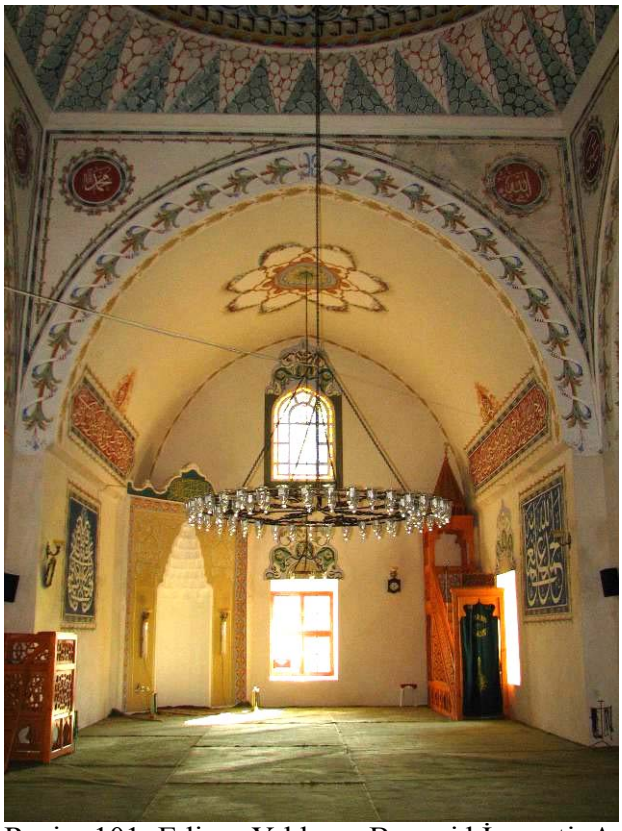

Resim 101. Edirne Yıldırım Bayezid İmareti. Avludan İbadet Mekanı.

Resim 102. Edirne Yıldırım Bayezid İmareti. İnşa Kitabesi.

Resim 103. Balıkesir Yıldırım İmareti. Batı Cephe.

Resim 104. Balıkesir Yıldırım İmareti. Doğu Cephe.

Resim 105. Balıkesir Yıldırım İmareti. Avlu.

Resim 106. Balıkesir Yıldırım İmareti. Kuzeydeki Tabhane Mekanı.

Resim 107. Balıkesir Yıldırım İmareti. Güneydeki Tabhane Mekanı.

Resim 108. Balıkesir Yıldırım İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 109. Tokat Horozlu İmaret. Kuzeydoğudan Genel Görünüş 27.09.2010.

Resim 110. Tokat Horozlu İmaret. Batıdan Genel Görünüş 27.09.2010.

Resim 111. Tokat Horozlu İmaret. Doğu Cephe 27.09.2010.

Resim 112. Tokat Horozlu İmaret. Giriş Eyvanı 27.09.2010.

Resim 113. Tokat Horozlu İmaret. Avlu 02.12.2010.

Resim 114. Tokat Horozlu İmaret. Avlu. Tabhane Mekanlarının Girişleri 02.12.2010.

Resim 115. Tokat Horozlu İmaret. Avlunun Örtüsü 02.12.2010.

Resim 116. Tokat Horozlu İmaret. Kuzeydoğudaki Tabhane Mekanı 02.12.2010.

Resim 117. Tokat Horozlu İmaret. Güneybatıdaki Tabhane Mekanı 02.12.2010.

Resim 118. Tokat Horozlu İmaret. İbadet Mekanı 02.12.2010.

Resim 119.Tokat Hamza Bey Zaviyesi. Kuzey Cephe ve Minare.

Resim 120.Tokat Hamza Bey Zaviyesi. Güneydoğu Cephe.

Resim 121.Tokat Hamza Bey Zaviyesi. Avlunun Örtüsü.

Resim 122.Tokat Hamza Bey Zaviyesi. Ocak Nişi.

Resim 123.Tokat Hamza Bey Zaviyesi. İbadet Mekanı.

Resim 124.Tokat Hamza Bey Zaviyesi. İnşa Kitabesi.

Resim 125. Amasya Yakup Paşa Zaviyesi. Batı Cephe.

Resim 126. Amasya Yakup Paşa Zaviyesi. Doğu Cephe.

Resim 127. Amasya Yakup Paşa Zaviyesi. Güneydoğu Cephe.

Resim 128. Amasya Yakup Paşa Zaviyesi. Batı Cephedeki Taçkapı.

Resim 129. Amasya Yakup Paşa Zaviyesi. Avlu ve İbadet Mekanı Arasındaki Koridor.

Resim 130. Amasya Yakup Paşa Zaviyesi. Avlu. Batı Duvarı. Batıdaki Tabhane Girişi (Türbe Girişi).

Resim 131. Amasya Yakup Paşa Zaviyesi. Batıdaki Tabhane Mekanında (Türbede) Yer Alan Ocak ve Dolap Nişleri.

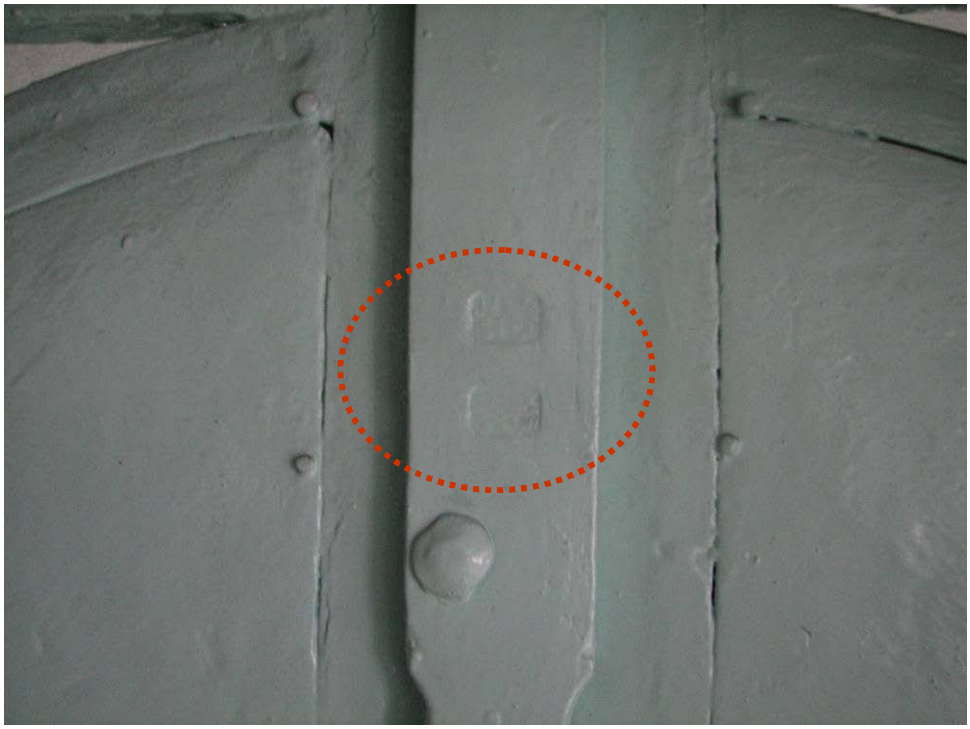

Resim 132. Amasya Yakup Paşa Zaviyesi. Batıdaki Tabhane Mekanının (Türbenin) Kapısında Yer Alan Usta Kitabesi.

Resim 133. Amasya Yakup Paşa Zaviyesi. Doğudaki Çilehane Hücreleri Arasındaki Koridor.

Resim 134. Amasya Yakup Paşa Zaviyesi. İbadet Mekanı.

Resim 135. Amasya Yakup Paşa Zaviyesi. İbadet Mekanı.

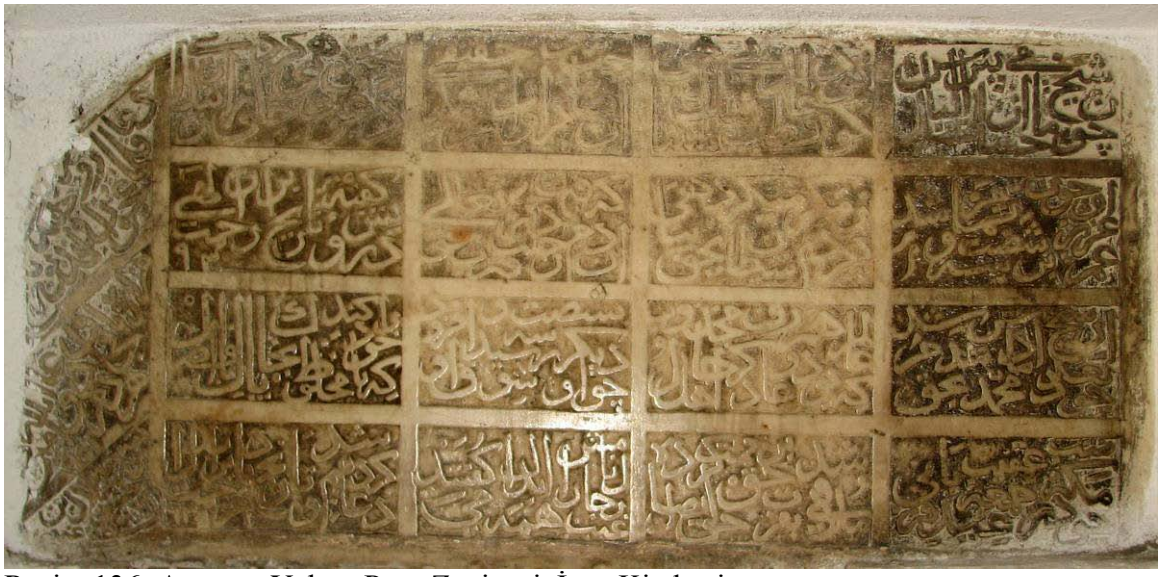

Resim 136. Amasya Yakup Paşa Zaviyesi. İnşa Kitabesi.

Resim 137. Amasya Bayezid Paşa İmareti. Kuzeybatıdan Genel Görünüş.

Resim 138. Amasya Bayezid Paşa İmareti. Kuzeydoğudan Genel Görünüş.

Resim 139. Amasya Bayezid Paşa İmareti. Son Cemaat Yeri.

Resim 140. Amasya Bayezid Paşa İmareti. Son Cemaat Yeri.

Resim 141. Amasya Bayezid Paşa İmareti. Taçkapı.

Resim 142. Amasya Bayezid Paşa İmareti. Taçkapının Ahşap Kapı Kanatları.

Resim 143. Amasya Bayezid Paşa İmareti. Batar Kattan Detay.

Resim 144. Amasya Bayezid Paşa İmareti. Avlu.

Resim 145. Amasya Bayezid Paşa İmareti. Kuzeybatıdaki Tabhane Mekanında Yer Alan WC.

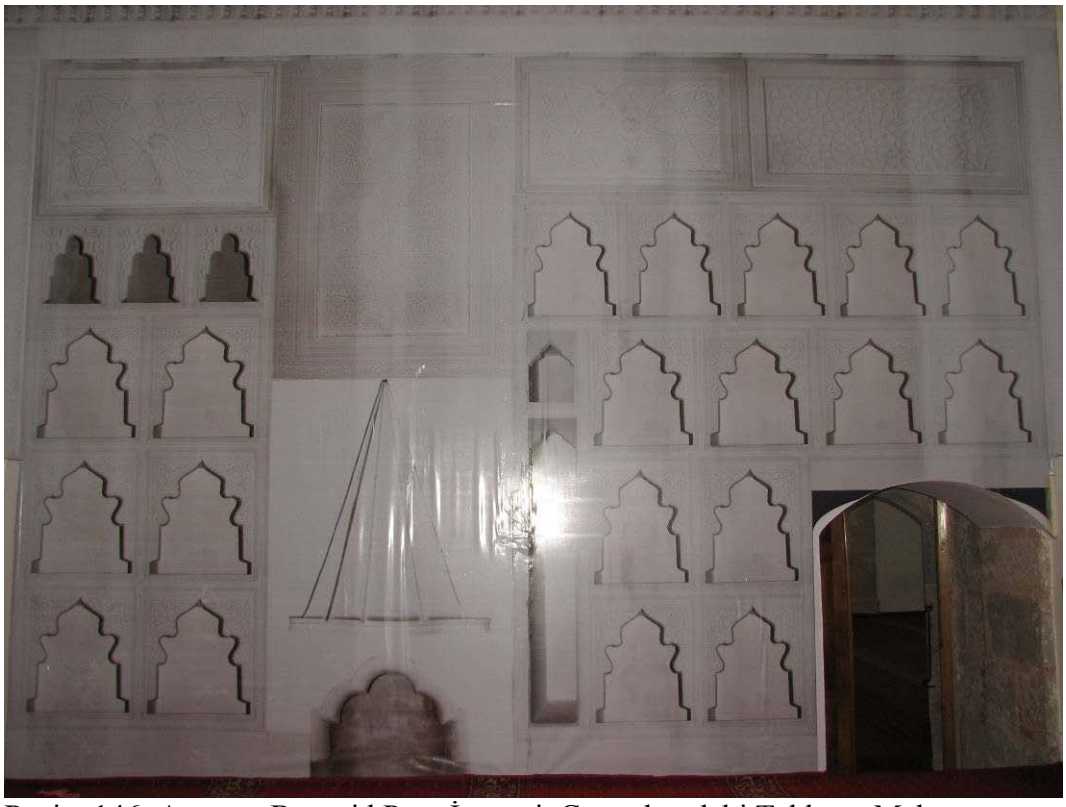

Resim 146. Amasya Bayezid Paşa İmareti. Güneybatıdaki Tabhane Mekanı.

Resim 147. Amasya Bayezid Paşa İmareti. Güneydoğudaki Tabhane Mekanı.

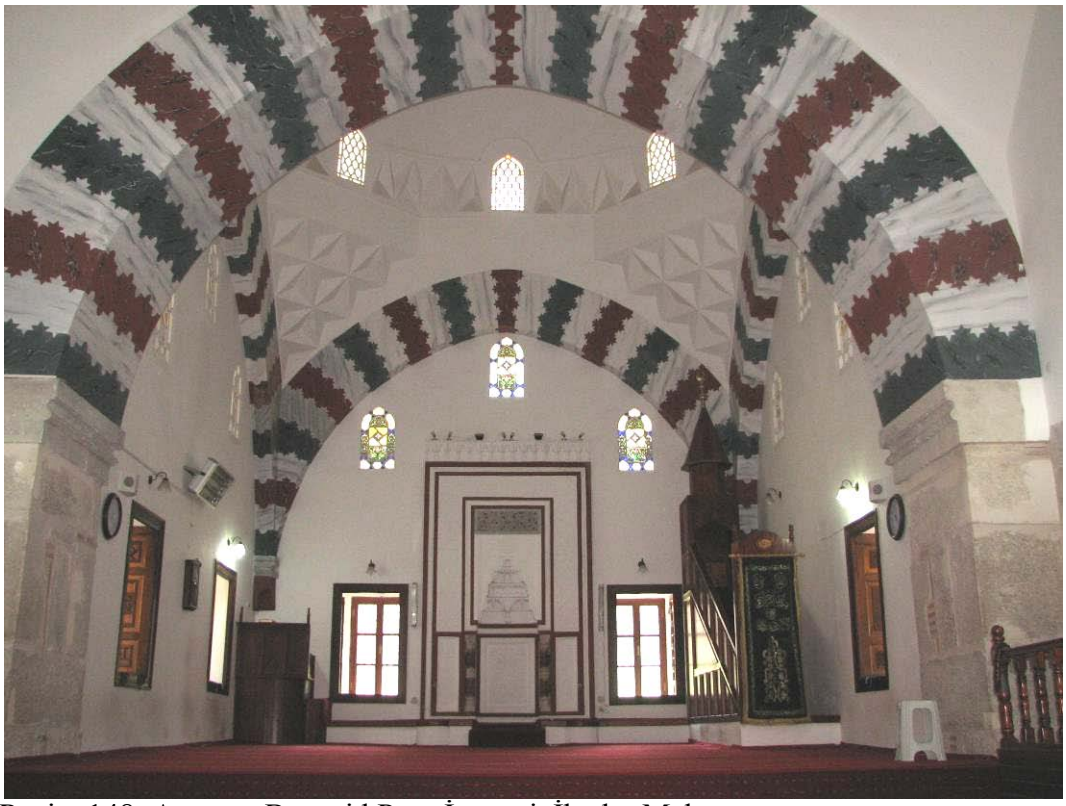

Resim 148. Amasya Bayezid Paşa İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 149. Amasya Bayezid Paşa İmareti. İbadet Mekanındaki Pencere Kanatlarından.

Resim 150. Amasya Bayezid Paşa İmareti. Taçkapı. İnşa Kitabesinin Ortadaki Kısmı.

Resim 151-152. Amasya Bayezid Paşa İmareti. İnşa Kitabesinin Sol Tarafı ve Usta Kitabesi.

Resim 153-154. Amasya Bayezid Paşa İmareti. İnşa Kitabesinin Sağ Tarafı ve Usta Kitabesi.

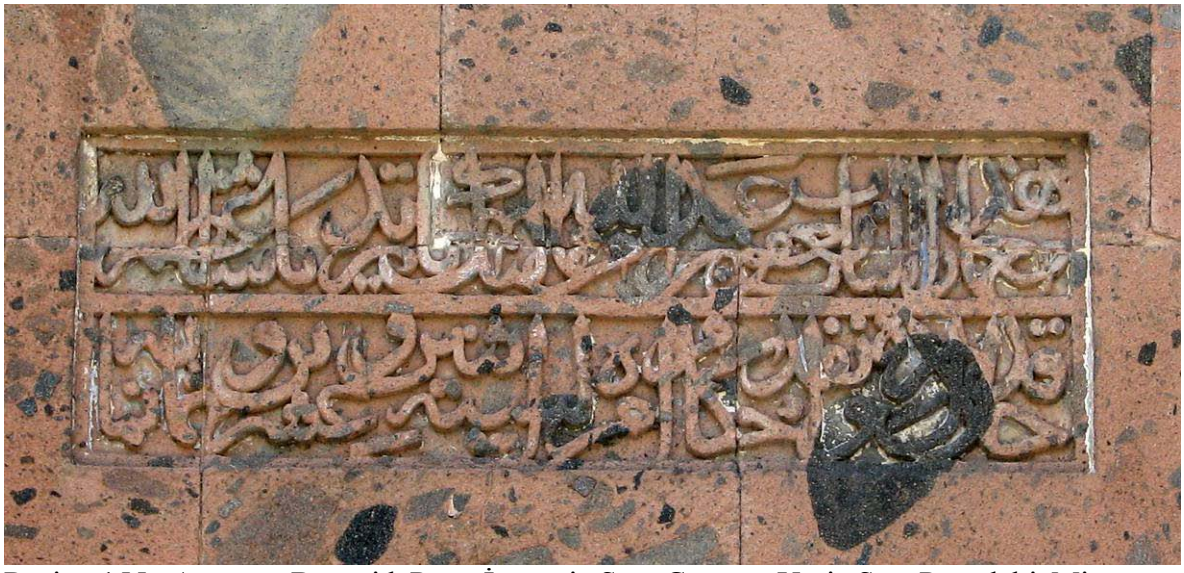

Resim 155. Amasya Bayezid Paşa İmareti. Son Cemaat Yeri. Sağ Payedeki Mimar Kitabesi.

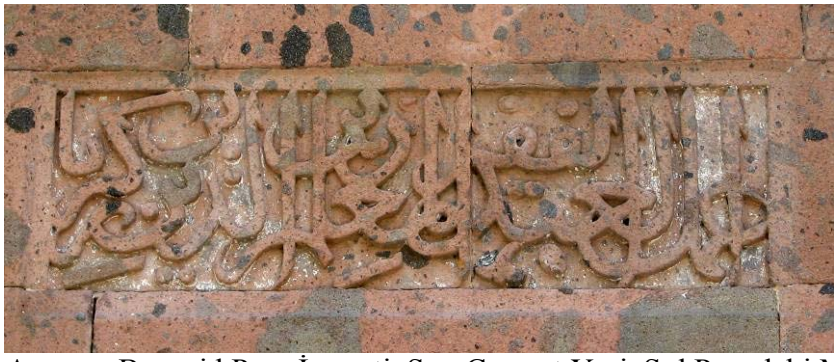

Resim 156. Amasya Bayezid Paşa İmareti. Son Cemaat Yeri. Sol Payedeki Mimar Kitabesi.

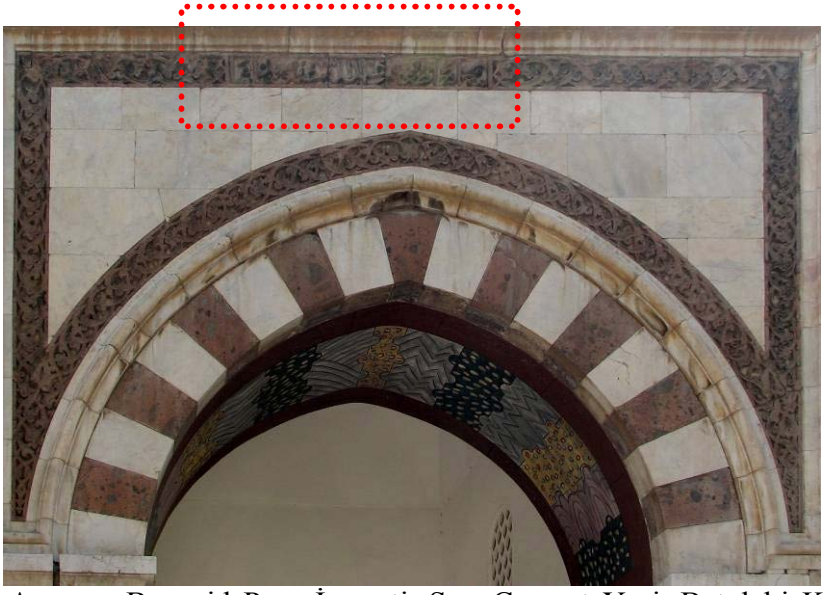

Resim 157. Amasya Bayezid Paşa İmareti. Son Cemaat Yeri. Batıdaki Kemerde Yer Alan Mimar Kitabesi.

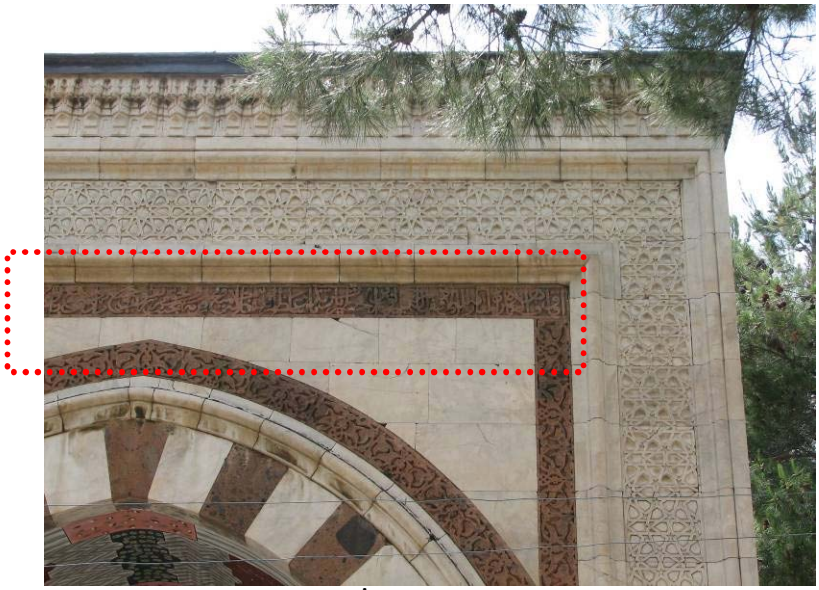

Resim 158. Amasya Bayezid Paşa İmareti. Son Cemaat Yeri. Vakfiyeden Detay.

Resim 159. Amasya Bayezid Paşa İmareti. Kaya Kitabesi.

Resim 160. Amasya Bayezid Paşa İmareti. Son Cemaat Yeri. Tamir Kitabesi.

Resim 161. Bursa Yeşil Külliyesi Genel Görünüş (08.08.2006).

Resim 162. Bursa Yeşil İmaret. Kuzeybatıdan Genel Görünüş (08.08.2006)

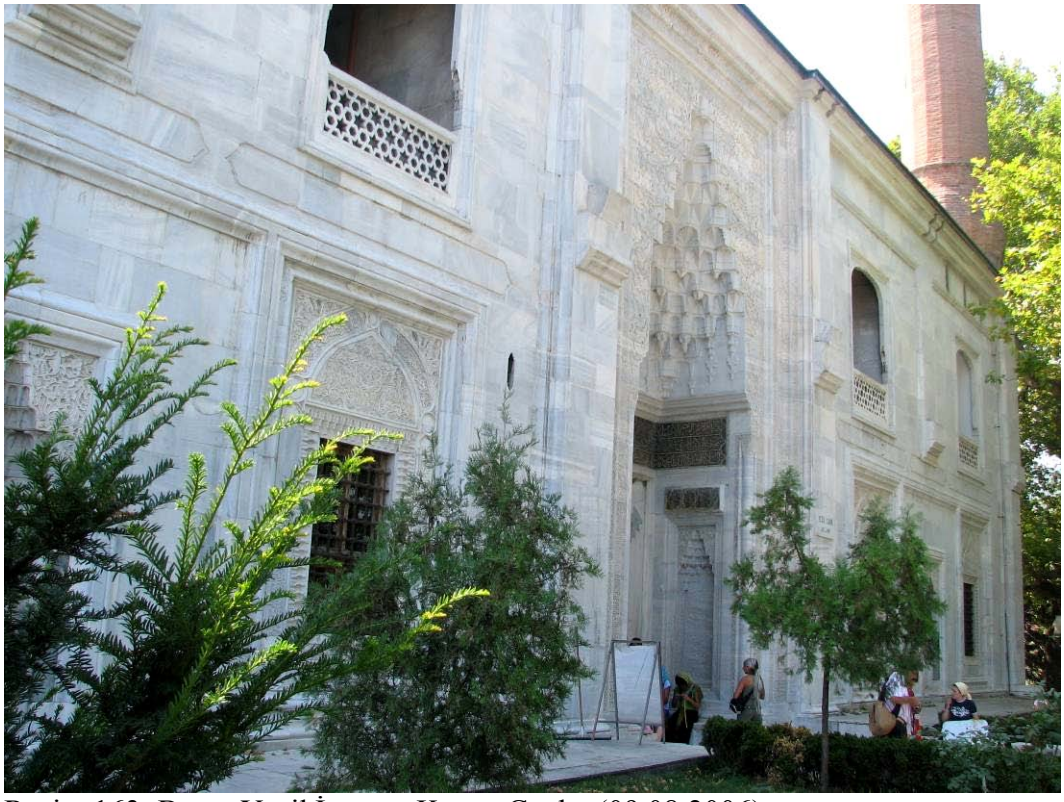

Resim 163. Bursa Yeşil İmaret. Kuzey Cephe (09.08.2006)

Resim 164. Bursa Yeşil İmaret. Taçkapı (09.08.2006).

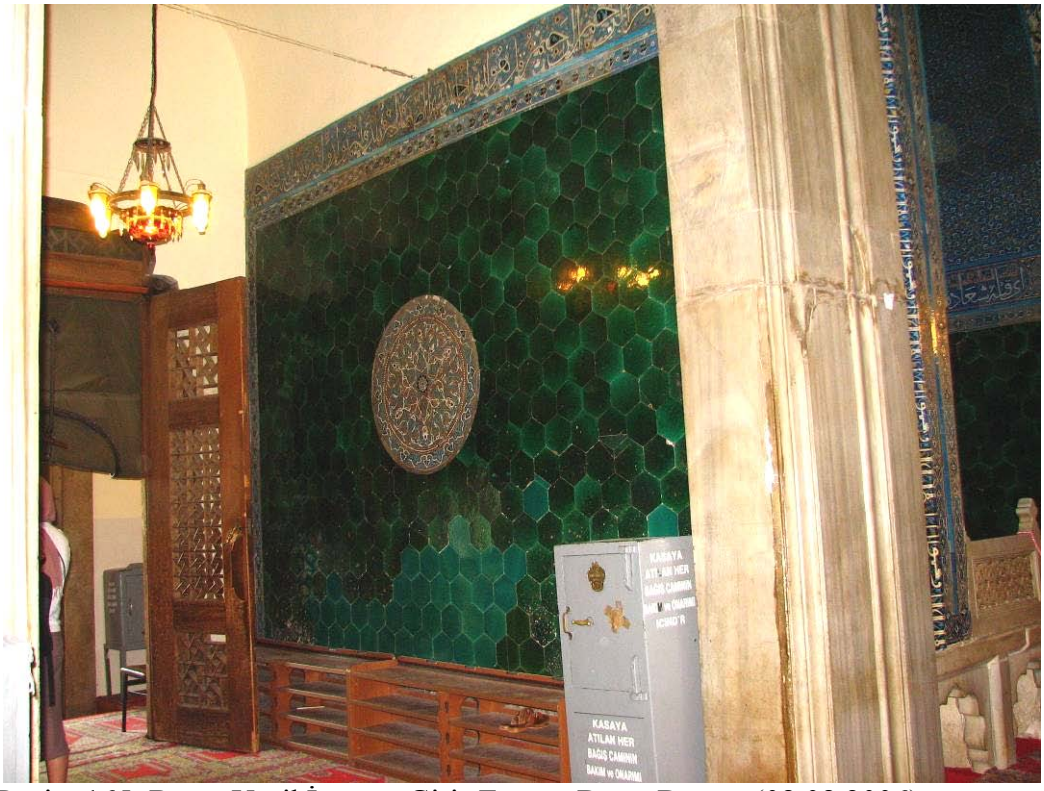

Resim 165. Bursa Yeşil İmaret. Giriş Eyvanı Doğu Duvarı (08.08.2006).

Resim 166. Bursa Yeşil İmaret. Hünkar Mahfilinin Duvarlarındaki Çinilerden Detay (08.08.2006).

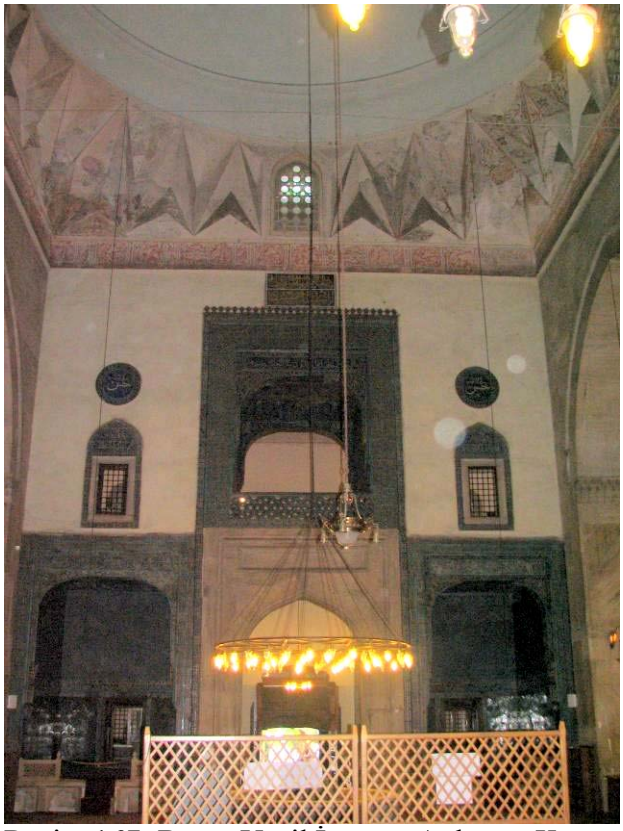

Resim 167. Bursa Yeşil İmaret. Avlunun Kuzey Duvarı (09.08.2006).

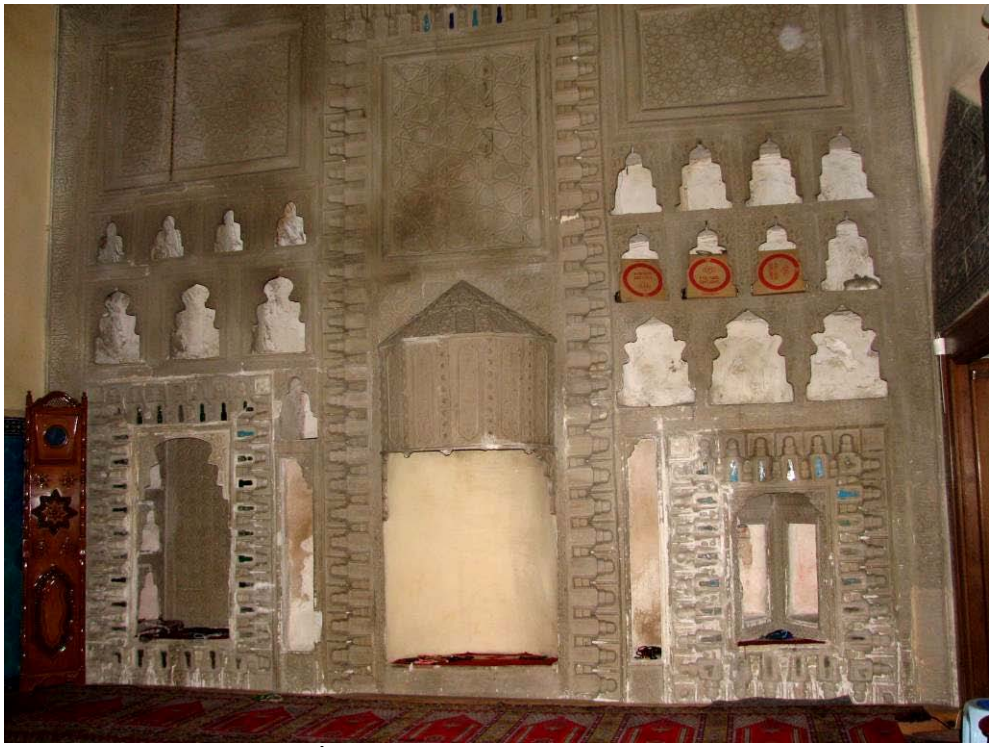

Resim 168 Bursa Yeşil İmaret. Kuzeydoğudaki Tabhane Mekanında Yer Alan Alçıdan Ocak ve Dolap Nişleri (09.08.2006).

Resim 169. Bursa Yeşil İmaret. Kuzeybatıdaki Tabhane Mekanının Örtüsü (08.08.2006).

Resim 170. Bursa Yeşil İmaret. Güneybatıdaki Tabhane Mekanının Örtüsü ve Geçişleri (08.08.2006).

Resim 171. Bursa Yeşil İmaret. Doğudaki Eyvanının Örtüsü (08.08.2006).

Resim 172. Bursa Yeşil İmaret. Örtü ve Geçişlerdeki Kalemişi Süslemelerin Restorasyon Sonrası Durumu (08.05.2011).

Resim 173. Bursa Yeşil İmaret. İbadet Mekanı (09.08.2006).

Resim 174. Bursa Yeşil İmaret. Batı Eyvanı. Batı Duvarının Alt Sırasında Yer Alan Pencere Kanatlarından (09.08.2006).

Resim 175. Bursa Yeşil İmaret. Mihrap (09.08.2006).

Resim 176. Bursa Yeşil İmaret. İnşa Kitabesi (sağ yan) (08.08.2006).

Resim 177. Bursa Yeşil İmaret. İnşa Kitabesi (orta) (08.08.2006).

Resim 178. Yeşil İmaret. İnşa Kitabesi (sol yan) (08.08.2006).

Resim 179. Bursa Yeşil İmaret. Taçkapı. Batıdaki Mihrabiyedeki Kitabe (08.08.2006).

Resim 180. Bursa Yeşil İmaret. Taçkapı. Doğudaki Mihrabiyedeki Kitabe (08.08.2006).

Resim 181. Bursa Orhan İmareti. Doğu Cephe.

Resim 182. Bursa Orhan İmareti. Son Cemaat Yerinin Kuzey Cephesi.

Resim 183. Bursa Orhan İmareti. Son Cemaat Yeri. Doğudan Batıya Genel Görünüş.

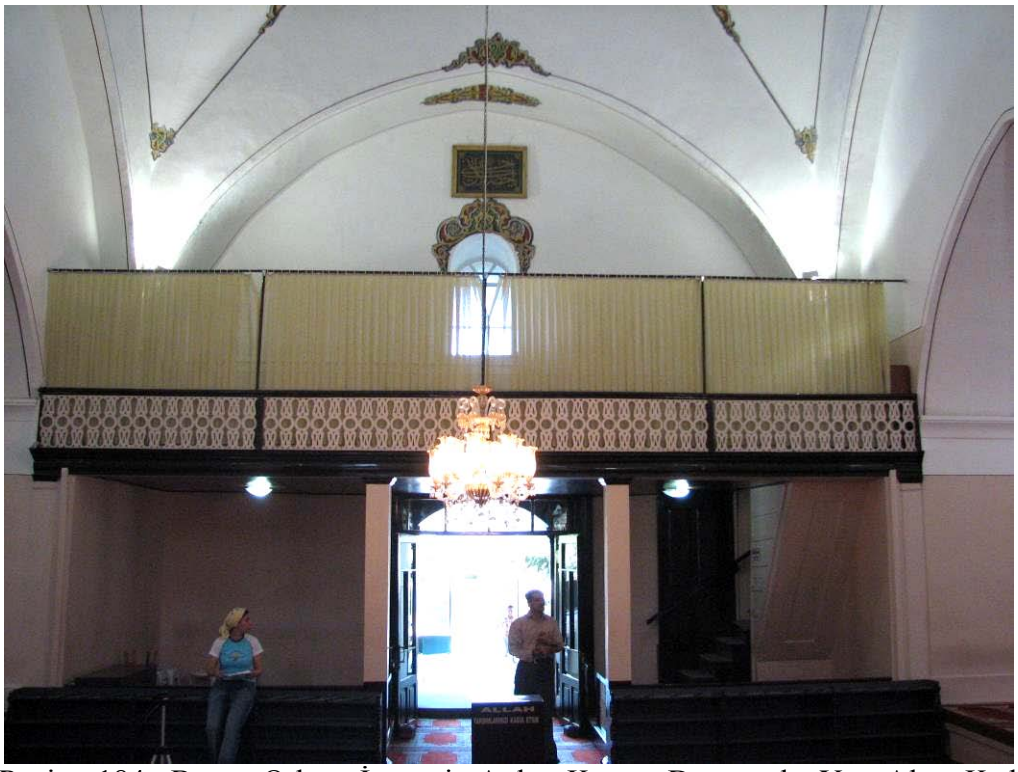
Resim 184. Bursa Orhan İmareti. Avlu. Kuzey Duvarında Yer Alan Kadınlar Mahfili.

Resim 185. Bursa Orhan İmareti. Avlunun Örtüsü.

Resim 186. Bursa Orhan İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 187. Bursa Orhan İmareti. Onarım Kitabesi.

Resim 188. Bursa Orhan İmareti. Son Cemaat Yerindeki Onarım Kitabesi.

Resim 189. Manisa Ali Bey İmareti. Kuzeydoğudan Genel Görünüş.

Resim 190. Manisa Ali Bey İmareti. Kuzeyden Genel Görünüş.

Resim 191. Manisa Ali Bey İmareti. Kuzeybatıdan Genel Görünüş.

Resim 192. Manisa Ali Bey İmareti. Güneydoğudan Genel Görünüş.

Resim 193. Manisa Ali Bey İmareti. Son Cemaat Yeri.

Resim 194. Manisa Ali Bey İmareti. Kadınlar Mahfili.

Resim 195. Manisa Ali Bey İmareti. Avlu.

Resim 196. Manisa Ali Bey İmareti. Doğudaki Tabhane Mekanından Avlu ve Batıdaki Tabhane Mekanı.

Resim 197. Manisa Ali Bey İmareti. İbadet Mekanı.

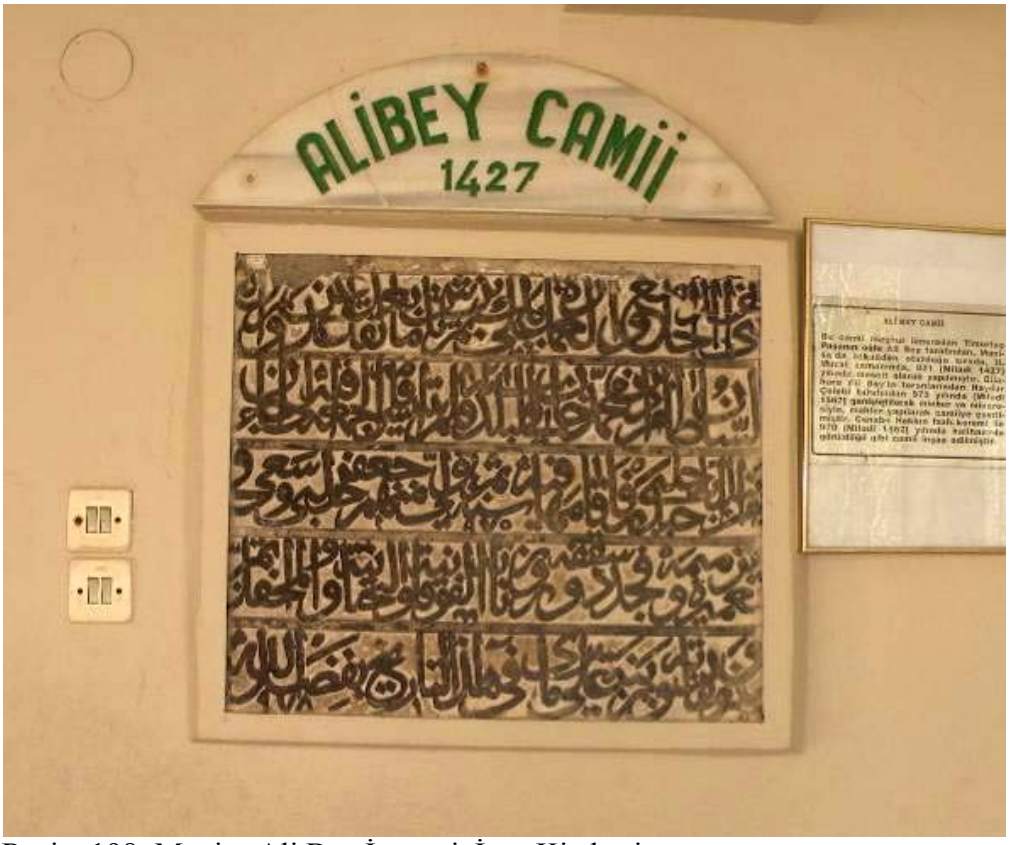

Resim 198. Manisa Ali Bey İmareti. İnşa Kitabesi.

Resim 199. Edirne Gazi Mihal İmareti. Kuzeyden Genel Görünüş.

Resim 200. Edirne Gazi Mihal İmareti. Güneydoğudan Genel Görünüş.

Resim 201. Edirne Gazi Mihal İmareti. Kuzeybatıdan Genel Görünüş.

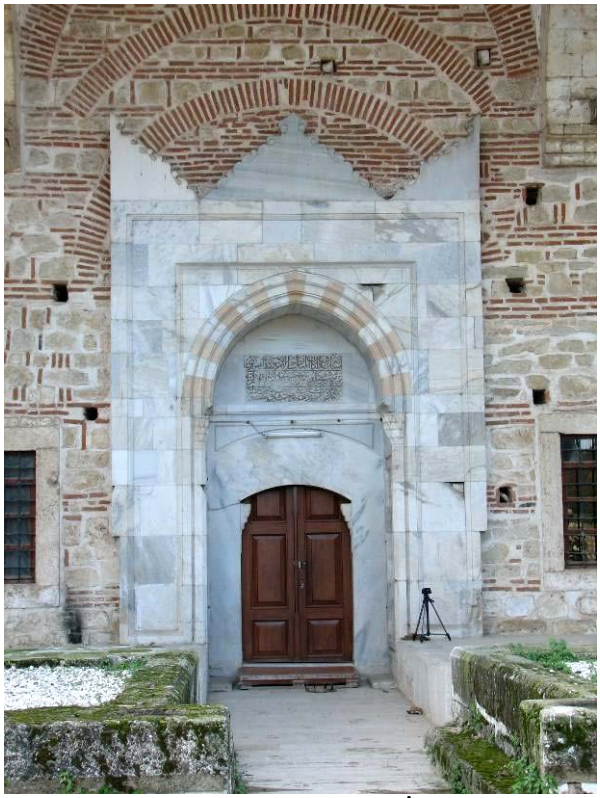

Resim 202. Edirne Gazi Mihal İmareti. Taçkapı.

Resim 203. Edirne Gazi Mihal İmareti. Avlu.

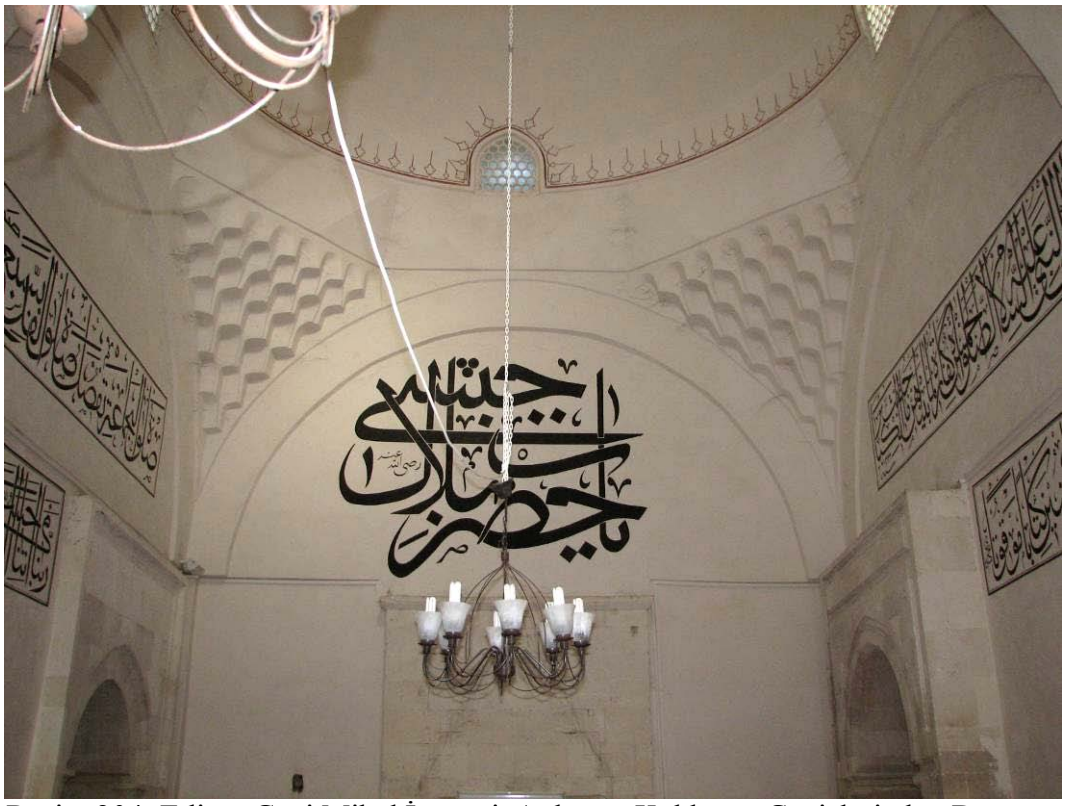

Resim 204. Edirne Gazi Mihal İmareti. Avlunun Kubbe ve Geçişlerinden Detay.

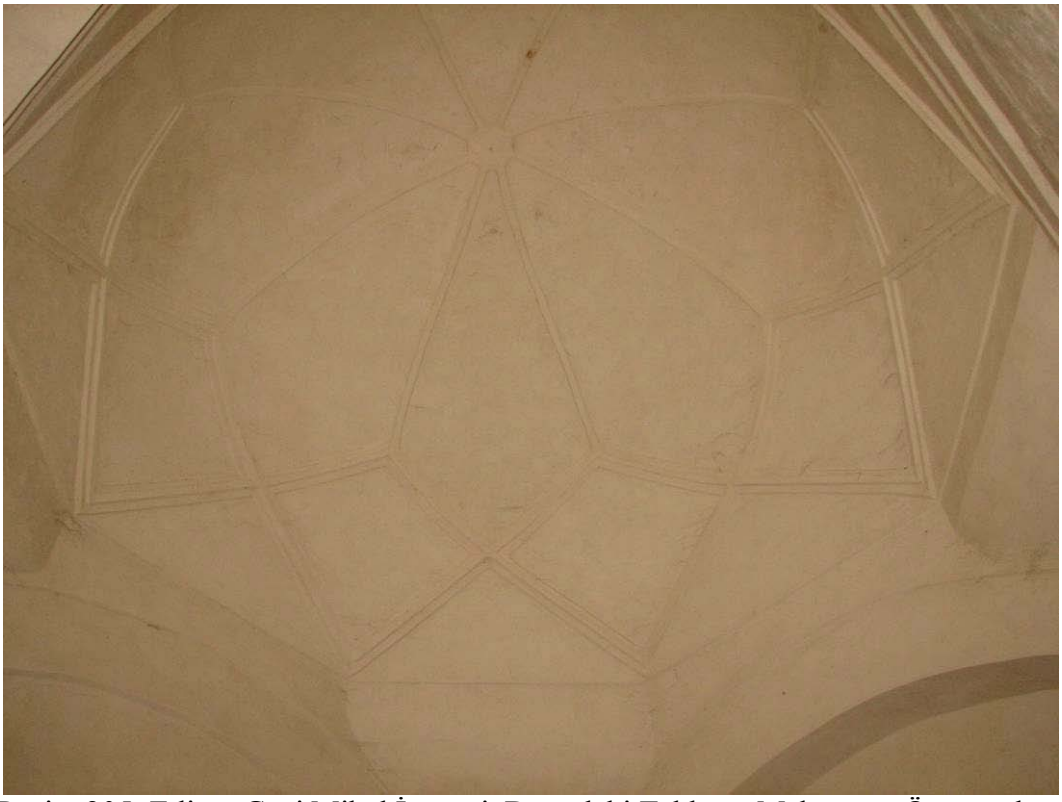

Resim 205. Edirne Gazi Mihal İmareti. Doğudaki Tabhane Mekanının Örtüsünden Detay.

Resim 206. Edirne Gazi Mihal İmareti. Batıdaki Tabhane Mekanının Güney Duvarı.

Resim 207. Edirne Gazi Mihal İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 208. Edirne Gazi Mihal İmareti. İnşa Kitabesi.

Resim 209.Edirne Muradiye İmareti. Muradiye Tepesi'nden Genel Görünüş.

Resim 210. Edirne Muradiye İmareti. Güneyden Genel Görünüş.

Resim 211. Edirne Muradiye İmareti. Son Cemaat Yeri.

Resim 212. Edirne Muradiye İmareti. Son Cemaat Yeri.

Resim 213. Edirne Muradiye İmareti. Taçkapı.

Resim 214. Edirne Muradiye İmareti. Avlu.

Resim 215. Edirne Muradiye İmareti. Avlunun Örtüsü.

Resim 216. Edirne Muradiye İmareti. Avludan Doğudaki Tabhane Mekanı.

Resim 217. Edirne Muradiye İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 218. Edirne Muradiye İmareti. İbadet Mekanının Doğu Duvarı.

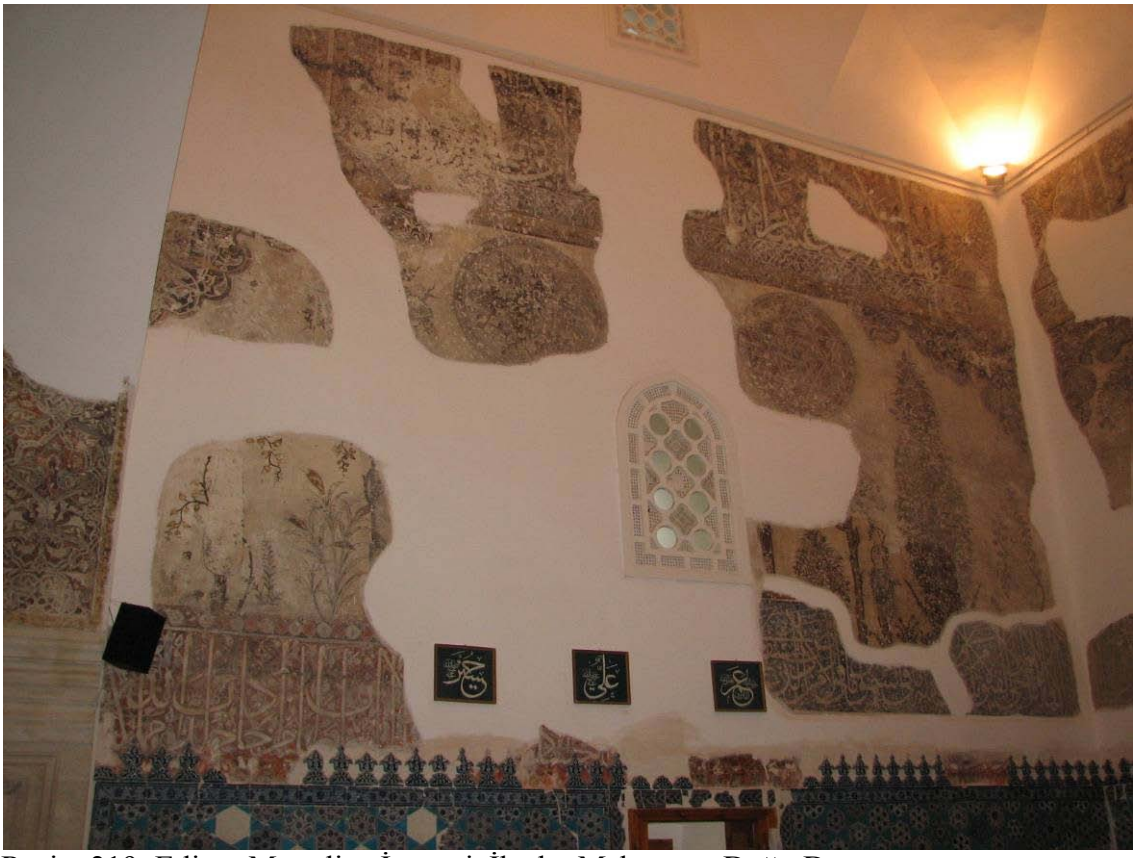
Resim 219. Edirne Muradiye İmareti. İbadet Mekanının Doğu Duvarı.

Resim 220. Edirne Muradiye İmareti. İnşa Kitabesi.

Resim 221. Bursa Muradiye İmareti. Kuzey Cephe.

Resim 222. Bursa Muradiye İmareti. Kuzeydoğu Cephe.

Resim 223. Bursa Muradiye İmareti. Son Cemaat Yeri. Kuzeybatı Kemeri.

Resim 224. Bursa Muradiye İmareti. Son Cemaat Yeri. Orta Kemerin Doğusundaki Kemer.

Resim 225. Bursa Muradiye İmareti. Son Cemaat Yerinin Ayakları ve Şadırvan.

Resim 226. Bursa Muradiye İmareti. Son Cemaat Yeri. Kuzey Duvarı.

Resim 227. Bursa Muradiye İmareti. Son Cemaat Yeri. Kuzeydoğudaki Pencere.

Resim 228. Bursa Muradiye İmareti. Giriş Eyvanı.

Resim 229. Bursa Muradiye İmareti. Giriş Eyvanının Tavanı.

Resim 230. Bursa Muradiye İmareti. Giriş Açıklığının Ahşap Kapı Kanatları.

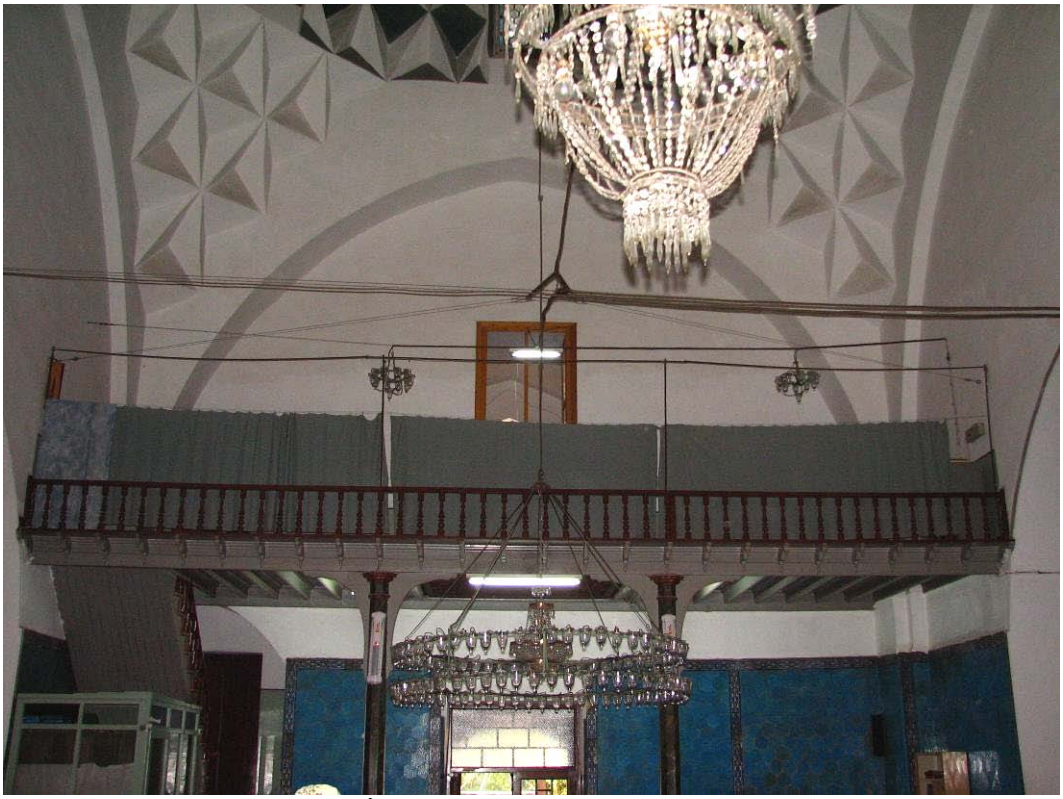

Resim 231. Bursa Muradiye İmareti. Avlunun Kuzey Duvarı ve Kadınlar Mahfili.

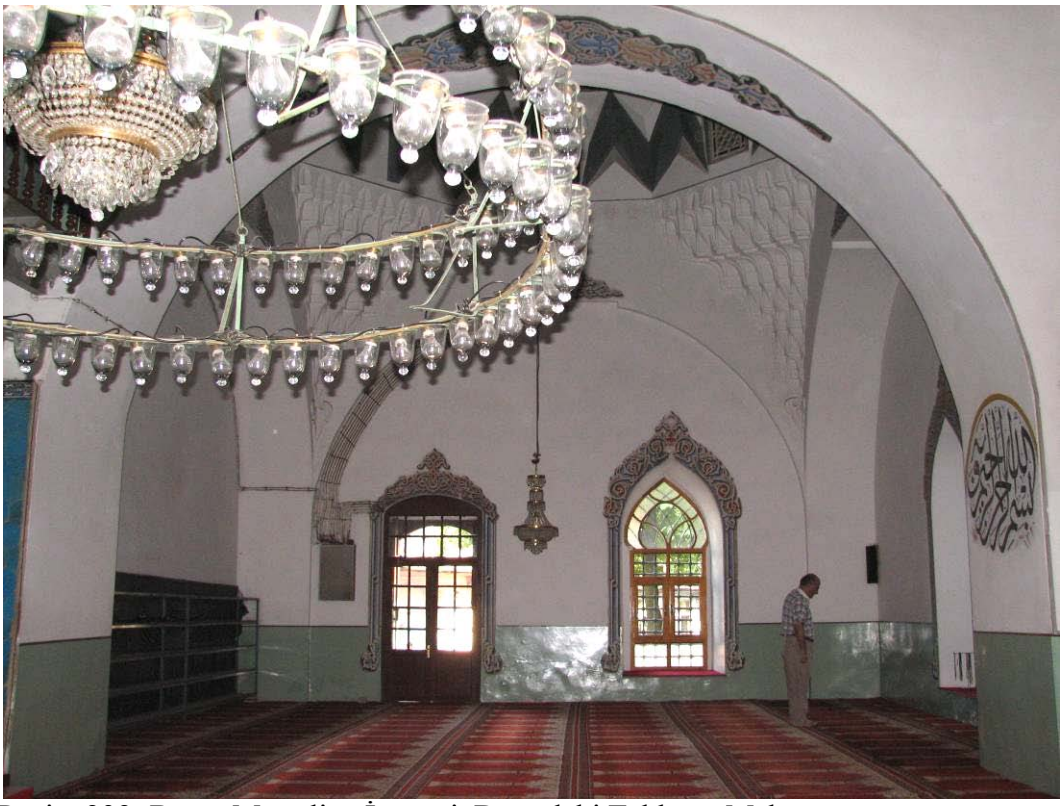

Resim 232. Bursa Muradiye İmareti. Doğudaki Tabhane Mekanı.

Resim 233. Bursa Muradiye İmareti. Kuzeydoğudaki Koridor.

Resim 234. Bursa Muradiye İmareti. Kuzeydoğudaki Tabhane Mekanı.

Resim 235. Bursa Muradiye İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 236. Bursa Muradiye İmareti. İnşa Kitabesi.

Resim 237. Edirne Beylerbeyi İmareti. Kuzeyden Genel Görünüş.

Resim 238. Edirne Beylerbeyi İmareti. Doğu Cephe.

Resim 239. Edirne Beylerbeyi İmareti. Güneybatıdan Genel Görünüş.

Resim 240. Edirne Beylerbeyi İmareti. Son Cemaat Yerinden Detay.

Resim 241. Edirne Beylerbeyi İmareti. Son Cemaat Yerinden Detay.

Resim 242. Edirne Beylerbeyi İmareti. Taçkapı.

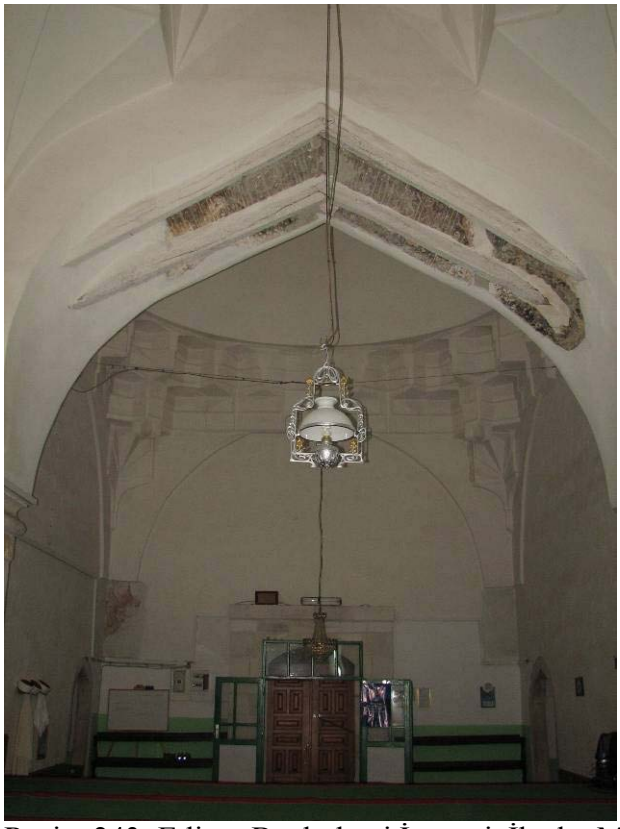

Resim 243. Edirne Beylerbeyi İmareti. İbadet Mekanından Avlu.

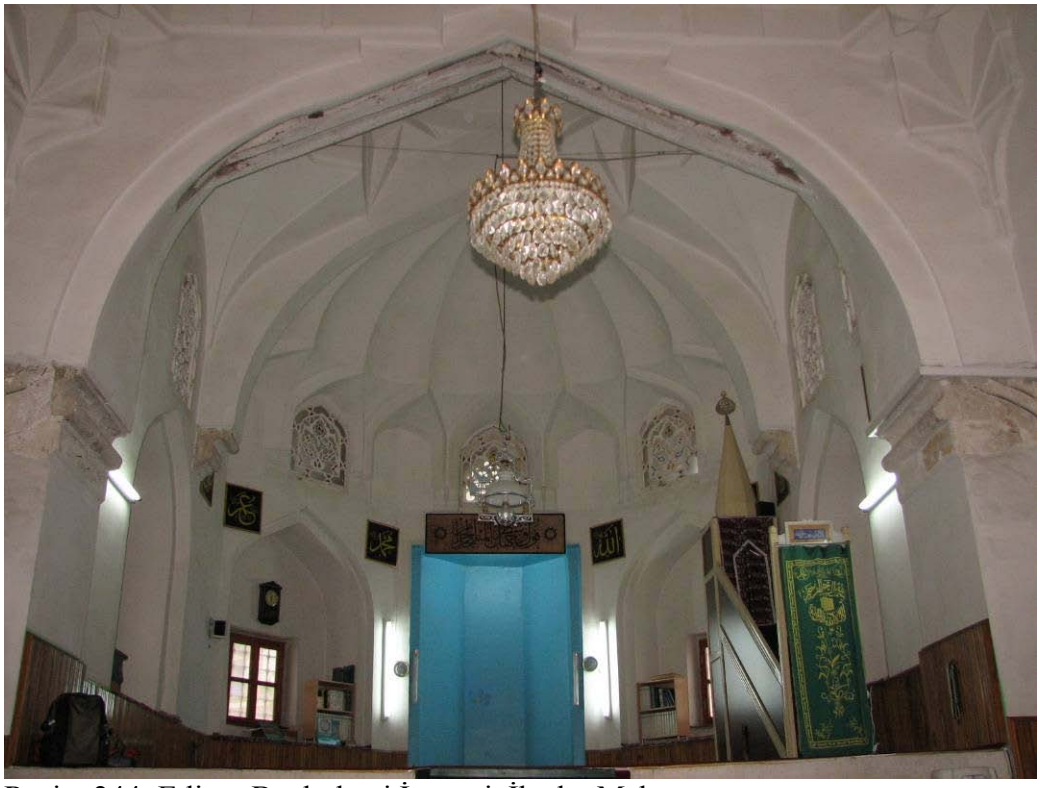

Resim 244. Edirne Beylerbeyi İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 245. Havza Mustafa Bey İmareti. Güneybatı Cepheden Genel Görünüş.

Resim 246. Havza Mustafa Bey İmareti. Doğu Cepheden Genel Görünüş.

Resim 247. Havza Mustafa Bey İmareti. Kuzey Cephe ve Örtülerden Detay.

Resim 248. Havza Mustafa Bey İmareti. Giriş Eyvanı ve Kuzeydeki Tabhane Mekanının Giriş Cephesi.

Resim 249. Havza Mustafa Bey İmareti. Taçkapı.

Resim 250. Havza Mustafa Bey İmareti. Avludan Kuzeydeki Tabhane Mekanlarının Girişleri.

Resim 251. Havza Mustafa Bey İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 252. Havza Mustafa Bey İmareti. İnşa Kitabesinin Sağ Kısmı.

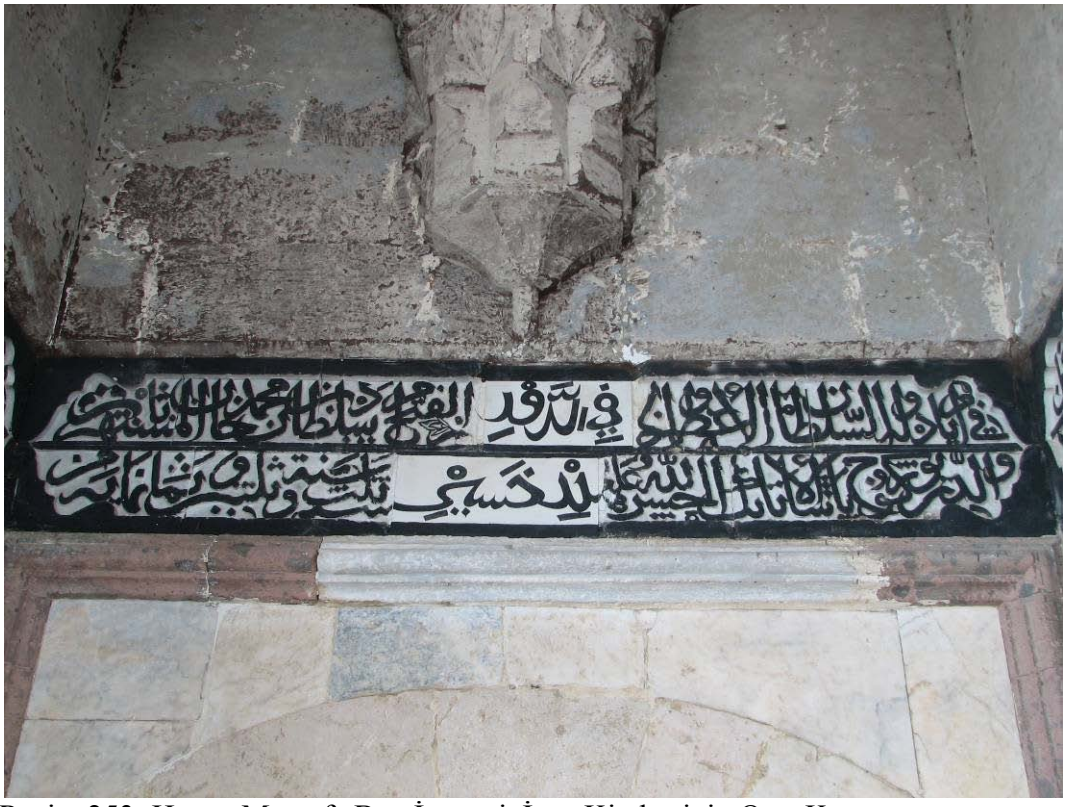

Resim 253. Havza Mustafa Bey İmareti. İnşa Kitabesinin Orta Kısmı.

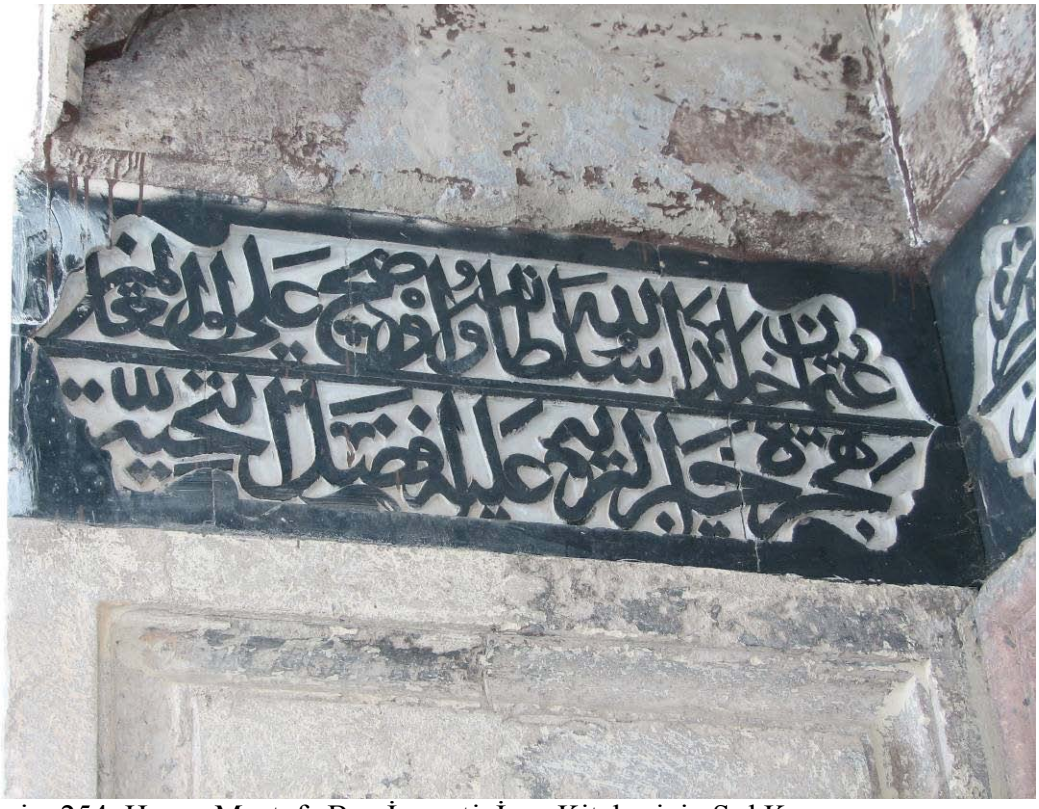

Resim 254. Havza Mustafa Bey İmareti. İnşa Kitabesinin Sol Kısmı.

Resim 255. Amasya Yörgüç Paşa İmareti. Güneybatı Cepheden Genel Görünüş.

Resim 256. Amasya Yörgüç Paşa İmareti. Kuzey Cepheden Detay.

Resim 257. Amasya Yörgüç Paşa İmareti. Kuzey Cephe ve Şadırvan.

Resim 258. Amasya Yörgüç Paşa İmareti. Giriş Mekanının Örtüsü.

Resim 259. Amasya Yörgüç Paşa İmareti. Kuzeydoğudaki Tabhane Mekanının Girişi.

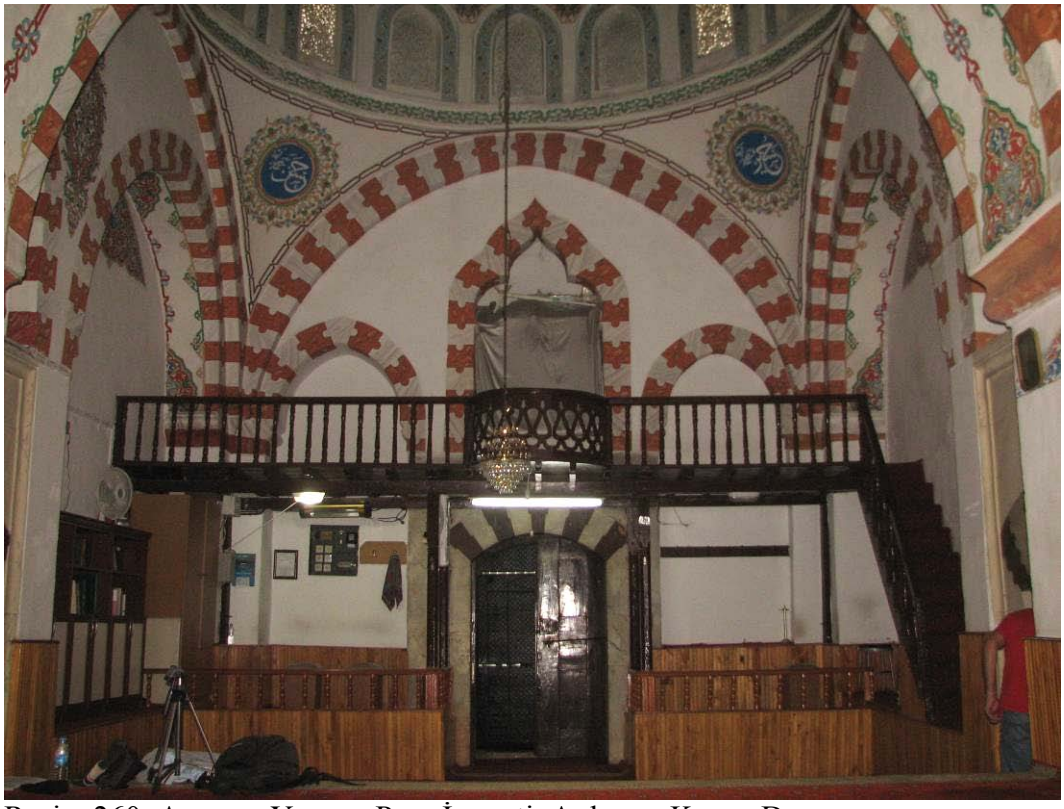

Resim 260. Amasya Yörgüç Paşa İmareti. Avlunun Kuzey Duvarı.

Resim 261. Amasya Yörgüç Paşa İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 262. Amasya Yörgüç Paşa İmareti. İnşa Kitabesi.

Resim 263. Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti. Doğu Cephe.

Resim 264. Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti. Güneybatı Cephe.

Resim 265. Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti. Kuzey Cephe.

Resim 266. Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti. Taçkapı.

Resim 267. Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti. Taçkapı. Ahşap Kapı Kanatlarından Detay.

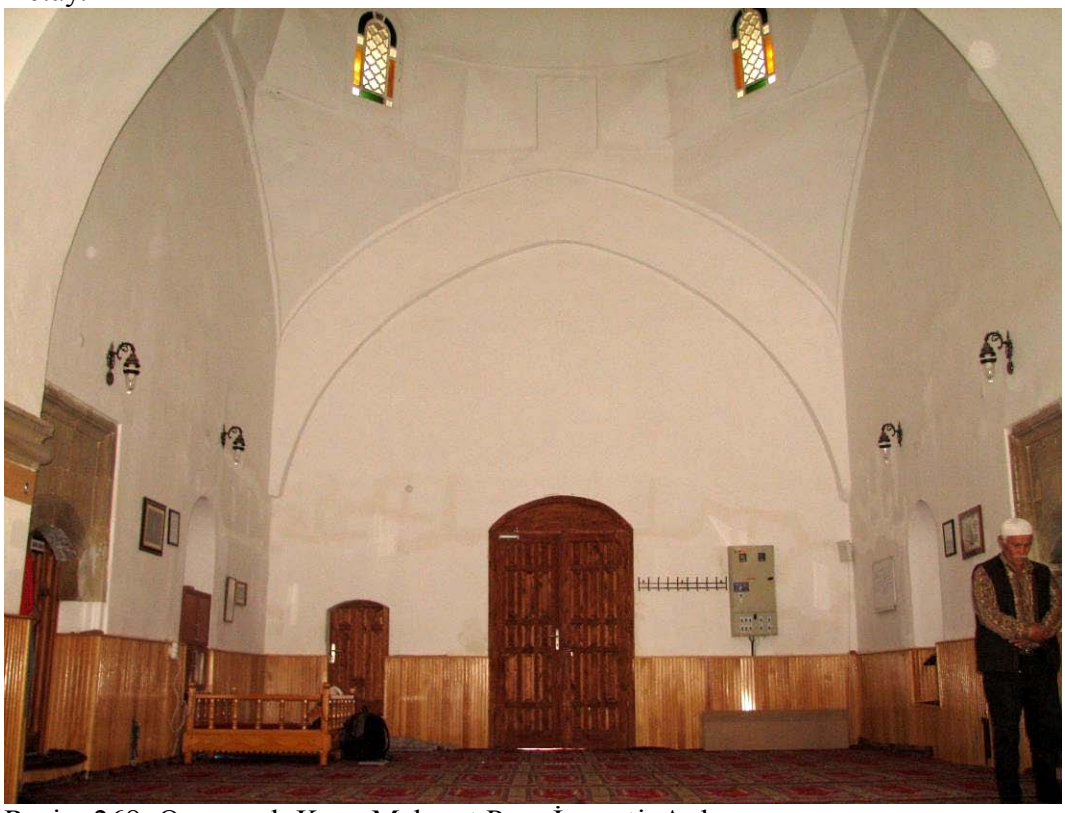

Resim 268. Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti. Avlu.

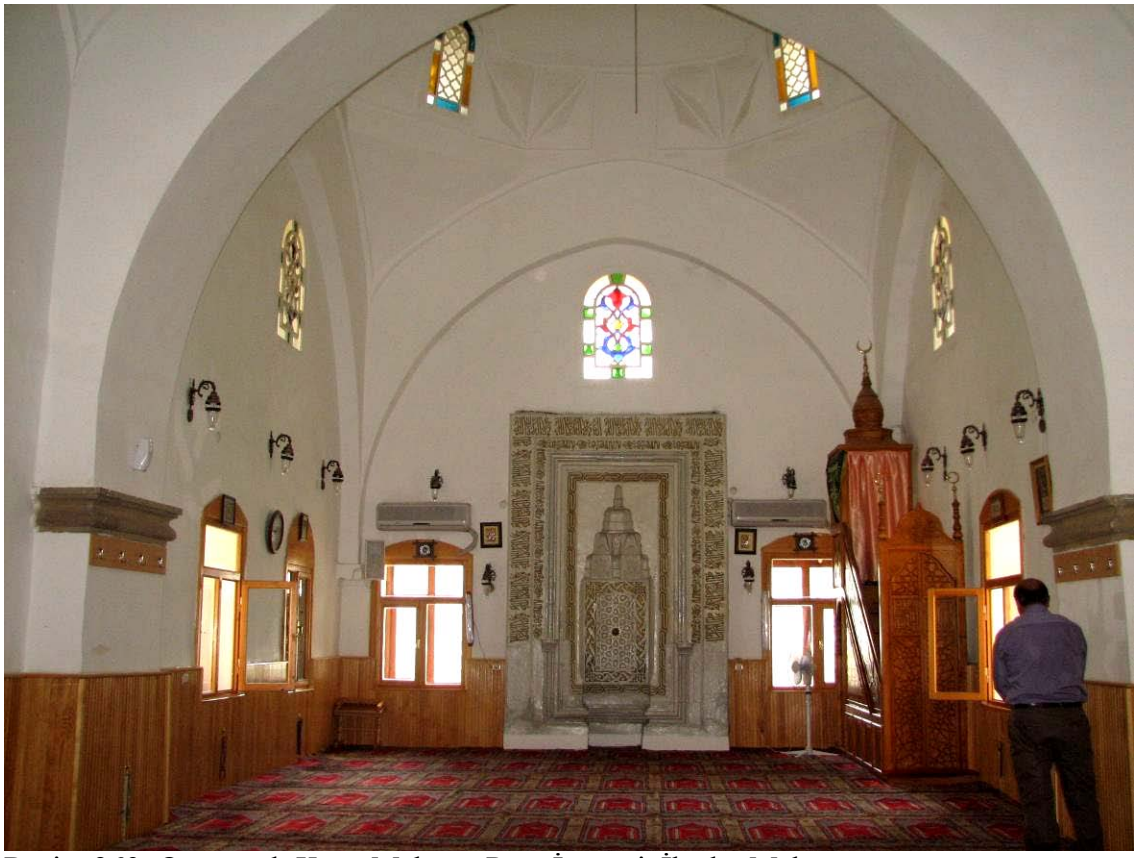

Resim 269. Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 270. Osmancık Koca Mehmet Paşa İmareti. İnşa Kitabesi.

Resim 271. Ankara Karacabey İmareti. Güney Cephe 12.03.2010.

Resim 272. Ankara Karacabey İmareti. Güneybatıdan Genel Görünüş 18.01.2010.

Resim 273. Ankara Karacabey İmareti. Güney Cephe 18.01.2010.

Resim 274. Ankara Karacabey İmareti. Son Cemaat Yeri 10.04.2010.

Resim 275. Ankara Karacabey İmareti. Taçkapı 03.01.2008.

Resim 276. Ankara Karacabey İmareti. Ahşap Kapı Kanatları.

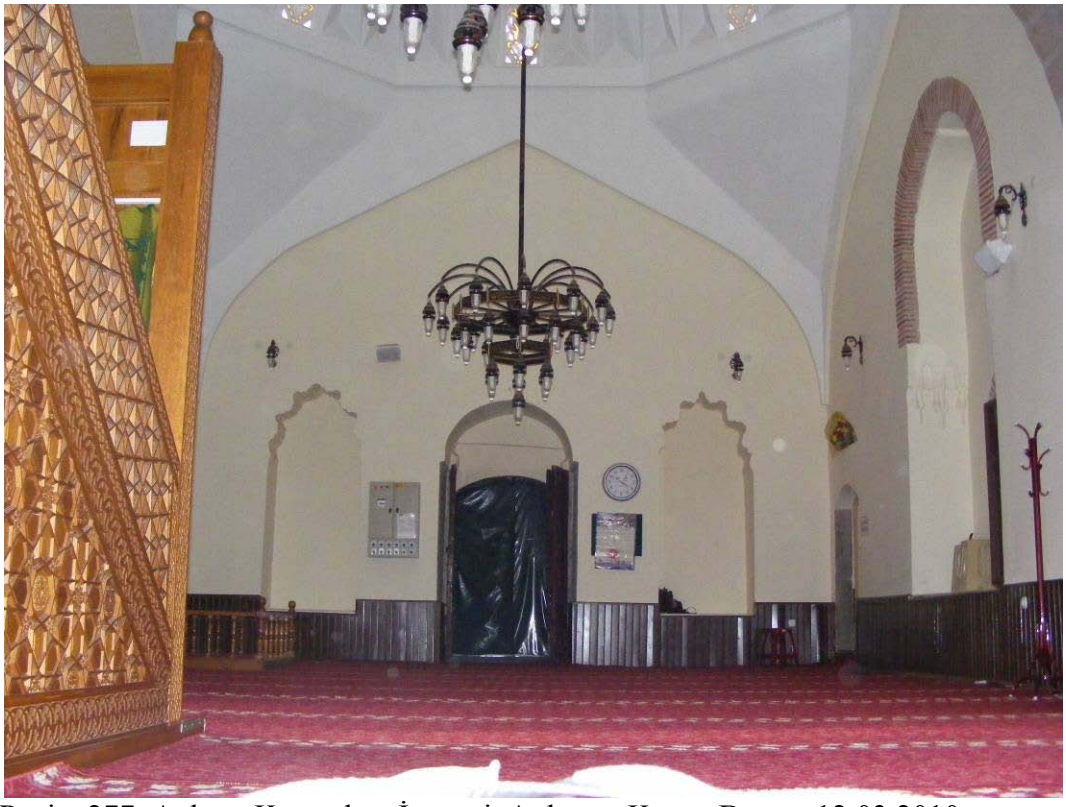

Resim 277. Ankara Karacabey İmareti. Avlunun Kuzey Duvarı 12.03.2010.

Resim 278. Ankara Karacabey İmareti. Avlunun Örtü ve Geçişleri 12.03.2010.

Resim 279. Ankara Karacabey İmareti. Doğudaki Tabhane Mekanı. Alçı Ocak 10.04.2010.

Resim 280. Ankara Karacabey İmareti. İbadet Mekanı 10.04.2010.

Resim 281. Edirne Mezid Bey İmareti. Doğudan Genel Görünüş.

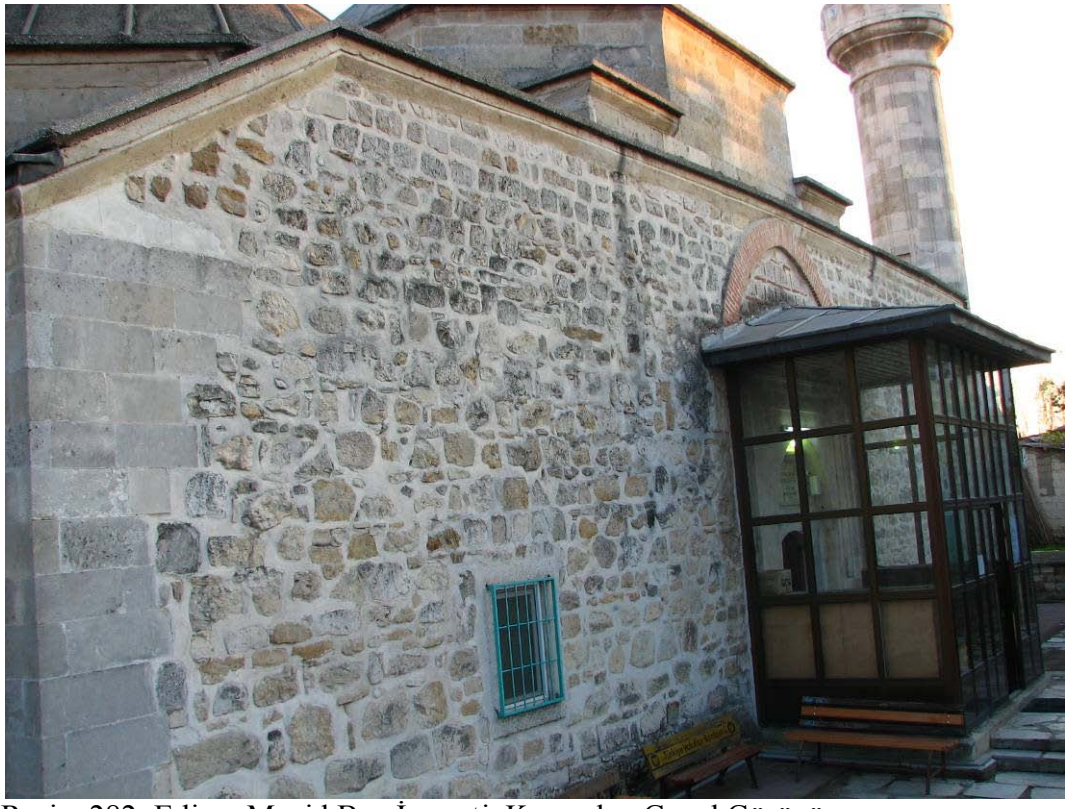

Resim 282. Edirne Mezid Bey İmareti. Kuzeyden Genel Görünüş.

Resim 283. Edirne Mezid Bey İmareti. Avlu.

Resim 284. Edirne Mezid Bey İmareti. Doğudaki Tabhane Mekanından Avlu ve Batıdaki Tabhane Mekanı.

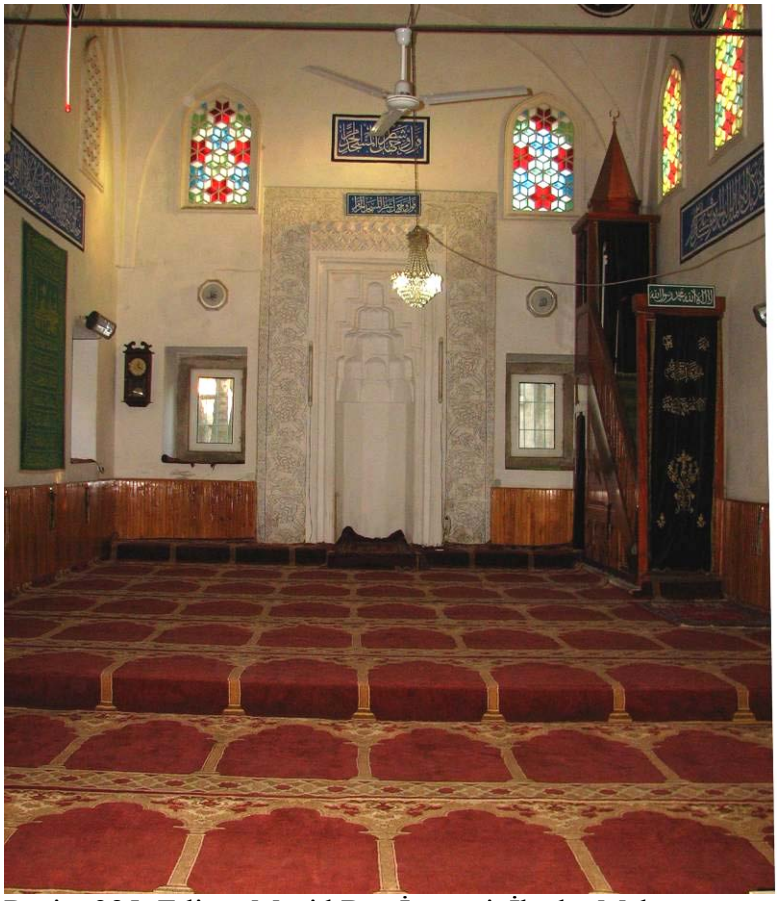

Resim 285. Edirne Mezid Bey İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 286. Edirne Mezid Bey İmareti. Onarım Kitabesi.

Resim 287. Tire Yahşi Bey İmareti. Tire Yalınayak Camii Minaresi'nden Genel Görünüş.

Resim 288. Tire Yahşi Bey İmareti. Doğu Cephe.

Resim 289. Tire Yahşi Bey İmareti. Minare ve Doğudaki Tabhane Mekanı.

Resim 290. Tire Yahşi Bey İmareti. Son Cemaat Yeri ve Şadırvan.

Resim 291. Tire Yahşi Bey İmareti. Taçkapı.

Resim 292. Tire Yahşi Bey İmareti. Taçkapının Özgün Kapı Kanatları.

Resim 293. Tire Yahşi Bey İmareti. Avlu.

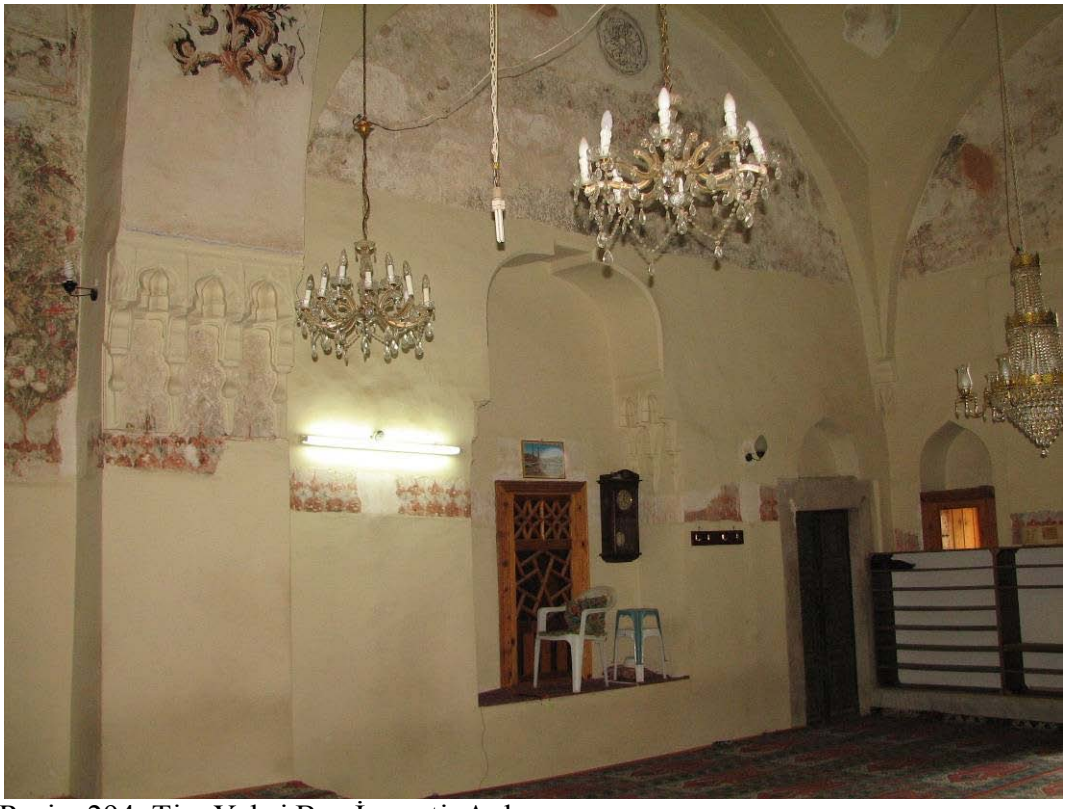

Resim 294. Tire Yahşi Bey İmareti. Avlu.

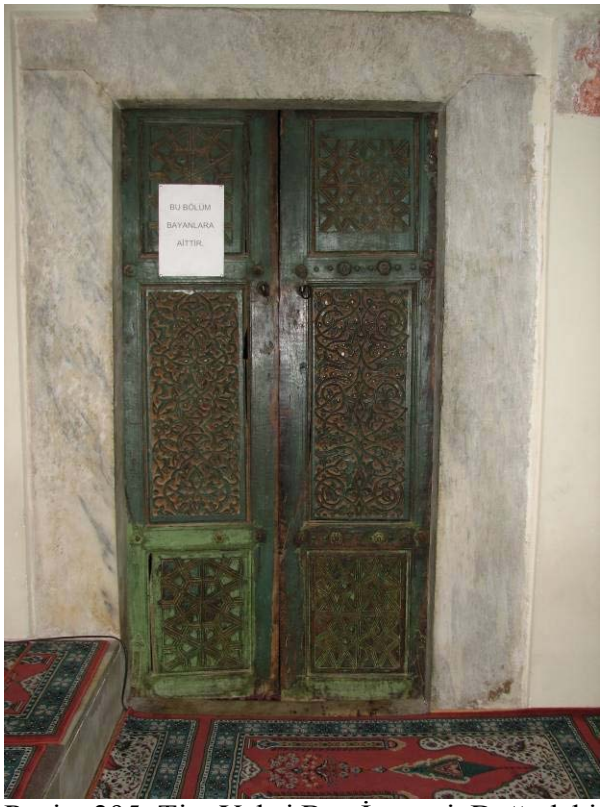

Resim 295. Tire Yahşi Bey İmareti. Doğudaki Tabhane Mekanının Kapısı.

Resim 296. Tire Yahşi Bey İmareti. Doğudaki Tabhane Mekanındaki Ocak Nişi.

Resim 297. Tire Yahşi Bey İmareti. İbadet Mekanı.

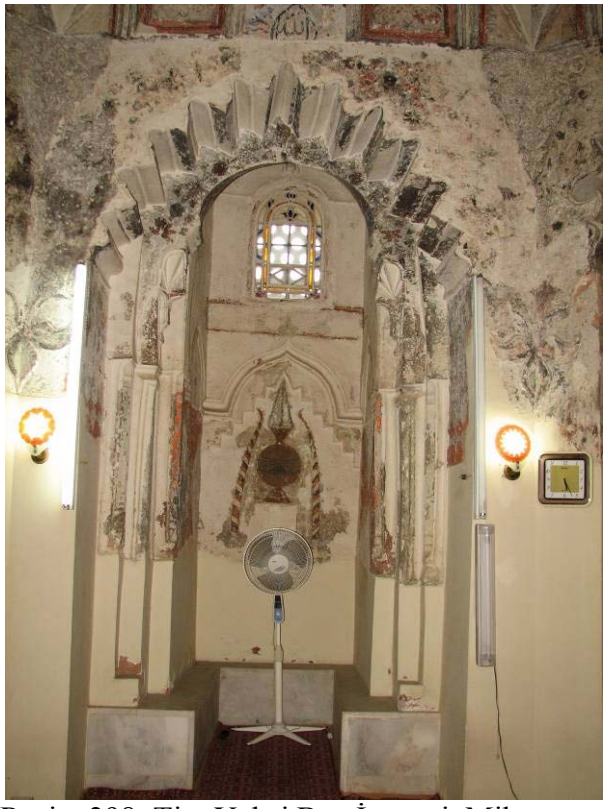

Resim 298. Tire Yahşi Bey İmareti. Mihrap.

Resim 299. Kütahya Yakup Çelebi İmareti. Ulu Cami'nin Minaresinden Doğu Cephe.

Resim 300. Kütahya Yakup Çelebi İmareti. Doğu Cephedeki Giriş Revağı ve Taçkapı.

Resim 301. Kütahya Yakup Çelebi İmareti. Avludan Kuzeydeki Eyvan.

Resim 302. Kütahya Yakup Çelebi İmareti. Avludan Güneydeki Eyvan ve Tabhane Girişi.

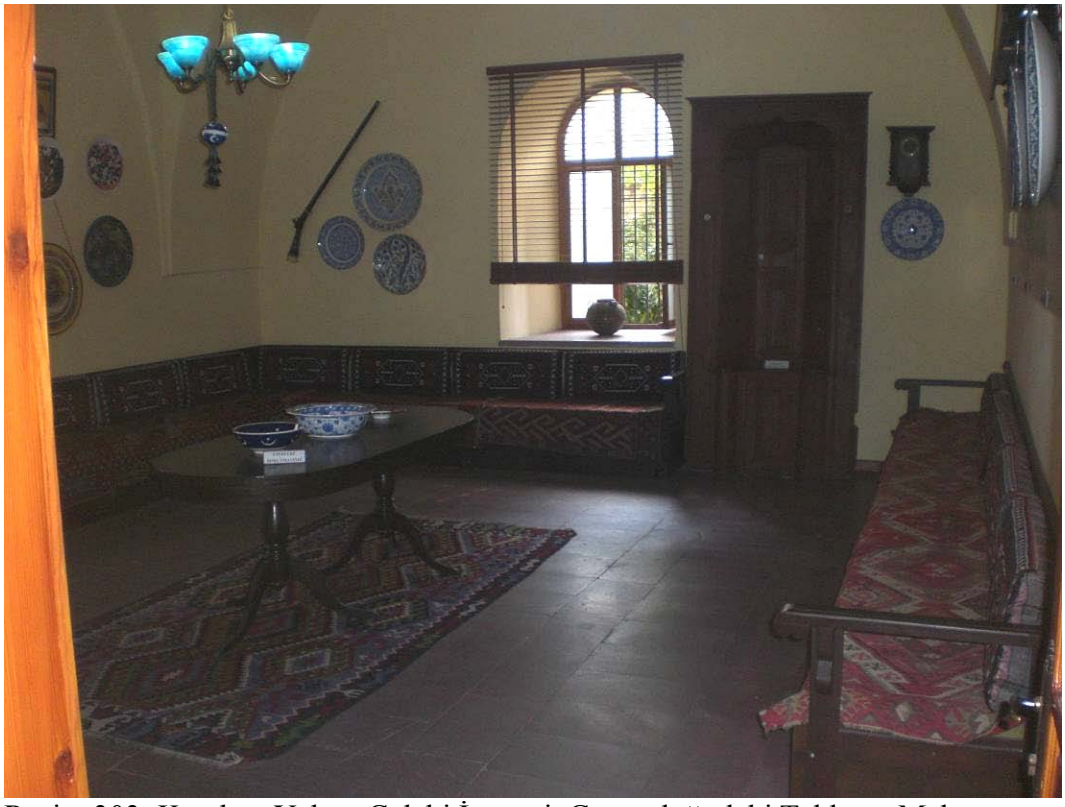

Resim 303. Kütahya Yakup Çelebi İmareti. Güneydoğudaki Tabhane Mekanı.

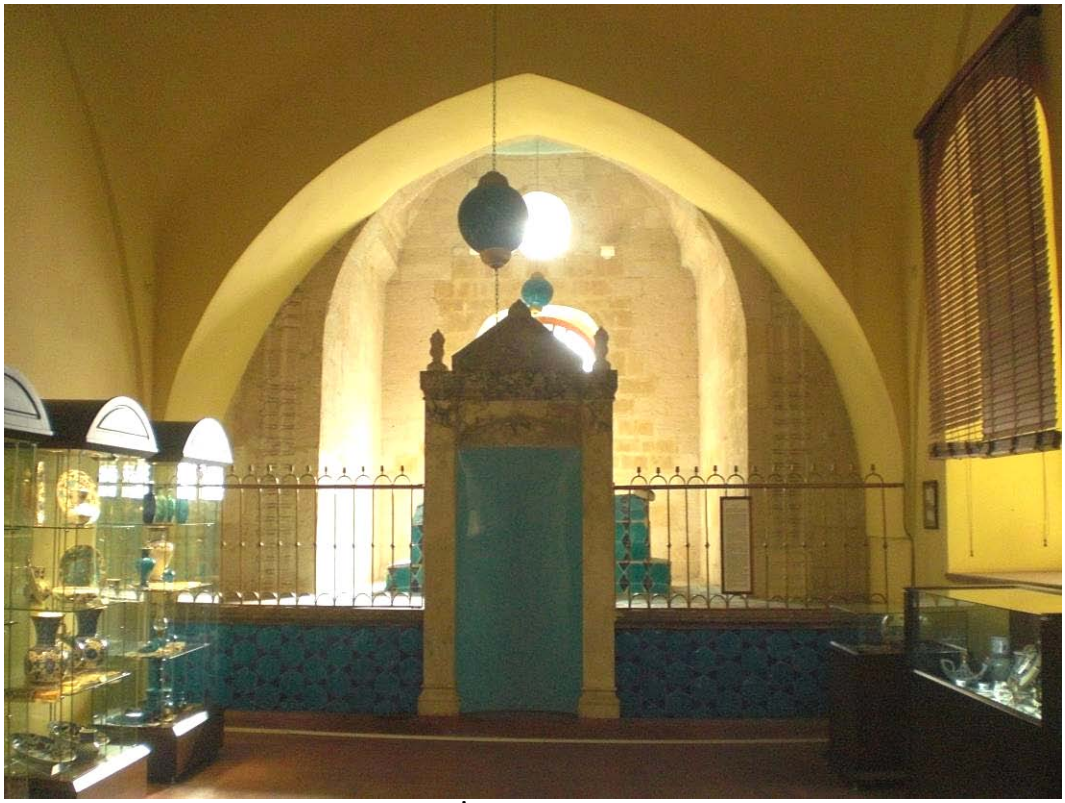

Resim 304. Kütahya Yakup Çelebi İmareti. Güneydeki Eyvan. Türbe ve Mihrap Nişi.

Resim 305. Kütahya Yakup Çelebi İmareti. Girişteki Nişte Yer Alan Kitabe.

Resim 306. Kütahya Yakup Çelebi İmareti. Taçkapıdaki Onarım Kitabesi.

Resim 307. Osmancık Akşemseddin Camii. Kuzey Cephe.

Resim 308. Osmancık Akşemseddin Camii. Kuzey Cephe (Eylül 1993 *Y. Demiralp*'ten).

Resim 309. Osmancık Akşemseddin Camii. Batı Cephe.

Resim 310. Osmancık Akşemseddin Camii. Doğu Cephe.

Resim 311. Osmancık Akşemseddin Camii. Avlu.

Resim 312. Osmancık Akşemseddin Camii. Batıdaki Tabhane Mekanının Örtüsü.

Resim 313. Osmancık Akşemseddin Camii. Doğudaki Tabhane Mekanı.

Resim 314. Osmancık Akşemseddin Camii. İbadet Mekanı.

Resim 315. Kastamonu İsmail Bey İmareti. Doğu Cephe 28.11.2007.

Resim 316. Kastamonu İsmail Bey İmareti. Batı Cephe 28.11.2007.

Resim 317. Kastamonu İsmail Bey İmareti. Batı Cephe 25.04.2010.

Resim 318. Kastamonu İsmail Bey İmareti. Son Cemaat Yeri 27.03.2008.

Resim 319. Kastamonu İsmail Bey İmareti. Son Cemaat Yeri 25.04.2010.

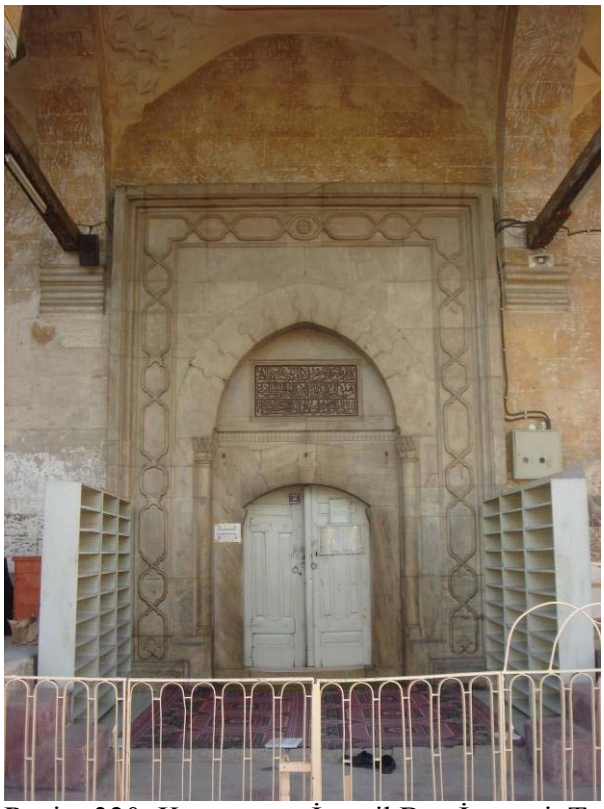

Resim 320. Kastamonu İsmail Bey İmareti. Taçkapı 28.11.2007.

Resim 321. Kastamonu İsmail Bey İmareti. Avlu 08.11.2009.

Resim 322. Kastamonu İsmail Bey İmareti. Avlu 25.04.2010.

Resim 323. Kastamonu İsmail Bey İmareti. Doğudaki Tabhane Mekanı 28.11.2007.

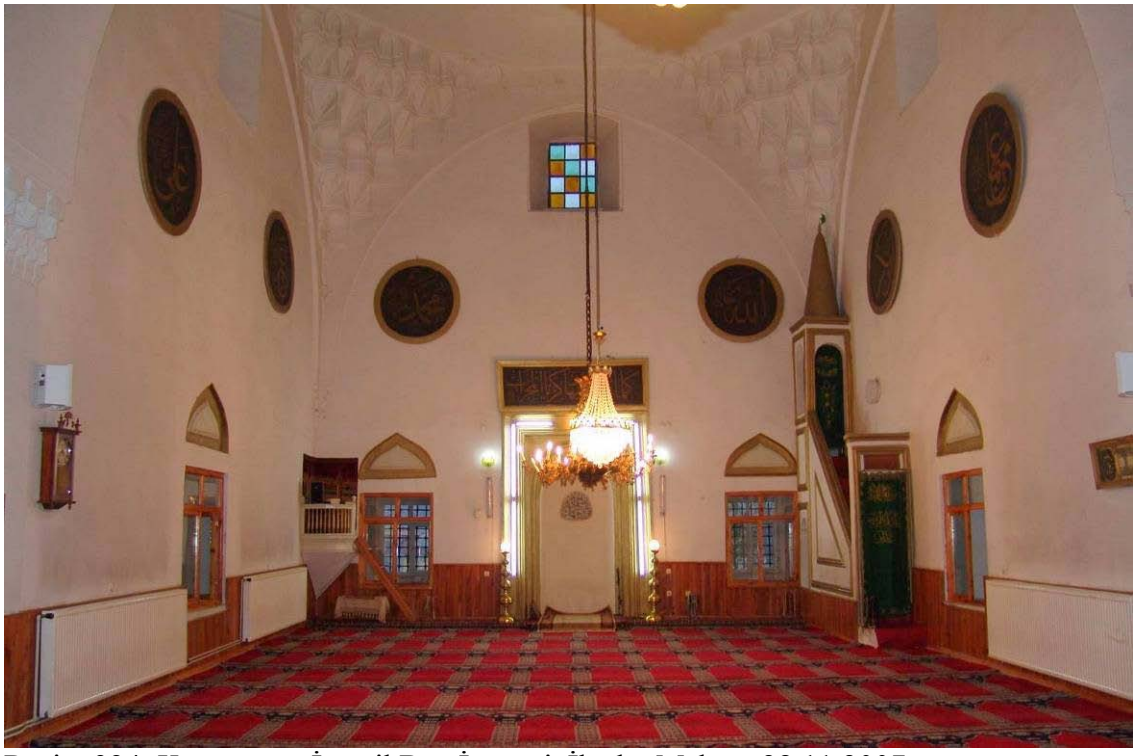

Resim 324. Kastamonu İsmail Bey İmareti. İbadet Mekanı 28.11.2007.

Resim 325. Kastamonu İsmail Bey İmareti. İbadet Mekanı 25.04.2010.

Resim 326. Kastamonu İsmail Bey İmareti. İnşa Kitabesi 28.11.2007.

Resim 327. Bursa Karacabey İmareti. Batı Cepheden Genel Görünüş.

Resim 328. Bursa Karacabey İmareti. Son Cemaat Yeri ve Taçkapı.

Resim 329. Bursa Karacabey İmareti. Son Cemaat Yeri.

Resim 330. Bursa Karacabey İmareti. Avlu.

Resim 331. Bursa Karacabey İmareti. Doğudaki Koridor.

Resim 332. Bursa Karacabey İmareti. Batıdaki Tabhane Mekanı.

Resim 333. Bursa Karacabey İmareti. İbadet Mekanı.

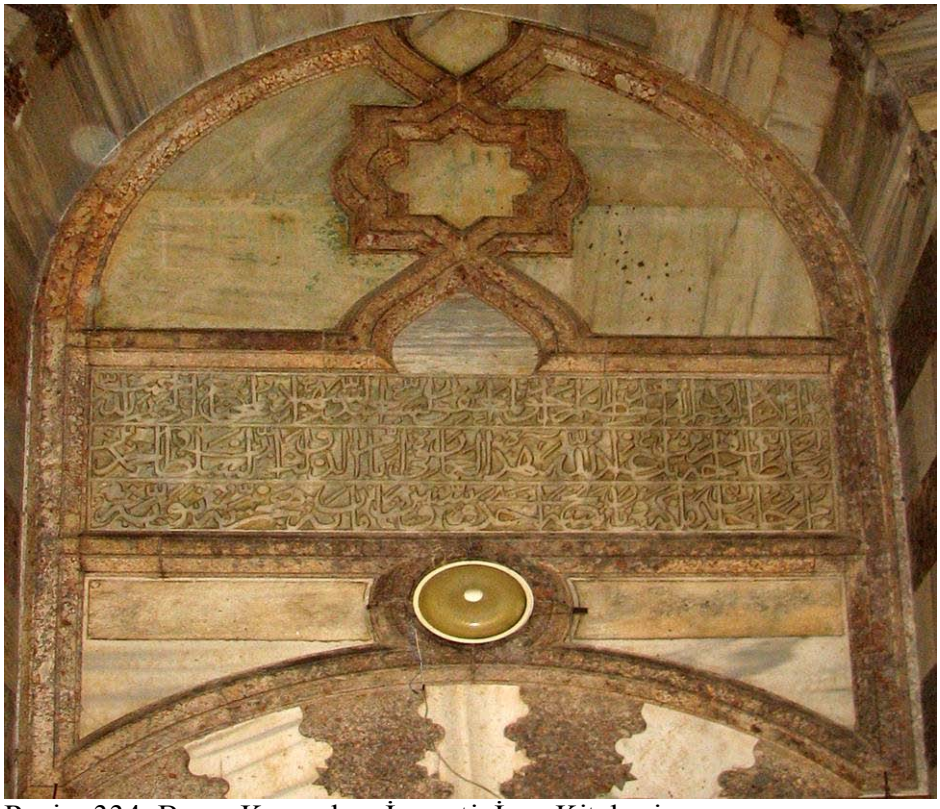

Resim 334. Bursa Karacabey İmareti. İnşa Kitabesi.

Resim 335. Bursa Hamza Bey İmareti. Kuzey Cephe.

Resim 336. Bursa Hamza Bey İmareti. Güneydoğu Cephe.

Resim 337. Bursa Hamza Bey İmareti. Örtü ve Saçaklar.

Resim 338. Bursa Hamza Bey İmareti. Son Cemaat Yeri.

Resim 339. Bursa Hamza Bey İmareti. Taçkapı.

Resim 340. Bursa Hamza Bey İmareti. Avlu.

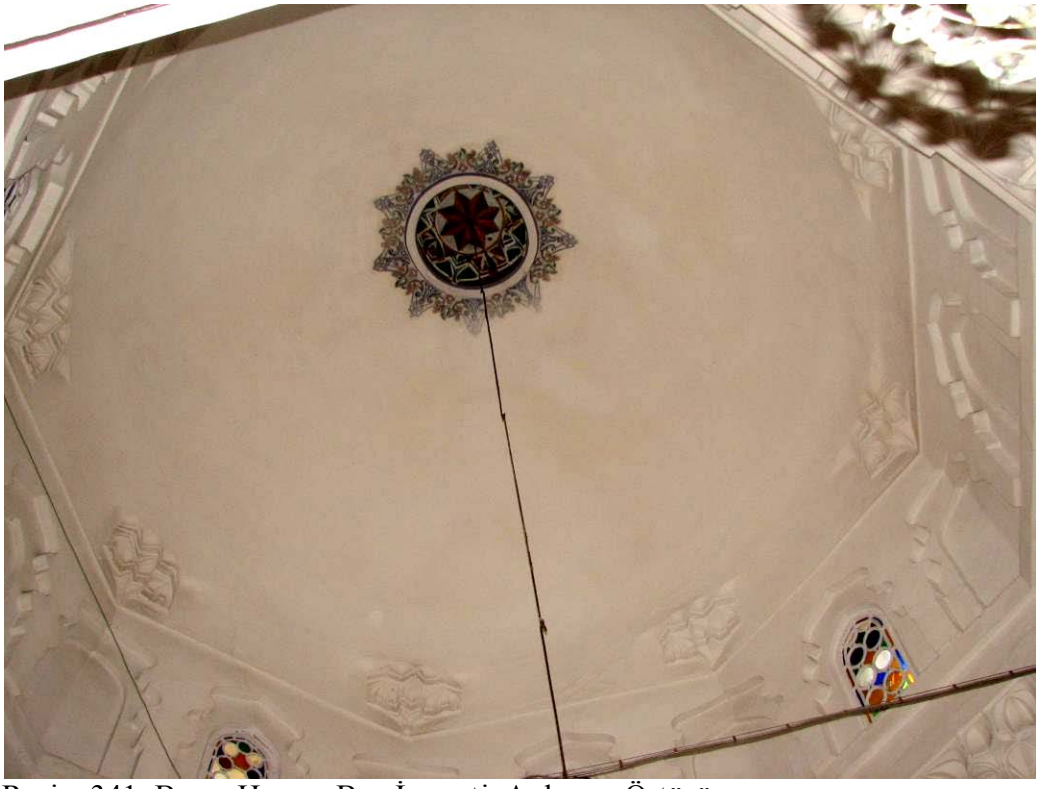

Resim 341. Bursa Hamza Bey İmareti. Avlunun Örtüsü.

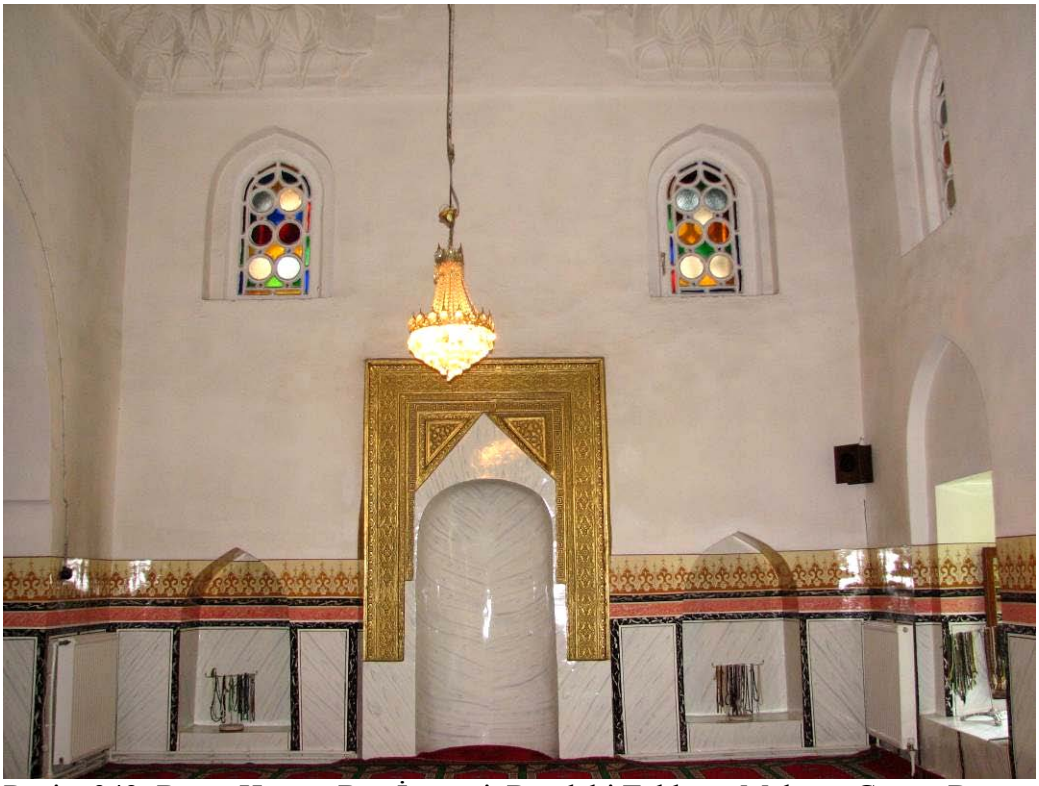

Resim 342. Bursa Hamza Bey İmareti. Batıdaki Tabhane Mekanı. Güney Duvarı.

Resim 343. Bursa Hamza Bey İmareti. Doğudaki Tabhane Mekanı.

Resim 344. Bursa Hamza Bey İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 345. İstanbul Mahmut Paşa Camii. Batı Cephe.

Resim 346. İstanbul Mahmut Paşa Camii. Son Cemaat Yeri ve Taçkapı.

Resim 347. İstanbul Mahmut Paşa Camii. Koridorun Kuzey Kesimi.

Resim 348. İstanbul Mahmut Paşa Camii. Koridorun Doğu Kesimi.

Resim 349. İstanbul Mahmut Paşa Camii. Doğudaki Tabhane Mekanları.

Resim 350. İstanbul Mahmut Paşa Camii. Doğudaki Tabhane Mekanı.

Resim 351. İstanbul Mahmut Paşa Camii. Avlu.

Resim 352. İstanbul Mahmut Paşa Camii. Avlu ve İbadet Mekanının Batı Duvarı.

Resim 353. İstanbul Mahmut Paşa Camii. İbadet Mekanı.

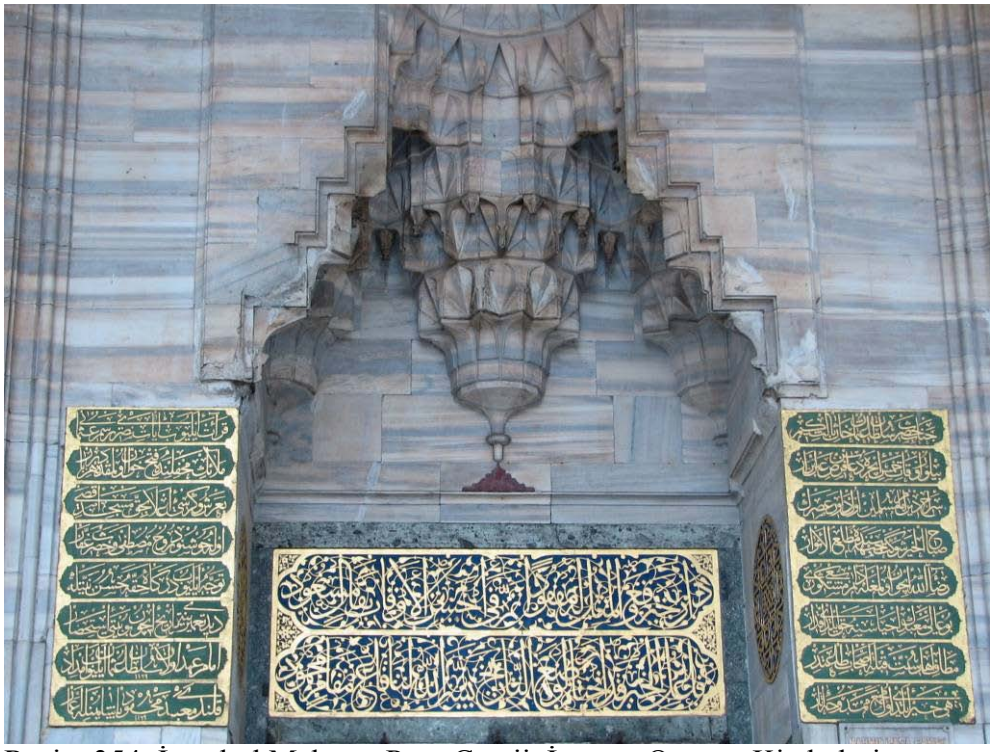

Resim 354. İstanbul Mahmut Paşa Camii. İnşa ve Onarım Kitabeleri.

Resim 355. Amasya Hızır Paşa İmareti. Güneydoğu Cephe.

Resim 356. Amasya Hızır Paşa İmareti. Doğu Cepheden Detay.

Resim 357. Amasya Hızır Paşa İmareti. Minare.

Resim 358. Amasya Hızır Paşa İmareti. Batıdaki Tabhane Mekanı.

Resim 359. Amasya Hızır Paşa İmareti. Avludan Doğudaki Tabhane Mekanı ve Giriş.

Resim 360. Amasya Hızır Paşa İmareti. Avlu.

Resim 361. Amasya Hızır Paşa İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 362. Amasya Hızır Paşa İmareti. İbadet Mekanının Tavanından Detay.

Resim 363. Bursa Aynalı İmaret. Kuzey Cephe.

Resim 364. Bursa Aynalı İmaret. Kuzeybatı Cephe.

Resim 365. Bursa Aynalı İmaret. Batı Cephe.

Resim 366. Bursa Aynalı İmaret. Doğu Cephe.

Resim 367. Bursa Aynalı İmaret. Avlu Kuzey Duvarı ve Kadınlar Mahfili.

Resim 368. Bursa Aynalı İmaret. İbadet Mekanı.

Resim 369. İstanbul Murat Paşa İmareti. Doğudan Genel Görünüş.

Resim 370. İstanbul Murat Paşa İmareti. Kuzeyden Genel Görünüş.

Resim 371. İstanbul Murat Paşa İmareti. Taçkapı.

Resim 372. İstanbul Murat Paşa İmareti. Avlunun Kuzey Duvarı.

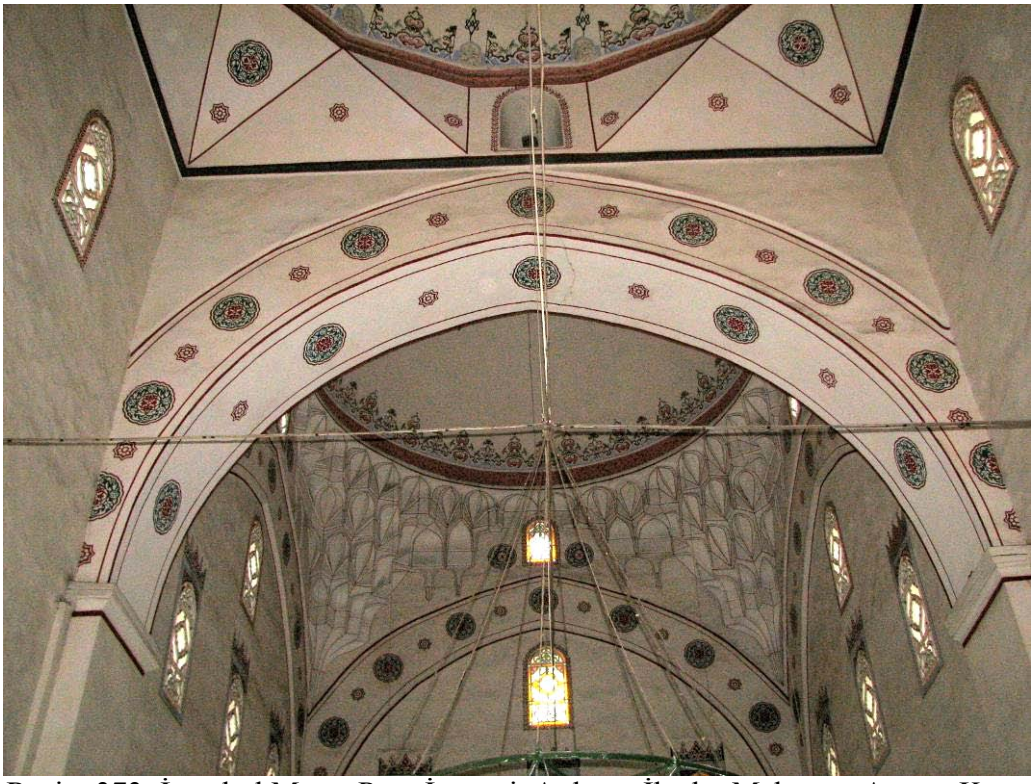

Resim 373. İstanbul Murat Paşa İmareti. Avlu ve İbadet Mekanını Ayıran Kemer ve Kubbe Geçişleri.

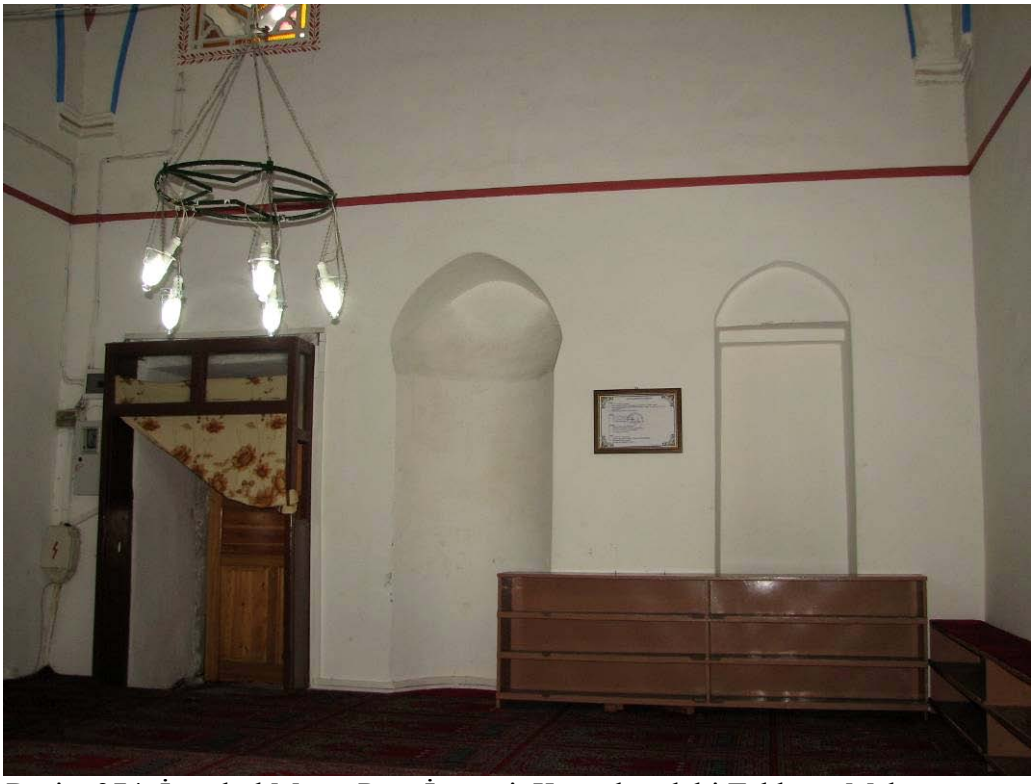

Resim 374. İstanbul Murat Paşa İmareti. Kuzeybatıdaki Tabhane Mekanı.

Resim 375. İstanbul Murat Paşa İmareti. Güneybatıdaki Tabhane Mekanı.

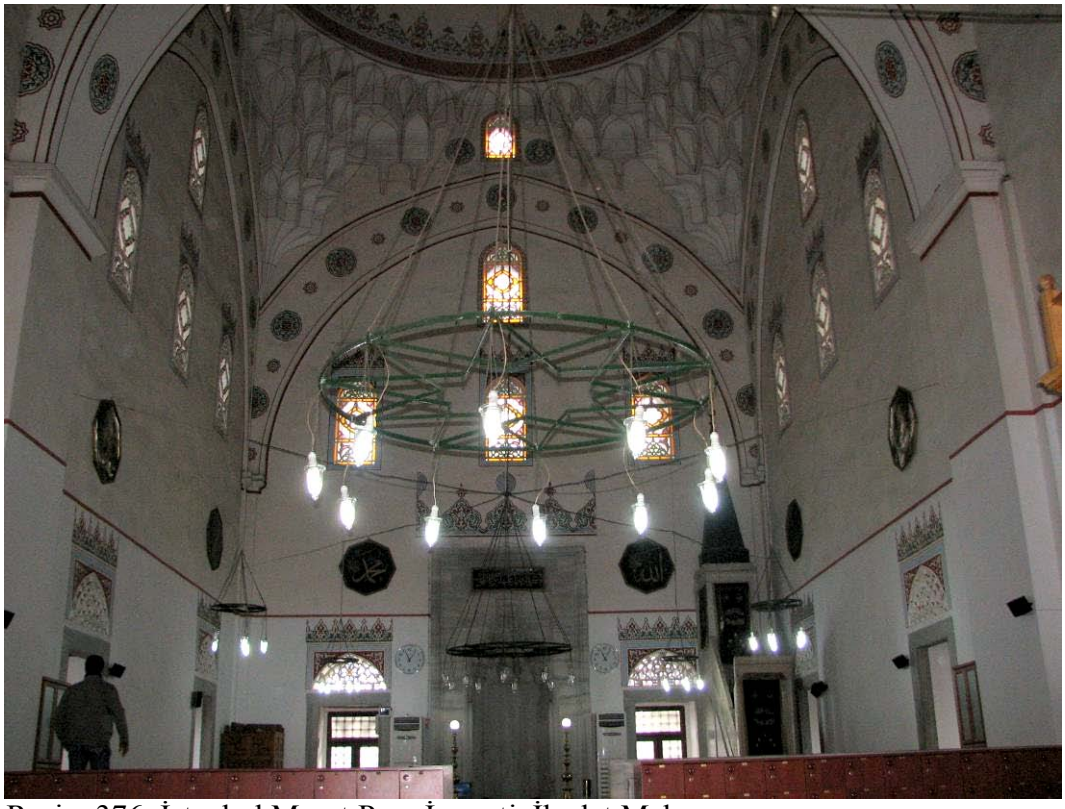

Resim 376. İstanbul Murat Paşa İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 377. İstanbul Murat Paşa İmareti. İnşa Kitabesi.

Resim 378. İstanbul Rum Mehmet Paşa İmareti. Kuzeydoğudan Genel Görünüş.

Resim 379. İstanbul Rum Mehmet Paşa İmareti. Doğu Cephe.

Resim 380. İstanbul Rum Mehmet Paşa İmareti. Son Cemaat Yeri.

Resim 381. İstanbul Rum Mehmet Paşa İmareti. Taçkapı.

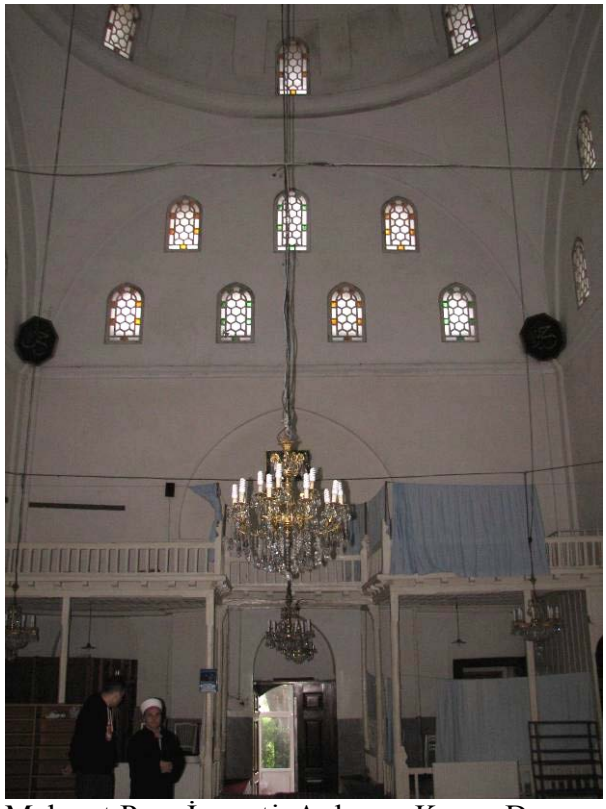

Resim 382. İstanbul Rum Mehmet Paşa İmareti. Avlunun Kuzey Duvarı.

Resim 383. İstanbul Rum Mehmet Paşa İmareti. Avlunun Örtüsü.

Resim 384. İstanbul Rum Mehmet Paşa İmareti. Batıdaki Tabhane Mekanı. Sonradan Kapatılan Ocak Nişi.

Resim 385. İstanbul Rum Mehmet Paşa İmareti. Batıdaki Tabhane Mekanı.

Resim 386. İstanbul Rum Mehmet Paşa İmareti. Batıdaki Tabhane Mekanı. Orijinal Kapı Kanadı ve Pencere Doğramaları.

Resim 387. İstanbul Rum Mehmet Paşa İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 388. İstanbul Rum Mehmet Paşa İmareti. İnşa Kitabesi.

Resim 389. Afyonkarahisar Gedik Ahmet Paşa İmareti. Kuzey Cepheden Genel Görünüş.

Resim 390. Afyonkarahisar Gedik Ahmet Paşa İmareti. Kuzey Cepheden Genel Görünüş.

Resim 391. Afyonkarahisar Gedik Ahmet Paşa İmareti. Doğu Cepheden Genel Görünüş.

Resim 392. Afyonkarahisar Gedik Ahmet Paşa İmareti. Son Cemaat Yeri ve Şadırvan.

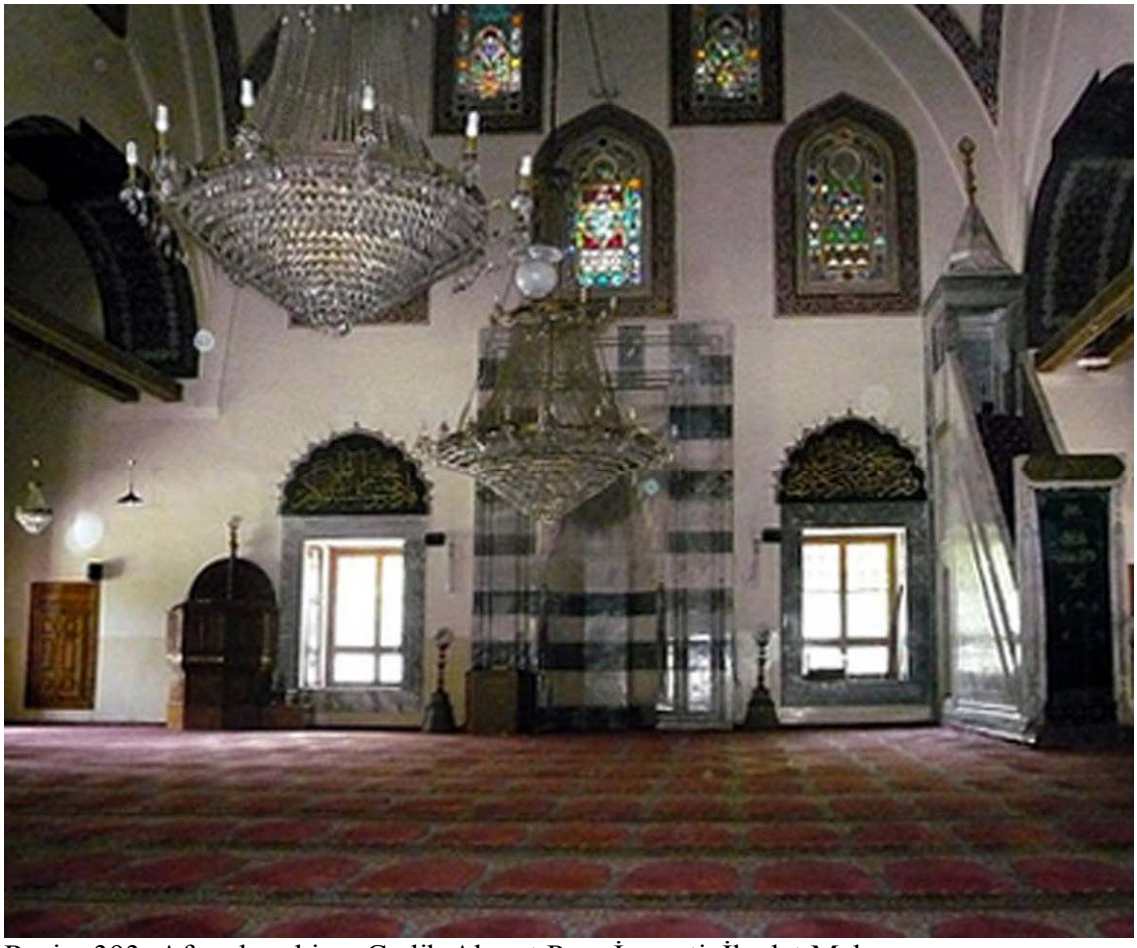

Resim 393. Afyonkarahisar Gedik Ahmet Paşa İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 394. Afyonkarahisar Gedik Ahmet Paşa İmareti. Onarım Kitabesi.

Resim 395. İnegöl İshak Paşa İmareti. Kuzeydoğu Cepheden Genel Görünüş 17.12.2009.

Resim 396. İnegöl İshak Paşa İmareti. Doğu Cephe 17.12.2009.

Resim 397. İnegöl İshak Paşa İmareti. Taçkapı 28.11.2007.

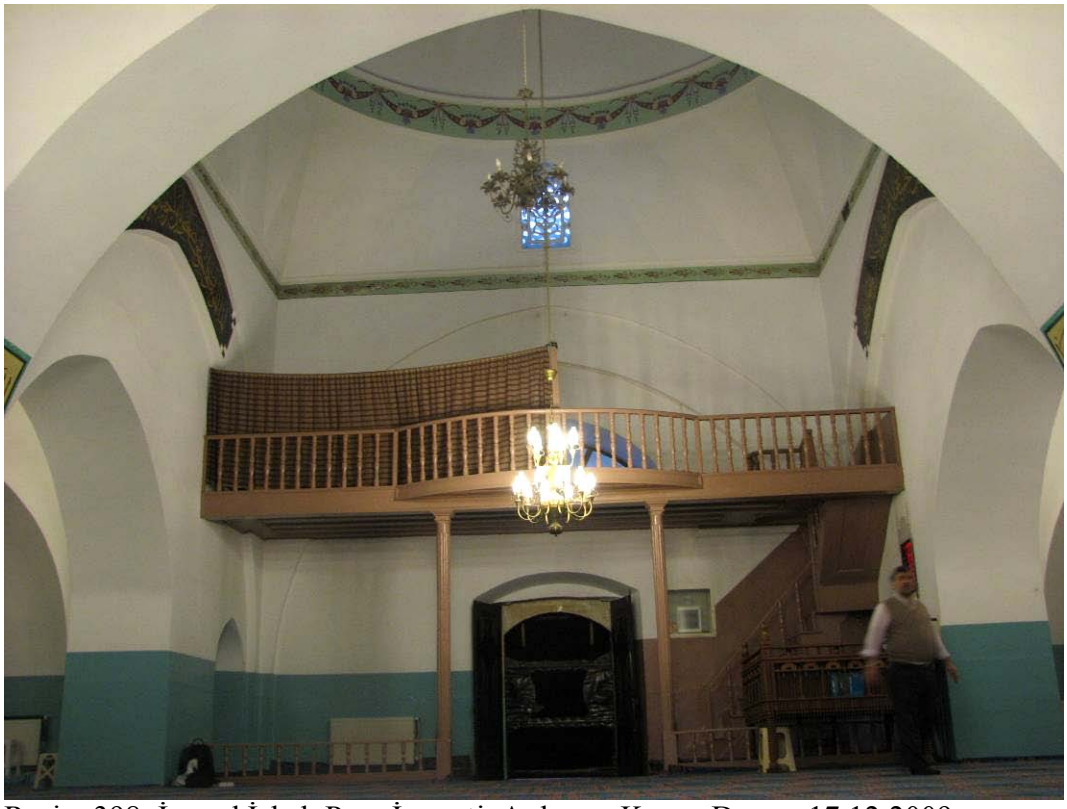

Resim 398. İnegöl İshak Paşa İmareti. Avlunun Kuzey Duvarı 17.12.2009.

Resim 399. İnegöl İshak Paşa İmareti. Avlunun Örtüsü 17.12.2009.

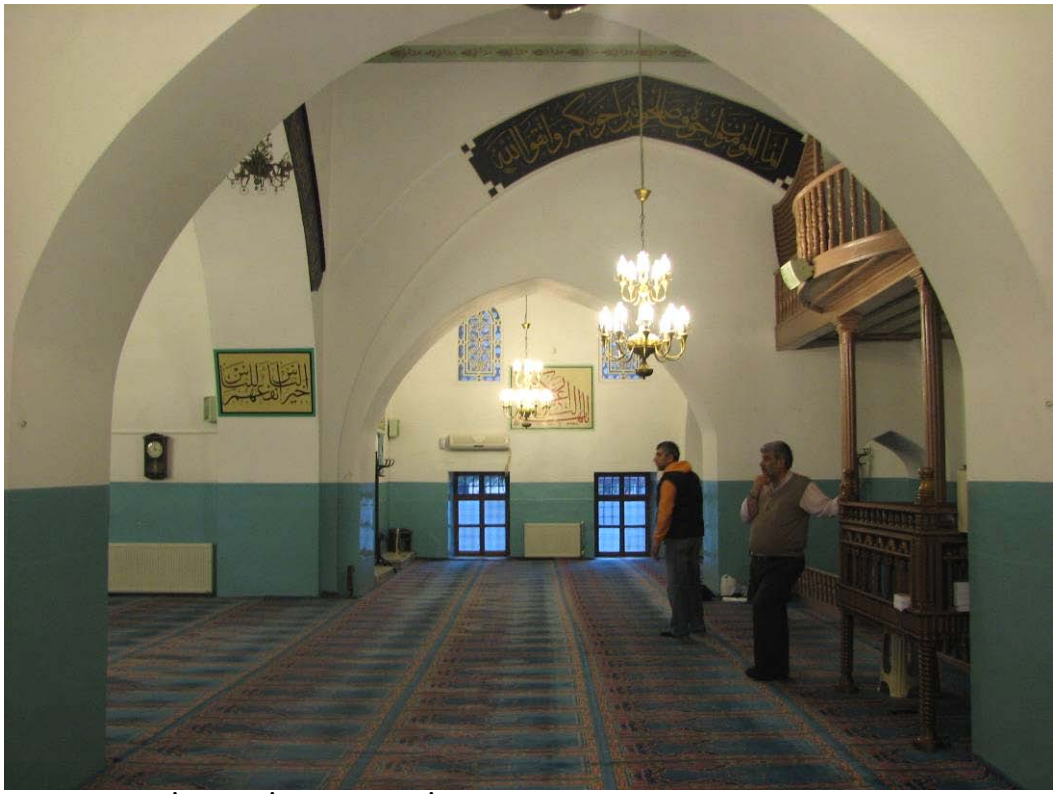

Resim 400. İnegöl İshak Paşa İmareti. Doğudaki Tabhane Mekanından Avlu ve Batıdaki Tabhane Mekanı 17.12.2009.

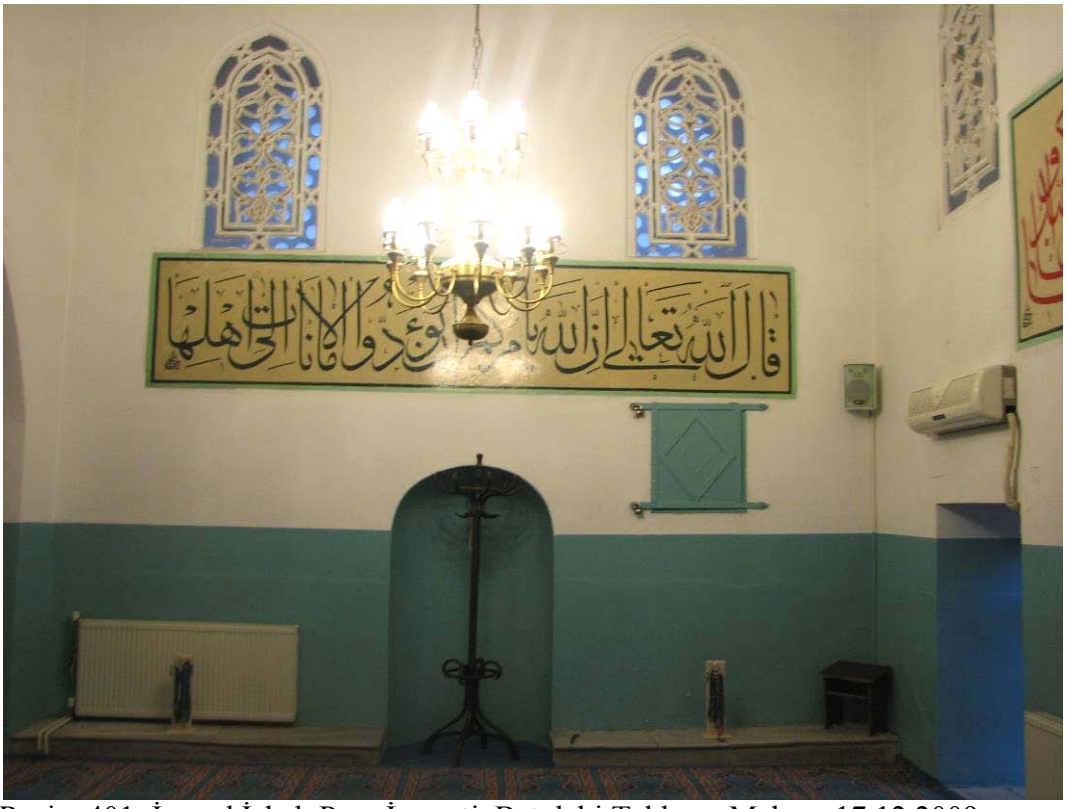

Resim 401. İnegöl İshak Paşa İmareti. Batıdaki Tabhane Mekanı 17.12.2009.

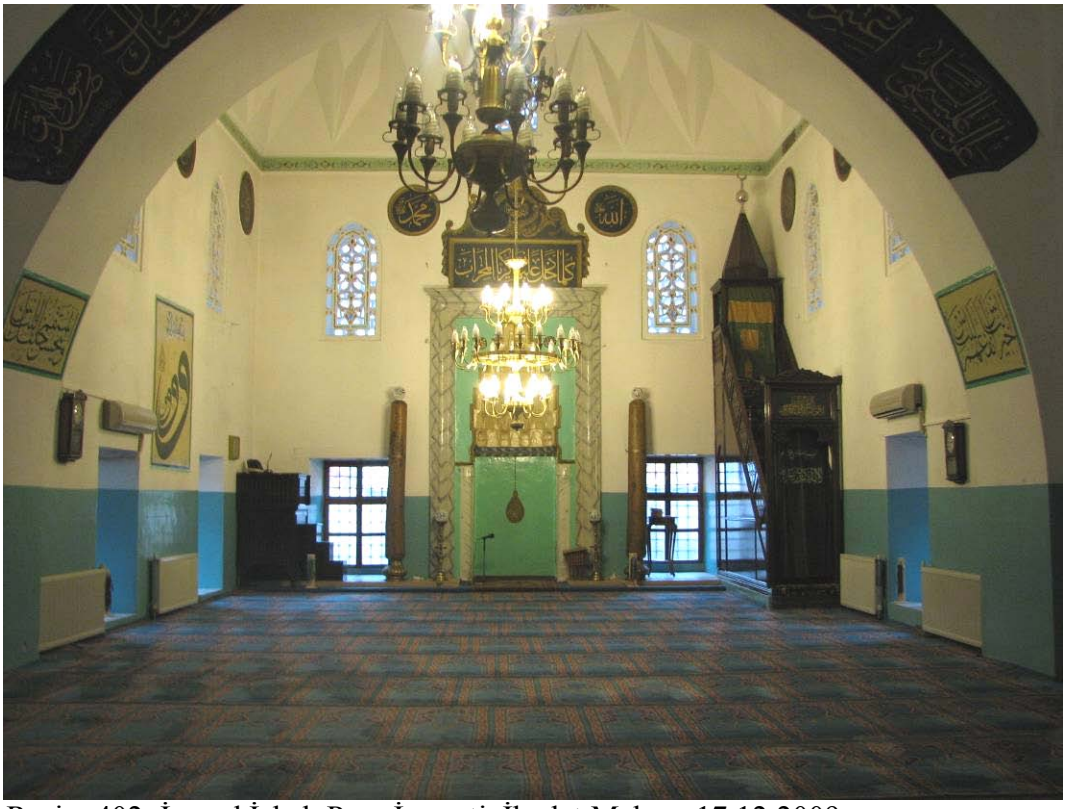

Resim 402. İnegöl İshak Paşa İmareti. İbadet Mekanı 17.12.2009.

Resim 403. Geyve Elvan Bey İmareti. Kuzeybatı Cepheden Genel Görünüş.

Resim 404. Geyve Elvan Bey İmareti. Güneydoğu Cepheden Genel Görünüş.

Resim 405. Geyve Elvan Bey İmareti. Güney Cephe.

Resim 406. Geyve Elvan Bey İmareti. Avlu.

Resim 407. Geyve Elvan Bey İmareti. Doğudaki Tabhane Mekanının Kubbe Geçişleri.

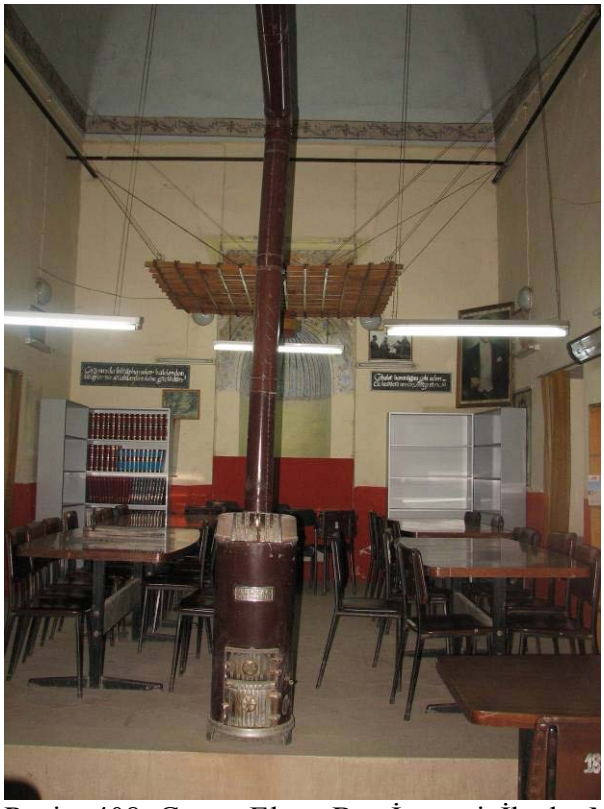

Resim 408. Geyve Elvan Bey İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 409. İstanbul Davut Paşa Camii. Son Cemaat Yeri.

Resim 410. İstanbul Davut Paşa Camii. Taçkapı.

Resim 411. İstanbul Davut Paşa Camii. Taçkapıdan Detay.

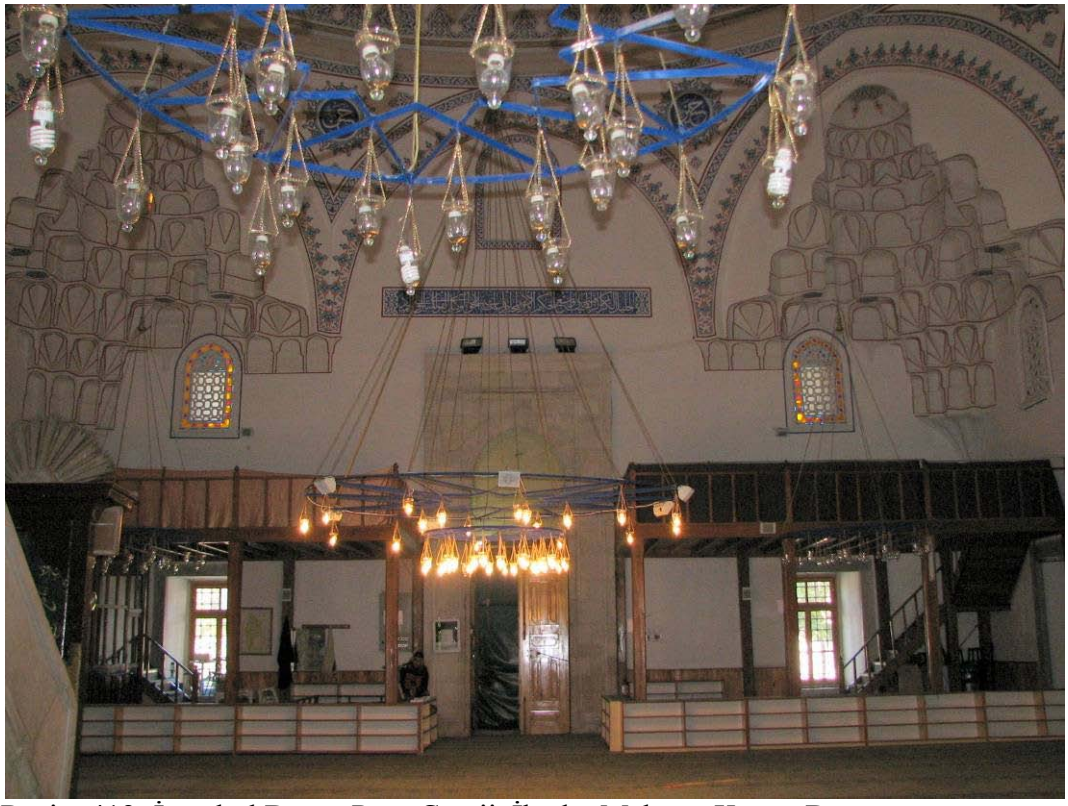

Resim 412. İstanbul Davut Paşa Camii. İbadet Mekanı. Kuzey Duvarı.

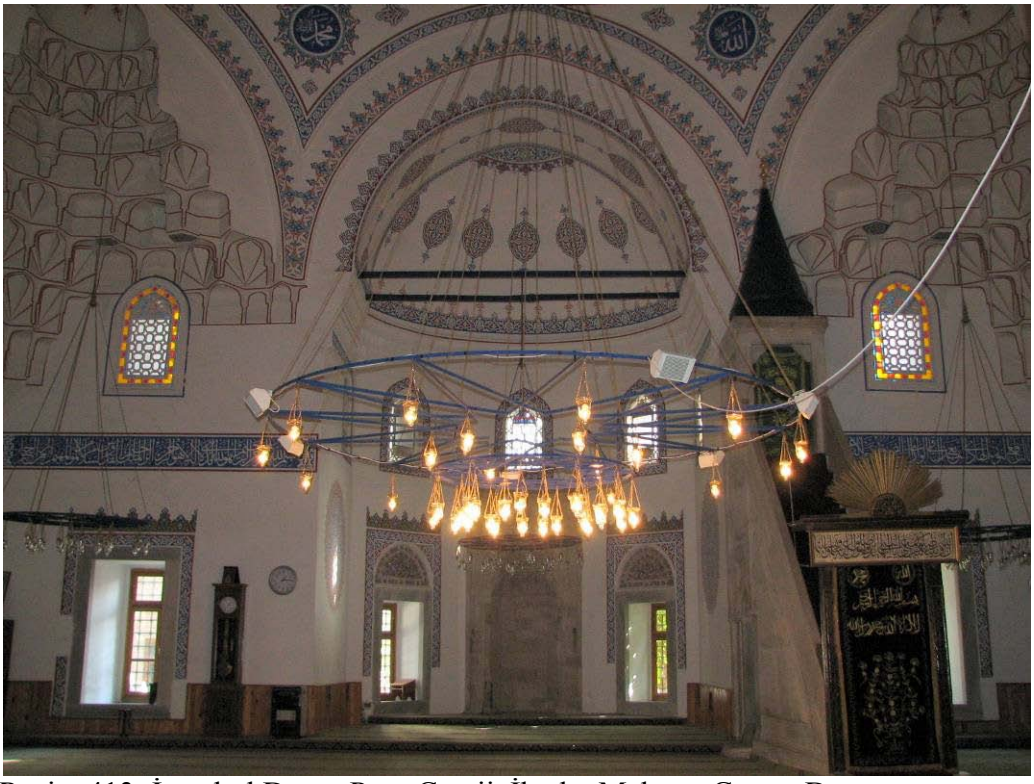

Resim 413. İstanbul Davut Paşa Camii. İbadet Mekanı. Güney Duvarı.

Resim 414. İstanbul Davut Paşa Camii. İbadet Mekanı. Doğu Duvarı. Doğudaki Tabhane Mekanının Girişi.

Resim 415. İstanbul Davut Paşa Camii. İnşa Kitabesi.

Resim 416. Tokat Hatuniye İmareti. Güneydoğu Cepheden Genel Görünüş.

Resim 417. Tokat Hatuniye İmareti. Batı Cephe.

Resim 418. Tokat Hatuniye İmareti. Doğu Cepheden Detay.

Resim 419. Tokat Hatuniye İmareti. Doğu Cepheden Detay.

Resim 420. Tokat Hatuniye İmareti. Son Cemaat Yeri.

Resim 421. Tokat Hatuniye İmareti. Taçkapı.

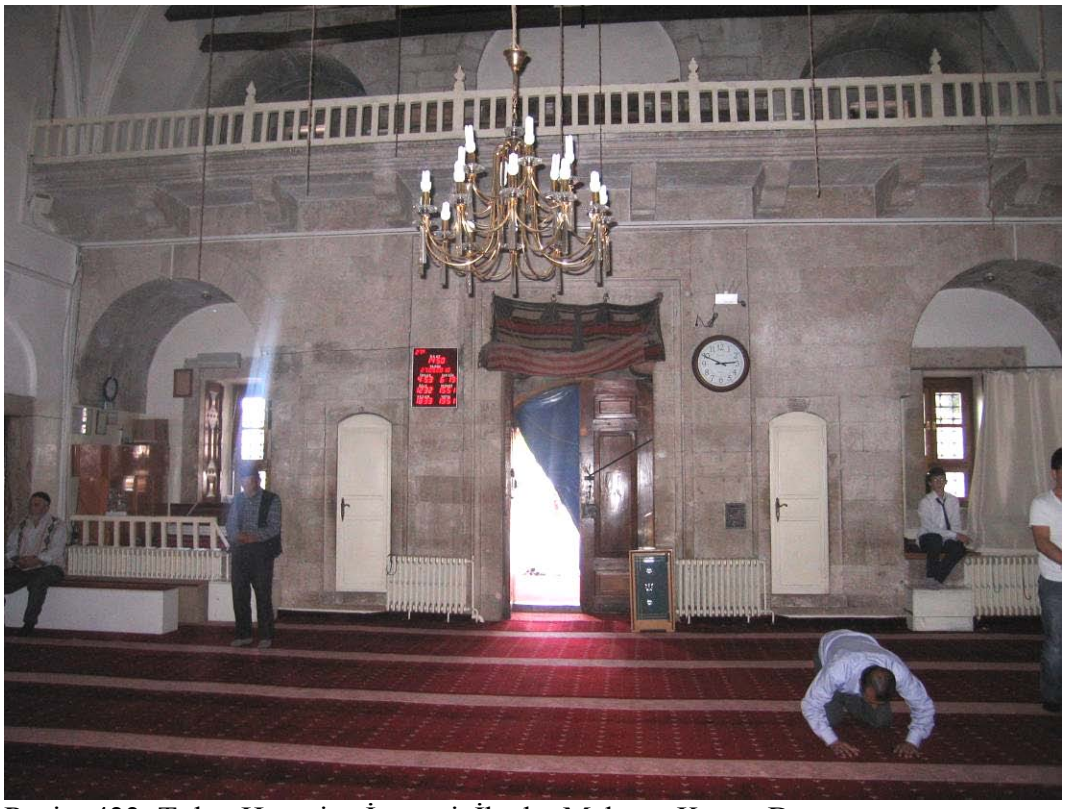
Resim 422. Tokat Hatuniye İmareti. İbadet Mekanı. Kuzey Duvarı.

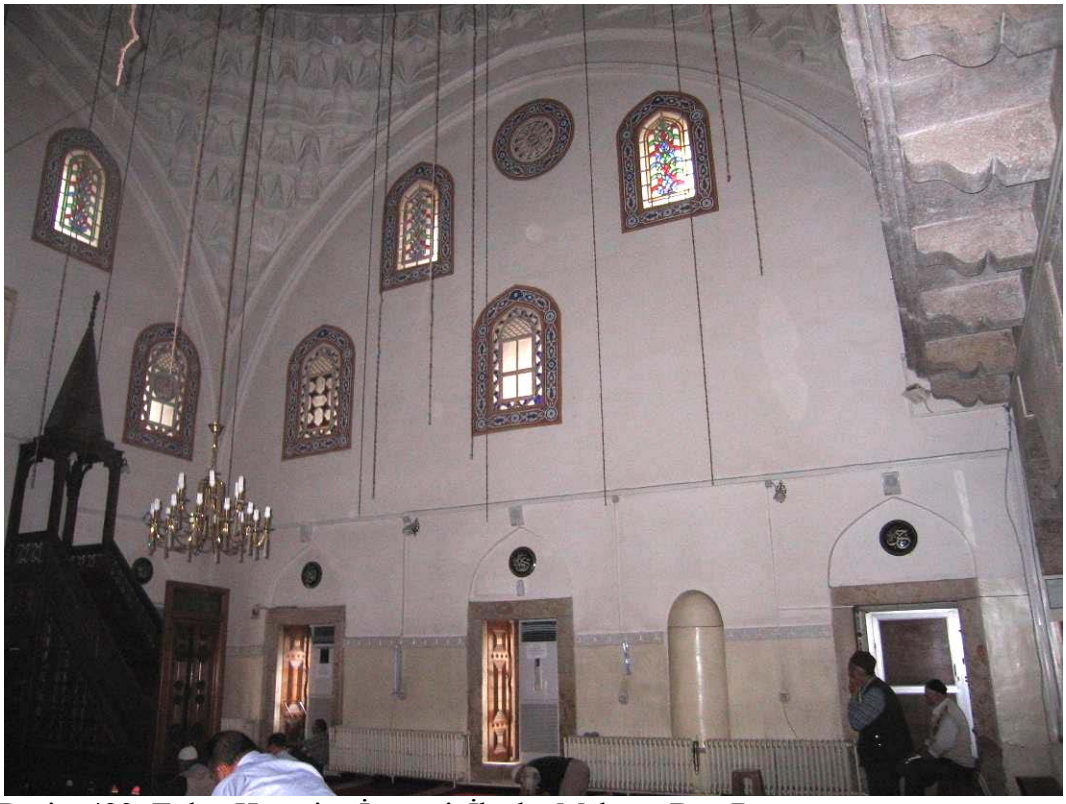

Resim 423. Tokat Hatuniye İmareti. İbadet Mekanı. Batı Duvarı.

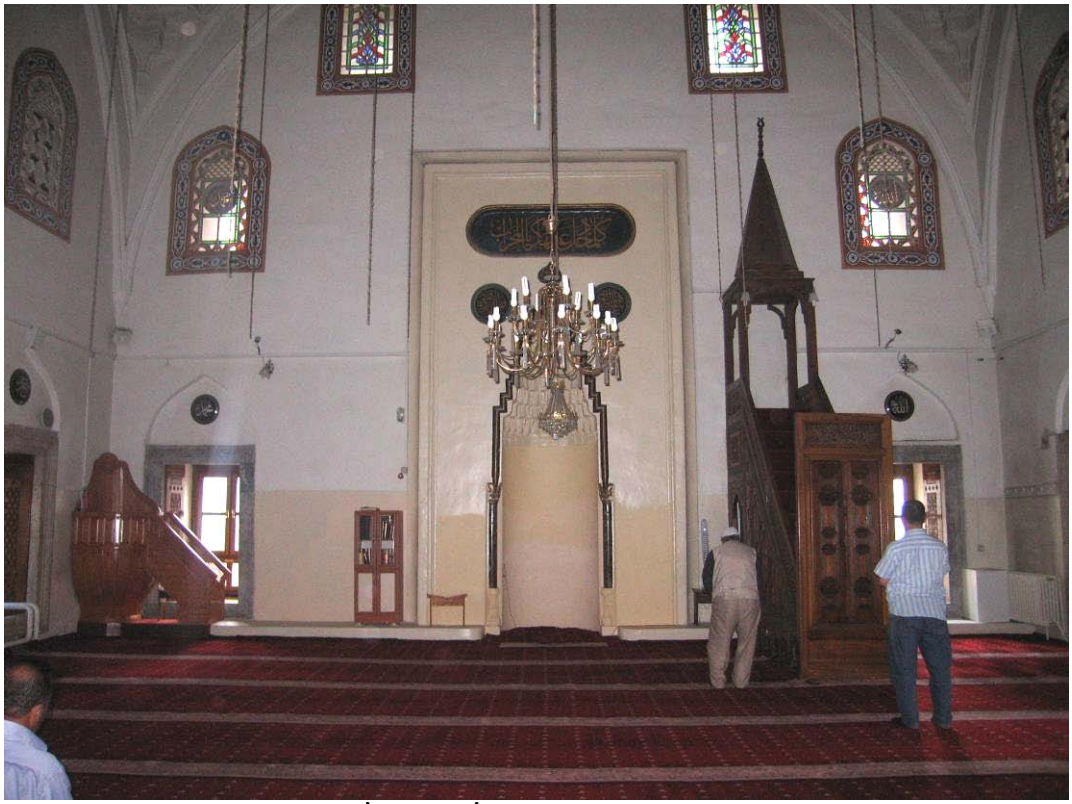

Resim 424. Tokat Hatuniye İmareti. İbadet Mekanı. Güney Duvarı.

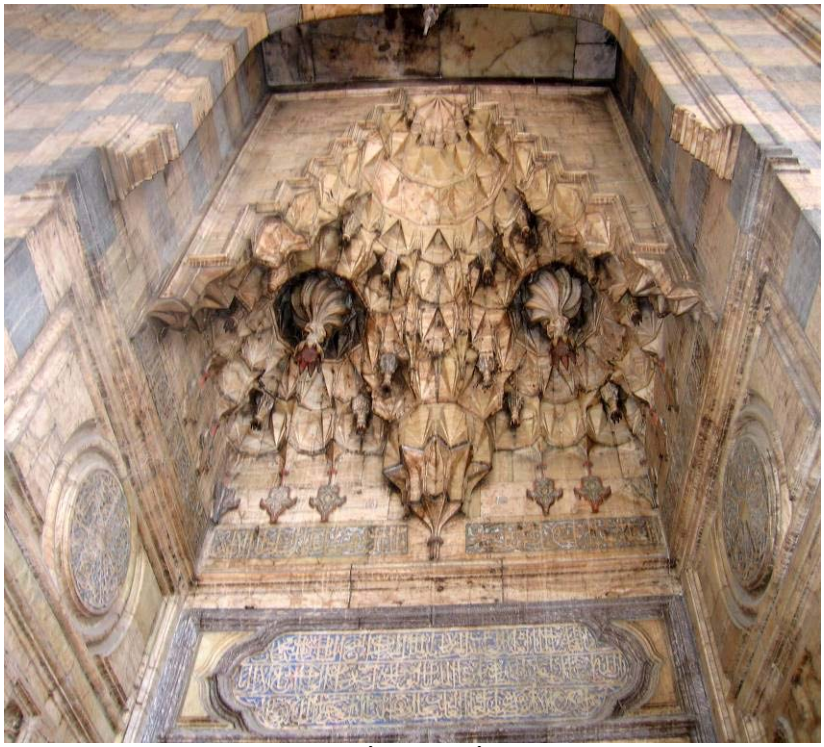

Resim 425. Tokat Hatuniye İmareti. İnşa Kitabesi ve Taçkapıdan Detay.

Resim 426. Amasya Sofular İmareti. Kuzeydoğudan Genel Görünüş.

Resim 427. Amasya Sofular İmareti. Kuzeybatıdan Genel Görünüş.

Resim 428. Amasya Sofular İmareti. Kuzeydoğudaki Tabhane Mekanı ve Avluya Ulaşımı Sağlayan Sonradan Açılmış Kapı.

Resim 429. Amasya Sofular İmareti. Avlunun Kapısı ve İnşa Kitabesi.

Resim 430. Amasya Sofular İmareti. Avlunun Örtüsünden Detay.

Resim 431. Amasya Sofular İmareti. Avlu ve Batıdaki Tabhane Mekanlarının Girişleri.

Resim 432. Amasya Sofular İmareti. Kuzeydoğudaki Tabhane Mekanı.

Resim 433. Amasya Sofular İmareti. İbadet Mekanının Kapısı.

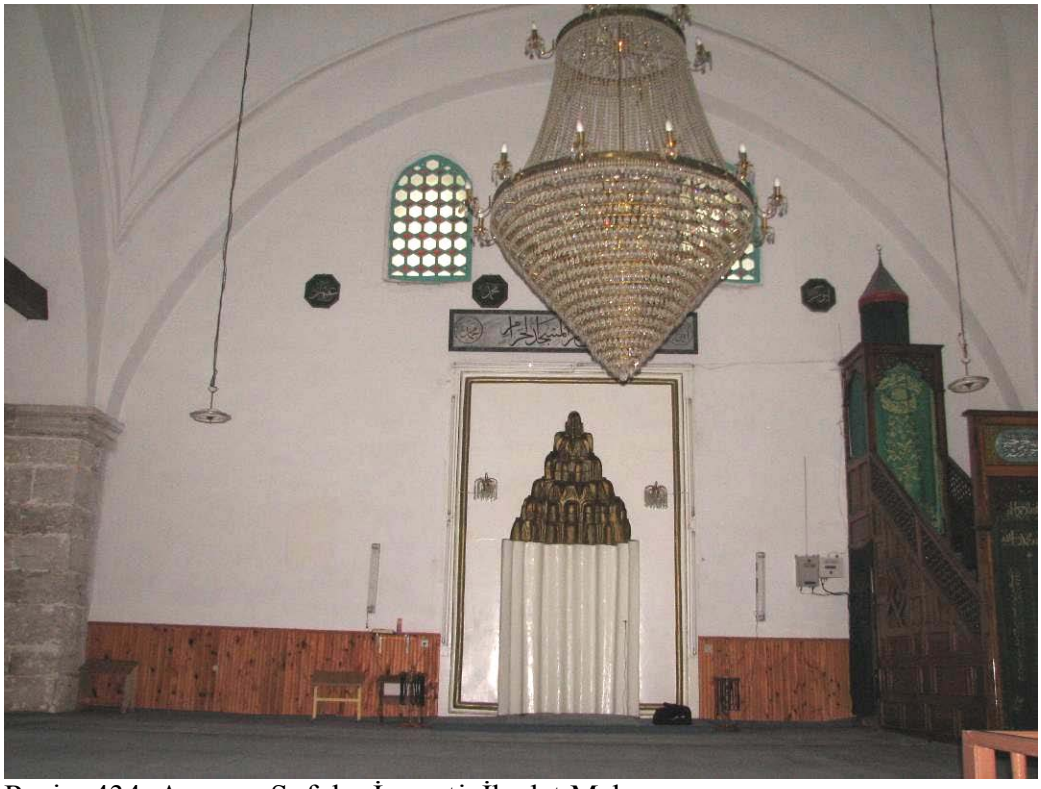

Resim 434. Amasya Sofular İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 435. Amasya Sofular İmareti. İbadet Mekanı. Geçişlerden Detay.

Resim 436. Amasya Sofular İmareti. İnşa Kitabesi.

Resim 437. Amasya Mehmet Paşa İmareti. Güneydoğu Cepheden Genel Görünüş.

Resim 438. Amasya Mehmet Paşa İmareti. Güney Cephe.

Resim 439. Amasya Mehmet Paşa İmareti. Batı Cephe.

Resim 440. Amasya Mehmet Paşa İmareti. Doğu Cephe. Türbe ve Hazire.

Resim 441. Amasya Mehmet Paşa İmareti. Son Cemaat Yeri.

Resim 442. Amasya Mehmet Paşa İmareti. Taçkapı.

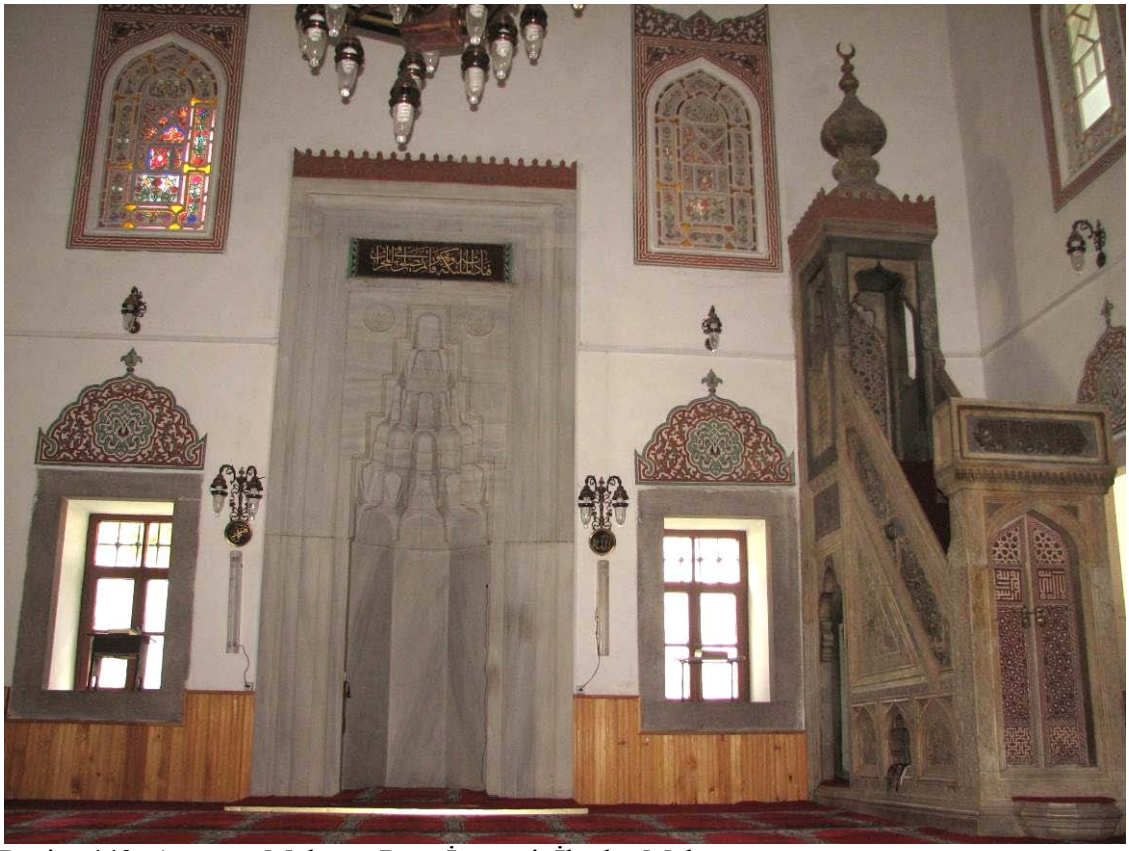

Resim 443. Amasya Mehmet Paşa İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 444. Amasya Mehmet Paşa İmareti. İnşa Kitabesi.

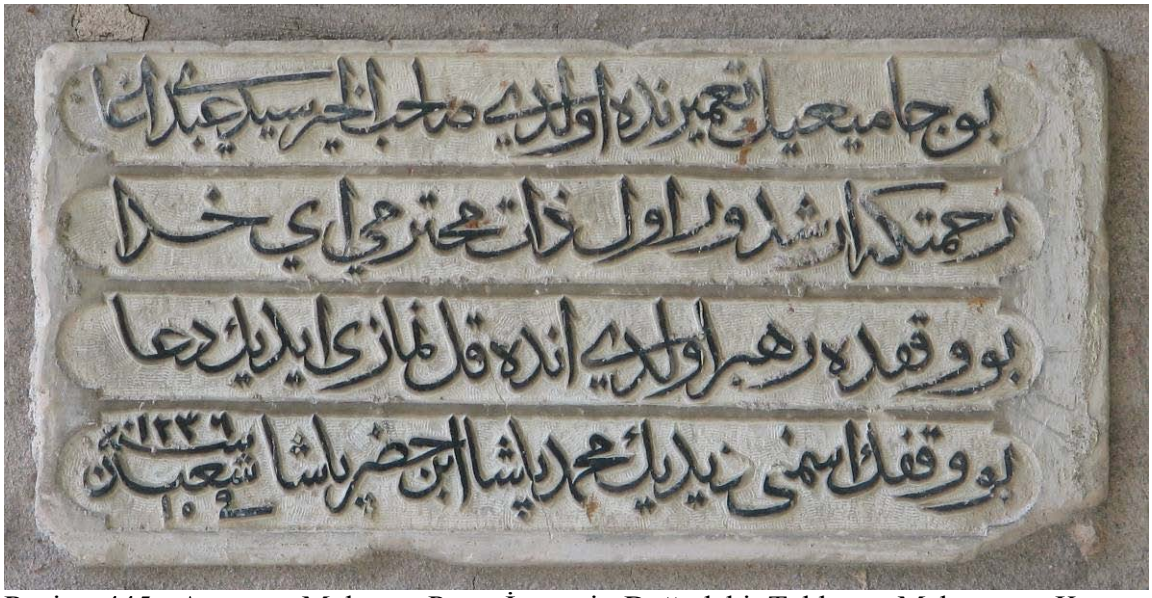

Resim 445. Amasya Mehmet Paşa İmareti. Doğudaki Tabhane Mekanının Kapısı Üzerinde Yer Alan Onarım Kitabesi.

Resim 446. Amasya Mehmet Paşa İmareti. Batıdaki Tabhane Mekanının Kapısı Üzerinde Yer Alan Onarım Kitabesi.

Resim 447. Edirne II. Bayezid Külliyesi. Güneyden Genel Görünüş 2008.

Resim 448. Edirne II. Bayezid Külliyesi. Batıdan Genel Görünüş 2008.

Resim 449. Edirne II. Bayezid İmareti. Onarım Öncesi Batıdaki Tabhane Mekanı (*İska İnş.Arşivi*'nden).

Resim 450. Edirne II. Bayezid İmareti. Onarım Esnasında Batıdaki Tabhane Mekanı 2008.

Resim 451. Edirne II. Bayezid İmareti. Onarım Öncesi Son Cemaat Yeri (*İska İnş.Arşivi*'nden).

Resim 452. Edirne II. Bayezid İmareti. Onarım Öncesi Avlu Revakları (*İska İnş.Arşivi*'nden).

Resim 453. Edirne II. Bayezid İmareti. Onarım Esnasında Avlu Revakları 2008.

Resim 454. Edirne II. Bayezid İmareti. Onarım Esnasında Son Cemaat Yeri Cephesi 2008.

Resim 455. Edirne II. Bayezid İmareti. Taçkapı 2008.

Resim 456. Edirne II. Bayezid İmareti. Onarım Öncesi Tabhane Mekanlarının Kapı ve Pencere Kanatları (*İska İnş.Arşivi*'nden).

Resim 457. Edirne II. Bayezid İmareti. Onarım Sırasında Doğudaki Tabhane Mekanı ve Onarılan Pencere Kanatlarından 2008.

Resim 458. Edirne II. Bayezid İmareti. Onarım Sırasında Doğudaki Tabhane Mekanın Ortadaki Biriminin Örtüsü 2008.

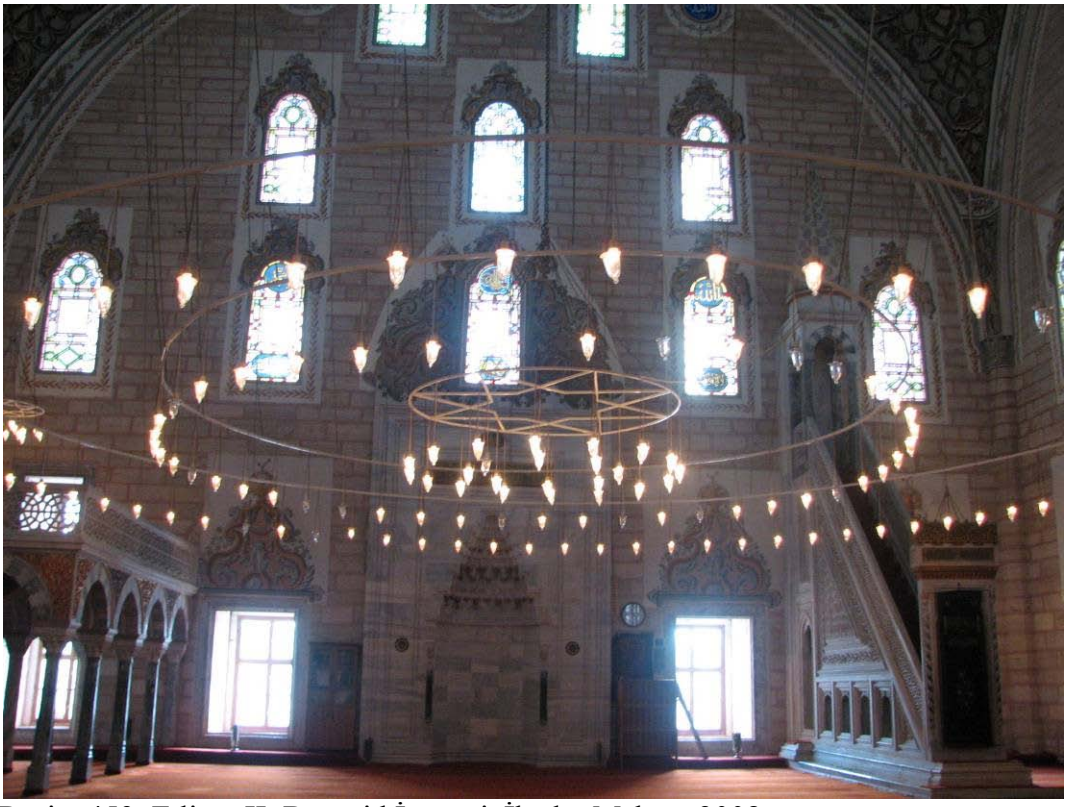

Resim 459. Edirne II. Bayezid İmareti. İbadet Mekanı 2008.

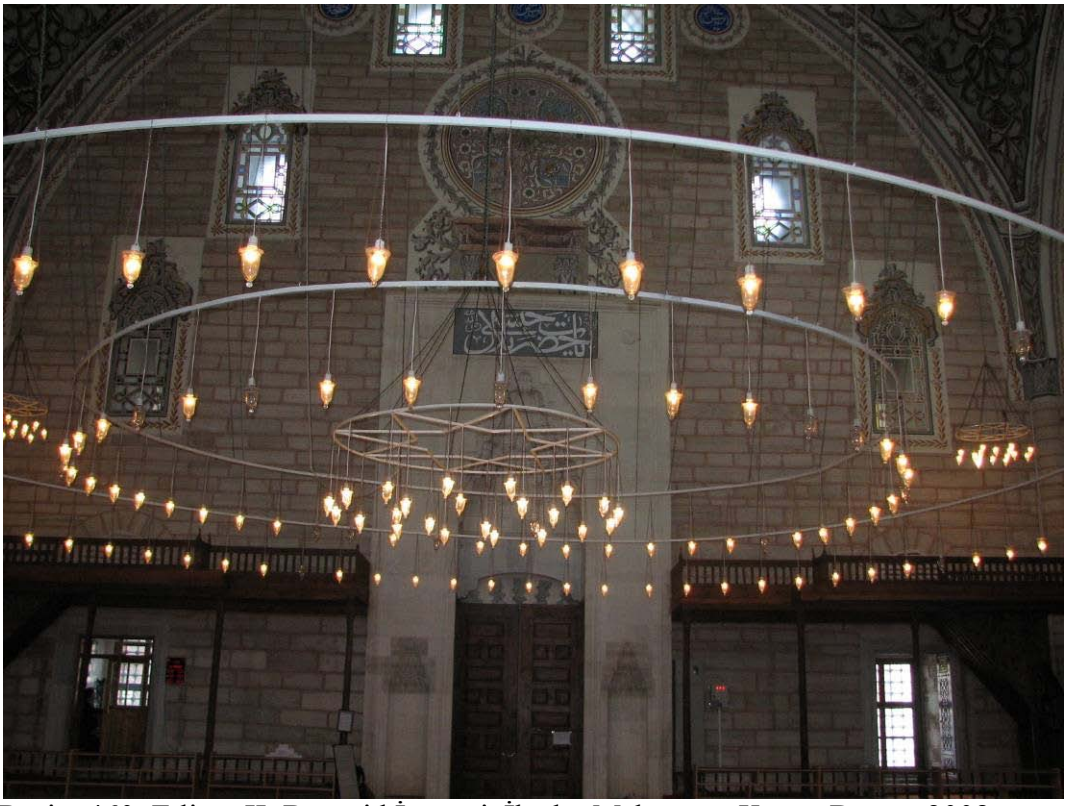

Resim 460. Edirne II. Bayezid İmareti. İbadet Mekanının Kuzey Duvarı 2008.

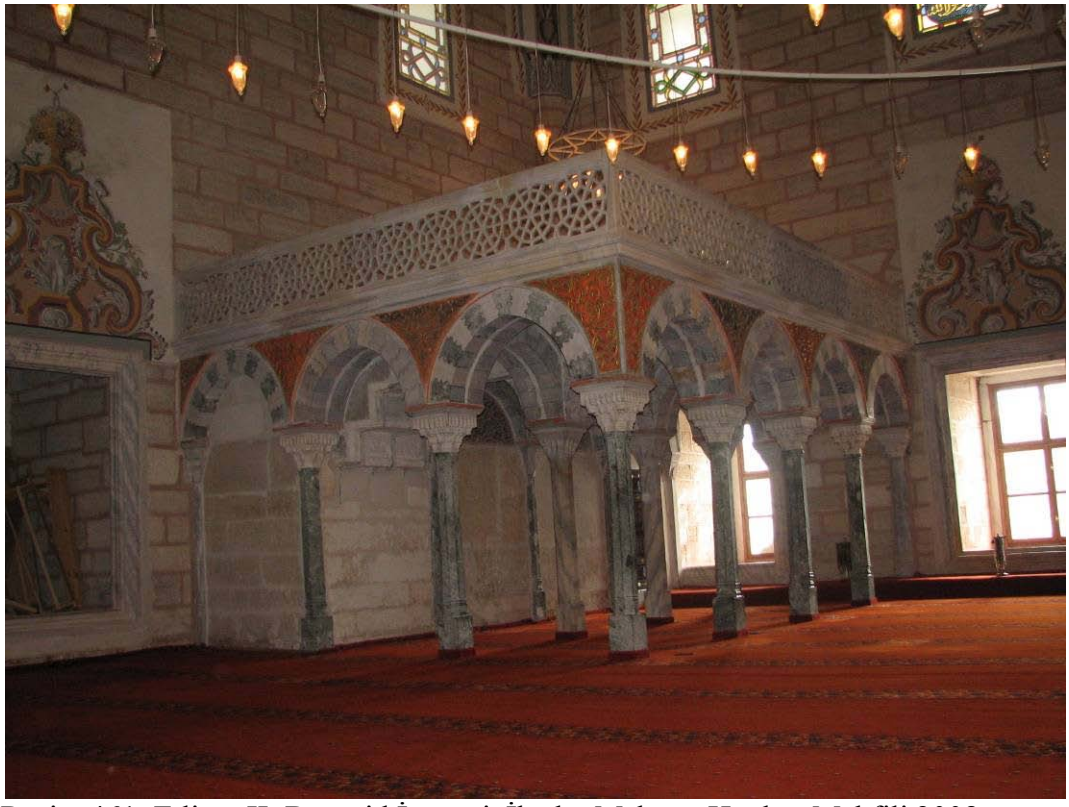

Resim 461. Edirne II. Bayezid İmareti. İbadet Mekanı. Hünkar Mahfili 2008.

Resim 462. Edirne II. Bayezid İmareti. İbadet Mekanının Örtüsü 2008.

Resim 463. Manisa Hatuniye Camii. Güneyden Genel Görünüş.

Resim 464. Manisa Hatuniye Camii. Güneydoğudan Genel Görünüş.

Resim 465. Manisa Hatuniye Camii. Kuzeybatıdan Genel Görünüş.

Resim 466. Manisa Hatuniye Camii. Kuzey Girişi.

Resim 467. Manisa Hatuniye Camii. Son Cemaat Yeri.

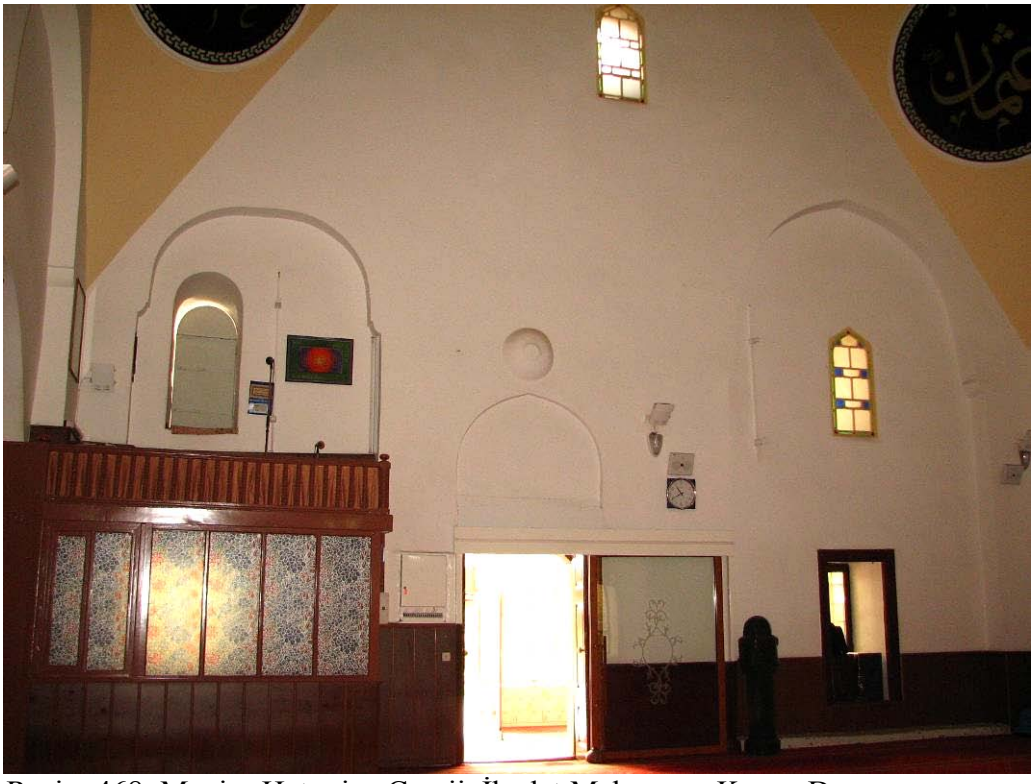

Resim 468. Manisa Hatuniye Camii. İbadet Mekanının Kuzey Duvarı.

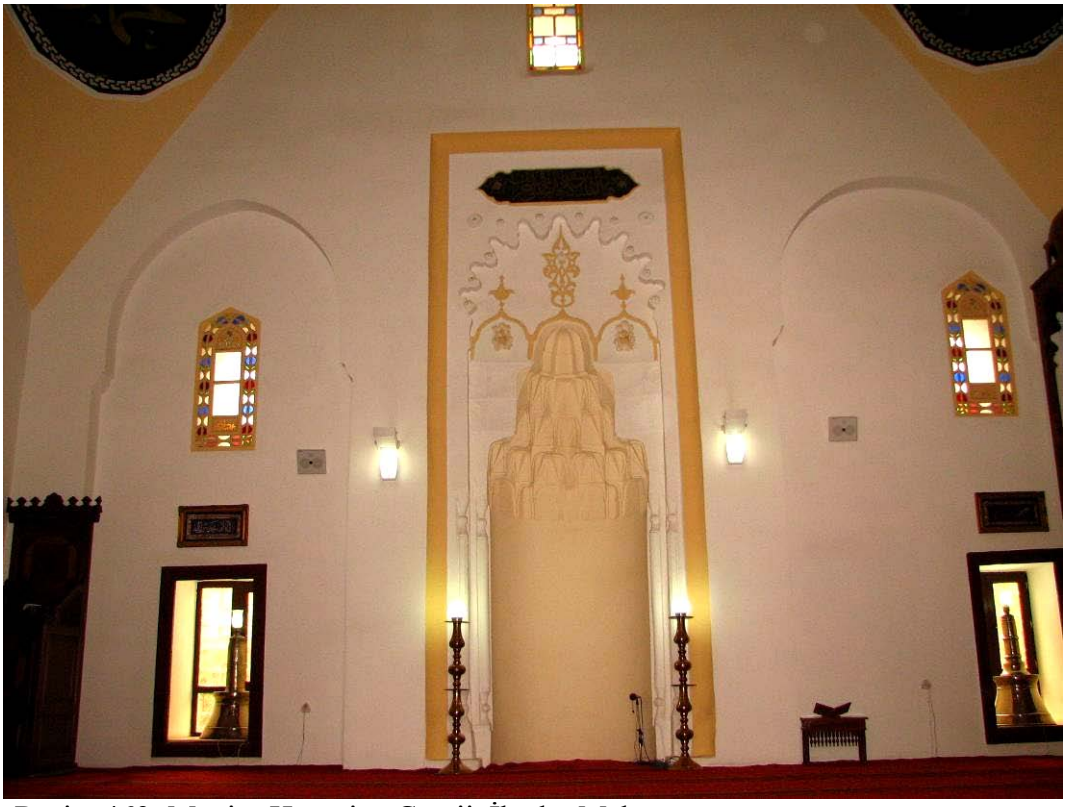

Resim 469. Manisa Hatuniye Camii. İbadet Mekanı.

Resim 470. Manisa Hatuniye Camii. İbadet Mekanı. Batıdaki Tabhane Mekanları.

Resim 471. Manisa Hatuniye Camii. İnşa Kitabesi.

Resim 472. Manisa Hatuniye Camii. Onarım Kitabesi.

Resim 473. Kurşunlu Yıldırım İmareti. Kuzey Cephe.

Resim 474. Kurşunlu Yıldırım İmareti. Güneybatı Cepheden Genel Görünüş.

Resim 475. Kurşunlu Yıldırım İmareti. Taçkapı.

Resim 476. Kurşunlu Yıldırım İmareti. Avlunun Güney Duvarı.

Resim 477. Kurşunlu Yıldırım İmareti. Avlunun Batı Duvarı.

Resim 478. Kurşunlu Yıldırım İmareti. Avlunun Örtüsü.

Resim 479. Kurşunlu Yıldırım İmareti. Batıdaki Tabhane Mekanı.

Resim 480. Kurşunlu Yıldırım İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 481. Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti. Doğu Cephe.

Resim 482. Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti. Güneybatı Cepheden Detay.

Resim 483. Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti. Son Cemaat Yeri.

Resim 484. Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti. Taçkapı.

Resim 485. Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti. Taçkapının Ahşap Kapı Kanatları.

Resim 486. Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti. Avlu.

Resim 487. Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti. Batıdaki Tabhane Mekanı.

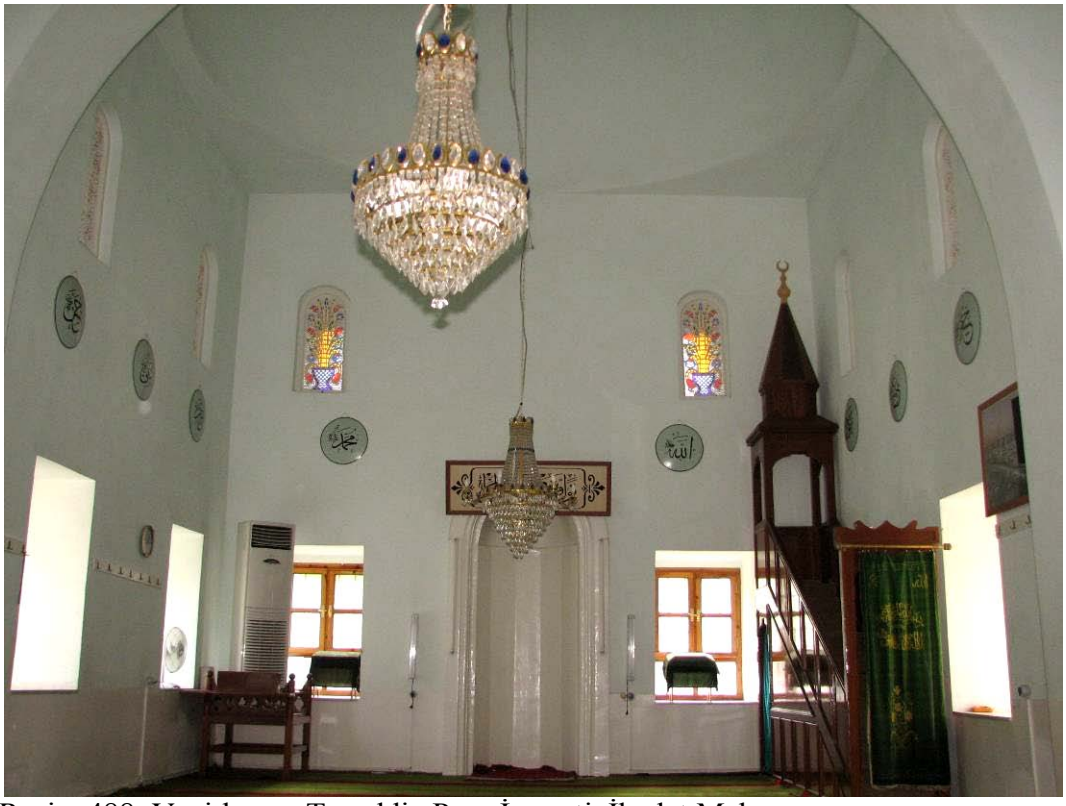

Resim 488. Vezirköprü Taceddin Paşa İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 489. İnecik Hüseyin Bey İmareti. Kuzeyden Genel Görünüş.

Resim 490. İnecik Hüseyin Bey İmareti. Güneydoğu Cephe.

Resim 491. İnecik Hüseyin Bey İmareti. Son Cemaat Yeri.

Resim 492. İnecik Hüseyin Bey İmareti. Taçkapı.

Resim 493. İnecik Hüseyin Bey İmareti. Batıdaki Tabhane Mekanı.

Resim 494. İnecik Hüseyin Bey İmareti. İbadet Mekanının Kuzey Duvarı.

Resim 495. İnecik Hüseyin Bey İmareti. İbadet Mekanının Güney Duvarı.

Resim 496. İnecik Hüseyin Bey İmareti. İnşa Kitabesi.

Resim 497. Yenişehir Bali Bey İmareti. Batı Cepheden Detay.

Resim 498. Yenişehir Bali Bey İmareti. Minare.

Resim 499. Yenişehir Bali Bey İmareti. Son Cemaat Yeri.

Resim 500. Yenişehir Bali Bey İmareti. Son Cemaat Yeri.

Resim 501. Yenişehir Bali Bey İmareti. Taçkapı.

Resim 502. Yenişehir Bali Bey İmareti. İbadet Mekanının Kuzey Duvarı.

Resim 503. Yenişehir Bali Bey İmareti. Doğudaki Tabhane Mekanından İbadet Mekanı ve Batıdaki Tabhane Mekanının Giriş Açıklığı.

Resim 504. Yenişehir Bali Bey İmareti. İbadet Mekanının Doğu Duvarı ve Doğudaki Tabhane Mekanının Giriş Açıklığı.

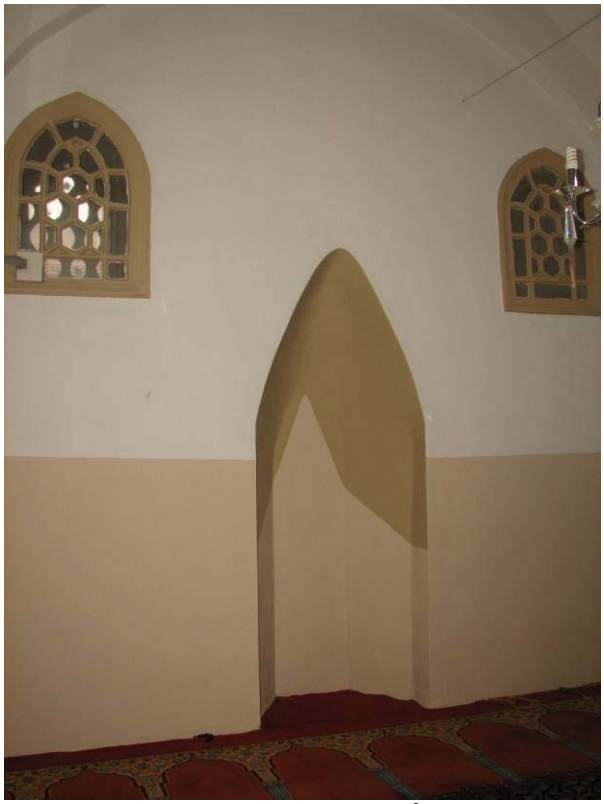

Resim 505. Yenişehir Bali Bey İmareti. Doğudaki Tabhane Mekanı. Ocak Nişi.

Resim 506. Yenişehir Bali Bey İmareti. İbadet Mekanının Güney Duvarı.

Resim 507. İstanbul II. Bayezid Camii. Kuzeybatıdan Genel Görünüş.

Resim 508. İstanbul II. Bayezid Camii. Kuzeyden Genel Görünüş.

Resim 509. İstanbul II. Bayezid Camii. Avlu. Kuzeyden Genel Görünüş.

Resim 510. İstanbul II. Bayezid Camii. Avlu Revakları ve Şadırvan.

Resim 511. İstanbul II. Bayezid Camii. İbadet Mekanının Kuzey Taçkapısı.

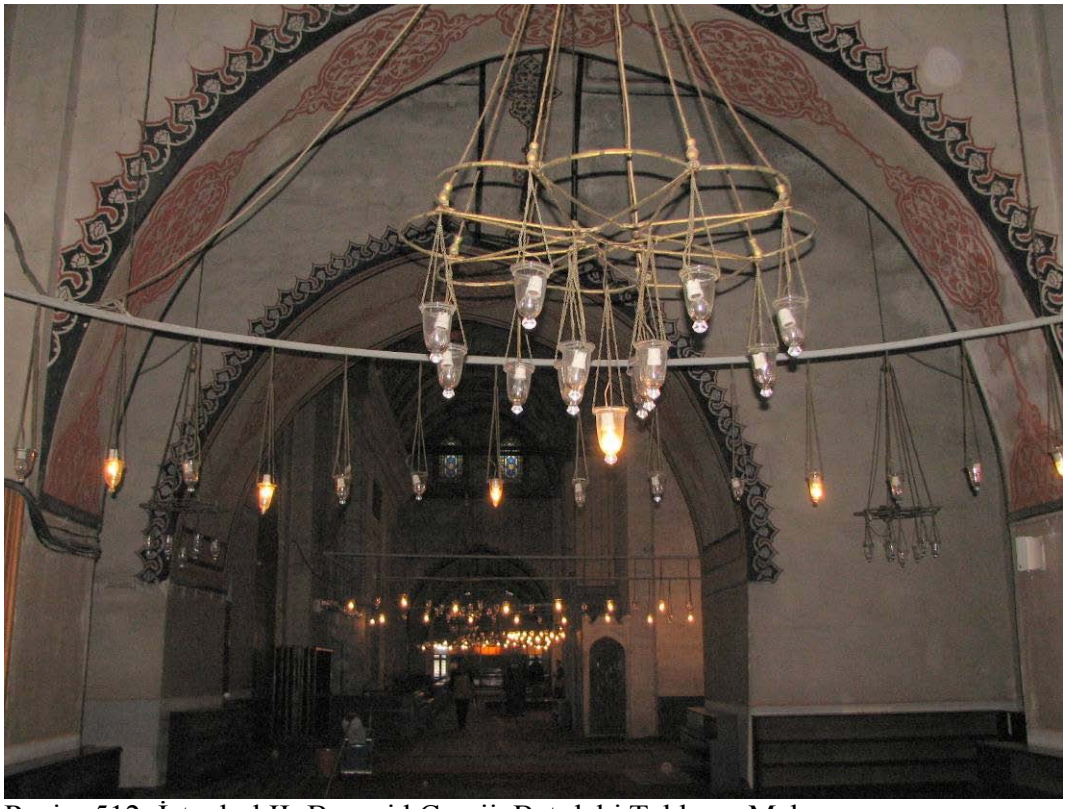

Resim 512. İstanbul II. Bayezid Camii. Batıdaki Tabhane Mekanı.

Resim 513. İstanbul II. Bayezid Camii. Batıdaki Tabhane Mekanının Örtüleri.

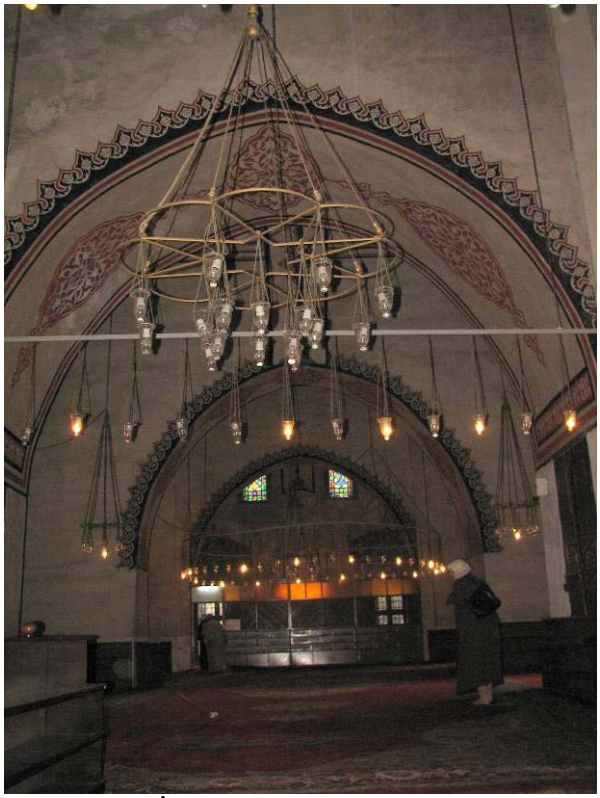

Resim 514. İstanbul II. Bayezid Camii. Doğudaki Tabhane Mekanı.

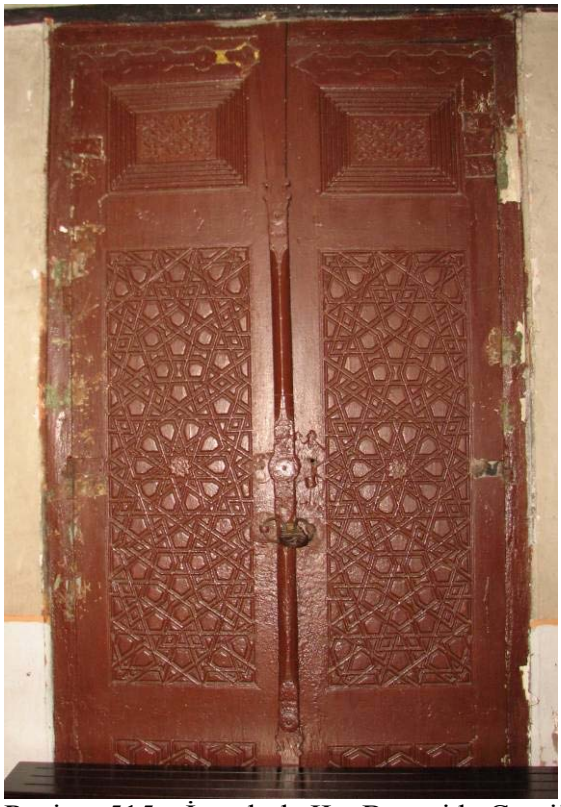

Resim 515. İstanbul II. Bayezid Camii. Doğudaki Tabhane Mekanının Pencere Kanatlarından.

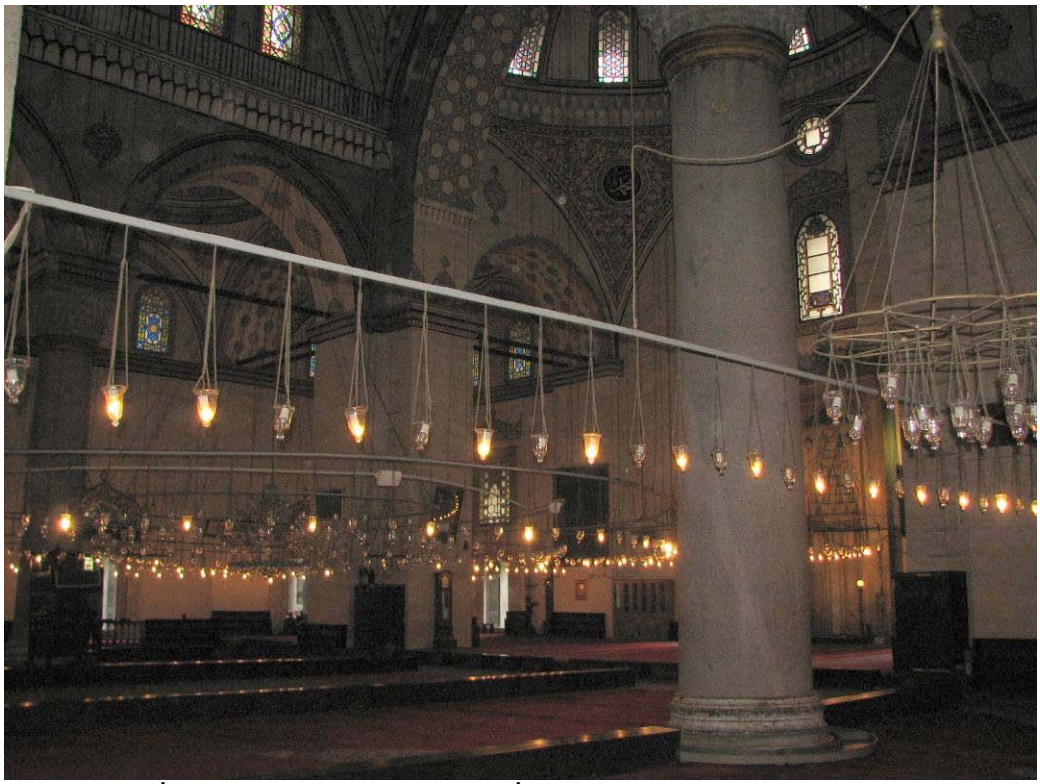

Resim 516. İstanbul II. Bayezid Camii. İbadet Mekanından Detay.

Resim 517. İstanbul II. Bayezid Camii. İbadet Mekanının Güney Duvarı.

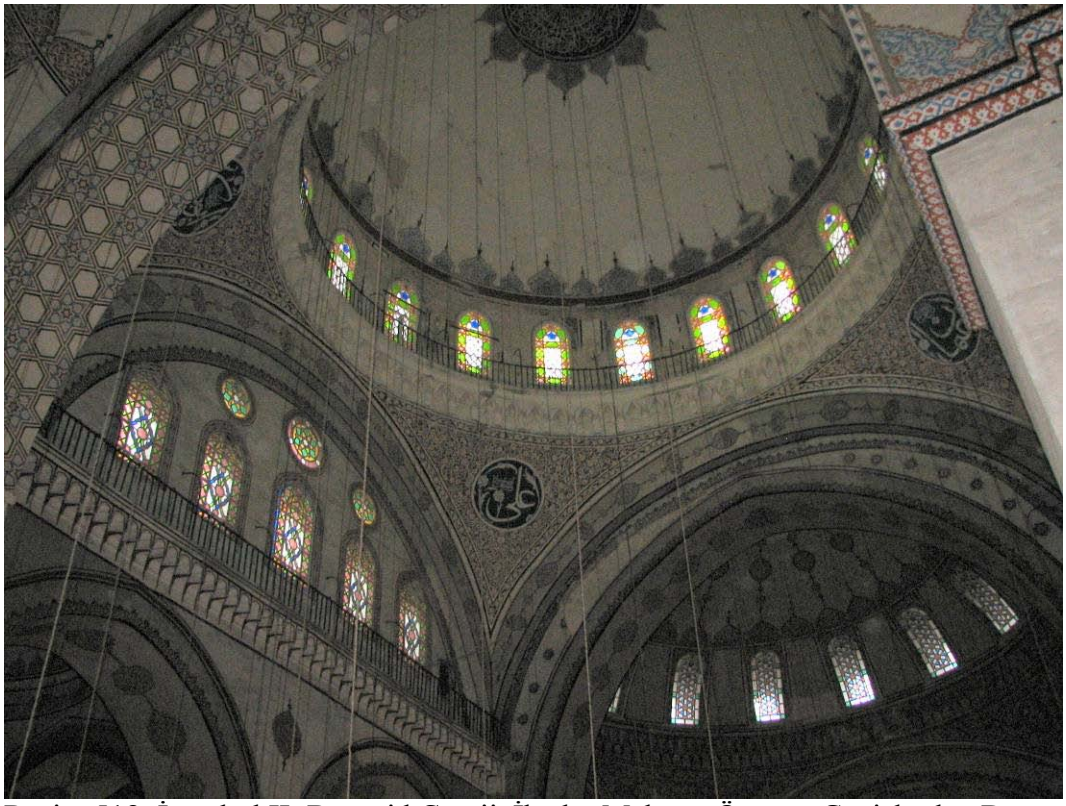
Resim 518. İstanbul II. Bayezid Camii. İbadet Mekanı. Örtü ve Geçişlerden Detay.

Resim 519. İstanbul II. Bayezid Camii. Müezzin Mahfili.

Resim 520. İstanbul II. Bayezid Camii. Mihrap.

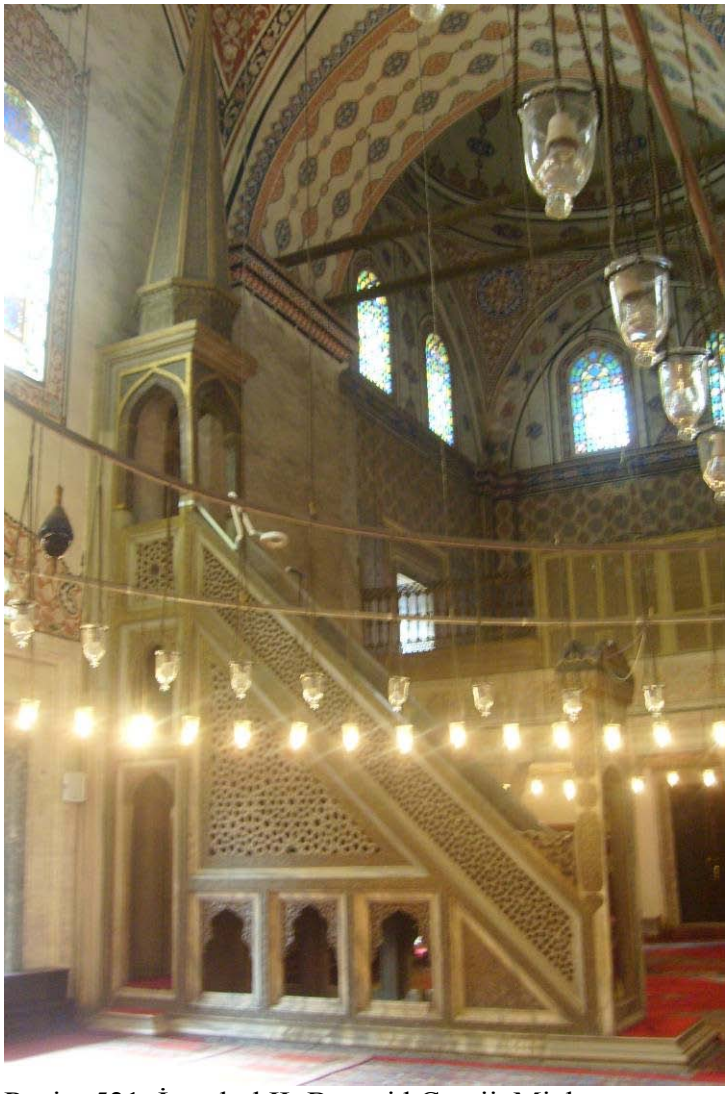

Resim 521. İstanbul II. Bayezid Camii. Minber.

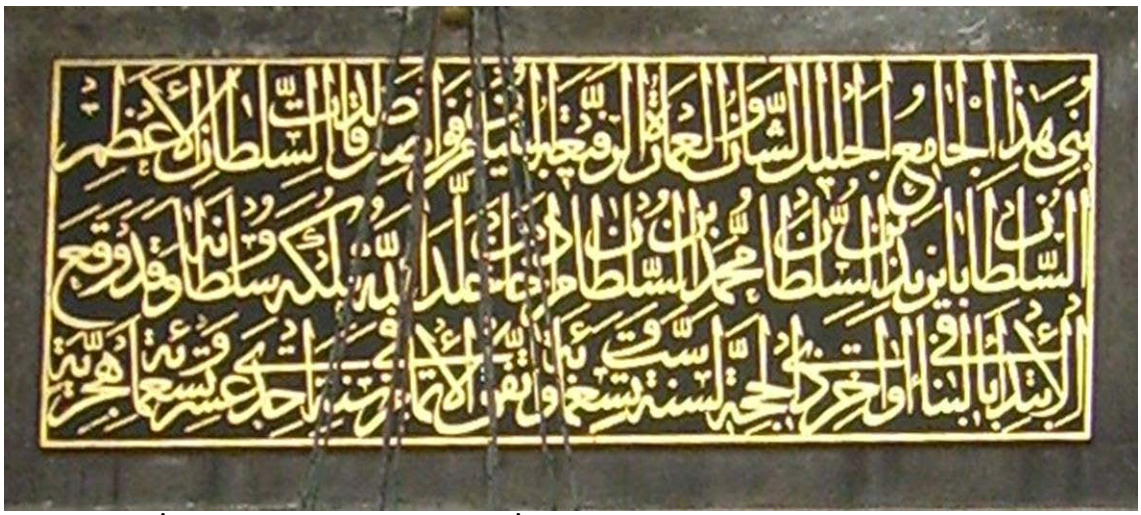

Resim 522. İstanbul II. Bayezid Camii. İnşa Kitabesi.

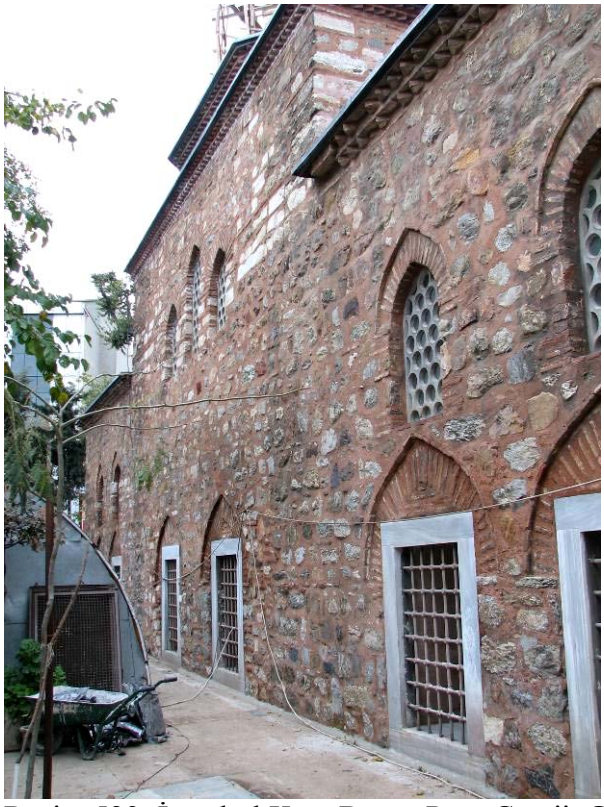

Resim 523. İstanbul Kara Davut Paşa Camii. Güney Cephe 22.11.2008.

Resim 524. İstanbul Kara Davut Paşa Camii. Son Cemaat Yeri 22.11.2008.

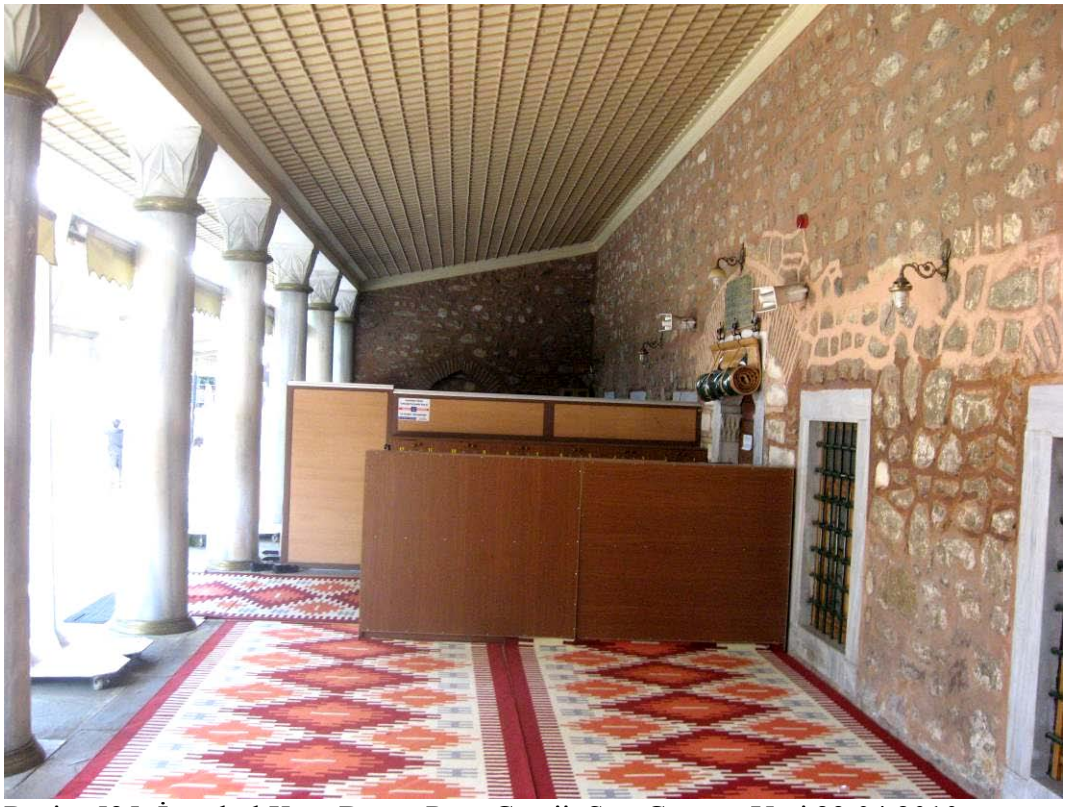

Resim 525. İstanbul Kara Davut Paşa Camii. Son Cemaat Yeri 23.04.2010.

Resim 526. İstanbul Kara Davut Paşa Camii. İbadet Mekanı Girişi 23.04.2010.

Resim 527. İstanbul Kara Davut Paşa Camii. Doğudaki Tabhane Mekanı 22.11.2008.

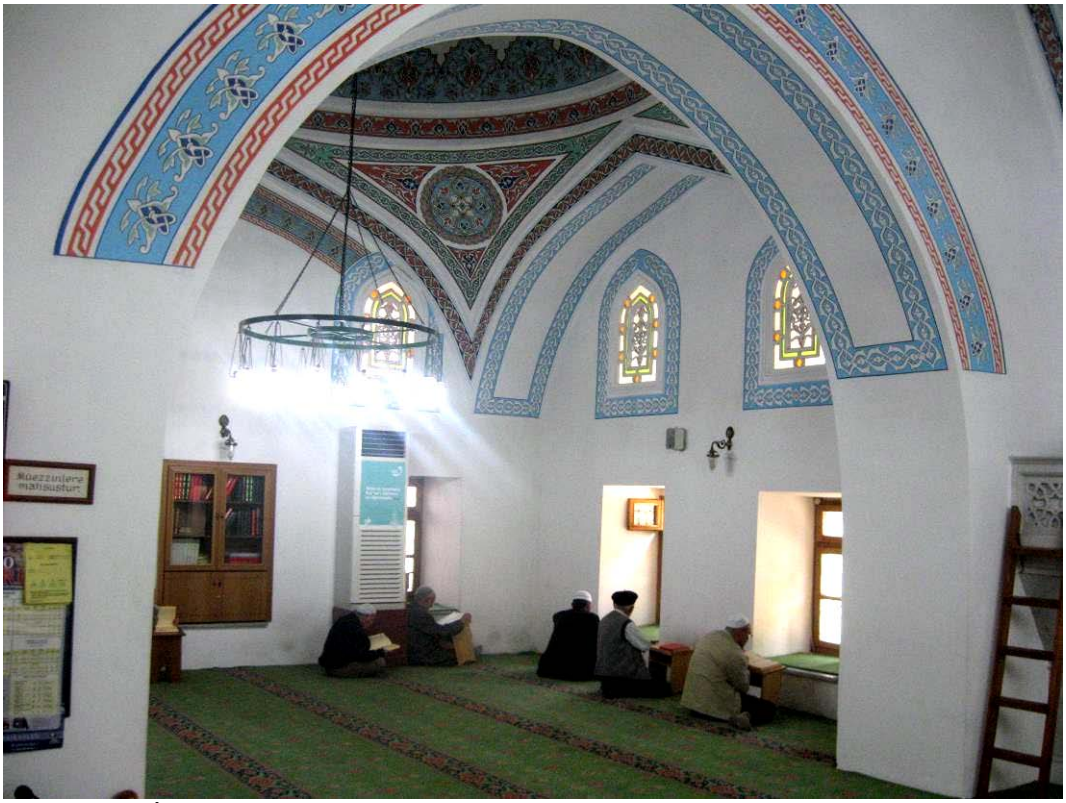

Resim 528. İstanbul Kara Davut Paşa Camii. Doğudaki Tabhane Mekanı 23.04.2010.

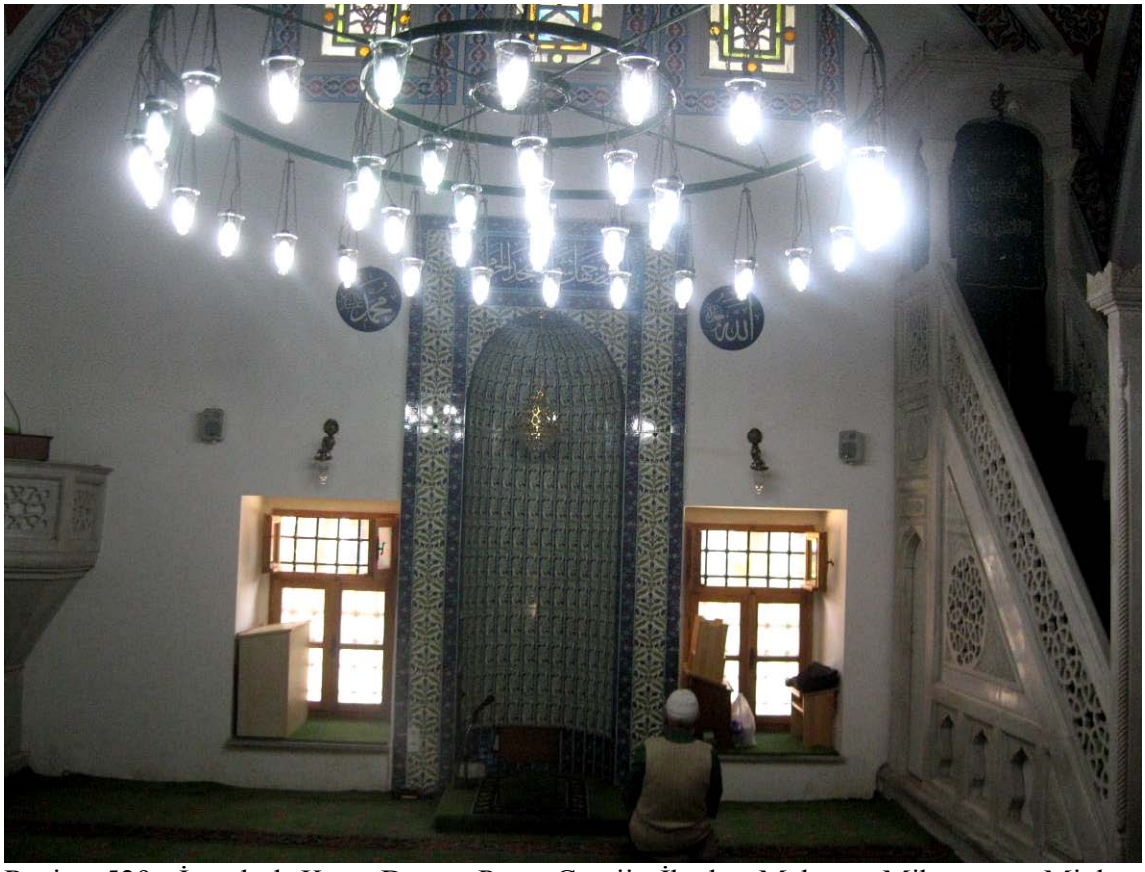

Resim 529. İstanbul Kara Davut Paşa Camii. İbadet Mekanı. Mihrap ve Minber 22.11.2008.

Resim 530. İstanbul Kara Davut Paşa Camii. Harim Girişi Üzerindeki Tamir Kitabesi 22.11.2008.

Resim 531. İstanbul Kara Davut Paşa Camii. Batıdaki Pencere Üzerindeki Tamir Kitabesi 22.11.2008.

Resim 532. Trabzon Gülbahar Hatun Külliyesi. Güneydoğudan Genel Görünüş.

Resim 533. Trabzon Gülbahar Hatun Külliyesi. Doğudan Genel Görünüş.

Resim 534. Trabzon Gülbahar Hatun İmareti. Son Cemaat Yeri.

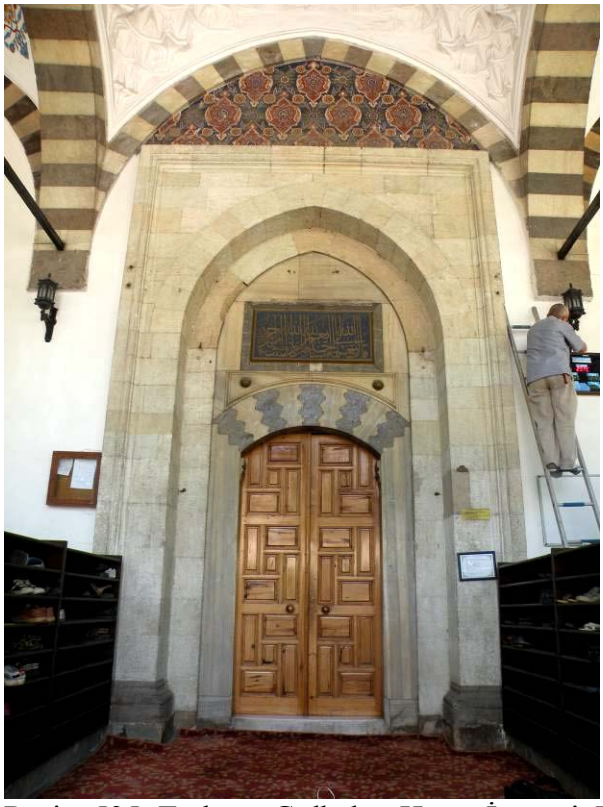

Resim 535. Trabzon Gülbahar Hatun İmareti. Taçkapı.

Resim 536. Trabzon Gülbahar Hatun İmareti. Doğudaki Tabhane Mekanı.

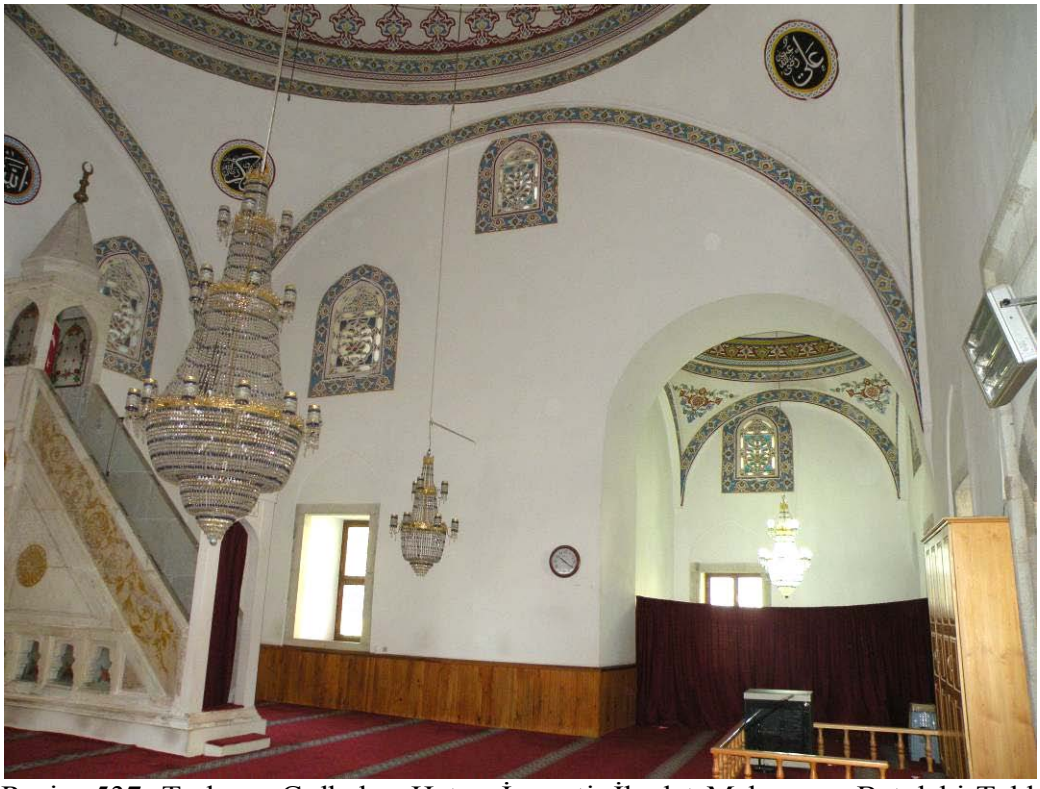

Resim 537. Trabzon Gülbahar Hatun İmareti. İbadet Mekanı ve Batıdaki Tabhane Mekanı.

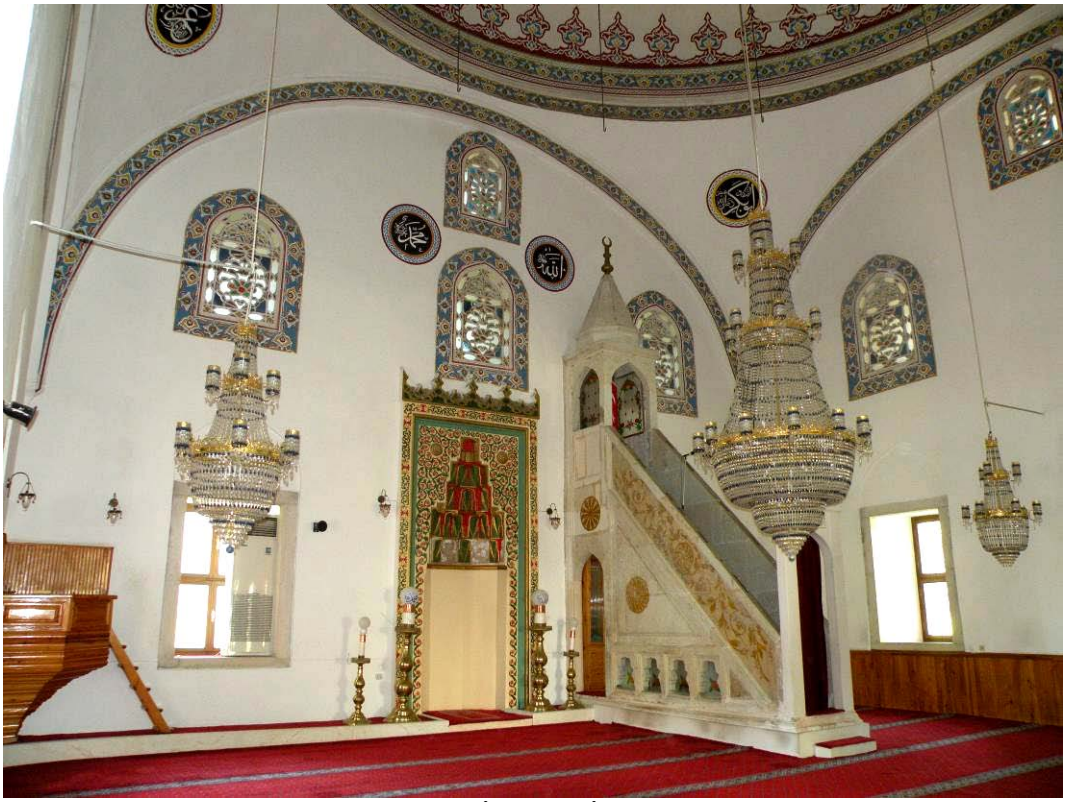

Resim 538. Trabzon Gülbahar Hatun İmareti. İbadet Mekanı.

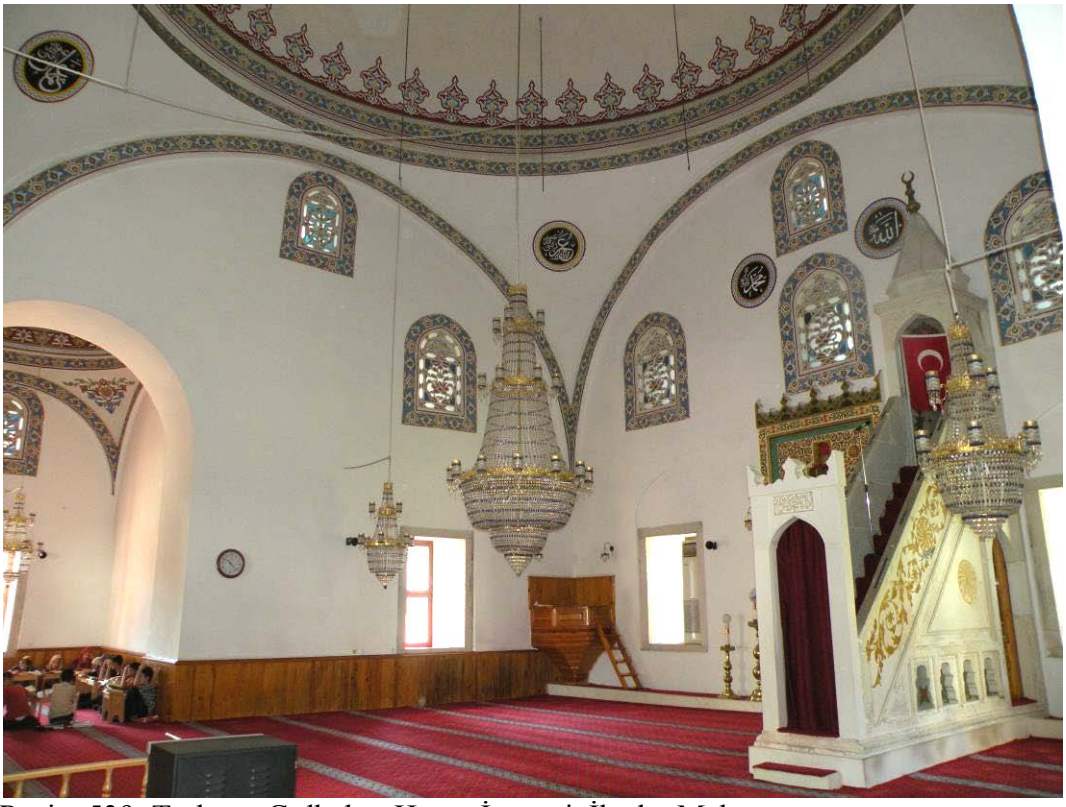

Resim 539. Trabzon Gülbahar Hatun İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 540. Amasya Hatuniye Camii. Güneybatıdan Genel Görünüş.

Resim 541. Amasya Hatuniye Camii. Son Cemaat Yeri.

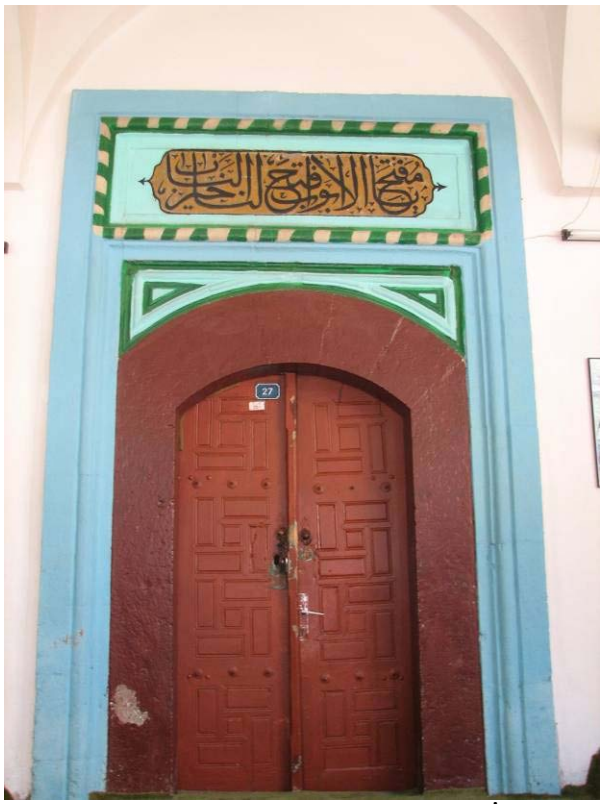

Resim 542. Amasya Hatuniye Camii. İbadet Mekanının Girişi.

Resim 543. Amasya Hatuniye Camii. Avlunun Kuzey Duvarı.

Resim 544. Amasya Hatuniye Camii. Avlu, Doğudaki Tabhane Mekanları ve İbadet Mekanından Detay.

Resim 545. Amasya Hatuniye Camii. Avlu, Batıdaki Tabhane Mekanları ve İbadet Mekanından Detay.

Resim 546. Amasya Hatuniye Camii. İbadet Mekanı.

Resim 547. Diyarbakır Fatih Paşa Camii. Kuzeyden Genel Görünüş 09.07.2010 (*Ş. Çakmak*'tan).

Resim 548. Diyarbakır Fatih Paşa Camii. Son Cemaat Yeri 23.08.2010 (*Ş. Çakmak*'tan).

Resim 549. Diyarbakır Fatih Paşa Camii. Son Cemaat Yeri ve Taçkapı 16.02.2010.

Resim 550. Diyarbakır Fatih Paşa Camii. Taçkapıdan Detay 09.07.2010 (*Ş. Çakmak*'tan).

Resim 551. Diyarbakır Fatih Paşa Camii. İbadet Mekanı 09.07.2010 (*Ş. Çakmak*'tan).

Resim 552. Diyarbakır Fatih Paşa Camii. İbadet Mekanı 09.07.2010 (*Ş. Çakmak*'tan).

Resim 553. Diyarbakır Fatih Paşa Camii. Minberden Detay 09.07.2010 (*Ş. Çakmak*'tan).

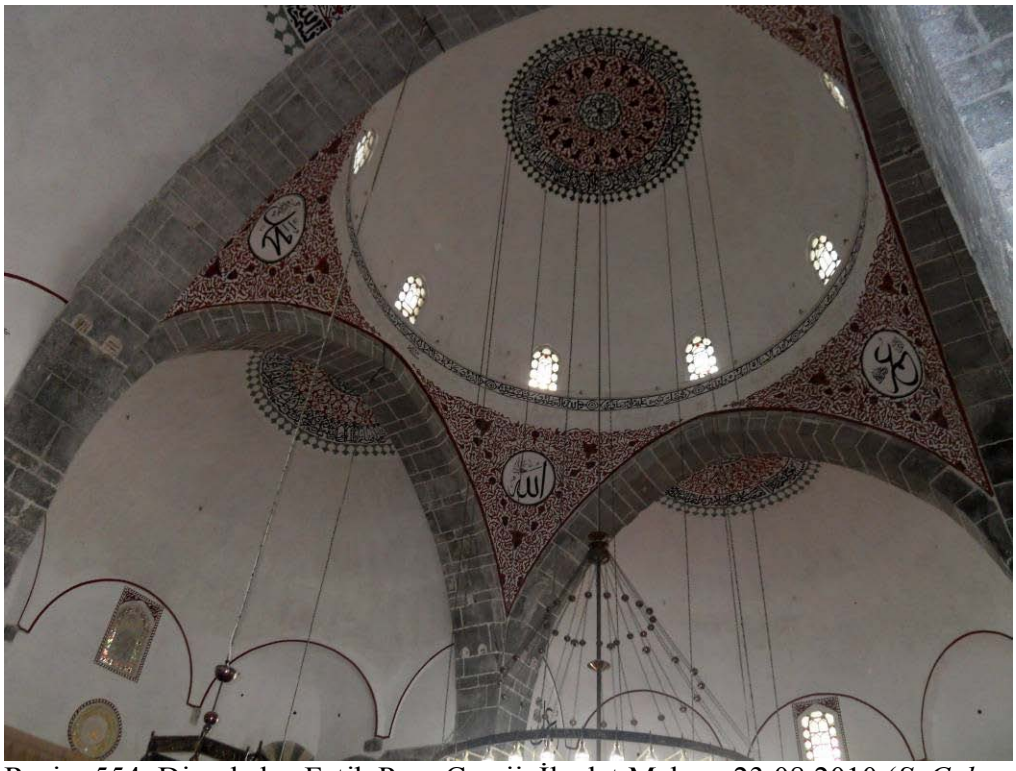

Resim 554. Diyarbakır Fatih Paşa Camii. İbadet Mekanı 23.08.2010 (*Ş. Çakmak*'tan).

Resim 555. İstanbul Sultan Selim Külliyesi. Kuzeybatıdan Genel Görünüş 23.11.2008.

Resim 556. İstanbul Sultan Selim Camii. Güneybatıdan Genel Görünüş 15.02.2010.

Resim 557. İstanbul Sultan Selim Camii. Restorasyon Sırasında Avlunun Kuzey Cephesi 23.11.2008.

Resim 558. İstanbul Sultan Selim Camii. Restorasyon Sonrasında Batı Cephe 15.02.2010.

Resim 559. İstanbul Sultan Selim Camii. Restorasyon Sırasında Avlu ve Şadırvan 23.11.2008.

Resim 560. İstanbul Sultan Selim Camii. Restorasyon Sırasında Avlu. Kuzey Cephe 23.11.2008.

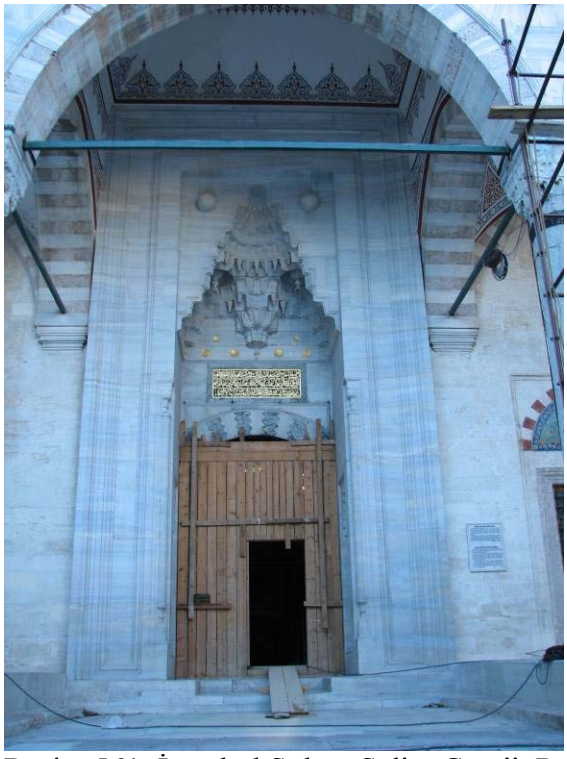

Resim 561. İstanbul Sultan Selim Camii. Restorasyon Sırasında Taçkapı 23.11.2008.

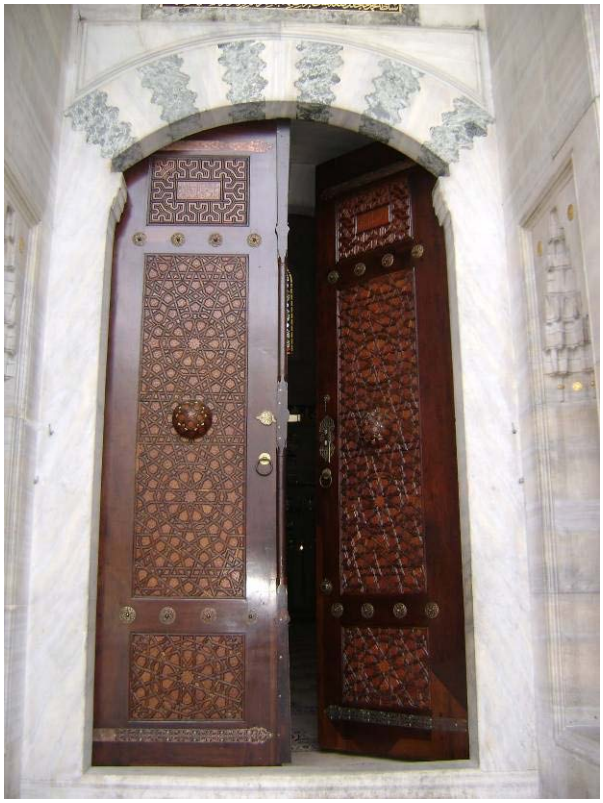

Resim 562. İstanbul Sultan Selim Camii. Restorasyon Sonrasında Ahşap Kapı Kanatları 15.02.2010.

Resim 563. İstanbul Sultan Selim Camii. Restorasyon Sırasında Batıdaki Tabhane Mekanı. Ortadaki Dağılım Mekanının Örtüsü 23.11.2008.

Resim 564. İstanbul Sultan Selim Camii. Restorasyon Sırasında Doğudaki Tabhane Mekanı 23.11.2008.

Resim 565. İstanbul Sultan Selim Camii. Restorasyon Sonrasında Batıdaki Tabhane Mekanı 15.02.2010.

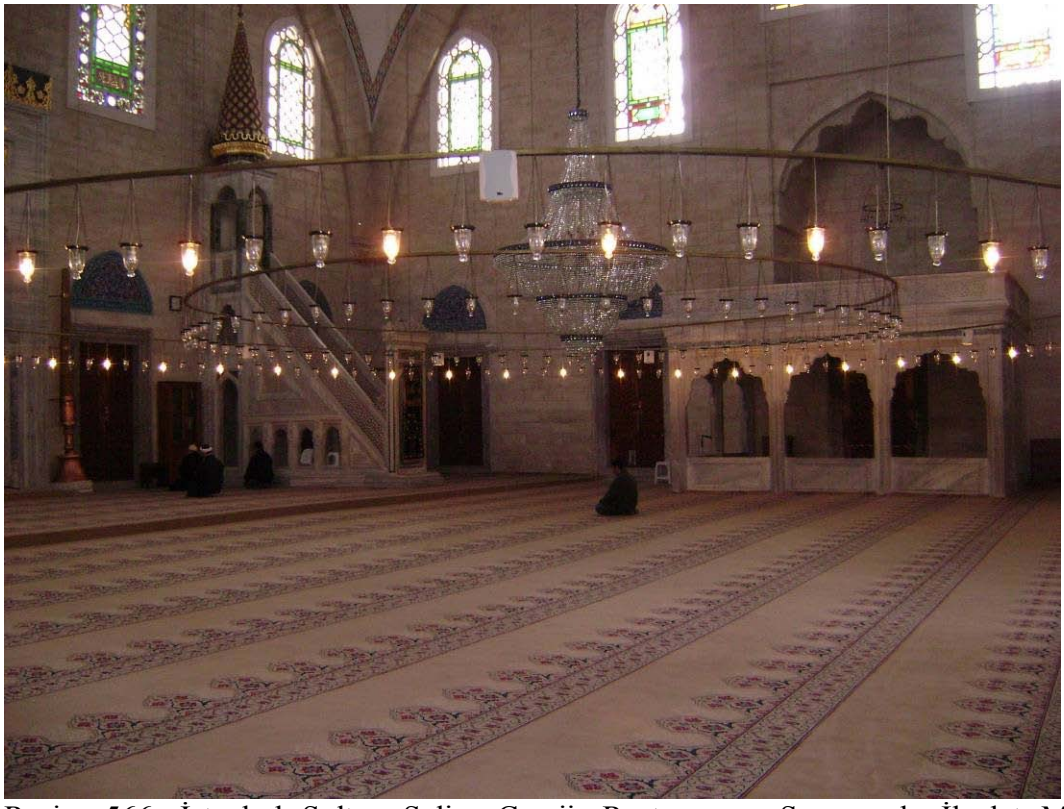

Resim 566. İstanbul Sultan Selim Camii. Restorasyon Sonrasında İbadet Mekanı 15.02.2010.

Resim 567. İstanbul Sultan Selim Camii. Restorasyon Sonrasında İbadet Mekanı 15.02.2010.

Resim 568. İstanbul Sultan Selim Camii. İnşa Kitabesi 23.11.2008.

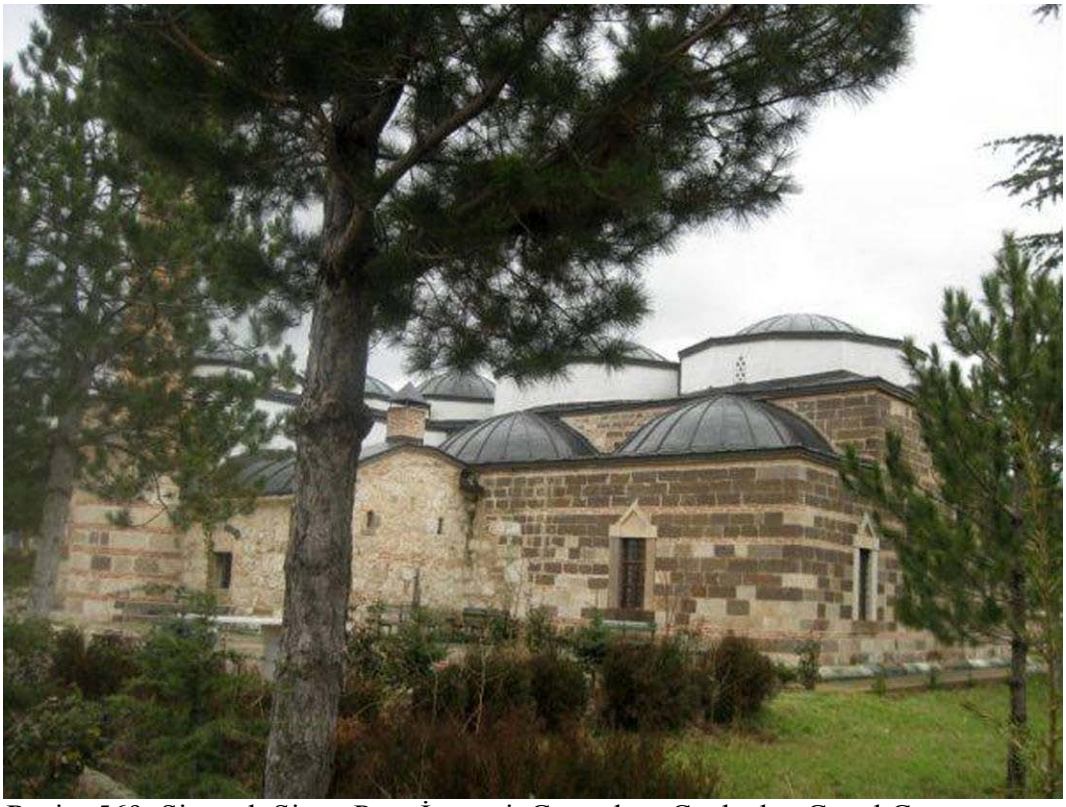

Resim 569. Sincanlı Sinan Paşa İmareti. Güneybatı Cepheden Genel Görünüş.

Resim 570. Sincanlı Sinan Paşa İmareti. Son Cemaat Yeri.

Resim 571. Sincanlı Sinan Paşa İmareti. İbadet Mekanının Kuzey Duvarı.

Resim 572. Sincanlı Sinan Paşa İmareti. İbadet Mekanı. Örtü Sisteminden Detay.

Resim 573. Sincanlı Sinan Paşa İmareti. İbadet Mekanı.

Resim 574. Sincanlı Sinan Paşa İmareti. İbadet Mekanından Detay.

Resim 575. Sincanlı Sinan Paşa İmareti. İnşa Kitabesi.

Resim 576. İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii. Güneydoğudan Genel Görünüş.

Resim 577. İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii. Son Cemaat Yeri ve Taçkapı.

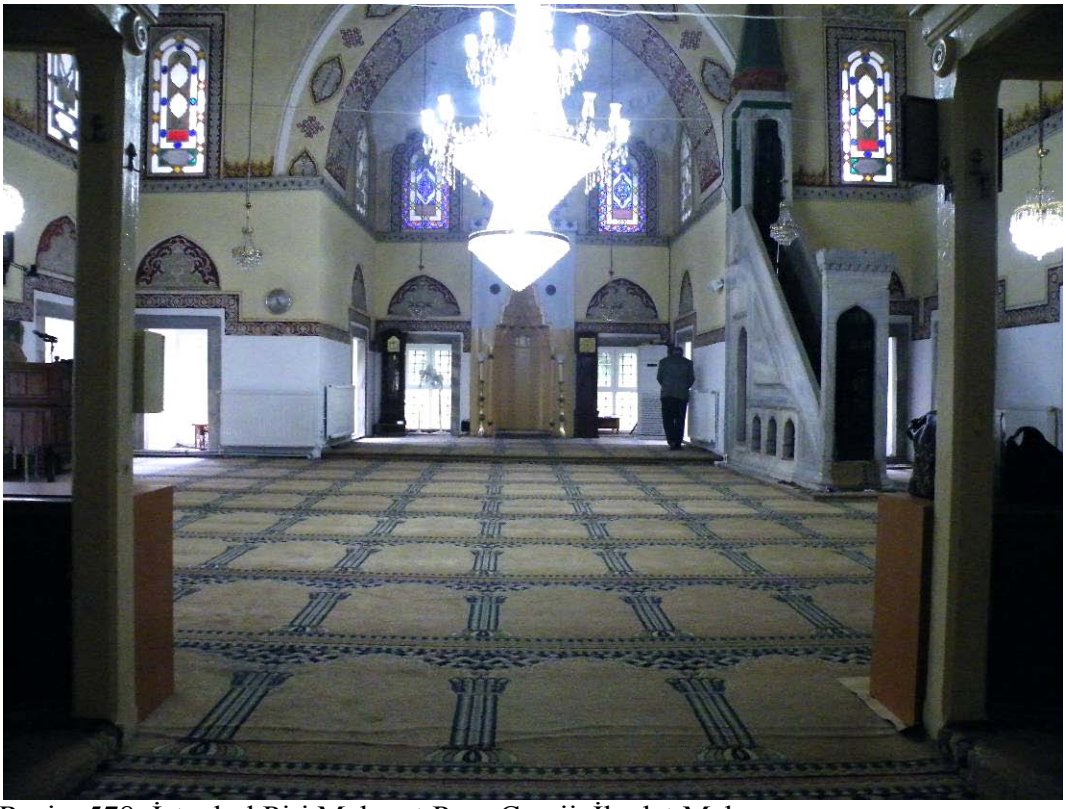

Resim 578. İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii. İbadet Mekanı.

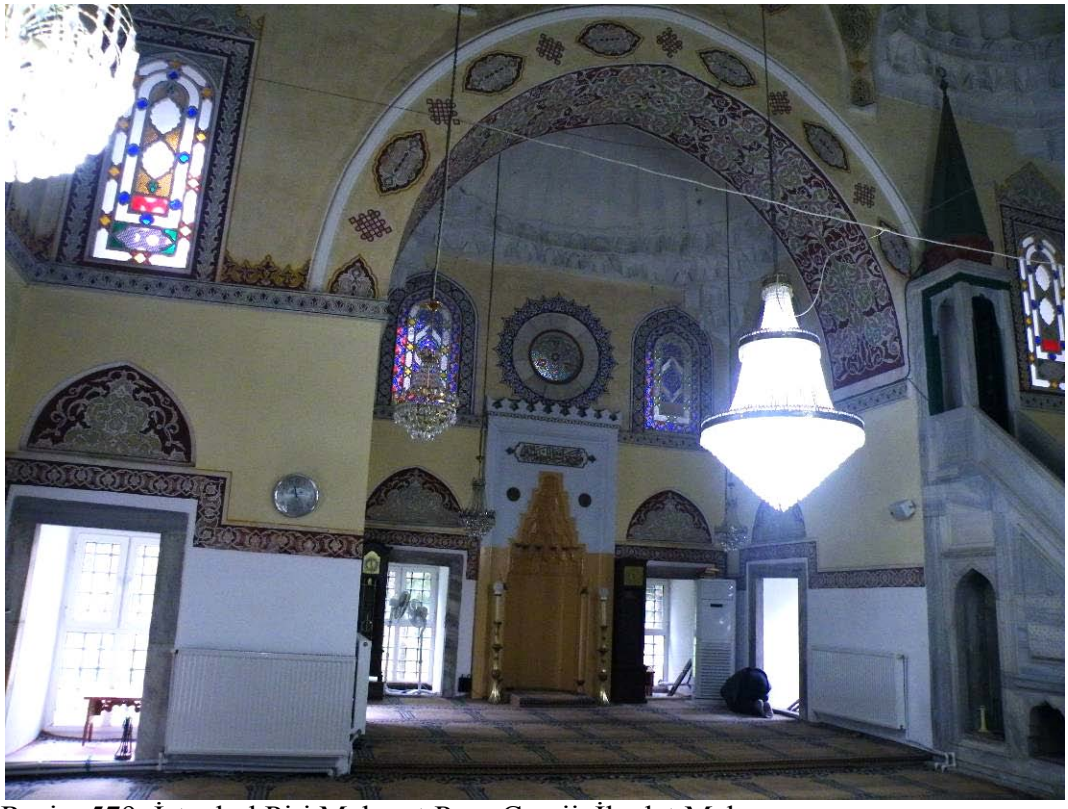

Resim 579. İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii. İbadet Mekanı.

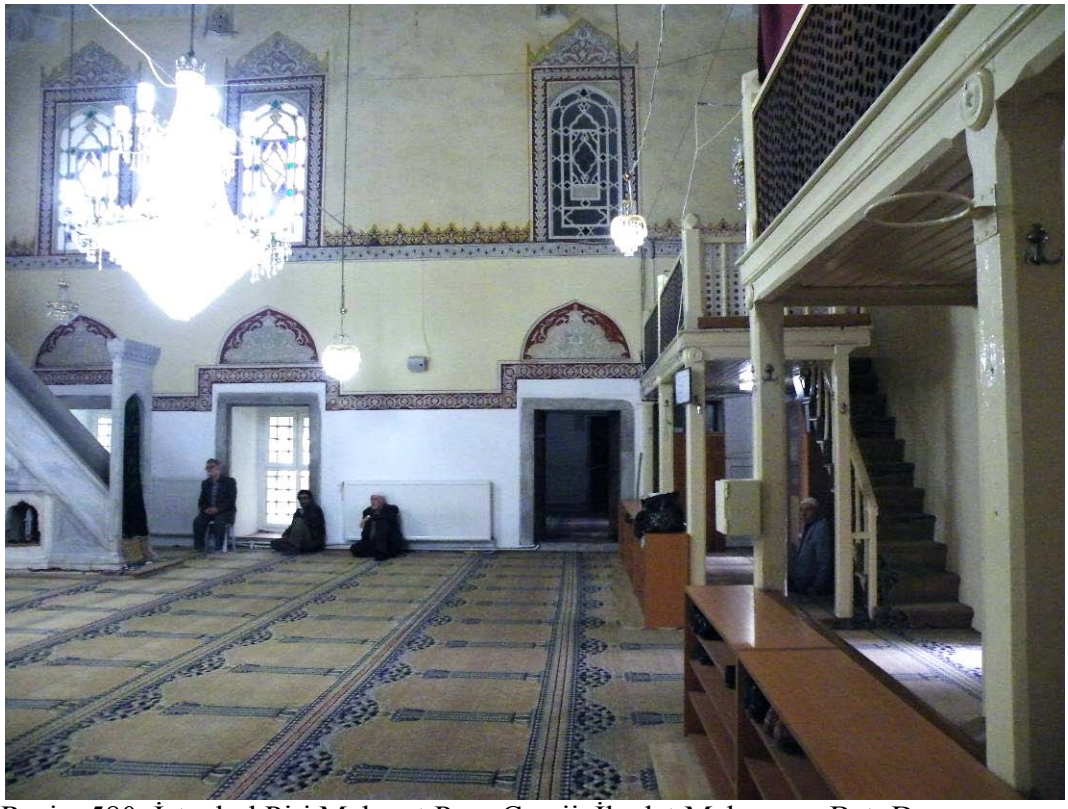

Resim 580. İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii. İbadet Mekanının Batı Duvarı.

Resim 581. İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii. İbadet Mekanının Örtüsü.

Resim 582. İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii. Doğudaki Tabhane Mekanı.

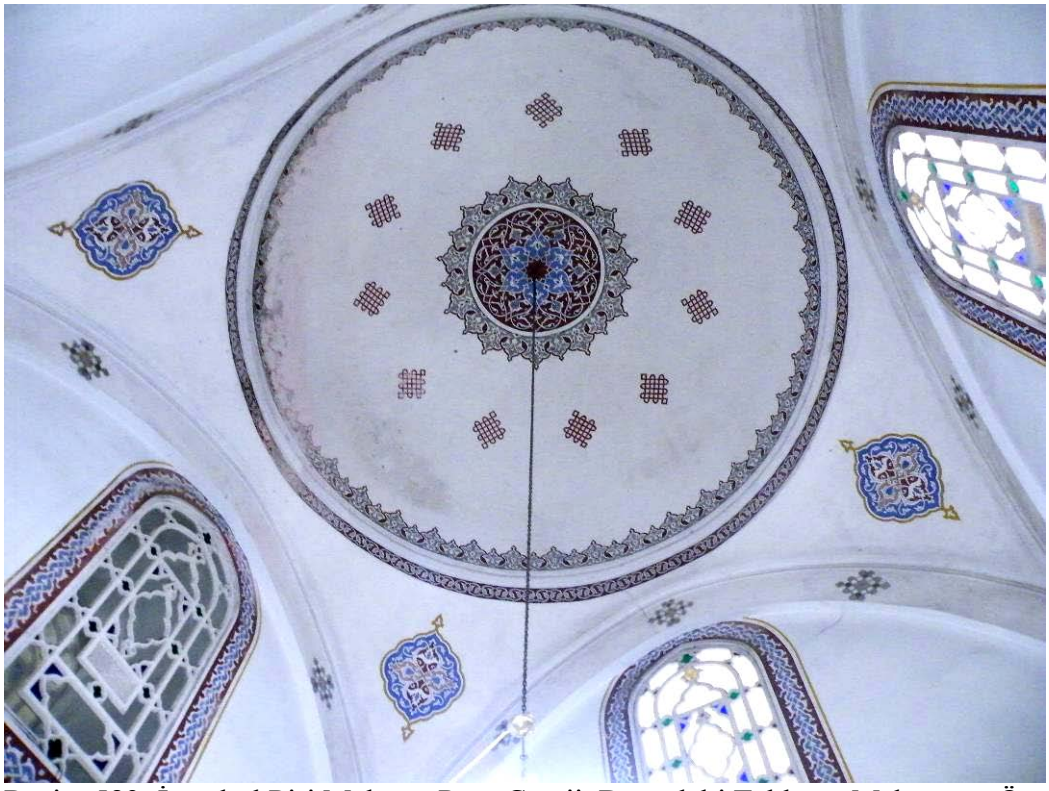

Resim 583. İstanbul Piri Mehmet Paşa Camii. Doğudaki Tabhane Mekanının Örtüsü.

Resim 584. Fethiye Uzun Hasan İmareti. Kuzeybatıdan Genel Görünüş 09.03.2010.

Resim 585. Fethiye Uzun Hasan İmareti. Batı Cephe 30.06.2010.

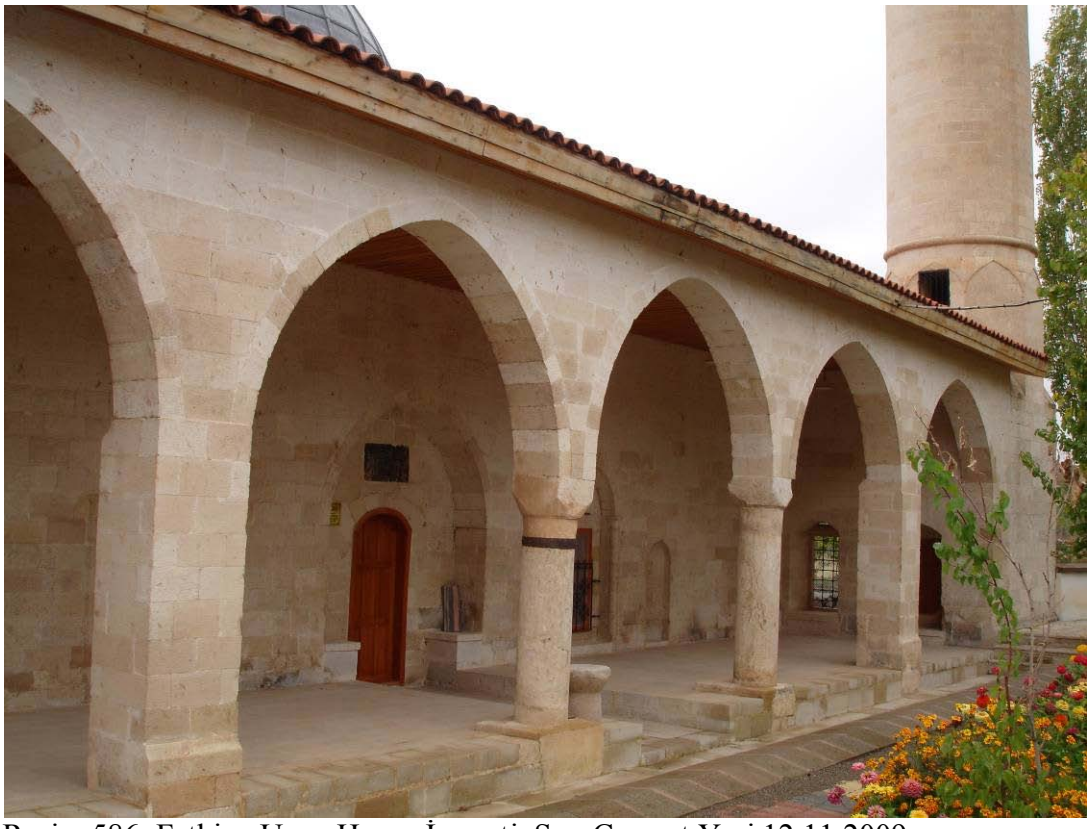

Resim 586. Fethiye Uzun Hasan İmareti. Son Cemaat Yeri 12.11.2009.

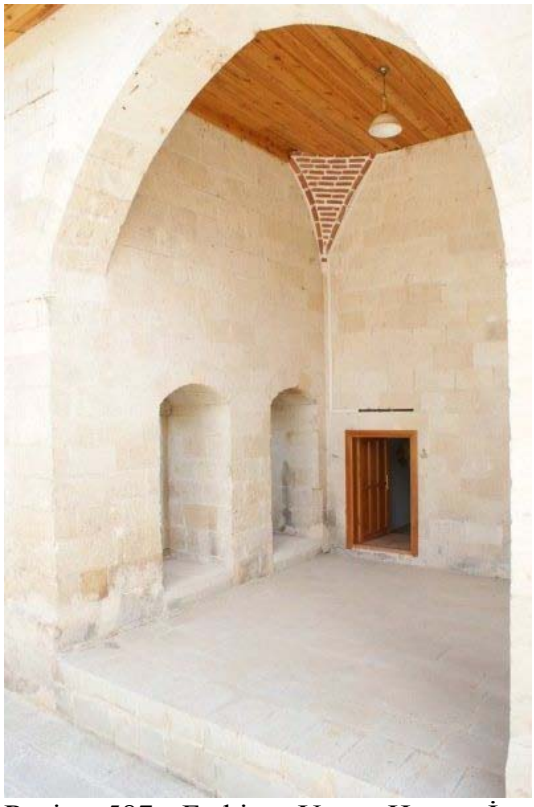

Resim 587. Fethiye Uzun Hasan İmareti. Son Cemaat Yeri. Doğudaki Tabhane Mekanının Girişi 30.06.2010.

Resim 588. Fethiye Uzun Hasan İmareti. İbadet Mekanı 30.06.2010

Resim 589. Fethiye Uzun Hasan İmareti. İbadet Mekanı 30.06.2010

Resim 590. Fethiye Uzun Hasan İmareti. İnşa Kitabesi 30.06.2010.

Resim 591. Kozluk İbrahim Bey İmareti. Kuzeybatıdan Genel Görünüş (*M. Top*'tan).

Resim 592. Kozluk İbrahim Bey İmareti. Güney Cephe (*M. Top*'tan).

Resim 593. Kozluk İbrahim Bey İmareti. Batı Cephe (*M. Top*'tan).

Resim 594. Kozluk İbrahim Bey İmareti. Son Cemaat Yeri (*M. Top*'tan).

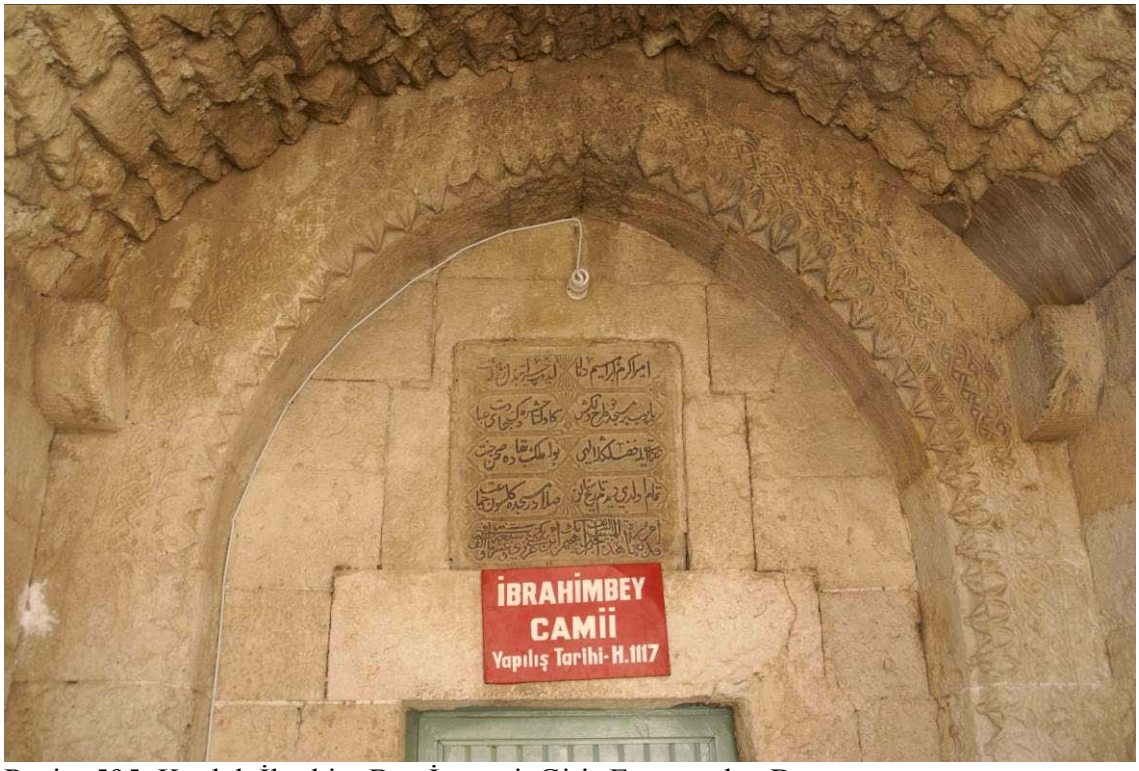

Resim 595. Kozluk İbrahim Bey İmareti. Giriş Eyvanından Detay.

Resim 596. Kozluk İbrahim Bey İmareti. Batıdaki Tabhane Mekanından İbadet Mekanı ve Doğudaki Tabhane Mekanı (*M. Top*'tan).

Resim 597. Kozluk İbrahim Bey İmareti. İbadet Mekanı ve Batıdaki Tabhane Mekanı.

Resim 598. Kozluk İbrahim Bey İmareti. Mihrap.

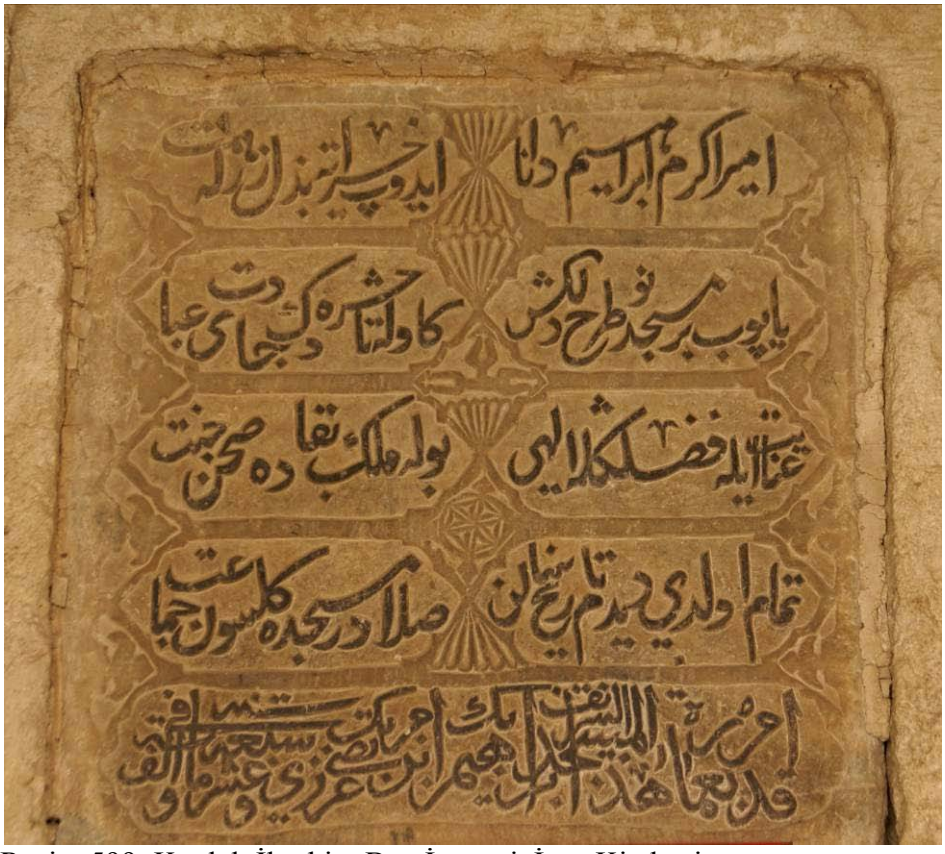

Resim 599. Kozluk İbrahim Bey İmareti. İnşa Kitabesi.

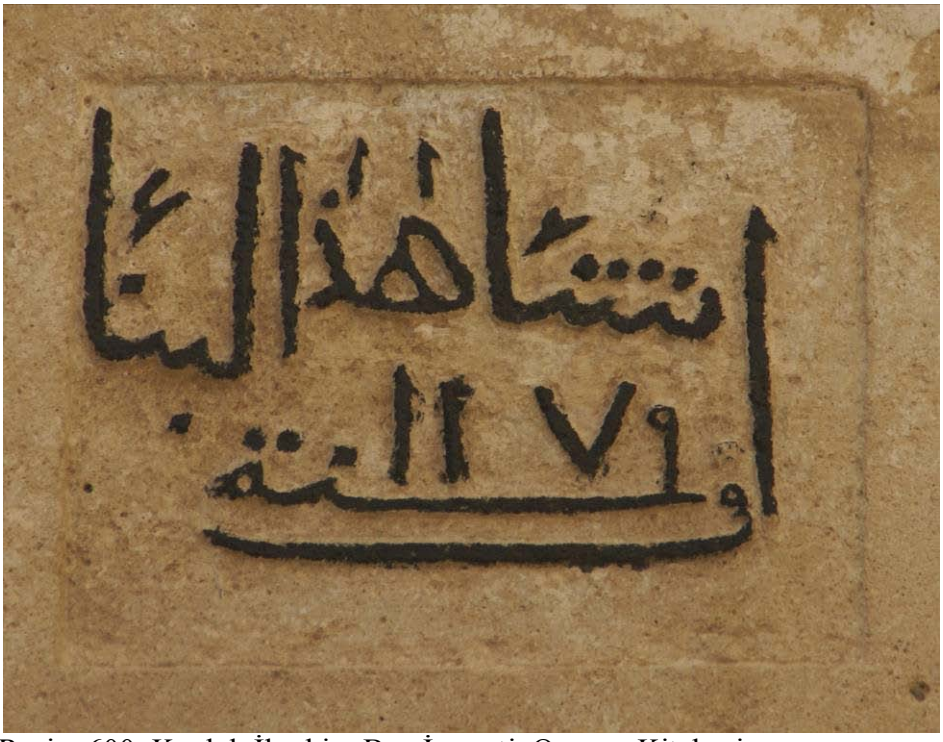

Resim 600. Kozluk İbrahim Bey İmareti. Onarım Kitabesi.

Özgeçmiş

Türkan Acar; ilk ve ortaöğrenimini İzmir'de tamamladıktan sonra 2000 yılında ilk yılı hazırlık ile başlayan Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi bölümünden 2005 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi A.B.D., Türk-İslam Sanatı Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine, 2007 yılında da doktora eğitimine başlamıştır. Yüksek lisans tezi, *Bursa'daki Tabhaneli Camiler* adlı çalışmadır.

Lisans eğitimi boyunca Ege Üniversitesi Sanat Tarihi bölümünün yürüttüğü Kemalpaşa İlçesi Bizans Kilisesi Kurtarma Kazısı (02-03/2000) ve Beçin/Milas Kazısı'na (07-08/2002, 07-08/2003,07-08/2004) katılmıştır.

2005-2010 yılları arasında çalışmış olduğu özel mimarlık şirketinde, İzmir ve Anadolu'daki birçok tarihi eserin rölöve-restitüsyon-restorasyon projelerinde Sanat Tarihçisi olarak proje ekibinde yer almış, aynı yıllar içerisinde onarımı yapılan tarihi eserlerde de yapı denetim kontrollüğü ve danışmanlık yapmıştır. Ayrıca İzmir Arkeoloji Müzesi ile ortak yürütülen Urla Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı'nın araştırma kazısında (08-09/2009), komite üyesi olarak görev almıştır.

ÖZET:

ANADOLU TÜRK MİMARİSİNDE TABHANELİ CAMİLER

Bugün cami mimarisi içerisinde değerlendirilen tabhaneli camiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda ve gelişmesinde etkin olan ahiler ve gezici dervişler için inşa edilmiş dini işlevinden çok sosyal amaçlara hizmet eden yapılardır. Bu yapı tipi Orta Asya'dan beri Türk mimarisinde hemen hemen tüm yapı türlerinde sevilerek kullanılan dört eyvanlı şemadan doğmuştur.

Anadolu'daki tabhaneli camiler XIV. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar süren bir devre içinde inşa edilmişlerdir. İbadet dışında değişik amaçlar için inşa edilen yapılar, hizmet ettikleri kurum ve kişilere ihtiyaç kalmayınca, tamamen cami işlevini almışlardır. Bu işlev değişimi ile birlikte yapıların plan şemasında özgün dokuya uymayan bazı uygulamalara gidildiği tespit edilmiştir. Yapılan değişimler, yapıların karakteristik unsurlarından biri olan avlu ve tabhane mekanlarında görülmektedir. Kapı, pencere, şadırvan ve aydınlatma feneri gibi mimari detaylarda da değişimler dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada, Anadolu'daki tabhaneli camileri bir bütün olarak ele almak ve plan şemasından yola çıkılarak bir tipoloji oluşturulması hedeflenmiştir. Bu bağlamda öncelikle arşiv çalışmaları yapılmış ve bugün ayakta olan 64 adet tabhaneli cami tespit edilmiştir. Arazi çalışmalarında yapıların rölöveleri alınmış ve fotoğrafları çekilmiştir. Katalog bölümünde yapıların kronolojik olarak sıralanmıştır. Bu bölümde tek tek ele alınan yapıların mimari ve süsleme özellikleri belirtilerek, Anadolu'da ve Anadolu dışındaki benzer tabhaneli camilerle karşılaştırmaları yapılmıştır. Yapılar ile ilgili 4 adet vaziyet, 71 adet rölöve planı, 14 adet rölöve kesiti, 14 adet rölöve görünüşü, 21 adet rölöve yapı detayı, 14 adet restitüsyon planı, 46 adet geometrik süsleme, 51 adet bitkisel süsleme, 4 adet yazı süslemesi çizilmiştir. Yapılan bu çizimler Autocad 2004, Archicad 12-13, Corel Draw 11 çizim programları ve serbest el tekniği ile hazırlanmıştır.

ABSTRAKT :

MOSQUE WITH TABHANES IN ANATOLIAN TURKISH ARCHİTECTURE

Mosques with tabhanes, layouts of which are still being employed in contemporary mosque architecture, served rather for social purposes to serve Akhis and travelling Dervishes who were considered as critical agents in the establishment and development of Ottoman Empire. This particular typology emerged out of four-iwan schema which was repeatedly used within traditional Turkish architecture having its roots in Central Asia.

Mosques with tabhanes in Anatolia were built in the period between XIV and XVI. centuries. Soon after the institutions and people which these mosques had served for had disappeared, these buildings served solely for worshipping. It has been documented that, due to the change in use, there have been some changes which were not in harmony with the original design. These interventions are visible in certain parts within these buildings such as courtyards and tabhanes spaces. These interventions are also visible within small scale architectural elements such as doors, windows, fountains and lantern.

This study aims at comprehensively evaluating the set of Mosques with tabhanes at hand, and generating a typology based on existing layout schemas. The first step was to conduct an archival study in order to enlist 64 existing Mosques with tabhanes. Subsequent field study involved building surveys including photographic documentation at each site. The catalog we have created chronologically enlists these Mosques with tabhanes we have documented. Within the catalog section, we have presented the architectural and ornamental features of each Mosques with tabhanes alongside comparisons with similar type buildings inside and outside of Anatolia. We have drafted four site plans, seventy-one as-is floor plans, fourteen as is sections, fourteen as-is elevations, nineteen as-is decoration details, fourteen restitution plan, forty-six geometric decorations, fifty-one plant-based decorations, and four inscription details. These illustrations are either hand drawings or were prepared by employing computer-aided design softwares including AutoCAD 2004, ArchiCAD 12-13, Corel Draw 11.